Qaraqalpaqstan Respublikası
Pedagogikalıq sheberlik orayı

XALÍQARALÍQ ILIMIY-ÁMELIY KONFERENCIYA

SAPALI BILIMLENDIRIW: JASALMA INTELLEKT HÁM OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY USILLARI

Sifatli ta’lim: sun’iy intellekt va o‘qitishning zamonaviy usullari
Quality education: artificial intelligence and modern teaching methods

INNOVATIVE ACADEMY

qrpmm-conf.uz | 16.10.2026

Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik orayı
Qoraqalpog‘iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi
Pedagogical Skills Centre of the Republic of Karakalpakstan

INNOVATIVE ACADEMY
NASHRGA TAYYORLADI

Xalıqaralıq ilimiy-ámeliy konferenciya materialları
Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari
Proceedings of the International Scientific and Practical Conference

Sapalı bilimlendiriw: jasalma intellekt hám oqıtıwdıń zamanagóy usılları

Sifatli ta’lim: sun’iy intellekt va o‘qitishning zamonaviy usullari

Quality education: artificial intelligence and modern teaching methods

Nukus, 16-oktabr 2026
Nukus, 16 October 2026

qrpmm-conf.uz

© 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

KONFERENSIYA HAQIDA

About the conference

Sapalı bilimlendiriw: jasalma intellekt hám oqıtıwdıń zamanagóy usılları

Sifatli ta’lim: sun’iy intellekt va o‘qitishning zamonaviy usullari

Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari
Nukus, 2026-yil 16-oktabr

Tashkilotchi	Qoraqalpog‘iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi
Sana va joy	2026-yil 16-oktabr, Nukus
Nashr tillari	Qoraqalpoq, o‘zbek, rus va ingliz tillari
Nashrga tayyorladi	Innovative Academy
Litsenziya	Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0), ochiq kirish
Sayt	qrpmm-conf.uz

Sho‘balar

1. Bilimlendiriwde jasalma intellekt hám cifrlı texnologiyalardan paydalanıwdıń zamanagóy imkaniyatları
2. Til hám ádebiyat pánlerin oqıtıwdıń zamanagóy qatnasları hám innovaciyalıq metodları
3. Baslawısh bilimlendiriwde pedagoglardıń kásiplik sheberligin rawajlandırıwda xalıqaralıq tájiriybelerdi engiziw
4. Inklyuziv bilimlendiriwdi rawajlandırıwdıń psixologiyalıq-pedagogikalıq mashqalaları hám olardıń sheshimleri
5. Anıq hám tábiyiy pánler oqıtıwshılarınıń pedagogikalıq sheberligin rawajlandırıwdıń zamanagóy kózqarasları

Maqolalardagi ma’lumotlarning to‘g‘riligi uchun mualliflar mas’uldir.

© 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Redkollegiya quramı

Editorial Board

Qaraqalpaqstan Respublikasi Pedagogikaliq sheberlik orayinda 2026-jıl 16-oktyabrde "Sapalı bilimlendiriw: jasalma intellekt hám oqítíwdiń zamanagóy usılları" atamasındağı Xalıqaralıq ilimiy-ámeliy konferenciyasın ótkeriw boyınsha redkollegiya

G.Kojabaeva

Direktor, redkollegiya baslığı

A.Qaypnazarov

Akademiyalıq iskerlik boyınsha direktor orınbasarı, redkollegiya baslığı orınbasarı

B.Iztileuov
Pedagoglardı kásiplik rawajlandırıw boyınsha direktor orınbasarı, ağza

D.Kulmamatov
Xalıqaralıq Informaciyalastırıw Akademiyasınıń haqıyqıy ağzası, Turan Ilimler Akademiyasınıń akademigi, filologiya ilimleri doktorı, professor

G.Erkibaeva
Xoja Axmet Yassaviy atındağı xalıqaralıq qazaq-túrk universiteti, Pedagogika ilimleriniń doktorı, professor

S.Matekeev
Tillerdi oqıtıw metodikası kafedrası baslığı, f.i.k, ağza

R.Bauetdinov
Social-ekonomikalık pánler metodikası kafedrası baslığı, t.i.k, ağza

B.Utemuratov
Mektepge shekemgi baslawısh hám arnawlı tálim metodikaları kafedrası baslığı, f.i.k, dotsent, ağza

G.Smaylova
Ameliy pánler hám mektepten tısqarı tálim kafedrası baslığı, dotsent, ağza

J.Dalibaev
Sanlastırıw hám jasalma intellektti engiziw bólimi bas qanigesi, Tex. Redaktor

Baspağa tayarlağanlar

Nashrga tayyorlovchilar

N.Akbarov, «Innovative Academy» · D.Akbarova, «Innovative Academy»

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Konferensiya ishtirokchilariga!

Zamonaviy o'qitish metodlari orqali ta'lim natijalari sifatini oshirish

Bugungi globallashuv, raqamli transformatsiya va ilm-fan jadal rivojlanayotgan davrda ta'lim tizimi oldiga yangi talablar qo'yilmoqda. Zamonaviy jamiyat insondan nafaqat ma'lum hajmdagi bilimlarni egallash, balki ushbu bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash, mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni hal qilish, jamoada ishlash va o'z bilimlarini muntazam rivojlantirib borish kabi ko'nikmalar ham talab etadi. Shu bois ta'lim sifatini oshirish masalasi o'qitishning mazmunini yangilash bilan birga, ta'lim metodlari, pedagogik texnologiyalar va baholash tizimini takomillashtirishni ham taqozo etadi.

Ta'lim tizimini isloh qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri - bu ta'lim tizimi sifatini oshirish, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish, ta'limda xizmat ko'rsatishni samarali yo'lga qo'yish, o'quv-tarbiya va ta'limni boshqarish jarayonlariga raqamli texnologiyalarni yanada kengroq joriy etishdan iboratdir. Ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etishning ilmiy asoslarini yaratish, bu borada jahon tajribalarini o'rganish, ularni mahalliy sharoitlardan kelib chiqqan holda tizimlashtirish va umumlashtirish kabi masalalarga keng jamoatchilik e'tiborini qaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimida pedagoglarning kasbiy faoliyatida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan talab va o'quv dasturlarini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga taraqqiyotning eng qisqa yo'lidan borish imkonini beradi. Chunki bugungi kunda barcha sohalarga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda. Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish zarur infratuzilma, ko'p mablag' va mehnat resurslarini talab qilishini juda yaxshi bilamiz. Lekin, qanchalik qiyin bo'lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo'ladi. Shu bois, "Raqamli iqtisodiyot"ga faol o'tish kelgusi 5 yildagi eng ustuvor vazifalarimizdan biri bo'ladi. Raqamli texnologiyalar nafaqat mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, balki ortiqcha xarajatlarni ham kamaytiradi".

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "O'zbekiston – 2030" strategiyasida ta'lim tizimini rivojlantirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etish, pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirish va ta'lim oluvchilar uchun sifatli ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan hisoblanadi. Ta'lim tizimini rivojlantirish va uning samaradorligini oshirishning asosiy sharti – o'quvchini ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishdir. An'anaviy yondashuvda o'qituvchi tomonidan ma'lumot berishga asosiy e'tibor qaratilsa, zamonaviy ta'limda o'quvchining bilimni izlab topishi, tahlil qilishi, amaliyotda qo'llashi va mustaqil xulosalar chiqarishi muhim o'rin tutadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi tomonidan ham yuqoridagi davlat hujjatlarida belgilangan vazifalarni bajarishga qaratilgan qator ishlar amalga oshirilmoqda. Bunda ilmiy-pedagogik va o'quv-metodik faoliyatni muvofiqlashtirish, pedagog kadrlarning har tomonlama rivojlangan, yetuk va raqobatbardosh kadrlar bo'lib faoliyat yuritishiga qaratilgan kompleks ta'lim-tarbiya ishlari amalga oshirilib, o'quv jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari joriy etilmoqda.

Pedagogik mahorat markazi professor-o'qituvchilari tomonidan so'nggi vaqtlarda 6 ta darslik, 4 ta monografiya, 6 ta o'quv qo'llanma, 43 ta metodik qo'llanma, 58 ta metodik ko'rsatma tayyorlandi. Xorijiy jurnallarda 58 ta, respublika OAK ro'yxatidagi jurnallarda 59 ta maqola chop etildi. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalarda 38 ta, respublika miqyosida o'tkazilgan ilmiy-amaliy konferensiyalarda 106 ta tezislari e'lon qilindi. Shuningdek, 115 marotaba ommaviy axborot vositalarida chiqish qilindi.

Kafedralarning ilmiy salohiyatini yanada yuksaltirish maqsadida 12 nafar professor-o'qituvchi mustaqil izlanuvchi sifatida ilmiy-tadqiqot ishlarini olib bormoqda. Jumladan, "Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari" kafedrasi katta o'qituvchisi Tumaris Aymuhammedovaning "Ta'limning universal dizayni sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi (qoraqalpoq maktablari misolida)" mavzusidagi 13.00.02 - Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (qoraqalpoq tili) ixtisosligi bo'yicha Qoraqalpoq davlat universiteti qoshidagi Ilmiy darajalar beruvchi kengashda muvaffaqiyatli himoya qildi. "Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari" kafedrasi mudiri B.Utemuratov, makzur

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

kafedra dotsenti G.Yusupova, "Tillarni o'qitish metodikasi" kafedrasi katta o'qituvchilari G.Qanaatova, "Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrasi" katta o'qituvchisi N.Davletovlar dotsent ilmiy unvonini oldi.

Tabiiy fanlar, aniq fanlar, ingliz tili va boshlang'ich ta'lim yo'nalishlarida "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlari bosqichma-bosqich tashkil etildi. Master-trener va mentorlar bilan hamkorlikda o'quv jarayonini muvofiqlashtirildi va bu malaka oshirish jarayonini ta'minlashda yetakchi rol o'ynadi. Ingliz tili va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi bo'yicha belgilangan tayanch maktablarda "Kasbiy rivojlanish kuni", barcha umumta'lim maktablarida "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlari tashkil etilib, mentor o'qituvchilar va Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi metodistlari tomonidan muvofiqlashtirib borilmoqda.

"Xalqaro baholash dasturlari PIRLS, PISA va TIMSS natijalari asosida ta'lim sifatini oshirish", "Darsning tarkibiy qismlari va uni taqdim etish metodikasi" mavzularida amaliy seminarlar o'tkazildi. Ushbu seminarlar davomida o'qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar berilib, 4K ta'lim modeliga asoslangan metodlar bilan tanishtirildi va darslarda qo'llash uchun amaliy mashg'ulotlar bajarildi. Natijada, ta'lim sifati past bo'lgan maktablarda ta'lim jarayonini yaxshilash va o'qituvchilarning metodik salohiyatini oshirishga qaratilgan samarali ishlar amalga oshirildi.

Pedagogik mahorat markazi tomonidan o'qituvchilarning kreativ fikrlash, tezkor qaror qabul qilish va zamonaviy metodlarni qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida "Metodik zakovat" intellektual o'yini o'tkazildi. Mazkur tadbir biologiya, kimyo, geografiya, texnologiya, tasviriy san'at va fizika fanlari kurs tinglovchilari o'rtasida o'tkazilib fanlararo bilimlar, mantiqiy fikrlash, jamoada ishlash va ijodiy yondashuvni namoyon etish imkonini berdi. Faol ishtirokchilar faxriy yorliq va esdalik sovg'alari bilan taqdirlandi. O'yin nafaqat bilimni sinash, balki kasbiy va ijodiy salohiyatni rivojlantirishda ham muhim rol o'ynadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 30-sentyabrdagi PF-152-sonli Farmoni hamda O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 8-noyabrdagi 362-sonli buyrug'i bilan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagoglar uchun "Metodik mahorat kuni" va "Metodik mahorat soati" tadbirlari joriy etildi. Ushbu topshiriq ijrosini ta'minlash maqsadida Qoraqalpog'iston Respublikasi bo'yicha tayanch tashkilot va mentor-trenerlar belgilandi. "Metodik mahorat kuni" tadbirlariga yetakchi pedagog, "Metodik mahorat soati" tadbirlariga esa pedagoglar qamrab olindi. Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi metodistlari tomonidan mentor-trenerlarga metodik yordam ko'rsatilib, tashkilotlarga tashriflar amalga oshirildi. Belgilangan tartibda tahliliy ishlar olib borildi, mashg'ulotlar tahlili natijalari O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligiga tegishli tartibda taqdim etib borildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 30-sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-152-son Farmoni ijrosini ta'minlash hamda respublikaning olis va chekka hududlarida joylashgan nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog kadrlari uchun mobil malaka oshirish xizmatlarini yo'lga qo'yish maqsadida tajriba-sinov tariqasida respublikaning olis va chekka hududlarida joylashgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog kadrlari uchun mobil malaka oshirish xizmatlarini joriy etish, "Bolalarning erta yoshdan rivojlanishiga ko'maklashish" loyihasi doirasida Jahon banki tomonidan ajratilgan mablag'lar hisobidan avtobus jihozlanib, Qoraqalpog'iston Respublikasiga tajriba-sinov tariqasida mobil malaka oshirish xizmatlari yo'lga qo'yildi.

Konferensiya doirasida siz, aziz ishtirokchilar, nafaqat o'z bilim va tajribangiz bilan o'rtoqlashish, balki sohaning yetuk mutaxassislari bilan bevosita ilmiy muloqot olib borish imkoniyatiga ega bo'lasiz. Ayniqsa, ushbu anjumanda Turkiya, Qozog'iston, Koreya, Fransiya, Amerika Qo'shma Shtatlari va Eron kabi davlatlardan nufuzli olim va tadqiqotchilar ishtirok etayotgani biz uchun alohida mamnuniyat bag'ishlaydi.

Ishonchim komilki, ushbu uchrashuv doirasida o'rnatiladigan ilmiy-uslubiy hamkorlik aloqalari kelgusi qo'shma loyihalar va innovatsion tadqiqotlar uchun mustahkam zamin yaratadi. Chunki bizning asosiy maqsadimiz - ta'lim sohasida xalqaro ilmiy hamkorlikni kuchaytirish va zamonaviy yondashuvlar asosida ushbu sohani yanada rivojlantirishdan iborat.

Konferensiyamiz muvaffaqiyatli va samarali o'tishini tilayman. Umid qilamanki, ushbu uchrashuv sizlarga ilmiy va shaxsiy rivojlanishda yangi imkoniyatlar ochadi. Konferensiya tashkilotchilariga, ishtirok etayotgan barcha olimlarimizga va xorijiy mehmonlarimizga samimiy minnatdorlik bildiraman.

G.T.Kojabaeva
Qoraqalpog'iston Respublikasi
Pedagogik mahorat markazi direktori

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

1

1-SEKCIYA

Bilimlendiriwde jasalma intellekt hám cifrlı texnologiyalardan paydalanıwdıń zamanagóy imkaniyatları

Nukus, 16-oktabr 2026 • 69 maqala · 7–198-bet

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379604

BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI

Shoira Irzakulovna Iskandarova[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada biologiya fanini o'qitish jarayonida raqamli texnologiyalardan Microsoft Excel, Google Sheets, BioRender va GraphPad Prism dasturlaridan foydalanishning o'quvchilar bilim darajasi, mantiqiy fikrlash ko'nikmalari hamda o'quv faoliyatiga bo'lgan qiziqishiga ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqot Abu Ali ibn Sino nomidagi ixtisoslashtirilgan maktabning 9-sinf o'quvchilari (60 nafar) ishtirokida pedagogik eksperiment shaklida tashkil etilgan.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, biologiya ta'limi, raqamli kompetensiya, vizualizatsiya, Microsoft Excel, Google Sheets, BioRender, GraphPad Prism

∗ *Correspondence to: Shoira Irzakulovna Iskandarova. E-mail: shoiraiskandarova1975@gmail.com*

a *A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti "Aniq va tabiiy fanlar metodikasi" kafedrasi katta o'qituvchisi*

Аннотация

В данной статье проанализировано влияние использования цифровых технологий — Microsoft Excel, Google Sheets, BioRender и GraphPad Prism — в процессе преподавания биологии на уровень знаний учащихся, навыки логического мышления, а также на их интерес к учебной деятельности. Исследование было организовано в форме педагогического эксперимента с участием учащихся 9-х классов (60 человек) специализированной школы имени Абу Али ибн Сино.

Ключевые слова: цифровые технологии, биологическое образование, цифровая компетентность, визуализация, Microsoft Excel, Google Sheets, BioRender, GraphPad Prism

Abstract

This article analyzes the impact of using digital technologies — Microsoft Excel, Google Sheets, BioRender, and GraphPad Prism — in the process of teaching biology on students' level of knowledge, logical thinking skills, and interest in learning activities. The research was organized in the form of a pedagogical experiment involving 9th-grade students (60 students) of the Abu Ali ibn Sino Specialized School.

Keywords: digital technologies, biology education, digital competence, visualization, Microsoft Excel, Google Sheets, BioRender, GraphPad Prism

1 KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimi raqamli transformatsiya va texnologik taraqqiyot ta'sirida tubdan yangilanib bormoqda. O'quvchilar Excel va Google Sheets'da ma'lumotlarni qayta ishlash jarayonida nafaqat tayyor natijalarni ko'rish, balki o'zlari grafik va diagrammalar orqali qonuniyatlarni aniqlash tajribasini orttiradilar [1].

O'quvchilarni pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishi, ulardan amalda foydalanishi, hamda axborotlar orasidagi turli bog'liqliklarni ochish orqali yangi ma'lumotlar yaratishga o'rgatish zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biriga aylandi [2].

Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonining mazmuni, shakli va usullarini takomillashtirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, biologik jarayonlardan hujayra bo'linishi, fermentativ reaksiyalar, populyatsiya dinamikasi, ekologik munosabatlar, amaliy topshiriqlar va laboratoriya ishlarini samarali tashkil etishga yordam beradi. Bu ma'lumotlarni an'anaviy og'zaki yoki matnli usullar bilan to'liq tasavvur qilish qiyin. Raqamli vositalar esa ma'lumotlarni jadval va grafik ko'rinishida qayta ishlash dasturlari, biologik obyektlarni vizual modellashtirish platformalari hamda statistik tahlil dasturlari o'quvchilarga mavhum tushunchalarni aniq va tizimli tarzda tushunish imkoniyatini yaratadi [3]. Elektron taqdimotlar, onlayn test platformalari, interaktiv o'yinlar hamda o'quv videolari kabi vositalar ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali tashkil

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Darajalar	Boshlang'ich holat %	Yakuniy holat %	O'sish %
Raqamli kompetensiyalar dinamikasi	55 %	91 %	36 %
Mantiqiy fikrlash ko'rsatkichlari	60 %	87 %	27 %
Faollik va qiziqish darajasi	65 %	95 %	30 %

etishga yordam beradi [4]. Bundan tashqari, ma'lumotlarni raqamli tahlil qilish ko'nikmalari o'quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tibbiyot, biotexnologiya, ekologiya va ilmiy-tadqiqot sohalariga tayyorlashda muhim poydevor vazifasini bajaradi.

Hozirgi vaqtda o'qituvchining raqamli savodxonligi va innovatsion yondashuvi ta'lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda [5]. Zamonaviy pedagog nafaqat fan mazmunini chuqur bilishi, balki raqamli vositalarni tanlashi, ularni o'quv maqsadlariga moslashtirish va o'quvchilar faoliyatini ushbu vositalar yordamida tashkil etish mahoratiga ega bo'lishi lozim.

Tadqiqot natijasida o'quvchilarning boshlang'ich raqamli kompetensiya darajasini diagnostika qilish, tanlangan raqamli vositalarni o'quv jarayoniga bosqichma-bosqich joriy etish, eksperiment yakunida erishilgan natijalarni miqdoriy tahlil qilish, hamda olingan ma'lumotlar asosida biologiya o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar shakllantirishdan iborat bo'ldi.

2 METODOLOGIYA

O'qituvchining asosiy vazifasi o'rganilayotgan mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda eng yuqori samara beradigan o'qitish vositalarini tanlashi, buning uchun o'qitish vositalarining yangi avlodining turlari, ular bilan ishlash metodikasini egallagan bo'lishi kerak. Shu sababli tadqiqot davomida vositalarni tanlashda ularning biologiya fani mazmuniga mosligi, foydalanishning qulayligi hamda o'quvchilar yoshiga muvofiqligi asosiy mezon sifatida qabul qilindi.

Mazkur tadqiqot Abu Ali ibn Sino nomidagi ixtisoslashtirilgan maktabda tashkil etilib, unda 9-sinf o'quvchilaridan 60 nafari ishtirok etdi. Tadqiqot pedagogik eksperiment shaklida, boshlang'ich holat va yakuniy holatni qiyoslash asosida olib borildi.

Tadqiqot uch bosqichda amalga oshirildi. Birinchi, diagnostika bosqichida o'quvchilarning raqamli kompetensiyalarini, mantiqiy fikrlash darajasini hamda darsga bo'lgan qiziqish-faollik ko'rsatkichlarini aniqlash maqsadida so'rovnoma o'tkazildi.

Ikkinchi, amaliy-tajriba bosqichida o'quv darslariga raqamli vositalar izchil tarzda joriy etildi. Shu jumladan, BioRender va GraphPad Prism dasturlaridan biologik grafiklarni estetik jihatdan chiroyli va ilmiy asosli tarzda tayyorlashga imkon berdi.

Uchinchi, yakuniy baholash bosqichida diagnostika bosqichida qo'llanilgan so'rovnomalar takroran o'tkazildi, natijalar boshlang'ich ko'rsatkichlar bilan tahlil qilindi. Ma'lumotlarni esa boshlang'ich va yakuniy natijalar o'rtasidagi farq o'sish foizi sifatida hisoblab chiqildi.

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, tadqiqotning barcha uchta yo'nalishi bo'yicha ijobiy dinamika kuzatildi. O'quvchilarning raqamli texnologiyalar bilan ishlash kompetensiyalari shakllandi, dars jarayonidagi faollik va qiziqish darajasi ortdi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalarni biologiya ta'limiga integratsiya qilish o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi va o'quvchilarning mustaqil o'rganish faoliyatini rag'batlantiradi.

3 NATIJA

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning raqamli kompetensiyalari 55 foizdan 91 foizga oshib, 36 foizlik o'sish qayd etildi. Mantiqiy fikrlash ko'nikmalari esa 60 foizdan 87 foizga yetib, 27 foizga oshdi. Shuningdek, darsga qiziqish va faollik darajasi 65 foizdan 95 foizga ko'tarilib, 30 foizlik ijobiy o'zgarish kuzatildi.

Alohida ta'kidlash joizki, eng yuqori o'sish ko'rsatkichi (36%) aynan raqamli kompetensiya yo'nalishida qayd etildi. Bu tabiiy natija hisoblanadi, chunki o'quvchilar tadqiqot davomida bevosita Excel, Google Sheets, BioRender va GraphPad Prism dasturlari bilan amaliy ishlash tajribasiga ega bo'ldilar. Mantiqiy fikrlash ko'rsatkichining nisbatan sekinroq (27%) o'sishi esa bu ko'nikmaning uzoq muddatli va bosqichma-bosqich shakllanadigan murakkab kognitiv jarayon ekanligi bilan izohlanadi. Shunga qaramay, 27 foizlik o'sish ham qisqa muddatli eksperiment sharoitida ancha yuqori ko'rsatkich hisoblanadi.

4 MUHOKAMA

Olingan natijalar mavjud ilmiy adabiyotlarda keltirilgan qarashlar bilan bir qatorda turadi. Mazkur tadqiqot natijalari aynan shu g'oyani amaliy jihatdan tasdiqlaydi, o'quvchilar Excel va Google Sheets'da ma'lumotlarni qayta ishlash jarayonida nafaqat tayyor natijalarni ko'rish, balki o'zlari grafik va diagrammalar orqali qonuniyatlarni aniqlash tajribasini orttirdilar.

5 XULOSA VA TAVSIYALAR

Zamonaviy raqamli vositalar o'quvchilarning bilimlarni chuqur o'zlashtirishiga, ularning mantiqiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga hamda o'quv jarayonida faol ishtirok etishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, ushbu vositalar o'quvchilarni kelajakdagi ilmiy-tadqiqot, kasbiy faoliyatga zarur bo'ladigan amaliy ko'nikmalar ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish, vizuallashtirish va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar biologiya ta'limining sifatini oshirishda muhim pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi va ularni samarali qo'llash zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Abdullayeva G. Biologiya ta'limida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati // ZDPP jurnali. 2026. T. 5.

[2] Eshqobilov S., Normatov S. Boshqaruvda raqamli texnologiyal ar va sun'iy intellekt. — Toshkent, 2025.

[3] Zamonova M. Raqamli texnologiyalar asosida oliy ta'limda biologiya o'qitishning pedagogik shart-sharoitlari, mazmuni // Problems and Solutions of Scientific and Innovative Research. 2025. T. 2.

[4] Jumanazarov S., Xalikova N., Eshqobilov S., Normatov S. Ta'limda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt. — Toshkent, 2025.

[5] Xamroyeva M.D., Abdusamatov Q.N. Didactic Opportunities of Digital Education Technologies in Teaching Biology to Students // Oriental Journal of Education. 2025. Vol. 5.

[6] Internet manbalari

[7] BioRender. Scientific figure & illustration software [Elektron resurs]. URL: https://www.biorender.com

[8] University of Colorado Boulder. PhET Interactive Simulations. – Elektron resurs. – Kirish manzili: https://phet.colorado.edu

[9] Howard Hughes Medical Institute. BioInteractive. – Elektron ta'lim platformasi. – Kirish manzili: https://www.biointeractive.org

[10] . Labster. Labster Virtual Lab Simulations. – Elektron resurs. – Kirish manzili: https://www.labster.com

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379606

XXI ÁSIRDE JASALMA INTELLEKTTIŃ RAWAJLANÍW TENDENCIYALARÍ HÁM BÚGINGI KÚNDEGI ORNÍ

Allambergenova Kumush Polat qızı[a]

Annotaciya

Bul maqalada XXI ásirde ilim hám texnologiyanıń tez rawajlanıwı, sonıń ishinde, jasalma intellekt (JI) texnologiyalarınıń insaniyat turmısındǵı ornı hám áhmiyeti úyreniledi. Jumısta modern jasalma intellekt modelleri (ChatGPT-4o, Gemini 1.5, Claude 3.5, Mistral Large, LlaMA 3, Command R+, Perplexity AI, Sora, xAI Grok, WatsonX.Ai) haqqındaǵı maǵlıwmatlar xalıqaraıq ilimiy adabiyatlar hám derekler menen negizlenip, salıstırmalı analiz etiledi.

Gilt sózler: Jasalma intellekt, sanlı texnologiyalar, ChatGPT-4o, Gemini 1.5, Claude 3.5, multimodal sistemalar, neyron tarmaqları, maǵlıwmatlardı analizlew

a *Qońırat rayonı 31-sanlı ulıwma bilim beriw mektebiniń qaraqalpaq tili páni oqıtıwshısı*

XXI ásir – ilim-pán hám texnika júda tez pát penen rawajlanıp atırǵan, jamiyettiń barlıq tarawlarına sanlı texnologiyalar keńnen kirip kelip atırǵan dáwir esaplanadı [1]. Házirgi kúnde kompyuterler, internet, smartfonlar hám túrli sanlı texnologiyalar adamnıń kúndelikli turmısınıń ajıralmas bólegine aylandı [2].

Sol texnologiyalar ishinde jasalma intellekt ózgeshe orın iyeledi [3]. Házirgi dáwirde ilim hám texnologiya tez rawajlanıp atır. Sonıń nátiyjesinde adam turmısında jańa texnologiyalar keńnen qollanılmaqta. Solardıń ishinde jasalma intellekt ayrıqsha áhmiyetke iye [4].

Jasalma intellekt (JI) – kompyuter sistemalarınıń adam intellektine tán bolǵan ayrım wazıypalardı hám arnawlı programmalardıń adamnıń oylawı, úyreniw maǵlıwmatlardı analizlew hám máselelerdi sheshiw sıyaqlı qábiletlerin belgili dárejede orınlawına múmkinshilik beretuǵın texnologiya esaplanadı.

Bunday sistemalar maǵlıwmatlardı úyreniw, analizlew, súwret hám dawıstı tanıw, til menen islew, máselelerdi sheshiw hám jańa maǵlıwmat jaratıw sıyaqlı wazıypalardı orınlay aladı [6].

Jasalma intellekt birden payda bolǵan emes. Onıń rawajlanıwı birneshe on jıllar dawam etken qubılıs bolıp esaplanadı [7]. 1950-jıllarda Alan Turing tárepinen usınılǵan intellektual mashinalar koncepciyasınan baslap [8], búgingi kúndegi tereń neyron tarmaqlarına (Deep Learning) shekem bolǵan evolyuciyalıq jol jasalma intellekttiń fundamentallıq tiykarın qáliplestirdi.

Házirgi kúnde jasalma intellekttiń birneshe túri bar atap aytqanda:

1. ChatGPT-4o (OpenAI) [9]
2. Gemini 1.5 (Google DeepMind) [10]
3. Claude 3.5 (Anthropic) [11]
4. Mistral Large (Mistral AI) [12]
5. LlaMA 3 (Meta AI) [13]
6. Command R+ (Cohere) [14]
7. Perplexity AI [15]
8. Sora (OpenAI) [16]
9. xAI Grok (xAI) [17]
10. WatsonX.Ai (IBM) [18]
11. sıyaqlı birneshe túrleri izbe-izlikte rawajlanıp kelmekte hám basqalar.

Bul programmalań hár qaysısınıń óz aldına wazıypaları bar:

1. ChatGPT-4o: Multimodal dástúr bolıp, ol súwretlerge tekst jazıp, dawıs qoyıp beredi. Eń kúshli hám tez, júda kóp paydalanıwshısı bar dástúr esaplanadı [9].
2. Claude 3.5: Anthropic kompaniyası tárepinen jaratılǵan bolıp, insanlar sıyaqlı sóylesedi hám insan tilin túsiniw dárejesi joqarı, qáwipsizlik qaǵıydalarına sadıq (AI Safety) esaplanadı [11].
3. Gemini 1.5: Úlken kontekst aynasına iye bolıp, úlken kólemdegi informaciyalardı hám videolardı analizlew qábiletine iye [10].
4. LlaMA 3 hám Mistral Large: Ashıq kodlı (open-source) hám joqarı effektivli logikalıq modeller qatarına kiredi [12, 13].
5. Sora hám Perplexity AI: Sora tekstten video jaratıw (text-to-video) texnologiyası boyınsha

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

jetekshi bolsa, Perplexity AI real waqıttağı ilimiy izlew hám gipotezalardı tastıyıqlaw ushın arnalǵan [15, 16].

Juwmaqlap aytqanda, XXI ásirde jasalma intellekt texnologiyaları insaniyat rawajlanıwınıń tiykarǵı drayverlerinen birine aylandı. Joqarıdağı izertlewlerge súyene otırıp, biz, jasalma intellekttiń rawajlanıwı birden payda bolǵan qubılıs emes, al birneshe on jıllıq ilimiy-texnikalıq izertlewler nátiyjesi esaplanadı degen uǵımǵa kelemiz. Búgingi kúnde ChatGPT-4o, Claude 3.5, Gemini 1.5 sıyaqlı ájayıp sistemalardıń payda bolıwı ilim, bilimlendiriw hám óndiriste jańa imkaniyatlarǵa jol ashıp, onnan oqıwshı, student hám oqıtıwshılar da keń paydalanıp atır.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Castells, M. The Information Age: Economy, Society, and Culture. Wiley-Blackwell, 2010.

[2] Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution. Crown Business, 2017.

[3] Russell, S., & Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson, 2020.

[4] Jordan, M. I., & Mitchell, T. M. Machine learning: Trends, perspectives, and prospects. Science, 349(6245), 255-260, 2015.

[5] McCarthy, J. (2007). From Here to Human-Level AI. Artificial Intelligence, 171(18), 1174-1182.

[6] Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. Deep Learning. MIT Press, 2016.

[7] Nilsson, N. J. Quest for Artificial Intelligence. Cambridge University Press. 2014.

[8] Turing, A. M. Computing Machinery and Intelligence. Mind, 59(236), 433-460, 1950.

[9] Open AI. Hello GPT-4o: Multimodal Capabilities and Performance. OpenAI Technical Report, 2024.

[10] Google DeepMind. Gemini 1.5: Unlocking Multimodal Capabilities Across Long Contexts. Google AI Research, 2024.

[11] Anthropic. The Claude 3 Model Family and Claude 3.5 Sonnet: Safety and Alignment Report. Anthropic AI. 2024.

[12] Mistral AI. Mistral Large: Advanced Reasoning and Multilingual Performance. Mistral AI Publications, 2024.

[13] AI at Meta. Introducing Meta Llama 3: The most capable openly available LLM to date. Meta Research, 2024.

[14] Cohere. Command R+: Enterprise-Grade RAG and Multilingual Large Language Model. Cohere Technical Documentation, 2024.

[15] Perplexity AI. (2024). Conversational Search Engine Architecture and Live Knowledge Retrieval. Perplexity Research.

[16] Brooks, T., et al. (OpenAI). (2024). Video generation models as world simulators (Sora). OpenAI Research Paper.

[17] xAI. Grok-1.5 Technical Model Card. xAI Research Publications, 2024.

[18] IBM. IBM watsonx.ai: The enterprise studio for AI builders. IBM Redbooks, 2023.

Conference paper QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379608

IMPROVING HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN EDUCATION THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES

Xalimov Muhammad Raximberdiyevich[a] | **Qo'ldosheva Dilorom Abduxamidovna**[b] | **Xodiyeva Gulhayo Hasan qizi**[c]

Abstract

This article explores the opportunities for using artificial intelligence and digital technologies in human resource management in educational institutions. Particular attention is given to staff recruitment, performance evaluation, and professional development. The importance of digital technologies in simplifying human resource management processes is also discussed. In addition, the article examines how artificial intelligence can be used to analyse staff performance and improve management decision-making.

Keywords: Education, management, artificial intelligence, digitalisation, personnel, recruitment, evaluation, professionalisation, analytics, governance, fairness, effectiveness

a *Head of the department of social and applied sciences, A.Avloni national institute of pedagogical mastery, Doctor of philosophy (PhD) in pedagogical sciences*

b *Leading specialist, primary education department, Avloni National institute of pedagogical mastery*

c *Leading specialist, primary education department, A. Avloni National institute of pedagogical mastery*

Annotatsiya

Ushbu maqolada ta'lim tashkilotlarida inson resurslarini boshqarishda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. Xodimlarni tanlash, ularning faoliyatini baholash va kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Kadrlar bilan ishlash jarayonlarini soddalashtirishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati ko'rib chiqilib, sun'iy intellekt yordamida xodimlar faoliyatini tahlil qilish va boshqaruv qarorlarini takomillashtirish imkoniyatlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: ta'lim, boshqaruv, sun'iy intellekt, raqamlashtirish, xodimlar, tanlov, baholash, kasbiy rivojlanish, tahlil, nazorat, xolislik, samaradorlik

Аннотация

В данной статье рассматриваются возможности использования искусственного интеллекта и цифровых технологий в управлении человеческими ресурсами образовательных организаций. Особое внимание уделяется подбору сотрудников, оценке их деятельности и поддержке профессионального развития. Рассматривается значение цифровых технологий в упрощении кадровых процессов. Кроме того, изучаются возможности применения искусственного интеллекта для анализа деятельности сотрудников и совершенствования управленческих решений.

Ключевые слова: образование, управление, искусственный интеллект, цифровизация, персонал, подбор, оценка, развитие, аналитика, контроль, объективность, эффективность

Human resource management in education covers much more than hiring and maintaining staff records. It includes workforce planning, induction, professional learning, performance support, and retention. These functions affect the quality and continuity of teaching. When personnel information is fragmented or outdated, managers may struggle to identify vacancies, match staff expertise to institutional needs, or plan relevant training. Digital systems can connect these tasks and provide a clearer basis for decisions. Artificial intelligence can assist with routine document processing, pattern recognition, forecasting, and the analysis of professional learning needs. These tools are not a substitute for judgement, however. Their recommendations depend on the quality of the data, the criteria selected, and the way outputs are interpreted. UNESCO's framework for teachers stresses human-centred practice, ethics, AI knowledge, pedagogy, and professional

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

learning. For HRM, the same principles point to a simple rule: technology should inform decisions, while responsibility remains with people. This article examines practical ways to use AI and digital tools in educational HRM. It outlines potential benefits, considers implementation risks, and presents an illustrative method for ranking initiatives. The numerical example is not presented as an empirical result; it shows how a transparent scoring method could be used and tested by an institution The article uses a narrative review and conceptual synthesis of research and policy publications on HR analytics, AI in education, teacher development, and digital education policy. The selected literature includes international research and a study focused on digital management of pedagogical personnel in Uzbekistan. The analysis considers four functions: workforce planning, recruitment, performance support, and professional development. No original survey, interview dataset, or institutional HR database was available for this paper. Therefore, the scores in Table 1 are hypothetical and are used only to demonstrate the calculation. Any claim about actual time savings, staff retention, or improved performance would require verified institutional data and a suitable evaluation design[1;2;8].

Digital records can help managers review vacancies, subject specialisms, qualifications, workload patterns, and training needs. AI may support the classification of applications or compare documented qualifications against published criteria. It should not make final recruitment decisions independently. Criteria must be relevant to the role, explained to applicants, and checked for unintended bias. Research on hiring algorithms warns that automated tools can reproduce inequities when they rely on historical data or poorly chosen proxies . Data on training participation, mentoring, workload, and staff feedback can help identify where support may be useful. Used well, these insights can guide coaching and professional learning rather than surveillance. Celik and colleagues' review identifies opportunities for AI to support teachers' planning, implementation, and assessment, while also noting the need to address practical and pedagogical challenges. The UNESCO framework similarly treats AI-related professional learning as a core dimension of teacher competence. Digital tools can support scheduling, routine correspondence, policy searches, and the preparation of standard documents. This may reduce repetitive work and leave managers more time for staff development and problem-solving. However, generated text and automated summaries should be checked for factual errors and confidentiality risks. Institutions should measure whether a tool actually reduces workload rather than assuming that automation always saves time[3;5;6;7].

The proposed framework has four stages. First, the institution defines a clear purpose and maintains accurate, limited, and appropriately protected personnel data. Second, digital analytics or AI is used to identify patterns and possible options. Third, a qualified manager reviews the recommendation, checks its basis, and records the decision. Fourth, the institution evaluates outcomes using predefined indicators and staff feedback. The process should be reviewed regularly so that errors, bias, and unintended effects can be corrected (See figure 1.)

(Figure 1 illustrates a human-centred approach to improving human resource management in education through artificial intelligence and digital technologies).

To compare possible initiatives, an institution can rate each one against five criteria: expected operational benefit (B), pedagogical relevance (P), feasibility (F), fairness and explainability (E), and data protection (D). Each criterion is scored from 1 (low) to 5 (high). The weighted priority score is calculated as follows:

$S = 0.25B + 0.25P + 0.20F + 0.15E + 0.15D$

The weights are illustrative choices, not values estimated from a survey. They give equal weight to operational benefit and pedagogical relevance, while retaining explicit weight for feasibility, fairness, and data protection. An institution should agree on the weights before scoring and document the reasons for its choices. Table 1 uses hypothetical ratings to demonstrate the method. These values are not results from a survey or measurements from a named institution.

For professional-development planning, the calculation is $S = 0.25(4) + 0.25(5) + 0.20(4) + 0.15(5) + 0.15(5) = 4.55$ out of 5. Workforce forecasting receives 3.90, while automated candidate ranking receives 2.85. Under these assumed ratings, professional-development planning would be the preferred first pilot. Candidate ranking receives a lower score because the example assigns it weaker feasibility, fairness, and data-protection ratings. The ranking may change if the ratings or weights change. For an actual evaluation, an institution could compare a baseline indicator with a post-implementation value. For example, percentage change in average vacancy-filling time can be calculated as $\Delta\% = [(\text{post-implementation value} - \text{baseline value}) / \text{baseline value}] \times 100$. Such a comparison should use consistent definitions and account for other changes occurring at the same time. A simple before-and-after difference alone does not prove that AI caused the change. Data quality is a basic concern: incomplete records or inconsistent job titles can lead to misleading analysis. Algorithmic bias is another risk, particularly when historical data reflect unequal opportunities. Excessive monitoring can also damage staff trust and encourage attention to measurable indicators at the expense of less visible aspects of teaching. International guidance recommends protecting privacy, maintaining human agency, and validating AI use in its specific context. Before adopting a system, an institution should define the purpose of data processing, restrict access, consult staff, review vendor practices, test for errors and bias, and provide a way to question consequential recommendations. Decisions about hiring, promotion, discipline, or dismissal should not be delegated to an opaque system. Staff should be able to correct inaccurate records and understand how information is used. Training is also necessary. School leaders and HR specialists need to interpret analytics carefully, recognise the limitations of AI-generated material, and distinguish correlation from causation. Teachers need

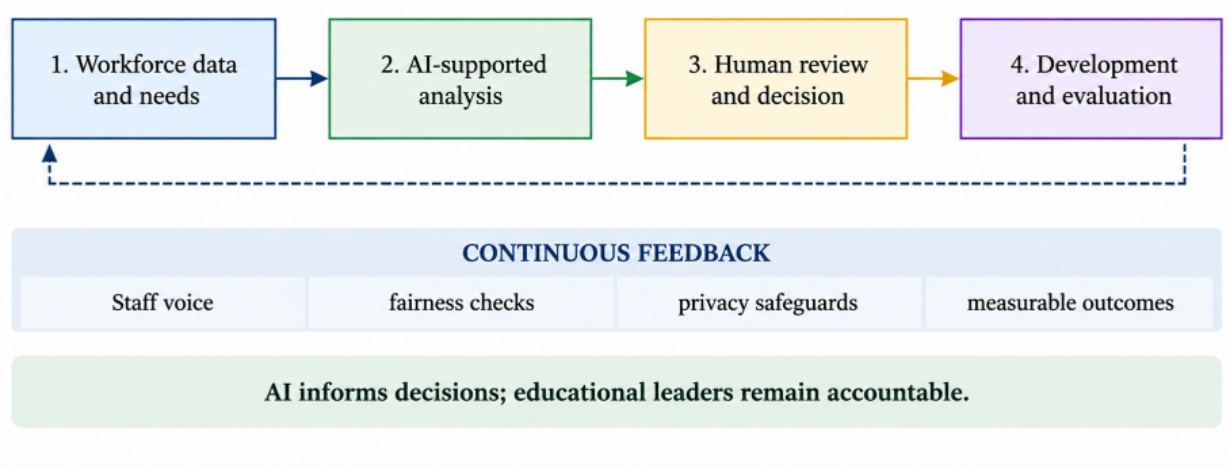

Table 1 – Illustrative prioritisation of digital HRM initiatives using hypothetical ratings.

Initiative	B	P	F	E	D	Score
Professional-development planning	4	5	4	5	5	4.55
AI-assisted workforce forecasting	5	3	3	4	4	3.80
Automated candidate ranking	4	3	2	2	2	2.75

opportunities to develop AI literacy in ways that relate to their work and professional responsibilities [3; 6; 9].

The main implication is that digitalisation should improve the way work is organised, rather than simply move paper-based processes onto a screen. A connected HRM system may improve access to information and help align professional development with institutional priorities. Yet the benefits depend on reliable data, staff confidence, clear governance, and managers who can question rather than merely accept automated recommendations. For educational institutions in Uzbekistan, a phased approach is sensible. Initial projects could focus on training records, identifying professional-development needs, or simplifying routine administration. After reviewing staff feedback and measurable outcomes, institutions could consider more complex applications. This approach is consistent with international findings that digital transformation requires alignment among policy, educator capacity, and HR practices [2; 7].

Artificial intelligence and digital technologies can support educational HRM by improving access to personnel information, helping identify staffing and training needs, and reducing repetitive administrative tasks. Their use must be guided by accurate data, transparent criteria, privacy safeguards, and human responsibility. The framework and weighted scoring model presented here offer a practical starting point for discussing priorities, but their value must be tested with institutional evidence. Educational institutions should begin with clearly defined, lower-risk applications; train staff to use digital tools critically; and evaluate changes against a documented baseline. Further research in Uzbekistan should examine real institutional data and staff experiences to determine which approaches produce reliable improvements in recruitment, professional development, and workforce planning.

REFERENCES

[1] Marler, J. H., & Boudreau, J. W. (2017). An evidence-based review of HR Analytics. The International Journal of Human Resource Management, 28(1), 3–26. https://doi.org/10.1080/09585192.2016.1244699

[2] Boeskens, L., & Meyer, K. (2025). Policies for the digital transformation of school education: Evidence from the Policy Survey on School Education in the Digital Age. OECD Education Working Papers, No. 328. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/464dab4d-en

[3] Miao, F., & Cukurova, M. (2024). AI Competency Framework for Teachers. UNESCO. https://doi.org/10.54675/ZJTE2084

[4] Umirova, D. K. (2026). Improvement of pedagogical personnel management through digital management models (on the example of higher educational institutions in Uzbekistan). Fergana Methodical School. https://ferganamethod.uz/index.php/journal/article/view/3078

[5] Bogen, M., & Rieke, A. (2018). Help Wanted: An Examination of Hiring Algorithms, Equity, and Bias. Upturn. https://www.upturn.org/reports/2018/hiring-algorithms/

[6] Celik, I., Dindar, M., Muukkonen, H., & Järvelä, S. (2022). The Promises and Challenges of Artificial Intelligence for Teachers: A Systematic Review of Research. TechTrends, 66, 616–630. https://doi.org/10.1007/s11528-022-00715-y

[7] OECD. (2025). Teacher Policies to Support the Use of Digital Resources in the Classroom. OECD Education Policy Perspectives, No. 128. https://doi.org/10.1787/d16e9614-en

[8] Miao, F., & Holmes, W. (2023). Guidance for Generative AI in Education and Research. UNESCO. https://doi.org/10.54675/EWZM9535

[9] Filiz, O., Kaya, M. H., & Adiguzel, T. (2025). Teachers and AI: Understanding the factors influencing AI integration in K-12 education. Education and Information Technologies, 30, 17931–17967. https://doi.org/10.1007/s10639-025-13463-2

[10] Kasimova, M. A. (2024). Increasing the activity and engagement of foreign language learners through artificial intelligence. O'zbekistonda Xorijiy Tillar, 10(1), 142–156. https://doi.org/10.36078/1710747133

[11] Armstrong, M., & Taylor, S. (2023). Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice (16th ed.). Kogan Page.

[12] OECD. (2024). Education Policy Outlook 2024: Reshaping Teaching into a Thriving Profession from ABCs to AI. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/education-policy-outlook-2024_dd5140e4-en.html

Conference paper QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379610

CONTEMPORARY OPPORTUNITIES FOR USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION

Kalbaeva Gulnaz[a]

Abstract

This article examines how artificial intelligence and digital tools can support lesson planning, personalised learning and assessment. It also discusses responsible use, data protection and the continuing importance of teachers' professional judgement.

Keywords: artificial intelligence, digital education, teaching technology, personalisation, media literacy, assessment, academic integrity

a *English language teacher, School No 10, Chimboy District, Chimboy, Uzbekistan*

Annotatsiya

Maqolada sun'iy intellekt va raqamli vositalarning ta'limdagi imkoniyatlari, darsni rejalash, individual yondashuv va baholashda ulardan foydalanish hamda xavfsiz qo'llash tamoyillari yoritiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli ta'lim, pedagogik texnologiya, individuallashtirish, media savodxonlik, baholash, akademik halollik

Аннотация

В статье рассматриваются возможности искусственного интеллекта и цифровых инструментов в образовании, их применение при планировании уроков, индивидуализации обучения и оценивании, а также принципы безопасного использования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровое образование, педагогические технологии, индивидуализация, медиаграмотность, оценивание, академическая честность

1 INTRODUCTION

Digital technologies have become part of everyday life, and education is no exception. Electronic textbooks, online learning platforms, interactive exercises and artificial intelligence (AI) tools are creating new opportunities for both teachers and learners. However, the mere presence of technology does not automatically improve educational quality. The key issue is how it is used: technology should serve a clear learning objective and take learners' needs, age and abilities into account.

The role of artificial intelligence in education

Artificial intelligence refers to technologies that can process information, generate text, answer questions, suggest examples and automate certain tasks. In education, AI can assist teachers in preparing lesson plans, creating practice activities, adapting texts to different proficiency levels and developing revision questions. For example, a teacher of English may use an AI tool to prepare several versions of the same task for learners with different levels of language proficiency. This can save preparation time and make it easier to provide suitable support.

Digital tools and personalised learning

Learners differ in their prior knowledge, interests and learning pace. Digital platforms can offer practice at different levels, provide immediate feedback and help teachers notice which topics require further explanation. A learner who struggles with a particular grammar point may benefit from additional examples, while a learner who has mastered it can move on to a more challenging task. Used thoughtfully, these options can make classroom learning more responsive to individual needs.

Assessment and teachers' workload

Digital tools can make it easier to check short quizzes, organise results and identify common errors. This information can help teachers decide what to review in the next lesson. However, test scores do not represent every aspect of a learner's ability. Skills such as creativity, spoken interaction, collaboration and independent problem-solving require observation and meaningful feedback from the teacher.

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

Safety, equal access and academic integrity

Protecting personal information is an essential part of digital education. Teachers should avoid uploading students' full names, phone numbers, home addresses, photographs or other sensitive details to public platforms unless there is a clear and authorised reason. Before using a service, educators should review its privacy conditions and age requirements and follow their school's policies. Students should also learn to question online information, check sources, respect copyright and communicate responsibly in digital spaces.

Practical recommendations

Several practical steps can help schools and teachers use AI and digital technologies more effectively. First, define the learning objective before choosing a tool: what should students know or be able to do by the end of the lesson? Second, check whether the tool is reliable, age-appropriate, accessible and respectful of privacy. Third, review AI-generated material for accuracy, clarity and suitability before sharing it with students.

2 CONCLUSION

Artificial intelligence and digital technologies offer valuable opportunities to make education more flexible, interactive and responsive to learners' needs. They can support lesson preparation, the creation of differentiated activities, timely feedback and the analysis of learning progress. However, these benefits depend on purposeful use, professional judgement and meaningful human interaction.

REFERENCES

[1] UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO, 2023.

[2] UNESCO. AI Competency Framework for Teachers. Paris: UNESCO, 2024.

[3] OECD. OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. Paris: OECD Publishing, 2023.

[4] UNICEF. Policy Guidance on AI for Children. Version 2.0. New York: UNICEF, 2021.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379612

BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK METODLAR VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Shaniyazova Zuxra[a] | **Shaniyazov Userbay**[b]

Annotatsiya

Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida biologiya fanini o'qitish jarayonida zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanishning metodik asoslari tahlil qilingan. Biologiya darslarida hamkorlikda o'qitish, muammoli ta'lim, loyiha metodi, interfaol o'yinlar, intellekt-xarita, STEAM yondashuvi hamda raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, zamonaviy darsni tashkil etishda o'qituvchining axborot beruvchi yagona manba emas, balki o'quvchilarning mustaqil bilish faoliyatini tashkil etuvchi va boshqaruvchi pedagog sifatidagi roli asoslangan. Biologiya fanining mazmuni tajriba, kuzatish, modellashtirish va muammoli vaziyatlar bilan bog'langan holda tashkil etilganda o'quvchilarning ilmiy fikrlashi, mustaqil ishlashi va biologik bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash imkoniyatlari kengayishi ta'kidlangan. Maqolada sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish imkoniyati ham yordamchi pedagogik vosita sifatida ko'rib chiqilib, undan foydalanishda ilmiy manbalarni tekshirish va o'qituvchi nazoratining zarurligi qayd etilgan.

Kalit so'zlar: biologiya ta'limi, pedagogik metod, interfaol metod, muammoli ta'lim, hamkorlikda o'qitish, loyiha metodi, STEAM, raqamli texnologiya, intellekt-xarita, sun'iy intellekt, biologik ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv

a *Respublika malaka oshirish markazi, dotsent*

b *Olat karantin va yuqumli kasalliklar profilaktika markazi QqR filiali*

1 KIRISH

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarga faqat tayyor bilimlarni yetkazish bilan cheklanib qolmasdan, ularning mustaqil fikrlashi, axborot bilan ishlashi, muammolarni tahlil qilishi, o'z fikrini asoslay olishi va o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llay olishiga sharoit yaratish muhim pedagogik vazifalardan biridir. O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta ta'limni rivojlantirishga qaratilgan hujjatlarda ham ta'lim jarayoniga innovatsion shakl va metodlarni joriy etish, o'quvchilarning intellektual rivojlanishini ta'minlash hamda ta'lim sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratilgan. Biologiya fanini o'qitish metodikasiga oid metodik qo'llanmada ham zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda amaliy faoliyat tajribasi va tayanch kompetensiyalarni shakllantirish ekanligi ko'rsatilgan.

Biologiya fani mazmuni jihatidan kuzatish, tajriba, taqqoslash, tahlil qilish, tasniflash, modellashtirish va xulosa chiqarish kabi faoliyatlar bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli mazkur fanni o'qitishda pedagogik metodlarni to'g'ri tanlash alohida ahamiyatga ega. Bunda biror metodni barcha mavzular uchun universal vosita sifatida qo'llash emas, balki mavzuning mazmuni, o'quvchilarning yoshi va tayyorgarligi, darsning maqsadi hamda mavjud ta'lim sharoitlariga mos metodni tanlash ilmiy-metodik jihatdan maqsadga muvofiqdir.

Metodik qo'llanmada ta'lim metodi o'qituvchining o'rgatuvchi faoliyati va o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etishga xizmat qiluvchi usullar yig'indisi sifatida izohlangan. Shuningdek, metod va usulni aynanlashtirmaslik, interfaol metodlarni pedagogik texnologiyaning o'zi deb qabul qilmaslik zarurligi qayd etilgan. Bu jihat biologiya darslarini ilmiy-metodik asosda tashkil etishda muhimdir.

Biologiya ta'limida metod tanlashning pedagogik asoslari

Biologiya darsida metod tanlashdan oldin darsning ta'limiy maqsadi aniqlanishi lozim. Masalan, yangi biologik tushunchani shakllantirish uchun tushuntirish, suhbat, namoyish va vizual vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lishi mumkin. O'quvchilar tomonidan avvalgi bilimlarni yangi vaziyatda qo'llash ko'zda tutilsa, muammoli vaziyat, "Case study", kichik guruhlarda ishlash yoki loyiha metodi samarali tashkil etilishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, biologiya darsida "interfaol metodlardan foydalanish" maqsadning o'zi emas, balki belgilangan pedagogik natijaga erishish vositasi sifa-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

tida qaralishi kerak. Metodik qo'llanmada ham interfaol metodlarning asosiy xususiyati o'quvchilarni faollashtirish va ularning fikrlashini rivojlantirish bilan bog'liqligi, biroq ular yangi bilimlarni berishning barcha shakllarini to'liq almashtira olmasligi ta'kidlangan.

Demak, biologiya o'qituvchisi darsda metodlarning kombinatsiyasidan foydalanishi mumkin. Masalan, "Fotosintez" mavzusida avval o'qituvchi qisqa tushuntirish va vizual material orqali asosiy tushunchalarni beradi, keyin o'quvchilar guruhlarda fotosintez jarayonining shartlarini tahlil qiladi, tajriba natijalarini muhokama qiladi va yakunda xulosa chiqaradi. Bunday tashkil etish turli metodlarning o'zaro mantiqiy bog'lanishini ta'minlaydi.

Hamkorlikda o'qitish metodining biologiya darslaridagi imkoniyatlari

Biologiya fanida hamkorlikda o'qitish metodidan foydalanish o'quvchilarning muloqot qilish, fikr almashish, o'z fikrini asoslash va guruhdagi vazifalarni taqsimlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Metodik qo'llanmada hamkorlikda o'qitishning asosiy g'oyasi o'quv topshiriqlarini birgalikda bajarish orqali ta'limiy maqsadga erishishdan iborat ekanligi ko'rsatilgan. Bunday faoliyat o'quvchilarning mustaqil va ijodiy ishlashi, o'z fikrini bayon qilishi hamda o'quv bahslarida ishtirok etishiga sharoit yaratadi.

Masalan, "Ekotizimlar" mavzusida sinfni 4 ta kichik guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruh ekotizimning biotik tarkibiy qismlarini, ikkinchi guruh abiotik omillarni, uchinchi guruh oziq zanjirlarini, to'rtinchi guruh esa inson faoliyatining ekotizimga ta'sirini tahlil qiladi. Har bir guruh o'z topshirig'i bo'yicha ma'lumotlarni umumlashtirib, sinfga taqdim etadi. Yakunda barcha guruhlarning xulosalari birlashtirilib, ekotizimning yaxlit modeli hosil qilinadi.

Bunday mashg'ulotda o'qituvchi barcha ma'lumotni tayyor holda beruvchi shaxs emas, balki faoliyatni tashkil etuvchi, yo'naltiruvchi va zarur holatda maslahat beruvchi pedagog vazifasini bajaradi. Zamonaviy darsni loyihalash bo'yicha qo'llanmada ham o'qituvchining fasilitator va o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqaruvchi sifatidagi roli ko'rsatib berilgan.

Loyiha va STEAM yondashuvlaridan foydalanish

Biologiya darslarida loyiha metodi o'quvchilarning ma'lum bir biologik muammoni mustaqil yoki guruhda o'rganishi, ma'lumot to'plashi, natijalarni tahlil qilishi va ularni taqdim etishiga asoslanishi mumkin. Bunda o'qituvchining vazifasi loyihani o'quv maqsadiga mos shakllantirish, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish va metodik yordam ko'rsatishdan iborat.

Masalan, "Maktab hududidagi biologik xilma-xillik" mavzusida loyiha tashkil etish mumkin. O'quvchilar maktab hovlisida uchraydigan o'simliklarni kuzatadi, ularni guruhlarga ajratadi, fotosuratlar va kuzatuv natijalarini to'playdi, oddiy jadval tuzadi va yakunda maktab hududining biologik xilma-xilligi bo'yicha kichik taqdimot tayyorlaydi.

Bunday faoliyat biologiyani boshqa fanlar bilan bog'lash imkonini ham beradi. Masalan, o'quvchilar biologik ma'lumotlarni matematika orqali jadval va diagrammalarda ifodalashi, informatika vositalari yordamida elektron taqdimot yaratishi, geografiya bilan bog'lab hududiy omillarni tahlil qilishi mumkin.

STEAM yondashuvi aynan tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikaning o'zaro integratsiyasiga asoslanadi. Metodik qo'llanmada STEAM ta'limining muhim jihatlaridan biri o'quvchilarning tajriba o'tkazishi, modellashtirishi va nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'lashiga imkon yaratishi sifatida ko'rsatilgan.

Biologiya fanida STEAM yondashuvini ekologiya, o'simlikshunoslik, biotexnologiya elementlari, modellashtirish va ekologik loyihalar orqali qo'llash mumkin. Biroq STEAMni darsga shunchaki nom sifatida kiritish yetarli emas. U fanlararo mazmun va amaliy faoliyat bilan real bog'langan taqdirdagina metodik jihatdan mazmunli bo'ladi.

Interfaol o'yinlar va intellekt-xaritalardan foydalanish

Biologiya darslarida interfaol o'yinlar o'quvchilarning diqqatini jamlash, biologik atamalarni mustahkamlash, obyektlarni taqqoslash va tasniflash kabi faoliyatlarni tashkil etishda qo'llanishi mumkin. Qo'llanmada botanika darslarida o'simliklarni guruhlashga asoslangan o'yin mashqlari keltirilgan. Bunday mashqlarda o'quvchilar o'simliklarning belgilari asosida ularni tegishli guruhlarga joylashtiradilar va natijalarni taqqoslaydilar.

Masalan, "O'simliklarning bo'limlari" mavzusida o'quvchilarga o'simlik nomlari va ularning rasmlari berilib, ularni suv o'tlari, yo'sinlar, qirqbo'g'imlar, qirqquloqlar, ochiq urug'lilar va yopiq urug'lilar guruhlariga ajratish topshirig'i berilishi mumkin. Bunday topshiriq oddiy yodlashdan ko'ra tasniflash va taqqoslash faoliyatini ham talab qiladi.

Intellekt-xarita esa biologik tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishlarni grafik ko'rinishda ifodalash imkonini beradi. Masalan, "Hujayra" markaziy tushunchasi atrofida hujayra membranasi, sitoplazma, yadro, organoidlar va ularning funksiyalarini tarmoqlash mumkin. Qo'llanmada intellekt-xaritalardan yangi ma'lumotlarni o'rganish, muammoli vaziyatni hal qilish, mavzuni umumlashtirish va nazorat jarayonida foydalanish mumkinligi ko'rsatilgan. Ularni qog'ozda ham, raqamli texnologiyalar yordamida ham tuzish mumkin.

Biologiya darslarida raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektdan foydalanish

Raqamli texnologiyalar biologiya fanini o'qitishda ko'rgazmalilik va axborot bilan ishlash imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin. Xususan, videodarslar, elektron taqdimotlar, raqamli testlar, virtual laboratoriyalar, animatsiyalar va elektron grafiklardan foydalanish biologik jarayonlarni tushuntirishda yordamchi vosita bo'la oladi. Metodik qo'llanmada masofaviy ta'lim doirasida videodarslar, elektron resurslar, o'quv filmlari va virtual laboratoriyalar kabi vositalardan foydalanish mumkinligi ko'rsatilgan.

Masalan, mitoz va meyoz jarayonlarini faqat matn va statik rasmlar yordamida emas, balki animatsiya orqali ketma-ket bosqichlarda ko'rsatish o'quvchiga jarayonning dinamikasini tushunishda yordam berishi mumkin. Shuningdek, ekologik jarayonlar bo'yicha elektron xaritalar va diagrammalardan foydalanish bi-

ologik ma'lumotlarni tahlil qilishni yengillashtiradi.

Bugungi ta'lim amaliyotida sun'iy intellekt vositalaridan ham foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda. Biologiya darsida SI yordamida mavzu bo'yicha savollar yaratish, turli darajadagi topshiriqlar tayyorlash, biologik tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishlarni izohlash yoki o'quvchilar uchun qo'shimcha mashqlar shakllantirish mumkin. Biroq sun'iy intellektni biologiya fanining ishonchli ilmiy manbasi sifatida qabul qilish to'g'ri emas. SI tomonidan berilgan ma'lumotlar o'qituvchi yoki o'quvchi tomonidan darslik, ilmiy adabiyot va boshqa ishonchli manbalar asosida tekshirilishi kerak.

Shuning uchun SI biologiya darsida o'qituvchining o'rnini bosuvchi vosita emas, balki o'quv jarayonini rejalashtirish, individual topshiriqlar yaratish va qo'shimcha tushuntirishlar tayyorlashda yordam beruvchi raqamli vosita sifatida qaralishi maqsadga muvofiq. Ayniqsa, biologik terminlar, organizmlar xususiyatlari, kasalliklar yoki ekologik jarayonlarga oid ma'lumotlarda ilmiy aniqlikni tekshirish muhimdir.

Zamonaviy biologiya darsining metodik modeli

Biologiya darsini quyidagi mantiqiy ketma-ketlik asosida tashkil etish mumkin:

1. Tashkiliy bosqich. O'quvchilarning darsga tayyorgarligi tekshiriladi, guruhlar shakllantiriladi va darsning maqsadi aniqlanadi.

2. Motivatsiya va chaqiruv bosqichi. O'quvchilarning avvalgi bilimlari faollashtiriladi. Biologik muammo, savol, rasm yoki qisqa videomaterialdan foydalanish mumkin.

3. Yangi bilimni o'zlashtirish bosqichi. O'qituvchi tushuntirish, namoyish, tajriba, matn, video yoki raqamli materiallardan foydalanadi. Bu bosqichda o'quvchilar yangi ma'lumotlarni avvalgi bilimlari bilan bog'laydi.

4. Amaliy faoliyat bosqichi. Guruhli topshiriq, loyiha, muammoli vaziyat, tajriba, "Case study", intellekt-xarita yoki interfaol o'yindan foydalaniladi.

5. Mulohaza va umumlashtirish bosqichi. O'quvchilar o'z xulosalarini bayon qiladi, guruhlar natijalari taqqoslanadi va mavzuning asosiy biologik qonuniyatlari umumlashtiriladi.

6. Baholash va refleksiya. O'quvchilarning bilim va ko'nikmalari belgilangan mezonlar asosida baholanadi. O'quvchi o'z faoliyatini tahlil qiladi.

Metodik qo'llanmada zamonaviy darsning tashkiliy, chaqiruv, anglash, mulohaza va uyga vazifa bosqichlari orqali loyihalanishi maqsadga muvofiqligi ko'rsatilgan. Bu model biologiya darslarida mavzuning xususiyatiga qarab moslashtirilishi mumkin.

2 XULOSA

Biologiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish darsni shunchaki "interfaol" ko'rinishga keltirish emas, balki o'quv maqsadi, mazmuni, o'quvchilarning tayyorgarligi va kutilayotgan natijaga mos metodik tizimni shakllantirishni talab qiladi. Biologiya fanining tajriba, kuzatish, tahlil, taqqoslash va modellashtirishga boy mazmuni hamkorlikda o'qitish, muammoli ta'lim, loyiha metodi, STEAM, interfaol o'yinlar va raqamli texnologiyalardan foydalanish uchun qulay sharoit yaratadi.

Shu bilan birga, zamonaviy metodlarni an'anaviy tushuntirish, suhbat, ko'rsatish va namoyish kabi metodlarga qarama-qarshi qo'yish ilmiy-metodik jihatdan to'g'ri emas. Turli metodlarning o'zaro uyg'unligi darsning maqsadiga mos ravishda ta'minlanishi lozim. Qo'llanmada ham interfaol metodlarni mutlaqlashtirmaslik, o'quvchilarda fikrlash uchun avvalo yetarli bilim bazasini shakllantirish zarurligi qayd etilgan.

Biologiya darslarida raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektdan foydalanish esa o'quv jarayonini boyituvchi qo'shimcha vosita sifatida qaralishi kerak. Ularning samaradorligi texnologiyaning o'ziga emas, balki o'qituvchi tomonidan pedagogik maqsadga muvofiq va metodik jihatdan asoslangan holda tanlanishiga bog'liq. Shu sababli zamonaviy biologiya o'qituvchisining asosiy vazifasi turli texnologiyalarni imkon qadar ko'p qo'llash emas, balki muayyan biologik mazmunni o'quvchi uchun tushunarli, ilmiy asoslangan va amaliy faoliyat bilan bog'langan holda tashkil etishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni. – Toshkent, 2019.

[2] Umumiy o'rta ta'limda biologiya fanini o'qitish metodikasi. Metodik qo'llanma. – Toshkent, 2020.

[3] Pardaeva M. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida kompetensiya viy yondashuvni joriy etishning metodik tizimini boshqarish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiy asi. – Toshkent, 2020.

[4] Yuldashev M. Xalq ta'limi xodimlarining malakasini oshirishda ta'lim sifati menejmentini takomillashtirish. Pedagogika fanlari doktori dissertatsiyasi. – Toshkent, 2016.

[5] Xodjaev B. Metod, usul va texnologiya… mazkur tushunchalarni farqlay olasizmi? – "Ma'rifat", Toshkent, 2018.

[6] Xodjaev B. Umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan didaktik ta'minot vositasida rivojlantirish. Pedagogika fanlari doktori dissertatsiyasi. – Toshkent, 2016.

[7] Vaxobov M. Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'qitish sifati monitoringi modelini takomillashtirish. Pedagogika fanlari doktori dissertatsiyasi. – Toshkent, 2016.

[8] Safarova R. va boshqalar. O'quvchilarda o'zaro do'stona munosabatlarga asoslanib hamkorlikda faoliyat ko'rsatish ko'nikmalarini shakllantirish strategiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.

[9] Ibragimova G. Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori dissertatsiyasi. – Toshkent, 2017.

[10] O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Respublika ta'lim markazi. Umumiy o'rta ta'limda biologiya fanini o'qitish metodikasi. Metodik qo'llanma. – Toshkent, 2020.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379616

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TA'LIM BOSHQARUVIDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Baltashev Islambek Ramanovich[a]

Annotatsiya

Ushbu tezisda oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonlarini boshqarishni samarali tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari, amaliyotga tadbiq etish mexanizmlari va xorijiy tajribalar tahlil qilinadi. Tezis doirasida oliy ta'lim muassasalarini boshqarishda zamonaviy raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyatini namayon qilish ko'zda tutiladi.

Kalit so'zlar: Raqamlashtirish, oliy ta'lim, masufaviy ta'lim, virtual, HEMIS tizimi, raqobat, kafedra, kompetensiya

a *Qori Niyoziy nomidagi tarbiya pedagogikasi milliy instituti musaqil izlanuvchisi*

Аннотация

В данной тезисе анализируются теоретические основы использования цифровых технологий в эффективной организации управления образовательными процессами в высших учебных заведениях, механизмы их внедрения в практику и зарубежный опыт. В рамках статьи предусматривается продемонстрировать роль и значение современных цифровых технологий в управлении высшими учебными заведениями.

Ключевые слова: Цифровизация, высшее образование, дистанционное обучение, виртуальный, система HEMIS, конкуренция, кафедра, компетенция

Abstract

This thesis analyzes the theoretical foundations, implementation mechanisms, and foreign experiences for using digital technologies in the effective organization of educational process management in higher education institutions. The article aims to demonstrate the role and significance of modern digital technologies in the management of higher education institutions.

Keywords: Digitalization, higher education, distance learning, virtual, HEMIS system, competition, department, competence

Bugungi kunda raqamlashtirish jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biriga aylanib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining barcha sohalarga, jumladan, ta'lim tizimiga ta'sirini kuchaytirmoqda. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ta'lim jarayonini zamonaviylashtirish, uning samaradorligi va qulayligini oshirish hamda ta'lim oluvchilarning raqamli kompetensiyalarini shakllantirish imkonini bermoqda. Raqamli ta'lim — o'qitish va o'rganish jarayonida raqamli vositalar va texnologiyalardan innovatsion foydalanishga asoslangan ta'lim shaklidir. Bugungi ta'lim tizimida talabalarning raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish, axborotni izlash va tahlil qilish, raqamli qurilmalar bilan ishlash, internetdagi ma'lumotlarning ishonchliligini baholash hamda zamonaviy aloqa vositalaridan samarali foydalanish muhim vazifalardan hisoblanadi. Raqamli kompetentlik va raqamli savodxonlik zamonaviy ta'limning muhim tarkibiy qismlaridir. Raqamli savodxonlik insonning raqamli texnologiyalar va internet resurslaridan xavfsiz va samarali foydalanish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarini anglatadi. Bu qobiliyatlar talabaning raqamli muhitda mustaqil ishlashi, axborotni tahlil qilishi va undan to'g'ri foydalanishiga yordam beradi.

Oliy ta'limda raqamlashtirish sharoitida innovatsion texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifatini oshirishning muhim yo'nalishidir. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar talabalarning ijodiy va mustaqil fikrlashini rivojlantirish, bilimlarni amaliyotda qo'llash hamda ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirish imkonini beradi. Shu sababli ta'lim dasturlarini takomillashtirish, elektron ta'lim resurslarini yaratish va xorijiy tajribalarni amaliyotga joriy etish dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar bugungi kunda barcha sohalarning tuzilishi va faoliyatini o'zgartirmoqda. Ta'limda ulardan foydalanish bilimlarni shakllantirish, yaratish va egallash jarayonlarini yanada qulaylashtirdi. O'zbekistonda ham ta'lim tizimini raqamlashtirish bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, ta'lim tizimini raqamlashtirish, oliy ta'limda kredit-modul tizimiga o'tish, elektron ilmiy resurslar bazasini shakllantirish va axborot texnologiyalarini ta'limning barcha bosqichlariga joriy etish

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

vazifalari belgilangan. Raqamli texnologiyalar ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Elektron darsliklar, masofaviy ta'lim platformalari, videodarslar, multimedia vositalari va interaktiv resurslar orqali ta'lim oluvchi istalgan joy va vaqtda bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Elektron darsliklarda matn, audio, video va animatsiya kabi turli elementlarning uyg'unlashuvi o'quv jarayonini qiziqarli va interaktiv qiladi. Ayniqsa, fizika, kimyo, tibbiyot kabi fanlarda bunday vositalardan foydalanish samarali natija berishi mumkin. Raqamli texnologiyalarning ta'limdagi asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

1. ta'lim oluvchilarning faolligini oshiradi;
2. bilim olishni individuallashtiradi;
3. mustaqil ta'lim olish ko'nikmasini rivojlantiradi;
4. axborot bilan ishlash savodxonligini oshiradi;
5. internetdagi ma'lumotlarning ishonchliligini baholashga o'rgatadi;
6. masofadan ta'lim olish imkonini yaratadi;
7. nufuzli ta'lim muassasalarining dars va ma'ruzalaridan foydalanish imkoniyatini kengaytiradi;
8. ta'lim xarajatlarini kamaytirishga xizmat qiladi;
9. o'quv materiallarini tezkor yangilash imkonini beradi;
10. bilimlarni baholash jarayonini tezkor va shaffof tashkil etishga yordam beradi;
11. ish va o'qishni birgalikda olib borish imkoniyatini yaratadi.

Shu bilan birga, ta'limni raqamlashtirishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, malakali kadrlarning yetishmasligi, zamonaviy adabiyotlar va moddiy-texnik bazaning yetarli emasligi, internet infratuzilmasidagi farqlar hamda an'anaviy o'qitish usullaridan interaktiv metodlarga o'tish zarurati shular jumlasidandir. Raqamli tengsizlik, ayniqsa, ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan va chekka hududlarda yashovchi aholiga ta'sir qilishi mumkin.

Mazkur muammolarni hal qilish uchun ta'lim tizimini to'liq raqamlashtirishning huquqiy va moddiy asoslarini shakllantirish, raqamli ta'lim infratuzilmasini rivojlantirish, barcha hududlarni sifatli internet bilan ta'minlash, milliy raqamli darsliklarni yaratish va elektron kutubxonalarni rivojlantirish zarur. Shuningdek, o'qituvchilarning raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini oshirish, xorijiy ta'lim muassasalari bilan tajriba almashish va masofaviy ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish muhimdir. Zamonaviy ta'limda katta ma'lumotlar, sun'iy intellekt, taqsimlangan reyestr tizimlari, kvant texnologiyalari, sanoat interneti, robototexnika, sensorika, simsiz aloqa va virtual reallik kabi texnologiyalar tobora keng qo'llanmoqda. Raqamli ta'lim muhiti esa kompyuter, planshet, mobil qurilmalar, tarmoqlar, interaktiv ekranlar, elektron ta'lim resurslari, masofaviy ta'lim tizimlari, elektron kutubxonalar va bulutli xizmatlarni o'z ichiga oladi. Raqamlashtirish faqat o'quv materiallarini elektron shaklga o'tkazish bilan cheklanmasligi kerak. Uning asosiy maqsadi ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, talabalarning individual imkoniyatlarini hisobga olish va ularni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishdan iborat. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona foydalanish ta'lim sifatini yaxshilash, ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va mustaqil ta'limni rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli ta'limning yana bir muhim afzalligi — geografik cheklovlarning kamayishidir. Onlayn platformalar orqali o'qituvchi va talaba turli hududlarda bo'lsa ham, ta'lim jarayonini davom ettirishi mumkin. Elektron darsliklar, onlayn kurslar, mobil ilovalar va boshqa raqamli resurslar ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, raqamli ta'limdan samarali foydalanish uchun barqaror internet, mos qurilmalar va tegishli raqamli ko'nikmalar zarur.

1 XULOSA

Xulosa qilib aytganda, raqamlashtirish zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirishning muhim omilidir. Raqamli texnologiyalar ta'limning sifati, tezkorligi, qulayligi va ochiqligini oshirish bilan birga, mustaqil ta'lim, masofaviy o'qish va individual yondashuv imkoniyatlarini kengaytiradi. Pandemiya davri raqamli ta'limga o'tish jarayonini yanada tezlashtirdi. Bugungi kunda onlayn kurslar, videodarslar, elektron darsliklar, interaktiv platformalar va masofaviy ta'lim vositalari ta'lim jarayonining muhim qismiga aylanmoqda. Biroq raqamlashtirish bilan bog'liq xavflar, xususan, raqamli tengsizlik, texnik imkoniyatlarning cheklanganligi va ta'lim oluvchilarning boshqa onlayn faoliyatlarga chalg'ishi kabi masalalarni ham hisobga olish lozim. Shuning uchun raqamli texnologiyalardan mas'uliyatli va oqilona foydalanish, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish, ta'lim infratuzilmasini takomillashtirish hamda an'anaviy va raqamli ta'lim imkoniyatlarini uyg'unlashtirish muhim ahamiyatga ega. Umuman olganda, ta'limni raqamlashtirish o'quv jarayonini zamonaviy, samarali va moslashuvchan qilish, ta'lim sifatini oshirish hamda zamonaviy jamiyat talablariga javob beradigan malakali kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent, 2020.

[2] Mirziyoyev Sh.M. 2020-yil – "Ilm-ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" deb e'lon qilindi. – Toshkent, 2020.

[3] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Ta'lim tizimidagi yangi qulayliklar muhokama qilindi. – Toshkent, 2020.

[4] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutq. – Toshkent, 2020.

[5] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Maktabgacha ta'lim tizimini raqamlashtirish va maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida. 848-son qaror, 2024-yil 18-dekabr.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379618

TARIYXIY WAQIYALARDI HÁM SHAXSLARDI ÚYRENIWDE JASALMA INTELLEKT CHATBOTLARIN QOLLANIW IMKANIYATLARI

Bauetdinov Rauaj Ayapbergenovich[a]

Annotaciya

Bul maqalada zamanagóy bilimlendiriw procesinde, ásirese tariyx pánin oqıtıwda jasalma intellekt chatbotlarınıń (ChatGPT, Custom GPTs, SchoolAI h.t.b.) roli hám imkaniyatları talqılanadı. Ilimiy ádebiyatlar analizine tiykarlanǵan halda, AI chatbotlarınıń tariyxıy shaxslar menen virtual dialoglar jaratıw, oquvshılardıń sınlı pikirlew qábiletin rawajlandırıw hám tariyxıy dereklerdi túsiniwdegi unamlı hám unamsız tárepleri túsindirip berilgen. Sonıń menen birge, jergilikli hám shet el alımlardıń bul tarawdaǵı izertlewleri salıstırmalı analizlengen.

Gilt sózler: Jasalma intellekt, chatbotlar, ChatGPT, tariyx bilimlendiriwi, simulyaciya, sınlı pikirlew, sanlı texnologiyalar

a *Qaraqalpaqstan Respublikasi pedagogikaliq sheberlik orayi, social-ekonomikalıq pánler metodikası kafedrası, Nókis qalasi*

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida, ayniqsa tarix fanini o'qitishda sun'iy intellekt (SI) chatbotlarining (ChatGPT, Custom GPTs, SchoolAI va b.) roli va imkoniyatlari muhokama qilinadi. Ilmiy adabiyotlar tahliliga asoslangan holda, SI chatbotlarining tarixiy shaxslar bilan virtual muloqotlar yaratish, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va tarixiy manbalarni tushunishdagi ijobiy va salbiy tomonlari tushuntirib berilgan. Shuningdek, mahalliy va chet el olimlarining ushbu sohadagi tadqiqotlari qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, chatbotlar, ChatGPT, tarix ta'limi, simulyatsiya, tanqidiy fikrlash, raqamli texnologiyalar

Abstract

This article discusses the role and potential of artificial intelligence (AI) chatbots (ChatGPT, Custom GPTs, SchoolAI, etc.) in the modern educational process, particularly in teaching history. Based on the analysis of scientific literature, the positive and negative aspects of AI chatbots in creating virtual dialogues with historical figures, developing students' critical thinking skills, and understanding historical sources are explained. Furthermore, a comparative analysis of the research conducted by local and foreign scholars in this field is provided.

Keywords: Artificial intelligence, chatbots, ChatGPT, history education, simulation, critical thinking, digital technologies

Zamanagóy globalizaciya hám sanlastırıw dáwirinde bilimlendiriw sisteması túp-tiykarınan jańalanbaqta. Usı obyektiv mútajlikler tikarında jasalma intellekt texnologiyaları pedagogikanıń ajıralmas quralına aylanıp barmaqta. Dástúriy oqıtıw metodikasında tariyx páni kóbinese sáneler, quramalı xronologiyalıq kesteler hám kólemli tekstli maǵlıwmatlardan ibarat bolıp, bul oquvshılardıń pánge bolǵan qızıǵıwshılıǵın jedel tómenletedi. Bul mashqalanı sheshiwde generativ jasalma intellekt chatbotları, atap aytqanda ChatGPT, SchoolAI, Hello History sıyaqlı platformalar tariyxıy waqıyalardı virtual ortalıqta janlandırıw hám tariyxıy shaxslar menen interaktiv baylanıs ornatıw ushın jańa metodikalıq imkaniyatlar esigin ashpaqta [1; 12].

Tariyxıy waqıyalardı úyreniwde chatbotlardan paydalanıw sabaqtı qurǵaq túsindiriwden interaktiv simulyaciya basqıshına alıp shıǵadı. Oqıwshılar passiv tıńlawshı rolinde emes, bálki ótmish shaxsları menen tuwrıdan-tuwrı dialoqqa kirisiwshi aktiv izertlewshi sıpatında qatnasadı. Bul baǵdar bilimlendiriw procesin individualizaciyalastırıwǵa mútaj bolǵan búgingi kún talabına tolıq juwap beredi. Usı múnásibet penen, maqalanıń baslı maqseti — tariyx bilimlendiriwinde AI chatbotların qollanıwdıń metodikalıq tiykarların anıqlaw hám olardıń oqıwshı mútajliklerin qandırıwdaǵı dálilli imkaniyatların analizlewden ibarat.

Shet el ilimiy jurnallarında generativ jasalma intellekttiń bilimlendiriwdegi ornı sońǵı jıllarda eń kóp talqılanıp atırǵan temalardıń biri bolıp esaplanadı. Atap aytqanda, Villela de Azevedo óziniń "Revolutionizing History Teaching with AI" atlı fundamental jumısında ChatGPT járdemi menen tariyxıy shaxslar atınan xatlar jazısıw metodı oqıwshılardıń tariyxıy empatiyası-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

nıń 25% ke artıwına sebep bolǵanlıǵın atap ótedi [1; 45]. Sol sıyaqlı, ResearchGate platformasında járiyalanǵan ulıwmalıq izertlewde Simón Bolívar simulyaciyası arqalı oqıwshılardıń joqarı dárejeli sınlı pikirlew kónlikpeleri sezilerli rawajlanǵanlıǵı dálillengen [2; 102]. Mishra hám basqa da batıs alımları ózleriniń sistematikalıq analizlerinde chatbotlar pedagoglardıń sabaqqa material tayarlaw waqıtın sezilerli túsirgenin, biraq muǵallimniń basqarıwshı (facilitator) roli hesh qashan joq bolmawı kerekligini eskertedi [3; 215].

Mámleketimiz ilimiy keńisliginde hám jaqın shet ellerde de bul baǵdardaǵı izertlewler jedel qosılmaqta. Mısalı, izertlewshilerden M. Al-Azam hám J. Smith óz miynetlerindeÓzbekstan hám Qaraqalpaqstan tariyxın oqıtıwda sanlı resurslardıń qollanılıwın úyrenip, jasalma intellekt qurallarınıń oqıwshı jaslar ortasında milliy túsiniwdi hám túsindiriwdi jedellestiriwshi faktor ekenligin dálilleydi [4; 54]. Z. Gáspár bolsa orta mektep oqıwshılarınıń tariyxıy xronologiyalıq oylawın jedellestiriwde chatbot texnologiyasınıń tásirin analizlep, dástúriy testlerden kóre interaktiv sáwbet-oyın metodı kóbirek nátiyje beretúǵınlıǵın jazadı [5; 89].

Alımlardıń pikirlerin ulıwmalastırıp analizlegenimizde, shet el alımları kóbirek jasalma intellekttiń sınlı oylaw hám psixologiyalıq tásirine dıqqat awdarǵan bolsa, jergilikli izertlewshiler tariyxıy derekler bazasın sanlastırıw hám milliy kontentti rawajlandırıw mashqalalarına kóbirek basım bergen. Bul analizler bizge AI chatbotların tariyx pánine engiziwdiń metodikalıq modelin islep shıǵıwǵa tiykar boladı.

Izertlew dawamında tariyxıy waqıyalardı úyreniwde generativ AI chatbotların qollanıwdıń úsh tiqargı ámeliy baǵdarı qáliplestirildi hám analizlendi:

1. Tariyxıy shaxslar menen virtual sáwbet: Custom GPT texnologiyası arqalı chatbotqa anıq rol hám xarakter beriledi. Mısalı: "Sen Ájiniyaz shashırsıń. Maǵan XIX ásirdegi Qaraqalpaqstan xalqınıń sociallıq-ekonomikalıq kóz-karasların óz qosıqlarıń arqalı túsindir". Bul metod dástúriy metodlardan [2; 34] parq etip, oqıwshıǵa qurǵaq maǵlıwmat orınına janlı dialog beredi.

2. Kóp tárepleme kóz-qaraslar analizi: Bir tariyxıy waqıya boyınsha eki qarama-qarsı táreptiń poziciyasın analizlew. Mısalı, Ámir Temur júrislerin Evropa tariyxshıları kóz-qarası hám Temuriyler dáwiri derekleri kóz-qarası menen salıstırıw. AI qısqa waqıtta bul dereklerdi qatar qoyıp beredi hám oquvshılarda obyektivlikti qáliplestiredi.

3. Faktlerdi tekseriw hám evristikalıq tapsırmalar: Sabaqta chatbotqa qáte sáne yamasa waqıya qosılǵan tapsırma beriledi. Oquvshılardan AI bergen juwaptıń qaysı jerinde qátelik bar ekenligin anıqlaw tapsırıladı. Bul metod arqalı oqıwshılar hám tekst penen islesiwdi, hám sınlı qarawdı úyrenedi [4; 60].

AI chatbotlarınıń imkaniyatları joqarı bolǵanı menen, tariyx bilimlendiriwinde olardan paydalanıwdıń ayırım jolları hám kemshilikleri barlıǵın umıtpaw kerek. Birinshiden, "gallyucinaciya" mashqalası, yaǵnıy AI chatbotlarınıń jetkilikli maǵlıwmat bolmaǵan jaǵdayda tariyxıy sáneler hám faktlerdi ózinen qosıp, toqıp shıǵarıwı ámeliyatta kóp ushırasadı [3; 218]. Bul pedagogtıń úzliksiz baqlawın talap etedi.

Ekinshiden, Evrocentrizm hám subyektivlik qáwipi bar. Kópshilik global AI modeller batıs derekleri tikarında úyretilgenligi sebepli, kishi xalıqlar yamasa aymaqlıq tariyxıy waqıyalarda (máselen, XIX-XX ásirlerdegi Oraylıq Aziya tariyxı) obyetivlik kórsetkishi tómen bolıwı múmkin [5; 92]. Sonlıqtan, jasalma intellekt usınǵan maǵlıwmatlardı dástúriy arxiv derekleri hám sabaqlıqlar menen salıstırıp tekseriw mádeniyatın qáliplestiriw baslı wazıypalardan biri esaplanadı.

Alıp barılǵan ilimiy ádebiyatlar analizi hám metodikalıq izertlewler kórsetkenindey, jasalma intellekt chatbotları tariyx sabaqların dástúriy hám qurǵaq túsindiriw metodınan zamanagóy, interaktiv hám oqıwshıǵa baǵdarlanǵan formatqa ótkeriwde úlken potencialǵa iye. Biraq, alımlardıń da atap ótkenindey, chatbotlar sabaqta muǵallimdi almastıra almaydı [1; 48]. Olar tek nátiyjeli metodikalıq járdemshi rolin atqaradı.

Tariyx sabaǵında AI chatbotlarınan paydalanganda, oqıwshılarda sanlı sawatxanlıq hám AI-generaciyalanǵan tekstlerdi tariyxıy derekler menen salıstırıp tekseriw mádeniyatın qáliplestiriw eń áhmiyetli shart bolıp qala beredi. Keleshekte milliy tariyxıy derekler tikarında lokallasstırılǵan arnawlı AI-chatbotların jaratıw bilimlendiriw sapasın jańa basqıshqa alıp shıǵadı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Виллела де Азеведо, Р. Революционирование преподавания истории с помощью ИИ: Путешествие с ChatGPT. Журнал гуманитарных наук и образовательных технологий, Academia.edu Research, 2024. 12-48.

[2] Образовательное исследование ResearchGate. Критическое мышление и ИИ: Улучшение преподавания истории через симуляции ChatGPT. Издание ResearchGate, 2025. 34-105.

[3] Мишра К. и др. Роль чат-ботов с ИИ в образовании: систематический обзор литературы. Международный журнал образовательных технологий в высшем образовании, Springer, 2023. 211-220.

[4] Аль-Азам, М. и Смит, Дж. Интеграция искусственного интеллекта в историческое образование: улучшение обучения через инновации. ResearchGate, 2025. 50-65.

[5] Гаспар З. Влияние технологии чат-ботов на улучшение исторического обучения в начальном образовании. Малайзийский журнал социальных и гуманитарных наук, 2024. 85-95.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379625

TARIYX SABAQLARINDA GENERATIV JASALMA INTELLEKT JÁRDEMINDE TARIYXIY PERSONAJLAR MENEN VIRTUAL DIALOGLARDI SHÓLKEMLESTIRIW METODIKASI

Bauetdinov Rauaj Ayapbergenovich[a]

Annotaciya

Maqalada tariyx páninde generativ jasalma intellekt (AI) texnologiyaların, atap aytqanda, tariyxıy shaxslardıń virtual kópinislerin jaratıw hám olar menen interaktiv dialoglar shólkemlestiriw imkaniyatları kórip ótilgen. Jumısta sırt el hám jergilikli alımlardıń bilimlendiriwdi sanlastırıw baǵdarındaǵı miynetleri analizlenip, jasalma intellektti sabaq processine engiziwdiń pedagogikalıq áhmiyeti hám metodikalıq tiykarları kórsetilgen. Metodikalıq bólimde Chatbots (Character.ai, ChatGPT) arqalı sabaqtı shólkemlestiriwdiń ámeliy mısalları (Berdaq shaxsı mısallında) keltirilgen hám jasalma intellekttiń tariyxıy maǵlıwmatlardı qáte beriw (gallucinaciya) sheklewleri talqılanǵan.

Gilt sózler: jasalma intellekt, generativ AI, tariyx bilimlendiriwi, virtual dialog, geymifikaciya, Character.ai, sanlı pedagogika

a *Qaraqalpaqstan Respublikasi pedagogikaliq sheberlik orayi, social-ekonomikalıq pánler metodikası kafedrası, Nókis qalasi*

Аннотация

В данной статье рассматривается возможности применения технологий генеративного искусственного интеллекта (ИИ) в историческом образовании, в частности, создание виртуальных копий (аватаров) исторических личностей и организация интерактивных диалогов с ними. В работе проанализированы труды зарубежных и отечественных ученых в области цифровизации образования, определены педагогическое значение и методические основы внедрения ИИ в учебный процесс. В методическом разделе представлены практические примеры организации уроков с использованием чат-ботов (Character.ai, ChatGPT) на примере личности Бердаха, а также обсуждены ограничения ИИ, связанные с ложной выдачей исторических данных (галлюцинацией).

Ключевые слова: искусственный интеллект, генеративный ИИ, историческое образование, виртуальный диалог, геймификация, Character.ai, цифровая педагогика

Abstract

This article explores the possibilities of applying generative artificial intelligence (AI) technologies in history education, specifically the creation of virtual twins (avatars) of historical figures and the organization of interactive dialogues with them. The paper analyzes the works of foreign and domestic scholars in the field of educational digitalization, identifying the pedagogical significance and methodical foundations of integrating AI into the learning process. The methodological section provides practical examples of lesson organization using chatbots (Character.ai, ChatGPT) based on the historical figure of Berdakh, and discusses the limitations of AI regarding the false generation of historical data (hallucination).

Keywords: artificial intelligence, generative AI, history education, virtual dialogue, gamification, Character.ai, digital pedagogy

Zamanagóy bilimlendiriw sisteması didaktikalıq jaqtan úlken transformaciya dáwirin basınan keshirmekte. Bilimlendiriwge sanlı texnologiyalar hám jasalma intellekt (AI) sistemalarınıń tez pátler menen kirip keliwi dástúriy oqıtıw metodların túp tiykarınan ózgertiwdi, zaman talabına sáykeslestiriwdi talap etedi [1:12]. Pútkil jáhán bilimlendiriw trendleri tariyx pánin oqıtıwda tek qurǵaq faktler, sáneler hám xronologiyalıq kestelerdi yadında saqlaw emes, bálki oqıwshılarda tariyxıy oylaw, sın kóz-qarastan tallaw hám ótken zaman menen emocialıq-didaktikalıq baylanıs ornatıw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa qaratılǵan [2:45].

Bul baǵdarda generativ jasalma intellekt modelleri, atap aytqanda ChatGPT, Claude hám Character.ai sıyaqlı platformalar gumanitar pánlerdi oqıtıwda jańa didaktikalıq imkaniyatlardı jaratpaqta. Tariyxıy shaxslarıń virtual obrazların jaratıw hám olar menen virtual sáwbetler shólkemlestiriw — oqıwshılardıń pánge bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıwda, dástúriy sabaqlardı geymifikaciya (oyınlastırıw) elementleri menen bayıtıwda kózge kórinerli ámeliy nátiyjeler bermekte. Temanıń aktuallıǵı — jasalma intellektti oqıw baǵdarlamalarına sáykes túrde durıs integraciyalaw, virtual dialoglardıń pedago-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

gikalıq modelin islep shıǵıw hám raqamlı úzilis sharayatında jańa metodikalıq qural retinde qollanıw mútajliginen ibarat.

Jasalma intellekt hám sanlı texnologiyalardı bilimlendiriwge engiziw máseleleri dúnya kóleminde hám elimizde bir qatar izertlewshiler tárepinden keń túrde úyrenilip kelinbekte.

Sırt el ilimiy ortalıǵında generativ jasalma intellektti gumanitar pánlerge, ásirese tariyxqa integraciyalaw máseleleri keń túrde talqılanbaqta. P. Nyathi hám J. Zhu ózleriniń izertlewlerinde jasalma intellekttiń tariyx sabaqlarında oqıwshılardıń analitikalıq qábiletlerin qollap-quwatlawshı qural bola alatuǵınlıǵın atap ótedi [3:1071]. Amerika Tariyxshılar Assosiaciyasınıń (AHA) arnawlı qollanbasında bul process tómendegishe bayanlanadı: "Generativ jasalma intellekt sorawdı durıs qoya bileytuǵın hám qátelerdi dúzetiwge uqıplı paydalanıwshılar ushın áhmiyetli bır dos bola aladı. Ol sabaqqa tayarlıqtı tezlestiredi hám bahalawdıń jańa usılların usınadı" [4:1].

Izertlewshi M. Dedemanıń pikirine qarasaq, AI-generaciyalanǵan qaharmanlar oqıwshıda emocialıq baǵlanıstı hám pánga qızıǵıwshılıqtı tez qáliplestiredi, sebebi "tariyxıy shaxslar menen virtual sáwbet oqıwshını waqıyanıń passiv tıńlawshısı emes, bálki tikkeley aktiv qatnashısına aylandıradı" [5:35].

Sonıń menen birge, M. Ouida hám onıń birge islesiwshi avtorları AI-dıń dástúriy gumanitar bilimlerdi tolıq almaytuǵınlıǵına dıqqat qaratıp, tómendegi túsindirmeni beredi: "Jasalma intellekt tárepinen generaciyalanǵan tekstler tariyxıy haqıyqattıń ózi emes, bálki algoritm úyrengen maǵlıwmatlardı ǵana ulıwmalastırıp beredi. Sonlıqtan oqıwshılar AI maǵlıwmatların tekseriw kónlikpesine iye bolıwı shart" [6:125].

Rossiyalıq izertlewshi alımlardan A.A. Andreev joqarı oqıw orınlarında chat-botlardıń didaktikalıq imkaniyatların joqarı bahalaydı hám tómendegi pikirdi bildiredi: "Sanlı dialoglar arqalı oqıwshı óz betinshe izertlew alıp barıw hám dáliller keltiriw kónlikpesin rawajlandırıwǵa iye boladı" [7:54].

Mámleketimizde sanlı bilimlendiriw hám pedagogikada AI elementlerin qollanıw baǵdarında U.Sh. Begimqulov óziniń fundamental miynetlerinde tómendegi pikirdi ilgeri súredi: "Bilimlendiriwdi sistemalı sanlastırıw tek qurallardı ózgertiw emes, bálki oqıwshınıń bilim alıw trayektoriyasın personallastırıw (jekelestiriw) bolıp tabıladı"[8:24].

Tariyxiy pánlerdi didaktikalıq tárepten jańalaw máselelerinde M.E. Jumaev [9:40] hám K.Z. Zaripovlar [10:76] zamanagóy pedagogikada innovaciyalıq texnologiyalardıń metodikalıq klassifikaciyasın berip, didaktikalıq processlerdi modul tiykarında shólkemlestiriwdi usınadı.

Hár qıylı avtorlardıń miynetleriniń ulıwmalastırılǵan analizi kórsetkenindey, jasalma intellektti tariyx sabaqlarında qollanıw oqıwshılardıń subyektivligin arttıradı hám interaktivlikti joqarı dárejede táminleydi, biraq bul qural oqıtıwshınıń qatań metodikalıq qadaǵalawı astında bolıwı tiyis.

Tariyx sabaqlarında generativ AI menen dialog shólkemlestiriwdiń eń nátiyjeli usılı — Prompt Engineering (kórsetpe beriw injeneriyası) usılı bolıp tabıladı. Bul jerde biz mısal retinde, XIX ásir Qaraqalpaq ádebiyatı hám social-tariyxıy turmısınıń kórnekli wákili — Berdaq Ǵárǵabay ulı obrazın AI-da jaratıw hám onı sabaqta qollanıw keysin kórip shıǵamız.

Sabaq processinde bul texnologiyanı qollanıwdıń 4 basqıshlı keńeytilgen pedagogikalıq modeli islep shıǵıldı:

1-basqısh: Tayarlıq hám kontekst beriw. Oqıtıwshı sabaq basında jasalma intellekt modeline (ChatGPT yamasa Claude) anıq rol, tariyxıy kontekst hám qatań sheklewler qoyıwı kerek.

Oqıtıwshı tárepinden AI-ǵa beriletuǵın kórsetpe:

"Siz XIX ásir qaraqalpaq ádebiyatınıń kórnekli shayırı hám óz dáwiriniń sociallıq turmısın ashıp bergen tariyxshı-shaxs Berdaq Ǵárǵabay ulısız. Men sizge tariyx sabaǵındaǵı oqıwshı-izertlewshi retinde múrajaat etip atırman. Maǵan ózińizdiń "Shejire", "Amangeldi", "Ernazar biy" sıyaqlı shıǵarmalarıńızdı social-tariyxıy waqıyalar hám xalıqtıń sol dáwirdegi jaǵdayı haqqında sol dáwirdiń tili hám ruwxı (qaraqalpaq klasikalıq ádebiy tili elementleri) menen juwap beriń. Juwaplarıńız qısqa, hikmetli hám dálilli bolsın."

AI (Berdaq shaxsı obrazında) bergen juwabınıń úlgisi:

"Assalamu alaykum, keleshektiń bilimdanı. Men — xalqımnıń muń-zarın, ótken kúnlerin qosıq qatarlarıma dúzgen Berdaqpan. Meniń Shejirem tek nama emes, bálki xalqımnıń ótken tariyxıy kóshi, babalardıń jolları bolıp tabıladı. Ernazar biy xalqınıń erkinligi ushın qanday gúreskenin sora, sorawıńdı ber, jas dostım, qaysı dáwirdiń dárdi yamasa tariyxıy haqıyqatı seni qızıqtıradı?"

2-basqısh: Interaktiv sáwbet (Sabaq barısındaǵı interaktiv jumıs). Oqıwshılar kishi toparlarǵa (Mısalı: "Tariyxshılar", "Ádebiyatshılar", "Úlketanıwshılar") bólinedi. Hár bır topar óz baǵdarı boyınsha AI-Berdaqqa sorawlar beredi:

1. Tariyxshılar toparı: "Ernazar biy qozǵalańınıń qaraqalpaq xalqı tariyxındaǵı áhmiyeti nede boldı?"
2. Úlketanıwshılar toparı: "Siziń dáwirińizde xalıqtıń jarlı qatlamı hám ádalatsızlıqlar qanday kózge tústi?"

3-basqısh: Mashqalalı diskussiya hám analiz. Bul basqıshta toparlar AI bergen juwaplardı óz-ara talqılaydı. Máselen, AI Berdaqtıń "Shejire" shıǵarmasındaǵı urıwlar shejiresin túsindirgende, oqıwshılar shıǵarmadaǵı faktlerdiń sabaqlıq penen sáykesligin tekseredi.

4-basqısh: Faktlerdi tekseriw hám bahalaw. Bul basqıshta oqıwshılar AI bergen juwaplardı sabaqlıqtaǵı hám ilimiy ádebiyatlardaǵı pikirler menen salıstıradı. Máselen, eger AI tariyxıy xronologiyanı qáte túsindirgen bolsa, oqıwshılar bul qáteni anıqlap, sınlı pikirlewdi rawajlandıradi hám sabaq juwmaqlanadı.

Izertlewler hám ámeliy metodikalıq analizlerdi ulıwmalastırıp, tómendegi tiykargı juwmaqlardı shıǵarıw múmkin:

1. Didaktikalıq transformaciya: Generativ jasalma intellekt tariyx sabaqlarında oqıwshını passiv tıńlawshıdan belsendi izertlewshi hám waqıyalardıń sirtqı qatnasıwshısına aylandırıw imkaniyatına iye bolǵan innovaciyalıq didaktikalıq qural bolıp tabıladı. Bul metod

sabaqlardıń sapasın jańa basqıshqa kóteredi.

2. Kompentenciyalardı rawajlandırıw: Tariyxıy personajlardı milliy klassikler (mısalı Berdaq shaxsı) mısallında virtual "tiriltiw" modeli oqıwshılarda tek ǵana tariyxıy maǵlıwmatlardı emes, bálki sorawdı durıs qáliplestiriw, dialog alıp barıw hám kognitivlik qábiletlerin rawajlandırıwǵa úlken járdem beredi.

3.Sınlı sapa hám saralaw: AI modellerında ushırasatuǵın "gallucinaciya" (maǵlıwmatlardı ótirik generaciyalaw) qáwpi sabaqta qosımsha motivaciya deregi bola aladı. Oqıwshı AI-dıń qátesin tabıw procesinde dástúriy kitaplar hám ilimiy derekler menen islesiwge májbur boladı hám bul tásir nátiyjesinde haqıyqıy faktlerdi esten shıǵarmaydı.

Joqarıda kórip ótilgen máselelerdi ulıwmalastırıw nátiyjesinde oqıtıwshılar ushın: Tariyx sabaqlarında AI virtual dialogların qollanıwdan aldın oqıtıwshılar jasalma intellekt modelleri ushın tayar kórsetpeler bazasın islep shıǵıw usınıs etiledi. Bul sabaqta waqıttı únemlewge hám AI-dıń temadan shetlep ketpewine xizmet etedi.

Sonday-aq, metodistler hám sabaqlıq avtorları ushında bir qatar usınıslar aytıw múmkin. Atap aytqanda, keleshekte tariyx sabaqlıqlarınıń hár bır paragrafı sońında tariyxıy shaxslardıń (mısalı, Berdaq, Kúnxoja, Ajiniyaz h.b.) AI-botlarına baǵdarlawshı QR-kodlar ornatıw hám interaktiv tapsırmalar metodikasınıń metodikalıq qollanbaların basıp shıǵarıwdı jolǵa qoyıw maqsetke muwápıq bolar edi.

Pedagog kadrlar qánigeligin arttırıw oraylarında hám joqarı oqıw orınlarında oqıtıwshılardıń "Sanlı hám AI-kompetentligi"n rawajlandırıw boyınsha qısqa múddetli kurslar hám ámeliy seminarlar shólkemlestiriw paydalı bolar edi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Begimkulov U.Sh. Pedagogik bilim berishni zamonaviylashtiris hda raqamli texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2024. – 180 b.

[2] Jumaev M.E. Tarix o'qitish metodikasi va innovatsiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2025. – 210 b.

[3] Nyathi P., Zhu J. Exploring Historians' Critical Use of Generative AI Technologies for History Education // Proceedings of the Association for Information Science and Technology. – 2024. – Vol. 61, No. 1. – Pp. 1071-1073.

[4] American Historical Association (AHA). Guiding Principles for Artificial Intelligence in History Education // AHA Reports. – 2025. – Vol. 12. – Pp. 1-4.

[5] Dedema M. Speaking with the Past: Constructing AI-Generated Historical Characters for Learning // Journal of Educational Computing. – 2025. – Vol. 34, No. 2. – Pp. 32-48.

[6] Ouida M., Marfouk M., El Gourari W., Ed-Dali R. History Education and Generative AI: Navigating Accuracy and Bias // Etudes Langue et Littérature. – 2024. – No. 3. – Pp. 119-137.

[7] Андреев А.А. Дидактические основы применения чат-ботов в гуманитарном образование. – Москва: Высшая школа, 2024. – 145 с.

[8] Бегимкулов У.Ш. Научно-практические основы внедрения ИКТ в непрерывное образование. – Ташкент: Фан, 2023. – 195 с.

[9] Зарипов К.З. Инновационные подходы к преподаванию истории в эпоху цифровизации. – Самарканд: СамГУ, 2025. – 115 с.

[10] Roose K. Generative AI Tools in Modern School Curricula // Educational Technology Review. – 2023. – Vol. 29, No. 4. – Pp. 70-78.

Conference paper QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379627

MODERN POSSIBILITIES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION

Bazarbaeva Gulnaz Joldasbaevna[a]

Abstract

This article examines the modern possibilities of using artificial intelligence and digital technologies in education. It focuses on the potential of AI-supported tools for personalized learning, lesson planning, creation of educational materials, formative assessment, feedback, collaboration, and teachers' professional development. The paper also discusses the importance of responsible and human-centred implementation, including data privacy, academic integrity, transparency, critical thinking, and equal access to technology. Drawing on recent UNESCO and OECD frameworks and recommendations, the article argues that digital technologies should not replace the teacher but strengthen pedagogical decision-making and expand opportunities for learners. Practical directions for integrating AI and digital tools into school education are proposed.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, education, digital competence, generative AI, personalized learning, teacher development

a *Takhiatas Specialized School under Prezidential Agency, English teacher, Nukus, Uzbekistan*

Annotaciya

Bul maqalada bilimlendiriwde jasalma intellekt hám sanlı texnologiyalardan paydalanıwdıń zamanagóy imkaniyatları qaraladı. Jasalma intellekt tiykarındağı qurallar járdeminde oqıwdı jekelegen túrde shólkemlestiriw, sabaq materialların tayarlaw, qaliplestiriwshi bahalaw, keri baylanıs beriw hám múǵallimniń kásiplik rawajlanıwın qollap-quwatlaw múmkinshilikleri talıqlanadı. Sonıń menen birge, maǵlıwmatlardı qorǵaw, akademiyalıq hadallıq, kritikalıq oylaw, teń múmkinshilik hám adamǵa baǵdarlanǵan jantasıw principleriniń áhmiyeti ashıp beriledi. UNESCO hám OECD materialları tiykarında mektep bilimlendiriwine jasalma intellekt hám sanlı texnologiyalardı juwapkershilik penen engiziw baǵıtları usınıladı.

Gilt sózler: jasalma intellekt, sanlı texnologiyalar, bilimlendiriw, sanlı kompetenciya, generativ AI, individual oqıw, múǵallimniń rawajlanıwı

Аннотация

Статья посвящена современным возможностям применения искусственного интеллекта и цифровых технологий в образовании. Рассматриваются их роль в персонализации обучения, создании учебных материалов, формирующем оценивании, развитии цифровой компетентности учителей и учащихся. Особое внимание уделяется ответственному использованию генеративного искусственного интеллекта, академической честности, защите данных и сохранению ведущей роли учителя. На основе современных рекомендаций UNESCO и OECD предлагаются практические направления интеграции цифровых инструментов в школьное обучение.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, образование, цифровая компетентность, генеративный ИИ, персонализация, учитель

Introduction The rapid advancement of artificial intelligence (AI), cloud-based services, learning platforms, mobile applications and other digital technologies is transforming the educational environment. Digitalization today goes far beyond simply converting textbooks into electronic versions or replacing traditional blackboards with digital displays. Modern digital education introduces new approaches to learning organization, communication, assessment and teachers' professional development. The emergence of Generative AI has further accelerated this transformation, as modern AI systems can quickly generate texts, questions, summaries, examples, images, lesson plans and various educational materials. According to UNESCO, Generative AI offers considerable opportunities for education; however, its implementation also requires appropriate safeguards concerning privacy, ethical considerations, equality and the preservation of human agency.

The central issue is therefore not whether schools should use AI and digital technologies, but how they

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

can use them pedagogically and responsibly. Technology itself does not guarantee better learning outcomes. Its educational value depends on the quality of instructional design, the competence of the teacher, the learning objectives and the ability of students to evaluate and use digital information critically. The OECD similarly emphasizes that effective digital education requires teachers to adapt pedagogical approaches rather than simply reproduce traditional practices in digital form.

The purpose of this article is to analyse the modern possibilities of using AI and digital technologies in education and to identify practical directions for their effective and responsible integration into school teaching. The article focuses particularly on personalized learning, lesson preparation, assessment and feedback, language learning, collaboration, and teacher professional development.

0.1 Artificial intelligence as a new educational resource

Artificial intelligence can be understood in education as a set of technologies capable of processing information, recognizing patterns, generating content, supporting decisions and adapting interactions to user needs. Generative AI is especially relevant to teachers because it can assist with routine intellectual tasks. For example, a teacher can use an AI assistant to generate several versions of a reading text at different language levels, create comprehension questions, suggest discussion topics, prepare vocabulary exercises or propose differentiated tasks for learners with different levels of prior knowledge.

However, AI-generated content should be treated as a draft rather than an unquestionable source of knowledge. AI systems can produce inaccurate, incomplete or contextually inappropriate information. Therefore, the teacher remains responsible for checking facts, selecting suitable materials and making final pedagogical decisions. UNESCO's AI Competency Framework for Teachers identifies human-centred thinking, AI ethics, AI foundations and applications, AI pedagogy, and AI for professional learning as five key dimensions of teacher competence [2]. This framework is important because it places AI literacy within a broader professional and ethical context.

The most productive model can be described as teacher–AI–student interaction. In this model, AI does not replace the teacher. Instead, it provides additional support while the teacher defines learning objectives, evaluates the quality of generated content, considers students' needs and creates meaningful human interaction. Students, in turn, learn not only subject content but also how to question, verify and responsibly use AI-generated information.

0.2 Personalization and differentiated learning

One of the strongest opportunities offered by digital technologies is individualization. In a traditional classroom, one teacher may work simultaneously with learners who have different levels of knowledge, learning speeds and interests. Digital platforms and AI-supported tools can help provide differentiated materials and activities. A teacher can prepare easier, standard and advanced versions of the same task, while digital platforms can provide immediate practice and feedback.

In foreign-language education, for example, AI can support vocabulary practice, grammar exercises, reading comprehension, pronunciation practice and role-play. A student can ask an AI system to explain a difficult word in simple English, create examples using a new vocabulary item or simulate a conversation. Such activities can increase the amount of language practice available outside the classroom. Nevertheless, automated interaction should complement, rather than replace, communication with teachers and peers.

Personalization should also remain pedagogically purposeful. Giving every learner unlimited AI-generated material does not automatically create individualized learning. Teachers need to determine what the learner is expected to achieve, what level of support is appropriate, and how progress will be measured. Digital tools are most valuable when they are connected to clear learning outcomes and meaningful classroom activities.

3. AI and digital technologies in lesson planning and material development

Lesson preparation is an area in which AI can save teachers considerable time. Teachers can use digital tools to brainstorm lesson objectives, generate examples, create differentiated exercises, design formative assessment questions, prepare discussion prompts and adapt texts for different proficiency levels. For language teachers, AI can also suggest dialogues, vocabulary sets, role-play situations and writing prompts.

A practical workflow may include five stages. First, the teacher defines the curriculum objective and the expected learning outcome. Second, an AI tool is used to generate possible activities or materials. Third, the teacher checks the content for factual accuracy, age appropriateness, cultural sensitivity and language quality. Fourth, the teacher adapts the material to the specific class. Finally, the activity is implemented and its effectiveness is evaluated. This approach keeps pedagogical control in human hands while using AI to reduce routine preparation time.

Digital technologies also support multimedia learning. Interactive presentations, online quizzes, digital boards, educational videos, virtual simulations and collaborative documents can make abstract concepts more visible and allow students to interact with content in different ways. The key principle is purposeful selection: a tool should be used because it improves a particular learning activity, not simply because it is technologically attractive.

0.3 Assessment, feedback and academic integrity

Digital technologies can strengthen formative assessment by providing rapid feedback. Online quizzes can show which concepts require additional practice, while AI-assisted systems can help teachers identify common errors and generate additional exercises. In writing lessons, for instance, an AI tool can help a teacher identify recurring grammatical problems or or-

ganize feedback categories. The teacher can then use this information to plan the next lesson.

At the same time, the availability of generative AI creates new challenges for assessment. If students can submit AI-generated essays or answers without demonstrating their own understanding, traditional homework may become less reliable as evidence of learning. Consequently, assessment practices should increasingly value process, reasoning, oral explanation, reflection, drafts and application of knowledge. Students can be asked to explain why they selected an answer, compare an AI-generated response with a textbook source, identify inaccuracies in an AI response, or revise an AI-generated text and justify their changes.

This approach transforms AI from a shortcut into an object of critical learning. Students learn that an AI system can be useful but is not automatically correct. UNESCO's student framework emphasizes human-centred thinking, ethics of AI, AI techniques and applications, and AI system design, with progression from understanding to applying and creating. Such competencies are increasingly relevant to school education.

0.4 Digital competence and the changing role of the teacher

The expansion of AI changes the professional role of teachers. The teacher is increasingly expected to act not only as a source of information but also as a designer of learning experiences, facilitator, evaluator, mentor and guide to reliable information. This does not reduce the importance of teachers; rather, it increases the importance of their professional judgement.

Teacher professional development is therefore essential. OECD research stresses the importance of continuing professional learning in digital skills and digital pedagogy. Teachers need opportunities to experiment with technologies, share successful practices, discuss ethical issues and learn how to evaluate digital tools. Short practical workshops, peer observation, professional learning communities and guided experimentation can be particularly useful.

A competent digital teacher should be able to answer several questions before using an AI or digital tool: What learning problem does the tool solve? What will students actually learn through it? What data are collected? Can the information be verified? Is the tool accessible to all students? Does its use promote active thinking or simply automate the task? These questions help ensure that technology serves education rather than becoming an end in itself.

0.5 Ethical, social and organizational challenges

Despite its potential, AI in education involves risks. One major concern is data privacy. Teachers and schools should avoid entering sensitive personal information into digital systems unless the service is appropriately authorized and the relevant safeguards are in place. UNESCO recommends a human-centred approach that includes privacy protection, appropriate regulation and responsible pedagogical design.

Another concern is inequality of access. Students may have different devices, internet connections and levels of digital literacy. If learning activities depend heavily on tools that some students cannot access, digitalization can increase rather than reduce educational inequality. Schools therefore need inclusive strategies and, where possible, provide common institutional access to essential resources.

Bias and reliability are also important. AI systems learn from data and may reproduce inaccurate, stereotypical or culturally inappropriate patterns. Teachers and students should therefore develop habits of verification and comparison with reliable sources. Academic integrity must also be addressed through clear school-level expectations about when AI may be used, how its use should be acknowledged and which tasks must demonstrate independent work.

Finally, educational institutions need coherent policies rather than isolated experimentation. OECD research on digital transformation highlights the importance of policy coordination, infrastructure, teacher capacity, curriculum and assessment, and monitoring of educational impact. This means that successful digital transformation requires cooperation among teachers, school leaders, policymakers, parents and students.

0.6 Practical model for school implementation

A practical strategy for implementation at the school level can be developed through several key stages. First, the school should determine its main educational priorities, including differentiated instruction, language practice, formative assessment, and reducing teachers' workload. Second, teachers should be provided with fundamental training in AI literacy, data protection, effective prompting, information verification, and academic integrity. Third, a limited number of appropriate digital tools can be tested in selected classes. Fourth, teachers should evaluate student engagement, learning outcomes, and changes in workload. Finally, effective approaches can be improved and integrated into the school's official guidelines.

For English language teaching, a practical weekly model might include: AI-supported brainstorming before a writing lesson; differentiated reading texts at two or three levels; digital vocabulary practice; student–AI dialogue followed by teacher-led discussion; and a reflection task in which students evaluate the accuracy of an AI-generated answer. Such a model combines technology with communication, critical thinking and teacher guidance.

The implementation principle should be 'pedagogy first, technology second'. If a paper-based activity is more effective for a particular learning objective, it should remain in use. Digital tools are most valuable when they make learning more accessible, interactive, personalized or efficient without weakening the human relationships that are central to education.

1 CONCLUSION

Artificial intelligence and digital technologies have considerable potential to transform and modernize education. They can facilitate individualized learning, reduce the time required to develop educational materi-

als, improve formative assessment, provide greater opportunities for language practice, and support teachers' professional growth. However, technology should complement rather than replace the pedagogical, ethical, and emotional aspects of the teaching process.

The most promising approach is a human-centred model in which teachers remain responsible for educational goals and decisions while AI and digital tools provide additional resources. Successful integration requires digital competence, critical evaluation, privacy protection, academic integrity, equitable access and continuous professional development. The development of students' AI literacy is equally important: learners should become not passive consumers of generated content, but critical, responsible and creative users of technology.

Therefore, the modernization of education should not be measured by the number of digital tools introduced into a classroom. Its real success should be measured by whether these tools improve learning, strengthen teachers' professional capacity and help students develop the knowledge, critical thinking, creativity and responsibility needed for life in a rapidly changing digital society.

REFERENCES

[1] Miao, F., & Holmes, W. (2023). Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO.

[2] Miao, F., & Cukurova, M. (2024). AI Competency Framework for Teachers. Paris: UNESCO.

[3] OECD. (2025). Preparing Teachers for Digital Education: Continuing Professional Learning on Digital Skills and Pedagogies. OECD Education Policy Perspectives, No. 122. Paris: OECD Publishing.

[4] Miao, F., Shiohira, K., & Lao, N. (2024). AI Competency Framework for Students. Paris: UNESCO.

[5] Boeskens, L., & Meyer, K. (2025). Policies for the Digital Transf ormation of School Education: Evidence from the Policy Survey on School Education in the Digital Age. OECD Education Working Papers, No. 328. Paris: OECD Publishing.

[6] OECD. (2025). What Should Teachers Teach and Students Learn in a Future of Powerful AI? OECD Education Spotlights, No. 20. Paris: OECD Publishing.

[7] Fuster Rabella, M. (2025). Evolving AI Capabilities and the School Curriculum: Emerging Implications and a Case Study on Writing. OECD Education Working Papers, No. 338. Paris: OECD Publishing.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379629

BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA SUN'IY INTELLEKT VA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Shaniyazova Zuxra[a] | **Shaniyazov Userbay**[b]

Annotatsiya

Maqolada umumta'lim maktablarida biologiya fanini o'qitishda sun'iy intellekt (SI) va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik asoslari tahlil qilingan. Virtual laboratoriya, 3D modellar, interaktiv test platformalari va SI yordamchilarining o'quvchilar o'zlashtirishiga ta'siri yoritilgan, ularni darsga joriy etishning besh bosqichli metodik modeli taklif etilgan. Shuningdek, texnologiyalardan foydalanishdagi xavflar va ularni kamaytirish yo'llari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: biologiya ta'limi, sun'iy intellekt, axborot texnologiyalari, virtual laboratoriya, individual ta'lim, pedagogik texnologiya

a *Respublika malaka oshirish markazi, dotsent*

b *Olat karantin va yuqumli kasalliklar profilaktika markazi QqR filiali*

1 KIRISH

Biologiya hayotni o'rganuvchi fan bo'lib, uning ko'plab mavzulari o'quvchi uchun ko'z bilan ko'rib bo'lmaydigan jarayonlarga tegishli: hujayra ichidagi almashinuv, DNK tuzilishi, fotosintez, irsiyat qonuniyatlari. Amaliyotda bu mavzular ko'pincha faqat darslik matni va doskadagi chizma yordamida tushuntiriladi. Natijada o'quvchi mavzuni tushunmasdan yod oladi, uni tez unutadi va fanga qiziqishi susayadi. Ko'plab maktablarda mikroskop, reaktiv va laboratoriya jihozlarining yetishmasligi bu muammoni yanada chuqurlashtiradi.

Bugungi o'quvchilar raqamli muhitda o'sgan: smartfon va internet ularning kundalik hayotining bir qismi. O'zbekistonda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida ta'lim tizimini raqamlashtirish davlat siyosati darajasida belgilangan [1]. Shu sababli o'qituvchining vazifasi raqamli vositalarni darsdan chetlashtirish emas, balki ularni pedagogik maqsadga bo'ysundirib, o'rganish vositasiga aylantirishdir. Maqolaning maqsadi biologiya darslarida SI va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik asoslarini ochib berish hamda amaliy metodik model taklif etishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadqiqotda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy-pedagogik tahlil va o'qitish tajribasini umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Texnologiyalarni qo'llash uchta nazariy yondashuvga tayanadi.

Birinchidan, multimedia orqali o'qitish nazariyasi. R. Mayer fikricha, odam faqat matndan ko'ra matn va rasm birgalikda berilganda yaxshiroq o'rganadi, chunki axborot ham ko'rish, ham eshitish kanali orqali qabul qilinadi [2]. Biologiyada bu ayniqsa muhim, chunki mavzuning o'zi tasvirga tayanadi.

Ikkinchidan, kognitiv yuklama nazariyasi. J. Sweller ko'rsatishicha, inson ishchi xotirasi cheklangan, shuning uchun murakkab materialni bo'laklarga ajratib, ortiqcha bezaksiz berish zarur [3]. Bu o'qituvchini ehtiyot bo'lishga undaydi: animatsiya ko'p bo'lishi emas, tushunishga xizmat qilishi muhim.

Uchinchidan, konstruktivizm va L. S. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" g'oyasi. Bilim tayyor holda berilmaydi, o'quvchi uni faoliyat va yordam orqali o'zi quradi [4]. Zamonaviy tadqiqotlarda SI aynan shunday yordam beruvchi "ko'prik" sifatida, ya'ni shaxsiy repetitor vazifasini bajaruvchi vosita sifatida ko'rib chiqiladi [5; 6]. Virtual laboratoriyalar bo'yicha xalqaro tahlillar esa virtual va real tajribalar bir-birini to'ldirishini, ularni birga qo'llash alohida qo'llashdan ko'ra samaraliroq bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi [7].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1.1 Zamonaviy axborot texnologiyalari vositalari

Biologiya darslarida qo'llash mumkin bo'lgan asosiy vositalar va ularning pedagogik vazifalari 1-jadvalda keltirilgan.

Virtual laboratoriyaning asosiy afzalligi shundaki, o'quvchi mikroskopsiz ham hujayrani "ko'ra oladi", genetik chatishtirishni yuzlab marta takrorlab, natijalarni

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Table 1 – Axborot texnologiyalari vositalari va ularning pedagogik vazifasi

Vosita	Pedagogik vazifa	Biologiyadan misol
Virtual laboratoriya va simulyatsiyalar	Xavfsiz, takrorlanadigan tajriba o'tkazish	PhET platformasidagi "Tabiiy tanlanish" simulyatsiyasida populyatsiya o'zgarishini kuzatish
3D model va animatsiyalar	Ko'rinmas jarayonni tasavvur qilish	DNK replikatsiyasi, hujayra organoidlari, yurak ishi
Interaktiv test platformalari (Kahoot, Quizizz, Wordwall)	Tezkor va qo'rquvsiz baholash	Mavzu oxirida 10 savollik o'yin shaklidagi test
Mobil ilovalar (iNaturalist, PlantNet)	Tabiatda kuzatish va aniqlash	Maktab hovlisidagi o'simlik va hasharotlarni aniqlash
SI yordamchilari (ChatGPT, Gemini, Claude va boshqalar)	Tushuntirish, mashq va material tayyorlash	Mitoz va meyoz farqini oddiy tilda tushuntirish

Table 2 – Texnologiyalarni darsga joriy etish modeli

№	Bosqich	Vaqt	Faoliyat va vositalar
1	Motivatsiya	3–5 daq.	Qiziqarli video yoki muammoli savol bilan mavzuga qiziqish uyg'otish
2	Yangi bilim	10–15 daq.	3D model, animatsiya yoki taqdimot yordamida tushuntirish
3	Amaliy ish	10–15 daq.	Guruhlarda virtual tajriba o'tkazish yoki topshiriq bajarish
4	Mustahkamlash va baholash	5–10 daq.	Interaktiv test, natijani birgalikda muhokama qilish
5	Uyga vazifa	2–3 daq.	Mustaqil izlanish yoki SI yordamida o'z-o'zini tekshirish topshirig'i

taqqoslay oladi. Interaktiv testlar esa o'qituvchiga sinf bo'yicha natijani darhol ko'rish va qaysi mavzu o'zlashtirilmaganini aniqlash imkonini beradi.

1.2 Sun'iy intellektning pedagogik imkoniyatlari

SI vositalarini o'quvchi va o'qituvchi nuqtayi nazaridan ikki yo'nalishda qarash mumkin.

1. O'quvchi uchun: murakkab tushunchani misollar bilan soddalashtirib berish; dars tugagandan keyin ham savollarga javob olish; xatolarga qarab qo'shimcha mashqlar olish.
2. O'qituvchi uchun: dars rejasi, test va topshiriqlar tayyorlash vaqtini qisqartirish; turli darajadagi o'quvchilar uchun moslashtirilgan materiallar yaratish; mavzuga mos sxema va rasm g'oyalarini olish.

Amaliy misol. 8-sinfda "Qon aylanish tizimi" mavzusini o'tishda o'qituvchi SI'ga quyidagi so'rovni berishi mumkin: "Qon aylanishini nasos va quvurlar tizimi bilan taqqoslab, 13 yoshli bolaga tushuntir va 3 ta tekshiruvchi savol ber". Natijada mavzu o'quvchiga tanish obrazlar orqali yetkaziladi. Muhimi, o'qituvchi olingan javobni darslik bilan solishtirib, xatolarini tuzatib, so'ng darsda ishlatadi.

1.3 Dars jarayonida qo'llashning besh bosqichli modeli

Tahlil asosida texnologiyalarni 45 daqiqalik darsga joriy etishning quyidagi modeli taklif etiladi (2-jadval).

Modelning asosiy tamoyili shuki, texnologiya darsning har bir bosqichida aniq pedagogik vazifani bajaradi. Bunda o'qituvchi tushuntiruvchi va yo'naltiruvchi sifatida qoladi, o'quvchi esa passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanadi.

1.4 Xavflar va ehtiyot choralari

Texnologiyalardan foydalanishda quyidagi xavflarni hisobga olish zarur:

1. SI xato qilishi mumkin. Uning javoblarini darslik va ishonchli manbalar bilan tekshirish hamda o'quvchilarni shunga o'rgatish kerak.
2. Mustaqil fikrlash susayishi. Agar o'quvchi barcha vazifani SI'ga topshirsa, o'zi o'rganmaydi. SI javob beruvchi emas, tushunishga yordam beruvchi vosita sifatida ishlatilishi kerak.
3. Real tajriba o'rnini bosmaydi. Virtual tajriba laboratoriya ishlari va tabiatga ekskursiyani to'ldiradi, ammo ularning o'rnini egallamaydi [7].
4. Texnik tengsizlik. Barcha o'quvchida qurilma yoki internet bo'lmasligi mumkin. Bunda guruhda ishlash va maktab kompyuter xonasidan foydalanish yechim bo'ladi.
5. Shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi. O'quvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini SI platformalariga kiritmaslik lozim.

2 XULOSA

Biologiya darslarida zamonaviy axborot texnologiyalari va sun'iy intellektdan pedagogik jihatdan to'g'ri foydalanish mavzularni ko'rinadigan va tushunarli qiladi, o'quvchilarning qiziqishi va faolligini oshiradi hamda individual ta'limga imkon yaratadi. Taklif etilgan besh bosqichli model texnologiyalarni darsning aniq maqsadiga bog'lash imkonini beradi. Shu bilan birga texnologiya o'qituvchining o'rnini bosmaydi: eng yaxshi natijani an'anaviy usullar, real tajribalar va raqamli vositalarni uyg'unlashtirgan o'qituvchi beradi. Kelgusida o'qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, ularni SI bilan ishlashga o'rgatish va taklif etilgan modelni maktablarda eksperimental sinovdan

o'tkazish ta'lim sifatini yaxshilashning muhim sharti bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi PF-6079-son Farmoni "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. – Toshkent, 2020.

[2] Mayer R. E. Multimedia Learning. 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 304 p.

[3] Sweller J. Cognitive load during problem solving: Effects on learning // Cognitive Science. – 1988. – Vol. 12, No. 2. – P. 257–285.

[4] Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.

[5] Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 228 p.

[6] Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. – London: Pearson, 2016. – 60 p.

[7] de Jong T., Linn M. C., Zacharia Z. C. Physical and virtual laboratories in science and engineering education // Science. – 2013. – Vol. 340, No. 6130. – P. 305–308.

Conference paper QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379631

INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO COMMUNICATIVE ACTIVITIES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Djaylkhanova Gulzada Dauletbaevna[a]

Abstract

This article explores the integration of artificial intelligence into communicative English language teaching. AI can save teachers' preparation time, generate level-appropriate activities, and support learner interest, participation, and confidence.

Keywords: artificial intelligence, English language teaching, communicative activities, motivation, interactive learning

a *English Language Teacher, School No. 17, Nukus, Republic of Karakalpakstan, Uzbekistan*

Annotaciya

Maqalada jasalma intellektti ingliz tilin oqıtıwda kommunikativlik shınıǵıwlar menen birge qollanıw qarastırıladı. AI muǵallimniń waqtın únemlewge, tapsırmalardı oqıwshılar dárejesine say tayarlawǵa hám olardıń qızıǵıwshılıǵı menen isenimin arttırıwǵa járdem beredi.

Gilt sózler: jasalma intellekt, ingliz tilin oqıtıw, kommunikativlik shınıǵıwlar, motivaciya, interaktiv metodlar

Аннотация

В статье рассматривается использование искусственного интеллекта в коммуникативном обучении английскому языку. ИИ помогает экономить время учителя, создавать задания разного уровня сложности и поддерживать интерес, активность и уверенность учащихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, английский язык, коммуникативные упражнения, мотивация, интерактивное обучение

1. INTRODUCTION

Modern technology creates new opportunities for improving education. Artificial intelligence (AI) can help English teachers prepare learning materials, generate ideas, and design classroom activities. One of its main advantages is saving time. Teachers can use AI to prepare vocabulary, example sentences, questions, and tasks related to lesson topics.

AI can also help make lessons more colorful, enjoyable, and interesting. However, successful teaching requires more than technology. Activities should match students' language levels and encourage meaningful communication.

The purpose of this article is to explore how AI can support communicative activities, student motivation, and confidence in English language learning.

2. AI IN COMMUNICATIVE ENGLISH TEACHING

Communicative language teaching encourages students to use English to exchange information and express their ideas. The Common European Framework of Reference for Languages emphasizes communication and interaction as important elements of language learning (Council of Europe, 2020).

In my teaching practice, I use AI to prepare words, sentences, questions, and prompts for classroom games. I also request activities at different levels because students have different abilities and learning needs. This helps me prepare suitable tasks and offer variety in my lessons.

For example, beginner students may practice simple questions, while more advanced learners can answer more complex questions and explain their opinions. AI can support this differentiation, but teachers must check and adapt the materials before using them.

3. PRACTICAL CLASSROOM ACTIVITIES

3.1. Find Someone WhoIn this activity, students move around the classroom and ask classmates questions such as "Do you play football?" or "Do you enjoy reading?" AI can generate questions related to the lesson topic and adapt them to different proficiency levels. The activity encourages interaction, question formation, and vocabulary practice.3.2. Miming GameIn miming games, students act out words or phrases while classmates guess the answers in English. AI can help prepare vocabulary related to hobbies, jobs, sports, and daily routines. These games add movement and vari-

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

ety to lessons and provide opportunities for students to practice English in an enjoyable way.3.3. Jigsaw ReadingIn jigsaw reading, students read different parts of a text and share information with their classmates. AI can help teachers prepare reading texts, questions, and vocabulary support at different difficulty levels.Students practice reading comprehension, cooperation, and explaining information in their own words.These activities show how AI can support communicative teaching when materials are carefully selected and connected to lesson objectives.4. STUDENT MOTIVATION AND CONFIDENCEAn important part of teaching is choosing activities that are challenging but suitable for students. Tasks that are too difficult may discourage learners, while appropriate and enjoyable activities can help maintain their interest.In my teaching practice, students often show interest in classroom games and ask to play more activities in subsequent lessons. I have also observed that they are becoming less shy and more confident when participating in English lessons. These observations suggest that varied communicative activities may contribute to a supportive learning environment.AI helps me prepare different activities and adapt vocabulary, questions, and sentences to students' levels. This can make lesson preparation more efficient and provide more opportunities for interaction. However, my observations are not the results of a formal experiment, and further systematic research would be needed to measure changes in students' confidence and language achievement.5. BENEFITS AND CHALLENGESAI can save teachers' time, provide new activity ideas, and help adapt materials to learners' needs. Nevertheless, AI-generated content may contain errors or unsuitable language. Teachers should check materials carefully and ensure that they meet learning objectives.Privacy and responsible use are also important. Teachers should protect students' personal information and avoid relying on AI without critical review. UNESCO (2023) recommends a human-centered approach to generative AI in education.Therefore, AI should support rather than replace teachers. Professional judgement, feedback, classroom interaction, and understanding students' needs remain essential.6. CONCLUSIONArtificial intelligence can support communicative English language teaching by saving preparation time and helping teachers create varied activities at different levels. Games such as "Find Someone Who," miming, and jigsaw reading provide opportunities for students to communicate and cooperate.In my classroom, I have observed that students show interest in games, ask for more activities, and gradually become less shy and more confident. Although these observations are encouraging, they do not prove that AI alone causes improvement.When AI is used responsibly and combined with appropriate teaching methods, it can help teachers create more engaging lessons and support students' participation and confidence in learning English.REFERENCES1. Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment—Companion Volume. Council of Europe Publishing. https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/cefr-companion-volume-and-its-language-versions2 UNESCO. (2023). Guidance for Generative AI in Education and Research. UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379633

JASALMA INTELLEKT JÁRDEMİNDE OQÍWSHÍLARDÍŃ TIL ÚYRENIW KÓNLIKPELERIN RAWAJLANDIRÍWDÍŃ INNOVACIYALÍQ USÍLLARÍ

G.O.QANAATOVA[a]

a *Qaraqlapaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik ortalıǵı, Tillerdi oqıtıw metodikası kafedrası docenti, Nukus, O'zbekiston*

Annotatsiya

Maqola til ta'limida sun'iy intellektdan foydalanish hamda o'quvchilarning o'qish, tinglash, gapirish va yozish ko'nikmalarini rivojlantirishga bag'ishlangan. Sun'iy intellekt yordamida topshiriqlar yaratish, dialoglarni modellashtirish va teskari aloqa berish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, til ta'limi, o'qish, tinglash, gapirish, yozish, kommunikativ ko'nikmalar

Аннотация

Статья посвящена использованию искусственного интеллекта в обучении языку и развитию навыков чтения, слушания, говорения и письма учащихся. Рассматриваются возможности применения искусственного интеллекта в создании заданий, моделировании диалогов и предоставлении обратной связи.

Ключевые слова: искусственный интеллект, языковое обучение, чтение, слушание, говорение, письмо, коммуникативные навыки

Abstract

The article is dedicated to the use of artificial intelligence in language teaching and the development of students' reading, listening, speaking and writing skills. The possibilities of using artificial intelligence for creating tasks, modelling dialogues and providing feedback are considered.

Keywords: artificial intelligence, language teaching, reading, listening, speaking, writing, communication skills

Házirgi bilimlendiriw sistemasında sanlı texnologiyalardı oqıw procesine maqsetli hám pedagogikalıq tiykarlandırılǵan túrde engiziw bilim sapasın arttırıwdıń áhmiyetli faktorlarınıń birine aylanıp barmaqta. Ásirese, jasalma intellekt texnologiyalarınıń tez rawajlanıwı oqıtıw mazmunın, oqıwshı menen muǵallim arasındaǵı ózara baylanıstı, oqıw tapsırmaların dúziw hám bahalaw usılların qayta kórip shıǵıwdı talap etpekte.

OECD tárepinen tayarlanǵan Digital Education Outlook 2023 esabatında jasalma intellektti bilimlendiriwde qollanıw oqıw hám oqıtıwdıń maqsetlerine sáykes bolıwı, insan faktorı hám oqıtıwshınıń roli saqlanıwı, oqıwshı hám oqıtıwshılardıń maǵlıwmatların qorǵaw, etikalıq qollanıw hám jasalma intellekttiń múmkin bolǵan qáwiplerin esapqa alıw zárúrligi atap kórsetiledi [1]. Til úyreniw baǵdarında bul másele ayrıqsha áhmiyetke iye. Sebebi til bilimlerin ózlestiriw tek sózlerdi, grammatikalıq qaǵıydalardı yamasa teoriyalıq túsiniklerdi yadlaw menen sheklenbeydi. Oqıwshı til birliklerin turmıslıq jaǵdaylarda qollana alıwı, óz pikirin anıq hám izbe-iz bayan ete alıwı, basqalardı túsiniwi, sorawǵa sáykes juwap beriwi, maǵlıwmatlardı salıstırıwı hám óziniń jazba hám awızeki sóylewin jetilistiriwi kerek. Demek, zamanagóy til biliminiń tiykarǵı wazıypalarınıń biri – til bilimlerin kommunikativlik is-háreketke aylandırıw. Jasalma intellekt bul processte oqıwshıǵa qosımsha til ortalıǵın jaratıw múmkinshiligin beredi. Mısalı, oqıwshı jasalma intellekt penen belgili bir turmıslıq jaǵday boyınsha sáwbet alıp bara aladı. Bul jaǵdayda oqıwshı tayar juwaptı alıwshı emes, al kommunikativlik háreketke qatnasıwshı bolıwı kerek. Oqıwshıǵa «Dúkanda satıwshı menen sóylesiw», «Mektepke barıw jolın túsindiriw», «Dostıńa xat jazıw», «Belgili bir másele boyınsha pikir bildiriw», «Berilgen tekst boyınsha sorawǵa juwap beriwi» sıyaqlı situaciyalıq tapsırmalar berilse, jasalma intellekt sáwbetlesiwde sherik yamasa keri baylanıs beriwshi qural sıpatında qollanılıwı múmkin. N.X.Shadieva jasalma intellekttiń til úyretiwge tásirin talqılap, jasalma intellekt hám smart-texnologiyalar til kompetenciyaların iyelew barısın optimallastırıwǵa jańa múmkinshilikler beretuǵının atap kórsetedi. Izertlewde til bilimindegi metodikalıq ózgerisler hám filolog-múǵallimniń jańalanıp baratırǵan roli de qarastırıladı [2]. Bul pikir til úyreniwde jasalma intellektti tek texnikalıq jańalıq emes, al oqıtıwdıń metodikalıq komponenti sıpatında qaraw kerek ekenligin kórsetedi.

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

Jasalma intellekttiń til úyreniw barısındaǵı eń áhmiyetli múmkinshiliklerиniń biri – oqıwdı oqıwshınıń jeke múmkinshiliklerine qaray beyimlew. Bir klass yamasa topardaǵı oqıwshılardıń til bilimi dárejesi birdey bolmawı múmkin. Birew sóz baylıǵın jaqsı ózlestirgeni menen sóylewde qıynaladı, ekinshisi grammatikalıq qurılıstı durıs qollanǵanı menen óz pikirin jazba túrde tolıq bayan ete almaydı, úshinshisi tekstti jaqsı túsingeni menen tınlap túsiniwde qıyınshılıqqa ushırasıwı múmkin. Jasalma intellekt járdeminde oqıwshınıń belgili bir kónlikpesine baǵdarlanǵan qosımsha tapsırmalar jaratıw múmkin. Biraq bul tapsırmalar oqıtıwshınıń pedagogikalıq maqseti hám oqıwshınıń real bilim dárejesi menen sáykeslestiriliwi tiyis. Til úyreniwdiń oqıw kónlikpesin rawajlandırıwda jasalma intellekt járdeminde bir teksttiń birneshe dárejedegi variantın dúziw múmkin. Mısalı, birinshi variantta oqıwshı teksttiń tiykarǵı mazmunın anıqlaydı; ekinshi variantta tekstten tiykarǵı maǵlıwmatlardı tabadı; úshinshi variantta avtor poziciyasın tallaydı; tórtinshi variantta teksttegi maǵlıwmattı turmıslıq jaǵday menen baylanıstıradı. Bunday tapsırmalar oqıwdı tek reproduktivlik emes, al analitikalıq hám kritikalıq pikirlew menen baylanıslı is-háreketke aylandıradı. Tınlaw kónlikpesin rawajlandırıwda da jasalma intellekttiń múmkinshilikleri bar. Oqıtıwshı belgili bir tema boyınsha tınlawǵa arnalǵan tekst, sorawlar, durıs-nadurıs tapsırmaları, bos orındı toltırıw, tiykarǵı sózlerdi ajıratıw sıyaqlı tapsırmalarǵa úlgi tayarlawda jasalma intellektten paydalana aladı. Biraq oqıwshıǵa tayar juwaplardı usınıw emes, tınlanǵan maǵlıwmat tiykarında óz pikirin qáliplestiriwge baǵdarlaw metodikalıq jaqtan áhmiyetli. Sóylew kónlikpesin rawajlandırıw jasalma intellekt penen islewdiń eń ónimli baǵdarlarınıń biri bolıwı múmkin. Sebebi jasalma intellekt oqıwshı menen sáwbet jaratıwǵa, soraw beriwge, juwaplardı dawam ettiriwge hám túrli kommunikativlik rollerge kire alıwǵa múmkinshilik beredi. Oqıwshıǵa «Sen turist, men gid», «Sen satıwshı, men alıwshı», «Sen jurnalist, men ekspert» sıyaqlı rollik jaǵdaylar usınılsa, til birliklerin real kommunikativlik jaǵdayǵa jaqın túrde qollanıwǵa múmkinshilik payda boladı. O.Yu.Popovichtiń rus tilin shet tili sıpatında úyrenip atırǵan studentler menen ótkerilgen pedagogikalıq izertlewinde YandexGPT menen dialoglıq islesiw studentlerdiń dialogqa qızıǵıwshılıǵın arttırǵanı kórsetiledi [3]. Bul nátiyjeni mektep oqıwshılarına tikkeley kóshiriwge bolmaydı, biraq izertlew jasalma intellektti dialoglıq sóylewdi shınıqtırıw quralı sıpatında qollanıwdıń metodikalıq perspektivasın kórsetedi.

Jazıw kónlikpesin rawajlandırıwda jasalma intellekt «tekstti jazıp beriwshi» qural emes, «tekstti jetilistiriwge járdem beriwshi» qural sıpatında qollanılıwı kerek. Mısalı, oqıwshı aldı menen óz betinshe 100–150 sózlik tekst jazadı. Keyin jasalma intellektke teksttiń grammatikalıq qurılısın, sóz tańlawın, pikirler arasındaǵı baylanıstı tekseriwdi soraydı. Oqıwshı alınǵan usınıslardıń barlıǵın avtomat túrde qabıllamaydı, al hár bir ózgeristi óziniń baslanǵısh tekstimen salıstıradı hám ne ushın ózgertiw kerek ekenligin túsindiredi. Bunday qatlamlı islesiw jazıw kónlikpesin de, metatil bilimin de rawajlandıradı. Bul jerde jasalma intellekt bergen keri baylanıstı kritikalıq bahalaw ayrıqsha áhmiyetli. S.V.Bogolepova hám E.R.Babasyan shet tillerin úyretiwdegi oqıw hám bahalaw tapsırmaların dúziwde jasalma intellekt quraldarınıń múmkinshiliklerin izertlep, generaciyalanǵan materiallardıń sapası oqıtıwshınıń anıq hám metodikalıq jaqtan oylanılǵan tapsırmasına, sonıń menen birge materialdı qayta islew zárúrligin kórsetedi [4]. Izertlewde jasalma intellekt tayarlaǵan ayırım jabıq tapsırmalardıń bir túrlilikke iye bolıwı, ayırım materiallardıń bolsa oqıtıwshı tárepinen jetilistiriwdi talap etiwi anıqlanǵan. Sol sebepli til biliminde jasalma intellekt penen islewdiń metodikalıq algoritimin «Maqset – tapsırma – oqıwshınıń óz betinshe háreketi – jasalma intellekt járdemi – tekseriw – oqıtıwshı keri baylanısı – refleksiya» izbe-izliginde qurıw maqsetke muwapıq. Bul izbe-izlilikte jasalma intellekt oqıw procesiniń orayına qoyılmaydı. Orayda oqıwshınıń til úyreniw is-háreketi turadı. Oqıtıwshı bolsa oqıw maqsetin belgilewshi, tapsırmanı metodikalıq jaqtan dúziwshi, alınǵan nátiyjeni bahalawshı hám oqıwshınıń óz betinshe pikirlewin qollap-quwatlawshı subyekt bolıp qaladı. Jasalma intellekt penen islesiwde promptqa beriletuǵın anıq tapsırma da áhmiyetli. «Maǵan tekst jazıp ber» degen ulıwma tapsırma menen «8-klass oqıwshıları ushın "Tábiyattı qorǵaw" temasında 150 sózlik tekst dúz. Tekstte sebep-nátiyje baylanısın bildirgen keminde 5 til birligi bolıwı kerek. Tekstten keyin 5 ashıq soraw hám 2 situaciyalıq tapsırma ber» degen anıq tapsırmanıń nátiyjesi arasında úlken parıq bar. Demek, oqıtıwshınıń sanlı kompetenciyası hám metodikalıq sawatlılıǵı jasalma intellekt quralınan alınatuǵın nátiyjeniń sapasına tikkeley tásir etedi.

Innovaciyalıq usıllardıń biri retinde «AI-sáwbet» metodın usınıwǵa boladı. Bul usılda oqıwshı belgili bir kommunikativlik roldi atqaradı hám jasalma intellekt ekinshi kommunikativlik sherik boladı. Mısalı, «Mektep kitapxanasında» temasında oqıwshı kitap alıwshı, jasalma intellekt bolsa kitapxanashı rolinde boladı. Oqıwshı kitap haqqında soraw beredi, kitap tanlaw sebeplerin aytadı, kitapxanashı bolsa juwap beredi hám qosımsha sorawlar qoyadı. Tapsırmanıń ekinshi basqıshında oqıwshı dialogta qollanılǵan jańa sózlerdi ajıratadı, úshinshi basqıshında bolsa dialogtı óz betinshe qayta dúzedi. Bunday tapsırmalar sóylew, oqıw hám jazıw kónlikpelerin bir tapsırma sheńberinde integraciyalawǵa múmkinshilik beredi. «AI-redaktor» usılında oqıwshı ózi jazǵan tekstti jetilistiriw menen shuǵıllanadı. Jasama intellektke «teksttegi qátelerdi dúzet» dep ǵana tapsırma beriw ornına «teksttegi grammatikalıq, leksikalıq hám logikalıq qátelerdi bólek kórset, biraq durıs variantın birden jazba; hár bir qáteliktiń ne ushın qáte ekenligin túsindiriwshi soraw ber» degen anıq kórsetpe beriledi. Bul jaǵdayda oqıwshı tayar juwaptı kóshirip almaydı, al óziniń til bilimlerin paydalanıp durıs varianttı ózi tabadı. «AI-scenariy» usılında jasalma intellekt turmıslıq jaǵdaylardı modellestiriw ushın qollanıladı. Oqıwshıǵa «Dostıń menen sayaxatqa tayarlanıw», «Mekteptegi kitap kórgezbesin tanıstırıw», «Qalaǵa kelgen qonaqqa jol kórsetiw», «Suwdı únemlew haqqında pikir bildiriw» sıyaqlı jaǵdaylar beriledi. Oqıwshı situaciyanı oqıp, kommunikativlik maqsetti anıqlaydı, keyin jasalma intellekt menen sáw-

bet alıp baradı. Sáwbetten keyin oqıwshı qaysı sózlerdi, gáp dúzilisin hám kommunikativlik formulalardı qollanǵanın talqılaydı. Bunday tapsırmalar til bilimlerin turmıslıq jaǵday menen baylanıstıradı. «AI-sózlik» usılında oqıwshı belgili bir temaǵa tiyisli jańa sózlerdi jasalma intellekt járdeminde toplawı múmkin. Biraq tek sózler dizimin alıw jetkilikli emes. Hár bir sóz ushın mániles sóz, qarama-qarsı mánidegi sóz, gáp ishinde qollanılıw úlgisi hám turmıslıq jaǵdayǵa baylanıslı tapsırma dúziw talap etiledi. Sol arqalı sóz úyreniw mexanikalıq yadlawdan kommunikativlik qollanıwǵa ótedi. Jasalma intellekt penen islewde til hám mádeniyat máselesi de esapqa alınǵanı maqul. Sebebi jasalma intellektke kirgizilgen sorawdıń tili, mádeniy kontekstı hám qollanılǵan til birlikleri alınatuǵın juwapqa tásir etedi. Sonlıqtan oqıtıwshı jasalma intellekt tayarlaǵan teksttiń til normalarına, milliy-mádeniy mazmunına hám oqıw baǵdarlamasına sáykesligin tekseriwi kerek.

Jasalma intellekttiń taǵı bir áhmiyetli sheklewi – onıń bergen juwabınıń hámme waqıt durıs bola bermewi. Ol faktlerdi qáte beriwi, grammatikalıq yamasa stilistikalıq kemshiliklerge jol qoyıwı, oqıw maqsetine sáykes emes tapsırma dúziwi múmkin. Sonlıqtan «AI aytti – demek, durıs» qaǵıydası til biliminde qollanılmawı tiyis. Kerisinshe, oqıwshıǵa «Jasalma intellekt bergen juwap durıs pa?», «Qaysı derek bunı tastıyıqlaydı?», «Basqa variant bolıwı múmkin be?», «Bul sózdiń qollanılıwı til talabına sáykes pe?» sıyaqlı sorawlar beriliwi kerek. Bunday tapsırmalar oqıwshınıń kritikalıq pikirlewin hám málimlemelik sawatlılığın rawajlandıradı.

Jasalma intellekt járdeminde til úyreniwdiń nátiyjeliligi oqıwshınıń quraldı qansha kóp qollanǵanına emes, onı qanshelli maqsetli hám sanalı qollanǵanına baylanıslı. Eger oqıwshı óz tapsırmasın jasalma intellektke tolıq orınlatıp, tayar juwaptı kóshirip alsa, bul til kónlikpesiniń rawajlanıwına emes, kerisinshe, óz betinshe pikirlewdiń tómenlewine alıp keliwi múmkin. Al oqıwshı ózi oylap, ózi jazıp, jasalma intellektten tek keri baylanıs yamasa qosımsha til materialın alıp, alınǵan maǵlıwmattı qayta tekserse, jasalma intellekttiń pedagogikalıq ahmiyeti artadı. Sol sebepli zamanagóy til sabaǵında oqıtıwshınıń wazıypası tek jańa texnologiyanı engiziw menen sheklenbeydi. Oqıtıwshı eń aldı menen oqıw maqsetin belgilewi, til kónlikpesiniń qaysı komponentin rawajlandırıw kerekligin anıqlawı, jasalma intellekttiń sol maqsetke sáykes xızmetin tańlawı hám oqıwshınıń belsendi is-háreketin támiyinlewi kerek. Demek, jasalma intellekt til úyreniw kónlikpelerin rawajlandırıwda jańa didaktikalıq keńislikti qáliplestiriwge múmkinshilik beredi. Onıń járdeminde oqıwshı kóp túrli tekstler menen islewi, kommunikativlik situaciyalardı modellestiriwi, sáwbet alıp barıwı, óz jazbasın qayta kóriwi, til birliklerin kontekstte qollanıwı hám óz bilimlerin tekseriwi múmkin. Biraq bul múmkinshilikler tek oqıtıwshınıń metodikalıq maqseti menen birikken jaǵdayda ǵana pedagogikalıq nátiyjege iye boladı. Rossiya ilimpazlarınıń izertlewlerinde de jasalma intellekt quralınıń tapsırma dúziwdegi múmkinshiligi menen birge, oqıtıwshı tárepinen materialdı metodikalıq qayta islew zárúr ekenligi atap kórsetiledi [4].

Juwmaqlap aytqanda, jasalma intellekt járdeminde til úyreniw kónlikpelerin rawajlandırıw zamanagóy til biliminiń áhmiyetli baǵdarlarınıń biri bolıp tabıladı. Onı oqıw, tıńlaw, sóylew hám jazıw kónlikpelerin integraciyalaw, jeke tapsırmalar dúziw, kommunikativlik jaǵdaylardı modellestiriw hám tez keri baylanıs alıw ushın paydalanıw múmkin. Sonıń menen birge, jasalma intellekt oqıtıwshınıń ornın basıwshı emes, al oqıw barısın bayıtıwshı pedagogikalıq qural sıpatında qaralıwı tiyis. Onıń nátiyjeli qollanılıwınıń tiykarǵı shártleri – anıq pedagogikalıq maqset, sapalı tapsırma, oqıwshınıń belsendi is-háreketi, jasalma intellekt juwapların kritikalıq bahalaw, oqıtıwshınıń metodikalıq baqlawı hám refleksiyası. Sonday etip, jasalma intellekt til bilimlerin tek informaciyalıq dárejede emes, al kommunikativlik hám funksionallıq dárejede qollanıwǵa baǵdarlaw arqalı oqıwshınıń zamanagóy til úyreniw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa xızmet ete aladı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] OECD. Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. Paris: OECD Publishing, 2023.

[2] Шадиева Н.Х. Влияние искусственного интеллекта на обучение языку // Scientific Journal of Pedagogy and Economics. — 2025. — Т. 417. — № 5. — С. 307–323. — DOI: 10.32014/2025.2518-1467.1039.

[3] Попович О.Ю. Эффективность использования YandexGPT для развития речи по русскому языку как иностранному // Мир науки. Педагогика и психология. — 2024. — Т. 12. — № 4. — 31PDMN424.

[4] Боголепова С.В., Бабасян Е.Р. Возможности искусственного интеллекта для разработки учебных и оценочных заданий по иностранным языкам // Преподаватель XXI век. — 2024. — № 1. — Ч. 1. — С. 137–154. — DOI: 10.31862/2073-9613-2024-1-137-154.

[5] Маленкова А.А., Цинцевич Я.Ю., Шуркевич Д.У. Искусственный интеллект как инструмент преодоления языковых барьеров и развития навыков говорения на иностранном языке // Мир науки, культуры, образования. — 2024. — № 6 (109). — С. 408–411. — DOI: 10.24412/1991-5497-2024-6109-408-411.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379635

TARIX SABÁQLARINDA OQÍWSHÍLARDÍŃ PIKIRLEW KÓNLIKPELERIN RAWAJLANDIRIWDA KREATIV METODLARDAN PAYDALANÍW

Ganiev Temirbay Sultanbaevich[a] | **Kabulova Sapargul Abiltaevna**[b]

Annotaciya

Maqalada tariyx sabaqlarında oqıwshılardıń pikirlew kónlikpelerin rawajlandırıwda kreativ metodlardan paydalanıwdıń pedagogikalıq múmkinshilikleri qaraladı. "Tayanısh belgiler", "Mnemonika" hám "Diamant" metodlarınıń maqseti, qollanıw basqıshları hám 6-klass tariyx sabaqlarınan úlgiler beriledi.

Gilt sózler: tariyx tálimi, pikirlew kónlikpesi, kognitiv kónlikpe, kreativ metod, Tayanısh belgiler, Mnemonika, Diamant, analiz, salıstırıw, dálillew

a *Qaraqalpaqstan Respublikası pedagogikalıq sheberlik orayı, úlken oqıtıwshı*

b *Nókis qalalıq MSHMBB qaraslı 20-mektep, Tariyx páni oqıtıwshısı, Nókis, Ózbekstan Respublikası*

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические возможности применения креативных методов для развития мыслительных навыков учащихся на уроках истории. Раскрываются цели и этапы методов «Опорные знаки», «Мнемоника» и «Диамант», а также приводятся примеры их применения на уроках истории 6 класса.

Ключевые слова: историческое образование, мыслительные навыки, когнитивные навыки, креативный метод, опорные знаки, мнемоника, Диамант, анализ, сравнение, аргументация

Abstract

This article examines the pedagogical potential of creative methods for developing students' thinking skills in history lessons. It describes the aims and stages of the "Support Signs", "Mnemonics" and "Diamant" methods and gives examples based on Grade 6 history topics.

Keywords: history education, thinking skills, cognitive skills, creative method, support signs, mnemonics, Diamant, analysis, comparison, argumentation

Házirgi tálimde oqıwshınıń tek tayar bilimdi este saqlawı emes, al maǵlıwmatlardı túsiniwi, analizlewi, salıstırıwı, óz pikirin dálillewi hám óz betinshe juwmaq shıǵarıwı áhmiyetli. Tariyx páni bul kónlikpelerdi rawajlandırıw ushın qolaylı múmkinshiliklerge iye, sebebi tariyxıy waqıyalardı úyreniw faktlerdi biliw menen birge sebep-saldardı, ózgerislerdi hám olardıń óz-ara baylanısların túsiniwdi talap etedi.

Dástúriy sabaqta tek tayar bilimlerdi ózlestiriwge baǵdarlanıw oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew, dóretiwshilik izleniw hám baslamashılıǵın sheklewi múmkin. Sonlıqtan interaktiv hám kreativ metodlardan maqsetli paydalanıw sabaq nátiyjeliligin arttırıwdıń áhmiyetli shártlerinen biri bolıp tabıladı. Bul pikirler berilgen materialda da ayqın kórsetilgen: oqıwshılarǵa jańasha forma hám usıllardı qollanıwǵa ayrıqsha itibar beriledi.

Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2017-jıl 6-apreldegi 187-sanlı qararı menen tastıyıqlanǵan «Ulıwma orta hám orta arnawlı bilimlendiriwdiń mámleketlik bilimlendiriw standartınıń maqseti, wazıypaları hám tiykarǵı principlerinde de Ózbekstan Respublikasında ulıwma orta hám mektepten tısqarı bilimlendiriwdi sistemalı reformalawdıń baslı baǵdarların belgilew, bilimlendiriw sapasın jańa basqıshqa kóteriw, tálim-tárbiya procesine oqıtıwdıń innovaciyalıq formaları hám usılların engiziw eń áhmiyetli wazıypalardan biri etip belgilengen [1].

Tariyx sabaqlarında oqıtıwdıń innovaciyalıq forma hám usılların qollanıw oqıwshılardıń тек bilimlerin bayıtıw menen sheklenbey, olardıń óz betinshe pikirlew, analizlew, salıstırıw, dálillew hám juwmaq shıǵarıw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa baǵdarlanıwı kerek. Sol sebepli maqalada usınılıp atırǵan "Tayanısh belgiler", "Mnemonika" hám "Diamant" sıyaqlı kreativ metodlar pándi oqıtıwda nátiyjeli metodlardan esaplanadı. Demek, bul metodlardı maqsetli qollanıw bilimlendiriw sapasın arttırıw hám tariyx páni boyınsha oqıw-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

shılardıń kognitiv hám pikirlew kónlikpelerin qáliplestiriwge baǵdarlanǵan innovaciyalıq pedagogikalıq qatnastı ámelge asırıwǵa xızmet etedi.

"Tayanısh belgiler" shınıǵıwı [2]

Bul usılda birinshi oqıwshılarǵa tekst oqıp beriledi yamasa túsindiriledi. Oqıwshılar tekstti jaqsı túsiniwge háreket etip, konspektewi kerek.

Konspektlerde sózler hám gápler bolmawı tiyis. Tek súwretler menen yamasa shártli belgiler menen beriw - tiykarǵı talap etiledi. Tekstti bólimler arqalı da súwretlew múmkin. Sızılmalardı náwbet penen kórsetip túsindiredi, basqalar bolsa onı bahalaydı. aldıńǵı ideyanı tańlaydı. Kórsetiwdiń ayrıqsha sheshimge iye ózgesheligi esapqa alınadı. Mısalı, "urıwshılıq jámáati dáslep analar átirapında baslanǵan yamasa diyqanshılıqtı analar oylap taptı" degen pikirdi beriw ushın analardıń súwretin salıw múmkin hám t.b.

Úlgi: Eń áyyemgi adamlar [3]

Jer júzindegi dáslepki adamlar qáddi-qáwmetin tik uslap júretuǵın, miynet quralların jasaw hám olardı qollanıwdı bilgen. Olardıń járdeminde tábiyattan azıqlıq zatlardı tawıp jegen. Ilimpazlar eń áyyemgi adam súyekleriniń qaldıqların Shıǵıs Afrikadan tawıp úyrengen. Bul adamnıń jası 2 million jıldan asadı. Ilimpazlar onı "isbilermen adam" dep ataǵan, sebebi ol júdá ápiwayı tas miynet quralların jasawdı bilgen.

Mıń jıllıqlar dawamında adamnıń sırtqı kórinisi, kónlikpeleri hám miyiniń kólemi ózgerip barǵan. Áyyemgi tas dáwiriniń gezektegi basqıshında "tik júriwshi adam" dep atalǵan áyyemgi adam payda bolǵan.

Onıń denesi ádewir kúshli bolǵan. Ol túrli tas quralların islew kónlikpelerine iye bolıp, shaqmaq túsip órtenip ketken toǵaydaǵı tábiyiy ottan paydalanıwdı da bilip alǵan. "Tik júriwshi adamlar" jasaw jerlerin ózgertip, keń aymaqlarǵa tarqalıp ketken. Olardıń jasaǵan mákan-jayları hám súyek qaldıqları Afrikadan, sonday-aq, Evropa hám Aziyanıń kóp jerlerinen tabılǵan.

Jer júzinde klimat ıssı bolǵan dáwirlerde adamlar kishi dáryalar yamasa bulaqlar átirapındaǵı tóbeliklerde jasaǵan. Dáslepki paleolit dáwiriniń aqırlarına kelip Ullı Muzlıq dáwiri baslanadı. Alǵashqı adamlar júdá awır sınawǵa ushıraydı. Bul jaǵday adamlardı jańasha klimat hám turmıs tárizine iykemlesiwine alıp keledi. Bunday waqıtta tek kúshliler ǵana jasap qalıwı múmkin edi.

"Tayanısh belgiler" shınıǵıwın oqıwshılar menen jeke túrde yamasa kishi toparlarda orınlaw usınıs etiledi. Bul úlgide berilgen tapsırmadan kelip shıqqan halda oqıwshılar ózleri tekste berilgen maǵlıwmatlardı analizlegen halda tiykarǵı baǵdarlardı belgilep aladı. Maǵlıwmatlardı integraciyalaw máselesin oylap kóredi. Súwretlew barısında isbilermen adamlardıń miynet quralları, jasaw sharayatları, tarqalıw arealları, klimattıń ózgeshelikleri sáwleleniwi tiyis.

Bunday tapsırmalardı orınlaw barısında oqıwshılarda kritikalıq hám kreativ pikirlew kónlikpeleri rawajlanıp baradı. Bul óz gezeginde arxaik túsiniklerdiń qáliplesiwine óziniń unamlı tásirin tiygizedi.

Bul tapsırmanı orınlaw barısında oqıwshılardı kishi toparlarǵa bólip alıw maqul boladı. Hár bir toparǵa tema mazmunınan kelip shıqqan halda tapsırmalar beriledi. Kishi toparlar ózlerine berilgen tapsırmalardı birgelikte orınlaydı.

Shınıǵıwdıń abzallıǵı metod artıqsha resurs talap etpeydi, oqıwshılardıń dıqqatın bir jerge jámleydi, toparlıq qarım-qatnastı, erkin pikirlewdi, kritikalıq hám kreativ pikirlewdi rawajlandırıwǵa járdemlesedi.

"Mnemonika" oyını

Bul oyındı ámelge asırıw ushın belgili bir bir tema boyınsha 30 sózdi (tariyxıy shaxslardıń atları, lawazımlar, atamalar) aldınnan tayarlanıp qoyılıwı kerek [4]. Oqıtıwshı bul sózlerdi mnemonik quramalılıq dárejesine qarap saralap alıwı kerek: birinshi onlıqta –este saqlaw júdá ańsat, ekinshisinde sál qıyınlaw, úshinshisinde bolsa este saqlaw qıyın bolǵan sózler yamasa atamalar. Oyın úsh raundta ótkeriledi. Oqıtıwshı birinshi tur ushın sózlerdi oqıydı, oqıwshılar hesh nárse jazbastan dıqqat penen tıńlaydı.

Úlgi:2-§. Eń áyyemgi adamlardıń rawajlanıw basqıshları [3]

1.Alǵashqı adamlar
2.Shıǵıs Afrika
3.Isbilermen adam
4.Selúńgir
5.Kólbulaq
6.Tesiktas
7.Neandertal
8.Totemizm
9.Animizm
10.Fetishizm

Oqıtıwshı barlıq 10 sózdi oqıp bolǵannan soń, oqıwshılarǵa eslep qalǵan sózlerdi jazıw ushın waqıt (3 minut) beriledi. Waqıt tamamlanǵannan soń oqıtıwshı jeńimpazdı, yaǵnıy eń kóp sózdi eslep qalǵan oqıwshını anıqlaydı. "Qollarıńızdı kóteriń, kim 10 sóz jazdı? "(yamasa 9 sóz, 8 hám t.b, eń uzın dizimniń avtorı kim ekenligi anıqlanbaǵansha).

2 hám 3-basqıshlarda usı tárizde ótkeriledi. Barlıq 3 raundta jeńimpaz bolǵan oqıwshı joqarı ball aladı.

Bul didaktikalıq oyınlardı qollanıwda temalar hám pánler aralıq baylanıslarǵa itibar qaratıw talap etiledi. Oyınlardı barlıq klaslarda, temalarda, pánlerde paydalanıw usınıs etiledi. Oyınlar oqıwshılardıń este saqlaw, pikirlew, ózara qarım-qatnasta bolıw hám jámáát, topar bolıp islew kónlikpelerin rawajlandıradı [5].

Diamant metodı

Diamantta jazıp atırıp oqıwshılar qálegen túsiniktiń mánilik ayırmashılıǵı hám óz-ara baylanısın tereń túsinedi [2]. Onı barlıq pánler boyınsha jazıwǵa boladı.

Ol da belgili shártlilikti talap etetuǵın, qurılısı tárepinen diamondqa uqsas bolǵan qosıq úlgisi, biraq uyqastıń saqlanıwı shárt emes. Diamant tómendegi kóriniste jazıladı:

- birinshi qatar - tema (atlıq sóz);
- ekinshi qatar - anıqlawısh (eki kelbetlik);
- úshinshi qatar - háreket (úsh feyil);
- tórtinshi qatar - associaciya (tórt atlıq);
- besinshi qatar - háreket (úsh feyil);
- altınshı qatar - anıqlama (eki kelbetlik);
- jetinshi qatar - tema (atlıq sóz).

Úlgi:3-§. Urıwshılıq jámiyeti [3]

Kromanon
Aqıllı, uqıplı,
Birlesti, jetilistirdi, tayarladı

isbilermen, tájiriybeli, diyqan, sharwa

miynet quralların jetilistirip, jasaw shárayatın ózgertip, jańasha turmısta jasadı.

Táwekelshi, qaysar.

Adam

1. Metodtıń abzallıǵı, oqıtıwshıdan artıqsha resurs talap etpeydi, klass oqıwshılarınıń dıqqatın bir jerge jámleydi, olarda juwapkershilikti payda etedi, temanıń logikalıq baylanısın támiyinleydi, oqıwshılardı pikirlewge úyretedi, eń áhmiyetlisi sabaqtıń nátiyjeli bolıwına járdem beredi [5].

Tariyx sabaqlarında oqıwshılardıń pikirlew kónlikpelerin rawajlandırıw ushın kreativ metodlardan maqsetli paydalanıw bilimdi ózlestiriwdiń sapasın arttırıw menen birge oqıwshınıń óz betinshe izleniwine múmkinshilik beredi. "Tayanısh belgiler" tiykarǵı maǵlıwmattı ajıratıw hám onı vizual túrde qayta dúziwge, "Mnemonika" este saqlaw hám dıqqattı rawajlandırıwǵa, "Diamant" bolsa túsiniklerdi baylanıstırıw, jalpılaw hám kreativ pikirlewge járdemlesedi.

Bul metodlardıń ulıwma abzallıǵı - artıqsha resurs talap etpewi, toparlıq hám jeke jumıstı uyımlastırıwǵa qolaylıǵı, oqıwshını sabaqqa belsendi qatnastırıwı hám pikirlew procesin kórinetuǵın nátiyjege aylandırıwında. Eń áhmiyetlisi, metodtıń nátiyjeliligi onı qızıqlı ótkiziwde emes, al anıq oqıw maqseti menen baylanıstırıwda. Sonlıqtan oqıtıwshı hár bir metodtan keyin oqıwshını "ne esledi?", "neni analizledi?", "neni salıstırdı?" hám "qanday juwmaq shıǵardı?" degen sorawlarǵa alıp keliwi kerek.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги «Умумий ўрта ва ўрта махсус таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида"ги 187-сон Қарори

[2] Симбаева С. Белсенді оқу мен оқытуда қолданылатын әдістер (әдістемелік құрал) «Тұран-Астана» университеті баспаханасы, Нұр-Сұлтан- 2019.- 133 б

[3] Sagdullaev A. Kosteckiy Tariyx (Áyyemgi dúńya) Ulıwma bilim beriw mekteplerińiń 6-klass oqıwshıları ushın sabaqlıq. T-2022

[4] Korotkova M. V. "Obuchayushie texnologii v poznavatel'noy deyatel'nosti shkol'nikov" M., 2003g

[5] Ganiev T.S. oqíwshílarda tariyxiy bilimlerdi qáliplestiriwde pedagogikalíq texnologiyalardan paydalanív máseleleri (oqıw-metodikalıq qollanba). Nókis, «ILIMPAZ» 2026

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379637

KOGNITIV QOBILIYAT VA ULARNING TA'LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Ganiev Temirbay Sultanbaevich[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada kognitiv qobiliyat tushunchasining psixologik-pedagogik mohiyati, uning tarkibiy komponentlari va zamonaviy ta'lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kognitiv qobiliyat, kognitiv jarayon, tafakkur, xotira, diqqat, tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, metatanish, pedagogik texnologiya

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazi, Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasi katta o'qituvchisi, Nukus, O'zbekiston Respublikasi*

Аннотация

В данной статье анализируется психолого-педагогическая сущность понятия когнитивных способностей, его структурные компоненты и значение в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: когнитивные способности, когнитивный процесс, мышление, память, внимание, критическое мышление, творческое мышление, метапознание, педагогические технологии

Abstract

This article analyzes the psychological and pedagogical essence of the concept of cognitive ability, its structural components, and its significance in the modern educational process.

Keywords: cognitive abilities, cognitive process, thinking, memory, attention, critical thinking, creative thinking, metacognition, pedagogical technologies

XXI asrda insonning intellektual salohiyati va bilimlarni mustaqil ravishda o'zlashtirish qobiliyati jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biriga aylanmoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, raqamli axborot hajmining ortishi va sun'iy intellekt vositalarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi o'quvchidan faqat ma'lumotni bilishni emas, balki uni tanlash, tahlil qilish, baholash va amaliyotda qo'llashni talab qilmoqda.

Shu nuqtayi nazardan ta'lim natijalarini faqat o'zlashtirilgan bilimlar hajmi bilan baholash yetarli emas. Zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biri o'quvchining qanday fikrlashi, axborotni qanday qayta ishlashi, muammoni qanday hal qilishi va o'z o'quv faoliyatini qanday nazorat qilishini rivojlantirishdan iborat.

1. Kognitiv qobiliyatlar aynan shu jarayonlarning psixologik asosini tashkil etadi. Ushbu tushuncha insonning bilish jarayonlarida ishtirok etuvchi diqqat, idrok, xotira, tafakkur, muammoni hal qilish, qaror qabul qilish va metakognitiv nazorat kabi jarayonlarni qamrab oladi [1; 2].
2. Zamonaviy tadqiqotlarda kognitiv qobiliyatlarning ta'lim natijalari bilan bog'liqligiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, metatanish bo'yicha 2024-yilda o'tkazilgan meta-tahlilda 28 ta mustaqil tadqiqot va 71 171 nafar o'quvchi ma'lumotlari tahlil qilinib, dastlabki metakognitiv daraja bilan keyingi akademik natijalar o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli ijobiy bog'liqlik aniqlangan [3].
3. Bu holat kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish masalasini zamonaviy pedagogikaning dolzarb ilmiy muammolaridan biri sifatida qarash zarurligini ko'rsatadi.

«Kognitiv» tushunchasi lotincha cognitio - bilish, anglash, idrok etish ma'nolarini anglatadi. Psixologiya va pedagogikada kognitiv jarayonlar insonning tashqi va ichki axborotni qabul qilishi, qayta ishlashi, saqlashi va undan foydalanishini ta'minlovchi jarayonlar sifatida qaraladi.

J. Piaje kognitiv rivojlanishni insonning atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri jarayonida bilimlarni faol ravishda qurishi bilan bog'lagan [4]. L.S.Vigotskiy esa yuqori psixik funksiyalarning rivojlanishida ijtimoiy muhit va ta'limning rolini asoslab bergan [5].

Kognitiv qobiliyatlarni shartli ravishda quyidagi tarkibiy qismlarga ajratish mumkin:

1.Diqqat. Axborotning muhim qismlarini ajratib ol-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

ish va unga maqsadli ravishda yo'nalish qobiliyati.

2.Idrok. Tashqi axborotni qabul qilish, anglash va uni mazmunli obrazga aylantirish jarayoni.

3. Xotira. Axborotni kodlash, saqlash va zarur vaqtda qayta tiklash qobiliyati.

4.Tafakkur. Ma'lumotlar o'rtasidagi mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash, tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish jarayoni.

5.Muammoni hal qilish. Muammoli vaziyatni anglash, ehtimoliy yechimlarni ishlab chiqish va eng maqbul variantni tanlash qobiliyati.

6.Tanqidiy fikrlash. Axborot va dalillarni tahlil qilish, ularning ishonchliligini baholash va asoslangan xulosa chiqarish qobiliyati.

7. Ijodiy fikrlash. Yangi g'oyalar va noan'anaviy yechimlarni ishlab chiqish qobiliyati.

8. Metatanish. Insonning o'z bilish jarayonini anglashi, rejalashtirishi, nazorat qilishi va baholashi.

Shunday qilib, kognitiv qobiliyatlarni birgina intellektual xususiyat bilan cheklash mumkin emas. Ular o'zaro bog'liq bo'lgan kognitiv jarayonlarning yaxlit tizimi sifatida namoyon bo'ladi.

Ta'lim jarayonida o'quvchi doimiy ravishda kognitiv operatsiyalarni amalga oshiradi. Masalan, yangi ma'lumotni qabul qilishda diqqat va idrok, uni o'zlashtirishda xotira, mazmunini tushunishda tafakkur, yangi vaziyatda qo'llashda muammoni hal qilish qobiliyati ishtirok etadi.

Shuning uchun o'quvchining ta'limdagi muvaffaqiyatini faqat uning qancha ma'lumotni yodlab qolgani bilan baholash ilmiy-pedagogik jihatdan cheklangan yondashuv hisoblanadi.

Bugungi ta'limda:

bilish → tushunish → qo'llash → tahlil qilish → baholash → yaratish

ketma-ketligiga asoslangan yuqori darajali kognitiv faoliyatni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi [6].

Ayniqsa, axborot oqimi keskin ortgan sharoitda tanqidiy fikrlash muhim kognitiv kompetensiyaga aylanmoqda. 2026-yilda e'lon qilingan tizimli sharhda o'qituvchilar ta'limi sohasida tanqidiy fikrlash bo'yicha 208 ta tadqiqot tahlil qilinib, ushbu yo'nalishdagi ilmiy ishlar soni sezilarli darajada ortib borayotgani qayd etilgan [7].

Bundan tashqari, 2024 yilgi empirik tadqiqotda metatanishning tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ishchi xotira ta'siri nazorat qilingan holatda ham mustaqil hissa qo'shishi aniqlangan. Tadqiqotda o'rta maktab va universitet talabalari ishtirok etgan [8].

Bu natija ta'lim jarayonida faqat «ko'proq bilim berish» emas, balki o'quvchini o'z fikrlash jarayonini anglash va boshqarishga o'rgatish zarurligini ko'rsatadi.

1. Kognitiv qobiliyatlarning yuqori darajasida metatanish alohida o'rin egallaydi. Metatanish - insonning o'z fikrlash va o'rganish jarayoni haqida bilimga ega bo'lishi hamda ushbu jarayonni boshqara olish qobiliyatidir.
2. Metakognitiv faoliyat shartli ravishda uch bosqichda namoyon bo'ladi:
3. Rejalashtirish → monitoring → baholash.
4. Masalan, o'quvchi muammoni hal qilishdan oldin qanday strategiyadan foydalanishini belgilaydi. Jarayon davomida o'z harakatlarini nazorat qiladi. Yakunda esa tanlangan strategiya va olingan natijani baholaydi.
5. Shu sababli o'qituvchi dars jarayonida:
6. • «Bu vazifani qanday bajarishni rejalashtiryapsan?»
7. • «Nima uchun aynan shu usulni tanlading?»
8. • «Qaysi bosqichda qiyinchilik yuzaga keldi?»
9. • «Boshqa qanday usuldan foydalanish mumkin?»
10. • «Olingan natija seni qoniqtiradimi?»
11. kabi metakognitiv savollardan foydalanishi maqsadga muvofiq.
12. Bunday yondashuv o'quvchini passiv bilim oluvchidan o'z ta'lim faoliyatini boshqara oladigan subyektga aylantiradi.
13. Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishda ta'lim mazmuni bilan bir qatorda pedagogik metodlarning to'g'ri tanlanishi ham muhim.

Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining pedagogik pozitsiyasiga bog'liq.

An'anaviy modelda o'qituvchi:

bilim beruvchi → o'quvchi qabul qiluvchi

munosabatida harakat qiladi.

Kognitiv yondashuvda esa:

o'qituvchi - faoliyatni tashkil etuvchi → o'quvchi - bilimni faol quruvchi

modeli ustuvor bo'ladi.

Bunda o'qituvchi o'quvchining fikrlashini tayyor javob bilan almashtirmaydi, balki uning fikrlash jarayonini savol, muammo, dalil va refleksiya orqali yo'naltiradi.

O'qituvchilarning o'zlarida ham kognitiv va metakognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish zarur. 2025 yilgi tadqiqotda yuqori darajali fikrlash va metatanishni o'qitish bo'yicha kasbiy rivojlanish kursidan keyin o'qituvchilarning fikrlash strategiyalari, metatanish va tegishli pedagogik bilimlaridan foydalanishida ijobiy o'zgarishlar kuzatilgan [9].

Bu holat o'qituvchining kasbiy rivojlanishi bilan o'quvchining kognitiv rivojlanishi o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi.

Ta'lim jarayonida kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish uchun quyidagi modelni taklif etish mumkin:

1-bosqich - Diagnostika

O'quvchining mavjud kognitiv imkoniyatlari aniqlanadi.

↓

2-bosqich -Muammoni belgilash

O'quvchining fikrlashini talab qiladigan muammoli vaziyat yaratiladi.

↓

3-bosqich - Axborot bilan ishlash

O'quvchi axborotni izlaydi, saralaydi va tahlil qiladi.

↓

4-bosqich - Kognitiv operatsiya

Taqqoslash, tasniflash, umumlashtirish, dalillash va xulosa chiqarish amalga oshiriladi.

↓

5-bosqich - Yechim

O'quvchi mustaqil qaror yoki yechim ishlab chiqadi.
↓
6-bosqich - Metakognitiv refleksiya
O'quvchi o'zining fikrlash jarayoni va natijasini baholaydi.

Ushbu modelning muhim xususiyati shundan iboratki, ta'lim natijasi faqat «to'g'ri javob» bilan emas, balki o'quvchining ushbu javobga qanday kelgani bilan ham baholanadi.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkin, kognitiv qobiliyatlar zamonaviy ta'limning fundamental psixologik-pedagogik asoslaridan biri hisoblanadi. Diqqat, idrok, xotira, tafakkur, tanqidiy va ijodiy fikrlash, muammoni hal qilish hamda metatanish kabi komponentlar o'quvchining bilimlarni o'zlashtirishi va ulardan mustaqil foydalanishini ta'minlaydi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar kognitiv va metakognitiv qobiliyatlarning akademik natijalar, tanqidiy fikrlash va mustaqil o'rganish bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatmoqda [3; 8; 9].

Shu sababli ta'lim jarayonida o'quvchiga tayyor bilim berishdan ko'ra, uning kognitiv faolligini tashkil etishga ustuvor ahamiyat berish zarur.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi xulosalarni shakllantirish mumkin:

1. Kognitiv qobiliyatlar ta'lim samaradorligining muhim psixologik omilidir.
2. Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish bilimni yodlashdan yuqori darajali fikrlashga o'tishni ta'minlaydi.
3. Metatanish o'quvchining o'z ta'lim faoliyatini boshqarish va tanqidiy fikrlashini kuchaytiruvchi muhim mexanizmdir.
4. Muammoli ta'lim, keys, loyiha, konseptual xarita va refleksiv metodlar kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishda samarali vositalar bo'la oladi.
5. O'qituvchining o'z kognitiv va metakognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishi o'quvchilarning kognitiv rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.
6. Zamonaviy ta'limda asosiy natija o'quvchining «qancha ma'lumot bilishi» emas, balki «bilim bilan qanday fikrlay olishi» bilan belgilanishi lozim.

1. Shunday qilib, kognitiv qobiliyatlarni maqsadli va tizimli rivojlantirish ta'lim sifatini oshirish, mustaqil fikrlaydigan, tanqidiy yondashadigan va yangi vaziyatlarda qaror qabul qila oladigan shaxsni shakllantirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Flavell J. H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry // American Psychologist. 1979. Vol. 34(10). P. 906–911.

[2] Sternberg R. J. The Nature of Human Intelligence. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

[3] He G., Chen S., Lin H. et al. The association between initial metacognition and subsequent academic achievement: A meta-analysis of longitudinal studies // Educational Psychology Review. 2024. Vol. 36. Article 81. DOI: 10.1007/s10648-024-09922-w.

[4] Piaget J. The Psychology of Intelligence. London: Routledge, 2001.

[5] Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press, 1978.

[6] Anderson L. W., Krathwohl D. R. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman, 2001.

[7] Bubikova-Moan J., Ferguson L. E., Andresen A. The Concept of Critical Thinking in Teacher Education: A Systematic Review // Review of Educational Research. 2026. DOI: 10.3102/00346543261438479.

[8] Metacognition predicts critical thinking ability beyond working memory: Evidence from middle school and university students // Thinking Skills and Creativity. 2024. Vol. 53. Article 101572. DOI: 10.1016/j.tsc.2024.

[9] The development of students' critical thinking abilities and dispositions through the concept mapping learning method – A meta-analysis // Educational Research Review. 2022. Vol. 37. Article 100481. DOI: 10.1016/j.edurev.2022.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379639

GLOBALLASHUV VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA O'SMIR YOSHLARNING CHET TILINI O'ZLASHTIRISH ZARURATI

U.K.GAPPAROVA[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada globallashuv jarayonlari va raqamli texnologiyalar taraqqiyoti sharoitida o'smir yoshlarning chet tilini o'zlashtirish zarurati chuqur tahlil qilingan. XXI asrda til bilish nafaqat madaniy muloqot vositasi, balki iqtisodiy, ilmiy va kasbiy muvaffaqiyatning muhim omili sifatida e'tirof etilmoqda. Maqolada raqamli texnologiyalarning o'rni, ularning o'smirlar motivatsiyasiga ta'siri, onlayn platformalar va mobil ilovalar orqali o'qitishning afzalliklari hamda bu jarayonda duch kelinadigan muammolar keng yoritilgan. Shuningdek, til o'rganishning psixologik va ijtimoiy jihatlari, pedagogik yondashuvlar, raqamli kompetensiyalarni shakllantirish masalalari tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'smir yoshlarning chet tilini o'zlashtirishi ularning tafakkur doirasini kengaytiradi, tanqidiy fikrlash, axborot tahlili va global fuqarolik kompetensiyalarini shakllantiradi. Shu sababli, ta'lim tizimida raqamli vositalar bilan uyg'unlashtirilgan, motivatsion va interaktiv metodlarga asoslangan chet tilini o'qitish strategiyalarini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: globallashuv, raqamli texnologiyalar, chet tili, o'smir yoshlar, ta'lim, innovatsiya, raqamli kompetensiya, motivatsiya

a *Nukus shahri 31- maktabning, Oliy toifali Ingliz tili o'qituvchisi, Nukus, O'zbekiston*

1 KIRISH

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti va ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – yosh avlodni global dunyoda raqobatbardosh, texnologiyalarni puxta egallagan va ko'p tilli kommunikatsiya qobiliyatiga ega shaxs sifatida tarbiyalashdir. Globallashuv natijasida mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy, madaniy va axborot aloqalari tobora kuchayib bormoqda. Bunday sharoitda chet tilini bilish o'smir yoshlar uchun yangi bilimlar, madaniyatlar va tajribalarga kirish eshigini ochadi.

Raqamli texnologiyalar esa til o'rganish jarayonini osonlashtirib, uni yanada interaktiv va individual shaklga keltirmoqda. Bugungi kunda o'quvchilar mobil ilovalar, onlayn kurslar, video darslar, podkastlar va sun'iy intellekt asosida yaratilgan platformalar orqali mustaqil o'qish imkoniga ega. Masalan, "Duolingo", "Memrise", "BBC Learning English", "Coursera" kabi platformalar orqali o'quvchilar tinglab tushunish, so'zlashish va yozish ko'nikmalarini samarali rivojlantira oladilar.

Biroq, texnologiyalar bilan bog'liq ba'zi muammolar ham mavjud: raqamli tengsizlik, o'quvchilarda motivatsiyaning pasayishi, sifatsiz onlayn kontentning ko'pligi, o'qituvchilarning raqamli savodxonligi yetarli darajada shakllanmagani kabi omillar til o'rganish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois, raqamli resurslardan foydalanish o'qituvchi rahbarligida, pedagogik yondashuv va metodik nazorat bilan uyg'un holda olib borilishi lozim.

O'smir yoshlar psixologik jihatdan o'zini izlash, yangilikka intilish davrida bo'lgani uchun, ularda til o'rganishga bo'lgan qiziqish tabiiydir. Bu davrda o'qituvchilarning vazifasi — raqamli muhitda o'smirlarning e'tiborini to'g'ri yo'naltirish, ularda o'rganishga barqaror motivatsiya shakllantirish va mustaqil fikrlashga o'rgatishdan iboratdir.

Demak, globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida chet tilini o'rganish o'smir yoshlar uchun zaruratdan tashqari, shaxsiy o'sish va kelajakdagi muvaffaqiyatning muhim omiliga aylanmoqda. Bunda raqamli vositalar, innovatsion metodlar va interaktiv o'quv muhitining uyg'unlashuvi o'qitish jarayonining asosiy tayanchi bo'lib xizmat qiladi.

2 XULOSA

Globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida o'smir yoshlarning chet tilini o'zlashtirishi zamonaviy insonning ajralmas kompetensiyasiga aylanmoqda. Chet tilini bilish yoshlar uchun yangi imkoniyatlar, inno-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

vatsion g'oyalar va xalqaro tajriba almashish yo'lini ochadi. Bu nafaqat ularning shaxsiy muvaffaqiyatini, balki mamlakatning intellektual salohiyati va raqobatbardoshligini ham oshiradi.

Raqamli texnologiyalar o'quv jarayonini yangicha formatda tashkil etish imkonini berdi: sun'iy intellekt asosidagi tahlil tizimlari, onlayn platformalar, virtual muloqot va interaktiv mashqlar o'smirlarning til o'rganishdagi faolligini oshirmoqda. Ammo bu jarayon samarali bo'lishi uchun raqamli vositalardan ongli foydalanish, o'qituvchilarning raqamli madaniyatini rivojlantirish va o'quvchilarning motivatsiyasini doimiy qo'llab-quvvatlash zarur.

Shuningdek, o'smir yoshlarning chet tilini o'rganishida quyidagi omillar muhim o'rin tutadi:

• o'qitishning innovatsion va kommunikativ metodlarini keng joriy etish;

• o'quvchilarni global madaniyat va xalqaro muloqotga tayyorlash;

• raqamli infratuzilmani kuchaytirish hamda sifatli onlayn ta'lim resurslariga teng kirish imkonini yaratish;

• til o'rganish jarayonini o'smirlarning yosh psixologiyasiga moslashtirish.

Shunday qilib, o'smir yoshlarning chet tilini o'zlashtirish darajasi ularning global muhitda o'z o'rnini topa olish, mustaqil fikrlash va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish salohiyatini belgilaydi. Bu esa raqamli asr ta'limining ustuvor maqsadlaridan biri — intellektual, ochiq fikrli va dunyoqarashi keng yosh avlodni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Karimov, I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

[2] Xodjayev, M. Til o'rganish psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

[3] Crystal, D. English as a Global Language. – Cambridge University Press, 2012.

[4] Warschauer, M. Technology and Language Learning: An Overview. – Language Teaching, 2000.

[5] UNESCO. Education in a Digital World: Global Report 2023. – Paris: UNESCO Publishing, 2023.

[6] Oxford, R. L. Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know. – Boston: Heinle & Heinle, 1990.

[7] Rahimova, D. Chet tillarni o'qitishda innovatsion metodlar va raqamli texnologiyalar. – "Til va madaniyat" jurnali, №2, 2022.

[8] Harmer, J. The Practice of English Language Teaching. – Pearson Education, 2015.

[9] Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.

[10] European Commission. Digital Education Action Plan 2021–2027. – Brussels: EU Publications, 2021.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379643

FIZIKA TA'LIMIDA SUN'IY INTELLEKT VA VIRTUAL LABORATORIYALAR INTEGRATSIYASINING METODIK IMKONIYATLARI

Ibrayimova Nasiba[a] | **Qoldasova Ziywar**[b]

Annotatsiya

Mazkur tezisda fizika fanini o'qitishda sun'iy intellekt va virtual laboratoriyalardan o'zaro bog'langan holda foydalanishning metodik imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, umumlashtirish hamda pedagogik modellashtirish metodlariga tayangan. Fizika ta'limining tajribaviy xususiyatidan kelib chiqib, "SI – virtual laboratoriya – o'quvchi" integratsion modeli taklif etiladi. Modelda sun'iy intellekt tayyor javob beruvchi vosita sifatida emas, balki o'quvchini gipoteza ilgari surish, tajriba natijalarini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltiruvchi pedagogik yordamchi sifatida talqin qilinadi. Virtual laboratoriya esa real tajribaning o'rnini bosuvchi emas, balki uni tayyorlovchi, to'ldiruvchi va tahlil imkoniyatlarini kengaytiruvchi vosita sifatida qaraladi. Taklif etilgan yondashuv fizika darslarini muammo – gipoteza – tajriba – tahlil – xulosa – refleksiya mantiqida tashkil etishga xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, generativ sun'iy intellekt, virtual laboratoriya, fizika ta'limi, raqamli ta'lim, interaktiv simulyatsiya, tajriba, gipoteza, pedagogik model

a *Qo'ng'irot tumani 52-sonli maktab fizika fani o'qituvchisi*

b *Kegayli tumani 2-sonli maktab fizika fani o'qituvchisi*

Аннотация

В тезисе рассматриваются методические возможности интегрированного использования искусственного интеллекта и виртуальных лабораторий в преподавании физики. Исследование основано на методах теоретического и сравнительного анализа, обобщения и педагогического моделирования. С учётом экспериментального характера физического образования предложена интеграционная модель «ИИ – виртуальная лаборатория – обучающийся». В рамках данной модели искусственный интеллект рассматривается не как средство предоставления готовых ответов, а как педагогический помощник, направляющий обучающихся на выдвижение гипотез, анализ результатов эксперимента, выявление ошибок и формулирование самостоятельных выводов. Виртуальная лаборатория, в свою очередь, рассматривается не как замена реального эксперимента, а как средство его подготовки, дополнения и расширения возможностей анализа. Предлагаемый подход может способствовать организации уроков физики в соответствии с логической последовательностью: проблема – гипотеза – эксперимент – анализ – вывод – рефлексия.

Ключевые слова: искусственный интеллект, генеративный искусственный интеллект, виртуальная лаборатория, физическое образование, цифровое образование, интерактивная симуляция, эксперимент, гипотеза, педагогическая модель

Abstract

This thesis discusses the methodological possibilities of the integrated use of artificial intelligence and virtual laboratories in teaching physics. The study is based on the methods of theoretical analysis, comparative analysis, generalization, and pedagogical modeling. Considering the experimental nature of physics education, an integrated "AI – virtual laboratory – learner" model is proposed. Within this model, artificial intelligence is interpreted not as a tool that provides ready-made answers, but as a pedagogical assistant that guides learners in formulating hypotheses, analyzing experimental results, identifying errors, and drawing independent conclusions. A virtual laboratory, in turn, is regarded not as a substitute for real experiments, but as a tool that prepares for, complements, and expands the analytical possibilities of practical experimentation. The proposed approach may contribute to organizing physics lessons according to the logical sequence of problem – hypothesis – experiment – analysis – conclusion – reflection.

Keywords: artificial intelligence, generative artificial intelligence, virtual laboratory, physics education, digital education, interactive simulation, experiment, hypothesis, pedagogical model

Zamonaviy ta'limda raqamli texnologiyalar o'quv jarayonining mazmuni va vositalarini yangilab, ayniqsa fizika kabi tabiiy fanlarda nazariy bilimni kuzatish, mo-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

dellashtirish va tajriba bilan bog'lash imkoniyatini kengaytirmoqda. Fizika tajribaviy fan bo'lgani sababli o'quvchi formulalarni yodlash bilan cheklanmay, fizik kattaliklar o'rtasidagi bog'lanishni kuzatishi, o'zgaruvchilarni boshqarishi, natijalarni o'lchashi va ular asosida xulosa chiqarishi lozim.

Biroq maktab sharoitida barcha tajribalarni real laboratoriyada muntazam tashkil etish jihozlar yetishmasligi, narx, xavfsizlik talablari, vaqt cheklovi va ayrim jarayonlarning murakkabligi sababli qiyin bo'lishi mumkin. Shu bois virtual laboratoriyalar muhim didaktik vosita bo'lib, fizik jarayonlarni raqamli muhitda modellashtirish, parametrlarni o'zgartirish, tajribani takrorlash va natijalarni kuzatish imkonini beradi. PhET Interactive Simulations kabi platformalar fizikaga oid ko'plab interaktiv simulyatsiyalarni taklif etadi [5].

So'nggi yillarda generativ sun'iy intellekt vositalarining ta'limdagi imkoniyatlari ham kengaymoqda. Bunday vositalar bir tushunchani turli darajada izohlash, muammoli savollar yaratish, o'quvchining javobini tahlil qilish, individual fikr-mulohaza berish va refleksiyani qo'llab-quvvatlash uchun ishlatilishi mumkin [2]. Biroq sun'iy intellektdan foydalanishning samaradorligi texnologiyaning o'zidan ko'ra, uning qanday pedagogik maqsad va tartib asosida qo'llanilishiga bog'liq. UNESCO tavsiyalarida generativ SI vositalaridan inson manfaatlariga yo'naltirilgan, xavfsiz, etik va pedagogik jihatdan asoslangan tarzda foydalanish zarurligi ta'kidlanadi [1].

Shu sababli fizika ta'limida muhim savol "SI'dan foydalanish kerakmi?" degan masala bilan cheklanmaydi. Asosiy vazifa sun'iy intellekt va virtual laboratoriyalarni o'quvchining mustaqil fikrlashi hamda tajribaviy faoliyatini kuchaytiradigan tarzda yagona metodik tizimga birlashtirishdan iborat. Mazkur tezisning maqsadi sun'iy intellekt va virtual laboratoriyalar integratsiyasining didaktik imkoniyatlarini tahlil qilish hamda fizika darsi uchun "SI – virtual laboratoriya – o'quvchi" integratsion modelini metodik jihatdan asoslashdir.

Fizika ta'limida nazariya va tajriba uzviy bog'liq bo'lishi kerak. O'quvchi uchun quyidagi bilish zanjiri muhim: nazariya → muammo → gipoteza → tajriba → kuzatish → ma'lumot → tahlil → xulosa. Real laboratoriya bu jarayonning tabiiy shakli bo'lsa-da, virtual tajriba uni takrorlash, o'zgaruvchilarni tez o'zgartirish va xavfli yoki murakkab hodisalarni xavfsiz modellashtirish imkonini beradi. 2001–2021-yillardagi tadqiqotlarni qamrab olgan meta-tahlilda real va virtual tajribalarni kombinatsiyalash o'quv natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatgani, 27 ta mustaqil tajriba bo'yicha o'rtacha ta'sir hajmi 0,66 ni tashkil etgani qayd etilgan [3]. Bu natija virtual laboratoriyani real tajribaga qarshi qo'yish emas, balki ularni maqsadga muvofiq ravishda bir-birini to'ldiruvchi vositalar sifatida tashkil etish zarurligini ko'rsatadi.

Sun'iy intellektni fizika darsida turli pedagogik funksiyalarni bajaruvchi yordamchi vosita sifatida qo'llash mumkin. Birinchidan, u individual tushuntirish imkonini yaratadi. Bir sinfdagi o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi bir xil bo'lmagani uchun bir tushunchani sodda tilda, ilmiy tilda, hayotiy misol yoki analogiya orqali bosqichma-bosqich tushuntirish talab etilishi mumkin. Generativ SI bunday moslashtirilgan tushuntirishlarni yaratishda yordam beradi [2].

Ikkinchidan, SI muammoli va yo'naltiruvchi savollar yaratish vositasi bo'lishi mumkin. Bunda maqsad o'quvchiga tayyor javobni berish emas, balki uni javobni o'zi topishga undashdan iborat. Masalan, "Natijani ayt" tipidagi so'rov o'rniga "Qaysi o'zgaruvchi o'zgardi?", "Ikki tajriba natijasini taqqoslaganda qanday qonuniyatni ko'ryapsan?", "Sening gipotezang natija bilan mos keldimi?" kabi savollar o'quvchining tahliliy faoliyatini kuchaytiradi.

Uchinchidan, SI virtual laboratoriyadan olingan ma'lumotlarni tahlil qilishni qo'llab-quvvatlashi mumkin. O'quvchi jadvaldagi qiymatlar o'rtasidagi bog'lanishni aniqlash, grafikni izohlash, o'lchashdagi ehtimoliy xatolarni muhokama qilish yoki xulosa tuzishda qiynalganda, SI unga bosqichma-bosqich savollar bilan yo'nalish berishi mumkin. Muhim metodik talab shundaki, SI xulosani o'quvchi o'rniga tayyor shaklda bermasligi, balki dalil va kuzatishlarga tayangan holda mustaqil xulosa chiqarishga yordam berishi kerak.

Bunday foydalanishda inson nazorati, ma'lumotlar xavfsizligi, yoshga moslik va pedagogik maqsadga muvofiqlik alohida ahamiyatga ega [1]. SI javoblarida faktik yoki mantiqiy xatolar uchrashi mumkinligi sababli o'qituvchi va o'quvchi uning javoblarini tekshirishi, dars jarayonida esa akademik halollik hamda shaxsiy ma'lumotlar maxfiyligiga rioya qilishi lozim.

Virtual laboratoriya fizik jarayonlarni raqamli muhitda modellashtirish va tajriba qilish imkonini beruvchi ta'limiy vositadir. Uning asosiy afzalliklari tajribani qayta-qayta takrorlash, parametrlarni tez o'zgartirish, murakkab yoki xavfli jarayonlarni xavfsiz modellashtirish va ko'z bilan bevosita kuzatish qiyin bo'lgan jarayonlarni vizuallashtirishdan iborat [4]. O'quvchi tajribadagi bitta parametrni o'zgartirib, boshqalarini nazoratda ushlab turish orqali sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqroq kuzatishi mumkin.

Shu bilan birga, virtual muhit real laboratoriyadagi jismoniy manipulyatsiya, asbob-uskunalar bilan ishlash va amaliy tajriba ko'nikmalarining barcha jihatlarini to'liq bera olmaydi [3; 4]. Shuning uchun virtual laboratoriyadan real tajribaning o'rnini bosuvchi vosita sifatida emas, balki uni tayyorlovchi, to'ldiruvchi va keyingi tahlilni kuchaytiruvchi vosita sifatida foydalanish metodik jihatdan maqsadga muvofiqdir. Masalan, murakkab tajribadan oldin virtual muhitda jarayonni tushunib olish, real tajribadan keyin esa olingan natijalarni turli shartlarda qayta tekshirish mumkin.

Taklif etilayotgan modelning markazida o'quvchining mustaqil bilish faoliyati turadi. SI ham, virtual laboratoriya ham o'quvchining o'rniga faoliyat yuritmaydi; ular o'quvchining kuzatish, savol berish, gipoteza yaratish, tajriba o'tkazish va xulosa chiqarish jarayonini qo'llab-quvvatlaydi. Modelning mantiqiy ketmaketligi quyidagicha: muammoli vaziyat → gipoteza → virtual tajriba → ma'lumotlarni yig'ish → natijalarni tahlil qilish → SI orqali yo'naltiruvchi savollar → mustaqil xulosa → refleksiya.

Mazkur modelda SI vositasiga beriladigan ko'rsatma ham pedagogik maqsadga mos bo'lishi kerak. Masalan: "O'quvchiga tayyor javobni aytma. Avval un-

ing gipotezasini so'ra. Virtual tajriba natijalariga qarab ikki yoki uchta yo'naltiruvchi savol ber. O'quvchi o'zi xulosa chiqargandan keyingina uning xulosasini tekshirishga yordam ber". Bunday prompt SI'ning darsdagi rolini cheklaydi va o'quvchining mustaqil fikrlashini markazda saqlaydi.

Modelni "Om qonuni" mavzusida qo'llash mumkin. Dars boshida o'qituvchi "Zanjirdagi kuchlanish ikki marta oshirilsa, tok kuchi qanday o'zgaradi?" degan muammoli savolni qo'yadi. O'quvchi o'z gipotezasini bildiradi. Keyin virtual laboratoriyada qarshilik qiymati o'zgarmas holda kuchlanish bosqichma-bosqich o'zgartiriladi va tok kuchi qiymatlari jadvalga yoziladi. O'quvchi olingan ma'lumotlar asosida kuchlanish va tok kuchi o'rtasidagi bog'lanishni kuzatadi.

Tahlil bosqichida SI o'quvchiga "Kuchlanish 2 V dan 4 V ga oshganda tok kuchi qanday o'zgardi?", "Qarshilik o'zgarmagan holatda U/I nisbatiga e'tibor ber", "Sening dastlabki gipotezang tajriba natijasi bilan mos keldimi?" kabi savollar beradi. O'quvchi SI bergan tayyor javobni emas, o'z jadvali va kuzatishlariga tayangan holda I = U/R munosabatini anglaydi. Dars yakunida refleksiya sifatida "Agar qarshilik ikki marta oshirilsa, tok kuchida qanday o'zgarish kutasan va nega?" kabi savol berilishi mumkin.

Bu misolda virtual laboratoriya tajriba maydonini, SI esa kognitiv yo'naltirishni ta'minlaydi. O'qituvchi esa pedagogik maqsadni belgilash, vositalarni tanlash, o'quvchilar faoliyatini kuzatish, xatolarni aniqlash va yakuniy umumlashtirish uchun mas'ul bo'lib qoladi. Shunday qilib, texnologiya o'qituvchi rolini almashtirmaydi, balki o'quv faoliyatini tashkil etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Taklif etilayotgan yondashuvning asosiy afzalligi fizik nazariya, tajriba va tahlil jarayonlarini yagona mantiqiy ketma-ketlikka birlashtirishidir. Virtual laboratoriya o'quvchiga tajribani bir necha marta takrorlash, parametrlarni boshqarish va natijalarni tez kuzatish imkonini beradi. SI esa individual tushuntirish, yo'naltiruvchi savollar va refleksiya orqali o'quvchining faol ishtirokini kuchaytirishi mumkin. Natijada fizik tushunchalarni chuqurroq anglash, tajriba kompetensiyasi, raqamli kompetensiya, savol berish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun metodik sharoit yaratiladi.

Biroq bu yondashuvning cheklovlari ham mavjud. Birinchidan, barcha o'quvchilarda internet va raqamli qurilmalardan teng foydalanish imkoniyati bo'lmasligi mumkin. Ikkinchidan, SI javoblarida xatolar bo'lishi ehtimoli mavjud [1]. Uchinchidan, virtual laboratoriya real laboratoriyadagi jismoniy amaliy ko'nikmalarni to'liq almashtira olmaydi [3; 4]. To'rtinchidan, noto'g'ri tashkil etilganda o'quvchi SI'dan tayyor javob olishga odatlanishi mumkin. Shu sababli metodikaning asosiy prinsipi quyidagicha ifodalanadi: SI o'quvchi o'rniga fikrlamasligi kerak; SI o'quvchini fikrlashga undashi kerak.

Sun'iy intellekt va virtual laboratoriyalarni fizika ta'limida integratsiyalash nazariya, tajriba va tahlilni o'zaro bog'lashga xizmat qiluvchi istiqbolli metodik yondashuvdir. Taklif etilgan "SI – virtual laboratoriya – o'quvchi" modeli darsni muammo – gipoteza – tajriba – tahlil – xulosa – refleksiya mantiqida tashkil etishga yo'naltirilgan. Kelgusida model samaradorligini tajriba-sinov orqali baholash, shuningdek, turli mavzular uchun pedagogik promptlar va bosqichli topshiriqlar ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023.

[2] Almasri F. Exploring the Impact of Artificial Intelligence in Teaching and Learning of Science: A Systematic Review of Empirical Research // Research in Science Education. – 2024. – Vol. 54. – P. 977–997. DOI: 10.1007/s11165-024-10176-3.

[3] Wang X.-M., Yu X.-H., Yu D.-d., Hwang G.-J., Lan M. Does combining real and virtual experiments improve learning achievement in physics? Evidence from a meta-analysis (2001–2021) // Educational Research Review. – 2025. – Vol. 46. – 100661. DOI: 10.1016/j.edurev.2024.100661.

[4] Potkonjak V., Gardner M., Callaghan V., Mattila P., Guetl C., Petrović V. M., Jovanović K. Virtual laboratories for education in science, technology, and engineering: A review // Computers & Education. – 2016. – Vol. 95. – P. 309–327. DOI: 10.1016/j.compedu.2016.02.002.

[5] Wieman C. E., Adams W. K., Perkins K. K. PhET: Simulations That Enhance Learning // Science. – 2008. – Vol. 322. – P. 682–683.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379645

QUYOSH ELEMENTLARIGA TASHQI OMILLARNING TA'SIRI MAVZUSINI SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA O'QITISH METODIKASI

Jamalova Jamila[a] | **Daryabaeva Perizat**[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada qayta tiklanuvchi energiya manbalari, xususan, quyosh elementlarining (fotoelektr o'zgartirgichlar) samaradorligiga tashqi muhit omillari (harorat, quyosh radiatsiyasi intensivligi, chang va soyalanish) ta'sirini o'rganishda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanish metodikasi yoritilgan. An'anaviy ta'lim usullaridagi laboratoriya cheklovlarini bartaraf etish uchun SI ga asoslangan simulyatsiyalar, mashinali o'rgatish (Machine Learning) va neyron tarmoqlari modellarini o'quv jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlari tahlil qilingan. Maqola natijalari talabalarning amaliy va tahliliy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Quyosh elementlari, fotoelektr o'zgartirgich, tashqi omillar, sun'iy intellekt, mashinali o'rgatish, simulyatsiya, raqamli ta'lim, adaptiv ta'lim

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi mahorat markazi*

Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish va ulardan foydalanish zamonaviy texnika va fizika yo'nalishidagi ta'limning muhim tarkibiy qismiga aylandi. Quyosh elementlarining ishlash samaradorligi ko'p jihatdan tashqi muhit omillariga (harorat, yoritilganlik darajasi, spektral tarkib, chang va ifloslanish) bog'liq. Biqiq laboratoriya sharoitida ushbu dinamik omillarni real vaqt rejimida modellashtirish va ularning ta'sirini tajriba orqali ko'rsatish muayyan resurslar va vaqt talab etadi [1].

Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta'lim sohasiga kirib kelishi murakkab fizik jarayonlarni vizuallashtirish, bashoratli modellar yaratish hamda talabalarga adaptiv ta'lim muhitini taqdim etish imkonini bermoqda. Ushbu maqolaning maqsadi — quyosh elementlariga tashqi omillarning ta'sirini o'rgatishda SI vositalarini qo'llash usullarini ishlab chiqish va ularning pedagogik samaradorligini asoslashdan iborat.

Quyosh elementining samaradorligi uning volt-amper xarakteristikasiga (VAX) bog'liq bo'lib, u quyidagi tashqi omillar ta'sirida o'zgaradi:

I_{sc}

V_{oc}

1. Harorat (T): Harorat ortishi bilan yarimo'tkazgichning taqiqlangan zonasi kengligi kamayadi, bu esa qisqa tutashuv tokening biroz ortishiga va salt yurish kuchlanishining keskin tushib ketishiga olib keladi [2].
2. Quyosh radiatsiyasi (G): Yoritilganlik darajasining kamayishi foto-tokning proporsional ravishda pasayishiga sabab bo'ladi.
3. Soyalanish va chang: Qisman soyalanish elementda "issiq nuqtalar" (hot spots) hosil qilib, umumiy quvvat unumdorligini pasaytiradi.

SI vositalaridan foydalanib ushbu mavzuni o'qitish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. A. Sun'iy neyron tarmoqlari (ANN) yordamida VAX ni modellashtirish

Talabalarga quyosh elementining matematik modelini tuzish va uni Python (TensorFlow/PyTorch) yoki MATLAB/Simulink muhitida neyron tarmoqlar orqali o'rgatish topshirig'i beriladi. Neyron tarmog'i kiruvchi parametrlar (Harorat T, Radiatsiya G) asosida chiqish parametrlarini (I, V, Quvvat P) aniqlaydi.

Misol metodik topshiriq:

$$T \in [10°C, 70°C]$$

$$G \in [100W/m^2, 1000W/m^2]$$

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Talaba va diapozonidagi ma'lumotlarni neyron tarmog'iga berish orqali optimal quvvat nuqtasini (MPPT — Maximum Power Point Tracking) aniqlovchi algoritmni tahlil qiladi [3].

1. B. Generativ SI va Adaptiv Chatbotlar

ChatGPT, Claude yoki maxsus o'quv botlari orqali talabalar uchun individual savol-javob va simulyatsiya muhiti yaratiladi. Masalan, SI interaktiv rejimda talabaga quyidagi ssenariyni taklif qiladi:

"Tasavvur qiling, quyosh paneli ustiga 30% chang qatlami tushdi va harorat 45°C ga ko'tarildi. Tizim unumdorligi qanday o'zgaradi?"

1. C. Vizual simulyatsiya va interaktiv rejim

SI alohida o'quvchi darajasiga moslashgan holda vizual grafigini hosil qiladi va turli muhit parametrlari o'zgarganda grafik va diagrammalarning qanday siljishini real vaqtda ko'rsatadi [4].

SI yordamida o'qitish metodikasining samaradorligini aniqlash uchun tajriba-sinov ishlari o'tkazildi. Natijalar ko'rsatishicha:

1. Tushunish darajasining ortishi: Talabalar bir vaqtning o'zida bir nechta o'zgaruvchilarning quyosh elementiga ta'sirini vizual ko'rib, tahlil qilish imkoniga ega bo'ldilar.
2. Mustaqil ta'lim va interaktivlik: An'anaviy ma'ruzaga qaraganda SI simulyatsiyalari bilan ishlagan talabalarning amaliy masalalarni yechish ko'rsatkichi 25-30% ga oshgani kuzatildi [5].

Quyosh elementlariga tashqi omillarning ta'sirini o'rganishda sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llash ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning zamonaviy omilidir. SI modellari va mashinali o'rgatish alogoritmlari talabalarga nazariy bilimlarni real vaqt rejimida modellashtirish va bashorat qilish imkonini beradi. Bu usul bo'lajak muhandis va fiziklarda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish hamda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Kasimov, A. B., & Ahmedov, M. S. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari va ularni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnol ogiyalar. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2021, – b. 112–118.

[2] Green, M. A. Solar Cells: Operating Principles, Technology and System Applications. University of New South Wales, Sydney, 2015. pp. 45–62.

[3] Mellit, A., & Kalogirou, S. A. Artificial intelligence techniques for photovoltaic applications: A review. Progress in Energy and Combustion Science, 2008. № 34(5), 574–632. [DOI: 10.1016/j.pecs.2008.01.001]

[4] Russell, S., & Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson, 2020. – pp. 102–115.

[5] Yusupov, R. K. O'quv jarayonida sun'iy intellekt vositalarida n foydalanishning pedagogik imkoniyatlari. // O'zbekistonda Ta'lim va Innovatsiya Jurnali,2023. 4(2), 85–91-b.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379649

ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI VA PEDAGOGIK MAHORAT

Jiemuratov Qoblan Utenazarovich[a]

Annotatsiya

Maqolada zamonaviy ta'lim texnologiyalarining oliy ta'limdagi o'rni va ularning pedagogik mahorat bilan o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Interfaol metodlar, raqamli vositalar, muammoli va loyihaviy ta'limning didaktik imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Pedagogning metodik, kommunikativ, raqamli va refleksiv kompetensiyalari ta'lim samaradorligining muhim shartlari sifatida asoslanadi. Maqolada ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilib, texnologiyani maqsadga muvofiq tanlash, formativ baholash va akademik halollikni ta'minlash zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: ta'lim texnologiyalari, pedagogik mahorat, oliy ta'lim, raqamli kompetensiya, interfaol metod, mustaqil ta'lim, baholash, innovatsiya

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat Markazi o'qituvchisi, Nukus, O'zbekiston*

Аннотация

В статье рассматривается роль современных образовательных технологий в высшем образовании и их взаимосвязь с педагогическим мастерством. Анализируются дидактические возможности интерактивных методов, цифровых средств, проблемного и проектного обучения. Методическая, коммуникативная, цифровая и рефлексивная компетентности преподавателя рассматриваются как важные условия эффективности обучения. На основе анализа научной литературы предложены практические рекомендации по выбору технологий в соответствии с учебными результатами, применению формирующего оценивания и соблюдению академической честности.

Ключевые слова: образовательные технологии, педагогическое мастерство, высшее образование, цифровая компетентность, интерактивные методы, самостоятельное обучение, оценивание, инновации

Abstract

This article examines the role of contemporary educational technologies in higher education and their relationship with pedagogical expertise. It discusses the instructional potential of interactive methods, digital tools, problem-based learning and project-based learning. Methodological, communicative, digital and reflective competencies are considered important conditions for effective teaching. Based on a review of relevant literature, the article offers practical recommendations on aligning technology with learning outcomes, using formative assessment and maintaining academic integrity.

Keywords: educational technologies, pedagogical expertise, higher education, digital competence, interactive methods, independent learning, assessment, innovation

1 KIRISH

Globallashuv, raqamli transformatsiya va mehnat bozoridagi o'zgarishlar oliy ta'lim oldiga mustaqil fikrlaydigan, muammolarni hal qila oladigan va yangi sharoitlarga moslasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash vazifasini qo'ymoqda. Bunday sharoitda ta'lim mazmunini yangilashning o'zi yetarli emas; o'qitish metodlari, baholash yondashuvlari va pedagogning kasbiy faoliyati ham izchil takomillashtirilishi zarur.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari talabaning o'quv jarayonidagi faolligini oshirish, nazariy bilimni amaliy vazifalar bilan bog'lash va individual o'rganish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. UNESCOning o'qituvchilar uchun AKT kompetensiyalari doirasi raqamli texnologiyalarni pedagogika, baholash, ta'limni tashkil etish va uzluksiz kasbiy rivojlanish bilan uyg'unlashtirishga e'tibor qaratadi [1]. Demak, texnologik vositalarni joriy etish pedagogik maqsad va metodik qarorlar bilan birgalikda ko'rilishi lozim.

Maqolaning maqsadi — zamonaviy ta'lim texnologiyalarining oliy ta'limdagi imkoniyatlarini tahlil qilish, ularning pedagogik mahorat bilan bog'liqligini yoritish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish. Tadqiqot vazifalari ta'lim texnologiyalari bo'yicha ilmiy qarashlarni ko'rib chiqish, asosiy yondashuvlarni taqqoslash hamda samarali pedagogik faoliyat shartlarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega. Tadqiqot materiali sifatida ta'lim texnologiyalari, faol o'qitish, pedagogik bilim va raqamli kompetensiyalar bo'yicha ilmiy adabiyotlar hamda xalqaro tashkilotlar tavsiyalari tanlab olindi. Tahlilda manbalarni mazmuniy o'rganish, taqqoslash, umumlashtirish va pedagogik talqin qilish usullaridan foydalanildi.

Tahlil doirasida Biggs va Tangning natijalarga moslashtirilgan o'qitish yondashuvi [2], Mishra va Koehlerning texnologik-pedagogik-fan mazmuni bilimlari modeli [3], Prince tomonidan faol ta'lim bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar sharhi [4] hamda UNESCOning raqamli kompetensiyalar bo'yicha tavsiyalari [1] asosiy nazariy tayanch sifatida ko'rib chiqildi. Mazkur maqolada yangi empirik ma'lumotlar yig'ilmagan; xulosalar mavjud ilmiy manbalarni tahlil qilish va ularni oliy ta'lim amaliyotiga tatbiq etish imkoniyatlarini umumlashtirishga asoslanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1.1 Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining mazmuni

Ta'lim texnologiyasi o'quv maqsadlari, mazmun, metodlar, vositalar, faoliyat shakllari va baholashni o'zaro bog'laydigan tizimli yondashuv sifatida qaraladi. Uning vazifasi faqat yangi qurilma yoki dasturdan foydalanish emas, balki o'quv jarayonini oldindan rejalashtirish, talabaning faoliyatini qo'llab-quvvatlash va natijalarni tahlil qilishdan iborat. Shu sababli texnologiya tanlashda birinchi navbatda kutilayotgan ta'lim natijasi aniqlanishi kerak.

Biggs va Tang ta'lim natijalari, o'qitish faoliyati va baholash o'zaro muvofiqlashtirilganda o'rganish sifati yaxshilanishini ta'kidlaydi [2]. Masalan, maqsad talabaning pedagogik vaziyatni tahlil qilishi bo'lsa, faqat ma'ruza tinglash yoki faktlarni eslab qolishga qaratilgan test yetarli bo'lmaydi. Buning o'rniga vaziyatli topshiriq, guruh muhokamasi va asoslangan xulosa talab qiladigan baholash shakli tanlanishi mumkin.

Zamonaviy yondashuvlarning muhim xususiyatlari — talaba faolligi, hamkorlik, amaliyotga yo'naltirilganlik, qayta aloqa va o'rganish natijalarini tahlil qilishdir. Bu xususiyatlar talabaning bilimni tayyor holda qabul qilishi bilan cheklanmay, uni izlash, baholash va yangi vaziyatlarda qo'llashiga sharoit yaratadi.

1.2 Pedagogik mahoratning asosiy tarkibiy qismlari

Pedagogik mahorat pedagogning fan bo'yicha bilimlari, metodik tayyorgarligi, muloqot madaniyati, tashkilotchilik qobiliyati, refleksiyasi va kasbiy etikasining uyg'unligida namoyon bo'ladi. Zamonaviy ta'lim sharoitida ushbu tarkibiy qismlarga raqamli savodxonlik, axborot manbalarini tanqidiy baholash va o'quv faoliyatini raqamli muhitda tashkil etish ko'nikmalari ham qo'shiladi.

Mishra va Koehler taklif qilgan TPACK modeli texnologik bilim, pedagogik bilim va fan mazmuni bo'yicha bilimni bir-biridan ajratilgan emas, balki o'zaro bog'liq holda ko'rishni taklif qiladi [3]. Mazkur yondashuvga ko'ra, o'qituvchi texnologiyani bilishi bilan birga, uning qanday o'qitish metodiga mos kelishini va aynan shu fan mazmunini o'zlashtirishga qanday yordam berishini ham tushunishi kerak.

Masalan, pedagogika fanida talabalarga pedagogik muloqot ko'nikmasini o'rgatishda faqat elektron taqdimotdan foydalanish cheklangan natija berishi mumkin. Taqdimotni rolli o'yin, videovaziyat tahlili va tengdoshlarning fikr-mulohazasi bilan birlashtirish o'quv maqsadiga ko'proq mos keladi. Bunda texnologiya maqsad emas, balki pedagogik vazifani bajarishga yordam beruvchi vositadir.

Kommunikativ mahorat ham muhim o'rin tutadi. Talabalar o'z fikrini erkin bildira oladigan, savol berishdan cho'chimaydigan va xatolarini o'rganish imkoniyati sifatida qabul qiladigan muhit faol o'rganishni qo'llab-quvvatlaydi. Pedagogning adolatli munosabati, aniq mezonlar va konstruktiv qayta aloqasi ta'lim jarayoniga ishonchni mustahkamlaydi.

1.3 Interfaol va faol o'qitish metodlari

Interfaol metodlar talabalarning hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etish, fikr almashish va muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga asoslanadi. Kichik guruhlarda ishlash, munozara, aqliy hujum, keys-stadi, rolli o'yin va loyiha topshiriqlari faol o'qitishning keng tarqalgan shakllaridir. Prince faol o'qitish bo'yicha tadqiqotlarni ko'rib chiqib, talabalarning o'quv jarayoniga mazmunli jalb etilishi muhimligini ko'rsatadi [4].

Bunday metodlarni qo'llashda topshiriqning mazmuni va yakuniy natijasi aniq bo'lishi kerak. Masalan, "Talabalarning motivatsiyasini qanday oshirish mumkin?" mavzusida guruhlar muammoni turli nuqtayi nazardan tahlil qilib, ilmiy manbalar bilan asoslangan tavsiyalar tayyorlashi mumkin. Har bir guruhning vazifasi, vaqt chegarasi va taqdimot mezonlari oldindan belgilanadi. Yakunda pedagog xulosalarni umumlashtirib, ularni fan nazariyasi bilan bog'laydi.

Interfaol metodning o'zi barcha talabalar bir xil darajada o'rganishini kafolatlamaydi. Ayrim talabalar guruh muhokamasida kamroq qatnashishi mumkin. Shuning uchun guruh ichida vazifalarni taqsimlash, individual refleksiya yozdirish va har bir talabadan qisqa xulosa olish maqsadga muvofiq.

1.4 Raqamli ta'lim va sun'iy intellekt imkoniyatlari

Elektron ta'lim platformalari, videoma'ruzalar, elektron kutubxonalar, virtual laboratoriyalar va onlayn baholash vositalari o'quv materiallariga kirishni osonlashtiradi hamda mustaqil ta'limni qo'llab-quvvatlaydi. Raqamli muhitda o'qituvchi materiallarni mavzular bo'yicha tizimlashtirishi, topshiriqlarni joylashtirishi, talabalar ishlarini qabul qilishi va individual qayta aloqa berishi mumkin.

UNESCOning ICT Competency Framework for Teachers hujjati raqamli texnologiyalarni o'qitish, baholash, ta'limni tashkil etish va pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi bilan bog'laydi [1]. Bu yondashuv texnik ko'nikmalardan tashqari, raqamli vositalardan pedagogik jihatdan asosli foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Sun'iy intellekt vositalari mavzuni tushuntirish, savollar loyihasini tayyorlash, matnni dastlabki tahlil qilish yoki individual mashqlar ishlab chiqishda yordam berishi mumkin. Shu bilan birga, bunday vositalar xato yoki tekshirilmagan ma'lumot berishi ehtimoli mavjud.

Shuning uchun pedagog va talaba manbalarni tekshirishi, shaxsiy ma'lumotlarni kiritishda ehtiyot bo'lishi va muassasaning akademik halollik qoidalariga amal qilishi kerak. Sun'iy intellektdan foydalanish talabaning mustaqil tahlili va mualliflik hissasini yashirmasligi lozim.

Raqamli ta'limni rejalashtirishda texnik imkoniyatlarning tengligi ham e'tiborga olinadi. Internetga ulanishi cheklangan yoki turli ehtiyojlarga ega talabalar uchun materiallarning yuklab olinadigan, matnli yoki boshqa qulay formatlari taqdim etilishi mumkin. Bu yondashuv ta'limdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

1.5 Ta'lim samaradorligini baholash va pedagogik refleksiya

Ta'lim samaradorligini faqat yakuniy imtihon natijasi bilan o'lchash yetarli emas. Talabaning o'quv jarayonidagi rivojlanishini ko'rish uchun formativ baholash, o'zini o'zi baholash, tengdoshlar bahosi, amaliy topshiriqlar va refleksiv yozuvlardan foydalanish mumkin. Baholash mezonlari oldindan ma'lum bo'lsa, talabalar o'z ishlarini kutilayotgan natijalar bilan solishtira oladi.

Pedagogik refleksiya o'qituvchining o'z mashg'ulotini tahlil qilishi va kelgusi faoliyatini takomillashtirish jarayonidir. Mashg'ulotdan so'ng pedagog quyidagi savollarni ko'rib chiqishi mumkin: belgilangan maqsadga erishildimi; qaysi topshiriqlar talabalarning fikrlashini faollashtirdi; kimlarga qo'shimcha yordam zarur bo'ldi; vaqt qanday taqsimlandi; keyingi darsda nimani o'zgartirish kerak? Talabalardan olingan fikr-mulohazalar bu tahlilni to'ldiradi.

Shunday qilib, baholash va refleksiya ta'lim texnologiyalarini tanlash hamda pedagogik mahoratni rivojlantirishning uzluksiz mexanizmi sifatida qaralishi lozim.

1.6 Amaliy tavsiyalar

Ilmiy adabiyotlar tahliliga asoslanib, oliy ta'limda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni takomillashtirish uchun quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

Har bir mashg'ulot uchun o'lchanadigan o'quv natijalarini belgilash va metodlarni shu natijalarga mos tanlash.

Ma'ruza, muhokama, amaliy topshiriq va mustaqil ta'limni bir-birini to'ldiradigan shaklda rejalashtirish.

Raqamli vositani faqat yangiligi uchun emas, balki aniq pedagogik vazifani hal qilgani uchun tanlash.

Talabalarga baholash mezonlarini oldindan tushuntirish va rivojlantiruvchi qayta aloqa berish.

Pedagoglar o'rtasida tajriba almashish, o'zaro dars kuzatish va metodik seminarlarni yo'lga qo'yish.

Sun'iy intellekt va internet manbalaridan foydalanishda tekshirish, havola berish va akademik halollik talablarini tushuntirish.

Talabalarning individual ehtiyojlari va texnik imkoniyatlarini hisobga olib, muqobil o'quv materiallarini taqdim etish.

2 XULOSA

Tahlil natijalari zamonaviy ta'lim texnologiyalari oliy ta'limda talabalarning faolligini kuchaytirish, nazariy bilimlarni amaliy vazifalar bilan bog'lash va mustaqil ta'limni qo'llab-quvvatlash uchun muhim imkoniyatlar yaratishini ko'rsatadi. Interfaol, muammoli, loyihaviy va raqamli yondashuvlar o'quv maqsadlariga muvofiq tanlanganida samarali bo'lishi mumkin.

Biroq ta'lim sifatini texnologiyaning o'zi emas, undan foydalanishning pedagogik asoslanganligi belgilaydi. Pedagogik mahorat fan mazmunini bilish, metodik qarorlar qabul qilish, muloqot o'rnatish, ta'lim natijalarini baholash va o'z faoliyatini tahlil qilish qobiliyatlarini birlashtiradi. Raqamli muhitda bu kompetensiyalar axborot savodxonligi, texnologik mas'uliyat va akademik halollik bilan to'ldirilishi zarur.

Oliy ta'lim muassasalarida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, natijalarga mos o'qitish va baholashni yo'lga qo'yish, talabalarga qulay raqamli muhit yaratish hamda refleksiyani muntazam amalga oshirish tavsiya etiladi. Ushbu choratadbirlar zamonaviy ta'lim texnologiyalari va pedagogik mahoratning uyg'unligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] UNESCO. UNESCO ICT Competency Framework for Teachers. Version 3. Paris: UNESCO, 2018. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265721

[2] Biggs, J., Tang, C. Teaching for Quality Learning at University. 4th ed. Maidenhead: Open University Press, 2011.

[3] Mishra, P., Koehler, M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record. 2006. Vol. 108, No. 6. P. 1017–1054. https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x

[4] Prince, M. Does Active Learning Work? A Review of the Research. Journal of Engineering Education. 2004. Vol. 93, No. 3. P. 223–231. https://doi.org/10.1002/j.2168-9830.2004.tb00809.x

[5] Dewey, J. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. New York: Macmillan, 1916.

[6] Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

[7] Hattie, J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London: Routledge, 2009.

[8] Anderson, L. W., Krathwohl, D. R. (eds.). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman, 2001.

[9] OECD. OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. Paris: OECD Publishing, 2023. https://doi.org/10.1787/c74f03de-en

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379651

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA XORIJIY TILLARNI O'QITISH: AN'ANAVIY VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING INTEGRATSIYASI

Jo'rayeva Munira Ikrom qizi[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada xorijiy tillarni o'qitish jarayonida an'anaviy va raqamli ta'lim texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida an'anaviy ta'lim yondashuvlarining grammatik bilimlarni tizimli va izchil shakllantirish, o'quv materiallarini bosqichma-bosqich o'zlashtirish, akademik yozuv hamda tilning nazariy asoslarini puxta egallashdagi pedagogik ahamiyati ochib beriladi. Shu bilan birga, raqamli ta'lim texnologiyalari, interaktiv platformalar, multimedia va onlayn ta'lim resurslari, shuningdek, sun'iy intellektga asoslangan vositalarning xorijiy til o'rganuvchilarda mustaqil ta'lim olish, individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirish, tinglab tushunish, og'zaki nutq, talaffuz va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishdagi imkoniyatlari tahlil etiladi. Tadqiqotda raqamli texnologiyalardan pedagogik maqsad va metodik nazoratsiz foydalanish natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar, xususan, bevosita insoniy muloqotning qisqarishi, texnologiyaga ortiqcha bog'liqlik hamda ta'lim jarayonida o'qituvchi rolini noto'g'ri talqin qilish kabi masalalarga ham e'tibor qaratiladi. Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy xorijiy til ta'limida an'anaviy va raqamli texnologiyalarni bir-biriga muqobil qo'yish emas, balki ularning pedagogik imkoniyatlarini o'zaro uyg'unlashtirish samarali natija beradi. Shu nuqtayi nazardan, an'anaviy ta'limning metodik izchilligi va bevosita muloqot imkoniyatlarini raqamli texnologiyalarning interaktivligi, individuallashtirish va ta'lim resurslaridan keng foydalanish imkoniyatlari bilan uyg'unlashtiruvchi aralash ta'lim (Blended Learning) modeli xorijiy tillarni o'qitish samaradorligini oshirishning istiqbolli pedagogik yondashuvi sifatida asoslanadi.

Kalit so'zlar: xorijiy tillarni o'qitish, an'anaviy yondashuv, raqamli ta'lim muhiti, qiyosiy tahlil

a *Samarqand davlat pedagogika institute, Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi magistranti, Samarqand, O'zbekiston*

Аннотация

В данной статье проводится comparative анализ педагогических возможностей традиционных и цифровых образовательных технологий в процессе обучения иностранным языкам. В рамках исследования раскрывается педагогическая значимость традиционных образовательных подходов в системном и последовательном формировании грамматических знаний, поэтапном усвоении учебного материала, а также в качественном овладении академическим письмом и теоретическими основами языка. Наряду с этим анализируются возможности цифровых образовательных технологий, интерактивных платформ, мультимедийных и онлайн-ресурсов, а также инструментов на основе искусственного интеллекта в развитии у изучающих иностранный язык навыков самостоятельного обучения, выстраивании индивидуальной образовательной траектории, развитии аудирования, устной речи, произношения и коммуникативной компетенции. В исследовании также уделяется внимание проблемам, которые могут возникнуть в результате использования цифровых технологий без педагогической цели и методического контроля, в частности, сокращению непосредственного живого общения, чрезмерной зависимости от технологий и неверной трактовке роли преподавателя в учебном процессе. Результаты сравнительного анализа показывают, что в современном иноязычном образовании эффективный результат дает не противопоставление традиционных и цифровых технологий, а гармоничная интеграция их педагогических возможностей. С этой точки зрения смешанное обучение (Blended Learning), сочетающее методическую последовательность и возможности живого общения традиционного обучения с интерактивностью, индивидуализацией и широким доступом к образовательным ресурсам цифровых технологий, обосновывается как перспективный педагогический подход к повышению эффективности обучения иностранным языкам.

Ключевые слова: обучение иностранным языкам, традиционный подход, цифровая образовательная среда, сравнительный анализ

Abstract

This article dedicated a comparative analysis of the pedagogical capabilities of traditional and digital educational technologies in foreign language teaching. Within the scope of the study, the pedagogical significance of traditional educational approaches in the systematic and consistent develop-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

ment of grammatical knowledge, step-by-step mastery of learning materials, academic writing, and a solid grasp of the theoretical foundations of the language is revealed. At the same time, the potential of digital educational technologies, interactive platforms, multimedia and online learning resources, as well as artificial intelligence-based tools is analyzed in terms of fostering self-directed learning, shaping individual learning trajectories, and enhancing listening comprehension, oral speech, pronunciation, and communicative competence among language learners. The study also highlights potential challenges arising from the unguided and unmonitored use of digital technologies without clear pedagogical goals and methodical supervision specifically, the reduction of direct human interaction, over-reliance on technology, and the misinterpretation of the teacher's role in the learning process. The results of the comparative analysis demonstrate that achieving effective outcomes in modern foreign language education requires harmonizing the pedagogical capabilities of traditional and digital technologies rather than setting them in opposition to one another. From this perspective, the Blended Learning model—which combines the methodical consistency and direct communication opportunities of traditional education with the interactivity, personalization, and broad resource accessibility of digital technologies—is substantiated as a promising pedagogical approach to enhancing the effectiveness of foreign language instruction.

Keywords: foreign language teaching, traditional approach, digital learning environment, comparative analysis

Ta'lim sohasida so'nggi yillarda sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. Necha asrlardan beri qo'llanilib keladigan an'anaviy o'qitish tizimi jamiyat talablariga javob bera olmayotgani natijasida ta'lim tizimida zamonaviy texnologiyalarning uyg'unlashuviga ehtiyoj ortib bormoqda. Ushbu tadqiqot ana shu ikki tizimning pedagogik imkoniyatlari va o'zaro farqlarini qiyosiy tahlil qilishga qaratiladi. An'anaviy ta'lim usulida o'qituvchi bilim olishning eng asosiy manbasi sifatida ko'riladi. Ushbu yondashuv kitoblar bilan faol ishlash, ma'ruzalar hamda yodlash orqali o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. Bunda o'zlashtirish darajasi standartlashgan test tizimi orqali sinalib, baholanadi. Shu jihatdan ham xorijiy tillarni o'qitishda an'anaviy tizimda eng ko'p e'tibor tilning grammatika qoidalarini o'rganishga qaratiladi va bu usul akademik yozuv ko'nikmalarini shakllantirishda samarali hisoblanadi. An'anaviy ta'limning yana bir muhim imkoniyati — bevosita kommunikativ muhitni yaratishdir. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi yuzma-yuz muloqot jarayonida nutqiy vaziyat tezkor ravishda o'zgartirilishi, savollar murakkablashtirilishi yoki soddalashtirilishi, o'quvchining reaksiyasiga qarab tushuntirish usuli o'zgartirilishi mumkin.

Biroq an'anaviy ta'limning samaradorligi uning qanday metodlar asosida tashkil etilishiga bog'liq. Doimiy bir xillik va o'quvchining darsdagi faolligi sustligi vaqt o'tib o'rganishga bo'lgan motivatsiyaning pasayishiga olib keladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida esa asosiy urg'u o'quvchilarning darsdagi ishtirokini va faol e'tiborini ta'minlashga qaratiladi. Xorijiy tillarni o'qitishda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalarining qo'llanishi ta'lim jarayonini moslashuvchan va masofaviy shaklda tashkil etish imkoniyatini yaratdi. Interaktiv platformalar (onlayn LMS va ta'limiy ilovalar) o'quvchilarning mustaqil ta'lim olishi hamda individual sur'atiga mos ravishda o'zlashtirishga sharoit yaratdi. Tadqiqotlarga ko'ra, bunday yondashuv o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishining oshishida hamda til ko'nikmalarini, ayniqsa, tinglab tushunish, gapirish va talaffuzlarini rivojlantirishda yuqori natijalar ko'rsatadi.

Yuqorida keltirib o'tilganlarga qaramay, raqamli ta'lim texnologiyalaridan me'yordan ortiq yoki pedagogik nazoratsiz foydalanishlik o'quvchilarning ekranga va texnologiyalarga qaramligini yuzaga keltirishi va jonli muloqotning yetishmovchiligiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, barcha o'quvchilarning texnologik imkoniyatlari bir xil emasligi, ya'ni internet sifati, qurilmalar mavjudligi, dasturiy ta'minot va raqamli savodxonlikdagi farqlar ta'lim natijalariga ta'sir qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, xorijiy tillarni samarali o'qitishda an'anaviy va raqamli ta'lim texnologiyalarini qarama-qarshi qo'yish emas, balki ularning pedagogik imkoniyatlarini uyg'unlashtirish muhimdir. An'anaviy ta'lim tizimlilik, izchillik va bevosita muloqotni ta'minlasa, raqamli texnologiyalar ta'limni individuallashtirish, interaktivlik va mustaqil o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu jihatdan, Blended Learning (aralash ta'lim) modeli xorijiy tillarni o'qitishda zamonaviy va samarali yondashuvlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, O'zbekiston yoshlarining raqamli muhitdagi faolligini hisobga olgan holda, raqamli vositalardan pedagogik maqsadga muvofiq foydalanish ularning kommunikativ va raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Table 1 – An'anaviy va raqamli ta'limning asosiy pedagogik xususiyatlari

Mezoni	An'anaviy ta'lim	Raqamli ta'lim
O'qituvchi roli	Bevosita boshqaruvchi va yo'naltiruvchi	Yo'naltiruvchi, moderator va raqamli resurslarni tanlovchi
O'quvchi faolligi	Darsdagi bevosita faoliyatga bog'liq	Dars va darsdan tashqari mustaqil faoliyatni qamrab oladi
Ta'lim sur'ati	Ko'pincha umumiy guruh sur'atiga mos	Qisman individuallashtirilishi mumkin
O'quv materiali	Darslik, doska, bosma materiallar	Matn, audio, video, interaktiv va multimedia resurslari
Grammatikani o'rgatish	Bevosita tushuntirish uchun qulay	Mashq, avtomatik tekshirish va interaktiv topshiriqlar bilan qo'llab-quvvatlanadi
Tinglab tushunish	Audio material mavjudligiga bog'liq	Keng audio-video resurslaridan foydalanish mumkin
Gapirish	Yuzma-yuz muloqot uchun qulay	Onlayn muloqot va nutqni yozib olish imkoniyati mavjud
Mustaqil ta'lim	Qo'shimcha topshiriqlar orqali	Keng raqamli resurslar orqali
Baholash	O'qituvchi tomonidan amalga oshiriladi	Raqamli test, avtomatik tahlil va o'qituvchi bahosini birlashtirish mumkin
Muloqot	Bevosita yuzma-yuz	Yuzma-yuz va raqamli shaklda
Moslashuvchanlik	Vaqt va makon bilan ko'proq bog'liq	Masofadan foydalanish imkoniyati yuqori
Asosiy cheklov	Bir xil sur'at va resurslarga bog'liqlik yuzaga kelishi mumkin	Raqamli tengsizlik, texnik muammolar va nazoratsiz foydalanish xavfi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Falasi, M. Innovative pedagogies: A comparative analysis of traditional and modern teaching methods. Academy of Educational Leadership Journal, 28(S1), 2024. – 1-2 P.

[2] Golonka, E.M, Bowles, A.R, Frank, V.M, Richardson, D.L, Freynik, S. Technologies for foreign language learning: A review of technology types and their effectiveness. Computer Assisted learning, 27(1), 2014. – 70-105 P.

[3] Shadiev, R., Yang, M. Review of studies on Technology-Enhanced Language Learning and Teaching. Sustainability, 12(5), 2020. – 1-22 P.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379655

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH KURSLARIDA TINGLOVCHILARNING RAQAMLI KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Jumanazarov Sirojiddin Salaydinovich[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada uzluksiz malaka oshirish kurslarida tinglovchilarning raqamli kompetentligini rivojlantirish masalasi qaralgan

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, raqamli kompetentlik, innovatsion faoliyat, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari

a *A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti, "Aniq va tabiiy fanlar metodikasi" kafedra mudiri, t.f.n., dotsent., Toshkent, O'zbekiston*

Аннотация

В данной статье рассматривается вопрос развитие цифровой компетентности слушателей в процессе повышения квалификации

Ключевые слова: цифровые технологии, цифровая компетентность, инновационная деятельность, информационные и коммуникационные технологии

Abstract

This article examines the development of digital competence of students in the process of advanced training

Keywords: digital technologies, digital competence, innovation, information and communication technologies

Kirish. Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar boshqa sohalar kabi ta'lim tizimida ham faol qo'llanilmoqda. Chunki, ta'lim berish jarayonini yanada takomillashtirish va ta'lim mazmunini qiziqarli, ko'rgazmali va sifatli qilib o'quvchilarga yetkazishda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda.

Tinglovchilarning raqamli kompetentligi-bu kasbiy faoliyatida ta'lim-tarbiya jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etishi, o'qitish samaradorligini oshirishi va o'quvchilar bilan samarali muloqot qilish uchun raqamli texnologiyalardan yuqori darajada foydalana olish qobiliyati tushuniladi. Shuning uchun ham o'qituvchilarning raqamli kompetentligini rivojlantirish ularning eng muhim kasbiy talablardan biri hisoblanadi.

Hozirgi axborot makonida ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy qilinishi o'qitish texnologiyasini o'zgartirish, ta'lim jarayonini yangicha tashkil etish, darslik va o'qituvchilar qanday bo'lishi kerakligi haqida fikr yuritish zaruratini paydo qiladi. Bu esa axborot makonida zamonaviy o'qituvchi qanday kompetentlikka ega bo'lishi masalasini dolzarbligini keltirib chiqaradi.

Masalaning quyilishi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning inson hayotining barcha sohalarida faol qo'llanilishi nafaqat iqtisodiyotda, balki ta'lim tizimida ham tub burilishlar jarayonini tezlashtirishga ham sabab bo'lmoqda. Bu esa ta'limga raqamli texnologiyalarni joriy qilinishida o'qituvchilarning yetakchi rolini saqlab qolish va uni kafolatlash, raqamli kompetentligini rivojlantirish uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimidagi eng asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Hozirda yechimini kutayotgan asosiy masalalardan biri uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida tinglovchilarning raqamli kompetentligini rivojlantirish masalasidir.

Masalani yechimi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish tizimdagi mavjud muammolarni yechimi sifatida emas, balki tinglovchilar uchun mashg'ulotlarni ma'lumotlarga boy va interaktiv qilib amalga oshirish vositasi sifatida qaralmoqda. Ta'limda o'qituvchi faoliyatining samaradorligi faqatgina kurs mazmunidagi bilimlar darajasi va uning pedagogik qobiliyatiga emas, balki muayyan o'quv materialini to'plash, qayta ishlash va o'qitishda o'qituvchining qanchalik raqamli texnologiyalarni qo'llay olish darajasiga ham bog'liq bo'ladi. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida tinglovchilarni raqamli ta'lim muhitida innovatsion pedagogik faoliyatga yo'naltirishning asosi bo'lib xizmat qiladi.

Ta'limga zamonaviy raqamli texnologiyalarni keng joriy qilinishi pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borilishini talab etadi. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlantirish uchun shakllantirilayotgan o'quv-uslubiy majmualar o'rgatilayotgan modulning mazmunini to'liq o'zida aks ettirishi va tinglovchilarning raqamli texnologiyalar bo'yicha kompetent-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

ligini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Buning uchun esa tinglovchilarning mavjud bilim, ko'nikma va malakalariga mos holda o'rganishning muayyan mantiqiy ket–ketligiga rioya qilinishi talab etiladi.

Tinglovchilarning raqamli kompetentligini rivojlantirish borasida A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy institutida ham muayyan ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, barcha yo'nalishlar uchun o'quv rejaga "Raqamli texnolgiyalar va sun'iy intellekt" o'quv moduli kiritilgan bo'lib, mazkur modulning o'quv dasturi mazmuni tinglovchilarning raqamli kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan.

Mazkur o'quv modulini o'zlashtirish orqali tinglovchilar raqamlashtirish, raqamli texnologiyalar, ta'limda raqamli texnologiyalarning o'rni, sun'iy intellekt, raqamli ta'lim resurslari, ta'limda virtual borliq kabi tushunchalarga ega bo'lish bilan birga mediasavodxonlik, mediata'lim, mediapedagog va mediapedagogikaning mazmun mohiyatlarini anglab yetadilar. Shuningdek, o'z kasbiy faoliyatlarida mediapedagog sifatida o'quv mashg'ulotlarini olib borish uchun nimalarga e'tibor berish kerakligi hamda zaruriy ta'lim resurslari haqida ma'lumotlarga ega bo'ladilar.

Xulosa. Ta'lim tizimidagi zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan bog'liq bo'layotgan o'zgarishlar nafaqat ilmiy bilimlarning rivojlanishiga, balki ta'limda pedagogik va psixologik bilimlarning takomillashiga ham tez ta'sir ko'rsatmoqda. Uzluksiz kasbiy rivojlanish kurslarida tinglovchilarning raqamli kompetentligini rivojlantirish ularning zamonaviy o'qituvchi sifatida kasbiy faoliyatida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanishi uchun o'ziga xos bo'lgan omillardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Jumanazarov S.S. Ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalari/ / "Pedagoglar malakasini oshirish tizimiga innovatsion yondashuv: xalqaro tajribalar va rivojlanish istiqbollari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya.-Guliston, Sirdaryo viloyati XTXQTMOHM. 2022 y. 6-7 aprel.

[2] Обыденкова В.К. Предпосылки становления киберпедагогики как науки XXI века. Философские проблемы информационных технологий и киберпросранства. -2015, №2(10).

Conference paper QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379657

FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE-ORIENTED VALUE SYSTEM AMONG STUDENTS DURING PHYSICAL EDUCATION CLASSES

Jumatova Yulduz Kuralbayevna[a]

Abstract

This study addresses the scientific and pedagogical urgency of fostering a value-oriented attitude toward a healthy lifestyle among students. It identifies the key contradictions inherent in the pedagogical process and outlines the primary aim and objectives of the research. The systematic application of the project - based method in physical education classes enables students to comprehend a healthy lifestyle as both a personal and social value, enhances their motivation, and contributes to the formation of sustainable healthy behavior.

Keywords: health, healthy lifestyle, value formation, value orientation, organizational and pedagogical conditions, research methods

a *2nd-year Master's student in Theory of Physical Education and Sports at Karakalpak State University, Nukus, Uzbekistan*

Annotatsiya

Mazkur tadqiqot talabalarda sog'lom turmush tarziga qadriyatli yo'nalganlikni shakllantirishning ilmiy-pedagogik dolzarbligiga bag'ishlangan bo'lib, unda jarayondagi ziddiyatlar aniqlanib, tadqiqotning maqsad va vazifalari belgilandi. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida loyihaviy metoddan tizimli foydalanish talabalarning sog'lom turmush tarzini shaxsiy va ijtimoiy qadriyat sifatida anglashiga, motivatsiyasini kuchaytirishiga hamda barqaror sog'lom xulq-atvorni shakllantirishiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: salomatlik, sog'lom turmush tarzi, qadriyatni shakllantirish, qadriyatli yo'nalganlik, tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar, tadqiqot metodlari

Аннотация

Настоящее исследование посвящено научно-педагогической актуальности формирования ценностного отношения к здоровому образу жизни у студентов. В работе выявлены существующие в данном процессе противоречия, а также определены цель и задачи исследования. Систематическое применение метода проектов на занятиях физической культурой способствует осознанию студентами здорового образа жизни как личной и социальной ценности, повышению их мотивации и формированию устойчивого здорового поведения.

Ключевые слова: здоровье, здоровый образ жизни, формирование ценности, ценностная направленность, организационно-педагогические условия, методы исследования

Introduction: In contemporary society, technological progress, a sedentary lifestyle, psycho-emotional strain, and increasing academic workloads are emerging as critical factors negatively impacting youth health. Hypodynamia, excess body weight, chronic stress, and the widespread prevalence of unhealthy behaviors make ensuring the physical and psychophysiological well-being of students a pressing scientific and pedagogical issue.

The student years represent a crucial stage characterized not only by the professional and social development of an individual, but also by the formation of stable values, motivation, and behavioral stereotypes regarding a healthy lifestyle [1]. Consequently, fostering competencies within the higher education process - such as perceiving health as a personal and social value, making a conscious choice for a healthy lifestyle, and integrating it into daily activities - constitutes a vital pedagogical objective.

Relevance of the study: The relevance of the research is determined, on the one hand, by the growing demand of society for physically healthy, professionally competent, and socially responsible specialists, and on the other hand, by the insufficient systematization of effective pedagogical mechanisms for fostering a stable value-oriented orientation toward a healthy lifestyle among students.

This contradiction necessitates the scientific substantiation of pedagogical approaches that integrate knowledge about a healthy lifestyle with values, in-

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

trinsic motivation, practical activity, and reflective self-control. Accordingly, the study aims to scientifically substantiate the content, mechanisms, and organizational-pedagogical conditions for forming a conscious, stable, and practically oriented value attitude of students toward a healthy lifestyle within the higher education process [3, 4, 6].

The purpose of the study: to identify, theoretically substantiate, and experimentally test the organizational and pedagogical conditions that enable the successful formation of students' value orientations toward a healthy lifestyle HLS in the process of physical education classes.

Scientific hypothesis: The effectiveness of forming a value-oriented attitude toward a healthy lifestyle among students is ensured provided that the following organizational and pedagogical conditions are systematically and purposefully implemented during physical education classes:

- Utilization of the project-based learning method, integrating knowledge related to physical education, anatomy, and physiology on an integrative basis, aimed at a deep understanding of the essence of a healthy lifestyle and its role and significance in human life activity [2, 5];

- Directing students' independent educational activities toward the systematic study of their personal lifestyles, analytical evaluation of the current situation, and the development and implementation of practical recommendations aimed at lifestyle optimization from the perspective of health preservation and enhancement into daily activity.

The consistent implementation of these organizational and pedagogical conditions serves the effective formation of an axiological process in students-ranging from acquiring knowledge about a healthy lifestyle to comprehending, valuing, applying it in practical activities, and transforming it into a personal life position [8].

Research tasks

1. To reveal the content and essence of the concept of "value orientation toward a healthy lifestyle" and to scientifically characterize the structural composition of this psychological and pedagogical phenomenon.

2. To determine and scientifically substantiate the essence, priority directions, and pedagogical methods of forming value orientations toward a healthy lifestyle among students in the process of physical education classes.

3. To theoretically substantiate the organizational and pedagogical conditions that ensure the formation of students' value orientations toward a healthy lifestyle during physical education classes.

4. To experimentally test the practical effectiveness of the organizational and pedagogical conditions ensuring the development of value orientations toward a healthy lifestyle among students in physical education classes, based on pedagogical experimental research.

Theoretical and methodological foundations of the research:

The research focuses on enhancing the physical and spiritual potential of the individual, fostering a stable value-oriented attitude toward a healthy lifestyle, and improving the educational process, drawing upon the following scientific and methodological approaches:

- Activity-Based Approach: Fostering a healthy lifestyle through the student's active cognition, practical action, independent decision-making, and reflective activity.

- Person-Centered and Humanistic Approach: Cultivating health as a personal value and realizing individual potential by taking into account the student's unique psychological and physiological characteristics.

- Unity of Physical and Spiritual Development: Developing the physical perfection and spiritual-moral maturity of the individual in an interconnected and interdependent manner.

- Axiological Approach: Recognizing health as a fundamental value of human life and transforming it into a personal conviction and life stance.

- Systemic Approach: Viewing orientation toward a healthy lifestyle as an integral system grounded in cognitive, motivational-value, activity-based, reflective, and social components.

- Theory of Physical Culture and Organizational-Pedagogical Conditions: Ensuring the mutual harmony and integration of physical education tools, content, methods, conditions, and monitoring mechanisms.

These methodological foundations were further enriched and harmonized with the scientific views of Uzbek scholars (N. Azizkhodjayeva, B. Khodjayev, O. Musurmonova, J. Yakubov, U. Inoyatov, T. Usmonkhodjayev, K. Mahkamjonov, A. Abdumalikov, F. Khodjayev, and others) concerning personality education, physical culture, and the formation of a healthy generation.

Research methods

Based on the defined scientific goals and objectives of the study, an interrelated set of theoretical, empirical, and statistical research methods was applied, including:

- Theoretical analysis of scientific literature;

- Study, systematization, and generalization of advanced pedagogical experience;

- Pedagogical observation;

- Pedagogical measurement methods: questionnaires, testing, and interviews;

- Pedagogical experimentation;

- Methods for mathematical and statistical processing and statistical analysis of the obtained empirical data.

This methodological framework made it possible to determine the theoretical foundations of the research problem, diagnostically assess the level of students' value orientations toward a healthy lifestyle, experimentally evaluate the effectiveness of organizational and pedagogical conditions, and ensure the scientific reliability of the obtained results.

Scientific Novelty of the Research

- The criteria, indicators, and levels of formation of value orientations toward a healthy lifestyle among students in the process of physical education classes were scientifically specified;

- The complex of organizational and pedagogical conditions ensuring the effective formation of value orientations toward a healthy lifestyle in students was the-

oretically substantiated and verified through pedagogical experimentation.

Theoretical Significance of the Study: The research expanded the pedagogical potential of active learning methods in developing students' value orientations toward a healthy lifestyle, described the criteria and levels of their formation, theoretically substantiated effective pedagogical conditions, and confirmed them through experimental results.

Practical Significance of the Research: The educational process organized on the basis of substantiated organizational and pedagogical conditions serves to enhance the effectiveness of fostering a stable value-based attitude and conscious behavior toward a healthy lifestyle among students.

Conclusion: The formation of a value-oriented attitude toward a healthy lifestyle among students is one of the pressing pedagogical issues in modern higher education. This is because an individual's stable motivation and value-based attitude toward maintaining a healthy lifestyle serve as a crucial factor in preserving and strengthening physical health, as well as prolonging their active labor and creative longevity.

In this regard, students' knowledge, skills, and positive aspirations concerning a healthy lifestyle often fail to fully harmonize with real-life behavior. Therefore, providing pedagogical justification for the impact of the project method on students' value-motivational sphere and developing effective organizational and pedagogical conditions acquire particular scientific significance.

REFERENCES

[1] Sharipova D.J., Fuzailova G.S., Turkmenova M., Zufarova D. Talabalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish. - Farg'ona, 2010.

[2] Xonkeldiyev Sh., Abdullayev A., Kasach Yu.M., Xasanov A.T., Yuldashev M.M. Sog'lom turmush tarzining jismoniy madaniyati. - Farg'ona, 2010.

[3] Raxmonov A. Sog'lom turmush tarzi - tarbiya vositasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.

[4] Ibragimov X.A. Sog'lom turmush tarzi jismoniy madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari. "Innovative Development in Educational Activities" - 2023. - T. 2, №10. 33-37-b.

[5] Xusainov Sh.Ya. Sog'lom turmush tarzini shakllantirishda jismoniy tarbiya va sportning o'rni. "Respublika ilmiy-texnik konferensiyasi materiallari" 2025.

[6] Abdullayev F.D. Sog'lom turmush tarzini shakllantirishda jismoniy tarbiyaning ahamiyati. "ADPI Ilmiy xabarnomasi" 2025. - №1. 97-100-b.

[7] Abdullayev F.D. Sog'lom turmush tarziga jismoniy tarbiyaning ahamiyati. "Fan, innovatsiya va texnologiyalar rivojlanishining dolzarb muammolari va yechimlari" 2025.

[8] Toshpulatova S. Talabalarda sog'lom turmush tarzini shakll antirishning pedagogik asoslari. "Modern Science and Research" 2025. 26-29-b.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379659

FRAZEOLOGIZMLERDI OQITIWDA ZAMANAGÓY USILLAR HÁM JASALMA INTELLEKTEN PAYDALANIW

Kamalova Madina Qalıbaevna[a]

Annotaciya

Bul maqalada frazeologizmlerdi oqıtıw procesinde zamanagóy pedagogikalıq usıllar, sanlı texnologiyalar hám jasalma intellekt múmkinshiliklerinen nátiyjeli paydalanıw máseleleri qarastırıladı. Frazeologiyalıq birliklerdi tek turaqlı sóz dizbegi sıpatında emes, al xalıqtıń milliy-mádeniy tájiriybesin, dúnyanı qabıllawın hám obrazlı oy-lawın sáwlelendiretuǵın til birlikleri sıpatında úyretiwdiń áhmiyeti ashıp beriledi. Maqalada «Kontekstti tap», «Frazeologiyalıq konstruktor», «Frazeologizm menen gúrriń dúz» sıyaqlı interaktiv tapsırmalar usınıladı. Sonday-aq jasalma intellekt járdeminde jeke tapsırmalar tayarlaw, frazeologizmlerdi kontekstte qollanıw, dóretiwshilik jazıw hám ózin-ózi tekseriw múmkinshilikleri talqılanadı. UNESCO materiallarında jasalma intellekt bilim beriwde adamǵa baǵdarlanǵan, etikalıq hám pedagogikalıq jaqtan tiykarlaǵan túrde qollanılıwı kerek ekeni atap kórsetiledi [1; 2]. Maqalada usınılǵan metodikalıq model avtorlıq usınıs sıpatında berilip, onıń tiykarǵı basqıshları frazeologizm – kontekst – interaktiv metod – jasalma intellekt – lingvomádeniy analiz – oqıwshınıń dóretiwshiligi izbe-izligine súyenedı.

Gilt sózler: frazeologizm, frazeologiyalıq birlik, jasalma intellekt, zamanagóy oqıtıw, interaktiv metod, kommunikativ kompetenciya, sanlı texnologiya, individual oqıtıw, lingvomádeniy analiz

a *Nókis qalası 37-sanlı ulıwma orta bilim beriw mektebi*

Аннотация

В статье рассматриваются современные педагогические методы, цифровые технологии и возможности искусственного интеллекта в обучении фразеологизмам. Особое внимание уделяется изучению фразеологических единиц не только как устойчивых сочетаний слов, но и как носителей национально-культурной информации. Предлагаются интерактивные задания «Найди контекст», «Фразеологический конструктор», «Составь рассказ с фразеологизмом». Рассматриваются возможности искусственного интеллекта в подготовке индивидуальных заданий, создании контекстов, творческом письме и самопроверке учащихся. Подчеркивается необходимость гуманно-ориентированного, этичного и педагогически обоснованного использования ИИ в образовании [1; 2].

Ключевые слова: фразеологизм, фразеологическая единица, искусственный интеллект, современные методы обучения, интерактивный метод, цифровые технологии, индивидуальное обучение, лингвокультурный анализ

Abstract

The article discusses modern teaching methods, digital technologies, and the use of artificial intelligence in teaching phraseological units. Phraseological expressions are considered not only as fixed word combinations but also as carriers of national and cultural meanings. Interactive tasks such as finding a context, constructing phraseological expressions, and creating stories are proposed. The article also examines the possibilities of artificial intelligence for individualized tasks, contextual practice, creative writing, and self-assessment. The proposed methodological model combines phraseology, context, interactive methods, AI, linguocultural analysis, and learner creativity. AI use is interpreted as a pedagogical support tool rather than a replacement for the teacher [1; 2].

Keywords: phraseological unit, artificial intelligence, modern teaching methods, interactive method, digital technologies, individualized learning, linguocultural analysis

Frazeologizmler til sistemasınıń obrazlı hám mazmun jaǵınan bay qatlamlarınan biri bolıp, olar xalıqtıń tariyxıy tájiriybesin, turmısın, úrp-ádetin, milliy dúnyanı qabıllawın hám kommunikativ mádeniyatın sáwlelendiredi. Sonlıqtan frazeologizmlerdi mektepte oqıtıw tek sóz mánisin túsindiriw menen sheklenbewi kerek. Oqıwshı frazeologizmdi kontekst ishinde tanıwı, onıń awıspalı mánisin túsiniwi, sóylewde durıs qollanıwı hám ondaǵı milliy-mádeniy maǵınanı ajırata alıwı tiyis.

Házirgi bilim beriw procesinde sanlı texnologiyalar hám jasalma intellekt qollanılıwınıń keńeyiwi til úyreniw metodikasına da jańa múmkinshilikler alıp keldi. UNESCO jasalma intellekt penen islewde oqıtıwshınıń pedagogikalıq hám etikalıq kompetenciyalarına ayrıqsha itibar beredi [1; 2]. Til oqıtıw boyınsha keyingi izertlewler de AI qurallarınıń jeke úyreniw, mazmun ja-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

ratıw, kerı baylanıs hám kommunikativ shınıǵıwlardı qollap-quwatlaw múmkinligin kórsetedi [3; 4]. Biraq bul nátiyjeler AI-dı avtomat túrde qollanıw hár bir sabaqta birdey nátiyje beredi degen sóz emes. Nátiyje oqıtıw maqsetine, tapsırmanıń sapasına, oqıwshınıń jas hám tayarlıq dárejesine, sonday-aq muǵallimniń baqlawına baylanıslı.

Frazeologizm – quramındaǵı komponentleri turaqlı qatnasta bolıp, kóbinese bútinley awıspalı mánini bildiretuǵın til birligi. Oqıwshı frazeologizmdi tek sózbe-sóz túsindirgende, onıń kommunikativ hám obrazlı mánisi tolıq ashılmawı múmkin. Mısalı, «kózdi jumıw», «júregi awzına keliw», «qolǵa alıw» sıyaqlı birliklerdiń mánisi kontekst arqalı anıǵıraq ashıladı. Sonlıqtan frazeologizmlerdi oqıtıwda kontekstlik usıl ayrıqsha áhmiyetke iye. [5; 6]

Pedagogikalıq jaqtan frazeologizmler oqıwshınıń sóz baylıǵın keńeytiw, obrazlı pikirlewın rawajlandırıw, sóylew mádeniyatın jetilistiriw hám kommunikativ kompetenciyasın qàliplestiriwge járdemlesedi. Frazeologizmdi real kommunikativ jaǵdayda qollanıw oqıwshınıń passiv bilimlerin aktiv til qollanıwına ótkizedi.

Zamanagóy sabaqta oqıwshı tek tıńlawshı emes, al izleniwshi hám dóretiwshi bolıwı kerek. Sol sebepli frazeologizmlerdi oqıtıwda mashqalalıı oqıtıw, jup hám toparlıq jumıs, kommunikativ tapsırmalar, oyın texnologiyaları, refleksiya hám sanlı resurslardı bir-biri menen baylanıstırıw maqsetke muwapıq.

«Kontekstti tap» metodında oqıwshıǵa birneshe gáp berilip, frazeologizm qaysı gàpke mazmun jaǵınan sáykes keletuǵının anıqlaw usınıladı. «Frazeologiyalıq konstruktor» tapsırmasında frazeologizmdiń bólekleri aralas túrde berilip, oqıwshı turaqlı dizbekti qayta dúzedi hám onıń mánisin túsindiredi. «Frazeologizm menen gúrriń dúz» metodında oqıwshı belgili frazeologizmdi qollanıp, qısqa tekst yamasa dialog jaratadı. Bul metodlar til birliklerin mexanikalıq yadlawdan góre , olardı qollanıwǵa baǵdarlaydı.

Kommunikativlik metodtıń tiykarǵı maqseti – úyrenilgen til birligin real sóylesiw jaǵdayında qollanıw. Frazeologizmlerdi oqıtıwda bul princip ayrıqsha áhmiyetli, sebebi frazeologizmdiń mánisi kóbinese onıń qaysı jaǵdayda hám qanday intonaciya menen qollanılǵanına baylanıslı. Oqıwshılarǵa dialog dúziw, rolge bólinip sóylesiw, jaǵdaydı talqılaw sıyaqlı tapsırmalar berilgende, olar frazeologizmlerdi kommunikativ maqsette paydalanadı.

Mısalı, «júregi awzına keliw» frazeologizmi boyınsha oqıwshılar kútilmegen waqıyaǵa baylanıslı qısqa dialog dúziwi múmkin. Bunda oqıwshı bir waqıttıń ózinde frazeologizmdiń mánisin, emocionalıq boyawın hám grammatikalıq qollanılıwın ózlestiredi.

Frazeologizmlerdiń taǵı bir ózgesheligi – olarda milliy-mádeniy mànisiniń saqlanıwı. Haywan, qus, ósimlik, turmıslıq zat yamasa adamǵa baylanıslı komponentler xalıqtıń mádeniy tájiriybesin obrazlı túrde bildiriwi múmkin. Sonlıqtan frazeologizmlerdi oqıtıwda lingvomádeniy analizden paydalanıw oqıwshınıń tek til bilimlerin emes, mádeniy kompetenciyasın da rawajlandıradı. [5; 6; 7]

Bul baǵıtta oqıwshıǵa «Frazeologizmdegi obraz neni bildiredi?», «Bul birlik qaysı turmıslıq jaǵday menen baylanıslı?», «Basqa tilde usıǵan uqsas birlik barmı?» sıyaqlı sorawlar beriwge boladı. Bunday tapsırmalar salıstırıw, pikirlew hám dálillew kónlikpelerin rawajlandıradı.

Jasalma intellekt til oqıtıwda tekst jaratıw, tapsırma dúziw, dialog modellew, ideya usınıw hám jeke úyreniwdi qollap-quwatlaw sıyaqlı múmkinshiliklerge iye. Til bilimindegi zamanaǵóy izertlewler AI qurallarınıń mazmun jaratıw, óz betinshe úyreniw hám muǵallim jumısın jeńillestiriwde paydalı bolıwı múmkin ekenin kórsetedi [3; 4]. AI boyınsha L2-til úyreniwge arnalǵan meta-analizler de ayrım jaǵdaylarda AI qollanılǵan oqıtıwdıń nátiyjelerin jaqsılawı múmkin ekenin kórsetken, biraq nátiyje oqıtıw dizaynına hám kontekstke baylanıslı ekenin atap ótedı [5].

Frazeologizmlerdi oqıtıwda AI-dıń birinshi múmkinshiligi – jeke tapsırma jaratıw. Mısalı, bir oqıwshıǵa frazeologizmdiń mánisin tabıw, ekinshisine kontekst dúziw, úshinshisine frazeologizmdi qollanıp qısqa hikaya jazıw tapsırması beriliwi múmkin. Bunda AI tapsırmanıń variantların tayarlawǵa járdemlesedi, al muǵallim mazmunın, jasqa sáykesligin hám durıslıǵın tekseredi.

Ekinshi múmkinshilik – kommunikativ modellew. Oqıwshı AI menen dialog túrinde belgili bir jaǵdaydı talqılap, frazeologizmdi qollanıwǵa háreket etedi. Biraq AI bergen juwap avtomatik túrde durıs dep qabıl etilmewi kerek. Oqıwshı frazeologizmdiń mánisin lug'at, oqıwlıq yamasa muǵallim túsindiriwi menen salıstırıwı tiyis. Bul kritikalıq pikirlewdi rawajlandıradı.

AI járdeminde frazeologizmlerge tiyisli dóretiwshilik tapsırmalardıń birneshe variantın tayarlawǵa boladı. Mısalı: «Berilgen frazeologizmdi qollanıp 5–6 sóylemnen ibarat hikaya jazıń», «Frazeologizmge sáykes súwretli jaǵdaydı súwretlep beriń», «Frazeologizmdiń awıspalı mánisin túsindiriń hám onıń qatnasıwında dialog dúziń» sıyaqlı tapsırmalar. Bunday jumıslar oqıwshını tayın juwaptı qabıllawshı emes, al til materialın qayta islewshi subyektke aylandıradı.

Sanlı texnologiyalarǵa interaktiv taqta, onlayn testler, elektron lug'atlar, QR-kodlı tapsırmalar, prezentaciyalar hám oqıw platformaları kiredi. Olar frazeologizmlerdi kórgizbeli, interaktiv hám qayta islewge qolay túrde usınıwǵa járdemlesedi. AI bolsa osı sanlı ortada mazmun tayarlaw, tapsırmanı individuallastrıw hám kerı baylanıs ushın qosımsha qurallardı usınıw múmkinligin beredi.

Mısalı, sabaqtıń birinshi basqıshında QR-kod arqalı frazeologizm hám onıń mánisi boyınsha test beriledi; ekinshi basqıshında oqıwshılar toparlarda kontekst dúzedi; úshinshi basqıshında AI járdeminde óz tekstlerin jetilistiredi; aqırında muǵallim menen birge AI juwabındaǵı qáteler talqılanadı. Bul jerde texnologiya maqset emes, al oqıw maqsetine jetkiziwshi pedagogikalıq qural bolıp xızmet etedi.

UNESCO jasalma intellekt bilim beriwde adamǵa baǵdarlanǵan, etikalıq, qáwipsiz hám pedagogikalıq jaqtan tiykarlaǵan túrde qollanılıwı kerek ekenin belgileydi [1; 2]. Sonlıqtan mektep sabaǵında AI-dan paydalanǵanda oqıwshınıń jeke maǵlıwmatların qorǵaw, tayın juwaptı kóshiriwge jol qoymaw, AI juwapların tekseriw hám oqıwshınıń óz pikirin birinshi orınǵa

qoyıw kerek.

AI muǵallimdiń ornın baspaydı. Kerisinshe, muǵallim AI usınısların pedagogikalıq maqsetke sáykes saylap, qátelerin anıqlap, oqıwshınıń jasına hám tayarlıq dárejesine beyimlestiredi. UNESCO oqıwshılar ushın da AI menen islewde túsiniw, qollanıw hám dóretiw dárejelerin qalıptastırıwǵa itibar beredi [6].

Elektron sózlikler hám sanlı platformalar frazeologizmlerdi tez izlew, mánisin salıstırıw, kontekstlerin kóriw hám materialdı qayta-qayta paydalanıwǵa múmkinshilik beredi. Ásirese zoonim komponentli frazeologizmlerdi úyreniwde haywan atlarınıń obrazlı qollanılıwın toparlaw, semantikalıq túrlerin salıstırıw hám milliy-mádeniy maǵınaların elektron bazaǵa jaylastırıw keleshekte úlken metodikalıq áhmiyetke iye.

Zamanagóy texnologiyalar qanshelli kúshli bolǵanı menen, oqıtıwshınıń pedagogikalıq basqarıw roli saqlanıp qaladı. Muǵallim sabaq maqsetin belgileydi, oqıw materialın saylaydı, tapsırmanıń quramalılıǵın anıqlaydı, oqıwshınıń juwabın bahalaydı hám qátelerdi túsindiredi. AI bolsa osı processtiń ayrım bólimlerin tezletiwshi qosımsha qural sıpatında qollanıladı.

Juwmaqlap aytqanda, frazeologizmlerdi zamanagóy oqıtıw usılları hám sanlı texnologiyalar menen baylanıstırıw oqıwshınıń til birliklerin tek jatlap qalıwınan kóri, olardı kommunikativ hám mádeniy kontekstte túsiniwine múmkinshilik beredi. Jasalma intellekt bul processte jeke tapsırmalar dúziw, tekst jaratıw, dialog modellew hám keri baylanıstı qollaw sıyaqlı baǵıtlarda paydalı bolıwı múmkin. Sol menen birge, AI-dıń juwapların tekseriw, etikalıq talaplardı saqlaw hám muǵallimniń pedagogikalıq baqlawın támiyinlew zárúr [1; 2].

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] UNESCO. Guidance for generative AI in education and research. Paris: UNESCO, 2023.

[2] Miao, F., Cukurova, M. AI competency framework for teachers. Paris: UNESCO, 2024. DOI: 10.54675/ZJTE2084.

[3] A systematic review of the first year of publications on ChatGPT and language education. Computers and Education: Artificial Intelligence, 2024, Vol. 7, 100266.

[4] Artificial Intelligence in L2 learning: A meta-analysis of contextual, instructional, and social-emotional moderators. System, 2024, Vol. 126, 103498.

[5] Rahmatullaev, Sh. O'zbek frazeologiyasining ba'zi masalalari. – Toshkent: O'qituvchi, 1969.

[6] Eshbaev, J. Qaraqalpaq tiliniń qısqasha frazeologiyalıq sózligi. – Nókis: Qaraqalpaqstan, 1985.

[7] Yusupova, B. Qaraqalpaq tiliniń frazeologiyası. – Toshkent: Tafakkur qanoti, 2014.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379661

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MEKTEP BILIMLENDIRIW SISTEMASIN RAWAJLANDIRIWDA JASAMA INTELLEKTTIŃ ROLI: KELESHEGI HÁM STRATEGIYALIQ ÁHMIYETLI BAǴDARLARI

Khudaybergenov Bahit Atagullayevich[a] | **Eshmuratova Gulnaz Kojamuratovna**[b]

Annotaciya

Maqalada O'zbekistannıń mektepke shekemgi hám mektep bilimlendiriw sistemasına jasama intellekt (JI) texnologiyaların integraciyalaw procesi tallanadı. JI qollanıwdıń tiykarǵı baǵdarları, sonday-aq «Sanlı O'zbekiston – 2030» baǵdarlamasınıń orınlanıwı sheńberinde oqıw trayektoriyaların personallastırıw, pedagoglardıń administrativlik júklemesin azaytıw hám oqıwshılarda sanlı kónlikpelerdi rawajlandırıw kórip shıǵıladı.

Gilt sózler: jasama intellekt, xalıq bilimlendiriwi, O'zbekiston, adaptiv oqıtıw, sanlastırıw, PISA, pedagogikalıq texnologiyalar, «Sanlı O'zbekiston – 2030»

a *QRPSHO, «Úzliksiz kásiplik bilimlendiriwdi shólkemlestiriw» bólimi baslıǵı, Nókis. Ózbekstan Respublikası*

b *QRPSHO, «Úzliksiz kásiplik bilimlendiriwdi shólkemlestiriw» bólimi bas qánigesi, Nókis. Ózbekstan Respublikası*

Аннотация

В статье анализируется процесс интеграции технологий искусственного интеллекта (ИИ) в систему дошкольного и школьного образования Узбекистана. Рассматриваются ключевые направления применения ИИ, включая персонализацию учебных траекторий, снижение административной нагрузки на педагогов и развитие цифровых навыков у учащихся в рамках реализации программы «Цифровой Узбекистан – 2030».

Ключевые слова: искусственный интеллект, народное образование, Узбекистан, адаптивное обучение, цифровизация, PISA, педагогические технологии, «Цифровой Узбекистан – 2030»

Abstract

The article analyzes the process of integrating artificial intelligence (AI) technologies into the preschool and school education system of Uzbekistan. It examines key areas of AI application, including the personalization of learning pathways, the reduction of administrative burden on teachers, and the development of students' digital skills within the framework of the "Digital Uzbekistan – 2030" program.

Keywords: artificial intelligence, public education, Uzbekistan, adaptive learning, digitalization, PISA, pedagogical technologies, "Digital Uzbekistan – 2030"

O'zbekiston Respublikasınıń bilimlendiriw sisteması oqıtıw sapasın arttırıwǵa hám xalıqaralıq bilimlendiriw maydanına integraciyalanıwǵa qaratılǵan keń kólemli modernizaciyanı bastan keshirmekde. Xalıqaralıq izlewler (mısalı, PISA) maǵlıwmatlarına qaraganda, tiykarǵı wazıypalardıń biri — oqıtıw sapasındaǵı hám oqıwshılardıń akademiyalıq nátiyjelerindegi aymaqlıq teńsizlikti saplastırıw bolıp tabıladı.

«Sanlı O'zbekiston – 2030» Strategiyasın ámelge asırıw sharayatında jasalma intellekt tek ǵana proceslerdi avtomatlastırıw ushın emes, bálki mektep bilimlendiriwi metodologiyasın tupten ózgertiw ushın da tiykarǵı qural sıpatında kórip shıǵılmaqda.

Jasama intellektke tiykarlanǵan bilimlendiriw oqıtıwǵa bolǵan dástúriy qatnaslardı ózgertip, bilimlendiriw sistemasındaǵı texnologiyalardıń keleshegin qálıplestıredı. Bilimlendiriw ushın jasalma intellekt sheshimleri quramalı algoritmler járdeminde úlken maǵlıwmatlar toplamın tallaydı. Usılayınsha personallastırılǵan hám beyimlesiwshi oqıtıw tájiriybesi táminlenedi. Oqıwshılar personal oqıtıwdı, tez aradaǵı keri baylanıstı hám alternativ reallıqqa maksimal dárejede shońıǵıw ushın sharayat jaratatuǵın immersiv texnologiyalardan paydalanıw imkaniyatına iye boladı.

Mektep bilimlendiriwinde jasama intellektti qollanıwdıń tiykarǵı baǵdarları sıpatında tómendegilerdi kórsetiw múmkin:

0.1 Personallastırıw hám adaptiv oqıtıw

Uslanıwshı algoritmler hám generativ jasama intellektti qollanıw adaptiv bilimlendiriw platformaların ja-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

ratıwǵa imkaniyat beredi. Dástúriy «hámme ushın birdey qatnas» modelinen parqlı ráwishte jasama intellekt sistemaları:

1. Hár bir oqıwshınıń materialdı ózlestiriw tezligin tallaydı.
2. Avtomatikalıq túrde tapsırmalardıń jeke quramalılıq dárejesin saylaydı (ásirese anıq pánler hám tiller boyınsha).
3. Pándi túsiniw tereńligin 30% qa deyin arttırıwǵa imkaniyat beredi.

0.2 Pedagoglardıń kúndelikli júklemesin azaytıw

Izlewshilerdiń bahalawı boyınsha, kúndelikli administrativlik wazıypalar (ápiyayı úy tapsırmaların tekseriw, esabatlar dúziw, qatnas qadaǵalaw) mugallim jumıs waqtınıń úshten bir bólegin aladı. Tábiyiy tildi qayta islew (NLP) algoritmlerin hám biometriya/qatnastı esapqa alıw sistemaların engiziw tómendegilerge imkan beredi:

1. Mugallimlerdiń administrativlik júklemesin ortasha háptesine 5–6 saatqa azaytıw.
2. Pedagoglardıń waqtın tárbiya, dóretiwshilik hám ustazlıq jumıslarına bosatıw.

3. Materiallıq hám laboratoriyalıq jetispewshilikti jeńip ótiw

Mektep xanalarınıń (fizika, ximiya, biologiya) real reaktivler hám úskeneler menen jetkiliksiz táminleniwi jasalma intellekt paydalanǵan halda intellektuallıq virtual laboratoriyalardı jaratıw arqalı qaplanadı. Bul infratuzılmenı uslap turıw ushın qarjılandırıw qárejesin azaytadı hám alıs hám awıllıq aymaqlardaǵı oqıwshılar ushın laboratoriya jumısların júrgiziwde teńdey imkaniyat jaratadı.

Sonıń menen birge, jaǵdaydı tallaw oqıw procesine jasama intellekttı engiziwdiń kúshli hám álsiz táriplerin kórsetedi. Kúshli táriplerine — mámleketlik qollap-quvvatlaw hám «Sanlı O'zbekiston – 2030» strategiyası, sonday-aq gadjetlerge ańsat beyimlesetuǵın xalıqtıń jas demografiyalıq quramı kiredi. Álsiz táriplerine bolsa — awıl mekteplerinde turaqlı internet hám quwatlardıń jetispewshiligi hám pedagog kadrllardıń jasama intellekt sawatxanlıǵı tarawındaǵı jetkiliksiz tayarlıǵı kiredi.

Sonıń menen birge, oqıw procesinde jasama intellektten paydalanıw nátiyjeliligine unamsız tásir etiwi múmkin bolǵan geybir mashqalalardı da esapqa alıw zárúr. Mısalı:

1. Sanlı alshaqlıq: JI-qurallarınıń nátiyjeli islewi ushın joqarı tezliktegi internet hám texnikalıq úskeneler zárúr. Resurslardıń paytaxt hám alıs aymaqlar arasında teń bólinbewi sociallıq teńsizlikti tereńlestiriw qáwipin tuwdıradı.
2. Jeke maǵlıwmatlardıń qáwipsizligi: Balalar haqqında maǵlıwmatlar jiynaw (akademiyalıq ózlestiriw, biometriya, minez-xulıq ózgeshelikleri) qatńas nızamshılıq reglamentatsiyasın hám qorǵalǵan server infratuzılmesın talap etedi.
3. Pedagoglardıń qánigeliǵi: Mugallimlerdiń jasama intellektti bilimlendiriw procesine integraciyalawǵa psixologiyalıq hám kásiplik tayarlıǵı tiykarǵı tosıq bolıp qalmaqda. Keń kólemli qayta tayarlaw baǵdarlamaları bolmasa, jasama intellekt formal qural sıpatında qalıp ketiwi múmkin.

Jasama intellekt O'zbekistan xalıq bilimlendiriwi ushın texnologiyalıq bosaǵadan ótiw hám mektep bilimlendiriwi sapasın arttırıw imkaniyatın ashadı. Degen menen, jasama intellektti mugallimniń ornın basıwshı emes, bálki joqarı nátiyjeli assistent sıpatında kórip шығıw kerek.

Jasama intellekttıń imkaniyatların tabıslı ámelge asırıw ushın tómendegı ámeliy ılájlar usınıs etiledi:

1. Infratuzılmenı teńlestiriw: Awıl mekteplerin joqarı tezliktegi internet hám zamanagoy esaplaw texnikası menen tolıq qamtıp alıwdı juwmaqlaw.
2. Pedagogikalıq bilimlendiriwdi modernizaciyalaw: Pedagogika institutları hám qánigelikti arttırıw oraylarınıń baǵdarlamalarına «Pedagogikada jasama intellekt» hám «Sanlı gigiyena» modullerin engiziw.
3. Lokalizaciyalanǵan modellerdi islep шıǵıw: Milliy kontekst hám oqıw standartların esapqa alǵan halda ózbek tilinde (hám aymaqlıq tillerde) til hám oqıtıw JI-modellerin jaratıw.
4. Normativlik-etikalıq baza: Akademiyalıq hadallıqqa hám maǵlıwmatlardı qorǵawǵa itibar qaratqan halda, mektep ortalıǵında neyrotarmaqlardan etikaldı paydalanıw reglamentin qabıllaw.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Указ Президента Республики Узбекистан «Об утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030»».

[2] Центр «Стратегия развития». Искусственный интеллект в системе образования Республики Узбекистан: аналитический обзор.

[3] Материалы Республиканского центра образования при Министерстве дошкольного и школьного образования Республики Узбекистан.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379663

SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI TA'LIM MUHITIDA TALABALARNING METAREFLEKSIV FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

Aytmuratov Baxtiyar Turganbaevich[a]

Annotatsiya

Maqolada sun'iy intellekt asosidagi ta'lim muhitida talabalarning metarefleksiv faoliyatini tashkil etishning pedagogik-psixologik xususiyatlari yoritilgan. Sun'iy intellekt vositalarining talabalarda o'z fikrlash jarayonini tahlil qilish, nazorat qilish va baholash ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari hamda ulardan nazoratsiz foydalanish xavflari tahlil qilingan. Metarefleksiv faoliyatni shakllantirishning maqsadni anglash, mustaqil yechim ishlab chiqish, sun'iy intellekt javobini tanqidiy tekshirish, o'zini o'zi baholash va faoliyatni qayta rejalashtirish bosqichlaridan iborat mexanizmi taklif etilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ta'lim muhiti, metarefleksiya, refleksiv faoliyat, metakognitsiya, o'zini o'zi nazorat qilish, tanqidiy fikrlash, mustaqil ta'lim, raqamli kompetentlik, akademik halollik, refleksiv qayta aloqa

a *Innovatsion texnologiyalar universiteti dotsenti*

Аннотация

В статье рассматриваются педагогико-психологические особенности организации метарефлексивной деятельности студентов в образовательной среде на основе искусственного интеллекта. Анализируются возможности инструментов искусственного интеллекта в развитии у студентов навыков анализа, контроля и оценки собственного мыслительного процесса, а также риски их бесконтрольного использования. Предложен механизм формирования метарефлексивной деятельности, состоящий из этапов осознания цели, разработки самостоятельного решения, критической проверки ответа искусственного интеллекта, самооценки и перепланирования деятельности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образовательная среда, метарефлексия, рефлексивная деятельность, метапознание, самоконтроль, критическое мышление, самостоятельное обучение, цифровая компетентность, академическая добросовестность, рефлексивная обратная связь

Abstract

This article examines the pedagogical and psychological features of organizing students' metareflex activity in an educational environment based on artificial intelligence. The possibilities of artificial intelligence tools in developing students' skills in analyzing, controlling, and evaluating their own thinking process, as well as the risks of their uncontrolled use, are analyzed. A mechanism for forming metareflex activity has been proposed, consisting of stages such as goal awareness, independent decision-making, critical verification of the artificial intelligence response, self-assessment, and activity replanning.

Keywords: artificial intelligence, educational environment, metareflexia, reflexive activity, metakognition, self-control, critical thinking, independent learning, digital competence, academic integrity, reflexive feedback

1. Kirish. Bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi oliy ta'lim tizimining mazmuni, shakllari va metodlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Generativ sun'iy intellekt vositalari talabalarga zarur ma'lumotlarni izlash, murakkab tushunchalarni sodda shaklda izohlash, matnlarni tahlil qilish, yangi g'oyalar ishlab chiqish, o'quv topshiriqlarini rejalashtirish va individual tavsiyalar olish imkonini bermoqda [6; 7]. Natijada ta'lim jarayonida bilimni tayyor holatda yetkazishdan talabaning mustaqil izlanishi, axborotni qayta ishlashi va yangi bilim yaratishiga yo'naltirilgan faoliyatga o'tish uchun yangi imkoniyatlar yuzaga kelmoqda [8].

Biroq sun'iy intellekt vositalarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi faqat ijobiy imkoniyatlarni yuzaga keltirmaydi. Talaba sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan javobni tushunmasdan qabul qilishi, tayyor matn va yechimlardan foydalanishi, o'z fikrlash jarayonini nazorat qilmasligi hamda olingan ma'lumotning ishonchliligini tekshirmasligi mumkin [9]. Bunday sharoitda sun'iy intellekt bilim olish vositasidan fikrlash faoliyatini tashqi

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

texnologiyaga topshirish vositasiga aylanib qoladi. Bu esa talabaning mustaqil fikrlashi, muammoni tahlil qilishi, qaror qabul qilishi va o'z xulosalarini asoslash qobiliyatining sustlashishiga sabab bo'lishi mumkin [10].

UNESCOning generativ sun'iy intellektdan ta'lim va ilmiy tadqiqotlarda foydalanishga oid tavsiyalarida mazkur texnologiyalar inson imkoniyatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi, o'qituvchi va talabaning intellektual faoliyatini almashtirmasligi lozimligi ta'kidlangan [5]. Shuningdek, sun'iy intellekt yaratgan axborotning noaniq, bir tomonlama yoki xato bo'lish ehtimoli mavjudligi sababli talabalarda uning natijalarini tanqidiy tahlil qilish va tekshirish ko'nikmalarini rivojlantirish zarur [5]. Demak, zamonaviy oliy ta'lim oldida talabalarga sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishni o'rgatish bilan birga, ular yordamida o'z bilish va fikrlash jarayonlarini ongli ravishda boshqarish qobiliyatini shakllantirish vazifasi ham turibdi.

Mazkur vazifani amalga oshirishda metarefleksiv faoliyat alohida ahamiyat kasb etadi. Refleksiya shaxsning o'z fikrlari, kechinmalari, xatti-harakatlari va faoliyat natijalarini tahlil qilish jarayonini anglatadi [4]. Metakognitsiya esa insonning o'z bilish jarayonlari haqidagi bilimlari hamda ushbu jarayonlarni kuzatish va boshqarish qobiliyatini ifodalaydi [1]. Metakognitiv anglanganlik o'z bilimlarini baholash, faoliyatni rejalashtirish, nazorat qilish, xatolarni aniqlash va natijalarni qayta ko'rib chiqish jarayonlarini qamrab oladi [2].

So'nggi tadqiqotlarda sun'iy intellektga asoslangan ta'lim vositalaridan maqsadli foydalanish talabalarning metakognitiv strategiyalari, o'zini o'zi boshqarishi va mustaqil ta'limga tayyorligini rivojlantirish imkoniga ega ekanligi qayd etilgan [8; 9]. Biroq ijobiy natija texnologiyaning o'zidan emas, balki undan foydalanishning pedagogik jihatdan to'g'ri loyihalashtirilgan usulidan kelib chiqadi. Agar talaba sun'iy intellektga faqat tayyor javob olish maqsadida murojaat qilsa, uning kognitiv faolligi pasayishi mumkin. Aksincha, sun'iy intellekt javobini tahlil qilish, dalillarni tekshirish, muqobil qarashlarni qiyoslash va o'z fikrlash jarayonini izohlash talab etilsa, texnologiya metakognitiv va metarefleksiv rivojlanish vositasiga aylanadi [9; 10].

Talabaning o'z o'quv maqsadlarini belgilashi, faoliyatini rejalashtirishi, bajarish jarayonini kuzatishi va natijalarni baholashi o'zini o'zi boshqarib o'rganishning asosiy tarkibiy qismlari hisoblanadi [3]. Shuning uchun sun'iy intellekt asosidagi ta'lim muhitida talabaga avval mustaqil yechim ishlab chiqish, keyin sun'iy intellekt javobini tahlil qilish va yakunda o'z qarashlaridagi o'zgarishlarni izohlash imkonini beradigan topshiriqlarni tashkil etish zarur.

Mazkur jarayonda professor-o'qituvchining vazifasi ham o'zgaradi. O'qituvchi faqat bilim beruvchi yoki bajarilgan topshiriqni baholovchi emas, balki talabaning sun'iy intellekt bilan ongli va mas'uliyatli ishlashini tashkil etuvchi fasilitator sifatida faoliyat olib boradi [6]. U topshiriqlarni shunday loyihalashi kerakki, talaba faqat yakuniy natijani emas, balki natijaga erishish jarayonini ham namoyon qilsin. Buning uchun refleksiv kundaliklar, fikrlash xaritalari, sun'iy intellekt bilan muloqot bayonnomalari, o'zini o'zi baholash varaqalari, muqobil javoblarni taqqoslash va qarorni asoslashga yo'naltirilgan topshiriqlardan foydalanish mumkin.

Sun'iy intellektdan foydalanishda akademik halollik, axborot xavfsizligi, mualliflik huquqi va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalalari ham metarefleksiv faoliyatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi [5; 11]. Talaba sun'iy intellektdan qaysi maqsadda foydalanganini anglay olishi, uning hissasini ochiq ko'rsatishi, yaratilgan mazmun uchun shaxsiy javobgarlikni o'z zimmasiga olishi va texnologik yordam bilan mustaqil bajarilgan ish o'rtasidagi chegarani farqlashi zarur [11].

Muammoning dolzarbligi shundaki, oliy ta'lim amaliyotida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish tobora kengayib borayotgan bo'lsa-da, talabalarning ushbu vositalar bilan ishlash jarayonini metarefleksiv jihatdan tashkil etishning yaxlit pedagogik-psixologik mexanizmlari yetarlicha ishlab chiqilmagan [8; 9]. Sun'iy intellektdan texnik foydalanish ko'nikmalari bilan talabaning o'z fikrlash faoliyatini anglash, nazorat qilish va qayta tashkil etish qobiliyatlari o'rtasidagi munosabat maxsus tadqiq etishni talab qiladi.

1. Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo'lib, unda metarefleksiya, metakognitsiya, o'zini o'zi boshqarish, refleksiv ta'lim va sun'iy intellekt vositalaridan ta'limda foydalanishga oid ilmiy qarashlar o'rganildi [1–10]. Tadqiqotda pedagogik va psixologik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy taqqoslash, tushunchalarni tasniflash va tizimlashtirish, mazmuniy tahlil, pedagogik modellashtirish hamda ilmiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Metarefleksiv faoliyatning kognitiv va nazorat-baholash komponentlarini belgilashda J. Flavellning metakognitiv monitoring konsepsiyasi [1] hamda G. Schraw va R. Dennisonning metakognitiv anglanganlik tuzilmasiga oid qarashlariga tayanildi [2]. Faoliyatni maqsadli rejalashtirish, monitoring qilish va o'zini o'zi baholash mexanizmlarini izohlashda B. Zimmerman tomonidan ishlab chiqilgan o'zini o'zi boshqarib o'rganish nazariyasi metodologik asos sifatida qabul qilindi [3]. Refleksiv faoliyatning amaliy mazmunini yoritishda D. Schönning refleksiv amaliyot konsepsiyasi hisobga olindi [4].

Sun'iy intellekt vositalarining ta'limiy imkoniyatlari va ehtimoliy xavflarini baholashda UNESCO tavsiyalari [5; 12], sun'iy intellektning ta'limdagi imkoniyatlariga bag'ishlangan tadqiqotlar [6–8] hamda generativ sun'iy intellektning ta'lim va akademik halollikka ta'sirini o'rgangan ilmiy ishlar tahlil qilindi [9–11].

1. Natijalar. Nazariy tahlil va pedagogik modellashtirish natijasida sun'iy intellekt asosidagi ta'lim muhitida talabalar metarefleksiv faoliyatining motivatsion-maqsadli, kognitiv, operatsion-faoliyatli, refleksiv-baholash, metarefleksiv-korreksion va axloqiy-mas'uliyatli komponentlari ajratildi. Ushbu komponentlarni belgilashda metakognitiv bilim va monitoring [1], metakognitiv anglanganlik [2], o'zini o'zi boshqarib o'rganish [3] hamda refleksiv amaliyotga oid nazariy qarashlarga tayanildi [4].

Talabalarning metarefleksiv faoliyatini tashkil etish avvalo o'quv maqsadini anglash va faoliyatni rejalashtirishdan boshlanadi. Talaba sun'iy intellektdan foydalanishdan oldin muammo yuzasidan mustaqil fikr yoki dastlabki yechim ishlab chiqadi. Keyin sun'iy intellekt bilan refleksiv muloqotga kirishib, olingan javoblarni ilmiy manbalar asosida tanqidiy tekshiradi va o'z qarashlari bilan qiyoslaydi. Shundan so'ng u fikrlash jarayoni, qo'llagan strategiyalari va faoliyat natijasini baholab, aniqlangan kamchiliklar asosida keyingi o'quv faoliyatini qayta rejalashtiradi.

Shu asosda talabalarning metarefleksiv faoliyatini tashkil etishga qaratilgan pedagogik-psixologik mexanizm ishlab chiqildi. Unga ko'ra, talaba dastlab o'quv maqsadini anglaydi va o'z faoliyatini rejalashtiradi, so'ng muammo yuzasidan mustaqil yechim ishlab chiqadi. Keyingi bosqichda sun'iy intellekt bilan refleksiv muloqot olib borib, olingan axborotni tanqidiy tekshiradi va o'z qarashlari bilan qiyoslaydi. Shundan so'ng talaba o'z fikrlash jarayoni hamda erishilgan natijalarni baholaydi, qo'llagan refleksiv strategiyalarini qayta tahlil qiladi. Aniqlangan xato va kamchiliklar asosida faoliyatiga tegishli tuzatishlar kiritib, keyingi o'quv vazifalarini bajarish uchun yangi va takomillashtirilgan strategiyani belgilaydi.

Mazkur mexanizmda talaba ta'lim jarayonining faol subyekti, sun'iy intellekt refleksiv yordamchi, professor-o'qituvchi esa jarayonni tashkil etuvchi fasilitator sifatida ishtirok etadi. Natijada talaba sun'iy intellekt javoblarini tayyor bilim sifatida qabul qilmaydi, balki ularni tahlil qilish, tekshirish va o'z fikrlash faoliyatini takomillashtirish uchun foydalanadi.

1. Muhokama. Tadqiqot natijalari sun'iy intellekt vositalarining talabalarning metarefleksiv rivojlanishiga ta'siri ulardan foydalanishning pedagogik maqsadi va tashkil etilish usuliga bog'liqligini ko'rsatdi. Bu xulosa sun'iy intellektning ta'limdagi imkoniyat va cheklovlariga bag'ishlangan mavjud ilmiy qarashlarga muvofiq keladi [8; 9].

Sun'iy intellektdan tayyor javob olish vositasi sifatida foydalanish talabaning mustaqil tahlil, dalillarni qiyoslash va xulosa chiqarish faoliyatini cheklashi mumkin [9; 10]. Talabada sun'iy intellekt yaratgan sifatli matnni o'z bilimining natijasi sifatida qabul qilish holati yuzaga kelishi ehtimoli mavjud. Natijada talabaning haqiqiy bilim darajasi bilan o'z bilimiga bergan bahosi o'rtasida nomuvofiqlik paydo bo'ladi.

Aksincha, sun'iy intellekt talabaning dastlabki fikrini tekshirish, qarshi dalillar keltirish, aniqlashtiruvchi savollar berish va muqobil yechimlarni taqqoslash vositasi sifatida qo'llanilganda metakognitiv nazorat va metarefleksiv faoliyat rivojlanishi mumkin [1; 2; 9]. Bunda talaba o'zining qanday fikrlayotgani, qaysi strategiyadan foydalanayotgani va qarorini qanday mezonlar asosida qabul qilayotganini anglay boshlaydi.

Sun'iy intellektning individuallashtirilgan va tezkor qayta aloqa berish imkoniyati talabaning o'zini o'zi boshqarib o'rganish faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi [3; 6]. Biroq sun'iy intellekt taqdim etgan qayta aloqa professor-o'qituvchining professional nazorati va talabaning tanqidiy tahlili bilan uyg'unlashtirilishi zarur [5].

Akademik halollik nuqtayi nazaridan talaba sun'iy intellektdan foydalanish holatini ochiq ko'rsatishi, yaratilgan mazmunni tekshirishi va yakuniy natija uchun shaxsiy javobgarlikni o'z zimmasiga olishi kerak [11]. Shunday qilib, sun'iy intellekt bilan ishlash texnik ko'nikma bilan cheklanmaydi, balki axloqiy qaror qabul qilish, mualliflik pozitsiyasini saqlash va intellektual mustaqillikni ta'minlashni ham talab qiladi.

1. Xulosa. Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim muhiti talabalarning metarefleksiv faoliyatini rivojlantirish uchun muhim pedagogik-psixologik imkoniyatlarga ega. Individuallashtirilgan topshiriqlar, tezkor qayta aloqa, refleksiv savollar va muqobil yechimlar talabaning o'z bilish jarayonini anglash, kuzatish va boshqarishiga yordam beradi [6–9].

Biroq sun'iy intellektning mavjudligi o'z-o'zidan metarefleksiv rivojlanishni ta'minlamaydi. Talaba undan faqat tayyor javob olish uchun foydalansa, mustaqil fikrlashning sustlashishi, kognitiv qaramlik va yuzaki bilimdonlik hissi yuzaga kelishi mumkin [9; 10]. Shuning uchun sun'iy intellektdan foydalanish jarayoni pedagogik jihatdan maqsadli tashkil etilishi lozim.

Sun'iy intellekt talabaning tafakkuri va mustaqil faoliyatini almashtiruvchi vosita emas, balki ularni rivojlantiruvchi refleksiv hamkor sifatida qo'llanilgandagina pedagogik qiymat kasb etadi. Professor-o'qituvchi sun'iy intellekt bilan bajariladigan topshiriqlarni fikrlash jarayoniga yo'naltirilgan holda loyihalashtirishi, talabaning refleksiv strategiyalarini kuzatishi va metarefleksiv tahlilini muntazam rag'batlantirib borishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Flavell J.H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry // American Psychologist. – 1979. – Vol. 34. – No. 10. – P. 906–911.

[2] Schraw G., Dennison R.S. Assessing metacognitive awareness // Contemporary Educational Psychology. – 1994. – Vol. 19. – No. 4. – P. 460–475.

[3] Zimmerman B.J. Becoming a self-regulated learner: An overview // Theory Into Practice. – 2002. – Vol. 41. – No. 2. – P. 64–70.

[4] Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983.

[5] UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023.

[6] Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.

[7] Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L.B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. – London: Pearson, 2016.

[8] Zawacki-Richter O., Marín V.I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2019. – Vol. 16. – Article 39.

[9] Kasneci E. et al. ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education // Learning and Individual Differences. – 2023. – Vol. 103. – Article 102274.

[10] Tlili A. et al. What if the devil is my guardian angel: ChatGPT as a case study of using chatbots in education // Smart Learning Environments. – 2023. – Vol. 10. – Article 15.

[11] Cotton D.R.E., Cotton P.A., Shipway J.R. Chatting and cheating: Ensuring academic integrity in the era of ChatGPT // Innovations in Education and Teaching International. – 2024. – Vol. 61. – No. 2. – P. 228–239.

[12] UNESCO. AI and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris: UNESCO, 2021.

Conference paper QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379667

THE BENEFITS AND RISKS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION

Mamutova Salima Raxmetovna[a]

Abstract

This article discusses the main benefits and risks of artificial intelligence (AI) in education. It considers personalized learning, teacher support, privacy, inaccurate information, and academic honesty. The article recommends using AI responsibly under teacher guidance.

Keywords: artificial intelligence, education, digital learning, teacher, student, privacy, academic integrity

a *English teacher, Nukus city, Uzbekistan*

Annotatsiya

Maqolada sun'iy intellektning ta'limdagi asosiy afzalliklari va xavflari ko'rib chiqiladi. Shaxsiylashtirilgan ta'lim, o'qituvchiga yordam, maxfiylik, noto'g'ri ma'lumot va akademik halollik yoritiladi. AI dan mas'uliyat bilan foydalanish tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ta'lim, raqamli ta'lim, o'qituvchi, o'quvchi, maxfiylik, akademik halollik

Аннотация

В статье рассматриваются основные преимущества и риски искусственного интеллекта в образовании. Описаны персонализированное обучение, помощь учителю, конфиденциальность, ошибки ИИ и академическая честность. Подчёркивается необходимость ответственного использования ИИ.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, цифровое обучение, учитель, ученик, конфиденциальность, академическая честность

1 INTRODUCTION

Artificial intelligence (AI) is becoming more common in everyday life, including schools. AI tools can answer questions, explain difficult ideas, create practice tasks, and help learners work at their own pace. For English language teachers, these tools may be useful for preparing vocabulary activities, grammar exercises, reading questions, and speaking prompts. At the same time, AI should not be treated as a perfect source of information. It can make mistakes and may not understand the needs of every learner. For this reason, teachers and students need to understand both the benefits and the risks of AI.

BENEFITS OF AI IN EDUCATION

One important benefit of AI is that it can support different learning needs. Students do not all learn at the same speed. Some need extra grammar practice, while others need more challenging reading or speaking tasks. An AI tool can help a teacher prepare tasks at different levels. This can make classroom activities more flexible, especially when a class includes learners with different abilities.

AI can also give quick feedback. For example, students may use a language tool to check a short paragraph, practise a dialogue, or review new vocabulary. Quick feedback can help learners notice mistakes and try again. However, students should be encouraged to think about the feedback instead of accepting every suggestion automatically.

AI may save teachers time when preparing lesson materials. It can suggest warm-up activities, quizzes, worksheets, example sentences, and discussion questions. Teachers can then adapt these materials to the age, level, and interests of their students. AI is most useful when it supports the teacher's professional judgement rather than replacing it.

RISKS AND CHALLENGES

Despite its benefits, AI has several risks. First, it can provide incorrect, incomplete, or outdated information. Students may believe an answer simply because it sounds confident. Teachers should therefore check AI-generated content and teach students to compare information with reliable sources.

A second concern is academic honesty. If students ask AI to write an entire essay or complete all their homework, teachers may not be able to see what the students really understand. Students may also miss

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

important opportunities to practise writing, problem-solving, and independent thinking. Schools should explain when AI assistance is acceptable and when students must produce their own work.

Privacy is another important issue. Students should not enter personal information, passwords, private school records, or details about other people into AI tools. Teachers should use services carefully and follow school policies and relevant data-protection rules. Access is also unequal: some students may not have reliable internet or suitable devices, so AI activities should not disadvantage them.

THE ROLE OF THE ENGLISH LANGUAGE TEACHER

AI can provide practice, but it cannot fully replace the encouragement, understanding, and classroom relationships provided by a teacher. In English lessons, teachers can use AI to generate a short dialogue, create vocabulary revision tasks, or suggest questions for pair work. Students can then discuss the answers, check facts, and explain their choices in their own words.

A simple classroom rule is to use AI as a learning assistant, not as a substitute for learning. For example, students might ask AI to explain a grammar point, write their own examples, and then compare their work with the explanation. For a writing task, they could submit their own first draft and use feedback to revise it. Teachers should make expectations clear and ask students to disclose AI assistance when required.

RECOMMENDATIONS

• Teachers should check AI-generated information before using it in class.

• Students should be taught to protect personal information and use digital tools safely.

• AI should support, not replace, students' own writing, speaking, and critical thinking.

• Schools should set clear and fair rules for AI use in homework and assessment.

• Teachers should adapt AI-generated materials to students' age, English level, and learning goals.

2 CONCLUSION

Artificial intelligence offers useful opportunities for teaching and learning. It can help teachers prepare materials, give learners additional practice, and support different learning needs. However, it also creates challenges related to accuracy, privacy, academic honesty, and independent thinking. These risks can be reduced through clear rules, teacher guidance, and digital literacy. For secondary school English lessons, the best approach is a balanced one: use AI when it adds value, check its suggestions carefully, and keep teachers and students actively involved in the learning process.

REFERENCES

[1] UNESCO. (2023). Guidance for generative AI in education and research. UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693

[2] UNESCO. (2024). AI competency framework for teachers. UNESCO. https://www.unesco.org/en/articles/ai-competency-framework-teachers

[3] Kasneci, E., et al. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. Learning and Individual Differences, 103, 102274. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379669

BILIMLENDIRIW PROCESINDE VIBE CODING TEXNOLOGIYASIN QOLLANÍWDÍŃ PEDAGOGIKALÍQ MÚMKINSHILIKLERI

Allaniyazova Indira Bekniyazovna[a]

Annotaciya

Maqalada bilimlendiriwde jasalma intellekt penen Vibe Coding jantasıwın qollanıwdıń pedagogikalıq múmkinshilikleri qarastırıladı. Bul usıl oqıwshılardıń kreativ hám algoritmlık pikirlewin, mashqalanı sheshiw ham sanlı kónlikpelerin rawajlandıradı. Sabaqta qollanıw basqıshları hám usınıslar berilgen.

Gilt sózler: Vibe Coding, jasalma intellekt, baǵdarlamalaw, kreativ pikirlew, algoritmlık pikirlew, XXI ásir kónlikpeleri, interaktiv sabaq, innovaciyalıq texnologiya

a *Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik orayı, Pánlerdi rawajlandırıw bólimi bas qániygesi*

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические возможности применения подхода Vibe Coding с искусственным интеллектом в обучении. Этот метод развивает у учащихся креативное и алгоритмическое мышление, навыки решения проблем и цифровые грамотности. Приведены этапы и методические рекомендации.

Ключевые слова: Vibe Coding, искусственный интеллект, программирование, креативное мышление, алгоритмическое мышление, навыки XXI века, интерактивное занятие, инновационные технологии

Abstract

This article explores the pedagogical potential of integrating Vibe Coding with AI in education. This approach enhances students' creative and algorithmic thinking, problem-solving, and digital skills. Practical implementation stages and methodological recommendations are provided.

Keywords: Vibe Coding, artificial intelligence, programming, creative thinking, algorithmic thinking, 21st-century skills, interactive lesson, innovative technologies

Kirisiw. Házirgi zaman bilimlendiriw sistemasınıń aldındaǵı tiykarǵı wazıypalardıń biri – oqıwshını tek tayar bilim menen támiyinlew emes, al onı óz betinshe pikirleytuǵın, mashqalalardı analizleytuǵın, jańa ideyalar usınatuǵın hám sanlı texnologiyalardan nátiyjeli paydalana alatuǵın shaxs sıpatında qáliplestiriw. Jasalma intellekttiń tez rawajlanıwı bilimlendiriw procesine de jańa múmkinshiliklerdi alıp keldi. Ásirese, tábiyıy til arqalı kompyuter kodın jaratıwǵa járdem beretuǵın jasalma intellekt quralları baǵdarlamalawdı úyreniwge bolǵan jantasıwdı ózgertip atır. Solardan biri – Vibe Coding. Bul túsiniktiń mazmunı ideyanı ápiwayı tábiyıy tilde bayanlay otırıp, jasalma intellekt járdeminde sol ideyanı isleytuǵın kodqa hám digital ónimge aylandırıw menen baylanıslı.

Bul jantasıw bilimlendiriw ushın ayrıqsha qızıǵıwshılıqqa iye, sebebi oqıwshı yaki oqıtıwshı óz ideyasın tek teoriyalıq túrde emes, al tez arada isleytuǵın prototip hám interaktiv oqıw resursı túrinde kóriwi hám islep shıǵıwı múmkin.

1. Vibe Coding túsinigi. Vibe Coding – paydalanıwshınıń óz ideyasın tábiyıy tilde túsindirip, jasalma intellekt járdeminde programmalıq kodtı jaratıw, ózgertiw hám jetilistiriwge tiykarlanıp jantasıw.

Ádettegi baǵdarlamalawda adam algoritmdi oylap tabadı, programmalaw tiliniń sintaksisin úyrenedi hám kodtı ózi jazadı. Vibe Codingte bolsa paydalanıwshı eń aldı menen "Neni jaratqım keledi?" degen sorawǵa juwap beredi.

Mısalı, oqıwshı tómendegi tapsırmanı tabiyıy tilde beredi:

"7-klass oqıwshıları ushın planetalardı 3D túrde kórsetetuǵın interaktiv web-bet jarat. Hár bir planetaǵa basqanda onıń atı, ólshemi hám qızıqlı maǵlıwmatları kórinsin."

Jasalma intellekt bul tapsırmanı kodqa aylandırıwǵa járdem beredi. Oqıwshı bolsa alınǵan nátiyjeni tekseredi, kemshiliklerdi anıqlaydı hám keyingi sorawlar arqalı ónimdi jetilistiredi. Demek, Vibe Codingtiń tiykarında ideya → prompt → kod → testlew → jetilisti-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

riw → tayar ónim izbe-izligi jatadı.

2. Vibe Codingtiń bilimlendiriwdegi áhmiyeti. Vibe Codingti sabaq procesinde qollanıw oqıwshınıń rolini ózgertiwge múmkinshilik beredi. Oqıwshı tek tayar programmanı paydalanıwshı emes, al digital ónim jaratıwshıǵa aylanadı. GenAI bilimlendiriwde tek texnologiyalıq emes, al pedagogikalıq maqsetke baǵdarlanǵan túrde qollanılǵanda joqarı nátiyje beredi.

Bul jantasıw tómendegi baǵıtlarda nátiyjeli bolıwı múmkin:

1. • Kreativ ideyalar jaratıw;
2. • Mashqalanı anıqlaw hám sheshim izlew;
3. • Algoritmlık pikirlewdi rawajlandırıw;
4. • Sanlı sawatlılıqtı arttırıw;
5. • Kommunikaciya hám birgelikte islesiw;
6. • Óz betinshe izleniw;
7. • Prototip jaratıw;
8. • Óz jumısın prezentaciya etiw.

Vibe Codingtiń eń áhmiyetli táreplerinen biri – oqıwshı "men baǵdarlamalay almayman" degen psixologiyalıq hám texnikalıq tosıqlardı tómenletip, óz ideyasın ámelge asırıwǵa umıtaladı.

Biraq bul jantasıw baǵdarlamalaw bilimlerine bolǵan talaptı tolıq joq etpeydi. Kerisinshe, oqıwshı jasalma intellekt jaratqan kodtı túsiniwi, tekseriwi, qátelerin anıqlawı hám onıń nátiyjesin bahalawı kerek. Sol sebepli Vibe Codingti "kod jazıwdan bosatıw" emes, "kod penen islesiwdiń jańa modeli" dep qaraw maqsetke muwapıq.

3. Vibe Coding hám XXI ásir kónlikpeleri. Házirgi bilimlendiriwde XXI ásir kónlikpelerin rawajlandırıw ayrıqsha áhmiyetke iye. Vibe Coding bul kónlikpelerdi birneshe baǵıtta rawajlandırıwǵa múmkinshilik beredi:

Kreativ pikirlew: Oqıwshıǵa bir mashqala beriledi. Ol óz sheshimin usınıp, jasalma intellekt járdeminde sol ideyanı digital ónimge aylandıradı.

Kritikalıq pikirlew: Jasalma intellekt bergen kod hár dayım durıs bolıwı shárt emes. Oqıwshı: "Bul kod ne ushın islemey atır?", "Qaysı bóliminde qáte bar?", "AI usınǵan sheshim mashqalaǵa sáykes pe?" degen sorawlardı qoyadı hám talqılaydı .

Kommunikativ kónlikpe: Toparda islew waqtında bir oqıwshı ideyanı usınadı, ekinshisi prompt tayarlaydı, úshinshisi nátiyjeni tekseredi, tórtinshisi prezentaciya tayarlaydı.

Mashqalanı sheshiw: Oqıwshı bir mashqalanı birden tayar juwap penen emes, al birneshe iteraciya arqalı sheshedi: Mashqala → Ideya → Prompt → Prototip → Test → Qáte → Jetilistiriw → Nátiyje.

4. Vibe Codingti sabaqta qollanıw modeli. Vibe Codingti sabaqqa engiziw ushın tómendegi 6 basqıshlı modeldi usınıwǵa boladı:

1. 1-basqısh. Mashqalanı anıqlaw: Oqıwshılar real turmıstaǵı yamasa sabaqtaǵı mashqalanı anıqlaydı.
2. 2-basqısh. Ideya usınıw: Mashqalanı sheshiw ushın digital ónim ideyası islep shıǵıladı.
3. 3-basqısh. Prompt dúziw: Oqıwshı jasalma intellektke anıq, túsinikli tapsırma beredi.
4. 4-basqısh. Prototip jaratıw: AI járdeminde kod yamasa digital ónimniń birinshi nusqası jaratıladı.
5. 5-basqısh. Testlew hám jetilistiriw: Oqıwshı ónimdi tekseredi, qátelerdi tabadı hámprompttı qayta jetilistiredi.
6. 6-basqısh. Prezentaciya hám refleksiya: Top óz ónimin kórsetedi hám "Ne jarattıq?", "Qanday mashqalanı sheshtik?", "AI qanday járdem berdi?", "Neni ózimiz tekserdik?" degen sorawlarǵa juwap beredi.

5. Pánler boyınsha ámeliy qollanıw mısalları. Vibe Coding tek informatika sabaǵı menen sheklenip qalmaydı. Onı túrli pánlerde pán mazmunına sáykes qollanıwǵa boladı:

1. Geografiya: "Aral teńiziniń ekologiyalıq ózgerislerin kórsetetuǵın interaktiv karta jarat."
2. Fizika: "Erkin túsiw háreketin kórsetetuǵın interaktiv simulaciya jarat."
3. Matematika: "Kvadrat teńlemelerdi sheshiwge járdem beretuǵın interaktiv kalkulyator jarat."
4. Ximiya: "Periodlıq sistema elementlerin interaktiv túrde úyreniw ushın digital karta jarat."
5. Biologiya: "Adam júreginiń bólimlerin basqanda atları hám funkciyaları kórinetuǵın interaktiv model jarat."
6. Qaraqalpaq tili: "Sóz túrlerin ajıratıwǵa arnalǵan interaktiv test jarat."
7. Qaraqalpaqstan tariyxı: "Tariyxıy waqıyalardı waqıt sızıǵında kórsetetuǵın interaktiv timeline jarat."

Bul mısallar Vibe Codingtiń pánleraralıq jantasıw ushın da qolay ekenin kórsetedi.

6. "Human + AI" modeli. Vibe Codingti bilimlendiriwde qollanıwdıń tiykarǵı principleriniń biri – Human + AI, yaǵnıy "Adam + Jasalma intellekt" birgeligi .

Bul modelde:

1. Adam: mashqalanı anıqlaydı, maqset qoyadı, ideya usınadı hám qarar qabıl etedi.
2. AI: kod jazıwǵa, variantlar usınıwǵa, qátelerdi tabıwǵa hám prototipti jetilistiriwge járdem beredi.
3. Adam: alınǵan nátiyjeni tekseredi, bahalaydı hám juwapkershilikti óz moynına aladı.

Demek, jasalma intellekt oqıwshınıń ornın basıwı emes, onıń ideyasınıń iske asıwına járdem beretuǵın baǵdarlaw shı hám metodikalıq qural sıpatında qaraladı.

7. Vibe Codingti qollanıwdaǵı mashqalalar. Vibe Coding birqansha múmkinshilikler menen birge, ayrım mashqalalardı da keltirip shıǵarıwı múmkin.

Birinshiden, AI jaratqan kodta qáteler bolıwı múmkin. Sol sebepli oqıwshı tayar nátiyjeni sózsiz durıs dep qabıl etpewi kerek.

Ekinshiden, oqıwshı kodtıń mazmunın túsinbesten, tek AIǵa súyeniwi múmkin. Bul jaǵdayda oqıtıwshı kodtı túsindiriw hám analizlewge arnawlı tapsırmalar beriwi kerek.

Úshinshiden, maǵlıwmatlardı tekseriw hám jasalma intellektten juwapkerlik penen paydalanıw máselelerine de itibar beriw zárúr. Sondıqtan sabaqta Vibe Codingti qollanıwda "AI jarattı – demek, juwap tayar" emes, "AI járdem berdi – adam tekserdi, túsindi hám jetilistirdi" principine súyeniw kerek.

Juwmaq. Vibe Coding – jasalma intellekt penen tá-

biyiy til arqalı islesiwge tiykarlanǵan zamanagóy jantasıwlardan biri. Onı bilimlendiriw procesine maqsetli hám metodikalıq jaqtan durıs engiziw oqıwshılardıń kreativligi, algoritmlık pikirlewi, mashqalanı sheshiw, kommunikaciya hám sanlı kónlikpelerin rawajlandırıwǵa múmkinshilik beredi. Vibe Codingtiń pedagogikalıq qımbatı tek kodtı tez jaratıwında emes. Onıń áhmiyeti – oqıwshını ideya jaratıwshı, izertlewshi, prototip islep shıǵıwshı hám digital ónim avtorı sıpatında qáliplestiriwinde.

Bilimlendiriwde Vibe Codingti qollanıwda oqıtıwshınıń roli de ózgeredi. Oqıtıwshı tek maǵlıwmat beriwshi emes, al oqıwshınıń ideyasın rawajlandırıwshı, durıs soraw qoyıwǵa baǵdarlawshı, AI nátiyjelerin kritikalıq bahalawǵa úyretiwshi hám oqıw procesin shólkemlestiriwshi mentorǵa aylanadı. Vibe Codingti jasalma intellekt penen pedagogikalıq maqsetlerdi birlestiretuǵın zamanagóy jantasıwlardıń biri sıpatında bilimlendiriw procesinde maqsetli túrde qollanıw múmkin.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'limni rivojlantiri shga oid qarorlari va farmonlari.

[2] Zamonaviy AI hám Programmalaw boyınsha Xalqaralıq Statyalar hám Resurslar (2025–2026)

[3] Karpathy A. Vibe Coding: Programming in the Era of Large Language Models. – 2025. – URL: https://karpathy.ai

[4] Фань Вэньчцэ. Вайб-программирование. Разработка кода в эпоху искусственного интеллекта / пер. с кит. – Москва : ДМК Пресс, 2026. – 216 с.

[5] Грек В. Vibe Coding. Полное руководство. – Санкт-Петербург : Питер, 2025. – 190 с.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379673

TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ORQALI PEDAGOGLARNING KASBIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASH

Iztileuov Baymurat Doyırovich[a]

Annotatsiya

Maqolada ta'limda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali pedagoglarning kasbiy kompetentligini oshirish yoritilgan. Xalqaro qarashlar va fanlar kesimidagi misollar asosida SI vositalarining o'qituvchi faoliyatidagi samaradorligi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar, kasbiy rivojlanish, pedagog, raqamli kompetentlik, TPACK, shaxsiylashtirilgan ta'lim, generativ SI

a *Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik oray, Pedagoglardı kásiplik rawajlandırıw boyınsha director orınbasarı*

Аннотация

В статье рассматривается повышение профессиональной компетентности педагогов с помощью искусственного интеллекта и цифровых технологий. На основе международных подходов и примеров по предметам анализируется эффективность инструментов ИИ в работе учителя.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, профессиональное развитие, педагог, цифровая компетентность, TPACK, персонализированное обучение, генеративный ИИ

Abstract

The article examines how artificial intelligence and digital technologies can enhance teachers' professional competence. Drawing on international perspectives and subject-based examples, it analyzes the effectiveness of AI tools in teaching practice.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, professional development, teacher, digital competence, TPACK, personalized learning, generative AI

1 KIRISH

XXI asrda ta'lim tizimi raqamli transformatsiya davriga kirdi. Axborot hajmining tez o'sishi, o'quvchilarning raqamli muhitda ulg'ayishi va mehnat bozori talablarining o'zgarishi o'qituvchidan fan bo'yicha chuqur bilim bilan birga zamonaviy texnologiyalarni pedagogik jarayonga oqilona joriy etish mahoratini ham talab qilmoqda. Ayniqsa, generativ sun'iy intellekt (SI) vositalarining keng tarqalishi ta'limda yangi imkoniyatlar bilan birga yangi savollarni ham yuzaga keltirdi. O'zbekistonda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida ta'limni raqamlashtirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Shu bois pedagoglarning kasbiy rivojlanishini SI va raqamli texnologiyalar asosida tashkil etish dolzarb ilmiy-amaliy masalaga aylanmoqda.

Tadqiqotning maqsadi – SI va raqamli texnologiyalarning pedagoglar kasbiy kompetentligini rivojlantirishdagi o'rni va samaradorligini nazariy va amaliy jihatdan asoslashdir.

Nazariy asoslar

Pedagogning raqamli kompetentligi bir necha yetakchi konsepsiya asosida o'rganiladi. P. Mishra va M. Koehler (2006) taklif qilgan TPACK modeliga ko'ra, samarali o'qituvchi fan mazmuni, pedagogika va texnologiya bo'yicha bilimlarni uyg'unlashtiradi; texnologiya o'z-o'zidan natija bermaydi, u fan va metodika bilan birga qo'llanilgandagina ta'lim sifatini oshiradi [3]. Yevropa Komissiyasining DigCompEdu ramkasi (Redecker, 2017) o'qituvchi raqamli kompetentligini olti yo'nalishda: kasbiy faoliyat, raqamli resurslar, o'qitish, baholash, o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash va ularning raqamli kompetentligini rivojlantirish bo'yicha tavsiflaydi [4].

R. Luckin va hamkasblari (2016) SI shaxsiy repetitor, tahlil va qaytar aloqa vositasi sifatida o'qituvchi ishini kuchaytirishini ta'kidlaydi [2]. B. Bloomning "2 sigma" muammosi – yakka tartibdagi o'qitish guruhdagi o'qitishdan ancha samarali ekani – SI asosidagi intellektual repetitor tizimlari orqali yechim topishi mumkinligi munozara qilinadi [1]. O. Zawacki-Richter va hamkasblarining (2019) tizimli sharhi esa SI tadqi-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Table 1 – Fanlar kesimida SI va raqamli vositalardan foydalanish

Fan	SI va raqamli vositalar hamda ularning imkoniyati
Kimyo	PhET, ChemCollective virtual laboratoriyalari; 3D molekulyar modellar; turli darajadagi masalalar tayyorlash
Matematika	GeoGebra, Desmos; bosqichma-bosqich yo'naltiruvchi savollar
Fizika	Simulyatsiyalar orqali virtual eksperiment o'tkazish
Biologiya	3D modellar, AR ilovalar, o'simlik va hayvonlarni tanish ilovalari
Til va adabiyot	Matn tahlili, uslubiy namunalar, tarjima va talaffuz mashqlari

qotlarining aksariyati texnik jihatga qaratilgani, pedagogik va etik jihatlar yetarli o'rganilmaganini ko'rsatadi [7]. N. Selwyn (2019) texnologiyaga haddan tashqari ishonishdan ogohlantirib, o'qituvchining insoniy roli almashtirib bo'lmasligini ta'kidlaydi [5]. UNESCO hujjatlarida (2021, 2023) esa SIni joriy etishda inson markazli yondashuv, ma'lumotlar maxfiyligi va o'qituvchilarning SI savodxonligini rivojlantirish zarurligi qayd etilgan [6]. Demak, xalqaro adabiyotlarda SI o'qituvchi o'rnini bosuvchi emas, balki uning kasbiy qarorlarini qo'llab-quvvatlovchi hamkor sifatida talqin etiladi.

SIning pedagog faoliyatidagi asosiy yo'nalishlari

Birinchidan, dars rejalashtirish va resurs tayyorlashda generativ SI (ChatGPT, Claude, Gemini va boshqalar) dars rejasi loyihasi, turli darajadagi topshiriq va test savollarini tez tayyorlash imkonini beradi; tejalgan vaqt o'quvchi bilan ishlashga yo'naltiriladi. Ikkinchidan, SI o'quvchining o'zlashtirish darajasini tahlil qilib, shaxsiylashtirilgan va tabaqalashtirilgan topshiriq taklif qilishi mumkin, biroq pedagogik qaror o'qituvchida qoladi. Uchinchidan, avtomatlashtirilgan test platformalari baholashning texnik qismini yengillashtiradi, yakuniy baho va izoh esa o'qituvchi mas'uliyatida bo'lishi lozim. To'rtinchidan, Google Classroom, Microsoft Teams, Moodle kabi platformalar masofaviy va aralash ta'limni tashkil etishni kengaytiradi. Beshinchidan, SI o'qituvchiga yangi metodikalarni o'rganish, chet tilidagi manbalarni tahlil qilish va o'z darsini refleksiya qilishda shaxsiy maslahatchi vazifasini bajaradi.

Fanlar kesimidagi misollar

Raqamli vositalarning samarasi fan xususiyatiga bog'liq. 1-jadvalda ayrim fanlar bo'yicha amaliy imkoniyatlar keltirilgan.

Masalan, kimyo darsida virtual laboratoriya xavfli yoki qimmat tajribalarni xavfsiz muhitda ko'rsatishga, molekulalarning 3D modellari esa mavhum tushunchalarni ko'rgazmali qilishga yordam beradi. Matematikada SI o'quvchiga yechim o'rniga yo'naltiruvchi savollar beradi, o'qituvchi esa o'quvchining fikrlash mantig'ini tahlil qilishga e'tibor qaratadi. Til va adabiyot darslarida o'quvchilar SI yaratgan matnni tanqidiy baholashga o'rgatiladi.

Kasbiy rivojlanishning amaliy modeli

Xalqaro tajriba asosida pedagoglar kasbiy rivojlanishining quyidagi bosqichlarini taklif etish mumkin:

1. DigCompEdu ramkasi bo'yicha raqamli kompetentlikni diagnostika qilish;

2. SI savodxonligi bo'yicha qisqa treninglar o'tkazish;

3. TPACK tamoyiliga ko'ra har bir o'qituvchi o'z fani bo'yicha SI vositalari bilan dars materiallari tayyorlashni mashq qilishi;

4. Metodik birlashmalarda tajriba almashish va ochiq darslar;

5. Darsda sinab ko'rish va refleksiya;

6. Natijalarni monitoring qilish va kompetensiyalarni muntazam yangilash.

Xavf va cheklovlar

SIni joriy etishda quyidagilarni hisobga olish zarur: generativ SI noto'g'ri yoki to'qib chiqarilgan ma'lumot berishi mumkinligi sababli natijalar o'qituvchi tomonidan tekshirilishi shart; o'quvchilar SIdan ishni ko'chirish vositasi sifatida foydalanishi xavfi baholash shakllarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi; o'quvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini SI platformalariga kiritmaslik kerak; raqamli tengsizlik va SIga haddan tashqari tayanish tanqidiy fikrlashni susaytirishi mumkin.

2 XULOSA

SI va raqamli texnologiyalar pedagoglarning kasbiy rivojlanishida muhim imkoniyat yaratadi: ular dars rejalashtirish, shaxsiylashtirilgan ta'lim, baholash va o'z-o'zini rivojlantirish jarayonlarini samarali qiladi. TPACK, DigCompEdu va UNESCO yo'riqnomalari texnologiyaning samarasi o'qituvchining pedagogik mahorati va tanqidiy yondashuviga bog'liqligini ko'rsatadi.

Tavsiyalar:

O'qituvchilar uchun SI savodxonligi bo'yicha uzluksiz kasbiy rivojlanish dasturlarini yo'lga qo'yish;

fan kesimida metodik qo'llanmalar bazasini yaratish;

SIdan foydalanishning etik qoidalarini ishlab chiqish;

natijalarni muntazam monitoring qilish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Bloom B. S. The 2 Sigma Problem: The Search for Methods of Group Instruction as Effective as One-to-One Tutoring // Educational Researcher. 1984. Vol. 13(6). P. 4–16.

[2] Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. London: Pearson, 2016.

[3] Mishra P., Koehler M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. 2006. Vol. 108(6). P. 1017–1054.

[4] Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Luxembourg: Publications Office of the EU, 2017.

[5] Selwyn N. Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education. Cambridge: Polity Press, 2019.

[6] UNESCO. AI and Education: Guidance for Policy-makers. Paris, 2021; Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris, 2023.

[7] Zawacki-Richter O., Marín V. I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? // Int. J. of Educational Technology in Higher Education. 2019. Vol. 16. Art. 39.

Conference paper QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379677

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF ORGANIZING PERSONALIZED ENGLISH LANGUAGE EDUCATION USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE

G.LOLAYEVA[a]

Abstract

This thesis highlights the theoretical and methodological foundations of individualizing the English language teaching process in higher education institutions using artificial intelligence technologies. The conceptual connection between individualized education and differentiated, adaptive, and personalized education is clarified, and the diagnostic, adaptive, formative-corrective, and reflexive capabilities of artificial intelligence tools are analyzed. The theoretical and methodological basis of the research consists of B. Bloom's concept of mastery learning, C. A. Tomlinson's theory of differentiated education, L. S. Vygotsky's views on the zone of close development, D. Wood, J. Bruner and G. Ross's scaffolding model, B. Zimmermann's concept of self-regulated learning, as well as the theoretical views of M. Long, M. Swain and R. Schmidt on second language acquisition.

Keywords: artificial intelligence, individualized education, English language teaching, personalized education, adaptive education, differentiated education, individual learning trajectory

a *Lecturer, School No. 31*

Аннотация

В данном тезисе освещаются теоретико-методические основы индивидуализации процесса преподавания английского языка в высших учебных заведениях с помощью технологий искусственного интеллекта. Уточняется концептуальная связь индивидуализированного обучения с дифференциальным, адаптивным и персонализированным обучением, анализируются диагностические, адаптивные, формативно-коррекционные и рефлексивные возможности средств искусственного интеллекта. Теоретико-методологическую основу исследования составляют концепция мастерства обучения Б. Блума, теория дифференцированного обучения С. А. Томлинсона, взгляды Л. С. Выготского на ближайшую зону развития, модель scaffolding Д. Вуда, Дж. Брунера и Г. Росса, концепция саморегулируемого обучения Б. Циммермана, а также теоретические взгляды М. Лонга, М. Свайна и Р. Шмидта на овладение вторым языком.

Ключевые слова: искусственный интеллект, индивидуальное обучение, преподавание английского языка, персонализированное обучение, адаптивное обучение, дифференцированное обучение, индивидуальная учебная траектория

In the context of digital transformation, one of the important tasks facing higher education is not only to enrich the educational content with modern technologies but also to reorganize the pedagogical process in accordance with the individual development needs of the student. In particular, the expansion of the capabilities of generative artificial intelligence, machine learning, adaptive algorithms, and learning analytics creates new conditions for the continuous analysis of the student's educational activity and the formation of individual pedagogical influence based on the results of this analysis. In a systematic analysis summarizing 125 studies dedicated to AI-based personalized education in 2025, the ability of artificial intelligence to adapt educational content, learning activities, assessment, and individual learning directions is identified as one of the key features of modern personalized education.

One of the important theoretical sources of this view is B. Bloom's concept of mastery learning. B. Bloom emphasizes that it is scientifically insufficient to link differences in students' learning outcomes solely to stable individual abilities, arguing that most students can achieve a high level of mastery provided they are provided with appropriate time, support, and corrective activities. This theory shows that the ultimate goal of education is stable, and the time and pedagogical support necessary to achieve it can be variable. Based on this, the main task in AI-based individualization is not to determine different final results for "strong" and "weak" students, but to differentiate the amount of pedagogical support necessary for them to achieve the overall result. If the dependence on artificial intel-

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

ligence increases as a student's competence increases, in this case, AI ceases to be a pedagogical scaffolding and becomes a tool that replaces the learner's cognitive activity. This contradicts the fundamental goal of individualized education. Another theoretical aspect of the problem is related to the concept of self-regulated learning developed by B. Zimmerman. Under this approach, an effective learner is characterized by the ability to plan their learning activities, monitor the execution process, evaluate results, and reflect on subsequent strategies. From this perspective, it is insufficient to interpret individualized education solely as the adaptation of an external system to the student. Its highest stage is determined by the student's transition to independent management of their educational activities.Therefore, artificial intelligence should not become an external control tool that constantly determines what a student "should do." On the contrary, the learner should gradually learn to identify their linguistic problems, set goals, choose the appropriate type of exercise, analyze the result and plan further activities. In this process, AI-generated feedback serves not as a final judgment for the student, but as information that generates reflective activity. Personalized AI-assisted learning cannot be separated from specialized theories related to foreign language acquisition. In particular, M. Long's interaction hypothesis, M. Swain's output hypothesis, and R. Schmidt's noticing hypothesis allow for the explanation of the linguodidactic mechanism of individual learning activities using artificial intelligence.

The scientific and methodological significance of individualized education based on artificial intelligence is also determined by the possibility of shortening and compacting its adaptation cycle. In traditional education, the teacher spends a significant amount of time obtaining diagnostic results, analyzing them, preparing individual assignments, and monitoring subsequent results. With AI, however, the "activity - data - analysis - feedback - new activity" cycle can be repeated over a shorter period. However, this speed acquires real didactic value only when combined with pedagogical quality. On this basis, within the framework of this study, a number of scientific and methodological features of individualized AI-assisted learning can be identified. First, the initial unit of individualization is the diagnostic information about the student, rather than the task created for the student. Secondly, diagnostic information cannot transform into adaptive learning without undergoing pedagogical interpretation. Third, the amount of AI support should be managed in inverse proportion to the student's existing competence. Fourth, feedback should serve not as a finished product, but as a didactic signal that encourages re-activity. Fifth, the final result of individualization should not be evaluated by the student's greater dependence on the AI system, but rather by an increase in their learning autonomy and metacognitive control. Recent systematic studies also show that the concept of personalized learning is being reinterpreted in the AI era. The 2026 review, covering research from 2019 to 2025, shows that the concepts of personalized, adaptive, and individual learning are used in the scientific literature closely but functionally differently. This situation further strengthens the need to rely on terminological precision and a theoretical model in AI-based English language education.

In conclusion, the organization of individualized English language instruction using artificial intelligence is a much broader methodological phenomenon than the simple integration of modern technology into the lesson. Its essence lies in the regular diagnosis of the student's existing competence, learning needs, and development dynamics, as well as the modification of pedagogical influence parameters based on this information.

REFERENCES

[1] Bloom, B. S. Learning for Mastery. Evaluation Comment. 1968. Vol. 1, No. 2. P. 1–12.

[2] Tomlinson, C. A., Brighton, C., Hertberg, H. et al. Differentiat ing Instruction in Response to Student Readiness, Interest, and Learning Profile in Academically Diverse Classrooms: A Review of Literature. Journal for the Education of the Gifted. 2003. Vol. 27, No. 2–3. P. 119–145.

[3] Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

[4] Wood, D., Bruner, J. S., Ross, G. The Role of Tutoring in Problem Solving. Journal of Child Psychology and Psychiatry. 1976. Vol. 17, No. 2. P. 89–100.

[5] Zimmerman, B. J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. Theory Into Practice. 2002. Vol. 41, No. 2. P. 64–70.

[6] Long, M. H. The Role of the Linguistic Environment in Second Language Acquisition. In: Ritchie, W. C., Bhatia, T. K. (Eds.). Handbook of Second Language Acquisition. San Diego: Academic Press, 1996. P. 413–468.

[7] Swain, M. Communicative Competence: Some Roles of Compre hensible Input and Comprehensible Output in Its Development. In: Gass, S., Madden, C. (Eds.). Input in Second Language Acquisition. Rowley, MA: Newbury House, 1985. P. 235–253.

[8] Schmidt, R. W. The Role of Consciousness in Second Language Learning. Applied Linguistics. 1990. Vol. 11, No. 2. P. 129–158.

[9] Miao, F., Holmes, W. Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO, 2023.

[10] Farhood, H., Nyden, M., Beheshti, A. et al. Artificial Intelligence-Based Personalised Learning in Education: A Systematic Literature Review. Discover Artificial Intelligence. 2025. Vol. 5. Article 331.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379679

BILIMLENDIRIW TARAWÍNDA JASALMA INTELLEKTTIŃ IMKANIYATLARÍ HÁM AHMIYETLI ROLI

N.P.NIYAZIMBETOV[a]

Annotaciya

Bul maqalada jasalma intellekt qurallarınıń bilimlendiriw processlerin jetilistiriwdegi roli kórsetilgen. Búgingi kúnde sanlı texnologiyalar bilimlendiriw tarawında jańa imkaniyatlar ashıp bermekte.

Gilt sózler: Jasalma intellekt, sanlı bilimlendiriw, Khan Academy

a *Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı, 1-kurs tayanısh doktorantı, Nókis, Ózbekstan*

Аннотация

В данной статье показана роль инструментов искусственного интеллекта в совершенствовании образовательных процессов. Сегодня цифровые технологии открывают новые возможности в сфере образования. С помощью искусственного интеллекта автоматизируются такие процессы, как формирование индивидуальных образовательных программ, оценка уровня знаний и консультирование студентов через виртуальных учителей. В статье анализируются преимущества таких взаимодействий, методы реализации и возникающие проблемы. Авторы предлагают варианты интеграции искусственного интеллекта в систему образования на основе практических проектов. Такой подход не только повышает качество образования, но и делает учебный процесс для студентов более удобным и эффективным.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, цифровое образование, автоматизация, виртуальный учитель, адаптивное обучение

Abstract

This article examines the role of artificial intelligence tools in enhancing educational processes. Today, digital technologies are opening up new opportunities in the field of education. Artificial intelligence enables the automation of processes such as the creation of personalized educational programs, the assessment of knowledge levels, and student advising via virtual teachers. The article analyzes the benefits of such interactions, implementation methods, and the challenges that arise. The authors propose options for integrating artificial intelligence into the education system based on practical projects. This approach not only improves the quality of education but also makes the learning process more convenient and effective for students.

Keywords: Artificial intelligence, digital education, automation, virtual teacher, adaptive learning

Búgingi kúnde jasalma intellekt (AI) texnologiyaları hár qıylı tarawlarda, sonıń ishinde, bilimlendiriw sistemasında da jedel rawajlanbaqta. Bilimlendiriw processlerin individuallastırıw, bahalaw sistemaların avtomatlastırıw hám oqıw materialların beyimlestiriwde jasalma intellekt áhmiyetli rol atqarmaqta. Jasalma intellekt oqıw processin pútkilley jańasha formatta shólkemlestiriw imkaniyatın beredi. Dástúriy bilim beriwde oqıtıwshı barlıq oqıwshılarǵa birdey qatnas tiykarında sabaq ótedi, biraq hár bir oqıwshınıń bilim dárejesi, qızıǵıwshılıǵı hám ózlestiriw tezligi hár qıylı boladı. Jasalma intellekt tiykarındağı sistemalar bolsa hár bir oqıwshı ushın individual baǵdarlamalar jaratıwǵa járdem beredi. Máselen, oqıwshınıń test nátiyjelerine tiykarlanıp, ol ushın qıyın yamasa ańsat temalar belgileniwi múmkin. Sonday-aq, jasalma intellekt tiykarındağı virtual járdemshiler oqıwshılarǵa erkin bilim alıw processinde járdem beredi. Olar real waqıt rejiminde sorawlarǵa juwap beriw, temalardı túsindiriw hám qosımsha materiallar usınıs etiw imkaniyatına iye. Bilimlendiriw processlerin sanlastırıw hám jasalma intellektten paydalanıw arqalı oqıwshılar tek ǵana óz bilimlerin bekkemlew emes, al zamanagóy texnologiyalar menen islesiw kónlikpelerin de arttırıwı múmkin. Keleshekte bul qatnasıqlar jáne de rawajlanıp, bilimlendiriw processleriniń ajıralmas bólegine aylanadı.

Jasalma intellekt qurallarınıń bilimlendiriw procesinde qollanılıwı bir qatar abzallıqlarǵa iye:

• Nátiyjelilik: Oqıtıwshı hám oqıwshılar ushın waqıttı únemleydi.

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

• Individuallastırıw: Hárbir oqıwshı ushın jeke qatnas tiykarında oqıw processi shólkemlestiriledi.

• Obiektiv bahalaw: Insan faktorınan jıraq bahalaw sistemaları arqalı ádalatlı nátiyjeler támiyinlenedi.

Úzliksiz bilimlendiriw: Oqıwshılar qálegen jerde, qálegen waqıtta oqıwdı dawam ettiriw imkaniyatına iye boladı.

Ózin-ózi bahalaw: Oqıwshılar óz betinshe bilim dárejesin tekserip, bilimdegi boslıqlardı anıqlawı múmkin.

Jasalma intellekt tiykarındağı adaptiv bilimlendiriw sistemaları oqıw procesin individuallastırıw arqalı onıń nátiyjeliligin sezilerli dárejede arttıradı Máselen:

• Stanford universiteti izertlewlerine bola, bunday platformalardan paydalanǵan studentler dástúriy bilim alǵanlarǵa salıstırǵanda temalardı ortasha 30% tezirek ózlestiredi. Bul jaǵday kognitiv júkleme teoriyası (Sweller) hám individual oqıtıw nátiyjeliligin tiykarlawshı Blum izertlewleri menen túsindiriledi.[1]

• Khan Academy sıyaqlı platformalarda jasalma intellekt tiykarında shólkemlestirilgen tez (feedback) mexanizmleri oqıwshılarǵa qátelerin dárhal anıqlaw hám dúzetiw imkaniyatın beredi. Bul bolsa formativ bahalaw qatnası arqalı bilimdi bekkemlewge xizmet etedi.

Jasalma intellekt imkaniyatları keń bolsa da, onı bilimlendiriw processine integraciyalawda bir qansha mashqalalar da ushırasadı:

• Texnologiyalıq infrastruktura: Jasalma intellekt sistemaların engiziw ushın zamanagóy kompyuter hám internet infrastrukturası talap etiledi.

• Jeke maǵlıwmatlardı qorǵaw: Oqıwshılardıń maǵlıwmatlarınıń qáwipsizligin támiyinlew áhmiyetli másele esaplanadı.

• Oqıtıwshılardıń tájiriybesi: Jasalma intellekt qurallarınan nátiyjeli paydalanıw ushın oqıtıwshılardıń texnologiyalıq sawatlılıǵı arttırılıwı kerek.

• Qárejetler: Jasalma intellekt tiykarında isleytuǵın platformalar hám qurallardı engiziw geyde qosımsha qarjı talap etedi.

Juwmaqlap aytqanda jasalma intellekt bilimlendiriw processlerin jáne de nátiyjeli, qolaylı hám individual qatnas tiykarında shólkemlestiriw imkaniyatın beredi. Bul texnologiya járdeminde hár bir oqıwshı óz talaplarına sáykes tárizde bilim alıwı, ózlestiriw tezligine qarap rawajlanıwı hám óz bilimlerin bekkemlewi múmkin. Keleshekte jasalma intellekttiń rawajlanıwı bilimlendiriw sistemasın túp-tiykarınan ózgertip, oqıwshılar hám muǵallimler ushın jáne de qolaylı sharayatlar jaratadı. Sonlıqtan, bilimlendiriw tarawında jasalma intellekt quralların keńirek engiziw, bul baǵdarda oqıtıwshılardı tayarlaw hám texnologiyalıq infrastrukturanı rawajlandırıw áhmiyetli esaplanadı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Stanford University. AI Index Report 2024. – Stanford: HAI, 2024.

[2] UNESCO. AI and Education: Guidance for Policy-Makers. – Paris: UNESCO, 2021.

[3] Bloom, B. S.. The 2 Sigma Problem // Educational Researcher. – 1984. – Vol. 13, №6. – P.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379681

PISA TOPSHIRIQLARINING KOGNITIV DARAJALARINI ANIQLASHDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Niyozov Qahramon Adashaliyevich[a]

Annotatsiya

Maqolada PISA tabiiy fanlar topshiriqlarining kognitiv talab darajasini aniqlashda generativ sun'iy intellektdan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. PISA 2025 doirasidagi kognitiv talab darajalari va topshiriq qiyinligidan farqi yoritilgan. Sun'iy intellekt tahlili bilan o'qituvchi ekspertizasini birlashtiruvchi PISA–AI kognitiv tahlil (PAKT) modeli, diagnostik matritsa va strukturaviy prompt taklif etilgan.

Kalit so'zlar: PISA, tabiiy-ilmiy savodxonlik, kognitiv talab, sun'iy intellekt, generativ AI, baholash savodxonligi, PAKT modeli, pedagogik mahorat

∗ *Correspondence to: Niyozov Qahramon Adashaliyevich. E-mail: niyozovqahramon@gmail.com*

a *Namangan davlat pedagogika instituti, Tabiiy fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi., https://orcid.org/0009-0006-8692-3886*

Аннотация

В статье проанализированы возможности использования генеративного искусственного интеллекта при определении уровня когнитивных требований заданий PISA по естественным наукам. Раскрыты уровни когнитивных требований в рамках PISA 2025 и их отличие от трудности задания. Предложены модель когнитивного анализа PISA–AI (PAKT), объединяющая анализ с использованием искусственного интеллекта и экспертную оценку учителя, диагностическая матрица и структурированный промпт.

Ключевые слова: PISA, естественно-научная грамотность, когнитивное требование, искусственный интеллект, генеративный ИИ, оценочная грамотность, модель PAKT, педагогическое мастерство

Abstract

The article analyzes the possibilities of using generative artificial intelligence to determine the cognitive demand levels of PISA science tasks. The cognitive demand levels within the PISA 2025 framework and their distinction from task difficulty are discussed. The PISA–AI Cognitive Analysis (PAKT) model, which combines AI-assisted analysis with teacher expert judgment, as well as a diagnostic matrix and a structured prompt, is proposed.

Keywords: PISA, scientific literacy, cognitive demand, artificial intelligence, generative AI, assessment literacy, PAKT model, pedagogical competence

1 KIRISH

Zamonaviy ta'limda o'quvchining ma'lum bilimlarni eslab qolishi ta'lim natijasining yagona mezoni bo'la olmaydi. Bilimni yangi vaziyatlarda qo'llash, axborot va dalillarni tahlil qilish, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va ilmiy asoslangan xulosa chiqarish kompetensiyalari tobora muhimlashmoqda. PISA xalqaro baholash dasturi 15 yoshli o'quvchilarning aynan bilim va ko'nikmalarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatiga e'tibor qaratadi. OECDning 2026-yilda chop etilgan PISA 2025 Assessment and Analytical Framework hujjatiga ko'ra, 2025 siklida tabiiy fanlar asosiy baholash yo'nalishi bo'lgan [1].

PISA tipidagi topshiriqlarni ta'lim amaliyotiga kiritishda o'qituvchi savolning faqat mazmunini emas, balki uni bajarishda o'quvchidan qanday fikrlash faoliyati talab qilinishini ham aniqlay olishi zarur. PISA ramkasida empirik qiyinlik va kognitiv talab bir xil tushuncha emas: murakkab faktni oddiy esga tushirish past kognitiv talab bo'lishi, bir nechta dalilni solishtirib xulosa chiqarish esa yuqori kognitiv talabni yuzaga keltirishi mumkin [1].

Generativ sun'iy intellekt katta hajmdagi matnni semantik tahlil qilish, topshiriq tarkibini ajratish, ehtimoliy kognitiv operatsiyalarni ko'rsatish va tasnifni izohlash imkonini beradi. Shu asosda tadqiqotning maqsadi PISA tabiiy fanlar topshiriqlarining kognitiv talab darajasini aniqlashda generativ sun'iy intellektdan foydalanish imkoniyatlarini asoslash hamda AI tahlili bilan o'-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

qituvchi ekspertizasini uyg'unlashtiruvchi PAKT modelini taklif etishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot nazariy-metodik xarakterga ega. Unda OECD PISA 2025 baholash ramkasining kontent-tahlili, qiyosiy tahlil, pedagogik modellashtirish, kategoriyalash va kognitiv operatsiyalarni tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Metodologik asos sifatida OECDning PISA 2025 ramkasi [1], UNESCOning o'qituvchilar uchun AI kompetensiyalari ramkasi [2] hamda Anderson va Krathwohl tomonidan qayta ko'rib chiqilgan Bloom taksonomiyasi [3] olindi. UNESCO ramkasi o'qituvchilar uchun 15 kompetensiyani besh yo'nalishda - inson markazidagi yondashuv, AI etikasi, AI asoslari va qo'llanilishi, AI pedagogikasi hamda AI orqali kasbiy rivojlanish - tizimlashtiradi [2].

Mahalliy metodik adabiyotlarda PISA va tabiiy-ilmiy savodxonlik topshiriqlarini baholash hamda ulardan foydalanishga tayyorlash masalalari Ergasheva va Niyozov [4], Ismailov va hammualliflar [5] ishlarida yoritilgan. MDH tajribasida Kovalyeva va hammualliflarning tabiiy-ilmiy savodxonlik bo'yicha etalon topshiriqlari [6] kognitiv talabni amaliy tavsiflash uchun muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

PISA topshiriqlarida kognitiv talab. PISA tabiiy fanlar ramkasida kognitiv talab o'quvchidan talab qilinadigan fikrlash jarayonining turi va chuqurligini ifodalaydi. U bilim elementlarining soni va murakkabligi, topshiriqning tanishligi, kognitiv operatsiyalar, axborotlar orasida aloqa o'rnatish hamda abstrakt tushuncha yoki modellardan foydalanish zaruriyati bilan bog'liq [1]. Shartli ravishda past (L) daraja bevosita va odatda bir bosqichli amalni; o'rta (M) daraja ikki yoki undan ortiq bog'langan operatsiyani; yuqori (H) daraja esa murakkab axborotni tahlil qilish, dalillarni sintez va baholash, qarama-qarshi da'volarni ko'rib chiqish va asoslangan xulosa chiqarishni anglatadi.

Shu bois savoldagi "tahlil qiling" yoki "baholang" kabi fe'llarning o'zi kognitiv darajani belgilamaydi. Asosiy mezon - o'quvchi javobga kelguncha bajaradigan real aqliy amallarning soni, o'zaro bog'liqligi va chuqurligidir.

Sun'iy intellektning metodik imkoniyatlari. Generativ sun'iy intellekt PISA tipidagi topshiriqlarni dastlabki tahlil qilishda yordamchi vosita sifatida qo'llanishi mumkin. U stimulus va savol talabini ajratish, baholanayotgan ilmiy kompetensiyani aniqlash, bilim turini belgilash, kognitiv operatsiyalarni ko'rsatish, axborotlararo bog'lanish va dalillar bilan ishlash darajasini tavsiflash hamda topshiriqni L/M/H darajaga dastlabki tasniflash imkonini beradi.

Maity, Deroy va Sarkar katta til modellaridan maktab darajasidagi savollarni yaratishda foydalanishni o'rganib, namunalar bilan boyitilgan prompting savollarning Bloom taksonomiyasiga mosligini yaxshilashini ko'rsatgan [7]. Almatrafi va Johri 1000 ta o'quv natijasini GPT-4 orqali tasniflashda kontekst va fan sohasiga oid ma'lumotlarni promptga kiritish ekspert baholari bilan moslikni oshirishini aniqlagan [8]. MDH doirasida Bogolepova va Babasyan sun'iy intellekt vositalarining o'quv va baholash topshiriqlarini yaratishdagi imkoniyatlari bilan birga ularning metodik cheklovlarini ham ko'rsatgan [9]. Shu sababli AI xulosasi yakuniy pedagogik hukm emas, dastlabki analitik xulosa sifatida qabul qilinishi kerak.

PISA–AI kognitiv tahlil (PAKT) modeli. Tadqiqot doirasida PISA topshiriqlarining kognitiv talabini tizimli aniqlash uchun PISA–AI kognitiv tahlil (PAKT) modeli taklif etildi. Model ketma-ketligi quyidagicha: PISA topshirig'i → kontekst → ilmiy kompetensiya → bilim turi → kognitiv operatsiyalar → fikrlash bosqichlari va axborotlararo bog'lanish → AI yordamida dastlabki L/M/H tasnifi → o'qituvchi ekspertizasi → yakuniy kognitiv daraja. Modelning asosiy tamoyili: "AI tahlili + pedagogik ekspertiza = asoslangan kognitiv tasnif".

PAKT diagnostik matritsasi. PISA ramkasidagi sifat tavsiflarini o'qituvchi amaliyotida operatsionlashtirish uchun quyidagi mualliflik diagnostik matritsasi taklif etiladi. Ballar OECDning rasmiy PISA shkalasi emas; ular AI va o'qituvchi tahlilini standartlashtirishga xizmat qiluvchi metodik vositadir.

Talqin: 0–3 ball - past (L); 4–6 ball - o'rta (M); 7–10 ball - yuqori (H) kognitiv talab.

Amaliy tahlil namunasi. Suv havzasida yomg'irdan keyin nitrat 2,1 dan 7,8 mg/L gacha oshib, erigan kislorod 8,0 dan 3,4 mg/L gacha kamaygan. Shu stimulus asosida L/M/H darajadagi topshiriqlar tuzildi.

PAKT-prompt va pedagogik ahamiyat. PAKT modelini qo'llashda AIga quyidagi talablar beriladi: topshiriq kontekstini, ilmiy kompetensiyani va bilim turini aniqlash; o'quvchi bajaradigan kognitiv operatsiyalarni ketma-ket ko'rsatish; bilim elementlari, axborotlararo bog'lanish, abstrakt fikrlash va dalillar bilan ishlashni baholash; topshiriqni L/M/H darajaga dastlabki tasniflash va qarorni mezonlar bilan asoslash; statistik qiyinlik bilan kognitiv talabni aralashtirmaslik; noaniqlik bo'lsa ekspert tekshiruvi zarurligini ko'rsatish.

Mazkur yondashuv o'qituvchini topshiriqning tashqi murakkabligidan uning ichki kognitiv tuzilishiga e'tibor qaratishga undaydi. Natijada baholash mezonlarini ongli tanlash, turli kognitiv darajadagi topshiriqlarni konstruksiyalash va AI natijalarini tanqidiy baholash kompetensiyalari rivojlanadi. Muallifning avvalgi tadqiqotlarida bo'lajak biologiya o'qituvchilarini PISA bilan ishlashga tayyorlash [10], 4K ko'nikmalari [11], multimedia vositalari [12] va PISA topshiriqlarini sun'iy intellekt yordamida loyihalash [13] yo'nalishlari o'rganilgan. PAKT modeli ushbu izlanishlarning kognitiv tahlil bilan bog'liq mantiqiy davomi sifatida qaraladi.

Cheklovlar va ilmiy-metodik yangilik. Generativ AI bir xil topshiriqqa turli promptlarda turlicha tasnif berishi, kalit fe'llarga ortiqcha tayanishi yoki ishonchli ko'rinadigan, ammo metodik jihatdan xato izoh yaratishi mumkin. Shu sababli PAKT modelida "human-in-the-loop" - inson ekspertining yakuniy nazorati majburiy tamoyil hisoblanadi. Bu UNESCOning inson agentligi, etik mas'uliyat va AIdan tanqidiy foydalanishga asoslangan yondashuvi bilan uyg'un [2].

Tadqiqotning ilmiy-metodik yangiligi generativ AI va o'qituvchi ekspertizasini birlashtiruvchi PAKT modeli, uning diagnostik matritsasi va standartlashtirilgan PAKT-prompti taklif etilganligidadir. Model nazariy-metodik xarakterga ega bo'lib, keyingi bosqichda

Tahlil mezoni	0 ball	1 ball	2 ball
Bilim elementlari	Bitta	Ikki bog'langan	Bir nechta murakkab
Kognitiv operatsiya	Eslash / aniqlash	Qo'llash / talqin	Tahlil / baholash / asoslash
Axborotlararo bog'lanish	Talab qilinmaydi	Ikki element	Bir nechta manba / reprezentatsiya
Abstrakt / modelli fikrlash	Talab qilinmaydi	Qisman	Muhim darajada
Dalillar bilan ishlash	Yo'q	Bitta dalil	Solishtirish / baholash

Topshiriq	Talab qilinadigan faoliyat	Ball	Daraja
Nitrat miqdori necha mg/L ga oshgan?	Ma'lumotni topish va oddiy hisoblash	2	L
Nitrat ortishi va kislorod kamayishi orasidagi bog'lanishni tushuntiring.	Biologik bilim bilan ikki hodisani bog'lash	6	M
"Baliqlar kamayishiga o'g'itlar aloqasi yo'q" fikrini ma'lumotlar asosida baholang.	Da'voni tekshirish, dalillarni baholash, sababiy zanjir va xulosa	9	H

real topshiriqlar, bir nechta ekspert va turli AI modellari ishtirokida empirik validatsiya qilinishi lozim.

2 XULOSA

PISA tabiiy fanlar topshiriqlarining kognitiv talabini aniqlash o'qituvchining baholash kompetensiyasidagi muhim vazifadir. Kognitiv darajani savol hajmi yoki alohida fe'llar emas, balki bilim elementlari, fikrlash operatsiyalari, axborotlararo bog'lanish, abstrakt fikrlash va dalillar bilan ishlash chuqurligi belgilaydi. Generativ AI ushbu tahlilni tezlashtirishi mumkin, biroq yakuniy pedagogik qaror inson ekspertida qolishi zarur. PAKT modeli "AI tahlili + pedagogik ekspertiza = asoslangan kognitiv tasnif" tamoyiliga tayanib, malaka oshirish, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash va PISA tipidagi topshiriqlar banklarini ekspertizadan o'tkazishda qo'llanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] OECD. (2026). PISA 2025 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/86c36975-en .

[2] Miao, F., & Cukurova, M. (2024). AI Competency Framework for Teachers. Paris: UNESCO.

[3] Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (Eds.). (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman.

[4] Ergasheva, M., & Niyozov, Q. A. (2023). O'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligi monitoringida baholash dasturlari va topshiriqlaridan foydalanish metodikasi. Metodik qo'llanma. Toshkent: A. Avloniy nomidagi Pedagoglarni kasbiy rivojlantiri sh va yangi metodikalarga o'rgatish milliy-tadqiqot instituti. 160 b.

[5] Ismailov, A. A., Tog'ayeva, G., Akbarova, S., & Asqarova, D. (2019). Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha savodxonligini baholash. Metodik qo'llanma. Toshkent. 112 b.

[6] Rahmonova, G. Z. (2024). Development of the methodology of natural science teachers for working with tasks of the PISA international student assessment program. American Journal of Science and Learning for Development, 4(1), 29–35. https://doi.org/10.51699/ajsld.v4i1.226 .

[7] Ковалёва, Г. С., Пентин, А. Ю., Никишова, Е. А., & Никифоров, Г. Г. (2023). Естественно-научная грамотность: сборник эталонных заданий. Вып. 1. 4-е изд., стер. Москва; Санкт-Петербург: Просвещение. ISBN 978-5-09-097934-4.

[8] Охасова, Г., & Мукатаева, Ж. (2024). Методика анализа заданий функциональной грамотности на уроках химии. Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Естественно-географические науки, 80(2). https://doi.org/10.51889/3005-6217.2024.80.2.003 .

[9] Maity, S., Deroy, A., & Sarkar, S. (2025). Can large language models meet the challenge of generating school-level questions? Computers and Education: Artificial Intelligence, 8, 100370. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2025.100370 .

[10] Almatrafi, O., & Johri, A. (2025). Leveraging generative AI for course learning outcome categorization using Bloom's taxonomy. Computers and Education: Artificial Intelligence, 8, 100404. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2025.100404 .

[11] Боголепова, С. В., & Бабасян, Е. Р. (2024). Возможности искусственного интеллекта для разработки учебных и оценочных заданий по иностранным языкам. Преподаватель XXI век, 1(1), 137–154. https://doi.org/10.31862/2073-9613-2024-1-137-154 .

[12] Niyozov, Q. A. (2024). Methodology for developing the skills of working with the PISA in future biology teachers. Pedagogical Cluster: Journal of Pedagogical Developments, 2(5), 402–406. https://doi.org/10.5281/zenodo.11402525 .

[13] Niyozov, Q. A. (2025). Bo'lajak biologiya fani o'qituvchilari da xalqaro baholash dasturlari bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishda 4K ko'nikmalaridan foydalanish. Вестник КГУ им. Бердаха, 2(69), 180–184.

[14] Niyozov, Q. A. (2025). Bo'lajak biologiya fani o'qituvchilarida xalqaro baholash dasturlaridan foydalanish malakalarini rivojl antirishda multimedia vositalaridan foydalanish. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, 3, 963–966.

[15] Niyozov, Q. A. (2026). PISA uslubidagi biologik kontekstli topshiriqlar asosida o'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligi ni rivojlantirish metodikasi. Ta'lim va taraqqiyot ilmiy-uslubiy jurnali, 2, 1006–1017.

[16] Niyozov Qahramon Adashaliyevich. (2026). BO'LAJAK BIOLOGIYA O'QITUVCHILARINI PISA TOPSHIRIQLARINI SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA LOYIHALASHGA TAYYORLASH. Zamonaviy fan: innovatsion yondashuvlar va yosh tadqiq otchilarning dolzarb izlanishlari: II an'anaviy Respublika miqyosidagi konferensiya materiallari to'plami, 618–622. https://doi.org/10.5281/zenodo.21934829

[17] UNESCO. (2023). Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379683

PREZI PLATFORMASIDA TAQDIMOTLARNI YARATISH TEXNOLOGIYASI, TEXNIK IMKONIYATLARI VA FOYDALANISH BOSQICHLARI

Nuraddinova Gulrux Ikrom qizi[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy bulutli texnologiyalar asosida ishlovchi Prezi platformasining texnik tavsifi, uning o'ziga xos arxitekturasi va interfaol taqdimotlar yaratish algoritmlari tahlil qilinadi. Maqolada platformada ro'yxatdan o'tish, ishchi muhitni sozlash, tayyor shablonlar bilan ishlash, kontentni tahrirlash va tayyor loyihani eksport qilish jarayonlari qadam-baqadam yoritilgan.

Kalit so'zlar: Prezi, ZUI (Zooming User Interface), ro'yxatdan o'tish, shablon (template), interfeys, multimedia integratsiyasi, tahrirlash, raqamli vizuallashtirish

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazi "Aniq va tabiiy fanlar metodikasi" kafedrasi katta o'qituvchisi*

Аннотация

В данной статье анализируются технические характеристики платформы Prezi, работающей на основе современных облачных технологий, её уникальная архитектура и алгоритмы создания интерактивных презентаций. В статье пошагово описываются процессы регистрации на платформе, настройки рабочей среды, работы с готовыми шаблонами, редактирования контента и экспорта готового проекта.

Ключевые слова: Prezi, ZUI (Zooming User Interface), регистрация, шаблон, интерфейс, мультимедийная интеграция, редактирование, цифровая визуализация

Abstract

This article analyzes the technical specifications of the Prezi platform, which operates based on modern cloud technologies, its unique architecture, and algorithms for creating interactive presentations. The article describes step-by-step processes for registering on the platform, configuring the working environment, working with ready-made templates, editing content, and exporting a finished project.

Keywords: Prezi, ZUI (Zooming User Interface), registration, template, interface, multimedia integration, editing, digital visualization

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi ma'lumotlarni taqdim etish shakllarini ham tubdan o'zgartirib yubordi. Bugungi kunda vizuallashtirishning eng ilg'or va ommabop vositalaridan biri bu — Prezi platformasidir. Prezi an'anaviy "slaydma-slayd" tamoyilidan voz kechib, foydalanuvchiga yagona, cheksiz virtual maydonda ishlash imkonini beruvchi innovatsion platformadir. Ushbu texnologiyaning asosi ZUI (Zooming User Interface), ya'ni yaqinlashtiriluvchi foydalanuvchi interfeysi bo'lib, u ma'lumotlarni mantiqiy bog'liqlikda va dinamik harakatda ko'rsatishga xizmat qiladi.

Prezi platformasi nafaqat dizaynerlar, balki o'qituvchilar, talabalar va biznes vakillari uchun ham ochiq bo'lib, u murakkab loyihalarni sodda va tushunarli ko'rinishga keltirish imkonini beradi. Platforma bulutli tizimda ishlaganligi sababli, foydalanuvchidan o'z qurilmasiga og'ir dasturlar o'rnatishni talab qilmaydi va dunyoning istalgan nuqtasidan turib loyihalar ustida ishlash imkonini beradi. Quyida ushbu platformadan foydalanishning to'liq texnik sikli va uning funksional imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Platformada ishni boshlash: Ro'yxatdan o'tish va muhitni tanlash

Prezi platformasidan foydalanishning birinchi bosqichi uning rasmiy veb-sayti (prezi.com) orqali ro'yxatdan o'tishdir.

Login tugmasi orqali kirib dastlab registratsiyadan o'tamiz.

Bu yerda email manzilimizni yozish orqali yoki gmail akkauntimiz bilan to'g'ridan-to'g'ri kirish orqali ham amalga oshirsak bo'ladi.

Platforma bir nechta foydalanish darajalarini taklif etadi: Basic (bepul, asosiy funksiyalar), Individual, hamda o'qituvchi va talabalar uchun maxsus imtiyozli Education tariflari. Ro'yxatdan o'tish jarayoni elektron pochta yoki ijtimoiy tarmoqlar (Google, Facebook, Mic-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

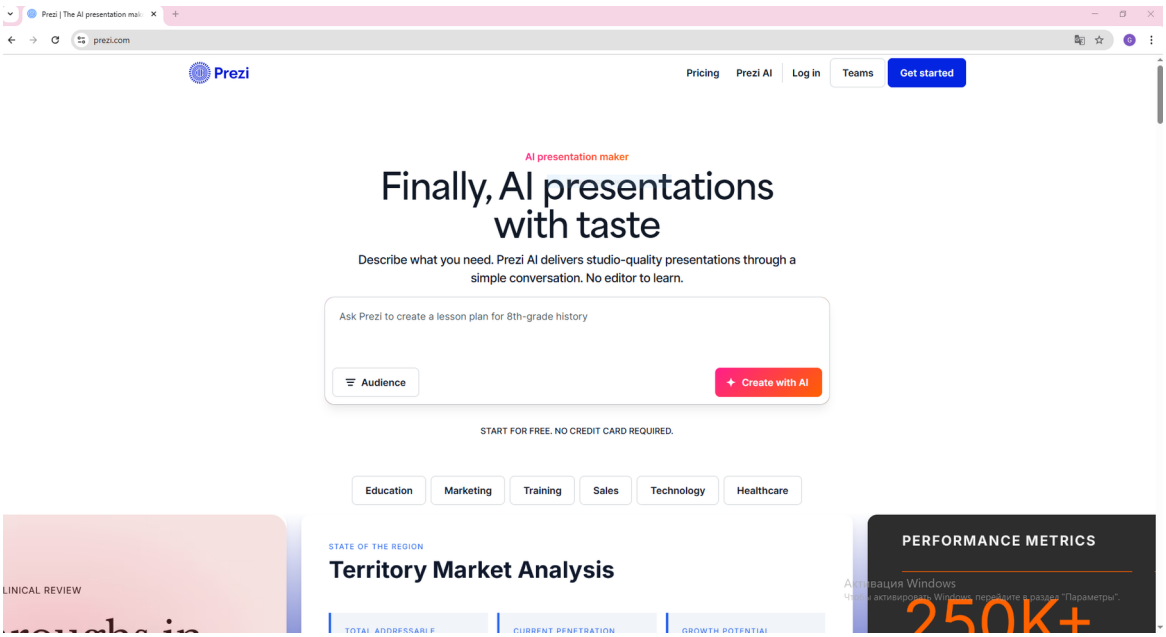

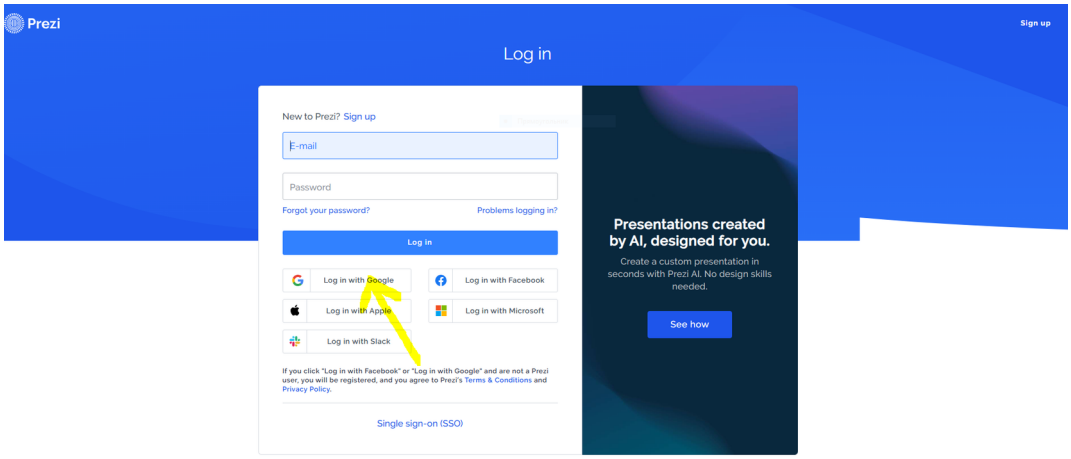

rosoft) akkauntlari orqali amalga oshiriladi.

Akkaunt yaratilgandan so'ng foydalanuvchi shaxsiy boshqaruv paneli (Dashboard) bilan tanishadi. Bu yerda uchta asosiy yo'nalish mavjud: Prezi Present (interfaol taqdimotlar), Prezi Video (video-kontentlar) va Prezi Design (infografika va posterlar). Foydalanuvchi o'z maqsadidan kelib chiqib, tegishli bo'limni tanlaydi. Ta'lim va biznes taqdimotlari uchun odatda "Prezi Present" bo'limi asosiy hisoblanadi.

Tayyor shablonlar bilan ishlash va ma'lumotlarni yuklash

Prezi foydalanuvchiga ishni noldan (Blank Canvas) yoki professional dizaynerlar tomonidan tayyorlangan shablonlar (Templates) asosida boshlashni taklif etadi. Shablonlar kutubxonasi fan, biznes, marketing va treninglar kabi kategoriyalarga bo'lingan. Tayyor shablonni tanlash vaqtni tejash bilan birga, taqdimotning ranglar uyg'unligi va animatsiya ketma-ketligini professional darajada saqlab qolish imkonini beradi.

Tayyor ma'lumotlarni platformaga kiritish jarayoni juda moslashuvchan. Foydalanuvchi o'zida mavjud bo'lgan an'anaviy PowerPoint slaydlarini Prezi-ga import qilishi mumkin. Bunda platforma har bir slaydni alohida ob'ekt sifatida taniydi va ularni yaxlit bir xaritaga joylashtirishga yordam beradi. Shuningdek, platforma PDF hujjatlar, Excel jadvallari va yuqori sifatli rasmlarni qo'llab-quvvatlaydi. Har bir yuklangan ma'lumot "Insert" menyusi orqali ishchi maydonga joylashtiriladi.

Ma'lumotlarni tahrirlash va strukturani shakllantirish.

Prezi-da ma'lumotlarni tahrirlash ikki darajada amalga oshiriladi: Vizual tahrir va Strukturaviy tahrir.

Strukturaviy tahrir: Ma'lumotlar "Topic" (Mavzu) va "Subtopic" (Kichik mavzu) deb ataluvchi konteynerlarga joylanadi. "Planet" strukturasi tanlansa, mavzular markaziy g'oya atrofida aylana shaklida, "Stack" tanlansa, varaqlar kabi ketma-ket joylashadi. Foydalanuvchi sichqoncha yordamida ushbu elementlarning o'rnini, o'lchamini va harakatlanish yo'nalishini (Path) erkin o'zgartirishi mumkin.

Vizual tahrir: Har bir matn bloki, rasm yoki figura ustiga bosilganda maxsus tahrirlash paneli ochiladi. Bu yerda shrift turi, rangi, shaffofligi va turli effektlarni sozlash mumkin. "Style" menyusi orqali butun taqdimotning fonini (Background) bir vaqtning o'zida o'zgartirish, kompaniya yoki brend ranglariga moslashtirish imkoniyati mavjud.

Multimedia elementlarini integratsiyalash va interfaollik

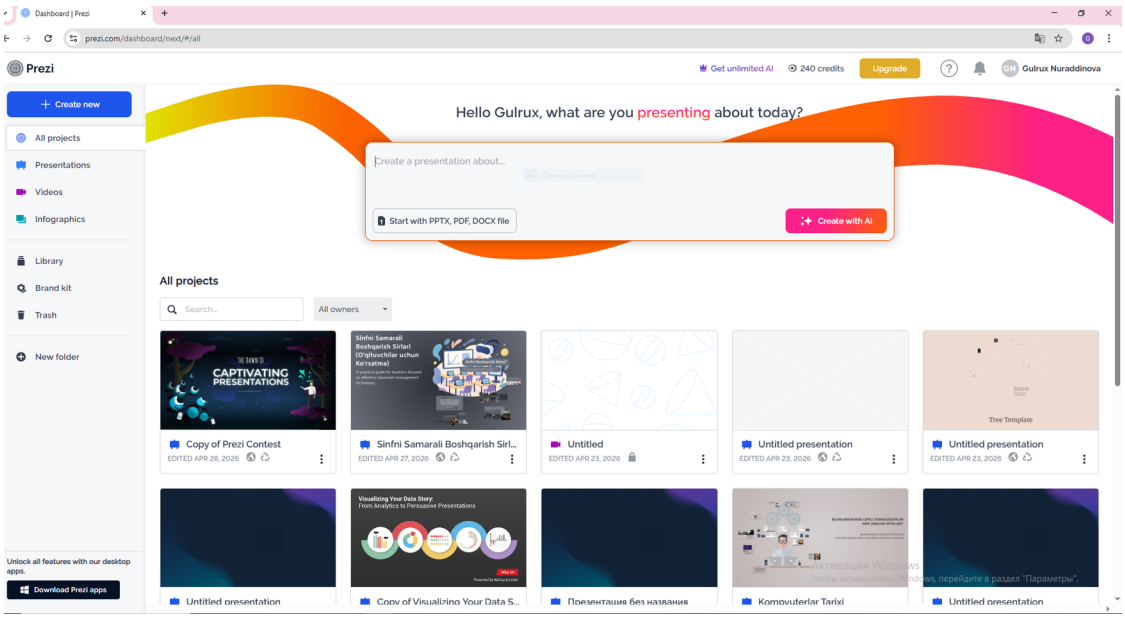

Prezi platformasining texnik ustunligi uning multimedia bilan ishlash imkoniyatida namoyon bo'ladi. Foydalanuvchi taqdimot ichiga YouTube, Video kabi manbalardan videolarni havola orqali integratsiya qilishi mumkin. Videolar taqdimot ijrosi vaqtida avtomatik tarzda ochiladi. Shuningdek, platformaning ichki kutubxonasida minglab piktogrammalar (Icons), shakllar va animatsiyalangan stikerlar mavjud bo'lib, ular ma'lumotni tushunishni osonlashtiradi.

Interfaollik darajasini oshirish uchun foydalanuvchi "Zoom-in" (yaqinlashish) nuqtalarini o'zi belgilaydi. Bu orqali rasmning kichik bir detaliga yoki matnning muhim qismiga alohida e'tibor qaratish mumkin. Shuningdek, taqdimotga audio-fayllar va ovozli tushuntirishlar qo'shish funksiyasi ham mavjud bo'lib, bu loyihani mustaqil o'rganish materialiga aylantiradi.

Tayyor loyihani saqlash, ulashish va eksport qilish

Taqdimot tayyor bo'lgach, platforma uni saqlash va boshqalarga yetkazishning bir necha usulini taklif qiladi. Bulutli tizim loyihani avtomatik ravishda saqlab boradi.

Share Link: Loyihaga kirish uchun maxsus havola yaratiladi. Bu havolani o'quvchilarga yoki mijozlarga yuborish orqali ularga taqdimotni onlayn ko'rish imkonini berish mumkin.

Collaborate: Bir nechta foydalanuvchiga bitta loyiha ustida bir vaqtning o'zida ishlash huquqini berish.

Prezi platformasi zamonaviy raqamli texnologiyalar dunyosida taqdimot madaniyatini mutlaqo yangi bosqichga olib chiqdi. Uning texnik imkoniyatlari — ro'yxatdan o'tishning soddaligi, boy shablonlar kutubxonasi, multimedia elementlarini oson integratsiya qilishi va nolineer ishlash mexanizmi uni an'anaviy dasturlardan sezilarli darajada ajratib turadi.

Platformadan foydalanish jarayoni foydalanuvchiga nafaqat ma'lumotlarni joylashtirish, balki ularni mantiqiy ssenariy asosida "jonlantirish" imkonini beradi. Prezi-da yaratilgan har bir loyiha o'ziga xos vizual xarita bo'lib, u tomoshabinning diqqatini boshqarish va axborotni uzoq muddatli xotirada saqlashga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, Prezi — bu shunchaki prezentatsiya dasturi emas, balki g'oyalarni vizual hikoya shaklida yetkazib beruvchi mukammal raqamli ekotizimdir. Ushbu texnologiyani o'zlashtirish har bir zamonaviy mutaxassis uchun axborot almashinuvi jarayonida ulkan raqobatdosh ustunlik taqdim etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Mayer, R. E. (2014). Computer Games for Learning: An Evidence-Based Approach. MIT Press.

[2] Prezi Inc. (2025). Official Prezi Support and Training Guide.

[3] Raqamli ta'lim texnologiyalari: O'quv-uslubiy qo'llanma. (2024).

[4] SaaS (Software as a Service) tizimlarining zamonaviy ta'limdagi o'rni tahlili.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379685

BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM SANLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDÍŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

A. Oralbaeva[a]

Annotaciya

Bul maqalada bilimlendiriw sistemasında jasalma intellekt hám sanlı texnologiyalardan paydalanıwdıń zamanagóy imkaniyatları teoriyalıq hám ámeliy jaqtan talqılanadı. Házirgi dáwirde sanlı transformaciya bilim beriw procesiniń mazmunına, oqıtıw usıllarına, oqıwshınıń óz betinshe islewine hám oqıtıwshınıń professional wazıypalarına jańa talaplar qoymaqta. Jasalma intellekt oqıw materialların tayarlaw, tapsırmalardı oqıwshınıń dárejesine sáykeslestiriw, tekstlerdi qayta islew, sorawlar dúziw, ideyalar usınıw hám kommunikativ shınıǵıwlardı joybarlaw sıyaqlı proceslerde oqıtıwshıǵa járdem bere aladı. Sanlı platformalar bolsa maǵlıwmat izlew, multimedia resursların qollanıw, birgelikte islew hám oqıw nátiyjelerin baqlaw ushın qolay sharayat jaratadı. Maqalada Project-Based Learning, kommunikativ oqıtıw, birgelikte oqıtıw, interaktiv oqıtıw hám individual jantasıwdı sanlı texnologiyalar menen birlestiriw múmkinshilikleri qarastırıladı. Sonıń menen birge, jasalma intellektti bilimlendiriwde qollanıwda maǵlıwmatlardıń durıslıǵın tekseriw, akademiyalıq durisliǵi, sanlı qáwipsizlik, jeke maǵlıwmatlardı qorǵaw hám texnologiyaǵa artıqsha súyeniw sıyaqlı máselelerge itibar beriwdiń zárúrligi kórsetiledi.

a *Moynaq rayonı texnikumı, Inglis tili páni oqıtıwshısı, Moynaq, Qaraqalpaqstan*

Abstract

This article discusses the modern opportunities for using artificial intelligence and digital technologies in the education system from both theoretical and practical perspectives. In the current era, digital transformation is placing new demands on the content of the educational process, teaching methods, students' independent learning, and teachers' professional responsibilities. Artificial intelligence can assist teachers in such processes as preparing educational materials, adapting tasks to students' proficiency levels, processing and revising texts, creating questions, generating ideas, and designing communicative activities. Digital platforms, in turn, provide convenient opportunities for information search, the use of multimedia resources, collaborative work, and monitoring learning outcomes.

The article examines the possibilities of integrating such approaches as Project-Based Learning, communicative language teaching, collaborative learning, interactive teaching, and individualized instruction with digital technologies. At the same time, it emphasizes the importance of addressing issues such as verifying the accuracy of information, maintaining academic integrity, ensuring digital safety, protecting personal data, and avoiding excessive dependence on technology when using artificial intelligence in education.

Gilt sózler: jasalma intellekt, sanlı texnologiyalar, sapalı bilimlendiriw, sanlı sawatlılıq, innovaciyalıq oqıtıw, interaktiv oqıtıw, Project-Based Learning, kommunikativ kompetenciya, individual oqıtıw, akademiyalıq adallıq.

KIRISIW

XXI ásirde bilimlendiriw sistemasında texnologiyalıq ózgerisler tezlesip barmaqta. Internet, mobil qurallar, elektron platformalar, multimedia resursları hám jasalma intellektke tiykarlanǵan sistemalar oqıw hám oqıtıw procesiniń ayrılmaz bóligine aylanıp baradı. Bunday jaǵdayda bilimlendiriwdiń maqseti tek maǵlıwmat beriw menen sheklenbeydi. Zamanagóy mektep hám joqarı oqıw orınları oqıwshılarda kritikalıq pikirlew, kommunikaciya, kreativlik, birgelikte islew, másele sheshiw hám sanlı sawatlılıq sıyaqlı kónlikpelerdi rawajlandırıwǵa úlken itibar beredi.

Sanlı texnologiyalardıń rawajlanıwı oqıwshılarǵa maǵlıwmatqa tez hám keń túrde iye bolıw múmkinshiligin berdi. Búgingi kúnde oqıwshı kitap, elektron maqala, video, audio, prezentaciya yamasa interaktiv platforma arqalı bilim ala aladı. Biraq maǵlıwmattı tez tabıw menen onıń durıslıǵın anıqlaw arasında úlken ayırmashılıq bar. Sol sebepli zamanagóy bilimlendiriwde oqıwshıǵa tek maǵlıwmat beriw emes, al maǵlıwmattı analizlew, salıstırıw, bahalaw hám óz pikirin dálillewdi úyretiw zárúr.

Jasalma intellekttiń rawajlanıwı bilimlendiriw tarawında jańa múmkinshiliklerdi payda etti. JI járdeminde oqıtıwshı bir tema boyınsha túrli dárejedegi tapsırma-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

lar, sorawlar, tekstler, dialoglar, testler hám kommunikativ shınıǵıwlardı tez tayarlay aladı. Bul oqıtıwshınıń waqıtın únemlew menen birge, sabaqtı oqıwshılardıń individual qábiletlerine sáykeslestiriwge járdem beredi. Biraq, jasalma intellekt bilimlendiriwde oqıtıwshınıń ornın tolıq basa almaydı. Oqıtıwshı sabaqtıń maqsetin belgileydi, materialdı tańlaydı, onıń sapasın tekseredi, oqıwshılardı baǵdarlaydı hám pedagogikalıq qarar qabıllaydı. Sonıń ushın JI oqıtıwshını almastırıwshı emes, al onıń professional múmkinshiliklerin keńeytiwshi sanlı járdemshi sıpatında qaralıwı kerek.

Bul maqalada bilimlendiriwde jasalma intellekt hám sanlı texnologiyalardan paydalanıwdıń tiykarǵı baǵıtları, olardı zamanagóy pedagogikalıq metodlar menen birlestiriw múmkinshilikleri, oqıtıwshınıń ózgerip atırǵan roli hám sanlı texnologiyalardan paydalanıwdaǵı tiykarǵı qáwipler qarastırıladı.

Izertlewdiń tiykarǵı maqseti — jasalma intellekt hám sanlı texnologiyalardı bilimlendiriw procesine maqsetli engiziw arqalı oqıtıw sapasın arttırıwdıń pedagogikalıq múmkinshiliklerin anıqlaw.

Bul maqsetke erisiw ushın tómendegi wazıypalar belgilenedi:

1. Jasalma intellekttiń bilimlendiriwdegi ornın úyreniw;
2. Sanlı texnologiyalardıń oqıw procesine tásirin analizlew;
3. Oqıw materialların individuallastırıw imkaniyatların anıqlaw;
4. Project-Based Learning hám kommunikativ metodlardı sanlı qurallar menen birlestiriw jolların kórsetiw;
5. Oqıtıwshınıń zamanagóy sanlı ortadaǵı jańa rolın belgilew;
6. JI hám sanlı texnologiyalardan paydalanıwǵa baylanıslı pedagogikalıq hám etikalıq máselelerdi analizlew;
7. Sabaq procesinde qollanıwǵa bolatuǵın ámeliy modeldi usınıw.

Jasalma intellekt bilimlendiriwde bir ǵana texnologiya emes, al birneshe wazıypanı orınlay alatuǵın sanlı járdemshi sıpatında qaralmaqta. Ol tekst jaratıw, maǵlıwmatlardı strukturalastırıw, sorawlar dúziw, túsindirmeler beriw, ideyalar usınıw hám oqıw materialların qayta islew sıyaqlı jumıslardı tezletedi. Mısalı, oqıtıwshı belgili bir tema boyınsha B1 dárejedegi oqıwshılar ushın tekst tayarlawdı, onıń tiykarında sorawlar dúziwdi yamasa speaking tapsırmaların jaratıwdı JI járdeminde usınıs retinde alıwı múmkin. Keyin oqıtıwshı bul materialdı óz oqıwshılarınıń jasına, bilim dárejesine hám sabaqtıń maqsetine sáykeslestiredi.

Jasalma intellekttiń jáne bir áhmiyetli múmkinshiligi — individual oqıtıwǵa járdem beriwi. Bir klass ishinde oqıwshılardıń bilim dárejesi birdey bolmawı múmkin. Ayrım oqıwshılar jańa materialdı tez ózlestirse, basqalarǵa qosımsha túsindiriw yamasa qaytalaw kerek boladı. JI járdeminde bir tema ushın A2, B1 hám B2 dárejedegi tapsırmalar tayarlanıwı múmkin. Bunday jantasıw oqıtıwshıǵa hár bir oqıwshınıń individual qábiletlerin esapqa alıwǵa múmkinshilik beredi. Biraq individualizaciya oqıwshılardı bir-birinen bóleklew emes, al olardıń múmkinshiligine sáykes qosımsha qolaw kórsetiw dep túsiniliwi kerek.

Dástúriy sabaqta bir klassqa birdey tapsırma beriw qolay bolǵanı menen, hár bir oqıwshınıń úyreniw tezligi hám tayarlıq dárejesi túrli bolıwı múmkin. Sanlı texnologiyalar bul máselege birneshe sheshim usınadı.

Oqıwshı elektron materialdı ózine qolay waqıtta qayta kóriwi, videonı birneshe márte tıńlawı yamasa interaktiv tapsırmanı qayta orınlawı múmkin. Bul, ásirese, til úyreniw procesinde áhmiyetli. Sebebi til úyreniwde tıńlaw, oqıw, jazıw hám sóylew kónlikpeleri birdey tezlikte rawajlanbawı múmkin. Mısalı, ingliz tili sabaǵında oqıwshı aldın qısqa videonı kóredi, keyin audio tıńlaydı, tekst penen salıstıradı, test orınlaydı hám aqırında jup penen pikir almasıwǵa qatnasadı. Bul jantasıw bir sabaq ishinde birneshe til kónlikpesin birlestiriwge múmkinshilik beredi.

Sanlı platformalardıń jáne bir artıqmashılıǵı — tez feedback. Oqıwshı tapsırmanı orınlaǵannan keyin óz nátiyjesin kóriwi múmkin. Oqıtıwshı bolsa qaysı sorawlar yamasa temalar oqıwshılarǵa qıyın bolǵanın baqlay aladı. Sol maǵlıwmat tiykarında keyingi sabaqtı qayta joybarlawǵa boladı.

Oqıtıwshınıń kúndelikli jumısında sabaqqa tayarlanıw úlken waqıt hám energiya talap etedi. Temaǵa sáykes tekst, soraw, test, sózlik, dialog, role-play hám shınıǵıwlar tayarlaw kóp waqıt alıwı múmkin. JI bul processti jeńillestiriwshi qurallardan biri bola aladı. Mısalı, "International Food" teması boyınsha oqıtıwshı JI járdeminde túrli mámleketlerdiń milliy taǵamları haqqında qısqa tekst, jańa sózler, comprehension questions, speaking prompts hám role-play scenariylerin tayarlaw ideyasın alıwı múmkin.

Biraq JI tayarlaǵan materialdı tikeley sabaqqa engiziw durıs emes. Oqıtıwshı aldın materialdı oqıp shıǵıwı, faktlerdi tekseriwi, til qátelerin dúzetiwi hám onı oqıwshılardıń dárejesine sáykeslestiriwi kerek.

Demek, JI oqıtıwshınıń material tayarlaw procesin avtomatlastırıwı múmkin, biraq pedagogikalıq qarardıń ornın basa almaydı. Aqırǵı juwapkershilik oqıtıwshıda qaladı.

Project-Based Learning — oqıwshını real yamasa shártli bir másele ústinde islewge, izertlewge hám aqırǵı produkt jaratıwǵa baǵdarlaytuǵın oqıtıw usılı. Bul metodta oqıwshı tek tayar maǵlıwmattı qabıllamaydı, al ózi izlenedi, derek jıynaydı, maǵlıwmattı qayta isleydi hám nátiyjesin basqalardıń aldında usınadı.

Sanlı texnologiyalar Project-Based Learning procesiniń hár bir basqıshında paydalanılıwı múmkin. Oqıwshılar internetten maǵlıwmat izley aladı, elektron prezentaciya tayarlaydı, súwret hám video materiallardan paydalanadı, birgelikte dokumentler menen isleydi hám aqırında óz projectin qorǵaydı.

Mısalı, "Every Country Has Its Culture" projectinde oqıwshılar bir mámleketti tańlaydı. Olar sol mámlekettiń mádeniyatı, milliy taǵamları, salt-dástúrleri, kiyimleri hám turmıs tarzı haqqında maǵlıwmat jıynaydı. Keyin súwretlerdi tańlap, prezentaciya tayarlap, ingliz tilinde klass aldında qorǵaydı. Bul processte oqıwshınıń tıńlaw, oqıw, jazıw hám sóylew kónlikpeleri menen birge izertlew, kommunikaciya, kreativlik, kritikalıq pi-

kirlew hám topar menen islew qábiletleri de rawajlanadı. Sonlıqtan sanlı texnologiya projecttiń ornın baspaydı. Kerisinshe, ol oqıwshınıń izertlew hám kreativ jumısların bayıtıwshı qurallardan biri bolıp xızmet etedi.

Sanlı transformaciya oqıtıwshınıń ornın kemeytpeydi. Kerisinshe, oqıtıwshınıń professional wazıypaların keńeytedi. Dástúriy modelde oqıtıwshı tiykarınan bilim beriwshi derek bolsa, zamanagóy sanlı ortada ol bilim alıw procesiniń dizayneri, baǵdarlawshısı, keńesshisi hám nátiyjelerdi bahalawshısı sıpatında is alıp baradı.

Zamanagóy oqıtıwshı sanlı materialdı tańlawı, onıń sapasın tekseriwi, oqıw maqsetine sáykeslestiriwi hám oqıwshınıń jumısın baqlawı kerek. Sol sebepli oqıtıwshınıń sanlı kompetenciyası professional kompetenciyanıń áhmiyetli bóligine aylanıp barmaqta.

AI menen islewde oqıtıwshı úsh tiykarǵı sorawdı berip otırıwı kerek:

"Bul material durıs pa?"

"Bul tapsırma sabaqtıń maqsetine sáykes pe?"

"Oqıwshı bul jumısta óz betinshe pikirledi me?"

Bul sorawlar oqıtıwshıǵa texnologiyanı maqsetli hám juwapkershilik penen qollanıwǵa járdem beredi.

Jasalma intellekt bilimlendiriw ushın kóp múmkinshilik usınǵanı menen, onı qollanıwda belgili bir qáwipler hám sheklewler bar.

Birinshi másele — maǵlıwmatlardıń durıslıǵı. JI ayrım jaǵdaylarda qáte yamasa tolıq emes maǵlıwmat usınıwı múmkin. Sonıń ushın áhmiyetli faktler birneshe isenimli derekler menen tekseriliwi kerek.

Ekinshi másele — texnologiyaǵa artıqsha súyeniw. Eger oqıwshı barlıq esse, juwap yamasa tapsırmanı AI járdeminde tayarlasa, onıń óz betinshe pikirlew kónlikpesi jetkilikli rawajlanbawı múmkin. Sol sebepli oqıtıwshı AI menen birge individual pikirlewdi talap etetuǵın tapsırmalar beriwi kerek.

Úshinshi másele — akademiyalıq adallıq. Oqıwshı AI járdeminde alınǵan materialdı óziniń original jumısı sıpatında usınbawı kerek. Oqıtıwshı oqıwshılarǵa derek penen islew, maǵlıwmatqa silteme beriw, óz pikirin qosıw hám tayar materialdı qayta islew mádeniyatın úyretiwi tiyis.

Tórtinshi másele — jeke maǵlıwmatlardı qorǵaw. Oqıwshı yamasa oqıtıwshı jeke maǵlıwmatlardı hár qanday ashıq sanlı platformaǵa kirgiziwden aldın qáwipsizlik talapların esapqa alıwı kerek.

Sanlı texnologiyalardı nátiyjeli qollanıw ushın tek texnikalıq kónlikpeler jetkilikli emes. Oqıwshı sanlı sawatlılıqqa da iye bolıwı kerek. Sanlı sawatlılıq maǵlıwmat izlew, derekti tekseriw, onlayn qáwipsizlikti saqlaw, sanlı kommunikaciya etikasın biliw hám maǵlıwmattı juwapkershilik penen qollanıwdı óz ishine aladı.

Mısalı, oqıwshı internetten bir fakt tapqanda, onı birden durıs dep qabıllamawı kerek. Ol derektiń avtorın, jaratılǵan waqtın, maqsetin hám basqa isenimli dereklerdegi maǵlıwmatlar menen sáykesligin tekseriwi kerek. Bul kónlikpeler keleshekte tek oqıw procesinde emes, professional hám kúndelikli turmısta da úlken áhmiyetke iye boladı.

JI hám sanlı texnologiyalardı bir sabaqqa birlestiriwge boladı.

Eń áhmiyetli princip — texnologiyanı sabaqtıń maqsetine boysındırıw.

Sabaq basqıshı| Aktivlik| Negizgi kónlikpe
Warm-up| Digital quiz| Qızıǵıwshılıq
Presentation| AI-supported vocabulary| Sózlik
Listening| Audio + questions| Tıńlaw
Group work| Digital research| Birgelikte islew
Speaking| One-minute challenge| Sóylew
Project| Digital presentation| Kreativlik
Reflection| Online feedback| Óz-ózin bahalaw

Bul modeldiń tiykarǵı artıqmashılıǵı — sabaqtıń hár bir basqıshında sanlı qurallar tek maqsetli wazıypanı atqaradı. Mısalı, warm-up basqıshında digital quiz oqıwshını sabaqqa qızıqtıradı. Presentation basqıshında AI járdeminde tayarlanǵan sózler jańa leksikanı túsindiriwge járdem beredi. Listening basqıshında audio material tıńlaw kónlikpesin rawajlandıradı.

Group work basqıshında oqıwshılar birgelikte maǵlıwmat izley aladı. Speaking basqıshında olar qısqa waqıt ishinde óz pikirin jetkeredi. Project basqıshında jıynalǵan maǵlıwmat prezentaciya túrinde usınıladı. Aqırında online feedback yamasa refleksiya arqalı oqıwshılar óz jumısın bahalaydı.

Joqarıdaǵı talqılawdan kórinip turǵanınday, JI hám sanlı texnologiyalar oqıw procesiniń birneshe komponentin bir waqıtta qollawǵa múmkinshilik beredi. Oqıtıwshı material tayarlawǵa ketetuǵın waqıtın únemley aladı, al oqıwshı túrli formattaǵı material menen isleydi.

Sonıń menen birge, texnologiyanıń nátiyjeliligi onı qollanıw maqsetine baylanıslı. Tek prezentaciya yamasa AI menen tayarlanǵan tekstti sabaqqa qosıw innovaciya dep esaplanbaydı. Innovaciyalıq jantasıw oqıwshınıń belsendi háreketin, pikirlewdi hám real kommunikaciyanı kúsheytiwi kerek. Mısalı, eger sabaqtıń maqseti tıńlap túsiniwdi rawajlandırıw bolsa, AI járdeminde tayarlanǵan audio teksttiń artınan mağınanı anıqlaw, faktlerdi tabıw hám juwaplardı dálillew tapsırmaları beriliwi múmkin. Eger maqset sóylew bolsa, oqıwshı tayar AI juwabın oqıp bermey, onı óz sózleri menen qayta dúziwi kerek. Bul jerde "technology for technology's sake" principinen saqlanıw zárúr. Yaǵnıy, texnologiya tek zamanagóy kórinis ushın emes, anıq pedagogikalıq nátiyjege erisiw ushın qollanılıwı kerek.

Birinshiden, sanlı texnologiya sabaqtıń maqsetinen kelip shıǵıwı kerek. Oqıtıwshı aldın "Qaysı texnologiyanı qollansam boladı?" dep emes, "Oqıwshı sabaq aqırında neni bile alıwı hám neni orınlay alıwı kerek?" dep soraw qoyǵanı maqul.

Ekinshiden, AI járdeminde tayarlanǵan material hár dayım oqıtıwshı tárepinen tekseriliwi kerek. Faktler, til qáteleri, jasqa sáykeslik, mádeniy kontekst hám pedagogikalıq maqset baqlanıwı tiyis.

Úshinshiden, sanlı tapsırmalar oqıwshınıń belsendi qatnasıwın támiyinlewi kerek. Oqıwshı tek ekrannan maǵlıwmat alıwshı emes, al pikirlewshi, izertlewshi, jaratıwshı hám kommunikaciyaǵa kirisiwshi bolıwı kerek.

Tórtinshiden, oqıwshılarǵa AI menen islewdiń etikalıq qaǵıydaları túsindiriliwi zárúr. Olar tayar materialdı kóshirip alıwdan kóri, AI-dı ideya alıw, soraw

dúziw, materialdı qayta islew hám óz pikirin rawajlandırıw quralları sıpatında paydalanıwı kerek.

Besinshiden, oqıtıwshılar ózleriniń sanlı kompetenciyasın úzliksiz rawajlandırıwı kerek. Jańa platformalar hám AI quralları tez ózgerip atırǵanı ushın professional rawajlanıw da úzliksiz proces bolıwı tiyis.

Zamanagóy bilimlendiriwde jasalma intellekt hám sanlı texnologiyalar úlken pedagogikalıq múmkinshilikler ashpaqta. Olar sabaq materialların tez tayarlaw, oqıwshılardıń individual ayırmashılıqların esapqa alıw, interaktiv tapsırmalar dúziw, project jumısların qollaw hám feedback procesin jetilistiriw ushın qollanılıwı múmkin.

Sanlı texnologiyalar ásirese til úyreniw procesinde úlken áhmiyetke iye. Video, audio, elektron tekst, interaktiv test, online kommunikaciya hám jasalma intellektke tiykarlanǵan qurallar oqıwshınıń tıńlaw, oqıw, jazıw hám sóylew kónlikpelerin bir-biri menen baylanısta rawajlandırıwǵa múmkinshilik beredi. Biraq, texnologiyanıń ózi sapalı bilimniń kepili emes. Sapalı bilim oqıtıwshınıń professional tájiriybesi, durıs metodologiyalıq qararları, oqıwshınıń belsendi qatnasıwı hám sanlı qurallardı maqsetli qollanıwı arqalı qalıptasadı.

Jasalma intellekt oqıtıwshını almastırıwshı emes, onıń pedagogikalıq múmkinshiliklerin keńeytiwshi qurallardan biri sıpatında qaralıwı kerek. Keleshekte bilimlendiriwdiń sapası "kóbirek texnologiya" menen emes, texnologiya, pedagogika hám adamlıq qatnasıqtıń durıs úylesiwi menen belgilenedi.

Demek, zamanagóy oqıtıwshınıń tiykarǵı wazıypası — sanlı texnologiyanı tek qollanıw emes, al onı oqıwshınıń bilim alıwına, óz betinshe pikirlewine, kreativligine hám kommunikativ kompetenciyasına xızmet ettiriw. Sol jaǵdayda jasalma intellekt hám sanlı texnologiyalar bilimlendiriw sistemasınıń nátiyjeliligin arttırıwshı kúshli pedagogikalıq resursqa aylanadı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] UNESCO. (2023). Guidance for Generative AI in Education and Research. UNESCO.

[2] UNESCO. (2021). AI and Education: Guidance for Policymakers. UNESCO.

[3] OECD. (2023). Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. OECD Publishing.

[4] Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017–1054.

[5] Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.

[6] Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching. Pearson.

[7] Bell, S. (2010). Project-Based Learning for the 21st Century: Skills for the Future. The Clearing House, 83(2), 39–43.

[8] Kapp, K. M. (2012). The Gamification of Learning and Instruction. Pfeiffer.

[9] Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. Council of Europe Publishing.

[10] Nunan, D. (2004). Task-Based Language Teaching. Cambridge University Press.

Conference paper QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379687

THE IMPACT OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON ACADEMIC WRITING: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Oteshova Raykhan Bakhadir kizi[a]

Abstract

This article discusses the benefits and challenges of using artificial intelligence in academic writing. It explains how AI can help teachers and students improve texts, correct grammar, and organize ideas while stressing the need to verify information and use AI responsibly.

Keywords: artificial intelligence, academic writing, education, English language, teachers, students, digital tools

a *English Language Teacher, School 12, Shumanay District, Karakalpakstan, Uzbekistan*

Annotatsiya

Maqolada sun'iy intellektdan ilmiy yozuvda foydalanishning afzalliklari va muammolari yoritiladi. AI matnni yaxshilash, grammatik xatolarni tuzatish va fikrlarni tartiblashga yordam beradi. Ma'lumotni tekshirish va undan mas'uliyat bilan foydalanish muhimligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ilmiy yozuv, ta'lim, ingliz tili, o'qituvchilar, o'quvchilar, raqamli vositalar

Аннотация

В статье рассматриваются преимущества и трудности использования искусственного интеллекта в учебном и научном письме. Описывается его помощь в улучшении текста и грамматики, а также важность проверки информации и соблюдения академической честности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, академическое письмо, образование, английский язык, учителя, учащиеся, цифровые инструменты

0.1 INTRODUCTION

Today, artificial intelligence (AI) is becoming more common in education. Teachers and students use AI tools to find ideas, understand difficult topics, check grammar, and improve written work. Tools such as ChatGPT can give explanations, suggest examples, and help users organize their thoughts.

As an English language teacher, I know that students often need support with vocabulary, grammar, and writing. AI can offer extra practice and quick explanations. Teachers can also use it to prepare exercises, reading questions, and classroom activities. However, technology should support learning, not do all the work for students.

The aim of this article is to describe the main benefits and challenges of using generative AI in academic writing and education. It is based on selected publications and guidance about AI in education. It does not present a new survey or experiment.

0.2 HOW AI CAN HELP WITH WRITING

Writing in English can be difficult for learners. They may know what they want to say but have trouble choosing words, building sentences, or connecting ideas. AI tools can help by explaining grammar rules, suggesting clearer sentences, and pointing out possible mistakes.

AI can also help writers plan their work. For example, a student may ask for possible headings or questions about a topic. The student should then choose useful ideas and develop them in their own words. This process can make writing less stressful and help learners understand how a text is organized.

Teachers may use AI to prepare sample paragraphs, vocabulary activities, or writing prompts. They must still check the materials because AI may include errors or examples that are not suitable for students' level. AI suggestions should be reviewed before being used in class.

0.3 ADVANTAGES OF AI IN EDUCATION

One advantage of AI is that it can give quick feedback. Students can ask why a sentence is incorrect or

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

request an explanation of a grammar rule. This may help them notice mistakes and practise more independently.

Another advantage is that AI can provide different examples of the same idea. For instance, a learner can ask for simple examples of the present perfect tense or vocabulary connected with a reading topic. The teacher can adapt these examples to the lesson and the students' needs.

AI may also save teachers time when preparing first drafts of worksheets, quizzes, or discussion questions. This does not mean teachers should use every answer without checking it. Their professional knowledge is needed to make sure that activities are accurate, fair, and useful.

0.4 CHALLENGES AND RISKS

AI does not always provide correct information. Sometimes an answer sounds confident but contains mistakes, unclear explanations, or references that cannot be found. Students and teachers should check important facts with reliable books, academic articles, or trusted educational websites.

Another problem is overdependence. If students ask AI to write a complete assignment and submit it as their own work, they may miss the chance to practise writing and critical thinking. They may also struggle to explain the ideas in their assignment. Students should follow their school's rules and be honest about the help they receive.

Privacy is important too. Teachers and students should avoid entering personal details or confidential school information into AI tools unless they have permission and understand how the information may be used. Access to technology can also differ between students, so AI-based tasks should not unfairly disadvantage learners with limited internet or devices.

0.5 USING AI RESPONSIBLY

AI is most helpful when students remain active in the learning process. They should try to write their own ideas first, then use AI for limited support such as checking grammar or asking for feedback. They should read the suggestions carefully and make sure they understand the final text.

Teachers should check AI-generated materials before using them in lessons. They can teach students to compare information with trusted sources, identify possible errors, and think about whether an answer really fits the question. These skills are part of digital literacy.

UNESCO (2023) recommends a human-centred approach to generative AI in education and research. This means people should remain responsible for decisions and that privacy, fairness, and learning needs should be considered. Schools should also make their expectations about AI use clear.

0.6 DISCUSSION

Generative AI can be a useful extra tool for English language teaching and academic writing. It can help students practise language, plan a text, and receive explanations. It can also give teachers ideas for classroom materials. However, its usefulness depends on how it is used and how carefully its output is checked.

AI cannot replace the teacher's knowledge of students, classroom relationships, and learning progress. Students still need to read, think, discuss, and write independently. A balanced approach combines digital tools with teacher guidance, reliable learning materials, and regular practice.

0.7 CONCLUSION

Artificial intelligence offers several opportunities for improving academic writing and supporting English language learning. It can help with grammar, vocabulary, planning, and feedback. At the same time, it can produce incorrect information and may encourage students to depend too much on technology.

Teachers and students should therefore use AI carefully, check facts, protect personal information, and follow academic honesty rules. AI should be treated as an assistant, not as a replacement for the learner's own work or the teacher's role. When used responsibly, it can support learning and help students become more confident writers.

REFERENCES

[1] Cotton, D. R. E., Cotton, P. A., & Shipway, J. R. (2024). Chatting and cheating: Ensuring academic integrity in the era of ChatGPT. Innovations in Education and Teaching Internationa l, 61(2), 228–239. https://doi.org/10.1080/14703297.2023.2190148

[2] Kasneci, E., et al. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. Learning and Individual Differences, 103, 102274. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274

[3] UNESCO. (2023). Guidance for generative AI in education and research. Paris: UNESCO. https://doi.org/10.54675/EWZM9535

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379695

TEXNOLOGIYA FANI DARSLARINI TASHKIL ETISHDA KO'PVEKTORLI YONDASHUVNI SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Paluanova Mexribanım Ayapbergenovna[a]

Annotatsiya

Maqolada texnologiya fani darslarini tashkil etishda ko'pvektorli yondashuvni sun'iy intellekt vositalari asosida takomillashtirish masalalari yoritilgan. Metodik, raqamli, amaliy va baholash vektorlarining uyg'unligi asoslanib, amaliy model taklif etilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya fani, ko'pvektorli yondashuv, sun'iy intellekt, dars tashkil etish, metodik vektor, raqamli ta'lim, pedagogik mahorat

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi Texnologiya fani metodisti*

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы совершенствования многовекторного подхода к организации уроков технологии на основе средств искусственного интеллекта. Обоснована взаимосвязь методического, цифрового, практического и оценочного векторов, предложена модель.

Ключевые слова: технология, многовекторный подход, искусственный интеллект, организация урока, методический вектор, цифровое образование, педагогическое мастерство

Abstract

The article examines how the multivector approach to organizing technology lessons can be improved using artificial intelligence tools. The interrelation of methodological, digital, practical and assessment vectors is substantiated and a model is proposed.

Keywords: technology education, multivector approach, artificial intelligence, lesson organization, methodological vector, digital education, pedagogical skills

1 KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining joriy etilishi o'qituvchi faoliyatiga bo'lgan talablarni sezilarli darajada o'zgartirmoqda. UNESCO hujjatlarida generativ SI vositalarini ta'limga kiritishda inson nazorati, etik me'yorlar va o'qituvchining yetakchi rolini saqlash zarurligi ta'kidlanadi. Shu nuqtai nazardan texnologiya fani alohida o'rin tutadi: u nazariy bilimni amaliy faoliyat, loyiha va ijodiy ishlanma bilan uyg'unlashtirishni talab qiladi.

Amaliyotda texnologiya darslari ko'pincha bir yo'nalishli tashkil etiladi: yoki nazariy tushuntirishga, yoki faqat amaliy ishga urg'u beriladi. Bu o'quvchilarning bilim, ko'nikma va ijodiy qobiliyatlarini yaxlit rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Mazkur muammoni hal etishda ko'pvektorli yondashuv samarali bo'lib, uning SI vositalari bilan boyitilishi dars sifatini oshirish imkonini beradi. Maqolaning maqsadi – texnologiya fani darslarini tashkil etishda ko'pvektorli yondashuvni SI asosida takomillashtirishning mazmuni va mexanizmlarini yoritishdir.

Ko'pvektorli yondashuvning mohiyati

Ko'pvektorli yondashuv deganda dars jarayonini bir-birini to'ldiruvchi bir nechta yo'nalish (vektor)larning uyg'un amal qilishi sifatida loyihalash va tashkil etish tushuniladi. Texnologiya fani uchun to'rtta asosiy vektorni ajratish maqsadga muvofiq: metodik, raqamli, amaliy va baholash vektorlari. Metodik vektor dars maqsadi, mazmuni, usul va shakllarini belgilaydi; raqamli vektor o'quv muhitini zamonaviy vositalar bilan boyitadi; amaliy vektor ustaxona va loyiha ishlarini qamrab oladi; baholash vektori esa natijalarni kuzatish va o'quvchini qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi.

Bu yondashuvning nazariy asosini texnologik, pedagogik va predmet bilimlarining integratsiyasi haqidagi g'oya (TPACK) tashkil etadi. Unga ko'ra samarali dars faqat texnologiyani bilishga emas, balki uni pedagogik maqsad va fan mazmuni bilan bog'lay olishga tayanadi. Loyiha asosidagi ta'lim ham o'quvchilar faolligini oshiruvchi muhim vosita sifatida e'tirof etiladi. Baholash vektori jihatidan esa shakllantiruvchi baholash va o'z

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Table 1 – Texnologiya darslarida ko'pvektorli modelning SI bilan uyg'unligi

Vektor	Asosiy vazifasi	Sun'iy intellekt vositalarining roli
Metodik	Dars maqsadi, mazmuni va usullarini loyihalash	Dars ishlanmasi, kalendar-tematik reja va test vazifalari loyihalarini tayyorlash; o'qituvchi ularni tahrir qiladi
Raqamli	Dars muhitini texnologik jihatdan boyitish	Virtual laboratoriya, 3D modellashtirish va simulyatsiya dasturlari, interaktiv taqdimotlar
Amaliy	Ustaxona va loyiha mashg'ulotlarini tashkil etish	Loyiha g'oyalarini generatsiya qilish, material sarfi va bosqichlar hisobi, texnik xavfsizlik bo'yicha eslatmalar
Baholash	O'quvchi natijalarini kuzatish va qo'llab-quvvatlash	Mezonli rubrikalar, avtomatik tahlil, individual fikr-mulohaza va ortda qolayotgan o'quvchilarni aniqlash

vaqtida berilgan fikr-mulohaza o'quv natijalariga ijobiy ta'sir qilishi ko'rsatilgan.

Sun'iy intellekt asosida takomillashtirish modeli

SI vositalari har bir vektorda o'qituvchining o'rnini bosmaydi, balki uning ish samaradorligini oshiruvchi yordamchi vazifasini bajaradi. Tadqiqotlar SI ta'limda moslashuvchan o'qitish, avtomatlashtirilgan baholash va tahlil imkoniyatlarini kengaytirishini ko'rsatadi, biroq pedagoglarning faol ishtiroki hal qiluvchi bo'lib qoladi. Taklif etilayotgan modelning mazmuni 1-jadvalda keltirilgan.

Metodik vektorda o'qituvchi SI yordamida dars ishlanmasining dastlabki loyihasini tayyorlaydi, so'ng uni sinf imkoniyatlari, o'quv dasturi va o'quvchilar tayyorgarligiga moslab tahrir qiladi. Bu rejalashtirishga ketadigan vaqtni qisqartirib, ijodiy qarorlarga ko'proq e'tibor berish imkonini beradi.

Raqamli vektorda virtual laboratoriya, 3D modellashtirish va simulyatsiya dasturlari o'quvchiga buyum yoki jarayonni amaliy ishdan oldin sinab ko'rish imkonini beradi. Bu material sarfini kamaytiradi, xatolarni oldindan aniqlaydi va texnik xavfsizlikni oshiradi.

Amaliy vektorda SI loyiha g'oyalarini tanlashda, ish bosqichlarini rejalashtirishda va resurslarni hisoblashda ko'makchi bo'ladi. Biroq qo'l mehnati, asboblar bilan ishlash va texnik xavfsizlik qoidalariga rioya qilish bevosita o'qituvchi nazoratida amalga oshirilishi shart.

Baholash vektorida SI asosida mezonli rubrikalar tuziladi, o'quvchilarning topshiriqlari tahlil qilinadi va har biriga individual fikr-mulohaza tayyorlanadi. Yakuniy baho esa o'qituvchi tomonidan qo'yiladi.

Dars bosqichlari bo'yicha amaliy mexanizm

Ko'pvektorli modelni dars jarayonida quyidagi ketma-ketlikda amalga oshirish mumkin:

– tayyorgarlik bosqichi: o'qituvchi dars maqsadini belgilaydi, SI yordamida ishlanma va topshiriqlar loyihasini tayyorlab, ularni tahrir qiladi;

– yangi mavzuni tushuntirish bosqichi: mavzu vizual materiallar, simulyatsiya va interaktiv vositalar bilan taqdim etiladi;

– amaliy ish bosqichi: o'quvchilar guruhlarda loyiha ustida ishlaydi, SI ularga g'oya va hisob-kitoblarda tayanch bo'ladi, o'qituvchi jarayonni nazorat qiladi;

– baholash va refleksiya bosqichi: natijalar rubrika asosida baholanadi, o'quvchilar o'z ishini tahlil qiladi, o'qituvchi keyingi dars uchun xulosa chiqaradi.

Bunday tashkil etishda barcha vektorlar bitta dars doirasida bir-birini to'ldiradi: metodik vektor yo'nalish beradi, raqamli vektor ko'rgazmalilik yaratadi, amaliy vektor ko'nikma shakllantiradi, baholash vektori esa natijani mustahkamlaydi.

Xavf va cheklovlar

SI vositalaridan foydalanishda bir qator xavflarni inobatga olish zarur. Birinchidan, SI yaratgan ma'lumotlar noto'g'ri yoki dastur talablariga mos bo'lmasligi mumkin, shuning uchun ularni o'qituvchi tekshirishi shart. Ikkinchidan, o'quvchilar SI ga haddan ortiq tayanib, mustaqil fikrlash va qo'l ko'nikmalarini yetarli rivojlantirmay qolishi mumkin. Uchinchidan, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi va akademik halollik masalalariga e'tibor berish lozim. Shu sababli SI faqat yordamchi vosita sifatida qo'llanilishi, qarorlar esa o'qituvchi tomonidan qabul qilinishi kerak.

2 XULOSA

Texnologiya fani darslarini ko'pvektorli yondashuv asosida tashkil etish nazariya, texnologiya, amaliyot va baholashni yaxlit tizimga birlashtiradi. SI vositalari bu yondashuvni takomillashtirishda rejalashtirish, ko'rgazmalilik, amaliy ishni qo'llab-quvvatlash va individual fikr-mulohaza berish imkonini kengaytiradi. Tavsiya etiladi: (1) har bir dars uchun kamida ikki-uch vektorni ongli ravishda belgilash; (2) SI natijalarini o'qituvchi nazoratidan o'tkazish; (3) amaliy mashg'ulotlarda texnik xavfsizlikni birinchi o'ringa qo'yish; (4) o'qituvchilarning SI sohasidagi kasbiy malakasini muntazam oshirib borish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentyabr, O'RQ-637-son.

[2] Mishra P., Koehler M.J. Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge // Teachers College Record. – 2006. – Vol. 108, No. 6. – P. 1017–1054.

[3] Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.

[4] Miao F., Holmes W. Guidance for generative AI in education and research. – Paris: UNESCO, 2023.

[5] Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L.B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. – London: Pearson, 2016.

[6] Black P., Wiliam D. Assessment and classroom learning // Assessment in Education. – 1998. – Vol. 5, No. 1. – P. 7–74.

[7] Thomas J.W. A Review of Research on Project-Based Learning. – San Rafael: Autodesk Foundation, 2000.

[8] Zawacki-Richter O., Marín V.I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2019. – Vol. 16, Article 39.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379697

JASALMA INTELLEKTTI ENGIZIW SHARAYATINDA PEDAGOGTÍŃ KÁSIPLIK ISKERLIGINDEGI ÓZGERISLER

Pirniyazov Iskender Kudiyarovich[a]

Annotaciya

Maqalada jasalma intellekt (JI) engiziliwi sharayatında pedagogtıń kásiplik iskerliginiń transformaciyası qaraladı. Xalıqaralıq hám mámleketlik izertlewlerdi analizlew tiykarında pedagogtıń kásiplik funkciyalarınıń ózgeriwi, cifrlı hám JI-kompetenciyasınıń rawajlanıwı, oqıwdı jekelestiriw múmkinshilikleri hám iskerliktiń ayrım túrlerin avtomatlastırıw máseleleri ashıp beriledi. Ózbekstan bilimlendiriw sistemasında jasalma intellektten paydalanıwdıń házirgi zamanagóy tendenciyalarına ayrıqsha itibar beriledi. «Pedagog - bilimler deregi» modelinen «pedagog - mentor, ekspert hám bilimlendiriw procesiniń shólkemlestiriwshisi» modeline ótiw zárúrligi tiykarlap beriledi.

Gilt sózler: jasalma intellekt, bilimlendiriw, pedagog, kásiplik iskerlik, JI-kompetenciya, sanlı kompetenciya, bilimlendiriw sapası, Ózbekstan

a *Qaraqalpaqstan Respublikası pedagogikalıq sheberlik orayı, professor, pedagogika ilmleri kandidatı, Nókis, Ózbekstan Respublikası*

Аннотация

В статье рассматривается трансформация профессиональной деятельности педагога в условиях внедрения искусственного интеллекта (ИИ). На основе анализа международных и отечественных исследований будут раскрыты вопросы изменения профессиональных функций педагога, развития цифровых и JI-компетенций, возможности персонализации обучения и автоматизации отдельных видов деятельности. В системе образования Узбекистана особое внимание уделяется современным тенденциям использования искусственного интеллекта. Обосновывается необходимость перехода от модели "педагог - источник знаний" к модели "педагог - ментор, эксперт и организатор образовательного процесса."

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, педагог, профессиональная деятельность, JI-компетенция, цифровая компетенция, качество образования, Узбекистан

Abstract

The article examines the transformation of a teacher's professional activity in the context of the introduction of artificial intelligence (AI). Based on the analysis of international and domestic research, issues of changing the professional functions of teachers, the development of digital and AI competencies, the possibility of individualizing learning, and the automation of certain types of activities will be revealed. In the education system of Uzbekistan, special attention is paid to modern trends in the use of artificial intelligence. The necessity of transitioning from the "teacher - source of knowledge" model to the "teacher - mentor, expert, and organizer of the educational process" model is substantiated.

Keywords: artificial intelligence, education, teacher, professional activity, AI competence, digital competence, quality of education, Uzbekistan

Jasalma intellekttiń tez rawajlanıwı házirgi zaman bilimlendiriwin transformaciyalawdıń eń áhmiyetli faktorlarınıń birine aylanbaqta. Házirgi cifrlastırıw aldıńǵı basqıshlardan sonı menen parıqlanadı, sebebi JI burın tikkeley pedagog tárepinen ámelge asırılǵan ayrım intellektual operaciyalardı orınlay basladı. Sonlıqtan tek ǵana oqıtıwshınıń quralı emes, al onıń kásiplik iskerliginiń mazmunı da ózgerip atır. YUNESKO jasalma intellektti «pedagog - JI - bilim alıwshı» arasındaǵı óz-ara baylanıstıń quramalıraq modeline ótiw faktorı retinde qaraydı [1].

Ózbekstan ushın bul másele milliy jasalma intellekt siyasatınıń belsendi rawajlanıwı menen baylanıslı túrde ayrıqsha áhmiyetke iye. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2025-jıl 22-oktyabrdegi № PP-189-sanlı «Jasalma intellekt texnologiyaların jáne de rawajlandırıw boyınsha qosımsha ilajlar haqqında»ǵı Pármanı jasalma intellekt texnologiyaların jáne de rawajlandırıwdı, kadrlar tayarlawdı, bilimlendiriw baǵdarlamaların jetilistiriwdi hám tiyisli bilimlendiriw baǵdarlamalarına jasalma intellekt tiykarların kirgiziwdi názerde tutadı [2].

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

Kásiplik funkciya	Dástúriy model	JI sharayatındağı ózgeris
Informaciyalıq	Sistemalastırılǵan oqıw maǵlıwmatların jetkerip beriw	Maǵlıwmatlardı izlewdi, analizlewdi hám sın kózqarastan bahalawdı shólkemlestiriw
Metodikalıq	Oqıw materialların kóbinese qol menen tayarlaw	JI járdeminde materiallardı jaratıw, beyimlestiriw hám differenciaciyalaw
Shólkemlestiriwshilik	Oqıw iskerligin tiykarınan birdey scenariy boyınsha shólkemlestiriw	Iyilgishe hám jekelestirilgen bilimlendiriw baǵdarların joybarlaw
Bahalaw	Nátiyjelerdi tiykarınan pedagogtıń tekserip, bahalawı	Nátiyjelerdi avtomatlastırılǵan túrde islew menen pedagogikalıq ekspert bahalawdı birlestiriw
Analitikalıq	Oqıw nátiyjelerin analizlew hám qıyınshılıqlardı anıqlaw	Bilimlendiriw maǵlıwmatların analizlew hám JI nátiyjelerin interpretaciyalaw
Konsultativlik	Oqıw materialın túsindiriw hám qıyınshılıqlar waqtında járdem beriw	Óz betinshe islesiwdi mentorlıq etiw hám qollap-quwatlaw
Kommunikativlik	Pedagog penen bilim alıwshınıń tikkeley óz-ara baylanısı	«Pedagog - bilim alıwshı - JI» óz-ara baylanısın shólkemlestiriw
Tárbiyalıq	Qádiriyatlardı, juwapkershilikti hám minez-qulıq mádeniyatın qáliplestiriw	SJI-dan juwapker hám etikalıq túrde paydalanıw mádeniyatın qáliplestiriw
Kásiplik rawajlanıw	Pedagogikalıq hám cifrlı texnologiyalardı ózlestiriw	Cifrlı hám JI-kompetenciyasın úzliksiz rawajlandırıw

Usıǵan baylanıslı jasalma intellektti engiziw pedagogtıń kásiplik iskerligin qanday ózgertip atırǵanın hám házirgi zaman oqıtıwshısına qanday jańa kompetenciyalar zárúr ekenin túsindiriw zárúrligi payda boladı.

Pedagogtıń kásiplik iskerligi dástúriy túrde informaciyalıq, metodikalıq, shólkemlestiriwshilik, kommunikativlik, diagnostikalıq, bahalaw, tárbiyalıq hám konsultativlik funkciyalardı óz ishine aladı.

Jasalma intellekttiń engiziliwi sharayatında bul funkciyalar joǵalıp ketpeydi, biraq olardıń mazmunı hám ámelge asırılıw usılları ózgeredi.

Birinshi gezekte informaciyalıq funkciya transformaciyalanadı. Eger burın pedagog sistemalastırılǵan maǵlıwmatlardıń tiykarǵı dereklerinıń biri bolǵan bolsa, búgingi kúnde bilim alıwshı cifrlı resurslar hám generativ sistemalar járdeminde juwaplardı óz betinshe alıwı múmkin. Sonlıqtan pedagogtıń bilim alıwshını maǵlıwmatlardı analizlewge, salıstırıwǵa hám sın kózqarastan bahalawǵa úyretiw qábileti jáne de áhmiyetli bolıp barmaqta.

Metodikalıq funkciya da ózgeredi. JI túrli tapsırmalar variantların jaratıwǵa, oqıw tekstlerin beyimlestiriwge, sorawlar islep shıǵıwǵa hám oqıw materialınıń dúzilisin usınıwǵa múmkinshilik beredi. Biraq, pedagog ilimiy durıslıq, pedagogikalıq maqsetke muwapıqlıq hám mazmunnıń bilimlendiriw maqsetlerine sáykes keliwi ushın juwapker bolıp qaladı.

Bilim alıwdı jekelestiriw tarawında da úlken múmkinshilikler payda boladı. Bahalaw funkciyası ózgeredi. Avtomatlastırılǵan sistemalar tapsırmalardıń ayrım túrlerin tekseriwdi tezletiwge hám aldın ala keri baylanıs beriwge qábiletli.

Sonıń menen birge pedagogtıń konsultativlik hám tárbiyalıq roli de artıp baradı.

Pedagogtıń tiykarǵı kásiplik funkciyalarınıń salıstırmalı sıpatlaması

Keste sonı kórsetedi, tiykarǵı ózgeris kásiplik funkciyalardıń qısqarıwında emes, al olardıń mazmunınıń ózgeriwinde. Texnikalıq hám rutin operaciyalardıń bir bóligi cifrlı quralǵa beriledi, al pedagogikalıq joybarlaw, interpretaciya, konsultaciya hám qarar qabıllawdıń roli artadı.

Ózbekstan bilimlendiriw ortasında tikkeley ótkerilgen izertlewler ayrıqsha áhmiyetke iye. I. Saydazimova hám O. Saydazimova izertlewinde pedagoglardıń jasalma intellektke bolǵan kózqarasları hám onı engiziwdegi kásiplik belsendiligi úyrenildi [3]. X. N. Agaliyeva hám D. Kasimovanıń JI-diń bilimlendiriw procesine tásiri haqqındağı izertlewleri de úlken qızıǵıwshılıq tuwdıradı [4; 5]. Kórsetilgen izertlewlerdiń nátiyjeleri Ózbekstandağı pedagoglardıń kásiplik ortası házirden-aq JI menen dastlepki tanısıwdan onı bilimlendiriw iskerligine ámeliy integraciyalaw basqıshına ótip atırǵanın kórsetedi.

YUNESKO pedagoglardıń JI tarawındağı kompetenciyaların sistemalı túrde rawajlandırıw hám tiyisli komponentlerdi kásiplik rawajlanıw baǵdarlamalarına kirgiziw zárúrligin atap kórsetedi [1].

Ózbekstan ushın bul baǵdar házirde-aq ámeliy áhmiyetke iye bolıp atır. 2026-jılı «Artificial Intelligence Literacy» kásiplik mamanlıǵın jetilistiriw kursı ótkerilip, onda mámlekettiń joqarı bilimlendiriw mekemelerinen 275 oqıtıwshı qatnastı. Kurs sheńberinde jasalma intellektti bilimlendiriw procesinde qollanıw múmkinshilikleri, zamanagóy cifrlı qurallar hám olardı pedagogikalıq qollanıw usılları qaraldı [6].

Bunnan tısqarı, 2026-jıl 30-sentyabrde Ózbekstanda bilimlendiriwde jasalma intellektti qollanıw máselelerine arnalǵan xalıqaralıq ilimiy-ámeliy konferenciya bolıp ótti. Konferenciyada bilimlendiriw sapasın arttırıw, pedagoglardıń jasalma intellektti kompetenciyaların rawajlandırıw, jasalma intellektten paydalanıwdıń metodikalıq, huqıqlıq hám etikalıq tárepleri sıyaqlı máseleler talqılandı [7].

Bul jasalma intellekttiń múmkinshiliklerin ulıwma talqılawdan onı bilimlendiriw sistemasına integraciyalawdıń ámeliy mexanizmlerin qáliplestiriwge ótilip atırǵanın dálilleydi.

Jasalma intellekt keń tarqalǵan sharayatta pedagogtıń kásiplik roli áste-aqırın ózgerip atır. Oqıtıwshı tek ǵana maǵlıwmat deregi sıpatındağı rolin azaytıp, informaciyalıq-cifrlı ortada shólkemlestiriwshi, mentor, konsultant, ekspert hám navigator sıpatında kóbirek kórine baslaydı.

Sonıń menen birge jasalma intellekt pedagogikalıq óz-ara baylanıstıń eń áhmiyetli bóleklerin: emocionallıq qollap-quwatlawdı, bilim alıwshınıń jekeligin túsi-

niwdi, tárbiyalıq tásirdi, motivaciyanı qáliplestiriwdi, birgeliktegi iskerlikti shólkemlestiriwdi hám juwapker pedagogikalıq qararlar qabıllawdı tolıq almastıra almaytuǵının esapqa alıw kerek. Bul modelde JI pedagog penen bilim alıwshınıń múmkinshiliklerin keńeytiwshi qural sıpatında qatnasadı, biraq adamnıń pedagogikalıq óz-ara baylanısın almastırmaydı.

Ózbekstan bilimlendiriw sisteması ushın keyingi rawajlanıwdıń áhmiyetli baǵdarları tómendegiler bolıwı múmkin:

pedagoglardı tayarlaw hám kásiplik mamanlıǵın jetilistiriw baǵdarlamalarına jasalma intellekt kompetenciyaların kirgiziw;

jasalma intellektten paydalanıw boyınsha metodikalıq usınıslardı islep shıǵıw;

akademiyalıq hadallıq boyınsha birdey qatnaslardı qáliplestiriw;

maǵlıwmatlardı sın kózqarastan bahalaw kónlikpelerin rawajlandırıw;

ózbek tilindegi sapalı bilimlendiriw kontentin jaratıw.

Solay etip, jasalma intellektti engiziw pedagogtıń kásiplik iskerligin transformaciyalawdıń áhmiyetli faktorı bolıp tabıladı. Ózgerisler informaciyalıq, metodikalıq, bahalaw, analitikalıq, konsultativlik hám tárbiyalıq funkciyalardı qamtıydı. Ózbekstanda ótkerilgen izertlewler pedagoglardıń jasalma intellektke qızıǵıwshılıǵınıń artıp baratırǵanın hám sonıń menen birge cifrlı hám jasalma intellekt kompetenciyaların rawajlandırıw, akademiyalıq adallıq, etika hám texnologiyalardan juwapker paydalanıw máselelerin sheshiw zárúrligin kórsetedi [3-5].

Bul sharayatta pedagogtıń kásiplik roli joǵalmaydı, kerisinshe, jáne de quramalı boladı. Házirgi zaman oqıtıwshısı tek ǵana bilimlerdi jetkeriwshi emes, al bilimlendiriw procesiniń joybarlawshısı, mentor, analitik, konsultant hám maǵlıwmat sapasınıń eksperti sıpatında da iskerlik alıp baradı.

Ózbekstan bilimlendiriwi ushın «pedagog - bilim alıwshı - jasalma intellekt» óz-ara baylanıs modeli perspektivalı bolıp tabıladı. Bul modelde jasalma intellekttiń texnologiyalıq múmkinshilikleri oqıwdıń sapasın hám jekelestiriliwin arttırıw ushın qollanıladı, al pedagog bilimlendiriw maqsetlerin belgilewde, pedagogikalıq strategiyalardı saylawda hám bilim alıwshınıń shaxsın rawajlandırıwda jetekshi rolin saqlap qaladı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Miao F., Cukurova M. AI Competency Framework for Teachers. Paris: UNESCO, 2024.

[2] Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2025-jıl 22-oktyabrdegi № PP-189-sanlı «Jasalma intellekt texnologiyaların jáne de rawajlandırıw boyınsha qosımsha ilajlar haqqında»ǵı Pármanı.

[3] Saydazimova I., Saydazimova O. Teachers' perceptions and agency in implementation of artificial intelligence: The case of Uzbekistan // Technology in Language Teaching & Learning. 2025. Vol. 7, No. 4.

[4] Agaliyeva X. N. Effects of Generative AI Integration on University Teachers' Professional Competency Development: A Mixed-Methods Study // Advances in Science and Education. 2025. Vol. 1, No. 11. P. 155–162.

[5] Kasimova D. Opinions of Uzbek Teachers on the Use of AI in Education at International Universities: A Case Study of Westminster International University in Tashkent // Tertium Linguistic Journal. 2025. Vol. 10, No. 1. P. 77–101.

[6] Ózbekstan Respublikası Joqarı bilimlendiriw, ilim hám innovaciyalar ministrligi. «Artificial Intelligence Literacy» kásiplik mamanlıǵın jetilistiriw kursı. 2026.

[7] Ózbekstan Respublikası Joqarı bilimlendiriw, ilim hám innovaciyalar ministrligi. Bilimlendiriwde jasalma intellektti qollanıw máselelerine arnalǵan xalıqaralıq ilimiy-ámeliy konferenciya materialları, 2026-jıl 30-sentyabr.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379701

MAKTABDAN TASHQARI TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING ZAMONAVIY IMKONIYATLARI

Yusupov Quwanish Dawletbaevich[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabdan tashqari ta'lim tizimida sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanishning zamonaviy pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Sun'iy intellekt vositalaridan o'quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish, ijodiy va loyiha faoliyatini tashkil etish, STEAM yo'nalishidagi mashg'ulotlarni takomillashtirish, ta'lim materiallarini yaratish, tezkor fikr-mulohaza berish hamda ta'lim natijalarini baholashda foydalanish yo'llari yoritiladi. Shuningdek, sun'iy intellektdan foydalanishda pedagog nazorati, axborot xavfsizligi, akademik halollik va o'quvchilarning mustaqil fikrlashini ta'minlash zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: maktabdan tashqari ta'lim, sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar, "Kelajak" markazlari, STEAM, raqamli kompetensiya, individual ta'lim, loyiha faoliyati, axborot xavfsizligi

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi «Pedagogika,psixologiya va ta'lim texnologiyalari metodikasi»kafedrasining dotsent vazifasini bajaruvchisi*

Аннотация

В данной статье анализируются современные педагогические возможности использования искусственного интеллекта и цифровых технологий в системе внешкольного образования. Освещаются способы использования средств искусственного интеллекта для развития индивидуальных способностей учащихся, организации творческой и проектной деятельности, совершенствования занятий по направлению STEAM, создания образовательных материалов, предоставления оперативной обратной связи и оценки результатов обучения. Также обосновывается необходимость обеспечения педагогического контроля, информационной безопасности, академической честности и самостоятельного мышления учащихся при использовании искусственного интеллекта.

Ключевые слова: внешкольное образование, искусственный интеллект, цифровые технологии, центры "Келажак, " STEAM, цифровая компетентность, индивидуальное образование, проектная деятельность, информационная безопасность

Abstract

This article analyzes the modern pedagogical opportunities of using artificial intelligence and digital technologies in the extracurricular education system. It highlights ways to use artificial intelligence tools to develop students' individual abilities, organize creative and project activities, improve STEAM classes, create educational materials, provide prompt feedback, and evaluate learning outcomes. The necessity of ensuring pedagogical control, information security, academic integrity, and students' independent thinking when using artificial intelligence is also substantiated.

Keywords: extracurricular education, artificial intelligence, digital technologies, "Kelajak" centers, STEAM, digital competence, individual education, project activities, information security

Bugungi raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimining barcha bo'g'inlariga, jumladan, maktabdan tashqari ta'limga ham zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda sun'iy intellekt vositalari jadal kirib bormoqda. Mazkur texnologiyalar o'quvchilarning qiziqishi va individual ehtiyojlarini hisobga olish, mustaqil izlanish, ijodiy fikrlash, muammoni hal qilish va raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish uchun yangi pedagogik imkoniyatlarni yaratmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 8-sentabrdagi PQ–277-son "Maktabdan tashqari ta'lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori bilan maktabdan tashqari ta'limni zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish, o'quvchilarning ilmiy, texnikaviy va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish, interaktiv ta'lim muhitini shakllantirish muhim vazifa sifatida belgilangan [1]. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 10-dekabrdagi 776-son qarori asosida esa "Kelajak" markazlari faoliyatini tashkil etishning huquqiy va tashkiliy

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

asoslari belgilab berildi [2]. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalardan pedagogik jihatdan to'g'ri foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

0.1 Sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning pedagogik imkoniyatlari

Maktabdan tashqari ta'lim an'anaviy darsdan farqli ravishda o'quvchining qiziqishi, qobiliyati va ixtiyoriy faoliyatiga tayanadi. Shu sababli sun'iy intellekt ushbu ta'lim turida, avvalo, pedagogning o'rnini egallaydigan vosita emas, balki uning imkoniyatlarini kengaytiruvchi yordamchi texnologiya sifatida qo'llanishi lozim.

Birinchidan, sun'iy intellekt ta'limni individuallashtirish imkoniyatini yaratadi. O'quvchilarning bilim darajasi, qiziqishi va bajarilgan topshiriqlarini hisobga olgan holda turli murakkablikdagi vazifalar, savollar, mashqlar va loyiha g'oyalarini ishlab chiqish mumkin. Masalan, robototexnika, dasturlash, xorijiy tillar, dizayn yoki tabiiy fanlar to'garaklarida bir mavzu bo'yicha o'quvchilarga turli darajadagi topshiriqlar taklif etilishi ularning individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi.

Ikkinchidan, sun'iy intellekt ijodiy va loyihaviy faoliyatni tashkil etish uchun keng imkoniyatlarga ega. O'quvchilar muammoni aniqlash, g'oya ishlab chiqish, loyiha rejasini tuzish, ma'lumotlarni saralash va natijani taqdim etish jarayonlarida raqamli vositalardan foydalanishlari mumkin. Bunday faoliyat o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlashi, jamoada ishlashi, kommunikativ hamda muammoni hal qilish kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Uchinchidan, STEAM ta'limida raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektdan foydalanish alohida samaradorlikka ega. Virtual laboratoriyalar, simulyatorlar, 3D modellar, robototexnika va dasturlash platformalari o'quvchiga nazariy bilimni amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi. Masalan, ekologik muammoga yechim topish, sensorli qurilma yaratish, oddiy robot modelini dasturlash yoki muayyan obyektning raqamli modelini ishlab chiqish orqali fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika o'zaro integratsiyalashadi.

To'rtinchidan, raqamli texnologiyalar ta'lim natijalarini kuzatish va baholashni takomillashtiradi. Elektron portfolio, onlayn testlar, raqamli loyihalar, o'zaro baholash va refleksiya vositalari orqali o'quvchining faqat yakuniy natijasi emas, balki rivojlanish dinamikasini ham kuzatish mumkin. Sun'iy intellekt esa o'quvchining ishiga tezkor fikr-mulohaza berish, xatolarni aniqlash va takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar shakllantirishda yordam beradi.

Raqamli vositalar maktabdan tashqari ta'limning inklyuziv imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Matn, audio, video, tasvir, subtitr va interaktiv materiallarning birgalikda qo'llanilishi turli ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarga bilim olish uchun qulay sharoit yaratishga xizmat qiladi.

Biroq sun'iy intellektdan foydalanish avtomatik ravishda yuqori pedagogik samaradorlikni kafolatlamaydi. UNESCO tavsiyalarida ham generativ sun'iy intellektdan foydalanishda inson manfaatlariga yo'naltirilgan yondashuv, ma'lumotlar maxfiyligi, yosh xususiyatlari va pedagogik maqsadga muvofiqlik muhimligi ta'kidlanadi [3]. Shu sababli to'garak rahbari sun'iy intellekt taqdim etgan ma'lumotlarning ishonchliligini tekshirish, o'quvchilarga tayyor javobni ko'chirib olish emas, balki uni tahlil qilish, solishtirish va mustaqil xulosa chiqarishni o'rgatishi zarur.

Shuningdek, o'quvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish, mualliflik huquqiga rioya etish, plagiatning oldini olish, nomaqbul axborotlardan himoyalanish va raqamli etika qoidalariga amal qilish maktabdan tashqari ta'limdagi raqamli faoliyatning ajralmas tarkibiy qismi bo'lishi lozim.

Maktabdan tashqari ta'limda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalardan maqsadli foydalanish o'quvchilarning bilim olishga qiziqishini oshirish, individual qobiliyatlarini yuzaga chiqarish, STEAM va loyiha faoliyatini rivojlantirish, ijodiy va tanqidiy fikrlash hamda raqamli kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, "Kelajak" markazlari faoliyatida ushbu vositalarni robototexnika, dasturlash, dizayn, tabiiy fanlar, xorijiy tillar va boshqa to'garaklarga integratsiya qilish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

Bunda asosiy mezon texnologiyaning o'zi emas, balki pedagogik maqsad, o'quvchining mustaqil faoliyati, pedagog nazorati va xavfsiz raqamli muhit bo'lishi zarur. Sun'iy intellekt pedagogni almashtirmaydi; aksincha, undan oqilona foydalanilganda pedagogning imkoniyatlarini kengaytirib, maktabdan tashqari ta'limni yanada zamonaviy, interaktiv va shaxsga yo'naltirilgan jarayonga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 8-sentyabrdagi "Maktabdan tashqari ta'lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-277-son qarori.

[2] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 10-dekabrdagi "Kelajak" markazlari faoliyatini tartibga solishga qaratilgan ayrim normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida" gi 776-son qarori.

[3] Miao, F., & Holmes, W. (2023). Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO.

[4] Muslimov, N.A. va boshq. (2015). Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. Toshkent.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379703

O'PKA SARATONINI ANIQLASHDA SUN'IY INTELLEKT USULLARI VA C# ASOSIDAGI DASTURIY TIZIMNI ISHLAB CHIQISH

Qurtov M.X.[a]

Annotatsiya

Maqolada kompyuter tomografiyasi tasvirlari asosida o'pka saratonini aniqlashga ko'maklashuvchi sun'iy intellekt usullari va ularni C#/.NET dasturiy tizimiga integratsiya qilish masalasi yoritiladi. Tasvirlarni tayyorlash, chuqur o'rganish modellarini baholash, dastur interfeysini yaratish hamda tibbiy ma'lumotlar xavfsizligi ko'rib chiqiladi. Taklif etilayotgan tizim radiolog ishini qo'llab-quvvatlashga mo'ljallangan bo'lib, shifokor tashxisini almashtirmaydi.

Kalit so'zlar: o'pka saratoni, sun'iy intellekt, kompyuter tomografiyasi, chuqur o'rganish, C#, NET, tibbiy tasvir

a *magistr, dasturchi; Uzinfocom MCHJ, Toshkent shahri, O'zbekiston*

Аннотация

В статье рассматриваются методы искусственного интеллекта для выявления признаков рака лёгкого на изображениях компьютерной томографии и их интеграция в программную систему на C#/.NET. Описаны подготовка изображений, оценка моделей глубокого обучения, разработка пользовательского интерфейса и защита медицинских данных. Система предназначена для поддержки работы радиолога и не заменяет врачебную диагностику.

Ключевые слова: рак лёгкого, искусственный интеллект, компьютерная томография, глубокое обучение, C#, NET, медицинские изображения

Abstract

This article discusses artificial intelligence methods for identifying signs of lung cancer in computed tomography images and integrating them into a C#/.NET software system. It outlines image preprocessing, evaluation of deep learning models, user-interface development, and medical data protection. The proposed system is intended to support radiologists and is not a substitute for a physician's diagnosis.

Keywords: lung cancer, artificial intelligence, computed tomography, deep learning, C#, NET, medical imaging

1 KIRISH

O'pka saratonini erta aniqlash bemorni o'z vaqtida tekshirish va davolash imkoniyatlarini baholashda muhimdir. Kompyuter tomografiyasi (KT) o'pkadagi tugunlarni aniqlashda keng qo'llanadi, biroq tasvirlar sonining ko'pligi va patologik o'zgarishlarning turlicha ko'rinishi ularni tahlil qilishni murakkablashtiradi. Sun'iy intellekt (SI) tasvirlarni saralash va shubhali hududlarni ko'rsatish orqali radiologga yordam berishi mumkin. Bunday vosita yakuniy tashxis qo'yuvchi mustaqil tizim emas, balki klinik mutaxassis nazoratida ishlaydigan yordamchi vosita sifatida qaralishi kerak.

2 SUN'IY INTELLEKT USULLARI VA MA'LUMOTLAR

KT tasvirlarini tahlil qilishda konvolyutsion neyron tarmoqlar va boshqa chuqur o'rganish usullari qo'llanishi mumkin. Ish jarayoni tasvirni yuklash, oldindan qayta ishlash, o'pka sohasini ajratish, shubhali tugunlarni aniqlash va natijani ko'rsatish bosqichlarini qamrab oladi. Tasvirlar yagona formatga keltiriladi, sifatsiz namunalar tekshiriladi va belgilashlar izchil ekanligi baholanadi. Ma'lumotlarni o'qitish, validatsiya va test to'plamlariga ajratishda bir bemorga tegishli tasvirlarning turli to'plamlarga tushib qolishiga yo'l qo'ymaslik lozim. Aks holda modelning natijalari sun'iy ravishda yuqori ko'rinishi mumkin.

Tadqiqotda LIDC-IDRI kabi ochiq KT ma'lumotlar bazalaridan foydalanish mumkin. LUNA16 to'plami o'pka tugunlarini avtomatik aniqlash algoritmlarini baholash va taqqoslash uchun yaratilgan. Modelni baholashda sezgirlik, xoslik, aniqlik va ROC-AUC kabi mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Ayniqsa, kasallik belgilarini o'tkazib yuborish xavfi sababli sezgirlik va noto'g'ri ijobiy natijalar soni alohida tahlil qilinishi kerak. Ushbu maqolada tajriba natijalari keltiril-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

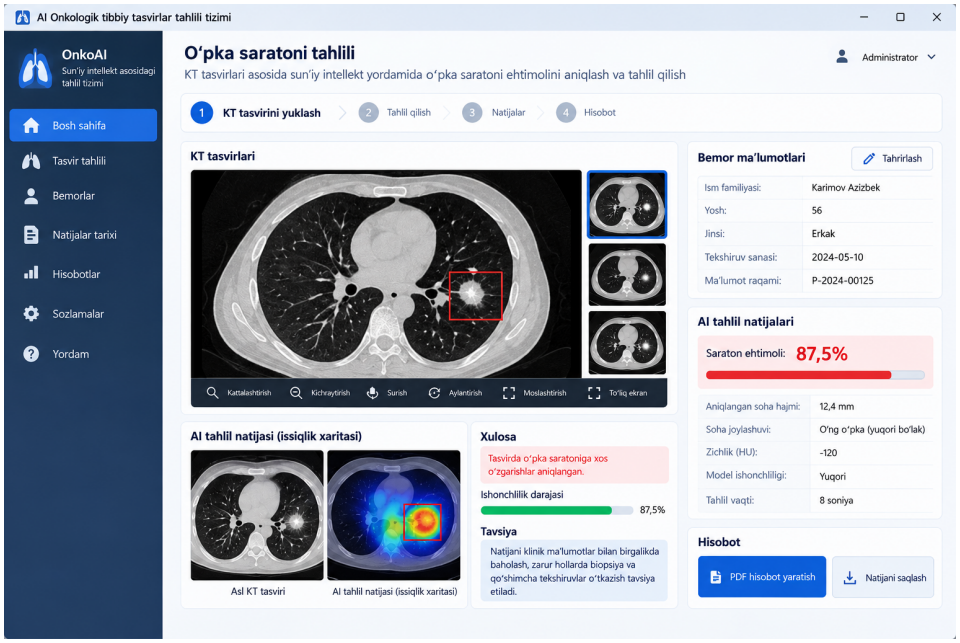

Figure 1. OnkoAI tizimi foydalanuvchi interfeysining namunaviy maketi.

maydi; ko'rsatilgan yondashuv keyingi eksperimental tekshiruv uchun metodik asosdir.

3 C# VA .NET ASOSIDA DASTURIY TIZIM YARATISH

C# va .NET yordamida Windows ilovasi yoki web-ilova yaratish mumkin. Foydalanuvchi interfeysi KT tasvirini yuklash, tasvirni kattalashtirish, tahlilni boshlash, natijalarni ko'rish va hisobotni saqlash imkoniyatlarini taqdim etadi. SI modeli alohida xizmat sifatida ishlashi mumkin: .NET ilovasi tasvirni xizmatga yuboradi, model hisoblagan natijani qabul qiladi va foydalanuvchiga tushunarli ko'rinishda aks ettiradi. Bu yondashuv interfeys va modelni alohida ishlab chiqish hamda keyinchalik modelni yangilashni osonlashtiradi.

Rasm konseptual maket hisoblanadi. Unda ko'rsatilgan foiz va boshqa qiymatlar haqiqiy klinik sinov natijalari emas. Amaliy tizimda natijalar faqat validatsiyadan o'tgan model hisob-kitoblari bilan to'ldirilishi kerak. Bemor ma'lumotlari va tasvirlar himoyalangan holda saqlanishi, tizimga kirish huquqlari cheklanishi lozim.

4 MUHOKAMA VA TIBBIY XAVFSIZLIK

Modelning test to'plamidagi yuqori natijasi uning barcha klinika va bemor guruhlarida bir xil ishlashini kafolatlamaydi. KT qurilmalari, tasvir olish protokollari va bemorlar tarkibidagi farqlar model natijasiga ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli mustaqil ma'lumotlarda tekshirish, xatolarni tahlil qilish va natijalarni shifokor tomonidan ko'rib chiqish zarur. Dastur shubhali hududni ko'rsatishi va ehtimollik bahosini berishi mumkin, biroq yakuniy tashxis, biopsiya yoki davolash qarori mutaxassis tomonidan klinik ma'lumotlar asosida qabul qilinadi.

5 XULOSA

Sun'iy intellekt KT tasvirlaridagi shubhali o'pka tugunlarini aniqlashda radiolog ishini qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga ega. Ishonchli natija olish uchun sifatli ma'lumotlar, bemorlar bo'yicha to'g'ri ajratilgan test to'plami va bir nechta baholash mezonlari zarur. C#/.NET asosidagi dasturiy tizim modelni foydalanuvchi interfeysi bilan bog'lab, tasvir va natijalarni qulay ko'rsatishi mumkin. Keyingi bosqichda modelni ochiq ma'lumotlarda sinash, bazaviy usullar bilan taqqoslash va mustaqil validatsiyani rejalashtirish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Xo'jaqulov T.A., Malikova N.T. Sun'iy intellekt: o'quv qo'llanma. — Toshkent: Aloqachi, 2019.

[2] Zaynidinov X.N., Xo'jaqulov T.A., Atadjanova M.P. Sun'iy intellekt: o'quv qo'llanma. — Toshkent: Aloqachi, 2018.

[3] G'aniyev S.K., G'aniyev A.A., Xudoyqulov Z.T. Kiberxavfsizlik asoslari: o'quv qo'llanma. — Toshkent: Aloqachi, 2020. — 318 b.

[4] Zaynidinov X.N., Qo'chqarov M.A., Qobilov S.Sh. Ma'lumotlarga intellektual ishlov berish: o'quv qo'llanma. — Toshkent: Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, 2025.

[5] Mirsky Y., Lee W. The Creation and Detection of Deepfakes: A Survey

[6] Verdoliva L. Media Forensics and DeepFakes: An Overview

[7] Ardila D., Kiraly A.P., Bharadwaj S. va boshqalar. End-to-end lung cancer screening with three-dimensional deep learning on low-dose chest computed tomography.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379705

TELEKOMMUNIKATSIYA FANLARINI O'QITISHDA SUN'IY INTELLEKTGA ASOSLANGAN INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH: XALQARO TAJRIBA TAHLILI VA METODIK MODEL

Saekeeva Aysulıu Dauletmurat qızı[a]

Annotatsiya

Maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarini innovatsion metodlar bilan birga telekommunikatsiya fanlarini o'qitishga qanday joriy etish mumkinligi ko'rib chiqiladi. Telekommunikatsiya ta'limi uchun eng katta istiqbolni adaptiv o'qitish va intellektual repetitorlik, intellektual baholash, o'quv natijalarini prognozlash va virtual laboratoriyalar berishi aniqlandi. Shu natijalar asosida sun'iy intellekt yordamchisi o'rnatilgan virtual laboratoriya, adaptiv topshiriqlar generatsiyasi, intellektual baholash va kompetensiyalar analitikasidan iborat metodik model ishlab chiqilmoqda.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, telekommunikatsiya ta'limi, innovatsion metodlar, adaptiv o'qitish, intellektual repetitorlik tizimi, virtual laboratoriya, intellektual baholash, kompetensiya

∗ *Correspondence to: Saekeeva Aysulıu Dauletmurat qızı. E-mail: aysuliu.saekeeva@ndpi.uz*

a *13.00.02- "Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Informatika) yo'nalishi 2- kurs doktoranti*

Аннотация

В статье рассматривается, как технологии искусственного интеллекта можно внедрить в преподавание телекоммуникационных дисциплин наряду с инновационными методами. Выявлено, что наибольшие перспективы для телекоммуникационного образования дают адаптивное обучение и интеллектуальное репетиторство, интеллектуальное оценивание, прогнозирование результатов обучения и виртуальные лаборатории. На основе этих результатов разрабатывается методическая модель, состоящая из виртуальной лаборатории с помощником искусственного интеллекта, генерации адаптивных заданий, интеллектуальной оценки и анализа компетенций.

Abstract

The article examines how artificial intelligence technologies can be integrated into the teaching of telecommunications disciplines alongside innovative methods. It has been established that adaptive learning and intellectual tutoring, intellectual assessment, forecasting of learning outcomes, and virtual laboratories offer the greatest prospects for telecommunications education. Based on these results, a methodological model is being developed, consisting of a virtual laboratory with an artificial intelligence assistant, the generation of adaptive tasks, intellectual assessment, and competency analysis.

1 KIRISH

Telekommunikatsiya texnologiyalari eng tez yangilanadigan sohalardan biri. Mobil aloqaning yangi avlodlari, dasturiy boshqariladigan tarmoqlar, optik va simsiz uzatish tizimlari bilan ishlaydigan muhandisga nazariy bilimning o'zi yetmaydi: u tarmoqni loyihalay olishi, sozlashi va nosozlikni tez topa bilishi kerak. An'anaviy darsda– laboratoriya uskunalari qimmatligi, o'quv soatlari cheklanganligi, guruhlarda esa talaba ko'pligi kabi tosiqlarga duch keladi. Natijada o'qituvchi har bir talabaning tarmoq konfiguratsiyasidagi xatosini vaqtida ko'rib, unga alohida tushuntirib berishga ko'pincha ulgurmaydi.

Sun'iy intellekt texnologiyalari bu muammoni hech bo'lmaganda qisman hal qila oladigan vosita sifatida tobora ko'p tilga olinmoqda. Xalqaro tadqiqotlarga ko'ra, ta'limdagi sun'iy intellekt bozori 2021-yilda 1,82 mlrd AQSh dollariga baholangan va 2030-yilgacha har yili o'rtacha 36 foizga o'sishi kutilmoqda [1]. Mamlakatimizda bu masala davlat siyosati darajasida qo'yilgan. Lekin sun'iy intellektni darsga kiritishning o'zi natija bermaydi. Pedagogik texnologiyaning nazariy asosi, o'qituvchilarning unga munosabati, talabalar faolligiga ta'siri va natijani baholash mezonlari oldindan aniqlanmasa, katta xarajat qilinsa ham kutilgan samara chiqmasligi mumkin. Shuning uchun maqolada so'nggi yillarda xalqaro nashrlarda chiqqan to'rtta tadqiqotni tah-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

lil qilib, ulardan telekommunikatsiya fanlarini o'qitish uchun amaliy xulosalar chiqarish va sun'iy intellektga asoslangan metodik model taklif etishni maqsad qildik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Tahlilga nazariy asos qilib S. Wang va hammualliflarning Expert Systems With Applications jurnalida chiqqan tizimli sharhini oldik [1]. Mualliflar Web of Science bazasidagi 1984-yildan 2022-yil iyunigacha chiqqan 2 223 ta maqolani bibliometrik usulda tahlil qilgan, keyin Q1 jurnallardagi 125 ta empirik tadqiqotni kontent-tahlildan o'tkazgan. Ular ta'limdagi sun'iy intellekt ilovalarini to'rt guruhga ajratadi: tadqiqotlarning 40 foizi adaptiv o'qitish va shaxsiylashtirilgan repetitorlikka, 24,8 foizi intellektual baholash va boshqaruvga, 20 foizi o'quvchi profilini tuzish va natijani prognozlashga, qolgan 15,2 foizi ta'lim robotlari, virtual va kengaytirilgan reallik kabi yangi mahsulotlarga to'g'ri keladi.

[2] J. Huang, S. Saleh va Y. Liu o'z sharhlarida sun'iy intellektning ta'limdagi qo'llanilishini besh yo'nalishda ko'rib chiqadi: adaptiv o'qitish, o'qitishni baholash, virtual sinfxona, aqlli kampus va intellektual repetitor-robotlar [2]. Telekommunikatsiya fanlariga ulardan eng yaqini virtual simulyatsion laboratoriya lar. Mualliflar fikricha, bunday laboratoriyalar resursni tejaydi, tajriba bilan bog'liq xavfni yo'qotadi va amaliy ko'nikmani rivojl antiradi. Shu bilan birga ular G. Makransky va hammualliflar tadqiqotiga [6] tayanib, immersiv virtual reallik kognitiv yuklamani oshirib, o'quv natijasini pasaytirishi mumkinligini eslatadi. Maqolada rivojlanayotgan mamlakatlar uchun "algoritmik tafovut" xavfi ham tilga olingan: algoritmlarning ko'pi rivojlangan davlatlarda yaratilgan, ularni mahalliy sharoitga moslamay qo'llash kutilgan natijani bermasligi mumkin. D. Uygun masalaga o'qituvchi nigohi bilan qaraydi [3]. Turkiyada 74 nafar o'qituvchi qatnashgan so'rovnomada ishtirokchilarning qariyb 90 foizi sun'iy intellekt vaqtni tejaydi degan fikrga qo'shilgan (o'rtacha ball 4,20), 80 foizi u talaba ehtiyojiga mos turli metodlarni taklif qila olishini tan olgan.

[3] M. Lebedeva, V. Beketov va M. Taranova telekommunikatsion loyiha metodining o'qitish samaradorligiga ta'sirini tajribada tekshirgan [4]. 12 haftalik tajribada uchta oliy ta'lim muassa sasidan 112 nafar talaba elektron darsliklar, onlayn munozaralar, virtual ekskursiyalar va sun'iy intellekt vositalaridan foydalanilgan kursda o'qigan. Talabalarning o'rtacha bahosi 75,5 balldan 80,1 ballga ko'tarilgan. Faollik so'rovnomasida eng yuqori ballni "texnologiyalar ta'limni zamonaviy qiladi" (4,6) va "interaktiv metodlar materialni tushunishni yengillashtiradi" (4,4) degan bandlar olgan. Bir narsaga aniqlik kiritish kerak: bu ishda "telekommunikatsion loyiha" deganda telekommunik atsiya muhandisligi emas, axborot-kommunikatsiya vositalari yordamida tashkil qilinadigan o'quv loyihasi tushuniladi, tajriba ham filologiya talabalari bilan o'tkazilgan. Mualliflarni ng o'zi tan olganidek, tadqiqotda nazorat guruhi bo'lmagan, shuning uchun ballar o'sishini to'liq qo'llanilgan metodga bog'lab bo'lmaydi. TADQIQOT METODOLOGIYASI

[4] Tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega, unda tizimli adabiyotlar tahlili, qiyosiy tahlil va pedagogik modellashtirish metodlari qo'llanildi. Manbalar turli darajalarni qamrab olib, birbirini to'ldirgani uchun tanlandi. Birinchisi butun ilmiy maydonning tuzilishini, ikkinchisi texnologik yo'nalishlar va ularning cheklovlarini ko'rsatadi. Uchinchisi o'qituvchilar texnol ogiyani qay darajada qabul qilishini, to'rtinchisi esa talabalar o'zlashtirishi va faolligiga ta'sirni yoritadi.

[5] Har bir manbadan sun'iy intellekt ilovasining turi, pedagogiknazariy asosi, tadqiqot metodi, miqdoriy natijalar va mualliflar ko'rsatgan cheklovlar ajratib olindi. So'ng bu ma'lumotlar telekommunikatsiya fanlarining o'ziga xos talablari bilan solishtirildi. Bu talablar, avvalo, amaliy kompetensiyalar: tarmoq topologiyasini loyihalash, uskunani sozlash, protokollar ishini tahlil qilish va nosozlikni bartaraf etish. Solishtirish natijasida xalqaro tajribadagi qaysi yechimni o'zgartirmay olish mumkinligi, qaysisini moslashtirish kerakligi va qaysi jihatlar hali ilmiy tasdiqlanmaganligi aniqlandi. TAHLIL VA NATIJALAR

[6] Xalqaro adabiyotda eng ko'p o'rganilgan adabiyotlarning har biri telekommunikatsiya ta'limida o'z aniq vazifasiga ega bo'lishi mumkin. Adaptiv o'qitish va intellektual repetitorlik talabaning virtual tarmoqdagi konfiguratsiyasini tahlil qiladi, xato nimadan kelib chiqqanini tushuntiradi va keyingi topshiriqni talaba darajasiga moslaydi. Wang va hammualliflar intellektual repetitorlik tizimlarining asosiy funksiyasi talaba holatini tashxislash va moslashtirilgan qayta aloqa berish ekanini aniqlagan [1]. Telekommunikatsiya laboratoriyasida o'qituvchi vaqtining eng ko'p qismini aynan shu ish oladi.

[7] Prognozlash va o'quvchi profilini tuzish o'zlashtirishda qiynal ayotgan talabalarni kurs boshidayoq ko'rishga yordam beradi. Wang va hammualliflar ko'rib chiqqan ishlarda buning uchun tayanch vektorlar mashinasi, qarorlar daraxti, neyron tarmoqlar va naiv Bayes modellari ishlatilgan [1]. Telekommunik atsiya kafedrasida bu talabaning laboratoriya ishlaridagi faolligi va xatolari qanday o'zgarayotganiga qarab ishlaydigan erta ogohlantirish tizimi degani.

[8] Telekommunikatsiya ta'limidagi moddiy-texnik muammoga eng to'g'ridan-to'g'ri yechim – virtual laboratoriyalar. Huang va hammualliflar yozganidek, ularda uskunani buzib qo'yish xavfisiz mashqni xohlagancha takrorlash mumkin [2]. Biroq Makransky va hammualliflar ko'rsatgan kognitiv yuklama muammosi [6] virtual muhitni loyihalashda ehtiyot bo'lishni talab qiladi: ortiqcha vizual murakkablikdan qochish, ma'lumotni bosqichma-bosqich berish, sun'iy intellekt yordam chisini esa yuklamani kamaytiradigan qilib qurish kerak. Talaba omiliga kelsak, Lebedeva va hammualliflar tajribasi texnologiyalar bilan boyitilgan muhit faollik va o'zlasht irishni oshirishi mumkinligini ko'rsatadi [4]. Ammo shu tadqiqotning o'zida "virtual darslarda faol ishtirok etish" bandi eng past ball (3,8) olgan, javoblardagi tarqoqlik ham shu bandda eng katta. Raqamli vositalar o'z-o'zidan faollikni ta'minlamaydi, hammasi talabani harakatga undaydigan topshiriq qanday tuzilganiga bog'liq. Modelning asosi sun'iy intellekt yordamchisi o'rnatilgan virtual laboratoriya dir. Talaba tarmoq simulyatorida ishlaydi. Xato qilganda yordamchi tayyor javob bermaydi, yo'naltiruvchi savollar beradi va talaba xatoni o'zi topadi. Bu yondashuv konstr uktivistik ta'lim nazariyasi va yaqin rivojlanish zonasi g'oyasiga tayanadi. Qolgan uch komponent laboratoriya ishini to'ldiradi. Topshiriqlarning murakkabligi talabaning o'zlashtirish darajasiga qarab tanlanadi. Baholashda yakuniy natija emas, amaliy ishning bajarilish jarayoni kompetensiya lar bo'yicha tekshiriladi. O'zlashtirish ko'rsatkichlari ham doimiy tahlil qilib boriladi, shu sababli qiynalayotgan talabalar kurs boshidayoq aniqlanadi. Model dissertatsiya doirasida "TelecomLab AI" platformasi konsepsiyasi sifatida ishlab chiqilmoqda. MUHOKAMA

[9] Ko'rib chiqilgan manbalar sun'iy intellektning ta'limdagi imkoniyatlarini tasdiqlaydi, ammo ulardagi dalillar bir xil ishonchli emas. Lebedeva va hammualliflar tadqiqotida nazorat guruhi yo'q. Bu natijalarni telekommunikatsiya ta'limiga to'g'ridan-to'g'ri ko'chirib bo'lmaydi. Wang va hammualliflar sharhida ham sohadagi tadqiqotlarning yarmidan ko'pi nazariy asossiz ekani va aralash metodlar kam qo'llanilishi tanqid qilingan [1].

[10] Demak, taklif etilgan modelni sinashda bu kamchiliklarni oldindan hisobga olgan tadqiqot dizayni kerak. Bizningcha, tajriba va nazorat guruhlari bilan kvazi-eksperiment o'tkazib, o'zlasht irishni boshlang'ich, oraliq va yakuniy bosqichlarda o'lchash, miqdoriy natijalarni esa talabalar va o'qituvchilar bilan yarim tuzilmali suhbatlar orqali to'ldirish to'g'ri bo'ladi. Nazariy asos sifatida konstruktivistik o'qitish nazariyasi bilan birga kognitiv yuklama nazariyasini olish virtual laboratoriya interfeysini loyihalashda asosli qaror qabul qilishga yordam beradi. XULOSA VA TAKLIFLAR

[11] Sun'iy intellektga asoslangan innovatsion metodlar teleko mmunikatsiya fanlarida amaliy ko'nikmani shakllantirish, har bir talabaga individual qayta aloqa berish va o'qituvchining mexanik yuklamasini kamaytirishga imkon beradi. Xalqaro tajribada eng ko'p o'rganilgan adaptiv o'qitish, intellektual baholash, prognozlash va virtual laboratoriyalar telekommunik atsiya ta'limining ehtiyojlariga yaxshi mos keladi. Lekin aynan muhandislik va telekommunikatsiya ta'limiga bag'ishlangan empirik tadqiqotlar hozircha kam.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379707

TA'LIM JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH AHAMIYATI

Saparov Orinbasar Baxievish[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari, uning o'qitish samaradorligini oshirishdagi o'rni tahlil qilingan. Sun'iy intellektga asoslangan platformalar orqali ta'limni shaxsiylashtirish, o'quvchilarning individual qobiliyatlarini ochib berish va o'qituvchilarning kundalik yuklamasini kamaytirish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ta'lim jarayoni, shaxsiylashtirilgan ta'lim, raqamli texnologiyalar, pedagogik innovatsiyalar, avtomatlashtirish

a *Qaraqalpaqstan Respublikasi Pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrasi katta oqituvchisi*

Аннотация

В данной статье проанализированы теоретические и практические аспекты использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в современном образовательном процессе, а также его роль в повышении эффективности обучения. Рассмотрены возможности персонализации образования на базе платформ с ИИ, раскрытия индивидуальных способностей учащихся и снижения повседневной нагрузки на преподавателей.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образовательный процесс, персонализированное обучение, цифровые технологии, педагогические инновации, автоматизация

Abstract

This article analyzes the theoretical and practical aspects of using artificial intelligence (AI) technologies in the modern educational process and its role in improving teaching efficiency. The possibilities of personalizing education through AI-based platforms, unlocking individual student capabilities, and reducing the daily workload of teachers are highlighted.

Keywords: artificial intelligence, educational process, personalized learning, digital technologies, pedagogical innovations, automation

Bugungi jadal rivojlanib borayotgan global raqamli asrda jamiyatning barcha sohalari qatori ta'lim tizimi ham tub o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kirib kelishi va ayniqsa, sun'iy intellekt (SI) yo'nalishining jadal rivojlanishi pedagogik faoliyatni yangi bosqichga ko'tarmoqda. Sun'iy intellekt endilikda shunchaki ilmiy-fantastik tushuncha emas, balki kundalik o'quv jarayonining ajralmas va samarali vositasiga aylanib bormoqda. Ta'limda SI texnologiyalaridan foydalanish o'qitish sifatini oshirish, o'quv materiallarini har bir talabaning individual ehtiyojlariga moslashtirish hamda ta'lim boshqaruvini optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. [1]

Sun'iy intellektning zamonaviy ta'limdagi o'rni va asosiy yo'nalishlari. Ta'lim jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish bir nechta asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

Shaxsiylashtirilgan ta'lim yondashuvi: An'anaviy ta'lim ko'pincha "umumiy massa"ga mo'ljallangan bo'lib, har bir o'quvchining o'zlashtirish tezligini to'liq hisobga ola olmasligi mumkin. Sun'iy intellekt algoritmlari esa har bir o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilib, unga moslashtirilgan o'quv traektoriyasini ishlab chiqadi. [2]

Intellektual tutorlik tizimlari (ITS): Bu tizimlar o'quvchiga mustaqil ravishda bilim olishda yordam berib, xatolarni darhol aniqlaydi va ularni to'g'rilash bo'yicha tushuntirishlar beradi.

Avtomatlashtirilgan baholash va tahlil: O'qituvchilarning vaqtini ko'p oladigan testlarni tekshirish, inshoларni dastlabki baholash va o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini statistik tahlil qilish ishlari SI yordamida tezkor amalga oshiriladi. [3]

Eslatma: Sun'iy intellekt o'qituvchining o'rnini bosmaydi, balki uning asosiy yordamchisiga aylanib, ijodiy yondashuv va o'quvchilar bilan bevosita muloqot qilish uchun ko'proq vaqt ajratish imkonini beradi.

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Ta'lim jarayonida sun'iy intellektdan foydalanishning afzalliklari. O'quv maskanlarida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish bir qator sezilarli natijalarni beradi:

Vaqtni tejash va samaradorlik: Kundalik rutin vazifalar (hisobotlar tuzish, davomatni yuritish, jadval tuzish) avtomatlashtiriladi.

O'quv motivatsiyasining oshishi: Interaktiv va gamifikatsiyalashgan (o'yin elementlari bor) SI platformalari o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi.

Inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlash: Nutqni matnga aylantirish, matnni ovozga o'girish yoki avtomatik tarjima qilish kabi SI funksiyalari imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olishiga keng yo'l ochadi.[4]

Katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish (Big Data): O'quv muassasalari rahbariyati talabalarning qaysi mavzularda qiynalayotganini aniqlab, o'quv dasturlariga o'z vaqtida o'zgartirishlar kiritishi mumkin.

Mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llari. Har qanday yangi texnologiya singari, sun'iy intellektni ta'limga tatbiq etishda ham ayrim qiyinchiliklar mavjud:

Axborot xavfsizligi va maxfiylik: O'quvchilarning shaxsiy ma'lumotlari va natijalarini himoya qilish masalasi dolzarb hisoblanadi.

Texnik infratuzilma: Barcha ta'lim muassasalari ham yuqori tezlikdagi internet va zamonaviy kompyuter texnikasi bilan yetarli darajada ta'minlanmagan bo'lishi mumkin.

Pedagoglarning raqamli savodxonligi: Ba'zi o'qituvchilar yangi texnologiyalardan foydalanishda psixologik to'siqlarga duch kelishadi.

Yechimlar: O'qituvchilar uchun maxsus malaka oshirish kurslarini tashkil etish, ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini bosqichma-bosqich yaxshilash hamda axborot xavfsizligi bo'yicha qat'iy qoidalarni joriy etish maqsadga muvofiqdir.[5]

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish kelajak avlodga sifatli bilim berishning muhim shartidir. SI vositalari ta'limni yanada qulay, shaxsiylashtirilgan va natijali qilish imkonini beradi. O'qituvchilar va ta'lim menejerlari zamonaviy tendensiyalarga moslashib, ushbu texnologiyalardan o'rinli foydalana olishlari mamlakatimizda kadrlar tayyorlash sifatini yangi bosqichga ko'taradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intisiz va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.

[2] Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. 4th Edition. Pearson, 2020.

[3] Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education. Pearson, 2016.

[4] Abduqodirov A.A., Pardaev A.H. Masofaviy ta'lim texnologiyal ari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

[5] UNESCO. AI and Education: Guidance for policy-makers. UNESCO Publishing, 2021.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379709

BIOLOGIYANI O'QITISHDA GIBRID WORKBOOK VA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASHNING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI

Eshmuratov Roxat Artiqbaevich[a] | **Tajimuratova Shahnoza Azat qizi**[b]

Annotatsiya

Ushbu tezisda umumiy o'rta ta'lim maktablarida biologiya fanidan amaliy mashg'ulotlar sifatini oshirishda gibrid Workbook texnologiyalarini va sun'iy intellekt elementlarini qo'llash imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. B. Blum taksonomiyasi va kompetensiyaviy yondashuv asosida yuqori sinf o'quvchilari uchun gibrid daftar modeli va avtomatlashtirilgan monitoring mexanizmlari haqida yoritiladi.

Kalit so'zlar: sifatli ta'lim, sun'iy intellekt, gibrid Workbook, biologiya o'qitish metodikasi, QR-kod texnologiyasi, avtomatlashtirilgan monitoring, B. Blum taksonomiyasi

a *biologiya fanlari nomzodi, dotsent*

b *tayanch doktorant, Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika institute*

Аннотация

В данном тезисе рассматриваются возможности использования гибридных технологий Workbook и элементов искусственного интеллекта для повышения качества практических занятий по биологии в общеобразовательных школах. Освещается модель гибридной тетради и механизмы автоматизированного мониторинга для старшеклассников на основе таксономии Б. Блума и компетентностного подхода.

Ключевые слова: качественное образование, искусственный интеллект, гибридный Workbook, методика преподавания биологии, технология QR-кодов, автоматизированный мониторинг, таксономия Б. Блума

Abstract

This paper examines the possibilities of applying hybrid workbook technologies and artificial intelligence elements to enhance the quality of practical biology classes in general secondary schools. Based on Bloom's taxonomy and a competency-based approach, it highlights a hybrid workbook model and automated monitoring mechanisms for high school students.

Keywords: quality education, artificial intelligence, hybrid workbook, biology teaching methodology, QR code technology, automated monitoring, Bloom's taxonomy

Zamonaviy ta'lim tizimida ta'lim sifatin oshirish va o'quvchilarda amaliy kompetensiyalarni rivojlandirish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi maktab ta'limini 2030 yilgacha rivojlantirish konseptual- g'oyaviy loyihalarida o'quv jarayoniga raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar va sun'iy intellekt imkoniyatlarini keng joriy etish muhim yo'nalish sifatida belgilangan.

Ayniqsa, biologiya kabi tabiiy fanlarni o'qitishda an'anaviy pedagogik usullar bilan birga raqamli virtual muhitni birlashtiruvchi "gibrid Workbook (topshiriqlar daftari)" texnologiyasini joriy qilish muhim ahamiyatga ega. Yuqori sinf o'quvchilarining ilmiy-tadqiqot va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda an'anaviy bosma o'quv-metodik materiallar bilan raqamli platformalarni integratsiyalash ta'lim sifatini yangi bosqishga yuqorilatishga xizmat qiladi.

Ushbu "gibrid Workbook (topshiriqlar daftari)" texnologiyasini amaliyotga qo'llash jarayonida ilmiy-metodik adabiyotlarni tahlil qilish, didaktik modellashtirish, B. Blum taksonomiyasi asosida topshiriqlarni bosqichma-bosqich tabaqalashtirish va gibrid ta'lim muhitini loyihalashtirish usullaridan foydalanildi. Yuqori sinf biologiya darsliklari va xalqaro CK-12 (Biology FlexBook 2.0) o'quv resurslari asosida QR-kodlar orqali bog'lanadigan simulyatsiyalar va sun'iy intellekt algoritmlariga asoslangan platforma modeli loyhalashtirilish va ularning amaliyotga joriy qilish o'quvchilarning bilim darajasiga ijobiy tasir ko'rsatadi.

Umumta'lim maktablarida yuqori sinflarda biologiya fanidan amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etishga mo'ljallangan gibrid Workbook texnologiyasi o'quvchilarning dars davomida olgan nazariy bilimlarini amaliyotda bosma va elektron shaklda berilgan daftar bilan integratsiyalashgan tarzda chuqur

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

egallaydi. Ushbu gibrid model o'z ichiga quyidagi komponentlarni oladi:

1. Bosma Workbook moduli: O'quvchining qo'lda yozib ishlaydigan daftariga grafiklar chizishi, analitik jadvallarni to'ldirishi va biologik rasmlarni vizual tahlil qilishi uchun mo'ljallangan.
2. QR-kodlar integratsiyasi: Topshiriq daftaridagi QR-kodlar orqali o'quvchi darhol CK-12, PhET kabi xalqaro platformalarning virtual simulyatsiyalariga va 3D animatsiyalariga o'tadi.
3. Sun'iy intellekt (AI) va avtomatlashtirilgan platforma: Elektron platforma o'quvchining topshiriqlarni bajarish ko'rsatkichlarini real vaqt rejimida tahlil qiladi. Sun'iy intellekt algoritmlari o'quvchining o'zlashtirish darajasiga ko'ra individual o'quv trayektoriyasini va qo'shimcha tabaqalashtirilgan topshiriqlarni tavsiya etadi.

Topshiriqlar B. Blum taksonomiyasiga muvofiq tabaqalashtirilgan holda tuziladi:

• Bilim va tushuncha (A-daraja): Asosiy biologik tushunchalar va testlar;

• Qo'llash va tahlil (B-daraja): Virtual laboratoriya natijalarini grafik va jadvallarga ko'chirish, muammoli vaziyatlarni yechish;

• Yaratish va baholash (C daraja): Ekologik va biologik muammolar bo'yicha gipotezalar ilgari surish va ilmiy xulosalar chiqarish.

Biologiya ta'limida gibrid Workbook va sun'iy intellekt elementlarini integratsiyalash o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi.

Taklif etilgan gibrid model:

1. An'anaviy bosma daftarlar bilan raqamli virtual simulyatsiyalarni uyg'un holda birlashtiradi;

2. O'quvchilarda B. Blum taksonomiyasi bo'yicha yuqori darajadagi kognitiv ko'nikmalarni shakllantiradi;

3. Avtomatlashtirilgan monitoring tizimi orqali o'qituvchiga har bir o'quvchining shaxsiy o'zlashtirish trayektoriyasini kuzatish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, Biologiya ta'limida gibrid Workbook va sun'iy intellekt elementlarini integratsiyalash o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshirish bilan birga, amaliy kompetensiyalarni sifatli rivojlantirishga xizmat qiladi. Avtomatlashtirilgan monitoring tizimi o'qituvchiga har bir o'quvchining o'zlashtirish dinamikasini kuzatish imkonini beradi. Taklif etilayotgan model umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim sifatini zamonaviy talablar darajasiga ko'tarishda yuqori pedagogik samaradorlikka ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish to'g'risida"gi PF-6108-sonli Farmoni.

[2] Bloom, B. S. (1956). "Taxonomy of Educational Objectives. Handbook I: Cognitive Domain". New York: David McKay Co.

[3] CK-12 Foundation (2024). "CK-12 Biology for High School FlexBook 2.0 with Interactive SIMs". URL: https://www.ck12.org(https://www.ck12.org

[4] Doolittle, P. E., & Hicks, D. (2003). Constructivism as a theoretical foundation for the use of technology in social studies. "Theory & Research in Social Education", 31(1), 72-104.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379713

SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING TA'LIM JARAYONINI INDIVIDUALLASHTIRISHDAGI IMKONIYATLARI

SH.K.ASQAROVA[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayonini individuallashtirish, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash va ta'lim natijalarini yaxshilashdagi imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda sun'iy intellektga asoslangan intellektual repetitorlik tizimlari, adaptiv ta'lim, generativ sun'iy intellekt va raqamli baholash vositalarining pedagogik imkoniyatlari mavjud ilmiy tadqiqotlar asosida o'rganildi. J. A. Kulik va J. D. Fletcher tomonidan amalga oshirilgan 50 ta nazoratli tadqiqot meta-tahlili, W. Ma va hammualliflarning 107 ta effekt hajmi hamda 14 321 nafar ishtirokchini qamrab olgan meta-tahlili sun'iy intellektga asoslangan intellektual repetitorlik tizimlarining an'anaviy ta'limga nisbatan ijobiy natijalar berishi mumkinligini ko'rsatadi. Shuningdek, Zawacki-Richter va hammualliflarning oliy ta'limdagi sun'iy intellektga oid 146 ta tadqiqotni qamrab olgan sistematik sharhi hamda Kasneci va hammualliflarning generativ til modellari haqidagi tadqiqoti tahlil qilindi. Maqolada sun'iy intellektning ta'limdagi afzalliklari bilan bir qatorda akademik halollik, ma'lumotlar maxfiyligi, algoritmik xatolik, raqamli tengsizlik va o'qituvchi nazoratining kamayishi kabi muammolar ham yoritiladi. Tadqiqot natijasida sun'iy intellekt ta'limda o'qituvchining o'rnini egallovchi emas, balki o'quv jarayonini individuallashtiruvchi va pedagogik qarorlarni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida qaralishi lozim degan xulosaga kelinadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar, individuallashtirilgan ta'lim, adaptiv ta'lim, intellektual repetitorlik tizimi, generativ sun'iy intellekt, ChatGPT, raqamli kompetensiya, akademik halollik, pedagogik texnologiyalar

a *Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti dotsenti, f.f.d. (DSc)*

XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim tizimining mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining keng tarqalishi ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi an'anaviy munosabatlarga yangi omilni olib kirdi. Bugungi kunda sun'iy intellekt yordamida o'quv materiallarini yaratish, o'quvchilarning faoliyatini tahlil qilish, bilimlarni baholash, individual tavsiyalar berish va ta'lim mazmunini o'quvchining ehtiyojlariga moslashtirish imkoniyati mavjud.

Wayne Holmes, Maya Bialik va Charles Fadel o'zlarining Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning asarida sun'iy intellektning ta'limga kirib kelishi o'quv dasturlari va ta'lim mazmunini qayta ko'rib chiqish zaruratini kuchaytirayotganini ta'kidlaydi. Mualliflar masalani faqat texnologiyani darsga olib kirish sifatida emas, balki "sun'iy intellekt davrida nimani o'qitish kerak?" degan fundamental pedagogik savol bilan bog'laydi.

Mazkur yondashuv bugungi ta'lim uchun ayniqsa muhim. Chunki sun'iy intellekt mavjud bilimni tez topish yoki qayta ishlab berish imkonini kengaytirayotgan bir sharoitda ta'limning vazifasi tayyor axborotni yodlatishdan ko'ra, uni tahlil qilish, baholash, qo'llash va yangi bilim yaratish kompetensiyalarini shakllantirishga tobora ko'proq yo'naltirilmoqda.

Ta'limni individuallashtirish masalasi ham ushbu jarayonning muhim tarkibiy qismidir. Bir sinf yoki auditoriyadagi o'quvchilarning bilim darajasi, o'zlashtirish tezligi, qiziqishi va ehtiyojlari bir xil emas. Shuning uchun "hamma uchun bir xil" ta'lim modelidan o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga oladigan modelga o'tish zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo'nalishlaridan biridir.

Mazkur maqolada nazariy-tahliliy tadqiqot metodologiyasidan foydalanildi. Tadqiqotning axborot bazasini sun'iy intellekt va ta'lim texnologiyalariga bag'ishlangan ilmiy maqolalar, meta-tahlillar, sistematik sharhlar hamda xalqaro tashkilotlarning ilmiy-uslubiy hujjatlari tashkil etdi.

Tahlil jarayonida, avvalo, intellektual repetitorlik tizimlarining ta'lim natijalariga ta'sirini o'rgangan meta-tahlillar ko'rib chiqildi. Shuningdek, oliy ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha sistematik sharhlar va generativ sun'iy intellektning ta'limdagi imkoniyatlari hamda xavflarini tahlil qiluvchi ilmiy ishlar o'rganildi. Tadqiqotda qiyosiy tahlil, ilmiy manbalarni umumlashtirish, kontent-tahlil va tizimlashtirish usullaridan foydalanildi.

Individuallashtirilgan ta'lim g'oyasi sun'iy intellekt paydo bo'lishidan ancha oldin shakllangan. Uning aso-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

siy mazmuni shundan iboratki, ta'lim jarayoni o'quvchining tayyorgarlik darajasi, o'zlashtirish sur'ati va ehtiyojlariga moslashtirilishi kerak.

Sun'iy intellekt ushbu pedagogik g'oyani texnologik jihatdan amalga oshirish imkoniyatlarini kengaytirdi. Masalan, intellektual repetitorlik tizimlari o'quvchining javoblarini tahlil qilib, uning qaysi mavzuni yaxshi yoki yomon o'zlashtirganini aniqlashi va keyingi topshiriqlarni shunga qarab moslashtirishi mumkin.

Bu borada W. Ma, O. O. Adesope, J. C. Nesbit va Q. Liu tomonidan 2014-yilda amalga oshirilgan meta-tahlil alohida ahamiyatga ega. Tadqiqotchilar intellektual repetitorlik tizimlari bo'yicha 107 ta effekt hajmini, jami 14 321 nafar ishtirokchi ma'lumotlarini tahlil qilgan. Natijada intellektual repetitorlik tizimlaridan foydalanish an'anaviy katta guruhli o'qitishga nisbatan yuqoriroq o'zlashtirish bilan bog'liqligi aniqlangan: effekt hajmi g = 0,42 ni tashkil etgan. Kompyuterga asoslangan, ammo intellektual bo'lmagan ta'lim bilan taqqoslaganda esa g = 0,57, darslik va ish daftarlari bilan taqqoslaganda g = 0,35 natija qayd etilgan. Mazkur natijalar sun'iy intellektning ta'limdagi samaradorligi shunchaki nazariy faraz emasligini ko'rsatadi. Biroq tadqiqotchilar intellektual tizimlar individual inson repetitori bilan taqqoslanganda ustunlik ko'rsatmaganini ham qayd etgan: ITS va individual inson repetitori o'rtasidagi farq statistik jihatdan sezilarli bo'lmagan (g = –0,11). Bu xulosa pedagogik jihatdan muhim: sun'iy intellekt o'qituvchini to'liq almashtirish vositasi emas. Aksincha, u individual yondashuvni keng miqyosda tashkil etishda o'qituvchiga yordam beruvchi texnologiya sifatida qaralishi kerak.

Sun'iy intellektning ta'limdagi imkoniyatlarini baholashda James A. Kulik va J. D. Fletcherning meta-tahlili ham muhim ilmiy dalil hisoblanadi. Mualliflar intellektual kompyuter repetitorlik tizimlarining samaradorligini 50 ta nazoratli baholash asosida o'rgangan.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, intellektual repetitorlikdan foydalanish test natijalarini an'anaviy ta'lim sharoitiga nisbatan o'rtacha 0,66 standart og'ishga oshirgan. Mualliflar buni taxminan 50-percentildan 75-percentilga ko'tarilish bilan izohlaydi. Shu bilan birga, ular natijaning qanchalik yuqori bo'lishi baholash vositasining o'qitish maqsadlariga mos kelishiga ham bog'liqligini ko'rsatadi. Demak, sun'iy intellektdan foydalanishning o'zi avtomatik ravishda yuqori ta'lim natijasini kafolatlamaydi. Texnologiya qanday pedagogik vazifaga biriktirilgani, qanday o'quv materiali bilan ishlatilgani va natija qanday baholanganligi muhim ahamiyatga ega.

Mazkur fikr zamonaviy ta'lim amaliyotida ham dolzarbdir. Masalan, AI tizimi o'quvchiga minglab mashqlarni avtomatik taklif qilishi mumkin, biroq bu mashqlar o'quv dasturining maqsadlariga mos kelmasa, texnologik imkoniyat pedagogik samaraga aylanmaydi.

Shu sababli sun'iy intellekt asosidagi ta'lim tizimlarini joriy etishda "texnologiya markazli" emas, balki "pedagogik maqsad markazli" yondashuv ustuvor bo'lishi lozim.

Sun'iy intellektning oliy ta'limdagi imkoniyatlarini o'rganish bo'yicha eng ko'p murojaat qilinadigan tadqiqotlardan biri Olaf Zawacki-Richter, Victoria I. Marín, Melissa Bond va Franziska Gouverneur tomonidan amalga oshirilgan sistematik sharhdir.

Tadqiqotchilar 2007–2018-yillar oralig'idagi 2656 ta ilmiy ishni dastlabki tahlildan o'tkazib, belgilangan mezonlarga javob bergan 146 ta tadqiqotni yakuniy sintezga kiritgan. Tadqiqot natijalarida sun'iy intellektga oid ishlarda kompyuter fanlari va STEM yo'nalishlari ustunligi, empirik tadqiqotlarda esa miqdoriy metodlardan keng foydalanilgani ko'rsatilgan.

Mazkur tadqiqotning e'tiborga molik jihati shundaki, mualliflar sun'iy intellektni ta'limga joriy etish jarayonida pedagoglarning roli yetarli darajada o'rganilmaganiga e'tibor qaratadi. Tadqiqotning nomidagi "where are the educators?" ("o'qituvchilar qayerda?") savolining o'zi ham ushbu muammoni aniq ifodalaydi.

Bu holat sun'iy intellektning ta'limga integratsiyasida texnik mutaxassislar bilan bir qatorda pedagog olimlar, o'qituvchilar va psixologlarning ham faol ishtiroki zarurligini ko'rsatadi.

2022-yil oxiridan boshlab generativ sun'iy intellekt vositalarining keng ommalashuvi ta'lim masalasini yangi bosqichga olib chiqdi. Katta til modellari matn yaratish, savollarga javob berish, mavzuni tushuntirish, matnni tahrirlash, savollar va topshiriqlar yaratish kabi ko'plab vazifalarni bajara oladi.

Enkelejda Kasneci va 20 dan ortiq hammualliflar tomonidan 2023-yilda e'lon qilingan tadqiqotda katta til modellarining ta'limdagi imkoniyatlari va xavflari keng muhokama qilingan. Mualliflar bunday modellar ta'lim mazmunini yaratish, o'quvchi faolligini oshirish va individual o'quv tajribalarini qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga ega ekanini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, ular yangi texnologiya bilan ishlash uchun o'qituvchi va o'quvchilarda yangi kompetensiyalar shakllanishi, texnologiyaning cheklovlarini anglash va ma'lumotlarni tekshirish ko'nikmasi zarurligini qayd etadi.

Shu nuqtayi nazardan, generativ sun'iy intellektni "tayyor javob beruvchi vosita" sifatida emas, balki "fikrlashni qo'llab-quvvatlovchi vosita" sifatida qo'llash pedagogik jihatdan samaraliroq bo'lishi mumkin.

Masalan, o'quvchi AI tizimidan tayyor referat olish o'rniga, undan mavzu bo'yicha qarama-qarshi fikrlarni shakllantirishni, savollar berishni yoki o'z yozgan matnidagi mantiqiy kamchiliklarni aniqlashni so'rashi mumkin. Bunday yondashuvda asosiy intellektual faoliyat o'quvchining o'zida qoladi.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish asosida sun'iy intellektning ta'lim jarayonidagi imkoniyatlarini quyidagi asosiy yo'nalishlarga ajratish mumkin:

Individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirish. O'quvchining bilim darajasi va topshiriqlarni bajarish natijalariga qarab keyingi ta'lim mazmunini moslashtirish.

Adaptiv topshiriqlar yaratish. O'quvchi mavzuni qanchalik o'zlashtirganiga qarab topshiriq murakkabligini o'zgartirish.

Tezkor fikr-mulohaza berish. O'quvchining xatosini darhol ko'rsatish va qo'shimcha tushuntirish berish.

Avtomatlashtirilgan baholash. Ayrim turdagi test va topshiriqlarni tezkor tekshirish hamda natijalarni tahlil qilish.

O'qituvchining vaqtini tejash. Test savollari, mashqlar, dars rejasi va o'quv materiallarining dastlabki vari-

antlarini tayyorlash.

O'quv materiallarini diversifikatsiya qilish. Bir mavzuni matn, savol-javob, misol, test yoki qisqa izoh shaklida taqdim etish.

Ta'lim analitikasi. O'quvchilarning xatolari, faolligi va o'zlashtirish dinamikasi haqidagi ma'lumotlarni tahlil qilish.

2025-yilda Létourneau va hammualliflar tomonidan e'lon qilingan K–12 ta'limidagi AI asosidagi intellektual repetitorlik tizimlari bo'yicha sistematik sharhda 28 ta tadqiqot va jami 4597 nafar o'quvchi ma'lumotlari tahlil qilingan. Mualliflar ITS tizimlarining o'quv natijalariga ta'siri umuman olganda ijobiy ekanini, biroq an'anaviy "intellektual bo'lmagan" repetitorlik tizimlariga nisbatan ustunlik ayrim holatlarda kamayishini qayd etadi. Ular, shuningdek, uzoqroq muddatli tadqiqotlar va turli guruhlarni qamrab oluvchi katta tanlanmalarga ehtiyoj borligini ta'kidlaydi.

Demak, mavjud ilmiy dalillar sun'iy intellektning foydasini ko'rsatadi, biroq "AI har qanday sharoitda ta'limni yaxshilaydi" degan umumiy xulosaga kelish ilmiy jihatdan to'g'ri emas.

Sun'iy intellektning ta'limdagi imkoniyatlari bilan birga bir qator muammolar ham mavjud.

Birinchi muammo – akademik halollik. Generativ AI o'quvchi nomidan matn yaratishi mumkinligi sababli an'anaviy uy vazifalari va yozma topshiriqlarning o'quvchining haqiqiy bilimini qanchalik aks ettirishi masalasi paydo bo'lmoqda. Shu sababli baholash tizimlarida faqat tayyor mahsulotni emas, balki o'quvchining fikrlash jarayoni, og'zaki himoyasi, loyiha faoliyati va amaliy topshiriqlarini ham baholash zarur.

Ikkinchi muammo – AI tomonidan noto'g'ri ma'lumot ishlab chiqarilishi. Kasneci va hammualliflar katta til modellarining foydali imkoniyatlari bilan bir qatorda ularning cheklovlari va kutilmagan xatolarini ham hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi.

Uchinchi muammo – ma'lumotlar maxfiyligi. O'quvchi haqidagi shaxsiy yoki akademik ma'lumotlarning tashqi AI tizimlariga yuborilishi xavfsizlik masalasini keltirib chiqarishi mumkin.

UNESCOning 2023-yildagi generativ AI bo'yicha yo'riqnomasida ham inson markazli yondashuv, ma'lumotlar maxfiyligini himoya qilish, xavfsizlik, tenglik va pedagogik jihatdan maqbul foydalanish masalalariga alohida urg'u beriladi.

To'rtinchi muammo – raqamli tengsizlik. Zamonaviy AI vositalaridan samarali foydalanish uchun internet, texnik qurilmalar va raqamli savodxonlik talab qilinadi. Ushbu resurslarga ega bo'lmagan o'quvchilar bilan texnologik imkoniyatlari yuqori o'quvchilar o'rtasidagi farq yanada kengayishi mumkin.

Sun'iy intellektning ta'limga kirib kelishi o'qituvchining ahamiyatini kamaytirmaydi, aksincha, uning vazifalarini murakkablashtiradi.

UNESCO tomonidan 2024-yilda ishlab chiqilgan AI Competency Framework for Teachers hujjatida sun'iy intellekt davrida o'qituvchilar uchun 5 ta asosiy kompetensiya yo'nalishi va jami 15 ta kompetensiya belgilangan. Ushbu yo'nalishlarga inson markazli tafakkur, AI etikasi, AI asoslari va qo'llanilishi, AI pedagogikasi hamda kasbiy rivojlanish uchun AI kiradi.

Bu yondashuv o'qituvchining yangi rolini ko'rsatadi. O'qituvchi endilikda faqat axborot manbai emas, balki:

1. o'quv jarayonini loyihalashtiruvchi;
2. AI vositalarini tanlovchi va baholovchi;
3. o'quvchini tanqidiy fikrlashga yo'naltiruvchi;
4. AI tomonidan berilgan ma'lumotlarning ishonchliligini tekshiruvchi;
5. akademik halollikni ta'minlovchi;
6. o'quvchining ijtimoiy-emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi mutaxassis sifatida namoyon bo'ladi. Shunday qilib, sun'iy intellekt o'qituvchini almashtirishdan ko'ra, o'qituvchining kasbiy faoliyat mazmunini o'zgartirmoqda.

Yuqoridagi ilmiy dalillarni umumlashtirganda, sun'iy intellektning ta'limdagi samaradorligi uchta asosiy omilga bog'liq degan xulosaga kelish mumkin.

Birinchi omil – texnologiyaning pedagogik maqsadga mosligi. Kulik va Fletcher hamda Ma va hammualliflarning meta-tahlillari intellektual repetitorlik tizimlari ijobiy natijalar berishi mumkinligini ko'rsatadi. Biroq natijalar tizimning qanday ishlatilganiga va nazorat guruhi qanday tashkil etilganiga bog'liq.

Ikkinchi omil – inson nazorati. AI o'quv materialini yaratishi yoki tavsiya berishi mumkin, ammo pedagogik qarorni o'qituvchi qabul qilishi lozim.

Uchinchi omil – AI savodxonligi. O'quvchi va o'qituvchi sun'iy intellektning imkoniyatlarini bilishi bilan birga, uning xatolari, cheklovlari va etik jihatlarini ham tushunishi kerak.

Shu ma'noda, ta'limdagi sun'iy intellektni "o'qituvchiga muqobil" emas, "o'qituvchi faoliyatini kuchaytiruvchi texnologik hamkor" sifatida talqin qilish ilmiy va pedagogik jihatdan asosliroqdir.

Shunday qilib, tadqiqotlar tahlili sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'limni individuallashtirish va o'quv jarayonini qo'llab-quvvatlash uchun sezilarli imkoniyatlarga ega ekanini ko'rsatdi. Ayniqsa, intellektual repetitorlik tizimlari bo'yicha o'tkazilgan meta-tahlillarda ijobiy ta'lim natijalari qayd etilgan.

Ma va hammualliflarning 14 321 nafar ishtirokchini qamrab olgan meta-tahlilida ITS an'anaviy katta guruhli o'qitish bilan taqqoslanganda $g = 0{,}42$, kompyuterga asoslangan nointellektual ta'lim bilan taqqoslaganda $g = 0{,}57$ effekt hajmini ko'rsatgan. Kulik va Fletcherning 50 ta nazoratli tadqiqotga asoslangan meta-tahlilida esa intellektual repetitorlik tizimlaridan foydalanish test natijalarida 0,66 standart og'ish miqdorida ijobiy farq bilan bog'langan.

Shuning uchun ta'limda sun'iy intellektdan foydalanishning asosiy maqsadi texnologiyani imkon qadar ko'p qo'llash emas, balki undan o'quvchining individual ehtiyojlarini aniqlash, o'qituvchi faoliyatini yengillashtirish, ta'lim sifatini oshirish va o'quvchining mustaqil fikrlashini rivojlantirish uchun oqilona foydalanishdan iborat bo'lishi kerak.

Kelajakda ta'lim tizimining samarali modeli "o'qituvchi yoki sun'iy intellekt" qarama-qarshiligiga emas, balki "o'qituvchi + sun'iy intellekt + o'quvchi" hamkorligiga asoslanishi mumkin. Bunda sun'iy intellekt ma'lumotlarni qayta ishlash va individual tavsiyalar berish imkoniyatini ta'minlasa, o'qituvchi pedagogik, axloqiy va insoniy jihatdan muhim qarorlarni amalga oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign.

[2] Ma, W., Adesope, O. O., Nesbit, J. C., & Liu, Q. (2014). Intelligent tutoring systems and learning outcomes: A meta-analysis. Journal of Educational Psychology, 106(4), 901–918. DOI: 10.1037/a0037123.

[3] Kulik, J. A., & Fletcher, J. D. (2016). Effectiveness of Intelligent Tutoring Systems: A Meta-Analytic Review. Review of Educational Research, 86(1), 42–78. DOI: 10.3102/0034654315581420.

[4] Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16, 39. DOI: 10.1186/s41239-019-0171-0.

[5] Kasneci, E., Seßler, K., Küchemann, S., et al. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. Learning and Individual Differences, 103, 102274. DOI: 10.1016/j.lindif.2023.102274.

[6] Miao, F., & Holmes, W. (2023). Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris.

[7] Miao, F., & Cukurova, M. (2024). AI Competency Framework for Teachers. Paris: UNESCO.

[8] Létourneau, A., Deslandes Martineau, M., Charland, P., Karran, J. A., Boasen, J., & Léger, P. M. (2025). A systematic review of AI-driven intelligent tutoring systems (ITS) in K-12 education. npj Science of Learning, 10, 29. DOI: 10.1038/s41539-025-00320-7.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379715

SÚWRETLEW ÓNERI HÁM SIZIW TÁLIMINDE JASALMA INTELLEKT HÁM SANLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI.

Smaylova Gulmari Yuldashovna[a]

Annotaciya

Bul maqalada súwretlew óneri hám sızıw pánlerin oqıtıwda jasalma intellekt hám sanlı texnologiyalardan paydalanıwdıń ámeliy imkaniyatları sáwlelendirilgen. Maqalada súwretlew óneri hám sızıw sabaqlarında jasalma intellekt, sanlı grafikalıq bağdarlamalar, 3D modellestiriw, elektron prezentaciyalar hám interaktiv tapsırmalardan paydalanıw boyınsha turmıslıq mısallar keltirilgen. Sonday-aq, jasalma intellektten paydalanıwda oqıwshınıń erkin pikirlewi hám dóretiwshilik qatnasın saqlap qalıw máselesine ayrıqsha itibar qaratılǵan.

Gilt sózler: jasalma intellekt, sanlı texnologiya, súwretew óneri, sızıw, sanlı grafika, 3D modellestiriw, dóretiwshilik, grafikalıq pikirlisiw, zamanagóy tálim

a *Qaraqalpaqstan Respublikasi Pedagogikalıq sheberlik orayı docent*

Annotatsiya

Ushbu maqolada tasviriy san'at va chizmachilik fanlarini o'qitishda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanishning amaliy imkoniyatlari yoritilgan. Maqolada tasviriy san'at va chizmachilik darslarida sun'iy intellekt, raqamli grafik dasturlar, 3D modellashtirish, elektron taqdimotlar va interaktiv topshiriqlardan foydalanish bo'yicha hayotiy misollar keltirilgan. Shuningdek, sun'iy intellektdan foydalanishda o'quvchining erkin fikrlashi va ijodiy yondashuvini saqlab qolish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli texnologiya, tasviriy san'at, chizmachilik, raqamli grafika, 3D modellashtirish, ijodkorlik, grafik muloqot, zamonaviy ta'lim

Аннотация

В данной статье рассматриваются практические возможности использования искусственного интеллекта и цифровых технологий в преподавании изобразительного искусства и черчения. В статье приведены практические примеры использования искусственного интеллекта, цифровых графических программ, 3D-моделирования, электронных презентаций и интерактивных заданий на уроках изобразительного искусства и черчения. Особое внимание уделяется сохранению самостоятельного мышления и творческого подхода учащихся при использовании искусственного интеллекта в образовательном процессе.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, изобразительное искусство, черчение, цифровая графика, 3D-моделирование, творчество, графическая коммуникация, современное образование

Abstract

This article examines the practical opportunities for using artificial intelligence and digital technologies in teaching visual arts and technical drawing. It presents practical examples of using artificial intelligence, digital graphic software, 3D modeling, electronic presentations, and interactive assignments in visual arts and technical drawing lessons. Particular attention is paid to preserving students' independent thinking and creative approach when using artificial intelligence in the educational process.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, visual arts, technical drawing, digital graphics, 3D modeling, creativity, graphic communication, modern education

Búgingi kúnde texnologiya insan turmısınıń derlik barlıq tarawlarına kirip barmaqta. Kúndelikli turmısımızda telefon arqalı kerekli maǵlıwmattı izlew, súwretke alıw, kartadan paydalanıw yamasa hár qıylı programmalar járdeminde jumıslardı tez orınlaw ádettegi halǵa aylandı. Bilimlendiriw procesi de bunnan shette qalmaydı. Ásirese, súwretlew óneri hám sızıw pánlerin oqıtıwda sanlı texnologiyalardıń imkaniyatları júdá úlken. Sebebi bul pánlerde tek teoriyalıq bilim beriwdiń ózi jeterli emes. Oqıwshı kóriwi, kóz aldına keltiriwi, sızıwı, qáte islegenlerin jáne qayta islep kóriwi kerek. Aldınları oqıwshıǵa qanday da bir detaldıń sızılmasın túsindiriw ushın muǵallim doskada onı basqıshpa-basqısh sızıp kórsetetuǵın edi. Házir bolsa bul processti animaciya, video, elektron doska yamasa 3D model arqalı jáne de túsinikli kórsetiw múmkin. Oqıw-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

shı buyımnıń tek aldınǵı kórinisin emes, al onı hár tárepten kórip, formasın jaqsıraq túsinedi. Usı kózqarastan, jasalma intellekt hám sanlı texnologiyalar oqıtıwshınıń jumısın almastırıw ushın emes, al onıń imkaniyatların keńeytiw ushın xızmet etiwi kerek.

Súwretlew óneri sabaǵınıń tiykarǵı maqsetlerinen biri oqıwshıda gózzallıqtı seziw, baqlaw, kóz aldına keltiriw hám oni súwret arqalı anlatıw qábiletin rawajlandırıw. Bunıń ushın oqıwshıǵa kóbirek kóriw hám ámeliy shınıǵıw orınlaw imkaniyatın jaratıw kerek.

Súwretlew óneri pániniń 6-klass bagdarlamasında "Kompyuter grafikasında sızıw hám boyaw" teması oqıwshılardıń cifrlı súwretlew qurallarınan paydalanıw kónlikpelerin qáliplestiriwge xizmet etedi. Bul temanı ámeliy jaqtan ózlestiriwde Krita grafikalıq bagdarlamasınan paydalanıp, "Kosmos" temasında abstrakt kompoziciya jaratıw nátiyjeli tapsırmalardan biri esaplanadı. Bul tapsırma procesinde oqıwshılar kosmos keńisligi, planetalar, juldızlar, jaqtılıq hám renler úylesimin óz túsinikleri tiykarında kórsetedi. Dáslep oqıwshı kompoziciyanıń ulıwma ideyasın islep shiǵadı hám tiykarǵı formalardı belgileydi. Sonnan keyin Krita programmasında fon, kosmoslıq deneler hám dekorativ elementlerdi óz aldına qatlamlarda jaylastırıp, reń hám jaqtılıq qatnasların tájiriybe tiykarında tańlaydı.

"Kosmos" temasınıń abstrakt kompoziciya formasında beriliwi oqıwshıǵa bar obyektlerdi dál súwretlewden góre, reń, sızıq, forma hám faktura arqalı óziniń elesletiwi hám de sezimlik qatnasın bildiriw imkaniyatın beredi. Mısalı, oqıwshı kosmoslıq keńislikti toygın kók, siya reń hám qara reńler úylesiminde súwretlep, juldızlar hám planetalardı ashiq reńler arqalı ajıratıp kórsetiwi mumkin. Bunda reńlerdiń óz ara qatnası, kompoziciyalıq teńsalmaqlılıq hám súwrettiń ulıwma kórkem anlatılıwı tiykarǵı itibarda boladı. Bul ámeliy shınıǵıw arqalı oqıwshılar bir waqıttıń özinde súwretlew óneriniń dástúriy nızamlıqların hám sanlı grafikada islew usılların ózlestiredi. Ásirese, bunıń menen islew, hár qıylı qılqálemlerden paydalanıw, reńlerdi tańlaw hám súwretti redaktorlaw imkaniyatları oqıwshınıń dóretiwshilik izleniwin qollap-quwatlaydı. Nátiyjede "Kompyuter grafikasında sızıw hám boyaw" teması ápiwayı texnikalıq shınıǵıw emes, al oqıwshınıń qıyalın, estetikalıq talǵamın hám óz betinshe dóretiwshilik pikirlewdi rawajlandırıwshı ámeliy jumısqa aylanadı.

Jasalma intellekt járdeminde súwretlew óneri sabaqların shólkemlestiriwde túrli usıllardan paydalanıw múmkin. Máselen, bir tema boyınsha bir neshe kompoziciya variantların kórip sshıǵıw, renler garmoniyasın salıstırıw yaki belgili bir kórkem usıldıń ózgeshelikleri n talqılaw múmkin.

Mısalı, "Ózbekstannıń milliy arxitekturası" teması úyrenilip atırganda oqıwshılarga tariyxıy estelikler, milliy naǵıslar hám zamanagóy arxitekturanıń úylesimi haqqında tapsırma beriw múmkin. Oqıwshılar dáslep bar imaratlardı baqlaydı, keyin ózleri oylagan imarat joybarın jaratadı. Jasalma intellekt járdeminde bolsa óz ideyasın qanday kóriniste bolıwı múmkinligin shama menen súwret arqalı kóre aladı.

Bunday shınıǵıw oqıwshıda "men de jańa nárse jarata alaman" degen isenimdi qáliplestiredi. Eń áhmiyetlisi, oqıwshı tayar súwretti kóshirmeydi, al onı analizleydi hám óz ideyası menen bayıtadı. Sızıw páninde oqıwshılarǵa kóbinese keńisliktegi kóz aldına keltiriw qıyın boladı. Ásirese, detaldıń aldı, joqarı hám qaptal kórinislerin bir-biri menen baylanıstırıw dáslepki basqıshta qıyın seziliwi múmkin. Mısalı, mugallim doskaǵa quramalı detaldıń úsh proekciyasın sızadı. Oqıwshı bolsa olardıń qalayınsha bir kólemli detalga aylanıwın kóz aldına keltiriwi kerek. Bul ayırım oqıwshılar ushın ańsat bolsa, basqaları ushın ádewir qıyın. 3D modellestiriw texnologiyası bul mashqalanı sezilerli dárejede jeńillestiredi. Oqıwshı detaldı ekranda aylandırıp, oniń barlıq táreplerin kóriwi múmkin. Keyin usı detaldıń aldınǵı, joqarı hám qaptal kórinislerin óz betinshe sızadı.

Sanlı texnologiyalardan paydalanıw ushın barlıq waqıtta da zamanagóy kompyuter xanası yamasa qımbat qurılmalar talap etilmeydi. Búgingi kúnde ápiwayı smartfonnıń özi de sabaq procesinde belgili dárejede bilimlendiriw quralı bola aladı. Máselen, oqıwshılarga mektep yaki jasaw aymaǵındaǵı qızıqlı imaratlardı súwretke alıw tapsırması beriledi. Keyingi sabaqta usı súwretler tiykarında imarattıń forması, perspektiva, jaqtılıq hám saya máseleleri talqılanadı.

Yamasa oqıwshılar úylerindegi ápiwayı buyım - stakan, shaynek, kitap, miywe yaki gúldiń súwretin alıp keliwi múmkin. Sabaqta usı buyımlardıń forması hám proporciyası analiz etiledi hám keyin olar naturadan súwretlenedi. Bunday qatnas oqıwshıǵa súwretlew óneri tek sabaqlıqtaǵı tema emesligin kórsetedi. Kórkem ónerdi kúndelikli turmıstıń özinen tabıw múmkinligi ańlanadı. Sanlı texnologiyalar oqıwshınıń qızıǵıwshılıǵın qalay arttıradı?

Búgingi oqıwshı informaciyanı tiykarınan vizual kóriniste qabıl etiwge ádetlengen. Internettegi videolar, animaciyalar hám interaktiv qosımshalar onıń kúndelikli turmısınıń bir bólegine aylanǵan. Sonıń ushın sabaq barısında da tek awızsha túsindiriw menen shektenip qalıw oqıwshınıń dıqqatın uzaq waqıt uslap turmawı múmkin.

Jasalma intellekttiń bilimlendiriwdegi imkaniyatları úlken bolsa da, onıń ornın muǵallim iyeley almaydı. Sebebi súwretlew óneri hám sızıwda oqıwshınıń jumısın bahalaw tek sızıqtıń tuwrılıǵı yaki súwrettiń shıraylılıǵı menen belgilenbeydi. Oqıtıwshı oqıwshınıń pikirin, dóretiwshilik qatnasın, háreketin hám rawajlanıwın da baqlaydı. Mısalı, eki oqıwshı birdey temada súwret saldı. Birinshi oqıwshınıń súwreti texnikalıq jaqtan jetik, biraq ol tayar úlgige júdá uqsas. Ekinshi oqıwshınıń súwreti bolsa biraz ápiwayı, biraq onda ózine tán ideya bar. Pedagogikalıq kózqarastan ekinshi oqıwshınıń dóretiwshilik baslamasın da ayrıqsha qádirlew kerek. Sonıń ushın jasalma intellektten paydalanıwda oqıwshınıń óz betinshe islewi birinshi orında turıwı kerek.

Hár qanday jańa imkaniyat penen birge belgili bir mashqalalar da júzege keledi. Jasalma intellektten paydalanıwda eń tiykarǵı qáwiplerden biri oqıwshınıń tayar nátiyjege artıqsha súyenip qalıwı bolıp esaplanadı. Eger oqıwshı hár saparı súwret yamasa joybar jaratıwda texnologiyaǵa súyense, onıń erkin pikirlewi hám ámeliy kónlikpeleri jeterli dárejede rawajlanbawı

múmkin. Mısalı, oqıwshıǵa dáslep ápiwayı buyımdı naturadan qálemde sızdırıw, keyin sol jumıstı sanlı programmada qayta islew tapsırması beriliwi múmkin. Bunda oqıwshı dástúriy kórkem óner menen sanlı kórkem óner arasındaǵı ayırmashılıq hám uqsaslıqtı ámeliy tárizde sezedi.

Juwmaqlap aytqanda, jasalma intellekt hám sanlı texnologiyalar súwretlew kórkem óneri hám sızıw pánlerin oqıtıw ushın jańa imkaniyatlar esigin ashpaqta. Olar járdeminde quramalı temalardı kórgizbeli túsindiriw, oqıwshılardıń dóretiwshilik qábiletin rawajlandırıw, keńisliktegi kózqarasın qáliplestiriw hám sabaqlardı turmıs penen baylanıstırıw múmkin. Búgingi oqıwshı tek ǵana shıraylı súwret salıw yaki sızılmanı durıs orınlay alıwı emes, al óz ideyasın zamanagóy sanlı qurallar járdeminde kórsete alıwı da kerek.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Abdirasilov S.F. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.

[2] Oripov B.N. Tasviriy san'atni o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyasi, didaktikasi va metodikasi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2013.

[3] Hasanov R. Maktabda tasviriy san'atni o'rgatish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2004.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379723

TA'LIMDA MUAMMOGA ASOSLANGAN O'QITISHNING METODIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH

Allaxova Gulchexra Erejepbaevna[a]

Annotatsiya

Maqolada muammoga asoslangan o'qitishning metodik tizimini takomillashtirishda generativ sun'iy intellektdan foydalanish imkoniyatlari va pedagogik shartlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi texnologik yordamni ta'lim oluvchining mustaqil izlanishi, dalillarni tekshirishi va yechimini asoslash faoliyati bilan uyg'unlashtiradigan modelni ishlab chiqishdir. Modelda sun'iy intellektning vazifasi tayyor yechimni taqdim etish bilan cheklanmay, aniqlashtiruvchi savollar, tushunchaga ishoralar va muqobil talqinlar orqali fikrlashni qo'llab-quvvatlash sifatida belgilanadi.

Kalit so'zlar: muammoga asoslangan o'qitish, generativ sun'iy intellekt, metodik tizim, mustaqil izlanish, pedagogik qo'llab-quvvatlash, guruh muhokamasi, shakllantiruvchi baholash, refleksiya, akademik halollik, ma'lumotlar maxfiyligi

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi, Aniq va tabiiy fanlar kafedra mu'diri, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)*

Аннотация

В статье анализируются возможности и педагогические условия использования генеративного искусственного интеллекта для совершенствования методической системы проблемно-ориентированного обучения. Цель исследования заключается в разработке модели, объединяющей технологическую поддержку с самостоятельным поиском информации, проверкой доказательств и обоснованием решения обучающимися. В модели функции искусственного интеллекта не ограничиваются предоставлением готового решения, а предусматривают поддержку мышления посредством уточняющих вопросов, подсказок, направляющих к пониманию понятий, и альтернативных интерпретаций.

Ключевые слова: проблемно-ориентированное обучение, генеративный искусственный интеллект, методическая система, самостоятельный поиск, педагогическая поддержка, групповое обсуждение, формирующее оценивание, рефлексия, академическая добросовестность, конфиденциальность данных

Abstract

This article examines the opportunities and pedagogical conditions for using generative artificial intelligence to improve the methodological system of problem-based learning. The study aims to develop a model that integrates technological support with learners' independent inquiry, verification of evidence, and justification of solutions. In the model, the role of artificial intelligence extends beyond providing ready-made solutions to supporting thinking through clarifying questions, conceptual hints, and alternative interpretations.

Keywords: problem-based learning, generative artificial intelligence, methodological system, independent inquiry, instructional scaffolding, group discussion, formative assessment, reflection, academic integrity, data privacy

1 KIRISH

Muammoga asoslangan o'qitish muammoni tahlil qilish, bilimga ehtiyojni aniqlash va yechimni asoslash orqali tashkil etiladi [1, 2]. Generativ sun'iy intellekt (SI) bu jarayonni qo'llab-quvvatlashi mumkin, biroq tayyor javob olish mustaqil o'zlashtirishni tasdiqlamaydi. Maqsad SI yordamini o'quv natijalari bilan bog'laydigan metodik modelni ishlab chiqishdir.

Mavzuning metodik muammosi yordam hajmi bilan mustaqil faoliyat o'rtasidagi muvozanatdir. Agar vosita izlanishning barcha bosqichlarini bajarsa, o'quvchi yakuniy matnni taqdim etishi mumkin, lekin qarorining asoslarini tushuntirishga qiynaladi. Shu sababli darsni loyihalashda qaysi faoliyat mustaqil bajarilishi va qaysi vaziyatda yordam berilishi oldindan belgilanadi. Mazkur yondashuvda SI qo'llash o'quv maqsadi, topshiriq mazmuni va baholashning birgalikdagi muvofiqlashtirilishini talab etadi.

2 METODLAR VA TADQIQOT MATERIALLARI

Materiallar muammoga asoslangan o'qitish [1, 2], katta til modellari [3], UNESCO tavsiyalari [4] va pedagogik qo'llab-quvvatlash [5] haqidagi nashrlardan iborat. Nazariy tahlil, mazmuniy qiyoslash va umumlash-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

tirish qo'llandi. Qiyoslash mezonlari: o'quvchi faolligi, yordam shakli, dalillarni tekshirish va baholash. Empirik tajriba o'tkazilmagan.

Manbalar ikki yo'nalishda qiyoslandi: muammoga asoslangan o'qitishning faoliyat tuzilishi hamda generativ vositalarning pedagogik imkoniyat va cheklovlari. Birinchi yo'nalishda izlanish, hamkorlik va yo'naltiruvchi yordam; ikkinchisida javobning tekshirilishi, yordam chegarasi va inson mas'uliyati tahlil qilindi. Ushbu mezonlar model komponentlarini ajratishga xizmat qildi. Tahlil tizimli adabiyotlar sharhi yoki meta-tahlil sifatida taqdim etilmaydi; manbalar doirasining cheklanganligi umumlashtirish imkoniyatini ham chegaralaydi.

3 NATIJALAR

Nazariy tahlil asosida to'rt bosqichli model taklif etildi. Birinchi bosqichda o'qituvchi muammoni loyihalaydi, SI taklifidagi faktlarni tekshiradi; o'quvchilar dastlabki bilim va taxminlarini qayd etadilar. Ikkinchi bosqichda mustaqil izlanish olib boriladi: SI savol yoki ishora beradi, dalillar asl manbadan tekshiriladi. Uchinchi bosqichda guruh muqobil yechimlarni qiyoslab, tanlovini asoslaydi. To'rtinchi bosqichda yakuniy ish, izlanish qaydlari va vositasiz individual tushuntirish baholanadi. Kuzatiladigan natijalar muammoni aniqlash, dalil tanlash, yechimlarni qiyoslash va mustaqil izohlashdan iborat.

Modeldagi har bir bosqichning kuzatiladigan mahsuloti belgilanadi. Muammoni loyihalash yakunida asosiy savol va boshlang'ich taxminlar; izlanishda da'vo, manba va tegishli dalil; muhokamada qiyoslangan variantlar va tanlov sababi qayd etiladi. Baholashda o'quvchi o'z yechimini mustaqil tushuntiradi. Bu mahsulotlar o'qituvchiga yordam qaysi nuqtada zarurligini aniqlash imkonini beradi. Savol yetarli bo'lmasa, tushunchaga ishora yoki o'xshash misol taklif qilinadi; keyingi harakatni o'quvchining o'zi bajarishi tavsiya etiladi [5].

Amaliy tatbiq uchun "Maktabda suv sarfini qanday kamaytirish mumkin?" degan shartli vaziyat olinishi mumkin. Guruh avval sarfga ta'sir qiluvchi omillarni va yetishmayotgan ma'lumotlarni belgilaydi. SIga "Yechimni bermasdan, taxminlarimizni tekshirish uchun uchta savol tuz" topshirig'i beriladi. O'quvchilar savollarni saralab, kuzatuv yoki ishonchli manba orqali javob izlaydilar. Yechimlar amalga oshirish imkoniyati, dalilning yetarliligi va cheklovlar bo'yicha qiyoslanadi. Real o'lchov bo'lmasa, tejamkorlik foizi keltirilmaydi. Ushbu misol tajriba natijasi emas, tavsiya etilayotgan ish tartibining tasviridir.

Baholashda manbaning mavjudligi bilan uning xulosani qo'llab-quvvatlashini farqlash zarur. Masalan, topilgan maqola mavzuga aloqador bo'lsa ham, guruhning aniq da'vosini tasdiqlamasligi mumkin. Shu sababli dalilning mazmuni izohlanadi, foydalanilgan SI vositasi va yordami qayd etiladi. Og'zaki himoyada boshqa vaziyatga tatbiq qilish so'raladi. Refleksiyada o'quvchi dastlabki taxminining qaysi qismi o'zgarganini va bunga qanday dalil sabab bo'lganini tushuntiradi. Yakuniy baho ushbu dalillarni o'qituvchi tomonidan birgalikda talqin qilishga tayanadi.

4 MUNOZARA VA QIYOSIY NATIJALAR

Qiyoslash nazariy darajada bajarildi. SI qo'llanmagan muammoga asoslangan o'qitishda yo'naltiruvchi yordamni o'qituvchi beradi [2, 5]. Generativ vosita izoh va muqobil savollarni tez shakllantirishi mumkin, ammo javob hamda havolalar tekshirilishi kerak [3]. Taklif etilgan modelda yordam chegaralanadi: mustaqil fikr avval qayd etiladi, SI tavsiyasi manba bilan tekshiriladi va yakunda individual bilim baholanadi. Shu tartib metodik farqni belgilaydi; o'zlashtirishdagi statistik ustunlik aniqlanmagan. Akademik halollik uchun vosita va uning vazifasi ochiq ko'rsatiladi. Shaxsiy ma'lumotlar himoyalanadi, texnik imkoniyati cheklangan o'quvchiga muqobil material beriladi [4].

Qiyosiy tahlildan kelib chiqadigan metodik farq yordamni tekshirish va o'quvchi hissasini ko'rish tartibida namoyon bo'ladi. O'qituvchi yordami guruh ehtiyojiga bevosita moslashtiriladi; SI tavsiyasining esa fan mazmuniga mosligi alohida tekshiriladi. Taklif etilgan model bu ikki yordamni uyg'unlashtirishni ko'zda tutadi. Biroq tekshirishga sarflanadigan vaqt, o'qituvchining tayyorgarligi va texnik imkoniyatlar tatbiq shartlaridir. Keyingi sinovda dastlabki bilim, topshiriq murakkabligi va o'qituvchi yordami qayd etilishi kerak; aks holda kuzatilgan o'zgarishni faqat SI ta'siri bilan izohlash asosli bo'lmaydi.

5 XULOSA

SI yordamining o'quv maqsadiga mosligi, manbalarni tekshirish va mustaqil bilimni baholash metodik modelning asosiy shartlaridir. Modelning samaradorligini aniqlash uchun taqqoslanadigan guruhlar, bir xil mezonlar va vositasiz topshiriqlarga tayangan pedagogik sinov zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Savery J. R. Overview of Problem-based Learning: Definitions and Distinctions // Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning. 2006. Vol. 1, № 1. DOI: 10.7771/1541-5015.1002.

[2] Hmelo-Silver C. E. Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn? // Educational Psychology Review. 2004. Vol. 16. P. 235–266. DOI: 10.1023/B:EDPR.0000034022.16470.f3.

[3] Kasneci E. va boshqalar. ChatGPT for good? On opportunitie s and challenges of large language models for education // Learning and Individual Differences. 2023. Vol. 103. 102274. DOI: 10.1016/j.lindif.2023.102274.

[4] Miao F., Holmes W. Guidance for generative AI in education and research. Paris: UNESCO, 2023. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693

[5] Hmelo-Silver C. E., Duncan R. G., Chinn C. A. Scaffolding and Achievement in Problem-Based and Inquiry Learning: A Response to Kirschner, Sweller, and Clark (2006) // Educational Psychologist. 2007. Vol. 42, № 2. P. 99–107. DOI: 10.1080/00461520701263368.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379725

SAPALI BILIMLENDIRIW: JASALMA INTELLEKT HÁM OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY USILLARI

Saribaeva Marziya Yakufovna[a]

Annotaciya

Bul teziste mektepte jasalma intellekt quralların qollanıwdıń bilim sapasına tásiri, paydası hám qáwipleri informatika páni boyınsha ámeliy tájiriybe tiykarında sóz etiledi.

Gilt sózler: sapalı bilimlendiriw, jasalma intellekt, cifrlı texnologiyalar, kritikalıq pikirlew, oqıtıwshı roli

a *Mektep:Shimbay rayoni 38-mektep*

Mektep ámeliyatında sapalı bilimlendiriw degende tek oqıwshınıń yadlap alǵan maǵlıwmatın emes, al onıń bilimin ómirde qollay alıwın, óz betinshe izlene alıwın hám pikirlewin túsinemiz. Biraq bir klasta 30–35 oqıwshı bolsa, hár biri menen bólek islew oqıtıwshı ushın qıyın. Oqıwshılardıń ózlestiriw tezligi hám qızıǵıwshılıǵı birdey emes. Usı jaǵdayda jasalma intellekt quralları oqıtıwshıǵa járdemshi bola aladı.

Jasalma intellekttiń bir neshe múmkinshiligi bar. Birinshi, tapsırmalardı oqıwshınıń dárejesine qaray beyimlew múmkin. Ekinshi, oqıwshı qátesin birden kórip, onıń túsindirmesin alıwı múmkin. Úshinshi, test, tapsırma hám sabaq rejesin tayarlawǵa ketetuǵın waqıt qısqaradı, al sol waqıttı oqıwshılar menen tikkeley islewge jumsaw múmkin. Sonday-aq, qosımsha járdem kerek oqıwshılar ushın materiallardı ápiwayılastırıw jeńillesedi.

Jasalma intelekt proektlik oqıtıw, aralas oqıtıw hám máseleli oqıtıw usılları menen birge qollanılǵanda nátiyjeli boladı. Mısalı, oqıwshılarǵa jasalma intelekt bergen juwaptı tekserip, qátesin tabıw hám derekler menen salıstırıw tapsırması berilse, olardıń kritikalıq pikirlewi rawajlanadı. Bunda jasalma intelekt tayar juwap beriwshi emes, oylanıwǵa túrtki beriwshi qural bolıwı kerek.

Óz tájiriybemde jasalma intelektti dáslep oqıtıwshı jumısın jeńillestiriwshi qural retinde sınap kórdim. Informatika páni boyınsha sabaq islenbelerimdi hám testlerdi tayarlawda slayd prezentaciya islewde jasalma intelektten paydalandım. Biraq alınǵan materiallardı tikkeley qollanbadım: test dúzgende kóbinese grammatikalıq qátelikler hám sáykes kelmeytuǵın jerler bar edi. Sonlıqtan olardı óz betimshe tekserip, dúzetip qollandım. Bul jasalma intelektti tayar juwap beriwshi emes, tek járdemshi qural retinde qaraw hám onıń nátiyjesin hárdayım oqıtıwshı tekseriwi kerekligin kórsetti.

Sonıń menen birge, qáwipleri de bar. Jasalma intelekt nadurıs yamasa oylap shıǵarılǵan maǵlıwmat beriwi múmkin. Oqıwshı tapsırmanı tolıǵı menen jasalma intelektke orınlatsa, óz betinshe pikirlew kónlikpesi hálsireydi. Jeke maǵlıwmatlardı qorǵaw máselesi de umitılmawı kerek. Sol sebepli mektepte qaysı tapsırmada jasalma intelektti qollanıwǵa bolıwın, qaysısında bolmaslıǵın aldınan belgilep alıw zárúr.

Jasalma intellekt qanshelli rawajlansa da, oqıwshını tárbiyalaw, motivaciya beriw hám insanıy qatnas oqıtıwshınıń ornın basa almaydı. Sonlıqtan oqıtıwshınıń sanlı kompetenciyasın asırıw, yaǵnıy jasalma intelektlerdi duris tańlaw, tekseriw hám orınlı qollanıwdı úyreniw sapalı bilimlendiriwdiń tiykarǵı shártlerinen biri bolıp tabıladı.

Juwmaqlap aytqanda, jasalma intellekt individual oqıtıwdı kúsheytiwge, keri baylanıstı tezlestiriwge hám oqıtıwshı júklemesin azaytıwǵa múmkinshilik beredi. Biraq onıń nátiyjeliligi oqıtıwshınıń tayarlıǵına hám durıs metodikaǵa baylanıslı.

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379727

BIOLOGIYA VA GEOGRAFIYA FANLARINI O'QITISHDA RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Utepbergenov Jamalatdin Jangabaevich[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada biologiya va geografiya fanlarini o'qitishda raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Zamonaviy raqamli vositalarning o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahlil qilishi, kuzatishi, tajriba o'tkazishi, modellashtirishi va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari tahlil qilingan. Biologiya darslarida virtual laboratoriyalar, interaktiv simulyatsiyalar, animatsiyalar, raqamli mikroskoplar va onlayn ta'lim platformalaridan foydalanish imkoniyatlari ko'rsatib berilgan. Geografiya fanida esa elektron xaritalar, GIS texnologiyalari, Google Earth, interaktiv atlaslar, masofadan zondlash materiallari va raqamli test platformalaridan foydalanishning pedagogik samaradorligi ochib berilgan. Shuningdek, Kahoot, Quizizz, Google Forms va Google Classroom kabi platformalarning o'quvchilar bilimini nazorat qilish, baholash va individual yondashuvni ta'minlashdagi ahamiyati yoritilgan. Raqamli texnologiyalarni maqsadli va metodik jihatdan to'g'ri qo'llash tabiiy fanlarni o'qitish sifatini oshirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, raqamli texnologiya, biologiya, geografiya, virtual laboratoriya, interaktiv simulyatsiya, GIS, elektron xarita, Google Earth, Kahoot, Quizizz, Google Forms, Google Classroom, raqamli kompetensiya

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrasi dotsenti*

1 KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish o'quv jarayonini tashkil etishning muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Raqamli vositalar ta'lim mazmunini o'quvchiga yetkazishning yangi imkoniyatlarini yaratish bilan birga, uning darsdagi faolligini oshirish, mustaqil izlanishini tashkil etish, bilimlarini amaliyot bilan bog'lash va natijalarni tezkor baholash imkonini beradi.

Ayniqsa, biologiya va geografiya kabi tabiiy fanlarni o'qitishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati katta. Chunki ushbu fanlarda ko'plab jarayon va hodisalarni bevosita sinf sharoitida kuzatish, tajriba qilish yoki real obyektlarni o'rganish har doim ham imkonli emas. Masalan, biologiyada hujayraning mikroskopik tuzilishi, fotosintez, hujayra bo'linishi, irsiyat va ekologik jarayonlarni; geografiyada esa Yerning ichki tuzilishi, atmosfera jarayonlari, relyef shakllanishi, iqlim o'zgarishi, geografik obyektlarning hududiy joylashuvi kabi jarayonlarni raqamli texnologiyalar yordamida ko'rgazmali va interaktiv tarzda o'rganish mumkin. Shu sababli zamonaviy o'qituvchi raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish bilan birga, ularni muayyan pedagogik maqsadga yo'naltira olishi ham zarur.

Biologiya fani tirik organizmlarning tuzilishi, hayotiy jarayonlari, rivojlanishi, o'zaro munosabatlari va atrof-muhit bilan aloqalarini o'rganadi. Ushbu jarayonlarning ayrimlarini oddiy ko'z bilan kuzatishning imkoni yo'q yoki ularni qisqa vaqt ichida real sharoitda namoyish etish qiyin. Shu jihatdan raqamli texnologiyalar biologiya darslarini yanada ko'rgazmali va tadqiqotga yo'naltirilgan shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Masalan, "Hujayra tuzilishi" mavzusida o'quvchilar interaktiv 3D modellar orqali hujayra membranasi, sitoplazma, yadro, mitoxondriya, ribosoma, xloroplast kabi organoidlarning tuzilishi va funksiyalarini o'rganishlari mumkin. Oddiy rasmdan farqli ravishda interaktiv model o'quvchiga obyektni turli tomondan ko'rish, uning alohida qismlarini ajratish va ular o'rtasidagi funksional bog'liqlikni tushunish imkonini beradi.

"Fotosintez" mavzusida animatsiyalar yordamida yorug'lik energiyasining kimyoviy energiyaga aylanishi, karbonat angidrid va suvning jarayondagi ishtiroki, kislorod ajralishi kabi jarayonlarni ketma-ketlikda ko'rsatish mumkin. O'quvchilar tajriba natijalarini jadval va grafiklar yordamida tahlil qilib, yorug'lik, suv va boshqa omillarning fotosintezga ta'siri haqida xulosa chiqarishlari mumkin.

"Irsiyat va genetika" mavzusida esa raqamli modellashtirish vositalari yordamida ota-ona genotiplari, gametalar va avlodlarda belgilar namoyon bo'lishini modellashtirish mumkin. Bu usul o'quvchilarga Mendel qonunlarini faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy model asosida tushunishga yordam beradi.

Virtual laboratoriyalar biologiya fanida ham muhim pedagogik vosita hisoblanadi. O'quvchi virtual mikros-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

kop yordamida hujayra yoki to'qima tuzilishini o'rganishi, turli obyektlarni taqqoslashi va kuzatuv natijalarini qayd etishi mumkin. Bunday yondashuv ayniqsa laboratoriya jihozlari cheklangan ta'lim muassasalarida samarali hisoblanadi.

Geografiya fanining asosiy xususiyatlaridan biri hududiylik va fazoviy tafakkur bilan bog'liqligidir. Shu sababli geografiyani o'qitishda xaritalar, grafiklar, diagrammalar, sun'iy yo'ldosh tasvirlari va GIS texnologiyalaridan foydalanish alohida ahamiyatga ega.

An'anaviy xaritalar geografik obyektlarning joylashuvini tushuntirishda muhim vosita bo'lsa-da, raqamli xaritalar ularga nisbatan kengroq imkoniyatlarga ega. O'quvchi raqamli xaritani kattalashtirishi yoki kichraytirishi, turli qatlamlarni ko'rishi, masofani aniqlashi, geografik obyektlar o'rtasidagi joylashuvni tahlil qilishi mumkin.

Masalan, "Dunyo siyosiy xaritasi" mavzusida o'quvchilar mamlakatlarning geografik joylashuvi, chegaralari, poytaxtlari va hududiy xususiyatlarini interaktiv xaritalar yordamida o'rganishlari mumkin.

"Tabiiy zonalar" mavzusida raqamli xaritalardan foydalanib, iqlim, tuproq, o'simlik va hayvonot dunyosining hududiy tarqalishi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash mumkin.

"Iqlim o'zgarishi" mavzusida esa turli yillardagi xaritalar, grafiklar va sun'iy yo'ldosh tasvirlarini taqqoslash orqali o'quvchilar global iqlim jarayonlarini tahlil qilishlari mumkin.

Geografiya ta'limida GIS — geografik axborot tizimlaridan foydalanish o'quvchilarning fazoviy tafakkurini rivojlantirish uchun katta imkoniyat yaratadi. GIS orqali geografik ma'lumotlarni xaritada tasvirlash, obyektlarni guruhlash, masofa va maydonlarni aniqlash, hududlarni taqqoslash hamda turli geografik ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash mumkin.

Masalan, o'quvchilarga "O'zbekiston hududida aholi zichligining hududiy farqlarini aniqlang" topshirig'i berilishi mumkin. O'quvchilar raqamli xarita va statistik ma'lumotlardan foydalanib, aholi zichligi yuqori va past hududlarni aniqlaydilar hamda buning sabablarini izohlaydilar. Bunday topshiriqlar o'quvchini tayyor ma'lumotni yodlashdan ko'ra, ma'lumotni izlash, taqqoslash, tahlil qilish va xulosa chiqarishga undaydi. Raqamli ta'lim texnologiyalarining eng samarali yo'nalishlaridan biri virtual laboratoriyalar va interaktiv simulyatsiyalardir. Ular o'quvchilarga real tajribani raqamli muhitda modellashtirish imkonini beradi.

PhET kabi interaktiv simulyatsiyalar tabiiy fanlarni o'qitishda keng qo'llaniladigan vositalardan biridir. Simulyatsiyalar yordamida o'quvchilar tajriba sharoitlarini o'zgartirib, natijalarning qanday o'zgarishini kuzatishlari mumkin.

Biologiyada simulyatsiyalardan hujayra jarayonlari, genetika, ekotizim va boshqa mavzularni tushuntirishda foydalanish mumkin. Geografiyada esa iqlim, relyef, suv aylanishi, atmosfera jarayonlari va boshqa hodisalarni modellashtirish imkonini beruvchi raqamli vositalardan foydalanish mumkin. Virtual tajribaning muhim afzalligi shundaki, o'quvchi tajribani bir necha marta takrorlashi va har bir holatda natijalarni taqqoslashi mumkin.

Biologiya va geografiya darslarida raqamli platformalardan foydalanish o'quvchilarning bilimlarini mustahkamlash, nazorat qilish va baholashda samarali natija beradi.

Kahoot va Quizizz o'yin elementlariga asoslangan interaktiv test platformalaridir. Ular orqali dars boshida o'quvchilarning avvalgi bilimlarini aniqlash, dars davomida mavzuni mustahkamlash yoki dars oxirida yakuniy nazoratni tashkil etish mumkin.

Masalan, geografiya darsida "O'zbekistonning tabiiy geografik rayonlari" mavzusi bo'yicha 10 ta test savoli tuziladi. O'quvchilar javoblarni smartfon yoki kompyuter orqali belgilaydilar. Natijalar tezkor ko'rinishda aks etadi.

Biologiya darsida esa "Hujayra organoidlari va ularning funksiyalari" mavzusida moslashtirish, tanlash va qisqa javobli topshiriqlardan foydalanish mumkin.

Google Forms yordamida test, so'rovnoma va nazorat topshiriqlarini tashkil qilish mumkin. Platformaning muhim afzalligi — natijalarni avtomatik qayd etish va tahlil qilish imkoniyatidir.

Masalan, o'qituvchi geografiya fanidan "Iqlim mintaqalari" mavzusida test tashkil etib, o'quvchilarning qaysi savollarda ko'proq xato qilganini aniqlashi mumkin. Biologiyada esa "Ekologik omillar" mavzusida diagnostik test o'tkazish mumkin.

Google Classroom o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi raqamli hamkorlikni tashkil qilish uchun qulay vositalardan biridir. Unda o'quv materiallari, topshiriqlar, taqdimotlar, videolar va testlarni joylashtirish mumkin.

Masalan, biologiya fanidan "Ekotizim" mavzusida o'quvchilarga o'z hududidagi ekotizimni kuzatish topshirig'i beriladi. O'quvchi kuzatuv natijalarini fotosurat, jadval yoki diagramma shaklida platformaga joylashtiradi.

Geografiyada esa o'quvchilarga o'z yashash hududining geografik xususiyatlari haqida kichik tadqiqot topshirig'i berilib, natijalarni xarita, diagramma va matn ko'rinishida taqdim etish taklif qilinishi mumkin.

Raqamli texnologiyadan foydalanish shunchaki kompyuter yoki telefonni darsga olib kirish bilan cheklanmasligi kerak. Texnologiya aniq pedagogik maqsadga xizmat qilishi lozim.

Darsni quyidagi bosqichlarda tashkil etish mumkin:

1-bosqich — motivatsiya.O'quvchilarga qisqa video, animatsiya, interaktiv savol yoki geografik xarita namoyish etiladi.

2-bosqich — muammoni aniqlash.O'quvchilarga muammoli savol beriladi. Masalan: "Nima sababdan ayrim hududlarda aholi zichligi yuqori?"

3-bosqich — tadqiqot.O'quvchilar raqamli xarita, virtual laboratoriya, animatsiya yoki statistik ma'lumotlardan foydalanib, muammoni o'rganadilar.

4-bosqich — tahlil.Olingan ma'lumotlar jadval, diagramma, grafik yoki xarita yordamida tahlil qilinadi.

5-bosqich — xulosa.O'quvchilar o'z kuzatuvlari va tahlillari asosida xulosa chiqaradilar.

6-bosqich — baholash.Kahoot, Quizizz yoki Google Forms orqali tezkor baholash amalga oshiriladi.

Biologiya va geografiya fanlarini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish quyidagi pedagogik imkoniyatlarni yaratadi:

1. Ko'rgazmalilikni oshiradi. Murakkab biologik va geografik jarayonlarni animatsiya, xarita va modellar orqali ko'rsatish mumkin.
2. O'quvchilarning faolligini oshiradi. O'quvchi darsda passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchiga aylanadi.
3. Mustaqil ta'limni rivojlantiradi. O'quvchi kerakli ma'lumotni izlash, tanlash va tahlil qilishni o'rganadi.
4. Tajriba o'tkazish imkoniyatini kengaytiradi. Virtual laboratoriyalar real sharoitda bajarish qiyin bo'lgan tajribalarni modellashtirishga yordam beradi.
5. Tezkor baholash imkonini beradi. Raqamli test platformalari o'quvchining bilimini tezkor aniqlash imkonini yaratadi.
6. Individual yondashuvni ta'minlaydi. O'quvchilar o'z imkoniyatlari va bilim darajasiga mos topshiriqlar bilan ishlashi mumkin.
7. Fazoviy tafakkurni rivojlantiradi. Ayniqsa geografiyada raqamli xaritalar va GIS vositalari hududiy fikrlashni shakllantiradi.
8. Tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'quvchi ma'lumot yig'adi, taqqoslaydi, tahlil qiladi va ilmiy xulosa chiqaradi.

Raqamli texnologiyalar ko'plab imkoniyatlarga ega bo'lsa-da, ulardan foydalanishda pedagogik maqsad ustuvor bo'lishi kerak. Texnologiya darsning maqsadini almashtirmasligi, balki unga erishishga yordam berishi lozim.

O'qituvchi raqamli vositani tanlashda quyidagi savollarga e'tibor berishi maqsadga muvofiq:

1. Ushbu vosita dars maqsadiga mos keladimi?
2. O'quvchi undan foydalanib qanday yangi bilim yoki ko'nikmaga ega bo'ladi?
3. Raqamli vosita real tajribaning o'rnini bosadimi yoki uni to'ldiradimi?
4. Barcha o'quvchilar undan foydalanish imkoniyatiga egami?
5. O'quvchilarning faol ishtiroki ta'minlanadimi?
6. Olingan natijalarni baholash imkoniyati mavjudmi?

Shuningdek, raqamli texnologiyalardan foydalanish real kuzatuv va amaliy tajribalarni butunlay almashtirmasligi kerak. Eng samarali yondashuv — an'anaviy metodlar bilan raqamli texnologiyalarni uyg'unlashtirishdir.

2 XULOSA

Biologiya va geografiya fanlarini o'qitishda raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishlaridan biridir. Raqamli texnologiyalar yordamida murakkab biologik jarayonlar, geografik hodisalar va fazoviy bog'lanishlarni ko'rgazmali, interaktiv va tushunarli shaklda o'rganish imkoniyati yaratiladi.

Biologiya fanida virtual laboratoriyalar, 3D modellar, animatsiyalar, raqamli mikroskoplar va interaktiv simulyatsiyalar o'quvchilarning tirik organizmlar tuzilishi va hayotiy jarayonlarini chuqurroq tushunishiga yordam beradi. Geografiya fanida esa elektron xaritalar, GIS texnologiyalari, Google Earth, sun'iy yo'ldosh tasvirlari va raqamli atlaslar o'quvchilarning geografik obyektlarni fazoviy jihatdan idrok etishi va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Kahoot, Quizizz, Google Forms va Google Classroom kabi platformalar esa bilimlarni mustahkamlash, tezkor baholash, o'quvchilar faoliyatini monitoring qilish va individual ta'limni tashkil etishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Eng muhimi, raqamli texnologiyalar o'quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi subyektdan bilimni mustaqil izlovchi, tajriba qiluvchi, tahlil qiluvchi va xulosa chiqaruvchi faol tadqiqotchiga aylantirish imkonini beradi. Shu sababli biologiya va geografiya fanlarini o'qitishda raqamli texnologiyalardan maqsadli, metodik asoslangan va pedagogik vazifalarga mos ravishda foydalanish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Kadirov T.B. Ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish, O'quv qo'llanma, "Bilig-ilmiy faoliyat" nashriyoti, Samarqand-2024.-168 b.

[2] Begimkulov U. Sh. Pedagogik ta'limni axborotlashtirish: nazariya va amaliyot. Monografiya. – Toshkent: FAN, 2011. – 232 b.

[3] Jumanazarov S. Ta'limda raqamli texnologiyalar. Uslubiy qo'llanma. –Toshkent: 2023. – 46 b.

[4] Ishmuhamedov R. J, Yuldashev M. A. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2013. – 96 b.

[5] Tolipova J. O. Pedagogik texnologiyalar – do'stona muhit yaratish omili. – Toshkent: UNICEFning O'zbekistondagi vakola txonasi, 2005. – 128 b.

[6] M.Aripov, B.Begimqulov va boshqalar. Axborot texnologiyalari. O'quv qo'llanma – T.: "Noshr", 2009 y.

[7] UNESCO. Global Education Monitoring Report: Technology in Education. UNESCO, 2023.

[8] PhET Interactive Simulations. University of Colorado Boulder. Interactive Simulations for Science and Mathematics Education.

[9] Google for Education. Google Classroom and Google Forms for Education.

[10] Kahoot! Game-based Learning Platform.

[11] Quizizz. Interactive Learning and Assessment Platform.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379731

BILIMLENDIRIW SAPASÍN ARTTÍRÍWDA JASALMA INTELLEKT HÁM SANLÍ TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANÍWDÍŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARÍ

Usenov Sultan Xalknazarovich[a]

Annotaciya

Bul maqalada jasalma intellekt (JI) hám sanlı texnologiyalar tásirinde bilimlendiriw procesin transformaciyalaw máseleleri kórip shıǵıladı. Avtor tárepinen oqıtıwdıń beyimlesiwsheń sistemaları, intellektual platformalar hám bilimdi bahalawdıń avtomatlastırılǵan sistemaların engiziw imkaniyatları tallanǵan. Dástúriy metodlardan individuallastırılǵan bilimlendiriw traektoriyalarına ótiwge ayrıqsha itibar qaratıladı, sonday-aq, zamanagóy pedagoglar ushırasıp atırǵan mashqalalar tallanadı.

Gilt sózler: jasalma intellekt, bilimlendiriwdi sanlastırıw, beyimlesiwsheń oqıtıw, bilimlendiriwdiń sapası, intellektuallıq sistemalar, pedagogikalıq innovaciyalar, personallastırıw

a *Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik orayı., Sociallıq-ekonomikalıq pánler metodikası kafedrası docenti, tariyx ilimleri boyınsha filosofiya doktorı (PhD)*

Annotatsiya

Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalar ta'sirida ta'lim jarayonini transformatsiya qilish masalalari ko'rib chiqilgan. Muallif adaptiv o'qitish tizimlari, intellektual platformalar va bilimlarni avtomatlashtirilgan baholash tizimlarini joriy etish imkoniyatlarini tahlil qiladi. An'anaviy usullardan personallashtirilgan ta'lim trayektoriyalariga o'tishga alohida e'tibor qaratilgan, shuningdek, zamonaviy pedagoglar duch kelayotgan muammolar tahlil qimen.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ta'limni raqamlashtirish, adaptiv o'qitish, ta'lim sifa-ti, intellektual tizimlar, pedagogik innovatsiyalar, personallashtirish

Аннотация

В данной статье анализируются вопросы повышения качества образования посредством интеграции искусственного интеллекта (ИИ) и цифровых технологий в современную образовательную систему. Автор освещает преимущества адаптивных систем обучения, интеллектуальных платформ репетиторства и инструментов автоматизированного оценивания. Также обсуждаются педагогические проблемы, возникающие в цифровой образовательной среде, и пути их решения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровое обучение, адаптивное обучение, интеллектуальные системы, качество образования, педагогические технологии, инновации

Abstract

This article analyzes the issues of improving the quality of education through the integration of artificial intelligence (AI) and digital technologies into the modern educational system. The author highlights the advantages of adaptive learning systems, intelligent tutoring platforms, and automated assessment tools. Pedagogical problems arising in the digital educational environment and ways to solve them are also discussed.

Keywords: artificial intelligence, digital learning, adaptive learning, intelligent systems, quality of education, pedagogical technologies, innovation

XXI ásirde global sanlastırıw, global informaciyalasıw, sanli transformaciya procesleri hám texnologiyalıq rawajlanıw processleri jámiyetshiliktiń barlıq tarawları qatarı bilimlendiriw sistemasın da túbirlishe ózgertpekte, kadrlar tayarlawǵa jańa talaplardı qoymaqta. Búgingi kúnde sapalı bilimlendiriw túsinigi tek ǵana dástúriy sabaq beriw usılların emes, bálki oqıw procesine eń sońǵı texnologiyalıq jetiskenliklerdi, sonday-aq, jasalma intellekt (JI) sistemaların iske túsiriwdi de kózde tutadı. Bilimlendiriw sistemasın modernizaciyalaw tek ǵana elektron sabaqlıqlardı engiziwdi emes, al intellektual sheshimlerdi tereń integraciyalawdı talap etedi. Usı múnásibet penen "Sapalı bilimlendiriw" koncepciyası búgingi kúnde jasalma intellekt (JI) hám progressiv sanlı qurallardan paydalanıw menen tıǵız baylanıslı.

Bul izertlewdiń áhmiyetliligi sonnan ibarat, dástúriy klass-sabaq sisteması kóbinese úlken toparlardaǵı hár bir oqıwshınıń informaciyanı qabıl etiwdiń individual pátin esapqa alıw imkaniyatına iye emes. JI texnologiyaları bul mashqalanı sanlı jámietti rawajlandırıw-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

dıń tiykarǵı baǵdarlarına tolıq sáykes keletuǵın ózgermeli, beyimlesiwsheń hám úzliksiz bilim alıw quralları menen támiyinlew arqalı sheshiw imkaniyatın beredi.

Qaraqalpaqstan Respublikasında da sanli ekonomika hám elektron bilimlendiriw ortalığın rawajlandırıw mámleketlik siyasattıń áhmiyetli baǵdarlarınıń biri sipatında qaralmaqta.

Bilimlendiriwde jasalma intellekt texnologiyalarınan paydalanıw oqıwshılardıń individual mútajliklerine maslasqan adaptiv bilimlendiriw modelin jaratıwǵa imkaniyat beredi. Ushı izertlewdiń áhmiyetliligi sonday, dástúriy oqıtıw metodları kóp jaǵdaylarda úlken auditoriyalarda hár bir oqıwshınıń ózlestiriw dárejesiniń ózgesheliklerin tolıq esapqa ala almaydı. Jasalma intellekt bolsa bul boslıqtı toltırıwda universal kópir wazıypasın atqaradı.

Bilimlendiriw tarawında jasalma intellekttiń tiykarǵı abzallıǵı - bul jekelestiriw imkaniyatı. Mashinalıq úyreniw algoritmleri oqıwshınıń háreketlerin real waqıtta analizlew múmkin: wazıypalardı orınlaw tezligi, qáteler jiyiligi, qatnasıw dárejesi hátte kognitiv uslın.

Usi magliwmatlar tiykarında intellektual platformalar (máselen, Knewton yamasa ogan uqsas adaptiv LMS) oqıw mazmunın anıq bir shaxstıń mútájliklerine sáyekes avtomatikalıq túrde ózgertip beredi. Eger oqıwshı qátelik jiberse, sistema oǵan járdemshi material yamasa bekkemlew ushın ápiwayıraq máselelerdi usınadı. Kúshli oqiwshilar ushin bolsa, kerisinshe, quramalı keysler payda etiledi, bul bolsa oqiwshilardıń pánge qızıǵıwshılıǵın joǵaltpaydı, bul hár bir oqiwshınıń óz tezliginde rawajlanıwın táminleydi.

Zamanagóy oqıtıwshı 40% ke shekem jumis waqtın byurokratiyalıq hám ádettegi jumislarga sarplaydı: testlerdi tekseriw, esabatlardı toltırıw, jazba jumislardı standart bahalaw. Zamanagóy JI algoritmleri (NLP — tábiyiy tildi qayta islew texnologiyaları) tekstli tapsırmalardı joqarı anıqlıqta bahalaw imkaniyatına iye. Bul bolsa oqıtıwshını bir qalıplı jumıslardan azat etip, bar dıqqatın talabalar menen tikkeley shıǵarmashılıq hám tárbiyalıq qatnaslarǵa qaratıwǵa jaǵday jaratadı. Tek ǵana ápiwayı testlerdi emes, al keń kólemli juwaplar, esse yamasa programmalıq kodtı da tekseriwdi avtomatlastırıw imkaniyatın beredi.

Pedagogtıń kúndelikli islewden azat bolıwı onıń kóbirek áhmiyetli táreplerine itibar qaratıwına imkaniyat beredi: oqıwshılarǵa tárbiya beriw, ruwxıy jaqtan qollap-quwatlaw; dóretiwshilik hám ilimiy-izertlew joybarların islep shıǵıw; interaktiv pikir-talaslar ótkeriw.

Bunnan tısqarı, kúni-túni jumıs isleytuǵın JI -assistentler (chat-botlar) studentlerdiń shólkemlestiriwshilik hám tiykarǵı akademiyalıq sorawlarına jedel túrde, 24/7 rejiminde juwap beriw imkaniyatına iye.

Jasalma intellektten paydalanıw úlken maǵlıwmatlardı analizlew imkaniyatın beredi. Bilimlendiriw mákemeleriniń basshıları hám metodistler ózlestiriwdiń obektiv kórinisin aladı. Kórgizbeli grafikler hám boljaw modelleri oqıw rejelerindegi "tar jerler" dep atalıwshı temalardı anıqlaw imkaniyatın beredi. Sistema qaysı temalarda kópshilik talabalardıń qıynalıp atırǵanlıǵın hám oqıw jobasınıń qaysı bólimin ózgertiw kerekligin aldınnan prognozlaydı. Bul bilimlendiriw baǵdarlamaların subektiv boljawlar tiykarında emes, al anıq sanlar tiykarında jedellik penen dúzetiwge járdem beredi.

Úlken potencialına qaramastan, jasalma intellekttiń massalıq integraciyası tómendegi tosqınlıqlarga dus kelmekte:

• Sanlı teńsizlik: Oraylıq hám alıs aymaqlarda joqarı tezliktegi internet hám kúshli kompyuterlerden paydalanıwdıń hár qıylı dárejesi.

• Qáwipsizlik mashqalası: studentlerdiń jeke maǵlıwmatları hám oqıw tariyxın kiberqáwiplerden qatań qorǵaw zárúrligi.

• Oqıtıwshılardıń sanlı sawatlılıǵınıń jeterli emesligi: Pedagog kadrlardıń bir bóleginiń konservativligi hám jasalma intellekt penen islesiw boyınsha qánigeligin arttırıw kurslarınıń jetispewshiligi.

Jasalma intellekt insan-oqıtıwshınıń ornın basıwǵa shaqırılmaǵan. Kerisinshe, ol kúshli sinergetik sherik rolin atqaradı. Insannıń empatiyası, pedagogikalıq talantı hám jasalma intellekttiń esaplaw qúdiretiniń sinergiyasısız sapalı bilimlendiriwge ótiw múmkin emes.

Bul xalıqaralıq konferenciya materialları jasalma intellekttiń bilimlendiriw ámeliyatına engiziw standartların óz waqtında islep shıǵıw milliy bilimlendiriw sistemasınıń dúnya kólemindegi básekige shıdamlılıǵın sezilerli dárejede arttırıw imkaniyatın beretuǵının tastıyıqlaydı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi PQ-4996-son Qarori.

[2] Russell, S., & Norvig, P. (2020). Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson.

[3] Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence In Education. Center for Curriculum Redesign.

[4] Брызгалина Е. И. Искусственный интеллект в образовании: актуальные философско-методологические проблемы // Вестник Томского государственного университета. — 2021. — № 463. — С. 51-58.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379737

BASLAWÍSH KLASSLARDA ERTEKLERDI JASALMA INTELLEKT JÁRDEMINDE OQÍTÍW: ZAMANAGÓY JANTASÍW HÁM TIYKARǴÍ METODLAR

Uteshova Rana Kuanishbayevna[a]

Annotaciya

Bul maqalada baslawısh mektep jasındaǵı oqıwshılardıń til baylıǵın, dóretiwshilik qıyalın hám kritikalıq oylaw qábiletlerin rawajlandırıwda erteklerdi jasalma intellekt (JI) texnologiyaları járdeminde oqıtıw metodikası jarıtılǵan. Izertlewde JI quralları-nıń (ChatGPT, Bing Image Creator, ElevenLabs) sabaq barısın vizualizaciya etiw, virtual dialoglar shólkemlestiriw hám interaktiv syujetlar jaratıwdaǵı ámeliy imkaniyatları tallanadı. Sonday-aq, 2-3 klasslar úshin tayarlanǵan 45 minutlıq sabaq rejesi, muǵallimler úshin ámeliy promptlar hám pedagogikalıq usınıslar berilgen.

Gilt sózler: bastlawısh bilimlendiriw, jasalma intellekt, ertekler metodikası, vizualizaciya, interaktiv oqıtıw, ChatGPT, prompt-injeneriya, sanlı sawatxanlıq

a *Qońırat rayonı 31-sanlı ulıwma bilim beriw mektebiniń baslawısh klass oqıtıwshısı*

Аннотация

В данной статье рассматривается методика обучения сказкам учащихся начальных классов с использованием технологий искусственного интеллекта (ИИ). Анализируются практические возможности инструментов ИИ (ChatGPT, Bing Image Creator, ElevenLabs) в визуализации учебного процесса, организации виртуальных диалогов с персонажами и создании интерактивных сюжетов. В статье представлен готовый план урока для 2–3 классов, практические промпты для учителей и педагогические рекомендации по развитию критического мышления и творческого воображения младших школьников.

Ключевые слова: начальное образование, искусственный интеллект, методика сказок, визуализация, интерактивное обучение, ChatGPT, промпт-инжиниринг, цифровая грамотность

Abstract

This article discusses the methodology of teaching fairy tales to primary school students using artificial intelligence (AI) technologies. The practical applications of AI tools (ChatGPT, Bing Image Creator, ElevenLabs) in visualizing the educational process, organizing virtual dialogues with characters, and creating interactive storylines are analyzed. The paper provides a structured 40-minute lesson plan for 2nd and 3rd grades, practical AI prompts for educators, and pedagogical recommendations aimed at enhancing young learners' vocabulary, creative imagination, and critical thinking skills.

Keywords: primary education, artificial intelligence, fairy tale methodology, visualization, interactive learning, ChatGPT, prompt engineering, digital literacy

Baslawısh mektep jasındaǵı oqıwshılardıń qıyal etiw qábiletin rawajlandırıwda, sózlik qorın bayıtıwda hám morallıq-etikalıq qádiriyatlardı túsindiriwde ertekler biybaha qural bolıp tabıladı. Búgingi sanlı dáwirde jasalma intellekt (JI) texnologiyaların tańlawlı túrde sabaq barısına engiziw erteklerdi úyreniw procesin anaǵurlım qızıqlı hám nátiyjeli etiwge múmkinshilik beredi.

JI bilimlendiriwde muǵallimniń ornın baspaydı, al orınlawı qıyın bolǵan yamasa kóp waqıttı alatuǵın wazıypalarda belsendi járdemshi xızmetin atqaradı. Erteklerdi oqıtıwda JI tómendegi baǵdarlarda qollanılıwı múmkin:

1. Vizualizaciya: Ertek mazmunına mas súwretler, personajlar hám saxnalardı bir neshe sekundta jaratıw (mısalı, Midjourney, DALL-E, Bing Image Creator).
2. Audio-resurslar: Ertekti hár qıylı dawıslarda hám intonaciya menen dawıslastırıw (ElevenLabs, Speechify).
3. Interaktiv ózgerisler: Ertek dawamın oqıwshılardıń tanlawına qaray ózgertiw yamasa jańa personajlar engiziw (ChatGPT, Claude).
4. JI járdeminde erteklerdi oqıtıw metodları:
5. A. Vizual ertekler jaratıw (Súwretli kartichkalar)

Oqıwshılar ertekti tıńlap yamasa oqıp bolǵannan

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

Basqısh	Mazmunı hám JI roli	Vaqıt
Kirisiw	Muǵallim ertektiń baslanısaın oqıydı hám JI arqalı jaratılǵan personaj vizualın kórsetedi.	7-10 min
Tiykarǵı bólim	Ertekti oqıw, JI járdeminde ertek personajı menen qısqa sáwbetlesiw islenedi.	15 min
Rocional shınıǵıw	Oqıwshılar ertek dawamın qalay bolıwın aytadı, JI sol varianttı tekst hám súwretke aylandıradı.	10 min
Juwımalaw	Ertekten alınǵan sabaqlar hám morallıq túsinikler talqılanadı.	5 min

soń, JI arqalı ertektiń tiykarǵı epizodlarına súwretler tayarlawǵa boladı. Bu vizual estelikti rawajlandıradı hám mazmundı qayta aytıp beriwdi ańsatlastıradı.

Mısal: «Aqsaq qasqır» yamasa «Altın balıq» ertegin oqıǵanda, JI-ge prompt (soraw) beriw arqalı sjejet basqıshların kórsetetuǵın illyustraciyalardı scenariyler boyınsha shıǵarıw.

1. Personajlar menen «Sáwbet» (Virtual dialog)

ChatGPT sıyaqlı til modelleri járdeminde ertek personajlarınıń obrazın simulyaciya etiw múmkin. Muǵallim oqıwshılarǵa personajǵa soraw beriwdi usınıs etedi.

1. Mısalı: "Zolushka, sen ógey anańnan keshirim soray alasań ba?" degen sorawǵa JI Zolushkanıń minez-qulqına mas túrde juwap beredi. Bul oqıwshılarda analitik oylawdı hám emociyalıq intellektti rawajlandıradı.
2. C. Interaktiv ertekler (Sjejet tańlawı)

Ertektiń ortasında toqtap, JI arqalı tańlaw qoyıladı: "Eshek (eshek) toǵayǵa kirdi. Oǵan eki jol ushıradı: oń jol yamasa sol jol. Qaysısın tańlaymız?" Bul usıl oquvchılardıń sabaqqa bolǵan qızıǵuvshılıǵın 100% ge arttıradı.

1. Sabaqtı rejelestiriw úlgisi (40 minut)
1. Pedagogikalıq usınıslar hám kórsetpeler
2. Shamadan tısqarı paydalanbaw: JI tek ilhamlandırıw hám kórsetpeli qural bolıwı kerek, oqıwshılardıń óz betinshe oylawı hám kútilgen tekst penen islesiw qábileti birinshi orında turadı.
3. Jas ózgesheligi: Baslawısh klass oqıwshıları ushın vizual hám oyın elementlerine kóbirek itibar qaratıw zárúr.
4. Qáwipsizlik: JI arqalı jaratılǵan mazmun hám súwretler muǵallim tárepinen aldın-ala tekserilip, balalar psixologiyasına mas keliwi kerek.

Baslawısh klasslarda erteklerdi jasalma intellekt járdeminde oqıtıw – zamanagóy bilimlendiriwdiń eń nátiyjeli jantasıwlarından biri. Bul usıl oqıwshılardıń til baylıǵın rawajlandırıp qoymay, olardıń sanlı sawatxanlıǵın, dóretiwshilik qıyalın hám kontekstlik oylawın erte jasınan qáliplestiriwge xızmet etedi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Russel, S., & Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson, 2020.

[2] Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education. Pearson Education. London, 2016.

[3] Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 2006. – P. 108(6), 1017–1054.

[4] Vygot-skiy, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593289

OQIWSHILARDIŃ JASALMA INTELLEKT SAWATLILIǴIN QÁLIPLESTIRIW

Xojanazarova Periza Beknazarovna[a]

Annotaciya

Maqalada ulıwma orta bilim beriw mekteplerinińi 8-9 klass oqıwshılarında jasalma intellekt (JI) sawatlılıǵın qáliplestiriwdiń metodikalıq tiykarları kórsetilgen. JI sawatlılıǵınıń quramalı bólimleri anıqlanǵan, úsh basqıshlı metodika (tanısıw, qollanıw, bahalaw) usınılǵan hám ol sabaqlarda qollanılıwınıń mısalları keltirilgen. Metodikanıń nátiyjeliligin tekseriw ushın pedagogikalıq tájiriybe dizayni usınıs etiledi. Bunnan tısqarı mektep basqarıwında ata-analar ham oqıw procesin tikkeley baylanıstırıwǵa jardem beretuǵın platformanın prototipi berilgen.

Gilt sózler: jasalma intellekt, JI sawatlılıǵı, oqıtıw metodikası, kritikalıq oylaw, promt, akademiyalıq hadallıq, konseptual prototip

a *Moynaq rayonı 11-sanlı mektep Matematika páni oqıtıwshısı*

Kirisiw

Jasalma intellekt qurallarınıń (chat-botlar, awdarma, súwret hám test generatorları) tez tarqalıwı menen oqıwshılar bul quralları oqıtıwshıdan hám mektep baǵdarlamasınan tısqarı ózbetinshe qollana basladı. Máseleniń tiykarı sonda, kóp oqıwshı JI juwabın tekseriwsiz qabıl etedi, ol qalay isleytuǵının hám qáteleriniń sebebin túsinbeydi. Sonıń ushın mektep aldında "JI qollanıwǵa ruxsat beriw yamasa qadaǵan etiw" emes, al "JI penen sawatlı hám juwapkershilik penen islewge úyretiw" wazıypası turıptı.

Xalıqaralıq dárejede bul taraw UNESCO tárepinen oqıwshılar ushın JI kompetentsiyaları shólkemi retinde islep shıǵılǵan. Ózbekstanda da JI texnologiyaların rawajlandırıw hám talim sistemasına engiziw boyınsha mámleketlik dárejede qararlar qabıl etilgen. Mısal retinde: «Jasalma intellekt texnologiyaların jáne de rawajlandırıwǵa tiyisli qosımsha ilajlar haqqında»ǵı Prezident Pármanı (PF–189-san, 22.10.2025-j.) qabıl etildi.

Pármannıń tiykarǵı maqsetleri retinde, atap aytqanda, tómendegiler etip belgilengen edi:

2026-jıl juwmaǵına shekem mámleketlik basqarıw organlarında, sociallıq tarawda hám ekonomika tarmaqlarında jasalma intellekt texnologiyaların keń engiziw boyınsha kem degende 100 joybardı ámelge asırıw;

2030-jıl juwmaǵına shekem házirgi zaman jasalma intellekt infrastrukturasın rawajlandırıwǵa 1 milliard AQSh dollarınan artıq muǵdarda shet el investiciyaların tartıw;

2026-jıl juwmaǵına shekem mámleketimizde isker-lik júrgizip atırǵan joqarı bilim beriw shólkemlerinde 15 jasalma intellekt laboratoriyasın iske túsiriw.

Wazıypalar:

1. JI sawatlılıǵı túsinigin hám onıń quramın anıqlaw;
2. Mektep oqıwshılarınıń jas ózgesheliklerin esapqa alıp, metodika islep shıǵıw;
3. Metodikanı sabaqlarda qollanıw jolların kórsetiw;
4. JI arqalı mektep imijin durıs sawlelendiriw maqsetinde jańa platforma konseptual prototipin jaratıw.

Tiykarǵı bólim

JI sawatlılıǵı — oqıwshınıń JI quralların maqsetli, qawipsiz hám etikalıq qollanıw, olardıń islew principin ulıwma túsiniw hám nátiyjelerin kritikalıq bahalaw qábiletligi. Onıń tórt quramalı bólimi bar:

8-9 klass oqıwshıları (13-15 jas) ushın bul jas dáwiri ayrıqsha áhmiyetke iye: olarda abstrakt hám kritikalıq oylaw jetilise baslaydı, biraq ayırım JI juwabın "tayar haqıyqat" retinde qabıllaw tendentsiyası kúshli boladı.

Usınılıp atırǵan metodika

Metodika úsh basqıshtan ibarat.

1. Jasalma intellektten paydalaniwda uliwma

Qagiydalar

JI haqqındaǵı mıfler menen real múmkinshiliklerdi ajıratıw usılları:

Salıstırıw tapsırması: oqıwshılar bir sorawdı JI-ten hám sózliktenham basqa dereklerden izleydi, ayırmashılıqtı kórsetedi.

"JI qátesin tap" oyını: oqıtıwshı aldın tayarlanǵan,

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

Túsinikler	Mazmunı
Túsiniw	JI ne? Ol maǵlıwmatlardan qalay "beredi"? Qaysı jerde qáte isleydi?
Qollanıw	Aniq ham durıs promt jazıw, tapsırmaǵa say qural tańlaw
Kritikalıq bahalaw	Juwaptı tekseriw, derek penen salıstırıw, qátelerdi tabıw
Etika hám qawipsizlik	Jeke maǵlıwmattı qorǵaw, avtorlıq huqıq.

ishinde qátesi bar JI juwabın beredi, oqıwshılar qátelerdi tabadı.

Maglıwmatlardi analizlew: JI úlken kólemdegi maǵlıwmat tiykarında nusqalardı boljaydı, sonıń ushın ol ásirese san, sane hám derekler boyınsha qátelesiwi múmkin. (Usınday qateler ustinde islewge uyretiw)

II. JI menen qalay islew kerek?

(Nátiyjeli hám maqsetli qollanıw kónlikpesin qáliplestiriw.)

Usıllar: 1. Durıs promtı: rol, wazıypa, konteksti, format durıs tanlaniwi. Mısalı, "Sen 8-klass biologiya oqıtıwshısısań. Fotosintezdi 5 gápte, mısal menen túsindir."

2. Qaytalap jaqsılaw: birinshi juwap qanaatlandırmasa, promtı anıqlap qayta soraw.

3. Jup bolıp islew: bir oqıwshı promt jazadı, ekinshisi nátiyjeni bahalaydı.

1. Nátiyjege isenimliligi

Tekseriw: 1) derek bar ma? 2) basqa derekte tastıyıqlanadı ma? 3) logikalıq qátesi bar ma? 4) maǵan nege kerek?

Etikalıq keys: "JI jazǵan maqalanı óz atıńnan tapsırıw durıs pa?" boyınsha pikirler diskussiyası bolıwı kerek.

Qaǵıyda! JI paydalanılǵan jumısta qural hám paydalanılǵan orın kórsetiliwi kerek.

Bunday usıllar balalardı JI-ti "juwap beriwshi" emes, "tekseriliwi kerek bolǵan járdemshi" retinde kóriwge úyretedi.

Jańa platforma konseptual prototipi

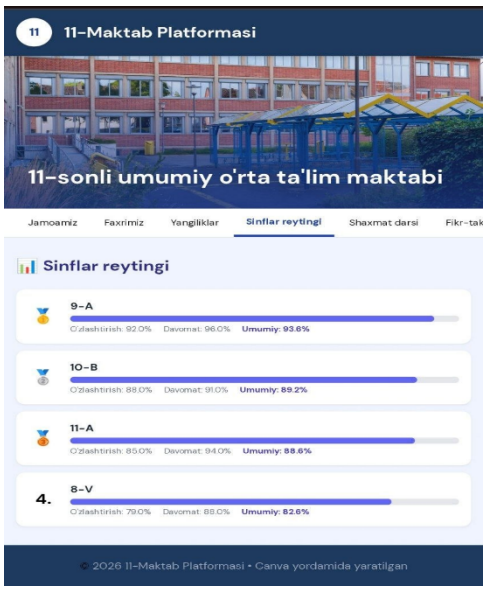

https://perizasschool.my.canva.site/ https://perizasschool.my.canva.site/

Joqarıda keltirilgen platforma mekteptiń ishki mádeniyatın hám mektep imijin rawajlandırıwǵa járdem

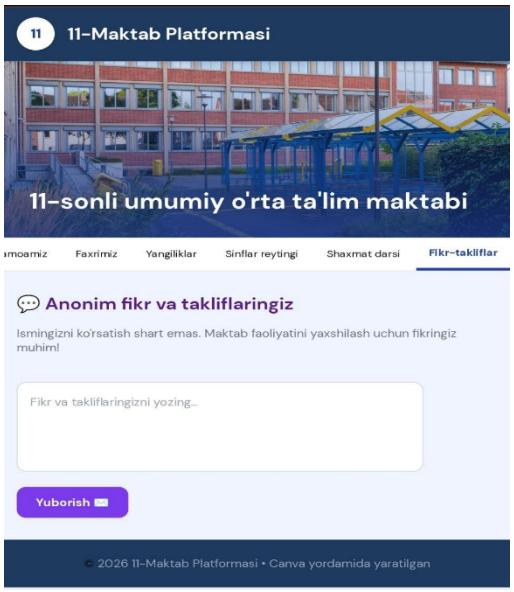

beredi. Sebebi házirgi waqıtta rawajlanǵan mámleketlerde mektepler óz imiji ústinde sistemalı túrde isleydi. Bizde de bunday mekteplerden Prezident mektepleri, Al-Xorezmiy atındaǵı qánigelestirilgen mektepler hám qánigelestirilgen mektepler ayrıqsha orındı iyeleydi.

Bunday platforma arqalı mektep jámiyet hám ata-analar menen tıǵız baylanıs ornata aladı. Eger platforma sociallıq tarmaqlar menen tikkeley baylanıstırılsa, onnan paydalanıw ele de qolaylı boladı.

Usı prototip Canva platformasınıń JI (jasalma intellekt) bóliminde tayarlanǵan bolıp, onı jetilistiriw ushın IT qánigeleri menen birge islesiw talap etiliwi múmkin.

Juwmaq hám usınıslar

1. JI sawatlılıǵı tek texnikalıq kónlikpe emes, kritikalıq oylaw hám etikalıq juwapkershilik kom-

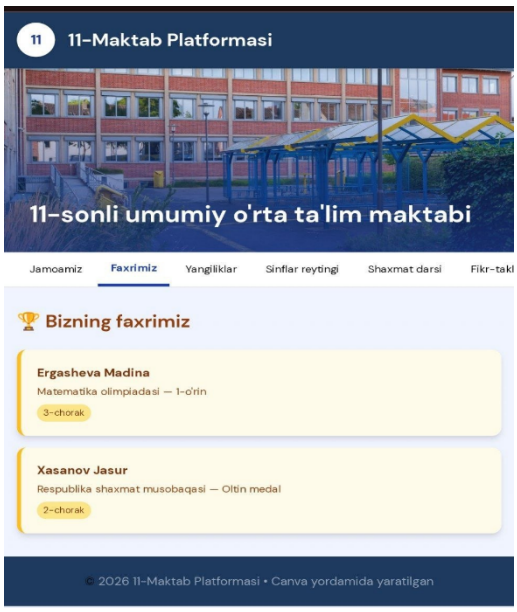

pleksi.

2. Metodikanı ámelge asırıw ushın oqıtıwshılardıń JI boyınsha tayarlıǵı, mektepte aniq qaǵıydalar hám ata-analar menen ashıq túsindiriw jumısları zárúr.
3. Keyingi izertlewler JI kompetentsiyasınıń uzaq múddetli tásirin hám ana tilindegi qurallardıń sapasın úyreniwi múmkin.
4. Platformanıń prototipin IT qánigeleri menen birgelikte jetilistirip, tolıq islewshi variantın jaratıw.
5. Dáslep sınaq retinde bir neshe mektepte engiziw, nátiyjelerge qarap basqa mekteplerge keńeytiw.
6. Platformanı mektep saytı hám sociallıq tarmaqlar (Telegram, Instagram h.t.b.) menen baylanıstırıw.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379749

ZAMANAGÓY PEDAGOGIKALIQ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA INNOVACIYALIQ TEXNOLOGIYALARDIŃ ORNI.

A.SHRAZOV[a]

Annotaciya

Usı maqalada innovaciyalıq pedagogikalıq xızmet túsiniginiń mazmunı, áhmiyeti hám ilimiy-teoriyalıq tiykarları tereń tallanǵan. Ózbekstan hám sırt ellerdiń tájiriybesi tiykarında innovaciyalıq jumıstı shólkemlestiriw, onı pedagogikalıq processke integraciyalaw,pedagogikalıq jumısta innovaciyalıq jantasıwlar hám texnologiyalardı engiziw menen baylanıslı. áhmietli máseleler sáwlelengen. Túrli ilimiy derekler, sonıń ishinde, zamanagóy pedagogika, psixologiya, didaktika hám xabar texnologiyaları tarawındaǵı izertlewler tiykarında innovaciyalıq pedagogikalıq iskerliktiń qáliplesiwi hám rawajlanıw dinamikası ashıp berilgen.

Gilt sózler: innovaciyalıq pedagogikalıq iskerlik, pedagogikalıq jańalıq, zamanagóy bilimlendiriw, innovaciyalıq texnologiyalar, pedagog kompetenciyası, dóretiwshilik, pedagogikalıq integraciya, bilimlendiriw sapası, innovaciya, metodika

a *Qaraqalpaqstan respublikasi pedagogikalıq sheberlik orayi social-ekonomikalıq pánler metodikası kafedrası áǵa oqıtıwshısı*

Annotatsiya

Mazkur maqolada innovatsion pedagogik faoliyat tushunchasining mazmuni, mohiyati va ilmiy-nazariy asoslari chuqur tahlil etilgan. O'zbekiston hamda xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida innovatsion faoliyatni tashkil etish, uni pedagogik jarayonga integratsiyalash, pedagogik faoliyatda innovatsion yondashuvlar va texnologiyalarni tatbiq etish bilan bog'liq dolzarb masalalar yoritilgan. Turli ilmiy manbalar, jumladan, zamonaviy pedagogika, psixologiya, didaktika va axborot texnologiyalari sohasidagi tadqiqotlar asosida innovatsion pedagogik faoliyatning shakllanishi va rivojlanish dinamikasi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion pedagogik faoliyat, pedagogik yangilik, zamonaviy ta'lim, innovatsion texnologiyalar, pedagog kompetensiyasi, ijodkorlik, pedagogik integratsiya, ta'lim sifati, innovatsiya, metodika

Аннотация

В данной статье глубоко проанализированы содержание, значение и научно-теоретические основы понятия инновационной педагогической деятельности. Отражены актуальные вопросы, связанные с организацией инновационной деятельности на основе опыта Узбекистана и зарубежных стран, ее интеграцией в педагогический процесс, внедрением инновационных подходов и технологий в педагогическую деятельность. На основе различных научных источников, в том числе исследований в области современной педагогики, психологии, дидактики и информационных технологий, раскрыта динамика формирования и развития инновационной педагогической деятельности.

Ключевые слова: инновационная педагогическая деятельность, педагогическая инновация, современное образование, инновационные технологии, компетенция педагога, творчество, педагогическая интеграция, качество образования, инновация, методика

Mámleketimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev atap ótkenindey"Rawajlanıwǵa erisiw ushın sanlı bilimler hám zamanagóy málimleme"texnologiyaların ielewimiz zárúr hám shárt. Bul bizge rawajlanıwdıń eń qısqa jolınan barıw imkaniyatın beredi. Sebebi, búgin dúnyada barlıq tarawlarǵa málimleme texnologiyaları tereń kirip barmaqta., állbete sanlı ekonomikanı qáliplestiriw zárúr infrastruktura, kóp qarjı hám miynet resursların talap etetuǵının júdá jaqsı bilemiz. Biraq, qanshelli qıyın bolmasın, bul jumısqa búgin kirispese, qashan kirisemiz?! Erteń júdá kesh boladı"[1].

Innovaciyalıq pedagogikalıq iskerlik - bul muǵallim hám tárbiyashılardıń óz kásiplik iskerliginde aldın qollanılmagan, nátiyjelilikti asırıwshı jana pedagogikalıq ideyalardı ámeliyatqa engiziw procesi. Bul jumıs tek ǵana bilimlendiriw mazmunın bayıtpaydı, al oqıwshılardıń belsendiligin, erkin pikirlewdi, sın kózqarastan qatnas jasawdı qáliplestiredi. Sol sebepli innovaciyalıq pedagogikalıq jumıstı ilimiy tiykarda úyreniw, onı shólkemlestiriw mexanizmleri hám rawajlanıw faktorların anıqlaw házirgi zaman bilimlendiriwi aldında turǵan eń áhmietli wazıypalardan biri bolıp tabıladı.

Tálim sisteması búgingi kúnde sanlı texnologiya-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

larǵa sińip ketip atırǵanı jaysha tańlanıwlanarli emes, sebebi, búgingi kúnde informaciya mákanında usınıs atırǵan kóplegen zatlardı saldamlı analiz qılıw hám pedagogikalıq tiykarlaw ushın tiykar bolıp xızmet etedi. Sońǵı jıllarda tálimdi «sanlastiriw» máseleleri,onıń qáliplesiwine tásiri boyınsha qandayda bir-bir mámleket joybarı yamasa sorawnama tiykarında izertlewler ótkerilmegenligi da zárúrli bolıp tabıladı [2].

Pedagogikalıq innovaciyanıń teoriyalıq tiykarları bilimlendiriw filosofiyası, pedagogikalıq psixologiya, oqitiw metodikası, didaktika hám sociallıq pedagogika pánleriniń kesilisken noqatında qáliplesedi. Atap aytqanda, Yu.K. Babanskiy óziniń "Oqıtıwdıń nátiyjeli shólkemlestiriliwi" atlı miynetinde innovaciyaǵa tek sırtqı forma sıpatında emes, al pedagogtıń ishki mútájliginen kelip shıǵatuǵın jeke ózgerisler kompleksi sıpatında qaraydı. [3]. Innovaciyalıq xizmetke kózqaraslar tómendegishe parıqlanadı: Konstruktivlik kózqaras - innovaciyanı jańalıq sipatında islep shiǵiw;

Texnologiyalıq qatnas - aldınǵı usıllardı qollanıw hám olardıń nátiyjesin ólshew; Jeke qatnas - pedagogtıń ózin-ózi rawajlandırıw, refleksiyası tiykarındaǵı ózgerisler. Professor T. Kiyikovanın atap ótiwinshe, innovaciyalıq iskerlikke iye pedagog óz jumısında tek gana bar bagdarlamalar hám metodlarga súyenbeydi, al jana forma, metod hám texnologiyalardı islep shiǵadı, óz oqiwshılarınıń jeke mútájlikleri tiykarında jańalıq kirgizedi. Ilimiy ádebiyatlardı tallawdan kórinip turǵanınday, avtorlar bul túsinikke hár qıylı qatnas jasaydı.Mısal ushın: Zagvyazinskiy V.I.: Innovaciyalıq iskerlik - bul sistemadaǵı ózgeristi aldınnan kóre alıw hám onı basqarıw qábileti. Innovaciyalar, A.I. Prigojin aytıp ótkenindey, tek jana texnologiyalar emes, al olardı ámeliyatqa engiziw procesi esaplanadı. Bul procestiń tabısı tek ǵana innovaciyalardı engiziw basqıshlarınıń durıs shólkemlestiriliwine emes, al bilimlendiriw sistemasınıń barlıq qatnasıwshılarınıń birge islesiwine de baylanıslı. Zamanagóy pedagogikada shaxsqa baǵdarlanǵan bilimlendiriw, interaktiv bilimlendiriw, mashqalalı bilimlendiriw sıyaqlı innovaciyalıq metodlar keń qollanılmaqta. [4].

Pedagogikalıq innovaciyalardı rawajlandırıw boyınsha birneshe áhmietli izertlewler hám teoriyalıq kózqaraslar tanlanǵan.

1. Prigojin, A.I.-"Innovaciya hám sociallıq proceslerteoriyası" www.in-academy.uz A.I. Prigojin innovaciyalıq proceslerdi sociallıq sistemalar kontekstinde úyrenedi hám olardı jámiyettiń dinamikalıq rawajlanıwınıń ajıralmas bólegi sıpatında kórsetedi. Onıń atap ótiwinshe, innovaciyalar jańa ideyalardı islep shıǵıw hám olardı engiziwdi óz ishine aladı, bul bolsa jámiettiń hár qıy

2. Sazonov, B.V.-"Bilimlendiriw sistemasında innovaciyalıq texnologiyalar" B.V. Sazonovtıń kitabı bilimlendiriw procesinde innovaciyalıq texnologiyalardı qollanıwǵa arnalgan. Avtor jańa pedagogikalıq qatnaslardı anıqlaydı hám olardıń járdeminde oqıwshılar hám studentlerdiń bilimlerin nátiyjeli arttırıw múmkin ekenligin atap ótedi.

3.Slastenin, V.A.-"Pedagogikalıq innovaciyalar teoriyası" V.A. Slastenin pedagogikalıq innovaciyalardı teoriyalıq jaqtan úyrenip, olardıń bilimlendiriw procesindegi áhmiyetin kórsetedi. Ol innovaciyalardı jaratıw hám olardı engiziw processlerin tereń tallaydı. Tiykarǵı itibar jańa pedagogikalıq metodlar, texnologiyalar hám kózqaraslardıń nátiyjeliligine qaratılǵan. Innovaciya-bilimlendiriw procesine jana ideyalar, texnologiyalar hám jantasıwlardı engiziw arqalı oniń nátiyjeliligin arttırıw. A.I. Prigojin innovaciyanı sociallıq sistemalardı rawajlandırıwshı dinamikalıq process sıpatında kórip, onı oqıtıw usılları hám texnologiyaların jetilistiriwge qaratılǵan tiykarǵı qural sıpatında táriyipleydi.

Bilimlendiriwde innovaciya tek jana texnologiyanı engiziw emes, al usi jańalıqlardıń maqsetke muwapıq engiziliwi hám oqiwshilarga beyimlestirilgen halda qollanılıwında anlatadi.

Interaktiv oqıtıwda lekciya hám ámeliyat bir pútin sabaqtıń bólimleri sıpatında qaralıp, bul oqıtıwshı hám studenttiń óz ara tásiri hám de studentlerdiń sabaq dawamında aktiv qatnasıw dárejesi menen belgilenedi. Bizge belgili, dástúriy bayanat sabaqlarında oqıtıwshınıń belsendiligi támiyinlense, ámeliy sabaqlarda studenttiń belsendiligi talap etiledi. Interaktiv usılda oqıtıwshıdan sabaq dawamında oqıwshı hám oqıtıwshı ortasındaǵı óz ara tásir dárejesiniń bir kórinisinen ekinshisine temaǵa baylanıslı sheberlik penen ańsat ótiwi talap etiledi.

Oqıtıwdıń interaktiv usıllarına talqılaw-tartısıw, jámáátlik talqılaw yamasa mashqalalar dizimin dúziw, jaǵdaydı úyreniw, talqılaw, tartısıw yamasa pikirlesiwler alıp barıw, sın kózqarastan pikirlew, rolli oyınlar, kishi toparlarda islew, aqılıy húјim, klaster (tutam, baylam), balıq skeleti, bezek sıyaqlı (ajurlı) pishqı, FSMU, bumerang, skarabey, kaskad, veyer, pirbord, "T-sxema-texnikası," delfi, blic-sorastırıw, "Ne ushın?" texnologiyaları, bayanat konferenciyası texnikası, BBXB (bilemen, biliwdi qáleymen, bilip aldım), konceptual keste, insert kestesi sıyaqlılardı kirgiziw múmkin.

Oqıtıw procesinde maqset boyınsha kepillik berilgen nátiyjege erisiwde qollanılatuǵın hár bir bilimlendiriw texnologiyası oqıtıwshı hám oqıwshı arasında birge islesiw jumısın shólkemlestire alıwı, ekewi de unamlı nátiyjege erise alıwı, oqıw procesinde oqıwshılar ózleriniń sın kózqarastan erkin pikirlerin bildire alıwı, dóretiwshilik penen isley alıwı, izleniwi, talqılay alıwı, ózleri juwmaq shıǵara alıwı, ózine hám toparǵa ádil baha bere alıwı, oqıtıwshı bolsa olardıń bunday jumısları ushın imkaniyat hám sharayat jarata alıwı kerek. Sonı ayrıqsha atap ótiw kerek, qánigelik pánlerin oqıtıwda pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw sabaq nátiyjeliligine unamlı tásir kórsetedi. Tómende birneshe zamanagóy pedagogikalıq texnologiya hám innovaciyalıq metodlardı analiz etip shigamız. "Mashqalalı oqitiw" texnologiyasın alatuǵın bolsaq, sabaqta temaga tiyisli másele boyinsha muǵallim bir qatar mashqalalı jaǵdaylardı ortaǵa taslaydı hám mashqalanıń sheshimi boyinsha talabalardı kishi toparlarga bólip, hárbir toparǵa óz aldına tapsırmalar beredi. Bul metodtı qollanıw arqalı studentlerde izleniwsheńlik, baqlawshılıq, dıqqattı bir jerge toplaw, óz pikirin erkin bildiriw kónlikpeleri qáliplesedi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil

[2] 24-yanvarda Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasi.

[3] Sharonin Yu.V. Sifrovie texnologii v visshem i professionalnom obrazovanii: ot lichnostno oriyentirovannoy Smart-didaktiki k blokcheyn-u v selevoy podgotovke spetsialistov // Sovremennie problemi nauki i obrazovaniya. – 2019

[4] Babanskiy, Yu.K. Optimizatsiya uchebno-vospitatelnogo protsessa: Metodicheskiy aspekt. – M.: Pedagogika, 1982. – 192 b.

[5] Verbitskiy, Zagvyazinskiy, V.I. Metodologicheskiye osnovy pedagogicheskoy innovatsii. – M.: Logos, 2004. – 248 b.

[6] Verbitskiy, A.A. Aktualniye problemiy obrazovaniya: vzaimo deystviye. – M.: Logos, 2001. – 208 b.

[7] Prigojin, A.I. Innovatsiya va ijtimoiy jarayonlar nazariyasi. Moskva: Nauka, 1989.

[8] Sazonov, B.V. Ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalar. Moskva:

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379753

TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING ZAMONAVIY IMKONIYATLARI

Ziybaxon Qalboyeva[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada ta'lim tizimida sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanishning yutuqlari tahlil qilinadi. An'anaviy o'qitish tizimidan raqamli ta'limga o'tish jarayonida yuzaga kelayotgan ijobiy va salbiy muhit tadqiq etiladi. Pedagogik ish faoliyatida adaptiv o'quv tizimlarining qo'llanilishi dars samaradorligini oshirishi hamda o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashishi ko'rsatib beriladi. Shuningdek, interaktiv dars jarayonlarini tashkil etishda mavjud to'siqlar, xususan, moddiy-texnik bazaning yetishmasligi, pedagogik mahoratni oshirish masalalari keng tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, sun'iy intellekt, adaptiv o'qitish, individual ehtiyoj, pedagogik mahorat, ta'limni boshqarish tizimlari (LMS)

a *Pedagogik mahorat markazi Axborot-resurs markazi bosh mutaxassisi, Qoraqalpog'iston Respublikasi*

Аннотация

В данной статье анализируются достижения и перспективы использования искусственного интеллекта и цифровых технологий в системе образования. Исследуется как позитивное, так и негативное влияние процесса перехода от традиционной системы обучения к цифровой образовательной среде. Показано, что применение адаптивных систем обучения в педагогической деятельности повышает эффективность уроков и позволяет подстраиваться под индивидуальные потребности учащихся. Также подробно анализируются существующие препятствия при организации интерактивного учебного процесса, в частности, нехватка материально-технической базы и вопросы повышения квалификации педагогов.

Ключевые слова: цифровое образование, искусственный интеллект, адаптивное обучение, индивидуальные потребности, педагогическое мастерство, системы управления обучением (LMS)

Abstract

This article analyzes the achievements and prospects of integrating artificial intelligence and digital technologies into the education system. It explores the positive and negative environments emerging during the transition from traditional teaching methods to digital education. The study demonstrates that utilizing adaptive learning systems in pedagogical practices enhances lesson effectiveness and tailors instruction to students' individual needs. Furthermore, the article provides an extensive analysis of existing obstacles in organizing interactive learning processes, specifically the lack of material and technical infrastructure, as well as challenges in developing pedagogical skills.

Keywords: digital education, artificial intelligence, adaptive learning, individual needs, pedagogical skills, learning management systems (LMS)

Axborotlar shiddat bilan rivojlanib borayotgan ushbu pallada ularni to'g'ri sintez qila olish ko'nikmasini shakllantirish ta'lim tizimining asosiy vazifasiga aylanib ulgurdi. Bugun oddiy maktab o'quvchisi ham matematika yoki xorijiy tillarni o'rganishda darsliklardan ko'ra sun'iy intellekt texnologiyalaridan ko'proq foydalanadi. Ular har qanday axborotni bir necha soniyada topishga odatlangan "raqamli avlod" vakilidir. Shunday ekan, dars jarayonlarini ushbu avlodning idrok etish qobiliyati va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda tashkil etish lozim.

Odatiy dars muhitida pedagog sinf xonasidagi 30-40 nafar o'quvchi bilan individual ishlay olmaydi, mavzuni birdek yetkazib bera olmaydi. Orqa partada o'tirgan o'quvchilarda mavzuni o'zlashtirish ko'rsatkichlari past, e'tiborni esa jamlash va darsga qaratish qiyin. Natijada o'quv mashg'ulotlari paytida telefon va boshqa texnikalar bola e'tiborini chalg'itmoqda.

Xo'sh, ularni qanday qilib darsda birdek ishtirok etish va o'zlashtirish darajasini oshirish mumkin? Darsda telefondan foydalanish muammosini bartaraf etish mumkinmi?

Kundan kunga texnik vositalar har bir insonning kundalik ehtiyojiga aylanib bormoqda. Shunday ekan, boladan telefonni majburlab olib qo'yish uni darsga jalb

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

etishga yordam bermaydi. Aksincha, o'quvchida ustozga nisbatan agressiya, darsga e'tiborsizlik va yomon kayfiyat paydo bo'ladi. Demak, bu texnikalarni darsni bir qismiga aylantirish, ulardan unumli foydalanish lozim.

Mamlakatimizda keyingi yillarda ta'limni raqamlashtirish masalasida qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, "O'zbekiston – 2030" strategiyasida ta'lim jarayonlarini to'liq raqamlashtirish borasida keng islohotlar joriy etildi. Oliy ta'lim tizimida HEMIS platformasining qo'llanilishi, maktablarda "Elektron kundalik" tizimlarining yo'lga qo'yilishi o'qitish tizimida imkoniyatlarni yangiladi.

Biroq, mamlakatimizning chekka hududlarida internet aloqasi barqaror emas, moddiy-texnik baza yetishmaslik muammolari ham bor. Bu hududlar uchun bunday texnologiyalar dars sifatini oshiruvchi omil emas, balki shunchaki "ko'rgazmali qurol" vazifasinigina o'tayapti.

Milliy neyrotarmog'imizning mavjud emasligi, xorijiy sun'iy intellekt platformalaridagi o'zbek tili grammatikasi, milliy adabiyotimiz, tariximiz va qadriyatlarimiz ko'p hollarda noto'g'ri talqin qilinadi. O'zbek ta'lim tizimi uchun maxsus davlat tili standartlariga moslashtirilgan milliy intellektual o'quv asistentlarini yaratish muammosi ham mavjud.

Ushbu tizimli muammolarni o'rganish va yechimlarni ishlab chiqish yurtimizda ko'plab olimlarning ilmiy izlanishlari markazida bo'lib ulgurgan. Xususan, A.A.Abduqodirov va R.X.Djurayevlar o'z tadqiqotlarida ta'limga innovatsion metodlarni olib kirish va axborot texnologiyalaridan foydalanishning fundamental asoslarini o'rganadilar. Ular kompyuter texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlarini hamda ta'lim sifatini oshirishdagi didaktik funksiyalarini yoritib berganlar.[2,4] Biroq, mazkur tadqiqotlar asosan multimedia va internet rivojlangan paytga to'g'ri kelganligi bois bugungi kunning eng asosiy ehtiyoji neyrotarmoqlar masalasi chetda qolgan.

U.Sh.Begimqulov esa o'z tadqiqotlarida pedagoglarning raqamli ta'lim kompetensiyalarini rivojlantirish muammosini yoritib beradi. Olim o'z tadqiqotlarida pedagogik ta'lim muhitini raqamlashtirish shunchaki texnik jihozlash emas, balki ta'lim mazmuni va o'qitish metodologiyasini tubdan yangilash ekanligini asoslaydi.[3]

Oliy ta'lim muassasalarida HEMIS kabi boshqaruv tizimlarini va intellektual o'quv platformalarini joriy etishning pedagogik-psixologik jihatlari bo'yicha M. Ayupov va N. Taylaqov kabi olimlarning ilmiy qarashlari diqqatga sazovordir. N. Taylaqov o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan (personallashtirilgan) shaklda tashkil etishda sun'iy intellekt asosidagi adaptiv tizimlarning o'rni beqiyos ekanligini ta'kidlaydi.[5]

Pedagoglar dars jarayonida ulardan qanday foydalanishi mumkin?

Masalan, kimyo darsini olaylik. O'qituvchi darsda kimyoviy formulalar, atomlar joylashuvini doskaga chizish orqali dars o'tadi. O'quvchilar esa buni daftarga ko'chirib yozishadi. Biroq, sinf xonasida oddiy kompyuter va televizor yordamida sun'iy intellekt orqali yasalgan multimediali vositalar (atomlar joylashishi va harakatlanishining 3D modeli) orqali tushuntirish va ko'rsatib berish mavzuning xotirada uzoq vaqt saqlanishi va tushunarliroq bo'lishini ta'minlaydi.

Yoki adabiyot darsida Alisher Navoiy shaxsiyatini raqamli qiyofadoshini yaratish, suhbat matnini SI qiyofadoshga oldindan kiritib qo'yish hamda o'quvchilarni bu sun'iy intellekt bilan muloqot qilishiga imkon berish bolaning bor e'tiborini darsga qaratishga va qiziqtirishga yordam beradi.

O'tilgan mavzularni mustahkamlash uchun oddiy test sinovlaridan foydalanish kabi statik metodlar o'rniga qiziqarli test usullaridan foydalanish raqobatni kuchaytiradi. Masalan, KAHOOT orqali o'qituvchi testlarni tuzishi, o'quvchilar telefonlari orqali o'yinga qo'shilib o'z personajlarini yaratishi, testlarni yoqimli musiqa, multimedia vositalari orqali yechib, natijalarni ham ekran orqali nazorat qilib borishlari mumkin. Bu jarayon ularga ham kayfiyat, ham raqobat hissini ulashadi.

Chet tillarini o'qitish jarayonida mavzuga mos podcastlardan foydalanish o'quvchilarning talaffuzi ustida ishlash va grammatik qo'shimchalardan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini oshiradi.

Talabalar va o'quvchilar topshiriqlarni sun'iy intellektdan shunchaki nusxalab olishini oldini olish uchun esa ularning tanqidiy va mustaqil fikrlashini baholaydigan loyihaviy ishlarni tashkil etish va og'zaki himoyalash mashqlari ularni raqamli qolipga tushib qolishlaridan qaytaradi.

Biroq, shuni ham ta'kidlash lozimki, sun'iy intellekt o'qituvchi o'rnini bosa olmaydi. U sifatli ta'limni nazorat qilishi mumkin, ammo inson omili bilan shakllanuvchi tarbiya, ma'naviyat va insoniy axloq masalalarida ustoz ustuvordir.

Yuqorida keltirilgan amaliy vazifalarni dars jarayoniga tatbiq etish uchun avvalo pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini oshirish, chekka hududlarda ham moddiy-texnik bazani shakllantirish lozim. Chunki, ular chekka hududda ekanliklari uchun ta'lim imkoniyatlaridan chetda qolishi adolatli ta'lim tamoyilini buzilishiga sabab bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi "O'zbekiston – 2030 strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-sonli Farmoni.

[2] Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Ta'limda masofaviy o'qitish shakllari va ularni tashkil etish usullari. Toshkent: Fan, 2009.

[3] Begimkulov U.Sh. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlasht irishning nazariy-metodik asoslari. Pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent, 2007.

[4] Djurayev R.X. Ta'limda raqamli texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalar integratsiyasi. Pedagogika jurnali. Toshkent, 2021. - №3.

[5] Taylaqov N.I. Zamonaviy axborot-ta'lim muhitini shakllantiri shning ilmiy-pedagogik jihatlari. Monografiya. Toshkent: Navro'z, 2019.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379761

TA'LIM JARAYONINI RAQAMLASHTIRISHDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING ZAMONAVIY IMKONIYATLARI

M.D.NURIMOVA[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada ta'lim jarayonini raqamlashtirishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning zamonaviy imkoniyatlari yoritilgan. Ta'limni individuallashtirish, bilimlarni baholash, raqamli resurslardan foydalanish va pedagogik faoliyatni takomillashtirishda sun'iy intellektning o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu texnologiyalardan foydalanishdagi muammolar va istiqbollar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli ta'lim, raqamli texnologiyalar, ta'lim jarayoni, individuallashtirilgan ta'lim, innovatsiya, axborot texnologiyalari

a *Urganch davlat tibbiyot inisituti, Jamoat salomatligi va umumiy gigiyena kafedrasi assistenti, Urganch, O'zbekiston*

Аннотация

В статье рассматриваются современные возможности использования технологий искусственного интеллекта в процессе цифровизации образования. Анализируются преимущества интеллектуальных образовательных систем, персонализации обучения, автоматизированного оценивания и цифровых ресурсов. Также рассматриваются основные проблемы и перспективы применения искусственного интеллекта в образовательной практике.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровизация образования, цифровые технологии, образовательный процесс, персонализация, инновации, информационные технологии

Abstract

This article examines the modern opportunities of using artificial intelligence technologies in the digitalization of education. It analyzes the role of intelligent educational systems, personalized learning, automated assessment, and digital resources in improving the quality of education. The article also discusses the main challenges and prospects of applying artificial intelligence in educational practice.

Keywords: artificial intelligence, digital education, digital technologies, educational process, personalized learning, innovation, information technologies

1 KIRISH

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi jamiyatning barcha sohalarida, xususan, ta'lim tizimida muhim o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Zamonaviy ta'lim jarayoni nafaqat an'anaviy o'qitish usullariga, balki raqamli platformalar, elektron ta'lim resurslari, masofaviy ta'lim vositalari va sun'iy intellekt texnologiyalariga ham tayanmoqda. Bunday texnologiyalar ta'lim mazmunini yangilash, o'qitish samaradorligini oshirish hamda ta'lim oluvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi ta'lim jarayoniga yangi yondashuvlarni olib kirib, o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi munosabatlarning zamonaviy shakllarini shakllantirmoqda. Sun'iy intellekt yordamida katta hajmdagi axborotni qayta ishlash, ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasini tahlil qilish, individual topshiriqlar yaratish va o'quv jarayonining natijalarini baholash imkoniyati paydo bo'lmoqda.

Ta'limni raqamlashtirishning asosiy maqsadlaridan biri ta'lim sifatini oshirish, ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va o'quv jarayonini zamonaviy ehtiyojlarga moslashtirishdan iborat. Shu nuqtayi nazardan, sun'iy intellekt texnologiyalaridan oqilona foydalanish ta'lim tizimining rivojlanishida muhim omillardan biri hisoblanadi.

SUN'IY INTELLEKTNING TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNI

Sun'iy intellekt insonning ayrim intellektual faoliyatlarini texnologik vositalar yordamida amalga oshirish imkonini beruvchi zamonaviy yo'nalishlardan biridir. Ta'lim sohasida undan foydalanish o'quv jarayonining turli bosqichlarini avtomatlashtirish va takomil-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

lashtirishga xizmat qilishi mumkin.

Sun'iy intellekt asosidagi texnologiyalar, avvalo, ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi. An'anaviy ta'lim jarayonida barcha o'quvchilarga bir xil topshiriq va materiallar taqdim etilishi mumkin. Raqamli texnologiyalar esa ta'lim oluvchining bilim darajasi va o'zlashtirish tezligiga qarab moslashtirilgan materiallarni taklif qilish imkonini yaratadi.

Individuallashtirilgan ta'lim ta'lim oluvchining o'z imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda bilim olishini ta'minlashga yordam beradi. Masalan, ma'lum bir mavzuni o'zlashtirishda qiyinchilikka duch kelgan o'quvchiga qo'shimcha tushuntirish, mashqlar yoki takrorlash materiallari tavsiya qilinishi mumkin. Mavzuni tez o'zlashtirgan ta'lim oluvchiga esa murakkabroq topshiriqlar berish imkoniyati mavjud.

Shuningdek, sun'iy intellekt o'qituvchining faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida ham katta ahamiyatga ega. O'qituvchi dars ishlanmalari, savollar, test topshiriqlari va o'quv materiallarini tayyorlashda raqamli vositalardan foydalanishi mumkin. Bu esa pedagogning vaqtini tejash va uning asosiy e'tiborini ta'lim jarayonining mazmuni hamda ta'lim oluvchilar bilan ishlashga qaratish imkonini beradi.

TA'LIMNI INDIVIDUALLASHTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING IMKONIYATLARI

Ta'lim jarayonini individuallashtirish zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlaridan biridir. Har bir ta'lim oluvchining bilim darajasi, qiziqishi, o'zlashtirish tezligi va o'quv ehtiyojlari turlicha bo'lishi mumkin. Shu sababli barcha ta'lim oluvchilarga yagona yondashuvdan foydalanish har doim ham kutilgan natijani bermaydi.

Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim texnologiyalari ta'lim oluvchining o'quv faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarni tahlil qilish orqali individual ta'lim yo'nalishini shakllantirish imkonini beradi. Bunda ta'lim oluvchining bajarilgan topshiriqlari, xatolari va o'zlashtirish ko'rsatkichlari hisobga olinishi mumkin.

Bunday yondashuv o'quv jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, ta'lim oluvchining o'z bilim va ko'nikmalarini mustaqil rivojlantirishiga ham yordam beradi. Ta'lim oluvchi o'zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, tegishli mavzular ustida qo'shimcha ishlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish ham ta'lim jarayonining moslashuvchanligini oshiradi. Elektron darsliklar, videodarslar, interaktiv topshiriqlar, virtual laboratoriyalar va onlayn testlar ta'lim oluvchiga o'quv materiallaridan turli vaqtda va turli joylarda foydalanish imkonini beradi.

BILIMLARNI BAHOLASHDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biri bilimlarni baholash hisoblanadi. An'anaviy baholash jarayoni ko'p vaqt talab qilishi mumkin. Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt yordamida ayrim baholash jarayonlarini avtomatlashtirish imkoniyati mavjud.

Avtomatlashtirilgan baholash vositalari test savollariga berilgan javoblarni tezkor tekshirish, natijalarni qayd etish va umumlashtirish imkonini beradi. Bundan tashqari, o'quv natijalari asosida ta'lim oluvchining qaysi mavzularda qiyinchilikka duch kelayotganini aniqlash mumkin.

Bunday texnologiyalar o'qituvchiga ta'lim jarayonini tahlil qilishda yordam beradi. O'qituvchi umumiy natijalar asosida qaysi mavzularni qayta tushuntirish zarurligini yoki qaysi ta'lim oluvchilarga qo'shimcha yordam kerakligini aniqlashi mumkin.

Shu bilan birga, sun'iy intellekt asosidagi baholash vositalaridan foydalanishda inson omilining ahamiyatini kamaytirmaslik lozim. Ayniqsa, ijodiy fikrlash, mustaqil yondashuv, og'zaki nutq va murakkab tahliliy ko'nikmalarni baholashda pedagogning professional qarori muhim ahamiyatga ega.

PEDAGOG FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHDA SUN'IY INTELLEKTNING AHAMIYATI

Sun'iy intellekt ta'lim oluvchilar bilan bir qatorda pedagoglar faoliyatini ham qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga ega. Zamonaviy o'qituvchi darsga tayyorgarlik ko'rish, o'quv materiallarini tanlash, topshiriqlar ishlab chiqish, baholash mezonlarini shakllantirish va ta'lim natijalarini tahlil qilish kabi ko'plab vazifalarni bajaradi.

Sun'iy intellekt asosidagi vositalar ushbu vazifalarning ayrimlarini tezlashtirishga yordam beradi. Masalan, ma'lum bir mavzu bo'yicha savollar va topshiriqlar shakllantirish, matnni tahlil qilish yoki o'quv materiallarini tizimlashtirishda raqamli vositalardan foydalanish mumkin.

Biroq sun'iy intellektdan foydalanish pedagogning kasbiy faoliyatini to'liq almashtirishni anglatmaydi. Aksincha, undan samarali foydalanish pedagogning metodik va ijodiy imkoniyatlarini kengaytirishi kerak. O'qituvchi sun'iy intellekt tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarni tekshirishi, ularning ta'lim maqsadlariga muvofiqligini baholashi va zarur hollarda tahrirlashi lozim.

TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH MUAMMOLARI

Sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'limdagi imkoniyatlari keng bo'lishiga qaramay, ularni joriy etishda bir qator muammolarga e'tibor qaratish zarur.

Birinchidan, pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish muhim hisoblanadi. O'qituvchi zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish bilan birga, sun'iy intellektning imkoniyatlari va cheklovlarini ham yaxshi bilishi kerak.

Ikkinchidan, ta'lim oluvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini saqlab qolish muhimdir. Tayyor javoblardan haddan tashqari foydalanish ta'lim oluvchining mustaqil izlanish va tahliliy fikrlash ko'nikmalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli sun'iy intellektdan foydalanish ta'lim oluvchini tayyor javob bilan ta'minlashga emas, balki uning bilim olish jarayonini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilishi lozim.

Uchinchidan, axborot xavfsizligi va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalalariga alohida e'tibor berish zarur. Ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarga tegishli ma'lumotlardan foydalanishda xavfsizlik talablariga rioya qilinishi kerak.

Shuningdek, sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ma'lumotlarning aniqligi va ishonchliligini tekshirish

ham muhimdir. Har qanday raqamli vosita tomonidan taqdim etilgan ma'lumot avtomatik ravishda to'g'ri deb qabul qilinmasligi, balki pedagog yoki mutaxassis tomonidan tekshirilishi maqsadga muvofiq.

TA'LIMNI RAQAMLASHTIRISHNING ISTIQBOLLARI

Kelajakda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning ta'limdagi roli yanada ortishi kutiladi. Raqamli ta'lim muhitining rivojlanishi ta'lim oluvchilar uchun yanada moslashuvchan va individual o'quv imkoniyatlarini yaratishi mumkin.

Sun'iy intellekt asosidagi texnologiyalar yordamida ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatini muntazam monitoring qilish, ularning ehtiyojlarini aniqlash va tegishli pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyatlari kengayadi. Shu bilan birga, masofaviy ta'lim va elektron ta'lim resurslarining rivojlanishi ta'lim olish imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Kelajakda ta'lim muassasalarida sun'iy intellektdan foydalanish samaradorligi ko'p jihatdan pedagoglarning raqamli kompetensiyasi, texnologik infratuzilma va ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil etishga bog'liq bo'ladi.

2 XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayonini raqamlashtirishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish zamonaviy ta'lim tizimini takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biridir. Ushbu texnologiyalar ta'limni individuallashtirish, o'quv materiallarini moslashtirish, bilimlarni baholash, ta'lim natijalarini tahlil qilish va pedagog faoliyatini qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Sun'iy intellektdan samarali foydalanish ta'lim sifatini oshirish bilan birga, ta'lim oluvchilarning zamonaviy raqamli muhitda mustaqil ishlash va yangi bilimlarni egallash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Biroq texnologiyalardan foydalanishda pedagogning roli, mustaqil fikrlash, axborot xavfsizligi va ma'lumotlarning ishonchliligi kabi masalalarga alohida e'tibor qaratish lozim.

Shunday qilib, sun'iy intellektni ta'lim jarayoniga maqsadli va mas'uliyatli ravishda integratsiya qilish kelajakdagi ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim omil bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim tizimini raqaml ashtirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojl antirishga oid normativ-huquqiy hujjatlari.

[2] O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.

[3] UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris: UNESCO, 2021.

[4] UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023.

[5] Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.

[6] Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L.B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. – London: Pearson, 2016.

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379763

SANLI PLATFORMALARDA JARATILATUǴIN BILIMLENDIRIW TAPSIRMALARI SAPASIN BAHALAWDIŃ KOMPLEKSLI NORMALARI

Кутлымуратова Д.А.[a]

Annotaciya

Maqalada sanlı platformalarda jaratılatuǵın bilimlendiriw tapsırmalarınıń sapasın bahalaw máselesi qarastırıladı. Tapsırma sapasın didaktikalıq, metodikalıq, vizual-dizayn hám etikalıq-huqıqıy kriteriyalar tiykarında bahalaw usınıs etiledi. Bul kriteriyalar oqıtıwshıǵa sapalı hám pedagogikalıq jaqtan maqsetke muwapıq sanlı tapsırmalar jaratıwǵa járdem beredi.

Gilt sózler: sanlı bilim beriw tapsırması, tapsırma sapası, sanlı kompetenciya, kognitiv júk, vizual dizayn, jasalma intellekt, avtorlıq huqıqı

∗ *Correspondence to: Кутлымуратова Д.А.. E-mail: dilqutli81@gmail.com*

a *Pedagogikalıq sheberlik orayı Anıq hám tábiyiy pánler metodikası kafedrası aǵa oqıtıwshısı*

Аннотация

В статье рассматривается оценка качества образовательных заданий, создаваемых на цифровых платформах. Предлагается оценивать их качество на основе дидактических, методических, визуально-дизайнерских и этико-правовых критериев. Данные критерии способствуют созданию качественных и педагогически целесообразных цифровых заданий.

Ключевые слова: цифровое образовательное задание, качество задания, цифровая компетентность, когнитивная нагрузка, визуальный дизайн, искусственный интеллект, авторское право

Abstract

The article examines the quality assessment of educational tasks created on digital platforms. It proposes evaluating task quality based on didactic, methodological, visual-design, and ethical-legal criteria. These criteria help teachers create high-quality digital tasks that are pedagogically appropriate.

Keywords: digital educational task, task quality, digital competence, cognitive load, visual design, artificial intelligence, copyright

Búgin oqıtıwshılar sabaqta sanlı platformalar hám jasalma intellekt qurallarınan kóbirek paydalanbaqta. Bul unamlı jaǵday: oqıtıwshılardıń sanlı kompetentligi ósip atırǵanlıǵın hám zamanagóy oqıwshını sabaqqa tartıwda texnologiyalardıń áhmiyetliliginańlap atırǵanlıǵın kórsetedi. Biraq sonıń menen birge jańa metodikalıq mashqalalar júzege kelmekte.

Platformanı biliw hám onıń texnikalıq imkaniyatlarınan paydalana alıw bir nárse, al ol arqalı sapalı bilimlendiriw tapsırmasın jaratıw bolsa pútkilley basqa, ádewir quramalı jumıs. Sanlı tapsırma tayarlawda ol sabaqqa sáykes kele me, oqıw mazmunı menen baylanıslı ma, oqıwshınıń jası hám tayarlıǵına tuwra kele me, qanday pikirlewdi rawajlandıradı hám qanday nátiyjege alıp keledi – bulardıń barlıǵın esapqa alıw kerek.

Zamanagóy platformalar test, sáykeslendiriw, klassifikaciyalaw, izbe-izlikti anıqlaw, juplıqtı tabıw, ashıq juwaplı tapsırma, interaktiv oyın sıyaqlı kóplegen iskerlik túrlerin jaratıwǵa imkan beredi. Biraq olardıń metodikalıq áhmiyeti jeterlishe ańlanbasa, oqıtıwshılar kóbinese test hám ápiwayı reproduktiv tapsırmalar menen sheklenip qaladı. Aldıńǵı izertlewlerimizde interaktiv shınıǵıwlardıń didaktikalıq ózgesheliklerin, olardı pedagogikalıq maqsetke qaray tańlaw hámde Wordwall hám LearningApps platformalarınıń imkaniyatlarınan paydalanıw máselelerin analiz etken edik [5]. Juwmaq: platformanıń kóp funkciyalı bolıwı tapsırma sapasın ózi támiyinlemeydi. Nátiyjelilik oqıtıwshınıń platforma imkaniyatların oqıw maqseti, mazmun hám kútilgen nátiyje menen qanshelli durıs baylanıstıra alıwına baylanıslı.

Mashqala tek ǵana tapsırma túrin tańlawda emes. Tapsırmanıń qanday kóriniste beriliwi de áhmiyetli. Tekst hádden tıs kóp bolsa, shrift qıyın oqılsa, reńler sáykes kelmese, mazmunǵa baylanıslı bolmaǵan súwret hám animaciyalar ekrandı toltırıp jiberse, oqıwshınıń dıqqatı tiykarǵı wazıypadan shalǵıydı. Sonıń ushın

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

dizayndı sırtqı tartımlılıq penen emes, informaciyanı qabıl etiw ańsatlıǵı, itibardı áhmiyetli elementlerge qaratıw hám artıqsha kognitiv júkti azaytıw kózqarasınan bahalaw kerek.

Úshinshi tárepi – etika hám huqıq. Internetten alıńǵan súwret yamasa teksttiń deregin kórsetiw, avtorlıq huqıqına ámel etiw, oqıwshılardıń jeke maǵlıwmatları hám súwretlerin qorǵaw, ashıq platformalarǵa nelerdi jaylastırıw múmkin ekenligin biliw búgin oqıtıwshı jumısınıń ajıralmas bólegine aylandı. Jasalma intellekt jaratqan materialdı sabaqqa kirgiziwden aldın mazmunı hám metodikası boyınsha tekseriw de usı juwapkershilikke kiredi. Demek, búgingi tiykarǵı soraw «muǵallim platformadan paydalana ala ma?» emes, al onıń sanlı ortalıqta qanday sapadaǵı tapsırma jaratıp atırǵanında. Sol sebepli sanlı kompetenciyanı tek texnikalıq kónlikpeler menen sheklep bolmaydı. Onı didaktikalıq sáykeslik, tapsırma mazmunı, kognitiv dáreje, vizual dizayn hámde etikalıq hám huqıqıy normalar sıyaqlı óz ara baylanıslı strukturalıq bólimler arqalı kóriw kerek.

Sanlı resurslar sapası sırt el izertlewlerinde de kóp úyrenilgen. A. El Mhouti, M. Erradi hám A. Nasseh resurslardı bahalawda akademiyalıq, pedagogikalıq, didaktikalıq hám texnikalıq kriteriyalardı birge kóriw kerekligin atap ótip, arnawlı kriteriyalar sistemasın usınıs etken [1]. K. Xie hám birgeliktegi avtorlar 1200 sanlı bilimlendiriw resursın analizlep, olardı mazmun, pedagogika, standartlarga muwapıqlıq hám texnologiya bagdarları boyınsha bahalaǵan. Nátiyjeler resurs sapasın tek ǵana texnikalıq imkaniyatlar emes, al onıń pedagogikalıq shólkemlestiriliwi de belgileytuǵının kórsetken [2]. Usı kózqaras Evropa Komissiyasınıń DigCompEdu sheńberinde de bar: onda oqıtıwshı tayar resurstan paydalanıp qalmastan, onı tańlawı, bahalawı, jaratıwı hám ózgertiwi, bunda oqıw maqseti hám oqıwshılar ózgesheliklerin esapqa alıwı, jeke maǵlıwmatlar hám avtorlıq huqıqın qorǵawı názerde tutıladı [3]. UNESCO nıń oqıtıwshılar ushın AI kompetenciyalar sheńberi bolsa etika, insan orayındaǵı qatnasıq, jasalma intellekt pedagogikası hám pedagogikalıq qararlar ushın oqıtıwshınıń juwapkershiligin tiykarǵı kompetenciyalar dep belgileydi [4].

Biraq bul izertlewlerde sanlı resurslardıń didaktikalıq sapası, vizual dizaynı, texnikalıq imkaniyatları, etikalıq hám huqıqıy tárepleri kóp jaǵdaylarda óz aldına baǵdarlar sıpatında úyrenilgen. Oqıtıwshı cifrlı platformada ózi jaratatuǵın tapsırmanı usı táreplerdi birge alıp bahalaw máselesi bolsa óz aldına metodikalıq qatnastı talap etedi. Bul teziste sanlı platformalar hám jasalma intellekt quralları járdeminde jaratılatuǵın bilim beriw tapsırmaları sapasın bahalaw ushin didaktikalıq, metodikalıq, vizual-dizayn hám etikalıq kriteriyalardı birden-bir sistemada kórip shigiw usınıs etiledi.

Bul ólshemler sanlı tapsırmaǵa tek ǵana texnikalıq jaqtan emes, al onıń pedagogikalıq qunı jaǵınan qaraw imkaniyatın beredi. Mısalı, tapsırma qátesiz islewi hám shıraylı kóriniwi múmkin, biraq ol belgilengen oqıw maqsetine xızmet etpese yaki oqıwshıdan tek mexanikalıq juwap talap etse, onı sapalı tapsırma dep bolmaydı.

Kriteriyalardan oqıtıwshı ózin-ózi bahalaw quralı sıpatında da paydalana aladı. Tapsırmanı oqıwshılarǵa beriwden aldın ózine mınaday sorawlar beriw múmkin: bul tapsırma qanday oqıw nátiyjesine xızmet etedi? Tańlangan túri usi maqsetke sayma? Dizayn oqıwshınıń diqqat-itibarın tiykarǵı wazıypaǵa qaratama? Kontentten paydalanıwda etikalıq hám huqiqiy talaplarga ámel etilgen be?

Dóretiw tártibi de áhmiyetli: dáslep tapsırmanıń maqseti hám mazmunı anıqlanadı, keyin sáykes túri hám dizaynı tańlanadı, soń etikalıq talaplar hám bahalaw imkaniyatları tekseriledi. Usınday tártipte oqıtıwshı sanlı quraldan ápiwayı paydalanbay, onı pedagogikalıq maqset ushın sanalı qollanadı.

Sanlı platformalardan nátiyjeli paydalanıw oqıtıwshınıń tek ǵana texnikalıq kónlikpelerine baylanıslı emes. Tiykarǵı itibar olar járdeminde jaratılatuǵın tapsırmalardıń sapasına qaratılıwı kerek. Tapsırmanıń sabaq maqseti hám mazmunına sáykesligi, metodikalıq jaqtan durıs qurılıwı, oqıwshı ushın túsinikli hám qolaylı dizaynı jáne etikalıq hám huqıqıy talaplarǵa juwap beriwi onıń pedagogikalıq qunlılıǵın belgileydi. Sonlıqtan oqıtıwshılardıń sanlı kompetenciyasın rawajlandırıwda platformalardan paydalanıwdı úyretiw menen birge, sapalı sanlı tapsırmalar jaratıw hám olardı bahalaw kónlikpelerin qáliplestiriwge de ayrıqsha itibar beriw zárúr.

Kriteriya	Tiykarǵı kórsetkishler
Didaktik	tapsırmanıń sabaq maqsetine hám oqıw mazmunına sáykesligi; oqıwshınıń jası hám tayarlıǵın esapqa alıwı; kútilgen oqıw nátiyjesine xızmet etiwi; pikirlewdi xoshametlewi;
Metodikalıq	tapsırma túriniń maqsetke muwapıq tańlanıwı; instrukciyanıń anıq hám túsinikli bolıwı; oqıwshı iskerliginiń durıs shólkemlestiriliwi; quramalılıq dárejesi; nátiyje boyınsha pikir-usınıs alıw imkaniyatı
Vizual-dizayn	tekst hám súwretlerdiń óz ara sáykesligi; shrift hám reńler oqıwǵa qolaylı; ekrandaǵı elementlerdiń logikalıq jaylasıwı; artıqsha bezew hám animaciyalardıń joqlıǵı; diqqattiń tiykarǵı informaciyaǵa qaratılıwı.
Etikalıq hám huqıqıy	avtorlıq huqıqına ámel etiw; paydalanılǵan dereklerdiń kórsetiliwi; oqıwshılardıń jeke maǵlıwmatlarınıń qorǵalıwı; súwret hám kontentten juwapkershilikli paydalanıw; jasalma intellekt jaratqan materialdı tekseriw hám onıń ushın pedagogikalıq juwapkershilikti saqlaw

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] El Mhouti, A., Erradi, M., & Nasseh, A. (2013). An Evaluation Model of Digital Educational Resources. International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET), 8(2), 29–35. https://doi.org/10.3991/ijet.v8i2.2501 Онлайн Журналлар

[2] Xie, K., Di Tosto, G., Chen, S.-B., & Vongkulluksn, V. W. (2018). A systematic review of design and technology components of educational digital resources. Computers & Education, 127, 90–106. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.08.011 ScienceDirect

[3] Redecker, C. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Luxembourg: Publications Office of the European Union. European Commission, Joint Research Centre.

[4] Miao, F., & Cukurova, M. (2024). AI Competency Framework for Teachers. Paris: UNESCO. ISBN 978-92-3-100707-1. https://doi.org/10.54675/ZJTE2084

[5] D.Kutlimuratova. (2025, June 11). O'QITUVCHILARDA INTERFAOL RAQAMLI MASHQLAR YARATISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH. https://doi.org/10.5281/zenodo.15643126

Статья конференции QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379765

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ: ВОЗМОЖНОСТИ И ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ.

Г.Г. Еркибаева[a] | **Б.А.СУЛТАНОВА**[b]

Аннотация

В статье рассматриваются возможности и вызовы использования искусственного интеллекта в обучении русскому языку в условиях современного образования. Анализируются основные направления применения интеллектуальных технологий, включая персонализацию обучения, автоматическую проверку письменных работ, развитие речевых навыков и использование цифровых помощников в учебном процессе. Особое внимание уделяется преимуществам искусственного интеллекта для повышения мотивации обучающихся, доступности образовательных ресурсов и эффективности преподавания. Вместе с тем обсуждаются существующие риски, связанные с формированием зависимости от цифровых инструментов, снижением самостоятельности учащихся, вопросами достоверности генерируемого контента и необходимостью соблюдения принципов академической честности. Делается вывод о том, что искусственный интеллект способен стать эффективным инструментом обучения русскому языку при условии его грамотного и педагогически обоснованного использования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, русский язык, цифровые технологии, образование, персонализация, обучения, академическая честность, нейросети

a *д.п.н., профессор кафедры Русского языка и литературы*

b *студентка 4 курса, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, г. Туркестан, Казахстан*

Abstract

The article examines the opportunities and challenges of using artificial intelligence in teaching the Russian language in the context of modern education. It analyzes the main areas of AI application, including personalized learning, automated assessment of written assignments, the development of language skills, and the use of digital assistants in the educational process. Special attention is paid to the advantages of artificial intelligence in increasing students' motivation, improving access to educational resources, and enhancing teaching effectiveness. At the same time, the article discusses existing risks, such as dependence on digital tools, reduced learner autonomy, concerns about the reliability of AI-generated content, and the need to uphold the principles of academic integrity. The article concludes that artificial intelligence can become an effective tool for teaching the Russian language, provided that it is used thoughtfully and on the basis of sound pedagogical principles.

Keywords: artificial intelligence, Russian language, digital technologies, education, personalized learning, academic integrity, neural networks

Современная система образования активно развивается под влиянием цифровых технологий, среди которых особое место занимает искусственный интеллект (ИИ). Нейросети, интеллектуальные чат-боты, системы автоматической проверки заданий и персонализированные образовательные платформы становятся частью учебного процесса. Эти технологии позволяют адаптировать обучение к индивидуальным особенностям учащихся, повышать мотивацию к изучению предметов и расширять доступ к образовательным ресурсам.

В преподавании русского языка искусственный интеллект открывает новые возможности для развития речевых навыков, совершенствования письменной грамотности, анализа текстов и организации самостоятельной работы студентов. Вместе с тем широкое внедрение ИИ сопровождается рядом проблем, связанных с достоверностью генерируемой информации, соблюдением принципов академической честности и сохранением ведущей роли преподавателя в образовательном процессе. В свя-

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

зи с этим исследование возможностей и вызовов использования искусственного интеллекта в обучении русскому языку является актуальным и имеет как теоретическое, так и практическое значение.

Цель исследования - определить возможности и основные вызовы использования искусственного интеллекта в обучении русскому языку, а также выявить условия его эффективного применения в современном образовательном процессе [1].

Искусственный интеллект (ИИ) представляет собой совокупность технологий и методов, позволяющих компьютерным системам выполнять задачи, которые традиционно требуют участия человеческого интеллекта. К таким задачам относятся анализ и обработка информации, распознавание речи и текста, поиск закономерностей, создание нового контента, решение проблем и предоставление рекомендаций. В последние годы технологии искусственного интеллекта получили широкое распространение в различных сферах, включая медицину, экономику, промышленность и образование.

В образовательной сфере искусственный интеллект рассматривается как цифровой инструмент, способный поддерживать деятельность преподавателя и обучающегося. Современные ИИ-системы могут анализировать учебные материалы, формировать задания различного уровня сложности, объяснять сложные темы, проверять письменные работы и предоставлять обратную связь. Благодаря этому образовательный процесс становится более гибким и может учитывать индивидуальные потребности учащихся.

Особое значение искусственный интеллект приобретает при изучении языков. Он способен работать с большими объёмами текстовой информации, анализировать грамматические и лексические ошибки, помогать формулировать высказывания и моделировать различные речевые ситуации. Это делает ИИ перспективным инструментом для обучения русскому языку.

В современном образовательном процессе используются различные технологии искусственного интеллекта. Одними из наиболее распространённых являются интеллектуальные чат-боты и генеративные нейросети. Они позволяют обучающимся получать объяснения по учебным темам, создавать примеры, работать с текстами и выполнять тренировочные задания.

Другим направлением являются адаптивные образовательные системы, которые анализируют результаты учащегося и могут подбирать задания в соответствии с его уровнем подготовки. Такой подход способствует индивидуализации обучения и позволяет уделять больше внимания темам, которые вызывают затруднения.

Также применяются системы автоматической проверки письменных работ. Они способны обнаруживать орфографические, пунктуационные и грамматические ошибки, помогая учащимся самостоятельно анализировать собственные тексты. При изучении русского языка подобные технологии могут использоваться для формирования навыков грамотного письма.

К числу перспективных технологий относятся системы распознавания и синтеза речи. Они могут применяться для развития навыков аудирования и устной речи, моделирования диалогов и тренировки правильного произношения [2].

Цифровая трансформация образования представляет собой не просто внедрение компьютеров и электронных ресурсов, а изменение способов организации учебного процесса с использованием современных цифровых технологий. В этих условиях преподаватель получает возможность использовать электронные образовательные платформы, интерактивные материалы, мультимедийные ресурсы и инструменты искусственного интеллекта.

Использование цифровых технологий способствует повышению доступности образования и расширяет возможности самостоятельной работы учащихся. Обучающийся может получать дополнительные материалы, выполнять задания в удобное время и использовать цифровые инструменты для повторения и закрепления изученного материала.

Однако цифровая трансформация не должна приводить к полной замене преподавателя технологиями. ИИ следует рассматривать. прежде всего,как вспомогательный инструмент, который повышает эффективность педагогической деятельности. Преподаватель по-прежнему выполняет важнейшие функции: определяет цели обучения, выбирает содержание и методы работы, оценивает результаты и формирует у учащихся критическое мышление.

Таблица № 1.-Основные направления использования искусственного интеллекта в современном образовании»

Искусственный интеллект открывает широкие возможности для совершенствования процесса обучения русскому языку. Современные интеллектуальные технологии позволяют сделать обучение более индивидуализированным, интерактивным и ориентированным на потребности конкретного обучающегося. При грамотном использовании ИИ может выступать не заменой преподавателя, а дополнительным инструментом, который помогает повысить эффективность образовательного процесса [3].

Одним из наиболее значимых преимуществ искусственного интеллекта является возможность персонализации обучения. Каждый учащийся обладает разным уровнем языковой подготовки, темпом усвоения материала и индивидуальными образовательными потребностями. Традиционный формат обучения не всегда позволяет преподавателю уделить достаточное внимание каждому обучающемуся.

ИИ способен анализировать результаты выполненных заданий и выявлять темы, вызывающие затруднения. На основе полученной информации можно подбирать упражнения соответствующего уровня сложности. Например, учащемуся, испытывающему трудности с падежной системой русского

языка, можно предложить дополнительные упражнения на употребление падежных форм, тогда как более подготовленному студенту - задания повышенной сложности.

Использование искусственного интеллекта может способствовать развитию устной и письменной речи обучающихся. При работе с текстом нейросети могут помогать находить грамматические, орфографические, пунктуационные и стилистические ошибки, объяснять причины их возникновения и предлагать варианты исправления.

Для развития письменной речи ИИ можно использовать при подготовке сочинений, эссе, изложений и других письменных работ. Например, обучающийся может самостоятельно написать текст, после чего использовать цифровой инструмент для анализа структуры, лексики и грамматической правильности. При этом важно, чтобы учащийся не просто принимал предложенные исправления, а понимал допущенные ошибки.

Для развития устной речи могут применяться технологии распознавания речи и интерактивные чат-боты. Они позволяют моделировать различные коммуникативные ситуации: диалог в магазине, собеседование, обсуждение учебной темы или повседневное общение. Это создаёт дополнительные возможности для практики русского языка вне учебной аудитории.Ещё одной важной возможностью ИИ является автоматическая проверка учебных заданий. Цифровые инструменты способны быстро анализировать ответы учащихся и обнаруживать различные виды ошибок.

При изучении русского языка автоматическая проверка может применяться к упражнениям по орфографии, пунктуации, грамматике и лексике. Это позволяет учащемуся оперативно получить обратную связь и самостоятельно исправить ошибки.

Для преподавателя такие технологии также имеют практическую ценность. Автоматизация части проверочных процедур позволяет сократить время на выполнение рутинной работы и сосредоточиться на более сложных педагогических задачах - объяснении материала, индивидуальной работе со студентами и развитии их речевых компетенций.Однако результаты автоматической проверки не всегда являются абсолютно точными. Особенно это касается сложных синтаксических конструкций, контекстуально обусловленного употребления слов и стилистических особенностей текста. Поэтому окончательная оценка должна оставаться за преподавателем [4].

Особое место в современном обучении занимают чат-боты и генеративные нейросети. Они позволяют учащимся взаимодействовать с цифровым собеседником в режиме диалога и получать помощь непосредственно в процессе изучения языка.Например, чат-бот может объяснить значение незнакомого слова, составить предложения с определённой грамматической конструкцией, предложить упражнения, провести небольшой диалог или помочь проанализировать текст. Студент может задавать уточняющие вопросы и получать объяснение в соответствии со своими затруднениями.

Генеративные нейросети также могут использоваться преподавателем при подготовке учебных материалов: для создания текстов различной сложности, тестовых заданий, диалогов и дополнительных упражнений. Это расширяет методический инструментарий преподавателя и позволяет разнообразить учебный процесс.

Вместе с тем использование чат-ботов требует критического отношения к получаемой информации. Нейросеть может допускать фактические или языковые ошибки, поэтому её ответы необходимо проверять. Кроме того, чрезмерное использование готовых ответов может снижать самостоятельность учащихся. Следовательно, главной задачей является не просто использование ИИ, а формирование культуры его грамотного и ответственного применения. [5].

Несмотря на значительные возможности искусственного интеллекта в образовательной сфере, его использование сопровождается рядом проблем и вызовов. Особенно актуальными являются вопросы самостоятельности обучающихся, академической честности, достоверности информации и изменения роли преподавателя. Поэтому внедрение ИИ в обучение русскому языку требует не только освоения новых технологий, но и формирования принципов их ответственного использования.

Одной из основных проблем является риск снижения самостоятельности учащихся. Современные нейросети способны за несколько секунд написать сочинение, выполнить грамматическое упражнение, составить план текста или дать готовый ответ на учебный вопрос. В результате обучающийся может отказаться от самостоятельного поиска решения и начать использовать ИИ исключительно для получения готового результата.

Чрезмерная зависимость от искусственного интеллекта может отрицательно влиять на развитие критического мышления, памяти, аналитических способностей и навыков самостоятельного письма. При изучении русского языка это особенно важно, поскольку формирование языковой компетенции требует постоянной практики и осознанного применения полученных знаний. Поэтому ИИ следует использовать преимущественно как инструмент поддержки, а не как средство выполнения всей учебной работы вместо учащегося. Например, нейросеть может предложить идеи или объяснить ошибку, но окончательный текст и его содержание должны формироваться самим обучающимся.

Распространение генеративного ИИ также поставило перед образовательными организациями проблему академической честности. Учащиеся могут использовать нейросети для написания рефератов, эссе, контрольных и других работ, выдавая созданный искусственным интеллектом текст за собственный.

Такая практика затрудняет объективную оценку знаний и не позволяет преподавателю определить реальный уровень подготовки обучающегося. Кроме того, готовое выполнение задания с помо-

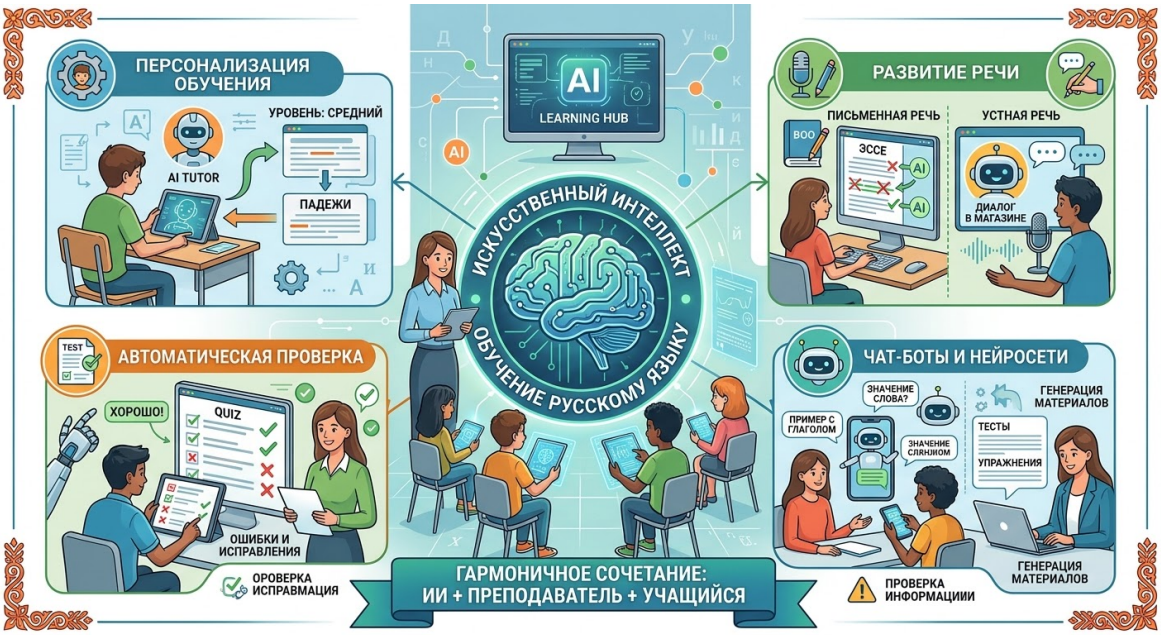

Рис. 1. Искусственный интеллект в обучении русскому языку: цифровая экосистема

щью ИИ лишает учащегося возможности самостоятельно закрепить изученный материал [6].

В связи с этим образовательным учреждениям необходимо формировать понятные правила использования искусственного интеллекта. Важно не только запрещать его применение, но и обучать студентов этичному и ответственному взаимодействию с ИИ. Например, использование нейросети может быть допустимым при поиске идей, языковом редактировании или получении объяснений, если это не противоречит требованиям конкретного задания.

Ещё одним существенным вызовом является достоверность информации, предоставляемой искусственным интеллектом. Несмотря на способность современных нейросетей быстро обрабатывать большие объёмы информации, они могут создавать ошибочные или неточные ответы.При изучении русского языка возможны ошибки в объяснении грамматических правил, толковании отдельных слов, пунктуации или стилистике. Особенно осторожно следует относиться к сложным языковым вопросам, где правильность ответа зависит от контекста.

Поэтому информацию, полученную от ИИ, необходимо критически оценивать и проверять по надёжным источникам. Обучающийся должен понимать, что уверенная форма ответа нейросети не гарантирует его абсолютной правильности. Формирование навыка проверки информации становится важной частью современной цифровой грамотности.

Развитие искусственного интеллекта не означает исчезновения профессии преподавателя. Напротив, внедрение ИИ требует от педагога освоения новых цифровых компетенций и изменения подходов к организации учебного процесса.

Преподаватель постепенно выступает не только источником информации, но и организатором, консультантом и наставником. Он определяет цели обучения, выбирает подходящие цифровые инструменты, контролирует качество информации и помогает учащимся правильно использовать возможности ИИ.

При обучении русскому языку преподаватель может применять ИИ для подготовки дополнительных материалов, создания тренировочных упражнений и организации интерактивных заданий. Однако именно педагог определяет, насколько предложенный материал соответствует образовательным целям и уровню конкретных учащихся.

Эффективность применения искусственного интеллекта в обучении русскому языку зависит не только от возможностей современных технологий, но и от правильной организации учебного процесса: Для достижения положительных результатов необходимо сочетать цифровые инструменты с традиционными методами обучения, развивать критическое мышление обучающихся и формировать их цифровую грамотность. Такой подход позволяет использовать преимущества ИИ без снижения качества образования.

Наиболее эффективным является комбинированный подход, при котором искусственный интеллект дополняет, а не заменяет традиционные методы преподавания. Объяснение нового материала, обсуждение литературных произведений, развитие устной речи и оценивание творческих работ по-прежнему требуют активного участия преподавателя.

Вместе с тем ИИ может использоваться для подготовки индивидуальных упражнений, создания тестов, проверки орфографии и пунктуации, а также для организации самостоятельной работы студентов. Например, после изучения темы преподаватель может предложить обучающимся выполнить упражнения самостоятельно, а затем исполь-

зовать нейросеть для анализа ошибок и последующего обсуждения результатов на занятии.Такое сочетание позволяет сохранить педагогическое руководство учебным процессом и одновременно повысить его эффективность за счёт современных цифровых инструментов.

Одной из важнейших задач современного образования является формирование критического мышления. В условиях широкого распространения искусственного интеллекта учащиеся должны уметь не только получать информацию, но и анализировать её достоверность, полноту и соответствие учебной задаче.При работе с нейросетями преподавателю рекомендуется обучать студентов проверять факты, сравнивать ответы ИИ с учебниками и словарями, выявлять возможные ошибки и самостоятельно аргументировать свою точку зрения. Особенно это важно при изучении русского языка, где многие языковые явления зависят от контекста, стилистических особенностей и норм литературного языка.

Развитие критического мышления способствует тому, что искусственный интеллект становится инструментом анализа и обучения, а не источником безусловно принимаемых готовых решений.

Неотъемлемым условием эффективного использования ИИ является развитие цифровой грамотности обучающихся. Под цифровой грамотностью понимается совокупность знаний и навыков, необходимых для безопасного, ответственного и эффективного использования цифровых технологий.

Студенты должны понимать принципы работы нейросетей, уметь формулировать корректные запросы, оценивать качество полученных ответов, соблюдать нормы академической честности и защищать персональные данные при работе с цифровыми сервисами.

При обучении русскому языку формирование цифровой грамотности может осуществляться через выполнение практических заданий, предусматривающих анализ ответов ИИ, редактирование текстов, поиск языковых ошибок и обсуждение этических аспектов использования искусственного интеллекта. Такой опыт помогает будущим специалистам осознанно использовать современные технологии в учебной и профессиональной деятельности [7].

Проведённое исследование показало, что искусственный интеллект становится важным элементом современной образовательной среды и открывает новые возможности для преподавания русского языка. Его использование способствует персонализации обучения, развитию устной и письменной речи, автоматизации проверки заданий и созданию интерактивных форм взаимодействия между преподавателем и обучающимися. Современные цифровые инструменты позволяют учитывать индивидуальные особенности студентов и делают образовательный процесс более гибким и доступным.

Вместе с тем внедрение искусственного интеллекта сопровождается рядом вызовов. К ним относятся риск снижения самостоятельности обучающихся, нарушение принципов академической честности, возможность появления неточной информации и необходимость формирования навыков критической оценки ответов нейросетей. Это подтверждает, что ИИ не должен рассматриваться как замена преподавателя, а должен использоваться в качестве вспомогательного инструмента, дополняющего традиционные методы обучения [8].

Перспективы использования искусственного интеллекта в преподавании русского языка связаны с дальнейшим развитием адаптивных образовательных платформ, совершенствованием технологий распознавания речи, созданием интеллектуальных систем оценки письменных работ и расширением возможностей персонализированного обучения. В будущем ИИ сможет ещё эффективнее помогать преподавателям в подготовке учебных материалов, организации практических занятий и предоставлении индивидуальной обратной связи студентам.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Miao F., Holmes W. Guidance for Generative AI in Education and Research. - Paris: UNESCO, 2023. - 64 с.

[2] Miao F., Holmes W., Huang R., Zhang H. AI and Education: Guidance for Policy-makers. - Paris: UNESCO, 2021. - 50 с.

[3] Бужкова К. И., Дмитриев Я. А., Иванова А. С. и др. Отношение студентов и преподавателей к использованию инструментов с генеративным искусственным интеллектом в вузе // Образование и наука. - 2024. - Т. 26. - № 7. - С. 160–193 .

[4] Сувирова А. Ю., Ананин Д. П., Шевелёва Н. Н. Искусственный интеллект в школьном и вузовском преподавании: российский и зарубежный опыт // Концепт. - 2025. - № 9. - С. 318–330.

[5] UNESCO. Technology in Education: A Tool on Whose Terms? - Paris: UNESCO, 2023. - 437 с.

[6] UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. - Paris: UNESCO, 2021. - 28 с.

[7] UNESCO IESALC. ChatGPT and Artificial Intelligence in Higher Education: Quick Start Guide. - Caracas: UNESCO IESALC, 2023. - 16 с.

[8] Джанегизова А., Нурсейит А. М., Выборова К. С. Artificial Intelligence in Education: Analysis of Dynamics, Perception, and Prospects for Integration // Qainar Journal of Social Science. - 2023. - Т. 2. - № 4. - С. 34–49 .

Статья конференции QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379771

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ЛОГОПЕДИИ

Бекманова Жамиля Абдуллаевна[a] | **Алхиясова Жулдыз Динмухаммедовна**[b] | **Алхиясова Сауле Динмухаммедовна**[c]

Аннотация

В статье рассматриваются перспективные направления интеграции технологий искусственного интеллекта и современных интерактивных методов обучения в систему логопедической помощи. Анализируются возможности нейросетевых алгоритмов для объективной диагностики речевых нарушений, автоматизированного анализа просодики, артикуляции и формирования индивидуальных образовательных траекторий. Особое внимание уделено цифровым коррекционным комплексам, биоуправлению (БОС) и геймификации педагогического процесса.

Ключевые слова: искусственный интеллект, логопедия, методы обучения, речевые нарушения, компьютерная коррекция, компьютерная диагностика, нейросети, речевая терапия

a *Доцент НГПИ имени Ажинияза*

b *Магистрант специальная педагогика; логопедия, НГПИ имени Ажинияза*

c *Специальный педагог Школы 27, г. Нукус, Республика Узбекистан*

Annotatsiya

Maqolada sun'iy intellekt texnologiyalari va zamonaviy interaktiv o'qitish usullarini logopedik yordam tizimiga integratsiyalashning istiqbolli yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Nutq buzilishlarini ob'ektiv tashxislash, prosodika va artikulyatsiyani avtomatlashtirilgan tahlil qilish hamda individual ta'lim traektoriyalarini shakllantirishda neyrotarmoq alogoritmlarining imkoniyatlari tahlil qilinadi. Raqamli korreksion komplekslar, biologik qayta aloqa (BQA) va o'quv jarayonini gamifikatsiyalashga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, logopediya, o'qitish usullari, nutq buzilishlari, kompyuter korreksiyasi, kompyuter diagnostikasi, neyrotarmoqlar, nutq terapiyasi

Abstract

The article examines promising directions for integrating artificial intelligence technologies and modern interactive teaching methods into the speech therapy assistance system. The capabilities of neural network algorithms for objective diagnosis of speech disorders, automated analysis of prosody and articulation, and the formation of individual educational trajectories are analyzed. Special attention is paid to digital correction software, biofeedback (BFB), and gamification of the pedagogical process.

Keywords: artificial intelligence, speech therapy, teaching methods, speech disorders, computer-based correction, computer diagnostics, neural networks, speech therapy software

1 ВВЕДЕНИЕ

"Сегодня человечество уверенно вступает в новую эпоху цивилизации – эпоху искусственного интеллекта. В какой бы сфере ни происходили изменения, кто первым проявит настойчивость, упорство и добьётся конкретного результата, тот окажется впереди " Ш.М.Мирзиёев. [1]

Современный этап развития специального и инклюзивного образования характеризуется стремительным внедрением цифровых и интеллектуальных технологий. Логопедия, как междисциплинарное научное направление на стыке педагогики, медицины и лингвистики, испытывает возрастающую потребность в объективизации диагностических процедур и повышении эффективности коррекционно-развивающего процесса. Традиционные методы логопедической диагностики и коррекции, доказавшие свою высокую научную ценность, тем не менее сталкиваются с проблемами ограниченности субъективного визуального и

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

аудиального контроля со стороны специалиста.

Традиционные методы логопедической работы, несмотря на их доказанную научную обоснованность, часто сталкиваются с проблемой высокой длительности терапевтического цикла, субъектностью оценки речевых нарушений и недостаточной мотивацией обучающихся, особенно детей младшего школьного и дошкольного возраста. В этом контексте применение искусственного интеллекта (ИИ) и алгоритмов машинного обучения открывает принципиально новые горизонты для трансформации коррекционной педагогики.

Необходимость разработки и внедрения компьютерных технологий в специальном образовании подчеркивалась ведущими отечественными учеными еще в начале XXI века (О. И. Кукушкина, Е. Л. Гончарова). Однако современный этап развития цифровых технологий отличается появлением качественного нового инструментария — самообучающихся нейросетевых моделей, систем распознавания и синтеза речи, компьютерного зрения и адаптивных интерфейсов.Целью данной статьи является комплексный теоретический и практико-ориентированный анализ перспектив внедрения методов искусственного интеллекта и инновационных образовательных технологий в практическую логопедию, определение их роли в диагностике, коррекции и мониторинге речевого развития, а также разработка дидактических принципов их интеграции в педагогический процесс.

Искусственный интеллект в коррекционной педагогике рассматривается как совокупность программно-аппаратных средств, способных имитировать когнитивные функции человека, включая распознавание речи, обработку естественного языка (NLP) и адаптивный анализ больших объемов данных. В контексте логопедической науки внедрение ИИ опирается на фундаментальные положения о системном строении речевого нарушения (Л. С. Выготский, Р. Е. Левина) и теории компенсации нарушенных функций.

В логопедии ключевыми технологическими направлениями применения систем искусственного интеллекта выступают:

1. Компьютерный акустический анализ спектральных характеристик голоса — позволяет проводить объективную оценку частоты основного тона, формантного состава гласных звуков, длительности звучания и интенсивности выдоха.

2. Нейросетевое распознавание дефектов звукопроизношения — использование глубоких нейронных сетей (CNN, RNN) для идентификации различных видов искажения, заменой и пропусков звуков (сигматизм, ротацизм, ламбдацизм и др.).

3. Компьютерное зрение (Computer Vision) — фиксация и пространственный анализ артикуляционной моторики, мимики и тремора обучающегося в режиме реального времени с помощью трекинга ключевых точек лица.

4. Адаптивные алгоритмы машинного обучения — построение персонализированных коррекционных маршрутов на основе непрерывной оценки динамики усвоения речевых навыков обучающимся.

Применение искусственного интеллекта позволяет сместить акцент с констатирующей диагностики к прогностической, предоставляя логопеду детальную информацию о структуре речевого дефекта еще на ранних этапах обследования.

Современная логопедическая практика сочетает применение ИИ с передовыми педагогическими методами. Среди них особое место занимают технологии биологической обратной связи (БОС), мультисенсорное обучение, геймификация и иммерсивные технологии (VR/AR). Одним из ключевых преимуществ цифровизации логопедии является внедрение объективных метрик оценки результатов терапии. Алгоритмы нейронных сетей способны фиксировать даже минимальные позитивные сдвиги в речевой моторике и акустических параметрах голоса, которые трудно поддаются аудиальному контролю со стороны специалиста. Автоматизированные диагностические комплексы позволяют в кратчайшие сроки проводить скрининговые исследования в образовательных учреждениях. Это снижает рутинную нагрузку на специалистов и позволяет уделить больше внимания индивидуальной коррекционной работе с детьми, имеющими тяжелые нарушения речи (ТНР).На основе накапливаемых данных система формулирует прогностические модели развития речи, что помогает своевременно скорректировать логопедическое воздействие и предотвратить вторичные речевые и письменные нарушения (дислексию, дисграфию, дизорфографию)

В рамках апробации разработанных программных модулей было проведено исследование эффективности внедрения ИИ-тренажеров в логопедическую работу с обучающимися старшего дошкольного возраста, имеющими общее недоразвитие речи (ОНР III уровня). Экспериментальная группа детей проходила занятия с использованием традиционных логопедических методик в сочетании с daily-сессиями на ИИ-тренажере (визуализация дыхания, игры на автоматизацию звуков с нейросетевой проверкой произношения). Контрольная группа обучалась исключительно по традиционной программе.

Результаты контрольного среза показали, что у детей экспериментальной группы скорость формирования правильного звукопроизношения и автоматизации поставленных звуков увеличилась в среднем на 28–35% по сравнению с контрольной группой. Кроме того, у детей экспериментальной группы отмечался высокий устойчивый уровень познавательной мотивации и снижался уровень тревожности при выполнении речевых упражнений.

2 ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Использование искусственного интеллекта и современных цифровых методов обучения представляет собой одно из наиболее перспективных

направлений развития специальной педагогики и логопедии. Интеграция нейросетевых технологий позволяет качественно повысить точность диагностики речевых патологий, обеспечивать высокий уровень индивидуализации коррекционного процесса и повышать мотивационную готовность обучающихся.

Тем не менее, наиболее эффективной моделью логопедической помощи является гибридный подход, сочетающий эмпатию, профессиональную рефлексию логопеда и технологические возможности искусственного интеллекта. Перспективы дальнейших исследований связаны с совершенствованием алгоритмов распознавания детской слитной речи и созданием мобильных коррекционно-развивающих платформ для работы в домашних условиях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] https://president.uz/ru/lists/view/8582

[2] Волкова Л. С. Логопедия: Учебник для студентов дефектол. фак. пед. высш. учеб. заведений. — М.: ВЛАДОС, 2009. — 703 с.

[3] Грибова О. Е. Технологии организации логопедического обследования. — М.: Айрис-пресс, 2008. — 96 с.

[4] Кукушкина О. И. Компьютерные технологии в контексте профессии: специальный педагог // Дефектология. — 2001. — № 3. — С. 84–90.

[5] Левченко И. Ю., Ткачева В. В. Психолого-педагогическая диагностика развития лиц с ограниченными возможностями здоровья. — М.: Академия, 2013. — 336 с.

Conference paper QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379775

EDUCATIONAL LEADERSHIP IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATIONA

A. A. Belgibayeva[a] | **A. Kerimbekova**[b]

Abstract

The article discusses the theoretical and practical aspects of educational leadership in the context of digital transformation. At the present stage, the widespread use of digital technologies, artificial intelligence, educational platforms and data-based management tools requires a change in the way educational organizations are managed. In this regard, the task of the educational leader is not limited to the introduction of digital tools, but is characterized by combining technological changes with pedagogical goals, developing the digital competence of teachers, creating an innovative culture and creating a safe and inclusive digital environment for students. The purpose of the study is to identify the content of educational leadership in the context of digital transformation, systematize its key competencies and determine its role in adapting educational organizations to digital changes. In the course of the study, methods of systematic theoretical review of scientific literature, comparative analysis, study of regulatory documents and content analysis were used. International research highlights such components of digital leadership as strategic thinking, digital change management, teacher support, innovation promotion, and intra-organizational cooperation. In the context of Kazakhstan, this direction is associated with the policy of digitalization of education, the development of digital infrastructure and the gradual introduction of artificial intelligence into the educational process.

Keywords: educational leadership, digital transformation, digital leadership, educational technologies, artificial intelligence, digital competence

a *PhD doctor Shymkent University, Shymkent, Kazakhstan*

b *candidate of Pedagogical Sciences Shymkent University, Shymkent, Kazakhstan*

Annotatsiya

Maqolada raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim etakchiligining nazariy va amaliy jihatlari ko'rib chiqilgan. Hozirgi bosqichda raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, ta'lim platformalari va ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv vositalaridan keng foydalanish ta'lim tashkilotlarini boshqarish yondashuvlarini o'zgartirishni talab qiladi. Shu munosabat bilan ta'lim rahbarining vazifasi nafaqat raqamli vositalarni joriy etish, balki texnologik o'zgarishlarning pedagogik maqsadlar bilan uyg'unligi, o'qituvchilarning raqamli kompetentsiyalarini rivojlantirish, innovatsion madaniyatni shakllantirish va talabalar uchun xavfsiz va inklyuziv raqamli muhitni yaratish bilan tavsiflanadi. Tadqiqotning maqsadi raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim etakchiligining mazmunini aniqlash, uning asosiy vakolatlarini tizimlashtirish va ta'lim tashkilotlarini raqamli o'zgarishlarga moslashtirishdagi rolini aniqlashdir. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tizimli nazariy ko'rib chiqish, qiyosiy tahlil qilish, me'yoriy hujjatlarni o'rganish va asosli tahlil usullari qo'llanilgan. Xalqaro tadqiqotlar raqamli etakchilikning strategik fikrlash, raqamli o'zgarishlarni boshqarish, o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash, innovatsiyalarni rag'batlantirish va tashkilot ichidagi hamkorlik kabi tarkibiy qismlarini ko'rsatadi. Qozog'istonda bu yo'nalish ta'limni raqamlashtirish, raqamli infratuzilmani rivojlantirish va sun'iy intellektni o'quv jarayoniga bosqichma-bosqich joriy etish siyosati bilan bog'liq.

Kalit so'zlar: ta'lim etakchiligi, raqamli transformatsiya, raqamli etakchilik, ta'lim texnologiyalari, sun'iy intellekt, raqamli kompetentsiya

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты образовательного лидерства в условиях цифровой трансформации. Широкое распространение цифровых технологий, искусственного интеллекта, образовательных платформ и инструментов управления на основе данных на современном этапе требует изменения подходов к управлению образовательными организациями. В этой связи задача лидера образования характеризуется не только внедрением цифровых инструментов, но и сочетанием технологических изменений с педагогическими целями, развитием цифровых компетенций педагогов, формированием инновационной культуры и созданием безопасной и инклюзивной цифровой среды для обучающихся. Цель исследования-выявить содержание образовательного лидерства в условиях цифровой трансформации, систематизировать его основные компетенции и определить роль в адаптации

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

образовательных организаций к цифровым изменениям. В ходе исследования были использованы методы систематического теоретического обзора научной литературы, сравнительного анализа, изучения нормативных документов и содержательного анализа. Международные исследования показывают такие компоненты цифрового лидерства, как стратегическое мышление, управление цифровыми изменениями, поддержка педагогов, поощрение инноваций и внутриорганизационное сотрудничество. В условиях Казахстана это направление связано с политикой цифровизации образования, развития цифровой инфраструктуры и поэтапного внедрения искусственного интеллекта в образовательный процесс.

Ключевые слова: образовательное лидерство, цифровая трансформация, цифровое лидерство, образовательные технологии, искусственный интеллект, цифровая компетентность

The rapid development of digital technologies is making significant changes in all spheres of society, including the education system. Electronic platforms, digital educational resources, distance learning tools, cloud services, systems for analyzing students ' educational achievements and technologies based on artificial intelligence are widely used in educational institutions. These changes require a revision of the traditional management model of educational institutions. It is not enough to interpret digital transformation as a technical modernization alone. It is a comprehensive process that affects the organization's strategy, management culture, professional activities of teachers, teaching methods, and students ' learning experience. Research on digital transformation in the field of Education shows that the effectiveness of technology depends on what pedagogical and managerial purposes it is used [1]. In this situation, the role of the educational leader changes. The head of an educational organization becomes not only a user of digital tools at the administrative level, but also a leader who forms a digital development strategy of the organization, prepares teachers for changes and forms an innovative culture. Digitalization of the education system in the Republic of Kazakhstan is also one of the most important directions of state policy.

Resolution of the government of the Republic of Kazakhstan dated July 24, 2024 No. 592 «Concept for the development of artificial intelligence for 2024-2029» establishes the tasks of introducing electronic platforms into the educational process, using digital resources and expanding the digital capabilities of educational organizations [2]. In this regard, in the context of digital transformation, a scientific study of the content of educational leadership is relevant.

The main goal of the study is to theoretically analyze the features of educational leadership in the context of digital transformation and identify its main directions in ensuring the sustainable digital development of an educational organization. In accordance with this goal, the following tasks were set:

1. determination of the theoretical content of the concepts of educational leadership and digital leadership;

2. systematization of the main competencies of an educational leader in the context of digital transformation;

3. analysis of the role of the head in the implementation of digital technologies in the educational process;

4. determining the importance of leadership in the development of digital competence of teachers;

5.Consider the leadership requirements of the process of digitalization of education in Kazakhstan.

The study was carried out theoretically. A review of scientific literature, comparative analysis, content analysis and the study of regulatory documents were used as the main methods. Leadership is considered as a management phenomenon that determines the direction of development of an educational organization and mobilizes members of the organization for a common goal. In the traditional management model, the main activity of the leader is related to Planning, Organization, control and resource management, while in modern conditions, innovation management, change coordination and the formation of a digital development strategy are added to these functions.

Digital leadership can be considered as a special form of leadership aimed at achieving strategic goals through the effective use of the technological capabilities of an educational organization. A systematic review in the scientific literature highlights four key dimensions of digital leadership: digital strategic thinking, digital change management, digital talent development, and understanding of the digital environment. At the same time, innovation, collaboration and dynamic adaptation are considered as the most important characteristics of a digital leader [3]. Therefore, the activities of a digital leader cannot be limited only to mastering technological tools. Its main task is to turn technology into a tool that serves the purpose of Education. Based on the theoretical analysis carried out, the main competencies of an educational leader in the context of digital transformation can be divided into several groups:

These competencies should be formed in interaction. For example, high-tech literacy alone does not automatically improve the quality of education without strategic thinking and pedagogical leadership. An analysis of the scientific literature shows that for digital transformation to be effective, a combination of technological, pedagogical and managerial components is necessary.

Competence	Content
Technological competence	Understanding the capabilities of digital tools and educational platforms
Pedagogical leadership	Connecting technology to learning objectives
Change management	Organizing the team's adaptation to digital changes
Communicative competence	Establishing effective digital communication with teachers, students, and parents
Data literacy	Educational data analysis and management decision-making
Innovative competence	Support for new pedagogical and technological solutions
Ethical competence	Data protection, academic integrity, and ethical use of AI

REFERENCES

[1] Urazbayeva, G. T., Omarova, S. K., Mukhataev, A., Akhmetova, Sh.T. (2023). Digital transformation of Higher Education: key factors. Bulletin of L. N. Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology. Sociology series

[2] In the resolution of the government of the Republic of Kazakhstan dated July 24, 2024 No. 592 "concept for the development of artificial intelligence for 2024-2029".

[3] Semenikhin, V. V., Semenikhina, S. F. (2024). The main competencies of the teacher at the stage of digitalization of Education. Bulletin of L. N. Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology. Sociology series, 146 (1), 37-57

[4] Convisar, A. A., Bezhina, V. V., Mukanov, M. R. (2024). Digital education in the system of professional and pedagogical training of Kazakhstan. Bulletin of L. N. Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology. Sociology series, 146 (1), 283-292

Статья конференции QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379777

ВОЗМОЖНОСТИ CHATGPT В РАЗВИТИИ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ ШКОЛ С НЕРУССКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ.

Г.Г. Еркибаева[a] | **У.Ш. Исахан**[b]

Аннотация

В статье рассматриваются возможности использования искусственного интеллекта, в частности ChatGPT, в процессе развития письменной речи учащихся школ с нерусским языком обучения. Особое внимание уделяется трудностям, с которыми сталкиваются учащиеся при создании письменных высказываний на русском языке: ограниченному словарному запасу, интерференции родного языка, затруднениям в построении предложений, соблюдении грамматических и орфографических норм, логической организации текста и аргументации собственной позиции. Раскрываются дидактические возможности ChatGPT как инструмента обратной связи, языкового помощника, средства подготовки и редактирования текста, генерации учебных заданий и организации индивидуальной работы. Отдельно рассматриваются риски чрезмерного использования искусственного интеллекта, включая формирование зависимости от готовых ответов, снижение самостоятельности учащихся и проблему академической добросовестности. Предлагаются методические условия эффективного и педагогически обоснованного применения ChatGPT на уроках русского языка и литературы.

Ключевые слова: ChatGPT, искусственный интеллект, письменная речь, русский язык, нерусскоязычная школа, учащиеся, цифровые технологии, речевая компетенция, письменное высказывание, обратная связь

a *д.п.н., профессор кафедры Русского языка и литературы*

b *студентка 4 курса, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, г. Туркестан, Казахстан*

Abstract

This article examines the potential for using artificial intelligence—specifically ChatGPT—to develop the writing skills of students in schools where the language of instruction is not Russian. Particular attention is paid to the challenges students face when producing written texts in Russian, such as limited vocabulary, interference from their native language, difficulties with sentence structure, adherence to grammatical and orthographic norms, logical text organization, and the articulation of arguments. The article explores the didactic capabilities of ChatGPT as a tool for providing feedback, assisting with language, preparing and editing text, generating learning tasks, and facilitating individualized work. It also addresses the risks associated with the excessive use of artificial intelligence, including the development of a reliance on ready-made answers, a decline in student autonomy, and issues regarding academic integrity. Finally, the article proposes methodological guidelines for the effective and pedagogically sound application of ChatGPT in Russian language and literature lessons.

Keywords: ChatGPT, artificial intelligence, written communication, Russian language, non-Russian-speaking school, students, digital technologies, communicative competence, written expression, feedback

Современная школа постепенно переходит от традиционной модели обучения к цифровой образовательной среде. Развитие технологий искусственного интеллекта открывает новые возможности для организации учебного процесса, в том числе для обучения русскому языку учащихся, для которых русский язык не является языком повседневного общения. Особую значимость приобретает проблема формирования письменной речи. Умение создавать связный, логичный, грамотный и содержательно самостоятельный текст является одним из важнейших показателей языковой компетенции школьника. Письменная речь требует одновременного владения словарным запасом, грамматикой, орфографией, пунктуацией, нормами построения текста и навыками выражения собственной мысли. Для учащихся школ с нерусским языком обучения данная задача может быть более сложной. На качество письменной речи влияют уровень владения русским языком, особенности род-

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

ного языка, различия в грамматическом строе языков, недостаточный словарный запас, отсутствие языковой практики вне школы и психологические трудности, связанные с необходимостью самостоятельно формулировать мысли на неродном языке.

В этих условиях инструменты искусственного интеллекта могут стать дополнительным средством поддержки учащегося. ChatGPT способен объяснять языковые явления, предлагать варианты формулировок, обнаруживать ошибки, задавать вопросы для развития текста, помогать организовать материал и предоставлять индивидуальную обратную связь. Однако использование ChatGPT в образовании не должно сводиться к получению готового сочинения. Главная педагогическая ценность технологии заключается в возможности поддерживать процесс создания текста, а не заменять самостоятельную деятельность ученика[1, с. 263–266].

Письменная речь представляет собой сложный вид речевой деятельности, в процессе которого человек выражает мысли в письменной форме с использованием языковых средств и соблюдением определённых норм. В образовательном процессе развитие письменной речи включает несколько взаимосвязанных компонентов:

* лексический — владение необходимым словарным запасом;
* грамматический — правильное использование форм слов и конструкций;
* орфографический — соблюдение правил написания;
* пунктуационный — правильная постановка знаков препинания;
* синтаксический — умение строить различные типы предложений;
* композиционный — умение организовывать текст;
* логический — последовательное изложение мыслей;
* коммуникативный — соответствие текста цели, адресату и ситуации общения;
* творческий — способность самостоятельно формулировать и развивать собственные идеи.

Учащийся должен не только знать правила русского языка, но и уметь применять их в реальном письменном высказывании. Например, знание правила постановки запятых само по себе ещё не гарантирует умения правильно оформить авторский текст. Необходимо научиться видеть синтаксическую структуру собственного высказывания и осознанно применять изученное правило [1, с. 269–272].

При обучении русскому языку в школах с нерусским языком обучения можно выделить несколько типичных трудностей.

0.1 Лексические трудности

Учащиеся могут понимать содержание текста, но испытывать затруднения при самостоятельном подборе слов.

Например, школьник понимает, что хочет выразить определённую мысль, однако не знает:

* какое слово является наиболее точным;
* какой синоним лучше подходит;
* как избежать повторения одного и того же слова;
* какое слово сочетается с другим.

ChatGPT может использоваться для объяснения значения слова, подбора синонимов и составления примеров.

0.2 Грамматические трудности

Особую проблему могут представлять:

* падежные формы;
* согласование слов;
* управление;
* употребление предлогов;
* виды и времена глаголов;
* род существительных;
* образование форм множественного числа;
* построение сложных предложений.

0.3 Интерференция родного языка

При изучении русского языка учащийся может переносить особенности родного языка в русскую речь. Это проявляется в построении предложений, порядке слов, выборе грамматических форм и употреблении отдельных конструкций.

Работа с ChatGPT позволяет организовать дополнительные упражнения именно на те языковые явления, которые вызывают у конкретного ученика затруднения.

0.4 Логическая организация текста

Учащимся бывает сложно:

1. сформулировать тезис;
2. подобрать аргументы;
3. привести примеры;
4. сделать вывод;
5. связать абзацы между собой.

В результате текст может состоять из отдельных предложений, которые формально правильны, но недостаточно связаны между собой.

0.5 Недостаток самостоятельности

Одной из распространённых проблем является стремление учащегося использовать готовые формулировки вместо самостоятельного создания текста. В этом отношении использование ИИ требует особого педагогического контроля[2, с. 542–544].

Одним из наиболее перспективных направлений применения искусственного интеллекта в современном образовании является использование ChatGPT для развития письменной речи учащихся. Особенно актуальным это становится в школах с нерусским языком обучения, где русский язык изучается как второй язык и учащиеся нередко испытывают трудности при самостоятельном создании письменного высказывания. В таких условиях ChatGPT может выступать дополнительным языковым помощником, который предоставляет учащемуся возможность получать индивидуальную об-

ратную связь, анализировать собственные ошибки, расширять словарный запас и постепенно совершенствовать структуру письменной речи. Прежде всего, ChatGPT может использоваться как средство языковой поддержки. При написании текста учащийся может столкнуться с трудностями при выборе нужного слова, построении предложения или использовании определённой грамматической конструкции. В традиционном учебном процессе ученик обычно обращается к учителю или справочным материалам. ChatGPT позволяет получить дополнительное объяснение непосредственно в процессе выполнения задания. Например, учащийся может спросить, почему в предложении используется определённая форма слова, чем отличаются два близких по значению слова или какое грамматическое правило необходимо применить в конкретной ситуации. При этом особое значение имеет не простое исправление ошибки, а объяснение её причины. Если искусственный интеллект только предоставляет правильный вариант, ученик может механически заменить ошибочную конструкцию и не понять, почему она была неправильной. Поэтому более эффективным является такой формат работы, при котором ChatGPT объясняет правило, указывает на ошибку и предлагает учащемуся самостоятельно внести исправление. В результате цифровой инструмент становится не источником готового ответа, а средством формирования осознанного отношения к языку.

Большие возможности ChatGPT связаны также с расширением словарного запаса учащихся. Для школьников, изучающих русский язык не как родной, ограниченность активного словаря часто становится препятствием для полноценного выражения мыслей. Ученик может понимать содержание прочитанного текста, но при самостоятельном письме использовать одни и те же простые слова и конструкции. ChatGPT может предложить синонимы, антонимы, тематические группы слов, устойчивые выражения и примеры их употребления в контексте. Например, если учащийся постоянно использует слово «важный», ему можно предложить рассмотреть такие варианты, как «значимый», «существенный», «необходимый», «первостепенный», а затем определить, какое слово наиболее уместно в конкретном предложении. Однако такая работа должна сопровождаться объяснением смысловых различий между словами. Нельзя предполагать, что все предложенные синонимы являются полностью взаимозаменяемыми. Именно поэтому учащийся должен не просто выбирать понравившееся слово, а анализировать его значение и уместность в определённом контексте. Такой подход способствует развитию не только словарного запаса, но и речевой точности.

Особенно важной возможностью ChatGPT является предоставление обратной связи при работе с уже написанным текстом. Учащийся сначала самостоятельно создаёт сочинение, рассуждение, описание или другой письменный текст, а затем обращается к искусственному интеллекту с просьбой проанализировать его. Например, можно попросить определить грамматические и речевые ошибки, указать на повторы, обратить внимание на нарушение логической последовательности или недостаточную связь между предложениями. При этом целесообразно запретить полное переписывание работы и попросить только объяснить обнаруженные проблемы. Такой способ работы способствует формированию навыка саморедактирования. Ученик начинает видеть собственный текст не только как результат выполнения задания, но и как объект анализа. Он учится задавать себе вопросы: правильно ли построено предложение, соответствует ли выбранное слово смыслу, связаны ли между собой абзацы, достаточно ли аргументов приведено для доказательства собственной позиции. Постепенно эта способность может переноситься и на те письменные работы, при выполнении которых использование искусственного интеллекта не предполагается [3, с. 247–251].

Письменное высказывание начинается не с момента написания первого предложения. До создания текста учащемуся необходимо определить тему, основную мысль, цель высказывания и последовательность раскрытия материала. Именно на этом этапе ChatGPT также может использоваться как вспомогательный инструмент.

Одной из распространённых проблем учащихся является отсутствие чёткого представления о том, с чего начать письменную работу. Например, школьнику предлагается написать рассуждение на тему «Почему важно беречь природу?». Ученик понимает тему, но не знает, какие аргументы использовать и в какой последовательности их расположить. В такой ситуации ChatGPT может помочь не готовым сочинением, а системой вопросов: почему природа важна для человека? Какие экологические проблемы существуют? Как деятельность человека влияет на окружающую среду? Что может сделать школьник для сохранения природы? Какой вывод можно сделать? Ответы на эти вопросы становятся материалом для будущего текста.Не менее значимой является возможность использования искусственного интеллекта для составления плана. Например, перед написанием текста учащийся может сформулировать несколько основных мыслей, а затем с помощью ChatGPT проверить, насколько логично они расположены. При этом окончательный план желательно формировать самостоятельно. Это позволяет сохранить авторскую позицию ученика и избежать механического копирования [3, с. 254–255].

Письменное высказывание начинается не с момента написания первого предложения. До создания текста учащемуся необходимо определить тему, основную мысль, цель высказывания и последовательность раскрытия материала. Именно на этом этапе ChatGPT также может использоваться как вспомогательный инструмент. Одной из распространённых проблем учащихся является отсутствие чёткого представления о том, с чего начать письменную работу. Например, школьнику предла-

гается написать рассуждение на тему «Почему важно беречь природу?». Ученик понимает тему, но не знает, какие аргументы использовать и в какой последовательности их расположить. В такой ситуации ChatGPT может помочь не готовым сочинением, а системой вопросов: почему природа важна для человека? Какие экологические проблемы существуют? Как деятельность человека влияет на окружающую среду? Что может сделать школьник для сохранения природы? Какой вывод можно сделать?

Ответы на эти вопросы становятся материалом для будущего текста. Учащийся самостоятельно формирует содержание, а ChatGPT помогает организовать мыслительный процесс. Не менее значимой является возможность использования искусственного интеллекта для составления плана. Например, перед написанием текста учащийся может сформулировать несколько основных мыслей, а затем с помощью ChatGPT проверить, насколько логично они расположены. При этом окончательный план желательно формировать самостоятельно. Это позволяет сохранить авторскую позицию ученика и избежать механического копирования [4, с. 59–64].

Возможности искусственного интеллекта не ограничиваются уроками русского языка. ChatGPT может применяться и при развитии письменной речи на уроках литературы. Анализ художественного произведения предполагает необходимость формулировать собственное мнение, характеризовать героев, объяснять авторскую позицию, аргументировать выводы и обращаться к тексту произведения.

Например, после изучения произведения учащемуся предлагается написать характеристику литературного героя. Вместо того чтобы попросить ChatGPT полностью написать характеристику, ученик может предоставить собственный текст и попросить определить, достаточно ли в нём аргументов, есть ли примеры из произведения и логично ли сформулирован вывод. Такой подход позволяет соединить литературный анализ с развитием письменной речи. Ученик одновременно учится понимать художественный текст и выражать результаты своего анализа в письменной форме. ChatGPT также может использоваться для постановки проблемных вопросов. Например: «Почему герой принимает такое решение?», «Какие качества героя проявляются в данном эпизоде?», «Как поступок героя связан с основной проблемой произведения?». Ответы на подобные вопросы могут стать основой для самостоятельного письменного рассуждения [5, с. 205–207].

Одной из существенных возможностей ChatGPT является возможность адаптировать работу к индивидуальному уровню учащегося. В одном классе могут обучаться дети с разной степенью владения русским языком. Для одного ученика основная трудность заключается в построении простого предложения, для другого — в аргументации, а для третьего — в стилистической организации текста. ChatGPT позволяет формулировать задания с учётом этих различий. Учащемуся с недостаточным словарным запасом можно предложить работу с тематической лексикой и простыми предложениями. Учащемуся среднего уровня можно предложить задания на построение связного текста. Более подготовленный ученик может анализировать композицию, стиль, аргументацию и речевую выразительность.Один и тот же цифровой инструмент может использоваться для организации дифференцированного обучения [6, с. 309–312].

Важным результатом применения ChatGPT должно стать не умение пользоваться искусственным интеллектом, а развитие способности учащегося самостоятельно совершенствовать собственный текст. Работа может проходить поэтапно. Сначала ученик пишет текст без помощи ИИ. Затем получает обратную связь по определённым критериям. После этого он самостоятельно исправляет ошибки и сравнивает первоначальный и исправленный варианты. На последнем этапе учащийся анализирует, какие ошибки он допустил и почему. Например, если ученик несколько раз неправильно употребил падежную форму, важно не просто исправить эти ошибки, а обратить внимание на соответствующее правило. Если проблема связана с повторением одних и тех же слов, необходимо предложить ученику самостоятельно найти способы разнообразить лексику [7, с. 260–262].

Несмотря на широкие образовательные возможности, использование ChatGPT требует соблюдения определённых ограничений. Наиболее серьёзной проблемой является риск формирования зависимости от готовых ответов. Если учащийся постоянно поручает искусственному интеллекту написание сочинений, изложений и других работ, он фактически исключает себя из процесса создания текста. В таком случае внешне грамотный текст не свидетельствует о сформированности письменной речи самого ученика. Напротив, регулярное выполнение интеллектуальной работы за учащегося может препятствовать развитию самостоятельности. Другой проблемой является возможность получения неточной информации. Ответ ChatGPT не следует воспринимать как абсолютную истину. Особенно осторожно необходимо использовать ИИ при работе с литературными фактами, цитатами, историческими сведениями и научной информацией. Учащийся должен проверять значимые сведения по надёжным источникам.Отдельного внимания требует вопрос академической добросовестности. Если ученик представляет полностью созданный искусственным интеллектом текст как собственную работу, невозможно объективно оценить его реальные знания и речевые умения. Поэтому образовательное использование ChatGPT должно строиться на принципе прозрачности и самостоятельности [7, с. 262–264].

Для того чтобы использование ChatGPT действительно способствовало развитию письменной речи, необходима определённая организация учеб-

ного процесса. Прежде всего, ученик должен оставаться главным автором текста. Искусственный интеллект может помогать планировать, задавать вопросы, объяснять ошибки и предоставлять обратную связь, но окончательное содержание должно формироваться учащимся самостоятельно. Эффективной является следующая последовательность работы: сначала ученик определяет тему и формулирует основную мысль, затем составляет план и пишет черновой вариант. После этого он может использовать ChatGPT для получения обратной связи. Далее учащийся самостоятельно анализирует замечания, вносит изменения и создаёт итоговую версию текста.

Важным этапом становится рефлексия. Ученик должен ответить на вопросы: какие ошибки были обнаружены? Какие из них повторяются? Какое правило необходимо повторить? Что изменилось в тексте после редактирования? Какие рекомендации ChatGPT были полезными, а какие потребовали дополнительной проверки? Такая организация работы превращает использование искусственного интеллекта в полноценную учебную деятельность [8,с.250–253].

Внедрение ChatGPT не уменьшает значение учителя в процессе обучения. Напротив, роль педагога становится ещё более значимой, поскольку именно учитель определяет цели, содержание и допустимые формы использования технологии.

Учитель должен обучать школьников не только русскому языку, но и грамотному взаимодействию с цифровыми инструментами. Учащиеся должны понимать, что искусственный интеллект способен помочь в обучении, но не может полностью заменить их собственное мышление, чтение, письмо и анализ.Особенно важной становится роль учителя как организатора рефлексивной деятельности. Педагог может сравнивать первоначальные и исправленные тексты учащихся, отслеживать типичные ошибки и определять, какие языковые темы требуют дополнительной работы.

Искусственный интеллект не вытесняет педагога, а расширяет инструментарий учителя.Вопрос эффективности ChatGPT в развитии письменной речи может быть изучен экспериментальным путём. Для этого можно провести исследование среди учащихся школ с нерусским языком обучения. На первом этапе определяется исходный уровень письменной речи учащихся. Анализируются объём текста, количество грамматических, орфографических и пунктуационных ошибок, словарное разнообразие, логичность и связность высказывания. Затем организуется систематическая работа с использованием ChatGPT. При этом учащиеся не получают готовые тексты, а используют искусственный интеллект для планирования, постановки вопросов, анализа ошибок, расширения словарного запаса и редактирования собственных работ.

После завершения определённого периода обучения проводится повторная диагностика. Полученные результаты сравниваются с первоначальными показателями [8, с. 253–256].

ChatGPT обладает значительным потенциалом для развития письменной речи учащихся школ с нерусским языком обучения. Его применение может способствовать расширению словарного запаса, совершенствованию грамматической правильности, развитию связности и логичности текста, формированию навыков аргументации и саморедактирования. Особую ценность представляет возможность индивидуализировать работу и предоставлять учащемуся обратную связь в процессе создания собственного текста.Вместе с тем эффективность искусственного интеллекта определяется не количеством его использования, а качеством организации учебной деятельности. Если ChatGPT применяется исключительно для получения готовых сочинений, его использование не способствует формированию самостоятельной письменной речи. Если же он используется как инструмент анализа, консультации, обратной связи и рефлексии, то может стать дополнительным ресурсом для развития речевой компетенции. Для учащихся школ с нерусским языком обучения такой подход имеет особое значение. Он позволяет создать условия, при которых ученик получает дополнительную языковую поддержку, но при этом сохраняет активную роль автора. Наиболее продуктивной представляется модель взаимодействия, в которой ученик самостоятельно создаёт текст,ChatGPT помогает обнаружить направления для его совершенствования, а учитель организует, контролирует и оценивает весь процесс обучения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Полат Е. С., Бухаркина М. Ю., Моисеева М. В., Петров А. Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — Москва: Академия, 2009. С. 263 – 272.

[2] Хуторской А. В. Современная дидактика: учебник для вузов. — Санкт-Петербург: Питер, 2001. С. 542 – 544.

[3] Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. — Москва: Народное образование, 1998. С. 247 – 256.

[4] UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. — Paris: UNESCO, 2023. С. 59 – 64.

[5] Босова Л. Л., Босова А. Ю. Информатика: учебник для общеобразовательных организаций. — Москва: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2021. С. 205 – 208.

[6] Роберт И. В. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: учебно-методическое пособие. — Москва: Дрофа, 2008. С. 309 – 312.

[7] Андреев А. А. Педагогика высшей школы: новые образовательные технологии. — Москва: Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2002. С. 261 – 264.

[8] Бим И. Л. Теория и практика обучения русскому языку как иностранному. — Москва: Русский язык, 1988. С. 250 – 256.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379779

TA’LIM MUASSASALARIDA KORRUPSIYAGA QARSHI IMMUNITET SHAKLLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI VOSITALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Ganiyev Otabek Ismat o‘g‘li[a]

Annotatsiya

Maqolada ta’lim muassasalarida korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirishda sun’iy intellekt va raqamli vositalarning o‘rni tahlil qilinadi. Adaptiv o‘qitish, shaffof baholash va profilaktik monitoring imkoniyatlari yoritilib, amaliy takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar: korrupsiyaga qarshi immunitet, sun’iy intellekt, raqamli vositalar, ta’lim muassasalari, akademik halollik, shaffoflik, profilaktika

a *Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi Korrupsiyaga qarshi kurashish va ichki nazorat bo‘limi boshligi o‘rinbosari*

Аннотация

В статье анализируется роль искусственного интеллекта и цифровых инструментов в формировании антикоррупционного иммунитета в образовательных учреждениях. Рассмотрены возможности адаптивного обучения, прозрачного оценивания и профилактического мониторинга.

Abstract

The article analyzes the role of artificial intelligence and digital tools in building anticorruption immunity in educational institutions. It examines adaptive learning, transparent assessment and preventive monitoring, and offers practical recommendations.

Korrupsiya jamiyatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga tahdid soluvchi global muammolardan biri hisoblanadi. Unga qarshi kurashning eng samarali yo‘nalishi oqibatlarni bartaraf etishdan ko‘ra, uning oldini olish, ya’ni yoshlar ongida va xulq-atvorida g‘ayriqonuniy xatti-harakatlarga nisbatan beqarorlik, boshqacha aytganda, immunitetni shakllantirishdir. Ta’lim muassasalari bu jarayonda ikki jihatdan alohida o‘rin tutadi. Birinchidan, ular yosh avlodga halollik va adolat qadriyatlarini singdiruvchi asosiy ijtimoiy institut hisoblanadi. Ikkinchidan, qabul, bilimni baholash, hujjatlar berish, xaridlar kabi jarayonlar tufayli ta’lim sohasining o‘zida ham korrupsiyaviy xatarlar yuzaga kelishi mumkin.

O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy asoslari 2017-yil 3-yanvardagi “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonunda [1] belgilab qo‘yilgan. Shu bilan birga, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi [11] va sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etishga qaratilgan meyoriy hujjatlar ta’limda zamonaviy raqamli vositalardan keng foydalanish uchun shart-sharoit yaratmoqda. Maqolaning maqsadi - ta’limda sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalarning antikorrupsion imkoniyatlari, xatarlari va qo‘llanish yo‘llarini yoritishdir.

Korrupsiyaga qarshi immunitet g‘oyasining milliy-ma’naviy va diniy-axloqiy ildizlarini ko‘rsatib o‘tish o‘rinlidir. Ilk manbalar, diniy va dunyoviy adabiyotlarda “korrupsiya” atamasi adolat, halollik, omonatdorlik, poraxo‘rlik, tamagirlik, zulm, nohaqlik va xiyonatga munosabat nuqtai nazaridan tahlil qilish lozim. Chunki bu asarlarning aksariyatida “korrupsiya” atamasi zamonaviy ma’noda qo‘llanilmagan.

Jumladan, davlat va jamoat arbobi, buyuk sarkarda sohibqiron Amir Temur davlat boshqaruvida halollik va adolatga alohida e’tibor bergan. O‘zning “Temur tuzuklari” asaridagi mashhur fikrlardan biri “Kuch — adolatdadir” yoki “Amirlarim va amaldorlarimning xalq molini nohaq o‘zlashtirishiga yo‘l qo‘ymadim” [3] degan so‘zlari davlat xizmatchisiga nisbatan halollik, hisobdorlik va mas’uliyat talab qilinishi korrupsiyaga qarshi boshqaruvning ilk tamoyillaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Abu Nasr Farobiy o‘zining “Fozil odamlar shahri” asarida yozadi: “Fozil shaharning rahbari adolatli, halol, rostgo‘y va xalq manfaatini shaxsiy manfaatidan ustun qo‘yadi”, “Nafsiga berilgan rahbar fozil jamiyatni boshqara olmaydi” [4] kabi fikrlari rahbar shaxsida axloqiy barqarorlikni davlat boshqaruvining asosiy sharti deb hisoblaydi. Bu korrupsiyaga qarshi immunitetning axloqiy-psixologik komponenti bilan uzviy bog‘liq.

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarda shunday g'oya uchraydi: "Bek adolat bilan mamlakatni tutadi, zulm esa davlatni yemirib boradi" yoki "Hokimning halolligi xalqning farovonligidir" [5] kabi fikrlarini uchratish mumkin. Muallif davlat boshqaruvida adolat va halollikni taraqqiyotning asosiy sharti sifatida baholaydi.

Aristotel inson va davlat munosabatlarini axloq, adolat va fazilat kategoriyalari orqali tushuntiradi. Uning fikricha, davlatning barqarorligi qonunlarning mavjudligi bilan emas, balki ularga amal qiluvchi rahbarlarning axloqiy kamoloti bilan belgilanadi. U «Axloqi kabir» asarida "Adolat barcha fazilatlarni o'z ichiga olgan eng oliy fazilatdir, chunki u insonning o'zgalarga bo'lgan munosabatini tartibga soladi" [6] hamda qonun ustuvorligi haqidagi "Qonun hukmron bo'lgan joyda davlat barqaror bo'ladi; odamlarning xohishi qonundan ustun kelgan joyda esa davlat buzilishga yuz tutadi" [7] deya bildirilgan fikrlar Aristotelning davlat va axloq haqidagi qarashlari tahlili shuni ko'rsatadiki, korrupsiya zamonaviy huquqiy atama sifatida uning asarlarida uchramasa-da, korrupsiyaning asosiy axloqiy sabablari - shaxsiy manfaatni umumiy manfaatdan ustun qo'yish, adolat tamoyilidan chekinish va qonun ustuvorligining buzilishi - chuqur falsafiy jihatdan tahlil qilingan. Shu nuqtai nazardan, rahbar shaxsida adolatparvarlik, qonunga hurmat va jamoat manfaatiga sadoqat kabi fazilatlarni shakllantirish korrupsiyaga qarshi immunitetning muhim ma'naviy-pedagogik asosini tashkil etadi.

Korrupsiyaga qarshi immunitetni shaxsning korrupsiyaviy xulq-atvorni rad etishga qaratilgan barqaror bilim, qadriyat va ko'nikmalari majmuasi sifatida tavsiflash mumkin. Uning uch tarkibiy qismi ajratiladi: bilim tarkibi (qonunchilik, javobgarlik va korrupsiyaning ijtimoiy oqibatlari haqidagi tushunchalar); qadriyat-axloqiy tarkibi (halollik, adolat, mas'uliyat va hurmat); xulqiy tarkibi (korrupsiyaviy taklifni rad etish, manfaatlar to'qnashuvini boshqarish va holat haqida xabar berish ko'nikmalari).

Tadqiqotlar ko'rsatishicha, qonun moddalarini yodlashga asoslangan an'anaviy ma'rifiy tadbirlar bilim tarkibini shakllantirishda nisbatan samarali bo'lsa-da, xulqiy tarkibni rivojlantirishda yetarli natija bermaydi. Buning uchun real vaziyatga yaqin interaktiv usullar zarur, bu yerda SI va raqamli texnologiyalar yangi imkoniyatlar ochadi. Bunday yondashuv BMTning Giyohvandlik va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC) «Education for Justice» tashabbusida ham ilgari surilgan [10].

Sun'iy intellektning ta'limdagi antikorrupsion imkoniyatlarini bir necha yo'nalishlarida ko'rish mumkin. Birinchi yo'nalish - shaxsiylashtirilgan va adaptiv o'qitish. SI asosidagi platformalar o'quvchining bilim darajasi va qiziqishlarini hisobga olib, antikorrupsion mazmundagi topshiriqlarni moslashtirishi mumkin. Sun'iy intellektga asoslangan virtual yordamchi (chatbot) esa har qanday vaqtda qonunchilik, etika kodeksi va manfaatlar to'qnashuvi bo'yicha tushunarli javob berib, yoshlarning huquqiy savodxonligini oshiradi.

Ikkinchi yo'nalish - simulyatsiya va geymifikatsiya. SI yordamida yaratilgan vaziyatli keyslar, rolli o'yinlar va virtual ssenariylar o'quvchini aniq axloqiy tanlov oldiga qo'yadi: masalan, imtihonda yordam taklif qilinganda yoki rasmiy xizmatdan tezroq foydalanish uchun "minnatdorchilik" bildirish holatida nima qilish kerak.

Uchinchi yo'nalish - bilimni xolis baholash. Avtomatlashtirilgan test tizimlari, nomlashtirilgan yozma ishlarni tekshirish va antiplagiat vositalari baholashda inson omilini kamaytiradi, baholash mezonlarini barcha uchun ochiq va bir xil qiladi.

To'rtinchi yo'nalish - ma'lumotlarni tahlil qilish orqali profilaktika. SI algoritmlari qabul va imtihon natijalaridagi g'ayrioddiy qonuniyatlarni, murojaatlar va shikoyatlardagi takrorlanuvchi muammolarni aniqlab, rahbariyatga xavfli sohalar haqida erta ogohlantirish berishi mumkin. Bunday xulosalar faqat tekshiruv uchun asos bo'lishi lozim.

Sun'iy intellektdan tashqari, oddiy raqamli vositalar ham korrupsiyaviy imkoniyatlarni kamaytirishda katta ahamiyatga ega. Onlayn qabul tizimi abituriyent va qabul komissiyasi o'rtasidagi bevosita muloqotni yo'qqa chiqaradi. Elektron jurnal va raqamli reyting tizimi baholarni kuzatish va o'zgartirishni qayd etib boradi. Diplom va sertifikatlarning yagona raqamli reyestri soxta hujjatlardan foydalanish holatlarini kamaytiradi. Onlayn murojaat platformalari va ishonch kanallari ishtirokchilarga korrupsiya holatlari haqida xavfsiz xabar berish imkonini beradi. Asosiy xatar sohalari va ularga mos raqamli yechimlar 1-jadvalda umumlashtirilgan.

Sun'iy intellektni joriy etishda bir qator xatarlarni hisobga olish zarur. Birinchidan, algoritmlar o'qitilgan ma'lumotlardagi noxolislikni takrorlashi va ayrim guruhlarga nisbatan kamsituvchi xulosalar chiqarishi mumkin. Ikkinchidan, o'quvchilar va talabalar haqidagi shaxsiy ma'lumotlar himoyasi "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun [2] talablariga muvofiq ta'minlanishi kerak. Uchinchidan, generativ SI vositalarining o'zi akademik halollikni buzish, ya'ni topshiriqlarni boshqa shaxs yoki dastur orqali bajartirish uchun ishlatilishi mumkin.

YUNESKO tavsiyalariga ko'ra, SI inson nazorati va shaffoflik tamoyillariga tayangan holda qo'llanilishi, baholash va intizomiy qarorlarda o'qituvchi o'rnini egallamasligi lozim [8, 9].

Tahlil asosida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, ta'lim dasturlariga SI vositalari asosida o'tkaziladigan antikorrupsion modullar va vaziyatli keyslar kiritilishi maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, baholash mezonlari va natijalari raqamli platformada ochiq e'lon qilinishi lozim. Uchinchidan, o'qituvchilar va ma'muriyatning raqamli hamda etik malakalarini oshirish bo'yicha muntazam tayyorgarlik tashkil etilishi kerak. To'rtinchidan, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va SIdan foydalanish bo'yicha ichki qoidalar qabul qilinishi zarur. Beshinchidan, choratadbirlar samaradorligini o'lchash uchun indikatorlar (murojaatlar soni, talabalar o'rtasida so'rovnoma natijalari, bahoga doir e'tirozlar ulushi) belgilanib, tajriba avval pilot asosida sinovdan o'tkazilishi maqsadga muvofiq.

Xulosa. Sun'iy intellekt va raqamli vositalar ta'lim muassasalarida korrupsiyaga qarshi immunitetni

Table 1 – Korrupsiyaviy xatar sohalari va raqamli yechimlar

Xatar sohasi	Raqamli va SI yechimi	Kutilayotgan natija
Qabul jarayoni	Onlayn ariza, elektron reyting	Bevosita aloqa yo'qoladi
Bilimni baholash	Avtomatlashtirilgan test, antiplagiat	Xolis va ochiq baholash
Diplom va hujjatlar	Yagona raqamli reyestr	Soxtalikning oldi olinadi
Xarid va moliya	Elektron xarid, ochiq ma'lumotlar	Jarayon shaffof bo'ladi
Murojaat va shikoyat	Onlayn platforma, ishonch kanali	Xabar berish xavfsiz bo'ladi
Antikorrupsion ta'lim	Adaptiv platforma, simulyatsiya	Xulqiy ko'nikmalar shakllanadi

shakllantirishning samarali qo'shimcha mexanizmi bo'la oladi: ular o'qitishni shaxsiylashtiradi, baholashni xolis va ochiq qiladi, xavfli sohalarni oldindan aniqlashga yordam beradi hamda xabar berish kanallarini xavfsiz qiladi. Biroq texnologiyalar o'z-o'zidan halollik madaniyatini yaratmaydi. Ularning samarasi huquqiy asoslarning mustahkamligi, shaxsiy ma'lumotlar himoyasi, inson nazorati va pedagoglarning yuksak axloqiy namunasi bilan belgilanadi. Shu sababli texnologik yechimlar tarbiyaviy ishlar bilan uyg'un qo'llanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi O'RQ-419-sonli Qonuni. 2017-yil 3-yanvar.

[2] O'zbekiston Respublikasining "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi O'RQ-547-sonli Qonuni. 2019-yil 2-iyul.

[3] Амир Темур. Темур тузуклари. - Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти, 2018. - 136 б.

[4] "Al-Madina al-Fadila" («Добродетельный город») - философский трактат Al-Madina al-Fadila, написанный Al-Farabi.

[5] Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. Қаюм Каримов табдили. Тошкент: Фан, 1971.

[6] Арасту. Ахлоқи кабир. - Тошкент: Янги аср авлоди, 2004. - Б. 164.

[7] Аристотель. Очинения: в 4 томах. Т. 4. - Москва: Мысль, 1983. - С. 547.

[8] UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris, 2021.

[9] UNESCO. Guidance for generative AI in education and research. Paris, 2023.

[10] UNODC. Education for Justice (E4J) initiative. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime.

[11] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son.

Статья конференции QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379783

ВЛИЯНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА РАЗВИТИЕ КОМПЕТЕНЦИИ

Гулиева Эльнара Фахретдиновна[a]

Аннотация

В данной статье рассматриваются ключевые проблемы, которые применение искусственного интеллекта ставит перед развитием компетенции академического письма у студентов и преподавателей английского языка, а также намечаются направления педагогически обоснованного реагирования с учетом контекста высшего образования Узбекистана.

Ключевые слова: искусственный интеллект, использование ИИ, инструменты ИИ, сгенерированный ИИ текст, оригинальный текст, академическая честность, контекст высшего образования, продуктивность, последовательность, точность языкового уровня, не являющиеся носителями языка авторы, грамматика, словарный запас, структурная обратная связь

* *Correspondence to: Гулиева Эльнара Фахретдиновна. E-mail: egulieva.1979@gmail.com*

a *Доцент в.б., СамГИИЯ, кафедра лексикологии и, стилистики английского языка, АКАДЕМИЧЕСКОГО ПИСЬМА У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА*

Annotatsiya

Ushbu maqolada sun'iy intellektdan foydalanish ingliz tili talabalari va o'qituvchilarida akademik yozuv kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida yuzaga keltirayotgan asosiy muammolar ko'rib chiqiladi, shuningdek, O'zbekiston oliy ta'limi kontekstini hisobga olgan holda pedagogik jihatdan asoslangan chora-tadbirlar yo'nalishlari belgilanadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, SI dan foydalanish, SI vositalari, SI tomonidan yaratilgan matn, original matn, akademik halollik, oliy ta'lim konteksti, samaradorlik, izchillik, til darajasi aniqligi, ona tili bo'lmagan mualliflar, grammatika, so'z boyligi, strukturaviy qayta aloqa

Abstract

This article examines the key issues that the use of artificial intelligence poses for the development of academic writing competence among students and teachers of English, and outlines directions for a pedagogically sound response within the context of higher education in Uzbekistan.

Keywords: artificial intelligence, AI use, AI tools, AI-generated text (AI output), original text, academic integrity, higher-education context, efficiency, consistency, language-level accuracy, non-native writers, grammar, vocabulary, structural feedback

Компетенция академического письма рассматривается как инструмент, посредством которого студенты демонстрируют дисциплинарное понимание, а будущие учителя моделируют стандарты, которые впоследствии будут требовать от своих собственных учеников. Она формируется посредством непрерывной практики в аргументации, структурировании и критической работе с источниками [1, 197]. Начиная с конца 2022 года, инструменты искусственного интеллекта проникли в этот процесс на каждом его этапе и стали предметом наиболее острых дискуссий в методике преподавания письма в высшей школе.

Преимущества, стимулирующие внедрение данных технологий, вполне очевидны. Так, инструменты ИИ способны повышать продуктивность, системность и точность на языковом уровне, а также оказывать поддержку авторам, для которых английский язык не является родным, в таких лингвистических аспектах, как грамматика, лексика и структурная обратная связь [1, 198]. Другой пример связан с обзорами инструментов ИИ для письма в контексте преподавания английского языка как иностранного (EFL), где также отмечается улучшение содержательного и композиционного качества студенческих работ при условии, что преподаватели направляют

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

и курируют их использование [3, 13]. В то же время эти обзоры предупреждают, что данные положительные сдвиги носят условный характер, то есть зависят от того, как именно инструмент интегрирован в учебный процесс, а не от самого факта его доступности [3, 14].

Первая ключевая проблема заключается в чрезмерной зависимости от технологий и разрушении навыка самостоятельного создания текста. Когда ИИ используется для генерации, а не для поддержки написания текста, студенты рискуют утратить тот опыт преодоления когнитивных трудностей, благодаря которому и формируется письменная компетенция, а именно трудоемкий процесс структурирования мыслей в аргументы [2, 3]. Исследователи описывают данный феномен как переход от «письма как мышления» к «письму как извлечению данных», при котором обучающийся скорее контролирует сгенерированный ИИ результат, нежели создает его сам; подобный режим работы оставляет базовую компетенцию неразвитой, даже несмотря на улучшение внешнего качества итогового продукта [2, 4]. Рассмотренная проблема особенно актуальна для будущих учителей английского языка, чей профессиональный авторитет опирается на наглядное владение языком, который они будут преподавать.

Вторая проблема, поднимаемая в статье, связана с академической честностью. Поскольку генеративный ИИ способен создавать беглый, внешне оригинальный текст, преподавателям стало по-настоящему сложно отличать работы, выполненные с помощью ИИ, от написанных полностью самостоятельно [4, 301] [5, 2522]. Эмпирические исследования взглядов преподавательского состава показывают, что многие педагоги не способны достоверно отличить сгенерированные ИИ тексты от студенческих оригиналов, а в отсутствие четких институциональных регламентов затрудняются выработать последовательную позицию [5, 2522] [6, 8]. Систематические обзоры литературы по академической честности демонстрируют аналогичную картину, а именно, генеративный ИИ одновременно расширяет легитимные возможности поддержки обучения и многократно увеличивает способы проявления академической недобросовестности, а учебные заведения, полагающиеся исключительно на программы детектирования, пытаются догнать постоянно ускользающую цель [4, 310].

Последняя проблема касается профессиональной готовности преподавателей. Согласно масштабному международному обзору, потенциал генеративного ИИ для высшего образования подрывается сопротивлением преподавателей изменениям, необходимостью пересмотра образовательных результатов и отсутствием парадигм оценивания, адаптированных к письму с использованием ИИ [7, 21]. Этот разрыв особенно заметен среди будущих учителей; в частности, исследование студентов педагогических направлений по английскому языку показало, что большинство респондентов не получали никаких официальных рекомендаций по использованию ИИ от своих вузов, опирались лишь на неформальные советы отдельных преподавателей и прямо заявили о необходимости включения грамотности в сфере ИИ (AI literacy) в учебные планы педагогического образования [8, 10]. Без системной подготовки будущие учителя склонны вырабатывать собственные стихийные практики взаимодействия с ИИ, которые затем некритично переносят в свои школьные классы.

Эти проблемы приобретают специфические черты в контексте Узбекистана. Это подтверждается исследованием преподавателей вузов республики, выявившим в целом позитивное отношение к потенциалу ИИ в преодолении ресурсных ограничений (таких как ограниченный доступ к базам данных, учебным материалам и индивидуализированному обучению), но одновременно подчеркнувшим неуверенность преподавателей относительно допустимых границ его использования и нехватку институциональных политик [9, 571]. Недавний анализ использования ИИ студентами в Узбекистане аналогично подводит к выводу, что, хотя ИИ способен поддерживать учебный процесс, его пассивное или неосознанное применение несет в себе риск ослабления тех самых академических навыков, включая письмо и критическое мышление, которые призвана формировать высшая школа. В исследовании рекомендуется внедрять грамотность в сфере ИИ в университетские учебные планы параллельно с профильным обучением, а не вместо него [10, 16].

Для кафедры, готовящей будущих учителей английского языка, сочетание высокого энтузиазма и слабой институциональной регламентации является первостепенной проблемой. В частности, студенты и практиканты уже активно используют ИИ в академическом письме, по большей части не имея единых критериев того, что именно признается допустимой поддержкой. Даже с учетом данных проблем отказ от ИИ недопустим, и научная литература не поддерживает запретительный подход. Требуется пересмотреть то, как преподается и оценивается письмо. Во-первых, необходимо процессно-ориентированное оценивание, предполагающее проверку промежуточных черновиков, правок и рефлексии наряду с финальным текстом. Это снижает стимул сдавать целиком сгенерированные ИИ продукты и удерживает внимание преподавателя на развитии компетенций, а не на внешнем глянце итогового результата [2, 13]. Во-вторых, четкие правила использования ИИ, доводимые до сведения обучающихся на уровне каждого конкретного задания, а не оставленные на уровне общих абстрактных предписаний, обеспечивают как студентам, так и преподавателям единый, обоснованный стандарт [6, 10] [9, 577]. В-третьих, грамотность в сфере ИИ означает способность использовать эти инструменты критически, этично и прозрачно должна быть встроена непосредственно в курсы профессионально-педагогической подготовки, по-

скольку нельзя ожидать от учителей моделирования ответственного использования того, чему их никогда не обучали [8, 13] [10, 19].

Проектные и коллаборативные письменные задания, требующие длительного личного погружения в реальную проблему, особенно устойчивы к подмене искусственным интеллектом и предлагают один из практических путей к достижению этих целей в аудитории EFL.

В заключение следует отметить, что ИИ не является ни угрозой, которую следует изолировать от преподавания академического письма, ни его полноценной заменой. Подлинный вопрос заключается в самой компетенции: используют ли студенты и будущие учителя ИИ для того, чтобы мыслить и писать более эффективно, либо они используют его вместо мышления и письма как таковых. Решение этих вопросов требует согласованных действий, основанных на процессно-ориентированном оценивании, четких политиках использования ИИ на уровне конкретных заданий и структурированном обучении грамотности в сфере ИИ как действующих, так и будущих преподавателей английского языка, чтобы ИИ стал инструментом развития компетенции академического письма, а не его суррогатом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Afifah. (2024). Using Artificial Intelligence (AI) for Academic Writing: How Not to Cross the Line. In M. Shelley & O. T. Ozturk (Eds.), Proceedings of ICRES 2024 – International Conference on Research in Education and Science (pp. 197–207). Antalya, Türkiye: ISTES.

[2] Elstad, E., & Eriksen, H. (2024). Harnessing AI in Secondary Education to Enhance Writing Competence (pp. 1–19).

[3] Marzuki, Widiati, U., Rusdin, D., Darwin, & Indrawati, I. (2023). The impact of AI writing tools on the content and organization of students' writing: EFL teachers' perspective. Cogent Education, 10 (2), (pp. 1–17).

[4] Bittle, K., & El-Gayar, O. (2025). Generative AI and academic integrity in higher education: A systematic review and research agenda. Information, 16(4), 296 (pp. 296–310).

[5] Kofinas, A. K., Tsay, C. H. H., & Pike, D. (2025). The impact of generative AI on academic integrity of authentic assessments within a higher education context. British Journal of Educational Technology, 56 (pp. 2522–2549).

[6] Alsharefeen, R., & Al Sayari, N. (2025). Examining academic integrity policy and practice in the era of AI: a case study of faculty perspectives. Frontiers in Education, 10, (pp. 1–12).

[7] Yusuf, A., Pervin, N., & Román-González, M. (2024). Generative AI and the future of higher education: a threat to academic integrity or reformation? Evidence from multicultural perspectives. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 21 (pp. 21–29).

[8] Karaduman, C. (2025). Pre-Service EFL Teachers' Perceived AI Literacy and Competency: The Integration of ChatGPT Into English Language Teacher Education. SAGE Open, 15(3) (pp. 1–16).

[9] Kotamjani, S. S., Shirinova, S., & Fahimirad, M. (2024). Lecturers' Perceptions of Using Artificial Intelligence in Tertiary Education in Uzbekistan. In Proceedings of the 7th International Conference on Future Networks and Distributed Systems (ICFNDS '23), Dubai, UAE (pp. 570–578). ACM.

[10] Pirniyazov, A. (2025). The Use of Artificial Intelligence by Students in the Learning Process in the Context of Uzbekistan: Opportunity or Risk? International Journal of Inventive Engineering and Sciences (IJIES), 12 (8), (pp. 15–20).

Статья конференции QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379785

ЭВОЛЮЦИЯ ЦИФРОВЫХ СРЕДСТВ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ: ОТ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРОГРАММ К ГЕНЕРАТИВНОМУ ИСКУССТВЕННОМУ ИНТЕЛЛЕКТУ

Каримбаев А.М.[a]

Аннотация

В статье на основе теоретического анализа научных публикаций рассматривается эволюция цифровых средств обучения РКИ. Показано, что моделирование общения перешло из разряда проблем в практику, а сверку ответа с эталоном из банка данных сменила проверка достоверности текста, порождаемого ИИ.

Ключевые слова: русский язык как иностранный, цифровые средства обучения, компьютерные технологии, генеративный искусственный интеллект, чат-боты, обратная связь, роль преподавателя

a *Нукусский государственный педагогический, институт имени Ажинияза, докторант, Нукус, Узбекистан*

Annotatsiya

Maqolada ilmiy nashrlar tahlili asosida rus tilini chet tili sifatida o'qitishning raqamli vositalari evolyutsiyasi ko'rib chiqilgan. Muloqotni modellashtirish nazariy muammodan amaliyotga o'tgani, namunaga solishtirish o'rnini esa sun'iy intellekt matnini tekshirish egallagani ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: rus tili chet tili sifatida, raqamli ta'lim vositalari, kompyuter texnologiyalari, generativ sun'iy intellekt, chat-botlar, teskari aloqa, o'qituvchining roli

Abstract

Based on a theoretical analysis of published research, the article examines the evolution of digital tools for teaching Russian as a foreign language. Modelling communication has moved from a problem to practice; checking answers against a standard has given way to verifying AI-generated text.

Keywords: Russian as a foreign language, digital learning tools, computer technologies, generative artificial intelligence, chatbots, feedback, teacher's role

1 ВВЕДЕНИЕ

Применение искусственного интеллекта (ИИ) в обучении русскому языку как иностранному (РКИ) за короткий срок стало самостоятельным направлением лингводидактических исследований. О.В. Гончарова на материале корпуса из 155 публикаций 2022–2025 гг. показала, что научный дискурс прошёл путь от описания инструментов до их интеграции в учебные задания, затем к методической оптимизации и, наконец, к вопросам мотивации, адаптивности и критической оценки [3, с. 13, 18]. Данную траекторию исследовательница соотносит с моделью SAMR (англ. Substitution, Augmentation, Modification, Redefinition) [3, с. 21].

Такая периодизация охватывает лишь последние четыре года, тогда как цифровые средства используются в обучении РКИ не одно десятилетие. Цель статьи — сопоставить компьютерные средства обучения РКИ 2000-х гг. с инструментами генеративного ИИ и определить, что в этой эволюции изменилось по существу, а что сохранилось. Материалом послужили методические работы 2000-х гг. [1; 2] и исследования 2024–2026 гг. [3; 4; 5]; применялись сравнительно-сопоставительный анализ и обобщение.

Компьютерные средства обучения 2000-х гг.

В методике РКИ 2000-х гг. компьютер рассматривался прежде всего как средство тренировки, контроля и доступа к информации [1, с. 3]; ключевым же свойством обучающих программ считались интерактивность и диалогический характер обучения [1, с. 5]. Однако упражнения компьютерных учебных курсов были основаны на предсказуемости ответа учащегося: ответ сравнивался с эталонами в банке данных, которые были загружены изначально [2, с. 110], а сами системы работали по заранее заданным алгоритмам [2, с. 9]. С этим связано и ограничение, отмеченное Э.Г. Азимовым: дистанционные курсы РКИ того времени делали упор на ме-

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

Таблица 1 – Цифровые средства обучения РКИ: сопоставление двух этапов развития

Параметр	Компьютерные программы (2000-е гг.)	Генеративный ИИ (с 2022–2023 гг.)
Характер ответа учащегося	Предсказуемый; сравнивается с эталоном из банка данных [2, с. 110]	Непредсказуемый; модель реагирует на свободное высказывание и поддерживает диалог [3, с. 9]
Основные функции	Тренировка, контроль и оценка, доступ к информации [1, с. 3, 5]	Виртуальный собеседник, генерация учебных материалов, оценочная обратная связь [4, с. 73, 77]
Общение на естественном языке	Не реализовано; названо направлением развития и одновременно проблемой [1, с. 3–4]	Используется для внеаудиторной практики, особенно вне языковой среды [4, с. 73]
Главное ограничение	Механическая тренировка грамматических форм [1, с. 12]	Галлюцинации, предвзятость, ИИ-плагиат [4, с. 73–74]
Роль преподавателя	Компьютер не заменяет преподавателя [2, с. 109]	ИИ не заменяет преподавателя; у педагога появляются новые функции [4, с. 72–74]

ханическую тренировку грамматических форм [1, с. 12].

Вместе с тем задачи, выходящие за пределы предсказуемого ответа, уже были сформулированы: Э.Г. Азимов называет среди направлений использования компьютера моделирование общения с носителями языка [1, с. 3–4], а организацию диалога с компьютером на естественном языке относит к лингвистическим проблемам [1, с. 4].

Переход к следующему этапу был постепенным. Методики обучения РКИ на основе ИКТ, разработанные в 1990–2018 гг., из-за ограниченного распространения технологий часто не выходили за пределы вузов, где проходила их апробация; пандемия COVID-19 заставила преподавателей увидеть в ИКТ уже не дополнительные, а альтернативные средства обучения [5, с. 301]. Интенсивная же цифровая трансформация РКИ началась с конца 2022 г. в связи с массовым внедрением генеративных технологий [3, с. 12].

Генеративный этап

Главное отличие генеративных моделей состоит в отказе от эталонного ответа. В отличие от ранних чат-ботов с шаблонными ответами, современные ИИ-агенты способны поддерживать содержательный диалог [3, с. 9]. Тем самым задача, которую в 2000-е гг. исследователи относили к проблемам, — диалог с машиной на естественном языке — получила практическое решение: модель способна реагировать на свободное, непредсказуемое высказывание учащегося.

Преемственность этапов видна на примере корпусных технологий: возникнув как ИКТ, они благодаря ИИ получили новые возможности [5, с. 306]. Меняется и характер обратной связи. Программа 2000-х гг. сообщала учащемуся лишь, совпал ли его ответ с ответом, заложенным разработчиком, генеративная же модель порождает развёрнутый отклик разных видов — от учебно-социального до оценочного [4, с. 77]. Различия двух этапов обобщены в таблице 1.

Источник: составлено автором по [1–5].

Новые риски вместо прежних ограничений

Отказ от проверки ответов по заранее загруженным материалам снял одно ограничение, но породил другое. Программа с эталонными ответами не создавала новых сведений, тогда как генеративная модель их создаёт. П.В. Сысоев называет три связанные с этим проблемы: ИИ-плагиат, то есть присвоение студентами авторства сгенерированных материалов; галлюцинации — придумывание фактов при нехватке информации; предвзятость, обусловленную возможной идеологической окраской текстовых массивов, на которых обучены языковые модели [4, с. 73–74]. Так, на вопрос о создателе электрической лампочки нейросети, работающие на разных языковых моделях, называют Т. Эдисона или А. Лодыгина; учащийся, не умеющий критически воспринимать ответы ИИ, рискует составить искажённое представление об истории и культуре [4, с. 74].

Следовательно, центр тяжести контроля смещается: важно не только то, правилен ли ответ учащегося, но и то, достоверен ли ответ машины. Неслучайно среди ближайших перспектив О.В. Гончарова называет формирование способности критически оценивать материалы, которые создаются при помощи ИИ [3, с. 22].

Что осталось неизменным

Одно положение сохраняется на протяжении двух десятилетий: компьютер не может и не должен заменить преподавателя [2, с. 109]. Почти так же пишут исследователи генеративного ИИ: технологии ИИ встраиваются в обучение РКИ, не заменяя преподавателя, а расширяя возможности внеаудиторной практики [4, с. 72–73]; оценочная обратная связь от ИИ не может и не должна замещать контролирующую и оценочную функции преподавателя [5, с. 313].

Неизменность этой формулы, однако, не означает неизменности самой роли. Передавая ИИ часть традиционных функций, преподаватель приобретает новые, связанные с выстраиванием учебного процесса в триаде «преподаватель — искусственный интеллект — студент» [4, с. 74]. В эксперименте П.В. Сысоева с участием 48 преподавателей РКИ ключевыми аспектами методической компетенции в области ИИ названы промпт-инжиниринг, обучение и контроль, организация учебного процесса; наибольшие трудности у участников вызвал именно промпт-инжиниринг [4, с. 75–77]. Обобщая, можно сказать, что в 2000-е гг. преподаватель напол-

нял программу материалами и эталонными ответами, а теперь он формулирует запрос к модели, проверяет созданные ею тексты и организует на занятии обсуждение «невидимой» для него внеаудиторной работы студентов с ИИ [5, с. 313].

2 ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Сопоставление двух этапов эволюции цифровых средств позволяет сделать три вывода. Во-первых, генеративный ИИ решил задачу, которую методика РКИ 2000-х гг. ставила как проблему, — диалог с машиной на естественном языке; принцип эталонного ответа уступил место ответам, порождаемым ИИ. Во-вторых, это изменение сместило главный риск: вместо механичности упражнений на первый план вышли достоверность, предвзятость и авторство содержания. В-третьих, тезис о незаменимости преподавателя сохраняется, но наполняется новым содержанием: ИИ становится цифровым помощником, а к традиционным функциям преподавателя добавляются составление запросов к ИИ, критическая проверка созданных материалов и включение внеаудиторной работы с ИИ в аудиторное обучение. Перспективу дальнейшего исследования мы видим в разработке методических приёмов, формирующих у учащихся РКИ умение критически оценивать материалы, созданные ИИ.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Азимов Э.Г. Методика применения компьютерных технологий в обучении РКИ // Методика преподавания русского языка как иностранного: хрестоматия. – Екатеринбург: Уральский гос. ун-т им. А.М. Горького, 2008. – С. 2–14.

[2] Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: ИКАР, 2009. – 448 с.

[3] Гончарова О.В. Искусственный интеллект в зеркале современных лингводидактических исследований: корпусно-сетевой анализ // Русистика. – 2026. – Т. 24, № 1. – С. 7–24. – DOI: 10.22363/2618-8163-2026-24-1-7-24.

[4] Сысоев П.В. Формирование методической компетенции преподавателя русского языка как иностранного в эпоху искусственного интеллекта // Русистика. – 2026. – Т. 24, № 1. – С. 71–86. – DOI: 10.22363/2618-8163-2026-24-1-71-86.

[5] Сысоев П.В., Филатов Е.М. Технологии искусственного интеллекта в обучении русскому языку как иностранному // Русистика. – 2024. – Т. 22, № 2. – С. 300–317. – DOI: 10.22363/2618-8163-2024-22-2-300-317.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379789

ICHKI ISHLAR ORGANI XODIMLARINING MALAKASINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH MAZMUNI

B. Qidirbayev[a]

a *mustaqil izlanuvchisi, O'zbekiston tarbiya pedagogikasi milliy instituti Qoraqalpog'iston filiali, Nukus, O'zbekiston*

O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, yuqori malakali kadrlarni tayyorlash samaradorligini oshirish" [1] kabi yo'nalishlar belgilanib, bu borada ta'limni boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, ta'lim tashkilotlari faoliyatini modernizatsiya qilish, ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarning malakaviy bilimlarini doimiy yangilashga qulay shart-sharoit yaratish, malaka oshirish orqali ta'lim mazmuni sifat va samaradorligiga erishish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu munosabat bilan ta'lim tizimining faoliyatini tubdan takomillashtirish yuzasidan bir qator Qaror va Farmonlar qabul qilindi.

Buning uchun esa ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan pedagog xodimlarning malaka oshirish mazmunini tubdan isloh qilish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Aytish o'rinliki, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 28-dekabrdagi "Pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1026-son Qarori [2] da O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Pedagog kadrlarni tayyorlash, xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" [3], Qarori ijrosini ta'minlash hamda ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarini malakasini oshirish samaradorligini yanada takomillashtirish hamda modernizatsiyalash, kelgusida soha faoliyatini kompleks rivojlantirish bo'yicha eng muhim vazifalar belgilab berilgan.

Bu vazifalar:

1. ta'lim pedagog xodimlarini malakasini oshirish kurslarining o'quv-metodik bazasini shakllantirishni muvofiqlashtirish va tashkiliy-metodik rahbarlikni amalga oshirish;
2. o'quv jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishni hisobga olgan holda malaka oshirish kurslarining o'quv rejalari va dasturlarini tizimli ravishda takomillashtirishni ta'minlash;
3. ta'lim muassasalari pedagog xodimlarini malakasini oshirish jarayonlarining ilmiy muammolariga yo'naltirilgan fundamental, amaliy va innovatsion ilmiy izlanishlar olib borilishini muvofiqlashtirish;
4. hududiy markazlarda dars beradigan professor-o'qituvchilar tarkibining kasbiy tayyorgarligini uzluksiz rivojlantirib borish, o'quv jarayoniga xorijiy mutaxassislar, olimlar va o'qituvchilarni jalb etish ishlarini tashkil etish;
5. hududiy markazlar o'quv faoliyati va ta'lim mazmuni natijadorligini muntazam o'rganib borish va o'rganish natijalari yuzasidan tegishli takliflar ishlab chiqish ta'lim tashkilotlari faoliyatida keng joriy etish zarurriyatini ko'rsatadi.

Fikrimizcha, ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlar malakasini oshirish jarayonini takomillashtirishning innovatsion mexanizmlarini yo'lga qo'yish, ilg'or xorijiy tajribalarni mamlakatimizdagi ta'lim tashkilotlari faoliyatida qo'llash yuqorida e'tirof etilgan vazifalar yechimini hal etishda muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Pedagoglar malakasini oshirishga oid boshqa tadqiqotlarda "ilg'or pedagogik texnologiyalarni ta'lim tizimiga joriy etish, ta'lim muassasalari faoliyatini innovatsion nuqtai nazardan samarali loyihalashtirish hamda ishlab chiqarish bilan integratsiyalashtirish", "...eskirgan metodlardan voz kechish, tinglovchilarning ilmiy-nazariy, kasbiy tayyorligi, ijodiy faolligi va malaka oshirish kurslaridagi tadbirlarning natijadorligini ta'minlovchi o'quv jarayonini tabaqalashtirish", "...o'qituvchilarning o'z faoliyatlarini tashxislashlarini ta'minlash asosida malaka oshirish jarayonini tabaqalashtirish, o'qituvchi faoliyatidagi kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf qilishda pedagogik tashxisdan foydalanish" [3]; "...elektron portfolio tizimining

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

joriy etilishi pedagoglarning kreativ salohiyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga muhim sharoit yaratilishi, ixtisoslashtirilgan malaka oshirish muassasalarida pedagog kadrlarning malakasini oshirish jarayonlarini tashkil etishda tabaqalashtirilgan yondashuvni joriy etish imkoniyatlari vujudga kelishi", "...jamoaviy va individual faoliyatni amalga oshirishga imkon beruvchi barcha ishtirokchilar uchun barobar ochiq bo'lgan axborot-kommunikatsion muhit mavjud bo'lishi" natijasida erishish mumkinligi tadqiq qilingan.

Yevropa ittifoqi davlatlarining yagona Yevropa ta'lim hududi, ta'lim sifatini oshirish, ta'limdagi mobillikni ta'minlash va uzluksiz ta'lim masalalariga bag'ishlangan Bolonya (1999-yil, Italiya), Sarbonn deklaratsiyasi, Lissabon konvensiyasi (2000-yil, Lissabon); YuNESKOning Butundunyo ta'lim forumi Deklaratsiyasi (World Education Forum-2015, Inchxon); Guidelines. Developed within the project "Imep: internationalisation and modernisation of education and processes in the higher education of Uzbekistan" of Erasmus + Program (Erasmus + Capacity Building Project Toshkent, 2018), BMTning "Barqaror rivojlanish maqsadlari – 2030" qabul qilingan (2015-yil, may) Dasturining 4-maqsadi sifatida "Barchaga sifatli ta'lim berish va hayot davomidagi ta'lim olish imkoniyatini yaratish" masalalarining qo'yilishi ta'lim sifatini oshirishda muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Koreya respublikasida pedagog kadrlarga qo'yiladigan talablarning nihoyatda yuqoriligi, ularning doimiy ravishda kasbiy mahoratlarini takomillashtirib borishida muhim ahamiyatga ega. Koreya respublikasida pedagoglarning 92% idan ortig'i masofadan o'qitish shaklida malaka oshiradilar. Koreya malaka oshirish tizimida maktab bazasida malaka oshirish ham keng tarqalgan shakllardan biri hisoblanadi. Shu o'rinda yana bir alohida e'tirof etiladigan tizim xususiyatlaridan biri, pedagoglarning faoliyatidagi natijalarining yig'indisi asosida oylik maoshlarining oshib borishi ularda ichki motiv va kasbiy rivojlanishga rag'batning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Amerika Qo'shma Shtatlari va Buyuk Britaniyada pedagog xodimlar uzluksiz ta'limining (malaka oshirishining) ajralmas tarkibiy qismi, belgilangan tartibda, tegishli ta'lim dasturlari bo'yicha amalga oshiriladi, bilimlarning yakuniy nazorati natijalari asosida pedagog xodimga hududiy markaz tomonidan malaka oshirganlik haqida belgilangan namunadagi hujjat (sertifikat) beriladi.

Germaniyada pedagog xodimlar malakasini oshirish jarayoniga jiddiy munosabatda bo'linadi. O'quv materiallari bilan ta'minlanganlik, ta'lim uchun shart-sharoitlarning mavjudligi tufayli til muhiti, o'qituvchining pedagogik mahorati, ijtimoiy muhit, tinglovchilar uchun to'liq psixologik iqlim yaratilgan. Shuningdek, Germaniyada pedagog xodimlar malakasini oshirish akademiyalar, maxsus institutlar, oliy o'quv yurtlari tarkibidagi markazlar hamda maktablarning o'zida olib borilishi bilan jahonda yuqori reytingga ega. Aytish joizki, Germaniyada malaka oshirish uzoq muddatli va jadallashgan (qisqa muddatli) kurslarda tashkil etilgan. Shu bilan birga, ishdan ajralmagan holda seminarlar, maslahatlar, ochiq darslar asosida o'qituvchilarning mustaqil ravishda uzluksiz ta'lim olishlari, jarayondagi faolliklari, masofadan malaka oshirishlari davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Ta'lim ehtiyojlarga asoslanish, interfaol bo'lish, o'z-o'zini anglash, maqsadli faoliyat yuritishga e'tibor qaratiladi. Malaka oshirishning turli shakllari taklif etilib, mohiyatan pedagogning joriy holatdagi "Men"i va idealligi o'rtasidagi farqlarni qisqartirishga xizmat qiladi.

Xitoyda o'qitishning interaktiv metodlarini Internetning global tarmog'idan foydalangan holda pedagoglarning tanqidiy va ijodiy tafakkurini o'stirishga, mustaqil ma'lumot olishga yo'naltirilgan zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan pedagoglar faoliyatini to'liq qamrab olish maqsadida foydalanilmoqda. Malaka oshirish tizimda jamoaviy, guruhda va individual shakllarda tashkil qilinadi. O'qitish refleksiv kuzatuv, faol amaliyot, amaliy misollar, vaziyatlarda o'qitish, mikroo'qitish, ilmiy tadqiqot ishini tayyorlash kabi metod va shakllarda olib boriladi. Xitoy malaka oshirish tizimidagi innovatsion yondashuvlardan biri "Menyu" metodidir. Uning mazmuni o'qituvchiga turli mavzuiy bloklardan o'zi uchun qiziq yoki muhim bo'lganlarini tanlab olishga imkon beradi. Bu metodning ahamiyati pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini qanoatlantirishga yo'naltirilganligi bilan belgilanadi. Shu jarayonda qo'llanmalar, didaktik materiallar nashr qilish, ularni ommalashtirishga ahamiyat beriladi.

Maktablar ham o'qituvchilar konferensiyalari va ularga oliy o'quv yurtlaridan mutaxassislarning ishtirokini ta'minlagan holda joylarda pedagoglarning malakasini oshirish (Schulinterne Forbildung) bilan shug'ullanadilar. Maktabning o'zida malaka oshirish tizimning muhim bo'g'ini sifatida rivojlanib va ta'siri ortib bormoqda.

Rossiyada pedagoglar malakasini oshirish uzluksizligini ta'minlash, natijalarni jamg'arishni nazarda tutuvchi modellarni tatbiq qilishga e'tibor kuchaymoqda. Shunday modellar sirasiga Federal davlat ta'lim standartlarini amaliyotga tatbiq qilishda qo'llanilayotgan formal, noformal va informal malaka oshirish turlari uyg'unlashtirilganini kiritish mumkin. Bu modelning ahamiyati ilg'or tajribani ommalashtirish, o'qitishni tyutorlar yordamida avtonom va korporativ tashkil qilish, tajriba maydonchalarini yaratish hamda pedagoglarning o'z-o'zini rivojlantirishiga sharoitlar yaratilishi bilan belgilanadi. Xuddi shuningdek, yana bir innovatsion model klasterlardir. Bu modelda alohida tashkilot, hattoki tarmoq majmualari ham resurslar, texnologiyalar va kompetensiyalar integratsiyasini lozim darajada uddalay olmaydi, shuning uchun ularni birlashtirish kerak, degan g'oya ilgari suriladi.

Mutaxassislik fanlarini chuqur egallash zamirida quyidagi muammolar yechimini topishga qaratilgan ta'lim mazmunini takomillashtirish nazarda tutiladi:

1. xorijiy davlatlar malaka oshirish tizimlarining o'zaro hamkorlikdagi faoliyatini yo'lga qo'yish va integratsiyalashuviga erishish;
2. professor-o'qituvchilarning ta'lim berish va tinglovchilarning ta'lim olish borasidagi erkin mobilizatsiyasiga erishish;
3. soha kompetentli professor-o'qituvchilari uchun global hudud va mintaqalar yaratish;

4. ta'lim sohasini boshqaruv tizimi uchun maqbul yagona qoida va talablar tizimini yaratish;
5. xalqaro standartlarga mos bilim, ko'nikma va malaka talablari va ularni baholash tizimlarining bir xilligiga erishish;
6. mutaxassis fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash;
7. an'anaviy ta'lim usullari o'rniga zamonaviy, innovatsion ta'lim usullaridan keng foydalanish va boshqalar.

Shuningdek, pedagogik jarayonlar mavjud ekan, pedagogik texnologiyalar ham rivojlanib takomillashib boraveradi. Shu nuqtai nazardan unga bo'lgan yondashuvlar, qonuniyatlar va tamoyillarga ham o'zgartirishlar kiritilib, takomillashtirib boriladi. Pedagogik texnologiyaning prinsipial asoslarining qo'yidagicha ba'zi bir qirralari A.K.Kolechenko tomonidan aniqlangan:

1. tarbiyalovchi o'qitish tamoyili;

-o'qitish, rivojlantirish, tarbiyalashda samaradorlikka erishish tamoyili;

1. yuz foiz teskari aloqa tamoyili;
2. doimiy takrorlash tamoyili;
3. optimal psixik hayajonlanish tamoyili;
4. o'quvchilarning o'quv jarayonidagi maksimal ishtirokini ta'minlash tamoyili;
5. yaqin rivojlanish zonasiga yo'naltirilganlik tamoyili .

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarining malakasini oshirish mazmunini takomillashtirish orqali o'quv-metodik resurslar mazmunini innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida tashkil etish, modulli texnologiyalardan foydalanib malaka oshirish o'quv dasturlarini takomillashtirib borish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Malaka oshirish // Qomus.INFO: O'zbekiston milliy ensikl opediyasi. – 2024. – 23 iyun. Manba

[2] Soldunova L.Yu. Stanovlenie i razvitie sistemy dopolnitelno go professionalnogo obrazovaniya uchiteley v Rossii (seredina XIX–XX vekov): avtoref. dis. ... kand. ped. nauk. – Saratov, 2008. – 23 s.

[3] Lengrand P. An Introduction to Lifelong Education. – Paris: UNESCO, 1970.

Conference paper QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379791

DUAL EDUCATION IN KAZAKHSTAN: THE EXPERIENCE OF SHYMKENT UNIVERSITY

Mambetova L.M.[a] | **Barkhybay A.B**[b] | **Seiduly A.B.**[c]

Abstract

The article examines current issues related to the introduction of dual education into the higher education system in Kazakhstan. Dual education is an educational model aimed at developing students' professional competencies through a combination of theoretical knowledge and practical training in a real professional environment. The relevance of the study is due to the growing demand in the labour market not only for specialists with theoretical knowledge, but also for specialists with well-developed practical skills who are able to quickly adapt to the professional environment. In Kazakhstan, dual education initially developed within the system of technical and vocational education, but it is now also being introduced in the field of higher education. The approval in 2023 of the Rules for organizing dual education in higher and postgraduate education institutions strengthened its regulatory and legal framework. The article examines the experience of Shymkent University as the main example and compares it with the experience of Abai Kazakh National Pedagogical University and M. Auezov South Kazakhstan University. The study employed methods of analyzing regulatory documents, reviewing scientific literature, and conducting case and comparative analyses. The experience of teaching students in the field of "Pedagogy and Methods of Primary Education" at Shymkent University using the dual education system based on general education schools is characterized as an effective example of integrating theory and practice. The study found that dual education contributes to the development of students' professional competencies, their adaptation to the requirements of the labor market, and the strengthening of partnerships between the university and employers. At the same time, the effectiveness of dual education depends on the quality of the practical training base, the professional training of mentors, and sustainable cooperation between the university and the employer.

Keywords: dual education, higher education, Shymkent University, professional competence, labor market, teacher education, practical training, employer

a *Candidate of Agricultural Sciences, Shymkent University, Kazakhstan*

b *D.A. Kunaev Secondary School, Kazakhstan*

c *Secondary School No. 216, Kazakhstan*

Annotatsiya

Maqolada Qozog'iston oliy ta'lim tizimiga dual ta'limni joriy etish bilan bog'liq dolzarb masalalar ko'rib chiqiladi. Dual ta'lim - bu haqiqiy kasbiy muhitda nazariy bilimlar va amaliy mashg'ulotlarni uyg'unlashtirish orqali talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim modeli. Tadqiqotning dolzarbligi mehnat bozorida nafaqat nazariy bilimga ega mutaxassislarga, balki kasbiy muhitga tez moslasha oladigan, amaliy ko'nikmalari yaxshi rivojlangan mutaxassislarga ham talab ortib borayotganligi bilan izohlanadi. Qozog'istonda dual ta'lim dastlab texnik va kasb-hunar ta'limi tizimi doirasida rivojlantirilgan bo'lsa, endi u oliy ta'lim sohasida ham joriy etilmoqda. 2023-yilda oliy ta'lim muassasalari va oliy ta'limdan keyingi ta'lim tashkilotlarida dual ta'limni tashkil etish qoidalarining tasdiqlanishi uning me'yoriy-huquqiy bazasini mustahkamladi. Maqolada asosiy namuna sifatida Shymkent universiteti tajribasi ko'rib chiqiladi va Abay nomidagi Qozog'iston milliy pedagogika universiteti hamda M. Avezov nomidagi Janubiy Qozog'iston universiteti tajribasi bilan taqqoslanadi. Tadqiqot davomida me'yoriy hujjatlarni tahlil qilish, ilmiy adabiyotlarni ko'rib chiqish, shuningdek, keys va qiyosiy tahlil usullari qo'llanildi. Umumiy o'rta ta'lim maktablari negizida dual ta'lim tizimidan foydalangan holda Shymkent universitetida "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi va metodikasi" mutaxassisligi bo'yicha talabalarni o'qitish tajribasi nazariya va amaliyotni integratsiyalashning samarali namunasi sifatida tavsiflanadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, dual ta'lim talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga, ularni mehnat bozori talablariga moslashtirishga, shuningdek, universitet va ish beruvchilar o'rtasidagi hamkorlik aloqalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, dual ta'lim samaradorligi amaliy mashg'ulotlar uchun baza sifatiga, ustozlarning kasbiy tayyorgarligiga va universitet bilan ish beruvchi o'rtasidagi barqaror hamkorlikka bog'liq.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, oliy ta'lim, Shymkent universiteti, kasbiy kompetensiya, mehnat bozori, pedagogik ta'lim, amaliy mashg'ulotlar, ish beruvchi

Аннотация

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

В статье рассматриваются актуальные вопросы, связанные с внедрением дуального образования в систему высшего образования Казахстана. Дуальное образование — это образовательная модель, направленная на развитие профессиональных компетенций студентов посредством сочетания теоретических знаний и практических занятий в реальной профессиональной среде. Актуальность исследования обусловлена растущим спросом на рынке труда не только на специалистов с теоретическими знаниями, но и на специалистов с хорошо развитыми практическими навыками, способных быстро адаптироваться к профессиональной среде. В Казахстане дуальное образование изначально развивалось в рамках системы технического и профессионального образования, но теперь оно внедряется и в сфере высшего образования. Утверждение в 2023 году Правил организации дуального образования в высших учебных заведениях и организациях послевузовского образования укрепило его нормативно-правовую базу. В статье рассматривается опыт Шымкентского университета как основной пример и проводится сравнение с опытом Казахского национального педагогического университета имени Абая и Южно-Казахстанского университета имени М. Ауэзова. В ходе исследования использовались методы анализа нормативных документов, обзора научной литературы, а также кейс- и сравнительный анализ. Опыт обучения студентов по специальности «Педагогика и методика начального образования» в Шымкентском университете с использованием системы дуального образования на базе общеобразовательных школ характеризуется как эффективный пример интеграции теории и практики. Исследование показало, что дуальное обучение способствует развитию профессиональных компетенций студентов, их адаптации к требованиям рынка труда, а также укреплению партнерских отношений между университетом и работодателями. В то же время эффективность дуального обучения зависит от качества базы для практических занятий, профессиональной подготовки наставников и устойчивого сотрудничества между университетом и работодателем.

Ключевые слова: дуальное обучение, высшее образование, Шымкентский университет, профессиональная компетенция, рынок труда, педагогическое образование, практические занятия, работодатель

Modern technological and social changes in the labor market are imposing new demands on the higher education system. Today, employers need not just a specialist with a diploma, but a specialist who is capable of performing specific professional tasks, who is proficient in modern technologies, and who can quickly adapt to the conditions of the professional environment. In this regard, the issue of combining theoretical knowledge and practical training in higher education institutions is becoming increasingly relevant.

One of the effective ways to address this challenge is dual education. Its main feature is that, along with acquiring theoretical knowledge at a higher education institution, the student develops practical skills based on a specific organization or enterprise that corresponds to their future professional activity. Within this model, the employer is viewed not only as a training ground but also as a full-fledged social partner in the educational process.

In Kazakhstan, dual education was initially widely used in the field of technical and vocational education. Subsequently, the need to introduce it into the higher education system grew. By Order No. 361 of the Minister of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2023, the Rules for Organizing Dual Education in Higher and Postgraduate Education Institutions were approved [1]. This established the regulatory framework for developing cooperation between higher education institutions and employers in the field of dual education.

The aim of the study is to identify the features of dual education in the higher education system of Kazakhstan and to analyze its potential based on the experience of Shymkent University.

The study employed methods of analyzing regulatory and legal documents, reviewing scientific literature, conducting a comparative analysis of the experience of higher education institutions, and conducting case analysis. The main focus of the study was the experience of dual education in the field of pedagogy at Shymkent University.

The experience of dual education at Shymkent University

One of the regional examples of dual education at the higher education level in Kazakhstan is the experience of Shymkent University. According to the university's official information, fourth-year students of the educational programme 6B01301 – "Pedagogy and Methods of Primary Education" completed their training under the dual education system at the M. Zhumabayev General Secondary School No. 39 in Shymkent [2].

The main feature of this experience is that future primary school teachers apply the theoretical knowledge they acquired at university in a real school environment. For the student, the school becomes not just a place for practical training, but a full-fledged educational environment in which their professional competencies are developed.

During dual training in the field of pedagogy, the student participates in such professional activities as lesson planning, interaction with students, application of teaching methods, organization of the learning process in the classroom, and resolution of various pedagogical situations. As a result, the student gets the opportunity to understand how pedagogical theory is applied in real school conditions.

In this process, the interaction between the university teacher and the school teacher is of great importance. The university teacher provides the student with theoretical and methodological guidance, while the mentor at the school provides practical assistance in a real professional environment. Thus, a stable interaction is formed between the main subjects of dual education – the university, the student, and the employer.

The experience of Shymkent University demonstrates the particular importance of dual education in teacher training. The professional skills of a future

teacher cannot be fully developed solely through lectures and seminars. It develops directly in the course of working with real students, conducting lessons, establishing pedagogical interaction, and responding to various learning situations.

The experience of other universities in Kazakhstan

A comparison of the experience of Shymkent University with the activities of other higher education institutions in Kazakhstan shows that dual education is developing in various directions. South Kazakhstan University named after M. Auezov became one of the higher education institutions in Kazakhstan to participate in the KAZDUAL project under the Erasmus+ programme. The project also involved Abai Kazakh National Pedagogical University, Karaganda University named after Academician E.A. Buketov, and Shakarim University [3]. The main goal of the project was to develop a dual education system in Kazakhstan, to align students' professional competencies with the requirements of employers, and to strengthen cooperation between higher education institutions and employers.

The experience of the Abai Kazakh National Pedagogical University demonstrates the importance of dual education in teacher training. The university is considering a dual-oriented training model aimed at improving the professional preparation of students in teaching fields [4]. Within this model, the school is used as one of the main practical environments for developing students' professional competencies.

A common feature that unites the experience of Shymkent University and the listed higher education institutions is the connection between theoretical knowledge and real professional activity. However, dual education should be organized taking into account the specifics of each specialty. For a teacher, the main professional environment may be a school; for an engineer, it may be an enterprise; and for an IT specialist, it may be a technology company or a project.

Current issues in dual education

The main advantage of dual education is that students adapt to the professional environment already during the learning process. The student applies theoretical knowledge in practice and learns to solve professional tasks. At the same time, their professional motivation increases, and they develop a clearer understanding of their future profession.

However, the development of dual education in Kazakhstan is accompanied by a number of problems. First, the level of employers' involvement in the educational process remains uneven. In some cases, a company or organization performs only the function of a training base and does not participate sufficiently in the development of the educational program and in assessing students' professional results.

Secondly, it is necessary to improve the mentoring system. A specialist working with a student may have a good command of their professional field, but may lack sufficient pedagogical knowledge and skills to effectively teach students.

Thirdly, the issue of comprehensive assessment of students' learning outcomes at the university and at the training base remains relevant. For the full implementation of dual education, it is advisable for the student's professional competencies to be assessed jointly by a university teacher and a representative of the employer.

In the higher education system of Kazakhstan, dual education is gradually emerging as a promising model that combines theory and practice. Strengthening its regulatory framework provides higher education institutions with the opportunity to systematically develop the practical component of educational programs.

The training of students in the educational program 6B01301 – "Pedagogy and Methods of Primary Education" at Shymkent University, using the dual education system based on School No. 39 named after M. Zhumabayev, is a concrete practical example in the field of pedagogical education [2]. This experience makes it possible to link the theoretical knowledge of a future teacher with professional activities in a school environment.

A comparison with the experience of the South Kazakhstan University named after M. Auezov and the Abai Kazakh National Pedagogical University shows that various institutional models of dual education are being developed in Kazakhstan. Their common goal is to provide students with high-quality training to meet the demands of the labour market and to strengthen the interaction between the university and employers.

In the long term, it is important for Shymkent University to gradually expand dual education to other educational programmes, establish long-term партнёрские relations with schools and organisations, develop the mentoring institution, and create an effective system for assessing students' practical competencies.

Thus, dual education is not just a new form of practical training, but an educational model that links the quality of higher education with the real needs of the labour market.

REFERENCES

[1] Minister of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan. On the Approval of the Rules for Organizing Dual Education in Organizations of Higher and (or) Postgraduate Education: Order No. 361 dated July 27, 2023.

[2] Shymkent University. The Effectiveness of the Dual Education System in the Educational Process. – Official Information Material of Shymkent University.

[3] Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan. KazDual Project – Updating Knowledge and Competencies! – Astana, 2023.

[4] Abaeva G.A., Berikhanova A.E., Sapargalieva B.O., Serikova S.K. The relevance of implementing a dual model of higher pedagogical education in Kazakhstan // Bulletin of Abai KazNPU. Series "Pedagogical Sciences". – 2022. – No. 4 (76).

[5] Sabirova D.A., Moldagali M.B. Implementation of dual-oriented education in higher educational institutions (pedagogical specialties): problems and prospects // Bulletin of Abai KazNPU. – 2023. – No. 3 (81). – Pp. 56–63.

[6] Kalzhanova D.N., Nabi L. Dual education system: yesterday and today // Bulletin of the L. N. Gumilyov Eurasian National University. The "Pedagogy" series. Psychology. "Sociology". – 2023. – No. 2 (135). – Pp. 79–85.

[7] Baimukhambetova B.Sh., Mombek A.A., Avgustkhanova G.A. Structural analysis of the implementation of dual education at

a university // Scientific Journal of Pedagogy and Economics. – 2025. – Vol. 414, No. 2. – Pp. 79–94.

Статья конференции QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379796

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Кулмаматов Д.С.[a] | **Кененбаев Е.Т.**[b] | **Кулмаматова А.Д.**[c]

Аннотация

Статья посвящена возможностям использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в современной методике обучения русскому языку. В ней определены основные риски применения генеративных моделей ИИ и предложены принципы их педагогически целесообразной интеграции.

Ключевые слова: модель, текст, искусственный интеллект, русский язык

a *Академик Академии наук Турон, доктор филологических наук, профессор Узбекского государственного университет мировых языков, Ташкент, Узбекистан*

b *Доктор философии (PhD) по филологическим наукам, доцент Чирчикского государственного педагогического университете, Ташкентская область, Узбекистан*

c *профессор преподаватель Узбекского государственного университет мировых языков, Ташкент, Узбекистан*

Annotatsiya

Maqola rus tilini o'qitishning zamonaviy usullarida sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlariga bag'ishlangan Unda generativ SI modellarini qo'llash bilan bog'liq asosiy xatarlar aniqlangan hamda ularni pedagogik jihatdan asoslangan tarzda joriy etish tamoyillari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: model, matn, sun'iy intellekt, rus tili

Abstract

This article examines the potential for using artificial intelligence (AI) technologies in modern Russian language teaching methodology. It identifies the key risks associated with the use of generative AI models and proposes principles for their pedagogically sound integration.

Keywords: model, text, artificial intelligence, Russian language

Сегодня в центре педагогической дискуссии закономерно оказываются генеративные модели искусственного интеллекта, способные создавать связные тексты, анализировать информацию, формировать задания, моделировать диалог, работать с изображениями, аудио и другими типами данных. При этом следует отметить, что термин «искусственный интеллект», предложенный Джоном Маккарти в 1956 г. в рамках Дартмутского семинара [3], посвящённого исследованию искусственного интеллекта, в настоящее время прочно вошёл в научный и образовательный дискурс и активно интегрируется в образовательные системы многих стран мира.

Что такое искусственный интеллект простыми словами? Искусственный интеллект – это система, созданная человеком, чтобы думать и действовать подобно человеку. Это как умный компьютер, который может решать задачи, учиться на опыте, понимать речь и даже принимать решения, как это делал бы человек.

В настоящее время технологии искусственного интеллекта находят применение практически во всех основных отраслях науки, трансформируя методы сбора, обработки и интерпретации данных, моделирования, прогнозирования и представления результатов научных исследований.

Исследования последних лет активно изучают возможности применения генеративного искусственного интеллекта в обучении русскому языку, включая персонализацию образовательного процесса, автоматизацию рутинных операций, разработку интерактивных заданий и поддержку анализа текстов [1; 2; 4].

Если рассматривать вопрос с научно-методической точки зрения, искусственный интеллект может не просто «помогать преподавателю», а совершенствовать сами методы обучения русскому языку: делать их более персонализиро-

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

Современный метод обучения	**Как помогает ИИ**	**Конкретный пример**
Коммуникативный метод	Моделирует реальные речевые ситуации и диалоги	Диалог «В магазине», «В университете», «На собеседовании»
Проблемное обучение	Создаёт проблемные языковые ситуации	«Почему в этих предложениях употреблены разные формы слова?»
Проектный метод	Помогает формулировать темы, вопросы и этапы проекта	Проект «Русская лексика в современной речи»
Дифференцированное обучение	Генерирует задания разного уровня сложности	Одно задание — А2, другое — В1, третье — В2
Персонализированное обучение	Анализирует ошибки и предлагает индивидуальные задания	Ученик часто ошибается в падежах → ИИ создаёт дополнительные упражнения
Игровое обучение	Создаёт языковые игры, викторины, квесты	«Угадай слово по контексту»
Метод обучения через деятельность	Метод обучения через деятельность	Написать письмо, составить объявление, провести интервью
Переводной метод	Создаёт сопоставительные задания	Сопоставление русских и узбекских грамматических конструкций

ванными, интерактивными, коммуникативными и адаптивными.

Как ИИ совершенствует современные методы обучения русскому языку

При этом следует отметить, что особенно важна персонализация.

Например, традиционный подход может предполагать, что все учащиеся выполняют одно и то же упражнение: поставьте существительные в правильную падежную форму.

С помощью ИИ можно организовать более адаптивное обучение: ученик → выполняет задание → ИИ выявляет типичные ошибки → определяет проблемную тему → генерирует новое задание → ученик повторно выполняет его.

Например, если учащийся систематически ошибается в употреблении родительного падежа, ИИ может автоматически сформировать именно такие задания:

У меня нет ___ (книга).

В аудитории нет ___ (студенты).

После ___ (занятие) мы пошли домой.

Затем сложность можно постепенно повышать – от отдельных слов к словосочетаниям, предложениям и связному тексту.

ИИ и коммуникативный метод.

Здесь возможности особенно интересны. ИИ может выступать в качестве виртуального собеседника.

Задание: «Ты находишься в гостинице. Попроси администратора изменить номер. Используй вежливые формы обращения».

ИИ отвечает, как администратор, а учащийся должен самостоятельно построить реплики. Таким образом, создаётся моделируемая коммуникативная ситуация, в которой учащийся практически использует русский язык.

ИИ и обучение лексике.

ИИ может автоматически создавать:

1. задания по изучению истории русских слов;
2. упражнения на фразеологизмы;
3. контекстные задания;
4. тематические словари;
5. задания на сочетаемость слов;
6. тексты с изучаемой лексикой;
7. тесты разного уровня сложности.

ИИ может генерировать работу с русским фразеологизмами, в частности, сформировать задание: соотнесите фразеологизм с его значением:

1. бить баклуши;
2. зарубить на носу;
3. водить за нос;
4. спустя рукава;

а) 'выполнять что-либо небрежно';

б) 'обманывать';

в) 'бездельничать';

г) 'хорошо запомнить'.

Ответ: 1–в, 2–г, 3–б, 4–а.

Затем ИИ может предложить более сложное задание:

Вставьте подходящий фразеологизм:

1. Он обещал помочь, но вместо этого целый день _____
2. Учитель сказал: «_____: перед экзаменом необходимо повторить материал».
3. Не верь его обещаниям — он снова пытается тебя _____.
4. Работать _____ недопустимо, если мы хотим получить хороший результат.

Такой пример хорошо показывает, что ИИ способен не только объяснять значение фразеологизмов, но и генерировать контекстуальные упражнения разного уровня сложности, адаптируя их к языковой подготовке учащихся.

Подводя итог вышесказанному, отметим следующее:

1. Искусственный интеллект предоставляет широкие возможности для совершенствования современных методов обучения русскому языку. Его применение позволяет повысить степень персонализации, интерактивности и адаптивности образовательного процесса. В рамках коммуникативного метода ИИ может моделировать различные речевые ситуации и выступать в качестве виртуального собеседника, создавая условия для практического использования изучаемого языка. При реализации проблемного и проектного методов искусственный интеллект способен генерировать проблемные ситуации, исследовательские вопросы, языковой материал и задания, соответствующие це-

лям конкретного учебного проекта. Существенные возможности ИИ связаны с дифференцированным обучением: на основе результатов выполнения заданий могут формироваться упражнения различного уровня сложности с учётом индивидуальных образовательных потребностей обучающихся.

2. При обучении лексике искусственный интеллект может генерировать контекстуальные задания на усвоение значения и сочетаемости слов, синонимии, антонимии, многозначности и фразеологии; при обучении грамматике – создавать упражнения на закрепление грамматических категорий и моделей их функционирования в речи. В процессе формирования письменной речи ИИ может предоставлять оперативную обратную связь, выявлять возможные языковые ошибки и предлагать задания, направленные на их устранение. Таким образом, использование искусственного интеллекта позволяет трансформировать традиционную модель «учитель – учебный материал – учащийся» в более гибкую модель «учитель – ИИ – учебный материал – учащийся», в которой интеллектуальные технологии выступают инструментом поддержки преподавателя, индивидуализации обучения и активизации самостоятельной деятельности обучающихся.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Семенова Ю.А., Котлова Ю.С. Возможности использования искусственного интеллекта в обучении русскому языку и литературе // Учёные записки Шадринского государственного педагогического университета: сетевой научный журна, 2026. – № 2 (12) // https://uzshspu.ru/journal/article/view/405/577

[2] Портнова С. В. Искусственный интеллект на уроках русского языка и литературы: сборник трудов конференции // Кооперация науки и практики – путь модернизации и образования. Материалы II Всеросс. науч.-практ. конф. с междунар. участ. (Чебоксары, 15 окт. 2025 г.). – Чебоксары: Центр научного сотрудничества «Интерактив плюс», 2025. – С. 45-47.

[3] Происхождение и понимание термина «искусственный интеллект» // https://studfile.net/preview/10660029/page:9/

[4] Сысоев П.В., Филатов Е.М. Технологии искусственного интеллекта в обучении русскому языку как иностранному // Русистика. –2024. – Т. 22. – № 2. – С.300–317.

SIFATLI TA'LIM: SUN'IY INTELLEKT VA O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLARI
Quality education: artificial intelligence and modern teaching methods

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379798

ICHKI ISHLAR VAZIRLIGI PR KOMMUNIKATSIYALARIDA AXLOQIY-PROFESSIONAL AMALIYOTNING AHAMIYATI

Zulayxo Abdiraimovna Yusupova[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekiston Ichki ishlar vazirligi (IIV) PR kommunikatsiyalarida axloqiy-professional amaliyotning tutgan o'rni ko'rib chiqiladi. Huquq-tartibot organlarining o'ziga xos kommunikatsiya muhiti, axborot ochiqligiga nisbatan ikki tomonlama talablar tizimi va jamoatchilik bilan aloqalarda axloqiy dilemmalar tahlil qilinadi. Maqolada IIV axborot xizmatlaridagi PR faoliyatining xarakterli xususiyatlari, tergov siri va jamoatchilik huquqi o'rtasidagi muvozanat masalalari, inqirozli kommunikatsiya vaqtidagi axloqiy qaror qabul qilish mexanizmlari muhokama qilinadi. Tadqiqot natijasida IIV uchun maxsus axloqiy-professional standartlar modeli zarurligiga oid xulosalar ilgari suriladi va ularni joriy etish yo'nalishlari ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Ichki ishlar vazirligi, PR kommunikatsiya, axloqiy-professional standartlar, huquq-tartibot organlari, axborot xizmati, tergov siri, jamoatchilik ishonchi, inqirozli kommunikatsiya, axborot ochiqlig'i, professional mas'uliyat

∗ *Correspondence to: Zulayxo Abdiraimovna Yusupova. E-mail: zulayxo01012016@gmail.com*

a *O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti tadqiqotchisi, Toshkent, O'zbekiston*

Аннотация

В данной статье рассматривается роль этической профессиональной практики в PR-коммуникациях Министерства внутренних дел (МВД) Узбекистана. Анализируются специфическая коммуникационная среда правоохранительных органов, система двусторонних требований к информационной открытости и этические дилеммы в связях с общественностью. В статье обсуждаются характерные особенности PR-деятельности информационных служб МВД, вопросы баланса между тайной следствия и правами общественности, механизмы принятия этических решений в условиях кризисной коммуникации. По результатам исследования делаются выводы о необходимости специальной модели этических профессиональных стандартов для МВД и указываются направления её внедрения.

Ключевые слова: МВД, PR-коммуникация, этические профессиональные стандарты, правоохранительные органы, информационная служба, тайна следствия, общественное доверие, кризисная коммуникация, информационная открытость, профессиональная ответственность

Abstract

This article examines the role of ethical professional practice in the PR communications of the Ministry of Internal Affairs (MIA) of Uzbekistan. It analyses the specific communication environment of law enforcement bodies, the dual demands system regarding information openness, and ethical dilemmas in public relations. The article discusses the characteristic features of PR activities within MIA information services, issues of balancing investigative secrecy and public rights, and ethical decision-making mechanisms during crisis communication. The study draws conclusions about the necessity of a specialized model of ethical professional standards for the MIA and outlines directions for its implementation.

Keywords: Ministry of Internal Affairs, PR communication, ethical professional standards, law enforcement agencies, information service, investigative secrecy, public trust, crisis communication, information openness, professional responsibility

1 KIRISH

Huquq-tartibot organlari jamiyatdagi eng murakkab PR muhitida ishlovchi muassasalardan biri. Bir tomondan, IIV fuqarolar xavfsizligini ta'minlovchi, jinoyatchilikka qarshi kurashuvchi, tartib-intizomni saqlayotgan muassasa sifatida jamoatchilikda ijobiy obro'ga ega bo'lishi zarur. Ikkinchi tomondan, ushbu organlar faoliyatining ma'lum bir qismi tergov ishlari, maxfiy amaliyotlar, davlat sirlari bilan bog'liq jihatlar ommaga ochiq bo'lishi mumkin emas. Ana shu ikki talab o'rtasidagi doimiy ziddiyat IIV axborot xizmati mutaxassislarini har kuni axloqiy jihatdan murakkab qarorlar qabul qilishga majbur etadi.

O'zbekistonda IIV isloh qilinishining so'nggi yillardagi yo'nalishi muassasaning jamoatchilik bilan aloqalarini sifat jihatdan yangi darajaga olib chiqishni ko'zda tutadi. 2017 yilgi Harakatlar strategiyasi va keyingi me'yoriy hujjatlar doirasida IIV axborot xizmatlarining

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

faoliyati kengaytirildi, ijtimoiy tarmoqlarda faol ishtirok boshlandi, jamoatchilikni xabardor qilishga oid yangi mexanizmlar joriy etildi. Biroq shiddat bilan kengayib borayotgan bu faoliyatning axloqiy-professional asoslari hali yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Natijada PR mutaxassislari ko'p hollarda o'zlari uchun me'yor belgilashga majbur bo'ladi. Maqolaning asosiy maqsadi IIV PR kommunikatsiyalarida axloqiy-professional amaliyotning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish, asosiy axloqiy dilemmalarni aniqlash va ularni hal qilish yo'llarini ilmiy jihatdan ko'rib chiqishdan iborat. Tadqiqot uchun qiyosiy tahlil, me'yoriy hujjatlar tahlili va xalqaro tajriba bilan qiyoslash usullari qo'llanildi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, IIV PR faoliyatini ko'rib chiqishda muassasaning ikki tomonlama kommunikatsiya xususiyatini ichki va tashqi auditoriyalar bilan muloqotni bir vaqtda hisobga olish zarur. Ushbu maqola asosan tashqi kommunikatsiya, ya'ni jamoatchilik, OAV va ijtimoiy tarmoqlar bilan o'zaro munosabatda axloqiy-professional standartlarning ahamiyatiga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI (LITERATURE REVIEW)

Huquq-tartibot organlari PR kommunikatsiyalarini tadqiq etgan ilmiy adabiyotlar tahlili shu narsani ko'rsatadiki, bu yo'nalish G'arbda ancha oldinroq alohida o'rganila boshlagan. W.T. Koombs inqirozli kommunikatsiya va axborot-hamdardlik munosabatini o'rganishga bag'ishlangan asarida tashkilot inqiroz vaqtida axborot tarqatishning ikki asosiy modeli o'rtasida tanlov qilishiga e'tibor qaratadi: tezkor to'liq axborot berish yoki nazorat ostida qisqartirilgan axborot berish [1]. IIV kabi muassasalar uchun bu tanlash ayniqsa og'ir, chunki ikkala yo'l ham bir vaqtning o'zida ma'lum xatarlarni o'z ichiga oladi.

K. Fearn-Banks inqirozli kommunikatsiyani tahlil qiluvchi asarida davlat organlari axborot xizmatlari inqiroz vaqtidagi axloqiy muammolarga alohida to'xtaladi [2]. Uning ta'kidlashicha, inqirozli kommunikatsiyada muassasaning haqiqiy axloqiy holati axborot yashirishdanmi yoki ochishdan manfaatdorligida ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi. Bu mulohaza IIV kabi muassasalar uchun ayniqsa o'rinli, chunki favqulodda hodisalarda, jamoat tartibiga oid voqealarda yoki xodimlarning xatti-harakatlari masalalarida axborot siyosati muassasaga bo'lgan ishonchni bir zumda shakllantirishi yoki buzishi mumkin.

J. Grunig ikki tomonlama simmetrik kommunikatsiya modelini tahlil qilarkan, huquq-tartibot organlari uchun bu modelni to'liq amalga oshirishning qiyinligini ko'rsatadi [3]. Bunday muassasalar tabiatiga ko'ra ma'lum darajada assimetrik kommunikatsiya olib borishga majbur, chunki barcha axborotni ochiq qilish qonuniy cheklashlar bilan bog'liq. Shu bilan birga, iloji boricha simmetriyaga intilish ya'ni jamoatchilik savollariga javob berish, ochiq bo'lmagan narsalarni tushuntirish, hamdardlik bildirishni maqsad qilish axloqiy PR faoliyatining muhim belgisi hisoblanadi.

Seib va Fitzpatrikning «Public Relations Ethics» asarida davlat organlari uchun axborot ochiqligining axloqiy asosi alohida ko'rib chiqiladi [4]. Mualliflar ta'kidlashicha, demokratik jamiyatda davlat organlari axborot yashirishga huquqiy asoslar bo'lmagan hollarda ham ochiqlikdan qochish odatga aylanib qolsa, bu jamiyatdagi ishonch tizimiga sezilarli zarar etkazadi. Bu kuzatuv IIV kabi muassasalar uchun ayniqsa muhim muassasa «sir saqlayman» degan an'anaviy qolipdan chiqib, birinchi navbatda «qancha ko'proq ochiq bo'la olaman» degan savolni o'ziga qo'yishi lozim.

Xalqaro huquq-tartibot organlari PR amaliyotida bir necha mamlakat tajribasi o'rganilganda quyidagi umumiy tendentsiya ko'zga tashlanadi. Rivojlangan demokratik davlatlarda politsiya PR xizmatlari dastlab reaktiv voqealar bo'lganda javob beruvchi tuzilmalar bo'lgan, keyinchalik ular proaktiv jamoatchilik bilan doimiy ochiq muloqot olib boruvchi modelga o'tgan. Bu o'tishning muhim omili esa faqat texnik emas, balki madaniy: xodimlar axborot berish vazifasini majburiyat sifatida emas, axloqiy mas'uliyat sifatida qabul qila boshlagan [5].

G. Pocheptsov va A. Chumikov kabi MDH tadqiqotchilarining ishlarida davlat organlari imidjini shakllantirish masalalari keng ko'rib chiqiladi [6]. Bu asarlarda PR faoliyatining texnik va strategik jihatlari yetarlicha aks etgan, ammo axloqiy-professional standartlar masalasi mustaqil muammo sifatida ko'rib chiqilmagan. Aynan ushbu bo'shliq mavzuning ilmiy yangiligini ko'rsatadi va milliy tadqiqotlarni boyitish zarurligini asoslaydi.

Katlip, Senter va Brumning fundamental asarida PR ning zamonaviy amaliyotida axloqiy standartlardan chekinish hodisalari tahlil qilinadi: «PR sohasida axloqiy tamoyillarga nisbatan kam mas'uliyat sezadigan mutaxassislar ko'pligi sohaning umumiy muammosi bo'lib qolmoqda» [7]. Bu kuzatuv aynan IIV axborot xizmatlari uchun ham amaliy ahamiyatga ega muassasaning rasmiy pozitsiyasini himoya qilish va jamoatchilik oldidagi mas'uliyat o'rtasidagi muvozanatni saqlab qolish, PR mutaxassisidan kuchli axloqiy kompetentsiyani talab etadi.

S.A. Bouen PR sohasida etik qaror qabul qilishning amaliy modelini taklif etib, Kant falsafasidagi kategorik imperativ tamoyilini PR amaliyotiga tatbiq etadi [8]. Uning tahlilida «to'g'ri qaror» degan tushuncha faqat muassasa uchun foydali bo'lgan qaror emas, balki jamoatchilik tomonidan ham adolatli deb qabul qilinadigan qarordir. Bu mezon IIV uchun ayniqsa qo'l keladi: axborot berish yoki bermash to'g'risida qaror qilinganda «jamoatchilik bu qarorni adolatli deb qabul qiladimi» degan savolga javob berish axloqiy kompas vazifasini o'taydi.

Forobiyning «Fozil odamlar shahri» asarida rahbar va fuqarolar o'rtasidagi munosabatda haqiqatga sodiqlik va adolat tamoyillari batafsil ochib beriladi [9]. Bu meros zamonaviy IIV axborot xizmatlari uchun ham ma'naviy asos bo'la oladi: davlat organining jamoatchilik bilan muloqoti o'zbek an'anaviy etikasida ham muomala va to'g'rilik me'yorlariga asoslanishi lozim, deb talqin qilinadi.

O'zbekiston olimlari F.Mo'minov, N.Qosimova va boshqalarning davlat organlari axborot faoliyatiga oid tadqiqotlarida PR kommunikatsiyalarining texnologik va strategik jihatlari ko'rib chiqilgan [10]. Biroq bu ishlarda IIV kabi huquq-tartibot organlarining o'ziga xos axloqiy-professional muammolari tergov siri va

ochiqlik o'rtasidagi ziddiyat, inqirozli kommunikatsiya paytidagi axloqiy tanlovlar alohida o'rganilmagan. Ushbu maqola ana shu bo'shliqni qisman to'ldirish maqsadini ko'zlaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR (ANALYSIS AND RESULTS)

IIV PR kommunikatsiyalarining o'ziga xos axloqiy muhitini tushunish uchun avvalo shu muassasaning kommunikatsiya tuzilmasini ko'rib chiqish zarur. IIV axborot xizmati bir vaqtning o'zida bir necha auditoriyaga murojaat qiladi: ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari, maktab va mahalla jamoatchiligi, biznes muhit va davlat organlari. Har bir auditoriya uchun axborot berish uslubi, chuqurligi va vaqti boshqacha bo'lishi mumkin, ammo barcha hollarda axloqiy asoslar bir xil bo'lishi kerak: to'g'rilik, adolat va mas'uliyat.

IIV PR kommunikatsiyalarida axloqiy jihatdan eng murakkab soha favqulodda va inqirozli holatlar kommunikatsiyasi. Masalan, xodimning qoidabuzarligi aniqlanganda, ommaviy tartibsizliklar yuz berganda yoki tergov davom etayotgan jinoyat ishi keng jamoatchilik e'tiborini tortib qolganda muassasa axborot berish va axborotni cheklash o'rtasida tanlov qilishga majbur bo'ladi. Bu vaziyatlarda axloqiy qaror qabul qilish algoritmi mavjud emasligi muammoni yanada murakkablashtiradi. Natijada PR mutaxassisi ko'pincha rahbariyatning momentlik ko'rsatmasiga tayangan holda harakat qiladi bu esa tizimli axloqiy yondashuvning o'rnini vaziyatga qarab reaktsiya egallashi demakdir.

Ayni vaqtda, IIV PR faoliyatidagi yana bir muhim axloqiy muammo hodisa qatnashchilari va guvohlarining shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish. Ijtimoiy tarmoqlar va onlayn media muhitida keng tarqalgan bo'lgan voqea haqida axborot berishda muassasa ayblangan yoki gumondor shaxsning beg'arazligini ehtiyot qilish majburiyatini ham bajarishi lozim. «Ochiqlik» tamoyilini «masum deb hisoblash» tamoyili bilan muvozanatlash axloqiy PR amaliyotining markaziy talablaridan biridir. Bunda shunday savol tug'iladi: PR mutaxassisi ushbu muvozanatni qanday saqlab qolishi kerak va unga bu qarorni qabul qilishda qanday tizimli ko'mak kerak?

IIV axborot xizmatlarida kuzatiladigan tipik axloqiy muammolardan yana biri muassasa imidjini saqlab qolish maqsadida salbiy hodisalarni minimallashtirib ko'rsatish yoki ularni jamoatchilikka yetkazmaslik. Bu tendentsiya qisqa muddatda muassasa nufuzini himoya qilgandek ko'rinsa-da, uzoq muddatda juda katta zarar keltiradi. Xorijiy tadqiqotlar ko'rsatadiki, hodisani ochiq e'tirof etib, mas'uliyatni tan olgan va tuzatish choralarini ko'rsatgan muassasalar jamoatchilik ishonchini tezroq va mustahkamroq tiklaydi. Bu prinsip PR etikasida «to'g'ri va tezkor» axborot berish qoidasi sifatida tanilgan.

Masalaning yana bir muhim qirrasi shundaki, IIV xodimlarining ijtimoiy tarmoqlardagi shaxsiy xatti-harakatlari ham muassasa nufuziga ta'sir ko'rsatadi. Xodim shaxsiy akauntida yozgan gaplar, fotosuratlar yoki izohlari muassasaning rasmiy pozitsiyasiga zid bo'lishi yoki unga soya solishi mumkin. Bu masalada axloqiy-professional standartlar faqat rasmiy axborot xizmati xodimlarini emas, muassasaning barcha a'zolarini, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlarda faol bo'lganlarini qamrab olishi kerak.

IIV PR kommunikatsiyalarini tahlil qilishda ijtimoiy tarmoqlar muhitining tutgan o'rnini alohida ko'rsatib o'tish zarur. So'nggi yillarda IIV ijtimoiy tarmoqlarda juda faol bo'lib, keng jamoatchilik bilan bevosita muloqotni yo'lga qo'ydi. Bu o'z-o'zicha ijobiy qadam. Biroq tezkor kommunikatsiya muhitida axloqiy jihatdan noto'g'ri yoki o'ylanmagan xabarlar ham shunday tezlikda tarqalib ketadi. Bu degani, ijtimoiy tarmoqlar uchun ham axloqiy qaror qabul qilish me'yorlari zarur va bu me'yorlar an'anaviy OAV bilan ishlash standartlaridan ma'lum darajada farq qilishi lozim.

IIV axborot xizmati mutaxassislarining professional tayyorgarligi masalasi ham axloqiy standartlar samaradorligi bilan bevosita bog'liq. Muassasa xodimi kasb kompetentsiyasiga ega bo'la turib, axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmasidan mahrum bo'lishi mumkin. Bu holat ta'limda ham, malaka oshirishda ham axloqiy-professional standartlarga alohida e'tibor berish zarurligini ko'rsatadi. IIV akademiyasi dasturlarida inqirozli kommunikatsiya, tergov siri va ochiqlik muvozanati, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish kabi mavzularni amaliy keys-tadqiqotlar asosida o'qitish samarali yondashuv bo'la oladi.

Bunda shunday muhim kuzatuvni ilgari surish joiz: IIV PR xizmati faoliyatini faqat axborot tarqatish mexanizmi sifatida ko'rish yetarli emas. Bu xizmat muassasa va jamiyat o'rtasidagi ishonch ko'prigini qurish funksiyasini bajaradi. Shu nuqtai nazardan PR mutaxassisi muassasaning «tili» emas, muassasa bilan jamoatchilik o'rtasidagi «vositachi» har ikkala tomonning manfaatlari va huquqlarini inobatga oluvchi professional sifatida qaralishi lozim. Ana shu tushuncha o'zgarishi axloqiy PR amaliyotining amalda qo'llanilishida keskin farq yaratadi.

IIV PR kommunikatsiyalarida axloqiy-professional standartlarni joriy etishning amaliy yo'llaridan biri ichki etika qo'mitasi yoki maslahatchi tuzilmasini shakllantirish. Bu tuzilma murakkab axborot vaziyatlarida mutaxassisga axloqiy maslahat berish, dilemma holatlarida qaror qabul qilishda ko'mak ko'rsatish vazifasini bajaradi. Xalqaro tajribada bunday tuzilmalar yirik politsiya va huquq-tartibot muassasalarida muvaffaqiyatli ishlaydi. O'zbekistonda ham birinchi bosqichda tajriba loyihasi sifatida bunday mexanizmni sinab ko'rish maqsadga muvofiq.

XULOSA VA TAKLIFLAR (CONCLUSION / RECOMMENDATIONS)

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, IIV PR kommunikatsiyalarida axloqiy-professional standartlarning mavjud emasligi konkret va o'lchanadigan muammolarni keltirib chiqarmoqda. Inqirozli vaziyatlarda o'ylanmagan reaktsiyalar, hodisa qatnashchilarining shaxsiy huquqlari ta'minlanmaslik hollari, muassasa imidjini saqlab qolish maqsadida axborotni noto'liq berish tendentsiyasi bularning barchasi tizimli axloqiy me'yorlar yo'qligining natijasi. Bir vaqtning o'zida, IIV so'nggi yillarda axborot ochiqligiga qaratilgan bir qator muhim qadamlar qo'ydi bu ijobiy tendentsiyani mustahkamlash uchun unga ilmiy va axloqiy asos berish

zarur.

Maqola xulosalari asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi. Institutsional jihatdan IIV axborot xizmati uchun inqirozli va favqulodda holatlar kommunikatsiyasida axloqiy qaror qabul qilish algoritmlarini ishlab chiqish tavsiya etiladi. Bu algoritmlar tergov siri chegarasini, shaxsiy ma'lumotlarni himoya talablarini va jamoatchilik axborotga bo'lgan huquqini hisobga olgan holda tuzilishi lozim. Bundan tashqari, muassasa ichida axloqiy kommunikatsiya masalalariga ixtisoslashgan maslahat mexanizmini shakllantirish ham maqsadga muvofiq.

Ta'lim va malaka oshirish jihatidan IIV akademiyasi dasturlarida PR etikasi, inqirozli kommunikatsiya va axloqiy qaror qabul qilish mavzularini amaliy keys-tadqiqotlar asosida o'qitish tavsiya etiladi. Ijtimoiy tarmoqlar bilan ishlash uchun ham axloqiy yo'riqnomalar ishlab chiqilishi zarur bu yo'riqnoma rasmiy axborot xizmati xodimlari uchungina emas, muassasaning barcha xodimlariga nisbatan tatbiq etilishi lozim. Axloqiy PR amaliyoti IIV uchun tashqi imidj masalasi emas, muassasa va jamiyat o'rtasidagi ishonchning haqiqiy poydevori ekanligini tushunish bu barcha ko'rsatilgan o'zgarishlarga tayanch bo'ladigan asosiy fikr.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Coombs, W.T. Information and compassion in crisis responses: a test of their effects // Journal of Public Relations Research. - 1999. - Vol. 11. - №2. - P. 125–142.

[2] Fearn-Banks, K. Crisis Communication: A Casebook Approach. - Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, NJ, 1996. - 408 p.

[3] Grunig, J.E. Two-way symmetrical public relations: past, present, and future // Handbook of Public Relations, Sage, Thousand Oaks, Heath, R.L. (Eds), CA, 2001. - P. 11–31.

[4] Seib, Philip, Fitzpatrick, Kathy. Public Relations Ethics. - Fort Worth, TX, 1995. - 174 p.

[5] Theaker, Alison. The Public Relations Handbook. - New York: Routledge, 2004.

[6] Почепцов Г.Г. Паблик рилейшнз для профессионалов. - М. : Рефл-бук, Ваклер, 2000. - 624 с.; Чумиков А.Н. Связи с общественностью. - М.: Дело, 2001. - 296 с.

[7] Катлип С.М., Сентер А.Х., Брум Г.М. Паблик рилейшнз. Теория и практика. - М.: Вильямс, 2000. - 624 с.

[8] Bowen, S.A. A practical model for ethical decision making in issues management and public relations // Journal of Public Relations Research. - 1995. - №17 (3). - P. 191–216.

[9] Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. - Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. - 224 b.

[10] Mo'minov F., Qosimova N., Muratova N., Eshbekov T. va boshq. O'zbekistonda axborotlashgan jamiyat va kommun ikatsiya texnologiyalari bo'yicha tadqiqotlar. - Toshkent, 2018–2023.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379800

SIFATLI TA'LIMNI TA'MINLASHDA SUN'IY INTELLEKT VA ZAMONAVIY O'QITISH USULLARINING IMKONIYATLARI

Yuldashev Botir Egamberganovich[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim tizimida sifatli ta'limni ta'minlashda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari hamda zamonaviy o'qitish usullarining ahamiyati tahlil qilinadi. Ta'lim jarayoniga sun'iy intellektning joriy etilishi o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, ta'lim mazmunini shaxsiylashtirish, o'qituvchining kasbiy faoliyatini optimallashtirish, baholash jarayonini takomillashtirish va ta'lim resurslaridan samarali foydalanish imkonini berishi ko'rsatib beriladi. Jumladan: sun'iy intellektdan foydalanishda pedagogik, axloqiy va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish akademik halollikni ta'minlash,inson omilining ustuvorligini saqlash masalalariga e'tibor qaratiladi. Maqolada sun'iy intellektni an'anaviy va zamonaviy pedagogik metodlar bilan uyg'unlashtirish asosida ta'lim sifatini oshirishning amaliy yo'nalishlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli ta'lim, individual ta'lim, raqamli kompetensiya, innovatsion metodlar, akademik halollik

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi Ellikqal'a maktabgacha va maktab ta'limiga qarashli 22-son umumiy o'rta ta'lim maktabi direktori*

1 KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan raqamli transformatsiya pedagogik faoliyatning mazmuni va shakllarini tubdan o'zgartirmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta'lim jarayonini tashkil etish, o'quv materiallarini yaratish, bilimlarni baholash va o'quvchilarning individual ta'lim ehtiyojlarini hisobga olish uchun yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda.Sifatli ta'lim faqatgina zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bilan belgilanmaydi. Ta'lim sifati o'qituvchining kasbiy mahorati, o'quvchining faol ishtiroki, ta'lim mazmunining dolzarbligi, samarali pedagogik metodlarning qo'llanilishi va ta'lim natijalarining amaliy kompetensiyalar bilan uyg'unligi kabi ko'plab omillarga bog'liq. Shu nuqtayi nazardan, sun'iy intellektni pedagogning o'rnini bosuvchi vosita sifatida emas, balki o'qituvchi faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi va ta'lim imkoniyatlarini kengaytiruvchi texnologiya sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiq.

Sun'iy intellektning ta'lim jarayonidagi imkoniyatlari

Sun'iy intellekt — ma'lumotlarni tahlil qilish, tavsiyalar ishlab chiqish va ayrim intellektual vazifalarni avtomatlashtirish imkonini beruvchi texnologiyalar majmuasidir.

Ta'lim jarayonida sun'iy intellektdan foydalanishning asosiy yo'nalishlarini quyidagicha guruhlash mumkin:

1)Ta'limni individuallashtirish. Sun'iy intellekt o'quvchining bilim darajasi, qiziqishi va o'zlashtirish sur'atiga mos topshiriqlarni shakllantirishga yordam berishi mumkin.

2)O'quv materiallarini yaratish. Pedagoglar sun'iy intellekt vositalaridan dars ishlanmalari, savollar, testlar, muammoli vaziyatlar va turli darajadagi topshiriqlar tayyorlashda foydalanishlari mumkin.

3)Tezkor tahlil va fikr-mulohaza. Raqamli vositalar o'quvchilarning javoblarini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va qo'shimcha tushuntirishlar berish jarayonini tezlashtiradi.

4) Ta'lim resurslaridan foydalanish imkoniyatini kengaytirish. Sun'iy intellekt asosidagi vositalar turli formatdagi o'quv materiallarini tayyorlash va moslashtirishga ko'maklashadi.

Biroq mazkur imkoniyatlardan foydalanish jarayonida sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ma'lumotlar har doim ham xatosiz bo'lmasligini hisobga olish zarur. Shu sababli pedagog tomonidan ma'lumotlarni tekshirish, manbalarni solishtirish va yakuniy pedagogik qarorni mustaqil qabul qilish muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy o'qitish usullari va sun'iy intellekt integratsiyasi

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarning asosiy xususiyatlaridan biri ta'lim markaziga o'quvchini qo'yish, uning mustaqil fikrlashi, muammoni hal qilishi, hamkorlikda ishlashi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

dir.

Bu jarayonda loyiha asosida o'qitish, muammoli ta'lim, hamkorlikda o'qitish va tadqiqotga asoslangan ta'lim kabi metodlardan foydalanish samarali natijalar berishi mumkin.

Sun'iy intellekt bilan ushbu metodlarni qo'llashni yanada boyitishi mumkin. Masalan: loyiha asosida ta'lim jarayonida o'quvchilar mavzu bo'yicha ma'lumotlarni izlash, g'oyalarni shakllantirish va loyiha natijalarini taqdim etishda raqamli vositalardan foydalanishlari mumkin. Bunda o'qituvchining vazifasi tayyor javobni taqdim etish emas, balki o'quvchini to'g'ri savol berishga, ma'lumotni tanqidiy tahlil qilishga va mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltirishdan iborat bo'ladi.

O'qituvchining yangi roli

Sun'iy intellektning ta'limga kirib kelishi o'qituvchining ahamiyatini kamaytirmaydi. Aksincha, pedagogning yangi kompetensiyalarini shakllantirish zaruratini kuchaytiradi.An'anaviy modelda o'qituvchi asosan bilim beruvchi va nazorat qiluvchi sifatida namoyon bo'lgan bo'lsa,zamonaviy raqamli ta'lim muhitida u ta'lim jarayonining dizayneri,axborot manbalarini tanlash va baholash bo'yicha yo'lboshchi,o'quvchining individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi mentor,raqamli va media savodxonlikni shakllantiruvchi pedagog sifatida faoliyat yuritadi.

Shuning uchun pedagoglarning sun'iy intellekt bo'yicha savodxonligini oshirish zamonaviy malaka oshirish tizimining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lishi kerak. Bunda texnik ko'nikmalar bilan bir qatorda, sun'iy intellektdan pedagogik maqsadda foydalanish, uning natijalarini tanqidiy baholash, ma'lumotlar xavfsizligi va akademik halollik masalalariga ham e'tibor qaratish zarur.

Sun'iy intellektdan foydalanishdagi muammolar

Ta'lim jarayoniga sun'iy intellektni joriy etish bilan birga qator muammolar ham yuzaga keladi.

Jumladan :

1) sun'iy intellekt yaratgan ma'lumotlarda xatolik yoki noaniqlik bo'lishi mumkin. Shu sababli uning javoblarini mutlaq haqiqat sifatida qabul qilish pedagogik jihatdan to'g'ri emas.

2) o'quvchilarning tayyor javoblardan haddan tashqari foydalanishi mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoli mavjud.

3) shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, mualliflik huquqi va akademik halollik masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda.

4) barcha ta'lim muassasalari va o'quvchilarning raqamli imkoniyatlari bir xil emas. Shuning uchun sun'iy intellektdan foydalanishda raqamli tengsizlik masalasini ham hisobga olish lozim.

Mazkur muammolarni hal qilish uchun ta'lim muassasalarida sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha aniq pedagogik me'yorlarni ishlab chiqish, o'qituvchilar malakasini muntazam oshirish hamda o'quvchilarda axborotni tanqidiy baholash ko'nikmalarini shakllantirish zarur.

Ta'lim sifatini oshirishning amaliy modeli

Sun'iy intellekt va zamonaviy pedagogik metodlarni uyg'unlashtirish uchun quyidagi ketma-ketlikni taklif etish mumkin.

Jumladan:

1. Diagnostika - O'quvchilarning mavjud bilim, ko'nikma va ehtiyojlari aniqlanadi.
2. Rejalashtirish - O'qituvchi ta'lim maqsadlari, kutilayotgan natijalar va pedagogik metodlarni belgilaydi.
3. Raqamli resurslarni tanlash - Sun'iy intellekt vositalari va boshqa raqamli resurslardan maqsadga muvofiqlari tanlanadi.
4. Faol ta'lim - O'quvchilar individual, juftlik yoki guruh shaklida muammoli topshiriqlar va loyihalar ustida ishlaydi.
5. Tahlil va baholash - O'quv natijalari turli baholash vositalari yordamida aniqlanadi.

Natijada o'quvchilar o'z faoliyati va erishgan natijalarini tahlil qiladi, o'qituvchi esa keyingi ta'lim bosqichlarini rejalashtiradi.Mazkur modelda sun'iy intellekt pedagogik jarayonning markazida emas, balki ta'lim maqsadlariga erishishni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida namoyon bo'ladi.

2 XULOSA

Sifatli ta'limni ta'minlash bugungi ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Sun'iy intellekt texnologiyalari ushbu vazifani amalga oshirish uchun yangi imkoniyatlarni taqdim etmoqda.

Xususan, ta'limni individuallashtirish, o'quv materiallarini ishlab chiqish, baholash jarayonini takomillashtirish va pedagogning vaqtini tejash kabi yo'nalishlarda sun'iy intellektdan samarali foydalanish mumkin.Shu bilan birga, texnologiyaning mavjudligi avtomatik ravishda ta'lim sifatini kafolatlamaydi. Asosiy natija sun'iy intellektni pedagogik maqsadlar, zamonaviy o'qitish metodlari va o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi bilan oqilona uyg'unlashtirish orqali yuzaga keladi.Kelajakdagi ta'lim modelida "o'qituvchi yoki sun'iy intellekt" qarama-qarshiligidan ko'ra, "o'qituvchi va sun'iy intellekt" hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuvda texnologiya insonning o'rnini egallash uchun emas, balki o'qituvchi va o'quvchining imkoniyatlarini kengaytirish uchun xizmat qiladi.Shunday ekan, ta'lim tizimida sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha metodik tavsiyalarni ishlab chiqish, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish, akademik halollik va ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash hamda zamonaviy pedagogik metodlarni raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish sifatli ta'limning muhim shartlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi. Ta'lim to'g'risidagi Qonun O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.

[2] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni — "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish choratadbirlari to'g'risida.

[3] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-son qarori — "Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida".

Статья конференции QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379804

КИНОПЕДАГОГИКА И ГЕНЕРАТИВНЫЙ ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В РКИ

Пиржанова Гулсанем Аяпбергеновна[a]

Аннотация

В статье рассматривается проблема интеграции кинопедагогики, песенного практикума и технологий генеративного искусственного интеллекта (GenAI) в обучении русскому языку как иностранному (РКИ). Обоснована вариативно-модульная модель «конструктора урока», включающая пошаговые методические сценарии, практические алгоритмы применения ИИ-сервисов (Prompt Engineering) и аудиовизуальные медиатексты. Продемонстрирована синергия традиционных арт-педагогических и передовых цифровых методов в формировании языковой, компенсаторной, социокультурной и цифровой компетенций иноязычных учащихся.

Ключевые слова: РКИ, кинопедагогика, генеративный искусственный интеллект, промпт-инжиниринг, лингводидактика, креолизованный текст

a *Центр педагогического мастерства Республики Каракалпакстан, методист русского языка отдела оказания методической помощи, магистрант Азиатского Международного Университета*

Annotatsiya

Maqolada rus tili chet tili sifatida (RKI) darslarida kinopedagogika, qo'shiq praktikumi va generativ sun'iy intellekt (GenAI) texnologiyalarini integratsiyalash masalasi ko'rib chiqilgan. Dars konstruktori modeli, amaliy tavsiyalar va SI-xizmatlaridan (Prompt Engineering) foydalanish algoritmlari asoslab berilgan. Audio-vizual va raqamli texnologiyalarning sinergiyasi o'quvchilarning til, kompensator va ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: RKI, kinopedagogika, generativ sun'iy intellekt, prompt-injiniring, lingvodidaktika, kreolizatsiyalashgan matn

Abstract

The article examines the integration of film pedagogy, song practice, and generative artificial intelligence (GenAI) technologies in teaching Russian as a Foreign Language (RFL). It substantiates a variable-modular "lesson constructor" model featuring step-by-step methodological scenarios, algorithms for applying AI tools (Prompt Engineering), and audiovisual media texts. The study demonstrates the synergy of media pedagogy and digital tools in fostering students' linguistic, compensatory, socio-cultural, and digital competencies.

Keywords: RFL, film pedagogy, generative artificial intelligence, prompt engineering, linguodidactics, creolized text

1 ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время информационные технологии стремительно развиваются и органично проникают во все сферы человеческой жизни. Современное поколение учащихся ориентировано на интерактивную визуализацию, что требует от учителя непрерывного совершенствования цифровой грамотности и обновления методического арсенала [7, с. 18]. Опора исключительно на традиционные печатные тексты нередко снижает учебную мотивацию и создает коммуникативный барьер [5, с. 45].

Противоречие между задачей формирования социокультурных и речевых умений и фрагментарным использованием цифровых медиасредств определяет научную лакуну данного исследования. Её преодоление требует перехода к мультимодальной лингводидактике, синергетически объединяющей кинопедагогику, песенный практикум и генеративный ИИ в единую систему.

Цель работы — разработать практический «конструктор урока» РКИ для комплексного развития коммуникативной, социокультурной, компенсаторной и цифровой компетенций учащихся.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ БАЗА

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

Теоретико-методологическую основу работы составили фундаментальные труды в области лингводидактики, медиаобразования и цифровых технологий:

Коммуникативно-деятельностный подход (Е. И. Пассов, А. Н. Щукин), рассматривающий язык как средство живого межкультурного общения и речевой деятельности [2, с. 150; 4, с. 112].

Концепция мультимодального обучения (Р. Майер), научно обосновывающая эффективность синергетического задействования визуального, аудиального и кинестетического каналов восприятия информации.

Теория кинопедагогики и медиаобразования (А. В. Федоров, Е. А. Бондаренко), трактующая аутентичный медиатекст как ключевой инструмент развития критического мышления, эмпатии и социокультурной адаптации [3, с. 14; 7, с. 20].

Концепция цифровизации образования и интеграции ИИ (С. В. Титова, А. П. Авраменко, N. Hockly, L. Kohnke), изучающая адаптивные нейросети и генеративный ИИ как эффективную лингводидактическую среду [1, с. 320; 6, с. 130; 8, p. 406].

1. Методический инструментарий для учителя («конструктор урока»)

Разработанная практическая модель представляет собой вариативно-модульный «конструктор урока», обеспечивающий последовательный переход от визуально-эмоционального анализа к фонетической разрядке и продуктивно-творческому проектированию.

Модуль 1. Кинопедагогика (уровни А2–В1)

Методическая задача: Развитие компенсаторной, аудитивной и социокультурной компетенций через визуально-коммуникативный контекст.

Пошаговый алгоритм и задания: Первый просмотр без звука:

Задание на визуальный анализ: Учащиеся внимательно смотрят фрагмент без звука и анализируют внешность героев, форму одежды, эпоху и обстановку.

Задание на эмоции и невербалику: Учащиеся определяют эмоции персонажей по мимике, жестам и позам (удивление, недоумение, радость, волнение) и выдвигают гипотезы: «Кто эти люди друг другу? Что происходит в этой ситуации?».

Второй просмотр со звуком: Задание на сопоставление: Учащиеся проверяют свои гипотезы, слушают живую речь, фиксируют разговорные клише, интонации и правила речевого этикета.

Аналитическое задание: Сравнить невербальные сигналы с произносимыми фразами (соответствуют ли эмоции словам).

Модуль 2. Песенный практикум (уровни А1+–А2)

Методическая задача: Автоматизация слухопроизносительных навыков, ритмическая разрядка и снятие языкового зажима.

Пошаговый алгоритм и задания: Аудирование и восполнение лакун: Прослушивание музыкального фрагмента и заполнение дидактических лакун (пропущенных ключевых слов в тексте песни).

Использование приема «Shadowing» (теневой повтор): Синхронное проговаривание или подпевание за исполнителем с минимальной задержкой, где учащиеся точечно копируют артикуляцию, темп, интонационные акценты и паузы.

Завершающий этап: Хоровое или парное исполнение музыкального фрагмента без опоры на аудиозапись для закрепления автоматизма.

Модуль 3. Генеративный ИИ и интернет-мемы (уровни А2+–В1)

Методическая задача: Автоматизация подготовки учителя к уроку и развитие у учащихся навыков раскодирования смыслов и аналитического говорения.

Алгоритм и задания: Подготовительный этап (работа учителя с ИИ): Учитель с помощью промпт-инжиниринга и генеративных ИИ-сервисов (ChatGPT, Kandinsky, DALL-E, Telegram-боты) заранее генерирует визуальные мемы, наглядные ситуативные иллюстрации и адаптированные учебные карточки по теме урока.

Этап работы учащихся на уроке:

Задание на раскодирование: Учащиеся анализируют подготовленные учителем мемы, объясняют связь текста и изображения, находят языковые нюансы и юмор.

Задание на продуктивную речь: Учащиеся разыгрывают мини-диалоги по ситуации, изображенной на меме, или составляют собственные речевые комментарии.

1. Практический алгоритм промпт-инжиниринга для учителей

Для эффективного применения генеративного ИИ в подготовке к урокам РКИ учителю предлагается базовый методический конструктор промпта (текстового запроса): Формула учебного промпта = Роль ИИ + Субъект/Персонаж+ Контекст/Ситуация + Языковое задание + Стиль/Формат

1. Конкретные примеры промптов для педагога:

Пример 1. Генерация ситуативного мема (Текстово-визуальный промпт для Kandinsky / DALL-E):

«Создай добрый юмористический мем для урока русского языка как иностранного. Изобрази доброжелательного учителя и ученика-иностранца, который с радостью держит табличку с надписью 'Здравствуйте!'. Стиль: яркая современная 2D-иллюстрация, формат 1:1, без лишнего текста на фоне.»

Пример 2. Адаптация текстового материала под уровень учащихся (Промпт для ChatGPT / AI-ассистента):

«Адаптируй короткую историю про этикет общения для иноязычных школьников уровня А1+. Используй простую лексику, короткие предложения (до 6 слов) и добавь 3 вопроса на понимание прочитанного.»

Практическая значимость:

Практическая ценность разработанной модели заключается в её ориентированности на реальный

учебный процесс и методическую поддержку учителей:

1. Инструментарий для учителя: Учителя РКИ получают понятный

алгоритм конструирования уроков, оптимизирующий время подготовки и повышающий познавательный интерес учащихся.

1. Прикладной алгоритм промпт-инжиниринга: Предложенная формула и примеры промптов позволяют педагогам самостоятельно генерировать адаптированные наглядные материалы и дифференцированные задания.

2 ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Интеграция кинопедагогики, песенного практикума и технологий генеративного ИИ формирует единую мультимодальную обучающую среду, способствующую преодолению языковых барьеров.

Системное применение предложенного «конструктора урока» целенаправленно развивает у иноязычных учащихся:

1. компенсаторную компетенцию (умение использовать невербальные средства и контекст при дефиците лексики);
2. социокультурную и лингвострановедческую компетенции (понимание национального юмора, культурных реалий и речевого этикета);
3. эмоционально-эмпатийную сферу (способность к рефлексии и обсуждению морально-этических ситуаций);
4. цифровую и коммуникативно-речевую грамотность (навыки осмысленной работы с нейросетями и продуцирования собственных высказываний).

Предложенная модель выступает надежным и перспективным инструментом модернизации процесса обучения РКИ в современной школе.

Глоссарий научных терминов

1. Генеративный искусственный интеллект (GenAI) — класс нейросетевых алгоритмов, способных генерировать новый уникальный контент (текст, изображения) на основе пользовательских текстовых запросов.
2. Креолизованный текст — особый вид текста, в котором вербальные (словесные) и невербальные (изобразительные) элементы образуют единое смысловое и визуальное целое.
3. Лакуна (дидактическая) — намеренно пропущенный элемент (слово, фраза) в учебном или песенном тексте, восполняемый учащимися в процессе аудирования для развития слуховой памяти и языковой догадки.
4. Мультимодальный подход — организация учебного процесса, задействующая одновременно несколько каналов восприятия (зрительный, слуховой, эмоциональный) через синтез различных медиасредств.
5. Промпт-инжиниринг (Prompt Engineering) — методика составления и структурирования текстовых запросов на естественном языке для получения точного результата от нейросетевых моделей.
6. СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ / REFERENCES

7. Авраменко, А. П. Искусственный интеллект в методике обучения языкам / А. П. Авраменко, А. С. Климова // Научный диалог. — 2023. — № 5. — С. 320–338.
8. Азимов, Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. — М. : ИКАР, 2009. — 448 с.
9. Бондаренко, Е. А. Теория и методика кинопедагогики / Е. А. Бондаренко // Медиаобразование. — 2018. — № 3. — С. 14–26.
10. Пассов, Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. — М. : Просвещение, 1991. — 223 с.
11. Полат, Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева. — М. : Академия, 2008. — 272 с.
12. Титова, С. В. Цифровые технологии в языковом обучении: теория и практика / С. В. Титова // Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2020. — № 2. — С. 130–142.
13. Федоров, А. В. Словарь ведущих медиапедагогических терминов / А. В. Федоров. — М. : Изд-во ОЭО «Информация для всех», 2008. — 197 с.
14. Hockly, N. Artificial intelligence and second language teaching / N. Hockly // RELC Journal. — 2023. — Vol. 54(2). — P. 406–412.
15. Kohnke, L. Artificial Intelligence for Language Learning and Teaching / L. Kohnke, B. L. Moorhouse, D. Zou. — London : Routledge, 2023. — 184 p.

Статья конференции QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379806

ПРЕИМУЩЕСТВА И ОГРАНИЧЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ПРИ ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Сафоева Нодира[a]

Аннотация

Статья рассматривает возможности и риски использования искусственного интеллекта в изучении английского языка. ИИ помогает адаптировать обучение под ученика и тренировать языковые навыки, однако несет риски ошибок и снижения личных усилий, оставаясь лишь вспомогательным инструментом.

Ключевые слова: искусственный интеллект, английский язык, цифровое образование, иностранный язык, ChatGPT, генеративный искусственный интеллект, языковые навыки, персонализированное обучение

a *Ташкентский государственный транспортный университет, студентка 3 курса, группа TNI-3R-24, Ташкент, Узбекистан*

Annotaciya

Maqalada ingliz tilin úyreniwde jasandı intellekt texnologiyalarınan paydalanıwdıń múmkinshilikleri hám qáwip-qáterleri kórsetilgen. Jasandı intellekt bilimlendiriwdi studentke maslastırıwǵa hám til kónlikpelerin rawajlandırıwǵa kómeklesedi. Biraq, ol qáteliklerge jol qoyıw hám ǵárezsizliktiń tómenlewi qáwpin tuwdıradı. Sol sebıplı, ol tek kómekshi qural bolıp qalıwı kerek.

Gilt sózler: jasandı intellekt, ingliz tili, cifrlı bilim, shet tili, ChatGPT, generativ jasandı intellekt, til kónlikpeleri, jekeletilgen bilim

Annotatsiya

Maqolada ingliz tilini o'rganishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning imkoniyatlari va xavflari ko'rib chiqilgan. Sun'iy intellekt ta'limni talabaga moslashtirishga va til ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, u xatolarga yo'l qo'yish hamda mustaqillikning kamayishi xavfini tug'diradi. Shu sababli, u faqat yordamchi vosita bo'lib qolishi kerak.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ingliz tili, raqamli ta'lim, chet tili, ChatGPT, generativ sun'iy intellekt, til ko'nikmalari, individuallashtirilgan ta'lim

Abstract

The article highlights the opportunities and risks of using artificial intelligence technologies in learning English. Artificial intelligence helps adapt education to the student and develop language skills. However, it poses risks of making errors and reducing independence. Therefore, it should only remain a supportive tool.

Keywords: artificial intelligence, English language, digital education, foreign language, ChatGPT, generative artificial intelligence, language skills, personalized learning

1 ВВЕДЕНИЕ

Современная система образования активно развивается под влиянием цифровых технологий. Одним из наиболее заметных направлений трансформации является внедрение искусственного интеллекта (ИИ) в преподавание иностранных языков, где критически важны постоянная практика, мгновенная обратная связь и индивидуальный подбор материала. ИИ позволяет создавать интерактивную среду для самостоятельных занятий. Современные генеративные системы способны моделировать диалоги, объяснять грамматику и анализировать тексты. Исследования последних лет фиксируют экспоненциальный рост научного интереса к использованию ChatGPT и других AI-инструментов в языковом образовании (ScienceDirect).

Главное преимущество ИИ заключается в адаптации обучения под уровень подготовки, темп и потребности конкретного студента. Системы способны изменять сложность текстов, внедрять ин-

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

терактивные упражнения и обеспечивать практику вне аудитории. Использование чат-ботов для моделирования повседневных диалогов или собеседований значительно повышает вовлечённость, развивает навыки говорения и снижает языковые барьер (doi.org).

В области письменной речи ИИ детально выявляет грамматические, лексические и стилистические ошибки, помогая студенту понять их причины. Лексический запас расширяется за счёт контекстуального подбора синонимов, антонимов и автоматической генерации упражнений на закрепление новых слов. В целом, систематические обзоры применения ChatGPT в методике EFL (English as a Foreign Language) подтверждают его эффективность для автономии учащихся (IJCES).

Несмотря на технологический потенциал, интеграция ИИ сопряжена с рядом критических вызовов. Во-первых, генеративные модели склонны к «галлюцинациям» — созданию убедительных, но фактически или языково ошибочных текстов, что требует от учащегося развитого критического мышления. Во-вторых, избыточное делегирование ИИ домашних заданий или переводов без последующего анализа блокирует формирование собственных когнитивных и языковых навыков. В-третьих, доступность генерации готовых текстов размывает понятие авторства, требуя от вузов чётких правил регламентации академической добросовестности. Наконец, передача персональных данных сторонним сервисам создаёт риски конфиденциальности, а неравный доступ к платным технологиям углубляет цифровой разрыв.

ЮНЕСКО акцентирует внимание на необходимости человекоцентричного подхода и этического регулирования генеративного ИИ в образовании (ЮНЕСКО). British Council отмечает, что ИИ уже стал базой для создания учебных материалов, коррекции языка и оценивания, однако подчёркивает, что технология должна лишь дополнять учебный процесс. Проведённые в 2025 году исследования British Council подтверждают, что ИИ эффективен исключительно как поддерживающий инструмент, тогда как преподаватель сохраняет центральную роль в организации обучения (British Council).

Заключение Искусственный интеллект открывает новые горизонты для персонализации, автономии и интенсивной практики английского языка. Однако он не способен заменить преподавателя или компенсировать отсутствие самостоятельных усилий студента. Риски дезинформации, академического плагиата и технологической зависимости требуют рационального подхода. Наиболее эффективной моделью является гибридное обучение: ИИ выступает как кастомизированный тренажёр для оперативной практики и обратной связи, а преподаватель обеспечивает педагогическое руководство, контроль качества знаний и развитие живых коммуникативных навыков. Вместе с тем ИИ не должен рассматриваться как полноценная замена преподавателю или самостоятельной учебной деятельности. Недостоверность отдельных ответов, риск чрезмерной зависимости от технологий, проблемы академической добросовестности, конфиденциальности и цифрового неравенства требуют ответственного подхода к использованию таких инструментов.

Следовательно, наиболее рациональным является сочетание традиционных методов преподавания с возможностями искусственного интеллекта. При таком подходе технология становится дополнительным инструментом, который помогает студенту практиковать английский язык и получать обратную связь, тогда как преподаватель обеспечивает педагогическое руководство, контроль качества и развитие коммуникативных и критических навыков обучающихся.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] British Council. Artificial intelligence in English language teaching: Preparing for the future. – London: British Council, 2025. – 42 p.

[2] Du D., Daniel F. A systematic review of AI-powered chatbots for English as a foreign language learning and teaching Scienc eDirect: Computers and Education: Artificial Intelligence. – 2024. – Vol. 6. – No. 100230. – pp. 1–15.

[3] UNESCO. Guidance for generative AI in education and research. – Paris: UNESCO, 2023. – 48 p.

[4] Zamzami Z. The Role of ChatGPT in English as a Foreign Language (EFL) Learning and Teaching: A Systematic Review IJCES: International Journal of Contemporary Education Studies. – 2024. – Vol. 1. – No. 107. – pp. 12–28.

Conference paper QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379811

THE POTENTIAL OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

K. Ibragim[a] | **G. Satylkhanova**[b]

Abstract

This article explores how artificial intelligence can contribute to psychological and pedagogical support for children with special educational needs. Within the digital transformation of education, AI technologies are considered tools for adapting teaching and learning to individual characteristics and creating accessible learning environments. Particular attention is given to tailoring the content and difficulty of instructional materials, designing individual learning pathways, and tracking educational progress. The article also examines the role of AI in reducing communication barriers and organising psychological and pedagogical support around each child's needs.

Keywords: artificial intelligence, special educational needs, inclusive education, psychological and pedagogical support, digital technologies, individual learning pathway, children

a *Head of the Department of Pedagogy, Candidate of Pedagogical Sciences, Shymkent University, Shymkent, Kazakhstan*

b *Acting Head of the Department of Foreign Languages for Technical Specialities, Doctor of Philosophy (PhD), M. Auezov South Kazakhstan Research University, Shymkent, Kazakhstan*

Аннотация

Мақала айрықша билим бериў зәрүрликлери бар балаларды психологиялық-педагогикалық қоллап-қуўатлаўда жасанды интеллектти қолланыў мүмкиншиликлерин таллаўға арналған. Билим бериўди цифрластырыў жағдайында бул технологиялар оқыў процесин баланың жеке өзгешеликлерине бейимлестириў ҳәм қолжетимли билим бериў ортасын қәлиплестириў қуралы сыпатында қарастырылады. Оқыў материалларының мазмуны ҳәм қурамалылық дәрежесин таңлаўға, жеке билим алыў траекторияларын дүзиўге ҳәм оқыў жетискенликлерин бақлап барыўға айрықша итибар қаратылған. Жасанды интеллекттиң қарым-қатынастағы тосқынлықларды жеңип өтиўдеги ҳәм ҳәр бир баланың зәрүрликлерин есапқа алған ҳалда психологиялық-педагогикалық қоллап-қуўатлаўды шөлкемлестириўдеги орны ашып көрсетиледи. Гилт сөзлер: жасанды интеллект, айрықша билим бериў зәрүрликлери, инклюзив билим бериў, психологиялық-педагогикалық қоллап-қуўатлаў, цифрлық технологиялар, жеке билим алыў траекториясы, балалар.

Аннотация

Статья посвящена анализу возможностей применения искусственного интеллекта в психолого-педагогической поддержке детей с особыми образовательными потребностями. В условиях цифровизации образования данные технологии рассматриваются как инструмент адаптации учебного процесса к индивидуальным особенностям ребенка и формирования доступной образовательной среды. Особое внимание уделяется подбору содержания и уровня сложности учебных материалов, построению индивидуальных образовательных траекторий и отслеживанию учебных достижений. Раскрывается роль искусственного интеллекта в преодолении коммуникативных барьеров и организации психолого-педагогической поддержки с учетом потребностей каждого ребенка.

Ключевые слова: искусственный интеллект, особые образовательные потребности, инклюзивное образование, психолого-педагогическая поддержка, цифровые технологии, индивидуальная образовательная траектория, дети

The development of education is closely connected to the digital transformation of society. Rapid advances in information technology are changing teaching methods and encouraging pedagogical approaches that respond to learners' individual characteristics. Providing high-quality education and effective support for children with special educational needs has therefore become an important area of educational research.

Inclusive education is a central principle of contemporary education policy, intended to ensure equal opportunities for all learners. A key task is to create

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

conditions in which children with special educational needs can participate fully in learning. Their cognitive, psychological and physiological characteristics require specific approaches to the organisation of teaching. Conventional educational provision does not always meet these needs adequately, increasing the demand for appropriate technologies.

Several difficulties continue to affect inclusive education. Shortages of specialist staff, insufficient professional preparation among teachers, limited facilities and equipment, and prevailing social stereotypes impede comprehensive support for children with special educational needs. Research into inclusive education and effective approaches to psychological and pedagogical support is consequently an important scholarly task.

Documents adopted by international organisations have substantially influenced the development of inclusive education. The United Nations Convention on the Rights of the Child affirms every child's equal right to education [1].

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities emphasises the need for people with special needs to participate fully in society [2]. The Salamanca Statement identifies inclusive education as a priority for national education policies [3]. These international instruments establish the legal and social foundations of inclusive education.

Although artificial intelligence (AI) offers considerable opportunities for inclusive education, its practical application presents complex challenges and limitations. Alongside the benefits of digital technologies, scholarly literature frequently examines their pedagogical, technical and social risks. A critical assessment is therefore needed when considering AI as a means of supporting children with special educational needs.

One major difficulty is the inadequacy of technical infrastructure in educational institutions. Many schools lack sufficient modern devices, high-speed internet access or specialised software. According to N. Selwyn, effective implementation of digital technologies requires dependable technical infrastructure as well as access to software [4, p. 75].

Limited technical resources are a particular obstacle to the widespread use of AI in rural educational institutions.

Teachers' professional preparation presents another significant challenge. Integrating AI into teaching requires digital competence in addition to subject knowledge. Teachers are often insufficiently prepared, either psychologically or methodologically, to adopt new technologies. UNESCO studies indicate that teachers' digital literacy directly affects the quality of inclusive education [5].

Selecting suitable digital tools is also important when working with children with special educational needs. Some applications may not match an individual child's psychological or physiological characteristics. In such cases, technology can create additional difficulties instead of improving the quality of learning.

Data security is another pressing concern. AI systems collect substantial amounts of information about learners, potentially including their attainment, behaviour, emotional state and individual characteristics. S. Zuboff notes that the uncontrolled use of data collected by digital platforms threatens personal privacy [6]. Ethical standards for storing and processing information are therefore an important requirement in education.

AI technologies have become increasingly common in education in recent years. By analysing a learner's activities, AI can help establish an individual learning pathway suited to the learner's abilities and needs. These systems can also adapt instructional materials, assess attainment and identify difficulties that arise during learning.

The potential of AI to support children with special educational needs warrants particular attention. Such systems can personalise educational content, support children's social adjustment and strengthen their motivation to learn. For example, speech recognition applications can assist children with speech impairments, while text-to-speech technologies provide a useful resource for learners with visual impairments.

Introducing AI into education also raises concerns about unequal access to technical resources, teachers' digital competence and the security of personal data. Systematic analysis of AI's capabilities and the conditions for its effective use in inclusive education is therefore necessary.

Providing effective support for children with special educational needs is a major pedagogical task in inclusive education. In recent years, AI technologies have expanded the range of available support tools and made it possible to adapt learning to individual characteristics. AI applications are understood as digital resources that can encourage cognitive engagement, support social adjustment and develop independent learning skills, in addition to performing technical functions.

One of AI's main practical applications in supporting children with special educational needs is the personalisation of educational content. Children differ in the speed at which they process information, their memory capacities and their pace of learning; a uniform teaching approach is therefore unlikely to work equally well for everyone. AI systems can analyse learners' activities, automatically adjust task difficulty and provide adapted materials. This approach is particularly useful for children with differences in cognitive development.

Adaptive learning platforms allow children with special educational needs to revisit material and access it in visual or audio formats. Some digital systems, for instance, convert text into audio, enabling learners with visual impairments to participate more actively in learning. Applications that guide learners through tasks step by step can also strengthen their confidence.

AI technologies also have an important role in teaching children with autism spectrum disorders. These children often experience difficulties with social interaction and understanding emotions. Digital applications based on visual communication and interactive programmes can help them engage with their surroundings. Some AI systems provide exercises for recognising emotions in facial expressions, contribut-

ing to the development of social adaptation skills.

Speech recognition technologies are becoming a valuable means of support for children with speech impairments. Specialised AI applications monitor sound production and help children improve their speech. Text-to-speech and speech-to-text systems can also reduce communication barriers and make learning activities more accessible.

In practical terms, AI can improve the efficiency of teachers' work. AI systems can automatically analyse learners' achievements and difficulties and present relevant information to teachers. This helps teachers identify each child's needs and arrange timely pedagogical support. Some platforms also assist in adjusting teaching strategies by analysing classroom participation and learning outcomes.

AI technologies are also important for children receiving education at home. When integrated with distance learning platforms, these systems help maintain contact between teachers and learners and support continuity of education. Virtual assistants and chatbots answer learners' questions and offer additional explanations as they complete assignments. This form of digital support contributes to the development of independent learning skills.

Monitoring emotional well-being is another important application of AI in supporting children with special educational needs. Some contemporary systems can identify a child's psychological state by analysing vocal intonation, facial movements or activity levels. This enables teachers and psychologists to monitor emotional well-being and provide support when needed.

Nevertheless, AI technologies cannot fully replace teachers. Emotional support, humane interaction and social relationships are essential when teaching children with special educational needs. AI should therefore be regarded as a supplementary tool for improving educational practice.

AI technologies can thus increase the effectiveness of support for children with special educational needs. They create opportunities to personalise instruction, take account of learners' abilities and support social adjustment. These applications can, in turn, improve the quality of inclusive education.

AI technologies are becoming an important component of education in a digital society. Advances in information technology are renewing teaching methods and enabling the development of systems that account for individual differences among learners. AI has particular relevance to inclusive education because it allows more flexible organisation of learning, personalisation of content and effective pedagogical support for children with special educational needs.

Artificial intelligence comprises software and hardware systems capable of performing functions resembling human intellectual activity. Its principal functions include information processing, analysis, memory, decision-making and elements of self-improvement. In education, AI can analyse learners' activities and offer materials suited to their needs. By automating aspects of instruction, these systems can also improve teachers' efficiency.

Adaptive learning is one of the technologies gaining ground in education. It creates individual learning pathways by analysing learners' attainment, pace of learning and approaches to completing tasks. Whereas conventional instruction often assigns the same tasks to all learners, adaptive systems account for individual abilities and present materials in personalised formats. This is especially important for children with special educational needs, whose cognitive processing and levels of understanding vary.

Adaptive learning platforms can automatically identify difficulties and provide additional tasks or explanatory materials. This can strengthen motivation and support the gradual acquisition of knowledge. By analysing children's progress, AI systems can also help teachers make informed pedagogical decisions.

Speech-to-text technology is another important application of AI in education. These systems automatically convert spoken language into written text and are considered a useful means of support for children with speech or hearing differences. Displaying a teacher's oral explanation as text, for example, can help a learner access the information more fully. Speech recognition software can also make learning activities easier for children who experience difficulties with writing.

Some AI platforms also offer text-to-speech functionality. This is particularly important for learners with visual impairments. Providing educational materials in audio form broadens access to information and enables more active participation in learning.

Chatbots have become increasingly common in educational settings in recent years. These applications interact with users through text or voice. In education, they can answer questions promptly, explain assignments and help organise learning. Chatbots are particularly relevant to children with special educational needs because they can function as digital assistants available at any time.

Chatbots can tailor their responses to learners' attainment levels and guide them through assignments step by step. This supports independent learning and builds confidence. AI chat systems can also identify recurring difficulties and provide teachers with additional information.

Virtual assistants also play an important role in education. Their functions include organising study schedules, providing assignment reminders, suggesting supplementary materials and monitoring engagement. Some assistants can analyse a learner's learning style and recommend effective study methods. These technologies can be particularly useful in distance education.

Emotion recognition is a further area of contemporary AI development. These technologies can identify emotional states by analysing facial movements, vocal intonation or behavioural characteristics. In educational settings, they allow monitoring of learners' fatigue, interest or anxiety.

Emotion recognition technologies have practical relevance when working with children with special educational needs. Some children may be unable to ex-

press their emotions openly. In such cases, AI systems can help teachers identify a child's psychological state. This can facilitate timely pedagogical support and help create an emotionally supportive learning environment.

AI technologies therefore offer a broad range of possibilities in education. Adaptive learning platforms, speech recognition applications, chatbots, virtual assistants and emotion analysis systems can improve educational quality and support children with special educational needs. They also create opportunities to personalise teaching, improve pedagogical support and strengthen learners' social adjustment.

Through adaptive learning platforms, virtual assistants, speech recognition systems and applications that identify emotional states, AI can support the learning activities of children with special educational needs. These digital tools can increase motivation, contribute to social adjustment and develop learners' capacity for independent work. They can also improve teachers' efficiency and simplify the organisation of instruction.

At the same time, the study's findings indicate several challenges associated with introducing AI into education. Inadequate technical infrastructure, differences in teachers' digital preparation and concerns about data security prevent the full realisation of AI's potential. Technology also cannot completely replace interpersonal relationships, since emotional support and interaction with educators remain especially important for children with special educational needs.

AI should accordingly be viewed as an additional pedagogical resource within inclusive education. It supports the effective organisation of learning without fully replacing teachers' professional work. The use of digital technologies in education therefore requires a balanced approach to pedagogical, psychological and ethical considerations.

REFERENCES

[1] United Nations. Convention on the Rights of the Child. New York, 1989.

[2] Republic of Kazakhstan. Law on the Ratification of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Astana, 2015.

[3] The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. Paris, 1994.

[4] Selwyn, N. Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education. Cambridge: Polity Press, 2019. 160 pp.

[5] UNESCO. Global Education Monitoring Report 2021: Inclusion and Education – All Means All. Paris: UNESCO, 2021.

[6] Zuboff, S. The Age of Surveillance Capitalism. New York, 2019.

Статья конференции QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379815

ЦИФРОВАЯ РЕКОНСТРУКЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ СРЕДСТВАМИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА КАК СПОСОБ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Рысбаева Анар Баратаевна[a]

Аннотация

В статье рассматривается цифровая реконструкция художественной реальности средствами искусственного интеллекта (ИИ) как инновационный подход к интерпретации литературного произведения в современном филологическом образовании. Актуальность исследования обусловлена необходимостью преодоления фрагментарности читательского восприятия и поиска новых способов глубокого погружения обучающихся в поэтику текста. Авторы обосновывают применение генеративных языковых моделей (LLM) и мультимедийных технологий в качестве исследовательского инструментария, позволяющего перевести фундаментальные литературоведческие категории – хронотоп, систему персонажей, авторский стиль и этнопоэтические константы – в плоскость наглядного пространственно-смыслового моделирования. В работе представлена методическая система, включающая алгоритмизацию филологического инжиниринга промптов, построение интерактивных ментальных карт и проверку устойчивости авторского замысла через методы реконструкции контекста. Особое внимание уделено герменевтическому потенциалу ИИ: взаимодействие с алгоритмом рассматривается как субъектно-ориентированный диалог, активизирующий критическое мышление и читательскую рефлексию. Раскрываются дидактическая матрица проведения аналитических семинаров, а также границы применимости технологий ИИ с учетом академической этики и проблемы нейросетевых симуляций. Сделан вывод о том, что цифровая реконструкция не заменяет традиционный анализ, а выступает катализатором смыслового поиска, превращая изучение литературы в осознанный исследовательский процесс. Материалы исследования могут быть использованы при разработке учебных курсов по методике преподавания литературы и цифровым гуманитарным наукам.

Ключевые слова: цифровая реконструкция, искусственный интеллект, интерпретация текста, генеративные языковые модели, хронотоп, филологическое образование, герменевтический анализ

a *Магистр педагогических наук, докторант 1курса, КазНУ имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан*

Abstract

This article examines the digital reconstruction of artistic reality by means of artificial intelligence (AI) as an innovative approach to interpreting literary works in contemporary philological education. The relevance of the study stems from the need to overcome the fragmented nature of modern reading perception and to discover new methods for immersing students in text poetology. The author substantiates the application of large language models (LLMs) and generative multimedia technologies as an analytical research toolkit that translates foundational literary concepts – such as chronotope, character systems, authorial style, and ethnopoetic constants – into a framework of visual, spatial, and semantic modeling. The study proposes a methodological framework that includes the algorithmization of philological prompt engineering, the construction of interactive mind maps, and the testing of authorial intent through contextual reconstruction techniques. Special attention is paid to the hermeneutic potential of AI: interaction with generative algorithms is conceptualized as a learner-centered dialogue that enhances critical thinking and reader reflection. The paper details a didactic matrix for conducting analytical seminars and addresses the boundaries of AI integration, taking into account academic ethics and the risks of neural network hallucinations. It is concluded that digital reconstruction does not replace traditional analysis, but rather serves as a catalyst for semantic exploration, transforming the study of literature into a conscious, immersive research process. The findings can be applied to designing courses in literary pedagogy and Digital Humanities.

Keywords: digital reconstruction, artificial intelligence, text interpretation, large language models, chronotope, philological education, hermeneutic analysis

На сегодняшний день многие психологические

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

исследования посвящены проблеме восприятия информации человеком. Актуальность этой проблемы, доказанная нарастающим к ней интересом, обусловлена тем, что сознание человека на разных этапах эволюции и научно-технического прогресса подвергается различного характера изменениям. В первую очередь это, как правило, проявляется на ментальном уровне. Если в недалёком прошлом большинство людей отличалось способностью удерживать своё внимание на чём-либо долгое время и воспринимать большое количество информации, то сейчас данные показатели изменились: внимание рассеивается всё быстрее, а информация даётся сложно.

Данная проблема, на наш взгляд, наиболее сильно отражается на качестве образования. Известно, что наиболее уязвимым к изменениям слоем общества является подрастающее поколение. На этапе обучения на плечи преподавателя ложится задача – суметь управлять вниманием обучающихся в течение учебного времени и сделать его максимально качественным. В этой связи мы предлагаем рассмотреть настоящий недостаток на примере занятий по литературе. Литература – это, в первую очередь, большое количество художественных текстов. Однако в современных условиях преподаватели сталкиваются с такой проблемой, что обучающиеся всё реже обращаются к этим текстам, предпочитая им краткие содержания, представленные на просторах сети Интернет [1]. Тем не менее, нам представляется, что распространённое мнение о том, что обучающимися управляет лень, весьма ошибочно. Такое мышление слишком узко, так как оно не учитывает ряд факторов. Во-первых, «нечитающие» ученики были во все времена, поэтому не следует обосновывать данную проблему лишь влиянием времени; во-вторых, переход от полных оригинальных текстов к их кратким пересказам – последовательный процесс, мотивированный желанием облегчить постижение новой информации и сэкономить время; наконец, регулярно развивающиеся инновационные технологии, техника и т.д. оказывают влияние на ментальное состояние обучающихся. Преобладание клипового, фрагментарного мышления и визуального способа усвоения информации зачастую затрудняет погружение обучающихся в сложную структуру классического литературного произведения. Сегодняшние школьники воспринимают линейное чтение и традиционный анализ художественного текста как отчуждённый и формальный процесс [2, с. 197]. В таких условиях важной задачей методики преподавания литературы становится поиск такого инструментария, который способен оказать содействии в достижении образовательных целей без упрощения содержания художественного произведения. Решение данной проблемы мы видим в намеренном комбинировании традиционных и инновационных средств обучения. Одним из перспективных вариантов ответов на такой научно-методический «вызов» является интеграция технологий искусственного интеллекта (далее – ИИ) в практику филологического анализа. Возможности ИИ позволяют реализовать цифровую реконструкцию текста с целью воссоздания художественного пространства, хронотопа и системы персонажей.

Цифровая реконструкция воспринимается нами в настоящей статье как самостоятельный метод интерпретации художественного произведения. Использование возможностей ИИ школьниками и студентами позволяет им самим выступать в роли исследователей-архитекторов, восстанавливающих контекст произведения, верифицирующих литературоведческие гипотезы и моделирующих скрытые смысловые пласты текста. К важным преимуществам ИИ следует отнести то, что он позволяет сопоставить языковые единицы, выявить особенности индивидуального авторского стиля, воссоздать историко-культурные лакуны и визуализировать поэтическую систему произведения. Читатель, в свою очередь, обращаясь к такому виду анализа, прибегают к критической рефлексии и попытке глубокой филологической верификации результатов.

Методологический базис цифровой реконструкции художественной реальности строится на стыке классического литературоведения и концепций Digital Humanities. В центре этого подхода лежит представление о литературном произведении как о сложной, динамической системе, обладающей собственным пространственно-временным континентом, внутренней логикой и зашифрованным авторским кодом.

Вводя категорию «цифровая реконструкция», мы опираемся на следующие фундаментальные понятия: художественный мир, хронотоп, текст, деталь, образ, система персонажей. В этой связи наиболее интересным явлением в контексте настоящего исследования является русскоязычная литература Казахстана. Это обусловлено, в первую очередь, тем, что инструменты ИИ позволяют перевести категорию хронотопа из абстрактной плоскости в наглядную, воссоздавая топографию, исторический быт и атмосферу эпохи на основе текстовых маркеров. Кроме того, генеративные модели дают возможность анализировать устойчивые этнопоэтические константы, метафорические ряды и ключевые мотивы. Реконструкция в данном случае выступает как способ «расшифровки» индивидуального стиля писателя через выделение его опорных элементов. Тем не менее, нельзя утверждать, что перед нами нечто абсолютно новое: процесс цифрового моделирования подчинен классическому правилу герменевтики – пониманию части через целое и целого через часть. Формулируя запрос (промпт) к ИИ, исследователь вынужден глубоко всматриваться в деталь текста, а полученный результат моделирования проверить на соответствие общему авторскому замыслу, так как ИИ – это машина, для которой свойственно ошибаться [3]. Это говорит о том, что ошибочно предположение, что цифровая реконструкция с целью интерпретации художественного произведения – это автоматическая визуализация текста. Напротив, пе-

ред нами достаточно эффективный в современных реалиях инструмент опредмечивания теоретико-литературных категорий, превращающий пассивное восприятие структуры произведения в активный процесс ее пространственно-смыслового воссоздания.

Потенциал средств ИИ в филологическом анализе текста обусловлен также тем, что он позволяет создать динамическую диалоговую среду, ведь, как известно, русскоязычная литература Казахстана как феномен – это диалог культур, который преподавателю необходимо максимально подробно раскрыть, причём сделать это нужно в поликультурной казахстанской образовательной среде. Однако перед нами диалог особого типа. ИИ не призван выполнить работу за студента. Напротив, он способен дать хороший результат при условии, что студенты предварительно ознакомлены с особенностями изучаемого художественного произведения, так как чтобы задать релевантный запрос ИИ, необходимо предварительно отрефлексировать авторскую позицию, вычленить сквозные мотивы и вчитаться в подтекст. Также преимуществом ИИ является то, что он способен найти в тексте то, что скрыто для студентов после первого прочтения. В результате цифровой интерпретации текста студенты могуот обнаружить скрытые семантические сцепления, аллюзии и этнопоэтические константы, которые часто ускользают при беглом чтении. При этом ИИ не интерпретирует произведение вместо человека – он провоцирует читателя на субъектную оценку, предлагая варианты прочтения или варианты сжатия смысла. Возникающий герменевтический круг – от первого знакомства с текстом через формулирование гипотезы для нейросети к критическому филологическому суждению о сгенерированном ответе – обеспечивает качественный переход от формального восприятия сюжета к погружению в глубинную поэтику автора.

В рамках настоящего исследования мы предлагаем следующий алгоритм работы с ИИ с целью интерпретации художественного произведения:

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] зафиксировать первоисточник с точным указанием цитатного материала;

[2] выбрать желаемый формат результата работы (таблица, карта, портрет и др);

[3] введение исследовательских ограничений (при необходимости) [4].

[4] В результате такой работы студент или школьник учится переводить сложные филологические категории – такие как субъектная организация, внутренний монолог или художественная деталь – в четкие дидактические параметры для алгоритма. В результате составление промпта само по себе становится интенсивной исследовательской работой, требующей досконального знания текста и понимания логики построения литературной формы. Применение генеративных нейросетей позволяет перевести категорию хронотопа из абстрактно-теоретического понятия в предметно-осязаемую, исследуемую реальность. Опираясь на текстовые маркеры – топонимы, бытовые детали, архитектурные описания и временные указатели – обучающиеся с помощью ИИ реконструируют пространственно-временной континуум произведения во всей его историко-культурной полноте. Искусственный интеллект помогает воссоздать не только внешнюю топографию (городское пространство, интерьер, пейзаж), но и эмоционально-символическую атмосферу эпохи, выявляя, как географическое пространство соотносится с внутренним состоянием персонажей. Воссоздание пространственных моделей через текст и мультимедийные генераторы превращает читателя в исследователя-картографа, который анализирует, как авторская концепция времени и пространства определяет движение сюжета и формирует ценностный каркас произведения.

[5] Наконец, реконструкция системы персонажей с помощью искусственного интеллекта направлена на раскрытие сложных психопоэтических связей, иерархии конфликтов и речевой индивидуализации героев. Метод моделирования «диалога с персонажем» на основе его аутентичного речевого портрета, лексических привычек и мотивационной базы дает обучающимся уникальный иммерсивный опыт [5]. Задавая вопросы виртуальному воплощению героя, студент обязан верифицировать каждый ответ ИИ на предмет соответствия первоисточнику, что исключает искажение авторского замысла. Такой подход позволяет глубоко проанализировать внефабульные связи, оппозиции «свой – чужой», а также проследить эволюцию характера персонажа в контексте динамики всего литературного произведения.

[6] Исходя из этого, справедливо заключить, что цифровая реконструкция художественной реальности средствами ИИ выступает не просто современным вспомогательным инструментом, а полноценным методом интерпретации литературного текста. Тем не менее, данный подход не заменяет классическое чтение, а углубляет его, превращая аналитическую работу с произведением в осознанный, иммерсивный и герменевтически насыщенный процесс.
СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

[7] Галактионова Т.Г. Чтение школьников как социально-педагогический феномен открытого образования [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://new-disser.ru/_avtoreferats/01004245503.pdf (дата обращения: 26.09.2026)

[8] Галицких Е.О. Чтение с увлечением: иммерсивные и интерактивные технологии в преподавании литературы / Е. О. Галицких. – Москва : Флинта, 2022. – 264 с.

[9] Сысоев П.В. Искусственный интеллект в образовании: осведомленность, готовность и практика применения преподавателями высшей школы технологий искусственного интеллекта в профессиональной деятельности [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://elibrary.ru/item.asp?id=54967977 (дата обращения: 27.09.2026)

[10] Сысоев П.В. Использование студентами средств генеративного искусственного интеллекта при подготовке квалификационных работ [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://elibrary.ru/item.asp?id=83151277 (дата обращения: 28.09.2026)

[11] Цифровые гуманитарные науки : хрестоматия / под редакцией М. Террас, Д. Найхана, Э. Ванхутте ; перевод с английского под редакцией И. В. Бакалова. – Красноярск : Сибирский федеральный университет, 2022. – 432 с.

Статья конференции QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379820

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ МАСТЕРСТВО ПЕДАГОГА НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ЭПОХУ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Таджимуратова Агнат Полатовна[a]

Аннотация

В статье рассматриваются современные направления развития качественного образования и активного внедрения искусственного интеллекта. Особое внимание уделяется изменению профессиональной роли учителя начальных классов, современным методам обучения, возможностям использования искусственного интеллекта в образовательном процессе и профессиональном развитии педагога. Анализируется международный опыт, а также рассматриваются возможности его адаптации к практике начального образования в Узбекистане. Обосновывается необходимость формирования у педагогов не только цифровой, но и искусственно-интеллектуальной компетентности, включающей этическое, критическое и педагогически целесообразное использование новых технологий.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальное образование, профессиональное мастерство педагога, современные методы обучения, международный опыт

a *общеобразовательная школа №50 города Нукуса, учитель начальных классов, учитель высшей категорий, Нукус, Узбекистан*

Annotaciya

Maqalada sapalı bilimlendiriwdi rawajlandırıw hám jasalma intellektti jedel engiziwdiń zamanagóy baǵdarları kórip shıǵılǵan. Baslawısh klass muǵalliminiń kásiplik rolin ózgertiw, oqıtıwdıń zamanagóy usılları, bilimlendiriw procesinde jasalma intellektten paydalanıw imkaniyatları hám pedagogtıń kásiplik rawajlanıwına ayrıqsha itibar qaratılmaqta. Xalıqaralıq tájiriybe tallanıp, onı Ózbekstandaǵı baslawısh bilimlendiriw ámeliyatına beyimlestiriw imkaniyatları kórip shıǵılmaqta. Pedagoglarda tek ǵana sanlı emes, al jańa texnologiyalardan ádep-ikramlılıq, sın kózqarastan hám pedagogikalıq jaqtan maqsetke muwapıq paydalanıwdı óz ishine alǵan jasalma intellekt kompetenciyasın qáliplestiriw zárúrligi tiykarlanadı.

Gilt sózler: jasalma intellekt, baslawısh bilimlendiriw, pedagogtıń kásiplik sheberligi, zamanagóy oqıtıw usılları, xalıqaralıq tájiriybe

Abstract

The article examines modern directions for developing high-quality education and the active implementation of artificial intelligence. Particular attention is paid to changing the professional role of the primary school teacher, modern teaching methods, the possibilities of using artificial intelligence in the educational process, and the professional development of the teacher. International experience is being analyzed, and opportunities for its adaptation to the practice of primary education in Uzbekistan are being considered. The necessity of forming not only digital but also artificial-intellectual competence in educators, including the ethical, critical, and pedagogically appropriate use of new technologies, is substantiated.

Keywords: artificial intelligence, primary education, teacher's professional mastery, modern teaching methods, international experience

Введение Современное образование развивается в условиях стремительного технологического развития. Развитие цифровых технологий, интерактивных образовательных платформ и искусственного интеллекта обусловливает появление новых направлений обучения и изменение требований к профессиональной деятельности учителя.

Особенно важным этот процесс является для начальной школы. Именно на начальном этапе формируются базовые учебные навыки ребёнка: умение читать и понимать текст, писать, считать, анализировать информацию, задавать вопросы, сотрудничать с другими людьми и самостоятельно искать решение учебной задачи. Появление искусственного интеллекта создаёт новые возможности для дифференцированного обучения, подготовки дидактических материалов, разработки заданий различного уровня сложности, анализа типичных ошибок учащихся и профессионального самообразования педагога. Вместе с тем использова-

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

ние ИИ требует от учителя развития критического мышления, цифровой грамотности. Таким образом, актуальность темы определяется необходимостью поиска баланса между технологическими инновациями и сохранением ведущей роли учителя в образовательном процессе.

1. Искусственный интеллект и международный опыт как инструменты повышения качества образования и трансформации роли учителя начальных классов.

Качественное образование сегодня нельзя рассматривать исключительно как передачу учащимся определённого объёма знаний. Оно предполагает формирование способности применять знания, анализировать информацию, решать проблемы, сотрудничать, проявлять самостоятельность и ответственность. Искусственный интеллект может выступать дополнительным инструментом достижения этих целей. Качество образовательного результата зависит не от самого факта использования технологии, а от того, как, зачем и в какой педагогической ситуации она применяется. В начальной школе учитель может с помощью ИИ:

- разработать несколько вариантов заданий по одной теме;- адаптировать текст с учётом возраста и уровня подготовки детей;- создать дополнительные упражнения для закрепления материала;- составить план урока или отдельного этапа урока;- подготовить материал для индивидуальной и групповой работы;- проанализировать типичные ошибки учащихся;- подготовить идеи для проектов, исследовательских и STEAM-заданий.

При этом окончательное решение всегда остаётся за педагогом. Учитель определяет образовательную цель, содержание, учитывает возраст учащихся, формирует задания, проверяет достоверность информации. Для образовательной системы Узбекистана международный опыт представляет значительный практический интерес. При этом речь не должна идти о механическом копировании зарубежных моделей. Международные практики необходимо соотносить с национальными образовательными целями, языковой и культурной средой, возрастными особенностями

учащихся и реальными условиями школы. Результаты TALIS 2024 показывают, что развитие навыков использования ИИ в преподавании и обучении является одним из наиболее востребованных направлений профессионального развития педагогов. При этом международная практика демонстрирует, что технологическое оснащение само по себе не гарантирует повышения качества образования. Необходимы методическая поддержка, подготовка учителей и правила ответственного использования ИИ.

В условиях распространения ИИ особенно важными становятся следующие профессиональные качества педагога:

1. Методическое мастерство. Учитель должен понимать цели обучения и уметь выбирать приемлемые методы, формы и средства работы.2. Цифровая грамотность. Необходимо уметь использовать современные цифровые инструменты, учитывать вопросы конфиденциальности, авторского права, безопасности персональных данных учащихся.3. Критическое мышление. Педагог должен понимать основные возможности и ограничения искусственного интеллекта. Информация требует проверки, сопоставления с учебником, образовательными стандартами и другими достоверными источниками.4. Коммуникативная компетентность - способность учителя понимать ребёнка, поддерживать его эмоционально, мотивировать и создавать атмосферу сотрудничества остаётся принципиально важной. Именно сочетание человеческих и технологических компетенций формирует современный профессиональный портрет учителя. При этом речь не должна идти о механическом копировании зарубежных моделей. Более эффективным является принцип адаптации: международные практики необходимо соотносить с национальными образовательными целями, языковой и культурной средой, возрастными особенностями учащихся и реальными условиями школы. В школе может быть создана модель «педагогического цифрового сообщества», в рамках которой учителя могут обмениваться удачными сценариями использования искусственного интеллекта, демонстрировать фрагменты уроков, обсуждать преимущества и недостатки различных цифровых инструментов, проводить взаимное наблюдение уроков и анализировать результаты учащихся.

Такой подход позволяет превратить повышение квалификации из формальной процедуры в постоянную профессиональную деятельность. Искусственный интеллект наиболее эффективно использовать не отдельно, а в сочетании с такими современными педагогическими технологиями, как проектное обучение, проблемное обучение, дифференцированное обучение,

игровые методы, STEAM-подход.

Проектная деятельность способствует развитию самостоятельности, исследовательских навыков и умения работать в команде. Например, во 2 классе на уроке Естествознания учащимся можно предложить проект «Мир растений нашего края». Дети собирают информацию, наблюдают за растениями, фотографируют их, составляют описание. ИИ может помочь учителю подготовить вопросы, структуру проекта и критерии оценивания, но содержание исследования создаётся самими учащимися. Заключение Искусственный интеллект становится частью образовательной среды и постепенно меняет содержание профессиональной деятельности педагога. Однако технологическая трансформация не отменяет значение учителя. Напротив, она повышает требования к его профессионализму. Учителю начальных классов сегодня необходимо быть одновременно предметником, методистом, организатором образовательной деятельности, наставником и цифровым педагогом. При этом особое значение приобретают критическое мышление, способность проверять информацию, этическая ответственность и готовность к

непрерывному профессиональному развитию. Для начального образования особенно важно то, что ребёнок должен оставаться активным участником образовательного процесса, а учитель — его наставником и организатором познавательной деятельности. Перспективной представляется модель, при которой искусственный интеллект используется для усиления педагогических возможностей: помогает учителю подготовить материал, дифференцировать задания, сэкономить время на рутинных операциях и организовать профессиональное самообразование. При этом цели обучения, педагогические решения, оценивание и ответственность остаются за человеком. Таким образом, внедрение международного опыта должно заключаться не в простом копировании зарубежных образовательных моделей, а в их творческой адаптации к национальной системе образования. В условиях Узбекистана особую роль может сыграть развитие школьных профессиональных сообществ, обмен педагогическим опытом и поэтапное формирование ИИ-компетентности учителей. Главная задача современного педагога заключается не в том, чтобы конкурировать с искусственным интеллектом, а в том, чтобы научиться использовать его возможности для повышения качества образования, сохраняя главное — человеческое общение, воспитание личности, развитие мышления и индивидуальный подход к каждому ученику.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] OECD. *Results from TALIS 2024: Country Notes — Uzbekistan*. OECD, 2025.

[2] Шермухаммадов, Б. Ш. Педагогическое мастерство: учебник / Б. Ш. Шермухаммадов, Б. К. Курбонова, Л. В. Воронина, М. А. Кучкарова, Ю. У. Эгамбердиева; Ферганский государственный университет. — Фергана, 2024. — 290 с.

[3] Уварова, В. Ю. Естествознание. 2 класс. Часть I: учебник для средних общеобразовательных школ с русским языком обучения. — Ташкент: «Novda Edutainment», 2026.

2

2-SEKCIYA

Til hám ádebiyat pánlerin oqıtıwdıń zamanagóy qatnasları hám innovaciyalıq metodları

Nukus, 16-oktabr 2026 • 32 maqala · 200–296-bet

Konferensiya maqolasi QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379822

ANTROPOSENTRIK PARADIGMA BORASIDA QARASHLAR

Satimboyeva Onorxon Anvarjon qizi[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada antroposentrik paradigmalar va ularning shakllanishi borasidagi nazariyalar yoritilgan bo'lib, yevropa, rus tilshunsoligi hamda o'zbek tilshunsoligida ushbu paradigma tarafdorlarining qarashlari batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: paradigma, antroposentrizm, semantik, sintaktik, kommunikatsiya, diskurs, konseptual tizim

a *O'Zdjtu mustaqil izlanuvchisi, University of economics and pedagogy katta o'qituvchisi, Andijon sh, O'zbekiston Respublikasi*

Аннотация

В данной статье рассматриваются антропоцентрические парадигмы и теории их формирования, а также подробно освещаются взгляды сторонников этой парадигмы в европейском, русском и узбекском языкознании.

Ключевые слова: парадигма, антропоцентризм, семантический, синтаксический, коммуникация, дискурс, концептуальная система

Abstract

This article examines anthropocentric paradigms and the theories of their formation, providing a detailed overview of the perspectives held by proponents of this paradigm in European, Russian, and Uzbek linguistics.

Keywords: paradigm, anthropocentrism, semantic, syntactic, communication, discourse, conceptual system

Antroposentrizm yunoncha so'zdan olingan bo'lib, yunoncha "antropos"-inson so'zidan olingan bo'lib, lotincha "sentrum" markaz ma'nosini bildirib, bu ilmiy yo'nalish markazida olam markazi bo'lgan inson turadi (Ma'ripov, 2022). Antroposentrik paradigmaga asosan til inson tafakkuri, idroki, tajribasi, maqsad va qadriyatlari bilan bog'liq bo'lgan metodologik yondashuv hisoblanadi. Bu yondashuv asosida tilga nafaqat struktraviy tarzda belgilar sistemasi balki, insonning onggi, idroki, dunyoqarashining verbal ifodasi hisoblanadi degan tamoyilga asosan ish yuritadi. Bunda tilshunoslik markaziga tildan foydalanuvchi subyekt ya'ni inson chiqadi va buning natijasida tilshunoslik tahlilida psixologik, ijtimoiy hamda madaniy faktorlar muhim ahamiyat kasb eta boshlaydi (Baratova, 2025).

Antroposentrik paradigmaning metodologik tizimi jahon, rus va o'zbek maktablarining uzoq yillik nazariy izlanishlari sintezi natijasida shakllandi. G'arb tilshunoslik maktabida antroposentrizmning fundamental asoslari buyuk nemis mutafakkiri Vilgelm Fon Gumboltd nomi bilan bog'liq. V.F. Gumboltd tilni o'lik mahsulot emas balki insoniyat ruhining uzluksiz, dinamik, ijodiy jarayoni deb bildi va til-millatlar ruhining tashqi namoyonidir: Millatning tili-uning ruhidir, uning ruhi-tilidir degan nazariyalarni ilgari surdi (Akramova, 2025). V.F. Gumboltd nazariyasini davom ettirgan yosh grammatiklar vakili German Paul ham nutq tahlilida shaxsning aqliy-psixologik jarayonlarini bosh mezon deb hisobladi (Bobomurodova, 2025). XX asr o'rtalarida Amerika maktablarida vujudga kelgan E.Sapir va B.L. Vhorfning "Lingvistik realitivizm" gipotezasi esa insonning atrofdagi borliqni idrok etishi va dunyoqarashi bevosita u so'zlashadigan til tizimiga bog'liq ekanligini isbotladi (Baratova, 2025).

Keyinchalik, G.Lakoff va M.Jonson o'zlarining "Konseptual metafora nazariyasi orqali inson borligini o'z tana a'zolar va his-tuyg'ulari asosida ya'ni mutlaqo antroposentrik tarzda konseptuallashtirishini ko'rsatib berdilar. Bu qarashlar. Chomskiyning generativ tilshunoslik ya'ni tilni ruhiy-mental hodisa sifatida o'rganish va L.Vitgeynshteynning lingvistik falsafasi ya'ni til-insonning asbobidir degan nazariyasi orqali yanada mustahkamlandi (Sultanovena,2025).

Rus tilshunoslik maktabida "inson omili" muammsi kognitiv-lingvistik va madaniy aspektlarda tizimlashtirildi. Rus tilshunosi S.G. Vorkachev antorposentrik burilishni strukturalizmning cheklangan gneseologik qoliplarini parchalab, til egasini bosh mezon darajassiga ko'targan tizim sifatida baholaydi. Akademik Y.S Stepanov (Fayziyeva, 2025) esa lisoniy tahlilning predmeti "insonda til va tilda inson konsepsiyasi bo'lishi lozimligini asoslab, rus lisoniy maktabida konseptual va interpretatsion maydonlar nazariyasini yaratdi. Shuning-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

dek, E.S. Kubryakova, B.A. Serebrennikov, I.A. Boduen de Kurtene kabi olimlarning ishlarida tilning ideal kognitiv modellar: kadrlar, ssenariylar, freymlar orqali inson xotirasi va bilish faoliyati bilan qanchalik integratsiyalashgani empirik isbotlab berildi.

O'zbek milliy tilshunoslik maktabida antroposentrik paradigmaga o'tish XX asr oxiri XXI asr boshlarida yuz berdi. O'zbekistonda ushbu yo'nalishning poydevori akademik N.Mahmudov tomonidan qo'yildi. Olim tilning quruq aloqa vositasi emas, balki inson shaxsini tarkib toptiruvchi, milliy borliqni, obrazli tafakkurni idrok etish va dunyoni ko'rish vositasi ekanligini ilmiy asoslab berdi (Xudoyberdiyeva, 2025). Professor Sh. Safarov o'zining Kognitiv tilshunoslik va pragmalingvistika monografiyalarida pragma-kognitiv muloqot va diskurs qonuniyatlarini o'zbek tilshunosligiga olib kirdi (Safarov, 2006). D.Xudoyberganov esa o'zbek lisonshunosligida matnning antroposentrik tahlili bo'yicha birinchi monografik tadqiqotni amalga oshirib, matnni so'zlovchi va tinglovchining lisoniy olam manzarasi sifatida o'rgandi.

Keyingi yillarda S.M. Mo'minov muloqot xulqi (2000), M.X. Hakimov (2001) matn pragmatikasi, I.A. Azimova matn persepsiyasining psixolingvistikasi (Azimova , 2008), S.O'. Boymirzayeva kognitiv kategoriyalar (Boymirzayeva, 2010) va M.Qurbonova bolalar nutqi lingvopragmatikasi(Qurbonova, 2018) kabi tilshunoslarning tadqiqotlari o'zbek antroposentrik tilshunoslik maktabini jahon andozalari darajasiga olib chiqdi.

Zamonaviy o'zbek tilshunos olimlaridan D.U. Ashurova, N.Z. Normurodova hamda yaqin yillardagi tadqiqotlarida til-inson-madaniyat uchligini paremiyalar ya'ni maqol-matallar kontekstida o'rgangan J.Aminbayevich kabi olimlarning ishlari antroposentrik paradigmaning milliy lisoniy sathda, ayniqsa kognitiv va lingvokulturologik aspektda naqadar chuqurlashib borayotganini ko'rsatadi.

Antroposentrik paradigmaga asosan til nafaqat lisoniy birliklar sistemasi yoki axborot almashinuv vositasi balki insonning ruhiyati, tajribasi, milliy-madaniy kelib chiqishi haqidagi ma'lumotlarni tizimlashtirgan tarzda keng jabhada yoritib berilishida katta hissa qo'shuvchi qurol vazifasini bajaradi. Antroposentrik yondashuvga asosan tilni o'rganishda bir necha mezonlar ustuvor hisoblanadi: 1. Lisoniy shaxs tushunchasi-tilshunoslikning tahlil obyekti sifatida. Bu tushuncha orqali insonning til orqali dunyo haqidagi bilimlari, qadriyatlari, bilim tajribasini qamrab oladi (Karaulov, 1987); 2. Konseptual tizim- insonning aqliy, emotsional va madaniy tajribasini tashkil etuvchi konseptlar yig'indisi bo'lib til orqali ifodalanadi (Chomsky, 1972); 3. Madaniy-milliy omillar - har bir tilda ifodalanuvchi konseptual tuzilmalar va milliy-madaniyat, qadriyatlar va mentalitet bilan bog'liq bo'ladi (Karasik, 2002). Shu boisdan antroposentrizm insonning tilga bo'lgan munosabatini o'z tajribasi, mentaliteti, idroki va shuuridan kelib chiqqan holda yondashishni anglatadi. Bu yondashuv bugungi kunda pragmalingvistika, kognitiv tilshunoslik, madaniyatlararo kommunikatsiya, diskurs tahlili kabi yo'nalishlarning rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qilmoqda (Baratova, 2025).

Antroposentrik yondashuvlar borasida kognitiv tilshunoslik sezilarli ta'sirga ega. Ya'ni inson tafakkuri va borliq olam o'rtasidagi bog'liqlikni til vositasida amalga oshishi va bu asosida tushunchalarning inson tafakkurida aks etishida til va ong munosabatlarini o'rganuvchi soha bu kognitiv tilshunoslik hisoblanadi. Bunda inson biron voqeaga nisbatan o'z munosabatini bildirayotganda tajribasi, qadriyatlari, shuuridan kelib chiqqan holda yondashishi hamda bu asnosida qanday til birliklaridan qay o'rinda foydalanishi, bunga qo'shayotgan hissiyotlaridan tortib, borliqni ongida o'ziga yondosh tushunchalar bilan birgalikda aks etishida yordam beruvchi til birliklarini tadqiq etish ushbu fan oldida turgan yaxlit vazifa hisoblanadi.

Bu borada kognitiv tilshunoslikda mavjud bo'lgan konseptual metafora, freym nazariyalari kabi tushunchalar antroposentrik yondashuv hosilalari hisoblanadi. Ya'ni belgi, harakat, shakl o'xshashligi asosida inson idroki bilan bog'liq solishtirma o'xshatishlar, bularning barchasi konseptual metaforalar hisoblanadi, masalan: shirin hayot, shirin orzu, shirin tush kabi konseptual metaforalar belgi o'xshashligi asosida paydo bo'lgan bo'lib, kognitiv tilshunoslikning mahsulotlari hisoblanadi va bunda ham antroposentrik yondashuv mavjud, ya'ni shirin so'zining inson ongida maza-ta'm belgisiga tayangan holda orzuning, tushning ushbu asosiy mazmundan kelib chiqqan holda metaforik birikma hosil qilishi til va insonning munosabatiga yorqin na'muna bo'lib, antroposentrik yondashuvga yorqin misol bo'la oladi.

Shuningdek, freym semantikasi tushunchasi mavjud bo'lib, u ham antroposentrik paradigma hosilasi hisoblanadi. Ya'ni inson ongida mavjud bo'lgan bir necha tushunchalarni u bilan bog'liq bo'lgan boshqa tushunchalar zamirida birlashtiradi va konseptlar klasterini hosil qiladi. Masalan: inson tafakkurida hayot konsepti mavjud bo'lsa, u o'zaro yaqin holatga ega bo'lgan qiyinchilik, tashvish, mashaqqat, muvaffaqiyat, tajriba, yaqinlar, tanishlar, tajribalar kabi yondosh tushunchalardan birlashgan holda klaster hosil qiladi. Va bu klaster freym nomini olib uning zamirida ham antroposentrik paradigma mavjud bo'lib, inson o'z tajribasi va tafakkuridan kelib chiqqan holda freymning uyadosh tushunchalar zanjirini hosil qiladi.

Antroposentrik paradigma insonni tilshunoslikning asosiy obyektiga aylantirib, tilni tahlil qilishda yangi metodologik yondashuvlarni shakllantirdi. Bu esa lingvistik tadqiqotlarning doirasini kengaytirib, til va tafakkur, til va madaniyat, til va shaxsiyat kabi ko'p qirrali munosabatlarni chuqurroq anglash imkonini berdi (Baratova, 2025).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Akramova, S. R. (2025, May). Badiiy matnni antroposentr ik yondashuv asosida lingvistik tahlil qilishning o'ziga xos tamoyillari. In Proceedings of the Scientific-Practical Conference "Zamonaviy ilm-fan va ta'lim istiqbollari" (pp. 197–203). Tashkent.

[2] Azimova, I. A. (2008). O'zbek tilidagi gazeta matnlari mazmuniy persepsiyasining psixolingvistik tadqiqi (Doctoral dissertation, avtoreferat, O'zMU, Toshkent, Uzbekistan).

[3] Baratova, N. Sh. (2025, May). Zamonaviy tilshunoslikda antrop osentrik paradigmaning yuzaga kelish sabablari tahlili. The

Lingua Spectrum, 5, 141-145 (Buxoro, p. 143).

[4] Bobomurodova, G. O. (2025). Dunyo lingvistikasida antrop osentrik paradigmaning mezonlari. Inter education & global study, 3(6(1)), 71–83.

[5] Boymirzayeva, S. O'. (2010). O'zbek tilida matnning kommunikativ-pragmatik mazmunini shakllantiruvchi katego riyalar (Doctoral dissertation, O'zR FA TAI, Toshkent, Uzbekistan).

[6] Chomsky, N. (1972). Aspekty teorii sintaksisa [Aspects of the theory of syntax]. Progress.

[7] Fayziyeva, H. A. (2025). Antroposentrik tilshunoslik. New Renaissance International Scientific Journal, 2(6), 1211–1212.

[8] Hakimov, M. X. (2001). O'zbek tilida matnning pragmatik talqini (Doctoral dissertation, Toshkent, Uzbekistan).

[9] Karasik, A. V. (2002). Yazykovoy krug: lichnost', kontsepty, diskurs [Language circle: Personality, concepts, discourse]. Peremena.

[10] Karaulov, Y. N. (1987). Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost' [Russian language and linguistic personality]. Nauka.

[11] Ma'ripov, J. (2022). Antroposentrizm – tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishi sifatida. Innovatsionnye Issledovaniya v Sovremennom Mire: Teoriya i Praktika, 1(28), 62–68.

[12] Mo'minov, S. M. (2000). O'zbek muloqot xulqining ijtimoiy-lisoniy xususiyatlari (Doctoral dissertation, avtoreferat, O'zR FA TAI, Toshkent, Uzbekistan).

[13] Qurbonova, M. O'. (2018). O'zbek bolalar nutqining pragmatik xususiyatlari (Doctoral dissertation, Toshkent, Uzbekistan).

[14] Safarov, Sh. (2006). Kognitiv tilshunoslik. Jizzakh: Sangzor (p. 5).

[15] Sultanovena, M. N. (2025, June). Antroposentrizm paradi gmasining til lug'at tarkibini tadqiq qilishdagi o'rni va ahamiy-ati. International Journal of Science and Technology, 2(8), 74.

[16] Xudoyberganova, D. S. (2013). Matnning antropotsentrik tadqiqi. Fan (p. 6).

[17] Xudoyberganova, D. S. (2025). Milliy tilshunosligimiz taraqq iyotida antropotsentrik paradigmaning o'rni. In Proceedings of the International Conference "Raqamlashtirish davrida o'zbek tilini davlat tili va xorijiy til sifatida o'qitish masalalari" (p. 200). Tashkent.

Статья конференции QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379826

ПОСТРОЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ НА ОСНОВЕ КООПЕРАТИВНЫХ И ГРУППОВЫХ ФОРМАХ РАБОТЫ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Аекеева Гулжахан Узбекбаевна[a] | **Исакова Клара Ахметовна**[b]

Аннотация

В данной статье отмечается, что на современном уроке можно использовать групповую и кооперативную формы организации учебной деятельности, где каждый ученик испытывает потребность постоянно углублять свои знания и потребность находиться при этом в психологической безопасности. Один из способов достижения безопасности является объединение в группы. Чувство групповой независимости дает ученикам возможность преодолеть трудности. Когда дети учатся вместе с другими, они чувствуют существенную эмоциональную поддержку, которая дает им возможность выйти далеко за рамки нынешнего уровня знаний и умений.

Ключевые слова: групповая и кооперативная форма работы, психологическая безопасность, постоянная смена состава группы, индивидуальный вклад каждого члена группы и группы в целом

* *Correspondence to: Аекеева Гулжахан Узбекбаевна. E-mail: aekeevaguljahan@gmail.com*

a *преподаватель русского языка и литературы. Республика Каракалпакстан, город Нукус. Президентская школа Агентства специализированных образовательных учреждений при Министерстве дошкольного и школьного образования Республики Узбекистан*

b *учитель русского языка как иностранного общеобразовательной школы №-24 Нукусского отдела дошкольного и школьного образования при МДШО Республики Каракалпакстан*

Annotatsiya

Ushbu maqolada ta'kidlanishicha, zamonaviy darsda o'quv faoliyatini tashkil etishning guruhli va kooperativ shakllaridan foydalanish mumkin, bunda har bir o'quvchi o'z bilimlarini doimiy ravishda chuqurlashtirishga va shu bilan birga psixologik xavfsizlikda bo'lishga ehtiyoj sezadi. Xavfsizlikka erishish yo'llaridan biri guruhlarga birlashishdir. Guruhiy mustaqillik hissi o'quvchilarga qiyinchiliklarni yengish imkonini beradi. Bolalar boshqalar bilan birga o'qiganlarida, ular hozirgi bilim va ko'nikmalar darajasidan ancha yuqoriga chiqishga imkon beradigan muhim hissiy qo'llab-quvvatlashni his qiladilar.

Kalit so'zlar: ishning guruhiy va kooperativ shakli, psixologik xavfsizlik, guruh tarkibining doimiy o'zgarishi, guruhning har bir a'zosi va umuman guruhning individual hissasi

Abstract

This article notes that in a modern lesson, it is possible to use group and cooperative forms of organizing learning activities, where each student experiences a need to constantly deepen their knowledge and a need to be psychologically secure. One way to achieve security is to unite into groups. A sense of group independence gives students the opportunity to overcome difficulties. When children learn together with others, they feel significant emotional support that allows them to go far beyond their current level of knowledge and skills.

Keywords: group and cooperative work form, psychological safety, constant change of group composition, individual contribution of each group member and the group as a whole

На современном этапе происходит процесс становления новой системы образования, который сопровождается существенными изменениями в педагогической теории и практике учебно-воспитательного процесса. Задача общеобразовательной школы состоит в формировании личности, способной полноценно реализоваться во взрослой жизни. Актуальным сегодня является ориентир образования не только на усвоение определенных знаний, но и развитие личности школьника, его творческих способностей. Задача учителя на данном этапе развития школы лежит в создании условий для реализации творческого потенциала каждого ребенка.

Целью данной статьи является определение путей использования кооперативных и групповых

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

форм работы и построение педагогического общения при изучении русского языка как иностранного. На современном уроке можно использовать групповую и кооперативную формы организации учебной деятельности. Каждый ученик испытывает потребность постоянно углублять свои знания и потребность находиться при этом в психологической безопасности. Один из способов достижения безопасности – объединение в группы. Чувство групповой независимости дает ученикам возможность преодолеть трудности. Когда дети учатся вместе с другими, они чувствуют существенную эмоциональную поддержку, которая дает им возможность выйти далеко за рамки нынешнего уровня знаний и умений.

Основными признаками кооперативной групповой работы является:

а) разделение класса на группы для достижения конкретного результата;

б) постоянная смена состава группы;

в) каждая группа решает конкретную проблему, поставленную в задании;

г) задание в группе выполняется таким образом, чтобы можно было оценить и учесть индивидуальный вклад каждого члена группы и группы в целом.

Количество учеников в группе может зависеть от их числа в классе, характера и объема знаний, наличия необходимых материалов, времени, отведенного для выполнения задания. Оптимальной считают группу из 3 – 6 человек, так как при меньшем количестве ученикам трудно разносторонне рассматривать проблему, а при большем – трудно определить уровень выполнения работы каждым учеником. Объединение в группы может осуществляться учителем (в основном на добровольной основе, по результатам жеребьевки) или самими учениками по собственному выбору. Существует множество способов объединения учеников в группы. Можно предварительно составить список и вывесить его в классе. В этом случае учитель контролирует состав группы. Можно попросить учеников рассчитаться на «первый, второй…», объединить их по временам года, названию цветов. Вместо номеров можно использовать разноцветные карточки, разнообразные предметы. В отдельных случаях можно даже сохранить группу, которая уже начала работать над проблемой. На несколько уроков в постоянном составе или выделить на определенное время действующую группу экспертов или наблюдателей. Следует обязательно помнить, что демократичность интерактивного обучения требует обязательного привлечения учеников к организации их учебной деятельности, то есть обсуждения с ними возможного состава группы, процедур групповой деятельности, её ожидаемых результатов. Группы могут быть однородными, объединять учеников по определенным признакам, например, по уровню знаний. Желательно объединить в одну группу сильных, средних и слабых учеников. В разнородных группах стимулируется творческое мышление и интенсивный обмен идеями.

Таким образом, использование кооперативных и групповых форм организации деятельности учеников в рамках классно – урочной системы обучения дает возможность избавиться некоторых её недостатков и является одним из условий использования интерактивного обучения.

Групповое взаимодействие, которое включает в себя учебные дискуссии, решение кейс - задач, выполнение творческих заданий, написание эссе, круглый стол, составление папки-накопителя «Портфолио», – это далеко не полный список, способствующий оптимальному эффективному обучению. Данный подход в преподавании повышают способность обучающихся выявлять и структурировать проблемы, собирать и анализировать информацию, готовить, при необходимости, альтернативные решения и выбирать наиболее оптимальный вариант из ряда альтернатив, как в процессе индивидуальной работы, так и в групповом взаимодействии.

В интерактивной методике существует множество приемов, которые способствуют организации взаимодействия в группе.

Продуктивным является приём «Как вы думаете?», благодаря которому ученики могут высказать свое мнение, научатся грамотно строить свою речь. Данный вид взаимодействия может включать в себя элементы дискуссии, так как мнения детей по тому или иному вопросу будут отличаться друг от друга.

Надо заметить, что работать в группах учащимся очень нравится. Группы могут быть разными, если ученики успевают слабо, то группы должны быть небольшие. Группы соревнуются между собой. Например, одна группа описывает ромашку в художественном стиле, а вторая-тюльпан (цветоклола), соперники должны по описанию узнать предмет. При оценке работы группы учитывается и оценивается общая работа группы.

Групповая и кооперативная работа развивает навыки общения и взаимодействия в малой группе, учит быть гибкими в зависимости от ситуации, повышает познавательную активность.

В своей деятельности часто практикую уроки-исследования на темы: в 5 классе - «Сказочный мир», Сказка «Иван Царевич и серый волк»; в 6 классе- Проект «Искусство несёт добро»; в 7 классе- Проект «Пройдите экотропой. Планета земля», используя групповую форму проведения урока.

Учебно-исследовательская деятельность школьников имеет своей целью построение субъективно нового знания. Целевые установки урока-исследования таковы: совершенствование духовно-нравственных качеств личности.

Исследовательская работа на данных уроках, как правило, групповая, которая предполагает коллективный поиск. Обычно в группе работают сильный и слабый ученики. В таком случае сильный делится своими знаниями со слабым учеником, тот в свою очередь занимает роль пассивного слушателя. Целесообразно подбирать задания таким образом, чтобы каждый учащийся отвечал за свой уча-

сток работы и достичь результата можно только при условии, что каждый выполнит свой фрагмент общего задания. Либо результат будет оцениваться по тому, насколько активны все ученики.

Учащиеся объединяются в группы примерно по 4-5 человек. В зависимости от темы урока и его цели формируется нужное количество групп.

Творческим заданием может быть сочинение-миниатюра, эссе, письменный ответ на вопрос. Иногда это - совместная работа. Иногда каждому участнику группы приходится выполнять свой участок работы.

После защиты творческих проектов происходит оценивание и подведение итогов. Иногда допускается взаимооценивание, это развивает у учащихся внимательность, критическое мышление, умение анализировать. Главной задачей на таких уроках является формирование навыков анализа текста, умения сравнивать, сопоставлять. Анализ идет через творчество. Отчеты о проделанной работе - это результат труда, поиска, вдумчивого чтения. Так как уроки-исследования предполагают работу в группах, то кроме предметных задач во время работы решаются еще и личностные: учащиеся учатся работать в коллективе, нести ответственность за свою часть работы, могут попробовать себя в роли лидера, проверить себя в соперничестве с другими участниками поискового процесса. Все это стимулирует мотивацию, так как оценивается вся группа.

Таким образом, задача современного учителя – не подавать знания школьникам, а создать мотивацию и сформировать комплекс умений обучать себя. Конечно, никакое умение не приходит к ученику без помощи учителя. Сотрудничество ученика и учителя предусматривает знание и умение педагога дозировать и направлять самостоятельность, которая предоставляется ученику. Это приведет к личностному становлению школьника и его развитию.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Ш.М.Мирзиёев. Указ Президента Республики Узбекистан «О государственной программе по реализации стратегии «Узбекистан-2030» в «Год поддержки молодёжи и бизнеса», 21 февраля 2024 г., № УП-37.

[2] Бабанский Ю.К. Методы обучения в школе /Ю.К. Бабанский.- М.: Просвещение 2006г.

[3] Джураев Р.Х. Ведущие тенденции образования в XXI веке / / Uzluksiz ta'lim. – Toshkent, 2008. № 6. С. 35-41.

[4] Комил Джалилов «Навыки 4К в образовании: Что это, как их внедрять и получается ли», 30 декабря 2023 г., https://www.gazeta.uz/ru/2023/12/30/4k/

Conference paper QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379828

THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE GLOBAL INFORMATION SOCIETY

Sarsenbaeva Zoya Jangabay kizi[a]

Abstract

This article examines the role of foreign-language education in ensuring effective communication within the global information society. Particular attention is given to the importance of linguistic competence, mutual understanding, and the pedagogically appropriate use of digital and information and communication technologies in language learning. The article highlights the potential of technological resources to expand intercultural interaction, provide access to authentic language practice, and develop learners' communicative competence.

Keywords: global information society, foreign-language education, linguistic competence, communicative competence, intercultural communication, digital technologies, ICT, language learning

a *Professor, Doctor of Philological Sciences (DSc), act, Department of Philology and teaching Languages, University of Innovation Technologies, Uzbekistan*

Annotatsiya

Maqolada global axborot jamiyati sharoitida samarali muloqotni ta'minlashda xorijiy tillarni o'qitishning o'rni yoritilgan. Til kompetensiyasi, o'zaro anglashuv hamda raqamli va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq foydalanish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, texnologik vositalarning madaniyatlararo muloqotni kengaytirish, autentik til amaliyotidan foydalanish imkoniyatlarini oshirish va o'rganuvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati asoslangan.

Kalit so'zlar: global axborot jamiyati, xorijiy til ta'limi, til kompetensiyasi, kommunikativ kompetensiya, madaniyatlararo muloqot, raqamli texnologiyalar, AKT, til o'rganish

Аннотация

В статье рассматривается роль иноязычного образования в обеспечении эффективной коммуникации в условиях глобального информационного общества. Особое внимание уделяется значению языковой компетенции, взаимопонимания, а также педагогически целесообразного использования цифровых и информационно-коммуникационных технологий в процессе обучения иностранным языкам. Подчеркиваются возможности технологических ресурсов для расширения межкультурного взаимодействия, обеспечения доступа к аутентичной языковой практике и развития коммуникативной компетенции обучающихся.

Ключевые слова: глобальное информационное общество, иноязычное образование, языковая компетенция, коммуникативная компетенция, межкультурная коммуникация, цифровые технологии, ИКТ, обучение иностранным языкам

Introduction. The contemporary conception of a global society presupposes an awareness that individuals belong not only to a particular state, nation, or cultural community but also to the broader global community. Irrespective of origin, skin colour, religious affiliation, nationality, or gender, every individual objectively forms part of the interconnected social space of the contemporary world. Although political and territorial boundaries remain firmly established in many regions, the gradual reduction of economic, informational, and scientific barriers began considerably earlier and continues to accelerate. These processes have produced substantial changes in the nature of social interaction, an increasing proportion of which now takes place within digitally mediated environments and consequently assumes a transnational character.

One of the principal factors underlying these transformations has been the rapid development of information and communication technologies. Technological media such as radio, television, and the telephone, followed by computer technologies and the Internet, have played a fundamental role in reshaping the ways in which information is transmitted and interpersonal

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

communication is organized. The continuous expansion of technological applications, together with the steady increase in the number of users, has facilitated the formation of an extensive social and communicative environment connecting individuals from different countries, cultures, and linguistic communities. Contemporary technologies should therefore be understood not merely as instruments for transmitting information but also as essential mechanisms through which global social relationships are established, maintained, and developed.

As Barnes observes, social networks and virtual spaces, which constitute integral components of contemporary networked communication, provide new opportunities for examining the distinctive characteristics of human interaction in digital environments. Similarly, Adams et al. [1] and Russell et al. [11] found that Internet use may contribute to the expansion of social contacts, the strengthening of perceived social support, and, consequently, greater subjective satisfaction with life. Digital technologies therefore exert a multidimensional influence not only on the lifestyles of individuals and social groups but also on their linguistic practices, patterns of thought, models of communication, and norms of social behaviour.

At the present stage of technological development, the Internet functions as a multifunctional digital environment supporting a broad spectrum of activities, including interpersonal and professional communication, scientific research, commercial and entrepreneurial practices, and the organization of educational processes. The application of computer-based and network technologies has become particularly significant in education because their didactic potential creates new possibilities for improving the ways in which knowledge is accessed, processed, constructed, and assimilated. Consequently, the educational potential of Internet resources, digital platforms, and specialized websites requires systematic, purposeful, and pedagogically effective utilization.

Literature review. Although it is frequently argued that the extensive use of the Internet and computer-mediated technologies may foster social isolation and limit face-to-face interaction, current communication practices increasingly point to a different trend. Digital technologies have substantially expanded the possibilities for individuals from diverse national and cultural backgrounds to establish and sustain social relationships. They enable users to communicate across geographical boundaries, exchange information, and gain broader access to knowledge about the languages, cultural practices, traditions, and everyday lifestyles of other societies. This interpretation is consistent with the findings of Lee [9], whose statistical analysis demonstrates that the Internet functions as an important channel of social interaction, particularly for maintaining regular contact with relatives and friends. Similarly, Lenhart et al. [10] argue that online environments are significant not only for creating new interpersonal ties but also for preserving and reinforcing existing social relationships.

From this standpoint, the Internet may be considered one of the most influential social and communicative innovations of the modern period. Its role, however, is not confined to interpersonal interaction. The rapid development of digital technologies has also fundamentally reshaped the processes through which scientific and academic knowledge is produced, distributed, and accessed. The increasing availability of electronic journals, digital books, scholarly databases, and other online publications has considerably enlarged the contemporary information and educational space while generating new modes of academic communication. Accordingly, the importance of the Internet in present-day society is difficult to overestimate, since its continuous development has become a major force influencing emerging practices in publishing, scholarly communication, and the exchange of scientific information [7]; [8].

Research discussion. From a wider sociocultural perspective, the expansion of the Internet has contributed to the formation of a specific form of virtual reality which, although technologically mediated, remains closely connected with the social and everyday experiences of individuals. Digital space has altered traditional perceptions of territorial, communicative, and cultural boundaries by making near-instantaneous interaction possible regardless of geographical distance. In this sense, the Internet has become an important driving force of communicative globalization, reducing the significance of spatial barriers between countries and creating wider opportunities for intercultural dialogue, social exchange, educational cooperation, and academic collaboration.

It can also be assumed that, in the early phases of globalization, the development of a common linguistic environment and the intensification of dialogue among societies served as essential preconditions for greater global interconnectedness. In the contemporary period, however, this relationship has become increasingly reciprocal and, in some respects, reversed. Globalization itself now stimulates a growing need for foreign-language proficiency, intercultural communicative competence, and more intensive interaction among representatives of different sociocultural groups. Against the background of increasing economic and institutional interdependence, language competence has therefore acquired strategic importance for the establishment and effective operation of regional and international integration structures, including the European Union, cooperation initiatives among North and South African countries, and the North American Free Trade Agreement [2].

Conclusion. Thus, educational significance of Internet technologies becomes particularly evident in the contexts of distance and autonomous learning. Digital learning environments not only facilitate the implementation of diverse forms of educational activity but also substantially extend their functional, organizational, and methodological possibilities. An increasing number of universities across the world are therefore designing and implementing distance-learning initiatives supported by online educational platforms, digital learning environments, and web-based resources. Such

developments demonstrate the growing role of Internet technologies in transforming conventional models of education and in creating more flexible, accessible, and technologically mediated opportunities for teaching and learning.

REFERENCES

[1] Adams N., Stubbs D., Woods N. Psychological barriers to Internet usage among older adults in the UK // Medical Informatics and the Internet in Medicine. – 2005. – Vol. 30. – P. 3–17.

[2] Aksu B. T. Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı Bildirileri (14 Mayıs 2005, Ankara). – Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.

[3] Barnes S. B. Relationship networking: Society and education // Journal of Computer-Mediated Communication. – 2009. – Vol. 14, No. 3. – P. 735–742.

[4] Baron G. L., Bruillard E. L'Informatique et ses Usages dans l'Education. – Paris : PUF, 1996.

[5] Derville B., Perrin D. Je Vous ai Compris : un outil multimédia pour l'autonomie // Les Cahiers de l'ASDIFLE. – 1998. – No. 9. – Actes des 19ème et 20ème Rencontres à Paris, janvier 1997 et à Poitiers, septembre 1997 : Multimédia et Français Langue Étrangère. – Paris : ASDIFLE.

[6] Dale E. Audiovisual Methods in Teaching. – New York : Dryden Press, 1969.

[7] D'Urso S. C. The past, present, and future of human commun ication and technology research: An introduction // Journal of Computer-Mediated Communication. – 2009. – Vol. 14, No. 3. – P. 708–713.

[8] Lebrun M. Des Technologies pour Enseigner et Apprendre. – Bruxelles : De Boeck, 2002.

[9] Lee S. J. Online communication and adolescent social ties: Who benefits more from Internet use? // Journal of Computer-Mediated Communication. – 2009. – Vol. 14, No. 3. – P. 509–531.

[10] Lenhart A., Madden M., Macgill A. R., Smith A. Teens and social media: The use of social media gains a greater foothold in teen life as they embrace the conversational nature of interactive online media. – Washington, D.C. : Pew Internet & American Life Project, 2007.

[11] Russell C., Campbell A., Hughes I. Aging, social capital and the Internet: Findings from an exploratory study of Australian "silver surfers" // Australasian Journal on Ageing. – 2008. – Vol. 27. – P. 78–82.

[12] Selwyn N. The information aged: A qualitative study of older adults' use of information and communication technology // Journal of Aging Studies. – 2004. – Vol. 18. – P. 369–384.

[13] Wang L., Coleman J. A. A survey of Internet-mediated interc ultural foreign language education in China // ReCALL. – 2009. – Vol. 21, No. 1. – P. 113–129.

[14] Сарсенбаева З. Analysis of images and symbols in english non-realistic works //Ренессанс в парадигме новаций образования и технологий в XXI веке. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 229-232.

[15] Сарсенбаева З. Модернизм в узбекской литературе и интерпретация образов //Зарубежная лингвистика и лингводидактика. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 193-199.

[16] Zoya S. LITERARY ANALYSIS OF ULUGBEK HAMDAMOV'S WORKS IN UZBEK LITERATURE //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2024. – Т. 2. – №. 41. – С. 20-25.

[17] Sarsenbaeva Z. MODERN APPROACHES TO TEACHING LITERARY TERMS IN COMPARATIVE LITERATURE //Mental Enligh tenment Scientific-Methodological Journal. – 2026. – Т. 7. – №. 02. – С. 198-209.

[18] Belgibayeva G., Sarsenbaeva Z., Zhumagulova K. MAG 'JAN JUMABAYEV IJODIDA OZODLIK G 'OYASI //Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar. – 2026. – Т. 3. – №. 1. – С. 159-165.

[19] Sarsenbayeva Z., Zillolova G. COMPARATIVE ANALYSIS OF TWO TRANSLATED VERSIONS OF A LITERARY TEXT //Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar. – 2025. – Т. 2. – №. 4. – С. 183-188.

Conference paper QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379836

USING VISUAL MATERIALS TO IMPROVE SPEAKING AND LISTENING SKILLS

Abatov Aralbay Kuatbay uli[a]

Abstract

This thesis is about visual materials and qualities to develop speaking and listening skills in English. Also, there is given some information about importance of vizualization.

Keywords: vocabulary, memory, visualization, diagrams, oral communication process, visual aids, visual semantics

a *Nukus state pedagogical institute named after Ajiniyaz, Nukus, Uzbekistan*

Annotatsiya

Ushbu dissertatsiya ingliz tilida gapirish va tinglash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun vizual materiallar va sifatlar haqida. Shuningdek, vizualizatsiyaning ahamiyati haqida ba'zi ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: lug'at, xotira, vizuallashtirish, diagrammalar, og'zaki muloqot jarayoni, ko'rgazmali qurollar, vizual semantika

Аннотация

Данная работа посвящена визуальным материалам и качествам для развития навыков говорения и аудирования на английском языке. Также представлены сведения о важности визуализации.

Ключевые слова: лексика, память, визуализация, диаграммы, процесс устной коммуникации, наглядные пособия, визуальная семантика

A person must have knowledge and proficiency in a foreign language in the modern era. Because of this, the topic of learning a foreign language is more important than ever. However, a lack of vocabulary is the main reason why students are unable to communicate in a foreign language. Given that the structure of vocabulary skills of speech is not always intentionally taken into account when constructing challenging vocabulary activities, it may be concluded from an analysis of vocabulary exercises that students' vocabulary competency levels are greatly impacted. You will require a number of assistances to raise this level. Visualization must be employed widely in education, especially at the intermediate level, because foreign languages are learnt under false circumstances.

Between the ages of 8 and 14, students' self-awareness, cognition, and exposure to new things all increase considerably. At this age, all mental abilities—thinking, memory, and attention are improved. Visualization is used to plan the students' activities to maintain their focus and attention. The sensory-visual presentation of the subject has the advantage of stimulating students' cognitive activity. while easing fatigue, promote excitement for studying a new language.

When teaching foreign languages, remembering abilities must be taken into account. Visualization exercises are used in the classroom to aid in memory retention for all kinds of information. Visualization facilitates understanding what is being heard, provides a complete understanding of the subject, and prepares the ground for practical application.

One of the most logical learning concepts, the idea of visual learning derives from the way that pupils see, understand, and generalize information. Visibility has an effect on a student's emotional side of their personality. It is believed that the visual organs are more sensitive. It is said in Russian that "it is better to see once than to hear a hundred times." In terms of information assimilation, the auditory organ's "throughput" is five times lower than the visual organ's. A person's memory of this information is quickly, easily, and firmly implanted.

The creation of representations and visuals, which thinking then transforms into concepts, is made easier by visual assistance. Illustrations help to improve memory, focus, and observation skills as well as spark interest in studying a foreign language.

Drawings, photos, diagrams, tables, and images all serve as visual representations of visibility. A particular context, the local language environment, is another factor that contributes to internal visibility. Visibility is the physical embodiment of how these items seem to

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

the mind when they are represented in pictures, drawings, etc. When they talk about visibility, they're talking about pictures of these things. Vivid visibility produces a sense of live pictures and establishes related connections since the learner's impression of visibility has an emotional influence.

A visibility might be objective, aural, or visual. Subject visibility is a strategy that helps with the development of foreign language thinking. For instance, you may observe that children acquire particular concepts more quickly and participate more actively in the school when you use pictures in the classroom. The graphic always gives the lecture more motion. Children are eager to express themselves or respond to inquiries about the content of the picture as they hear the tale from the picture, which aids them in understanding the meaning of foreign language.

As you describe the topic, you can put cards on the board that include recent text and pictures next to them. Students deduce the meaning of the text from the pictures after reading it. We engage students and activate their motor memory via images.

At the beginning of the session, the concept of clarity should also be used (in phonetic charging). For instance, when studying poetry, pupils could visualize the subject being covered. In addition to poems, pupils' word knowledge and sentence-building skills can be evaluated through games. For games, flyers are distributed with the image of little photographs arranged so that the new word starts with the last letter of the old word. The pupils' objective is to construct as many phrases as they can using the words that are written on the photos that are distributed. Developing speaking and listening skills is the most difficult aspect of learning a language. Speaking cannot be learned without listening, which is why it is a necessity for it. All of these are included in the oral communication process as a whole. Speaking comes first and happens simultaneously with listening, which follows later and is a derivation of speaking in communication. One of the independent obligations of teaching a foreign language is developing listening abilities as a form of speech activity.

Such tasks should be carried out when youngsters may see the speaker in addition to hearing them in order to begin listening instruction. They first merely want to repeat what they heard and do not strive to check their understanding. Not every circumstance necessitates making a demand. Instead of thinking about and comprehending what he has heard, the learner will try to provide an answer, which could even make it harder for him to learn to listen. The hardest part of language is speaking, thus speech reproduction is already the end result. Successful listening exercises are those that emphasize comparison, discrimination, and recognition.

Speaking of the role of technical tools in the teaching of listening, as well as their advantages and disadvantages, it is safe to say that none of them, when used alone, can completely guarantee the success of learning; rather, the most effective results can only be obtained by using the right combination of tools, each of which must be tailored to the specifics of the studied problem and the level of cognitive activity of the students.

The principle of visual learning, which originates from how students view, understand, and apply information, is one of the most basic learning concepts.

Visual tools let people create representations and pictures that can subsequently be thought of as concepts. A culture of cognition, observation, aesthetic taste, and memory are all fostered by illustrations.

Graphic tools draw pupils' attention. When visual aids are in fact a specific stimulus, they draw unintentional attention. Compared to verbal methods, visual representations are more effective in grabbing pupils' attention [1, 102-109].

Several writers discuss utilizing visibility to boost motivation. Graphic aids help students understand how the subject is applicable in real-world situations. Children in primary school show a significant deal of attention in images, which forms motivation to learn a foreign language [2, 239].

Visibility acts as the foundation for our mental activity and growth, is a way to activate learning, inspires interest and motivation, makes it easier to assimilate and memorize information, and strengthens our knowledge. These are the functions of employing visibility that may be recognized.

Visibility is vital while providing lexical information, that is, particularly at the familiarization stage, as pupils do not yet know the meaning of words. This is in contrast to other stages of working with the language, that is, with training and application. While learning the meaning of a word, visibility is frequently employed (it is also necessary to familiarize with the graphic and sound form and use of the word). The basis for the power of the word's continued memory is built at this stage of familiarization, making it a crucial one in the word study process [35, 118–139].

Semantics can be expressed in a variety of ways, both translational and non-translational. The specifics of the lexical unit, the level of linguistic competence, the level of education, the characteristics of the student team (including cognitive abilities), the linguistic and methodological competence of the teacher, and the available teaching strategies at the school may all influence the method of semanticization chosen for the target word [2, 239]. Visibility is categorized as a non-translatable technique since it does not require the topic to be named, described, or interpreted in the native vernacular. Using visual assistance, motor or object visualization, visual semantics is a methodology used in systematic research to visually communicate the meaning of a given lexical unit.

Because of a number of factors, primary school semantics is most frequently taught visually. This approach is the simplest to understand and the most successful for absorption and long-lasting memorization since it takes use of the quirks of children's thinking. Associative links are strengthened and guessing, creativity, and creative thinking are all developed through the use of visual semantics techniques [3, 213]. Additionally, vocabulary is learnt early when teaching a for-

eign language and has a subject character rather than an abstract one, making this type of semantics perfect for younger students. [4, 480].

Most of the lexical topics that are assigned to primary school children (such as "verbs of movement," "animals," "school supplies," and "food") blend words with sufficiently varied meanings that it does not seem appropriate to explain utilizing translational techniques of semantics. Clarity makes it possible to semantically group things and verbs with concrete rather than abstract meaning, as well as numbers, moods and emotions, prepositions, and geometric forms. The instructor has many of options for visual semantics for various topics, according to theory. For instance, topic (a celebratory candle or balloon in the shape of an essential digit), pictorial (images portraying numbers, pictures exhibiting a particular number of things according to the number being semanticized), and even motor visualization can semantically represent numbers (the teacher claps his hands or performs any other simple action a certain number of times and voices the word). However, there are easier and more accessible alternatives, making it impractical to use some methods in the lesson (unwanted methods of visual semantics are unique to each lexical topic) (simplicity, accessibility, and expediency are precisely the criteria that the teacher is guided by when choosing the type of visibility). The type of visibility chosen for semantics should be consistent with the nature of the word (verbs of movement should logically be shown with movements, feelings - with the help of facial expressions, and prepositions - with the help of an object that can be first under the table, then on the table, then next to...) rather than being a single type that applies to all lexical topics in all cases. It's important to illustrate the meaning in light of the action's actual nature. It is crucial to keep in mind that pupils should be able to understand the meaning of the word displayed to them; otherwise, the use of visibility is ineffective. In any instance, the instructor should provide the learned term in context (i.e., employed in a phrase) to aid in the student's grasp of its meaning following the demonstration.

The visual approach to semantics also has a number of drawbacks. Due to the subjectivity of perception, untranslated semanticizing approaches take more time and cannot always guarantee understanding, but the instructor should make an effort to ensure that each student has the same understanding of the represented item or phenomena. From this perspective, translation is universal and takes less time [5, 336].

REFERENCES

[1] Усольцев А. П., Шамало Т. Н. Наглядность и ее функции в обучении // Педагогическое образование в России. 2016. № 6. С. 102-109.

[2] Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс лекций: пособие для студентов пед. вузов и учителей. М.: Просвещение, 2006. 239 с

[3] Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2006. 213 с.

[4] Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: теория и практика: учебное пособие для преподавателей и студентов. М.: Филоматис, 2006. 480 с.

[5] Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2006. 336 с.

Konferensiya maqolasi QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379838

NAVOIY HAYOTI VA IJODINI O'QITISHDA ELEKTRON TA'LIM TOPSHIRIQLARIDAN FOYDALANISH

Matjanov Sherali Ataxanovich[a] | **Abdusharipova Muxlisa G'ulomjon qizi**[b]

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish va dars jarayonlarini innovasion usullar bilan boyitish, muhim vazifalardan o'rinli foydalanish ko'zda tutilgan. Alisher Navoiy hayoti va ijodini o'qitishda dars samaradorligini oshirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash hamda raqamli ko'nikmalarini rivojlantirishda elektron ta'lim topshiriqlaridan foydalanishning metodik tizimini ishlab chiqish va tahlil qilish usullari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Elektron ta'lim, pedagogika, ta'lim jarayoni, innovatsion metod, Educaplay, Anagramma

a *NDPI, O'zbek tili kafedrasi assistent o'qituvchisi*

b *NDPI, O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi talabasi*

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы интеграции цифровых технологий в современную систему образования, обогащения учебного процесса инновационными методами и эффективного применения ключевых образовательных подходов. Представлены методы разработки и анализа педагогической модели, использующей цифровые учебные задания для повышения эффективности уроков, а также для развития у учащихся навыков самостоятельного мышления и цифровой грамотности при изучении жизни и творчества Алишера Навои.

Ключевые слова: электронное обучение, педагогика, образовательный процесс, инновационный метод, Educaplay, анаграмма

Abstract

This article focuses on integrating digital technologies into the modern education system, enriching the teaching process with innovative methods, and effectively utilizing key educational approaches. It presents methods for developing and analyzing a pedagogical framework that employs digital learning tasks to enhance lesson effectiveness and foster students' independent thinking and digital skills when teaching the life and works of Alisher Navoi.

Keywords: E-learning, pedagogy, educational process, innovative method, Educaplay, anagram

Mustaqillik yillarida milliy ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, yosh avlodni ma'nan barkamol, vatanparvar va keng dunyoqarash egasi sifatida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ushbu jarayonda bevosita buyuk ajdodlarimiz qoldirgan o'lmas adabiy merosni o'rganish, ularni yosh avlod miyasiga singdirish, ayniqsa, umumta'lim maktablarida samarali o'qitish muhim ahamiyatga molik masaladir.

Buyuk mutafakkir va turkiy adabiyot taraqqiyotining asoschilaridan biri hisoblangan Alisher Navoiy ijodi Sharq adabiy tafakkuri tarixida alohida o'rin egallaydi. Uning asarlari turkiy xalqlarning ma'naviy merosi, badiiy-estetik tafakkuri hamda adabiy til taraqqiyotining muhim bosqichlarini aks ettiradi. Shu sababli Navoiy asarlarini ta'lim tizimida o'qitish nafaqat adabiy bilim berish, balki yosh avlodda milliy tafakkur, ma'naviy qadriyatlar va estetik didni shakllantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Chunki, Navoiy asarlarining tili tarixiy-adabiy qatlamga mansub bo'lib, unda arxaik leksika, tasavvufiy terminologiya hamda murakkab poetik sintaksis keng qo'llangan. Shu sababli bunday matnlarni o'qitishda innovatsion metodlardan foydalanish hamda tarjima asosida tushuntirish samarali natija beradi.

Zamonaviy pedagogika ta'lim jarayonini interfaol tashkil etishni talab qiladi. Innovatsion metodlar esa o'quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirishga xizmat qiladi.

Innovatsion metodlar orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- matn mazmunini chuqur anglash ta'minlanadi;
- tarixiy til birliklari osonroq o'zlashtiriladi;
- badiiy obrazlarni anglash, tahlil qilish faollashadi;

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

•nutq kompetensiyasi rivojlanadi

Navoiy asarlarining badiiy murakkabligi ularni an'anaviy usulda emas, balki zamonaviy metodlar asosida o'qitishni talab qiladi.

Educaplay dasturi orqali bir qancha electron ko'rinishdagi topshiriqlarni yaratish mumkin. Ushbu dastur anagrammalar yaratish, taqdimotlarni jonlantirish, kraswordlar tayyorlash, xaritali topshiriqlar tayyorlash kabi imkoniyatlarga ega. Dastur bilan ishlash murakkablik tug'dirmaydi.

7-11 sinflarda Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" dostoni o'quv rejaga kiritgan bo'lib, dars davomida mavzu bo'yicha test topshiriqlarni o'quvchilar bilan elektron shaklda bajarish mumkin.

https://www.educaplay.com/learning-resources/28790490 farhod_va_shirin_dastan_bo'yicha_savollar.html

Anagrammalar orqali o'quvchilar avvalo to'g'ri yozish ko'nikmasiga ega bo'lishadi. Mavzuga oid tushunchalarni esda saqlashadi, mavzuning umumiy mazmuni haqida fikrga ega bo'lish bilan birga kontekstni xotirada saqlab qolishga intilishadi. Quyida 5-sinf uchun anagramma topshirig'i berilgan.

https://www.educaplay.com/learning-resources/28790988-anagramma.html

Navoiy asarlarida tasavvufiy tushunchalar muhim o'rin tutadi. Bu tushunchalarni izohsiz tushunish qiyin bo'lganligi sababli semantik tarjima asosida sharhlash zarur hisoblanadi.

Masalan:

ishq – insonni ma'naviy kamolotga yetkazuvchi kuch

sabr – ruhiy poklanish vositasi

fano – nafsdan voz kechish holati

visol – ilohiy haqiqatga yetishish

Edubaza.uz dasturi orqali o'qituvchilar uchun bir qancha yengilliklar yaratilgan. Dasturda ishlash oson. Dasturdan fanga tegishli kitoblar, boshlang'ich sinflar uchun tayyor o'yin-mashg'ulotlar toppish mumkin. Fanga doir o'yinlarni ishlab chiqishda qiyinchilik yuzaga kelmaydi. Dastur rang-barangligi bilan jalb qila oladi.

https://edubaza.uz/games/eduquiz/savol-toplam/3512a08c-82eb-43f3-95a5-be1d6bc97969?mode=omad-charxi

Omad charxi elektron metodi. Barabanga sonlar yozilgan sonlar orqasida esa variantli savollar. Yana qo'shimcha rag'bat va jarima bo 'limlari ham bor. Baraban musiqa bilan hamohang harakat qiladi va tegishli savolni tanlab beradi. Savollar Alisher Navoiy hayoti va ijodi, shuningdek, "Farhod va Shirin" dostonidan tuzilgan. Ushbu metod 7-11-sinflar uchun samaralidir.

https://topqir.uz/games/tug-of-war/d4886292-b78c-46c7-8f4b-32bf0a036060?token=bz8mUga3hSfy03shW71ejnnETNYLWGsN1Qi2Xpazyms

Topqir dasturi ham bugungi kunda pedagoglarning eng yaqin yordamchisiga aylanib ulgurdi. Dastur to'laqonli o'zbek tilida ishlaydi. Rang-tasvirlar ham o'zbekona ruh beradi. "Arqon tortish" metodi ham nomning o'zi o'zbekcha eshitiladi. Ushbu metodda jamoaviy ishlanadi. Ikki guruhga ajratilib, guruh a'zolari tezlik bilan javob berishi talab etiladi. Birinchi va to'g'ri javob bergan guruh opponent jamoani o'z chegarasi tomon yurishga majbur qiladilar. Ushbu metod tezkorlik, jamoaviy hamjihatlik ko'nikmalarini shakllantiradi.

https://topqir.uz/games/open-box/360948c2-6a99-4712-8cdb-b0021deabe10?token=Yn8HyyOkINg4z2aKzsU0UzYWF4dOV5IdF6padKLDxPM

Ushbu metod "Qutini och" deb nomlanadi. Savollar ikki xil ko'rinishda taqdim etiladi. Ham test shaklda, hamda qisqa ha yoki yo'q javoblari shaklida. Metodni aynan bitta sinf uchun qo'llash kerak emas, chunki metodni yangidan sahifa ochilganganda vaqtni belgilash imkoniyati mavjud va savollar ham deyarli murakkablik tug'dirmaydi.

Sinfni guruhlarga ajratishda ham ularni oldinmaketinlikda sanatish ancha eskirgan. Odatda sinfda yonidagi partadoshi yoki dugonasi, o'rtog'i bilan bir guruhda bo'lishni xohlashadi. Ammo sinfda hamma bir xil o'zlashtirmasligi hisobiga bu vaziyatda o'quvchilar guruhi yoki juda kuchli, yoki juda passiv bo'lishi mumkin. Dasturlarning o'zi ortiqcha vaqtni talab qilmasdan, o'quvchilarni ikkidan olti yoki sakkiz guruhlarga (o'quvchilar soniga qarab) ajratib beradi.

https://topqir.uz/games/word-search/8b9e947e-c71d-4b3f-ace5-2f7a364d6178?token=uFs4TmkGJRTe5fCRHA1h4qXhZ-2hQDGljzwtJ87dFoY

Topqir dasturi orqali tayyorlangan so'z qidirish bo'yicha topshiriqda mavzuga oid so'zlar gorizontal, vertikal, tepadan pastga, pastdan tepaga kabi yo'nalishlar orqali aniqlab olinadi. Anagramma, kraswordlar ancha vaqtlardan beri qo'llansada, o'zining ahamiyatini yo'qotmay kelmoqda va barcha sinf o'quvchilarini birdek qiziqtiradi. Elektron ta'lim dasturlari hozirgi kun o'quvchilarining dars jarayoniga qiziqishini orttirishda yetakchi samarali vosita bo'lib kelayotgani shubhasiz. Chunki, dars jarayonida an'anaviy usullar media vositalari hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgurgan o'quvchilarning e'tiborini tortish uchun yetarli emas. Har bir o'qituvchi dars jarayonida elektron manbalardan foydalanar ekan, dars samaradorligini yanada oshiradi.Ushbu metodlar o'quvchi mustaqil holda bajarganda murakkablik tug'dirmaydi. Hozirgi kunda

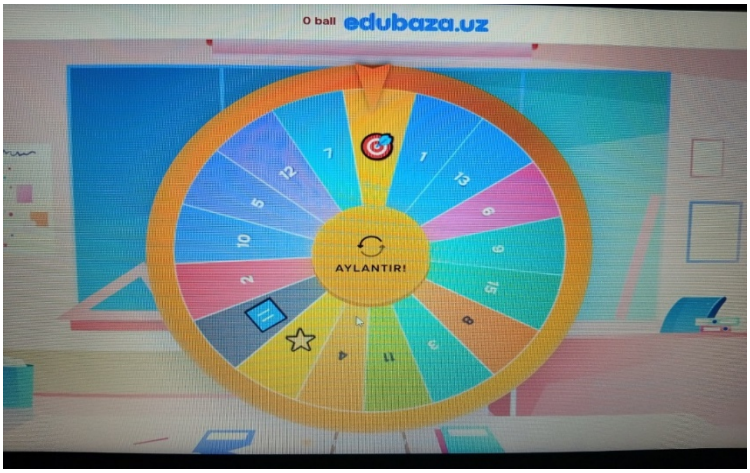

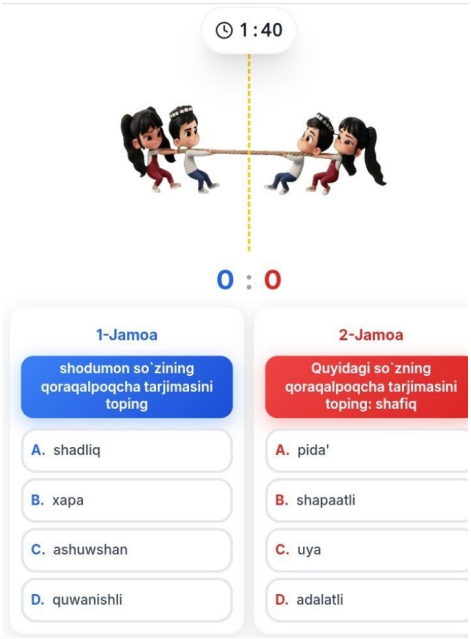

chekka hududlardagi maktablarda ham bitta darsxonada maxsus monitor yoki televizor mavjud. Garchi, har bir o'quvchi bilan yakka bajarish imkoni bo'lmasada, sinfni guruhlarga ajratib, topshiriq o'qituvchi tomonidan yuqorida aytib o'tilgan monitor yoki televizorda tushuntirilib hamma o'quvchilar bilan birgalikda bajarish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy hayoti va ijodini o'qitish o'quvchilarning nafaqat bilimlarini boyitadi balki, ularning ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda ham muhim o'rin tutadi. Bir so'z bilan aytadigan bo'lsak, samarali pedagogik texnologiyaga ega o'qituvchi va bilimga intiluvchi o'quvchi sifatli ta'lim demakdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Husanboyeva Q., Niyozmetova R., Adabiyot o'qitish metodikasi. T-Innovatsiya-Ziyo, 2022.

[2] Muhammedova S.X., Abdullayeva M.D., Yuldasheva Sh.Sh., Eshmatova Y.B. O'zbek tili va adabiyoti ta'limida zamonaviy axborot texnologiyalari, – T.:-2018

[3] To'xliyev B. Adabiyot o'qitish metodikasi. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti. – T.:-2010

[4] Yuldasheva Sh.Sh. O'zbek tili ta'limida innovatsion texnologiyal ar – T.: -2018

[5] www.kitobxon.com – O'zbek adabiyoti asarlari elektron kutubxonasi.

[6] www.wordwall.net – o'yin-texnologiyalar yaratuvchi sayt

Conference paper QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379842

WHY DO ENGLISH LEARNERS FREEZE WHEN SPEAKING? CAUSES AND STRATEGIES FOR BUILDING SPEAKING CONFIDENCE

Azatbaeva Dinara Rashid qizi[a]

Abstract

This thesis examines why English as a foreign language (EFL) learners frequently freeze, hesitate, or fall silent during spoken production, despite possessing adequate grammatical and lexical knowledge. The study analyzes the psychological, cognitive, and pedagogical causes of speaking anxiety and communication breakdown, including fear of negative evaluation, perfectionism, first-language interference, working-memory overload, and classroom cultures that overemphasize accuracy over fluency. Based on this analysis, the thesis proposes practical strategies for building learners' speaking confidence, such as fluency-first practice, gradual exposure techniques, chunking and automatization of common phrases, task repetition, and low-anxiety classroom environments. The results and recommendations presented in this thesis are intended to help English teachers and mentors design speaking activities that reduce learner anxiety and increase willingness to communicate.

Keywords: Speaking Anxiety, Foreign Language Anxiety, Willingness to Communicate, Communicative Competence, Fluency, Affective Filter, English as a Foreign Language (EFL)

∗ *Correspondence to: Azatbaeva Dinara Rashid qizi. E-mail: azatbaevadinara72@gmail.com*

a *Student, Karakalpak State University named after Berdakh, Nukus, Uzbekistan*

1 INTRODUCTION

Speaking is widely regarded as the most anxiety-provoking of the four language skills, as it demands real-time processing under the direct observation of listeners. Many English learners who perform well in writing, reading, or grammar exercises unexpectedly freeze when asked to speak: they lose their train of thought, repeat filler words, fall silent, or abandon a sentence midway. This gap between a learner's actual linguistic competence and their observable spoken performance is a well-documented phenomenon in second language acquisition research, yet it remains one of the most persistent problems in EFL classrooms globally, including those in Central Asia and Uzbekistan.

The relevance of this topic lies in the fact that oral fluency is increasingly the primary measure of language proficiency in international examinations such as IELTS, in higher education admissions, and in the modern labor market. A learner who freezes when speaking is disadvantaged regardless of how strong their grammar or vocabulary may be. The problem addressed in this thesis is the contradiction between learners' internalized linguistic knowledge and their inability to access that knowledge fluently under communicative pressure. The goal of this thesis is to identify the main causes of speaking-related freezing among English learners and to propose evidence-based strategies that mentors and teachers can apply to build speaking confidence.

1.1 Causes of Freezing in Spoken English

Fear of negative evaluation. Learners often freeze because they anticipate being judged for mistakes by teachers or peers. This fear activates what Krashen's (1982) Affective Filter Hypothesis describes as a mental barrier that blocks language input from being processed into usable output, even when the underlying knowledge is present.

Foreign language classroom anxiety. Horwitz et al. (1986) identified communication apprehension, test anxiety, and fear of negative evaluation as three interconnected sources of anxiety that are especially acute during spontaneous speaking tasks, more so than in reading or writing.

Perfectionism and accuracy-focused training. Many learners are trained to prioritize grammatical correctness over communication. When such learners attempt to speak, they mentally edit each sentence before uttering it, which overloads working memory and produces hesitation or silence rather than fluent, imperfect

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

speech.

First-language interference and translation habits. Learners who mentally translate from their first language before speaking English experience a cognitive bottleneck, since real-time translation is far slower than direct thought-to-speech production in the target language.

Lack of automatized language chunks. Fluent speech relies heavily on ready-made phrases and collocations that do not require active grammatical construction. Learners who have memorized only isolated words, without practicing common functional phrases, must build every sentence from scratch, which slows down production and increases the likelihood of freezing (Nation, 2001).

Reduced willingness to communicate. Situational factors, such as an unfamiliar topic, a large audience, or a perceived power imbalance with the listener, can suppress a learner's readiness to speak even when their competence is otherwise sufficient. MacIntyre and Gardner (1994) demonstrated that language anxiety measurably impairs cognitive processing during real-time language tasks, which helps explain why even competent learners may freeze under communicative pressure.

1.2 Strategies for Building Speaking Confidence

Fluency-first practice. Teachers and mentors should design activities in which learners are explicitly told not to worry about mistakes, with correction postponed until after the speaking task is complete. This separates the act of producing speech from the act of self-monitoring, reducing cognitive overload (Tsui, 1996).

Chunking and phrase automatization. Teaching common functional expressions as whole units, for example for giving opinions, agreeing, or asking for clarification, allows learners to retrieve ready-made language automatically instead of constructing each utterance from individual grammar rules (Nation, 2001).

Task repetition. Research on task-based language teaching shows that repeating the same speaking task with a new partner or a slightly modified prompt improves fluency and confidence, as learners reuse and reinforce the language they generated during the first attempt (Bygate, 2001).

Gradual exposure and low-stakes speaking. Beginning with pair work, then small groups, then whole-class speaking, allows learners to build confidence incrementally rather than being placed under high-pressure conditions from the start.

Shadowing and extensive listening. Practicing shadowing, that is, repeating audio immediately after a native or fluent speaker, helps learners internalize natural rhythm, stress, and phrasing, which reduces the processing effort required during spontaneous speech.

Building a low-anxiety classroom culture. Mentors can reduce learners' fear of negative evaluation by normalizing mistakes as part of the learning process, offering encouraging feedback, and avoiding public correction that singles out individual learners (Horwitz et al., 1986).

2 CONCLUSION

In conclusion, freezing during spoken English is not primarily a knowledge problem but a performance problem rooted in anxiety, working-memory overload, and insufficient automatization of language. Learners who freeze often already possess the grammar and vocabulary they need; what they lack is confident, low-pressure access to that knowledge under real-time conditions. Teachers and mentors can address this by shifting classroom priorities from accuracy-only correction toward fluency-first practice, by teaching ready-made language chunks rather than isolated words, and by building a classroom culture in which mistakes are treated as a normal part of communication rather than a source of embarrassment. Consistently applying these strategies can measurably reduce learners' speaking anxiety and increase their willingness to communicate in English.

REFERENCES

[1] Bygate, M. (2001). Effects of task repetition on the structure and control of oral language. In M. Bygate, P. Skehan, & M. Swain (Eds.), Researching pedagogic tasks: Second language learning, teaching, and testing (pp. 23–48). Longman.

[2] Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. The Modern Language Journal, 70(2), 125–132. https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.1986.tb05256.x

[3] Krashen, S. D. (1982). Principles and practice in second language acquisition. Pergamon Press.

[4] MacIntyre, P. D., & Gardner, R. C. (1994). The subtle effects of language anxiety on cognitive processing in the second language. Language Learning, 44(2), 283–305. https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1994.tb01103.x

[5] Nation, I. S. P. (2001). Learning vocabulary in another language. Cambridge University Press.

[6] Tsui, A. B. M. (1996). Reticence and anxiety in second language learning. In K. M. Bailey & D. Nunan (Eds.), Voices from the language classroom (pp. 145–167). Cambridge University Press.

Konferensiya maqolasi QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379844

BOBURNING "TOPMADIM" RADIFLI G'AZALI TARJIMASIDA SHAKL VA MAZMUN ADEKVATLIGI

Zuhra Azilova Gulmon qizi[a]

* *Correspondence to: Zuhra Azilova Gulmon qizi. E-mail: azilovazuhra@gmail.com*

a *filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD, Nukus davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi, ORCID: 0009-0004-4834-7887*

Annotatsiya

Maqolada Boburning "Topmadim" radifli g'azalining qoraqalpoq tiliga qilingan tarjimasi asliyat bilan qiyosiy holda ko'rib chiqilgan. Asliyat shakli va mazmuniga ko'ra tarjimadagi tafovutlar ko'rsatilib, g'azal mohiyatini ochishda baytlarining tavsifi keltiriladi. Shuningdek, badiiy san'atlarning saqlanishi masalasi tahlilga tortiladi.

Kalit so'zlar: Shakl, mazmun, adekvat tarjima, qiyosiy tahlil, ritmik sintaktik parallelism, qofiya, vazn

Аннотация

В статье проведён сравнительный анализ перевода газели Захириддина Мухаммада Бабура с радифом «Topmadim» («Не нашёл») на каракалпакский язык в сопоставлении с оригиналом. Выявлены различия между оригиналом и переводом с точки зрения формы и содержания, а также раскрыты особенности бейтов, способствующие пониманию идейно-художественной сущности газели. Особое внимание уделено вопросу сохранения художественных средств в переводе и их роли в обеспечении единства формы и содержания произведения.

Ключевые слова: форма, содержание, адекватный перевод, сравнительный анализ, ритмико-синтаксический параллелизм, рифма, метр

Abstract

The article provides a comparative analysis of the translation of Babur's ghazal with the radif "Topmadim" ("I Could Not Find") into the Karakalpak language in comparison with the original. The differences between the original and the translation in terms of form and content are identified, while the semantic and artistic features of the couplets are examined to reveal the essence of the ghazal. The article also analyzes the extent to which literary devices have been preserved in the translation and their role in ensuring the unity of content and form.

Keywords: form, content, adequate translation, comparative analysis, rhythmic-syntactic parallelism, rhyme, metre

Shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur o'zbek xalqi tarixida o'chmas iz qildirgan buyuk siymolardan biridir. Uning asarlari qardosh qoraqalpoq tiliga ham tarjima qilinmoqda. Ularni qiyosan o'rganish, ikki tilning ifoda imkoniyatlarini solishtirish orqali tarjimon mahoratini yoritish muhim masalalardan sanaladi.

Bobur g'azallari o'ta hayotiyligi, samimiyligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. G'azallarida shoirning o'zligi, hayoti tasvirlanib, ularda dilidagi armon va alamlari, hayotida ko'rgan jabr-u jafolar ifodalagan. Uning g'azallari Sh.Ayapov, S.Ibragimov tomonidan qoraqalpoq tiliga tarjima qilingan.

Boburning "Topmadim" radifli g'azali Sh.Ayapov tomonidan qoraqalpoq tiliga tarjima qilingan bo'lib, quyida uni asliyat bilan qiyosiy tahlil qilamiz.

Asliyatda:

Jonimdin o'zga yori vafodor topmadim,
Ko'nglumdin o'zga mahrami asror topmadim, [4; 7]

Mazkur bayt bir o'qilishda kishiga ta'sir qiladi, yodida muhrlanib qoladi. Bu satrlar Bobur ko'rgan qiyinchiliklar, ishongan insonlari tomonidan xiyonatlarga uchragandan keyingi qalb anduhlaridir. "G'azalning dastlabki bayti – matla'sida oshiq ko'ngilning dil iztiroblari aks etgan. Unda jon va ko'ngul timsollari orqali inson ruhiyatidagi nozik tebranishlar o'ziga xos tarzda ifodalangan. Baytning har ikki misrasida bir-biriga uyg'un bo'lgan hodisalar tilga olingan. Oshiq vafodor yorni izlaydi, istaydi, biroq bu harakatlar samarasiz. Ko'ngil eng aziz, eng muqaddas sirlar bilan o'rtoqlasha oladigan mahramni, do'stni izlaydi, unga talpinadi, biroq uni topa olmaydi" [2;165]. Baytning sintaktik tuzilishi bir xil bo'lib, bu hodisa ritmik sintaktik parallelizm nomi bilan yuritiladi:

Bu kabi takror baytda bir xil ritm, ohangdoshlik va musiqiylikni yuzaga keltirgan.

Tarjimada:

Janımnan ózge jalǵız, yarı wapadar tappadım
Kewlimnen ózge endi sırlas dos yar tappadım.

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Jonimdin o'zga	yori	vafodor	topmadim
Aniqlovchi	to'ldiruvchi	aniqlonchi	kesim
Ko'nglimdin o'zga	mahrami	asror	topmadim
Aniqlovchi	to'ldiruvchi	aniqlonchi	kesim

Asliyatdagi "mahrami asror" komponentlari arabcha bo'lgan forsiy izofali birikma bo'lib u "sırlas dos" tarzida to'g'ri tarjima qilingan. Sababi, "mahrami asror – ishonchli sirdosh, yaqin sirdosh" [3;228] demakdir. Ko'ringanidek asliyat va tarjima mazmuni o'rtasida tafovut yo'q. Biroq, tarjimada "jalǵız", "endi", "yar" so'zlari qo'shilgan. Tarjimon mazmun aniqroq ifodalash maqsadida shunday yo'l tutgan bo'lishi mumkin. Ammo V.G.Belinskiy ta'kidlaganidek, "badiiy tarjimada asarga biron narsa qo'shish, undan biron narsani olib tashlash yoki uni o'zgartirish mumkin emas" [5;21]. Bu uning shaklini o'zgartirishi mumkin.

"Jon va ko'ngil bilan bog'liq tavsif keyingi baytda ham davom etadi. Endi jon "dilafgor", ko'ngul esa "giriftor" tarzida tasvirlanadi. "Dilafgorning ma'nosi "dili xasta", "dili vayron, dili haddan tashqari musibat chekkan" demakdir. "Giriftor" esa biror narsaga duch kelgan, yo'liqqan, asir-u mubtalo bo'lgan, band bo'lgan ma'nosiga ega" [2;165].

Asliyatda:

Jonimdin o'zga jonni dilafkor ko'rmadim,

Ko'nglum kibi ko'ngulni giriftor topmadim.

Tarjimada:

Janımnan ózge jandı dárt xásirette kórmedim,

Kewlim kibi kewili mıń giriptar tappadım.

Shoir o'zi kabi dili azob chekkan boshqa jonni ko'rmaganligini, o'z ko'ngli kabi asir-u mubtalo bo'lgan ko'ngilni ham topmaganligini ifodalaydi. Bu o'rinda oshiq yigitning ishq dardiga mubtalo bo'lganligi bilan bir qatorda balki shoirning boshiga og'ir kunlar tushganida, sarson-sargardon bo'lgan vaqtlari ishongan kishilari unga xiyonat qilishi, bundan shoirning qattiq iztirobga tushganligi anglashiladi.

Asliyatda:

Usruk ko'ziga toki ko'ngul bo'ldi mubtalo,

Hargiz bu telbani yana hushyor topmadim.

"Usruk – mast, maston, mastona" [3;439] degani. Baytdan mastona ko'ziga ko'ngli mubtalo bo'lgan oshiqning yor ishqida telba bo'lganligi tushuniladi. "She'rxon shoir nadomatlarining sababi uning ko'nglini telba qilgan xumor ko'zli jonon ekanligini bilib oladi. Oshiq ishq yo'lida chekkan mashaqqatlari haqida keyingi ikki baytda yanada ozorlanib yozadi. Lekin maqta'da Boburning xulosasi tag'in umumiylik kasb etadi. U chinakkam suyukli, sherik, jonkuyar bo'ladigan "yor" "topmagan"ligini bayon etadi va shu holga ko'nikish lozimligini asoslaydi"[1;267].

Qumar kózińe hár ne kewil dilgir boldı náyleyin,

Hárgiz men bunınday delbe, mudamı xushyar tappadım.

Tarjimada "náyleyin, men" so'zlari qo'shilgan, "toki – hár ne, bu – bunınday, yana – mudamı" deya tarjima qilinib, shakl o'zgarishga uchragan. Asliyatda 1-misra 14, 2-misra 13 bo'gin. Tarjimada ikkala misra 16 bo'g'indan iborat. "Qumar" so'zi "Háwes inta intizar" [3-tom;188] deya izohlanadi. Qumar ko'z birikmasi esa "usruk ko'z"ga sinonim bo'ladi. Asliyatdagi mubtalo so'zi "dilgir" deya keltirilgan. "Mubtalo a. biror ko'ngilsiz hodisaga duchor bo'lgan, giriftor"[3;252] ma'nosini anglatadi. "Dilgir – kel. (parsı – qapa, ashıwı shıqqan, qolaysız). 2. Bir nársege qushtarlıq, qumarlılıq, intizarlıq" [3-tom;164]. Tarjimon Navoiy g'azallari tarjimasida "muptala" so'zini qo'llagan. Bizningcha, bu o'rinda ham "muptala" deya o'zini qo'llash maqsadga muvofiq. "Mubtalo-dilgir" o'zaro ekvivalent emas.

Tarjimadan xumor ko'zingga har ne ko'ngil xushtor bo'ldi hargiz men buningday telba, mudomi xushyor topmadim degan mazmun anglashiladi. "Telbani" so'zidagi -ni affiksi tushurilishi sababli ma'no biroz o'zgarishga uchraganday seziladi. Ya'ni ham telbani, ham xushyorni topmadim deb tushunish mumkin. Tarjimon bu o'rinda tushum kelishigini belgisiz qo'llagan. Lekin asliyatdan bexabar bo'lgan kitobxon ikki xil sifatni nazarda tutyapti deb o'ylashi ham mumkin. Shu sababli biz "Hárgiz bul delbeni, jane xushyar tappadım" deya tarjimalashni tavsiya qilamiz. Umumiy olib qaraganda bayt ma'nosi asliyatga muvofiq.

Asliyatda:

Nochor furqati bila xo'y etmisham, netay,

Chun vaslig'a o'zimni sazovor topmadim.

Xo'y etmak – odatlanmoq degani. Baytdan nochor ayriliq bila odatlanganman, netay, yor vasliga o'zimni sazovor topmadim degan ma'no kasb etadi.

Tarjimada:

Óz halına ózi ashıq, biyqarar bolsa qáyteyin,

Onıń diydarına názerimdi hasla rawa tappadım.

"Ráwa – kel. Miyassar, ılayıq, maqul, teng, bap, qolay, degendey" [4-tom;141]. "Názer – at. Kewil, dıqqat" [5-tom; 226.]. Bayt ma'nosi: o'z holiga o'zi oshiq, beqaror bo'lsa qaytayin, uning diydoriga nazarimni aslo ravo topmadim. Ko'rinadiki, 1-misra ma'nosi asliyatdan farq qiladi. Asliyatda 1-misrada hijron menga odat bo'lib qolgan desa, tarjimada yorni o'z holiga o'zi oshiq, beqaror deb ta'riflanmoqda. 2-misrada esa Yor vasliga yetishishni o'zini munosib ko'rmasa, tarjimada ham uning diydorini ko'rishga o'zini aslo loyiq topmaganligini bayon qilib asliyat mazmuniga mos holda tarjima qilingan.

Asliyatda:

Bore boray eshigiga bu navbat, ey ko'ngul,

Nechaki borib eshigiga bor topmadim.

Tarjimada:

Táwekelge bel baǵla, taǵıda áy sen Babur,

Neshik barıp bosaǵadan, bos qayttım talay tappadım.

Asliyatda ko'ngilga murojaat qilib, bore boray eshigiga bu navbat, nechaki borib yorni topmaganligi ifodalansa, tarjimada shoir o'ziga ey sen Bobur deya murojaat qilib, tavakkalga bel bog'la, nechuk borib bosag'adan bo'sh qaytganligini ifodalaydi. Tarjimada asliyatdagi ma'no mujassam. Bunda tarjimon "táwekelge bel

baǵla", "bosaǵadan, bos qayttım" kabi ifodalardan foydalangan.

G'azal maqta'si tarjima qilinmay qolgan. Ya'ni g'azal asliyatda 6 baytdan iborat bo'lsa tarjimada 5 bayt. Bu g'azal muzorei musammani axrabi makfufi mahzuf vaznida yozilgan. Taqte'si: – – V/ – V –V/ V – – V/ – V –. Qofiyasi: vafodor, asror, dilafkor, giriftor, hushyor, sazovor, bor, yor. Radifi: topmadim. Tarjimada esa barmoq vazni, qofiyalari: yar, giriptar, xushyar, rawa, talay tarzida keltirilib, 4-5-baytlar qofiyalanmagan. Radif esa saqlangan.

Xulosa sifatida aytsak, g'azal tarjimasida asliyat ma'nosi aks etgan. Ikki adabiyotdagi vazniy tafovutlar va tarjimada boshqa shakl elementlarining xilma-xilligi sababli shakily o'zgarishlarga uchragan. Muhimi shundaki, qoraqalpoq kitobxonlari Bobur g'azallaridan bahra olishga muvaffaq bo'ldilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Qosimov B. va boshq. Adabiyot. 10-sinf uchun darslik – T.: O'qituvchi, 2005.

[2] To'xliyev B., Karimov B., Usmonova K. Adabiyot darslik-majmua. – T.: 2018.

[3] Yusuf, B. Mumtoz adabiy asarlar lug'ati. Toshkent: Sharq. 2010.

[4] Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Маҳрами асрор топмадим. – Тошкент: Ёзувчи нашриёти. 1993. – 80 б.

[5] Саломов Ғ. Тил ва таржима. – Тошкент: Фан, 1966. – 385 б.

[6] Қарақалпақ тилиниң түсиндирме сөзлиги. III, IV, V, IV томлар – Нөкис: Қарақалпақстан, 1984, 2023. 1988. 2023. 1992. – 400, 337, 400, 635 б.

Conference paper QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379848

DIGITAL RESOURCES AS A TOOL FOR IMPROVING ENGLISH LANGUAGE LEARNING IN SECONDARY SCHOOLS

Baymaganbetova Zulfiya[a]

Abstract

This article examines the integration of technology and digital resources in teaching English in secondary schools across Uzbekistan. The study employs a mixed-methods research design combining surveys, interviews, and classroom observations to identify both the benefits and challenges of using technology in English language education. The results reveal that technological tools such as interactive platforms, multimedia, and mobile applications significantly increase pupils engagement and communicative competence. However, infrastructure limitations, insufficient teacher training, and unequal access to digital resources remain major obstacles, especially in rural areas. The article concludes with recommendations for improving teacher professional development, ICT infrastructure, and localized digital content creation to ensure sustainable technological integration in the educational process. Keywords: technology integration, digital resources, English teaching, secondary schools, ICT, EFL pedagogy, teacher training, blended learning, digital literacy

∗ *Correspondence to: Baymaganbetova Zulfiya. E-mail: zbaymaganbetova9@gmail.com*

a *English teacher, Chimbay specialized school*

Аннотация

Ушбу мақолада Ўзбекистондаги умумий ўрта таълим мактабларида инглиз тилини ўқитишда технологиялар ва рақамли ресурсларни интеграциялаш масаласи тадқиқ этилади. Тадқиқотда инглиз тили таълимида технологиялардан фойдаланишнинг афзалликлари ва мавжуд муаммоларини аниқлаш мақсадида сўровнома, интервью ва дарс кузатувларини бирлаштирувчи аралаш тадқиқот усулидан фойдаланилди. Натижалар интерактив платформалар, мультимедиа воситалари ва мобиль иловалар каби технологик воситалар ўқувчиларнинг дарсга қизиқиши, фаол иштироки ва коммуникатив компетенциясини сезиларли даражада оширишини кўрсатди. Бироқ инфратузилманинг чекланганлиги, ўқитувчиларнинг етарли даражада тайёргарликка эга эмаслиги ва рақамли ресурслардан фойдаланиш имкониятларининг тенг эмаслиги, айниқса қишлоқ ҳудудларида, асосий тўсиқлар бўлиб қолмоқда. Мақолада таълим жараёнида технологияларни барқарор интеграциялашни таъминлаш мақсадида ўқитувчиларнинг касбий ривожланишини такомиллаштириш, АКТ инфратузилмасини ривожлантириш ҳамда маҳаллий шароитга мос рақамли контент яратиш бўйича тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: технологияларни интеграциялаш, рақамли ресурслар, инглиз тилини ўқитиш, умумий ўрта таълим мактаблари, АКТ, инглиз тилини чет тили сифатида ўқитиш методикаси, ўқитувчилар малакасини ошириш, аралаш таълим, рақамли саводхонлик

Аннотация

В данной статье рассматривается интеграция технологий и цифровых ресурсов в преподавание английского языка в общеобразовательных школах Узбекистана. В исследовании используется смешанный методологический подход, включающий анкетирование, интервью и наблюдение за учебными занятиями, с целью выявления преимуществ и проблем использования технологий в обучении английскому языку. Результаты показывают, что такие технологические средства, как интерактивные платформы, мультимедийные ресурсы и мобильные приложения, значительно повышают вовлечённость учащихся и способствуют развитию их коммуникативной компетенции. Вместе с тем ограниченные возможности инфраструктуры, недостаточная подготовка учителей и неравный доступ к цифровым ресурсам остаются основными препятствиями, особенно в сельских районах. В статье представлены рекомендации по совершенствованию профессионального развития учителей, развитию ИКТ-инфраструктуры и созданию локализованного цифрового контента для обеспечения устойчивой интеграции технологий в образовательный процесс.

Ключевые слова: интеграция технологий, цифровые ресурсы, преподавание английского

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

языка, общеобразовательные школы, ИКТ, методика преподавания английского языка как иностранного, подготовка учителей, смешанное обучение, цифровая грамотность

In recent years, the process of teaching English in Uzbekistan has undergone significant transformation due to the rapid integration of technology and digital resources into the national education system. The government's emphasis on improving foreign language competence, particularly through the Presidential Decree "On Measures to Further Improve the System of Teaching Foreign Languages", has accelerated the modernization of English language instruction in schools. However, despite progress, teachers and learners still face challenges such as insufficient digital infrastructure, limited access to high-quality educational technologies, and a lack of methodological training for the effective use of digital tools in classroom settings.

1 INTRODUCTION

The use of technology in English language teaching (ELT) has proven to be one of the most effective strategies for enhancing students' motivation, engagement, and communicative competence. Digital tools such as interactive platforms (e.g., Google Classroom, Kahoot, and Quizlet), online dictionaries, educational videos, and mobile learning applications provide opportunities for individualized learning and real-time feedback. In Uzbekistan's secondary schools, these technologies are gradually being introduced to create more student-centered and communicative classrooms, aligning with modern educational trends and global standards.

In the global context of English Language Teaching (ELT), the integration of technology and digital resources has been widely recognized as a key driver of student engagement, communicative competence, and overall learning outcomes. For instance, a study conducted in Vietnam found that the use of interactive technologies significantly increased learners' motivation and participation in secondary school English classes. This trend is supported by comprehensive guidance from teaching-profession bodies, such as the British Council, which emphasizes how digital tools can support collaboration, formative assessment, and feedback in language learning. Collectively, such international research suggests that when effectively integrated, technology can transform the language classroom from a teacher-centered model to a more learner-centered, interactive environment. Nevertheless, many teachers still struggle to integrate technology effectively due to insufficient training and resource limitations. This highlights the need for continuous professional development and systematic support from educational institutions. Understanding how technology and digital resources are currently applied in English classrooms across Uzbekistan, and identifying their strengths and weaknesses, is crucial for designing more effective teaching strategies.

2 METHODS

This study employs a mixed-methods research design to investigate how technology and digital resources enhance the teaching and learning of English in secondary schools in Uzbekistan. The combination of quantitative and qualitative approaches allows for a more comprehensive understanding of teachers' and students' experiences. The quantitative aspect involves a structured questionnaire distributed among English language teachers and students, while the qualitative part includes semi-structured interviews and classroom observations. This methodological triangulation ensures the reliability and validity of the findings.

Three main instruments were used in this study: a questionnaire, an interview protocol, and a classroom observation checklist. The questionnaire aimed to collect quantitative data on teachers' and students' attitudes toward technology integration, perceived challenges, and frequency of digital resource use.

The interview protocol was developed to gain qualitative insights into teachers' experiences, focusing on the effectiveness of specific tools such as online dictionaries, educational platforms (e.g., Google Classroom and Docs), and interactive applications (e.g., Kahoot and Quizlet).

The observation checklist recorded classroom practices, including the use of multimedia, digital presentations, and collaborative online tasks, following the framework proposed by experts.

3 RESULTS

The results of the analysis provide an empirical basis for evaluating how effectively digital resources support English language instruction in Uzbekistan's secondary schools. The results of the questionnaire revealed that the majority of English teachers in Uzbek secondary schools actively integrate technology into their lessons, but with varying levels of proficiency and confidence. Specifically, 78% of teachers reported using digital resources at least once a week, while 22% admitted that they rarely use them due to insufficient technical support and lack of training. Among the most frequently used tools were PowerPoint presentations, YouTube videos, and interactive learning platforms such as Quizlet and Kahoot. These findings are consistent with global trends showing that teachers increasingly rely on ICT to enhance student engagement. Students' responses indicated a strong preference for technology-enhanced lessons. About 85% of students agreed that digital tools made English lessons more enjoyable and improved their listening and pronunciation skills. However, a notable 40% pointed out challenges such as unstable internet connection and limited access to school computers, particularly in rural regions like Khorezm and Karakalpakstan. This aligns with previous research in Central Asia, which highlights infrastructure limitations as one of the main obstacles to full ICT integration.

The interviews and classroom observations provided deeper insight into teachers' real-life experiences. Teachers emphasized that technology helps cre-

ate a student-centered learning environment, supporting communicative and interactive approaches. One teacher from a secondary school mentioned:

"When I use Quizlet or Kahoot, my students become more active — they start competing, laughing, and remembering words faster."

Similarly, observation data revealed that classrooms equipped with projectors and multimedia boards enabled teachers to diversify instructional strategies, incorporating audio-visual aids, online quizzes, and digital storytelling. These practices align with the constructivist learning theory, which views learners as active participants constructing knowledge through engagement with digital content.

4 DISCUSSION

However, the research also uncovered several barriers: limited teacher training in ICT pedagogy, shortage of technical staff, and insufficient funding for up-to-date digital equipment. Teachers expressed the need for continuous professional development (CPD) programs focused on digital pedagogy, as many had learned to use online tools through self-study or peer support.

The findings demonstrate that while technology integration in Uzbekistan's secondary schools is progressing, it remains uneven across regions. Urban schools, particularly in Tashkent, have access to more advanced infrastructure and training, allowing teachers to apply blended learning and online resources effectively. In contrast, rural schools continue to face challenges in connectivity and resource availability, limiting their ability to implement interactive approaches consistently. These results resonate with global research suggesting that successful digital transformation in education depends not only on technological availability but also on teacher readiness, institutional leadership, and ongoing training. Therefore, educational policy in Uzbekistan should prioritize teacher training, curriculum digitalization, and investment in ICT infrastructure to bridge the gap between urban and rural schools. Integrating technology should be viewed not merely as an innovation but as a fundamental pedagogical tool for developing 21st-century language competencies.

5 CONCLUSION

In conclusion, the digitalization of English education in Uzbekistan is a vital step toward educational innovation and equity, preparing future generations for global communication and lifelong learning. It enhances access to quality education, fosters students' motivation and digital literacy, and enables teachers to apply interactive and learner-centered methods. Moreover, it aligns national reforms with international standards, creating a sustainable foundation for modern English language education in Uzbekistan.

REFERENCES

[1] Al-Munawwarah, S. Teachers' perceptions on the use of ICT in English language teaching: A case study // Indonesian EFL Journal. — 2021. — Vol. 7, No. 1. — P. 15-26.

[2] Braun, V., Clarke, V. Reflecting on reflexive thematic analysis // Qualitative Research in Sport, Exercise and Health. — 2019. — Vol. 11, No. 4. — P. 589-597.

[3] Creswell, J. W., Plano Clark, V. L. Designing and Conducting Mixed Methods Research. — 3rd ed. — Thousand Oaks (CA): SAGE Publications, 2018.

[4] Dörnyei, Z. Research Methods in Applied Linguistics. — Oxford: Oxford University Press, 2007.

[5] Ergasheva, G. Challenges of digitalization in secondary education in Uzbekistan // Nauka i obrazovanie. — 2023. — Vol. 4, No. 2. — P. 45-52.

[6] Garrison, D. R., Vaughan, N. D. Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines. — Hoboken (NJ): John Wiley & Sons, 2017.

[7] Ghavifekr, S., Rosdy, W. A. W. Teaching and learning with technology: Effectiveness of ICT integration in schools // International Journal of Research in Education and Science. — 2015. — Vol. 1, No. 2. — P. 175-191.

[8] Hockly, N. The Digital Turn in Language Teaching. — Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

Conference paper QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379852

TEACHING IDIOMS AND CULTURAL NUANCES IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION

Dilmanov Islam Ilya uli[a] | **Dilmanov Ilyusha Oraqbaevich**[b]

Abstract

This article examines the challenge of teaching idiomatic language and cultural nuance in English language education, arguing that phraseological competence — the ability to understand and produce culturally embedded fixed expressions appropriately — constitutes an indispensable yet frequently neglected dimension of communicative competence. The study surveys the theoretical foundations of idiom instruction, classifies the principal types of idiomatic expression encountered by English language learners, and evaluates the pedagogical approaches through which idioms and cultural nuances may be most effectively taught at school and advanced levels.

Keywords: idioms, cultural nuance, phraseological competence, fixed expressions, cognitive linguistics, linguoculturology, English language teaching, cross-cultural comparison, communicative competence, vocabulary instruction, Uzbek context, multilingual education

∗ *Correspondence to: Dilmanov Islam Ilya uli. E-mail: islam.dilmanov7@gmail.com*

a *Senior teacher at «The methods of teaching languages» department of the pedagogical skills center of the Republic of Karakalpakstan., Nukus, Uzbekistan*

b *Associate professor, Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz, Nukus, Uzbekistan*

Annotatsiya

Ushbu maqolada ingliz tili ta'limida idiomatik til va madaniy nozikliklarni o'qitish muammosi ko'rib chiqiladi hamda frazeologik kompetentlik — madaniy jihatdan yuklangan barqaror iboralarni to'g'ri tushunish va qo'llash qobiliyati — kommunikativ kompetentlikning zaruriy, lekin ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan o'lchovini tashkil etishi asoslanadi. Tadqiqotda idiomalarni o'qitishning nazariy asoslari tizimlashtirilib, ingliz tilini o'rganuvchilar uchrashuvchi idiomatik ifodalarning asosiy turlari tasniflanadi va idiomalar hamda madaniy nozikliklarni maktab va yuqori darajada eng samarali o'qitish imkonini beruvchi pedagogik yondashuvlar baholanadi.

Kalit so'zlar: idiomalar, madaniy nozikliklar, frazeologik kompetentlik, barqaror iboralar, kognitiv lingvistika, lingvokulturologiya, ingliz tilini o'qitish, madaniyatlararo solishtirish, kommunikativ kompetentlik, leksika o'qitish, o'zbek konteksti, ko'p tilli ta'lim

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема обучения идиоматическому языку и культурным коннотациям в преподавании английского языка. Авторы доказывают, что фразеологическая компетентность — способность понимать и уместно использовать культурно нагруженные устойчивые выражения — является незаменимым, однако нередко упускаемым из виду измерением коммуникативной компетентности. В исследовании систематизируются теоретические основы обучения идиомам, классифицируются основные типы идиоматических выражений, с которыми сталкиваются изучающие английский язык, и оцениваются педагогические подходы, позволяющие наиболее эффективно обучать идиомам и культурным тонкостям на школьном и продвинутом уровнях.

Ключевые слова: идиомы, культурные коннотации, фразеологическая компетентность, устойчивые выражения, когнитивная лингвистика, лингвокультурология, обучение английскому языку, межкультурное сопоставление, коммуникативная компетентность, обучение лексике, узбекский контекст, многоязычное образование

A language learner who has mastered the grammar and core vocabulary of English may still find themselves adrift in authentic communication if they lack familiarity with its idiomatic dimension. Idioms — fixed or semi-fixed expressions whose meanings cannot be fully predicted from the meanings of their constituent words — permeate everyday English speech, written discourse, and cultural expression, from the casual conversation of native speakers to the editorials of broadsheet newspapers and the dialogue of literary fiction [1]. The speaker who does not know that "under the weather" means feeling unwell, that "once in a blue

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

moon" describes rarity, or that "burning bridges" refers to damaging relationships irreparably will repeatedly encounter gaps in comprehension and production that grammatical proficiency alone cannot bridge.

Yet idiomatic language remains one of the most persistently neglected dimensions of English language teaching curricula, particularly at school level. The sheer volume and apparent unpredictability of idiomatic expressions daunts both teachers and curriculum designers, while the non-compositional nature of idiom meaning — the fact that it cannot be derived by applying grammatical rules to known words — makes it resistant to the systematic, rule-based instruction that dominates most language teaching [2]. The result is that learners frequently encounter idioms as opaque obstacles in authentic texts and conversations, without the conceptual frameworks or instructional support needed to understand, learn, and use them productively.

This article argues that this instructional neglect reflects a misunderstanding of what idioms are and how they are structured. Drawing on cognitive linguistics and linguocultural theory, it demonstrates that idiomatic expressions are far from arbitrary and unpredictable; they are culturally motivated, conceptually structured, and systematically organised in ways that make principled instruction both possible and productive [3]. The article surveys the theoretical foundations of idiom instruction, classifies major types of idiomatic expression, and evaluates the pedagogical approaches best suited to developing phraseological competence in English language learners within the Uzbek and Central Asian school context.

The Nature of Idiomatic Language: Theoretical Foundations.

Cognitive linguistics has fundamentally transformed the theoretical understanding of idiomatic language, replacing the traditional view of idioms as arbitrary, frozen, and exceptional with a framework that reveals their systematic cognitive and cultural underpinnings [4]. Lakoff and Johnson's conceptual metaphor theory demonstrates that many idiomatic expressions are not linguistically arbitrary but are motivated by underlying conceptual metaphors that structure entire domains of experience. The cluster of expressions "losing ground," "gaining the upper hand," "getting ahead," and "falling behind" are not independent memorisation items but surface manifestations of the deeply entrenched conceptual metaphor MORE IS UP / LESS IS DOWN, which organises English speakers' understanding of progress, success, and competition.

Linguocultural theory offers a complementary perspective, treating phraseological units — including idioms, proverbs, collocations, and formulaic expressions — as culturally laden linguistic signs that encode the collective historical experience, values, and ways of perceiving the world of the communities that use them [5]. From this perspective, learning the idiom "keep a stiff upper lip" is not merely a matter of memorising a non-compositional meaning but of gaining access to a cultural value — emotional self-control and stoic resilience — that is deeply embedded in the Anglo-Saxon cultural tradition. Mastery of such expressions therefore signals cultural integration, not merely linguistic accumulation.

The distinction between different types of fixed and semi-fixed expressions is important for instructional purposes [6]. Fully opaque idioms — expressions whose meanings bear no transparent relationship to their component words, such as "kick the bucket" (to die) or "spill the beans" (to reveal a secret) — require explicit instruction and memorisation. Partially transparent idioms — expressions whose meanings can be partially inferred from their components, such as "add fuel to the fire" — can be approached through guided inference. Collocations — words that frequently co-occur without constituting full idioms, such as "make a decision" or "heavy rain" — require awareness-raising through extensive exposure and attention-focused activities. Proverbs and culturally specific sayings carry the most concentrated cultural loading and benefit from explicit culturally contextualised instruction.

Pedagogical Approaches to Idiom Instruction.

The most consistently supported pedagogical approach to idiom instruction in the research literature is contextualised presentation — introducing idiomatic expressions within meaningful, culturally situated contexts rather than as decontextualised list items [7]. Authentic texts — literary passages, film clips, newspaper editorials, song lyrics, and conversational transcripts — provide the kind of rich contextual embedding that supports both initial comprehension and long-term retention. When learners encounter an idiom in a context that makes its meaning inferrable and its cultural motivation visible, they acquire not merely the expression itself but the conceptual and cultural framework that gives it meaning.

Conceptual metaphor instruction — making explicit the underlying conceptual metaphors that motivate clusters of related idiomatic expressions — has shown particular promise as a principled approach to idiom teaching [8]. Rather than presenting each idiom as an isolated memorisation item, this approach reveals the systematic cognitive structures that link multiple expressions, enabling learners to make educated guesses about unfamiliar expressions and to generate new idiomatic formulations. Teaching the conceptual metaphor TIME IS MONEY simultaneously illuminates "spending time," "wasting time," "investing in the future," "saving time," and "borrowing time" as a coherent family of expressions rather than unrelated items.

Cross-cultural comparison constitutes a particularly valuable approach in multilingual contexts such as those of Uzbek schools, where learners' first languages offer rich idiomatic resources of their own [9]. Examining how similar concepts are expressed idiomatically across English, Russian, Uzbek, and Karakalpak — comparing, for instance, the English "kill two birds with one stone" with the Uzbek "bir o'qda ikki quyon" (two hares with one arrow) and the Russian "убить двух зайцев одним выстрелом" — reveals both the universality of certain conceptual structures and the cultural specificity of their linguistic expression. This comparative approach validates learners' existing linguistic knowl-

edge, develops metalinguistic awareness, and makes cultural nuance visible through contrast.

Research Design and Analytical Approach.

This study employs a qualitative analytical methodology, drawing on theoretical literature in cognitive linguistics, phraseological research, and language pedagogy alongside curriculum documents and practitioner research from Uzbek, Russian, and international educational contexts. The analysis is organised around three intersecting dimensions: the cognitive-linguistic structure of idiomatic expressions and its implications for instruction, the cultural content of idioms and its relationship to intercultural communicative competence, and the pedagogical conditions — text selection, task design, teacher knowledge, and assessment practice — that support effective idiom instruction in multilingual school settings. This framework enables a comprehensive evaluation of idiom teaching that connects theoretical understanding with practical classroom application.

Learning Outcomes of Principled Idiom Instruction.

Research comparing contextualised and decontextualised approaches to idiom instruction consistently favours contextualised methods for both immediate comprehension and long-term retention [7]. Learners who encounter idioms in authentic communicative contexts, supported by explicit attention to conceptual motivation and cultural significance, demonstrate significantly better recall, more appropriate productive use, and greater ability to infer the meanings of novel idiomatic expressions than those who study idiom lists. The motivational dimension is also relevant: authentic materials containing idioms — films, literary texts, podcasts, and songs — generate higher engagement than decontextualised exercises, supporting the sustained attention required for deep processing.

Conceptual metaphor instruction produces particularly durable gains in idiomatic competence [8]. Studies in which learners are explicitly taught the conceptual metaphors underlying clusters of related idioms consistently show superior retention and transfer compared to item-by-item memorisation approaches. The systematic nature of conceptual metaphor organisation means that understanding one underlying metaphor can unlock comprehension of dozens of related expressions, producing efficient learning gains that justify the investment in explicit conceptual instruction. For advanced learners preparing for academic or professional communication in English, this efficiency is particularly valuable given the enormous scale of the idiomatic vocabulary that sophisticated language use requires.

This article has argued that idiomatic language and cultural nuance constitute an indispensable dimension of English communicative competence whose systematic development requires deliberate, principled, and culturally informed instruction. The theoretical frameworks of cognitive linguistics and linguocultural theory together reveal that idioms are not the arbitrary, unpredictable exceptions to language that they have often seemed in pedagogical practice but are culturally motivated, conceptually structured expressions whose teaching can be organised around principled frameworks that make learning more efficient and more culturally meaningful.

The pedagogical approaches reviewed — contextualised presentation, conceptual metaphor instruction, cross-cultural comparison, and corpus-based awareness activities — provide a coherent repertoire for developing phraseological competence in ways that simultaneously advance linguistic, cultural, and intercultural learning goals. Their effectiveness depends on the quality of teacher knowledge, the cultural richness of the instructional materials selected, and the integration of idiom awareness as a continuous thread of language curricula rather than an occasional supplementary topic.

For Uzbek and Central Asian learners of English, idiom instruction offers a particularly rich opportunity: the chance to explore the cultural worldview encoded in English idiomatic language from the vantage point of their own rich multilingual and multicultural heritage, using cross-cultural comparison of English, Russian, Uzbek, and Karakalpak phraseology to develop both the metalinguistic awareness and the intercultural sensitivity that characterise sophisticated multilingual competence. Realising this opportunity requires investment in teacher professional development that builds the cultural and cognitive-linguistic knowledge that principled idiom instruction demands, and in curriculum frameworks that recognise phraseological competence as a core rather than peripheral dimension of language education. When these conditions are met, the teaching of idioms and cultural nuances becomes one of the most intellectually engaging and culturally enriching dimensions of English language education.

REFERENCES

[1] Moon, R. (1998). Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach. Oxford: Clarendon Press.

[2] Cowie, A. P. (Ed.). (1998). Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Oxford: Oxford University Press.

[3] Maslova, V. A. (2001). Linguoculturology. Moscow: Academy.

[4] Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press.

[5] Teliya, V. N. (1996). Russian Phraseology: Semantic, Pragmatic, and Linguacultural Aspects. Moscow: School Languages of Russian Culture.

[6] Nunberg, G., Sag, I. A., & Wasow, T. (1994). Idioms. Language, 70(3), 491–538.

[7] Liontas, J. I. (2002). Context and idiom understanding in second languages. AILA Review, 15, 40–54.

Konferensiya maqolasi QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379854

O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA DAVR TALQINI

M.ERGASHEV[a]

Annotatsiya

Maqolada Yozuvchi O'tkir Hoshimovning asarlarida davr talqini, asardagi timsollar mohiyatiga singdirilgan inson umrining qadr-qimmati, bu g'oyalarni ifoda etishda ijodkorning poetik mahorati masalalari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: dunyo, davr, ona, taqdir, tafakkur, matn

a *Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti., O'zbek adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi*

Аннотация

В статье анализируются трактовка эпохи в произведениях писателя Уткира Хашимова, ценность человеческой жизни, заложенная в сущность образов произведения, а также поэтическое мастерство автора в выражении этих идей.

Ключевые слова: мир, эпоха, мать, судьба, мышление, текст

Abstract

The article analyzes the interpretation of the era in the works of the writer Utkir Hoshimov, the value of human life embedded in the essence of the images in his works, and the author's poetic skill in expressing these ideas.

Keywords: world, era, mother, destiny, thought, text

O'zbekiston xalq yozuvchisi, jonkuyar adib, jamoat arbobi O'tkir Hoshimov 1941-yil 4-avgustda Toshkentning Do'mbirobod mahallasida tavallud topgan bo'lib, bolalik yillari urush qiyinchiliklariga, urushdan keyingi og'ir davrga to'g'ri keladi. "O'sha davrlarda non tanqis bo'lsa ham, kutubxonalarda kitob ko'p edi" deb eslaydi yozuvchi xotiralaridan birida.

O'tkir Hoshimov o'z ijodini she'r va ocherklar yozishdan boshlagan. Yozuvchining asarlarida bosh omil sifatida inson taqdiri hamda qalbida kechayotgan o'y-kechinmalari, hissiyoti va ruhiyatini aks ettirgan. O'tkir Hoshimov asarlari qahramonlarining ko'pchiligi ijobiy qahramonlar, hissiyotli, ta'sirchan, oddiy odamlar hisoblanadi.

Yozuvchiga dastlab katta muvaffaqiyat keltirgan asari bu – "Bahor Qaytmaydi" qissasi hisoblanadi. Bu qissa 1969-yilda yozilgan. Asarda adib yuksak qobiliyatga ega lekin o'z iste'dodining qadriga yetmagan, maishat, o'tkinchi dunyo ishlariga mukkasidan ketgan va oxir-oqibat o'z oilasini ham parokandalikka olib kelgan yigit haqida hikoya qilinadi. O'tkir Hoshimovning bir qancha asarlari qatorida "Bahor Qaytmaydi" qissasi ham ekranlashtirilgan. Asarda ikki do'st Alimardon va Anvar, voqealar davomida hayotida tub burilishlar bo'lgan Muqaddam obrazlari izchillik bilan yoritilgan. Adib asarlari o'z o'quvchilarining qalbiga yaqinligi bilan alohida ahamiyatga ega. Jumladan, "Ikki eshik orasi" romaniga to'xtaladigan bo'lsak, mazkur asarda yozuvchi turli xil, murakkab taqdirlar misolida, urush davrida o'zbek xalqining boshidan o'tgan og'ir, qora kunlarni yuksak mahorat bilan tasvirlab bergan. Yozuvchi asari haqida shunday yozadi: "Bu kitobdagi ko'p odamlarni o'zim ko'rganman. Ko'plari bilan gaplashganman. Ba'zilarining o'zi bilan, ba'zilarining... ruhi bilan... Ba'zilari nimani gapirgan bo'lsa, shuni qog'ozga tushirdim. Ba'zilari nima gapirganini emas, nima o'ylaganini yozishga majbur bo'ldim" [Hoshimov O'. 1:3]

Roman bir qancha o'ziga xosliklarga egadir. Adib o'z navbatida urushni qoralaydi. Oddiy odamlarning urush yillaridagi matonatlarini, urushning qoldirgan jarohatlarini, front va front orti azoblarini, ochlik, qiyinchiliklarni kichik bolalar nigohidan to keksa insonlarning taqdirigacha ko'rsatib beradi. Asar voqealari Muzaffar Shomurodov, Munavvar Aliyeva, Robiya, Qora amma, Kimsan, Ra'no, Umar zakunchi, Olimjon kabi turli xarakterdagi 9 ta obrazlar tilidan hikoya qilinadi. Bu hikoyalar mazmunan bir-birini to'ldirib turadi. Romanning asosiy qahramonlaridan biri Muzaffar Shomurodov va Munavvarning boshidan kechirganlarini o'qir ekanmiz, ular bir-biriga ko'ngil qo'yishadi, keyinchalik bo'lsa ko'kaldosh ya'ni bir onani emgan aka-singil bo'lib chiqishadi. Ushbu qahramonlarni qaysidir ma'noda urushning qurbonlari desak xato bo'lmaydi. Yana bir asosiy obrazlardan biri Qora amma obrazi. Bu obraz – mehribon, jonkuyar, farzandlari uchun jonini berishga tayyor ona. O'g'li Kimsan urushdan qaytib kelmaydi. Qora amma – haqiqiy o'zbek ayolining matonatini ochib bergan. Uning siymosida urush davridagi jafokash o'z-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

bek onalarining siymosi gavdalanadi. Boshiga tushgan og'ir ko'rgiliklarni sabr bilan yengib o'tadi. O'zida yashashga kuch topadi. Qora amma o'g'lining o'lganiga ishonmaydi, bir kunmas bir kun o'g'lining qaytib kelishiga umid qiladi. "Qayoqdasan, bolam? Qaysi yurtlarda yuribsan?! Joning sog'mi o'zi? Mayli, oyoq-qo'lsiz bo'lsang ham, birov zambilda ko'tarib kelsayam jon derdim! Kaftimda olib yurardim! Otang yo'lingga termula-termula o'tdi. Endi aqalli meni o'z qo'ling bilan tuproqqa qo'ysang-chi!". [Hoshimov O'. 1:37] Yuragi iztirobga to'la, mushtipar ona o'g'lini hamisha kutib yashaydi.

Voqealar markazida turuvchi qahramonlardan biri bu – Robiya obrazidir. Asarda, Robiya sodda, matonatli o'zbek qizi sifatida gavdalantirilgan. Yoshligidan onasidan yetim qoladi va otasi tarbiyasida ulg'ayadi. Samarqanddan Toshkentga ko'chib kelishadi va shu yerda Husan dumaning hovlisida yashay boshlashadi. Otasi qishloq maktabida o'qituvchi bo'lib ishlaydi. Achchiq qismat Robiyaga shafqat qilmaydi. Tuhmat bilan otasini ham olib ketishadi va shu tariqa otasidan ham ayriladi. Shu hovlida Qora amma va Husan dumaga tutingan qiz bo'lib qoladi. Robiya bilan Kimsan bir-biriga ko'ngil qo'yishadi ammo qirg'inbarot urush tufayli bir-birlariga yetisha olishmaydi. Shunda ham Robiya yillar davomida sadoqat bilan Kimsanni kutishdan charchamaydi. Adib insonlarning murakkab taqdirini maromiga yetkazib tasvirlagan. Qatag'on yillarini, urushning daxshatlarini ko'rmagan bo'lsa ham, ularni xuddi o'zi guvoh bo'lgandek aniq va ravon yoritib bergan. Asardagi markaziy personajlardan biri – Ra'no obrazidir. Ra'no Umar zakonchining hiylasiga uchib, o'z eriga, oilasiga nisbatan xiyonat yo'liga kirib qoladi. Ra'noda hamma narsa bor edi, bekami ko'st hayot, mehribon umr yo'ldosh lekin unda bu ne'matlarga nisbatan sadoqat yo'q edi. Subutsizligi, xiyonat botqog'iga botganligi sababli ham umrining so'nggida dunyodan ko'z yumganda ham farzandining diydoriga to'yish u uchun armon bo'lib qoladi. Aslida xiyonatkorning jazosi shu edi!

Tug'ilish va o'lish… Bir eshikdan kirib kelamiz, ikkinchi eshikdan chiqib ketamiz. Go'yoki, mana shu eshik orasida bizni hayotimiz kechadi. Yozuvchi asarga shu tahlitda nom bergan. Xulosa o'rnida adibning asar haqidagi bir jumlasini keltirib o'tsak. "Urush okopdagi janchilarning joniga chang solib qolmadi. Minglab chaqirim naridagi odamlarni ham sinovdan o'tkazdi. Mushkul damlarda iymonini, insonligini saqlab qolgan ota-onalarimiz, aka-opalarimizning hayoti bugungi zamonda bizga o'rnak bo'lsa ne ajab!" [Hoshimov O'. 1:3].

Shular qatorida O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" qissasiga ham to'xtalib o'tsak. Asosan asar adibning bolalik davridagi voqealar asosida yaratilgan. O'tkir Hoshimovning bu asari har biri o'ziga xos tarzda yaratilgan hikoyalardan iborat. "Oq oydin kechalar", "Alla", "Iltijo", "Tush", "Oltin baldoq", "O'ris bolaning oyisi" kabi hikoyalarda farzandlari uchun yashab kelayotgan mushtipar ona aks ettirilgan. Betakror asar haqida O'zbekiston xalq yozuvchisi Said Ahmad shunday degandi: "Dunyoning ishlari" asarini qissa emas, doston deb atashni istardim. U qo'shiqday o'qiladi. Uni o'qib turib, o'z onalarimizni o'ylan ketamiz. Shu mushfiq, shu jafokash onalarimiz oldidagi bir umr uzib bo'lmas qarzlarimizning aqalli bittasini uza oldikmi, degan bir andisha, bir savol ko'z oldimizda ko'ngdalang turib qoladi. Qissa bizni insofga, insonni qadrlashga, hurmat qilishga chaqiradi" [Ahmedov S. 2:52]. Haqiqatdan ham yozuvchi asardagi voqealarni shunchalik katta mahorat bilan tasvirlaganki, har bir voqeada o'zinggiz qatnashasiz, go'yo hayotinggizda sodir bo'lgan hodisalar ko'z o'nginggizdan o'tadi. Beixtiror asarni o'qigan har bir kitobxon hayolida volidai muhtaramasi gavdalanadi. "Yulduz to'la osmonga tikilaman. Ehtimol, osmondagi eng yorqin yulduzlar onalarning jonidir. Ehtimol, onalarning so'ngan yulduzlari birlashib quyoshga aylangandir. Oftobni ona deyishlari, ehtimol, shundandir" [Hoshimov O'. 3:7]

O'tkir Hoshimov asarlarini o'qigan har bir kitobxon hayolida, ko'nglida asarlardagi qahramonlarning ichki kechinmalari, hayoti yaqqol namoyon bo'ladi. Kitobxonni hayot haqida, insonlar taqdiri haqida o'yga tolishga majbur qiladi.

"Hamisha bir orzu bilan yashayman. Shunaqa kitob yozsangki, uni o'qigan kitobxon, hamma narsani unutsa, asar qahramonlari hayoti bilan yashasa. Kitobni o'qib bo'lgan kuni kechasi bilan uxlolmay, to'lg'onib chiqsa. Oradan yillar o'tib asarni qaytadan qo'liga olganda tag'in hayajonlansa… Eng katta orzum – shu" [4-119].

Haqiqatdan ham, O'tkir Hoshimov o'z orzusiga erishgan. Yozuvchining har bir asarlari minglab kitobxonlariga ega. Vaqt o'tishi mumkin, zamonlar o'zgarishi mumkin lekin O'tkir Hoshimovning bebaho asarlari o'z qiymatini yo'qotmaydi!.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi. Toshkent. Meriyus. 2015

[2] S.Ahmedov, B.Qosimov, R.Qo'chqorov, Sh.Rizayev. Adabiyot II qism. Toshkent. Sharq. 2015

[3] O'tkir Hoshimov. Dunyoning ishlari. Toshkent. Sharq. 2005

[4] To'xtayev B., Karimov B., Usmonova K. Adabiyot II qism. Toshkent. Davlat ilmiy nashriyoti. 2017

Conference paper QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379856

MODERN APPROACHES AND INNOVATIVE METHODS FOR TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

P.B.IXLASBAEVA[a]

Abstract

The article examines modern approaches and innovative methods of teaching language and literature, including communicative teaching, task-based learning, the flipped classroom, CLIL and reader-response. Their advantages and the conditions for their effective use are analysed.

Keywords: modern approaches, innovative methods, language teaching, literature, communicative approach, flipped classroom

a *English teacher of the 28th school, Karauzek, Uzbekistan*

1 INTRODUCTION

For a long time the teaching of language and literature followed a familiar pattern: the teacher explained a rule or a text, and students memorised and repeated. Many of us learned English this way, and many of us remember how little of it we could use when we first met a real speaker. Research and classroom experience over the past decades have shown that knowing about a language and being able to use it are different things, and that reading a poem in order to answer questions about it is different from reading it in order to understand it. This article discusses several approaches that have changed how language and literature are taught, and considers what makes them work in practice.

From grammar rules to communication

The communicative approach became the dominant model in language teaching from the 1980s onward. Its central idea is that the aim of teaching is communicative competence, not only correct forms [1]. In practice this means that classroom time is used for speaking, listening and negotiating meaning: pair interviews, role plays, problem-solving discussions. Mistakes are not ignored, but they are treated as part of the learning process. The Common European Framework of Reference and its Companion Volume describe learners in terms of what they can do with the language, which reflects the same shift in thinking [2].

Task-based learning goes a step further. Students are given a meaningful task, such as planning a trip on a fixed budget or preparing a class newsletter, and language work follows from what they needed while doing it [3]. Teachers who try this method often notice that students become more willing to speak because they have something to say. The difficulty is planning: a weak task produces a lot of activity and little learning, so the goal and the language demand of each task must be thought through in advance.

Technology, flipped learning and CLIL

In the flipped classroom the first contact with new material takes place at home, usually through a short video or a reading, while lesson time is spent on practice, questions and discussion [4]. For language teachers the gain is obvious: the scarce resource in class is speaking time, and a grammar explanation can be watched twice at home. The method fails, however, if students arrive unprepared, so a brief check at the start of the lesson is essential. Content and Language Integrated Learning (CLIL) teaches a subject, for example geography or ecology, through the target language, so that vocabulary is learned in a real context and not in isolation [5]. It demands close cooperation between language and subject teachers, which is not always easy to arrange.

Table 1 presents the main approaches and typical classroom examples.

Innovative methods in teaching literature

Literature lessons face a particular problem: students often read summaries instead of books. One response comes from Rosenblatt's transactional theory, according to which a literary work exists only in the meeting between a text and a reader [6]. This

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

Table 1 – Modern approaches to language and literature teaching

Approach	Core idea	Example in the classroom
Communicative teaching	Language is learned by using it to communicate	Pair interviews, role plays, information-gap tasks
Task-based learning	Learners complete a real task; form is studied afterwards	Planning a school newsletter or a short trip
Flipped classroom	Input at home, practice with the teacher	Video mini-lecture, then discussion of a story in class
CLIL	Language and subject content are taught together	Reading a text on ecology in English
Reader-response method	Meaning is created in the reader's encounter with the text	Reading journals, alternative endings, group debates

idea changes the questions a teacher asks. Instead of "What did the author want to say?", the class may be asked what a scene reminded them of, whether they would have acted like the main character, or how the story would change with a different ending. Reading journals, group debates, dramatisation and rewriting a scene from another character's point of view are simple techniques that follow from this principle.

Carter and Long suggest that the teaching of literature can serve three aims: developing language, developing cultural understanding and developing personal growth [7]. Combining them is a practical way to bring the two subjects together. A short story can supply new vocabulary and grammatical structures, open a discussion about values, and give students material for their own writing. Digital tools add further possibilities, such as shared online annotation of a text, short student-made video adaptations or podcasts about a book, but they support the reading and do not replace it.

Conditions for success

Innovative methods are not a guarantee of good teaching. First, motivation: Dörnyei stresses that students' interest depends on the learning atmosphere, relevance of tasks and a sense of success [8]. Second, teacher preparation. A method copied from a conference presentation without adaptation to the group usually gives disappointing results. Third, assessment must match the method; if lessons are communicative but the final exam tests only grammar rules, students will quickly decide what really matters. Finally, larger groups and limited resources are a reality in many schools, so techniques should be introduced gradually and tested on one unit before applying them everywhere.

2 CONCLUSION

The modern approaches discussed here share one feature: they move students from the position of listeners to that of active participants. Communicative and task-based teaching develop the ability to use language, flipped learning and CLIL make better use of time and context, and reader-response methods return the personal meaning to literature. No single method is best for every class. A teacher who understands the principles behind each approach can combine them according to the group, the aim and the available resources.

REFERENCES

[1] Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 410 p.

[2] Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020.

[3] Ellis R. Task-based Language Learning and Teaching. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 387 p.

[4] Bergmann J., Sams A. Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. – Washington: ISTE, 2012. – 112 p.

[5] Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 173 p.

[6] Rosenblatt L. M. The Reader, the Text, the Poem: The Transa ctional Theory of the Literary Work. – Carbondale: Southern Illinois University Press, 1978. – 188 p.

[7] Carter R., Long M. N. Teaching Literature. – London: Longman, 1991. – 232 p.

[8] Dörnyei Z. Motivational Strategies in the Language Classroom. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 155 p.

Conference paper QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379860

INCORPORATING LITERATURE INTO ESL TEACHING IN SCHOOL EDUCATION

Kojanazarov Ernazar[a]

Abstract

This article examines the role of literary texts in English as a Second Language (ESL) teaching and argues for their systematic incorporation into school-level language curricula as a means of developing authentic language competence, cultural awareness, and critical thinking. The study surveys the theoretical arguments for literature-based language instruction, classifies the principal text types and selection criteria applicable to ESL contexts, and evaluates the pedagogical approaches through which literary texts may be most effectively exploited for language learning.

Keywords: literature in ESL, literary texts, language teaching, extensive reading, authentic materials, ESL pedagogy, text selection, cultural competence, critical thinking, language input, school education, Uzbek context

a *Head of the Education Quality Control Department of, the Center of pedagogical excellence of the Republic of Karakalpakstan*

Annotatsiya

Ushbu maqolada ingliz tilini chet til sifatida o'qitishda (ESL) badiiy matnlarning roli ko'rib chiqiladi va ularni maktab til o'quv dasturlariga tizimli ravishda kiritish — chinakam til kompetentligi, madaniy xabardorlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida — zarurligi asoslanadi. Tadqiqotda adabiyotga asoslangan til ta'limining nazariy asoslari tizimlashtirilib, ESL kontekstlariga mos matn turlari va ularni tanlash mezonlari tasniflanadi hamda badiiy matnlarni til o'rganish maqsadida eng samarali tarzda qo'llash imkonini beruvchi pedagogik yondashuvlar baholanadi.

Kalit so'zlar: ESLda adabiyot, badiiy matnlar, til o'qitish, keng ko'lamli o'qish, autentik materiallar, ESL pedagogikasi, matn tanlash, madaniy kompetentlik, tanqidiy fikrlash, til kiritilishi, maktab ta'limi, o'zbek konteksti

Аннотация

В данной статье рассматривается роль художественных текстов в преподавании английского языка как иностранного (ESL) и обосновывается необходимость их системного включения в школьные языковые программы как средства развития подлинной языковой компетентности, культурной осведомлённости и критического мышления. В исследовании систематизируются теоретические аргументы в пользу литературно-ориентированного обучения языку, классифицируются основные типы текстов и критерии их отбора для ESL-контекстов, а также оцениваются педагогические подходы, позволяющие наиболее эффективно использовать художественные тексты в целях обучения языку.

Ключевые слова: литература в ESL, художественные тексты, обучение языку, самостоятельное чтение, аутентичные материалы, методика ESL, отбор текстов, культурная компетентность, критическое мышление, языковой материал, школьное образование, узбекский контекст

Literature has been associated with language education since antiquity, yet its place in contemporary English as a Second Language teaching has been contested and uneven. The communicative revolution in language pedagogy that gathered momentum through the 1970s and 1980s brought with it a turn away from literary texts toward functional, transactional, and conversational materials better aligned with the communicative aims of the new methodology [1]. Grammar-translation approaches had over-used literary texts as vehicles for formal analysis, and the reaction against them swept away not only the analytical excess but the literary text itself, leaving many ESL curricula impoverished of the authentic, culturally resonant, and linguistically rich material that literature uniquely provides.

Recent decades have seen a re-evaluation of literature's place in ESL teaching, driven by theoretical developments in applied linguistics and by growing recognition that the communicative and cultural goals of language education are not best served by a diet of transactional dialogues and functional drills [2]. Literary texts offer ESL learners something that purpose-built pedagogical materials typically cannot: authentic language in use, produced by skilled writers for genuine communicative purposes, embedded in human experience of sufficient depth and complexity to generate genuine

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

intellectual and emotional engagement. This engagement, research consistently demonstrates, is a powerful driver of the sustained attention and depth of processing that language acquisition requires.

The Case for Literature in ESL: Theoretical Foundations.

The theoretical case for literature in ESL teaching rests on multiple converging arguments. From the perspective of language acquisition theory, literary texts provide richly contextualised, authentic input that exemplifies the full range of the language's expressive resources: its syntactic complexity, its lexical depth and range, its rhetorical and stylistic variation [4]. Krashen's input hypothesis, which identifies comprehensible input slightly beyond the learner's current proficiency level as the primary driver of acquisition, provides a theoretical rationale for the use of literary texts that challenge learners productively while remaining interpretively accessible through context, teacher support, and reader engagement.

From the perspective of communicative competence theory, literature develops dimensions of competence that conventional ESL materials typically neglect. Literary texts demand interpretation rather than mere comprehension — readers must infer meaning, recognise irony, identify cultural allusion, and negotiate ambiguity in ways that develop precisely the higher-order language skills needed for sophisticated communication [5]. The discourse structures of literary texts — narrative progression, character development, thematic elaboration — familiarise learners with extended text organisation in ways that support the development of both reading and writing competence.

Text Selection: Criteria and Principles.

The selection of appropriate literary texts for ESL use is one of the most critical and most frequently undertheorised aspects of literature-based language teaching [7]. Linguistic accessibility is an obvious primary criterion: texts must be comprehensible enough, with or without teacher support and pre-reading preparation, to enable productive engagement rather than frustrating incomprehension. This does not require the exclusion of linguistically challenging texts; judicious use of glosses, pre-reading activities, teacher-led close reading, and supported discussion can extend accessibility considerably beyond what independent reading ability alone would permit.

Cultural resonance and thematic relevance to learners' lives and concerns constitute equally important selection criteria. Texts that engage with universal human experiences — friendship, family conflict, justice, loss, ambition, identity — create the conditions for genuine reader engagement that motivates the sustained cognitive effort that literary reading requires [8]. For Uzbek learners, texts that engage with themes of cultural encounter, migration, belonging, and the relationship between tradition and modernity carry particular resonance, creating connections between literary experience and the students' own navigation of multilingual and multicultural identity. Short stories, poetry, and graphic novels are often more accessible entry points for school-level ESL learners than full-length novels, offering complete aesthetic experiences within manageable length.

Research Design and Analytical Approach.

This study employs a qualitative analytical methodology, synthesising research in applied linguistics, literary pedagogy, and ESL education alongside curriculum documents and practitioner accounts from Uzbek and international school settings. The analysis examines evidence for the effectiveness of literature-based instruction across four outcome dimensions: linguistic outcomes (vocabulary, grammar, reading and writing competence), motivational outcomes (engagement, reading habit, intrinsic motivation), cultural outcomes (cultural knowledge, intercultural sensitivity, literary appreciation), and cognitive outcomes (critical thinking, interpretive skill, capacity for inference and ambiguity tolerance). This multi-dimensional framework allows for a comprehensive evaluation of literature's contribution to ESL education that goes beyond narrow measures of grammatical proficiency.

The research literature provides consistent support for the linguistic benefits of literature-based ESL instruction, particularly in the domains of vocabulary acquisition and reading competence [4]. Literary texts expose learners to low-frequency vocabulary items that rarely appear in pedagogical materials, including the sophisticated abstract vocabulary associated with educated discourse. Encountering unfamiliar words in contextualised, emotionally engaging narrative contexts promotes the kind of deep, meaningful processing that supports retention, producing vocabulary knowledge qualitatively richer than that achieved through decontextualised word list study.

Motivational outcomes are among the most consistently reported benefits of literature-based instruction. Students who engage with literary texts — particularly those selected for their thematic relevance and cultural resonance — demonstrate higher levels of intrinsic motivation, greater willingness to engage with linguistically challenging material, and stronger identification with the reading activity as personally meaningful rather than merely instrumental [11]. This motivational dimension is of particular significance in ESL contexts where learners may lack sustained exposure to English outside the classroom and where maintaining engagement over the years of study required for advanced proficiency is a persistent challenge.

1 CONCLUSION

This article has argued that the incorporation of literature into ESL teaching is not a nostalgic regression to pre-communicative methods but a principled response to the limitations of purely functional language instruction. Literary texts provide what effective language education requires and what pedagogical materials typically cannot supply: authentic language in use, embedded in human experience of genuine depth and complexity, capable of generating the intellectual and emotional engagement that sustains the effort of language learning and the depth of processing that acquisition requires.

The theoretical arguments for literature-based ESL instruction — from language acquisition theory, communicative competence research, and culturally oriented applied linguistics — converge in supporting its systematic incorporation into school curricula. The practical frameworks of text selection, task design, and classroom implementation reviewed in this article provide ESL teachers with the tools to translate this theoretical endorsement into effective classroom practice. The evidence from research and from practitioner accounts consistently supports the conclusion that carefully selected and purposefully taught literary texts produce linguistic, motivational, cultural, and cognitive outcomes that justify their place at the centre rather than the margins of ESL education.

For Uzbek and Central Asian school ESL contexts, literature-based instruction offers a further distinctive benefit: the opportunity to connect the learning of English with the rich literary heritage of the region, using the encounter with English texts as a lens through which students can deepen their appreciation of the Uzbek, Karakalpak, and Persian literary traditions that form their own cultural inheritance. This integration of language learning with literary and cultural identity is among the most powerful arguments for literature's place in ESL education, and one whose realisation would contribute not only to language proficiency but to the formation of educated, culturally grounded, and intellectually curious citizens capable of engaging with the world's literary heritage in all its diversity.

REFERENCES

[1] Carter, R., & Long, M. N. (1991). Teaching Literature. London: Longman.

[2] Collie, J., & Slater, S. (1987). Literature in the Language Classroom: A Resource Book of Ideas and Activities. Cambridge: Cambridge University Press.

[3] Yuldashev, J. G. (2008). Innovatsion ta'lim texnologiyalari [Innovative Educational Technologies]. Tashkent: Fan va texnologiya.

[4] Krashen, S. D. (1982). Principles and Practice in Second Language Acquisition. Oxford: Pergamon Press.

[5] Widdowson, H. G. (1975). Stylistics and the Teaching of Literature. London: Longman.

[6] Kramsch, C. (1993). Context and Culture in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press.

[7] Lazar, G. (1993). Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers. Cambridge: Cambridge University Press.

Conference paper QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379866

TEACHING CULTURE THROUGH LANGUAGE IN SCHOOL EDUCATION

Kojanazarov Ernazar[a]

Abstract

This article investigates the relationship between language and culture in educational contexts, arguing that genuine linguistic competence is inseparable from cultural understanding. The study examines the theoretical foundations of the language-culture nexus, surveys the principal methods through which culture is taught within language classrooms, and evaluates the outcomes of culturally integrated language instruction for student communicative competence and intercultural awareness. Drawing on linguocultural theory, communicative language teaching research, and practice-based evidence from Uzbek and Central Asian school settings, the article demonstrates that when cultural content is embedded purposefully and systematically in language instruction, students develop not only richer linguistic repertoires but the intercultural sensitivity required for effective communication across cultural boundaries. The study further proposes practical principles for integrating cultural teaching into school language curricula in ways that are academically rigorous, culturally respectful, and pedagogically effective.

Keywords: language and culture, intercultural competence, culturally responsive teaching, communicative language teaching, linguoculturology, cultural awareness, foreign language education, school education, Uzbek context, intercultural communication

a *Head of the Education Quality Control Department of, the Center of pedagogical excellence of the Republic of Karakalpakstan*

Annotatsiya

Ushbu maqolada ta'lim muhitida til va madaniyat o'rtasidagi munosabat o'rganiladi va chinakam til kompetentligi madaniy tushunishdan ajralmas ekanligi asoslanadi. Tadqiqotda til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikning nazariy asoslari ko'rib chiqiladi, til sinfida madaniyatni o'qitishning asosiy usullari tahlil etiladi, madaniy jihatdan integratsiyalashgan til ta'limining o'quvchilar kommunikativ kompetentligi va madaniyatlararo xabardorligiga ta'siri baholanadi. Lingvokulturologiya nazariyasi, kommunikativ til o'qitish tadqiqotlari va o'zbek hamda Markaziy Osiyo maktablaridagi amaliy ma'lumotlarga asoslanib, maqolada madaniy mazmun til ta'limiga maqsadli va tizimli tarzda kiritilganda o'quvchilar nafaqat boyroq til repertuarini, balki madaniyatlararo muloqot uchun zarur bo'lgan madaniyatlararo sezgirlikni ham egallashlari ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: til va madaniyat, madaniyatlararo kompetentlik, madaniy jihatdan moslashtirilgan ta'lim, kommunikativ til o'qitish, lingvokulturologiya, madaniy xabardorlik, chet tili ta'limi, maktab ta'limi, o'zbek konteksti, madaniyatlararo muloqot

Аннотация

В данной статье исследуется взаимосвязь языка и культуры в образовательном контексте. Авторы доказывают, что подлинная языковая компетентность неотделима от культурного понимания. В работе рассматриваются теоретические основы связи языка и культуры, анализируются основные методы обучения культуре в языковом классе, оцениваются результаты культурно-интегрированного языкового обучения для развития коммуникативной компетенции учащихся и их межкультурной осведомлённости. Опираясь на лингвокультурологическую теорию, исследования в области коммуникативного обучения языку и практические данные из узбекских и среднеазиатских школ, авторы показывают: когда культурное содержание целенаправленно и системно включается в языковое обучение, учащиеся приобретают не только более богатый языковой репертуар, но и межкультурную чувствительность, необходимую для эффективного общения в кросс-культурных ситуациях.

Ключевые слова: язык и культура, межкультурная компетентность, культурно-ориентированное обучение, коммуникативное обучение языку, лингвокультурология, культурная осведомлённость, обучение иностранному языку, школьное образование, узбекский контекст, межкультурная коммуникация

Language and culture are bound together in a relationship so fundamental that neither can be fully understood in isolation from the other. Language is not merely a neutral instrument for transmitting preformed meanings; it is itself a cultural artifact, shaped by and simultaneously shaping the beliefs, values, social practices, and ways of perceiving the world of the

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

communities that use it [1]. Every language carries within its structure, vocabulary, and conventions of use a accumulated cultural history that is inseparable from its communicative function.

This insight has profound implications for language education. If language is culturally embedded, then learning a language without engaging with its cultural dimensions produces at best a partial and potentially misleading competence — one that may enable grammatically correct utterance while leaving learners ill-equipped for authentic communication with speakers of that language [2]. The learner who can conjugate English verbs accurately but who does not understand the cultural significance of directness, understatement, or small talk in British or American contexts will frequently miscommunicate despite grammatical proficiency.

Yet the integration of cultural teaching into language education remains uneven and theoretically underdeveloped in many school systems, including those of Central Asia. Language curricula frequently treat culture as supplementary content — additional readings about holidays, food, or famous landmarks — rather than as a dimension woven through every aspect of language use [3]. This article argues for a more systematic and theoretically grounded approach to teaching culture through language, one that recognises cultural competence as central to communicative competence rather than peripheral to it.

The article proceeds by establishing the theoretical relationship between language and culture, surveying the principal methods through which cultural teaching is integrated into language instruction, and evaluating the outcomes of such integration for student learning. It concludes with principles for culturally responsive language teaching relevant to the Uzbek and Central Asian school context, where the simultaneous cultivation of national cultural identity and openness to other cultures represents a defining educational challenge.

The Language-Culture Nexus: Theoretical Foundations.

The theoretical case for integrating culture into language teaching rests on several converging intellectual traditions. The Sapir-Whorf hypothesis, in its moderate form, suggests that the language one speaks influences the way one perceives and categorises experience, making linguistic and cultural learning mutually implicative [4]. Linguoculturology, as developed by Russian and Central Asian scholars, treats language as the primary repository of cultural information, arguing that the vocabulary, phraseology, and discourse conventions of a language encode the collective historical experience, values, and worldview of its speakers [5].

Communicative competence theory, as articulated by Hymes and elaborated by subsequent researchers, identifies cultural knowledge as an essential dimension of language competence alongside grammatical, discourse, and strategic knowledge [6]. To communicate appropriately, speakers must know not only what is grammatically possible in a language but what is culturally appropriate — which speech acts are conventionally used in which situations, what levels of formality are expected in different social contexts, and what implicit meanings particular expressions carry. This sociocultural dimension of competence cannot be acquired through grammatical study alone; it requires engagement with the cultural contexts in which the language lives.

Principal Methods of Teaching Culture Through Language.

Several distinct methodological approaches to integrating cultural teaching into language instruction have been developed and researched. The most direct approach uses cultural texts — literary works, newspaper articles, films, songs, advertisements, and other authentic cultural products — as the primary material for language learning [7]. This approach simultaneously develops language skills and cultural knowledge, while exposing students to authentic language use in culturally meaningful contexts. Literary texts are particularly valuable for revealing the values, social relationships, and emotional dimensions of cultural experience that factual cultural information cannot convey.

Comparative cultural analysis engages students in systematic comparison of their own cultural practices and values with those encoded in the target language, developing both cultural awareness and the capacity for perspective-taking [8]. Students examine how the same social situation — greeting a stranger, declining an invitation, expressing disagreement — is handled differently across cultures, developing sensitivity to cultural difference while deepening understanding of their own cultural assumptions. This method is particularly effective in Uzbek schools, where the simultaneous study of English and Russian alongside Uzbek and Karakalpak creates rich opportunities for multilingual and multicultural comparison.

Cultural simulation and role play require students to inhabit cultural roles and navigate culturally specific situations, developing experiential understanding of cultural norms and values that analytical study alone cannot provide [9]. Cultural projects — in which students research, present, and reflect on aspects of a target culture — develop research skills alongside cultural knowledge. Digital and media literacy projects, engaging students with authentic online content in the target language, connect cultural learning to the digital communication contexts students will encounter outside the classroom.

Research Design and Analytical Approach.

This study employs a qualitative analytical methodology, drawing on published research in linguoculturology, communicative language teaching, and intercultural education alongside curriculum documents and practitioner reports from Uzbek and international school settings. The analysis examines outcomes of cultural integration in language teaching across three dimensions: linguistic outcomes (vocabulary richness, pragmatic appropriateness, discourse competence), cultural outcomes (cultural knowledge, intercultural awareness, attitude toward cultural difference), and identity outcomes (students' relationship to their own cultural heritage in the context of engagement with other cultures). This multi-dimensional framework al-

lows for a comprehensive evaluation that goes beyond simple measures of language proficiency.

Linguistic Outcomes of Culturally Integrated Teaching.

Phraseological competence — the ability to use fixed expressions, idioms, and culturally conventional phrases appropriately — is particularly enhanced by cultural integration. Phraseological units, as linguoculturological research demonstrates, encode cultural knowledge in compressed form; their appropriate use therefore signals not only linguistic competence but cultural fluency [5]. Students who study English idioms such as "keep a stiff upper lip" or Russian proverbs such as "не всё то золото, что блестит" (all that glitters is not gold) in their cultural contexts acquire both the expressions themselves and the cultural associations that make them meaningful, producing qualitatively richer language competence than vocabulary lists can provide.

Intercultural Awareness and Communicative Sensitivity.

The most significant outcomes of culturally integrated language teaching may be affective and attitudinal rather than strictly linguistic [11]. Students who engage systematically with the cultural dimensions of target languages develop greater awareness of cultural difference, greater tolerance for ambiguity in cross-cultural communication, and greater capacity for perspective-taking — seeing situations from the viewpoint of culturally different others. These intercultural competencies are increasingly recognised as essential preparation for participation in globalised professional and civic life.

In the Uzbek school context, where students are simultaneously embedded in their own rich cultural heritage and preparing for participation in international academic and professional communities, the cultivation of intercultural awareness requires particular care. Effective culturally integrated language teaching affirms and deepens students' understanding of their own cultural identity — its distinctive values, aesthetic traditions, and ways of understanding the world — while simultaneously opening respectful and curious engagement with other cultures [3]. This dual movement, toward cultural rootedness and cultural openness simultaneously, represents the distinctive contribution of well-designed cultural teaching in multilingual and multicultural educational settings.

Challenges and Conditions for Effective Implementation.

The effective integration of cultural teaching into language instruction faces several significant challenges. Teacher preparation is foremost among these: language teachers are typically trained in linguistics and pedagogy but receive limited preparation in cultural studies, anthropology, or intercultural communication [12]. Teaching culture effectively requires not only knowledge of cultural facts but a sophisticated understanding of cultural dynamics — how cultural norms vary within communities as well as between them, how culture changes over time, and how students' own cultural frameworks shape their reception of target culture content.

Curriculum design presents a further challenge. Cultural content is easily marginalised in curricula under examination pressure, treated as enrichment material to be covered when time permits rather than as a core dimension of language learning. Assessment instruments that focus on grammatical accuracy and vocabulary recall provide no incentive for investing in cultural teaching, whose outcomes are harder to measure through conventional tests. Schools and educational systems that have successfully integrated cultural teaching into language curricula typically demonstrate assessment practices that include intercultural competence alongside linguistic proficiency, giving cultural learning the curricular status it deserves.

1 CONCLUSION

This article has argued that teaching culture through language is not an optional enrichment but a pedagogical necessity for anyone who takes communicative competence seriously. Language is culturally embedded at every level — in its vocabulary, its phraseology, its discourse conventions, and its pragmatic norms — and engaging with these cultural dimensions is essential to developing the genuine communicative competence that language education aspires to produce. Students who learn language without culture learn an abstraction; students who learn language through culture acquire a living communicative resource.

The methods reviewed — cultural text analysis, comparative cultural study, cultural simulation and role play, and digital cultural projects — provide a rich repertoire of approaches for integrating cultural teaching into language classrooms at every level of schooling. Their effectiveness depends on the principled, reflective, and culturally respectful implementation that requires sustained teacher professional development and curriculum frameworks that position cultural competence as a core learning outcome rather than a peripheral addition.

For the Uzbek educational context, culturally integrated language teaching offers a distinctive opportunity: to develop students who are simultaneously deeply rooted in the remarkable cultural heritage of Central Asia and genuinely equipped for respectful, curious, and effective communication across cultural boundaries. Realising this opportunity requires investment in teacher preparation, curriculum reform, and assessment design that together create the conditions for language education to fulfil its deepest purpose — not merely the transmission of a communication code, but the cultivation of human beings capable of understanding and being understood across the full diversity of human cultures.

REFERENCES

[1] Kramsch, C. (1998). Language and Culture. Oxford: Oxford University Press.

[2] Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters.

[3] Yuldashev, J. G. (2008). Innovatsion ta'lim texnologiyalari [Innovative Educational Technologies]. Tashkent: Fan va texnologiya.

[4] Whorf, B. L. (1956). Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. Cambridge, MA: MIT Press.

[5] Maslova, V. A. (2001). Linguoculturology. Moscow: Academy.

[6] Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics (pp. 269–293). Harmon dsworth: Penguin.

[7] Gilmore, A. (2007). Authentic materials and authenticity in foreign language learning. Language Teaching, 40(2), 97–118.

[8] Liddicoat, A. J., & Scarino, A. (2013). Intercultural Language Teaching and Learning. Oxford: Wiley-Blackwell.

[9] Tomalin, B., & Stempleski, S. (1993). Cultural Awareness. Oxford: Oxford University Press.

[10] Widdowson, H. G. (1990). Aspects of Language Teaching. Oxford: Oxford University Press.

[11] Deardorff, D. K. (2006). Identification and assessment of interc ultural competence as a student outcome of internationalizati on. Journal of Studies in International Education, 10(3), 241–266.

[12] Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Konferensiya maqolasi QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379868

O'ZBEK TILI TA'LIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH: IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR

Razzakova Muqaddas Nurumbetovna[a]

Annotatsiya

Maqolada o'zbek tili ta'limida raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Interfaol metodlar, raqamli ta'lim resurslari va sun'iy intellekt vositalarining o'quvchilarning lingvistik hamda kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'rni yoritiladi. Raqamli ta'limning amaliy imkoniyatlari bilan bir qatorda, undan foydalanishda yuzaga keladigan muammolar ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, o'zbek tili, raqamli ta'lim, interfaol metodlar, sun'iy intellekt, lingvistik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya

∗ *Correspondence to: Razzakova Muqaddas Nurumbetovna. E-mail: razzakovamuqaddas@gmail.com*

a *Qoraqalog'iston Respublikasi, Pedagogik mahorat markazi, Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasi, katta o'qituvchisi*

Аннотация

В статье рассматриваются возможности использования цифровых технологий в обучении узбекскому языку. Анализируются интерактивные методы, цифровые образовательные ресурсы и искусственный интеллект, а также их роль в развитии языковых и коммуникативных компетенций учащихся. Особое внимание уделяется практическим возможностям и существующим проблемам цифровизации обучения.

Ключевые слова: цифровые технологии, узбекский язык, цифровое образование, интерактивные методы, искусственный интеллект, языковая компетенция, коммуникативная компетенция

Abstract

This article examines the possibilities of using digital technologies in Uzbek language education. It analyzes interactive methods, digital educational resources and artificial intelligence, as well as their role in developing students' language and communication competencies. Particular attention is paid to practical opportunities and challenges of digitalizing language education.

Keywords: digital technologies, Uzbek language, digital education, interactive methods, artificial intelligence, language competence, communication competence

1 KIRISH

Bugungi ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish pedagogik faoliyatning muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Ta'lim jarayonida raqamli vositalardan foydalanish nafaqat o'qituvchining ishini yengillashtirish, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, axborotni izlash va tahlil qilish, o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ham yangi imkoniyatlar yaratadi.

"Sifatli ta'lim: sun'iy intellekt va o'qitishning zamonaviy usullari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyada ham sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarni ta'lim tizimiga samarali integratsiya qilish, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

O'zbek tili fanini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ayniqsa dolzarbdir. Chunki til ta'limining asosiy maqsadi faqat grammatik qoidalarni o'rgatish bilan cheklanmaydi. O'quvchi o'rgangan bilimlarini turli kommunikativ vaziyatlarda qo'llay olishi, matnni tushunishi, tahlil qilishi, mustaqil fikr bildirishi va o'z fikrini savodli ifodalashi zarur.

Shu nuqtayi nazardan, raqamli texnologiyalarni o'zbek tili darslariga maqsadli va metodik jihatdan to'g'ri integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

2 ASOSIY QISM

O'zbek tili ta'limida raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari

Raqamli texnologiyalar o'zbek tili darslarini tashkil etishning shakl va usullarini kengaytirish imkonini beradi. An'anaviy darsda o'quvchi ko'pincha tayyor ma'lumotni tinglash, yozish va takrorlash bilan cheklanishi mumkin. Raqamli vositalardan to'g'ri foydalanil-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

ganda esa o'quvchi ma'lumotni izlash, tanlash, tahlil qilish, qayta ishlash va taqdim etish jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

O'zbek tili darslarida raqamli texnologiyalardan quyidagi yo'nalishlarda foydalanish mumkin:

1. Matn bilan ishlashda;
2. Lug'at boyligini rivojlantirishda;
3. Grammatik mavzularni mustahkamlashda;
4. Yozma nutqni rivojlantirishda;
5. Og'zaki nutqni rivojlantirishda;
6. Mustaqil ta'limni tashkil etishda;
7. Baholash va teskari aloqani yo'lga qo'yishda.

Masalan, matn ustida ishlash jarayonida o'quvchilarga raqamli shakldagi matn taqdim etilib, undan asosiy fikrni aniqlash, kalit so'zlarni topish, muallif pozitsiyasini belgilash, matnni qisqartirish yoki unga sarlavha tanlash kabi topshiriqlar berilishi mumkin.

Bunday yondashuvda raqamli texnologiya darsning maqsadi emas, balki maqsadga erishish vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Raqamli texnologiyalar va funksional savodxonlik

O'zbek tili ta'limida muhim vazifalardan biri o'quvchining funksional savodxonligini rivojlantirishdir. Funksional savodxonlik o'quvchining egallagan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishi bilan bog'liq.

Shu jihatdan raqamli texnologiyalardan foydalanish uchun quyidagi topshiriqlar samarali bo'lishi mumkin:

1-topshiriq. "Xabarni tahrirla".

O'quvchiga ijtimoiy tarmoq, elektron pochta yoki messenjerda yozilgan matn beriladi. Undagi imlo, uslub va grammatik xatolar aniqlanadi hamda matn rasmiy yoki adabiy me'yorlarga mos ravishda qayta yoziladi.

2-topshiriq. "Axborotni tekshir".

O'quvchiga internetdan olingan ma'lumot taqdim etiladi. U ma'lumotning mazmunini tahlil qiladi, asosiy fikrni ajratadi va ishonchli hamda shubhali ma'lumotlarni farqlashga harakat qiladi.

3-topshiriq. "Bir fikr – uch shakl".

Bitta mazmun uch xil shaklda ifodalanadi: rasmiy uslub, publitsistik uslub va so'zlashuv uslubi. O'quvchi ularning farqini aniqlaydi.

Bunday topshiriqlar til bilimini real kommunikativ faoliyat bilan bog'lashga xizmat qiladi.

Sun'iy intellektdan foydalanish imkoniyatlari

Bugungi raqamli ta'lim muhitida sun'iy intellekt vositalari ham o'qituvchi va o'quvchilar faoliyatining yangi vositasiga aylanmoqda. O'zbek tili darslarida sun'iy intellektdan foydalanish orqali matn yaratish, matnni tahrirlash, savollar tuzish, turli kommunikativ vaziyatlarni modellashtirish kabi topshiriqlarni tashkil etish mumkin.

Biroq bunda muhim metodik tamoyil mavjud: o'quvchi sun'iy intellekt bergan tayyor javobni ko'chiruvchi emas, balki uni tahlil qiluvchi va baholovchi subyekt bo'lishi kerak.

Masalan, o'qituvchi sun'iy intellekt yordamida yaratilgan matnni o'quvchilarga taqdim etadi. O'quvchilar esa:

imlo xatolarini;

grammatik xatolarni;

uslubiy nomuvofiqliklarni;

mantiqiy kamchiliklarni;

noo'rin so'z qo'llanish holatlarini aniqlaydilar va matnni tahrir qiladilar.

Natijada sun'iy intellekt o'quvchini tayyor javobga qaram qilib qo'ymasdan, aksincha, tanqidiy va tahliliy fikrlashga undovchi vosita sifatida qo'llanishi mumkin.

Raqamli texnologiyalardan foydalanishning muammolari

Raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari bilan bir qatorda, ularni ta'lim jarayoniga joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud.

Birinchidan, texnik imkoniyatlarning barcha ta'lim muassasalarida bir xil darajada bo'lmasligi darsni raqamli vositalar asosida tashkil etishga ta'sir qilishi mumkin.

Ikkinchidan, o'quvchining internet va raqamli resurslardan foydalanish madaniyati yetarli darajada shakllanmagan bo'lsa, texnologiya ta'limiy maqsaddan chalg'ituvchi vositaga aylanishi mumkin.

Uchinchidan, tayyor raqamli materiallardan haddan tashqari foydalanish o'quvchining mustaqil fikrlashi va ijodiy faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoli mavjud.

To'rtinchidan, sun'iy intellektdan foydalanishda berilgan ma'lumotning to'g'riligini tekshirish muhim. Sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan har qanday matnni mutlaq to'g'ri deb qabul qilish metodik jihatdan to'g'ri emas.

Shu sababli o'qituvchi raqamli texnologiyani tanlashda uchta savolga javob berishi lozim:

1. Bu texnologiya dars maqsadiga xizmat qiladimi?
2. U o'quvchining faolligini oshiradimi?
3. O'quvchi ushbu vositadan foydalanish orqali qanday yangi kompetensiyani egallaydi?

Agar bu savollarga aniq javob bo'lmasa, texnologiyadan foydalanishning o'zi innovatsion darsni anglatmaydi.

Raqamli texnologiya va o'qituvchi roli

Raqamlashtirish sharoitida o'qituvchining roli kamaymaydi, balki mazmunan o'zgaradi. O'qituvchi faqat ma'lumot beruvchi emas, balki ta'lim jarayonini loyihalashtiruvchi, raqamli resurslarni tanlovchi, o'quvchi faoliyatini yo'naltiruvchi va natijalarni tahlil qiluvchi mutaxassis sifatida faoliyat yuritadi.

Ayniqsa o'zbek tili fanida bu masala muhim. Chunki tilni o'rganish faqat ma'lumotni o'zlashtirish emas, balki fikrlash, muloqot qilish, matn yaratish va o'z fikrini ifodalash jarayonidir.

Shuning uchun "raqamli texnologiya + metod + o'qituvchi mahorati" uyg'unligi ta'lim samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan biri sifatida qaralishi mumkin.

AMALIY MODEL

O'zbek tili darsida raqamli texnologiyalardan foydalanishning quyidagi modelini taklif etish mumkin:

Dars maqsadi → raqamli vositani tanlash → interfaol topshiriq → o'quvchi faoliyati → tahlil → teskari aloqa → baholash

Masalan, "Publitsistik uslub" mavzusida:

1-bosqich. O'quvchilarga raqamli platforma orqali qisqa publitsistik matn taqdim etiladi.

2-bosqich. O'quvchilar matndan publitsistik uslubga xos birliklarni aniqlaydilar.

3-bosqich. Guruhlarga turli topshiriqlar beriladi.

4-bosqich. Har bir guruh o'z xulosasini raqamli taqdimot orqali ifodalaydi.

5-bosqich. O'quvchilarga sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan qisqa matn beriladi va ular uning uslubiy jihatdan to'g'riligini tahlil qiladilar.

6-bosqich. O'quvchilar matnni mustaqil tahrir qiladilar.

7-bosqich. Yakuniy refleksiya orqali o'quvchilarning mavzuni o'zlashtirish darajasi aniqlanadi.

Bu modelda asosiy faoliyat texnologiyaning o'zida emas, balki o'quvchining fikrlashi, tahlil qilishi va mustaqil qaror qabul qilishida namoyon bo'ladi.

3 XULOSA

O'zbek tili ta'limida raqamli texnologiyalardan foydalanish darsning mazmuni, shakli va metodlarini boyitish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Raqamli resurslar, interfaol topshiriqlar va sun'iy intellekt vositalaridan maqsadli foydalanish o'quvchilarning matn bilan ishlash, mustaqil fikrlash, yozma va og'zaki nutqini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Biroq raqamlashtirishni ta'lim sifatining avtomatik kafolati sifatida qarash to'g'ri emas. Texnologiyaning samarasi uni qanday maqsadda, qanday metod asosida va qanday pedagogik vazifa uchun qo'llashga bog'liq.

Shu sababli o'zbek tili darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanishda quyidagi tamoyillarga amal qilish maqsadga muvofiq:

texnologiyani dars maqsadiga mos tanlash;

o'quvchini tayyor axborot iste'molchisi emas, faol yaratuvchiga aylantirish;

raqamli manbalardagi ma'lumotlarni tanqidiy tahlil qilishga o'rgatish;

sun'iy intellektdan foydalanishda natijani tekshirish va tahrirlash ko'nikmasini shakllantirish;

raqamli va an'anaviy metodlarni maqsadga muvofiq uyg'unlashtirish;

o'quvchining kommunikativ va funksional savodxonligini asosiy natija sifatida belgilash.

Demak, raqamli texnologiyaning ta'limdagi qiymati uning yangiligida emas, balki o'quvchining bilimini amaliy faoliyatga aylantirishga qanchalik xizmat qilishi bilan belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Sh. Mirziyoyev. Mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch bu — ilm- fan, ta_lim va tarbiyadirhttps://daryo.uz/2023/12/09/mamlakatni qudratli-millatni- buyuk-qiladigan-kuch-bu-ilm-fan-talim-va-tarbiyadir shavkat-mirziyoyev.

[2] Abdullayeva M.O. Adabiyot darslarini zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish zarurati. Yosh olimlar axborotnomasi. Maxsus son, 4 (2023), ISSN 2181-5186,70-73-betlar.

[3] Mullaboyeva S.X va boshq. O'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini hayotiy vaziyatlarda qo'llash, fikrlash va muloqot qilish qobiliyatlarini baholash. Academic Research in Educational Sciences Volume 3 | Issue 4 | 2022 ISSN: 2181-1385 Cite-Factor: 0,89 | SIS:1,12 DOI: 10.24412/2181-1385-2022-4-1115-1122 SJIF: 5,7 | UIF: 6,1

[4] Alimova, S. A., & Khaitov, V. S. (2022). ON THE WAY OF TOURISM DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN APPLICATION OF ELECTRONIC MARKETING STRATEGIES OPPORTUNITIES. PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS, 303.

[5] Alimova, S. (2023). THE CONCEPT AND TASKS OF A MODERN MANAGEMENT SYSTEM ENTERPRISE PERSONNEL. Modern Science and Research, 2(12), 1085-1090.

[6] Nafisa, R. (2024). THEORETICAL FOUNDATIONS OF MODERN MANAGEMENT TRAINING. Gospodarka i Innowacje., 46, 265-269.

[7] Abidovna, A. S. (2023). MODERN TRENDS IN MANAGEMENT STRATEGIES AND THEIR APPLICATION IN COMMERCIAL BANKS. Gospodarka i Innowacje., 41, 326-332.

Konferenciya maqalası QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379870

QARAQALPAQ ÁDEBIYATIN OQÍTÍWDA ZAMANAGÓY QATNASLAR HÁM INNOVACIYALÍQ METODLAR

S.T.MATEKEEV[a]

Annotaciya

Bul maqalada qaraqalpaq ádebiyatın zamanagóy bilimlendiriw talapları tiykarında oqıtıwdı jetilistiriw máseleleri qarastırıladı. Kórkem shıǵarmanı oqıtıwda oqıwshınıń tek mazmundı yadında saqlawı emes, al óz betinshe pikirlewi, kórkem tekstti tallawı, dáliller menen islewi, obrazlarǵa baha beriwi hám shıǵarma ideyasın búgingi turmıs penen baylanıstıra alıwı tiykarǵı maqset sıpatında qaraladı. Maqalada qaraqalpaq ádebiyatı sabaǵında qollanıwǵa bolatuǵın «Obraz kodı», «Ádebiy talqı», «Ádebiy dawıs», «Saxnalıq kózqaras», «Ádebiy izertlew» sıyaqlı zamanagóy metodlar usınıladı. Olardı Berdaq, Ájiniyaz, Ibrayım Yusupov hám Tólepbergen Qayıpbergenov dóretiwshiligin úyreniwde qollanıwdıń úlgileri kórsetiledi.

Gilt sózler: Qaraqalpaq ádebiyatı, zamanagóy oqıtıw, innovaciyalıq metod, kórkem shıǵarma, ádebiy talqı, obraz, ádebiy izlew, dóretiwshilik, kompetenciya

a *Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik orayı, Tillerdi oqıtıw metodikası kafedrası baslıǵı, f.i.k., Nókis, Ózbekistan*

Аннотация

В статье рассматриваются современные подходы и инновационные методы преподавания каракалпакской литературы. Основное внимание уделяется развитию самостоятельного мышления учащихся, анализу художественного текста, аргументированному выражению собственного мнения и связи литературного произведения с современностью. Предлагаются методы «Код образа», «Литературное обсуждение», «Литературный голос», «Сценический взгляд» и «Литературное исследование». Рассматриваются примеры их применения при изучении творчества Бердаха, Ажинияза, Ибрайыма Юсупова и Толепбергена Каипбергенова.

Ключевые слова: каракалпакская литература, современное обучение, инновационные методы, художественное произведение, литературный анализ, образ, творчество, компетенция

Abstract

This article examines modern approaches and innovative methods for teaching Karakalpak literature. Particular attention is paid to developing students' independent thinking, literary text analysis, argumentation, creativity, and the ability to connect literary works with contemporary life. The article presents such methods as "Character Code", "Literary Discussion", "Literary Voice", "Stage Perspective" and "Literary Research". Concrete examples are provided based on the works of Berdakh, Ajiniyaz, Ibrayim Yusupov and Tolepbergen Qaipbergenov.

Keywords: Karakalpak literature, modern education, innovative methods, literary analysis, literary character, creativity, competence

Búgingi bilimlendiriw sistemasında júz berip atırǵan ózgerisler oqıw procesin jańasha shólkemlestiriwdi talap etpekte. Bilim beriwdiń baslı maqseti tek oqıwshıǵa tayar maǵlıwmat beriw emes, al onı óz betinshe pikirlewge, maǵlıwmat izlewge, óz pikirin dálillewge, dóretiwshilik penen jantasıwǵa hám turmıslıq jaǵdaylarda biliminen nátiyjeli paydalanıwǵa úyretiwden ibarat. Bul másele, ásirese, ádebiyat páni ushın ayrıqsha áhmiyetke iye.

Qaraqalpaq ádebiyatı usı jaqtan bay materialǵa iye. Berdaq hám Ájiniyaz sıyaqlı klassik shayırlar dóretiwshiliginde xalıq táǵdiri, ádillik, bilim, watansúyiwshilik, insanıylıq máseleleri keń sáwlelengen. Ibrayım Yusupov lirikasında insan ruwxiyatı, tuwǵan jer, watan, muhabbat, zaman hám insan haqqındaǵı pikirler tereń súwretlenedi. Tólepbergen Qayıpbergenov prozasında bolsa xalıq turmısı, tariyx, insan táǵdiri, bilim hám jámiyetlik máseleler keń qamtıladı.

Ádebiyat sabaǵın tek dástúriy «oqıw – túsindiriw – soraw-juwap» formasında emes, al oqıwshını sabaqtıń belsendi qatnasıwshısına aylandıratuǵın metodlar tiykarında shólkemlestiriw zárúr. Sonlıqtan qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda innovaciyalıq metodlardı qollanıwdıń tiykarǵı maqseti – oqıwshını shıǵarmanıń tayar

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

mazmunın qabıllawshı dárejesinen shıǵarıp, kórkem tekstti ózi izertleytuǵın, pikirleytuǵın hám baha bere alatuǵın belsendi subyektke aylandırıw.

Zamanagóy ádebiyat sabaǵınıń tiykarǵı maqseti – oqıwshı kórkem tekstti túsiniwi, tekstten dálil taba alıwı, obrazlarǵa óz betinshe baha beriwi, avtor poziciyasın anıqlawı, túrli pikirlerdi salıstırıwı, óz kózqarasın dállillewi, dóretiwshilik tapsırmalardı orınlawı kerek.

Demek, zamanagóy ádebiyat sabaǵınıń formulası tómendegishe bolıwı múmkin: oqıw → túsiniw → izlew → tallaw → pikir bildiriw → dállillew → dóretiw → juwmaq.

Usı prinsiplerge súyene otırıp, qaraqalpaq ádebiyatı sabaǵında qollanıwǵa bolatuǵın birqansha jańasha metodlardı usınıwǵa boladı.

«Obraz kodı» metodı. Kórkem shıǵarmadaǵı obrazdı úyreniw tek qaharmannıń sırtqı kórinisin yamasa is-háreketlerin aytıw menen sheklenbewi kerek. Oqıwshı obrazdıń maqsetin, qádiriyatların, ishki qarama-qarsılıqların hám is-háreketleriniń sebeplerin anıqlawı tiyis. Usı maqsette «Obraz kodı» metodın qollanıwǵa boladı. Bul metod boyınsha qaharman tómendegi baǵıtlar arqalı úyreniledi:

1. Maqseti – qaharman nege umtıladı?
2. Qádiriyatı – ol neni joqarı bahalaydı?
3. Ishki qarama-qarsılıǵı – onıń aldında qanday máseleler turadı?
4. Is-háreketi – óz maqsetine jetıw ushın ne isleydi?
5. Búgingi kún ushın áhmiyeti – bul obraz búgingi oqıwshıǵa qanday pikir beredi?

Bul metodtı Berdaq shıǵarmaların úyreniwde qollanǵanda oqıwshılar shayırdıń xalıq táǵdiri, ádillik, bilim hám insanıylıq haqqındaǵı pikirlerin anıqlaydı.

Muǵallim: «Berdaq dóretiwshiliginde xalıq táǵdiri ne ushın tiykarǵı orında turadı?» degen sorawdı usınadı. Oqıwshılar tekstten dáliller izlep, óz pikirlerin tiykarlandıradı. Sabaqtıń aqırında: «Berdaq búgingi kúnde jasaǵanda jaslarǵa qanday pikirlerdi aytqan bolar edi?» degen soraw talqılanadı. Bul arqalı klassikalıq ádebiy material búgingi oqıwshınıń turmısı menen baylanısadı.

«Ádebiy talqı» metodı. Ádebiy shıǵarmadaǵı konfliktlerdi hám qaharmanlardıń is-háreketlerin úyreniwde «Ádebiy talqı» metodın qollanıw úlken áhmiyetke iye. Bul metodta oqıwshılar bir problemalı másele boyınsha túrli pikirlerdi usınadı hám óz poziciyasın tekstten alınǵan dáliller menen qorǵaydı. Máselen, bul metodtı Ájiniyaz dóretiwshiligi boyınsha qollanǵanda oqıwshılarǵa «Ájiniyazdıń lirik qaharmanı óz dáwiriniń jámiyetlik máselelerine qanday qatnasta bolǵan?» degen tema beriledi. Bir topar qaharmannıń poziciyasın jaqlasa, ekinshi topar onıń pikirlerin sın kózqarastan talqılaydı. Úshinshi topar tekstten dálillerdi tabadı. Sońında oqıwshılar ulıwma juwmaq shıǵaradı. Bul metod oqıwshını óz pikirin bildiriwge, basqa pikirlerdi tıńlawǵa hám dáliller tiykarında óz poziciyasın qorǵawǵa úyretedi.

«Ádebiy dawıs» metodı. Zamanagóy oqıwshı maǵlıwmatlardı túrli formatlarda qabıllaydı. Sonlıqtan ádebiyat sabaǵında oqıwshınıń kórkem shıǵarma haqqındaǵı pikirin audio bayannama túrinde tayarlawın usınıwǵa boladı. Bul metod «Ádebiy dawıs» dep ataladı. Oqıwshı 3–5 minutlıq audio bayannama tayarlaydı. Onda: shıǵarmanıń atı, avtorı, tiykarǵı mazmunı, kóterilgen másele, baslı obrazlar, shıǵarmanıń ideyası, oqıwshınıń jeke pikirı, shıǵarmanıń búgingi áhmiyeti kórsetiledi. Tólepbergen Qayıpbergenov dóretiwshiligi boyınsha sabaq ótkenimizde oqıwshılar: «Tólepbergen Qayıpbergenov shıǵarmaları búgingi jaslarǵa ne aytadı?» degen tema boyınsha «Ádebiy dawıs» tayarlaydı. Bul tapsırmada oqıwshı shıǵarmanı tek mazmun aytıp bermeydi. Ol óz pikirin bildiredi, tekstten dálil keltiredi hám shıǵarmanı zamanagóy turmıs penen baylanıstıradı.

«Saxnalıq kózqaras» metodı. Kórkem shıǵarmanı túsiniwdiń nátiyjeli jollarınıń biri – onı kóz aldına elestiriw. Usı maqsette «Sahnalıq kózqaras» metodın qollanıwǵa boladı. Oqıwshı ózin shıǵarmanı saxnaǵa tayarlap atırǵan adam ornına qoyadı. Oǵan: «Eger bul shıǵarma tiykarında saxnalıq kórinis tayarlansa, qaysı epizodtı tańlar edińiz?» degen soraw beriledi. Oqıwshı: epizodtı tańlaydı, waqıya ornın belgileydi, qaharmanlardı anıqlaydı, dialog dúzedi, kórinisti súwretleydi, óz tańlawın tekstten dálilleydi. Bul metod kórkem tekstti vizuallastırıw, obrazdı seziniw hám dóretiwshilik qayta islew qábiletlerin rawajlandıradı.

«Ádebiy izertlew» metodı. «Ádebiy izertlew» metodı shıǵarmanı birneshe baǵıtta kompleks úyreniwge múmkinshilik beredi. Bul metodttı Ibrayım Yusupov shıǵarmaları tiykarında qollanatuǵın bolsaq oqıwshılar 5 toparǵa bólinedi:

1-topar – Tema: Shıǵarmada qanday másele kóterilgen?

2-topar – Obraz: Lirik qaharman qanday?

3-topar – Kórkemlik: Qanday kórkemlew quralları qollanılǵan?

4-topar – Milliylik: Shıǵarmada qaraqalpaq xalqına tán qanday belgiler sáwlelengen?

5-topar – Zamanagóylik: Shıǵarmanıń ideyası búgingi oqıwshı ushın nesi menen áhmiyetli?

Hár topar óz izertlewin qorǵaydı. Sońında barlıq nátiyjeler birlestirilip, shıǵarmanıń ulıwma kórkem modeli jasaladı.

Juwmaqlap aytqanda, qaraqalpaq ádebiyatın zamanagóy talaplar tiykarında oqıtıw – bilimlendiriw procesin jetilistiriwdiń áhmiyetli baǵdarlarınıń biri. Ádebiyat sabaǵınıń nátiyjeliligi oqıwshınıń kórkem shıǵarma mazmunın yadında saqlawı menen emes, al onıń tekstti túsiniwi, analizlewi, dállillewi, bahalawı hám óz pikirin dóretiwshilik túrde bildire alıwı menen belgilenedi.

Usı maqalada usınılǵan «Obraz kodı», «Ádebiy talqı», «Ádebiy dawıs», «Saxnalıq kózqaras», «Ádebiy izertlew» metodlarınıń tiykarǵı ózgesheligi – olardıń qaraqalpaq ádebiyatınıń konkret materialları menen baylanıstırılıp qollanılıwında.

Berdaq dóretiwshiligin «Obraz kodı» arqalı, Ájiniyaz dóretiwshiligin «Ádebiy talqı» arqalı, Ibrayım Yusupov lirikasın «Ádebiy izertlew» arqalı, Tólepbergen Qayıpbergenov prozasın «Ádebiy dawıs» hám «Sahnalıq kózqaras» arqalı úyreniw oqıwshınıń pánge qızıǵıwın arttırıw menen birge, onıń analitikalıq, kommunikativlik hám dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandıradı.

Ásirese, kórkem shıǵarmanı búgingi turmıs penen baylanıstırıw, oqıwshınıń jeke pikirin alǵa shıǵarıw

hám tekstten dálil keltiriwine baslı orın beriw – zamanagóy ádebiyat sabaǵınıń tiykarǵı principleriniń biri bolıwı kerek.

Demek, innovaciya – tek jańa texnologiyanı sabaqqa kirgiziw emes. Haqıyqıy innovaciya – oqıwshınıń kórkem shıǵarmanı qabıllaw usılın ózgertiw, onı tayar juwaptı qabıllawshıdan óz juwmaǵın jaratıwshıǵa aylandırıw.

Bul qatnas qaraqalpaq ádebiyatınıń bay kórkem miyrasın zamanagóy oqıwshıǵa jaqınlastırıw, milliy qádiriyatlardı tereń úyretiw hám jaslardıń dóretiwshilik oylawın rawajlandırıw ushın keń múmkinshilik beredi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Paxratdinov Á. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. – Nókis: Bilim, 2004.

[2] Yusupov K.A. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. – Tashkent: Sano-standart, 2018.

[3] Yusupov K.A. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw texnologiyaları. – Tashkent: INNOVATSIYA-ZIYO, 2022.

[4] Yusupov K.A. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda ádebiy materiallardı tallaw metodikası. – Tashkent: METODIST NASHRIYOTI, 2023.

[5] Yusupov K.A., Yusupov I.K. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda innovaciyalıq-pedagogikalıq texnologiyalar. – Tashkent: METODIST NASHRIYOTI, 2023.

Conference paper QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379874

CONTEMPORARY APPROACHES TO ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Musaeva Nazira Tilepbaevna[a]

Abstract

The article is dedicated to contemporary methodological approaches and innovative strategies in English language teaching. It examines communicative, task-based, project-based, and digital approaches and analyzes their role in developing learners' language and communicative competence.

Keywords: English language, teaching, methodology, innovative methods, communicative approach, digital technologies, language competence

a *English Teacher of Secondary school No. 23 in Nukus city, Nukus, Uzbekistan*

Annotatsiya

Maqola ingliz tilini o'qitishda zamonaviy metodik yondashuvlar va innovatsion strategiyalarga bag'ishlangan. Unda kommunikativ, vazifaga asoslangan, loyihaviy va raqamli yondashuvlar hamda ularning o'quvchilarning til va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ingliz tili, o'qitish, metodika, innovatsion metodlar, kommunikativ yondashuv, raqamli texnologiyalar, til kompetensiyasi

Аннотация

Статья посвящена современным методическим подходам и инновационным стратегиям в обучении английскому языку. В работе рассматриваются коммуникативный, задачный, проектный и цифровой подходы, а также их роль в развитии языковой и коммуникативной компетенции учащихся.

Ключевые слова: английский язык, обучение, методика, инновационные методы, коммуникативный подход, цифровые технологии, языковая компетенция

The teaching of English has undergone substantial changes as educational goals have moved beyond the transmission of grammatical knowledge toward the development of communicative competence. In contemporary classrooms, learners are expected not only to understand linguistic structures but also to use English appropriately in academic, professional, social, and intercultural situations. This change has encouraged teachers to reconsider traditional teacher-centered practices and incorporate methods that promote interaction, active participation, problem solving, creativity, and independent learning [2, 1-7].

One of the most influential approaches is Communicative Language Teaching, which places meaningful communication at the center of the learning process. Rather than treating grammar and vocabulary as isolated objects of memorization, the communicative approach integrates them into purposeful language use. Students may participate in discussions, interviews, role plays, information-gap activities, and problem-solving tasks. Such activities provide opportunities to use language spontaneously and develop fluency. At the same time, communicative teaching does not eliminate grammar instruction. Instead, grammatical knowledge is presented in relation to communicative purposes, allowing learners to understand both the structure of English and its practical function.

Task-Based Language Teaching develops this principle further by organizing instruction around tasks that require learners to use English to achieve a specific outcome. A task may involve planning a journey, solving a problem, comparing alternatives, conducting a survey, or preparing a presentation. The effectiveness of this method lies in its ability to create a genuine reason for communication. Learners concentrate primarily on meaning while using linguistic resources to complete the task. Subsequent reflection and feedback can draw attention to grammatical accuracy, vocabulary, pronunciation, and discourse organization. Consequently, language development becomes connected with purposeful activity rather than mechanical repetition [3, 45-60].

Technology has also become an important component of modern English teaching. Digital platforms, educational applications, electronic dictionaries, online corpora, interactive exercises, podcasts, video materials, and virtual communication tools provide learners

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

with access to language beyond the physical classroom. Technology is particularly valuable because it can increase exposure to authentic English and support different learning preferences. For example, podcasts can develop listening comprehension, video materials can combine linguistic and visual information, while interactive applications can provide immediate feedback on vocabulary and grammar exercises.

However, the presence of technology alone does not guarantee effective learning. Its educational value depends on how it is integrated into pedagogical objectives. A digital activity that merely replaces a traditional worksheet may offer limited additional benefit. In contrast, technology becomes more meaningful when it enables learners to communicate, collaborate, create content, receive feedback, or access materials that would otherwise be difficult to obtain. The teacher therefore remains essential as a designer of learning experiences rather than simply a transmitter of information [4, 21-36].

Blended learning represents another significant development. By combining face-to-face instruction with online activities, it allows teachers to use classroom time for interaction while assigning certain forms of individual practice for independent study. Students can review vocabulary, grammar explanations, listening materials, or preparatory tasks outside the classroom and then apply what they have learned through classroom discussion and collaborative activities. This model can increase flexibility and encourage students to take greater responsibility for their learning.

The flipped classroom is closely related to this principle. In a flipped model, learners encounter introductory material before the lesson, often through short videos, readings, or digital exercises. Classroom time is then devoted to application, discussion, analysis, and communication. The approach can be especially effective in English teaching because classroom interaction is a limited resource. When explanatory content is studied independently, more lesson time can be devoted to speaking, listening, negotiation of meaning, and teacher-supported practice.

Project-Based Learning provides another opportunity to connect language development with meaningful activity. Students may investigate a local issue, prepare a digital presentation, create a magazine, conduct interviews, or develop a collaborative project. Such activities require learners to read, write, speak, listen, research, and negotiate with their peers. The integrated nature of project work is particularly important because real-world communication rarely involves only one language skill at a time. Projects also promote responsibility and creativity, although successful implementation requires careful planning, clearly defined outcomes, and appropriate assessment criteria [1, 123-137].

Collaborative learning similarly changes the social organization of the classroom. Pair and group activities create additional opportunities for students to produce and negotiate language. Learners can explain ideas to one another, ask clarification questions, correct misunderstandings, and exchange perspectives. These interactions can reduce excessive dependence on the teacher and create a classroom environment in which students become active participants. Nevertheless, collaboration should be structured carefully. Without clear roles and tasks, stronger students may dominate activities while less confident learners remain passive.

Game-Based Learning can also contribute to English language development when games are connected with clearly defined learning outcomes. Vocabulary competitions, language puzzles, role-playing games, quizzes, and digital challenges can increase engagement and provide repeated exposure to target language. The educational value of games does not simply arise from entertainment. Their effectiveness depends on repetition, meaningful interaction, immediate feedback, and opportunities to apply language in context. Therefore, games should supplement rather than replace systematic language instruction [5].

Modern English teaching also gives greater attention to learner autonomy. Effective learners gradually develop the ability to set goals, monitor progress, select strategies, evaluate performance, and identify areas for improvement. Teachers can support this process through learning journals, self-assessment, portfolios, individual projects, and reflective activities. Autonomy is particularly significant in foreign-language learning because classroom instruction alone cannot provide sufficient exposure and practice for advanced proficiency. Students must eventually become capable of continuing their language development independently.

Despite the advantages of modern methods, no single approach can be considered universally effective. The success of a teaching method depends on learners' age, proficiency level, educational context, class size, available resources, curriculum objectives, and teacher competence. Excessive methodological experimentation can also create difficulties if activities are selected for their novelty rather than their pedagogical value. Modernization should therefore not mean abandoning traditional practices completely. Explicit grammar instruction, vocabulary learning, pronunciation practice, reading, and controlled exercises remain valuable when they are integrated appropriately into a broader communicative framework.

The most effective contemporary English classroom is consequently characterized by methodological flexibility. Teachers combine communicative activities with explicit instruction, individual practice with collaboration, physical classroom interaction with digital learning, and controlled exercises with authentic tasks. Assessment should reflect this balance by evaluating not only grammatical accuracy but also fluency, comprehension, interaction, vocabulary use, pronunciation, and the ability to communicate effectively in context.

Modern methods of teaching English ultimately represent a shift in educational priorities. The central question is no longer simply how much linguistic information students can remember, but how effectively they can use English to understand others, express ideas, solve problems, and participate in real commu-

nication. Communicative teaching, task-based learning, project work, blended learning, digital technologies, collaborative activities, personalization, and AI-supported learning can contribute to this goal when they are used purposefully. The teacher remains a central figure in this process, responsible for selecting appropriate methods, creating meaningful learning conditions, monitoring progress, and helping students become increasingly independent users of English.

REFERENCES

[1] Baxodirovna, A. Z. (2025). AN ANALYTICAL STUDY OF CONTEMPORARY METHODS IN TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE. Новости образования: исследование в XXI веке, 4(38), 123-127.

[2] Hashim, A. A. (2025). Innovative approaches in english language teaching: A comparative analysis of traditional and modern methods. South Asian Res J Art Lang Lit, 7(1), 1-7.

[3] Khatoon, S. (2024). Different approaches to teaching English in contemporary trends. Scholars International Journal of Linguistics and Literature, 7(11), 45-60.

[4] Sharma, N., & Joshi, H. (2024). Traditional vs modern English language teaching methods: Study based on a survey. MIER Journal of Educational Studies Trends and Practices, 21-36.

[5] Vinogradova, P., & Shin, J. K. (Eds.). (2020). Contemporary foundations for teaching English as an additional language: Pedagogical approaches and classroom applications. Routledge.

Konferenciya maqalası QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379878

QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍN OQÍTÍWDA JASALMA INTELLEKTTEN PAYDALANÍW: USÍLLAR, MÚMKINSHILIKLER HÁM KELESHEGI

Aliyeva Xurliman Raxmanbergenovna[a] | **Begalieva Jarqın Eralievana**[b]

Annotaciya

Bul maqalada zamanagóy bilim beriw sistemasında jasalma intellekt (AI) texnologiyaların qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlarına engiziw máseleleri úyreniledi. Ádebiyattı oqıtıwda intellektual chat-botlar, vizualizaciya quralları hám avtomatlastırılǵan analiz usılların qollanıwdıń metodikalıq tiykarları tallanadı. Izertlewde jasalma intellekt milliy ádebiy miyraslardı tereńirek túsiniw, oqıwshılardıń kórkem-estetikalıq pikirlew qabiletin rawajlandırıw hám oqıtıwdı individualizaciyalawda áhmiyetli qural sıpatında bahalanadı.

Gilt sózler: Qaraqalpaq ádebiyatı, jasalma intellekt, ped-texnologiya, cifrlı bilim beriw, ádebiy analiz, vizualizaciya, ChatGPT, Midjourney

a *Filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktorı (PhD), Qaraqalpaqstan Respublikası, Qońırat rayonı 31-sanlı ulıwma bilim beriw mektebiniń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı páni oqıtıwshısı*

b *Kegeyli rayonı qánigelestirilgen mektebiniń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı páni joqarı kategoriyalı oqıtıwshısı*

XXI ásirde bilim beriw salasın sanlastırıw hám intellektual texnologiyalardı oqıtıw prosessine engiziw baǵdarlardan birine aylandı. Birlesken Milletler Shólkemi (UNESCO) hám xalqara bilim beriw shólkemleri jasalma intellektti (AI) oqıtıw hám úyreniw sapasın arttırıwshı tiykarǵı resurs sıpatında atap ótpekte [1].

Gumanitar pánler, ásirese milliy ádebiyattı oqıtıwda jasalma intellektti qollanıw dáslep qarama-qarsı pikirler payda etken bolsa da, búgingi kúnde bul texnologiyalar dástúrli pedagogikanı bayıtqan qosımsha qural sıpatında qaralmaqta [2]. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda AI quralların paydalanıw oqıwshılardıń klassik hám házirgi zaman ádebiyatına bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıwǵa, ádebiy tekstlerdi analizlew usılların zamanagóylestiriwge imkaniyat beredi.

Jasalma intellektti bilim beriwde qollanıw máseleleri xalqara hám respublikalıq ilimiy izertlewlerde keń tallanǵan. Holmes hám basqalar (2019) óz miynetlerinde AI-pedagogikanıń oqıwshılardıń óz betinshe bilim alıw motivaciyasın júdá joqarılatatuǵının atap ótedi [3].

M. Aripov hám B. Begalov sıyaqlı ózbekstanlı izertlewshiler cifrlı texnologiyalardı hám intellektual sistemalardı milliy bilim beriw ortalıǵına beyimlestiriw tiykarların kórsetip ótken [4]. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası boyınsha izertlewshi alımlar (K. Mambetov, Q. Jarımbetov, Q.Yusupov h.b.) ádebiy miyraslardı zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalar arqalı jaslarǵa jetkizip beriw zárúrligin aytadı. Degen menen, qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda jasalma intellekttiń arnawlı imkaniyatların izertlew búgingi kún ushın jańa hám aktual tema esaplanadı.

Izertlew prosessinde tómendegi ilimiy usıllardan paydalanıldı:

Analiz usıl: AI texnologiyalarınıń gumanitar baǵdardaǵı imkaniyatların teoriyalıq jaqtan úyreniw.

Pedagogikalıq modellestiriw: Ádebiyat sabaqlarında AI quralların (chat-botlar, tekst generatorları, vizualizatorlar) qollanıwdıń metodikalıq modelin jaratıw.

Salıstırmalı analiz: Dástúrli ádebiyat sabaǵı menen AI integraciyalanǵan sabaqtıń nátiyjeliligin salıstırıw.

Qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlarında jasalma intellektti tómendegi 4 tiykarǵı baǵdarda nátiyjeli qollanıw múmkin:

Ádebiy shıǵarmalardı intellektual analizlew (NLP texnologiyaları). Natural Language Processing (NLP) – tábiyiy tildi qayta islew texnologiyaları arqalı kórkem tekstlerdi avtomatlastırılǵan túrde analizlew imkaniyatı payda boladı.

Poetikalıq lingvistika: Berdaq, Ájiniyaz, Kúnxoja sıyaqlı ullı shayırlardıń qosıqlarındaǵı simvollardı, metafora hám epitetlerdi AI arqalı klassifikaciyalaw.

Tema hám motivler: Dástanlardı («Qırq qız», «Al-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

pamıs») iri kólemli tekstlerdi modeller arqalı analizlep, olardağı insanıylıq, watansúyishilik motivleriniń tarqalǵanlıq koefficientin anıqlaw.

Personajlar hám ádebiy ortalıqtı vizualizaciyalaw – Generativ AI modelleri (Midjourney, Stable Diffusion, DALL-E) kórkem shıǵarmadağı súwretlewlerdi vizual kóriniske ótkeriwge járdem beredi [6]. Mısalı: Oqıwshılar ádebiy shıǵarmadağı peyzaj yamasa personaj portretin túrinde túrinde (prompt) AI-ga kiritip, vizual obraz jaratadı. Bul kórkem tekstti dıqqat penen oqıwǵa hám detallarǵa áhmiyet beriwge úyretedi.

Interaktiv ádebiy dialoglar (Chat-botlar) – Large Language Models (LLM) arqalı ádebiy personajlar yamasa avtorlar menen «virtual múnásibet» ornatıw usılı: Oqıwshı AI-ga ádebiy shıǵarmanıń kontekstin berip, ashıq dialog shólkemlestiredi. Bul oqıwshılardıń kritikalıq pikirlewın hám analitikalıq qabiliyetin rawajlandıradı.

Oqıtıwshı iskerligin avtomatlastırıw – AI oqıtıwshıǵa tómendegi baǵdarlarda kompyuterlik járdem beredi:

Oqıwshılardıń bilimin bahalaw ushın testler hám keys-stadi tayarlaw.

Oqıwshılardıń dóretiwshilik esselerindegi mazmunlıq hám stilistikalıq qátelerdi anıqlaw.

Diskussiya (Analiz hám sheklewler) – ádebiyat oqıtıwda AI-den paydalanıw úlken imkaniyatlar ashsa da, ayırım sheklewler hám qáterler de bar:

1. Til resurslarınıń sheklengenligi: Qaraqalpaq tili AI modellerinde ashıq sanlı maǵlıwmatlar bazası sıpatında ele tolıq rawajlanbaǵan (low-resource language). Bul AI juwaplarında grammatikalıq yamasa mánilik qátelerdiń bolıwına sebep bolıwı múmkin.

2. Emocional hám ruwxıy faktordıń jetispewshiligi: Kórkem ádebiyat – insanıy tuyǵular hám ruhiyat kórınısi. AI matndi texnikalıq analiz ete alsa da, ádebiy shıǵarmanıń tásirsheńligin hám milliy ruhiyatın adam sıyaqlı tolıq sezine almaydı.

Solar sebepli, jasalma intellekt oqıtıwshınıń ornın basıwshı emes, al pedagogikalıq prosesske hám oqıwshınıń dóretiwshilik izlenisine járdem beriwshi qural sıpatında qollanılıwı lazımlıǵı kórinedi.

Ulıwmalastırıp aytqanda, qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda jasalma intellekt texnologiyaların qollanıw sabaqlardı zamanagóy talaplarǵa sáykeslendiriw hám oqıwshılardıń ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttırıwda joqarı nátiyjelilik kórsetedi. Vizualizaciya, intellektual tekst analizi hám interaktiv modellew usılları arqalı milliyliktı zamanagóylik penen uyǵunlastırıw múmkinshiligi payda boladı. Keleshekte qaraqalpaq tilindegi ádebiy tekstlerdiń sanlı bazasın (korpusın) kóbeytiw hám arnawlı ádebiy-AI alǵoritmlerin jaratıw aktual ilimiy baǵdar esaplanadı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] UNESCO. AI and education: Guidance for policy-makers . UNESCO Publishing, 2021.

[2] Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education . Pearson Education, 2016.

[3] Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. Artificial Intelligence In Education: Promises and Implications for Teaching and Learning . Center for Curriculum Redesign, 2019.

[4] Арипов М. М., Бегалов Б. А. Информационные технологии в образовании и науке . Ташкент: Университет, 2020.

[5] Boden, M. A. Artificial Intelligence: A Very Short Introduction . Oxford University Press, 2018.

[6] Joshi, P., Santy, S., Budhiraja, A., Bali, K., & Choudhury, M. The State and Fate of Linguistic Diversity and Inclusion in the NLP World . Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics. 2020. (ACL), – p. 6282–6293.

Konferenciya maqalası QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379880

5W1H SORAWLARÍNÍŃ BILIM BERIWDEGI ÁHMIYETI

Turımbetov Bayrambay Qonısbaevich[a]

a *Qaraqalpaqstan Respublikası pedagogikalıq sheberlik orayı docenti, Nókis, Qaraqalpaqstan*

Annotatsiya

Ushbu maqolada 5W1H savollari yoki Kipling metodining nazariy asoslari, mazmuni va ta'lim jarayonidagi ahamiyati ochib beriladi. Metodning o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, tahlil qilish, ma'lumotlarni tizimlashtirish, muammolarni aniqlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu metodni dars jarayonida qo'llashning amaliy yo'llari va uning o'qitish samaradorligini oshirishdagi o'rni ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: 5W1H, Kipling metodi, tanqidiy fikrlash, savol berish, tahlil, funksional savodxonlik, interfaol o'qitish, muammoni yechish

Аннотация

В данной статье раскрываются теоретические основы, содержание и значение вопросов 5W1H, или метода Киплинга, в образовательном процессе. Анализируются возможности метода в развитии у учащихся навыков критического мышления, анализа, систематизации данных, выявления проблем и принятия решений. Также будут показаны практические пути применения данного метода в учебном процессе и его роль в повышении эффективности обучения.

Ключевые слова: 5W1H, метод Киплинга, критическое мышление, опрос, анализ, функциональная грамотность, интерактивное обучение, решение проблем

Abstract

This article examines the theoretical foundations, content, and significance of the 5W1H or Kipling method in the educational process. The possibilities of the method in developing students' critical thinking, analysis, data systematization, problem identification, and decision-making skills are analyzed. Practical ways of applying this method in the educational process and its role in increasing learning efficiency will also be demonstrated.

Keywords: 5W1H, Kipling method, critical thinking, survey, analysis, functional literacy, interactive learning, problem-solving

Házirgi zaman bilim beriw sistemasında oqıwshılardıń tek tayın maǵlıwmatlardı ózlestiriwi emes, al olardı analizlew, salıstırıw, bahalaw hám ámeliy jaǵdaylarda qollanıw qábiletlerin rawajlandırıw ayrıqsha áhmiyetke iye. Bul wazıypalardı ámelge asırıwda oqıtıwdıń interaktiv metodları, ásirese, maqsetli sorawlarǵa tiykarlanǵan usıllar nátiyjeli esaplanadı.

5W1H metodı maǵlıwmatlardı tereń úyreniwge, mashqalanı hár tárepleme analizlewge hám pikirlerdi izbe-iz bayan etiwge járdem beretuǵın metodikalıq usıl bolıp tabıladı. Ol jurnalistika, basqarıw, izertlew hám bilim beriw tarawlarında qollanıladı. Metodtıń tiykarǵı ózgesheligi – belgili bir tema yamasa mashqalaǵa altı baǵdarda soraw beriw arqalı onıń mazmunın ashıp beriwden ibarat.

5W1H metodınıń teoriyalıq tiykarları

5W1H ataması ingliz tilindegi altı sorawdan ibatar sózlerdiń dáslepki háriplerinıń qısqartpasınan alınǵan:

5W1H metodı dereklerde inglis jazıwshısı hám jurnalist Rudyard Kiplingtiń 1902-jılı basıp shıǵarılǵan Just So Stories toplamındaǵı «The Elephant's Child» shıǵarmasınıń juwmaqlaw bóliminde keltirilgen «Six Honest Serving-Men» (Altı hadal xızmetker) ideyası menen baylanıslı. Jazıwshı altı sorawdı bilim alıw hám átiraptaǵı qubılıslardı túsiniwge járdem beretuǵın instrument sıpatında súwretleydi. Keyin bul ideya maǵlıwmat jıynaw, mashqalanı analizlew, jurnalistika, izertlew hám bilim beriw tarawlarında qollanılatuǵın metodikalıq modelge aylandı.

Metodtıń tiykarǵı ózgesheligi – bir mashqalanı tek bir tárepten emes, al óz ara baylanıslı altı soraw arqalı úyreniw esaplanadı. Bul oqıwshınıń pikirlew procesin izbe-iz shólkemlestiriwge, maǵlıwmatlardı toparlastırıwǵa hám juwmaqlardı dáliller menen tiykarlawǵa múmkinshilik beredi.

Metodtıń bilim beriwdegi áhmiyeti

5W1H metodın oqıtıw procesinde qollanıw oqıwshılardıń biliw hám pikirlew iskerligin belsendilestiriwge baǵdarlanǵan bolıp, bul metod tayın juwaplardı qabıllaw menen sheklenbesten, oqıwshınıń óz betinshe soraw beriwine, juwaplardı izlewine hám alınǵan maǵlıwmatlardı salıstırıwına sharayat jaratadı.

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

Soraw	Qaraqalpaqsha mánisi	Metodikalıq wazıypası
What?	Ne?	Úyrenilip atırǵan predmetti, waqıyanı yamasa mashqalanı anıqlaw
Who?	Kim?	Qatnasıwshılardı, subyektlerdi anıqlaw
When?	Qashan?	Waqtın, dáwirin yamasa izbe-izligin belgilew
Where?	Qay jerde?	Orın hám jaǵdaydı anıqlaw
Why?	Ne ushın?	Sebeplerin hám maqsetin ashıp beriw
How?	Qalay?	Ámelge asıw usılın, procesin hám sheshim jolın túsindiriw

Stokhof hám birgeliktegi avtorlar tárepinen ámelge asırılǵan izertlewde oqıwshılardı nátiyjeli soraw beriwge úyretiw ushın muǵallimniń baǵdarlawı, oqıw maqsetine sáykes sorawlar dúziw, birgelikte izertlew hám sorawlar procesin nátiyjeli shólkemlestiriw zárúrligi kórsetilgen. Bul nátiyjeler 5W1H metodın sabaqta maqsetli hám izbe-iz qollanıwdıń áhmiyetin túsindiriwge járdem beredi.

Metodtıń tiykarǵı pedagogikalıq imkaniyatları tómendegilerden ibarat:

1. Kritikalıq pikirlewdi rawajlandırıw. Oqıwshı maǵlıwmatlardı tek qabıllap qoymastan, olardıń sebebin, mánisin hám nátiyjesin anıqlaydı.

2. Analizlew hám sistemalastırıw. Waqıya yamasa mashqala bólek komponentlerge ajıratılıp, olardıń óz ara baylanısı úyreniledi.

3. Funkcionallıq sawatlılıqtı rawajlandırıw. Oqıwshı teoriyalıq bilimlerin turmıslıq jaǵdaylardı túsindiriwde qollanadı.

4. Kommunikativlik kónlikpelerdi jetilistiriw. Oqıwshılar óz pikirlerin dálillewge, soraw beriwge hám pikir almasıwǵa úyrenedi.

5. Mashqalanı sheshiw qábiletin rawajlandırıw. Mashqalanıń sebepleri, qatnasıwshıları, shárayatları hám sheshim jolları anıqlanadı.

6. Óz betinshe izleniwge baǵdarlaw. Oqıwshı qosımsha dereklerdi izlew, maǵlıwmatlardı tekseriw hám juwmaq shıǵarıw tájiriybesin iyeleydi.

5W1H metodın sabaq procesinde qollanıw basqıshları

Metodtıń nátiyjeliligi onıń durıs shólkemlestiriliwine hám oqıw maqsetine sáykes qollanılıwına baylanıslı. Sabaqta tómendegi izbe-izlikten paydalanıw usınıs etiledi.

1-basqısh. Mashqalanı anıqlaw. Muǵallim sabaq temasına baylanıslı mashqalanı, tekstti yamasa úyreniletuǵın qubılıstı usınadı.

2-basqısh. Sorawlar dúziw. Oqıwshılar What (Ne?), Who (Kim?), When (Qashan?), Where (Qay jerde?), Why (Ne ushın?), How (Qalay?), sorawları tiykarında sorawlar tayarlaydı.

3-basqısh. Maǵlıwmat jıynaw. Oqıwshılar tekst, sabaqlıq, qosımsha derekler hám óz tájiriybesi tiykarında sorawlarǵa juwaplar izleydi.

4-basqısh. Analiz hám talqılaw. Jıynalǵan maǵlıwmatlar salıstırıladı, sebep-nátiyje baylanısları anıqlanadı, pikirler dáliller menen tiykarlanadı.

5-basqısh. Juwmaq shıǵarıw. Oqıwshılar mashqalanıń tiykarǵı mazmunın ulıwmalastırıp, óz juwmaqların bayan etedi.

6-basqısh. Refleksiya hám bahalaw. Oqıwshılardıń juwapları, dálilleri, soraw dúziw qábileti hám juwmaq shıǵarıw dárejesi belgilep alınǵan kriteriyler tiykarında bahalanadı.

5W1H metodın ámeliy jaqtan qollanıw

Ádebiyat sabaqlarında kórkem tekstti analizlewde qollanıw keń imkanıyat beerdi.

Maqset: Oqıwshılardıń kórkem shıǵarma mazmunın túsiniw, obrazlardı analizlew, waqıyalar arasındaǵı baylanıslardı anıqlaw hám óz pikirin dálillew kónlikpelerin rawajlandırıw.

Bul tapsırma oqıwshılardıń tekstti qayta aytıp beriw menen sheklenbey, onıń mazmunın tereń túsiniwine, qaharmanlardıń is-háreketlerin bahalawına hám óz pikirin dálillewine baǵdarlanadı.

Metodtı qollanıwda esapqa alınatuǵın metodikalıq talaplar

5W1H metodı ápiwayı hám qollanıwǵa qolaylı bolǵanı menen, onıń nátiyjeliligi sorawlardıń sapasına hám oqıtıw maqsetine sáykesligine baylanıslı.

1. Sorawlar anıq, túsinikli hám úyrenilip atırǵan temaǵa sáykes bolıwı kerek.
2. Tek faktlerdi eske túsiretuǵın sorawlar menen sheklenbey, sebep, dálil, salıstırıw hám baha beriwdi talap etetuǵın sorawlar da beriliwi tiyis.
3. Oqıwshılarǵa juwaplardı izlew hám óz pikirin bayan etiw ushın jetkilikli waqıt ajıratılıwı kerek.
4. Muǵallim tayın durıs juwaptı aytıwshı emes, al izleniw hám pikirlew procesin baǵdarlawshı bolıwı zárúr.
5. Bahalawda juwaptıń durıslıǵı menen birge, dálillerden paydalanıw, pikirlerdi izbe-iz bayan etiw hám juwmaq shıǵarıw da esapqa alınadı.

Sonday-aq, altı sorawdıń hámmesi hár bir tapsırmada birdey dárejede zárúr bolmawı múmkin. Sonlıqtan muǵallim sorawlardı pánniń ózgesheligine, oqıwshılardıń jasına hám sabaqtıń maqsetine qarap tańlawı kerek.

Juwmaqlap aytqanda, 5W1H sorawları yamasa Kipling metodı – oqıwshılardıń bilim alıw iskerligin belsendilestiriwge, maǵlıwmatlardı sistemalı analizlewge hám mashqalalarǵa hár tárepleme qarawǵa járdem beretuǵın metodikalıq instrument. Onıń áhmiyeti altı tiykarǵı soraw járdeminde úyrenilip atırǵan tema yamasa qubılıstıń mazmunın, qatnasıwshıların, waqıtın, ornın, sebebin hám ámelge asıw jolın anıqlaw imkaniyatında kórinedi.

Metodtıń bilim beriwde qollanılıwı oqıwshılardıń sınlı pikirlew, kommunikaciya, analizlew, dálillew hám mashqalanı sheshiw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa xızmet etedi. Ásirese, til hám ádebiyat sabaqlarında tekstti analizlew, qaharmanlarǵa baha beriw, waqıyalar arasındaǵı sebep-nátiyje baylanısların anıqlaw hám dóretiwshilik tapsırmaların orınlawda bul metodtan nátiyjeli paydalanıw múmkin.

Soraw	Oqıwshılarǵa beriletuǵın tapsırma
What? – Ne?	Shıǵarmadaǵı qanday waqıya súwretlengen?
Who? – Kim?	Tiykarǵı qaharmanlar kimler?
When? – Qashan?	Waqıya qaysı waqıtta yamasa dáwirde bolǵan?
Where? – Qay jerde?	Waqıya qaysı orında bolıp ótken?
Why? – Ne ushın?	Qaharman ne sebepten bunday háreket etti?
How? – Qalay?	Mashqala qalay sheshildi? Qaharmannıń háreketine qanday baha beresiz?

Usıǵan baylanıslı, 5W1H metodın sabaq procesinde maqsetli, izbe-iz hám basqa interaktiv metodlar menen birgelikte qollanıw oqıtıwdıń sapasın arttırıwǵa hám oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew iskerligin rawajlandırıwǵa múmkinshilik beredi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Stokhof, H. J. M., De Vries, B., Martens, R. L., & Bastiaens, T. J. (2017). How to guide effective student questioning: A review of teacher guidance in primary education. Review of Education, 5(2), 123–165. https://doi.org/10.1002/rev3.3089//

[2] King, A. (1995). Designing the instructional process to enhance critical thinking across the curriculum: Inquiring minds really do want to know. Teaching of Psychology, 22(1). https://journals.sagepub.com/doi/10.1207/s15328023top2201_5

[3] Toshnazarova N., Baratov N., Utegenov Y. Oliy ta'limda "5W1H" va mnemonika usullaridan foydalanilgan holda o'qitish texnikalari. Pedagog jurnalı. 2025, No. 11, Vol. 8

[4] Ergasheva Fatima Toyirovna. Ta'limni raqamlashtirish sharoitida talabalarning metaprofessional kompetentligini rivojlantirishning innovatsion metodlari tahlili. "Elektron ta'lim" – "Электронное обучение" – "E-learning" jurnal. 2025, No4, Vol. 6

[5] http://facilab.pro/cards/74// Метод Киплинга или 5W1H

[6] https://www.dekanblog.ru/2023/03/gimnastika-uma/voprosy-5w1h-ili-metod-kiplinga/Вопросы 5W1H или метод Киплинга

Konferensiya maqolasi QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379882

TIL VA ADABIYOT FANLARINI O'QITISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI VA INNOVATSION METODLARI

U.A Yusupova[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada til va adabiyot fanlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar hamda innovatsion metodlardan foydalanish masalalari yoritilgan. Ta'lim jarayonida kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan va integrativ yondashuvlarning o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, ona tili va adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish, o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirish, hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini shakllantirish, raqamli ta'lim vositalari va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan samarali foydalanish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada "Galereya", "Adabiy muzey", "Qahramon profili", "Adabiy sud", "Asar xaritasi" kabi innovatsion metodlarning amaliy ahamiyati hamda ularni dars jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy yondashuv, innovatsion metod, kompetensiyaviy ta'lim, interfaol metod, raqamli ta'lim, sun'iy intellekt, 4K modeli, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik, kommunikativ kompetensiya

a *Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi, Onatili va adabiyoti fani metodisti, O'zbekiston, Andijon*

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы применения современных педагогических подходов и инновационных методов в преподавании языковых и литературных дисциплин. Анализируется роль компетентностного, личностно ориентированного, деятельностного и интегративного подходов в образовательном процессе. Особое внимание уделяется использованию интерактивных методов на уроках родного языка и литературы, развитию критического и творческого мышления учащихся, формированию навыков сотрудничества, а также эффективному использованию цифровых образовательных средств и возможностей искусственного интеллекта. В статье раскрывается практическая значимость таких инновационных методов, как «Галерея», «Литературный музей», «Профиль героя», «Литературный суд», «Карта произведения», а также возможности их применения в учебном процессе.

Ключевые слова: современный подход, инновационный метод, компетентностное образование, интерактивный метод, цифровое образование, искусственный интеллект, модель 4К, критическое мышление, творчество, сотрудничество, коммуникативная компетенция

Abstract

This article discusses the application of modern pedagogical approaches and innovative methods in teaching language and literature. It analyzes the role of competency-based, learner-centered, activity-based, and integrative approaches in the educational process. Particular attention is paid to the use of interactive methods in native language and literature lessons, the development of students' critical and creative thinking, the formation of collaboration skills, and the effective use of digital educational tools and artificial intelligence technologies. The article highlights the practical significance of such innovative methods as "Gallery," "Literary Museum," "Character Profile," "Literary Trial," and "Literary Map," as well as the possibilities of their implementation in the teaching and learning process.

Keywords: modern approach, innovative method, competency-based education, interactive method, digital education, artificial intelligence, 4C model, critical thinking, creativity, collaboration, communicative competence

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonida ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri — o'quvchilarga faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, ularni hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila oladigan, axborotni tahlil qiladigan, o'z fikrini asosli va ravon ifodalaydigan, ijodiy fikrlaydigan shaxs sifatida tarbiyalashdir.Bu vazifa, ayniqsa, til va adabiyot fanlarini o'qitish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Ona tili o'quvchining nutqiy, kommunikativ va tafakkur kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qilsa, adabiyot fani uning ma'naviy dunyosi, estetik didi, hayotga munosabati va insoniy fazilatlarini kamol toptirishda muhim vosita hisoblanadi.An'anaviy dars

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

jarayonida o'qituvchi asosiy axborot manbai, o'quvchi esa tayyor bilimni qabul qiluvchi sifatida namoyon bo'lgan bo'lsa, zamonaviy ta'limda o'quvchi ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanmoqda. Shu sababli bugungi kunda til va adabiyot darslarini tashkil etishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar hamda innovatsion ta'lim vositalaridan foydalanish dolzarb masalalardan biridir.

Zamonaviy ta'lim yondashuvlarining mazmun-mohiyati

Til va adabiyot fanlarini o'qitishda zamonaviy yondashuvlardan foydalanish darsning mazmuni, shakli va natijasini yangi bosqichga olib chiqadi. Bunday yondashuvlar o'quvchining bilim olish jarayonidagi faolligini oshirishga, uning individual imkoniyatlarini yuzaga chiqarishga va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.Birinchi navbatda, kompetensiyaviy yondashuv alohida ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvda o'quvchining egallagan bilimini hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishi asosiy mezon hisoblanadi. Ona tili darslarida o'quvchi grammatik qoidani yodlab olish bilan cheklanmasdan, uni og'zaki va yozma nutqida to'g'ri qo'llashi zarur. Adabiyot darslarida esa asar mazmunini qayta hikoya qilishdan ko'ra, undagi muammolarni tahlil qilish, qahramonlarning xatti-harakatiga munosabat bildirish va asardan hayotiy xulosalar chiqarish muhimdir.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv har bir o'quvchining qiziqishi, ehtiyoji, qobiliyati va individual imkoniyatlarini hisobga olishni talab qiladi. Dars jarayonida barcha o'quvchilarga bir xil topshiriq berish o'rniga, ularning tayyorgarlik darajasi va qiziqishidan kelib chiqib, differensial topshiriqlardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshiradi.

Faoliyatga asoslangan yondashuv esa o'quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki bilimni izlovchi, tahlil qiluvchi va yaratuvchi subyekt sifatida shakllantiradi. Bunda o'quvchilar muammoli savollar, ijodiy topshiriqlar, loyiha ishlari, munozaralar va amaliy mashg'ulotlar orqali faol bilim egallaydilar.Zamonaviy ta'limning yana bir muhim yo'nalishi — integrativ yondashuvdir. Til va adabiyot fanlarini tarix, san'at, musiqa, geografiya, axborot texnologiyalari kabi fanlar bilan bog'lab o'qitish o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi. Masalan, badiiy asarni o'rganishda uning yaratilgan davri, tarixiy sharoiti, geografik makoni va san'at bilan bog'liq jihatlarini o'rganish o'quvchida yaxlit tasavvur hosil qiladi.

Til va adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish

Interfaol metodlar o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshirish, mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, o'z fikrini erkin bayon etish hamda hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi.Til va adabiyot darslarida qo'llaniladigan innovatsion metodlardan biri "Galereya" metodidir. Ushbu metod o'quvchilarning badiiy asar, obraz, voqea yoki tushunchalarni vizual tasvir orqali anglashiga yordam beradi. O'quvchilar ma'lum mavzu yoki asar yuzasidan o'z fikrlarini rasm, belgi, ramz, jadval yoki qisqa izohlar asosida ifodalaydilar. Tayyorlangan ishlar sinfda "galereya" shaklida namoyish etiladi va o'quvchilar bir-birlarining ishlarini kuzatib, tahlil qiladilar.

Masalan, badiiy asardagi qahramonning ichki kechinmalarini tasvirlash uchun quyosh — umid, bulut — iztirob, qush — erkinlik, zanjir — qaramlik, daryo — hayot oqimi kabi ramzlardan foydalanish mumkin. Bu usul o'quvchilarning abstrakt fikrlashini rivojlantirish bilan birga, badiiy obrazlarni chuqurroq anglashiga yordam beradi.

"Adabiy muzey" metodi ham adabiyot darslarini jonlantirishda samarali hisoblanadi. Ushbu metodda o'quvchilar o'rganilayotgan asar yoki adib hayotiga oid ramziy "eksponatlar" yaratadilar. Har bir eksponat ma'lum voqea, obraz, g'oya yoki muammoni ifodalaydi. O'quvchilar o'z "muzeylari"ni tashkil etib, eksponatlar haqida izoh beradilar. Ushbu jarayon o'quvchilarda tadqiqotchilik, ijodkorlik va taqdimot ko'nikmalarini shakllantiradi.Masalan: RN.Gulteginning "Choliqushi"asari "Qahramon profili" metodi orqali badiiy qahramon zamonaviy ijtimoiy tarmoq profili shaklida tasvirlanadi. O'quvchilar qahramonning qiziqishlari, xarakteri, maqsadlari, do'stlari va hayotiy qarashlarini tahlil qiladilar. Bu metod o'quvchilarga qahramon obrazini zamonaviy hayot bilan bog'lash imkonini beradi.

"Adabiy sud" metodi o'quvchilarning dalillash va munozara olib borish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Darsda o'quvchilar sudya, himoyachi, ayblovchi, guvoh va boshqa rollarga bo'linib, badiiy qahramonning xatti-harakatini tahlil qiladilar. Har bir fikr asar matni va aniq dalillar bilan asoslanadi. Natijada o'quvchilarning nutqiy faolligi, tanqidiy fikrlashi va matn bilan ishlash malakasi rivojlanadi.

Metod 2:
"Asar xaritasi"
(Literary map / Timeline):
Google Maps*, *Miro*, *Padlet*, *Canva kabi interfaol doskalardan foydalanib, asar voqealari sodir bo'lgan joylar yoki muhim syujet nuqtalarini o'z ichiga olgan xarita yoki vaqt chizig'ini yaratish.

"Asar xaritasi" metodi orqali o'quvchilar badiiy asardagi voqealar rivoji, qahramonlar o'rtasidagi munosabatlar, makon va zamon, muammo va g'oyalarni vizual sxema asosida ifodalaydilar. Ushbu metod katta hajmdagi asarlarni tizimli o'rganishda ayniqsa samaralidir.

Ona tili darslarida innovatsion metodlarning o'rni

Ona tili darslarida innovatsion metodlardan foydalanish grammatik bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi. Grammatik qoidalarni faqat nazariy shaklda o'rgatish o'rniga, o'quvchilarga til birliklarini turli vaziyatlarda qo'llashga yo'naltirilgan topshiriqlar berish muhimdir.

Masalan, "Grammatik bozor" metodida o'quvchilar til birliklarini "sotib olish" va "sotish" jarayonida topshiriqlarni bajaradilar. So'z turkumlari, gap bo'laklari yoki grammatik shakllar turli kartochkalar asosida tashkil etiladi. O'quvchi topshiriqni to'g'ri bajargan sari kerakli "til birliklari"ni qo'lga kiritadi.

"Detektiv kim?" metodida o'quvchilar matndagi grammatik xatolarni aniqlaydilar va ularni tuzatadilar. Bu usul o'quvchilarning kuzatuvchanligi va tahliliy fikrlashini rivojlantiradi.

"Gaplar laboratoriyasi" metodida o'quvchilar berilgan so'zlar va til birliklaridan foydalanib, turli mazmundagi gaplarni "yaratadilar", ularning tuzilishi va mazmunini tahlil qiladilar. Ushbu metod grammatik bilimlarni ijodiy faoliyat bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

Bunday metodlar o'quvchida tilni tayyor qoidalar majmuasi sifatida emas, balki fikrni ifodalashning jonli va faol vositasi sifatida anglash imkonini yaratadi.

4K modeli va XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish

Zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat. Bu jarayonda 4K modeli — tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik va kommunikatsiya ko'nikmalari muhim o'rin tutadi.

Tanqidiy fikrlash badiiy matn va til hodisalarini tahlil qilish, dalillarni taqqoslash va mustaqil xulosa chiqarish orqali rivojlanadi.Ijodkorlik o'quvchilarning yangi g'oyalarni ilgari surishi, matn yaratishi, qahramon obraziga yangicha yondashishi va turli ijodiy topshiriqlarni bajarishida namoyon bo'ladi.Hamkorlik guruhli topshiriqlar, loyiha ishlari, munozaralar va taqdimotlar jarayonida shakllanadi.Kommunikatsiya esa o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish, fikrini dalillar bilan asoslash, suhbat va munozara olib borish orqali takomillashadi.Til va adabiyot darslari 4K ko'nikmalarini rivojlantirish uchun juda katta imkoniyatlarga ega. Chunki ushbu fanlar bevosita inson tafakkuri, nutqi, muloqoti va ijodiy faoliyati bilan bog'liqdir.

Xulosa qilib aytganda, til va adabiyot fanlarini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsion metodlardan foydalanish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan va integrativ yondashuvlar o'quvchini ta'lim jarayonining markaziga olib chiqadi."Galereya", "Adabiy muzey", "Qahramon profili", "Adabiy sud", "Asar xaritasi", "Grammatik bozor", "Detektiv kim?" va "Gaplar laboratoriyasi" kabi metodlar o'quvchilarning bilimini chuqurlashtirish bilan birga, ularda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalaridan oqilona foydalanish o'qituvchining metodik imkoniyatlarini kengaytiradi hamda darslarni zamonaviy talablar asosida tashkil etishga yordam beradi. Eng muhimi, innovatsion metodlardan foydalanishning asosiy maqsadi metodning o'zini namoyish qilish emas, balki o'quvchining bilim olish jarayonidagi faolligini oshirish, uning mustaqil fikrlashi va ijodiy salohiyatini rivojlantirishdan iboratdir. Shunday ekan, zamonaviy til va adabiyot darsi o'quvchini tinglovchidan faol ishtirokchiga, tayyor bilimni qabul qiluvchidan esa uni izlab topuvchi, tahlil qiluvchi va yaratuvchi shaxsga aylantirishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasiga oid qonunlari va me'yoriy-huquqiy hujjatlari.

[2] Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun ona tili va adabiyot fanlari bo'yicha davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlari.

[3] Ona tili va adabiyot fanlarini o'qitish metodikasi bo'yicha ilmiy-uslubiy manbalar.

[4] Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol ta'lim metodlariga oid metodik qo'llanmalar

Konferensiya maqolasi QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379888

O'ZBEK TILI DARSLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH (SUN'IY INTELLEKT VOSITALARI MISOLIDA)

Urazbayev Muratbay[a]

Annotatsiya

Maqolada o'zbek tili darslarida raqamli texnologiyalarni, xususan, sun'iy intellekt (SI) vositalarini qo'llashning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari yoritilgan. Ta'limni raqamlashtirishning zamonaviy tendensiyalari tahlil qilinib, SI texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi o'rni, ularning o'quvchilarning fanga oid kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati ko'rsatib berilgan. ChatGPT, Copilot, Magic School, ClassPoint AI, Krea AI va Replicate AI kabi vositalarning o'zbek tili darslarida qo'llanish yo'llari aniq mavzular misolida bayon etilgan. Shuningdek, SI dan foydalanishda yuzaga keladigan muammolar (o'zbek tili korpusining yetarli emasligi, o'quvchilar mustaqil fikrlashiga salbiy ta'sir xavfi) hamda ularni bartaraf etish bo'yicha metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiya, sun'iy intellekt, zamonaviy ta'lim, raqamli dastur, interaktiv dars, o'zbek tili, kompetensiya, media savodxonlik, ChatGPT, Copilot, Magic School, ClassPoint AI, Krea AI, Replicate AI

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi, Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasi katta o'qituvchisi*

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические основы и практические возможности использования цифровых технологий, в частности инструментов искусственного интеллекта (ИИ), на уроках узбекского языка. Проанализированы современные тенденции цифровизации образования, показана роль ИИ в развитии предметных компетенций учащихся. На примерах конкретных тем уроков описаны способы применения ChatGPT, Copilot, Magic School, ClassPoint AI, Krea AI и Replicate AI. Отдельно рассматриваются ограничения использования ИИ (недостаточность корпуса узбекского языка, риск снижения самостоятельности мышления учащихся) и даются методические рекомендации для учителей.

Ключевые слова: цифровые технологии, искусственный интеллект, современное образование, интерактивный урок, узбекский язык, компетенция, медиаграмотность, ChatGPT, Copilot, Magic School, ClassPoint AI, Krea AI, Replicate AI

Abstract

The article examines the theoretical foundations and practical possibilities of using digital technologies, and artificial intelligence (AI) tools in particular, in Uzbek language lessons. It outlines current trends in digitalizing education, describes how tools such as ChatGPT, Copilot, Magic School, ClassPoint AI, Krea AI and Replicate AI can be applied to specific lesson topics, and discusses the limitations of AI in education together with methodological recommendations for teachers.

Keywords: digital technologies, artificial intelligence, modern education, interactive lesson, Uzbek language, competence, media literacy

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib, jamiyatning barcha sohalarida, jumladan ta'lim tizimida ham tub o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Ta'lim jarayonida noan'anaviy yondashuvlar va axborot texnologiyalarining roli ortib borayotgani bilimlarni egallash, ularni chuqurlashtirish, yangilash va tarqatish xarakterini o'zgartirmoqda. Raqamli texnologiyalar o'quv materiallarining mazmunini kengaytirish, samaraliroq o'qitish usullarini qo'llash hamda har bir kishi uchun ta'lim olish imkoniyatini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

An'anaviy ta'limda o'quvchilar asosan tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni bilimni mustaqil izlab topish, tahlil qilish va xulosa chiqarishga undaydi. Bugungi maktab o'quvchisi axborot oqimi, vizual va interaktiv kontent orasida o'sib kelmoqda, shu bois eski o'qitish usullari bilan uning e'tiborini jalb qilish tobora qiyinlashmoqda. Bu esa o'qituvchidan yangi metodlarni izlash, darsni oson, qiziqarli va samarali yetkazish yo'llarini topishni talab qiladi.

O'zbekistonda ta'lim sifatini oshirish davlat siyosa-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

tining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirishga oid me'yoriy hujjatlarda o'quvchilarni zamonaviy bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirish, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish vazifalari alohida ta'kidlanadi [1; 2]. Shu nuqtayi nazardan, o'zbek tili darslarida raqamli texnologiyalar, ayniqsa sun'iy intellekt vositalaridan o'rinli foydalanish dolzarb metodik masalaga aylanmoqda.

Raqamli texnologiyalar deganda axborotni raqamli shaklda yaratish, qayta ishlash, saqlash va uzatishga imkon beruvchi apparat va dasturiy vositalar majmui tushuniladi. Ta'lim sohasida ularning joriy etilishi o'quv jarayonining samaradorligini oshiruvchi muhim omillardan biriga aylandi. Jahon tajribasida zamonaviy ta'limning xarakterli jihati – ta'limni raqamlashtirish va axborot jamiyati ehtiyojlarini hisobga olgan holda kadrlar tayyorlashdir. O'zbekiston ta'lim tizimida ham shu yo'nalishda islohotlar amalga oshirilmoqda [4].

Zamonaviy axborot texnologiyalari vositalari qatoriga kompyuter, skaner, videokamera, LCD proyektor, interaktiv elektron doska, elektron pochta, multimedia vositalari, Internet va mobil aloqa tizimlari, ma'lumotlar omborini boshqarish tizimlari hamda sun'iy intellekt tizimlarini kiritish mumkin.

Sun'iy intellekt (SI) – odamlarga xos tabiiy intellektdan farqli o'laroq, mashinalar tomonidan namoyon etiladigan aql-idrok faoliyatidir [6]. Bugungi kunda SI turli sohalarda keng qo'llanilmoqda va ta'lim ham ular qatoridan o'rin olgan. Til o'qitish sohasida SI quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

Interaktiv chat-botlar va virtual o'qituvchilar. Chatbotlar o'quvchiga istalgan vaqtda til bilan shug'ullanish, savollarga javob olish va suhbat mashq qilish imkonini beradi. ChatGPT kabi tizimlar tabiiy tilda muloqotni ta'minlaydi.

Nutqni tahlil qilish. Nutqni matnga aylantiruvchi va talaffuzni baholovchi SI vositalari (masalan, Google Speech-to-Text) o'quvchining talaffuzini tekshirish, xatolarni aniqlash va tuzatish bo'yicha tavsiyalar berishda yordam beradi.

Shaxsiylashtirilgan ta'lim. SI har bir o'quvchining bilim darajasini tahlil qilib, unga mos materiallar va mashqlarni tavsiya etadi. Bunday yondashuv Coursera va edX kabi platformalarda allaqachon amaliyotga joriy etilgan.

Avtomatik tarjima va matn tahlili. SI asosidagi tarjima va matnni qayta ishlash vositalari matn bilan ishlashni tezlashtiradi.

Biroq bu vositalarning aksariyati dastlab ingliz va boshqa yirik tillar uchun yaratilgan bo'lib, ularda o'zbek tiliga oid manbalar va til korpusi hanuz yetarli emas.

Bu o'zbek tilini o'qitishda SI samaradorligini cheklovchi omildir. Shu sababli o'zbek tili darslarini SI yordamida takomillashtirishning quyidagi tendensiyalarini asosiy yo'nalish sifatida qabul qilish maqsadga muvofiq:

1. o'zbek tiliga moslashtirilgan sun'iy intellekt tizimlari va milliy chat-botlarni yaratish;
2. o'zbek tilining fonetik xususiyatlarini hisobga oluvchi talaffuz vositalarini ishlab chiqish;
3. o'zbek tilidagi matnlarni avtomatik tahlil qilish va tarjima sifatini oshirish;
4. gamifikatsiya va o'yin elementlariga asoslangan o'qitish metodikalari hamda mobil ilova va veb-platformalarni rivojlantirish.

Bu vazifalarni hal etish uchun ta'lim mutaxassislari, tilshunoslar va dasturchilarning hamkorligi zarur.

XXI asr o'quvchisi plakat, tarqatma va ko'rgazma materiallar kabi qog'ozdagi vizual vositalardan ko'ra raqamli, virtual muhitga ko'proq qiziqadi. Shu bois SI vositalaridan o'z o'rnida foydalanish zamon talabiga mos va maqbul yechimlardan biri hisoblanadi. Quyida o'zbek tili darslarida qo'llash mumkin bo'lgan asosiy vositalar va ularning metodik imkoniyatlari keltiriladi.

1. ChatGPT. Foydalanuvchi savollariga javob beradi, reja va yo'riqnomalar tuzadi, insho, maqola, xat kabi matnlar yaratishda yordam beradi. O'qituvchi uchun u dars mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot to'plash, mashq va test savollari tayyorlash vositasi bo'la oladi. Masalan, 7-sinf o'zbek tili darsligidagi «Dronlar» mavzusi bo'yicha qo'shimcha axborot, lug'at ishi uchun so'zlar ro'yxati yoki matn ustida ishlash topshiriqlarini so'rash mumkin [3]. Muhim shart: so'rov (prompt) aniq va to'liq bo'lishi kerak, aks holda javob noaniq chiqishi mumkin. Masalan, «Dronlar haqida yoz» o'rniga «7-sinf o'quvchilari uchun «Dronlar» mavzusida 150 so'zli matn tuz va uning ustida 5 ta savol ber» deb so'rash aniqroq natija beradi.

2. Microsoft Copilot. ChatGPT kabi muloqot va savol-javob imkoniyatiga ega bo'lib, javoblarga manba havolalarini ilova qiladi, Designer funksiyasi orqali esa ijodiy rasmlar yaratadi. Havolalar o'quvchilarga axborot manbasini tekshirish ko'nikmasini o'rgatishda qo'l keladi.

3. Magic School. O'qituvchilar uchun mo'ljallangan SI platformasi bo'lib, mavzuga mos interaktiv topshiriqlar, test va dars materiallarini tez yaratish imkonini beradi. Elektron pochta orqali ro'yxatdan o'tish kifoya.

4. ClassPoint AI. Microsoft PowerPoint bilan integratsiyalashgan vosita bo'lib, taqdimot mazmuni asosida viktorina savollarini avtomatik yaratadi. Bu o'quvchilarni darsda faol ishtirok etishga undaydi va bilimni joyida tekshirish imkonini beradi.

5. Krea AI. Matnni rasmga, rasmni animatsion ko'rinishga aylantiruvchi platforma. Masalan, 6-sinfda Alisher Navoiy mavzusini o'tishda shoir tasviri asosida qisqa animatsion lavha yaratib, darsni jonlantirish mumkin. Muqobil sifatida Virbo platformasidan foydalanish mumkin, biroq uning bepul imkoniyatlari cheklangan.

6. Replicate AI. Matndan rasm va video yaratish, so'rovga mos matn hosil qilish, sifati past rasmlarni tiklash kabi vazifalarni bajaradi. Esse, tasviriy matn va insho yozish mashg'ulotlarida u o'quvchiga ilhom beruvchi vosita bo'lishi mumkin, ammo bunda o'qituvchi nazorati zarur.

Bu vositalardan foydalanish uchun faqat ishonchli elektron pochta manzili talab etiladi. Ularni fanga moslashtirib, turli topshiriq va mashqlar yaratish esa o'qituvchining mahorati va tasavvuriga bog'liq. Matnni tasvir yoki videoga aylantiruvchi qo'shimcha vositalar sifatida Pollo AI, Imagine Art, Hailuo AI, Genmo AI, InVideo AI, Veed.io va PixVerse AI ni ham tavsiya etish mumkin.

SI vositalarining imkoniyatlari keng bo'lsa-da, ularni qo'llashda ehtiyotkorlik talab etiladi. Birinchidan, SI ba'zan noto'g'ri yoki to'qima ma'lumot berishi mumkin, shu sabab olingan axborot albatta tekshirilishi kerak. Ikkinchidan, o'zbek tili bo'yicha tizimlarning imlo, grammatika va uslub jihatidan xatolari uchrashi mumkin. Uchinchidan, tayyor matnni SI dan olishga odatlanish o'quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv ko'nikmalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois quyidagi tavsiyalarga amal qilish maqsadga muvofiq:

1. SI ni o'qituvchining o'rnini bosuvchi emas, uning yordamchisi sifatida qo'llash;
2. o'quvchilarga so'rovni aniq shakllantirishni va olingan javobni tanqidiy tahlil qilishni o'rgatish;
3. SI yaratgan matnni tekshirish, tahrir qilish va xatolarini topish topshiriqlarini berish: bu o'zbek tili imlo va uslub me'yorlarini mustahkamlaydi;
4. esse va insholarni yozishda SI dan faqat reja tuzish yoki g'oya izlash bosqichida foydalanishga ruxsat berish, yakuniy matnni o'quvchining o'zi yozishini talab qilish;
5. o'quvchilar yoshiga mos vositalarni tanlash va ularning shaxsiy ma'lumotlari xavfsizligiga e'tibor berish.

Amaliyotda SI bilan ishlash quyidagi bosqichlarda tashkil etilishi mumkin: dars maqsadini belgilash; mos vositani tanlash; aniq so'rov tuzish; olingan natijani o'qituvchi tomonidan tekshirish; uni dars jarayonida qo'llash; o'quvchilar faoliyatini baholash va fikr-mulohaza olish.

Raqamli texnologiyalar, ayniqsa sun'iy intellekt vositalari o'zbek tili darslarini samaraliroq, qiziqarliroq va o'quvchi ehtiyojlariga yaqinroq qilish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Individual yondashuv, o'rganishni shaxsiylashtirish, interaktiv o'qitish va til ko'nikmalarini rivojlantirish bu texnologiyalarning asosiy afzalliklaridir. Tahlil shuni ko'rsatdiki, ChatGPT, Copilot, Magic School, ClassPoint AI, Krea AI va Replicate AI kabi vositalar dars materiallarini tayyorlashda, o'quvchilarni faollashtirishda va ularning media savodxonligini oshirishda samarali ishlatilishi mumkin.

Shu bilan birga, bunday vositalarning samaradorligi o'qituvchining metodik mahoratiga, beradigan savol va topshiriqlarining sifatiga bog'liq. O'zbek tili bo'yicha SI resurslari va til korpusini rivojlantirish, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish hamda SI dan foydalanishda tanqidiy yondashuvni shakllantirish keyingi tadqiqotlarning muhim vazifalari bo'lib qoladi. Taklif etilgan metodik tizim o'zbek tili bilan bir qatorda boshqa fanlarda ham integratsiyalashgan ta'limni amalga oshirishda amaliy yordam berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillasht irishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. lex.uz.

[2] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvarda Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasi. uza.uz.

[3] Xidoyatova D. va boshq. O'zbek tili: 7-sinf uchun darslik. – Toshkent, 2022.

[4] Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish: o'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2012.

[5] Ishmuhamedov R.J., Yuldashev M.A. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2013.

Konferensiya maqolasi QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379892

INGLIZ TILI DARSLARIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALANING AHAMIYATI

Utemuratov Ali Bayrambay uli[a]

Annotatsiya

Maqolada o'quvchilarda raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishning dolzarbligi va zarurligi muhokama qilinadi. Maktab o'quvchilarining nutqini rivojlantirish uchun ta'lim samaradorligi va sifatini oshirishga hissa qo'shish. Sinfda raqamli texnologiyalardan foydalanish o'quv materialini tushunish va yodlash jarayonlarini optimallashtiradi va eng muhimi, bolalarning o'quv faoliyatiga qiziqishini beqiyos yuqori darajaga ko'tarish imkonini beradi.

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagoglik mahorat markazi metodisti, Nukus, O'zbekiston*

Аннотация

В статье рассматривается актуальность и необходимость развития коммуникативной компетентности посредством использования цифровых технологий. Способствовать повышению эффективности и качества образования по развитию речи школьников. Использование цифровых технологий на уроках оптимизирует процессы понимания и запоминания учебного материала, а главное, позволяет поднять интерес детей к учебной деятельности на несравненно более высокий уровень.

Ключевые слова: цифровые технологии, информация, школа, урок, общение, компетентность, речь, учитель, ученик, урок. Kalt so'zlar: raqamli texnologiyalar, axborot, maktab, dars, kommunikatsiya, kompetensiya, nutq, o'qituvchi, o'quvchi

Abstract

The article discusses the relevance and need for the development of communicative competence through the use of digital technologies. To contribute to increasing the effectiveness and quality of education for the development of speech. The use of digital technologies in the classroom optimizes the processes of understanding and memorizing educational material, and most importantly, allows children to raise their interest in educational activities to an incomparably higher level.

Keywords: digital technologies, information, school, lesson, communication, competence, speech, teacher, student, lesson

Raqamli maktab, yangi ta'lim muhiti, ochiq axborot maydoni - bu so'zlar bizning kundalik hayotimizda mustahkam o'rin egalladi. Raqamli texnologiyalar katta hajmdagi turli xil ma'lumotlarga cheksiz kirish imkoniyatini beradi. Ular ma'lumotlarni osonroq va tezroq uzatish uchun mo'ljallangan. Eng muhimi, boshlang'ich sinf o'quvchining qulay holatda bo'lishi va barcha sa'y-harakatlarini vazifani hal qilishga yo'naltirishi uchun "muvaffaqiyatli vaziyat" ni yaratishishi kerak. Bu, ayniqsa, o'zini past baholaydigan bolalar uchun juda muhimdir. Masalan, orqada qolgan o'quvchilar uchun o'rganilayotgan mavzu bo'yicha an'anaviy test o'rniga kompyuter testini o'tkazish mumkin. "Og'zaki arifmetika", imlo ishini yoki o'rganilgan narsalarni qisqacha takrorlash paytida siz kasallik tufayli dars qoldirgan o'quvchilarni kompyuterda individual ishlashga taklif qilishingiz mumkin. Sinf bilan dinamik o'quv o'yinlari va estafeta poygalarini o'tkazishda, fikrlash tezligi past bo'lgan o'quvchilar kompyuterda shunga o'xshash vazifalarni bajarishlari mumkin. Maxsus dasturlar orqali muloqat qilinib, kommunikativ kompetenciyalari shakillanib boradi. Taqdimotlardan tashqari, multimedia yordami bilan darslarda video roliklardan foydalanilsa bo'ladi. Videomateriallardan foydalanish ravshanlikning rolini oshirishga imkon beradi, o'quvchilarga o'rganilayotgan jarayonlar haqida to'liqroq ma'lumot beradi va ularni faol ishlarga jalb qiladi.

Hozirgi vaqtda raqamli texnologiyalar umuman qo'llanilmaydigan sohaning o'zi yo'q. Ta'lim muhitida raqamli texnologiyalardan muvaffaqiyatli foydalanish haqiqatan ham hayotiy zaruratga aylandi. Raqamli texnologiyalarni, jumladan, boshlang'ich sinflarda ta'lim sohasini faol o'rganish va qo'llash zarurati mavjud. Raqamlashtirish sohasidagi ta'limni o'zgartirishning o'zi bir necha yillar oldin boshlanganiga qaramay, bu muammoning dolzarbligi saqlanib qolmoqda. Axborot texnologiyalarini rivojlantirish va ularni jamoatchilik

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

bilan aloqalarning turli sohalarida ko'piroq foydalanish davom etmoqda va davom eta beradi.

Bugungi kunda o'quvchilar va o'qituvchilar uchun texnik o'qitish vositalaridan foydalangan holda darslar odatiy holga aylangan. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, endi zamonaviy maktabni yangi axborot texnologiyalarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Shu bois bolalarni birinchi sinfdan boshlab o'qishda va kundalik hayotda raqamli texnologiyalardan ish quroli sifatida foydalanishga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan qiziqishini va ijodkorligini rivojlantirish kerak. Bu muammoni o'quv jarayonida turli axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali ham hal etish mumkin. O'quv va darsdan tashqari ishlarda multimedia vositalaridan faol foydalanish, video taqdimotlar, maxsus o'quv dasturlari, masofaviy tanlov va olimpiadalarda qatnashish nafaqat o'quv jarayonini jonlantiradi, balki o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini shakilantirib boradi. Ushbu vositalardan ingliz tili darslarida foydalanish kata samara beradi, chunki kichik maktab o'quvchilarida mantiqiy fikrlashdan ko'ra visual fikrlash ustunlik qiladi.

XXI –asr ko'nikmalari jahon iqtisodiy forumida taklif qilingan bo'lib, 3 turga bo'linadi:

1. Asosiy savodxonlik tushunchalari: til va raqamli transformatsiyalar, tabiiy fanlar, AKT savodxonligi, moliyaviy savodxonlik, fuqarolik va madaniy faoliyat ko'nikmalari.

2. Asosiy savodxonlik: tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, kommunikatsiya, hamkorlik.

3. Asosiy savodxonlik turlari: qiziquvchanlik, tashabbuskorli, qat'iyatlilik, moslashuvchanlik, batakrorlik, ijtimoiy-madaniy xabardorlik [R.G.Safarova Kognitiv pedagogikaga oid yondashuvlar 51-52 bet.].

Bolajonlar.zn.uz, bilimlar.uz, multimedia.uz ta'lim portallarida taqdim etilgan video darslar to'plamlari yangi mavzularni o'rganish, materiallarni birlashtirish, muntazam va sinfdan tashqari darslar, guruh va individual ishlar uchun ideal yordamchidir. Ular grafik va animatsion ma'lumotlarning optimal miqdorini o'z ichiga oladi va bilim olish uchun motivatsiyani oshirishga yordam beradi. O'quvchilar material taqdimotining o'ziga xosligini qadrlashadi, agar kerak bo'lsa, uni ko'p marta ko'rish mumkin. Bu imkoniyat o'quvchilarning ota-onalarini ham jalb qiladi. Taqdim etilgan topshiriqlar va mashqlar o'quvchilarga olgan bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi va test topshiriqlari o'qituvchiga materialni o'zlashtirishlarini nazorat qilish imkonini beradi. O'quv topshiriqlari va javob variantlari ovoz bilan birga berilgan. Sahifadagi maslahat boshlang'ich sinf o'quvchilariga topshiriqni muvaffaqiyatli bajarish uchun materialni eslab qolishlariga, kommunikativ kompetensiyaning shakillanishiga yordam beradi.

Internetdagi video darslar orqali o'z-o'zini sinab ko'rish, interaktiv simulyatorlar va o'qituvchiga savol berish imkoniyati uchun ham qiziqarli. Tabiiy va gumanitar fanlarni o'rganishda ushbu manbadan foydalananilsa bo'ladi. Bunda o'quvchilarda o'rganilayotgan asarga, shuningdek, uni yozgan muallifga to'liq qiziqish uyg'otadigan tarzda materialni taqdim etishdan iborat.

Darslarida beriladigan ta'lim-tarbiya o'quvchilarning har tomonlama kamol topishida yozma va og'zaki savodxonlikni shakillantirishda hamda vatanga muhabbat, hurmat-ehtirom tuyg'ularini tarkib toptirishda ta'limning asosiy poydevori hisoblanadi. Shunday ekan, yosh avlodni ma'naviy-axloqiy barkamol, bilimdon kishilar qilib tarbiyalash ko'p jihatdan ta'limni to'g'ri tashkil etish bilan chambarchas bog'liq [M.Masharipova va boshqalar Ona tili 3 bet].

Raqamli resurslarning asosiy maqsadi o'quv sifatini oshirish, uni o'quvchilar uchun qiziqarli qilish va o'qituvchilarga ijod quvonchini qaytarishdir. O'qitishda raqamli resurslardan foydalanish natijasida sinfdagi olimpiadalar, ilmiy-amaliy konferensiyalar, intellektual o'yinlarda ishtirok etish istagida bo'lgan bolalar soni ortishi mumkin. Albatta, internet o'qituvchining to'liq o'rnini bosa olmaydi. Hech kimga sir emaski, sinfdagi bola uchun o'qituvchining jonli so'zi katta ahamiyatga ega. Shuning uchun men akademik ta'lim va raqamli texnologiyalarni o'z ichiga olgan aralash ta'limni eng samarali variant deb bilaman.

Raqamli texnologiyalardan foydalangan holda o'qitish jarayoni hayotimizga mustahkam o'rnashib bormoqda. Tegishli amaliyot bo'lmasa, qog'oz kitob yordamida kompyuter dasturlari bilan ishlashni o'rganish obyektiv ravishda mumkin emas. Shunga ko'ra, zamonaviy boshlang'ich sinflarda raqamli ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan foydalanish yuqori sifatli natijaga qaratilgan alohida yondashuvni talab qiladi.

Bizga allaqachon tanish bo'lgan "umumiy" kompyuter dasturlari mavjudligini unutmasligimiz kerak. Masalan, Microsoft Office paketidan taniqli va keng qo'llaniladigan "Microsoft Power Point" taqdimot muharriri. Ta'lim faoliyatida vizual taqdimotlar uzoq vaqtdan beri odatiy holga aylangan. Agar ular to'g'ri tuzilgan va to'g'ri taqdim etilsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari uni darsliklarni o'qish yoki boshqa kompyuter dasturlari yordamida materialni o'rganishdan ko'ra yaxshiroq idrok etadilar. Bugungi kunda boshlang'ich sinflarda o'quv jarayonini raqamlashtirish jarayoni faol rivojlanmoqda. Nafaqat ko'plab yangi maxsus ta'lim dasturlari yaratilmoqda, balki allaqachon mavjud universal dasturlardan ham faol foydalanilmoqda.

Demak, raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish bolalarni paydo bo'lgan muammolarni mustaqil ravishda hal qilishga tayyorlash, o'z-o'zini tarbiyalash, kommunikativ kompatansiyalarini shakillantirish va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi, bu esa pirovardida ta'lim faoliyati va o'qitish sifatiga ijobiy ta'sir qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Safarova R.G. Kognitiv pedagogikaga oid yondashuvlar - Toshkent.: Sciencs and innovation, 2024, 185 bet.

[2] Masharipova U., Umarova M., Baynazorova D., Nabieva M. Ona tilil 3-sinf o'qituvchilari uchun ilg'or pedagogic va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma - Toshkent.: Sharq, 2016, 175 bet.

[3] Safarova R.G. Kognitiv pedagogikaga oid yondashuvlar Toshkent.: Sciencs and innovation, 185 bet.

Konferensiya maqolasi QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379894

SINONIM FRAZEMALARNING GRAMMATIK XUSUSIYATLARI

Xaytbayev Oybek[a]

Annotatsiya

Maqolada tilshunos olimlar tomonidan frazeologik sinonimlarni va ularning grammatik xususiyatlarini tadqiq qilish usullari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: frazeologik sinonimlar, giperbolizatsiya, metaforizatsiya, metonimiya, frazema, frazeologizm

∗ *Correspondence to: Xaytbayev Oybek. E-mail: xaytbayev_oybek@mail.ru*

a *katta o'qituvchi, f.f.f.d. (PhD), Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti*

Аннотация

В статье изучаются методы исследования лингвистами фразеологических синонимов и их грамматических особенностей.

Ключевые слова: фразеологические синонимы, гиперболизация, метафоризация, метонимия, словосочетание, фразеологизм

Abstract

The article studies the methods of linguists' research of phraseological synonyms and their grammatical peculiarities.

Keywords: phraseological synonyms, hyperbolisation, metaphorisation, metonymy, word combination, phraseology

Turkiy tilshunoslikda frazeologik sinonimlar birmuncha o'rganilgan, ularning grammatik xususiyatlarini tadqiq qilishga bag'ishlangan bir qancha ilmiy ishlar bajarilgan. Jumladan, Z.Uraksin, Sh.Rahmatullayev, M.Abdurahmonova, A.Rafiyev, K.Mamedova, M.Vafoyeva kabi olimlarning frazeologik sinonimlar va ularning grammatik xususiyatlarini tadqiq qilishgan.

Turkiyshunoslikda frazeologik sinonimiya muammosi ilk bor Z.Uraksin tomonidan maxsus o'rganilgan va u "Hozirgi boshqird tilida frazeologik sinonimlar" mavzuidagi nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilgan.

Olim Z.Uraksin leksik variantlar va grammatik variantlarni ajratadi. Leksik variantlarning paydo bo'lishini a) ot komponentini almashtirish; b) fe'l komponentini almashtirish natijasida hosil bo'lgan variantlarga, grammatik variantlarning hosil bo'lishida: a) qiyoslash o'ramlari bilan farqlanadigan, b) sifat bilan ifodalangan qismlarda qo'shimchaning bor-yo'qligi bilan farqlanadigan, v) kelishik qo'shimchalarining bor-yo'qligi bilan farqlanadigan grammatik variantlarga ajratadi. [1]

M.Abdurahmonova "Turkman tilida son komponentli turg'un birikmalar" nomli nomzodlik dissertatsiyasining alohida bobini turkman tilidagi iboralar orasidagi variatsiya va sinonimiya masalalarini o'rganishga bag'ishlagan. Ishda ta'kidlanishicha, turkman tilida sinonim iboralar bir-biridan: a) bir komponentga ko'ra, b)ikki komponentga ko'ra, v) uch va undan ortiq komponentga ko'ra farqlanishi mumkin. Shunga muvofiq M.Abdurahmonova turkman tilidagi sinonim iboralarni semantik, struktural va grammatik jihatdan tasniflashga harakat qilgan.[2]

K.Mamedovaning "Hozirgi ozarbayjon adabiy tilida frazeologik sinonimiya" mavzuidagi nomzodlik dissertatsiyasining birinchi bobi frazeologik sinonimiya masalasining tilshunoslikda, shuningdek, turkiyshunoslikda o'rganilishini yoritishgan bag'ishlangan.

Ishning II bobida frazeologik sinonimlarning struktural-semantik xususiyatlari o'rganilgan. Tadqiqotning oxirgi bobi ozarbayjon tilidagi frazeologik sinonimlarning ayrim uslubiy xususiyatlarini yoritishga bag'ishlangan bo'lib, bunda muallif frazeologik sinonimlar orasidagi giperbolizatsiya, metaforizatsiya, metonimiya kabi hodisalar tahliliga e'tibor qaratgan. [3]

O'zbek tilshunosligida frazemalarning grammatik xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar ham talaygina. Sh.Rahmatullayev 1952-yilda yoqlagan nomzodlik dissertatsiyasida fe'l frazeologizmlarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlagan bo'lsa, [4] "O'zbek tilida fe'l frazemalarning bog'lashuvi" nomli monografiyasida: "Frazemalarda hozirgi o'zbek tilidagi sintaktik bog'lanishlarning barcha turlari o'z aksini topgan.

Frazemalarning ko'pchilik qismi birikmaga teng qurilishli. Gapga teng qurilishlilari ham anchagina.

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Ayni bir frazema ham gapga, ham birikmaga teng shaklda bo'la oladi: ko'ngl(i)ni ko'tarmoq – birikmaga teng qurilishli frazema, ko'ngl(i) ko'tarildi – shu frazemaning gapga teng qurilishli ko'rinishi. Kapalag(i) uchdi – gapga teng qurilishli frazema",– deb ko'rsatadi. Asarda frazema komponentlarining o'zaro sintaktik aloqasi chuqur tahlil qilingan. Ishning I bobida bir bog'lashuvli fe'l frazemalar uch guruhga ajratiladi:

a) ega bilan bog'lashuvli frazemalar; b) qaratuvchi bilan bog'lashuvli frazemalar; v) to'ldiruvchi bilan bog'lashuvli frazemalar.

Ikki va uch bog'lashuvli fe'l frazemalar quyidagi guruhlarga ajratiladi: a) ega va qaratuvchi, ega va hol bilan bog'lashuvli frazemalar; b) uch bog'lashuvli frazemalar; v) bog'lashuvsiz frazemalar.[5]

A.Rafiyevning "O'zbek tili frazeologik birliklarining struktural-funksional xususiyatlari" mavzuidagi nomzodlik dissertatsiyasida frazeologiya ob'ekti tor doirada tushuniladi, ishda faqat sof frazemalar o'rganiladi. Ishning dastlabki bobida ikki komponentli, uch komponentli, to'rt va undan ortiq komponentli frazemalarning struktural-grammatik xususiyatlari tahlil qilinadi.

Ishning ikkinchi bobida frazemalarni tayanch komponentiga ko'ra tasnif qilishga harakat qiladi. Bu tamoyilga muvofiq o'zbek tili frazemalari substantiv, fe'l, ad'ektiv, adverbial frazemalar, deb to'rt guruhga ajratiladi. Tadqiqotning so'nggi bobida esa frazemalarning sintaktik funksiyalashuvi quyidagi uch aspektda o'rganilgan: a) frazemalarning asosiy funksiyalari, b)qo'shma gap tarkibida frazemalarning ayrim sintaktik xususiyatlari, v) frazeologizm gaplar va ularning struktural-funksional belgilari.[6]

M.Vafoyevaning "O'zbek tilida frazeologik sinonimlar va ularning struktural-semantik tahlili" mavzuidagi nomzodlik dissertatsiyasining I bobi, frazeologizmlarning tadqiqiga bag'ishlangan. Ishning II bobida frazeologik sinonimlarning struktural xususiyatlarini tashqi strukturasiga ko'ra, ya'ni frazema komponenti sifatida ishtirok etayotgan so'zlarning turkumi va miqdoriga qarab: 1. Ikki komponentli. 2. Uch komponentli, 3. To'rt va undan ortiq komponentli frazeologik sinonimlarga ajratadi. Frazeologik sinonimlarning ichki semantik xususiyatlaridan kelib chiqib, ularning fe'l, sifat va ravish kabi turkumlik semalarini belgilaydi va ularni: 1. Fe'l FS. 2. Sifat FS hamda 3. Ravish FS lar kabi guruhlarga ajratib tahlil qiladi.[7]

Prof. Sh.Rahmatullayev 2010-yil nashr ettirgan "Hozirgi adabiy o'zbek tili" darsligining ikkinchi kitobida frazemalarning grammatik qurilishini tahlil qiladi. Ularni tarkibidagi sintaktik qurilishning turlariga ko'ra 2 turga ajratadi: a) birikmaga teng qurilishli, b) gapga teng qurilishli frazemalar.

Frazeologik birliklarning turkumlanishini tahlil qilar ekan, ularni quyidagicha ko'rsatadi: "Frazema deb lug'aviy frazeologik birliklarga aytiladi va quyidagi besh turkumga ajratiladi: ot frazemalar, sifat frazemalar, fe'l frazemalar, ravish frazemalar, kesimlik frazemalari. Frazemalarda son turkumining, olmosh turkumining yo'qligi tabiiy.

Frazemalarning deyarli beshdan to'rt qismini fe'l frazemalar tashkil qilib, "predmetning harakat-holati" semasi bilan turkumlanadi:bosh eg- ("itoatkor bo'l-") miyasi g'ovlab ketdi – miyasini g'ovlatib yubor- ("o'ylayverib gangi-"), qon(i)ni buz- ("asabiylanishiga olib kel-") kabi." [8]

Xulosa qilib aytganda, turkiy tilshunoslikda frazeologik sinonimlar birmuncha o'rganilgan, ularning grammatik xususiyatlarini tadqiq qilishga bag'ishlangan tilshunos olimlarning bir qancha ilmiy ishlari o'z aksini topgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Ураксин З.Г. Фразеологические синонимы в современном башкирском языке. Автореф. дисс. …канд. филол. наук. – Уфа, 1966. – С. 12.

[2] Абдурахманова М. Устойчивые словосочетания с числительными в туркменсом языке. Автореф. дисс. …канд. филол. наук. – Ашгабад, 1972. – С.10-12.

[3] Мамедова К.А. Фразеологическая синонимия в современном азербайжанском языке. Автореф. дисс. …канд. филол. наук. – Баку, 1983. – С. 18-20.

[4] Рахматуллаев Ш.У. Основные грамматические особенности образных глагольных фразеологических единиц современного узбекского языка. Автореф. дисс. …канд. филол. наук. – М., 1952. – 16 с.

[5] Rahmatullayev Sh.U. O'zbek tilida fe'l frazemalarning bog'lashuvi. – Toshkent: Universitet, 1992. – 125 s.

[6] Rafiyev A. O'zbek tili frazeologik birliklarining struktural-funktsional xususiyatlari. Filol. fan. nomz. ... dissertatsiyasi. – Toshkent, 1982.

[7] Vafoyeva M.Y. O'zbek tilida frazeologik sinonimlar va ularning struktural-semantik tahlili. Filol. fan. nomz. ... diss. avtoref. – Toshkent, 2009. – 26 s.

[8] Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili. Ikkinchi kitob. – Тошкент: Mumtoz so'z, 2010. – S. 185-191.

Conference paper QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379896

THE THINKING TEACHER: REFLECTIVE TEACHING PRACTICES AND THEIR ROLE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHER DEVELOPMENT

Bagdiyarova Z. P.[a]

Abstract

This article examines the concept and practice of reflective teaching in English language teaching (ELT), arguing that sustained, structured reflection on classroom experience constitutes the most reliable pathway to continuous professional growth for language teachers at all stages of their careers. The study surveys the theoretical foundations of reflective practice, drawing on the work of Schön, Dewey, and Richards and Farrell, and classifies the principal tools and formats through which reflection may be systematically developed — including teaching journals, lesson observation, peer feedback, action research, and collaborative professional learning communities. Drawing on ELT research and practice-based evidence from Uzbek and Central Asian educational contexts, the article evaluates the outcomes of reflective practice for teacher effectiveness, learner achievement, and institutional culture, and proposes practical frameworks for embedding reflective habits into initial and continuing teacher education in multilingual school settings.

Keywords: reflective teaching, reflective practice, teacher development, ELT, professional growth, teaching journal, action research, peer observation, professional learning communities, teacher education, Uzbek context, continuing professional development

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi, Pedagogik mahorat markazi, Ingliz tili fani metodisti, Nukus, O'zbekiston*

Annotatsiya

Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitishda (ELT) reflektiv o'qitish tushunchasi va amaliyoti ko'rib chiqiladi hamda dars tajribasini tizimli, tuzilgan tarzda o'ylab ko'rish barcha bosqichlardagi til o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy o'sishiga eng ishonchli yo'l ekanligini asoslaydi. Tadqiqotda Shön, Dyui, Richards va Farrell asarlariga tayanib, reflektiv amaliyotning nazariy asoslari tizimlashtirilib, refleksiyani tizimli rivojlantirish uchun asosiy vositalar va formatlar — o'qitish kundaligi, dars kuzatuvi, hamkasblardan fikr-mulohaza, amaliy tadqiqot va hamkorlikdagi professional ta'lim jamoalari — tasniflanadi. ELT tadqiqotlari va o'zbek hamda Markaziy Osiyo maktablaridagi amaliy ma'lumotlarga asoslanib, maqolada reflektiv amaliyotning o'qituvchi samaradorligi, o'quvchi yutuqlari va muassasa madaniyatiga ta'siri baholanadi.

Kalit so'zlar: reflektiv o'qitish, reflektiv amaliyot, o'qituvchini rivojlantirish, ELT, kasbiy o'sish, o'qitish kundaligi, amaliy tadqiqot, o'zaro kuzatuv, professional ta'lim jamoalari, o'qituvchilarni tayyorlash, o'zbek konteksti, uzluksiz kasbiy rivojlanish

Аннотация

В данной статье рассматривается концепция и практика рефлексивного преподавания в обучении английскому языку. Авторы доказывают, что устойчивая, структурированная рефлексия над опытом классной работы является наиболее надёжным путём к непрерывному профессиональному росту учителей языка на всех этапах карьеры. В исследовании систематизируются теоретические основы рефлексивной практики с опорой на труды Шёна, Дьюи, Ричардса и Фаррелла, а также классифицируются основные инструменты и форматы систематического развития рефлексии: педагогические дневники, наблюдение за уроками, обратная связь от коллег, педагогическое исследование в действии и совместные профессиональные сообщества практиков. Опираясь на исследования в области ELT и практические данные из узбекских и среднеазиатских школ, авторы оценивают результаты рефлексивной практики для эффективности преподавания, достижений учащихся и институциональной культуры.

Ключевые слова: рефлексивное преподавание, рефлексивная практика, профессиональное развитие учителя, ELT, профессиональный рост, педагогический дневник, педагогическое исследование в действии, взаимное наблюдение, профессиональные сообщества практиков, педагогическое образование, узбекский контекст, непрерывное профессиональное развитие

Teaching is among the most complex professional activities, yet teacher development was historically

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

treated as complete upon qualification, assuming classroom experience alone was sufficient [1]. However, experience without reflection is as likely to reinforce ineffective habits as to generate professional growth.

Reflective teaching — the deliberate, systematic, and critical examination of one's practice — has emerged as the dominant paradigm for teacher professional development in ELT [2]. Grounded in the work of Dewey and Schön, it posits that true expertise requires thinking critically about one's practice and learning from experience through structured inquiry.

This article examines the theory and practice of reflective teaching in ELT, focusing on its tools, outcomes, and institutional conditions, particularly within Uzbek and Central Asian contexts where pedagogical mastery centers are incorporating these practices into teacher development programs [3].

Theoretical Foundations of Reflective Teaching

The theoretical lineage of reflective teaching traces to John Dewey's distinction between routine and reflective action [4]. While routine action is governed by impulse and tradition, reflective action involves the active, persistent, and careful consideration of beliefs and practices in light of their underlying grounds and consequences. For Dewey, reflective thought transforms raw experience into genuine learning by subjecting it to critical scrutiny.

Donald Schön's work on the reflective practitioner elaborated this framework for professional contexts, distinguishing between reflection-in-action — the real-time adjustment of practice — and reflection-on-action — the retrospective analysis of completed practice [5]. Both forms are essential: reflection-in-action develops adaptive expertise for unpredictable classroom dynamics, while reflection-on-action produces deeper understanding to guide planning and long-term professional growth.

Richards and Farrell's framework identifies five interconnected levels of reflection in language teaching: technical, situational, deliberative, personalised, and critical [6]. This multi-level framework reveals reflection as a process whose depth and scope can be progressively developed over the course of a teacher's career.

Tools and Formats for Reflective Practice

The teaching journal is among the most widely recommended and researched tools for developing reflective practice in ELT [7]. Regular written reflection — whether in the form of structured prompts, open narrative accounts, or analytical commentaries — develops the habit of attending to classroom events with critical intentionality. Research consistently shows that sustained journal practice develops teachers' capacity to identify problematic patterns in their practice and generate alternative approaches.

Lesson observation — both of one's own teaching through video recording and of colleagues' teaching through peer observation — provides a qualitatively different reflective resource from journal writing [8]. Watching a recording makes visible key aspects of practice that are invisible in the moment of instruction, while peer observation generates comparative perspectives that challenge habitual assumptions and expand pedagogical possibilities.

Action research — the systematic investigation of specific questions arising from teaching practice — represents the most formally structured approach to reflective teaching [9]. In an action research cycle, the teacher identifies a problem, implements a change in practice, collects data, and analyzes the results to inform future inquiry. This research-informed approach produces not only improved practice in the immediate context but transferable skills of pedagogical inquiry.

Professional Learning Communities as Contexts for Shared Reflection.

While individual reflective practices are valuable, research demonstrates they are most powerful when embedded within collaborative professional learning communities [10]. Shared reflection allows colleagues to offer alternative perspectives, challenge assumptions, provide emotional support, and create accountability to sustain reflective habits over time.

This study employs a qualitative analytical methodology, synthesizing theoretical literature with ELT research and practitioner accounts from Uzbek, Central Asian, and international settings. The analysis examines reflective teaching across three dimensions: teacher development outcomes, observable effects on classroom culture, and the institutional conditions that support or hinder its sustainability.

Outcomes for Teacher Development and Effectiveness.

The research literature provides substantial evidence that sustained reflective practice produces measurable improvements in teacher effectiveness across a range of dimensions [2]. Reflective teachers demonstrate greater student awareness, flexible planning, and better self-regulation, confirming Dewey's foundational argument that experience without reflection does not automatically produce professional growth.

For ELT specifically, reflective practice produces particularly significant gains in the domain of language use awareness [7]. Reflecting on their own language use in the classroom — through journal entries, transcript analysis, or video review — helps teachers identify patterns of teacher talk that may be limiting students' opportunities for productive language use: excessive use of the L1, habitual correction patterns that interrupt communicative flow, or questioning routines that privilege low-order recall over higher-order thinking and genuine communication. This heightened awareness of classroom language use translates directly into more deliberate and learner-centred instructional choices.

Effects on Student Learning and Classroom Culture.

The relationship between teacher reflective practice and student learning outcomes, while theoretically compelling, is necessarily indirect and therefore methodologically challenging to establish [11]. Nonetheless, studies tracking classroom practices consistently find that reflective teachers create more dialogic, responsive, and intellectually demanding environments — characteristics associated with improved student engagement, deeper learning, and stronger

academic achievement. Students of reflective teachers report higher levels of feeling heard, understood, and appropriately challenged, dimensions of educational experience that support both motivation and learning.

The cultural dimension of reflective practice is particularly relevant in the multilingual and multicultural contexts of Uzbek schools. Reflective teachers who examine their own cultural assumptions — about appropriate communication styles, the role of silence in the classroom, attitudes toward error and face-saving, or the value of competition versus cooperation in learning activities — are better equipped to create classroom environments that respect and build on the cultural resources their diverse students bring, rather than unwittingly imposing culturally specific norms that may disadvantage or alienate learners from particular backgrounds [3].

This article has argued that reflective teaching practice is not an optional supplement to ELT professional development but its essential core — the mechanism through which experience becomes learning and teachers develop adaptive expertise. The theoretical frameworks of Dewey, Schön, and Richards and Farrell together provide a rich account of what reflection involves, at what levels it operates, and how it can be systematically supported through specific tools and formats.

ELT research consistently supports the conclusion that teachers who reflect systematically on their practice become more effective, culturally responsive, and professionally resilient than those relying on accumulated routine. Tools such as teaching journals, lesson observation, peer feedback, action research, and professional learning communities provide a coherent repertoire of approaches adaptable to diverse educational contexts.

For Uzbek and Central Asian ELT, developing reflective practice represents one of the most promising and sustainable routes to improved teaching quality, requiring intellectual habits—curiosity, honesty, and a commitment to continuous improvement—rather than expensive resources. Supporting these habits through teacher education, professional development, and institutional cultures is one of the most important investments educational systems can make in long-term teacher quality and student learning.

REFERENCES

[1] Farrell, T. S. C. (2015). Reflective Language Teaching: From Research to Practice. London: Bloomsbury.

[2] Richards, J. C., & Farrell, T. S. C. (2005). Professional Development for Language Teachers: Strategies for Teacher Learning. Cambridge: Cambridge University Press.

[3] Yuldashev, J. G. (2008). Innovatsion ta'lim texnologiyalari [Innovative Educational Technologies]. Tashkent: Fan va texnologiya.

[4] Dewey, J. (1933). How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. Boston: D. C. Heath.

[5] Schön, D. A. (1983). The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York: Basic Books.

[6] Richards, J. C., & Farrell, T. S. C. (2011). Practice Teaching: A Reflective Approach. Cambridge: Cambridge University Press.

[7] Bailey, K. M. (1990). The use of diary studies in teacher education programs. In J. C. Richards & D. Nunan (Eds.), Second Language Teacher Education (pp. 215–226). Cambridge: Cambridge University Press.

Статья конференции QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379900

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ МИФОЛОГИЧЕСКИХ ОБРАЗОВ В УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Зилолова Гулхаё Мухаммадкарим кизи[a]

Аннотация

В статье рассматривается роль мифологических мотивов и образов в узбекской литературе на примере творчества Алишера Навои, Абдурауфа Фитрата, Чулпана и Садриддина Айни. Особое внимание уделяется художественному переосмыслению мифологических архетипов, символов и фольклорных сюжетов, а также их значению в раскрытии нравственных, философских и социальных проблем. Установлено, что обращение к мифологической традиции способствует сохранению культурной памяти и национальной идентичности.

Ключевые слова: узбекская литература, мифология, мифологические мотивы, фольклор, архетип, символ, Алишер Навои, Фитрат, Чулпан, культурная идентичность

a *Независимый исследователь, Каракалпакский государственный университет, Старший преподаватель, кафедры иностранных языков, Университета «Афрасиаб», Ташкент, Узбекистан*

Annotatsiya

Maqolada Alisher Navoiy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon va Sadriddin Ayniy ijodi misolida o'zbek adabiyotida mifologik motiv va obrazlarning o'rni tahlil qilinadi. Mifologik arxetiplar, ramzlar va folklor syujetlarining badiiy qayta talqini hamda ularning axloqiy, falsafiy va ijtimoiy masalalarni yoritishdagi ahamiyatiga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqot natijalari mifologik an'analar madaniy xotira va milliy o'zlikni saqlashning muhim vositasi ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: o'zbek adabiyoti, mifologiya, mifologik motivlar, folklor, arxetip, ramz, Alisher Navoiy, Fitrat, Cho'lpon, madaniy identiklik

Abstract

The article examines the role of mythological motifs and images in Uzbek literature through the works of Alisher Navoi, Abdurauf Fitrat, Chulpan, and Sadriddin Ayni. Particular attention is paid to the literary reinterpretation of mythological archetypes, symbols, and folklore narratives and their function in addressing moral, philosophical, and social issues. The study shows that the use of mythological traditions contributes to the preservation of cultural memory and national identity.

Keywords: Uzbek literature, mythology, mythological motifs, folklore, archetype, symbolism, Alisher Navoi, Fitrat, Chulpan, cultural identity

ВВЕДЕНИЕ. Алишер Навои — выдающийся поэт, мыслитель и государственный деятель эпохи Тимуридского Ренессанса, традиционно рассматриваемый как один из основоположников узбекской литературы. В знаменитом цикле из пяти поэм «Хамса» автор активно обращается к легендарным и мифологическим образам, раскрывая посредством них темы любви, мужества, нравственного выбора и человеческого бытия [5]. Персонажи его произведений нередко воплощают универсальные мифологические архетипы, связанные со стремлением к знанию, преодолением испытаний и противостоянием судьбе. Благодаря широкому использованию символики и метафорики Навои соединяет традиционные сюжеты центральноазиатской мифологии с глубоким осмыслением внутреннего мира человека. В этом отношении его поэтическое наследие выступает своеобразным связующим звеном между мифологическими представлениями прошлого и духовным опытом последующих поколений.

Одним из наиболее значимых представителей узбекской литературы начала XX века является Абдурауф Фитрат, творчество которого было направлено на обновление общественной и культурной мысли. В своих драматических произведениях и публицистических трудах он обращался к отдельным элементам доисламской мифологии, используя их для утверждения традиционных нравствен-

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

ных ценностей и критического осмысления современных ему социальных процессов [6]. В произведении «Последний принц» писатель соединяет легендарные сюжеты с историческими образами, раскрывая проблемы власти, самоидентификации, исторической памяти и утраты.

Особое место в узбекской литературе занимает также Чулпан, чьё поэтическое наследие характеризуется органичным сочетанием национальной традиции и модернистских художественных принципов. Для передачи сложных эмоциональных и философских состояний поэт неоднократно обращался к мифологическим и фольклорным источникам [2]; [3]. В частности, в поэме «Легенда о Солнце» посредством мифологизированных небесных образов раскрываются темы любви, природы, духовного поиска и философского осмысления человеческого существования.

Значительный вклад в развитие прозы Центральной Азии внёс Садриддин Айни. Его произведения преимущественно отражают социальную действительность, однако использование фольклорных и мифологических мотивов способствует углублению художественного содержания и символической насыщенности повествования таких произведениях, как «История Гульноры», автор обращается к традиционным мотивам судьбы, любви и жизненных испытаний, характерным для культурного наследия народов Центральной Азии.

Таким образом, органичное включение мифологических образов, сюжетов и мотивов в художественную ткань произведений позволило узбекским писателям создавать тексты, обладающие значительной культурной, социальной и эмоциональной выразительностью. Как в классической поэзии Алишера Навои, так и в произведениях представителей литературы нового времени — Абдурауфа Фитрата и Чулпана — прослеживается стремление опираться на богатое духовное наследие народа при одновременном обращении к универсальным проблемам человеческого существования. Мифология в узбекской литературе выполняет не только эстетическую, но и культурно-идентификационную функцию, выступая средством сохранения исторической памяти и способом осмысления актуальных общественных и нравственных вопросов.

В заключение следует отметить, что богатая литературная культура Узбекистана формировалась под воздействием разнообразных историко-культурных и мифологических традиций. Взаимодействие персидских, тюркских, арабских и монгольских компонентов способствовало возникновению уникального художественного пространства, в котором древние мифологические представления продолжают функционировать в контексте современных идей и проблем. Творчество таких выдающихся авторов, как Алишер Навои, Абдурауф Фитрат и Чулпан, свидетельствует о том, что узбекская литература не только сохраняет нравственные и культурные ценности прошлого, но и творчески переосмысливает традиционные сюжеты в соответствии с изменяющимися духовными и социальными реалиями.

Интегрируя мифологические мотивы с индивидуальным опытом человека и общественными процессами, узбекские писатели раскрывают фундаментальные вопросы человеческого бытия, одновременно подчёркивая значение нравственности, гармонии с природой и культурной преемственности. Устойчивая связь литературы с мифологической традицией существенно обогащает национальный литературный канон и демонстрирует значимость коллективной исторической памяти в формировании культурной идентичности различных поколений.

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР. Проведённый анализ показывает, что мифологическая традиция занимает устойчивое место в развитии узбекской литературы и выполняет не только художественно-эстетическую, но и культурно-смысловую функцию. Обращение писателей к легендам, мифологическим архетипам, фольклорным сюжетам и символическим образам позволяет установить преемственную связь между историческим наследием и актуальными проблемами различных литературных эпох. В творчестве Алишера Навои мифологические и легендарные элементы приобретают философское содержание и служат средством раскрытия универсальных проблем любви, нравственного выбора, духовного совершенствования, знания и судьбы человека. Символика и метафоричность его произведений показывают, что традиционные образы не воспроизводятся механически, а подвергаются глубокому художественному переосмыслению. Благодаря этому мифологический материал приобретает общечеловеческое звучание.

В литературе начала XX века характер обращения к мифологии существенно трансформируется. В произведениях Абдурауфа Фитрата традиционные и доисламские мотивы начинают использоваться в тесной связи с проблемами общественного обновления, национального самосознания и исторической памяти. Мифологический элемент становится способом интерпретации социальных противоречий и средством выражения авторского отношения к вопросам власти, культурной идентичности и исторической преемственности.

Поэзия Чулпана демонстрирует иной вариант взаимодействия мифа и современной художественной системы. Мифологические и фольклорные образы соединяются с модернистской поэтикой и используются для выражения сложных эмоциональных и философских состояний человека. Образы солнца, природы и небесных явлений приобретают символический характер и способствуют раскрытию тем любви, внутренней свободы, духовного поиска и взаимоотношений человека с окружающим миром.

В прозе Садриддина Айни мифологические и фольклорные мотивы преимущественно функционируют в рамках реалистического изображения общества. Их включение позволяет углубить сюжет, придать событиям дополнительное символи-

ческое значение и связать частные судьбы персонажей с более широкими представлениями о судьбе, любви, нравственности и жизненных испытаниях.

Таким образом, результаты анализа свидетельствуют о том, что мифологические мотивы в узбекской литературе характеризуются значительной функциональной вариативностью. В зависимости от исторической эпохи, жанра и индивидуального художественного метода они могут выполнять философскую, символическую, социально-критическую, эстетическую и культурно-идентификационную функции. При этом общей тенденцией остаётся творческое переосмысление мифологического наследия в соответствии с духовными и общественными потребностями своего времени.

Следовательно, миф следует рассматривать не только как элемент традиционного мировоззрения, но и как продуктивный художественный механизм, обеспечивающий взаимодействие прошлого и настоящего. Благодаря его использованию узбекская литература сохраняет культурную преемственность и одновременно создаёт новые интерпретации универсальных проблем человеческого существования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Проведённое исследование позволяет заключить, что мифологические образы, мотивы и архетипы являются значимым компонентом художественной системы узбекской литературы. Их активное использование обусловлено тесной взаимосвязью литературного творчества с исторической памятью, фольклором, национальными традициями и многовековым культурным наследием Центральной Азии. Анализ творчества Алишера Навои, Абдурауфа Фитрата, Чулпана и Садриддина Айни показывает, что каждый из авторов обращается к мифологическому материалу в соответствии со спецификой своей эпохи и художественного метода. В произведениях Навои мифологические мотивы способствуют философскому осмыслению любви, духовного совершенствования, знания и человеческой судьбы. В творчестве Фитрата они связываются с вопросами национального самосознания, общественного развития и исторической памяти. У Чулпана мифологическая символика выступает важным средством выражения эмоционального и философского содержания, тогда как в прозе Айни фольклорно-мифологические элементы способствуют углублению реалистического изображения действительности. Традиционные сюжеты, образы и символы постоянно подвергаются переосмыслению, приобретая новые смысловые оттенки в зависимости от историко-культурных условий. Такое преобразование позволяет писателям использовать древние модели сознания для интерпретации актуальных социальных, нравственных и экзистенциальных вопросов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicativ e Competence. – Clevedon: Multilingual Matters, 1997.

[2] Kholmurodova O. Cumulative Fairy Tales Classification and Classifying Practice at English-Uzbek Fairy Tale Field // Архив научных публикаций JSPI. – 2020.

[3] Rajabaliyev N. Sh. About the Life and Work of Chulpan // Zenodo. – 2023. – DOI: 10.5281/zenodo.7833639.

[4] Sayfulina F. S., Askerbekkyzy A. Z., Faizullina G. C. Mythopoetics of Ancient Epics of Turkic Peoples // Personality & Society. – 2020. – Vol. 1, No. 1. – P. 20–28. – DOI: 10.46502/issn.2712-8024/2020.1.3.

[5] Shakirova H. Sh. "Khamsa" of Alisher Navoi Is a Great Event in the History of Our National Culture // Oriental Journal of History, Politics and Law. – 2022. – Vol. 2, No. 4. – P. 51–56. – DOI: 10.37547/supsci-ojhpl-02-04-07.

[6] Sultonovich A. U. Abdurauf Fitrat Is One of the Earliest Researchers of Uzbek Folklore // ACADEMICIA: An Intern ational Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Vol. 10, No. 6. – P. 669. – DOI: 10.5958/2249-7137.2020.00616.3.

[7] Zumrad G. The Effective Teaching Strategies for EFL Students // Интернаука. – 2017. – № 9-2. – С. 68–70.

[8] Gafarova Z. Z. Духовно-моральные и философские идеи Ренессанса в драмах Виллиама Шекспира // Ученый XXI века. – 2016. – № 6-2 (19). – С. 78–81.

[9] Zokhirjonovna G. Z. The Communicative Function of the Inversion Phenomenon.

[10] Bafoeva R. Stages of Development and History of the English (Western) Postmodern Literary Movement // European Journal of Innovation in Nonformal Education. – 2024. – Vol. 4, No. 11. – P. 25–29.

[11] Valijonovna B. R. Postmodernistic Ideas in Ulugbek Hamdam's Novel "Sabo and Samandar" and Their Analysis // European Journal of Innovation in Nonformal Education. – 2024. – Vol. 4, No. 10. – P. 76–80.

[12] Sarsenbaeva Z. Descriptions of imagery, symbolism, and non-realistic elements //Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit. – 2024. – С. 409-414.

[13] Сарсенбаева З. Analysis of images and symbols in english non-realistic works //Ренессанс в парадигме новаций образования и технологий в XXI веке. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 229-232.

Conference paper QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379906

BUILDING BRIDGES ACROSS CULTURES: INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Eshchanova Gulzira Endirovna[a]

Abstract

This article examines the concept of intercultural communicative competence (ICC) and its centrality to contemporary English language teaching (ELT). The study traces the theoretical evolution of ICC from early models of communicative competence to Byram's influential multi-component framework, analysing the knowledge, skills, and attitudinal dimensions that together constitute intercultural communicative ability. Drawing on research in applied linguistics, intercultural education, and pedagogical practice from Uzbek and Central Asian school settings, the article evaluates the principal strategies through which ICC is developed within ELT classrooms: cultural text analysis, comparative tasks, intercultural dialogue, and reflective portfolio work. The findings demonstrate that systematically embedding ICC development within ELT produces measurably richer communicative competence alongside greater intercultural sensitivity and a more secure sense of cultural identity. The article concludes by proposing implementation principles for ICC-integrated ELT relevant to the multilingual and multicultural conditions of Uzbek school education.

Keywords: intercultural communicative competence, English language teaching, ELT, cultural awareness, communicative competence, Byram model, intercultural education, applied linguistics, Uzbek education, foreign language pedagogy

a *senior teacher at «The methods of teaching languages», department of the pedagogical skills center of the Republic of Karakalpakstan*

Annotatsiya

Ushbu maqolada madaniyatlararo kommunikativ kompetentlik (MKK) tushunchasi va uning zamonaviy ingliz tilini o'qitishdagi markaziy o'rni o'rganiladi. Tadqiqotda MKKning nazariy taraqqiyoti — kommunikativ kompetentlikning dastlabki modellaridan Bayramning ko'p komponentli konsepsiyasigacha — kuzatiladi, madaniyatlararo kommunikativ qobiliyatni tashkil etuvchi bilimlar, ko'nikmalar va munosabat o'lchovlari tahlil qilinadi. Amaliy tilshunoslik, madaniyatlararo ta'lim va O'zbekiston hamda Markaziy Osiyo maktablaridagi pedagogik amaliyot tadqiqotlariga tayanib, maqolada ingliz tili darslarida MKKni rivojlantirishning asosiy strategiyalari baholanadi: madaniy matnlarni tahlil qilish, qiyosiy topshiriqlar, madaniyatlararo muloqot va refleksiv portfolio ishlari. Tadqiqot natijalari MKKni ingliz tili o'qitishiga tizimli kiritish kommunikativ kompetentlikni boyitib, madaniyatlararo sezgirlikni oshirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: madaniyatlararo kommunikativ kompetentlik, ingliz tilini o'qitish, madaniy xabardorlik, kommunikativ kompetentlik, Bayram modeli, madaniyatlararo ta'lim, amaliy tilshunoslik, o'zbek ta'limi, chet tili pedagogikasi

Аннотация

В данной статье рассматривается понятие межкультурной коммуникативной компетентности (МКК) и её центральное место в современном обучении английскому языку. Прослеживается теоретическая эволюция МКК — от ранних моделей коммуникативной компетентности до влиятельной многокомпонентной концепции Байрама. Анализируются знания, умения и ценностные установки, в совокупности составляющие межкультурную коммуникативную способность. Опираясь на исследования в области прикладной лингвистики, межкультурного образования и педагогической практики в школах Узбекистана и Центральной Азии, авторы оценивают основные стратегии развития МКК в обучении английскому языку: анализ культурных текстов, сравнительные задания, межкультурный диалог и рефлексивное портфолио. Результаты исследования подтверждают, что систематическое включение развития МКК в обучение английскому языку формирует более богатую коммуникативную компетентность наряду с повышенной межкультурной чувствительностью.

Ключевые слова: межкультурная коммуникативная компетентность, обучение английскому языку, культурная осведомлённость, коммуникативная компетентность, модель Байрама, межкультурное образование, прикладная лингвистика, узбекское образование, педагогика иностранного языка

1. INTRODUCTION

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

The globalisation of communication, commerce, scholarship, and civic life has fundamentally altered what it means to be a competent user of English. For much of the twentieth century, the primary model for English language teaching was native speaker competence — the ability to produce grammatically correct, phonologically accurate utterances modelled on the usage of educated native speakers of British or American English [1]. This model has been progressively displaced over recent decades by an understanding of English as an international language, used by far more non-native than native speakers in a vast range of cross-cultural communicative contexts.

In this new landscape, communicative success depends less on conformity to native speaker norms than on the capacity to navigate cultural difference with sensitivity, flexibility, and genuine curiosity. Intercultural communicative competence (ICC) — the ability to communicate effectively and appropriately with people from other cultural backgrounds — has emerged as the defining goal of contemporary English language teaching [2]. It encompasses not only the linguistic knowledge required to encode and decode messages in English but the cultural knowledge, intercultural skills, and open attitudes required to make communication across cultural boundaries meaningful and respectful.

Despite the growing theoretical consensus around ICC as a central ELT objective, its systematic integration into school-level English language teaching remains incomplete in many educational contexts, including Uzbekistan. Language curricula frequently continue to prioritise grammatical accuracy and examination performance over the development of intercultural awareness and communicative flexibility [3]. The gap between theoretical aspiration and classroom reality represents one of the defining challenges for ELT pedagogy in the twenty-first century.

This article aims to contribute to closing that gap by examining the theoretical foundations of ICC, surveying the principal pedagogical strategies for its development within ELT classrooms, and evaluating the outcomes of ICC-integrated language teaching for students in Uzbek school contexts. It argues that ICC development is not an optional enhancement to language teaching but its essential purpose, and that achieving this purpose requires deliberate curriculum design, appropriate teacher preparation, and assessment practices that value intercultural alongside linguistic competence.

1. METHODS

Theoretical Foundations of Intercultural Communicative Competence.

The concept of communicative competence, introduced by Hymes in opposition to Chomsky's purely formal linguistic competence, established that knowing a language requires knowing how to use it appropriately in social contexts [4]. Canale and Swain's influential framework elaborated communicative competence into grammatical, sociolinguistic, discourse, and strategic components, providing the theoretical foundation for communicative language teaching. However, this framework remained primarily concerned with intracultural social appropriateness rather than with the specific challenges of cross-cultural communication.

Byram's model of intercultural communicative competence, developed through the 1990s and widely adopted in subsequent ELT research, addressed this limitation by identifying five constituent components of ICC: knowledge (of one's own and others' cultures and social groups), skills of interpreting and relating (the ability to interpret cultural documents and events and relate them to one's own culture), skills of discovery and interaction (the ability to acquire new cultural knowledge and apply it in real-time communication), attitudes (curiosity, openness, and readiness to suspend disbelief about other cultures), and critical cultural awareness (the ability to evaluate critically the values and practices of one's own and other cultures) [5]. This multi-component model remains the most influential theoretical framework for ICC-oriented ELT and provides the analytical basis for the present study.

Pedagogical Strategies for ICC Development in ELT.

Cultural text analysis constitutes one of the most productive strategies for developing ICC within ELT classrooms [6]. Authentic texts — literary works, newspaper articles, social media posts, advertising materials, film excerpts, and song lyrics — expose students to English in its genuine cultural contexts, revealing the values, assumptions, and social conventions encoded in language use. Guided analysis tasks that ask students to identify cultural assumptions in texts, compare them with equivalent assumptions in their own cultural context, and reflect on points of similarity and difference develop the interpretive skills and comparative thinking central to ICC.

Critical incident analysis presents students with scenarios of cross-cultural miscommunication and asks them to identify the cultural assumptions underlying each party's behaviour, diagnose the source of misunderstanding, and propose culturally sensitive responses [7]. This strategy develops the skills of cultural interpretation and perspective-taking that Byram identifies as core ICC components, while simultaneously drawing on students' existing cultural knowledge and developing their capacity to apply cultural understanding in communicative situations. The strategy is particularly effective because it treats cross-cultural misunderstanding not as a failure to be avoided but as a productive learning opportunity.

Intercultural dialogue and exchange — whether conducted in person, through correspondence, or via digital platforms — provides the most authentic context for ICC development by engaging students in genuine communication with people from different cultural backgrounds [8]. Pen-pal programs, email exchanges, and video conferencing with partner schools in English-speaking countries or other EFL contexts give students direct experience of cross-cultural communication, making the theoretical dimensions of ICC personally meaningful. Digital intercultural projects, in which students collaboratively investigate cultural topics with international partners, combine language development with genuine intercultural engagement.

Research Design and Data Sources.

This study employs a qualitative analytical methodology, integrating theoretical analysis with review of empirical research from ELT contexts in Uzbekistan, Central Asia, and comparable international settings. The analysis examines three categories of evidence: theoretical frameworks for ICC and their pedagogical implications, empirical studies of ICC-oriented ELT interventions and their outcomes, and practitioner reports and curriculum documents from Uzbek school contexts. This combination of theoretical and empirical perspectives enables the formulation of implementation principles grounded both in research evidence and in the specific conditions of the Uzbek educational context.

1. RESULTS AND DISCUSSION

Outcomes of ICC-Integrated ELT: Evidence from Research.

The research literature on ICC-integrated ELT consistently demonstrates positive outcomes across multiple dimensions of communicative development. Students who receive explicit ICC instruction alongside language teaching show measurably greater awareness of cultural difference, greater tolerance for ambiguity in cross-cultural communication, and greater capacity for perspective-taking than those receiving conventional grammar-focused instruction [9]. These attitudinal and dispositional outcomes are educationally significant in their own right, representing the development of human qualities — openness, curiosity, empathy — that extend far beyond the language classroom.

Linguistic outcomes are also enhanced by ICC integration, though in ways that standardised language tests do not always capture. Students develop richer pragmatic competence — a more sophisticated understanding of how language use varies across social and cultural contexts — alongside greater sensitivity to register, tone, and the implicit cultural meanings of particular expressions [10]. This pragmatic richness produces communication that is not merely grammatically correct but contextually appropriate and culturally sensitive, representing a qualitative enhancement of communicative competence that is ultimately more valuable than incremental improvements in grammatical accuracy.

ICC Development in the Uzbek ELT Context.

The Uzbek educational context presents both distinctive opportunities and specific challenges for ICC-integrated ELT. The multilingual and multicultural character of Uzbek society — in which Uzbek, Russian, Karakalpak, Tajik, and other languages coexist, and in which Islamic, Slavic, and pre-Islamic Turkic cultural traditions are interwoven — provides an exceptionally rich foundation for intercultural learning [3]. Students who have already navigated multiple cultural and linguistic frameworks within their own society bring developed intercultural resources to the task of engaging with English-speaking cultures, resources that ICC-sensitive teaching can explicitly acknowledge and build upon.

The primary challenges relate to teacher preparation, curriculum design, and assessment. Many Uzbek English language teachers received their own training within traditions that prioritised grammatical accuracy over communicative and intercultural competence, and may feel underconfident in their own cultural knowledge of English-speaking contexts [11]. Pre-service and in-service teacher development programs increasingly address this gap, but the depth of ICC-oriented professional preparation remains variable. Curriculum frameworks, while increasingly oriented toward communicative outcomes, have not yet fully integrated ICC as a core learning objective with corresponding assessment criteria.

Reflective Portfolio Work as an ICC Assessment Tool.

Among the assessment strategies available for ICC development, reflective portfolio work has attracted particular research attention as a means of capturing the attitudinal and dispositional dimensions of intercultural competence that standardised tests cannot measure [12]. Students document their encounters with cultural difference — in texts, media, interactions, and personal experience — and reflect systematically on the cultural assumptions, misunderstandings, and new insights these encounters generate. The portfolio process develops metacognitive awareness of one's own cultural perspective alongside the habit of reflective cultural observation that is central to ongoing ICC development.

In Uzbek school contexts, portfolio-based ICC assessment offers additional advantages: it can be conducted in any language or combination of languages, it validates students' existing multilingual and multicultural knowledge, and it creates a personal record of intercultural growth that has genuine meaning for students beyond its assessment function. Integrating portfolio work into ELT assessment frameworks requires teacher professional development in portfolio design and evaluation, but the investment is well justified by the qualitative richness of the learning evidence it generates.

1. CONCLUSION

This article has argued that intercultural communicative competence is not a supplementary dimension of English language teaching but its essential purpose in a world where English functions as the primary medium of cross-cultural communication. Drawing on Byram's multi-component ICC framework and the research literature on ICC-oriented ELT, the study has demonstrated that the knowledge, skills, and attitudes constituting ICC can be developed within school language classrooms through systematic application of cultural text analysis, critical incident work, intercultural dialogue, and reflective portfolio practices.

The evidence reviewed confirms that ICC-integrated ELT produces richer, more contextually appropriate, and more culturally sensitive communicative competence than conventional grammar-focused approaches, alongside the attitudinal developments — openness, curiosity, empathy — that represent some of the most valuable outcomes of education in any domain. For students in Uzbekistan and across Central Asia, ICC-oriented ELT offers a distinctive educational opportunity: to engage with the world's primary language of international communication in a way

that deepens rather than displaces their own cultural identity.

Realising this opportunity requires sustained commitment at every level of the educational system: curriculum frameworks that position ICC as a core outcome, assessment practices that evaluate intercultural alongside linguistic competence, teacher professional development programs that build ICC knowledge and pedagogical confidence, and institutional cultures that value the slow, uncertain, and profoundly human work of intercultural learning. When these conditions are in place, English language teaching fulfils its deepest potential — not merely equipping students with a communication tool, but developing in them the intercultural humanity required to use that tool wisely, respectfully, and well.

REFERENCES

[1] Crystal, D. (2003). English as a Global Language (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

[2] Byram, M., Gribkova, B., & Starkey, H. (2002). Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching. Strasbourg: Council of Europe.

[3] Toshmatova, M. (2019). Implementation of cooperative learning strategies in Uzbek secondary schools. Journal of Education and Practice, 10(15), 44–51.

[4] Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics (pp. 269–293). Harmon dsworth: Penguin.

[5] Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters.

[6] Gilmore, A. (2007). Authentic materials and authenticity in foreign language learning. Language Teaching, 40(2), 97–118.

[7] Fantini, A. E. (2009). Assessing intercultural competence: Issues and tools. In D. K. Deardorff (Ed.), The SAGE Handbook of Intercultural Competence (pp. 456–476). Thousand Oaks, CA: SAGE.

[8] O'Dowd, R. (2007). Online Intercultural Exchange: An Introduction for Foreign Language Teachers. Clevedon: Multilingual Matters.

[9] Deardorff, D. K. (2006). Identification and assessment of interc ultural competence as a student outcome of internationalizati on. Journal of Studies in International Education, 10(3), 241–266.

[10] Kramsch, C. (1998). Language and Culture. Oxford: Oxford University Press.

[11] Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

[12] Kohonen, V. (2000). Student reflection in portfolio assessment: Making language learning more visible. Babylonia, 1, 13–16.

Статья конференции QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379908

ОБУЧЕНИЕ ПРИМЕНЕНИЮ ЯЗЫКОВЫХ ЗНАНИЙ В ЖИЗНЕННЫХ СИТУАЦИЯХ: МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОЕКТИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО УРОКА ЯЗЫКА

Канаатова Гулистан Оралбаевна[a] | **Конакбаева Зулфат Есенгалиевна**[b]

Аннотация

В статье рассматривается методическая проблема перехода от усвоения языковых знаний к их осмысленному применению в жизненных и коммуникативных ситуациях. Обосновывается необходимость компетентностно-ориентированного построения урока, при котором языковые правила выступают средством решения практических задач. Предлагаются принципы проектирования такого урока и модель языкового задания: «ситуация → проблема → знания → выбор → действие → продукт → оценивание → рефлексия».

Ключевые слова: языковое образование, языковые знания, компетентностный подход, жизненная ситуация, языковая деятельность, коммуникативная компетентность

* *Correspondence to: Канаатова Гулистан Оралбаевна. E-mail: ulpan-1977@mail.ru*

a *Доцент кафедры методики преподавания языков Центра педагогического мастерства Республики Каракалпакстан, г. Нукус, Республика Узбекистан*

b *Учитель казахского языка и литературы общеобразовательной школы № 5 Тахтакупырского района Каракалпакстан, Республика Узбекистан*

Современное языковое образование постепенно переходит от репродуктивного усвоения материала к деятельности, в которой учащийся использует полученные знания для решения конкретных коммуникативных и практических задач. Такая трансформация связана не с отказом от изучения правил и понятий, а с изменением их места в образовательном процессе: языковое знание становится не конечной целью, а инструментом, позволяющим понимать информацию, выражать собственную позицию, взаимодействовать с другими людьми и принимать обоснованные решения. Методическая проблема состоит в том, что учащийся может демонстрировать высокий уровень воспроизведения материала и одновременно испытывать затруднения при его применении вне учебной ситуации: знание правила само по себе не гарантирует умения выбрать уместное языковое средство, построить высказывание с учетом цели и адресата и оценить результат коммуникации. Следовательно, результативность обучения целесообразно связывать не только с объемом усвоенной информации, но и со способностью применять ее в изменяющихся условиях.

В этом отношении особое значение приобретает коммуникативная направленность обучения. Ф. Оразбаева рассматривает вопросы языкового образования в связи с научно-теоретическими и методологическими основами обучения языку, а также с международными стандартами его освоения [Оразбаева, 2019]. Важное значение для компетентностно-ориентированного обучения имеют идеи Р. Ишмухамедова и М. Юлдашева о возможностях инновационных педагогических технологий в активизации учебной деятельности, развитии самостоятельности и организации индивидуальной и групповой работы [Ишмухамедов, Юлдашев, 2013]. Усвоение языковых знаний становится результативным, когда учащийся не только воспринимает готовую информацию, но и самостоятельно использует ее для решения учебных и практических задач, а язык рассматривается прежде всего как средство деятельности. Следовательно, при проектировании урока необходимо создавать условия, в которых учащийся использует языковые средства для достижения определенной цели, а не просто отвечает на вопрос о языковом явлении.

Вместе с тем применение инновационных технологий само по себе не гарантирует формирования языковой компетентности. Ш. Алланиязова, рассматривая инновационные технологии обучения языку, акцентирует внимание на необходимости активизации деятельности обучающихся и

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

их непосредственного участия в образовательном процессе [Алланиязова, 2015]. Поэтому важно не количество применяемых технологий и приемов, а то, какую деятельность они организуют и какой результат получает учащийся.

Жизненная ситуация в данном случае понимается не как иллюстрация к теме, а как содержательно и коммуникативно обусловленная задача, требующая языкового действия: у нее есть цель, адресат, условия, информационная основа и ожидаемый результат. Например, учащемуся предлагается не просто определить особенности официально-делового стиля, а подготовить обращение в администрацию образовательной организации с конкретным предложением. Знание признаков официального стиля необходимо ему для выбора соответствующей лексики, грамматических конструкций, структуры текста и формы обращения. Таким образом, языковое правило включается в деятельность и приобретает функциональное значение.

Компетентностно-ориентированный урок языка целесообразно проектировать с учетом нескольких взаимосвязанных принципов.

Первый принцип — жизненная ситуативность. Учебная задача должна быть связана с реальной или моделируемой ситуацией, в которой языковое действие действительно необходимо: заявление, объявление, сообщение, аргументированный комментарий, анализ рекламного текста, сравнение источников, устное выступление. Важно, чтобы учащийся понимал, зачем он выполняет задание и кому предназначен создаваемый продукт.

Второй принцип — коммуникативная целенаправленность. Любое языковое действие должно быть связано с определенной целью: сообщить, объяснить, убедить, предложить, уточнить, сравнить или аргументировать. Без ясной цели и адресата внимание сосредоточивается на формальном выполнении задания; при необходимости добиться конкретного коммуникативного результата языковой выбор становится осмысленным.

Третий принцип — языковой выбор. Компетентность проявляется не только в воспроизведении правильной формы, но и в способности выбрать наиболее уместное языковое средство из нескольких возможных: какое слово точнее передает смысл, какая конструкция соответствует официальной ситуации, какой заголовок привлечет внимание адресата. Вместо единственного шаблонного ответа появляется пространство для обоснованного выбора.

Четвертый принцип — самостоятельная языковая деятельность. Учащийся должен самостоятельно анализировать ситуацию, определять необходимые знания, выбирать способы действия и проверять результат. Роль учителя при этом меняется: он переходит от позиции источника готовой информации к позиции организатора и консультанта, создает проблемную ситуацию, задает критерии результата, направляет поиск и организует рефлексию.

Пятый принцип — конкретный языковой продукт и рефлексия. Задание должно завершаться результатом, который можно увидеть, прочитать, услышать или оценить: текст обращения, сообщение, инструкция, рекламный текст, выступление или сравнительный анализ информации. После выполнения задания учащемуся предлагается оценить не только правильность языкового оформления, но и то, достигнута ли цель коммуникации.

На основе указанных принципов предлагается модель проектирования языкового задания: «ситуация → проблема → языковые знания → языковой выбор → действие → продукт → оценивание → рефлексия». Ее отличие от традиционной последовательности в том, что отправной точкой становится не правило, а необходимость действия: учащийся сталкивается с задачей, определяет проблему, обращается к нужным знаниям, выбирает средства и создает продукт, который оценивается по заданным критериям, а завершает работу рефлексия.

Например, вместо задания «Изучите особенности официально-делового стиля и составьте пять предложений» можно предложить ситуацию: «В образовательной организации необходимо улучшить условия для самостоятельной работы учащихся. Подготовьте официальное предложение для администрации». Учащемуся необходимо определить проблему, выбрать форму обращения, подобрать нейтральную и точную лексику, логично изложить аргументы и оформить текст в соответствии с ситуацией — здесь знание языковых особенностей становится функциональным ресурсом. Другой пример связан с информационной грамотностью: учащимся предлагаются два сообщения об одном событии из разных источников, и задача состоит не в поиске грамматических ошибок, а в том, чтобы определить, как языковые средства влияют на восприятие информации. Учащиеся сравнивают заголовки, лексику, способы выражения оценки, формулируют и обосновывают вывод, что развивает языковую наблюдательность, критическое мышление и способность работать с информацией.

Эффективным вариантом практической работы является анализ рекламного текста: учащимся предлагается определить, какие языковые средства используются для воздействия на адресата и какие конструкции делают сообщение убедительным, а затем изменить текст так, чтобы сохранить его информацию, но сделать более точным и нейтральным. Здесь изучение лексики, синтаксиса и стилистики связано с решением практической задачи.

Особую ценность имеют задания, предполагающие несколько возможных решений: например, написать краткий комментарий к общественно значимой информации для школьного информационного ресурса, определив адресата, цель, допустимый уровень эмоциональности и объем текста. Разные варианты могут быть языково правильными, но различаться по степени уместности и убедительности — обсуждение этих различий позволяет перейти от проверки формальной правильности к

оцениванию качества языкового действия. Оценивание в компетентностно-ориентированном уроке должно учитывать не только наличие знания, но и процесс его применения; критериями выступают соответствие текста ситуации и цели, учет адресата, точность языковых средств, логичность изложения, самостоятельность выбора и качество созданного продукта, а языковая правильность рассматривается в единстве с функциональной уместностью.

Рефлексия завершает цикл деятельности и позволяет учащемуся осознать, какие знания были использованы и почему выбран именно этот способ действия. Вопросы рефлексии могут устанавливать связь между знанием и практикой: «Какие языковые знания помогли решить задачу?», «Почему выбранное средство оказалось уместным?», «Что изменилось бы при другом адресате?», «Как можно улучшить созданный продукт?» — такие вопросы переводят учащегося из позиции исполнителя в позицию субъекта собственной деятельности. Компетентностно-ориентированный урок не означает отказа от систематического изучения языка: чем сложнее практическая задача, тем более осознанным должно быть обращение к языковым знаниям. Грамматические категории, нормы и понятия сохраняют фундаментальное значение, но их функциональная роль меняется — они включаются в деятельность как средства решения задач, поэтому эффективный урок связывает теоретическое знание и практическое применение в единую методическую систему.

Предлагаемая модель может использоваться при разработке заданий разного уровня сложности: на начальном учитель задает ситуацию и предлагает ограниченный выбор языковых средств, на следующем учащийся самостоятельно определяет необходимые знания и способы действия, а на более высоком — самостоятельно анализирует ситуацию, формулирует проблему, выбирает средства, создает продукт и аргументирует качество решения. Такое постепенное усложнение формирует не только предметные знания, но и самостоятельность, ответственность за результат и способность переносить освоенные способы действия в новые условия. Важным условием реализации подхода является изменение логики проектирования урока: учителю целесообразно начинать подготовку не с вопроса «Какое правило я должен объяснить?», а с вопроса «Какую задачу должен научиться решать учащийся с помощью этого знания?». После определения результата подбирается ситуация, формулируется проблема, устанавливается языковой материал, разрабатываются этапы деятельности и критерии оценивания — такая логика делает методические решения целенаправленными, а не формальными.

Следовательно, компетентностно-ориентированное обучение языку представляет собой не отдельный прием, а систему организации учебной деятельности, центральным элементом которой является связь между языковым знанием и действием: учащийся должен не только знать, как устроен язык, но и понимать, когда и зачем использовать это знание. Методическая модель «ситуация → проблема → языковые знания → языковой выбор → действие → продукт → оценивание → рефлексия» выстраивает последовательный переход от знания к компетентности, делает языковой урок более практико-ориентированным и связывает изучение языковых явлений с реальными задачами коммуникации.

Главный результат такого подхода заключается в том, что языковые знания перестают восприниматься учащимся как совокупность правил, предназначенных преимущественно для воспроизведения, и начинают функционировать как инструмент решения значимых для него задач. В этом и заключается методическая ценность компетентностно-ориентированного урока языка.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Алланиязова Ш., Танирбергенов Ж. Инновационные технологии в обучении каракалпакскому языку: учебное пособие. Нукус: Билим, 2015. 60 с.

[2] Асилова Г. А. Методика обучения узбекскому языку: учебник. Ташкент: Publishing High Future, 2024. 266 с.

[3] Ишмухамедов Р., Юлдашев М. Инновационные педагогические технологии в образовании и воспитании: учебное пособие. Ташкент: Нихол, 2013. 279 с.

[4] Оразбаева Ф. Ш., Дәулетбекова Ж. Т., Рахметова Р. С., Рауандина А. Қ., Жайлаубаева Қ. С. Қазақ тілі мен әдебиеті: Бәйтерек. Учебник для 9 класса. Алматы: Көкжиек-Горизонт, 2019. 180 с.

[5] Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 280 p.

[6] Teaching the application of language knowledge in real-life situations: methodological foundations for designing a competence-oriented language lesson

[7] Abstract. The article examines the methodological problem of moving from the acquisition of language knowledge to its meaningful application in real-life and communicative situations. It substantiates the need for a competence-oriented lesson in which language rules serve as tools for solving practical tasks. The article proposes principles for designing such lessons and a model of a language task: "situation → problem → knowledge → choice → action → product → assessment → reflection".

[8] Keywords: language education, language knowledge, competence-based approach, real-life situation, language activity, communicative competence.

Статья конференции QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379912

ЗАИМСТВОВАННЫЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ В СТРУКТУРЕ РУССКИХ МЕДИАНЕОЛОГИЗМОВ

Джураева Зарина Асалбой кизи[a]

Аннотация

В статье рассматриваются заимствованные словообразовательные элементы, участвующие в создании русских медианеологизмов. Разграничиваются аффиксы, аффиксоиды, связанные компоненты сложных слов и аналитические атрибутивные элементы. Установлено, что их продуктивность определяется сочетанием языковой экономии, интернационализации и прагматической потребности СМИ в краткой, выразительной номинации. Особое внимание уделено гибридизации, графической вариативности и различию между системным словообразованием и текстовым соединением компонентов.

Ключевые слова: неологизм, медианеологизм, заимствование, словообразовательный элемент, аффикс

∗ *Correspondence to: Джураева Зарина Асалбой кизи. E-mail: zarina.saidova2000@mail.ru*

a *преподаватель кафедры русского языка и методики преподавания УзГУМЯ, Ташкент, Узбекистан*

Abstract

The article examines borrowed word-formation elements involved in the production of Russian media neologisms. Affixes, affixoids, bound compound components and analytic attributive elements are distinguished. Particular attention is paid to hybridization, graphic variation and the distinction between systemic derivation and contextual combination.

Keywords: neologism, media neologism, borrowing, word-formation element, affix

Современная медиакоммуникация является одной из наиболее динамичных зон обновления словарного состава русского языка. Здесь новое слово не только фиксирует появление неизвестного прежде объекта, но и выполняет задачи рубрикации, оценки, рекламного позиционирования и привлечения внимания. Высокая скорость информационного обмена благоприятствует кратким моделям номинации, способным обозначить целую предметную область одним компонентом. Поэтому в медиатексте особенно заметны образования с элементами супер-, анти-, кибер-, эко-, медиа-, онлайн-, IT-, крипто-, -тех, -гейт и другими единицами интернационального происхождения.

В неологии новизна понимается конкретно-исторически: единица соотносится со временем появления, сферой распространения и степенью освоенности языковым коллективом. Для медианеологизма существенна также его дискурсивная новизна: общеязыковое слово может впервые войти в новую тематическую область, получить нестандартную сочетаемость или стать базой серийных производных. Именно поэтому объектом настоящего исследования являются не только абсолютно новые морфемы, но и активизированные элементы, продуктивность которых резко возрастает в медиадискурсе начала XXI века.

Словообразовательная система не является закрытым набором неизменных формантов. Она реагирует на общественные изменения, используя готовые модели, активизируя периферийные средства и включая в деривацию элементы иноязычного происхождения. Е. А. Земская связывала процессы словопроизводства конца XX века с ростом личностного начала, оценочности, языковой игры и продуктивности сложных наименований. Эти характеристики в цифровом медиадискурсе получили дальнейшее развитие: новообразование должно одновременно назвать предмет, указать на его сферу и обеспечить заметность сообщения.

Л. П. Крысин подчёркивал системный характер освоения иноязычной единицы: её судьба определяется фонетической, грамматической, семантической и социальной адаптацией. В словообразовательном отношении показателем освоенности служит способность основы вступать в новые отношения с русскими формантами либо передавать собственный элемент другим основам.

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

Термин «заимствованный словообразовательный элемент» в данной статье используется как родовое обозначение. Он охватывает: 1) аффиксы, имеющие регулярное деривационное значение; 2) аффиксоиды — корневые по происхождению элементы с серийной, близкой к аффиксальной функцией; 3) связанные компоненты сложных слов; 4) аналитические препозитивные определители; 5) графически неосвоенные компоненты смешанных образований.

Аналитический компонент сохраняет большую самостоятельность. В сочетаниях онлайн-курс, бизнес-форум, медиапроект первая часть не получает русской флексии и выполняет атрибутивную функцию, но ещё соотносится с самостоятельным словом онлайн, бизнес или медиа. Подобные конструкции тяготеют к композитам, однако морфологическая граница между сложным словом и словосочетанием может оставаться неустойчивой.

Иноязычный элемент следует отличать и от целостного заимствования. Например, маркетплейс, стартап и инфлюенсер первоначально входят в русский язык как готовые лексемы; их внутренняя структура в языке-источнике не обязательно воспроизводится носителями русского языка. Только последующее появление рядов стартап-проект, стартап-среда, стартапер; маркетплейсный, инфлюенсерский свидетельствует о включении заимствованной основы в русское словообразование. Следовательно, этимологическая членимость и синхронная производность не совпадают.

Медиа существенно ускоряют переход от иноязычного вкрапления к серийной модели. Л. В. Рацибурская показала, что в СМИ взаимодействуют иноязычные слова, префиксы и графически неосвоенные элементы, причём их использование определяется не только номинацией, но и культурно-речевой оценкой. Повторение в заголовках и новостных рубриках превращает отдельный компонент в узнаваемый тематический маркер, после чего он начинает присоединяться к новым основам уже внутри русского текста.

Наиболее системный класс образуют заимствованные префиксы. Элементы анти-, контр-, пост-, ре-, де-, супер-, гипер-, мега-, ультра-, псевдо- присоединяются к основам разных частей речи и формируют значение противопоставления, повторности, временной последовательности, интенсивности либо мнимости признака. Их активность отражает общую тенденцию к интернационализации деривации. Однако в медиадискурсе к номинативному значению почти всегда добавляется прагматический компонент: слово не просто классифицирует объект, а задаёт его оценочную рамку.

Интернациональные префиксы демонстрируют способность к сочетанию с собственными именами, аббревиатурами и новыми заимствованиями. Именно в таких позициях возникает повышенная экспрессия и временная привязанность: анти- плюс название кампании, пост- плюс обозначение события, супер- плюс брендовый продукт. Подобные образования часто являются окказиональными, но модель остаётся системной. Неологичность относится не к форманту как таковому, а к конкретной реализации модели и её новому контексту.

Медиа- прошло путь от основы международного слова к серийному препозитивному компоненту: медиарынок, медиаплатформа, медиаграмотность, медиапотребление, медианеологизм. В этих образованиях оно обозначает сферу массовой коммуникации, но степень семантической специализации зависит от второй основы.

Интернет- и онлайн- нередко объединяются, хотя их грамматическое поведение различно. Интернет- в сочетаниях интернет-издание, интернет-магазин, интернет-коммуникация соотносится с существительным и образует дефисные композиты. Онлайн в онлайн-курс, онлайн-кредит, онлайн-консультация чаще выполняет функцию неизменяемого определения со значением режима или канала осуществления действия. Параллельные конструкции курс онлайн показывают сохранение синтаксической самостоятельности. Поэтому онлайн- не следует автоматически квалифицировать как префикс.

IT- представляет графически неосвоенный аббревиатурный компонент. Сочетания IT-инфраструктура, IT-компания, IT-образование образуются в русской синтаксико-словообразовательной матрице, но сохраняют латинское написание, которое выполняет опознавательную и престижно-маркирующую функции. Кириллический вариант ИТ-инфраструктура нормативно возможен и характерен для официально-делового текста, тогда как латинская форма преобладает в корпоративной и технологической коммуникации.

Русскоязычный медиадискурс Узбекистана развивается в условиях устойчивого русско-узбекского билингвизма и интенсивного присутствия английского языка в технологиях, бизнесе и брендинге. Русский язык сохраняет широкую коммуникативную востребованность и выступает посредником между локальной реальностью и международным терминологическим фондом. Поэтому в одном тексте могут взаимодействовать русские служебные и словообразовательные средства, узбекские имена и названия, английские аббревиатуры и интернациональные терминоэлементы.

Региональная специфика проявляется не в особом наборе глобальных формантов, а в их сочетаемости с локальными реалиями. Возможны модели IT Park Uzbekistan, цифровая махалля, онлайн-услуги хокимията, финтех-рынок Узбекистана. В них иноязычный компонент включается в русскую конструкцию, а денотативная привязка задаётся узбекским институциональным или ономастическим элементом. Такая трёхкомпонентная организация отражает реальную многоязычность медиасреды. Важную роль играет жанр. Официальная новость предпочитает кодифицированные или пояснённые формы: информационная безопасность, цифровая платформа, ИТ-инфраструктура. Реклам-

ный материал выбирает суперприложение, экосистема сервисов, AI-решение, поскольку эти единицы не только называют объект, но и создают образ технологического преимущества.

Таким образом, русскоязычные СМИ Узбекистана не просто заимствуют готовую лексику. Они участвуют в выборе формы, сопоставляют кириллические и латинские варианты, создают гибридные сочетания и регулируют степень пояснения. Медиатекст становится зоной первичной адаптации, где профессиональный термин проверяется на понятность массовому адресату.

В медиалингвистическом отношении значение новообразования определяется не только морфемами, но и всей организацией текста: заголовком, цитатой эксперта, подписью, рубрикой и визуальным окружением. Одинаковая единица в официальной новости, аналитическом комментарии и рекламе получает разную степень терминологичности и оценки. Следовательно, прагматика заимствованного форманта должна изучаться в связи с жанровой моделью.

Вхождение элемента в словообразовательную систему проходит несколько стадий. На первой он появляется внутри целостного заимствования и не осознаётся как отдельная морфема. На второй формируется ряд сходных слов, позволяющий выделить повторяющийся сегмент. На третьей элемент присоединяется к русской или давно освоенной основе. На четвёртой возникают производные второго порядка, орфографическая форма стабилизируется, а значение становится предсказуемым. Эта схема не является строго линейной: разные слова одной модели могут находиться на разных стадиях.

Заимствованные словообразовательные элементы образуют неоднородную, но системно организованную зону современного русского медиасловообразования. В неё входят полностью освоенные аффиксы, аффиксоиды, связанные основы, аналитические определители и графически неадаптированные компоненты. Их разграничение должно опираться на серийность, регулярность значения, степень самостоятельности, позиционную устойчивость и способность соединяться с русскими основами.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства // Русский язык конца XX столетия (1985–1995) / отв. ред. Е. А. Земская. М.: Языки русской культуры, 1996. С. 90–141.

[2] Крысин Л. П. Русское слово, своё и чужое: исследования по современному русскому языку и социолингвистике. М.: Языки славянской культуры, 2004. 883 с.

[3] Маринова Е. В. Иноязычные слова в русской речи конца XX — начала XXI века: проблемы освоения и функционирования. М.: ЭЛПИС, 2008. 493 с.

[4] Попова Т. В., Рацибурская Л. В., Гугунава Д. В. Неология и неография современного русского языка. М.: Флинта: Наука, 2011. 168 с.

[5] Козулина Н. А., Левашов Е. А., Шагалова Е. Н. Аффиксоиды русского языка: опыт словаря-справочника. СПб.: Нестор-История, 2009. 288 с.

[6] Лопатин В. В., Улуханов И. С. Словарь словообразовательных аффиксов современного русского языка. М.: Азбуковник, 2016. 812 с.

[7] Рацибурская Л. В. Иноязычные элементы в современных российских СМИ // Croatica et Slavica Iadertina. 2008. Т. 4. № 4. С. 225–235.

Статья конференции QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379914

ИНТЕРАКТИВНЫЕ ЦИФРОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ УЧАЩИХСЯ КАЗАХСКИХ ШКОЛ.

Г.Г. Еркибаева[a] | **Н.Х.ИСАК**[b]

Аннотация

В статье рассматриваются возможности использования интерактивных цифровых инструментов в обучении русскому языку учащихся казахских школ. Особое внимание уделяется цифровым образовательным платформам, интерактивным упражнениям, онлайн-тестам, мультимедийным материалам, электронным словарям и инструментам искусственного интеллекта. Анализируются способы применения цифровых средств для развития лексических, грамматических, орфографических, аудитивных, письменных и коммуникативных навыков учащихся. Рассматриваются преимущества интерактивного обучения, включая повышение активности и мотивации, быструю обратную связь, индивидуализацию заданий и расширение возможностей самостоятельной работы. Отдельно рассматриваются особенности обучения русскому языку в казахских школах, где для части учащихся русский язык изучается как второй язык. Выделяются основные ограничения цифрового обучения: технические условия, цифровая грамотность, риск отвлечения учащихся, использование готовых ответов и необходимость педагогического контроля. Делается вывод о том, что интерактивные цифровые инструменты могут повышать эффективность обучения русскому языку при их целенаправленном и педагогически обоснованном применении.

Ключевые слова: русский язык, казахская школа, цифровые технологии, интерактивное обучение, цифровые инструменты, образовательные платформы, онлайн-тестирование, мультимедиа, цифровая грамотность, искусственный интеллект

a *д.п.н., профессор кафедры Русского языка и литературы*

b *студентка 4 курса, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, г. Туркестан, Казахстан*

Abstract

The article examines the use of interactive digital tools in teaching Russian to students in Kazakhstani schools. It focuses on educational platforms, interactive exercises, online tests, multimedia materials, electronic dictionaries and artificial intelligence tools. The article analyzes how digital tools can support vocabulary, grammar, spelling, listening, writing and communication skills. Particular attention is paid to the conditions of teaching Russian as a second language for part of the student population. The advantages and limitations of digital learning are considered, including feedback, individualization, student engagement, technical requirements and the need for teacher supervision. The study concludes that digital tools are most effective when integrated with traditional teaching methods and used according to clearly defined educational objectives.

Keywords: Russian language, Kazakhstani school, digital technologies, interactive learning, digital tools, educational platforms, online testing, multimedia, digital literacy, artificial intelligence

Современная система образования развивается под влиянием цифровых технологий. Компьютеры, интерактивные доски, образовательные платформы, мобильные приложения, электронные словари, аудио и видеоматериалы становятся частью учебного процесса. Цифровизация меняет не только форму представления учебной информации, но и характер взаимодействия между учителем и учащимися.

Особенно актуальным использование интерактивных цифровых инструментов является при обучении русскому языку в казахских школах. Для части учащихся русский язык является вторым языком, поэтому его освоение требует систематической практики, расширения словарного запаса, формирования грамматических навыков и развития устной и письменной речи [1].

Традиционные методы — объяснение учителя, работа с учебником, письменные упражнения, чтение и устный опрос — сохраняют своё зна-

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

чение. Однако цифровые инструменты позволяют дополнить их интерактивными заданиями, аудио и видеоматериалами, автоматизированной обратной связью и индивидуальными упражнениями.

Интерактивное цифровое обучение предполагает активное действие учащегося. Он не только воспринимает готовую информацию, но и выполняет задания, выбирает ответы, исправляет ошибки, работает с текстом, слушает речь, участвует в моделируемых ситуациях общения и создаёт собственные высказывания.

Цель исследования — определить возможности использования интерактивных цифровых инструментов при обучении русскому языку учащихся казахских школ, а также выявить их основные преимущества, ограничения и наиболее эффективные направления применения.

Для достижения поставленной цели определены следующие задачи:

-раскрыть понятие интерактивных цифровых инструментов;

-рассмотреть основные виды цифровых средств, применяемых на уроках русского языка;

-определить их роль в развитии языковых и речевых навыков;

-рассмотреть особенности использования цифровых технологий в казахских школах;

-выявить преимущества и проблемы цифрового обучения;

-определить условия эффективного сочетания цифровых и традиционных методов [2].

Интерактивные цифровые инструменты — это электронные средства, которые обеспечивают активное взаимодействие учащегося с учебным материалом, учителем или другими участниками образовательного процесса. Их отличительной особенностью является наличие действия и обратной связи: учащийся отвечает, выполняет упражнение, получает результат, исправляет ошибку или изменяет свой ответ.

В обучении русскому языку цифровые инструменты могут использоваться для изучения новых слов, закрепления грамматических правил, выполнения орфографических и пунктуационных упражнений, работы с текстом, развития аудирования, произношения и устной речи, подготовки письменных работ и проведения текущего контроля [3].

Следовательно, цифровой инструмент следует рассматривать не как самостоятельную цель урока, а как средство достижения конкретного образовательного результата.

В русском языке есть несколько основных видов интерактивных цифровых инструменты.

Онлайн-тестирование позволяет быстро проверить усвоение определённой темы. Учитель может создавать задания на падежи, части речи, орфографию, пунктуацию, лексику и синтаксис. После выполнения учащийся получает результат, а учитель может определить темы, требующие повторения.

Например, при изучении падежей можно предложить задание: «Я иду ___ школу». Варианты ответа: а) в; б) на; в) из. После выбора ответа учащийся должен не только получить результат, но и объяснить употребление формы «в школу» [4].

Интерактивные упражнения позволяют заменить однотипное выполнение заданий более активной формой работы. Учащиеся могут соединять слова, выбирать правильный вариант, распределять слова по группам, восстанавливать предложения, устанавливать соответствие между словами и значениями.

Например, при изучении темы «Синонимы» учащимся предлагается установить соответствие: «смелый — храбрый», «быстрый — скорый», «красивый — привлекательный». После этого учащиеся составляют предложения с выбранными словами.

Видео, аудио, изображения и презентации позволяют представить языковой материал в нескольких формах. Например, при изучении темы «Моя семья» учащиеся могут рассмотреть изображение, прослушать небольшой текст и затем ответить на вопросы. Такая последовательность одновременно развивает лексику, аудирование и устную речь.

Электронные словари помогают быстро определить значение незнакомого слова, его написание и произношение. При работе с текстом учащиеся могут самостоятельно находить незнакомые слова, записывать их значения и составлять с ними предложения. Такой вид работы способствует расширению активного словарного запаса [5].

Интерактивная презентация может использоваться не только для демонстрации материала, но и для выполнения заданий. Например, на слайде размещается предложение с пропуском: «Вчера мы ___ в библиотеку». Учащиеся выбирают форму «ходили» и объясняют свой выбор. В результате презентация становится инструментом практики, а не только способом передачи информации.

Одним из основных преимуществ цифровых инструментов является возможность одновременно развивать несколько видов речевой деятельности: чтение, говорение, аудирование и письмо.

При изучении новых слов можно использовать изображения, цифровые карточки, электронные словари и интерактивные задания. Например, при изучении темы «Профессии» учащимся демонстрируются изображения врача, учителя, инженера и других специалистов. Учащиеся называют профессию, объясняют значение слова и составляют предложение [6].

Цифровые упражнения позволяют многократно тренировать грамматические конструкции. При изучении падежей учащиеся выполняют задания на выбор окончания, постановку вопроса и определение значения падежной формы. Важно, чтобы после выполнения задания учащийся объяснял правило, а не только запоминал правильный ответ.

Аудиоматериалы дают возможность регулярно слышать русскую речь. Учащимся можно предложить прослушать короткий текст, определить его тему, ответить на вопросы, выписать новые слова и пересказать содержание. Такая работа особенно важна для учащихся, которым требуется дополнительная практика восприятия русской речи.

Таблица 1 – — Основные цифровые инструменты и их применение на уроках русского языка.

Цифровой инструмент	Что развивает	Пример применения
Онлайн-тесты	Грамматика, орфография, пунктуация	Проверка падежей и частей речи
Интерактивные упражнения	Лексика и грамматика	Составление предложений, соответствие
Аудиоматериалы	Аудирование, произношение	Прослушивание текста и ответы
Видео	Аудирование, говорение	Обсуждение содержания ролика
Электронные словари	Лексика	Поиск значения и примеров употребления
Презентации	Понимание и закрепление	Задания с выбором ответа
ИИ-инструменты	Письменная и устная речь	Анализ ошибок и моделирование диалогов

Цифровые технологии позволяют моделировать коммуникативные ситуации: «В магазине», «В библиотеке», «На вокзале», «На уроке», «Собеседование». Учащиеся выполняют роли и строят диалог. После этого учитель анализирует употребление слов, грамматических форм и речевых конструкций.

Цифровые средства могут использоваться при подготовке сочинений, изложений, сообщений и эссе. Рациональная последовательность состоит в том, что учащийся сначала самостоятельно пишет текст, затем использует цифровой инструмент для поиска ошибок, после чего самостоятельно исправляет их и объясняет причины исправлений [7].

При обучении русскому языку в казахских школах необходимо учитывать различия в языковом опыте учащихся. Для части школьников русский язык не является первым языком общения. Поэтому трудности могут возникать при употреблении падежей, согласовании слов, построении предложений, выборе лексики и понимании русской речи на слух.

Например, учащийся может сказать: «Я иду в школа» вместо нормативного «Я иду в школу». Интерактивное упражнение позволяет отработать подобные конструкции многократно: сначала выбрать правильную форму, затем вставить окончание, затем самостоятельно составить предложение.

Другой пример связан с согласованием: «моя брат» вместо «мой брат». Цифровая тренировка может включать несколько подобных примеров, после чего учащийся формулирует правило самостоятельно.

Таким образом, цифровые инструменты особенно полезны для систематической тренировки тех языковых явлений, которые вызывают устойчивые затруднения.

Возможности интерактивных цифровых инструментов.

-повышение активности учащихся на уроке;

-быстрая обратная связь после выполнения задания;

-индивидуализация заданий в соответствии с уровнем подготовки;

-расширение возможностей самостоятельной работы;

-использование аудио, видео и визуальных материалов;

-многократная тренировка сложных языковых явлений;

-создание коммуникативных ситуаций для развития устной речи;

-оперативный текущий контроль знаний.

Использование цифровых инструментов имеет и определённые ограничения. Первая проблема связана с техническими условиями: не все цифровые задания могут выполняться при нестабильном интернете или недостаточном количестве устройств.

Вторая проблема — возможность отвлечения учащихся. При использовании мобильных устройств ученик может переключаться на приложения и ресурсы, не связанные с учебной задачей.

Третья проблема — использование готовых ответов. Если учащийся постоянно получает готовое решение, он может выполнять задание без понимания правила. Поэтому цифровые инструменты необходимо использовать так, чтобы после получения ответа ученик мог объяснить его.

Четвёртая проблема — достоверность информации. Особенно это относится к инструментам искусственного интеллекта, которые могут допускать языковые или фактические ошибки. Ответы цифрового сервиса должны проверяться учителем и сопоставляться с учебником, словарём или другим надёжным источником.

Пятая проблема — чрезмерное использование цифровых технологий. Не каждое задание требует компьютера или телефона. Чтение текста, обсуждение произведения, устный рассказ, диктант и некоторые виды письменной работы могут быть эффективнее при непосредственном взаимодействии учителя и учащихся [8].

Современные инструменты искусственного интеллекта могут дополнять обучение русскому языку. Они способны объяснять значение слов, создавать тренировочные предложения, предлагать вопросы к тексту, моделировать диалоги и помогать выявлять ошибки в письменной работе.

Например, после написания небольшого текста учащийся может попросить цифровой инструмент указать орфографические и грамматические ошибки. Однако учащийся должен самостоятельно определить, какое исправление является правильным, и объяснить применённое правило.

Искусственный интеллект также может использоваться для моделирования диалога. Например, учащийся тренирует ситуацию «Покупка товара» или «Разговор в библиотеке», после чего учитель обсуждает наиболее распространённые языковые

ошибки.

При этом ИИ не должен выполнять всю работу вместо учащегося. В исходном исследовательском материале, который послужил образцом для данной статьи, подчёркивается необходимость критического отношения к ответам нейросетей, сохранения самостоятельности обучающихся и педагогического контроля.

Цифровизация не означает исчезновения ведущей роли учителя. Педагог определяет цель урока, выбирает содержание и цифровой инструмент, организует работу, контролирует качество информации и анализирует результаты.

Учитель должен выбирать инструмент не потому, что он является современным, а потому, что он помогает решить конкретную учебную задачу. Если необходимо развить аудирование, целесообразно использовать аудиоматериал; если нужно закрепить грамматику — интерактивное упражнение; если необходимо развить говорение — коммуникативную ситуацию.

Таким образом, цифровой инструмент должен быть встроен в методику урока и соответствовать возрасту, уровню владения русским языком и учебной цели.

В русском языке есть несколько этапы практическая модела цифрового урока русского языка.

-Этап 1. Мотивация. Учитель использует изображение, короткий вопрос или видеоматериал для введения в тему.

-Этап 2. Объяснение. Новое правило или языковое явление объясняется учителем.

-Этап 3. Интерактивная практика. Учащиеся выполняют цифровые упражнения.

-Этап 4. Самостоятельная работа. Учащиеся выполняют задание без подсказок.

-Этап 5. Проверка. Ответы анализируются, ошибки обсуждаются.

-Этап 6. Речевая практика. Учащиеся применяют изученный материал в предложениях или диалоге.

-Этап 7. Рефлексия. Учащиеся определяют, что они усвоили и какие вопросы требуют повторения [9].

Наиболее рациональным является комбинированный подход. Цифровые инструменты не должны полностью заменять объяснение учителя, работу с учебником, чтение, письмо и живое общение. Их задача — расширять возможности традиционного урока.

Например, при изучении новой грамматической темы учитель сначала объясняет правило, затем учащиеся выполняют интерактивное упражнение, после чего самостоятельно составляют предложения. На заключительном этапе проводится устное обсуждение. В результате цифровой инструмент используется только там, где он действительно повышает эффективность работы.

Такой подход соответствует основной идее образца статьи: цифровые технологии следует рассматривать как вспомогательный инструмент, который дополняет педагогическую деятельность, а не заменяет преподавателя.

Проведённый анализ показывает, что интерактивные цифровые инструменты обладают значительным потенциалом для обучения русскому языку учащихся казахских школ. Они позволяют сделать учебный процесс более активным, разнообразным и ориентированным на индивидуальные потребности учащихся.

Интерактивные упражнения, онлайн-тесты, мультимедийные материалы, электронные словари и инструменты искусственного интеллекта могут применяться для развития лексических, грамматических, орфографических, аудитивных, письменных и коммуникативных навыков.

Особое значение цифровые средства имеют в условиях изучения русского языка как второго языка. Они создают дополнительные возможности для многократной тренировки языкового материала, прослушивания русской речи, моделирования коммуникативных ситуаций и получения обратной связи [10].

Вместе с тем эффективность цифрового обучения зависит от педагогической организации. Технические проблемы, отвлечение учащихся, использование готовых ответов и возможные ошибки цифровых сервисов требуют постоянного контроля со стороны учителя.

Следовательно, наиболее продуктивным является сочетание традиционных методов и интерактивных цифровых инструментов. Учитель сохраняет ведущую роль в постановке целей, объяснении материала, контроле и оценивании, а цифровые технологии расширяют возможности практики и обратной связи. Именно такое сочетание позволяет использовать преимущества цифровизации без снижения самостоятельности учащихся и качества языкового образования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Miao F., Holmes W. Guidance for Generative AI in Education and Research. — Paris: UNESCO, 2023. — 64 с.

[2] Miao F., Holmes W., Huang R., Zhang H. AI and Education: Guidance for Policy-makers. — Paris: UNESCO, 2021. — 50 с.

[3] UNESCO. Technology in Education: A Tool on Whose Terms? — Paris: UNESCO, 2023. — 437 с.

[4] UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. — Paris: UNESCO, 2021. — 28 с.

[5] UNESCO IESALC. ChatGPT and Artificial Intelligence in Higher Education: Quick Start Guide. — Caracas: UNESCO IESALC, 2023. — 16 с.

[6] Бужкова К. И., Дмитриев Я. А., Иванова А. С. и др. Отношение студентов и преподавателей к использованию инструментов с генеративным искусственным интеллектом в вузе // Образование и наука. — 2024. — Т. 26. — № 7. — С. 160–193.

[7] Сувирова А. Ю., Ананин Д. П., Шевелёва Н. Н. Искусственный интеллект в школьном и вузовском преподавании: российский и зарубежный опыт // Концепт. — 2025. — № 9. — С. 318–330.

[8] Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. — М.: Наука.

[9] Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — М.: Академия.

[10] Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий. — М.: ИКАР.

Статья конференции QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379918

МОДЕЛЬ 5E КАК ИНСТРУМЕНТ МОДЕРНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО УРОКА РКИ

Л.Б. Орымбетова[a]

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению технологической модели 5E как инструмента модернизации урока русского языка как иностранного (РКИ) в национальной школе. Обосновывается необходимость перехода от традиционного дедуктивного обучения к исследовательскому подходу, обеспечивающему активное участие учащихся в освоении языка. Раскрывается содержание основных этапов модели 5E: Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate. Особое внимание уделяется изменению роли учителя РКИ, который выступает фасилитатором и модератором учебно-исследовательской и коммуникативной деятельности учащихся. Показаны возможности модели 5E для повышения речевой активности школьников, преодоления языкового барьера и обеспечения осознанного усвоения лексико-грамматического материала. Делается вывод о практической значимости модели для модернизации преподавания РКИ в национальных школах Республики Узбекистан.

Ключевые слова: модель 5E, русский язык как иностранный, исследовательское обучение, коммуникативная компетенция, национальная школа, речевая практика

a *Старший преподаватель кафедры, «Методика преподавания языков», Центра педагогического мастерства, Республики Каракалпакстан*

Annotatsiya

Maqolada milliy maktablarda rus tilini chet tili sifatida o'qitish (RKI) darslarini modernizatsiya qilish vositasi sifatida 5E texnologik modeli ko'rib chiqiladi. An'anaviy deduktiv ta'limdan o'quvchilarni tilni o'zlashtirish jarayoniga faol jalb etadigan tadqiqotga asoslangan yondashuvga o'tish zarurati asoslab beriladi. 5E modelining asosiy bosqichlari — Engage, Explore, Explain, Elaborate va Evaluate — yoritiladi. RKI o'qituvchisining fasilitator va moderator sifatidagi yangi roli, shuningdek, modelning o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish, til to'sig'ini kamaytirish va leksik-grammatik materialni ongli o'zlashtirish imkoniyatlari ko'rsatiladi. 5E modeli O'zbekiston Respublikasi milliy maktablarida RKI ta'limini modernizatsiya qilish uchun amaliy ahamiyatga ega degan xulosaga kelinadi.

Kalit so'zlar: 5E modeli, rus tilini chet tili sifatida o'qitish, tadqiqotga asoslangan ta'lim, kommunikativ kompetensiya, milliy maktab, nutqiy faoliyat

Abstract

The article examines the 5E instructional model as a tool for modernizing Russian as a foreign language (RFL) lessons in national schools. The need to move from traditional deductive teaching to an inquiry-based approach that actively engages students in language learning is substantiated. The main stages of the 5E model — Engage, Explore, Explain, Elaborate, and Evaluate — are described. Particular attention is paid to the changing role of the RFL teacher as a facilitator and moderator of students' inquiry-based and communicative activities. The potential of the 5E model for increasing speaking activity, reducing language barriers, and promoting conscious acquisition of lexical and grammatical material is highlighted. The article concludes that the model has practical value for modernizing RFL teaching in national schools of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: 5E model, Russian as a foreign language, inquiry-based learning, communicative competence, national school, speaking practice

Современный этап развития методики преподавания русского языка как иностранного (РКИ) в школах Республики Узбекистан характеризуется поиском подходов, способных трансформировать пассивные знания учащихся в активные коммуникативные навыки. Действующие учебные комплексы зачастую построены по классическому тематико-грамматическому принципу: в основу блока закладывается лексическая тема, которая иллюстрируется текстом, а последующий грамматический материал подается в виде готовых правил и дедуктивных упражнений.

При такой структуре основной методический вызов для учителя заключается в преодолении репродуктивного характера обучения. Механическое чтение текстов и заучивание правил «из ра-

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

мочки» часто не формируют у школьников живой языковой компетенции. Возникает методическое противоречие: лексико-грамматический материал в учебнике есть, но в реальную речь учащихся он не переходит.

Одним из наиболее эффективных инструментов решения этой проблемы является технологическая модель 5E (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate), основанная на принципах конструктивизма и исследовательского обучения (Inquiry-Based Learning).

В современной лингводидактике обучение русскому языку как иностранному (РКИ) в условиях национальной школы Республики Узбекистан требует решительного переосмысления классических подходов. Многолетняя практика показывает, что традиционная объяснительно-иллюстративная (дедуктивная) модель обучения, при которой учитель выступает транслятором готового знания, а учащийся — его пассивным потребителем, в современных реалиях демонстрирует низкую коммуникативную эффективность.

При дедуктивном подходе траектория усвоения материала выглядит линейно:

1. Учитель предъявляет изолированное грамматическое правило (часто в виде абстрактной таблицы или формулы).
2. Учащиеся заучивают его.
3. Выполняется серия тренировочных упражнений (раскрытие скобок, вставка пропущенных букв/окончаний).
4. Осуществляется попытка прочитать текст, где это правило встречается.

Главный методологический изъян этой схемы заключается в том, что она полностью исключает этап самостоятельного освоения языка. Ученик получает «чужое» знание в готовом виде. Как следствие, формируется так называемый «эффект пассивной грамотности»: школьники могут безошибочно вставить нужные окончания в статических упражнениях учебника, но оказываются абсолютно беспомощными в ситуации реального спонтанного общения, когда им необходимо выразить собственную мысль. Лексика и грамматика остаются заблокированными в кратковременной памяти и не переходят в активную речевую компетенцию.

Альтернативой, способной преодолеть этот кризис, выступает исследовательский подход (Inquiry-Based Learning), глубоко укорененный в конструктивистской психологии обучения (Л.С. Выготский, Дж. Брунер). В его основе лежит индуктивный метод: движение от живого языкового факта (контекста) к осознанию теоретического правила.

Основной постулат исследовательского подхода в РКИ: Язык не должен предъявляться как застывший свод законов. Язык — это живой организм и поле для открытий. Процесс усвоения иностранного языка наиболее эффективен тогда, когда учащийся не получает правило от учителя, а «открывает» его сам, выступая в роли лингвиста-исследователя.

Именно на принципах исследовательского обучения построена технологическая модель 5E. Она предлагает жестко структурированный, но гибкий по содержанию пятиэтапный цикл, который позволяет учителю РКИ превратить любой стандартный текст школьного учебника в настоящую лингвистическую лабораторию. Вместо заучивания правил модель 5E предлагает путь естественного освоения языка через наблюдение, анализ, формулирование гипотез и их немедленную проверку в речи.

Самым сложным психологическим и методическим барьером при переходе на модель 5E для практикующих учителей РКИ является необходимость изменения собственной педагогической позиции. В традиционной школе учитель привык доминировать: его речевая активность на уроке часто достигает 80–90% времени. Педагог объясняет, диктует, исправляет, вызывает к доске. Ученикам остается лишь пассивное слушание.

Модель 5E требует радикального переворота этой пропорции. Фокус внимания смещается с процесса преподавания на процесс учения. Учитель РКИ перестает быть транслятором готовых истин («говорящей головой») и принимает на себя принципиально новую роль — фасилитатора и модератора коммуникативно-исследовательской деятельности учащихся.

Главный девиз учителя-фасилитатора: «Никогда не делай за ученика то, что он может сделать сам».

Давайте детально разберем, как меняются профессиональные функции педагога на каждом этапе урока по модели 5E

Цель этапа Engage (Вовлечение) — за первые 5–7 минут урока детонировать познавательный интерес, актуализировать уже имеющийся у детей жизненный и языковой опыт, а главное — мягко обойти те самые этнопсихологические фильтры (страх ошибки, пассивность).

Задача учителя на этом этапе – создать легкий когнитивный диссонанс, интригу, «зацепить» внимание школьника так, чтобы у него возник внутренний запрос на русский язык. Мы переводим ученика из состояния «мне нужно отсидеть 45 минут» в состояние «мне интересно, что здесь происходит».

Для учителей национальной школы наиболее эффективными будут приемы, опирающиеся на наглядность, личный жизненный опыт подростков и элементы геймификации.

Этап Explore (Исследование) — это смысловое ядро исследовательской модели обучения, кардинально меняющее традиционный взгляд на работу с книгой. В рамках конструктивизма текст школьного учебника перестает быть объектом для механического чтения, перевода по цепочке или бездумного заучивания. Он превращается в «поле улик», в лингвистическую лабораторию, где учащиеся, работая в малых группах или парах, ведут самостоятельный поиск языковых закономерностей.

Главное правило для учителя-фасилитатора на данном этапе — полное табу на прямые объяс-

нения грамматики и выдачу готовых лексических списков. Учитель не формулирует правило сам и не просит открыть страницу с теоретической справкой. Вместо этого он организует структурированное наблюдение за живой тканью языка, подталкивая школьников к самостоятельной группировке фактов, поиску аналогий и выдвижению первых лингвистических гипотез.

Этап Explain (Объяснение) в модели 5E кардинально отличается от традиционного «объяснения нового материала». Если в классическом уроке этот шаг целиком принадлежит учителю, то в исследовательской модели инициатива и здесь сначала отдается учащимся. Дети должны самостоятельно или при минимальной помощи педагога озвучить те закономерности, которые они только что обнаружили на этапе Explore.

Задача учителя на этапе Explain — не навязать правило сверху, а кристаллизовать, научно оформить и структурировать те наблюдения, к которым класс пришел самостоятельно. Учитель выступает в роли архитектора вывода: он слушает отчеты групп, задает точечные вопросы, убирает неточности и помогает облечь интуитивные догадки детей в строгую академическую форму (схемы, формулы, таблицы).

Этап Elaborate (Закрепление / применение) (также интерпретируемый в лингводидактике как этап продуцирования или расширения) — это критическая точка урока РКИ. Именно здесь происходит проверка того, превратились ли теоретические знания в реальный речевой навык.

Если на предыдущем этапе (Explain) ученики поняли и сформулировали правило, то теперь они должны перенести его в новые, нешаблонные ситуации общения. Главное методическое требование к этому этапу в модели 5E — полный отказ от механического раскрытия скобок или чтения готовых предложений по подстановочным таблицам. Ученики должны решать реальные коммуникативные задачи, где изученная лексика и грамматика выступают не как цель (что выучить?), а как инструмент (как договориться?).

Финальный этап модели 5E — Evaluate (Оценка) — посвящен подведению итогов, диагностике уровня усвоения материала и, что самое главное, рефлексии. В контексте современной системы образования Республики Узбекистан, активно переходящей на принципы критериального оценивания, этот этап приобретает особое значение.

Основная методическая цель здесь — перевести оценку из инструмента давления («кнута и пряника» учителя) в инструмент осознанного самоконтроля учащегося. В модели 5E оценивание носит непрерывный характер, но именно на финальном этапе оно кристаллизуется. Ученик должен уйти с урока с четким пониманием: «Что именно я сегодня научился делать на русском языке? В каких ситуациях я смогу применить эти знания?».

Таким образом, технологическая модель 5E представляет собой эффективный инструмент модернизации современного урока РКИ в национальной школе. Её методическая ценность заключается не только в чёткой организации учебной деятельности по пяти взаимосвязанным этапам — Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate, — но и в изменении самой логики обучения: от передачи готового знания к его самостоятельному осмыслению и практическому применению учащимися.

Использование модели 5E позволяет создать условия, при которых языковой материал становится предметом наблюдения, исследования и последующего использования в реальной коммуникации. Особое значение имеет последовательный переход от актуализации имеющегося опыта и исследовательского поиска к формулированию языковой закономерности, её применению в новых ситуациях и рефлексивному оцениванию полученного результата. Благодаря этому лексико-грамматический материал перестаёт существовать изолированно от речевой деятельности и приобретает функциональную направленность.

Важным результатом применения модели является также изменение профессиональной позиции учителя РКИ. Педагог выступает не столько источником готовой информации, сколько организатором, фасилитатором и модератором учебно-исследовательской и коммуникативной деятельности учащихся. Это предполагает создание ситуаций, в которых школьник получает возможность самостоятельно наблюдать языковые факты, выдвигать предположения, проверять их и использовать полученные знания в речевой практике.

Для национальных школ Республики Узбекистан модель 5E имеет особую практическую значимость, поскольку позволяет сочетать содержание действующих учебников с современными интерактивными и исследовательскими технологиями обучения. При этом её внедрение не требует полного отказа от традиционного учебного материала: меняется прежде всего способ его предъявления и организации работы с ним. Учебный текст, грамматическое правило и лексический материал могут быть преобразованы в основу для наблюдения, анализа, коммуникации и самостоятельного открытия.

Следовательно, применение модели 5E способствует формированию не только предметных знаний, но и более устойчивой коммуникативной компетенции учащихся, развивает их самостоятельность, исследовательские умения и готовность использовать русский язык в реальных ситуациях общения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Б.М. Целковников. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДЕЛИ 5E ПРИ ОБУЧЕНИИ. ГРАММАТИКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТОВ. НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В ВУЗЕ. 7-13 286 страниц. 2022.

[2] Bybee, R. W. The BSCS 5E Instructional Model: Personal Reflections and Contemporary Implications // Science and Children. — 2014. — Vol. 51, № 8. — P. 10–13. (Официальная публикация автора модели 5E).

Статья конференции QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379922

ФИЛОЛОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЙ «ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ ЕДИНИЦА» И «ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ» В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВОДИДАКТИКЕ

Нурымбетова Сарбиназ Кеунимжай кизи[a]

Аннотация

В данной исследовательской работе рассматривается филологическая сущность и лингводидактический потенциал фразеологических единиц, а также категориальная специфика фразеологической компетенции филологов. Особое внимание уделено специфике каракалпакской фразеологии, структурно-семантическим критериям фразеологичности и многоуровневой структуре фразеологической компетенции, включающей языковой, когнитивный, социокультурный и коммуникативно-прагматический компоненты.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеологическая компетенция, лингводидактика, каракалпакский язык, тюркское языкознание, этнокультурология

∗ *Correspondence to: Нурымбетова Сарбиназ Кеунимжай кизи. E-mail: Sarbinaznurimbetova01@gmail.com*

a *докторант Нукусского государственного педагогического института имени Ажинияза*

Аннотация

Ушбу тадқиқот ишида фразеологик бирликларнинг филологик моҳияти ва лингводидактик салоҳияти, шунингдек, филологларнинг фразеологик компетенциясининг категориял хусусиятлари кўриб чиқилади. Қорақалпоқ фразеологиясининг ўзига хослигига, фразеологикликнинг таркибий-семантик мезонларига ҳамда тил, когнитив, ижтимоий-маданий ва коммуникатив-прагматик компонентларни ўз ичига олган фразеологик компетенциянинг кўп босқичли тузилишига алоҳида эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: фразеологик бирлик, фразеологик компетенция, лингводидактика, қорақалпоқ тили, туркий тилшунослик, этнокультурология

Abstract

This research paper examines the philological essence and linguodidactic potential of phraseological units, as well as the categorical specifics of the phraseological competence of philologists. Special attention is paid to the specifics of Karakalpak phraseology, structural and semantic criteria of phraseology, and the multi-level structure of phraseological competence, including linguistic, cognitive, sociocultural, and communicative-pragmatic components.

Keywords: phraseological unit, phraseological competence, linguodidactics, Karakalpak language

Введение и актуальность исследования

Изучение фразеологического состава языка традиционно занимает особое место в филологической науке, так как именно во фразеологии наиболее ярко и самобытно отражаются исторический опыт, национальное самосознание, образное мышление и душевный уклад народа. Фразеологические единицы (ФЕ) представляют собой устойчивые сочетания слов, обладающие полностью или частично переосмысленным значением, воспроизводимые в речи в готовом виде и характеризующиеся высокой степенью экспрессивности и национально-культурной маркированности.

В современной лингвистике и методике преподавания филологических дисциплин особый интерес вызывает проблема формирования у студентов-филологов профессионально ориентированной фразеологической компетенции. Для будущих филологов-исследователей, преподавателей, переводчиков и редакторов владение фразеологическим богатством родного и изучаемого языков является не просто фактором общей речевой культуры, а фундирующим показателем их профессиональной квалификации.

Актуальность данной работы обусловлена необходимостью глубже раскрыть филологическое содержание понятий «фразеологическая единица» и «фразеологическая компетенция»,

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

синергетически связав достижения теоретической фразеологии (работы В.В. Виноградова [4], Н.Н. Аммосовой [1], А.В. Кунина [6], В.Н. Телия [8], Н.М. Шанского [9], а также исследователей каракалпакского языкознания) с современными компетентностными подходами к высшему филологическому образованию.

Филологическая природа и дифференциальные признаки фразеологической единицы

В филологическом дискурсе понятие «фразеологическая единица» (фразеологизм) определяется как воспроизводимый в готовом виде языковой знак, состоящий из двух или более слов, обладающий смысловой целостностью и целостным значением, которое не выводится непосредственно из простых сумм значений составляющих его компонентов.

Фундаментальными дифференциальными признаками (критериями фразеологичности) фразеологической единицы являются:

а) Воспроизводимость: ФЕ не создаются говорящим в процессе речи заново по абстрактным синтаксическим моделям, а извлекаются из долговременной памяти как готовые экспрессивно-семантические блоки;б) Семантическая осложненность (переосмысление): значение ФЕ базируется на метафоризации, метанимии или аллегории, создающих образный подтекст;в) Устойчивость состава и структуры: ограниченная взаимозаменяемость компонентов и фиксированный порядок слов;г) Идиоматичность: невыводимость общего значения из значений составляющих компонентов.

В каракалпакском языкознании фундаментальные основы теории фразеологии изложены в трудах академика Н.А. Баскакова [2], а также видных каракалпакских филологов (Е. Бердимуратова [3], Г. Есемуратовой [5], А. Мамбетова [7] и др.). В каракалпакском языке фразеологизмы характеризуются яркой этнокультурной спецификой, отражающей традиционный кочевой быт, скотоводство, природно-географический ландшафт и фольклорные традиции (например, идиомы со словами 'көз', 'қол', 'жүрек', 'ат', 'түйе').

Классификация фразеологических единиц в филологическом аспекте

Классическая академическая типология В.В. Виноградова [4], адаптированная для тюркских и, в частности, каракалпакского языка, выделяет четыре основных класса фразеологизмов:

1. Фразеологические сращения (идиомы): совершенно неразложимые устойчивые сочетания, семантика которых полностью мотивирована исторически и утратила прямую связь со смыслом компонентов (например, в каракалпакском языке: «төбеси көкке жетиү» — испытывать огромную радость, быть на седьмом небе от счастья);2. Фразеологические единства: сочетания с целостным значением, возникающим из слияния переносных значений компонентов, где образная мотивированность отчетливо осознается носителями языка (например: «қол ушын бериү» — протянуть руку помощи);3. Фразеологические сочетания: устойчивые обороты, в которых одно из слов имеет фразеологически связанное значение, а второе — свободное (например: «көз қарасы», «қол қойыү»);4. Фразеологические выражения: семантически членимые, но устойчивые в своем составе и употреблении речевые обороты (пословицы, поговорки, крылатые выражения, например: «Ат айланып қазығын табар»).

Понятие и многомерная структура фразеологической компетенции

Фразеологическая компетенция представляет собой интегративное профессионально-личностное качество специалиста-филолога, выражающееся в системе знаний о фразеологическом фонде языка, умений и навыков адекватного восприятия, глубокого интерпретирования и точного использования фразеологизмов в различных сферах коммуникации.

В структуре фразеологической компетенции филолога выделяются следующие взаимосвязанные компоненты:

1. Лингвистический (знаниевый) компонент: владение теоретическими основами фразеологии, понимание системных связей ФЕ (синонимия, антонимия, полисемия), знание происхождения и этимологии устойчивых выражений;2. Когнитивный компонент: способность распознавать концептуальные метафоры, стоящие за фразеологизмами, и декодировать национально-специфическую картину мира;3. Социокультурный компонент: понимание этнокультурного контекста, фоновых знаний, реалий и традиций, зафиксированных во фразеологии;4. Коммуникативно-прагматический компонент: умение уместно и стилистически оправданно применять ФЕ в устной и письменной речи, учитывать регистр общения и экспрессивно-оценочную окраску выражения.

Специфика развития фразеологической компетенции у студентов-филологов

Развитие фразеологической компетенции у студентов филологических факультетов требует использования специальных лингводидактических методов и технологий. Основной задачей является переход от фрагментарного запоминания отдельных фразеологизмов к системному овладению фразеологической категорией языка.

Ключевыми методическими условиями успешного формирования данной компетенции выступают:

• Сопоставительно-типологический анализ фразеологизмов родного и изучаемых языков, выявляющий национально-специфические и универсальные фразеологические модели;• Контекстуальный и этимологический анализ на практических занятиях;• Использование корпусных технологий и интерактивных цифровых платформ (специализированных электронных лабораторий и фразеографических баз данных);• Творческие задачи по стилистической трансформации и анализу контекстуального употребления ФЕ в художественной литературе и публицистике.

1 ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, филологическое содержание понятия «фразеологическая единица» охватывает весь комплекс её структурно-семантических, экспрессивно-стилистических и национально-культурных характеристик. Фразеологическая компетенция, в свою очередь, является неотъемлемой частью профессиональной квалификации филолога, объединяющей теоретические знания, когнитивно-интерпретационные навыки и навыки высококультивированной коммуникации.

Системное развитие фразеологической компетенции на филологических факультетах высших учебных заведений способствует сохранению языкового наследия, углублению межкультурного диалога и формированию языковой личности филолога нового поколения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Аммосова Н.Н. Основы фразеологической контекстологии. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. – 131 с.

[2] Бердимуратов Е. Ҳәзирки қарақалпақ тилинин лексикологиясы ҳәм фразеологиясы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1968. – 236 б.

[3] Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1977. – С. 140–161.

[4] Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – 3-е изд. – М.: Высшая школа, 2005. – 488 с.

[5] Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.

[6] Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – М.: Высшая школа, 1985. – 160 с.

Статья конференции QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379929

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПРЕПОДАВАНИЮ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ УЗБЕКИСТАНА

Нилуфар Курбаниязова[a]

Аннотация

Цель статьи — рассмотреть современные тенденции и методические подходы к преподаванию английского языка в общеобразовательных школах Узбекистана. В работе использованы анализ и обобщение отечественной и зарубежной методической литературы, а также рассмотрение современных образовательных практик и цифровых инструментов. Проанализированы коммуникативный, компетентностный, личностно-ориентированный и интегрированный подходы, интерактивные методы обучения и возможности цифровизации образовательного процесса. Результаты показывают, что использование проектной деятельности, ролевых игр, сотрудничества, цифровых платформ и формирующего оценивания способствует развитию коммуникативных и универсальных компетенций учащихся. Сделан вывод о необходимости сочетания традиционной педагогики с инновационными технологиями и постоянного профессионального развития учителя английского языка.

Ключевые слова: английский язык, школьное образование, компетентностный подход, цифровизация, коммуникативная методика, мотивация, Узбекистан

a *Общеобразовательная школа № 3 Ходжейлийского района, Республика Каракалпакстан, Узбекистан*

Abstract

The aim of the article is to examine current trends and methodological approaches to teaching English in general education schools in Uzbekistan. The study is based on the analysis and generalization of national and international methodological literature, as well as an examination of modern educational practices and digital tools. Communicative, competency-based, personality-oriented and integrated approaches, interactive teaching methods, and the possibilities of digitalization are analyzed. The results indicate that project work, role play, cooperative learning, digital platforms and formative assessment can contribute to the development of students' communicative and general competencies. The article concludes that effective English language teaching requires a combination of traditional pedagogy, innovative technologies and continuous professional development of teachers.

Keywords: English language, school education, competency-based approach, digitalization, communicative methodology, motivation, Uzbekistan

1 ВВЕДЕНИЕ

В условиях глобализации и интеграции образовательных систем знание иностранных языков становится одним из важнейших показателей конкурентоспособности личности. В Узбекистане изучение английского языка на всех уровнях образования рассматривается как стратегическое направление государственной политики. Об этом свидетельствуют нормативные документы, такие как Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы изучения иностранных языков» (2021), «Концепция развития системы образования Республики Узбекистан до 2030 года», а также новая редакция Государственных образовательных стандартов (ГОС).

Современная школа сталкивается с рядом вызовов: необходимость подготовки выпускников, способных к самостоятельному мышлению, межкультурному взаимодействию и использованию английского языка в учебных и профессиональных целях. Преподавание английского языка становится не просто передачей знаний, а инструментом формирования ключевых компетенций — коммуникативной, когнитивной, информационной и культурной.

Таким образом, актуальность темы определяется растущими требованиями общества к качеству владения иностранным языком, необходимостью обновления методики преподавания и активного внедрения инновационных технологий в учебный процесс.

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ И МЕТОДОЛОГИЯ

Проблема преподавания английского языка в школе имеет широкое освещение в отечественной и зарубежной методике. Современные исследования акцентируют внимание на переходе от знаниевой парадигмы к компетентностной, на усилении коммуникативной направленности и использовании цифровых технологий.

Среди классических трудов особое значение имеет работа Е. И. Пассова «Коммуникативный метод обучения иностранному говорению», в которой автор обосновывает приоритет речевой деятельности как основного механизма усвоения языка. Пассов утверждает, что обучение должно быть направлено на формирование у учащегося способности говорить на языке, а не говорить о языке, что особенно актуально для школьного образования [1; с. 28].

В трудах Н. Д. Гальсковой и Н. И. Гез систематизированы основные методологические подходы и выделены педагогические принципы обучения иностранным языкам в современной школе: личностно-ориентированный подход, культуросообразность, деятельностный характер обучения, развитие критического мышления и самооценки учащихся [2; с. 23]. Эти идеи легли в основу современных государственных образовательных стандартов Республики Узбекистан.

Зарубежная методика активно развивает концепции CLIL (Content and Language Integrated Learning), Task-Based Learning, Project-Based Learning, представленные в работах J. Richards и T. Rodgers. Эти авторы подчёркивают, что эффективное обучение возможно только при сочетании когнитивной активности и коммуникативной практики, где язык выступает как средство познания [3; с. 57].

Исследование D. Crystal рассматривает английский язык как важнейший инструмент глобального взаимодействия [4; с. 45]. В контексте Узбекистана это положение приобретает особую значимость, поскольку владение английским языком становится фактором академической и профессиональной мобильности.

Кроме того, нормативные документы Республики Узбекистан — в частности, Указ Президента № ПП-5117 от 19 мая 2021 г. «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы изучения иностранных языков» — определяют стратегическое направление государственной политики, направленной на развитие многоуровневой системы обучения иностранным языкам и внедрение международных стандартов CEFR [5].

Таким образом, анализ литературы показывает, что современная методическая парадигма обучения английскому языку базируется на идеях коммуникации, культурного взаимодействия, интеграции содержания и цифровой трансформации. Эти принципы лежат в основе дальнейшего исследования и практической части данной статьи.

2 РЕЗУЛЬТАТЫ

Развитие методики преподавания английского языка в последние десятилетия характеризуется отходом от традиционного грамматико-переводного метода и переходом к коммуникативному и компетентностному подходам.

Коммуникативный подход предполагает приоритет практического владения языком перед теоретическими знаниями. Ученики учатся использовать язык в реальных ситуациях: задавать вопросы, выражать мнение, соглашаться или возражать. В центре внимания — развитие навыков общения, а грамматические структуры осваиваются как средство выражения мысли, а не самоцель.

Компетентностный подход направлен на развитие не только языковых, но и универсальных учебных компетенций: умения работать с информацией, решать проблемы, критически мыслить, планировать собственную деятельность. В этом контексте иностранный язык выступает как средство развития личности, способной адаптироваться в многоязычной и многонациональной среде.

В рамках этих подходов активно применяются интерактивные методы:• метод проектов, когда учащиеся создают презентации, видеоролики или исследовательские работы на английском языке;• ролевая игра (role play) и дебаты, которые формируют навыки аргументации и публичного выступления;• проблемное обучение, когда ученики решают реальные коммуникативные задачи;• обучение в сотрудничестве (cooperative learning), предполагающее работу в парах и группах.

Современный учитель английского языка выступает не как источник информации, а как фасилитатор — организатор, консультант, наставник, создающий условия для активной самостоятельной деятельности учащихся.

Переход к цифровому обществу радикально изменил способы организации учебного процесса. В последние годы в школах Узбекистана активно внедряются интерактивные доски, электронные учебники, онлайн-платформы и виртуальные классы. Цифровые технологии открывают возможности для персонализации обучения и повышения мотивации учащихся.

Особенно популярными среди учителей английского языка стали следующие инструменты:• Kahoot, Quizizz, Wordwall — для интерактивных викторин и повторения лексики;• Quizlet и LearningApps — для закрепления грамматики и запоминания слов;• Padlet, Nearpod, Canva — для совместной проектной работы и визуального оформления материалов;• BBC Learning English, Duolingo, LinguaLeo — для индивидуальной практики и аудирования.

Использование цифровых технологий способствует формированию навыков самообучения, цифровой грамотности и межкультурной коммуникации. Однако вместе с преимуществами существует и ряд проблем: нехватка технических средств в некоторых школах, слабая интернет-

связь, недостаточная подготовка педагогов к работе с онлайн-платформами.

Несмотря на эти трудности, цифровизация обучения английскому языку стала неотъемлемой частью образовательной практики. Она позволяет сделать урок динамичным, интересным и ориентированным на реальные потребности современного ученика.

3 ОБСУЖДЕНИЕ

Преподавание английского языка в школе переживает период активного обновления. Среди наиболее перспективных направлений можно выделить следующие:

1. Интеграция содержания обучения. Всё более популярным становится подход CLIL (Content and Language Integrated Learning) — предметно-языковое интегрированное обучение. Он предполагает изучение неязыковых дисциплин (например, истории, биологии, географии) на английском языке. Такой подход обеспечивает естественное использование языка как средства познания и расширяет сферу применения полученных знаний.

2. Индивидуальные образовательные траектории. Благодаря цифровым технологиям и адаптивным платформам учащиеся могут продвигаться по собственной скорости, выбирать темы, соответствующие их интересам и уровню. Это делает процесс обучения гибким и мотивирующим.

3. Формирующее оценивание. В отличие от традиционного контроля знаний, формирующее оценивание направлено на поддержку и развитие учащегося. Учитель даёт обратную связь, помогает осознать сильные стороны и зоны роста. Используются языковые портфолио, самооценка, взаимное оценивание.

4. Развитие навыков XXI века (4C — communication, collaboration, creativity, critical thinking). Современные уроки английского языка формируют не только речевые умения, но и универсальные компетенции, востребованные в жизни и профессиональной деятельности.

5. Профессиональное развитие учителя. Педагог английского языка должен постоянно совершенствовать свои знания, владеть цифровыми инструментами, методикой смешанного обучения и уметь проектировать занятия, основанные на активности учащихся. В Узбекистане всё шире проводятся курсы переподготовки и онлайн-тренинги (British Council, MOODLE-платформа, TESOL-сертификаты).

6. Интернационализация образования. Расширяются программы школьных обменов, международные олимпиады, участие в глобальных проектах. Всё это создаёт реальную языковую среду и способствует практическому применению знаний.

Таким образом, перспективы развития преподавания английского языка связаны с синтезом традиционной педагогики и инновационных технологий, что позволяет сделать обучение динамичным, осмысленным и ориентированным на будущее.

4 ВЫВОДЫ

Преподавание английского языка в школе сегодня выходит за рамки простой передачи знаний. Оно становится процессом формирования личности, способной мыслить критически, общаться межкультурно, использовать язык как инструмент познания мира.

Современные подходы — коммуникативный, компетентностный, личностно-ориентированный, интегрированный — направлены на развитие активной позиции учащегося. Использование цифровых технологий, игровых форм, проектной и исследовательской деятельности делает процесс обучения гибким и увлекательным.

Важнейшей задачей учителя является создание условий, при которых каждый ученик сможет раскрыть свой потенциал, почувствовать успех и осознать, что английский язык — это не только школьный предмет, но и средство самореализации и профессионального роста.

Таким образом, преподавание английского языка в общеобразовательных школах Узбекистана становится неотъемлемой частью формирования нового поколения граждан, открытых миру, толерантных и готовых к международному взаимодействию.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иностранному говорению. — М.: Просвещение, 2019. — С. 28.

[2] Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика. — М.: Академия, 2020. — С. 23.

[3] Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. — Cambridge: Cambridge University Press, 2014. — P. 57.

[4] Crystal D. English as a Global Language. — Cambridge: Cambridge University Press, 2019. — P. 45.

[5] Указ Президента Республики Узбекистан № ПП-5117 от 19 мая 2021 года «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы изучения иностранных языков».

Статья конференции QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379931

ЦИФРОВЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ К ИЗУЧЕНИЮ РУССКОГО ЯЗЫКА.

Г.Г. Еркибаева[a] | **У.Ш. Исахан**[b]

Аннотация

В статье рассматриваются возможности использования цифровых образовательных ресурсов как средства повышения мотивации обучающихся к изучению русского языка в условиях современного образования. Анализируются основные виды цифровых ресурсов, включая интерактивные упражнения, образовательные платформы, электронные учебники, мультимедийные материалы, онлайн-тесты и игровые приложения. Особое внимание уделяется их роли в повышении интереса учащихся к предмету, активизации познавательной деятельности, создании интерактивной образовательной среды и обеспечении индивидуального подхода к обучению. Рассматриваются преимущества цифровых ресурсов, связанные с наглядностью учебного материала, возможностью оперативной обратной связи и разнообразием форм работы на уроках русского языка. Вместе с тем отмечаются определённые трудности их использования, такие как зависимость от технических условий, информационная перегрузка и необходимость грамотного отбора образовательного контента. Делается вывод о том, что цифровые образовательные ресурсы могут способствовать повышению мотивации и эффективности изучения русского языка при условии их педагогически обоснованного и целенаправленного применения.

Ключевые слова: цифровые образовательные ресурсы, русский язык, мотивация, цифровые технологии, образование, интерактивное обучение, образовательные платформы, познавательная деятельность

a *д.п.н., профессор кафедры Русского языка и литературы*

b *студентка 4 курса, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, г. Туркестан, Казахстан*

Abstract

The article examines the potential of digital educational resources as a means of increasing students' motivation to learn the Russian language in the context of modern education. It analyzes the main types of digital resources, including interactive exercises, educational platforms, electronic textbooks, multimedia materials, online tests, and educational applications. Special attention is paid to their role in increasing students' interest in the subject, enhancing cognitive activity, creating an interactive learning environment, and providing an individualized approach to learning. The article considers the advantages of digital educational resources, including the visual presentation of learning materials, opportunities for immediate feedback, and a variety of learning activities in Russian language lessons. At the same time, the article discusses certain challenges associated with their use, such as dependence on technical conditions, information overload, and the need for careful selection of educational content. The article concludes that digital educational resources can contribute to increasing students' motivation and the effectiveness of Russian language learning, provided that they are used purposefully and on the basis of sound pedagogical principles.

Keywords: digital educational resources, Russian language, motivation, digital technologies, education, interactive learning, educational platforms, cognitive activity

Современное образование развивается в условиях активной цифровизации, которая оказывает значительное влияние на содержание, формы и методы обучения. Использование цифровых технологий становится неотъемлемой частью образовательного процесса и открывает новые возможности для организации учебной деятельности. Особенно актуальным данный вопрос является при изучении русского языка, поскольку успешное освоение языка требует не только усвоения теоретических знаний, но и постоянной практики, развития речевых навыков, расширения словарного запаса, формирования грамотной устной и письменной речи. В связи с этим возникает необходимость поиска таких средств обучения, которые способны сделать процесс изучения русского язы-

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

ка более интересным, доступным и ориентированным на активную деятельность учащихся.

Одним из таких средств выступают цифровые образовательные ресурсы. К ним относятся электронные учебники, образовательные платформы, интерактивные упражнения, онлайн-тесты, мультимедийные презентации, обучающие видеоматериалы, электронные словари, игровые приложения и другие цифровые инструменты, которые могут использоваться как учителем, так и учащимися. Их применение позволяет разнообразить традиционные формы работы и создать более динамичную образовательную среду. Если ранее основными источниками учебной информации выступали учебник, тетрадь и объяснение учителя, то сегодня учащиеся имеют возможность работать с различными цифровыми материалами, получать дополнительную информацию и выполнять задания в интерактивном формате [1, с. 263–266].

Актуальность данной темы обусловлена тем, что мотивация является одним из важных условий успешного обучения. Интерес учащегося к предмету непосредственно влияет на его активность, готовность выполнять задания, участвовать в обсуждении и самостоятельно работать с учебным материалом. При недостаточной мотивации даже хорошо организованный учебный процесс может не обеспечивать желаемых результатов. Особенно это проявляется при изучении русского языка, когда учащимся необходимо регулярно выполнять различные языковые упражнения, запоминать правила, работать с текстами и применять полученные знания на практике. Поэтому перед современным учителем стоит задача не только передать знания, но и создать условия, способствующие устойчивому интересу учащихся к изучаемому предмету.

Цифровые образовательные ресурсы обладают рядом возможностей, которые могут положительно влиять на учебную мотивацию. Интерактивный характер заданий позволяет учащимся не только воспринимать информацию, но и активно взаимодействовать с учебным материалом. Например, тесты с автоматической проверкой, упражнения на подбор слов, составление предложений, работу с текстом или исправление ошибок позволяют сразу увидеть результат своей работы. Такая обратная связь помогает учащемуся понять допущенные ошибки и самостоятельно определить, какие знания требуют дополнительного повторения. Кроме того, использование изображений, аудио, видео и анимации делает учебный материал более наглядным и может облегчить его восприятие [1, с. 269–272].

Важным преимуществом цифровых ресурсов является возможность учитывать индивидуальные особенности учащихся. Один и тот же материал может быть представлен в различных формах и с разным уровнем сложности. Учащиеся могут выполнять задания в собственном темпе, возвращаться к сложному материалу и дополнительно тренировать необходимые языковые навыки. Для учителя это также создаёт возможность организовать дифференцированное обучение, предлагая учащимся задания с учётом их уровня подготовки. Таким образом, цифровые ресурсы могут способствовать созданию более гибкого и индивидуализированного образовательного процесса.

Особое значение цифровые технологии приобретают в условиях обучения русскому языку в нерусскоязычной образовательной среде. Для учащихся, которые используют русский язык не как родной, важны постоянная языковая практика, доступ к понятным образцам речи и возможность многократно повторять изученный материал. Цифровые ресурсы позволяют сочетать различные виды речевой деятельности: чтение, письмо, слушание и говорение. Например, аудиоматериалы могут использоваться для развития навыков восприятия русской речи на слух, видеоматериалы — для формирования понимания речи в естественном контексте, а интерактивные упражнения — для закрепления лексического и грамматического материала.

В условиях цифровизации образования понятие «цифровые образовательные ресурсы» занимает важное место в современной педагогике. Цифровые образовательные ресурсы представляют собой электронные материалы, программы, платформы и инструменты, которые используются для передачи, усвоения, закрепления и проверки учебной информации. Они могут применяться как непосредственно на уроке под руководством учителя, так и во время самостоятельной работы учащихся. Основной особенностью таких ресурсов является представление учебного материала в цифровой форме, что позволяет сочетать текстовую, визуальную, аудиальную и интерактивную информацию.

Цифровые образовательные ресурсы отличаются от традиционных учебных материалов возможностью активного взаимодействия учащегося с содержанием. При работе с обычным печатным учебником ученик в основном читает, анализирует и выполняет задания в письменной форме. Цифровые ресурсы позволяют расширить эти возможности: учащийся может прослушать аудиозапись, посмотреть видеоматериал, выполнить интерактивное упражнение, выбрать правильный ответ, получить автоматическую обратную связь, повторить задание и сразу увидеть свой результат. Благодаря этому учебный процесс становится более разнообразным и может учитывать различные способы восприятия информации [2, с. 542–544].

Таблица № 1.- «Цифровые образовательные ресурсы для русского языка»

В настоящее время существует большое количество цифровых образовательных ресурсов, которые могут использоваться при обучении русскому языку. Одним из наиболее распространённых видов являются образовательные платформы. Они предоставляют доступ к готовым учебным материалам, упражнениям, тестам и заданиям. Такие платформы позволяют организовать как работу всего класса, так и индивидуальную деятельность учащихся. Учитель может подбирать задания в соот-

ЦИФРОВЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ ДЛЯ РУССКОГО ЯЗЫКА

КАТЕГОРИЯ РЕСУРСА	ВИЗУАЛЬНЫЙ ПРИМЕР	ФОРМАТЫ / ПРИМЕРЫ	ВЛИЯНИЕ НА МОТИВАЦИЮ И ОБУЧЕНИЕ	ТИПИЧНЫЕ ДЕЙСТВИЯ ПОЛЬЗОВАТЕЛЯ
Образовательные платформы	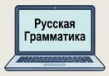	Комплексные планы уроков, тесты, отслеживание прогресса (например, адаптированные под уровень класса)	Повышение системного подхода, персонализированный темп обучения	Выбор уроков, отслеживание прогресса, выполнение заданий
Интерактивные упражнения		Составление предложений, задания на сопоставление, грамматическая практика (глаголы, падежи)	Высокая вовлеченность, превращение рутинных упражнений в динамичную деятельность	Перемещение элементов, выбор ответов, исправление ошибок
Онлайн-тесты		Викторины по темам, немедленная оценка, циклы обратной связи	Быстрый цикл обратной связи, быстрое выявление слабых мест	Ответ на тестовые вопросы, проверка результатов, просмотр объяснений
Мультимедийные ресурсы	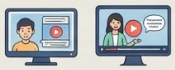	Анимированные уроки, примеры аудио произношения, культурные видео	Обращение к нескольким чувствам, облегчение произношения и восприятия на слух	Просмотр видео, прослушивание диалогов, просмотр иллюстраций
Электронные словари	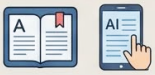	Определения слов, грамматические характеристики, примеры использования	Более быстрый поиск слов, поддержка расширения словарного запаса и автономного обучения	Поиск терминов, чтение определений, прослушивание произношения

ветствии с темой урока и уровнем подготовки обучающихся.

Другой важный вид цифровых ресурсов — интерактивные упражнения. Они направлены на активное закрепление изученного материала. На уроках русского языка это могут быть задания на составление предложений, установление соответствий, восстановление текста, выбор правильного варианта, определение частей речи, работу с орфограммами и пунктуационными правилами. Интерактивная форма подобных заданий позволяет сделать привычные тренировочные упражнения более динамичными и способствует вовлечению учащихся в учебный процесс.

Значительное место занимают онлайн-тесты и цифровые системы проверки знаний. Они могут использоваться для текущего контроля, закрепления материала или проверки знаний после изучения определённой темы. Преимущество таких инструментов заключается в возможности быстро получить результат. Учащийся сразу видит свои ошибки, а учитель получает информацию об уровне усвоения материала. Это позволяет своевременно определить затруднения и при необходимости организовать дополнительную работу [3, с. 247–251].

Особую роль в обучении русскому языку играют мультимедийные ресурсы: презентации, изображения, аудиозаписи, видеоматериалы и интерактивные иллюстрации. Их использование помогает представить языковой материал в разных формах. Например, при изучении новой лексики можно использовать изображения и аудио с правильным произношением слов, при работе над развитием речи — видеосюжеты и фрагменты диалогов, а при изучении текста — презентации с дополнительной информацией и визуальными материалами. Такое сочетание различных способов подачи информации способствует более глубокому восприятию учебного материала.

К отдельной группе можно отнести электронные словари и справочные ресурсы. Они помогают учащимся быстро находить значение незнакомого слова, его произношение, грамматические характеристики и примеры употребления. Использование таких ресурсов особенно важно при работе с текстами, расширении словарного запаса и формировании навыков самостоятельной работы с языком. При этом учащиеся постепенно учатся самостоятельно находить необходимую информацию, проверять значение слов и использовать их в собственной речи [3, с. 254–255].

Мотивация является одним из важнейших условий успешного обучения, поскольку именно она определяет интерес учащегося к предмету, его активность на уроке и готовность самостоятельно выполнять учебные задания. При изучении русского языка мотивация приобретает особое значение, так как формирование языковых и речевых навыков требует регулярной практики, повторения и постоянного применения полученных знаний. Если учащийся не проявляет интереса к предмету, выполнение однотипных упражнений и запоминание большого количества правил может восприниматься им как сложная и малоинтересная деятельность. В связи с этим современный учитель стремится использовать такие методы и средства, которые позволяют сделать обучение более понятным, разнообразным и эмоционально привлекательным.

Цифровые образовательные ресурсы могут способствовать и индивидуализации обучения. Учащиеся имеют разные уровни подготовки, темп работы и особенности восприятия учебного материала. Одним учащимся требуется больше времени для выполнения задания, другим необходимы дополнительные упражнения для закрепления темы. Цифровые инструменты позволяют предлагать задания разной сложности и организовывать самостоятельную работу в соответствии с возможностями учащегося. Возможность повторить матери-

ал несколько раз без постоянного сравнения с одноклассниками также может создавать более комфортные условия для обучения [4, с. 59–64].

Важным преимуществом цифровых ресурсов является возможность самостоятельной работы учащихся. Ученик может самостоятельно искать значение незнакомого слова, пользоваться электронным словарём, выполнять дополнительные упражнения или повторять изученный материал дома. Постепенно это способствует формированию ответственности за собственный результат обучения. При этом самостоятельность не означает полного отказа от помощи учителя. Напротив, учитель определяет цели, подбирает подходящие ресурсы, объясняет способы работы с ними и контролирует результаты.

Цифровые технологии особенно полезны для развития различных видов речевой деятельности. При изучении русского языка учащимся необходимо развивать навыки чтения, письма, аудирования и говорения. Аудиозаписи и видеоматериалы позволяют слышать живую русскую речь, интерактивные задания помогают закреплять лексику и грамматику, а цифровые инструменты для работы с текстом могут использоваться для формирования навыков чтения и анализа. Таким образом, цифровые ресурсы позволяют создавать более разнообразную языковую среду и увеличивать количество практических заданий.

На этапе мотивации и актуализации знаний цифровые ресурсы могут использоваться для создания интереса к новой теме. Учитель может предложить учащимся короткий видеоролик, изображение, аудиозапись, интерактивный вопрос или небольшую языковую игру. Например, перед изучением темы «Имя прилагательное» можно показать изображения различных предметов и предложить учащимся подобрать к ним подходящие признаки [5, с. 205–207].

При объяснении нового материала цифровые презентации и мультимедийные материалы помогают сделать информацию более наглядной. Правила, таблицы, схемы и примеры можно представить на экране в последовательном виде. Например, при изучении падежей можно использовать таблицу с вопросами и окончаниями, а затем предложить учащимся интерактивное задание на определение падежа. Визуальное представление материала особенно полезно при объяснении сложных грамматических понятий, поскольку позволяет учащимся одновременно воспринимать правило и конкретные языковые примеры.

Цифровые ресурсы эффективны и при работе с текстом. Учитель может вывести текст на экран и организовать его совместный анализ. Учащиеся могут находить ключевые слова, определять тему и основную мысль, выделять незнакомую лексику, определять части речи или находить изученные грамматические конструкции. При необходимости электронный текст можно дополнить изображениями, комментариями или ссылками на справочные материалы. Это позволяет объединить работу над содержанием текста и языковым материалом [6, с. 309–312].

Электронные словари и справочные ресурсы могут применяться для расширения словарного запаса учащихся. При встрече с незнакомым словом ученик может самостоятельно определить его значение, посмотреть правильное произношение и примеры употребления. Учитель может организовать небольшое исследовательское задание: найти значение нескольких слов, определить их происхождение или подобрать к ним синонимы и антонимы. Такая работа развивает не только языковые знания, но и навыки самостоятельного поиска информации.

Игровые цифровые задания особенно полезны при повторении и закреплении материала. Викторины, языковые соревнования, задания на скорость и интерактивные игры позволяют повторять изученные слова и правила в более эмоциональной форме. Например, учитель может организовать игру, в которой учащиеся должны быстро определить часть речи, исправить ошибку или подобрать синоним. Такие задания могут применяться как индивидуально, так и в группах.

Цифровые ресурсы могут использоваться и во внеурочной деятельности. Учащиеся могут создавать небольшие презентации, электронные словари, тематические проекты, видеоролики или цифровые постеры на русском языке. Например, по теме «Моя школа» учащиеся могут подготовить презентацию с фотографиями и краткими описаниями, а затем представить её на русском языке. Такая деятельность позволяет соединить изучение языка с творческой работой и способствует практическому использованию полученных знаний [7, с. 260–262].

Рисунок №1- Практика использования цифровых технологий в отборе

персонала

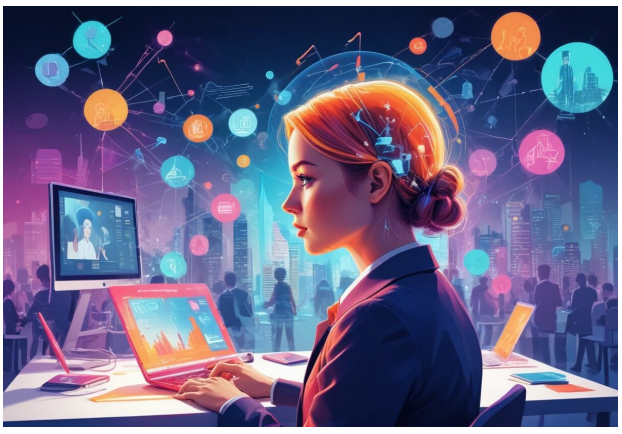

Важным направлением является также организация обратной связи и рефлексии. В конце урока учитель может предложить учащимся ответить на несколько коротких вопросов в цифровой форме: что нового они узнали, что было сложным, какое задание понравилось больше всего и что необходимо повторить. Полученная информация помогает учителю оценить эффективность урока и опре-

делить дальнейшие направления работы.

Важным преимуществом является наглядность учебного материала. Цифровые ресурсы позволяют одновременно использовать текст, изображение, звук и видео. Это особенно полезно при изучении русского языка, поскольку многие языковые явления требуют большого количества примеров. Например, при изучении новой лексики изображение может помочь понять значение слова, аудиозапись — услышать правильное произношение, а интерактивное упражнение — закрепить его употребление в речи. Таким образом, один и тот же материал может восприниматься учащимися через разные формы представления информации.

Ещё одним преимуществом является быстрая обратная связь. При выполнении цифровых тестов и интерактивных упражнений учащийся часто может сразу увидеть правильность своего ответа. Это позволяет своевременно обнаружить ошибку и повторить необходимый материал. Для учителя такая обратная связь также имеет большое значение, поскольку позволяет быстро определить, какие темы усвоены хорошо, а какие требуют дополнительного объяснения или закрепления [7, с. 262–264].

Цифровые ресурсы создают возможности для индивидуализации обучения. Учащиеся отличаются уровнем подготовки, темпом работы и потребностями в дополнительной практике. Используя цифровые задания разной сложности, учитель может предложить каждому учащемуся подходящий уровень работы. Более подготовленные ученики могут выполнять дополнительные задания, а учащиеся, испытывающие трудности, могут повторить материал и выполнить дополнительные упражнения. Это позволяет сделать учебный процесс более гибким.

Определённые трудности связаны и с качеством образовательного контента. Не каждый материал, найденный в интернете, соответствует учебной программе, возрасту учащихся или требованиям к достоверности информации. Некоторые задания могут содержать ошибки, неточности или быть методически неподходящими. Поэтому учителю необходимо проверять используемые ресурсы и выбирать только те материалы, которые соответствуют образовательным целям.

Ещё одной проблемой является снижение самостоятельности при неправильном использовании цифровых инструментов. Если учащиеся постоянно получают готовые ответы или используют цифровые средства для выполнения всей работы вместо самостоятельного мышления, это может ограничивать развитие их собственных навыков. Особенно важно контролировать этот аспект при выполнении письменных работ, творческих заданий и проектов. Цифровой ресурс должен помогать учащемуся учиться, а не полностью заменять его деятельность.

Положительное значение имеет также повышение учебной активности. При использовании цифровых ресурсов учащиеся получают возможность не только слушать объяснение учителя, но и самостоятельно выполнять задания, выбирать варианты ответа, анализировать ошибки и повторно выполнять упражнения. Такая деятельность способствует переходу от пассивного восприятия материала к более активной форме обучения. При этом учащиеся получают возможность проявлять инициативу и самостоятельно контролировать отдельные этапы своей работы [8,с.250–253].

Важным результатом является возможность оперативной обратной связи. При выполнении цифровых тестов и интерактивных упражнений учащийся может сразу определить правильность своего ответа. Это позволяет своевременно обнаруживать пробелы в знаниях и возвращаться к материалу, который вызывает затруднения. Для учителя полученные результаты также имеют практическое значение: они помогают определить, какие языковые темы требуют дополнительного объяснения или повторения.

Таким образом, цифровые образовательные ресурсы становятся важной частью современного процесса обучения русскому языку. Их использование позволяет расширить традиционные формы обучения и создать более разнообразную, интерактивную и доступную образовательную среду. Интерактивные упражнения, образовательные платформы, мультимедийные материалы, онлайн-тесты, электронные словари и игровые ресурсы могут применяться на различных этапах урока: от мотивации и объяснения нового материала до его закрепления, контроля и рефлексии.

Проведённый анализ показывает, что грамотное использование цифровых ресурсов способно положительно влиять на мотивацию учащихся. Возможность выполнять интерактивные задания, получать быструю обратную связь, работать с аудио- и видеоматериалами, самостоятельно искать информацию и выполнять задания в индивидуальном темпе способствует повышению интереса к изучению русского языка. Кроме того, цифровые инструменты создают дополнительные условия для развития чтения, письма, аудирования, говорения и расширения словарного запаса учащихся.

Вместе с тем цифровизация обучения имеет определённые ограничения. Технические проблемы, информационная перегрузка, некачественный образовательный контент, отвлекающие факторы и чрезмерная зависимость от цифровых инструментов могут снижать эффективность учебного процесса. Поэтому использование цифровых ресурсов должно быть педагогически обоснованным и соответствовать целям урока, возрасту и уровню подготовки учащихся [8, с. 253–256].

Следовательно, перспективность использования цифровых образовательных ресурсов в преподавании русского языка связана с возможностью объединить традиционные педагогические методы с современными цифровыми технологиями. Их целенаправленное и грамотное применение может способствовать формированию устойчивого интереса к русскому языку, повышению учебной актив-

ности и созданию условий для более эффективного обучения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Полат Е. С., Бухаркина М. Ю., Моисеева М. В., Петров А. Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — Москва: Академия, 2009. С. 263 –272 .

[2] Хуторской А. В. Современная дидактика: учебник для вузов. — Санкт-Петербург: Питер, 2001. С. 542 – 544.

[3] Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. — Москва: Народное образование, 1998. С. 247 –256.

[4] UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. — Paris: UNESCO,2023. С. 59 – 64 .

[5] Босова Л. Л., Босова А. Ю. Информатика: учебник для общеобразовательных организаций. — Москва: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2021. С. 205 –208.

[6] Роберт И. В. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: учебно-методическое пособие. — Москва: Дрофа, 2008. С. 309 – 312.

[7] Андреев А. А. Педагогика высшей школы: новые образовательные технологии. — Москва: Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2002. С. 261 –264.

[8] Бим И. Л. Теория и практика обучения русскому языку как иностранному. — Москва: Русский язык, 1988. С. 250 –256.

3

3-SEKCIYA

Baslawısh bilimlendiriwde pedagoglardıń kásiplik sheberligin rawajlandırıwda xalıqaralıq tájiriybelerdi engiziw

Nukus, 16-oktabr 2026 • 22 maqala · 298–361-bet

Konferenciya maqalası QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379935

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINIŃ KREATIVLIGIN RAWAJLANDIRIWDA TÁRBIYA SABAǴÍN STEAM TÁLIMI MENEN INTEGTACIYALAW

Allashova Nursulu Urınbaevna[a]

* *Correspondence to: Allashova Nursulu Urınbaevna. E-mail: nursuluallashova@gmail.com*

a *Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq, sheberlik orayı aǵa oqıtıwshısı*

Annotatsiya

Mazkur maqolada STEAM ta'lim tizimi nima va uning vazifalari haqida, kreativlik tushunchasi, dars davomida kreativlikning o'rni, o'quvchilarning kreativligini rivojlantirishda STEAM ta'limining samaradorligi va maktablarda Tarbiya darslarida o'quvchilardagi kreativlikni shakillantirish haqida tushunchalar berilgan. Davomida esa, bu ta'lim tizimini boshlang'ich sinflarda qollansa qanday natija bo'lishi haqida qisqacha tushunchalar berilgan.

Kalit so'zlar: kreativlik, darsliklar, boshlang'ich sinf, STEAM ta'limi, ta'lim tizimi

Аннотация

В данной статье представлены понятия о том, что такое система образования STEAM и ее задачи, понятие креативности, роль креативности во время урока, эффективность STEAM-образования в развитии креативности учащихся и формирование креативности у учащихся на уроках воспитания в школах. Далее дается краткое представление о том, каким будет результат при использовании этой системы образования в начальных классах.

Ключевые слова: креативность, учебники, начальные классы, STEAM-образование, система образования

Abstract

This article provides insights into what the STEAM education system is and its objectives, the concept of creativity, the role of creativity during lessons, the effectiveness of STEAM education in developing students' creativity, and the formation of students' creativity in Upbringing classes at schools. Subsequently, a brief explanation is provided regarding the results of applying this educational system in primary grades.

Keywords: creativity, textbooks, primary school, STEAM education, educational system

Respublikamızda sońǵı jılları innovaciyalıq hám kreativ pikirleytuǵın, zamanagóy kadrlar tayarlaw, jaslardı watansúyiwshilik ruwxında, joqarı mánawiyatlı etip tárbiyalaw, bilimlendiriw sistemasında bilimlendiriw nátiyjeliligin jáne de arttırıw, intellektual bárkamal áwladtı tárbiyalawdıń normativ tiykarları jaratılmaqta. "Elimizdi innovaciyalıq rawajlandırıw strategiyası hám mexanizmleri, bárinen burın, usı mámlekette jaratılǵan intellektual hám ilimiy-texnikalıq potencialınan qanshelli nátiyjeli paydalanatuǵınımız benen tıǵız baylanıslı. Pánlerdi tereńlestirilgen halda oqıtıw, ilimiy hám innovaciyalıq jetiskenliklerdi ámeliyatqa engiziwdiń nátiyjeli mexanizmin jaratıw" tiykarǵı wazıypalar etip belgilendi.[1] Sońǵı waqıtları tálim-tárbiya beriwde oqıtıwshı dástúriy emes sabaq túrin ámelyatta qollaydı.Sebebi bul sabaq formasında belsendilik tek oqıwshılar tárepinen ámelge asırıladı, hár oqıwshı erkin pikirleydi, birgelikte islesedi, oqıtıwshı hám oqıwshı birgelikte qarar qabıl etedi. Bunnan basqada bul sabaq formasında tálimniń túrli usıl hám formalarınan paydalanadı hám de alǵan bilimlerin ámelyatta qalay qollaw usılların sabaq barısında úyrenedi hám qollaydı.

Bizge belgili bolǵanınday oqıwshılardıń hár tárepleme tálim alıwı ushın tálim sistemasında shet el tájriybeleri qollanılmaqta. Bulardıń ishinde Ámerikada islep shıǵılǵan STEAM tálimi esaplanadı. STEAM- (tábiyiy pán, texnologiya, injenerlik, sanat (kórkem óner), matematika) sıyaqlı bes tarawdıń jıyındısın óz ishine alǵan. Onıń tiykarǵı ideyası sonnan ibarat, ámeliyat teoriyalıq bilimler sıyaqlı áhmiyetli. Yaǵnıy, úyreniw waqtında biz tek ǵana miyimiz benen emes, al qolımız benen de islewimiz kerek. STEAM jantasıwınıń tiykarǵı ayırma-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

shılığı sonda, balalar hár túrli temalardı tabıslı úyreniw ushın hám miyin, hám qolların isletedi [2;8]. Pánlerdi oqıtıwda STEAM (science, technology, engineering and mathematics) qatnası:

STEAM - Bilimlendiriwdi real turmis penen baylanıstırıwshı texnologiya. STEAM jantasıwınıń tiykarǵı ideyası: ámeliyat teoriyalıq bilim sıyaqlı júdá áhmiyetli.

S - pán.

T-texnologiya.

E - injenerlik.

A - kórkem óner

M – matematika. Bilimlendiriwde jańa jantasıw qalay payda boldı? STEAM Amerikada islep shıǵılǵan. STEAM jantasıwınıń eń belgili úlgisi Massachusets Texnologiyalar Instituti (MIT). Bul belgili universitettiń uranı "Mind and hand" – "Aqıl hám qol" Massachusets Texnologiya instituti STEAM kursların islep shıqtı hám hátte ayırım oqıw orınlarında STEAM bilimlendiriw orayları jaratıldı.

STEAM oqıwshılarda tómendegi áhmiyetli qásiyet hám kónlikpelerdi rawajlandırıwǵa járdem beredi:

1. mashqalalardı keń túsiniw;
2. dóretiwshilik pikirlew;
3. injenerlik jantasıw;
4. kritikalıq pikirlew;
5. ilimiy metodlardı túsiniw hám qollaw; [3;213-214]

Bul tálimde oqıwshılar tiykarınan integraciyalanǵan tálim tiykarında bilim aladı. Jánede tálimge STEAM jandasıw arqalı házirgi kúndegi global mashqalalardı da úyrenedi hám oǵan sheshim tabıw jolların da izleydi. Nátiyjede oqıwshılar ámeliy tárepten qábiletke itibar beredi, óz dóretiwshiligin rawajlandıradı hám teńlesleri menen birge islesiwdi úyrenedi. Álbette bunday tálim túrleri oqıwshılarda hár tárepleme kreativlikti hámde oqıwshılardaǵı fundamental bilimlerdi funksional bilimlerge kóshirsek boladı. Yaǵnıy alǵan bilimlerin kreativlik penen ámelyatta qollay aladı. Kreativlik - shaxsti rawajlandırıwshı kategoriya sıpatında insan ruwxıylığınıń ajıralmas bólegi bolıp, shaxstıń ózin-ózi rawajlandırıw faktorı, jeke pidayılıqtıń tiykarı, shaxs iyelegen bilimlerdiń kóp qırlılığında emes, al jańa ideyalarǵa umtılıwda hám ornatılǵan stereotiplerdi jańalıq jaratıw procesin reformalaw hám ózgertiwde, turmıslıq mashqalalardı sheshiw procesinde kútilmegen hám ádettegi emes qararlar qabıl etiwde kórinedi. Dóretiwshilik procesin shólkemlestiriw hám basqarıwdıń quramalılığı sonda, onda dóretiwshilik individualliktiń tek sanalı emes, al sanasız túsinikleri payda boladı. [4;120]

Juwmaqlap aytqanda STEAM tálimi oqıwshılarda alǵan teoriyalıq bilimlerdi ámeliy qollana alıw kónlikpesine úyretedi. Álbette bul tálimdi hár bir sabaqta qollanıw arqalı oqıwshılarda kreativlik joqarı dárejede rawajlanadı. Jánede bul tálim tiykarında balalar alǵan bilimlerin haqıyqıy turmısta dus keletuǵın mashqalalardı sheshiwde qollanadı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiaysi to'g'risida" 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. https: // lex.uz/docs/5841063.

[2] Maxmudazimov Yulduz "MAKTABGACHA TA'LIMDA STEAM TEXNOLOGIYALARI" O'quv qo'llanma TAMADDUN Toshkent – 2022

[3] M.O.Karimova, D.K.Rafikova, B.X.Baydjanov PEDAGOGIK KOMPETENTLIK VA KREATIVLIK ASOSLARI O'QUV QO'LLANMA Farg'ona – 2021, 248-b.

[4] Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiya si. 0'quv qo'llanma./R.Mavlyanova, N.Raxmankulova. - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. - Toshkent. Voris nashriyoti, 2013. - 240 b.

Konferenciya maqalası QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379937

OQIWSHILARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENCIYANI QÁLIPLESTIRIWDIŃ SOCIALLIQ-PEDAGOGIKALIQ HÁM PSIXOLOGIYALIQ BAǴDARLARI

Utemuratov Bayrambay Kulmuratovich[a]

a *Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik orayı Mektepke shekemgi, baslawısh hám arnawlı tálim metodikaları kafedrası docenti, f.i.k. docent*

Oqıwshılarda kommunikativ kompetenciyanı qáliplestiriw búgingi kúnde ayrıqsha áhmiyetke iye bolmaqta. Tayanısh kompetenciya sipatında kommunikativ kompetenciyanı qáliplestiriw ulıwma milliy bağdarlamada jetekshi orında turadı. Sebebi oqıwshılarda qáliplesken kommunikativ kompetenciyanıń dárejesi olardıń sociallasqanlığın kórsetedi. Sebebi, kommunikativ kompetenciya insan turmısınıń tiykarǵı quramlıq bólegi bolıp esaplanadı. Kommunikativ kompetenciya birinshi gezekte hár bir shaxstıń nátiyjeli sóylesiw imkaniyatı bolıp esaplanadı.

Kommunikativ kompetenciya zamanagóy kompetenciyalıq bilimlendiriw paradigmasında shaxstıń nátiyjeli qarım-qatnasqa kirisiwi, informaciya almasıwı, sociallıq qatnasıqlardı jolǵa qoyıwı hám de birge islesiw iskerligin shólkemlestiriwdi támiyinlewshi kompleks kompetenciya sıpatında talqılanadı. Oqıwshılarda qarım-qatnastı nátiyjeli ámelge asırıwda bul kompetenciyanıń bir qatar funkciyaları áhmiyetli metodologiyalıq hám ámeliy áhmiyetke iye.

Informaciya almasıwó informaciyalıq funkciyası kommunikativ kompetenciyanıń tiykarǵı funkciyası esaplanadı. Bul funkciya oqıwshılardıń pikir, bilim, tájiriybe hám ideyaların awızeki hám de jazba formada anıq, logikalıq hám izbe-iz bayan etiwin támiyinleydi. Bilimlendiriw procesinde informaciyanı durıs jetkeriw hám qabıl etiw bilimlerdi nátiyjeli ózlestiriwdiń áhmiyetli shárti bolıp esaplanadı.

Kommunikativ kompetenciya sıpatlamasında strukturalıq bólimler bar bolıwı menen birge, bul elementler qatarınan oqıwshılardıń sıpatları, onıń minez-qulıq túrleri, sonday-aq, kommunikaciyanıń ótiwine tán individual process te kórinedi. Bul atamanıń mazmun-mánisi tómendegi túsiniklerdi óz ishine alıwı menen táriyiplenedi: kommunikativlik sawatlılıq, kommunikativlik qábiletler, kommunikativlik jetiklik, verbal kommunikativlik kompetenciya, sóylew kompetenciyası, sociolingvistik kompetenciya, kommunikativlik kónlikpeler hám basqalar. Atama shegaralarınıń anıq belgilenbegenligi oǵan kóplegen anıqlamalar beriwge sebep bolmaqta.

Sırt el psixologlarınıń jumıslarında "kommunikaciyalıq kompetenciya" atamasınan erkin túsinik sıpatında paydalanıwǵa baylanıslı qatnaslar joq. K.Dansiger [1], Dj. Waymen [2], Y.Xabermas [3] hám basqa qánigeler ótken XX ásirdiń 50-jıllarınıń aqırınan baslap kompetenciyanıń hár qıylı tárepleri: akademiyalıq, perseptivlik, emocional, konceptual, social hám basqalardı keń kólemde úyrengen. Olar tiykarınan "sociallıq-psixologiyalıq kompetenciya" degen keń kólemli túsinikti qollanıp kelgen.

Ózbek psixologlardan D.A.Sobirova "Zamanagóy psixologiyada kommunikativ kompetenciya mashqalasınıń izertleniwi" [4], F.I.Haydarov bolajaq psixologlar kásiplik kommunikativ kompetenciyasın rawajlandırıwdıń psixologiyalıq ózgeshelikleri [5], G.Asqarova "Kommunikativ kompetenciya pedagog-psixologtıń kásiplik qáliplesiw faktorı sıpatında" [6], H.F.Umaraliyeva "Studentlerde kommunikativ kompetenciyanıń gender faktorları tiykarında sociallıq-psixologiyalıq analizi" [7], Sh.M.Tajibayev "Kommunikativ kompetenciya hám ekskursiya basshıları iskerliginde gender teńlik: psixologiyalıq analiz" [8] sıyaqlı izertlewlerde kommunikativ kompetenciya mashqalasın izertlegen.

Kommunikativ kompetenciya - sóylesiw quralları hám usıllarınıń birligine erisiletuǵın psixologiyalıq hám pedagogikalıq jaqtan shólkemlestirilgen sistema. Kompetenciyalar túsinigi pedagogika ilimi ushın jańa túsinik emes. Intuitiv hám sanalı túrde til sisteması haqqındaǵı bilimdi ózlestiriw procesinde, grammatikalıq jaqtan durıs gápler dúziwge tiykar bolatuǵın bilim názerde tutıladı hám bul "kompetenciya" ataması menen belgilenedi. Onıń ámeliy kórinisi bolsa sóylew arqalı sistema haqqındaǵı bilimdi kórsete alıw sheberliginen ibarat. "Kompetenciya" atamasınıń bunday túsinigi lingvistikanıń pedagogikalıq tásiri tiykarında

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

qáliplesken bolıp, ol til haqqındağı ilim sheńberinde grammatikağa qarım-qatnastı basqarıw quralı sıpatında tiykarǵı áhmiyetli orın ajıratqan.

Kommunikativ kompetenciya insannıń jağdaylar menen baylanıslı sharayatlarda kommunikativ funkciyalardı ámelge asırıw qábileti. Qánige kommunikativ kompetenciyanıń tiykarı sıpatında sáwbetlesiwshiniń kózqarasın qabıl ete alıwı, sóylesiwdiń sáwbetlesiwshige túsinikli bolıwına erisiwdi názerde tutqan halda shólkemlestiriw zárúrligin qoyadı. Kommunikativ kompetenciya ólshemi sáwbetlesiwshilerdiń sóylesiwdi dawam ettiriw, dialogti rawajlandırıw tilegi bolıp tabıladı. Onıń atap ótiwinshe, sáwbetlesiwshiler qarım-qatnasta jeterli kommunikativlik sheberlikke iye bolmasa hám dialog procesinde ayırım qıyınshılıqlardı sezse de, olarǵa tán bolǵan kommunikativlik sebepli, jumısta ulıwma maqsetlerge erisiw ushın qarım-qatnas procesine qızıǵıwshılıq penen qarawı múmkin.

Kommunikativ kompetenciyanıń belgili dárejesine iye bolgan shaxs sóylesiwge kiriskende, ol ózin-ózi húrmet etiw hám ózin-ózi ańlawdıń belgili dárejesine iye boladı. Sonda ǵana shaxs baylanıs procesiniń subyektine aylanadı. Bul jeke kommunikativlik ortalıqtı shólkemlestire alıw, individual kommunikativlik aralıqtı belgilew, usı jağdayǵa beyimlesiw qábileti hám háreketi erkinligin ańlatadı.

Kompetenciya bir qatarda qarım-qatnas mádeniyatına ámel etiw, sáwbetleske húrmet, ádep, shın kewillik hám unamlı tásir etiwdi de óz ishine aladı. Elimiz pedagogları kommunikativ kompetenciyanı tálim-tárbiya nátiyjeliligin támiyinlewshi faktor sipatında bahalagan. Qánigeler tárepinen oqıtıwshınıń bilimdi qalay shólkemlestiriwi, klasta qanday ortalıq jaratıwı, oqıwshını qalay tıńlawı hám oǵan qanday tásir kórsetiwi tikkeley kommunikativ kompetenciyaǵa baylanıslı ekenligi atap ótilgen. Kommunikativ kompetenciya sóylesiw procesi subyektleriniń ózin-ózi analiz etiwi, sóylesiw usılların jetilistiriwi, jağdayǵa beyimlesiwi menen rawajlanadi.

Oqıwshılarda kommunikativ kompetenciyanı qáliplestiriw mashqalası pedagogikanıń áhmiyetli máselesi sıpatında kórinbekte. Kommunikativ kompetenciya basqa tayanish kompetenciyalardıń elementlerin ózinde jámlegen integrativ xarakterdegi kompetenciya bolıp esaplanadı. Onıń mazmunı áhmiyeti, pedagogikalıq-psixologiyalıq tábiyattı túsiniwge baylanıslı kóplegen izertlewler alǵa súrilgen. Kóplegen qánigeler kommunikativ kompetenciyanı birinshi gezekte bir shaxs penen ekinshi shaxs penen baylanıs, qarım-qatnas ornatıw quralı sıpatında bahalagan.

Kommunikativ kompetenciya shın mánisinde shaxstıń tayanısh sıpatlaması esaplanadı. Sonıń ushın da kommunikativ kompetenciya hár bir shaxs ushın zárúr bolıp, insan hám jámiyettiń turmıs sapasın arttıradı, shaxstıń sociallasıwın jedellestiredi. Biz izertlewlerimizde oqıwshılarda kommunikativ kompetenciyanı qáliplestiriwdiń teoriyalıq tiykarları, pedagogikalıq sharayatları hám metodikalıq támiynatın anıqlastırıw hám jetilistiriw procesinde joqarıda kórip shıǵılǵan psixologiyalıq-pedagogikalıq jantasıwlarǵa súyenemiz.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Danziger K. Interpersonal communication. - New York. 1976.

[2] Wiemann J.M. Explication and Test of a Model of Communicativ e Competence // Human Communication Research. - 1977. - Vol. 3. - No. 3. - P. 195-213.

[3] Habermas J. Towards a Theory of Communicative Competence // Inquiry. - 1970. - Vol. 13. - No. 1-4. - P. 360-375.

[4] Sobirova D.A. Zamonaviy psixologiyada kommunikativ kompetentlik muammosining tadqiq etilishi / D. A. Sobirova // Science and Education. - 2022. - T. 3, № 4. 781-786-b.

[5] Haydarov F.I. Bo'lg'usi sport psixologlarining kasbiy kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning psixologik xususi yatlari / F. I. Haydarov // Наука и инноватsии. - 2024. - T. 1, № 1. - C. 295-300.

[6] Аскарова Г. Коммуникативная компетентность как фактор профессионального становления педагога-психолога / Г. Аскарова, Р. Рахимова // Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. - 2025. - T. 3, № 1. - C. 15-18.

[7] Umaraliyeva H.F. Talabalarda kommunikativ kompetentlikning gender omillari asosida ijtimoiy-psixologik tahlili / H.F. Umaraliyeva // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. - 2026. 366-371-b.

[8] Тажибаев Ш.М. Коммуникативная компетентность и гендерное равенство в деятельности экскурсоводов: психологический анализ / Ш.М. Тажибаев // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. - 2026. 98-103-b.

Konferenciya maqalası QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379945

BASLAWISH KLASS SABAQLIQLARINIŃ JAŃA ÁWLADI: KOMPETENCIYA HÁM ÁMELIYAT INTEGRACIYASI

Yusupova Gulshiraxan Zinatdinovna[a]

Annotaciya

Bul maqalada ámeldegi baslawısh (1-4) klass sabaqlıqlarınıń mazmun-mánisi, olardı jaratıwda tiykar etip alınǵan xalıqaralıq standartlar, aldınǵı shet el tájriybeleri úlgileri, sonıń menen birge sabaqlıqlardaǵı berilgen ayırım ádebiy hám ilimiy materiallar tiykarında jaratılǵan ámeliy tapsırmalar sisteması hám logikalıq shınıǵıwlar analizi sáwlelengen.

Gilt sózler: Jańa áwlad sabaqlıqları, Milliy oqıw bagdarlaması, aldınǵı shet el tájriybeleri, 4K modeli, integraciya, diferensiyal tálim, ámeliy tapsırma

a *p.i.f.d (PhD), docent, Qaraqalpaqstan Respublikası pedagogikalıq sheberlik orayı, Mektepke shekemgi, baslawısh hám arnawlı tálim metodikaları kafedrası*

Аннотация

В данной статье освещается суть и содержание действующих учебников для начальных (1-4) классов, международные стандарты, взятые за основу при их создании, образцы передового зарубежного опыта, а также анализ системы практических заданий и логических упражнений, созданных на основе некоторых литературных и научных материалов, представленных в учебниках.

Ключевые слова: Учебники нового поколения, Национальная учебная программа, передовой зарубежный опыт, модель 4К, интеграция, дифференцированное обучение, практическое задание

Abstract

This article examines the essence and content of existing textbooks for primary (1-4) grades, the international standards taken as a basis for their creation, examples of advanced foreign experience, and an analysis of the system of practical tasks and logical exercises created based on some literary and scientific materials presented in the textbooks.

Keywords: New generation textbooks, National Curriculum, advanced foreign experience, 4K model, integration, differentiated learning, practical assignment

Ózbekstan Respublikasınıń xalıqaralıq bilimlendiriw talaplarına beyimlesiwi baslawısh bilimlendiriw sistemasınan baslandı. Búgingi kúnde 1-4–klaslarda ámeldegi sabaqlıqlar qurǵaq yadlawǵa emes, al kompetenciyalıq qatnasqa (4K modeline) tiykarlanǵan. Jańa áwlad sabaqlıqlarınıń túp mánisi balaǵa bilim beriw menen birge, onı turmısta qollanıw kónlikpesin qáliplestiriwden ibarat.

2022-jıl 11-maydaǵı PP-134-sanlı Prezident Pármanında 2022-2026-jıllarda xalıq bilimlendiriw tarawın milliy rawajlandırıw baǵdarlamasınıń birinshi bántinde jergilikli hám sırt el avtorları tárepinen jaratılǵan zamanagóy sabaqlıqlardı ámeliyatqa engiziwdi názerde tutqan. [1] Usı pármandı basshılıqqa alıp búgingi kúnde UOB de oqıwshılarımız basqıshpa-basqısh jańa áwlad sabaqlıqları menen táminlenbekte.

Jańa áwlad sabaqlıqların jaratıwǵa qoyılatuǵın tiykarǵı talaplar

Zamonaviy sabaqlıqlar tek maǵlıwmat beriwshi derek bolmastan, al oqıwshınıń tereń oylawın, izleniwshenligin támiyinleytuǵın qural bolıwı shárt. Bul baǵdarda tómendegi tiykarǵı talaplar belgilenedi:

1. Milliy Oqıw Baǵdarlamasına (MOB) saylıq: Sabaqlıq mazmunı mámleketlik tálim standartlarına, oqıw rejesinde belgilengen nátiyjelerge hám pánler boyınsha qáliplesiwshi bazalıq kompetensiyalarǵa tolıq juwap beriwı;
2. Ilimiylik hám anıqlıq: Sabaqlıqqa kirgizilgen barlıq faktler, túsinikler hám maǵlıwmatlar házirgi ilim–pán jetiskenliklerine tiykarlanǵan bolıwı;
3. Jas hám psixologiyalıq ózgesheliklerge iye bolıwı: Materiallardıń kólemi, tilining quramalılıǵı, shrift hám kórsetpeli qurallar (illyustratsiya) oqıwshılardıń fiziologiyalıq ham psixologiyalıq imkaniyatlarına sáykes bolıwı;

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

4. Kompetentsiyaǵa (PIRLS, TIMSS, PISA) baǵdarlanǵanlıq: Tapsırmalar bilimdi ámeliyatta qollanıwǵa, tekst penen islesiwge hám logikalıq pikirlewge baǵdarlanıwı tiyis. [2]

Baslawısh (1-4) klaslar ushın bilimlendiriw mazmunı, oqıw materialları hám sabaqlıqlardı jaratıw tiykarları balalardıń psixofiziologiyalıq ózgeshelikleri, zamanagóy pedagogikalıq qatnas hám mámleketlik bilimlendiriw standartlarına súyenip, 4K modeli (Kritikalıq qatnas) Kollaboraciya (Jámáátte islew): Balalardı toparlarda, birgelikte islewge úyretiwshi tapsırmalar jaratıw. Kommunikaciya (Sóylesiw): Sóylewdi rawajlandırıw, óz pikirin erkin hám anıq bayanlaw kónlikpeleri. Kreativ pikirlew (Dóretiwshilik): Standartlardan tısqarı, ádettegidey emes hám dóretiwshilik jantasıwlardı talap etetuǵin shınıǵılarlardı islep shıǵıwdı názerde tutadı.

Jańa ávlad sabaqlıqlardı jaratıwda xalıqaralıq tájriybelerdi mexanikalıq túrde kóshirip alıw (kóshirmeshilik) unamsız nátiyjelerge alıp keledi. Kerisinshe, durıs qatnasta bolıw – dúnyajúzlik aldınǵı metodologiyanı milliylik tiykarına sińdiriw (integraciyalaw) bolıp tabıladı.

Házirgi dáwirde sabaqlıqlardı jaratıwda júzege kelip atırǵan talaplar jergilikli milliy baǵdarlama menen rawajlanǵan mamleketlerdiń (máselen, Finlyandiya, Singapur, Koriya, Yaponiya) aldınǵı tájriybeleriniń úlgilerinen paydalanıwdı talap etedi.

Sabaqlıqtıń texnikalıq dúzilisine itibar beretuǵın bolsaq, Baslawısh (1-4) klasslardıń ámeldegi jańa ávlad sabaqlıqlarında vizual illyustraciya, reńler psixologiyası hám grafikalıq organayzerler tek ǵana bezew emes, al bilim beriw nátiyjeliligin arttırıwshı tiykarǵı metodikalıq qural bolıp esaplanadı.

Vizual tartımlılıq hám reń–báreńlik (Reńler psixologiyası) 6-10 jaslı balalardıń dıqqatı tiykarınan ıqtıyarsız dıqqat boladı, yaǵnıy olardıń názerin ıqtıyarsız jarqın, qızıqlı hám ádettegidey emes nárseler tartadı. Ámeldegi sabaqlıqlar mine usı ózgeshelikti esapqa alıp joybarlastırılǵan: Temalar hám bloklar reńler menen ajıratılǵan: Sabaqlıqlardaǵı hár bir bap yamasa úlken bólim belgili bir reń fonında berilgen. Máselen, «Tábiyat hám biz» bólimi jasıl, «Logikalıq máseleler» bólimi hawa reń elementler menen ajıratılǵan. Bul balaǵa kitap ishinde navigaciyalawdı (baǵdar alıwdı) úyretedi. Sharshawdıń aldın alıw: Betlerdegi aq keńislik hám reńli illyustraciyalardıń qatnası sonday teńlestirilgen bolıp, teksttíń kópligi balanı sharshatıp qoymaydı. Reńler júdá toyınǵan hám kózdi awırtpaytuǵın tábiyiy tonlarda tańlanǵan. Illyustraciyalardıń metodikalıq wazıypası (syujetlilik hám qaharmanlar) eski sabaqlıqlardaǵı súwretler tek gana tekstke qosımsha bolsa, ámeldegi sabaqlıqlardaǵı súwrettiń ózi tekst hám tapsırma xızmetin atqaradı: Turaqlı qaharmanlar (sayaxatshılar): Sabaqlıqlarda kitaptan kitapqa oqıwshı menen birge «ósip baratuǵın» qaharmanlar (máselen, ziyrek balalar, dana haywanlar, robotlar) sáwlelengen. Bala sabaqtı ápiwayı tapsırma dep emes, al usı qaharmanlar menen birgeliktegi waqıya yamasa sayaxat sıpatında qabıl etedi. Sabaqlıqlardıń ekinshi «Novda» 2026 basılımında «Ana tili» hám «Oqıw sawatlılıǵı» sabaqlıqları 2 bólim bolıp, «Matematika» sabaqlıǵı bolsa tórt bólim yaǵnıy hár bir sherekke bir kitaptan oqıwshılarǵa qolaylı etip islengen.

Sabaqlıqlardıń janında oqıwshınıń tapsırmanı orınlaw dápterleri de sabaqlıqtaǵı berilgen materiallarǵa say tapsırmalar islep shıǵılǵan. Bul balalardıń ótilgen temalardı ózlestiriwde bekkemlewshi qural waziypasın atqaradı. Endi sabaqlıqlardıń mazmunına keletuǵın bolsaq, máselen 1–2–klass «Ana tili» hám «Oqıw sawatlılıǵı» sabaqlıqlarında balalarǵa tayar tekst beriwden aldın, waqıyalar izbe–izliginde komiks usılındaǵı súwretler sáwlelengen. «Súwret tiykarında tekst dúziń» yamasa «Súwrette ne qáte?» bul tapsırmalar arqalı bala súwretlerge qarap waqıyanı ózi kóz aldına keltiredi, sóz baylıǵın arttıradı. Sondayaq berilgen tekstler tek ǵana oqıw ushın emes, al, teksttegi jasırın mánislerdi tabıw, avtor maqsetin túsiniw, tekst tiykarında óz juwmaǵın qáliplestiriwge qaratılǵan soraw hám tapsırmalardan ibarat.

(1-súwret)

Sonıń menen birge bul sabaqlıqlardaǵı tapsırmalar logikalıq hám kreativlikke baǵdarlanǵanlıǵı menen xarakterlenedi. Dástúriy sabaqlıqlardaǵı tapsırmalar kóbinese «Yadlap alıń», «Kóshirip jazıń» yamasa «Sorawlarǵa juwap beriń» formasında bolıp, olar repraduktiv (qaytalawshı) xarakterge iye edi. Jańa ávlad sabaqlıqlarında bolsa tapsırmalar kreativ (dóretwshilik) hám logikalıq (analitik) oylawǵa baǵdarlanǵan.

Kommunikaciya hám qarım-qatnas: Sabaqlıqlarda hárbir tema aqırında «Dostińiz benen talqılań», «Siz qanday jol tutqan bolar ediniz?» sıyaqlı keys-stadi tapsırmaları bar bolıp, bul balalardıń sóylewi hám qarım-qatnas mádeniyatın (4K niń kommunikaciya quramlıq bólimi) rawajlandıradı.

(2-súwret)

Tapsırmalardıń grafikalıq organayzerler menen beriliwi jana ávlad sabaqlıqlarınıń eń úlken jetiskenligi – abstrakt maglıwmatlardı vizual kóriniske keltiriwshi grafikalıq organayzerler (pikirler kartası, kesteler, diagrammalar, Venn diagrammaları) sisteması. Bul balada maǵlıwmatlardı sistemalastırıw kónlikpesin qáliplestiredi: Venn diagramma (Salıstırıw): Máselen, 3-klass sabaqlıǵında «Jabayı hám úy haywanları» yamasa eki túrli ertek qaharmanların salıstırıw tayar tekst arqalı berilmeydi. Balalarga eki kesilisken sheńber (Venn diagramma) berilip, olardıń parıqlı hám ulıwma táreplerin vizual jaylastırıw tapsırıladı. Bul analitikalıq (kritikalıq) pikirlewdi rawajlandıradı. Kognitiv kesteler hám T – sızılması: Durıs hám nadurıs is-háreketlerdi, paydalı hám ziyanlı ádetlerdi ajıratıw ushın balalar sabaqlıqtıń shınıǵıw dápterinde tayar grafikalıq kestelerdi toltıradi. Aqıl kartası (Mind Mapping): Qanday da bir temanı (máselen, «Gúz máwsimi») úyreniwde orayda bir súwret hám onnan tarqalǵan tarmaqlı shaqalar (Hawa rayı, zúráát, kiyimler) sxematikalıq tárizde beriledi.

Bul balanıń yadın kúsheytedi, sebebi miy maǵlıwmattı sızıqlı tekstke qaraǵanda tarmaqlanǵan sxemada tezirek saqlap qaladı. «Klaster» hám «Shınjırlar»: Matematikalıq ámellerdi orınlawda yamasa sózlerden gápler jasawda oqıwshıǵa baǵdar kórsetiwshi strelkalar járdem beredi.

Ámeldegi 1-4 matematika sabaqlıǵınıń avtorı I.V.Repyova sabaqlıqtı Kórgizbelilik – vizuallastırıw

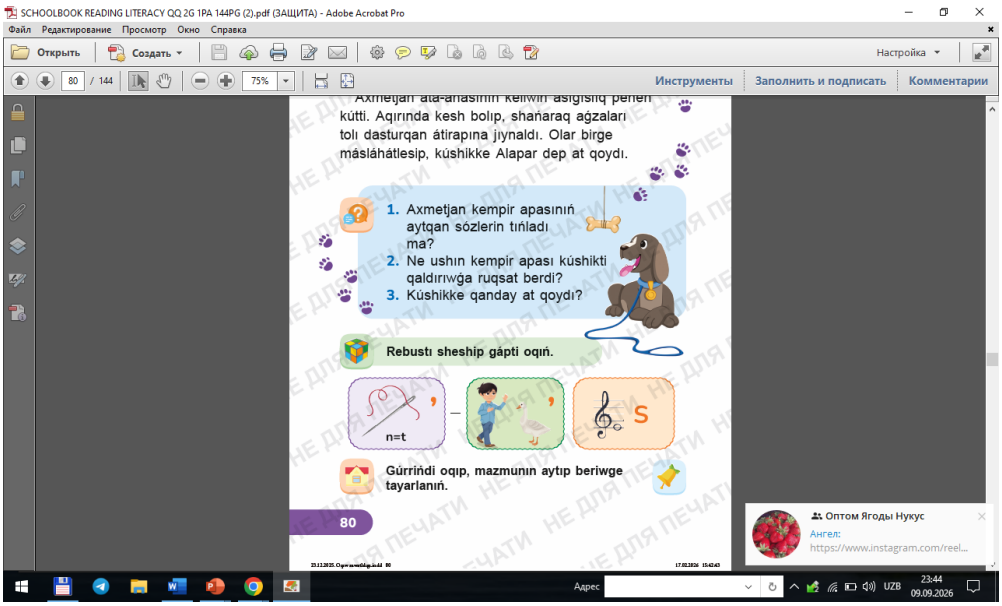

– abstrakciya» metodları tiykarında dúzgenligin atap ótip:

1) Kórgizbelilik – vizuallastırıw – abstrakciya» metodi. Bul usıl járdeminde biz balalardı tiykarǵı túsinikler menen tanıstıramız.

Máselen, «8 sanı» túsinigin úyrener ekenbiz, dáslep balalardıń aldına 8 oyınshıq, 8 qálem qoyamız, 8 balanı qoyamız, 8 barmaqtı kórsetemiz. Balalardan hár saparı usı predmetlerdi sanawdı soraymız. Bul kórgizbelilik. Bul basqıshta balalar predmetler qanday bolıwına qaramastan, olardıń sanı barqulla birdey bolatuǵının ózlestirip alıwı kerek.

2) Vizualizaciya – Biz predmetlerdi dóńgelekler yamasa tayaqshalar menen belgileymiz, yagniy obyektlerdi qaǵazǵa súwret (sxema) sıpatında túsirip alamız.

3) Abstrakciya – sandı belgi menen belgileymiz, bular eń nátiyjeli usıllar ekenligin sabaqlıǵında mısallar menen kórsetip ótken. Sabaqlıqtıń dáslepki basılıma qaraǵanda «Sabaqlıq júda qıyın hám quramalı berilgen» – degen pikirlerdi biz oqıtıwshılardan esitkenbiz. Durıs shınında da sabaqlıq birqansha quramalı hám qıyın dúzilgen edi. Bıyılǵı basılımındaǵı sabaqlıqtıń 2–betinde shártli belgiler hám qıyınlıq dárejedegi mısallar shártli belgiler menen kórsetilgen.

(3–súwret)

Matematika sabaqlıqlarında sanlar ústinde ámeller orınlaw menen birge:

Logikalıq máseleler: Kúndelikli turmısta ushırasatuǵın jagdaylardı matematikalıq modelge salıw. Vizualizaciya: Geometriyalıq figuralar hám diagrammalar arqalı maǵlıwmatlardı qabıllaw keńeytilgen. Máselen 3–klass matematika sabaqlıǵınıń 1–bóliminde 8 hám 10–mısallar logika túrinde berilgen.

(4-súwret)

Bul mısallar vizual tárizde bolıp bir tárepten balalardıń qızıǵıwshılıǵın arttırsa, bir tárepten olardıń oylawın, logikasın kúsheytedi. Bunnan tısqarı matematika sabaqlıǵı kúshli integraciyaǵa iye. Sebebi bul sabaqlıqtaǵı matematikalıq temalar, turmıstıń túrli tarawlarına yaki hárbir pánge baylanıslı berilgen. Mısalı:

(5-súwret)

Bunda oqıwshı bir qaraǵanda tez sheshetuǵın oqıwshılar boladı.

Juwmaqlap aytqanda, jańa áwlad sabaqlıqlarınıń mazmunı xalıqaralıq bahalaw baǵdarlamaları talaplarına tiykarlanǵan bolıp, balanı májbúrlep oqıtıw emes, al «Meni ashıp kór, men qızıqlı hám ańsatpan!» principi astında jaratılǵan. Reńler, illyustraciyalar hám organayzerler óz ara birlesip, balada «Men óz betimshe úyrene alaman» degen ishki isenimdi qáliplestiredi. Sonıń menen birge, jańa áwlad sabaqlıqlarınan nátiyjeli paydalanıw muǵallimnen de zamanagóy pedagogikalıq usıllardı, interaktiv metodlardı hám sanlı texnologiyalardı durıs qollanıwdı talap etedi. Sol sebepli sabaq-

Shártli belgiler
Awızeki tapsırma
Jazba tapsırma
Jup bolıp isleń
Dóretiwshilik tapsırma
Úyge tapsırma
Sabaqtıń juwmağı
Tapsırmalar dárejesi
A – tiykarǵı bilim dárejesi
B – ortashadan joqarı bilim dárejesi
D – joqarı bilim dárejesi

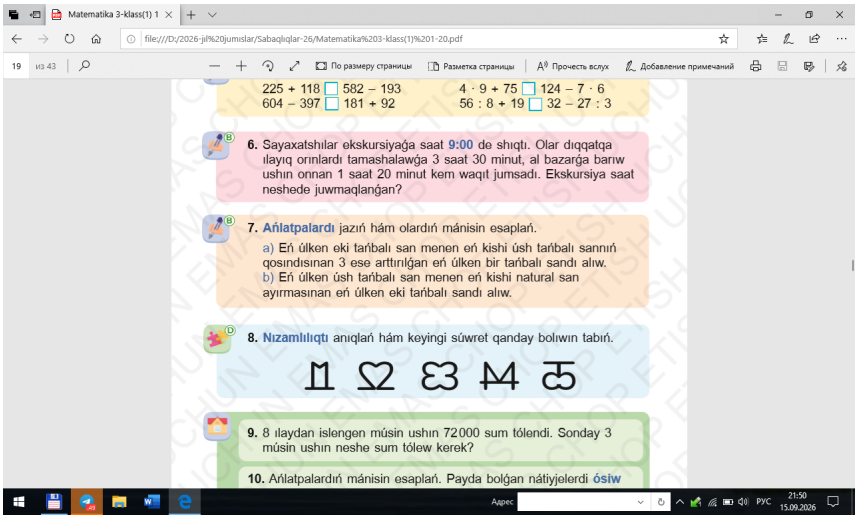
225 + 118 ☐ 582 – 193
604 – 397 ☐ 181 + 92
4 · 9 + 75 ☐ 124 – 7 · 6
56 : 8 + 19 ☐ 32 – 27 : 3
6. Sayaxatshılar ekskursiyaǵa saat 9:00 de shıqtı. Olar dıqqatqa ılayıq orınlardı tamashalawǵa 3 saat 30 minut, al bazarǵa barıw ushın onnan 1 saat 20 minut kem waqıt jumsadı. Ekskursiya saat neshede juwmaqlanǵan?
7. Anlatpalardı jazıń hám olardıń mánisin esaplań.
a) Eń úlken eki tańbalı san menen eń kishi úsh tańbalı sannıń qosındısınan 3 ese arttırılǵan eń úlken bir tańbalı sandı alıw.
b) Eń úlken úsh tańbalı san menen eń kishi natural san ayırmasınan eń úlken eki tańbalı sandı alıw.
8. Nızamlılıqtı anıqlań hám keyingi súwret qanday bolıwın tabıń.
9. 8 ılaydan islengen músin ushın 72000 sum tólendi. Sonday 3 músin ushın neshe sum tólew kerek?
10. Anlatpalardıń mánisin esaplań. Payda bolǵan nátiyjelerdi ósiw

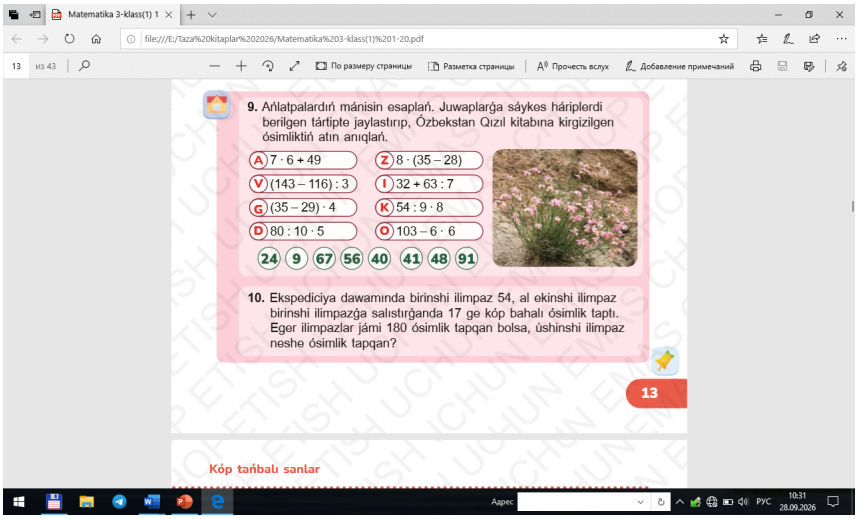
9. Anlatpalardıń mánisin esaplań. Juwaplarǵa sáykes háriplerdi berilgen tártipte jaylastırıp, Ózbekstan Qızıl kitabına kirgizilgen ósimliktiń atın anıqlań.
A 7 · 6 + 49
Z 8 · (35 – 28)
V (143 – 116) : 3
I 32 + 63 : 7
G (35 – 29) · 4
K 54 : 9 · 8
D 80 : 10 · 5
O 103 – 6 · 6
24 9 67 56 40 41 48 91
10. Ekspediciya dawamında birinshi ilimpaz 54, al ekinshi ilimpaz birinshi ilimpazǵa salıstırǵanda 17 ge kóp bahalı ósimlik taptı. Eger ilimpazlar jámi 180 ósimlik tapqan bolsa, úshinshi ilimpaz neshe ósimlik tapqan?
13
Kóp tańbalı sanlar

lıq penen bir qatarda muǵallimlerdiń kásiplik kompetenciyasın úzliksiz jetilistiriw, metodikalıq támiynattı kúsheytiw hám oqıwshınıń jeke ózgesheliklerin esapqa alıw áhmiyetli.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022-2026 yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida»gi PF-134-son Farmoni. 2022-yil 11-may.

[2] S.Sh.Muxtor qizi. Differensial ta'lim mazmuni va uning pedagogik imkoniyatlari. Science shine international scientific journal/ tom 12 №1 (2024)

[3] I.V. Repyova Matematika I bólim 3-klass, qayta islengen 2-basılım «Novda». Tashkent – 2026

[4] X. Abdijabbarova, J. Uspanova. Ana tili 2-klass I bólım. Jana basılım. Novda».Tashkent – 2026

Conference paper QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379947

METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF ORAL SPEECH SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A VARIABLE APPROACH (USING THE EXAMPLE OF SCHOOLS WHERE EDUCATION IS CONDUCTED IN THE KARAKALPAK LANGUAGE)

Baltabaeva Bibinaz Moyatdinovna[a]

Abstract

This article examines the methodology for developing oral speech skills among primary school pupils in schools where instruction is conducted in the Karakalpak language based on a variable approach. The study addresses the organization of the educational process with consideration of pupils' age and individual characteristics, level of speech development, and communicative needs.

Keywords: variable approach, primary education, oral speech, speech skills, communicative competence, education in the Karakalpak language

a *Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz, doctoral candidate in the specialty 13.00.02 - Theory and methodology of education and upbringing (primary education)*

Annotatsiya

Mazkur maqolada ta'lim qoraqalpoq tilida olib boriladigan maktablarning boshlang'ich sinf o'quvchilarida og'zaki nutq ko'nikmalarini variativ yondashuv asosida shakllantirish metodikasi yoritilgan. Unda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, nutqiy tayyorgarligi hamda kommunikativ ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish masalalari ko'rib chiqiladi. .

Kalit so'zlar: variativ yondashuv, boshlang'ich ta'lim, og'zaki nutq, nutq ko'nikmalari, kommunikativ kompetensiya, qoraqalpoq tilida ta'lim

Аннотация

В статье рассматривается методика формирования навыков устной речи у учащихся начальных классов школ с обучением на каракалпакском языке на основе вариативного подхода. Раскрываются вопросы организации образовательного процесса с учётом возрастных и индивидуальных особенностей учащихся, уровня их речевой подготовки и коммуникативных потребностей.

Ключевые слова: вариативный подход, начальное образование, устная речь, речевые навыки, коммуникативная компетентность, обучение на каракалпакском языке

Today, one of the primary tasks of primary education is not only the formation of students' knowledge, skills, and abilities but also the development of their independent thinking, the ability to express their thoughts clearly, consistently, and understandably, and the ability to engage in active communication in various communicative situations. Especially in schools where instruction is conducted in the Karakalpak language, the development of oral speech skills in primary school students requires a specific methodological approach. This is because the speech competence formed during the primary education period serves as an important foundation for the student's acquisition of knowledge, engagement in social relations, and the free expression of their thoughts at subsequent stages of education. Speech is one of the primary means of expressing human thinking, knowledge, and social experience. L. S. Vygotsky emphasized the inseparable connection between speech and thinking, pointing out that during a child's development, speech is closely linked to thinking activity [1]. From this perspective, the development of oral speech in primary school students involves not only teaching language materials but also activating their thinking, observation, comparison, inference, and communication activities. In the educational process, the level of knowledge acquisition, interest, speech experience, and communicative activity of all students are not the same. Therefore, classes organized on the basis of the same content and the same method may not allow for the full manifestation of each student's individual capabilities. In solving this problem, a variable approach serves as an important methodological opportunity.

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

The issue of forming the oral speech of primary school students has been extensively studied within the fields of pedagogy, psychology, linguistics, and methodology. An analysis of scientific views in this field shows that the process of speech development is inextricably linked to a child's thinking, cognitive activity, social experience, and communicative needs. A special place in the research of L.S. Vygotsky is occupied by the relationship between the speech and intellectual development of the child. The scientist links the development of speech to the formation of the child's higher mental functions[1]. This theoretical view indicates that the development of oral speech in primary education should not be separated from the general cognitive activity of the student.

In the methodology of primary education, the issues of native language and speech development are also studied separately. In the works of A. Gulyamov and M. Kadyrov on native language teaching methodology, attention is paid to the development of students' oral and written speech, and the connection of grammatical knowledge with practical speech activity [2]. These methodological views indicate the need for the systematic organization of speech development exercises, increasing students' vocabulary, and developing the ability to consistently express their thoughts. The use of interactive teaching methods is also of great importance in forming the communicative competence of primary school students. Interactive methods serve to form the student not as a recipient of ready-made information, but as an active participant in the educational process. In particular, methods such as working in pairs and small groups, role-playing games, problem-based questions, "brainstorming," conversations based on pictures, and storytelling contribute to the development of oral speech in natural communicative conditions. The methodological basis of the variational approach is the organization of educational content, methods, and tasks differently in accordance with the individual characteristics of students. This approach is also inextricably linked to the principles of differentiated education. In V.V. Davydov's views on developmental education, special attention is paid to the development of a child's thinking abilities through the organization of educational activities [3]. In this regard, variable tasks can be gradually complicated, taking into account the student's existing knowledge and skills.

When applying a variable approach in schools with Karakalpak as the language of instruction, it is of particular importance to consider the national-cultural environment, daily life experience, and the age characteristics of the students. Speech situations organized based on topics familiar to the student enhance their activity in the lesson. In general, the variable approach is characterized as an effective methodological direction that serves to form oral speech skills, develop independent thinking, and improve the communicative competence of primary school students. To apply this approach systematically, it is advisable to improve the methodological training of teachers, create a bank of variable assignments, and consistently integrate them into the lesson content.

REFERENCES

[1] Выготский Л.С. Мышление и речь. — Москва: Лабиринт, 1999.

[2] G'ulomov A., Qodirov M. Ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi.

[3] Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. — Москва: ИНТОР, 1996.

Konferensiya maqolasi QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379951

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IDROKINI RIVOJLANTIRISHDA RANGLARNING O'RNI.

Eshimbetova Xatira Erǵalievna[a]

Annotatsiya

Mazkur mavzuda ranglar psixologiyasining bolalar ruhiyatiga ta'siri, ularning emotsional holati, xulq-atvori va bilish jarayonlariga ko'rsatadigan ta'siri yoritiladi. Ranglar bolalarda kayfiyatni shakllantirish, diqqatni jamlash va ijodiy faollikni oshirishda muhim psixologik omil hisoblanadi. Shuningdek, ta'lim muhitida ranglardan to'g'ri foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ranglar psixologiyasi, bola ruhiyati, emotsiya, diqqat, kayfiyat, idrok, ta'lim muhiti

a *Qoraqalpoǵiston Respublikasi Pedagogik maxorat markazi, Maktabgacha, boshlanǵich va maxsus talim metodikalari kafedrasi o'qituvchisi*

Аннотация

В данной теме освещается влияние психологии цветов на психику детей, их эмоциональное состояние, поведение и когнитивные процессы. Цвета являются важным психологическим фактором формирования настроения у детей, повышения концентрации внимания и творческой активности. Также анализируется важность правильного использования цветов в образовательной среде.

Ключевые слова: психология цвета, психика ребёнка, эмоции, внимание, настроение, восприятие, образовательная среда

Har bir inson ranglarni o'zgacha ko'radi. Bir inson ikkinchi inson ranglarni qanday ko'rayotganligini hech qachon bilolmaydi. Siz ko'rayotgan qizil rang do'stingiz ko'rayotgan qizil rangdan farq qiladi. Bu holat fiziologiya va psixologiya fanlar doirasida o'rganiladi. Rang kuchli psixologik vositadir. O'zimizni his qilishimiz va narsalarni qanday qabul qilishimizga ta'sir qilishdan tashqari, kimningdir sevimli ranglari ham uning shaxsiyati haqida ko'p narsalarni aytib berishi mumkin. Rang ham kuchli aloqa vositasidir. U harakatga ishora qilishi yoki kayfiyat va hatto fiziologik reaktsiyalarga ta'sir qilish uchun ishlatilishi mumkin.Ingliz olimi ser Isaak Nyuton sof oq yorug'lik prizmadan o'tganda barcha ko'rinadigan ranglarga bo'linishini aniqladi. Nyuton, shuningdek, har bir rang bitta to'lqin uzunligidaniborat ekanligini va uni boshqa ranglarga ajratish mumkin emasligini aniqladi. Keyingi tajribalar shuni ko'rsatdiki, yorug'lik boshqa ranglarni yaratish uchun birlashtirilishi mumkin. Misol uchun, barchamizga ma'lumki, sariq bilan aralashgan qizil sabzirang hosil qiladi, yashil va siyohrang kabi ba'zi ranglar aralashganda birbirini bekor qiladi, natijada oq rangga aylanadi.Rang psixologiyasini shakllantiradigan asosiy tamoyillardan biri shundaki, har bir rangning ma'nosi bor. Bu ma'nolarni o'rganish mumk in bo'lsa-da, ular ba'zan biologik tug'ma bo'lishi mumkin. Ranglar avtomatik ravishda odamga ta'sir qiladi. Ranglarni idrok etish insonni baholashga olib keladi, bu esa o'z navbatida rang bilan bog'liq xattiharakatlarga olib keladi. Rang psixologiyasi shunchalik kuchliki, u hatto bizga jismoniy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ba'zi rang ohanglari qon bosimini oshiradi va metabolizmni tezlashtiradi.Fiziologiya va psixologiyada rang - fizik, fiziologik va psixologik omillarga bog'liq ongli vizual sezish asosida aniqlaniladigan optik diapozondagi elektromagnit nurlarining subyektiv tavsifidir.Rang insoniyatning dunyo haqidagi tasavvurini shakllantiradi va odamlarning atrofmuhit bilan munosabatlarini o'zgartirib, hayoti davomida idroki, afzalliklari va psixologiyasiga ta'sir qiladi. Rang afzalliklari chaqaloqlarda uch oylik yoshda paydo bo'lib, odatda yoshga qarab o'zgarib boradi. Rangga bo'lgan ayrim munosabat tug'ma bo'lishi mumkin, ba'zilari esa tabiatdan yoki madaniyatdan shakllanishi mumkin. Har bir rangning insonga ta'siri aloxida o'rganilgan bo'lib, qizil rang eng ko'p o'rganilgan va baxsli ranglarqatoriga kiradi. Sovuq ranglar tinchlantiruvchi va odatda ko'proq yoqimli hisoblanadi. Ko'k rang qizil rang bilan barcha xususiyatlar bilan qarama-qarshi farq qilib, qon bosimni kamaytiradi, ijodga undaydi va ochlik hissini bosadi. Qizil - zerikarli, charchoq, ajabtovur, depressiv. Yashil - ajoyib,

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

qo'rqinchli, charchoq, xavotirli. Ko'k - sovuq, zerikarli, tinch. Olga Golubeva kompozitsiya asoslari nomli darsligida ranglarning insonga ta'sirini quyidagicha belgilagan.Qizil - jumbushga keltiruvchi, issituvchi, faol, quvvatli. Organizmning barcha funksiyalarini faollashtiradi, qon bosimni oshiradi, nafas maromoni tezlashtiradi. Zarg'aldoq - quvvatlantiruvchi. Qizil kabi ta'sir ko'rsatadi faqat kuchsizroq. Sariq - fiziologik maqbul, kam toliqtiruvchi. Ko'rish va asab tizimi faoliyatini stimullashtiruvchi. Yashil - fiziologik maqbul, ko'rish a'zosi uchun eng odatiy, qon bosimini tushiradi va kapilyarni kengaytiradi, asabni tinchlantiruvchi, uzoq muddatga mushaklarning ish quvvatini oshiradi. Zangori - tinchlantiruvchi. Mushaklarni tinchlantiradi va qon bosimni pasaytiradi, nafas maromini sekinlashtiradi va pulsni turg'unlashtiradi. Ko'k - tinchlantiruvchi ta'sirdan bezovtaga o'tkaziladi. Insonning fizologik funksiyalarini sekinlashtirishga ko'maklashadi. Binafsha - ko'k va qizil ta'sirini mujassamlaydi. Asab tizimiga ezuvchi ta'sir ko'rsatadi. Mutaxassislarning ta'kidlashicha, yangi tug'ilgan chaqaloqlarda yorug'lik hissi yo'q va bolaning ko'rishi boshqa sezgilarning rivojlanishiga qaraganda bir oz kechikadi. Biroq, ko'p o'tmay, taxminan besh kunlik chaqaloqlar sof qizil va sof sariq ranglarni afzal ko'rishadi va taxminan ikki oyligida ular qizil va yashil ranglarni to'g'ri ajrata oladilar va to'rt oylikda ular sariq va yashil ranglarni ajrata oladilar. Bu "rangli" kichkintoylar yorqin ranglarni yaxshi ko'radilar, ularning boshlari qizil va sariq kabi yorqin narsalar bilan aylanadi, ular rang-barang o'yinchoqlar bilan o'ynashni yaxshi ko'radilar, ular onalarining qizil kiyinganini ko'rishni yaxshi ko'radilar va ularning rasmlari yanada rang-barangroq. ..... Bu qanday sodir bo'ldi? shunga o'xshash? Ranglarning bolalar uchun alohida ahamiyati va vazifasi bormi? Farzandlarimizdagi bu "ranglarni anglash" bilan nima qilishimiz kerak? Rang bolaning ruhiy salomatligi va shaxsiyatini rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega. Ko'zlar bolaning dunyoga oynasi, rang esa dunyoni tashkil etuvchi muhim elementdir. Ranglar qanchalik sof, yorqin, to'yingan bo'lsa, vizual stimulyatsiya shunchalik kuchli bo'ladi. Qizil, to'q sariq, sariq, yashil, ko'k, binafsha va boshqalar kabi ko'rish sezgir ranglar bo'lib, ular bolalarning e'tiborini osongina jalb qiladi. Avstraliyalik psixolog Vernerning tajribasi shuni isbotladiki, bolalar, ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalar, narsalarni tushunish, aniqlash, tanlash uchun ko'rish rangiga asoslangan kuchli yuqumli kuchga ega. Ko'rinib turibdiki, bolalarning vizual maydonidagi rang, shuningdek, bolalarning psixologik e'tiborini bunday muhim o'rinni egallashga moyilligi. Bolaning rangga bo'lgan afzalligi va obsessiyasi tug'ma emas; ular o'sib ulg'ayganlarida oila, atrof-muhit va ta'limning turli darajadagi ta'siri bilan shakllanadi. Bu ranglarning bolalarning psixologik rivojlanishiga ta'siriga e'tibor berish kerakligini ko'rsatadi. Shuning uchun biz bolalarimiz uchun rang-barang va sog'lom rang-barang muhit yaratish uchun yopiq inshootlar, o'yinchoqlar va kitoblarni tanlashda rang omiliga diqqat bilan qarashimiz kerak. Ranglar bolalarning diqqat va xotira jarayonlariga ham ta'sir ko'rsatadi. To'g'ri tanlangan rangli muhit o'quvchilarning diqqatini jamlashga yordam beradi, noto'g'ri ranglar esa chalg'ituvchi omil bo'lishi mumkin. Shu sababli sinf xonalari va o'quv materiallarini bezashda rang tanlashga alohida e'tibor qaratish zarur.Shuningdek, ranglar bolalarning ijodiy rivojlanishida ham muhim ahamiyatga ega. Rasm chizish, ranglar bilan ishlash va ijodiy mashg'ulotlar bolalarda tasavvur, fantaziya va emotsional ifoda qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Rider R. M. Color psychology and graphic design applications. - 2010.

[2] Nijdam N. A. Mapping emotion to color //Book Mapping emotion to color. - 2009.

[3] Whitfield T. W., Whiltshire T. J. Color psychology: a critical review //Genetic, social, and general psychology monographs. - 1990.

[4] O'connor Z. Colour psychology and colour therapy: Caveat emptor //Color Research & Application. - 2011. - T. 36. - №. 3. - C. 229-234.

[5] Manav B. Color-emotion associations and color preferences: A case study for residences //Color Research & Application: Endorsed by Inter-Society Color Council, The Colour Group (Great Britain), Canadian Society for Color, Color Science Ishtirokchi anketası

Konferenciya maqalası QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379953

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMINDE PEDAGOGTÍŃ BALALARDÍ BAQLAWÍ HÁM JEKE RAWAJLANÍWÍN QOLLAP -QUWATLAWÍ

G.M.ESHMURATOVA[a]

Annotaciya

Bul maqalada mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde pedagogtıń balalardı baqlawı, baqlaw nátiyjelerin talqılawı hám sol maǵlıwmatlar tiykarında balalardıń jeke rawajlanıwın qollap-quwatlaw máseleleri atap ótiledi.

a *Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik orayı, Mektepke shekemgi,baslawısh hám arnawlı tálim metodikaları kafedrası aǵa oqıtıwshısı, Nókis, Qaraqalpaqstan*

Аннотация

В данной статье подчеркиваются вопросы наблюдения педагогом за детьми в дошкольном образовательном учреждении, анализа результатов наблюдений и поддержки личностного развития детей на основе этих данных. В статье даются рекомендации по практической деятельности педагогов на основе положений национальной учебной программы дошкольного образования Республики Узбекистан "Илк кадам," включающей личностно-ориентированное обучение, обучение через игру, фасилитаторскую роль педагога, наблюдение и карту развития ребенка.

Ключевые слова: педагог, наблюдение, личность ребенка, индивидуальный подход, карта развития, обучение через игру

Abstract

This article highlights the issues of the teacher's observation of children in a preschool educational organization, the analysis of the results of the observation, and the support of children's personal development based on this information. The article provides recommendations for the practical activities of a teacher based on the provisions of the "Ilk qadam" national curriculum for preschool education in the Republic of Uzbekistan, including child-centered education, game-based learning, the teacher's facilitator role, observation, and the child's development chart.

Keywords: teacher, observation, child's personality, individual approach, development map, learning through play

Maqalada Ózbekstan Respublikasındaǵı mektepke shekemgi bilimlendiriwdiń «Ilk qadam» milliy oqıw baǵdarlamasındaǵı bala shaxsına baǵdarlanǵan tálim, oyın arqalı tálim beriw, pedagogtıń fasilitatorlıq roli, baqlaw hám balanıń rawajlanıw kartası haqqındaǵı qaǵıydalar tiykarında pedagogtıń ámeliy iskerligine baylanıslı usınıslar beriledi.

Tayanısh sózler: pedagog, baqlaw, bala shaxsı, individual jantasıw, rawajlanıw kartası, oyın arqalı bilim.

Mektepke shekemgi dáwir bala shaxsınıń jadel rawajlanatuǵın, onıń keyingi bilim alıwı hám sociallıq turmısına tiykar salınatuǵın áhmiyetli basqıshlardan biri bolıp esaplanadı. Bul dáwirde balada fizikalıq, sociallıq-emocionallıq, kommunikativ, biliw hám dóretiwshilik qábiletleri bir-biri menen baylanıslı túrde rawajlanadı. Sol sebepli mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemindegi tálim-tárbiya procesi hár bir balanıń jeke múmkinshiliklerin esapqa alǵan halda shólkemlestiriliwi zárúr.

«Ilk qadam» milliy oqıw baǵdarlamasında mektepke shekemgi jastaǵı balanıń hár tárepleme rawajlanǵan shaxs sıpatında qáliplesiwi tálim-tárbiya procesiniń tiykarǵı maqsetleriniń biri sıpatında belgilenedi.Baǵdarlamada hár bir balanıń ózine tán ózgeshelikleri hám mútajliklerine sáykes tálim-tárbiya menen támiyinlewge, biyimlesiw, alternativlik hám individuallıq principlerine ayrıqsha itibar beriledi. Sonıń menen birge bala shaxsına baǵdarlanǵan bilimlendiriw, onıń shaxsın húrmetlew hám keleshegin támiyinlew tiykarǵı baǵdarlardan biri sıpatında kórsetilgen. Bul jerde pedagogtıń baqlawshı sıpatındaǵı iskerligi ayrıqsha áhmiyetke iye. Sebebi bala haqqındaǵı anıq hám

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

úzliksiz maǵlıwmat pedagogqa onıń neni biletuǵının, nege qızıǵıp atırǵanın, qanday jaǵdayda belsendilik kórsetetuǵının hám qanday kómekke mútaǵaj ekenin túsiniwge járdem beredi.

Pedagogikalıq baqlaw — balanıń tálim-tárbiya procesindegi háreketlerin, qarım-qatnasın, qızıǵıwshılıǵın, kónlikpelerin hám bilimlerin tabiiy jaǵdaylarda úyreniwge baǵdarlanǵan pedagogikalıq process. Baqlaw balanı arnawlı túrde sınawdan ótkeriw emes, al onı kúndelikli iskerlik barısında túsiniwge múmkinshilik beretuǵın usıl bolıwı kerek. «Ilk qadam» baǵdarlamasında pedagoglar baqlawshı sıpatında anıq belgilengen talaplardan paydalanıp, hár bir balanıń rawajlanıw procesin baqlap barıwı hám individual jantasıw tiykarında oǵan járdem kórsetiwi múmkinligi kórsetilgen. Bunday jantasıw balanıń rawajlanıwınıń barlıq tarawlarındaǵı kónlikpelerdi izbe-iz qáliplestiriwge hám onı keyingi bilim basqıshlarına tayarlawǵa xızmet etedi. Baqlawdıń áhmiyeti sonda, pedagog bala haqqında tek bir waqıttaǵı maǵlıwmatqa súyenbeydi. Bala túrli waqıtta hám túrli jaǵdaylarda túrli dárejede belsendilik kórsetiwi múmkin. Mısalı, shınıǵıwda jawap beriwge qıynalatuǵın bala erkin oyın waqtında óz pikirin anıq bildiriwi múmkin. Yaǵnıy, balaǵa bahalawda tek arnawlı shólkemlestirilgen tapsırmalar emes, al onıń tabiiy iskerligi de esapqa alınǵanı maqul. Baqlaw waqtında pedagog tómendegi sorawlarǵa juwap izley aladı: Bala nege qızıǵıp atır?, Qaysı iskerlik túrinde belsendi?, Qaysı tapsırmalardı óz betinshe orınlay aladı?, Qaysı jaǵdayda úlkenlerdiń járdemine mútáj?, Teńlesleri menen qanday qarım-qatnas jasaydı?, Óziniń oy hám sezimlerin qanday bildiredi?, Qanday usılda tezirek úyrenedi?, Qaysı kónlikpelerin rawajlandırıwǵa qosımsha itibar kerek? Bul sorawlarǵa juwaplar pedagogqa bala menen keyingi iskerliklerdi durıs rejelestiriwge múmkinshilik beredi.

Bala shaxsına baǵdarlanǵan bilimlendiriw tiykarında «hár bir bala — ózine tán shaxs» degen jantasıw jatadı. Balalardıń jas ózgesheligi birdey bolǵanı menen, olardıń qızıǵıwshılıǵı, tájiriybesi, qábileti, temperamenti, qarım-qatnası hám bilim alıw kónlikpesi birdey emes. «Ilk qadam» baǵdarlamasında bala shaxsına baǵdarlanǵan bilimlendiriw balanıń óz qızıǵıwshılıǵı hám tabiiy qızıǵıwshılıǵına súyengen halda úyreniwine tiyis ekeni kórsetilgen. Tálim-tárbiya procesi qatań shegaralar menen sheklenbey, tabiiy, erkin, interaktiv hám qızıqlı proces bolıwı kerek. Balalarǵa tájiriybe ótkeriw, izertlew, dóretiwshilik gúrriń dúziw, rolli oyınlar hám mashqalalardı sheshiw sıyaqlı iskerlikler usınıladı. Bul jantasıwda pedagogtıń wazıypası balanıń ornına barlıq isti özi atqarıw emes. Kerisinshe, pedagog balaǵa óz betinshe izleniw, tańlaw, sınap kóriw hám qáte jiberiw múmkinshiligin beriwi kerek. Pedagog tek kórsetpe beriwshi yamasa bilim beriwshi emes, al fasilitator, yaǵnıy járdem beriwshi hám baǵdarlawshı sıpatında qaraladı. Pedagogtıń trener, birgelikte izertlewshi, tyutor hám mediator sıpatındaǵı rolleri belgilenedi. Bul roldi ámelge asırıwda baqlaw tiykarǵı qurallardan biri bolıp esaplanadı. Pedagog balanı baqlay otırıp, qashan járdem beriw, qashan soraw menen baǵdarlaw hám qashan balanıń óz betinshe háreket etiwine múmkinshilik beriw kerekligin anıqlaydı. Mısalı, bala pazl jıynawda qıynalsa, pedagog tayar juwaptı bermey, «Súwrettegi qaysı bólekler bir-birine uqsaydı?», «Aldın qaysı bólegin jaylastırsa boladı?» dep baǵdarlawshı sorawlar beredi. Bul jaǵdayda pedagog balanıń ornına tapsırmanı orınlamaydı, al onı óz betinshe sheshiwge jetekleydi.Fasilitator pedagog balanıń jetiskenligin de waqtında ańlawı kerek. Kishi ǵana ilgerilewdiń ózin ańlap, maqullaw balaǵa óz kúshine isenim payda etedi.

Mektepke shekemgi jastaǵı bala ushın oyın jetekshi iskerlik túri bolıp esaplanadı.. Oyın barısında balalarda biliw, sociallıq-emocionallıq, fizikalıq, dóretiwshilik hám kommunikativlik kónlikpeler rawajlanadı. Oyın pedagog ushın baqlawǵa bay material beredi. Erkin oyında bala óz qızıǵıwshılıǵın, basqalar menen qarım-qatnasın, sóylew usılın, mashqalanı sheshiw qábiletin hám óz betinshe qarar qabıllawın kórsetedi. Mısalı, «Dúkan» rolli oyınında bir bala satıwshı rolın, ekinshi bala satıp alıwshı rolın tańlawı múmkin. Pedagog bul processte balanıń: sóylew belsendiligin, sociallıq qarım-qatnasın, náwbet kútiwin, kelisimge keliwin, rollerdi bólistiriwin, óz pikirin bildiriwin, basqa balalardı tıńlawın baqlay aladı. Konstruktorlıq oyınlarda pedagog balanıń keńislikti túsiniwin, logikalıq pikirlewin, mayda motorikasın hám dóretiwshilik sheshimlerin bayqaydı. Demek, oyın tek dem alıw yamasa kewil ashıw quralı emes, al balanıń rawajlanıwın úyreniw hám qollap-quwatlaw ushın tabiiy pedagogikalıq ortalıq bolıp tabıladı.

Balanıń rawajlanıw kartası balalar rawajlanıwın hújjetlestiriwdiń tiykarǵı forması bolıp tabıladı. Rawajlanıw kartasın toltırıw baqlawlar menen baylanıslı bolıp, baqlawlar oqıw jılı dawamında dáslepki, aralıq hám juwmaqlawshı basqıshlarda ótkeriledi. Dáslepki baqlawda balanıń sol waqıttaǵı múmkinshilikleri, jetiskenlikleri, kúshli hám ázzi tárepleri hám rawajlanıwǵa bolǵan mútajlikleri anıqlanadı. Bul jerde eń áhmiyetli tárep — pedagogtıń balanı bir mártelik nátiyjesine qarap juwmaq shıǵarıwı emes. Baqlaw birneshe jaǵdayda alıp barılıp, balanıń rawajlanıw dinamikası esapqa alınǵanı durıs. Mısalı, bala dáslepki baqlawda óz pikirin bildiriwde qıynalıwı múmkin. Birneshe ay ótkennen keyin erkin oyınlarda, topar bolıp islewde hám sóylesiwde sóylew belsendiligi artqanı anıqlansa, bul jaqsı rawajlanıw dinamikası sıpatında qaraladı. Rawajlanıw kartasında pedagog túsindirmesiniń bolıwı da áhmiyetli. Sebebi belginiń ózi baladaǵı ózgeristi tolıq túsindirmeydi. Al pedagogtıń anıq túsindirmesi balanıń ne sebepten qanday nátiyje kórsetkenin túsiniwge járdem beredi. Baqlawdıń tiykarǵı nátiyjelerinen biri — keyingi pedagogikalıq jumıstı durıs rejelestiriw. Pedagog baqlawdan keyin «Bala neni bilemeydi?» degen soraw menen sheklenbey, «Balaǵa qanday járdem kerek?» degen sorawdı da qoyıwı kerek. Maqset balaǵa qoyılǵan talap emes, al pedagogtıń bala rawajlanıwın qollap-quwatlaw boyınsha iskerligin belgilewi kerek. Mısalı:

Baqlaw: Bala jeke oyında belsendi, biraq toparlıq oyında óz pikirin bildiriwge qıynaladı.

Pedagogikalıq maqset: Balaǵa toparlıq oyınlarda qarım-qatnasqa belsendi qatnasıwına járdem beriw. Jup bolıp oynaw, rolli oyınlar, qısqa soraw-jawaplar hám balaǵa tańlaw múmkinshiligin beriw.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde balalardıń rawajlanıwı bes tiykarǵı taraw boyınsha baqlanadı: fizikalıq rawajlanıw hám salamat turmıs tárzi; sociallıq-emocionallıq rawajlanıw; Til, qarım-qatnas, oqıw hám jazıw kónlikpeleri; biliw procesesiniń rawajlanıwı; dóretiwshilik rawajlanıw. Pedagog baqlaw waqtında usı tarawlardıń hár birine itibar beriw arqalı balanıń rawajlanıwın kompleks túrde úyrenedi. Balanıń rawajlanıwın tolıq túsiniw ushın pedagog tek MSHBSH ishindegi baqlawlar menen sheklenbewi kerek. Bala úyde, ata-anası menen, teńlesleri arasında ózin basqasha tutıwı múmkin. Ata-analar tálim-tárbiya iskerligine qatnasıwı hám MSHBSH menen birgelikte bala rawajlanıwın qollap-quwatlawı kerek.

Pedagogikalıq baqlaw nátiyjeli bolıwı ushın pedagog birneshe talaptı esapqa alıwı kerek.Pedagog bala haqqındaǵı pikirin jeke munasibetke emes, real baqlanǵan háreketlerge súyendirgeni maqul. Bir kúnlik baqlaw bala haqqında tolıq maǵlıwmat bermeydi. Bala túrli waqıtta, túrli iskerlikte hám túrli ortalıqlarda baqlanıwı kerek.Bala arnawlı «tekserilip atırman» dep sezbegen jaǵdayda onıń haqıyqıy háreketlerin baqlaw ańsatıraq boladı. Bir bala ushın nátiyjeli bolǵan usıl ekinshi bala ushın sol dárejede nátiyjeli bolmawı múmkin.Baqlawdan alınǵan maǵlıwmat pedagogikalıq maqsetke, individual jumısqa hám tálim-tárbiya mazmunın jetilistiriwge xızmet etiwı kerek.

Juwmaqlap aytqanda mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde balalardı baqlaw — bala rawajlanıwın anıqlawdıń ǵana emes, al pedagogikalıq processti durıs baǵdarlawdıń da áhmiyetli qurallarınan biri. Baqlaw arqalı pedagog balanıń qızıǵıwshılıǵın, múmkinshiliklerin, kúshli táreplerin, qıyınshılıqların hám qosımsha járdemge bolǵan mútaǵajlıqların anıqlaydı. Baqlaw nátiyjesi tiykarında qabıl etilgen hár bir pedagogikalıq qarar balaǵa jańa múmkinshilik ashıwǵa, onıń qábiletlerin rawajlandırıwǵa hám keyingi bilim basqıshına tayarlawǵa xızmet etiwı kerek.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Ózbekstan Respublikasınıń «Mektepke shekemgi tálim hám tárbiya haqqında»gı Nızamı, 2019-jıl 16-dekabr, O'RQ-595-san.

[2] «Ilk qadam» milliy o'quv dasturi. Úshinshi nashr. Toshkent, 2026.

[3] F.R.Qodirova, SH.Q.Toshpolatova, N.M.Kayumova, M.N. A'zamova ""Maktabgacha pedagogika" Toshkent. 2019-y.

Conference paper QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379955

BASLAWISH TÁLIMDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Shakiyeva Gulshad Gabitovna[a]

Abstract

This article examines international experience in developing the professional competence of primary school teachers. It focuses on teacher training, digital technologies, practice-oriented learning, collaboration, and continuous professional development.

Keywords: primary education, professional competence, international experience, teacher development, digital technologies, innovative methods, teacher training

a *Lecturer, School No. 27*

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda xalqaro tajribaning ahamiyati tahlil qilinadi. O'qituvchi tayyorlash, raqamli texnologiyalar, amaliy ta'lim va uzluksiz kasbiy rivojlanish masalalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kasbiy kompetensiya, xalqaro tajriba, o'qituvchi rivoji, raqamli texnologiyalar, innovatsion metodlar, pedagogik tayyorgarlik

Аннотация

В статье рассматривается значение международного опыта в развитии профессиональной компетентности учителей начального образования. Анализируются современные подходы к подготовке педагогов, цифровые технологии, практико-ориентированное обучение и профессиональное развитие.

Ключевые слова: начальное образование, профессиональная компетентность, международный опыт, педагог, цифровые технологии, обучение, инновации

1 INTRODUCTION

The quality of primary education is closely connected with the professional competence of teachers. Primary school teachers have a particularly important role because the first years of formal education establish children's basic academic skills, learning habits, communication abilities, and attitudes toward education. Consequently, contemporary primary education requires teachers who are not only knowledgeable in individual subjects but are also able to apply effective teaching strategies, use digital resources, communicate with parents and colleagues, assess learning outcomes, and respond to the diverse needs of pupils. In this context, international experience provides valuable opportunities for examining different models of teacher preparation and professional development.

The development of teacher professionalism has become an important educational priority in many countries. International educational systems increasingly emphasize continuous professional development rather than considering teacher preparation as something completed before entering the profession. This approach requires teachers to update their methodological knowledge, reflect on classroom practice, participate in professional communities, and use evidence when making pedagogical decisions. At the primary level, these requirements are particularly relevant because teachers often work across several subject areas and must adapt instruction to pupils with different levels of readiness. The purpose of this article is to analyze selected international approaches to developing the professional competence of primary school teachers and to identify practices that can be adapted to contemporary educational contexts. Particular attention is paid to continuous professional development, mentoring, collaborative learning, digital technologies, reflective practice, and practice-oriented teacher

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

education.

International experience demonstrates that effective teacher development is usually based on continuity. Teacher education does not end with graduation from a pedagogical institution. Instead, professional learning continues throughout the teacher's career through courses, workshops, mentoring, classroom observation,

professional learning communities, research activities, and independent learning. This model allows teachers to connect theoretical knowledge with real classroom situations.

The Finnish education system, for example, is widely associated with strong academic preparation for teachers and an emphasis on teacher autonomy. Finnish teacher education places considerable attention on research-based preparation, which enables future teachers to understand educational theories and examine teaching practices critically. The broader lesson from this experience is that professional competence should include not only practical teaching skills but also the ability to analyze educational evidence and make informed pedagogical decisions.

Singapore provides another important example of systematic teacher development. Its teacher development framework emphasizes continuous learning, professional collaboration, leadership development, and career progression. Teachers can participate in structured professional learning and develop expertise according to their professional interests and responsibilities. Such an approach demonstrates that professional development can be connected with a teacher's long-term career trajectory rather than being limited to occasional training courses. In Japan, lesson study has become an important form of collaborative professional learning. Teachers jointly plan lessons, observe classroom activities, analyze pupils' learning, and discuss possible improvements. The importance of this approach lies in its practical character. Instead of discussing teaching methods only in theoretical terms, teachers examine what actually happens during instruction. This creates opportunities for professional reflection and the exchange

of classroom experience.

Professional learning communities are also used in different educational systems to support cooperation among teachers. In such communities, teachers can discuss curriculum requirements, assessment results, classroom difficulties, teaching materials, and innovative methods. Collaboration can reduce professional isolation and create an environment in which teachers learn from each other. For

primary school teachers, this is particularly useful because interdisciplinary cooperation can support the integration of language, mathematics, science, arts, and social learning.

The development of digital technologies has significantly expanded opportunities for teacher education. Online courses, digital libraries, webinars, educational platforms, virtual communities, and artificial intelligence-based tools allow teachers to access professional resources without being physically present at a training center. This flexibility is important for practicing teachers who need to combine professional learning with their daily teaching responsibilities.

Digital professional development can include several forms. Teachers may participate in online courses to improve methodological knowledge, use digital platforms to exchange materials, watch model lessons, or join international professional communities. Digital portfolios can also be used to document professional achievements, lesson plans, reflections, certificates, and examples of pupils' work. Such portfolios help teachers monitor their own professional development over time.

At the same time, digitalization should not be understood simply as the replacement of traditional professional development with online materials. Effective digital learning requires clear objectives, relevant content, opportunities for interaction, feedback, and practical application. A teacher who completes an online course but does not apply the acquired knowledge in the classroom may not achieve significant professional growth. Therefore, digital professional development should be connected with classroom practice and reflective evaluation.

Artificial intelligence is also creating new possibilities for teacher professional development. AI-based systems can assist teachers in generating lesson ideas, adapting learning materials to different levels, creating formative assessment tasks, and providing language-related support. However, teachers remain responsible for determining whether generated materials are pedagogically appropriate, accurate, age-appropriate, and consistent with curriculum objectives.

Therefore, AI literacy should become a component of contemporary teacher competence.

One of the important lessons from international teacher education is the value of practical preparation. Future teachers need opportunities to observe experienced teachers, participate in school-based practice, design lessons, conduct classroom activities, assess pupils, and reflect on their experiences before becoming fully responsible for a class.

Mentoring can strengthen the connection between theoretical preparation and classroom practice. An experienced teacher can support a beginning teacher by observing lessons, discussing classroom management, suggesting instructional strategies, and providing constructive feedback. This relationship can help novice teachers identify their strengths and areas requiring further development.

A practice-oriented model should also encourage reflective teaching. Reflection involves analyzing what happened during a lesson, why particular results occurred, how pupils responded to instructional activities, and what could be changed in future lessons. Reflection transforms classroom experience into professional learning. Therefore, teacher development should provide structured opportunities for teachers to record and discuss their observations rather than relying only on informal experience.

Action research is another mechanism that can connect professional development with classroom prac-

tice. A teacher may identify a specific classroom problem, collect relevant evidence, introduce an instructional intervention, evaluate the results, and reflect on the findings. For example, a primary school teacher may investigate whether cooperative learning activities increase pupils' participation during reading lessons. The teacher can compare classroom observations before and after introducing the strategy and use the results to modify future instruction.

International experience should not be transferred mechanically from one educational system to another. Educational practices are influenced by cultural, institutional, linguistic, curricular, and socioeconomic conditions. Therefore,

successful adaptation requires identifying the underlying principle of an international practice and adjusting its implementation to local circumstances.

For example, the principle of collaborative lesson study can be adapted through regular meetings of primary school teachers. Teachers can jointly select a topic, prepare a lesson, observe pupils' participation, and discuss the results. Similarly, mentoring programs can be organized for beginning teachers by assigning experienced primary school teachers as professional mentors.

Continuous professional development can also be strengthened through individual development plans. Each teacher may identify professional objectives for a particular academic year, such as improving formative assessment, integrating digital tools, developing inclusive teaching strategies, or strengthening communication with parents. At the end of the period, teachers can evaluate their progress using evidence from lessons, pupil work, classroom observations, and professional activities.

An important aspect of adaptation is the development of digital competence. Primary school teachers should be able to select digital tools according to pedagogical objectives rather than using technology simply because it is available. For example, a digital presentation may support visual explanation, an interactive platform may provide immediate feedback, and an educational application may offer additional practice. The choice of technology should therefore depend on the learning objective and the age characteristics of pupils.

International experience also highlights the importance of cooperation between universities and schools. Teacher education institutions can cooperate with primary schools to create teaching practice centers, organize joint seminars, conduct classroom-based research, and support novice teachers. Such partnerships can reduce the gap between pedagogical theory and school practice.

2 DISCUSSION

The analysis shows that several common principles can be identified across international approaches to teacher professional development. First, professional development is increasingly understood as a continuous process. Second, effective

teacher learning is closely connected with classroom practice. Third, collaboration among teachers can create opportunities for knowledge exchange and professional reflection. Fourth, digital technologies can expand access to professional resources and support individualized learning. Finally, teacher autonomy and reflective practice are important components of professional competence.

However, implementation requires appropriate institutional conditions. Teachers need time for professional learning, access to relevant resources, supportive leadership, and opportunities to discuss their experiences with colleagues. Professional development programs should therefore move beyond a purely course-based model and include mentoring, peer observation, collaborative planning, action research, and digital learning.

For primary education, professional competence should be considered multidimensional. It includes subject knowledge, pedagogical knowledge, classroom management, assessment literacy, digital competence, communication skills, inclusive teaching, collaboration, and reflective capacity. International experience can contribute to the development of each of these areas when it is adapted according to local educational needs.

3 CONCLUSION

International experience provides valuable directions for improving the professional competence of primary school teachers. Different educational systems demonstrate that effective teacher development depends on continuous learning, practical experience, collaboration, reflection, mentoring, and appropriate use of digital technologies. These approaches can support teachers in responding to changing educational requirements and improving the quality of classroom instruction.

The experience of countries such as Finland, Singapore, and Japan illustrates different but complementary approaches to teacher professional development. Research-based teacher preparation, structured professional learning, collaborative lesson study, mentoring, and reflective practice can provide useful principles for developing professional development programs for primary school teachers. At the

same time, international models should be adapted rather than copied directly because educational systems operate within different cultural and institutional contexts.

For primary education, the integration of international experience can be implemented through school-based professional learning communities, mentoring systems, lesson study, action research, individual professional development plans, and digital learning opportunities. Such measures can help teachers connect theoretical knowledge with classroom practice and develop the ability to evaluate and improve their own teaching.

Thus, the effective use of international experience should focus not only on introducing new methods but also on creating a sustainable professional culture in which teachers continuously learn, cooperate, reflect,

and use evidence to improve educational practice. Developing such a culture can contribute to the professional growth of primary school teachers and create better conditions for pupils' academic and personal development.

REFERENCES

[1] Darling-Hammond L., Hyler M.E., Gardner M. Effective Teacher Professional Development. – Palo Alto: Learning Policy Institute, 2017. – 76 p.

[2] Hattie J. Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning. – London: Routledge, 2012. – 280 p.

[3] OECD. Teachers and School Leaders as Valued Professionals. – Paris: OECD Publishing, 2021. – 188 p.

[4] OECD. Education at a Glance 2023: OECD Indicators. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 459 p.

[5] Sahlberg P. Finnish Lessons 3.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? – New York: Teachers College Press, 2021. – 256 p.

[6] Stigler J.W., Hiebert J. The Teaching Gap: Best Ideas from the World's Teachers for Improving Education in the Classroom. – New York: Free Press, 1999. – 210 p.

[7] Timperley H. Professional Conversations and Improvement-Focused Feedback. – Wellington: University of Auckland, 2011. – 208 p.

[8] UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms? – Paris: UNESCO, 2023. – 424 p.

[9] Villegas-Reimers E. Teacher Professional Development: An International Review of the Literature. – Paris: UNESCO International Institute for Educational Planning, 2003. – 196 p.

[10] World Bank. Coach: Helping Countries Accelerate Learning by Improving In-Service Teacher Professional Development. – Washington, DC: World Bank, 2018. – 120 p.

Konferensiya maqolasi QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379961

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOSHQARUV HOLATINI BENCHMARKING ASOSIDA DIAGNOSTIKA QILISH

Ishmuratov Raxat Kuralbayevich[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida (MTT) boshqaruv holatini benchmarking yondashuvi asosida diagnostika qilish masalasi yoritilgan. MTT faoliyatini faqat ichki statistik ko'rsatkichlar asosida baholash yetarsiz ekani, uni yuqori natijalarga erishayotgan tashkilotlar tajribasi bilan tizimli qiyoslash zarurligi asoslab berilgan. Benchmarking asosidagi diagnostikaning asosiy yo'nalishlari, mezon va indikatorlari hamda boshqaruvdagi mavjud muammolarni aniqlash mexanizmlari tavsiflangan. Shuningdek, diagnostika natijalaridan boshqaruv qarorlarini qabul qilish va tashkilot faoliyatini takomillashtirishda foydalanish imkoniyatlari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, boshqaruv diagnostikasi, benchmarking, boshqaruv samaradorligi, indikatorlar, monitoring, ta'lim sifati, ilg'or tajriba

a *Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti mustaqil tadqiqotchisi*

Аннотация

В данной статье рассматривается вопрос диагностики состояния управления в дошкольных образовательных организациях (ДООР) на основе бенчмаркингового подхода. Обоснована необходимость оценки деятельности ДООР не только на основе внутренних статистических показателей, но и путем систематического сопоставления с опытом высокорезультативных организаций. Описаны основные направления, критерии и индикаторы диагностики на основе бенчмаркинга, а также механизмы выявления существующих управленческих проблем. Кроме того, показаны возможности использования результатов диагностики для принятия управленческих решений и совершенствования деятельности организации.

Ключевые слова: дошкольное образование, управление образованием, бенчмаркинг, диагностика управления, эффективность управления, индикаторы, мониторинг, качество образования, передовой опыт

Abstract

This article explores the diagnosis of management conditions in preschool educational organizations based on the benchmarking approach. It substantiates the necessity of evaluating preschool management not solely through internal statistical metrics, but through systematic comparison with the practices of high-performing institutions. The main dimensions, criteria, and indicators of benchmarking-based diagnostics, along with mechanisms for identifying managerial bottlenecks, are described. Furthermore, the possibilities of utilizing diagnostic outcomes to support data-driven decision-making and enhance overall institutional efficiency are outlined.

Keywords: preschool education, educational management, benchmarking, diagnostic assessment, managerial efficiency, key performance indicators (KPIs), quality monitoring, quality of education, best practices

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbaridan faqat operational (kundalik) faoliyatni boshqarish va nazorat qilish emas, balki tashkilotning strategik rivojlanish istiqbollarini belgilash, mavjud imkoniyatlarni obyektiv baholash hamda tahliliy ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish talab etilmoqda. Shu nuqtai nazardan, MTTda boshqaruv holatini muntazam diagnostika qilish va unga xolis baho berish dolzarb masalalardan biridir.

Mavjud amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, ko'pincha MTT faoliyatini baholash formal xarakterga ega bo'lib, u asosan hujjatlar yuritilishi, rejalarning bajarilishi hamda umumiy statistik ko'rsatkichlar monitoringi bilan chegaralanadi. Ushbu an'anaviy yondashuv tashkilotning real boshqaruv salohiyatini, muammolarning tub kelib chiqish sabablarini hamda foydalanilmayotgan ichki resurslarni to'liq namoyon eta olmaydi. Oqibatda, boshqaruv holatini diagnostika qilishda an'anaviy monitoring bilan birga qiyosiy tahlilga asoslangan

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

zamonaviy metodologik yondashuvlarni tatbiq etish zarurati yuzaga keladi.

O'zbekiston pedagogika fanida maktabgacha ta'lim tizimini boshqarish, kadrlar kompetentligini oshirish va pedagogik jarayonlar sifatini takomillashtirish masalalari F.R. Qodirova, D.R. Babaeva va D.A. Sharafutdinova (2021) kabi tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan bo'lsa, ta'lim sohasida benchmarking va qiyosiy tahlil mexanizmlaridan foydalanish muammolari Q.A. Sharipov, M.X. Saidov hamda U. Zaynutdinovalarning ilmiy ishlarida o'z aksini topgan.

Boshqaruv samaradorligini oshirishning shunday zamonaviy yondashuvlaridan biri benchmarking hisoblanadi. Benchmarking — tashkilotning o'z faoliyatini yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lgan boshqa tashkilotlar tajribasi, ilg'or amaliyotlar yoki etalon (standart) ko'rsatkichlar bilan tizimli ravishda qiyoslash metodidir. Uning asosiy ilmiy va amaliy maqsadi tashkilotlar o'rtasida ustunlikni aniqlash emas, balki yuqori natijalarga erishish mexanizmlarini o'rganish va ushbu tajribani muayyan tashkilot sharoitiga adaptatsiya qilishdan iborat (Ayduğ et al., 2020; Kocabaş, 2004).

MTTda benchmarking asosidagi diagnostika, avvalo, qiyoslash uchun aniq mezon va indikatorlar tizimini belgilashni talab etadi. Boshqaruv holatini kompleks baholash maqsadida diagnostikani bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha tashkil etish maqsadga muvofiq:

1. Boshqaruv faoliyatining samaradorligi: rahbarning strategik rejalashtirish salohiyati, vakolatlarning delegalizatsiyasi (bo'linishi), qarorlar qabul qilishning operativligi hamda ichki monitoring tizimining yo'lga qo'yilganligi;
2. Pedagogik jarayonni boshqarish: ta'lim-tarbiya jarayonining sifati, metodik xizmatning ko'rsatilishi, innovatsion pedagogik texnologiyalarning tatbiq etilishi va rivojlantiruvchi ta'lim muhitining yaratilganligi;
3. Inson resurslarini boshqarish: D.A. Sharafutdinova (2021) ta'kidlaganidek, maktabgacha ta'lim sifati ko'p jihatdan pedagoglarning kasbiy-metodik kompetentligiga bog'liq. Shu sababli diagnostika jarayonida pedagoglarning kasbiy rivojlanishi uchun yaratilgan sharoitlar, xodimlarni motivatsiya qilish va metodik qo'llab-quvvatlash tizimi, jamoadagi ijtimoiy-psixologik muhit ile rahbar-xodim munosabatlari etalon ko'rsatkichlar bilan qiyosiy tahlil qilinishi lozim;
4. Ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlik: ta'lim oluvchilarning ota-onalari (qonuniy vakillari) va jamoatchilikning ta'lim jarayoniga jalb etilganlik darajasi, ularning ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatidan qoniqqanligi va qayta aloqa mexanizmlarining mavjudligi.

Ushbu yo'nalishlar bilan birga, moddiy-texnik ta'minot, raqamlashtirish darajasi va xavfsiz ta'lim muhitini ta'minlash ko'rsatkichlari ham diagnostikaning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Benchmarking diagnostikasida faqat miqdoriy (statistik) ma'lumotlar bilan chegaralanish yetarli emas. Boshqaruvning sifat ko'rsatkichlarini qamrab olish uchun hujjatlar tahlili, kuzatuv, so'rovnoma, chuqurlashtirilgan suhbat, ekspert baholash va o'z-o'zini baholash metodlarini komplementar (bir-birini to'ldiruvchi) tarzda qo'llash talab etiladi.

Masalan, pedagoglarning malaka oshirish kurslaridagi qamrovi yuqori bo'lishi (miqdoriy ko'rsatkich) ularning amaliy faoliyati sifati oshganini to'liq kafolatlamaydi. Benchmarking diagnostikasi esa ushbu jarayonning sifat ko'rsatkichlarini, ya'ni malaka oshirishdan so'ng o'quv-tarbiya jarayonida yuz bergan sifat o'zgarishlarini etalon ko'rsatkichlar bilan qiyosiy tahlil qilish imkonini beradi.

Diagnostika jarayonining algoritmi quyidagi ketmaketlikda amalga oshiriladi:

Benchmarking metodini mexanik ravishda ko'chirish sifatida talqin etish ilmiy jihatdan xatodir. Bir MTTda yuqori samara bergan boshqaruv modeli boshqa tashkilotda muassasaning ijtimoiy-iqtisodiy sharoiti, resurs imkoniyatlari hamda pedagogik jamoaning kasbiy darajasi farqlanishi sababli kutilgan natijani bermasligi mumkin. Shu sababli ilg'or tajribani o'rganish va uni muayyan tashkilotning konseptual sharoitlariga adaptatsiya qilish diagnostikaning muhim shartidir.

To'g'ri tashkil etilgan diagnostika rahbariyatga faqat zaif tomonlarni emas, balki tashkilotning ichki resurslari va kuchli jihatlarini ham aniqlash imkonini beradi. Bunda diagnostikaga nazorat/jazolash vositasi emas, balki rivojlantiruvchi boshqaruv mexanizmi sifatida qaralishi zarur. Mazkur yondashuv jamoada qarshilik va axborotni yashirish holatlarining oldini oladi hamda xodimlarning tashkilotni rivojlantirishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi (Sharipov va Zaynutdinova, 2024).

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida boshqaruv holatini benchmarking asosida diagnostika qilish boshqaruv tizimining xolis holatini baholash, muammolarning tub sabablarini aniqlash va rivojlanishning strategik yo'nalishlarini belgilashga xizmat qiladi.

Benchmarking bir martalik baholash tadbiri emas, balki diagnostika, qiyosiy tahlil, takomillashtirish va qayta baholash sikllaridan iborat uzluksiz boshqaruv jarayonidir. Ushbu yondashuvni amaliyotga joriy etish MTTlarda dalillarga asoslangan boshqaruv madaniyatini shakllantirishga va ta'lim xizmatlari sifatining barqaror oshishiga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Sharafutdinova D.A. Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedago glarining kasbiy-metodik kompetentligini rivojlantirish: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2021.

[2] Sharipov Q., Zaynutdinova U. Benchmarking asosida oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshlik xususiyatini oshirish // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. – 2024. – №8.

[3] Kocabaş I. Eğitim Yönetiminde Kıyaslama (Benchmarking) Yöntemi // Eğitim ve Bilim. – 2004. – Vol. 29, №132. – B. 3–9.

[4] Ayduğ D., Himmetoğlu B., Ağaoğlu E. Usage of Benchmarking as Organizational Development Technique in Educational Organi zations // International Journal of Academic Research in Education. – 2020. – Vol. 6, №1. – P. 16–33.

[5] Henderson-Smart C., Winning T., Gerzina T., King S., Hyde S. Benchmarking Learning and Teaching: Developing a Method // Quality Assurance in Education. – 2006. – Vol. 14, №2. – P. 143–155.

[6] Alderman G. Benchmarking: Seeking Best Practice // New Directions for Evaluation. – 2020. – №185. – P. 25–32.

Konferenciya maqalası QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379965

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINIŃ LINGVISTIKALIQ KOMPETENCIYALARIN QÁLIPLESTIRIWDE DIDAKTIKALIQ OYIN SHINIǴIWLARINIŃ ÁHMIYETI.

I.IXLASOV[a]

Annotaciya

Bul maqalada oqıwshılarda awızeki hám jazba sóylew kónlikpesin, dóretiwshilik pikirlew kónlikpesin hám sóylew mádeniyatın rawajlandırıwda didaktikalıq oyın shınıǵıwlar haqqında sóz etilgen.

Gilt sózler: Lingvistika, lingvistikalıq kompetentsiya, tálim, komnpetentlik, didaktikalıq oyın shınıǵıwlar

a *aǵa oqıtıwshı, Q. R. «Pedagogikalıq sheberlik orayı»*

Аннотация

В данной статье рассматриваются дидактические игровые упражнения для развития навыков устной и письменной речи, творческого мышления и культуры речи у учащихся.

Ключевые слова: лингвистика, лингвистическая компетентность, образование, компетентность, дидактические игровые упражнения

Abstract

This article discusses didactic game exercises for developing students' oral and written communication skills, creative thinking skills, and speech culture.

Keywords: linguistics, linguistic competence, education, competence, didactic game exercises

Ana tili sabaqlarında baslawısh mektep oqıwshılarında lingvistikalıq kompetentsiyanı qáliplestiriwdi úyreniw mashqalası aktual bolıp tabıladı, sebebi sabaqlardıń birdeyligi hám stereotipliligi úyreniwge qızıǵıwshılıqtı azaytadı hám oqıw procesin zerikerli etedi. Sol kózqarastan, zamanagóy izertlewshilerdiń didaktikalıq oyınlardıń tásirin támiyinlew usılı sıpatında mashqalanı belsene úyreniwleri bostan bosqa emes. Mektep oqıwshıları ortasında lingvistikalıq kompetentsiyanı rawajlandırıw boyınsha quwnaq tálim iskerligi.

Oyın haqılı túrde bala insaniy munasábetlerdiń pútkil sistemasın

- birinshi náwbette sezimlik dárejede, keyin bolsa intellektuallıq dárejede ózlestirgen iskerlik dep esaplanadı.

Oyın - bul haqıyqatlıqtı ózlestiriwdiń arnawlı forması bolıp, ol social óz-ara tásir jaǵdayların belsene tákirarlaw hám modellestiriwdi óz ishine aladı. Bul social rawajlanıwdıń málim basqıshlarında, bala ele social miynet sistemasında tikkeley qatnasa almaǵanda payda boladı Biraq ol sheriklik etetuǵın túrli social munasábetler menen jámiyet turmısına belsene kirisiw zárúrligi qashshannan berli payda bolǵan.

Oyın - bul mektepge shekem jasdaǵı balanıń jetekshi iskerligi. Belgili sovet hám rus alımı, tálim hám rawajlanıw psixologiyasi salasındaǵı qánige D. B. Elkoninniń atap ótiwishe, mektepge shekemgi jasdaǵı bala ushın oyın,

-birinshiden, balanıń úlkenler menen munasábetleriniń modeli bolıp, onıń rawajlanıwı onıń haqıyqatlıqqa munasábetin qáliplestiredi,

-ekinshiden, bul intellektual rawajlanıwdıń obektiv dárekleri (oyın elementleri) ortasındaǵı baylanıslılıq bolıp tabıladı. átirapdaǵı haqıyqat) hám bala,

-úshinshiden, mektepge shekemgi jasda baqlanǵan jeke rawajlanıw dinamikasın belgileytuǵın faktor hám aqır-aqıbetde,

-tórtinshiden, ol bala ushın onıń tiykarǵı intellektual processlerin qáliplestiretuǵın hám ózgertiriwshi ishki ortalıqtı ańlatadı.

Oyın insaniyat jámiyetinde genetikalıq dárejedegi adamlardıń social hám miynet iskerligi menen baylanıslı bolǵan tálim quralı sıpatında payda boldı hám ontogenez basqıshı sıpatında balalıqtıń májburiy ayrıqsha atributına aylandı. Gollandiyalıq mádeniyat tariyxshısi Yoxan Huizinga "Insannıń "Homo sapiens" (sanalı adam) hám "Homo faber" (dóretiwshi adam) sıyaqlı tariypleri menen bir qatarda taǵı birewin qoyıw kerek, dep esaplaǵanı biykarǵa emes - "Homo".ludens" (adam oynaydı), Sebebi ol aldınǵı ekewi sıyaqlı insannıń tiy-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

karǵı ózgesheliklerin ańlatadı.

G. P. Shchedrovitskiy oyın mánisiniń filosofiyalıq tárepleri hám onıń rawajlanıw potencialın ashıp, sonı aytıp ótti.

"Oyın - bul balalardıń rawajlanıwın baqlaw ushın jámiyet tárepinen islep shıǵılǵan yamasa jaratılǵan balalar ómiriniń arnawlı forması: sol kózqarastan, bul arnawlı pedagogikalıq dóretiwshilik bolıp tabıladı."

Balalar oyınınıń tereń rawajlanıp atırǵan potencialı hám onıń shaxstıń social kelisiwi ushın áhmiyeti D. B. Elkonin oyındı "social munasábetler arifmetikasi" dep ataǵan hám onı" ontogenezdiń málim bir basqıshında payda bolǵan iskerlik, intellektual funkciyalardı rawajlandırıwdıń jetekshi formalarınan biri hám balanıń dúnyanı biliw usıllarınan biri" dep aytqan. úlkenler... tiykarǵı qural sıpatında ishki qarama-qarsılıqlardı saplastırıwǵa járdem beredi hám balanı basqa iskerlik túrlerine tayarlaydı.

Oyın social -psixologiyalıq hádiyse sıpatında B. G. Ananyev, L. S. Vygotskiy, A. N. Leontiev, D. N. Uznadze hám basqa jergilikli izertlewshilerdiń hámde B. G. Ananyev óz dóretpelerinen birinde oyın hesh qanday jasqa baylanıslı bolmaǵan, maqsetli, arnawlı islengen, sistemalı úyreniwden aldınǵı iskerlik túri emesligin, bul "insannıń ómiriniń barlıq dáwirlerin esaptan tısqarı óz ishine alatuǵın iskerliginiń bólek forması" ekenligin jazǵan.

L. S. Vygotskiy oyın balaǵa basdan keshirgen tásirleniwlerin dóretiwshilik qayta islew múmkinshiligin beriwine bólek itibar berdi.

Olardı jeke mápler hám mútajliklerge uyqas túrde óz basımshalıq penen birlestiriw, usınıń menen jańa haqıyqatlıqtı qurıw hám ótken zamannan keleshekke sapalı ótiwdi támiyinlew. Vygotskiydiń sózlerine kóre, jeke rawajlanıw potencialına iye bolǵan oyınnıń naǵız ózi ózgesheligi oyındı onıń qatnasıwshıları ushın ózine tartatuǵın etedi. L. S. Vygotskiy oyın balaǵa basdan keshirgen tásirleniwlerin dóretiwshilik qayta islew múmkinshiligin beriwine bólek itibar berdi.

A. N. Leontyev oyın mektepge shekemgi jasdaǵı balanıń jetekshi iskerligi ekenligine itibar qaratadı, onı ámelge asırıw házirgi dáwirde barlıq intellektual rawajlanıwdıń sapa tárepinen jańa basqıshına ótiwge tayarlıq kórgen halda bala psixikasınıń turaqlı rawajlanıw jaǵdayı bolıp tabıladı. Processler kóp jıllıq izertlewler nátiyjesinde alım oyında bala jáne de keńlew, tuwrıdan-tuwrı erisip bolmaytuǵın haqıyqatlıq sheńberin ózlestirgenin biykar etpey tastıyıqladı, bul oyınnıń maqsetin bala sanasına rawajlandırıw dáregi sıpatında, balanıń minez-qulqı baǵdarı boyınsha kórsetedi. onıń ixtiyarıy dárejesin asırıw, sonıń menen birge, oyın úlkenler ortasındaǵı munasábetlerdi modellestiriwdiń arnawlı forması ekenligi;

S. L. Rubinshteyn oyındı "turmıs hám rawajlanıw ámeliyatı mektep" dep atadi hám D. N. Uznadze - "minez-qulıqtıń ulıwma forması, onıń mazmunı, birinshi náwbette, shaxstıń ishki motivleri, onıń quwanısh hám zawıq alıw sezimi menen baylanıslı sezim hám motivleri menen belgilenedi".

Balanıń rawajlanıwı ushın oyınnıń áhmiyeti kóplegen ullı oqıtıwshılar tárepinen aytıp ótken. Mısalı, S. T. Shatskiy balanıń oyının sheklew onıń tábiyatına jáne sociallasıwına zıyan jetkiziwi, oyınǵa bolǵan mútajlikti qandırıw ushın múmkinshiliklerdiń jetispewshiligi hátte balanıń ayıpker bolıwına alıp keliwi múmkinligin aytıp ótdi. P. P. Blonskiy oyınnan juda bolǵan bala social tájiriybeni belsene toplaw múmkinshiliginen juda dep esapladı. Oyınnıń jetekshi izertlewshisi S. A. Shmakovtiń pikrine qaraǵanda, oyın - bul jas dáwiri sıpatındaǵı balalıqtıń normal kursdıń tiykarǵı ózgesheligi hám bala ushın oyın ámeliyatı onıń dóretiwshilik, social hám kognitiv rawajlanıwınıń tiykarǵı deregi esaplanadı.

R. I. kózqarasınan. Jukovskaya, N. Ya. Mixaylenko, N. A. Korotkovanıń sózlerine kóre, oyın - bul insan iskerliginiń ayrıqsha tarawı bolıp, ol oyınshınıń fizikalıq hám psixikalıq kúshlerin qóllawdan zawıq alıwǵa qaratılǵan.

O. S. Gazman atap ótiwinshe, "oyın mudamı bir waqttıń ózinde eki waqıt ólshewinde payda boladı: házirgi hám keleshekte. Bir tárepden, ol bir jıldamlıq quwanıshtı usınadı, balanıń házirgi mútajliklerin qandırıwǵa xızmet etedi, basqa tárepden, ol mudamı keleshekke qaratılǵan, sebebi ol bazı turmıslıq jaǵdaylardı modellestiredi yamasa ayrıqshalıqlardı, pazıyletlerdi, sharayatlardı, kónlikpelerdi, qábiletlerdi bekkemleydi. Balanıń shaxsı social, kásiplik, dóretiwshilik funkciyalardı orınlawı, sonıń menen birge, rawajlanıp atırǵan organizmniń fizikalıq tayarlıǵı ushın zárúr bolıp tabıladı.

Ilimpazlardıń oyın haqqındaǵı barlıq bul bayanatlarında bir pikirdi baqlaw múmkin: oyın bala rawajlanıwınıń zárúr quralı hám usınıń menen birge, ol mektepge shekemgi jasdaǵı balanıń rawajlanıp atırǵan ortalıǵı bolıp tabıladı. Balalar oyınları tábiyatan biologiyalıq emes, bálki tariyxıy hám social bolıp tabıladı. Átirap -ortalıq oyın menen baylanıslı halda onıń rawajlanıw dáregi sıpatında háreket etedi. Oyın, ol yamasa bul tárizde, biraq mudamı ashıq hám qızıqlı formada turmıstıń ózin modellestiredi. Hár bir dáwirde, jámiyet rawajlanıwınıń hár bir dáwirinde balalar turmıstı oyınlarda ayrıqsha tárizde sáwlelendiredi.

Búgingi kúnde ilimiy-texnikalıq process, tálim hám tárbiyanı insaniylıq hár bir balanıń qábileti hám múmkinshiliklerine qaramastan, onıń jeke jáne social potencialın rawajlandırıw wazıypasın birinshi orınǵa qoydı hám bul jerde oyın shaxstı qáliplestiriw qurallarınnan birine aylanıwı kerek. Qáliplesiwi, sebebi ol mudamı jámiettiń sociallıq-ekonomikalıq rawajlanıwı, xalıqtıń mádeniy dástúrleri, atap aytqanda, filologiya dástúrleri menen baylanıslı bolıp, olar menen birge rawajlanadı.

Sol munasábet penen oyın haqqındaǵı pedagogikalıq pikirdi rawajlandırıwdıń jańa tendenciyaları bólek áhmiyetke iye. Bul tendenciyalardan biri kóplegen zamanagóy ilimpazlardıń atap ótiwinshe, oyınlar tekǵana mektepge shekemgi jasdaǵı balalarda, bálki oyın jetekshi iskerlik bolǵan hár qanday jasda joqarı potencial nátiyjelililikke iye bolǵan oqıtıw hám tárbiyalaw usılı hám quralı sıpatında kórip shıǵılıwı kerek.

Zamanagóy pedagogikalıq ámeliyatda sabaqlardı jáne de qızıqlı qılıw ushın oyınǵa tiykarlanǵan oqıtıw usılınan paydalanıwdıń jaqtı mısalı sońǵı jıllarda orıs pedagog ámeliyatshıları tárepinen aktiv islep shıǵılǵan.

Mektepte balalarǵa ana tilin úyretiwde didaktikalıq oyınlardıń bólek áhmiyeti olardıń atında bolıp tabıladı.

Izertlew: bul oqıw oyınları. Olar úlkenler tárepinen balalardı oqıtıw hám tárbiyalaw ushın jaratılǵan, biraq balalar oynaw ushın didaktikalıq oyınnıń tárbiyalıq áhmiyeti ashıq kórinbeydi, bálki oyın wazıypası, oyın háreketleri, oyın qaǵıydaları arqalı ámelge asırıladı. [1].

A. N. aytıp ótkeni sıyaqlı. Leontyevtıń atap ótiwinshe, didaktikalıq oyınlar "shegara oyınları" na tiyisli bolıp, olar tayarlaytuǵın oyınnan tısqarı iskerliginiń ótiw forması bolıp tabıladı. Didaktikalıq oyın balalardı oqıtıw forması sıpatında eki principti óz ishine aladı: tálim (kognitiv) hám oyın (quwnaq). Oqıtıwshı da oqıwshı, da oyın qatnasıwshısı bolıp tabıladı. Ol úyretedi hám oynaydı, balalar bolsa oynap, úyrenedi. Bul oyınlar úyreniwdiń quralı bolǵan kognitiv aktivlikti, intellektuallıq iskerlikdi rawajlandırıwǵa járdem beredi.

Didaktikalıq oyınnıń elementlerinen biri didaktikalıq wazıypa bolıp, ol oqıtıw hám tárbiyalıq tásirdiń maqseti esaplanadı. Didaktikalıq wazıypanıń bar ekenligi oyınlardıń tálim ózgesheligin hám tálim mazmunınıń balalardıń bilim iskerligi processlerine baǵdarlanǵanlıǵın aytıp otedi. Túrli jasdaǵı birdey oyında úlkenler hár qıylı oqıw wazıypaların joybarlastıradı. Bala qanshelli úlken bolsa, wazıypa sonshalıq qıyın boladı. Oyın wazıypası kóbinese oyın atına kiritiledi: "Tariyp boyınsha tap", "Bunıń hákisin ayt" hám taǵı basqa.

Oyın máselelerin sheshiw arqalı bala úlkenler dúnyasınıń túrli tarawlarınan bilim hám kónlikpelerge iye boladı. Onı oyınǵa tartatuǵın zat úyreniw wazıypası emes, bálki oyın háreketlerin orınlaw, nátiyjelerge erisiw hám utıw múmkinshiligi bolıp tabıladı.

Didaktikalıq oyında qaǵıydalar úlken rol oynaydı. Olar hár bir bala oyında ne hám qanday qılıw kerekligin anıqlaydı hám maqsetke erisiw jolin kórsetedi. Qaǵıydalar balalardıń tártipke salıw qábiletin rawajlandırıwǵa járdem beredi. Úyretiw qaǵıydaları balalarǵa ne hám qanday qılıwdı ashıp beriwge járdem beredi, olar oyın háreketleri menen baylanıslı hám olardıń háreket qılıw usılların ashıp beredi. Qaǵıydalar balalardıń kognitiv iskerligin quraydı: erkin túrde geypara zattı kórip shıǵıń, oylań, salıstırıń, berilgen oyın mashqalasına sheshim tabıń.

Shólkem qaǵıydaları balalar ortasındaǵı oyın háreketleriniń rejimin, izbe-izligin hám munasábetlerin belgileydi. Qaǵıydalar balalar ortasında unamlı oyın munasábetlerin rawajlandırıwǵa qaratılǵan bolıwı kerek. Oyın dawamında qaǵıydalarǵa ámel qılıw kúsh jumsawdı, oyında hám sırtta ushırasıw usılların ózlestiriwdi talap etedi. oyınlar tekǵana bilim, bálki túrli oy-sezimlerdi qáliplestiriw, jaqsı oy-sezimlerdi toplaw hám dástúrlerdi ózlestiriwde oqıwshılarǵa keń túrde járdem etedi.

Birinshi qaǵıydalarǵa iye oyınlar, biz bilgenimizdey, adamlar tárepinen jaratılǵan. Xalıq oyınları balalardı milliy dástúrler, óz xalıqlarınıń mádeniyatı menen tanıstıradı, olardı kúsh hám epshillikke uyretedi, dúnyaǵa kóz qarasın, aqıl - ziyrekligin, belsendiligin, baylanısın keńeytiredi; balanıń sociallasıwı oyında tabıslı boladı. Xalıq oyınlarınıń tiykarǵı ózgesheligi sonda, bular bir-birine dos sıpatında munasábette bolıwǵa, birbirleriniń máplerin húrmet etiwge hám qaǵıydalarǵa ámel qılıwǵa uyretetuǵın jámáátlik oyınlar bolıp tabıladı. Didaktikalıq oyınlar : " Aq qırlı", " Guli-Guli", " Ladushki", " Fanta", " Barinya" hám basqa kóplegen oyınlar xalıq pedagogikasınıń klassikasına aylandı. Sóylewdi, shıdamlılıqtı, dıqqattı, háreketlerdi anıq hám muwapıqlastırıwdı rawajlandırıw, reń, forma, ólshem (matryoshka, piramida, minarlar, spillikinlar) haqqında ideyalardı qáliplestiriw ushın xalıq tárepinen jaratılǵan didaktikalıq oyınshıqlar áwladdan áwladqa ótedi. hám taǵı basqa) - bulardıń barlıǵı balanıń aqıl -ziyrekligin bir pútin sıpatında rawajlandıradı jáne social hám kúndelikli kónlikpelerdi rawajlandırıw ushın tiykar boladı. [4].

Didaktikalıq oyınlarda zárúrli rol oyın háreketlerine tiyisli. Oyın háreketi - oyın maqsetleri ushın balalar iskerliginiń kórinetuǵın bolıwı.

Oyın háreketi balalarda úlken qızıǵıwshılıq oyatadı. Daslep balalar didaktikalıq oyınǵa oyın procesiniń ózi tárepinen tartınadı hám 5 jastan baslap balalar onıń nátiyjesine qızıǵadı. Eger ol bir neshe oyınlardı ózlestirilgen bolsa, oyın háreketi hár qıylı bolıwı múmkin. Qızıǵıwshılıqtı saqlap qalıw ushın oyın jáne de quramalı yaǵnıy qıyınlasadı: jańa zatlar kiritiledi, qosımsha wazıypalar, háreketler, shártler hám qaǵıydalar kiritiledi.

Eger didaktikaalıq oyınlardı olardaǵı balalardı ne iyelewi hám ózine tartıwı kózqarasınan analiz qilsaq, balalardı, birinshi náwbette, oyın háreketi qızıqtırıwı málim boladı. Bul balalardıń belsendiligin xoshametlendiredi hám balalarda qanaatlanıw sezimin beredi. Oyın formasında jasırınǵan didaktikalıq wazıypa bala tárepinen tabıslı sheshiledi, sebebi onıń itibarı oyın háreketiniń rawajlanıwına hám oyın qaǵıydalarına ámel qılıwǵa qaratılǵan. Óz-ózinen sezilmesten, kóp zorıǵıwsız, oynap, didaktikalıq wazıypanı atqaradı. Oyın háreketleriniń bar ekenligi sebepli klassta isletiletuǵın didaktikalıq oyınlar úyreniwdi jáne de qızıqlı, sezimtal etedi, balalardıń qálegen itibarın asırıwǵa járdem beredi.

Nátiyjede bilim, kónlikpe hám uqıplılıqlardı jáne de nátiyjeli ózlestiriwge túrtki boladı.

Joqarıda aytılǵanlardıń barlıǵın ulıwmalastırıp, biz oyınnıń potencial iskerligi kózqarasınan balalardı rawajlandırıwdıń tiykarǵı quralı ekenligi haqqında juwmaq shıǵarıwımız múmkin, sebebi oyın sharayatında balalardıń iskerligi jeke mazmunǵa ıye bolıwı múmkin hám usınıń menen shaxstı qáliplestiriwdiń jáne de nátiyjeli quralına aylanıwı múmkin; Áyne oyın jaǵdayları balalarǵa hár qıylı tálim iskerligi túrlerin úyretiw ushın úlken múmkinshilikler jaratadı, sebebi olar qızıǵıwshılıq hám qálew tiykarında balanıń átirapdaǵı haqıyqatlıq haqqındaǵı qálegen bilimlerin jaratadı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29 oktiyabrdagi "Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiya sini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6097-sonli Qarori // www.lex.uz

[2] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-sonli Farmoni // // www.lex.uz

[3] Vahobov M.M. Kompetentsiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta'lim standartlarini joriy etish – zamonaviy ta'lim paradigmasi sifatida // "Zamonaviy ta'lim" j. – 2016 yil №6.– 3-10-betlar

[4] Safarova R.G., Umaraliyeva M. O'qituvchilarning hamkorlikdagi pedagogik jarayonni loyihalash kompetentsiyalarini rivojlantiri sh // "Xalq ta'limi" jurnali – Toshkent, 2016 yil №5. - 19-20-betlar.

[5] Nusratova, K. C. (2021). RELEVANCE OF THE TOPIC OF WAR IN UZBEK CHILDREN'S LITERATURE (ON THE EXAMPLE OF THE WORK OF THE WRITER SAFAR BARNOEV). Galaxy Internationa l Interdisciplinary Research Journal, 9(12), 740-745.

[6] Husanov N., Xo'jaqulova R., Dilmurodova N. O'zbek tili: Darslik (Iqtisodiyot oliy o'quv yurtlarining bakalavr bosqichi umumiy guruh talabalari uchun) - Toshkent moliya instituti, 2019. 528 b.

[7] Qosimova K., Matchonov S.M, G'ulomova X.,Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun darslik. — T.: «NOSHIR», - 2009. 18-b.

Konferenciya maqalası QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379967

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴI BALALARDIŃ BILIMIN JASALMA INTELLEKT TIYKARINDAǴI DIDAKTIKALIQ OYINLAR ARQALI BEKKEMLEW

D.Q.KURBANBAEVA[a]

Annotaciya

Maqalada 5-6 jasar balalarǵa geometriyalıq figuralar hám "úlken-kishi" túsiniklerin úyretiwde jasalma intellekt járdeminde tayarlanǵan interaktiv didaktikalıq oyınnan paydalanıw metodikası bayan etiledi. Canva AI oyın ushın súwretler hám tapsırmalardı tayarlaw quralı sıpatında tanlangan. Usınıs etilgen metodikada bala formanı tanıw menen sheklenbey, onı basqa formalardan ajıratadı, buyımlardı belgisi boyınsha toparlarga ajıratadı, ólshemin salıstıradı hám óz tańlawın awızeki túsindiredi. Sanlı tapsırma haqıyqıy buyımlar menen orınlanatuǵın shınıǵıw arqalı dawam ettiriledi. Maqalada usı jumıstı bahalaw normaları da usınıs etiledi. Tezis metodikalıq joybar hám dereklerdi analizlewge tiykarlanadı; tájiriybe-sınaq nátiyjeleri bar dep kórsetilmeydi.

Gilt sózler: mektepke shekemgi bilimlendiriw, didaktikalıq oyın, jasalma intellekt, interaktiv bilimlendiriw, Canva AI, geometriyalıq figuralar, salıstırıw, bilimdi bekkemlew

a *Buxoro innovatsiyalar universiteti magistranti*

Аннотация

В статье изложена методика использования интерактивной дидактической игры, созданной с помощью искусственного интеллекта, при обучении детей 5–6 лет геометрическим фигурам и понятиям «большой–маленький». В качестве инструмента для подготовки изображений и заданий для игры выбран Canva AI. В рамках предложенной методики ребёнок не только распознаёт геометрическую фигуру, но и отличает её от других фигур, группирует предметы по определённому признаку, сравнивает их по величине и устно объясняет свой выбор. Цифровое задание продолжается практическим упражнением с использованием реальных предметов. В статье также предложены критерии оценивания данной деятельности. Тезисы основаны на методическом проектировании и анализе источников; наличие результатов экспериментальной апробации не заявляется.

Ключевые слова: дошкольное образование, дидактическая игра, искусственный интеллект, интерактивное обучение, Canva AI, геометрические фигуры, сравнение, закрепление знаний

Abstract

The article describes a methodology for using an interactive didactic game developed with the support of artificial intelligence to teach geometric shapes and the concepts of "big–small" to children aged 5–6. Canva AI was selected as a tool for creating visual materials and tasks for the game. Within the proposed methodology, the child is not limited to recognizing a shape but also distinguishes it from other shapes, groups objects according to specific features, compares their sizes, and verbally explains their choice. The digital task is followed by a practical activity involving real objects. The article also proposes assessment criteria for evaluating these activities. The thesis is based on a methodological project and an analysis of relevant sources; it does not claim that experimental results have been obtained.

Keywords: preschool education, didactic game, artificial intelligence, interactive learning, Canva AI, geometric shapes, comparison, knowledge reinforcement

Geometriyalıq figuralar hám buyımlardıń úlkenligin parıqlaw elementar matematikalıq túsiniklerdiń áhmiyetli bólegi. Bala dóńgelekti tanıw menen birge, onıń reńi yamasa ólshemi ózgergende de dóńgelek ekenligin ańlay alıwı kerek. "Úlken-kishi" túsiniginde bolsa ol eki buyımdı bir-birine salıstıradı. Sol sebepli shınıǵıw nátiyjesin tek durıs juwaplar sanı menen bahalaw balanıń qalay oylaǵanın tolıq ashıp bermeydi.

Sanlı oyın kórinislerdi ózgertiw, tapsırmalardı izbe-iz beriw hám balanı jedel tańlawǵa tartıw imkaniyatın jaratadı. Jasalma intellekt (JI) tárbiyashıǵa bunday materialdı tayarlawda nátiyjeli járdemshi bolıwı múmkin. Biraq reńli súwretlewdiń ózi bilim beriw nátiyjesin támiyinlemeydi: tapsırma bala qanday belgini ajıratıwın

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

hám juwabın qalay tiykarlawın talap etiwi kerek. Maqalanıń maqseti - jasalma intellekt járdeminde jaratılǵan interaktiv oyındı mine usı oylaw háreketlerine baǵdarlaw metodikasın islep shıǵıw bolıp tabıladı.

AQSH Bilimlendiriw pánleri institutı quramındaǵı What Works Clearinghouse tárepinen tayarlangan "Teaching Math to Young Children" qollanbasında dáslepki matematikalıq túsiniklerdi balanıń rawajlanıwına sáykes izbe-izlikte úyretiw, sonıń ishinde, geometriyalıq figuralardı tanıw, ataw hám salıstırıw usınıs etiledi. Qollanbada figuralardıń hár túrli kórinisleri hám olarǵa sáykes kelmeytuǵin mısallar menen islew balanıń tiykarǵı belgini ajıratıwına xizmet etetuǵınlıǵı atap ótilgen [1].

Mektepke shekemgi bilimlendiriw boyınsha NAEYC materiallarında balalar forma hám ólshemlerdi buyımlar menen oynaw, olardı saralaw, salıstırıw hám de óz baqlawların sóz benen anlatıw procesinde úyrenetuǵınlıǵı kórsetilgen [2]. Bul oyın tapsırmasın tek ekrandaǵı tańlaw menen juwmaqlamay, sáwbet hám ámeliy háreket penen dawam ettiriw ushın metodikalıq tiykar beredi.

YUNESKOnıń generativ jasalma intellektke tiyisli usınıslarında bilim beriwde AI dan paydalanıw menen birge jeke maǵlıwmatlardı qorǵaw hám jasqa sáykes qollanıw máseleleri kóterilgen[3]. Sonnan kelip shıǵıp, bul metodikada jasalma intellekt penen tikkeley bala emes, oyın materialın tayarlaytuǵın tárbiyashı isleydi.

Izertlewde ilimiy-metodikalıq dereklerdi analizlew hám didaktikalıq tapsırmalardı joybarlaw usıllarınan paydalanıldı. Ámeliy úlgi sipatında Canva AI (Magic Media) járdeminde tayarlanatuǵın "Figuralar baǵı" interaktiv oyını usınıs etiledi. Oyında dóńgelek, kvadrat hám úshmúyeshlik túrli reń, úlkenlik hám jaylasıwında súwretlenedi. Tárbiyashı tayarlanǵan súwret hám kórsetpelerdi shınıǵıwdan aldın tekseredi: formalar anıq kóriniwi, tapsırmanıń birden-bir túsinikli maqseti boliwı hám durıs juwap tosınnan kelgen reń yamasa bezekke baylanıp qalmawı kerek.

Oyın háreketi bes basqıshta alıp barıladı:

1. Tanıw hám ataw: Bala kórsetilgen formanı tanıydı hám ataydı.
2. Gruppalaw: Birdey figuralardı, olardıń reńi hám úlkenligi hár qıylı bolsa da, bir toparǵa jaylastıradı.
3. Salıstırıw: Birdey túrdegi eki figuranı "úlken" hám "kishi" belgisi boyınsha salıstıradı.
4. Tiykarlaw: Tárbiyashınıń "Ne ushın usını tańladıń?" sorawına awızsha juwap beredi.
5. Ámeliy kóshiriw: Bólmedegi oyinshiqlar yaki tarqatpa buyımlar arasınan úyrengen belgisine sáykes real mısal tabadı. (Bul basqısh bilimniń oyındagı kórinisten real jaǵdayga kóshiriliwin baqlaw ushın kirgizilgen).

Bahalawda tórt kórsetkish ayrıqsha atap ótiledi:

Dereklerdi talqılaw hám tapsırmalardı joybarlastırıw nátiyjesinde sanlı oyınnan paydalanıwdıń tómendegi metodikalıq shárti anıqlandı: hár bir vizual tańlaw balanıń belgili bir aqılıy háreketi menen baylanıslı boliwı kerek. Máselen, hár túrli rendegi dóńgeleklerdi bir toparga jiynaw reńine qaramastan formanı ajıratıwdı talap etedi; úlken hám kishi dóńgelekti salıstırıw bolsa forma menen ólshemdi shatastırmawga xizmet etedi. Balanıń awızeki bayanı tárbiyashıǵa juwaptıń tiykarın biliw imkaniyatın beredi.

Soniń menen birge, interaktiv oyında berilgen durıs juwaptı aqılıy qábilet rawajlanganınıń óz betinshe dálili dep qabıl etiwge bolmaydı. Juwap tosattan tańlanǵan bolıwı yaki bala bir súwretti yadlap qalǵan bolıwı múmkin. Sol sebepli metodikada jana súwretler, túsindiriw sorawları hám haqıyqıy buyımlar menen orınlanatuǵın shınıgıw birgelikte qollanıladı. Balalar qatnasıwındaǵı tájiriybe-sınaq nátiyjeleri keltirilmegeni ushın bul maqala oyınnıń nátiyjeliligi haqqında muǵdarlıq yamasa sebep-nátiyjeli juwmaq bermeydi. Usınılǵan bahalaw kriteriyaları keyingi sınaq ushın tiykar bolıp xızmet etedi.

Jasalma intellekt járdeminde tayarlanǵan interaktiv didaktikalıq oyındı mektepke shekemgi bilim beriwde qollanıwdıń tiykarǵı metodikalıq talabı - onı balanıń anıq pikirlew háreketlerine sáykeslep joybarlaw. Geometriyalıq figuralar hám "úlken-kishi" túsiniklerine baylanıslı oyın figuranı tanıwdan baslanıp, toparlaw, salıstırıw, tańlawdı túsindiriw hám bilimdi haqıyqıy predmetke qollanıw menen dawam ettirilgende, tárbiyashı balanıń tek juwabın emes, al pikirlew procesin de baqlay aladı. Metodikanıń balalar bilimin bekkemlewge tásiri bolsa óz aldına tájiriybe-sınaqta, aldınǵi hám keyingi tapsırmalardıń nátiyjeleri tiykarında tekseriliwi kerek.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] What Works Clearinghouse. Teaching Math to Young Children: A Practice Guide. Institut of Education Sciences (IES), U.S. Department of Education.

[2] Jas balalar bilimlendiriwi milliy associaciyası (NAEYC). Mektepke shekemgi bilimlendiriwde matematika hám pánlerdi úyreniw. NAEYC resursları.

[3] UNESCO. (2023). Gidance for Generative AI in Education and Research. UNESCO Publishing.

Konferenciya maqalası QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379973

"MEKTEPKE SHEKEMGI JAS DÁWIRINDE SÓYLEW TILIN RAWAJLANIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ ÓZGESHELIKLERI"

Matjanova Gulzada Annabayevna[a]

Annotaciya

Bul maqalada mektepke shekemgi jas dáwirinde balalardıń sóylew tilin rawajlandırıwdıń psixologiyalıq-pedagogikalıq ózgeshelikleri ilimiy-ámeliy jaqtan ashıp kórsetilgen. Mektepke shekemgi dáwir balanıń sóylew tili, sózlik qorı, fonemalıq esitiwi, grammatikalıq dúzilisi, sózlerdi baylanıslı sóylewi hám kommunikativlik kónlikpeleriniń rawajlandırıw basqıshı sıpatında talqılanadı.

∗ *Correspondence to: Matjanova Gulzada Annabayevna. E-mail: gulzadamatzhanova@gmail.com*

a *Qaraqalpaqıstan Respublikası Pedagogiklıq sheberlik orayı Mektepke shekemgi, baslawısh hám arnawlı tálim metodıkaları kafedrası oqtıwshısı*

Klit sóz. Mektepke shekemgi jas, sóylew tili, psixologiyalıq ózgeshelikler, pedagogikalıq ózgeshelikler, sózlik qorı, fonemalıq esitw, grammatikalıq dúzilisi, baylanıslı sóylew, kommunikaciya, qarım-qatnas, oyın, balanıń psixikalıq rawajlanıwı, tárbiyashı, sóylew ortalıǵı.

Анатация. В данной статье научно и практически раскрыты психолого-педагогические особенности развития речи детей в дошкольном возрасте. Дошкольный период рассматривается как этап развития речи ребёнка, его словарного запаса, фонематического слуха, грамматического строя, связной речи и коммуникативных навыков.

Ключевое слово. Дошкольный возраст, разговорная речь, психологические особенности, педагогические особенности, словарный запас, фонематический слух, грамматическое строение, связная речь, коммуникация, общение, игра, психическое развитие ребенка, воспитатель, речевая среда.

Anatomy. This article scientifically and practically reveals the psychological and pedagogical aspects of developing children's speech in preschool age. The preschool period is considered a stage in the development of a child's speech, vocabulary, phonemic hearing, grammatical structure, coherent speech, and communicative skills.

Key word. Preschool age, speech, psychological characteristics, pedagogical characteristics, vocabulary, phonemic hearing, grammatical structure, connected speech, communication, interaction, play, child's psychological development, educator, speech environment.

Mektepke shekemgi jas dáwiri insan ómirindegi eń áhmiyetli rawajlanıw basqıshlarınıń biri bolıp, bul dáwirde balanıń psixikalıq procesleri, sociallıq tájiriybesi, minez-qulqı, tanıw iskerligi hám sóylew tili tez qáliplesedi. Bala óz átirapındaǵı dúnyanı tanıw, úlkenler hám teńlesleri menen qarım-qatnas ornatuw, óziniń talapları hám sezimlerin bildiriw arqalı til hám sóylewden paydalanadı. Sol sebepli mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında balalardıń sóylew tilin rawajlandırıw tek ǵana til úyretıw wazıypası emes, al balanıń ulıwmalıq psixikalıq hám sociallıq rawajlanıwın támiyinleytuǵın pedagogikalıq proces sıpatında qaraladı.

Sóylew – adamnıń pikirin, sezimin, tilegin hám qarasların til birlikleri arqalı bildiriwiniń áhmiyetli formasınıń biri. Bala sóylewdi úyreniw arqalı tek sózlerdi aytıwdı ǵana emes, al olardıń mánisin túsiniwdi, sózlerdi grammatikalıq jaqtan durıs baylanıstırıwdı, soraw beriwdi, juwap qaytarıwdı, óz pikirin izbe-iz bayanlawdı úyrenedi. Demek, sóylew rawajlanıwı balanıń kommunikativlik tájiriybesi menen birge onıń oylawı, eslew qabileti, diqqatı hám qabıllawı menen de tıǵız baylanıslı.

L.S. Vygotskiy balanıń joqarı psixikalıq funksiyaları sociallıq qarım-qatnas hám mádeniy tájiriybeni iyelew procesinde qáliplesetuǵının dálillegen. Onıń teoriyasında til hám sóylew balanıń oy-lawın rawajlandıratuǵın áhmiyetli psixologiyalıq qural sıpatında qaraladı. Vygotskiydiń pikirleri boyınsha, bala úlkenler menen birgeliktegi iskerlik arqalı jańa bilim hám kónlikpelerdi iyelep, keyin olardı óz betinshe iskerlikte qollana baslaydı. Bul qaǵıyda mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń sóylewin rawajlandırıw procesinde de úlken áhmiyetke iye.

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

A.R. Luriya sóylewdi psixikalıq iskerlikti basqarıw hám uyımlastırıw menen baylanıslı joqarı psixikalıq funkciyalardıń biri sıpatında úyrendi. Onıń izertlewleri sóylewdiń pikirlew, eslew hám adamnıń óz is-háreketin basqarıw proceslerindegi ornın túsiniwge múmkinshilik beredi. Demek, balanıń sóylewin rawajlandırıw onıń tek kommunikativlik múmkinshiliklerin emes, al tanıw iskerliginiń de rawajlanıwına járdem beredi.

Mektepke shekemgi jasta sózlik qorınıń keńeyiwi sóylew rawajlanıwınıń tiykarǵı kórsetkishleriniń biri bolıp tabıladı. Bala neǵurlım kóp sóz bilse, sonǵurlım óz pikirin anıq hám mazmunlı bildiriw múmkinshiligine iye boladı. Biraq sóz sanınıń kóbeyiwi menen birge sózlerdi durıs hám orınlı qollanıw da áhmiyetli.

Sózlik jumısı eki baǵıtta alıp barıladı: aktiv hám passiv sózlikti rawajlandırıw. Passiv sózlik – balanıń esitkende yamasa oqıǵanda túsinetuǵın, biraq óz sóylewinde hárdayım qollana bermeytuǵın sózleri. Aktiv sózlik bolsa balanıń óz sóylewinde erkin qollanatuǵın sózlerden turadı. Pedagogikalıq jumıstıń maqseti passiv sózliktegi sózlerdi birte-birte aktiv sózlikke ótkiziwden ibarat.

Tárbiyashı balalar menen kúndelikli qarım-qatnasında jańa sózlerdi túsinikli kontekstte qollanıwı kerek. Balanıń sorawlarına tolıq juwap beriw, onıń sóylewin bólemeý, aytqan sózlerin durıs forma menen qaytalaw hám keńeytiw – sózlik qorın rawajlandırıwdıń nátiyjeli usılları.

Fonetikalıq hám grammatikalıq sóylewdi qáliplestiriw.

Sóylew rawajlanıwında balanıń dawıslardı durıs aytıwı, sózlerdi anıq aytıwı hám fonemalardı esitip ajırata alıwı úlken áhmiyetke iye. Fonemalıq esitw balanıń sóylewdegi dawıslardı ajıratıwına, sózlerdi bir-birinen parıqlawına hám keyinirek oqıw-jazıwǵa tayarlanıwına tiykar jaratadı.

Pedagog balanıń dawıs aytıwındaǵı ózgesheliklerin jasına sáykes baqlap barıwı kerek. Balanıń sóylewinde ayırım dawıslardı aytıwda qıyınshılıq bolǵan jaǵdayda onı kemsitpew, basqa balalar menen salıstırmaw, kerisinshe, durıs sóylew úlgisin sabırlılıq penen kórsetiw zárúr. Sóylew rawajlanıwında individual ózgeshelikler bolıwı múmkin.

Mektepke shekemgi jastaǵı balanıń sóylew rawajlanıwınıń joqarı basqıshlarınıń biri – baylanıslı sóylewdi qáliplestiriw. Baylanıslı sóylew dep balanıń pikirin birbirine baylanıslı sóylemler járdeminde izbe-iz, túsinikli hám mazmunlı bayanlay alıwına aytıladı.

Balanıń sóylew tilin rawajlandırıwda pedagogtıń jeke úlgisi úlken áhmiyetke iye. Tárbiyashınıń sóylewi anıq, grammatikalıq jaqtan durıs, túsinikli, mazmunlı hám balanıń jasına sáykes bolıwı kerek. Pedagog sózlerdi durıs aytıp, balalarǵa sóylewdiń úlgisin kórsetedi.

Pedagogikalıq proces balanıń tek tıńlawshı emes, belsendi qarım-qatnas qatnasıwshısı bolıwın támiyinlewi kerek. Balaǵa kóp soraw beriw, biraq tek «awa» yamasa «yaq» dep juwap beriletuǵın sorawlar menen sheklenbew zárúr. «Ne ushın?», «Qalay?», «Senińshe qalay boladı?», «Bul haqqında ne ayta alasań?» sıyaqlı ashıq sorawlar balanı keńirek pikirlewge hám óz pikirin sóylew arqalı bildiriwge jetekleydi.

L.S. Vygotskiydiń «jaqın rawajlanıw aymaǵı» haqqındaǵı ideyası da bul jerde áhmiyetli. Bala óz betinshe orınlay almaytuǵın, biraq úlkenniń járdemi menen orınlay alatuǵın islerdi iyelew arqalı rawajlanadı. Sóylewdi rawajlandırıwda pedagog balanıń múmkinshiliginen biraz joqarı dárejede tapsırma berip, zárúr jaǵdayda sózlik, soraw yamasa úlgi arqalı járdem berip barıwı múmkin.

Sóylewdi rawajlandırıwdıń eń nátiyjeli ortalıqlarınıń biri – kitap oqıw hám ertekler menen islew. Ertek tıńlaw balanıń sózlik qorın bayıtadı, grammatikalıq dúzilisti túsiniwine járdemlesedi, oqıǵalardı izbe-izlikte bayanlawǵa úyretedi. Ertekten keyin soraw-juwap ótkeriw, personajlardıń is-háreketlerin talqılaw hám oqıǵanı qayta ayttırıw sóylew rawajlanıwına kúshli tásir etedi.

Balanıń sóylewi sociallıq qarım-qatnas procesinde qáliplesedi. Bala úlkenler hám teńlesleri menen neǵurlım kóp mazmunlı qarım-qatnasqa kirisse, sonǵurlım onıń kommunikativlik kónlikpeleri jetilisedi. Sol sebepli mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde sóylew ushın qolay psixologiyalıq ortalıq jaratıw zárúr.

Bala óz pikirin aytqanda onı bóliw, kúliw, qáteligi ushın kemsitiw yamasa basqa balalar menen salıstırıw onıń sóylewge bolǵan isenimin tómenletiwi múmkin. Kerisinshe, balanı tıńlaw, onıń pikirine húrmet penen qaraw, qátelerin jumsaq túrde dúzetiw hám sóylewge qızıǵıwın qollap-quwatlaw kommunikativlik belsendilikti arttıradı.

Balalar menen qarım-qatnasta pedagog balanıń individual ózgesheliklerin esapqa alıwı kerek. Ayırım balalar tez hám erkin sóylese, basqaları oyın bayandaydı. Bunday ayırmashılıqlar balanıń temperamentine, kommunikativlik tájiriybesine, shańaraqtan alatuǵın sóylew tájiriybesine hám basqa faktorlarǵa baylanıslı bolıwı múmkin.

Balanıń sóylew rawajlanıwı tek mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń wazıypası emes. Bul proceske ata-ana, pedagog hám balaǵa jaqın bolǵan úlkenlerdiń bári qatnasadı. Bala úyde hám mektepke shekemgi shólkemde bir-birine uqsas kommunikativlik talaplar hám qollawǵa iye bolǵanda sóylew rawajlanıwı ushın qolay sharayat payda boladı.

Ata-analar balamen kúndelikli turmısta kóp sóylesiwi, birge kitap oqıwı, súwretlerdi talqılawı, balanıń sorawlarına juwap beriwi, onıń kórgen-bilgenlerin aytıp beriwine múmkinshilik jaratıwı kerek. Úydegi sóylew ortalıǵı balanıń sózlik qorın bayıtıwda hám dialoglıq qarım-qatnastı qáliplestiriwde úlken rol atqaradı.

Pedagog ata-anaǵa balanıń sóylew rawajlanıwı haqqında tiyisli maǵlıwmat berip, úyde orınlawǵa bolatuǵın sóylewge baylanıslı oyınlar hám tapsırmalar usınıwı múmkin. Bunday birgeliktegi jumıs balanıń sóylew rawajlanıwın sistemalı túrde qollap-quwatlawǵa járdem beredi.

Juwmaq

Mektepke shekemgi jas dáwiri balanıń sóylew tilin qáliplestiriw hám rawajlandırıw ushın ayrıqsha áhmiyetke iye dáwir bolıp tabıladı. Bul dáwirde sóylewdiń fonetikalıq, leksikalıq, grammatikalıq hám baylanıslı sóylew komponentleri bir-biri menen baylanısta rawajlanadı. Sóylewdiń jetilisiwi balanıń pikirlewi, eslewi,

diqqatı, qabıllawı hám sociallıq qarım-qatnası menen tıǵız baylanıslı.

L.S. Vygotskiydiń sociallıq-psixologiyalıq rawajlanıw haqqındaǵı ideyaları, A.R. Luriyanıń sóylew hám joqarı psixikalıq funkciyalar haqqındaǵı izertlewleri, A.N. Leontev hám D.B. Elkoninniń iskerlik hám oyınnıń rawajlandırıwshı áhmiyetine baylanıslı qarasları mektepke shekemgi jastaǵı balanıń sóylew rawajlanıwın túsiniwde teoriyalıq tiykar bolıp xızmet etedi.

Balanıń sóylewin rawajlandırıw – onı mektepke tayarlawdıń bir bólegi ǵana emes, al onıń tulǵalıq, sociallıq hám intellektual rawajlanıwınıń áhmiyetli shárti. Sóylewi jaqsı rawajlanǵan bala óz talapların anıǵıraq bildire aladı, basqalar menen nátiyjeli qarım-qatnasqa kirisedi, bilim hám tájiriybeni iyelewde belsendilik kórsetedi. Sonlıqtan mektepke shekemgi dáwirde sóylewdi rawajlandırıw jumısların ilimiy tiykarlarǵa, balanıń jas hám individual psixologiyalıq ózgesheliklerine súyengen halda izbe-iz hám maqsetli túrde alıp barıw zárúr.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Vygotskiy L.S. Myshlenie i rech. — Moskva: Labirint, 1999.

[2] Luriya A.R. Yazyk i soznanie. — Moskva: Nauka, 1979.

[3] Leontev A.N. Deyatelnost. Soznanie. Lichnost. — Moskva: Politizdat, 1975.

[4] Elkonin D.B. Psixologiya igry. — Moskva: Pedagogika, 1978.

Konferensiya maqolasi QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379975

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA XALQARO TAJRIBALARNI JORIY ETISH: O'QITUVCHI KASBIY MAHORATINI YANGILASHNING DOLZARB MUAMMOLARI

N.M.KENJABOYEVA[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, ularning pedagogik salohiyatini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Finlyandiya, Singapur va Yaponiya kabi ta'limi rivojlangan davlatlarning tajribalari va ularni milliy ta'lim tizimimizga tatbiq etish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kasbiy mahorat, xalqaro tajriba, Finlyandiya ta'limi, Lesson Study, STEAM, pedagogik malaka

a *Surxondaryo viloyati pedagogik, mahorat markazi professor v.v.b., p.f.b.f.d. (PhD)*

Аннотация

В данной статье анализируются вопросы повышения профессионального мастерства учителей начальных классов и развития их педагогического потенциала на основе международных стандартов. Рассматривается опыт стран с развитой системой образования, таких как Финляндия, Сингапур и Япония, а также возможности внедрения этих передовых методик в национальную систему образования.

Ключевые слова: начальное образование, профессиональное мастерство, международный опыт, образование в Финляндии, Lesson Study, STEAM, педагогическая квалификация

Abstract

This article analyzes the issues of improving the professional skills of primary school teachers and developing their pedagogical potential based on international standards. The experience of countries with advanced educational systems, such as Finland, Singapore, and Japan, is examined, along with the possibilities of integrating these advanced methodologies into the national education system.

Keywords: primary education, professional skill, international experience, Finnish education, Lesson Study, STEAM, pedagogical competence

1 KIRISH

Bugungi globallashuv va texnologik taraqqiyot davrida har qanday davlatning intellektual salohiyati va iqtisodiy barqarorligi uning ta'lim tizimi, xususan, poydevor hisoblangan boshlang'ich ta'lim sifatiga bevosita bog'liqdir. Inson kapitalini rivojlantirish g'oyasi zamonaviy pedagogikadan dars berish usullarini tubdan o'zgartirishni, an'anaviy yodlash (reproduktiv) tizimidan voz kechib, o'quvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlashni shakllantirishni talab etmoqda. Boshlang'ich sinf yoshi - bolaning nafaqat asosiy savodxonligi (o'qish, yozish, hisoblash) shakllanadigan, balki unda shaxsiy dunyoqarash va o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan ishtiyoq uyg'onadigan eng mas'uliyatli palladir.

Shu sababli, ta'lim islohotlarining markazida turgan bosh pedagog - o'qituvchining kasbiy mahorati va kompetensiyalarini muntazam oshirib borish davr talabiga aylandi. Zamonaviy boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat o'z fani doirasida bilim beruvchi, balki o'quv jarayonini qiziqarli loyihalar shaklida tashkil eta oladigan fasilitator va tadqiqotchi bo'lishi lozim. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, xususan, umumiy o'rta ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishda xalqaro baholash dasturlari (PIRLS, PISA) talablariga moslashish muhim vazifa qilib belgilangan.

Biroq, milliy ta'lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy mahoratini faqat ichki tajribalar yoki an'anaviy ma-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

laka oshirish kurslari doirasida rivojlantirish yetarli emas. Dunyoning Finlyandiya, Singapur, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi ta'lim reytinglarida yetakchi o'rinlarni egallab kelayotgan davlatlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, pedagoglar malakasini oshirishda doimiy ravishda innovatsion metodikalar va hamjamiyatlar bilan ishlash tizimi (masalan, jamoaviy dars rejalashtirish yoki tadqiqotchilik madaniyati) yo'lga qo'yilgan.

Ushbu maqolaning maqsadi - boshlang'ich ta'limda faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kasbiy mahoratini rivojlantirishda ilg'or xalqaro tajribalarni tahlil qilish, ularning eng samarali jihatlarini ajratib ko'rsatish va milliy metodikamizga muvaffaqiyatli tatbiq etish strategiyalarini ishlab chiqishdan iborat. Bu jarayon o'qituvchilarimizga faqat nazariy bilimlarni emas, balki xalqaro miqyosda sinovdan o'tgan amaliy ko'nikmalarni o'z dars xonalariga olib kirish imkonini beradi.

Rivojlangan davlatlarning ilg'or tajribalari

O'qituvchilar mahoratini oshirishda quyidagi davlatlarning tajribasi alohida diqqatga sazovordir:

1. Finlyandiya tajribasi: yuqori avtonomiya va tadqiqotchilik

1. Erkinlik va mas'uliyat: Fin o'qituvchilariga dars dasturlarini tanlashda katta erkinlik beriladi.
2. Tadqiqotga asoslangan yondashuv: Har bir o'qituvchi magistr darajasiga ega va o'z darsini ilmiy tadqiqot sifati tahlil qiladi.
3. Baholash emas, rivojlantirish: O'quvchilarni reytinglar orqali taqqoslash emas, ularning shaxsiy o'sishi rag'batlantiriladi.

1.1 Singapur tajribasi: uzluksiz kasbiy rivojlanish (CPD)

1. Yillik soatlar: Singapurda har bir o'qituvchi yiliga kamida 100 soat kasbiy malaka oshirish kurslarida qatnashishi shart.
2. Ustoz-shogird tizimi: Tajribali pedagoglar yosh mutaxassislarga tyutor (ustoz) sifatida biriktiriladi.
3. Tizimli master-klasslar: O'qituvchilar o'z hamkasblari uchun muntazam ravishda ochiq darslar va amaliy mashg'ulotlar o'tkazadi.

3. Yaponiya tajribasi: "Lesson Study" (Darsni o'rganish) metodi

1. Jamoaviy rejalashtirish: O'qituvchilar guruh bo'lib bitta dars rejasini mukammal ishlab chiqishadi.
2. Kuzatish va tahlil: Bir pedagog dars o'tayotganda, qolganlari o'quvchilarning reaksiyasini kuzatadi.
3. Xatolarni tuzatish: Darsdan so'ng kamchiliklar muhokama qilinib, dars ishlanmasi yanada takomillashtiriladi.

Xalqaro tajribalarni milliy ta'limga tatbiq etish yo'llari

O'zbekiston boshlang'ich ta'lim tizimida pedagoglar mahoratini oshirish uchun quyidagi xalqaro formatlarni kengroq joriy etish lozim:

1. PISA va PIRLS talablariga moslashish: Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini o'quvchilarning matnni tushunish va mantiqiy fikrlash darajasini baholovchi xalqaro mezonlar bilan ishlashga o'rgatish.
2. STEAM yondashuvini kuchaytirish: Fanlarni bir-biriga bog'lab, amaliy o'yinlar orqali o'tish metodikasini pedagoglar ongiga singdirish.
3. Raqamli savodxonlik: O'qituvchilarning zamonaviy interaktiv panellar, ta'limiy platformalar va sun'iy intellekt vositalaridan darsda unumli foydalana olish ko'nikmasini rivojlantirish.

2 XULOSA

Boshlang'ich ta'limda xalqaro tajribalarni joriy etish - bu xorij metodikasini ko'r-ko'rona ko'chirish degani emas. Bu - dunyoning eng ilg'or yondashuvlarini milliy qadriyatlarimiz va sharoitimizga moslashtirgan holda o'qituvchilarimiz amaliyotiga tatbiq etishdir. Pedagogning kasbiy mahorati oshishi to'g'ridan-to'g'ri kelajak avlodning intellektual salohiyatini belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Shodiyeva, M. J. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy rivojlantirishning ilmiy-pedagogik jihatlari. Kasb-hunar ta'limi jurnali, №3, 2022. 45-51-b. [1, 2]

[2] Bozorova, N. R. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy ehtiyojlari va kasbiy mahoratni rivojlantirish usullari. Ilmiy anjumanlar to'plami, Zenodo DOIsi: 2024. 10.5281/zenodo.11098807. [1]

[3] Kenjaboyeva N.M. Boshlang'ich ta'limda ijodiy faoliyatni evristik topshiriqlar orqali rivojlantirish yo'llari "Aniq va tabiiy fanlarni o'qitishda sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar va steam integratsiyasining zamonaviy tendensiyalari: xalqaro tajriba va innovatsion yondashuvlar" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami 13-may 2026-yil

[4] Kenjaboyeva N.M. Development of Creative Activity in Primary Education Through Heuristic Tasks https://journals.innoscie.com/index.php/wos/article/view/327

[5] Kenjaboyeva N.M. Modern Innovative Approaches to Forming Ecological Culture in Students https://manuscriptology.org/index.php/PRVM/article/view/932

[6] Mirzakbarova, G. F., Matnazarova, K. O. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining pedagogik mahoratini shakllantirish. Qo'qon universiteti xabarnomasi, 2024, 247-251-b.

Konferenciya maqalası QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379979

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIWDE ZAMANAGÓY PEDAGOG KELBETI HÁM KOMPETENCIYALARI.

Nurullaev Alpamıs Jumabaevich[a] | **Boranbayev Jańabay Batırbayevich**[b]

Annotaciya

Bul maqalada mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında zamanagóy pedagog shaxsına qoyılatuǵın talaplar, onıń kásiplik kelbeti hám tiykarǵı kompetenciyaları sáwlelendirilgen. Búgingi kúnde mektepke shekemgi bilimlendiriw pedagogı tek ǵana balalarǵa bilim hám tárbiya beriwshi qánige emes, al balanıń individual rawajlanıwın qollap-quwatlawshı, zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardı ámeliyatqa engiziwshi, ata-analar menen birge islesiwshi hám óziniń kásiplik jumısın turaqlı jetilistirip barıwshı dóretiwshi shaxs sıpatında kóriniwi kerek. Maqalada pedagogtıń kommunikativlik, psixologiyalıq-pedagogikalıq, metodikalıq, málimleme-kommunikativlik, inklyuzivlik, kreativlik hám refleksivlik kompetenciyalarınıń mazmunı tallanadı. Sonday-aq, zamanagóy pedagogtıń kelbetin qáliplestiriw boyınsha ámeliy usınıslar islep shıǵılǵan.

Gilt sózler: mektepke shekemgi bilimlendiriw, zamanagóy pedagog, pedagog imidji, kompetenciya, kásiplik kompetenciya, pedagogikalıq sheberlik, kreativlik, innovaciyalıq texnologiyalar, kommunikativ kompetenciya, inklyuziv bilimlendiriw, sanlı kompetenciya

a *Qaraqalpaqstan Respublikası pedagogikalıq sheberlik orayı, Mektepke shekemgi talimdi muwafıqlastırıw bólimi baslıǵı*

b *Qaraqalpaqstan Respublikası pedagogikalıq sheberlik orayı, Mektepke shekemgi talimdi muwafıqlastırıw bólimi jetekshi qánige*

Аннотация

В данной статье освещены требования к личности современного педагога в системе дошкольного образования, его профессиональный облик и основные компетенции. Сегодня педагог дошкольного образования должен выступать не только как специалист, обучающий и воспитывающий детей, но и как созидательная личность, поддерживающая индивидуальное развитие ребенка, внедряющая современные педагогические технологии, сотрудничающая с родителями и постоянно совершенствующая свою профессиональную деятельность. В статье анализируется содержание коммуникативных, психолого-педагогических, методических, информационно-коммуникативных, инклюзивных, креативных и рефлексивных компетенций педагога. Также разработаны практические рекомендации по формированию образа современного педагога.

Ключевые слова: дошкольное образование, современный педагог, имидж педагога, компетенция, профессиональная компетенция, педагогическое мастерство, креативность, инновационные технологии, коммуникативная компетенция, инклюзивное образование, цифровая компетенция

Abstract

This article highlights the requirements for the personality of a modern educator in the preschool education system, their professional identity, and core competenciyes. Today, the preschool educator must act not only as a specialist who teaches and educates children, but also as a creative individual who supports the individual development of the child, introduces modern pedagogical technologiyes, cooperates with parents, and constantly improves their professional activitiyes. The article analyzes the content of communicative, psychological-pedagogical, methodological, information-communicative, inclusive, creative, and reflexive competenciyes of a teacher. Practical recommendations for forming the image of a modern educator have also been developed.

Keywords: preschool education, modern educator, educator image, competence, professional competence, pedagogical mastery, creativity, innovative technologiyes, communicative competence, inclusive education, digital competence

Búgingi globallasıw hám málimleme texnologiyaları jedel rawajlanıp atırǵan dáwirde bilimlendiriw sistemasınıń barlıq basqıshlarında pedagog shaxsına bolǵan talaplar barǵan sayın artıp barmaqta. Ásirese, mektepke shekemgi bilimlendiriw basqıshı insan shaxsınıń dáslepki rawajlanıw dáwiri bolǵanlıǵı sebepli onda jumıs alıp baratuǵın pedagogtıń kásiplik tayarlıǵı, dúnyaqarası, ruwxıy-ádep-ikramlılıq pazıyletleri hám pedagogikalıq sheberligi ayrıqsha áhmiyetke iye.

Ózbekstan Respublikasınıń "Mektepke shekemgi bilimlendiriw hám tárbiya haqqında"ǵı Nızamında mektepke shekemgi bilimlendiriw hám tárbiyanıń áhmiyetli principleri qatarında balanıń shaxsın rawajlandırıwǵa baǵdarlanǵan jeke kózqaras, bilimlendiriw hám

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

tárbiyanıń úylesimliligi, shańaraq hám mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi tárbiyalıq tásiriniń birligi jáne mektepke shekemgi hám ulıwma orta bilimlendiriwdiń izbe-izligi belgilengen.

Sonday-aq, ámeldegi nızamshılıqta pedagogtıń kásiplik standartı mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi pedagogınıń jeke kásiplik sıpatları, bilimleri, sheberligi hám kónlikpelerine qoyılatuǵın tiykarǵı talaplar kompleksi sıpatında belgilengen. Bul standart pedagoglardı jumısqa qabıl etiw, olardıń kásiplik rawajlanıwı hám attestaciyasında áhmiyetli norma sıpatında xızmet etedi.

Mektepke shekemgi bilimlendiriwdiń mámleketlik standartı bolsa balalardı hár tárepleme rawajlandırıw, tálim-tárbiya beriw hám mektep bilimlendiriwine tayarlawǵa qaratılǵan mámleketlik talaplardı belgileydi.

Usı tárepten zamanagóy pedagogtıń kelbetin qáliplestiriw máselesi tek ǵana pedagogtıń bilim dárejesi emes, al onıń kásiplik kompetenciyaların ámeliy jumısta kórsete alıwı menen de baylanıslı.

Zamanagóy pedagog imidji túsinigi.

Pedagogtıń kelbeti degende onıń kásiplik bilimleri, pedagogikalıq sheberligi, dúnyaqarası, ádep-ikramlılıq pazıyletleri, qatnas mádeniyatı, sırtqı hám ishki mádeniyatı hám de balalar menen islesiw procesindegi individual ózgesheliklerińiń bir pútin kompleksi túsiniledi.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw pedagogı ushın zamanagóy kórinis, bárinen burın, balaǵa baǵdarlanǵan pedagogikalıq poziciya menen belgilenedi. Bunday pedagog hár bir balanıń individual imkaniyatları, qızıǵıwshılıqları, mútájlikleri hám rawajlanıw tezligin esapqa aladı.

Zamanagóy pedagog:

-Balanı bilimlendiriw procesiniń aktiv subyekti sıpatında qabil etedi;

-Balanıń jeke pikiri hám baslamasın húrmet etedi;

-Hár bir balanıń qábiletin anıqlaw hám rawajlandırıwǵa umtıladı;

-Tálim-tárbiya procesinde zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanadı;

-Ata-analar menen nátiyjeli birge islesiwdi jolga qoyadı;

-Kásiplik bilim hám kónlikpelerin turaqlı rawajlandıradı;

Pedagogikalıq xizmetin analizlep, qátelerinen juwmaq shiǵaradı;

dóretiwshi, intaker hám jańalıqqa ashıq boladı.

Demek, zamanagóy pedagogtıń tiykarǵi wazıypası tayar bilimdi balaǵa jetkeriw menen sheklenbeydi. Ol balanıń óz betinshe pikirlewi, izleniwi, sóylesiwi, dóretiwshilik jumısqa kirisiwi hám sociallıq kónlikpelerin qáliplestiriw ushın pedagogikalıq ortalıq jaratıwı kerek.

Zamanagóy pedagogtıń tiykarǵı kompetenciyaları.

Kompetenciya - belgili bir xizmetti nátiyjeli ámelge asırıw ushin zárúr bolǵan bilim, kónlikpe, uqıp, tájiriybe hám jeke sipatlar jıyındısı.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw pedagogınıń kásiplik kompetenciyası bir neshe áhmiyetli baǵdarlardı qamtıp aladı.

Psixologiyalıq-pedagogikalıq kompetenciya

Mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń psixologiyalıq hám fiziologiyalıq rawajlanıw ózgesheliklerin biliw pedagog ushın áhmiyetli talap esaplanadi. Pedagog balanıń jasına tán psixologiyalıq jaǵdayların, qızıǵıwshılıqların, mútájliklerin hám individual ózgesheliklerin esapqa alǵan halda tálim-tárbiya procesin shólkemlestiriwi zárúr.

1. Psixologiyalıq-pedagogikalıq kompetenciyaga iye pedagog:
2. balanıń jas hám individual ózgesheliklerin aniqlaydı;
3. balalardıń emocional jaǵdayın baqlaydı;
4. tárbiyalıq jaǵdaylarda duris pedagogikalıq jantasıwdı tańlaydı;
5. balanıń rawajlanıwındaǵı unamlı ózgerislerdi anıqlaydı;
6. pedagogikalıq mashqalalardı psixologiyalıq jaqtan duris sheshedi.

Kommunikativ kompetenciya

Mektepke shekemgi bilimlendiriwde pedagogtıń kommunikativ kompetenciyası ayrıqsha áhmiyetke iye. Sebebi pedagog hár kúni balalar, ata-analar, kásiplesler hám basshılar menen túrli jaǵdaylarda pikirlesedi.

Nátiyjeli kommunikativ kompetenciya tómendegilerdi óz ishine aladı:

• balalar menen ápiwayı hám túsinikli tilde sóylesiw;

• balanı tıńlay alıw;

• soraw beriw hám sorawlarǵa durıs juwap beriw;

• tartıslı jagdaylardı konstruktivlik sheshiw;

• ata-analar menen birge islesiwge tiykarlangan qatnasıq ornatiw;

• pedagogikalıq qatnasta húrmet hám ádeplilikti saqlaw.

Pedagogtıń túsindiriwleri arqalı, balanıń sóylewi gaplerdi ayta alıwına tikkeley tásir kórsetedi. Sol sebepli tárbiyashınıń sóylewi tez, anıq, ádebiy til normalarına sáykes hám mazmunlı bolıwı kerek.

Metodikalıq kompetenciya

Metodikalıq kompetenciya - pedagogtıń tálim-tárbiya procesin maqsetli rejelestiriw, shólkemlestiriw, ámelge asırıw hám bahalaw qábileti.

Zamanagóy pedagog sabaqlardı tek dástúriy túsindiriw usılı tiykarında shólkemlestirmewi kerek. Onda oyın texnologiyaları, mashqalalı jaǵdaylar, dóretiwshilik tapsırmalar, kishi toparlarda islew, baqlaw, tájiriybe hám joybar elementlerinen paydalanıw kónlikpesi qáliplesken bolıwı zárúr.

Mámleketlik talaplarda mektepke shekemgi bilimlendiriw balanıń qızıǵıwshılıǵı, qábileti, individual ruwxıy hám fizikalıq ózgesheliklerin esapqa alǵan halda hár tárepleme rawajlandırıwǵa qaratılǵan bir pútin process sıpatında belgilenedi.

Sol sebepli metodikalıq kompetenciya balanıń individual imkaniyatlarına sáykes pedagogikalıq metodtı tańlawdı da názerde tutadı.

Sanlı hám málimleme-kommunikaciyalıq kompetenciya

Inklyuziv kompetenciya

Zamanagóy mektepke shekemgi bilimlendiriwde hár qıylı individual mútájliklerge iye bolǵan balalar ushın teńdey imkaniyat jaratıw áhmiyetli wazıypalardan biri bolıp esaplanadı. Nızamshılıqta inklyuziv bilimlendiriw hám tárbiya balalardıń ayrıqsha bilimlen-

diriw talapları hám individual imkaniyatların esapqa alǵan halda tálim-tárbiya alıwı ushın teń imkaniyatlardı támiyinleytuǵın process sıpatında belgilengen.

Kreativ kompetenciya

Mektepke shekemgi jastaǵı balalar tábiyatınan qızıǵıwshań hám dóretiwshi boladı. Sol sebepli pedagogtıń ózi de kreativ pikirlew qábiletine iye bolıwı zárúr.

Kreativ pedagog:

• jana ideyalardı islep shiǵadı;

• shınıǵıwlardı ádettegidey bolmagan usıllarda shólkemlestiredi;

• balalarda dóretiwshilik pikirlewdi xoshametleydi;

• mashqalalı jagdaylarga hár túrli sheshimlerdi izleydi;

• oyın hám dóretiwshilik tapsırmalardı pedagogikalıq maqsetke muwapıq qollanadı.

Kreativlik pedagogtıń kásiplik jumısın qızıqlı hám nátiyjeli shólkemlestiriwge járdem beredi.

Inklyuziv kompetenciya.

Sonıń ushın pedagog:

Bunday qatnas pedagogtıń óz ústinde turaqlı islewin támiyinleydi.

Zamanagóy pedagogtıń jeke pazıyletleri.

Kásiplik kompetenciyalar menen bir qatarda pedagogtıń jeke pazıyletleri de onıń kelbetin belgileydi. Mektepke shekemgi bilimlendiriw pedagogında tómendegi sipatlardıń bolıwı áhmiyetli:

• miyrimlilik;
• sabır-taqat;
• juwapkershilik;
• ádillik;
• hadallıq;
• balalardı súyiw;
• ádeplilik;
• baslamashılıq;
• dóretiwshilik;
• baqlawshılıq;
• ózin-ózi rawajlandırıwǵa umtılıw;
• pedagogikalıq ádep hám mádeniyat.

Pedagog bala shaxsınıń qáliplesiwinde áhmiyetli úlgi esaplanadi. Sonıń ushın onıń minez-qulqı, sóylewi, kiyiniw mádeniyatı, basqalar menen qatnası hám kásibine bolǵan múnásibeti tárbiyalıq áhmiyetke iye.

Zamanagóy pedagog xizmetinde shańaraq penen birge islesiw.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw nátiyjeliligin arttırıwda pedagog hám ata-analardıń birge islesiwi áhmiyetli orın iyeleydi. Balanıń rawajlanıwında shańaraq hám mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń tárbiyalıq tásiriniń birligi nızamshılıqta da áhmiyetli princip sıpatında belgilengen.

Pedagog ata-analar menen:

• individual sáwbetlesiwler;
• másláhátler;
• ashiq shınıǵıwlar;
• seminar hám treningler;
• ata-analar jiynalısları;
• qospa dóretiwshilik ilajlar;

arqalı birge islesiwi múmkin.

Bunda pedagog ata-ananı tek balanıń kemshilikleri haqqında xabardar etiwshi shaxs emes, al balanıń rawajlanıwındaǵı birge islesiwshi sıpatında kóriwi kerek.

Juwmaqlap aytqanda, zamanagóy mektepke shekemgi bilimlendiriw pedagogı - tereń bilimge iye bolgan qánige emes, bálkim balanı túsinetuǵın, oniń individual imkaniyatların qádirleytuǵın, zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardı iyelegen, dóretiwshi, kommunikativ hám turaqlı óz ústinde isleytuǵın kompetent shaxs.

Mektepke shekemgi bilimlendiriwdiń sapasın arttırıw tikkeley pedagogtıń kásiplik kompetenciyası hám jeke pazıyletlerine baylanıslı. Ámeldegi nızamshılıqta pedagogtıń kásiplik standartı bilim, sheberlik, kónlikpe hám jeke kásiplik sıpatlardıń bir pútin kompleksi sıpatında qaralıwı da bul pikirdi tastıyıqlaydı.

Zamanagóy pedagogtıń tiykarǵı maqseti balaǵa tayar bilim beriw emes, al onıń tábiyǵıy qızıǵıwshılıǵın qollap-quwatlaw, erkin pikirlewi, sóylesiwi, dóretiwshilik jumıs alıp barıwı hám jámietlik turmısqa beyimlesiwi ushın qolaylı bilimlendiriw ortalıǵın jaratıwdan ibarat.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Ózbekstan Respublikası. "Mektepke shekemgi bilimlendiriw hám tárbiya haqqında"ǵı Nızam, 2019-jıl 16-dekabr. LEX.UZ

[2] Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti. "Mektepke shekemgi bilimlendiriw hám tárbiyanıń mámleketlik standartın tastıyıqlaw haqqında"ǵı 802-sanlı qarar, 2020-jıl 22-dekabr. LEX.UZ

[3] Ózbekstan Respublikası. Mektepke shekemgi bilimlendiriw hám tárbiyanıń mámleketlik talapları. Erte hám mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń rawajlanıwına qoyılatuǵın mámleketlik talaplar. LEX.UZ

[4] Azizxwjaeva N.N. Pedagogikalıq texnologiyalar hám pedagogikalıq sheberlik. - Tashkent.

Konferenciya maqalası QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379981

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMLERINDE BALALARǴA QARATILǴAN ZORLIQ JAǴDAYLARINIŃ ALDIN ALIW

G.K.ORINBAEVA[a]

Annotaciya

Bul maqalada mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde balalarǵa qaratılǵan zorlıq jaǵdaylarınıń aldın alıw, balalardıń huqıqların qorǵaw, olar ushın qáwipsiz hám qolay psixologiyalıq ortalıqtı jaratıw máselesi alǵa súrilgen. Sonıń menen birge, zorlıqtıń túrleri, onıń balanıń fizikalıq, psixologiyalıq hám social rawajlanıwına tásiri, pedagog, ata-ana hám jámiyet arasındaǵı birgeliktegi islesiwdiń áhmiyeti haqqında pikirler bayan etiledi.

Gilt sózler: mektepke shekemgi bilimlendiriw, bala, zorlıq, qáwipsizlik, bala huqıqları, pedagog, ata-ana, psixologiyalıq qollap-quwatlaw, profilaktika

a *Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik orayı, Mektepke shekemgi,baslawısh arnawlı tálim metodikaları kafedrası aǵa oqıtıwshısı, Nókis,Ózbekstan*

Аннотация

В данной статье поднимается вопрос предотвращения случаев насилия в отношении детей в дошкольных образовательных учреждениях, защиты прав детей и создания для них безопасной и благоприятной психологической среды. Вместе с тем излагаются мнения о видах насилия, его влиянии на физическое, психологическое и социальное развитие ребенка, важности совместной работы педагога, родителей и общества.

Ключевые слова: дошкольное образование, ребенок, насилие, безопасность, права ребенка, педагог, родители, психологическая поддержка, профилактика

Abstract

This article addresses the issue of preventing violence against children in preschool educational institutions, protecting children's rights, and creating a safe and comfortable psychological environment for them. At the same time, opinions are expressed about the types of violence, its impact on the child's physical, psychological, and social development, and the importance of cooperation between educators, parents, and society.

Keywords: preschool education, child, violence, safety, children's rights, teacher, parents, psychological support, prevention

Mektepke shekemgi dáwir — balanıń jeke insan sıpatında qáliplesiwinde eń áhmiyetli basqıshlarınıń biri. Bul dáwirde bala átirapındaǵı úlkenlerdiń qarım-qatnasın, sózlerin, is-háreketlerin hám ózine bolǵan múnásebetin tez qabıl etedi. Sol sebepli mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde bala ushın qáwipsiz, miyirman hám qolay psixologiyalıq ortalıqtı jaratıw ayrıqsha áhmiyetke iye.

Bala hár qanday zorlıq túrinen qorǵalıw huqıqına iye. Zorlıq tek ǵana balanı urıw yamasa fizikalıq jaza beriw menen sheklenbeydi. Balaǵa baqırıw, qorlaw, qorqıtıw, kemsitiw, mensinbew, úzliksiz sınǵa alıw, balaǵa itibar bermew sıyaqlı háreketler de psixologiyalıq zorlıqtıń kórinisleri bolıwı múmkin.

Bunday jaǵdaylar balanıń ózine bolǵan isenimin tómenletedi, qorqınısh hám túsiniksizligin kúsheytedi. Sonıń ushın mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde zorlıq jaǵdaylarınıń aldın alıw tek ǵana bir pedagogtıń wazıypası emes, al pútkil pedagogikalıq jámáát, ata-ana hám jámiyettiń ulıwma wazıypası bolıp tabıladı.

Balalarǵa qaratılǵan zorlıq — balanıń fizikalıq yamasa psixologiyalıq qáwipsizligine, qádir-qımbatına, huqıqlarına zıyan keltiriwi múmkin bolǵan háreket yamasa háreketsizlik.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde ushırasıwı múmkin bolǵan zorlıq túrlerin birneshe toparǵa bóliwge boladı.

Birinshiden, fizikalıq zorlıq. Bunda balaǵa urıw, iyteriw, tartıw, qattı uslaw yamasa denesine zıyan jetkiziw sıyaqlı háreketler kiredi. Fizikalıq zorlıq balanıń

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

den sawlıǵına ǵana emes, onıń psixologiyalıq jaǵdayına da keri tásir etedi.

Ekinshiden, psixologiyalıq zorlıq. Balaǵa baqırıw, qorqıtıw, kemsitiw, at qoyıw, basqa balalardıń aldında uyatqa qaldırıw, onıń pikirin úzliksiz mensinbew sıyaqlı háreketler psixologiyalıq zorlıq belgileri bolıwı múmkin.

Úshinshiden, nemquraylılıq. Balalardıń qáwipsizligi, gigienası, emocional hám bilimlendiriwge bolǵan mútájliklerına jetkilikli itibar bermew de balaǵa keri tásir kórsetedi.

Tórtinshiden, balalar arasındaǵı zorlıq. Mektepke shekemgi jastaǵı balalar bir-biri menen oyın barısında kelispewshilikke ushırasıwı múmkin. Bir balanı iyteriw, urıw, oyınnan shetletiw, at qoyıw yamasa qorqıtıw sıyaqlı háreketlerge pedagog waqtında itibar berip, olardı durıs baǵdarlawı kerek.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde pedagog balaǵa eń jaqın insanlardıń biri bolıp tabıladı. Sonlıqtan pedagogtıń sóylew mádeniyatı, balalarǵa bolǵan múnásebeti hám pedagogikalıq sheberligi úlken áhmiyetke iye.

Pedagog birinshi náwbette balanıń qádir-qımbatın húrmet etiwi kerek. Bala qáte islegen jaǵdayda onı qorlaw yamasa baqırıw emes, al qátelikti túsindiriw, durıs jol kórsetiw nátiyjeli boladı.

Pedagog balalardı tıńlay biliwi kerek. Bala óziniń qorqınıshın yamasa ózine jaqpaǵan jaǵdaydı erkin ayta alatuǵın psixologiyalıq ortalıq jaratılıwı tiyis. Bala "meniń pikirim áhmiyetli" degen sezimdi basınan ótkerse, óz mashqalaların úlkenler menen bólisiwge úyrenedi.

Zorlıq jaǵdaylarınıń aldın alıwda pedagogqa tómendegi qaǵıydalardı saqlaw usınıladı: balanı qorlamaw hám kemsitpew; baqırıp sóylewden saqlanıw; fizikalıq jazanı qollanbaw; hár bir balanıń jeke ózgesheligin esapqa alıw; balalardı bir-biri menen salıstırmaw; balaǵa óz pikirin bildiriw múmkinshiligin beriw; balalar arasındaǵı kelispewshiliklerdi waqtında baqlaw; balaǵa miyirmanlıq hám qollap-quwatlaw kórsetiw.

Balalardı zorlıqtan qorǵawda ata-ana menen pedagogtıń birgeliktegi islesiwi ayrıqsha áhmiyetke iye. Sebebi bala kúnniń úlken bólimin shańaraqta hám mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde ótkeredi.

Ata-ana balanıń minez-qulqındaǵı ózgerislerge itibar beriwi kerek. Mısalı, bala birden únsiz bolıp qalıwı, shólkemge keliwden qorqıwı, uyqısında ózgerislerdiń payda bolıwı, belgili bir adamnan qorqıwı yamasa aldınǵıday belsendi bolmawı sıyaqlı belgiler úlkenlerdiń itibarın talap etedi.

Bunday jaǵdayda balanı soraw menen qıynaw yamasa dárhal ayıplaw durıs emes. Eń áweli balaǵa psixologiyalıq jaqtan qáwipsiz jaǵday jaratılıp, onı tıńlaw kerek.

Ata-analar menen pedagoglar arasında úzliksiz baylanıs bolıwı, balanıń rawajlanıwı hám minez-qulqı haqqında pikir almasıwı kerek. Ata-ana jıynalıslarında balalardı tárbiyalawda zorlıq hám jazanıń zıyanlı tárepleri haqqında túsindiriw jumısların alıp barıw nátiyjeli boladı.

Zorlıq jaǵdaylarınıń aldın alıwdıń eń nátiyjeli jollarınıń biri — balaǵa qáwipsiz hám qolaylı ortalıq jaratıw.

Bunday ortalıqta bala óz pikirin erkin ayta alıwı, soraw beriwden qorıqpawı, qátelik islewden uyalmawı kerek. Pedagog balanıń qáteligin jaza sıpatında emes, úyreniw múmkinshiligi sıpatında qabıl etiwge úyretedi.

Zorlıq jaǵdaylarınıń aldın alıwda erte anıqlaw principine ayrıqsha itibar beriw kerek. Pedagog balalardıń kúndelikli minez-qulqın baqlap barıwı arqalı olardaǵı ózgerislerdi waqtında bayqay aladı.

Balanıń úzliksiz jılawı, jáńáátke qosılmawı, basqa balalardan bólek júriwi, agressiv minez kórsetiwi yamasa úlkenler menen qarım-qatnasta qorqınısh belgilerin kórsetiwi sıyaqlı belgilerge itibar beriw kerek.

Biraq bir ǵana belgi tiykarında balanıń zorlıqqa ushıraǵanı haqqında juwmaq shıǵarıwǵa bolmaydı. Jaǵdaydı abaylap, pedagog, psixolog hám ata-ana arasındaǵı birgeliktegi islesiw tiykarında úyreniw maqsetke muwapıq.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde profilaktikalıq jumıslardı birneshe baǵdarda alıp barıw múmkin.

1. Túsindiriw jumısları. Balalarǵa ózin hám basqalardı húrmet etiw, bir-birine zıyan keltirmew haqqında jasına say túsinikler beriledi.

2. Rollı oyınlar. "Dostıma járdem beremen", "Men seni tıńlayman", "Kelisiwdi úyrenemiz" sıyaqlı oyınlar arqalı balalarda bir-birine miyirmanlıq, empatiya hám birgelikte islesiw kónlikpeleri rawajlandırıladı.

3. Ertek hám gúrrińler. Erteklerdegi jaqsılıq, miyirmanlıq, doslıq, ádillik sıyaqlı qádiriyatlar talqılanadı.

4. Psixologiyalıq shınıǵıwlar. Balaǵa óz sezimin tanıw, onı sóz benen bildiriw hám basqalardıń sezimlerin túsiniwge járdem beretuǵın shınıǵıwlar ótkeriledi.

5. Ata-analar menen islesiw. Seminar, sáwbet hám individual pikirlesiwler arqalı ata-analardı balalarǵa zorlıqsız qarım-qatnas usıllarına úyretiw múmkin.

Juwmaqlap aytqanda, mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde balalarǵa qaratılǵan zorlıq jaǵdaylarınıń aldın alıw — balanıń qáwipsizligin támiyinlew menen birge, onıń tolıq hám saw-salamat rawajlanıwına múmkinshilik jaratıwshı áhmiyetli pedagogikalıq wazıypalardan biri.

Balaǵa miyirmanlıq, húrmet hám túsiniw menen qaraw — zorlıqtıń aldın alıwdıń tiykarı. Pedagog hár bir balanıń jeke insan ekenligin moyınlap, onıń pikirin tıńlawı hám qádir-qımbatın saqlawı kerek.

Zorlıqtıń aldın alıw ilajları tek zorlıq júz bergeninen keyin ǵana emes, al kúndelikli pedagogikalıq procestiń ajıralmas bólegi sıpatında alıp barılıwı tiyis. Bala, ata-ana, pedagog, psixolog hám jámiyet arasındaǵı birgeliktegi islesiw qanshelli bekkem bolsa, balalar ushın qáwipsiz ortalıq jaratıw múmkinshiligi de sonsha joqarı boladı.

Sonlıqtan mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń tiykarǵı maqsetleriniń biri — hár bir bala ózin qáwipsiz, qádirli, túsinilgen hám qorǵalǵan dep sezinetuǵın ortalıqtı qáliplestiriw bolıwı kerek.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Ózbekstan Respublikasınıń "Bala huqıqlarınıń kepillikleri haqqında"ǵı nızamı.

[2] Ózbekstan Respublikasınıń "Mektepke shekemgi bilimlendiriw hám tárbiya haqqında"ǵı normativ-huqıqlıq hújjetleri.

[3] "Ilk qadam" mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemleriniń mámleketlik oqıw baǵdarlaması.

[4] Bala huqıqları hám balalardı qorǵaw boyınsha pedagogikalıq hám psixologiyalıq metodikalıq materiallar.

[5] Mektepke shekemgi pedagogika boyınsha oqıw-metodikalıq ádebiyatlar.

Konferensiya maqolasi QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379983

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA MILLIY OSHIQ O'YINIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Qudretullaeva Zaynabxan Abduraxmanovna[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada Qoraqalpoq xalqining an'anaviy milliy o'yinlaridan biri bo'lgan oshiq o'yinining maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Oshiq o'yinining bolalarda mayda va yirik motorika, ko'z bilan chamalash, diqqatni jamlash, fazoviy tasavvur, mantiqiy fikrlash, qoidalarga rioya qilish va jamoada hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil etilgan. Shuningdek, o'yinni maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ta'lim-tarbiya jarayoniga yosh xususiyatlari, individual imkoniyatlar va xavfsizlik talablarini hisobga olgan holda tatbiq etish metodikasi taklif qilingan. Maqolada oshiq o'yinidan foydalanishga doir amaliy tavsiyalar hamda mashg'ulot namunasi keltirilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, milliy o'yinlar, oshiq o'yini, xalq pedagogikasi, milliy qadriyatlar, o'yin texnologiyasi, bolalar rivojlanishi, harakat faolligi, mayda motorika, tarbiyaviy jarayon

a *Kegeyli tumani 3-sonli maktabgacha ta'lim tashkiloti, Lavozimi: Kegeyli tumani 3-sonli maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbari*

1 KIRISH

Maktabgacha ta'lim inson hayotidagi muhim rivojlanish bosqichlaridan biri bo'lib, aynan shu davrda bolaning jismoniy, aqliy, nutqiy, ijtimoiy va hissiy rivojlanishi uchun zarur poydevor yaratiladi. Ushbu jarayonda o'yin bolaning tabiiy ehtiyojlariga mos keladigan, uning atrof-muhitni anglashiga, mustaqil harakat qilishiga va boshqa bolalar bilan munosabat o'rnatishiga yordam beradigan muhim faoliyat turi hisoblanadi.

Qoraqalpoq xalqining ko'p asrlik madaniy merosida milliy o'yinlar alohida o'rin tutadi. Ular avloddan avlodga o'tib, xalqning turmush tarzi, urf-odatlari, dunyoqarashi va tarbiyaviy qarashlarini aks ettirib kelgan. Milliy o'yinlarni maktabgacha ta'lim jarayoniga kiritish bolalarda milliy qadriyatlarga hurmatni shakllantirish bilan birga, ularning turli rivojlanish sohalarini qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Shunday o'yinlardan biri — oshiq o'yinidir. An'anaviy shaklda oshiq o'yini hayvonlarning, ko'pincha qo'y yoki echkining oshiq suyagidan foydalanib o'ynaladi. O'yinning hududiy va oilaviy an'analarga qarab turli ko'rinishlari mavjud. Uning ayrim shakllarida nishonga tekkizish, masofani chamalash, navbat bilan harakat qilish va natijani aniqlash muhim o'rin egallaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida oshiq o'yinidan foydalanish jarayonida uning an'anaviy mazmunini saqlash bilan birga, o'yin qoidalarini bolalarning yoshi, jismoniy imkoniyatlari va xavfsizlik talablariga moslashtirish zarur.

Maqolaning maqsadi — oshiq o'yinining maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlarini ochib berish hamda tarbiyachilar uchun uni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llashga doir ilmiy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish.

Maqolaning vazifalari:

oshiq o'yinining milliy-tarbiyaviy ahamiyatini yoritish;

o'yinning bolalar rivojlanishiga ta'sir etuvchi jihatlarini tahlil qilish;

o'yinni maktabgacha ta'lim jarayonida tashkil etish metodikasini bayon qilish;

yosh xususiyatlari va xavfsizlik talablarini hisobga olgan holda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

2 ASOSIY QISM

2.1 Oshiq o'yinining milliy-tarbiyaviy ahamiyati

Milliy o'yinlar xalq pedagogikasining muhim tarkibiy qismi bo'lib, bolalarga ijtimoiy tajriba, odob-axloq me'yorlari va hamkorlik ko'nikmalarini o'zlashtirishda yordam beradi. Ular orqali bola nafaqat harakat qilishni, balki qoidalarni tushunish, boshqalarning fikrini inobatga olish, navbat kutish va o'z xatti-harakatini boshqarishni ham o'rganadi.

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Oshiq o'yini o'zining sodda jihozlari va turli usullarda tashkil etish imkoniyati bilan ajralib turadi. O'yin davomida bolalar nishonni ko'z bilan chamalash, qo'l harakatini muvofiqlashtirish, masofani baholash va harakat natijasini kuzatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu jarayon ularda kuzatuvchanlik va diqqatni rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

O'yinning tarbiyaviy imkoniyatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Milliy qadriyatlarga hurmat. Bolalar xalq o'yinlari bilan tanishish orqali milliy madaniyat, urf-odatlar va ajdodlardan meros bo'lib kelayotgan an'analar haqida dastlabki tasavvurga ega bo'ladilar.

Axloqiy tarbiya. O'yin qoidalariga rioya qilish, halol o'ynash, sheriklarini hurmat qilish va natijani xolis qabul qilish kabi fazilatlarni shakllantirish mumkin.

Ijtimoiy rivojlanish. Jamoaviy o'yin bolalarning o'zaro muloqot qilishi, kelishuvga erishishi, hamkorlik qilishi va o'z fikrini ifodalashiga sharoit yaratadi.

Mustaqillik va tashabbuskorlik. O'yin qoidalarini tushunish va vazifalarni bajarish jarayonida bolalar mustaqil qaror qabul qilishga hamda o'z imkoniyatlarini sinab ko'rishga intiladilar.

Shu jihatdan oshiq o'yini faqat vaqtni mazmunli o'tkazish vositasi emas, balki ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarni uyg'unlashtirishga xizmat qiladigan xalq o'yini sifatida qaralishi mumkin.

2. Oshiq o'yinining bolalar rivojlanishidagi pedagogik imkoniyatlari

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi o'zaro bog'liq bo'lgan bir nechta yo'nalishni qamrab oladi. Oshiq o'yinini maqsadli tashkil etish ushbu yo'nalishlarning bir nechtasini birgalikda qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Jismoniy rivojlanish. Oshiqni ushlash, joylashtirish, nishonga yo'naltirish va uni kerakli masofaga surish kabi harakatlar qo'l barmoqlari hamda ko'z-qo'l muvofiqligini mashq qildiradi. O'yinni turli masofalarda tashkil etish bolalarning harakatlarni nazorat qilishiga yordam beradi.

Bilish jarayonlarining rivojlanishi. O'yin davomida bola nishongacha bo'lgan masofani chamalaydi, harakat natijasini kuzatadi, oldingi urinish bilan keyingi urinishni taqqoslaydi. Tarbiyachi "Qaysi oshiq nishonga yaqinroq?", "Qaysi masofa uzoqroq?", "Nechta oshiq qoldi?" kabi savollarni berib, matematik tasavvurlarni rivojlantirishi mumkin.

Nutqiy rivojlanish. O'yin oldidan va undan keyin bolalar bilan suhbat o'tkazish, o'yin qoidalarini o'z so'zlari bilan aytib berish, natijalarni izohlash va yangi so'zlarni o'rganish nutqiy faollikni rag'batlantiradi. Masalan, "nishon", "masofa", "yaqin", "uzoq", "navbat", "teng" kabi so'zlardan foydalanish mumkin.

Ijtimoiy-hissiy rivojlanish. O'yin jarayonida bolalar muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlikni boshdan kechiradilar. Tarbiyachi ularni natijadan qat'i nazar harakat qilishga, sheriklarini qo'llab-quvvatlashga va qoidalarga rioya etishga undashi lozim. Bunda g'oliblikdan ko'ra ishtirok, hamkorlik va o'z ustida ishlash qadrlanadi.

Ijodiy rivojlanish. Bolalar oshiq o'yini uchun ramziy maydon tayyorlash, nishonlarni rangli doiralar bilan belgilash yoki o'yin qahramonlari haqida hikoya tuzishda ishtirok etishlari mumkin. Bu faoliyat tasavvur va ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi.

Shuni ta'kidlash lozimki, mazkur imkoniyatlar o'yinning o'z-o'zidan barcha rivojlanish natijalarini ta'minlashini anglatmaydi. Natija tarbiyachining maqsadni to'g'ri belgilashi, o'yinni bolalarning individual ehtiyojlariga moslashtirishi va jarayonni muntazam kuzatib borishiga bog'liq.

3. Oshiq o'yinini maktabgacha ta'lim tashkilotida tashkil etish metodikasi

Oshiq o'yinini ta'lim-tarbiya jarayoniga kiritishda bolalarning yoshi, guruh tarkibi, jismoniy imkoniyatlari va o'yin maydonining sharoiti hisobga olinishi kerak. O'yinni tashkil etish quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishi mumkin.

Birinchi bosqich — tayyorgarlik. Tarbiyachi o'yinning maqsadini belgilaydi, kerakli jihozlarni tayyorlaydi va o'yin o'tkaziladigan joyni tekshiradi. An'anaviy oshiq suyaklari o'rniga maktabgacha yoshdagi bolalar uchun yirik o'lchamli, silliq, yengil va xavfsiz materialdan tayyorlangan maxsus nusxalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Maydon tekis, quruq va sirpanmaydigan bo'lishi kerak.

Ikkinchi bosqich — tanishtirish. Tarbiyachi bolalarga oshiq o'yini haqida qisqacha ma'lumot beradi. O'yinning milliy an'ana sifatidagi ahamiyatini tushuntiradi, jihozlarni ko'rsatadi va qoidalarni sodda tilda bayon qiladi. Zarur bo'lsa, o'yin harakatlarini avval o'zi namoyish etadi.

Uchinchi bosqich — o'yinni bajarish. Bolalar kichik guruhlarga ajratiladi. Har bir bola belgilangan chiziq ortidan oshiqni nishonga yo'naltiradi. Dastlab masofa yaqin belgilanadi, keyinchalik bolalarning imkoniyatiga qarab o'zgartiriladi. Har bir ishtirokchiga teng urinish vaqti hamda imkoniyati beriladi.

To'rtinchi bosqich — natijalarni muhokama qilish. Tarbiyachi bolalarga o'yinda nimalar yoqqani, qaysi harakatni bajarish oson yoki qiyin bo'lgani haqida savollar beradi. Natijalar taqqoslanganda bolalar bir-biri bilan keskin raqobatga undalmaydi. Harakatga urinish, qoidalarga rioya qilish va sheriklariga yordam berish ham ijobiy baholanadi.

Beshinchi bosqich — yakunlash va kuzatish. O'yin tugagach, jihozlar yig'ishtiriladi. Tarbiyachi bolalarning qoidalarga rioya qilishi, diqqatini jamlashi, harakatni muvofiqlashtirishi va tengdoshlari bilan munosabatini kuzatish natijalarini qayd etishi mumkin.

4. Oshiq o'yinini turli ta'limiy faoliyatlar bilan integratsiyalash

Oshiq o'yinining afzalliklaridan biri — uni bir nechta ta'limiy faoliyat bilan uyg'unlashtirish imkoniyatidir.

Matematik tasavvurlarni rivojlantirishda: bolalar oshiq donalarini sanaydilar, ularni rang yoki kattaligiga ko'ra guruhlaydilar, "ko'p-kam", "yaqin-uzoq", "oldin-keyin" tushunchalarini o'zlashtiradilar.

Nutq o'stirishda: bolalar o'yin qoidalarini qayta hikoya qiladilar, o'yin jarayonini tasvirlaydilar va milliy o'yinlar haqida kichik hikoyalar tuzadilar.

Atrof-muhit bilan tanishtirishda: tarbiyachi oshiq suyagining kelib chiqishini yoshga mos, sodda shaklda

tushuntiradi. Bunda hayvonlarga ehtiyotkor munosabat va tabiatga hurmat g'oyalariga e'tibor qaratiladi.

Tasviriy faoliyatda: bolalar o'yin maydonining rasmini chizishlari, rangli doiralar yoki qog'ozdan nishonlar tayyorlashlari mumkin. Jihozlarni bezashda xavfsiz materiallardan foydalaniladi.

Jismoniy tarbiya faoliyatida: o'yin qo'l harakatlarini nazorat qilish, ko'z-qo'l muvofiqligi va harakat aniqligini mashq qilishga xizmat qiladi. Biroq u boshqa harakatli mashqlar va umumiy jismoniy faollikning o'rnini to'liq bosa olmaydi.

O'yinni shu tarzda integratsiyalash bolalarga bir faoliyat davomida turli ko'nikmalarni mashq qilish imkonini beradi. Bu yondashuv bolaga yo'naltirilgan, o'yin asosidagi ta'lim tamoyillariga mos keladi.

2.2 Oshiq o'yini asosida namunaviy mashg'ulot ishlanmasi

Mashg'ulot mavzusi: "Oshiq o'yini — milliy merosimiz".

Yosh guruhi: katta guruh, 5–6 yosh.

Mashg'ulot davomiyligi: taxminan 15–20 daqiqa; bolalarning holati va tashkilotning kun tartibiga qarab moslashtiriladi.

Maqsad: bolalarni milliy oshiq o'yini bilan tanishtirish, ularda ko'z-qo'l muvofiqligi, diqqat, sanash, navbat kutish va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish.

Kerakli jihozlar: yirik o'lchamli xavfsiz o'yin nusxalari, rangli nishonlar, masofa chizig'i va o'yin qoidalarini ko'rsatadigan rasmlar.

Mashg'ulotning borishi:

Kirish qismi — 3 daqiqa. Tarbiyachi bolalar bilan salomlashadi, milliy o'yinlar haqida suhbatlashadi va oshiq o'yinining mazmunini tushuntiradi.

Namoyish — 3 daqiqa. Tarbiyachi o'yin jihozlarini ko'rsatadi, nishon va boshlang'ich chiziqni tushuntiradi, harakatni xavfsiz bajarish usulini namoyish etadi.

Amaliy o'yin — 7–10 daqiqa. Bolalar navbat bilan oshiqni nishon tomonga yo'naltiradilar. Tarbiyachi sanash, masofani taqqoslash va sheriklarni qo'llab-quvvatlashga doir savollar beradi.

Yakuniy suhbat — 2–4 daqiqa. Bolalar o'yin haqidagi taassurotlarini aytadilar. Tarbiyachi ularning ishtiroki, harakati va hamkorligini ijobiy baholaydi.

Kutiladigan natijalar: bolalar milliy oshiq o'yini haqida dastlabki tasavvurga ega bo'ladilar; o'yin qoidalarini tushunishga va ularga rioya qilishga harakat qiladilar; navbat kutish, oshiqni nishonga yo'naltirish, oddiy sanash va masofani taqqoslash ko'nikmalarini mashq qiladilar.

Kuzatish mezonlari:

o'yin qoidalarini tushunishi;

navbatni kutishi va boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo'lishi;

o'yin jihozini maqsadga muvofiq yo'naltirishga urinishi;

o'yin davomida diqqatini jamlashi;

natijani so'z bilan ifodalashga harakat qilishi.

Bu mezonlar bolalarni o'zaro reytinglash uchun emas, balki har bir bolaning rivojlanishini kuzatish va keyingi faoliyatni rejalashtirish uchun qo'llanadi.

2.3 Tarbiyachilar uchun amaliy tavsiyalar

Yoshga moslashtirish. Kichik guruhlarda o'yin soddalashtiriladi; katta guruhlarda esa sanash, masofani taqqoslash va qoidalarni mustaqil eslab qolish kabi vazifalar qo'shilishi mumkin.

Xavfsizlikni ta'minlash. Haqiqiy, kichik oshiq suyaklari yutib yuborish yoki nafas yo'liga tushish xavfini tug'dirishi mumkin. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda yirik, butun, sinmaydigan va yoshga mos xavfsiz nusxalardan foydalanish lozim. O'yin kattalar nazorati ostida o'tkaziladi.

Barcha bolalarni jalb etish. Har bir bolaga qatnashish imkoniyati beriladi. Harakatida yoki ko'rishida qiyinchiligi bo'lgan bolalar uchun masofa, nishon va topshiriqlar moslashtiriladi.

Rag'batlantirish usulidan foydalanish. Faqat eng yaxshi natijani emas, balki urinish, diqqat, hamkorlik va qoidalarga rioya qilishni ham e'tirof etish kerak.

Milliy mazmunni tushuntirish. O'yinni shunchaki musobaqa sifatida emas, balki xalq madaniy merosining bir qismi sifatida tanishtirish muhim.

Oila bilan hamkorlik. Ota-onalardan o'z oilalarida yoki hududida ma'lum bo'lgan milliy o'yinlar haqida ma'lumot so'rash, bolalar bilan milliy o'yinlar mavzusida suhbat va ko'rgazmalar tashkil etish mumkin.

Muntazam kuzatish. Tarbiyachi bolalarning qiziqishi, faolligi va ko'nikmalaridagi o'zgarishlarni qayd etib borishi lozim. Natijalarni ilmiy dalil sifatida taqdim etish uchun esa alohida rejalashtirilgan kuzatuv yoki tadqiqot talab qilinadi.

3 MUHOKAMA

Oshiq o'yinining pedagogik imkoniyatlari uning bolalar uchun sodda, qiziqarli va moslashtirishga qulay faoliyat ekanida namoyon bo'ladi. Biroq o'yinning ta'limiy samarasi faqat uning milliy o'yin ekanligi bilan belgilanmaydi. Samaradorlik, avvalo, tarbiyachining aniq maqsad qo'yishi, bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi, o'yin qoidalarini tushunarli bayon qilishi hamda xavfsiz sharoit yaratishiga bog'liq.

O'yinni tashkil etishda haddan tashqari raqobatga urg'u berish, bolalarni natijasiga qarab taqqoslash yoki bir xil talabni barcha bolalarga qo'llash maqsadga muvofiq emas. Aksincha, hamkorlik, o'zaro hurmat, mustaqil harakat va individual rivojlanish rag'batlantirilishi kerak.

Shuningdek, oshiq o'yinining turli hududlarda uchraydigan shakllari mavjudligini hisobga olib, tarbiyachi mahalliy an'analarni o'rganishi va ularni bolalarning yoshi hamda zamonaviy pedagogik talablar bilan uyg'unlashtirishi mumkin.

4 XULOSA

Oshiq o'yini Qoraqalpoq xalqining milliy-madaniy merosini maktabgacha ta'lim jarayoniga olib kirishning samarali usullaridan biri sifatida qaralishi mumkin. U bolalarda milliy qadriyatlarga hurmatni shakllantirish bilan birga, ko'z-qo'l muvofiqligi, diqqat, sanash, masofani chamalash, nutqiy faollik, qoidalarga rioya qilish va tengdoshlar bilan hamkorlik qilish ko'nikmalarini mashq qilish imkonini beradi.

O'yinni ta'limiy faoliyatlar bilan integratsiyalash orqali tarbiyachi bolalarning bilish, nutqiy, jismoniy va ijtimoiy-hissiy rivojlanishini birgalikda qo'llab-quvvatlashi mumkin. Bunda o'yin mazmuni yosh xususiyatlariga moslashtirilishi, har bir bolaning ishtiroki ta'minlanishi va xavfsizlik qoidalariga qat'iy rioya qilinishi zarur.

Umuman olganda, oshiq o'yinidan maqsadli, izchil va bolaga yo'naltirilgan tarzda foydalanish maktabgacha ta'lim tashkilotlarida milliy tarbiya va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Milliy o'yinlarni asrab-avaylash, ularni bolalar uchun tushunarli va xavfsiz shaklda tashkil etish esa milliy merosning keyingi avlodlarga yetib borishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Qoraqalpoqiston Respublikasi. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun. O'RQ-595-son, 2019-yil 16-dekabr.

[2] Qoraqalpoqiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi 802-son qarori. Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida.

[3] Qoraqalpoqiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlar i uchun "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. Amaldagi nashr.

[4] Kulboyev, N. Harakatli o'yinlarning tarixi, turkumlari va pedagogik ahamiyati. Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali, 2025, 3-jild, 1-son. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14841296

[5] Piaget, J. Play, Dreams and Imitation in Childhood. New York: W. W. Norton, 1962.

[6] Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

[7] UNICEF. Learning through Play: Strengthening Learning through Play in Early Childhood Education Programmes. New York: UNICEF, 2018.

Konferensiya maqolasi QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379985

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA AKT VA SUNIY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Saliyeva P.A.[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish va ularning ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'limda AKT va sun'iy intellekt texnologiyalari, multimediali taqdimotlar, ta'lim sifati, innovatsion faoliyat

a *QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI Pedagogik mahorat markazi docenti*

Аннотация

В данной статье рассматривается эффективное использование инновационных педагогических технологий и их значение в подготовке учителей к инновационной деятельности в процессе начального образования.

Abstract

This article discusses the effective use of innovative pedagogical technologies and their significance in preparing teachers for innovative activity in the process of primary education.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimi raqamli o'zgarishlar bosqichiga qadam qo'ydi. Sh.M. Mirziyoyev o'z nutqlarida ta'kidlaganidek: "Biz yoshlarimizni zamonaviy bilim va kasb-hunarlarga, ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirishga o'rgatishimiz, raqamli tafakkurga ega bo'lgan avlodni tarbiyalashimiz lozim."[1]

Boshlang'ich ta'limda AKT va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish nafaqat o'quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantiradi, balki ularning mustaqil fikrlash, axborotni tahlil qilish, ijodiy yondashish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida AKT va sun'iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish bo'yicha amaliy yo'l-yo'riqlarni ishlab chiqishda yordam beradigan vositalar haqida atroflicha ma'lumot berishdan iborat.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bugungi ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Boshlang'ich sinflarda AKT dan foydalanish o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro muloqotni interfaol shaklga keltiradi, dars jarayonini qiziqarli, samarali qiladi va vizual jihatdan boyitadi.

XXI asrdagi to'xtovsiz yangilanib borayotgan texnologiyalar va taraqqiyot ta'lim metodlarida eng ilg'or va samarali usullardan foydalanishga zaruriyat tug'diradi, izlanishga chorlaydi.

Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Ta'lim sifati, avvalo, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish va ularni ta'lim jarayoniga joriy etish darajasi bilan belgilanadi."[2]

AKT vositalaridan foydalanishning asosiy yo'nalishlari:

Multimediali taqdimotlar va interaktiv darslar yaratish;

Onlayn testlar va virtual sinf platformalaridan (Wordwall)foydalanish;

Raqamli(AR) darsliklar va elektron resurslardan foydalanish;

O'quvchilarda axborot madaniyatini shakllantirish.

AKTdan foydalanish o'qituvchiga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

AKT imkoniyatlari natijasida multimediali taqdimotlar yaratish;

Darslarni vizual tarzda boyitish;

Boshlang'ich ta'limda AKT va sun'iy intellekt texnologiyalarini samarali qo'llash— bu o'qituvchi mehnatini yengillashtiradigan, o'quvchini esa raqamli tafakkurga tayyorlaydigan eng muhim yo'nalishdir. O'quvchilarni ijodkorlik, erkin fikrlash, jamoaviy ishlash, ahillikka undash, darsga ruhlantirishda eng samarali yechim hamdir. Albatta darsda raqamli vositalarning barchasi darsning asosi emas, yordamchi vositalari bo'lib xizmat qi-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

lishi kerak.

Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Raqamli bilim — kelajak taraqqiyotining asosi, yangi O'zbekistonning poydevoridir." [3]

Boshlang'ich ta'limda AKT va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishnafaqat o'quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantiradi, balki ularningmustaqil fikrlash, axborotni tahlil qilish, ijodiy yondashish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida AKT va sun'iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish bo'yicha amaliy yo'l-yo'riqlarni ishlab chiqishda yordam beradigan vositalar haqida atroflicha ma'lumot berishdan iborat.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bugungi ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Boshlang'ich sinflarda AKTdan foydalanish o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro muloqotni interfaol shaklga keltiradi, dars jarayonini qiziqarli, samarali qiladi va vizual jihatdan boyitadi. XXI asrdagi to'xtovsiz yangilanib borayotgan texnologiyalar va taraqqiyot ta'limmetodlarida eng ilg'or va samarali usullardan foydalanishga zaruriyat tug'diradi, izlanishga chorlaydi.

O'qituvchilarning innovatsiyalarga tayyorgarligini o'rganishning diagnostik kartasi professionallik tuzilishida transformatsion funksiyaga ustuvorlik berish asosida vaqt (muddatlari bo'yicha) va makon (o'qitish joyi bo'yicha) bilan chegaralanmagan holda innovatsion faoliyatga tayyorgarlik darajasini belgilovchi mezonlar bilan ko'rsatkichlarning o'qituvchilarning o'z ustida ishlash jarayonida yuqori motivatsiyani rag'batlovchi metodlarni tizimli qo'llash asosida takomillashtirilgan.

O'qituvchining innovatsion faoliyati uning ijodkorligi bilan belgilanadi. Bu borada pedagog olimlar turlicha fikrlar bildirganlar. Jumladan, N.F.Vishnyakova ta'kidlaganidek, "o'qituvchining shaxsiy kasbiy fazilatlarining rivojlanishi undagi ijodkorlik darajasiga bevosita mutanosibdir. Ijodiy individuallik kasbiy ijodning eng yuqori xususiyati hisoblanadi. Bu intellektual va ijodiy tashabbusni, intellektual qobiliyatni, bilimning kengligi va chuqurligini, qarama-qarshiliklarga sezgirlikni, ijodiy shubhaga moyilligini, ichki ijodiy kurashni boshdan kechirish qobiliyatini, axborotga nisbatan yangilik hissi, muammoda g'ayrioddiylikni, professionallikni o'z ichiga oladi. Bilish, olimning fikriga ko'ra, o'qituvchi shaxsining ijodiy qobiliyatini boyitishda, atrofimizdagi dunyoni yaxshilashda, psixologik-pedagogik jarayon va shaxsni o'zgartirishda, yangi texnologiyalarni va o'ziga xos texnologik jarayonlarni topishda, hissiy madaniyatni, empatiya va identifikatsiyani amalga oshirishda vujudga keladi. Ongli yoki ongsiz shaxs tuzilishini, pedagogik sezgi va xayolni rivojlantirish, o'z taqdirini o'zi belgilash, erkinlik, shaxsan o'zini o'zi ifoda etish asosida ijodkorlik va kasbiy faoliyatning individual uslubini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'ladi" [4].

Pedagogik jarayonlarning samaradorligini oshirish uchun matematik

modellashtirishning roli katta. Pedagogik jarayonlar ko'plab o'zgaruvchilarni o'z ichiga oladi va ulardan ayrimlari o'zaro bog'liq. Shuning uchun pedagogik

jarayonlarni to'liq tushunish va ularni boshqarish uchun matematik

modellashtirish vositalari zarur. Matematik modellashtirish — bu haqiqiy tizimlarni matematik ifodalash orqali ularning xususiyatlarini o'rganish, bashorat qilish va boshqarish jarayonidir. Pedagogik jarayonni matematik modellashtirishda maqsad o'quv jarayonining samaradorligini tahlil qilish, uning asosiy omillarini

aniqlash va bu omillar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatishdir.

Matematik modellar yordamida pedagogik jarayonlar quyidagi jihatlarda o'rganilishi mumkin:

O'quvchilarni rivojlantirish darajasi: Bu modellar o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini o'lchash va ularni rivojlantirishning samaradorligini aniqlash uchun ishlatiladi.

O'qitish metodlari va strategiyalarini baholash: Matematik modellar

yordamida o'qitishning turli metodlari va strategiyalarining ta'sirini o'rganish mumkin.

Pedagogik jarayonlarda o'quvchilarning

rivojlanishini ifodalash uchun differensial tenglamalar ishlatiladi. Masalan,

o'quvchilarni baholash va rivojlantirishning vaqtga bog'liq o'zgarishini

modellashtirishda diferensial tenglamalar yordam beradi. Bu model

o'quvchilarning bilimlarini vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishini ko'rsatadi.

Shunday qilib, zamonaviy jamiyatda o'quv jarayonlarining rivojlanishi, pedagogik modellashtirish jarayoni – innovasion texnologiyalar,ta'lim texnologiyasi va innovasion ta'lim kabi tarkibidan iborat ularni o'quv jarayonida modellashtirishni takomillashtirishning asosiy maqsadidir. Modellashtirish usulini to'liq o'rganib o'quv jarayonini boshqarish, pedagogik o'lchovlar asosida boshqarish uning algoritmlari bo'lib hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 17-yanvardagi "Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantiri sh tizimini tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 25-son qaror. // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 03.08.2022-y., 09/22/425/0712-son.

[2] Mirziyoyev Sh. M. "Raqamli bilim — kelajak taraqqiyotining asosi". T: 2018.,

[3] Mirziyoyev Sh.M. "Raqamli bilim — kelajak taraqqiyotining asosi, yangi O'zbekistonning poydevoridir ., T- 2018

[4] Вишнякова Н.Ф. Психологические основы развития креативности в профессиональной акмеологии. -Дисс. . доктор психол. наук. М., 1996.

[5] Dahin A.N. "Pedagogik modellashtirish", jurnal №1(№3) " Idei i ideali"m, 2010 g.

Konferensiya maqolasi QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379987

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MILLIY MUSIQA VA XALQ KUYLARI RUHIYATIDA TARBIYALASH

Seytjanova Manzura Baxitbayevna[a]

Annotatsiya

Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni milliy musiqa va xalq kuylari ruhiyatida tarbiyalashning pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqot "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi hamda "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari" hujjatlarini tahlil qilishga asoslanadi. Dasturning "Ijodiy rivojlanish" sohasida 6–7 yoshli bola milliy an'analarni qadrlashi va ularni kundalik hayotning bir qismi sifatida idrok etishi kompetensiya sifatida belgilangani aniqlangan; bu milliy musiqa tarbiyasining me'yoriy asosini tashkil etadi. Muallif tomonidan yosh guruhlari bo'yicha tabaqalashtirilgan repertuar modeli va xalq musiqa janrlarining pedagogik vazifalari tasnifi taklif etilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, milliy musiqa, xalq kuylari, "Ilk qadam" dasturi, ijodiy rivojlanish, musiqa va ritmika markazi, alla, boychechak, doira, milliy o'zlik, estetik tarbiya

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi, "Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari" kafedrasi, katta o'qituvchisi*

Аннотация

В статье анализируются педагогические основы воспитания детей дошкольного возраста в духе национальной музыки и народных мелодий. Исследование основано на анализе государственной учебной программы «Илк қадам» и Государственных требований к развитию детей раннего и дошкольного возраста. Установлено, что в области «Творческое развитие» в качестве компетенции закреплено ценностное отношение ребёнка 6–7 лет к национальным традициям. Предложены дифференцированная по возрастам модель репертуара и классификация педагогических функций жанров народной музыки.

Ключевые слова: дошкольное образование, национальная музыка, народные мелодии, программа «Илк қадам», творческое развитие, центр музыки и ритмики, алла, дойра, национальная идентичность

Abstract

The article analyses the pedagogical foundations of educating preschool children in the spirit of national music and folk melodies. The study is based on an analysis of the "Ilk Qadam" state curriculum and the State Requirements for the Development of Children of Early and Preschool Age. It establishes that within the "Creative Development" area, a 6–7-year-old child's appreciation of national traditions and their perception as part of everyday life is fixed as a competence, which constitutes the normative basis for national music education. The author proposes an age-differentiated repertoire model and a classification of the pedagogical functions of folk music genres.

Keywords: preschool education, national music, folk melodies, "Ilk Qadam" curriculum, creative development, music and rhythmics centre, alla (lullaby), doira, national identity, aesthetic education

1 KIRISH

Milliy musiqa merosi — xalqning ko'p asrlik badiiy tafakkuri, dunyoqarashi va qadriyatlar tizimi jamlangan ma'naviy boylikdir. Bu merosni saqlash va kelgusi avlodga yetkazish faqat konsert sahnasi yoki ilmiy tadqiqot orqali emas, balki bolaning eng erta yosh davridan boshlanadigan uzluksiz tarbiya jarayoni orqali ta'minlanadi. Psixologiyada 3–7 yosh davri musiqiy idrok va estetik his-tuyg'ularning shakllanishi uchun sensitiv (eng qulay) davr sifatida tan olingan: aynan shu bosqichda bolada ohangga nisbatan birlamchi munosabat, ritm tuyg'usi va "o'ziniki" deb his qiladigan tovush olami shakllanadi.

Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi: so'nggi yillarda bolalar bog'chalari soni 8 barobar oshib 38 mingtaga yetdi, ta'lim bilan qamrov darajasi esa 27 foizdan 76 foizga ko'tarildi [1]. Bu — milliy musiqa

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

tarbiyasi uchun misli ko'rilmagan institutsional imkoniyat: bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarning uchdan uch qismiga yaqini tashkiliy ta'lim muhitida bo'ladi va ular bilan muntazam musiqa mashg'ulotlari olib borish mumkin.

Me'yoriy asos ham shakllangan. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida bolaning beshta rivojlanish sohasi belgilangan bo'lib, ulardan biri — "Ijodiy rivojlanish" sohasidir [2]. Ushbu soha bo'yicha o'quv-tarbiyaviy faoliyat yakunlanganidan so'ng 6–7 yoshli bola san'at va madaniyatga qiziqish namoyon qilishi, milliy an'analarni qadrlashi va ularni kundalik hayotning bir qismi sifatida idrok etishi kompetensiya sifatida qayd etilgan [3]. Shuningdek, dasturda maktabgacha ta'lim tashkilotining rivojlantiruvchi muhitida "Musiqa va ritmika markazi" hamda "San'at markazi" alohida ajratilgan [2].

Shu bilan birga amaliyotda jiddiy ziddiyat kuzatilmoqda. Bir tomondan, kompetensiya me'yoriy hujjatda belgilangan; ikkinchi tomondan, uni ro'yobga chiqarish uchun zarur bo'lgan yoshga moslashtirilgan milliy repertuar to'plamlari, audio-ilovalar va metodik tavsiyalar yetarli emas. Musiqa mashg'ulotlari haftasiga ikki marta o'tkaziladi [4], biroq ularning mazmunida ko'pincha zamonaviy estrada uslubidagi bolalar qo'shiqlari ustunlik qiladi. Natijada bola milliy ohang bilan emas, unga begona bo'lgan tovush muhiti bilan shakllanadi. Maqolaning ilmiy muammosi ana shu — me'yoriy talab bilan uni ta'minlovchi metodik vositalar o'rtasidagi tafovutdir.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Maktabgacha pedagogikaning umumiy masalalari K. Oripov ishlarida [5], musiqa o'qitish metodikasi D. Sharipova tadqiqotlarida [6] yoritilgan. Xalq musiqasini boshlang'ich musiqiy tarbiyaning asosiy materiali sifatida qo'llash g'oyasi jahon pedagogikasida Z. Kodály tizimida asoslangan bo'lsa, ritm va harakat birligiga tayanish K. Orf yondashuvining o'zagini tashkil etadi [7; 8]. Biroq o'zbek xalq musiqa janrlarining maktabgacha yosh bosqichlariga muvofiq tabaqalashtirilgan tasnifi va repertuar modeli ishlab chiqilmagan.

Tadqiqotning maqsadi — maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy musiqa va xalq kuylari ruhiyatida tarbiyalashning mazmuni, usullari va yosh bosqichlariga muvofiq modelini ishlab chiqish.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot nazariy-analitik xarakterga ega bo'lib, uchta usulga tayanadi. Birinchidan, me'yoriy-dasturiy hujjatlar tahlili: "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi (takomillashtirilgan nashr, 2022) va "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari" hujjatlarida milliy musiqa tarbiyasiga oid talablar ajratib olindi. Ikkinchidan, janrlar tahlili: o'zbek xalq musiqasining bolalar auditoriyasiga mos janrlari ohang diapazoni, ritmik tuzilishi, matn hajmi va obrazlar tizimi bo'yicha baholandi. Uchinchidan, qiyosiy-pedagogik tahlil: Kodály va Orf tizimlarining milliy zaminga moslashtirilishi imkoniyatlari o'rganildi.

Tadqiqotning cheklovi shundan iboratki, taklif etilayotgan model nazariy asosda ishlab chiqilgan bo'lib, uning samaradorligini baholash uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlari bazasida tajriba-sinov ishlari alohida o'tkazilishi lozim.

Natijalar va ularning tahlili

1. Milliy musiqa tarbiyasining dasturdagi o'rni. Hujjatlar tahlili milliy musiqa tarbiyasi faqat "Ijodiy rivojlanish" sohasi bilan chegaralanmasligini, balki barcha beshta sohaga xizmat qilishini ko'rsatdi (1-jadval).

Manba: "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi tahlili asosida muallif tomonidan tuzilgan [2; 3].

Jadval muhim uslubiy xulosaga olib keladi: milliy musiqa maktabgacha ta'limda alohida "fan" emas, balki integrativ vosita sifatida qaralishi kerak. Bu "Ilk qadam" dasturining o'yin va yaxlit rivojlanishga asoslangan mantiqiga to'liq mos keladi.

2. Xalq musiqa janrlarining pedagogik tasnifi. Har bir janr muayyan tarbiyaviy vazifani bajaradi (2-jadval).

Manba: muallif ishlanmasi.

Tanlovda uchta mezonga amal qilindi: ohang diapazoni bola ovozi imkoniyatidan oshmasligi (kvinta—seksta oralig'i), matnning qisqa va takrorlanuvchi bo'lishi hamda obrazning bolaga tanish bo'lgan atrof-muhitdan olinishi. Aynan shu mezonlar bo'yicha xalq bolalar qo'shiqlari zamonaviy estrada namunalaridan afzalroq: ular asrlar davomida og'zaki an'anada aynan bola idroki tomonidan "saralangan".

3. Yosh bosqichlariga muvofiq repertuar va usullar modeli (3-jadval).

Manba: muallif ishlanmasi; "Ilk qadam" dasturining yosh guruhlari tuzilishiga muvofiqlashtirilgan.

4. Amaliyotdagi to'siqlar va ularning yechimi (4-jadval).

Manba: muallif ishlanmasi.

2 MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari milliy musiqa tarbiyasining asosiy muammosi me'yoriy emas, metodik ekanini ko'rsatadi. "Ilk qadam" dasturi milliy an'analarni qadrlashni kompetensiya darajasida belgilagan, rivojlantiruvchi muhitda "Musiqa va ritmika markazi" ajratilgan, mashg'ulotlar jadvalda o'rin olgan. Yetishmayotgani — shu talabni to'ldiradigan aniq mazmun: qaysi kuy, qaysi yoshda, qanday usulda beriladi degan savolga javob.

Xalqaro tajriba bilan qiyoslash foydali xulosaga olib keladi. Z. Kodály tizimining o'zagi — bolaning musiqiy savodxonligi aynan o'z xalqining qo'shig'idan boshlanishi kerak degan tamoyil; K. Orf tizimida esa ritm, so'z va harakat ajralmas birlikda beriladi [7; 8]. O'zbek xalq musiqasi bu ikkala tamoyilga tabiiy ravishda mos keladi: o'yin qo'shiqlari asli harakat bilan birga ijro etilgan, doira usullari esa aniq va takrorlanuvchi ritmik tuzilishga ega. Ya'ni chetdan metodika ko'chirish shart emas — milliy material o'zi shu metodikaning talablarini qondiradi.

Alohida e'tiborga loyiq masala — alla janrining o'rni. Alla nafaqat musiqiy, balki hissiy bog'lanish vositasi hisoblanadi: uning tor diapazoni, sekin sur'ati va takrorlanuvchi tuzilishi ilk yoshdagi bolaning nerv tizimiga mos keladi. Shu sababli allani 2–3 yosh guruhida kundalik rejimning doimiy elementi sifatida qo'llash tavsiya etiladi.

Nihoyat, natijani baholash masalasi. Hozirgi rivojlanish xaritasida bolaning musiqiy faolligi umumiy tarzda

Table 1 – Milliy musiqa tarbiyasining rivojlanish sohalari bo'yicha hissasi

Rivojlanish sohasi	Milliy musiqa vositasi	Erishiladigan natija
Ijodiy rivojlanish	Xalq kuylarini tinglash, kuylash, cholg'u chalish	Milliy an'analarni qadrlash, estetik did
Nutq, muloqot, o'qish va yozish	Qo'shiq matnlari, sanoqlar, tez aytishlar	Lug'at boyligi, talaffuz, intonatsiya
Jismoniy rivojlanish	Raqs harakatlari, doira usuli ostida yurish	Yirik motorika, koordinatsiya, ritm
Ijtimoiy-hissiy rivojlanish	Marosim va o'yin qo'shiqlari, jamoaviy ijro	Hamkorlik, milliy o'zlikni his qilish
Bilish jarayonining rivojlanishi	Mavsumiy qo'shiqlar, tabiat obrazlari	Fasllar, tabiat hodisalari haqida tasavvur

Table 2 – O'zbek xalq musiqa janrlarining maktabgacha ta'limdagi pedagogik vazifasi

Janr	Namunalar va mazmuni	Pedagogik vazifa	Mos yosh
Alla	Ona allasi — sokin, tor diapazonli ohang	Hissiy xotirjamlik, ona ovoziga bog'lanish	2–4 yosh
O'yin qo'shiqlari	"Boychechak", "Laylak keldi", sanoq qo'shiqlari	Ritm tuyg'usi, harakat va so'z uyg'unligi	3–5 yosh
Mavsumiy-marosim qo'shiqlari	Navro'z, sumalak, hosil bayrami kuylari	Milliy taqvim va urf-odatlar haqida tasavvur	4–6 yosh
Lapar va o'lanlar	Savol-javob shaklidagi yengil kuylar	Dialogik nutq, jamoaviy ijro ko'nikmasi	5–7 yosh
Cholg'u kuylari	Doira usullari, nay va chang ohanglari	Tembr idroki, tinglash madaniyati	4–7 yosh

Table 3 – Milliy musiqa tarbiyasining yosh bosqichlari bo'yicha modeli

Yosh guruhi	Yetakchi faoliyat turi	Repertuar	Kutilayotgan natija
2–3 yosh	Tinglash, tebranish	Alla, sokin cholg'u kuylari	Ohangga hissiy javob berish
3–4 yosh	Harakatli o'yin, qarsak	Qisqa o'yin qo'shiqlari	Oddiy ritmni takrorlash
4–5 yosh	Jamoaviy kuylash	"Boychechak" va shu kabi mavsumiy kuylar	Kuyni oxirigacha kuylash
5–6 yosh	Cholg'u chalish	Doira, qoshiq, safoil bilan usul chalish	Usulni to'g'ri ushlab turish
6–7 yosh	Sahnalashtirish, ijodiy topshiriq	Marosim qo'shiqlari, lapar, kichik sahnalar	Milliy an'anani anglash va qadrlash

Table 4 – Milliy musiqa tarbiyasidagi to'siqlar va pedagogik yechimlar

To'siq	Namoyon bo'lishi	Yechim
Repertuar tanqisligi	Yoshga moslashtirilgan nota to'plami va audio ilova yetishmasligi	Xrestomatiya va audio ilova tayyorlash
Kadrlar tayyorgarligi	Musiqa rahbarlarining milliy cholg'u bo'yicha ko'nikmasi cheklangan	Malaka oshirish kurslarida amaliy modul
Moddiy ta'minot	Guruhlarda milliy cholg'u asboblari yo'q yoki kam	Musiqa va ritmika markazini doira, qoshiq, safoil bilan jihozlash
Muhit ta'siri	Uyda va ommaviy axborotda estrada musiqasi ustunligi	Ota-onalar bilan ishlash, oilaviy ertaliklar
Baholash mezoni yo'qligi	Bolaning milliy musiqaga munosabati o'lchanmaydi	Rivojlanish xaritasiga kuzatuv mezonini kiritish

qayd etiladi, milliy musiqaga munosabati esa alohida o'lchanmaydi. Holbuki tarbiyaning haqiqiy ko'rsatkichi — bolaning bog'chadan tashqarida ham xalq kuyini tanishi, uni xohlab kuylashi va oilada takrorlashidir. Buning uchun kuzatuv mezonlari ishlab chiqilishi zarur.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tahlil asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi. Birinchidan, milliy musiqa tarbiyasi "Ilk qadam" dasturida kompetensiya darajasida me'yoriy mustahkamlangan va bolaning beshala rivojlanish sohasiga xizmat qiladigan integrativ vosita hisoblanadi. Ikkinchidan, xalq musiqa janrlari pedagogik vazifasi va murakkablik darajasiga ko'ra tabaqalashtirilishi mumkin. Uchinchidan, asosiy to'siq — yoshga moslashtirilgan repertuar va kadrlar tayyorgarligining yetishmasligi. Quyidagi takliflar ilgari suriladi:

birinchidan, maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun yosh guruhlari bo'yicha tabaqalashtirilgan "Xalq kuylari xrestomatiyasi"ni audio ilova bilan nashr etish;

ikkinchidan, musiqa rahbarlarining malaka oshirish dasturiga milliy cholg'u (doira, qoshiq, safoil) bo'yicha amaliy modul kiritish;

uchinchidan, har bir guruhning "Musiqa va ritmika markazi"ni milliy cholg'u asboblarining bolabop namunalari bilan jihozlash;

to'rtinchidan, milliy bayramlar taqvimiga bog'langan yillik ertaliklar tizimini joriy etib, ularga ota-onalarni jalb qilish;

beshinchidan, bolaning rivojlanish xaritasiga milliy musiqaga munosabatini qayd etuvchi kuzatuv mezonini kiritish.

Taklif etilgan modelning amaliy samaradorligini aniqlash uchun kelgusida maktabgacha ta'lim tashkilotlari bazasida tajriba-sinov ishlarini tashkil etish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] 2025 yilda xususiy maktablar soni 700 taga yetkaziladi: Oliy Majlis Qonunchilik palatasi eshituvi materiallari // O'zA. — 2025 yil 13 yanvar. — uza.uz.

[2] "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim muassasasining Davlat o'quv dasturi (takomillashtirilgan) / Tuzuvchilar: I.V. Grosheva, L. G. Yevstafeva, D.T. Mahmudova, Sh.B. Nabixonova, S.V. Pak, G. Ye. Djanpeisova. — T.: Maktabgacha ta'lim vazirligi, YuNISEF, 2022.

[3] Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. — T.: Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, 2022.

[4] Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musiqa mashg'ulotlarini tashkil etish masalalari // "Pedagogs" international research journal. — pedagogs.uz.

[5] Oripov K. Maktabgacha pedagogika. — T.: O'qituvchi, 2018.

[6] Sharipova D. Musiqa o'qitish metodikasi. — T.: O'qituvchi, 2019. — 224 b.

[7] Kodály Z. The Selected Writings of Zoltán Kodály. — London: Boosey & Hawkes, 1974.

[8] Orff C., Keetman G. Orff-Schulwerk: Music for Children. — Mainz: Schott, 1950–1954.

[9] "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. — lex.uz.

[10] Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. — T.: O'qituvchi, 2008. — 160 b.

[11] _____ (mavzu bo'yicha muallifning oldingi nashrlari kiritiladi)

Konferensiya maqolasi QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379989

TABIIY FANLARNI BOSHQA FANLAR BILAN INTEGRATSIYA QILISHNING AHAMIYATI

Tajekbaeva Ziywarxan Koshkarbaevna[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim bosqichida tabiiy fanlarni o'qitishning ahamiyati, uning o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishdagi o'rni, tabiatga mehr va ekologik madaniyatni rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, tabiiy fanlarni o'qitishda kuzatish, tajriba, amaliy mashg'ulot va interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, tabiiy fanlar, tabiat, ekologik madaniyat, kuzatish, tajriba, ilmiy dunyoqarash, interfaol metodlar, amaliy mashg'ulot

a *QRPMM Maktabgacha, Boshlang'ich va maxsus, talim metodikalari kafedrasi, docenti*

Аннотация

В данной статье освещается важность преподавания естественных наук на начальном этапе образования, его роль в формировании научного мировоззрения учащихся, возможности развития любви к природе и экологической культуры. Также рассматривается эффективность использования наблюдения, эксперимента, практических занятий и интерактивных методов в преподавании естественных наук.

Ключевые слова: начальное образование, естественные науки, природа, экологическая культура, наблюдение, опыт, научное мировоззрение, интерактивные методы, практическое занятие

Abstract

This article highlights the importance of teaching natural sciences in primary education, its role in shaping students' scientific worldview, and opportunities for developing love for nature and ecological culture. It also discusses the effectiveness of using observation, experimentation, practical exercises, and interactive methods in teaching natural sciences.

Keywords: primary education, natural sciences, nature, ecological culture, observation, experiment, scientific worldview, interactive methods, practical training

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarga nafaqat nazariy bilim berish, balki ularni mustaqil fikrlaydigan, tabiat va jamiyatdagi jarayonlarni tushuna oladigan hamda atrof-muhitga mas'uliyat bilan munosabatda bo'ladigan shaxs sifatida tarbiyalashdan iborat. Bu jarayonda tabiiy fanlarning o'rni alohida ahamiyatga ega. Boshlang'ich ta'lim davri bolaning dunyoqarashi, qiziqishlari va bilishga bo'lgan ehtiyoji shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda o'quvchilarda tabiat hodisalari, o'simliklar, hayvonlar, inson salomatligi, obhavo, suv, havo va boshqa tabiiy jarayonlar haqidagi dastlabki ilmiy tasavvurlar shakllantiriladi.

Tabiiy fanlarni boshlang'ich sinflarda o'qitish, avvalo, o'quvchilarning atrof-muhitni anglashiga yordam beradi. Bola kundalik hayotida uchraydigan tabiiy hodisalarning sabablarini tushunishga harakat qiladi. Masalan, yomg'irning yog'ishi, qorning erishi, o'simliklarning o'sishi, kun va tunning almashinishi kabi hodisalar o'quvchilarda turli savollarni yuzaga keltiradi. Tabiiy fanlar ana shu savollarga ilmiy asoslangan javob topishga yordam beradi. Tabiiy fanlar o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish uchun muhim vosita hisoblanadi. O'quvchilar tabiatdagi hodisalarni shunchaki kuzatibgina qolmay, ularning o'zaro bog'liqligini ham tushunib boradilar. Bu esa mantiqiy va tanqidiy fikrlashning rivojlanishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, tabiiy fanlar orqali bolalarda ekologik madaniyat shakllanadi. Tabiatni asrash, suv va elektr energiyasidan oqilona foydalanish, o'simlik va hayvonot dunyosiga zarar yetkazmaslik kabi tushunchalar boshlang'ich sinfdanoq singdirilishi lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'proq ko'rish, kuzatish va amaliy faoliyat orqali bilimlarni yaxshi o'zlashtiradilar. Shuning uchun tabiiy fanlarni faqat nazariy tushuntirish bilan cheklanib qolmasdan, turli tajriba va kuzatishlar asosida tashkil etish samarali hisoblanadi. Masalan, o'quvchilar bilan urug'ning unishini kuzatish,

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

suvning bug'lanishi va muzlashini tajriba orqali ko'rsatish, turli o'simliklarni solishtirish kabi mashg'ulotlarni tashkil etish mumkin. Bunday faoliyatlar bolaning fanga bo'lgan qiziqishini oshiradi va olingan bilimlarning uzoq vaqt xotirada saqlanishiga yordam beradi. Tabiiy fanlarni o'qitishda "Aqliy hujum", "Klaster", "Baliq skeleti", "Venn diagrammasi", "BBB" kabi interfaol metodlardan foydalanish ham yaxshi natija beradi. Ushbu metodlar o'quvchilarni dars jarayonida faol ishtirok etishga, o'z fikrini erkin bayon qilishga va mustaqil xulosa chiqarishga o'rgatadi.

Tabiiy fanlarni boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan holda o'qitish ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, tabiat haqidagi mavzularni ona tili va o'qish savodxonligi fanlari bilan bog'lash orqali o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasi rivojlantiriladi. Matematikadan foydalanib, harorat, masofa, vaqt va miqdorlarni hisoblash mumkin. Tasviriy san'at bilan integratsiya qilish orqali o'quvchilar o'simliklar, hayvonlar va tabiat manzaralarini tasvirlashlari mumkin. Texnologiya fanida esa tabiiy materiallardan turli buyumlar yaratish orqali tabiatga bo'lgan qiziqish yanada oshiriladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi tabiiy fanlarni o'qitishda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi kerak. Murakkab ilmiy tushunchalarni sodda, tushunarli va hayotiy misollar orqali tushuntirish maqsadga muvofiq. Dars jarayonida savol-javob, muammoli vaziyatlar, tajribalar, rasmlar, videolar, tabiat qo'ynidagi kuzatishlar va turli didaktik o'yinlardan foydalanish o'quvchilarning faolligini oshiradi. O'qituvchi o'quvchini tayyor javobni yodlashga emas, balki "Nima uchun?", "Qanday qilib?", "Agar shunday bo'lsa, nima bo'ladi?" kabi savollar orqali fikrlashga undashi kerak. Bu usul o'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmalarining shakllanishiga zamin yaratadi.

1 XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'qitish o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ushbu fanlar orqali bolalarda tabiat haqidagi dastlabki ilmiy bilimlar, kuzatuvchanlik, mantiqiy fikrlash, mustaqil xulosa chiqarish va muammolarni hal qilish ko'nikmalari shakllanadi.

Tabiiy fanlarni amaliy tajribalar, kuzatishlar va interfaol metodlar asosida tashkil etish darslarning samaradorligini oshiradi. Eng muhimi, boshlang'ich sinfdanoq bolalarda tabiatni sevish, uni asrash va ekologik mas'uliyat bilan munosabatda bo'lish kabi fazilatlarni shakllantirish kelajak avlodning ekologik madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Shu sababli boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.

[2] Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun boshlang'ich ta'lim fan dasturlari.

[3] Boshlang'ich ta'lim metodikasi bo'yicha o'quv qo'llanmalar.

[4] Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi bo'yicha ilmiy-uslubiy adabiyotlar.

[5] Pedagogik texnologiyalar va interfaol ta'lim metodlariga oid ilmiy manbalar.

Konferenciya maqalası QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379991

"MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴI BALALARDIŃ DÓRETIWSHILIK, KOGNITIVLIK QÁBILETLERIN SÚWRET HÁM DIDAKTIKALIQ OYINLAR TIYKARINDA RAWAJLANDIRIW."

Ametov Baxtibay Nagmetovich[a] | **Tajimuratov Nurulla Nietullaevich**[b]

Annotaciya

Bul maqalada mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń dóretiwshilik hám kognitivlik qábiletlerin rawajlandırıwda súwretlew hám didaktikalıq oyınlardan paydalanıwdıń pedagogikalıq imkaniyatları sáwlelendirilgen. Mektepke shekemgi jas dáwirinde balanıń biliw procesleri, kóz aldına keltiriwi, yadı, dıqqatı, pikirlewi hám dóretiwshilik iskerligi jedel rawajlanadı. Sol sebepli bilimlendiriw procesin balanıń jas hám individual ózgesheliklerine say, qızıqlı hám de belsendi metodlar tiykarında shólkemlestiriw áhmietli. Súwret salıw, súwretlerdi talqılaw, reń hám formalardı ajıratıw, súwret tiykarında gúrriń dúziw sıyaqlı iskerlikler balalardıń baqlawshılıǵı hám dóretiwshilik oylawın rawajlandıradı. Oyın arqalı úyreniw balalardıń intellektual, sociallıq, sezimi hám fizikalıq rawajlanıwına kompleksli tásir kórsetiwi xalıqaralıq metodikalıq dereklerde de atap ótilgen.

Gilt sózler: mektepke shekemgi bilimlendiriw, dóretiwshilik qábileti, kognitivlik qábileti, súwret, didaktikalıq oyın, oyınlı bilimlendiriw, oylaw, elesletiw, yad, diqqat, sóylew, dóretiwshilik, biliw iskerligi

a *Qaraqalpaqstan Respublikası pedagogikalıq sheberlik orayı "Pedagogika, psixologiya hám tálim texnologiyaları metodikası" kafedrasınıń aǵa oqıtıwshısı*

b *Metodikalıq xızmet kórsetiw bólimi súwretlew óneri hám sızıw páni metodisti*

Аннотация

В данной статье освещены педагогические возможности использования изобразительных и дидактических игр в развитии творческих и познавательных способностей детей дошкольного возраста. В дошкольном возрасте у ребенка интенсивно развиваются познавательные процессы, воображение, память, внимание, мышление и творческая деятельность. Поэтому важно организовать образовательный процесс на основе интересных и активных методов, соответствующих возрастным и индивидуальным особенностям ребенка. Такие виды деятельности, как рисование, анализ рисунков, различение цветов и форм, составление рассказов на основе рисунков, развивают наблюдательность и творческое мышление детей. В международных методических источниках также отмечается, что обучение посредством игры оказывает комплексное влияние на интеллектуальное, социальное, эмоциональное и физическое развитие детей.

Ключевые слова: дошкольное образование, творческие способности, когнитивные способности, рисование, дидактическая игра, игровое обучение, мышление, воображение, память, внимание, речь, творчество, познавательная деятельность

Abstract

This article examines the pedagogical possibilities of using visual and didactic games in developing the creative and cognitive abilities of preschool children. During the preschool age, a child's cognitive processes, imagination, memory, attention, thinking, and creative activity develop intensively. Therefore, it is important to organize the educational process based on interesting and active methods that correspond to the child's age and individual characteristics. Activities such as drawing, analyzing drawings, distinguishing colors and shapes, and composing stories based on drawings develop children's observation and creative thinking. International methodological sources also note that learning through play has a comprehensive impact on the intellectual, social, emotional, and physical development of children.

Keywords: preschool education, creative abilities, cognitive abilities, drawing, didactic game, game-based learning, thinking, imagination, memory, attention, speech, creativity, cognitive activity

Mektepke shekemgi jas dáwiri balanıń shaxsı, dúnya qarası hám biliw iskerliginiń qáliplesiwinde áhmiyetli basqısh esaplanadı. Áyne usı dáwirde balada qorshaǵan ortalıqtı ańlaw, predmet hám hádiyselerdi salıstırıw, soraw beriw, baqlaw, kóz aldına keltiriw hám

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

de óz pikirin bildiriw qábiletleri rawajlanadı.

Ózbekstan mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında balalardıń rawajlanıwına baǵdarlanǵan bilimlendiriw mazmunına úlken itibar qaratılmaqta. "Ilk qadam" mámleketlik oqıw baǵdarlamasınıń jetilistirilgen basılımında da mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń rawajlanıw ózgeshelikleri hám tálim-tárbiya procesin jetilistiriw máselelerine itibar qaratılǵan. Turan xalıq aralıq universiteti

balaǵa tek tayar bilimlerdi beriw emes, al onıń erkin pikirlewi, izleniwi, kóz aldına keltiriwi hám dóretiwshilik qatnasın rawajlandırıw zamanagóy mektepke shekemgi bilimlendiriwdiń áhmiyetli wazıypalarınan biri bolıp esaplanadı. Usı kózqarastan súwretlew hám didaktikalıq oyınlardan paydalanıw ayrıqsha pedagogikalıq áhmiyetke iye.

Balalardıń kognitivlik qábiletlerin rawajlandırıwdıń pedagogikalıq áhmiyeti

Kognitiv qábiletler balanıń biliw procesleri menen baylanıslı bolıp, olarǵa dıqqat, seziw, yad, oylaw, kóz aldına keltiriw hám mashqalalı jaǵdaylardı sheshiw kónlikpeleri kiredi. Mektepke shekemgi jasta bul procesler aktiv qáliplesip baradı.

Bilim beriw procesinde bala qansha kóp baqlasa, salıstırsa, soraw berse hám ámeliy háreket etse, onıń biliw iskerligi sonsha rawajlanadı. Sonıń ushın shınıǵıwlar balanı passiv tıńlawshıǵa emes, al aktiv qatnasıwshıǵa aylandırıwı lazım. Oyın iskerligi buǵan jaqsı imkaniyat jaratadı. UNICEF materiallarında da oyın balalardıń bilimi, qızıǵıwshılıǵı, mashqalalardı sheshiw, rejelestiriw, qarım-qatnas hám qarar qabıl etiw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa xızmet etetuǵını atap ótilgen. Mektepke shekemgi jas dáwiri balanıń fizikalıq, ruwxıy, sociallıq hám intellektual rawajlanıwında áhmiyetli basqısh esaplanadı. Áyne usı dáwirde balanıń qorshaǵan ortalıqtı ańlaw, baqlaw, eslep qalıw, salıstırıw, talqılaw, juwmaq shıǵarıw hám óz betinshe pikirlew qábiletleri jedel qáliplesedi. Sol sebepli mektepke shekemgi bilimlendiriw procesinde balalardıń kognitivlik qábiletlerin rawajlandırıw tálim-tárbiyanıń áhmiyetli wazıypalarınan biri sıpatında qaraladı.

Kognitiv qábilet túsinigi balanıń biliw procesleri menen baylanıslı bolǵan bir qatar psixikalıq proceslerdi óz ishine aladı. Sonıń ishinde, seziw, diqqat, eslew, pikirlew, qıyal, sóylew, baqlawshılıq hám mashqalalı jaǵdaylardı sheshiw qábileti kognitiv rawajlanıwdıń tiykarǵı quramlı bólimleri esaplanadı. Bala usı qábiletler arqalı ózin qorshap turǵan álemdi úyrenedi, predmet hám hádiyseler arasındaǵı baylanıstı túsinedi hám de jańa bilimlerdi ózlestiredi.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda kognitiv rawajlanıw, bárinen burın, olardıń tábiyiy qızıǵıwshılıǵı hám belsendi qatnasıwı tiykarında ámelge asırılıwı kerek. Bala bir nárseni kóriw, uslap kóriw, salıstırıw, soraw beriw hám tájiriybe ótkeriw arqalı bilimdi jaqsıraq iyeleydi. Sonıń ushın tárbiyashı bilimlendiriw procesinde balaǵa tayar maǵlıwmattı beriw menen sheklenbesten, onı izleniwge, pikirlewge hám óz betinshe juwmaq shıǵarıwǵa shaqırıwı zárúr.

Kognitiv qábiletlerdi rawajlandırıwdıń pedagogikalıq áhmiyetlerinen biri bolıp tabıladı. Balada óz betinshe pikirlewdi qáliplestiriwge baǵdarlaydı. Ǵárezsiz pikirleytuǵın bala berilgen tapsırmanı orınlawdıń túrli jolların izleydi, sorawlarǵa óz kóz qarasınan juwap beredi hám óz pikirin tiykarlawǵa háreket etedi. Mısalı, tárbiyashı balalarǵa birneshe predmet yaki súwretlerdi kórsetip, "Qaysısı artıqsha?," "Ne ushın?," "Olardıń qanday uqsaslıǵı bar?" sıyaqlı sorawlar beriwi múmkin. Bunday tapsırmalar balanı ápiwayı baqlawdan analitikalıq pikirlewge alıp keledi. Kognitivlik rawajlanıwda diqqat ta ayrıqsha áhmiyetke iye. Mektepke shekemgi jastaǵı bala uzaq waqıt dawamında birdey iskerlik penen shuǵıllanıwda qıyınshılıqqa ushırawı múmkin. Sol sebepli shınıǵıwlardı qızıqlı, háreketsheń hám túrli iskerlikler tiykarında shólkemlestiriw maqsetke muwapıq. Máselen, "Parqın tap," "Neni kórmediń?," "Reńin tap," "Formanı ajırat" sıyaqlı oyınlar balanıń diqqatın bir noqatqa toplaw hám onı belgili waqıt dawamında uslap turıw qábiletin rawajlandıradı.

Yad (este saqlaw) hám kognitiv rawajlanıwdıń áhmiyetli quram bólegi esaplanadı. Bala jańa bilimlerdi ózlestiriwi hám keyin ala olardan paydalanıwı ushın maǵlıwmattı eslep qalıwı zárúr. Mektepke shekemgi bilim beriwde súwretler, qosıqlar, háreketli oyınlar hám tákirarlaw usıllarınan paydalanıw yad (este saqlaw)dı rawajlandırıwǵa járdem beredi. Mısalı, balalarǵa 5-6 súwret kórsetiledi hám keyin olardan ayırımları alıp qoyıladı. Balalar qaysı súwret joǵalǵanın anıqlawları kerek. Bul ápiwayı oyın balanıń kóriw eslep qalıwın hám dıqqatın rawajlandıradı. Oy-pikirdi rawajlandırıw bolsa balaǵa predmet hám hádiyseler arasındaǵı sebep-nátiyjeli qatnaslardı túsiniwge járdem beredi. Mektepke shekemgi jastaǵı balalar dáslep predmetlerdi sırtqı belgileri boyınsha salıstıradı. Keyin ala olardıń funkciyası, wazıypası hám óz ara baylanıslılıǵın túsiniwdi úyrene baslaydı. Máselen, "Nege sayaman kerek?," "Nege terekke suw kerek?," "Jawın jawsa, ne boladı?" sıyaqlı sorawlar balanıń sebepli baylanıslardı ańlawına járdem beredi.

Balalardıń kognitivlik rawajlanıwında súwretlew hám súwretlew iskerligi de úlken pedagogikalıq imkaniyatlarga iye. Súwret bala ushın qorshaǵan ortalıqtı ańlaw hám óz pikirin bildiriw quralı esaplanadı. Bala súwret salıw arqalı reń, forma, úlkenlik hám keńislik túsiniklerin ózlestiredi. Máselen, "Meniń shańaraǵim," "Báhár máwsimi," "Haywanat baǵı" sıyaqlı temalarda súwret salıw procesinde bala tek ǵana dóretiwshilik etpeydi, al óz tájiriybesin qayta isleydi, predmetler arasındaǵı qatnasıqlardı súwretleydi hám óz pikirin bildiredi.

Didaktikalıq oyınlar kognitivlik qábiletlerdi rawajlandırıwdıń eń nátiyjeli qurallarınan biri. Sebebi oyın bala iskerliginiń tábiyiy forması bolıp, ol arqalı bala bilimlerdi májbúriy túrde emes, al qızıǵıwshılıq tiykarında iyeleydi. Didaktikalıq oyınlar dawamında bala qaǵıydaǵa ámel etedi, mashqalanı sheshedi, tańlawdı ámelge asıradı hám nátiyjege erisiwge umtıladı. Máselen, "Artıǵın tap," "Jubın tap," "Kim tezirek tabadı?," "Súwretti dawam ettir" sıyaqlı oyınlar balalardıń logikalıq oylawı, yadın,eslep qalıwın diqqatın hám kózqarasın rawajlandıradı.

Kognitiv rawajlanıwdıń jáne bir áhmiyetli tárepi — sóylew hám pikirlewdiń óz ara baylanıslılıǵı. Bala óz pikirin qanshelli anıq bayanlay alsa, onıń pikirlew procesi

de sonshelli izbe-iz rawajlanadı. Sol sebepli tárbiyashı sabaqlarda balalarǵa kóbirek soraw beriwi, olardı óz pikirlerin túsindiriwge iytermelewi hám súwretler tiykarında gúrriń dúziwi kerek. Mısalı, balaǵa bir neshe izbe-iz súwretler berilip, olardan paydalanıp qisqa gúrińler, waqıya dúziw tapsırması berilse, bala waqıyalar izbe-izligin anıqlaydı, sebep hám aqıbetti baylanıstıradı hám óz pikirin awızsha bayan etedi. Kognitiv qábiletlerdi rawajlandırıw balanıń mektep bilimine tayarlıǵı ushın da úlken áhmiyetke iye. Mektepke kelgen bala jańa mańlıwmattı esitiwi, túsiniwi, este saqlap qalıwı, tapsırmanı óz betinshe orınlay alıwı hám óz iskerligin baqlay alıwı kerek. Bul kónlikpelerdiń dáslepki tiykarları áyne mektepke shekemgi dáwirde qáliplesedi. Sonıń ushın mektepke shekemgi bilimlendiriwde kognitivlik rawajlandırıwǵa baǵdarlanǵan shınıǵıwlardıń turaqlı shólkemlestiriliwi keleshektegi oqıw iskerligi ushın bekkem tiykar jaratadı.

Bunda tárbiyashınıń roli júdá áhmiyetli. Tárbiyashı hár bir balanıń individual rawajlanıw dárejesin esapqa alıwı, tapsırmalardı balanıń imkaniyatına beyimlestiriwi hám onıń kishi jetiskenliklerin de xoshametlewi lazım. Balanı basqa balalar menen salıstırıwdıń ornına, onıń burıńǵı nátiyjeleri menen házirgi nátiyjelerin salıstırıw maqsetke muwapıq. Bul balada ózine bolǵan isenimdi kúsheytedi hám bilim alıwǵa bolǵan unamlı múnásibetti qáliplestiredi.

Sonday-aq, kognitivlik qábiletlerdi rawajlandırıw tek ǵana mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde emes, al shańaraq ortalıǵında da dawam ettiriliwi kerek. Ata-analar bala menen sáwbetlesiwi, birgelikte kitap hám súwretlerdi kóriwi, soraw-juwap etiwi, ápiwayı logikalıq oyınlar oynawı hám kúndelikli turmıstaǵı hádiyseler haqqında pikir alısıwı múmkin. Máselen, satıp alıw waqtında ónimlerdi reńi yamasa formasına qarap ajıratıw, úyde oyınshıqlardı úlkenligi boyınsha tártiplestiriw, seyil waqtında tábiyattaǵı ózgerislerdi baqlaw sıyaqlı ápiwayı is-háreketler de balanıń kognitiv rawajlanıwına xızmet etedi.

Súwretlew arqalı dóretiwshilik qábiletlerdi rawajlandırıw.

Súwret mektepke shekemgi jastaǵı bala ushın óz pikir hám sezimlerin bildiriwdiń tábiyiy qurallarınan biri esaplanadı. Bala súwret salıw barısında reń tańlaydı, formalardı súwretleydi, predmetler arasındaǵı baylanıstı kórsetedi hám óz qıyalın qagazǵa túsindiredi. Máselen, balalarǵa "Meniń shańaraǵım," "Sıyqırlı bag," "Meniń ármanımdaǵı úy," "Tábiyat kórinisi" sıyaqlı temalarda súwret saldırıw múmkin. Bunda balanıń tayar úlgini kóshiriwinen góre, óz qıyalına tiykarlanıp óz betinshe dóretiwshilik etiwi áhmiyetli.

Súwret tiykarında sáwbet shólkemlestiriw de nátiyjeli usıl esaplanadı. Máselen, tárbiyashı balaǵa qanday da bir súwretti kórsetip: "Bul súwrette nelerdi kórip atırsan?," "Waqıya qay jerde júz berip atır?," "Keyin ne bolıwı múmkin?" sıyaqlı sorawlar beredi. Bul usıl balanıń sóylewi hám logikalıq pikirlewin aktivlestiredi.

Didaktikalıq oyın — balanıń bilim hám kónlikpelerin oyın iskerligi arqalı qáliplestiriwge xızmet etiwshi pedagogikalıq qural. Onıń tiykarǵı abzallıǵı sonda, bala bilim beriw tapsırmasın minnetleme sıpatında emes, al qızıqlı is-háreket sıpatında qabıl etedi.

Máselen:

"Reńin tap" oyını arqalı reńler úyretiledi.

"Figuranı tabıń" oyını járdeminde geometriyalıq figuralar ajıraladı.

"Artıǵın tap" oyını balanıń logikalıq oylawın rawajlandıradı.

"Súwretti dawam ettir" oyını kózqaras hám dóretiwshilikti jedellestiredi.

"Kim tez tabadı?" oyını dıqqat hám tez pikirlewdi rawajlandıradı.

"Súwret tiykarında gúrriń dúziń" oyını bolsa balanıń sóylewi, yadı hám logikalıq izbe-izlikti ańlaw qábiletin qáliplestiredi.

Oyın dawamında bala predmetler menen aktiv háreket etedi, sorawlarǵa juwap beredi, qatarları menen pikirlesedi hám hár túrli qararlar qabıl etedi. Sol sebepli oyın tek bilim beriw emes, al sociallıq hám kommunikativlik kónlikpelerdi rawajlandırıw quralı esaplanadı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Ózbekstan Respublikası mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemleri ushın "Ilk qadam" mámleketlik oqıw baǵdarlaması. Jetilistirilgen ekinshi basılım. - Tashkent, 2022.

[2] UNICEF, LEGO Foundation. Óyin orqalı órganish: Erta bolalik tálim dasturlarida óyin orqali órganishni kuchaytirish. - Tashkent, 2018. UNICEF Global

[3] UNICEF. THE POWER OF PLAY: A GLOBAL DATA STORY. - 2026. UNICEF MÁLUMOTLARI

[4] UNICEF. Home Environment: Early Childhood Development. - 2026. UNICEF MÁLUMOTLARI

[5] Vıgotskiy L. S. Voobrajenie i tvorchestvo u podrostka. Moskva.

[6] Elkonin D. B. Psixologiya igr. - Moskva: Pedagogika.

Konferensiya maqolasi QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379995

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARINING IJTIMOIY-KOGNITIV RIVOJLANISHIDA XORIJIY OLIMLAR OLIB BORGAN TAJRIBALAR

Qulmirzayeva Fotima Musurmonqul qizi[a] | **Qalandarova Hulkaroy**[b]

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha yosh bolalarining ijtimoiy-kognitiv rivojlanishida hozirgi zamon pedagogik qarashlar tadqiq etilgan. Montesssori, Reggio Emilia, Valdorf kabi xalqaro pedagogik metodikalarning samaradorligini qiyosiy tahlili, ularni O'zbekiston maktabgacha ta'lim sistemasiga joriy qilinishi keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha yosh davr, ijtimoiy rivojlanish, kognitiv rivojlanish, pedagogik metodikalar, Montessori metodi, Reggio Emilia metodi, Valdorf metodi

a *O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti tayanch doktoranti*

b *Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi 2-kurs Bakalavr talabasi*

Аннотация

В данной статье рассматриваются современные педагогические подходы к социально-когнитивному развитию детей дошкольного возраста. Представлен сравнительный анализ эффективности международных педагогических методов, таких как Монтессори, Реджио-Эмилия и Вальдорф, а также их внедрения в систему дошкольного образования Узбекистана.

Ключевые слова: дошкольный возраст, социальное развитие, когнитивное развитие, педагогические методы, метод Монтессори, метод Реджио-Эмилии, метод Вальдорфа

Abstract

This article examines contemporary pedagogical approaches to the socio-cognitive development of preschool children. A comparative analysis of the effectiveness of international pedagogical methods such as Montessori, Reggio Emilia, and Waldorf is presented, as well as their introduction into the preschool education system of Uzbekistan.

Keywords: Preschool age, social development, cognitive development, pedagogical methods, Montessori method, Reggio Emilia method, Waldorf method

1 KIRISH

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan ilk kunlaridan boshlab maktabgacha ta'lim sohasida sezilarli islohotlar amalga oshirilmoqda, xususan 2017 yilda "Makatabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha kompleks chora tadbirlari" to'g'risidagi dastur ishlab chiqilgan bo'lib bunda maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy ruhda har tomonlama rivojlantirish ustuvor darajaga ko'tarildi. Maktabgacha ta'lim davri bolalarni kishi sifatida shakllanishining asosiy davrlardan biri hisoblanadi. Hozirgi zamon pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatib turibdiki, bolalarning intellektual va ijtimoiy bilimlar olib shaxs sifatida rivojlanishlarining 80% dan ortig'i aynan shu maktabgacha bo'lgan davrda egallanib, shallanib boradi, bu 7 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Shu boisdan xam, xorijiy tajribalarda kognitiv jarayonlar (tafakkur, xotira, nutq) bilan bir vaqtda ijtimoiy kompetensiyalarni (emotsional intellekt, jamoada ishlash) rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Barchamizga ma'lumki kognitiv rivojlanish-bu bolalarning ma'lumotlarni qabul qilish, ma'lumotlarni tushunish va muammolarni yecha olish jarayonidir.

Xalqaro jarayonlarda kognitiv rivojlanishni faqatgina bilim olish jarayoni emas balki "o'rganish" ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni ekanligi talqin etilgan. L.S.Vygotskiy bu jarayonlarni "Yaqin rivojlanish zonasi" deb nomlagan, J.Piajening "Kognitiv bosqichlar" deb nomlagan nazaryalari bugungi kunda ham G'arbiy Yevropa va AQSH maktabgacha ta'lim tizimining metodologik manbai bo'lib xizmat qiladi. Reggio Emilia nazariyasi Italiyada ishlab chiqilgan bo'lib bu metodikaga ko'ra bolalarni "yuzlab tillar"i (so'z, rasm, loy, musiqa, raqs) bor deb hisoblaydilar. Bunda asosiy e'tibor loyiha asosida o'qitishga qartilgan bo'lib, bolalar uzoq muddatli tadqiqotlarda faol qatnashib, kognitiv izlanishlar olib boradilar. Bu yerda ijtimoiy muhit uchinchi peda-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

gog hisoblanadi va u bolalarning kashfiyotlar qilishlariga imkoniyatlar yaratib beradi.

Bugungi kunda Montessori pedagogikasi Italiya, AQSH davlatlarida qo'llaniladi. Mariya Montessori tizimi bolalarni kognitiv mustaqilligiga asoslangan, bolalar maxsus didaktik qo'llanmalar bilan ishlash natijasida matematik mantiq va sensorika ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bolalarning ijtimoiy rivojlanishi turli yoshdagi bolalarni bir guruhda tarbiyalanishi va bir-biriga yordam berish orqali rivojlantiriladi.

Shimoliy Yevropa davlatlaridan Skandinaviyada davlatlarida bolalarning kognitiv rivojlanishi tabiiy muhit bilan bog'langan holda "O'rmon bogchalarida" tashkil etiladi. Bolalar kunning asosiy qismlarini tabiat bag'rida o'tkazadilar, bu esa ularning: kritik fikrlashiga, xavf xatarlarni baholashiga, ekologik omilni shakllantirishiga xizmat qiladi. Ijtimoiy-emotsional ko'nikmalar AQSH va Buyuk Britaniyada SEL (Social-Emotional Learning) integratsion ta'lim dasturi majburiy hisoblanadi. Bu dasturlar bolalarni o'z his tuyg'ularini va empatiya, nizolarni mustaqil hal qilishni o'rgatadi, statistik ma'lumotlarga ko'ra SEL ko'nikmalari yuqori bo'lgan bolalar akademik fanlardan ham yuqori natijalarga erishadilar.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkunki maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishi bir birini inkor etuvchi emas, balki bir birini to'ldirib boruvchi jarayonlardir. Xalqaro tajribalar shuni isbotlaydiki, bolalarga erkinlik huquqini berish va uni tajribalarga yo'naltirish an'anaviy "Yodlash" tizimidan o'n barobar samaraliroqdir. O'zbekiston sharoitida Reggio Emilia metodini milliy qadryatlar bilan uyg'unlashtirgan holda joriy qilsak kutilgan ijobiy natijalarga erishamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. (2022).

[2] O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. (2019). https://lex.uz/docs/4645440

[3] Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press. https://www.jstor.org/stable/j.ctvjf9vz4

[4] Montessori, M. (2014). The Montessori Method. Schocken. https://digital.library.upenn.edu/women/montessori/method/method.html

Konferensiya maqolasi QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379997

TA'LIMNING UNIVERSAL DIZAYNI ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING AMALIY STEM-FAOLIYATIDA ISHTIROKINI TA'MINLASH VOSITASI SIFATIDA

T.K.AYMUXAMMEDOVA[a]

Annotatsiya

Maqolada alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining amaliy STEM-faoliyatida ishtirok etishiga to'sqinlik qiluvchi yagona bajarish usuli muammosi tahlil qilinadi. Ta'limning universal dizayni asosida yo'riqnoma, materiallar va natijani ifodalash usullarini variativ tashkil etish taklif qilinadi.

Kalit so'zlar: ta'limning universal dizayni, STEM-ta'lim, boshlang'ich ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojlari, amaliy faoliyat, ishtirok to'siqlari, muhandislik topshirig'i

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazi, Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasi kata o'qituvchisi, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Nukus, O'zbekiston*

Аннотация

В статье анализируется проблема единого способа выполнения, препятствующего участию учащихся начальных классов с особыми образовательными потребностями в практической STEM-деятельности. На основе универсального дизайна образования предлагается вариативная организация методов представления инструкций, материалов и результатов.

Ключевые слова: универсальный дизайн образования, STEM-образование, начальное образование, особые образовательные потребности, практическая деятельность, барьеры для участия, инженерное задание

Abstract

The article analyzes the problem of a single method of performance that prevents primary school students with special educational needs from participating in practical STEM activities. Based on the universal design of education, it is proposed to organize instruction, materials, and methods for expressing results in a varied manner. Keywords: universal design of education, STEM education, primary education, special educational needs, practical activity, participation barriers, engineering assignment.

Respublikamizda so'nggi yillarda "umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim uchun shart-sharoitlar yaratish, inklyuziv ta'lim berishning sifati va samaradorligini aniqlash mezonlarini ishlab chiqish hamda ularning bajarilishini nazorat qilish, inklyuziv ta'lim bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni olib borish, ilg'or xorijiy tajribani o'rganish va amaliyotga tatbiq etish" ustuvor vazifalar sifatida belgilandi. Bu orqali alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarga ta'lim berish sifatini oshirishning normativ-huquqiy asoslari mustahkamlanmoqda. O'zbekistonda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash davlat ta'lim siyosatining muhim yo'nalishlaridan biridir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori bilan 2020–2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlangan bo'lib, unda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim olish huquqini kafolatlash, ular uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish va umumiy ta'lim tizimiga kirish imkoniyatlarini kengaytirish vazifalari belgilangan [1]. Mazkur normativ asos boshlang'ich ta'limda o'quv faoliyatini shunday loyihalash zaruratini kuchaytiradiki, bunda bolaning mazmunli ishtirokiga to'sqinlik qiluvchi ortiqcha pedagogik barerlar imkon qadar oldindan aniqlanadi va kamaytiriladi.

Boshlang'ich maktabdagi amaliy STEM-faoliyat aynan shunday tahlilni talab qiladigan sohalardan biridir. Integratsiyalashgan STEM-ta'lim fan, texnologiya, muhandislik va matematika mazmuni hamda amaliyotlarini real yoki modellashtirilgan muammolarni hal etish jarayonida birlashtiradi; bunda muhandislik loyihalash va ilmiy tadqiqot muhim integratsiyalovchi mexanizm vazifasini bajaradi [1]. Kichik maktab yoshidagi bo-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

lalar uchun bunday faoliyat ko'prik qurish, konstruksiyaning barqarorligini tekshirish, material xossalarini taqqoslash, oddiy mexanizm yoki himoya modelini yaratish kabi topshiriqlarda namoyon bo'lishi mumkin. Ularning didaktik qiymati o'quvchining bilimni tayyor shaklda qaytarishidan ko'ra, uni harakatda sinab ko'rishi, natijani kuzatishi va dastlabki yechimga o'zgartirish kiritishida namoyon bo'ladi [1].

Biroq amaliy faoliyatning o'zi avtomatik ravishda barcha o'quvchilar uchun qulaylik yaratmaydi. Agar topshiriqning maqsadi konstruksiya barqarorligini tushunish bo'lsa-yu, lekin barcha o'quvchilar uzun yozma yo'riqnomani mustaqil o'qishi, mayda detallarni bir xil usulda birlashtirishi va yakunda faqat yozma hisobot topshirishi shart bo'lsa, STEM mazmuniga bevosita aloqador bo'lmagan ko'nikmalar muvaffaqiyatning yashirin shartiga aylanadi. O'qish sur'ati, mayda motorika, vizual idrok, harakatni rejalashtirish yoki yozma nutqdagi qiyinchilik bolaning muhandislik g'oyasini tushunganini namoyish etishiga xalaqit berishi mumkin. Shu sababli mazkur tezisning markaziy muammosi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining amaliy STEM-faoliyatida ishtiroki topshiriqni bajarish va natijani namoyish etishning faqat bitta oldindan belgilangan usuli bilan cheklanishidir.

Tezisning maqsadi — ta'limning universal dizayni (TUD) tamoyillari ushbu barerni qanday kamaytirishi mumkinligini nazariy asoslash hamda boshlang'ich sinf uchun aniq metodik yechim taklif etishdir. Bunda topshiriqni soddalashtirish emas, balki o'quv maqsadini saqlagan holda unga erishish yo'llarini variativ tashkil etish asosiy metodik mezon sifatida olinadi.

Mazkur ish doirasida amaliy STEM-faoliyat deganda o'quvchining yoshiga mos muammoni hal qilish jarayonida ilmiy tadqiqot, muhandislik loyihalash va matematik fikrlash elementlaridan foydalanishi, model yoki obyekt bilan amaliy harakat bajarishi, olingan yechimni sinashi va kuzatuv asosida xulosa chiqarishi tushuniladi. Bunday ta'rif integratsiyalashgan STEMni turli fanlar mazmunini bir-biriga mexanik qo'shish emas, balki muammo atrofida mazmun va amaliyotlarni o'zaro bog'lash sifatida talqin qiluvchi yondashuvga mos keladi [1].

STEM-topshirig'ini inklyuziv tashkil etishda o'quv maqsadi bilan yordamchi operatsiyalarni farqlash muhimdir. Masalan, "ko'prik barqarorligini ta'minlaydigan konstruktiv yechimni topish va uni sinov asosida tushuntirish" o'quv maqsadi bo'lishi mumkin. Kartonni qaychi bilan kesish, juda kichik detallarni biriktirish yoki izohni aynan yozma shaklda berish esa ushbu maqsadga erishish vositalaridir. Agar vosita maqsadning o'rnini egallasa, baholash o'quvchining muhandislik tushunchasini emas, balki ikkilamchi ko'nikmasini o'lchay boshlaydi.

Ta'limning universal dizayni aynan shu nomuvofiqlikni oldindan ko'rishga imkon beruvchi konseptual ramka sifatida ahamiyatlidir. CASTning UDL Guidelines 3.0 hujjatida axborotni taqdim etish, harakat va ifoda, shuningdek ta'lim materiallari va vositalari bilan o'zaro ta'sirning turli usullarini rejalashtirish nazarda tutiladi [2]. Bu yondashuvda "hamma uchun bir xil usul" tenglikning yagona shakli sifatida emas, balki ayrim o'quvchilar uchun ortiqcha to'siq bo'lishi mumkin bo'lgan pedagogik tanlov sifatida qaraladi. Shuning uchun bir xil mazmuniy maqsadga erishish uchun turli kirish va ifoda yo'llarini taklif qilish TUDning amaliy mazmuniga mos keladi [2].

Bunda ehtiyotkor ilmiy pozitsiya muhim. M. W. Ok va hammualliflarining Pre-K–12 darajasidagi UDL tadqiqotlari tizimli sharhi mazkur yondashuv ta'limga kirish imkoniyati va ishtirokni qo'llab-quvvatlash salohiyatiga ega ekanini ko'rsatadi, biroq tadqiqot natijalari va dizaynlari bir xil emas [3]. M. J. Cappning meta-tahlili ham UDLning o'qitish jarayonini tashkil etishga ijobiy ta'siri bo'lishi mumkinligini qayd etadi, ammo akademik natijalar kafolatli oshadi degan qat'iy xulosani qo'llab-quvvatlash uchun dalillar yetarli emasligini ko'rsatadi [4]. Demak, TUDni "natijani avtomatik yaxshilaydigan texnologiya" emas, balki ta'limiy barerlarni aniqlash va kamaytirishning metodik ramkasi sifatida talqin qilish ilmiy jihatdan asosliroqdir.

Tabiiy-ilmiy va muhandislik ta'limiga oid tadqiqotlar ham alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarni mazmunli ilmiy amaliyotlardan chiqarib qo'ymaslik zarurligini ta'kidlaydi. Sebti va Damiani UDL, inklyuziv yondashuv va ilmiy-muhandislik amaliyotlarini birlashtirish orqali nogironligi bo'lgan o'quvchilarning mazmun yaratish va ilmiy faoliyatda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish mumkinligini ko'rsatadilar [5]. Ruhter esa tadqiqotga asoslangan tabiiy fan darslarida qo'llab-quvvatlashni oldindan rejalashtirish keng qamrovli yordamga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilarni faol tadqiqot jarayoniga jalb qilishga xizmat qilishi mumkinligini asoslaydi [6]. Bu ishlar amaliy STEM-topshirig'ini "soddalashtirish" emas, balki undan foydalanish yo'lini qulaylashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Taklif etilayotgan metodik yechim 2–4-sinflar uchun mo'ljallangan. O'quvchilarga ikki tayanch oralig'ida 25 sm masofani yopadigan va belgilangan yukni ko'tara oladigan ko'prik modelini yaratish vazifasi beriladi. Model sinovdan o'tkazilgach, o'quvchi uning qaysi xususiyati barqarorlikka yordam bergan yoki aksincha, zaiflikka sabab bo'lganini tushuntirishi hamda kamida bitta takomillashtirish variantini taklif qilishi kerak. Bu yerda yagona o'quv maqsadi — konstruksiya tuzilishi bilan uning barqarorligi o'rtasidagi sabab-oqibat bog'lanishini tushunish, tekshiriladigan muhandislik yechimini yaratish va sinov natijasidan keyingi qaror uchun foydalanishdir.

An'anaviy formatda barcha o'quvchilarga uzun yozma yo'riqnoma berilishi, faqat mayda yog'och tayoqchalar va ingichka skotchdan foydalanish, barcha biriktirish ishlarini mustaqil bajarish hamda yakunda yozma hisobot topshirish talab qilinishi mumkin. Bunday format ayrim o'quvchilarda bir nechta ikkilamchi barerni bir vaqtning o'zida yuzaga keltiradi. Masalan, matnni sekin o'qiydigan o'quvchi konstruksiya haqidagi qarorni qabul qilishga emas, yo'riqnomani dekodlashga ko'proq kuch sarflaydi; mayda motorikada qiyinchilik bo'lgan bola konstruktiv g'oyasini texnik jihatdan amalga oshira olmaydi; yozma nutqda qiyinchilik bo'lgan o'quvchi esa sinov natijasini tushungan bo'lsa ham, uni talab qilingan shaklda namoyish qila olmasligi mumkin.

TUD asosidagi birinchi moslashuv — yo'riqnomani

bir xil mazmunda, ammo bir nechta shaklda taqdim etishdir. O'quvchiga qisqa matn, "g'oya — qurish — sinash — tahlil — yaxshilash" ketma-ketligini ko'rsatuvchi vizual kartochkalar, tayanchlar orasidagi masofa va yuk joylashuvini ko'rsatadigan sxema hamda o'qituvchining qisqa og'zaki tushuntirishi beriladi. Mazmun va cheklovlar hamma uchun bir xil bo'ladi. Shunday qilib, axborotning ifodalanish usuli o'zgaradi, lekin muhandislik vazifasi o'zgarmaydi [2].

Ikkinchi moslashuv — materiallar bilan ishlashning funksional jihatdan teng variantlarini taklif etishdir. Mayda detallar bilan bir qatorda yirikroq karton bo'laklari, kattaroq biriktirgichlar yoki oldindan tayyorlangan yopishtiruvchi qismlar berilishi mumkin. Bu tanlov motor harakatning o'zi dars maqsadi bo'lmagan vaziyatda asosli hisoblanadi. O'quvchi baribir tayanchlarni qayerga qo'yish, elementlarni qanday joylashtirish va yukni ko'tarish uchun konstruksiyani qanday kuchaytirish haqida qaror qabul qiladi. Demak, fizik kirish usuli soddalashishi mumkin, biroq muhandislik tafakkuri bo'yicha talab saqlanadi.

Uchinchi moslashuv — faoliyat ketma-ketligini tashqi tayanch bilan qo'llab-quvvatlash. Ish joyida "Reja tuz — Qur — Sina — Nima bo'ldi? — Yaxshila" ketma-ketligi joylashtiriladi. Bu kartochka tayyor javob yoki tayyor konstruksiya bermaydi. Uning vazifasi bajariladigan bosqichlarni xotirada ushlab turish bilan bog'liq ortiqcha yukni kamaytirishdir. O'quvchi konstruktorlik tanlovini mustaqil bajarishda davom etadi.

To'rtinchi va eng muhim moslashuv — natijani namoyish etishning bir nechta ekvivalent shakllarini tanlash imkoniyati. O'quvchi 2–3 gap yozishi, og'zaki izoh berishi, modeldagi tayanch va kuchaytirilgan elementlarni ko'rsatib tushuntirishi yoki belgilangan rasm-sxema orqali sinov natijasini sharhlashi mumkin. Har bir shaklda bir xil savollarga javob olinadi: "Qaysi element barqarorlikka ta'sir qildi?", "Sinovda nima sodir bo'ldi?", "Nimani o'zgartirish kerak va nega?". Shu sababli javob shakli o'zgaradi, ammo o'rganilgan mazmunni isbotlash talabi saqlanadi [2].

Baholash ham o'quv maqsadiga muvofiq qurilishi kerak. Birinchi mezon — modelning berilgan oraliqni yopishi va sinovdan o'tkazilishi mumkinligi. Ikkinchi mezon — o'quvchining konstruktsiya barqarorligiga ta'sir qiluvchi kamida bitta elementni ko'rsatishi yoki tushuntirishi. Uchinchi mezon — sinov natijasini o'z modelining tuzilishi bilan bog'lay olishi. To'rtinchi mezon — keyingi takomillashtirish uchun kamida bitta asoslangan o'zgartirish taklif etishi. Agar chiroyli yozuv, yozish tezligi yoki mayda motorika alohida o'quv maqsadi bo'lmasa, ular ushbu mezonlarga kiritilmaydi. Bunday yondashuv baholashni STEM mazmuniga yaqinlashtiradi va yordamchi operatsiyalarni asosiy natija bilan adashtirmaslikka imkon beradi.

Mazkur modelning metodik mohiyati "barcha bolaga bir xil topshiriqni bir xil usulda bajarish" tamoyilidan "barcha bolaga bir xil mazmuniy maqsadga turli maqbul yo'llar orqali erishish" tamoyiliga o'tishda namoyon bo'ladi. Bu, ayniqsa, boshlang'ich sinfda muhim, chunki bolalarning o'qish sur'ati, motor tajribasi, diqqatni tashkil etish usuli va kommunikativ imkoniyatlari tabiiy ravishda xilma-xildir. Universal variantlar faqat alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolaga emas, balki butun sinfga tanlov va tushunarlilik yaratishi mumkin; shu bilan birga, zarur holatlarda individual yordamning o'rnini to'liq bosa olmaydi.

Taklif qilinayotgan yondashuvning ilmiy-amaliy ahamiyati ta'limdagi qiyinchilikni faqat bolaning xususiyati bilan izohlashdan voz kechib, topshiriq dizaynining o'zi qaysi nuqtada ortiqcha to'siq yaratishini tahlil qilishda namoyon bo'ladi. TUD bunday tahlilni darsdan keyingi individual tuzatish sifatida emas, balki rejalashtirish bosqichidagi profilaktik qaror sifatida ko'rishga yordam beradi [2]. Amaliy STEM-faoliyatda bu o'quv maqsadini aniq belgilash va unga aloqador bo'lmagan majburiy operatsiyalarni imkon qadar moslashuvchan tashkil etishni anglatadi.

Shu bilan birga, taklif etilgan modelni empirik jihatdan sinovdan o'tkazish zarur. Mavjud UDL tadqiqotlari ijobiy imkoniyatlarni ko'rsatsa-da, barcha ta'lim natijalari avtomatik yaxshilanishini isbotlamaydi [3; 4]. Kelgusida 2–4-sinflarda "Ko'prik quramiz" topshirig'ining an'anaviy va TUD asosida loyihalangan variantlarini o'quvchilarning real ishtiroki nuqtai nazaridan taqqoslash maqsadga muvofiq. Bunda faqat ko'prikning muvaffaqiyatli qurilgan-qurilmagani emas, balki o'quvchining mustaqil qaror qabul qilishi, muhandislik sikli bosqichlarida qatnashishi, sabab-oqibat bog'lanishini tushuntirishi va sinov natijasidan qayta loyihalashda foydalanishi kuzatilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning amaliy STEM-faoliyatiga kirish imkoniyati topshiriqni mexanik ravishda soddalashtirish hisobiga emas, balki o'quv maqsadi va unga erishish vositalarini metodik jihatdan farqlash orqali ta'minlanishi lozim. Yo'riqnomani turli usullarda berish, funksional jihatdan maqbul materiallarni tanlash, harakat ketma-ketligini ko'rinadigan qilish va natijani bir necha ekvivalent shaklda ifodalash imkoniyati o'quvchining STEM mazmunidagi faol ishtirokiga to'sqinlik qiluvchi ortiqcha talablarni kamaytirishi mumkin [2; 5; 6]. Bunda muammo, asosiy muhandislik vazifasi, sinov shartlari va baholash mezonlari barcha o'quvchilar uchun umumiy bo'lib qolishi kerak. Shu jihatdan TUD amaliy STEM-faoliyatni inklyuziv loyihalashning istiqbolli metodik asosi sifatida ko'rilishi mumkin, ammo uning konkret yechimlari maktab amaliyotida tizimli ravishda sinovdan o'tkazilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. 14.10.2020-y., 07/20/4860/1383-son. URL: https://lex.uz/docs/-5044711

[2] Kelley T. R., Knowles J. G. A conceptual framework for integrated STEM education // International Journal of STEM Education. 2016. Vol. 3. Article 11. DOI: 10.1186/s40594-016-0046-z.

[3] CAST. Universal Design for Learning Guidelines version 3.0. Lynnfield, MA: CAST, 2024.

[4] Ok M. W., Rao K., Bryant B. R., McDougall D. Universal Design for Learning in Pre-K to Grade 12 Classrooms: A Systematic Review of Research // Exceptionality. 2017. Vol. 25, No. 2. P. 116–138.

DOI: 10.1080/09362835.2016.1196450.

[5] Capp M. J. The effectiveness of universal design for learning: a meta-analysis of literature between 2013 and 2016 // Intern ational Journal of Inclusive Education. 2017. Vol. 21, No. 8. P. 791–807. DOI: 10.1080/13603116.2017.1325074.

[6] Sebti L., Damiani M. L. Engaging Students with Disabilities in Universally Designed Science Education // Journal of Science Education for Students with Disabilities. 2021. Vol. 24, No. 1. P. 1–20. DOI: 10.14448/jsesd.13.0013.

[7] Ruhter L. Using the UDL Framework in Inquiry-Based Science Teaching to Support Students With Extensive Support Needs in Inclusive Classrooms // Inclusive Practices. 2022. Vol. 1, No. 4. P. 139–146. DOI: 10.1177/27324745221093766.

Статья конференции QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23379999

РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ ИНТЕГРИРОВАННОГО ПОДХОДА

Нажимова Раушан[a]

Аннотация

В дошкольном возрасте развивается речь – это главная форма общения. Путь, через который проходит ребёнок впервые годы жизни, поистине грандиозен. Речь маленького ребёнка формируется от общения с окружающими его взрослыми, а в дошкольном учреждении и на занятиях по развитию речи. В процессе общения проявляются его познавательная и предметная деятельность. Овладение речью, по мнению автора статьи, происходит быстрее, если использовать интегрированный подход в процессе речевого развития.

Ключевые слова: дошкольное образовательное учреждение (ДОУ), интегрированный подход, развитие речи, педагогические методы и упражнения, этические и нравственные ценности, инновация

a *Доцент кафедры "Методика преподавания языков", Центра педагогического мастерства Республики Каракалпакстан*

Annotatsiya

Maktabgacha yoshda nutq rivojlanadi - bu muloqotning asosiy shaklidir. Bolaning hayotining dastlabki yillarida bosib o'tadigan yo'li haqiqatan ham ulkan. Yosh bolaning nutqi atrofdagi kattalar bilan muloqotda, maktabgacha ta'lim muassasasida va nutq o'stirish mashg'ulotlarida shakllanadi. Muloqot jarayonida uning bilish va predmet faoliyati namoyon bo'ladi. Maqola muallifining fikricha, nutqni rivojlantirish jarayonida integratsiyalashgan yondashuvdan foydalanilsa, nutqni o'zlashtirish tezroq amalga oshadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim muassasasi (MTM), integratsiyalashgan yondashuv, nutq o'stirish, pedagogik usullar va mashqlar, axloqiy va ma'naviy qadriyatlar, innovatsiya

Abstract

In preschool age, speech develops—it is the primary form of communication. The path a child must travel during the first years of their life is truly vast. A young child's speech is formed in communication with surrounding adults, in a preschool educational institution, and during speech development classes. In the process of communication, his cognitive and subject activities are manifested. According to the author of the article, if an integrated approach is used in the speech development process, speech acquisition will occur faster.

Keywords: preschool educational institution (PEO), integrated approach, speech development, pedagogical methods and exercises, ethical and moral values, innovation

Дошкольное образовательное учреждение – первое и самое ответственное звено в общей системе образования. Самое важное приобретение ребенка в дошкольном детстве – это умение владеть родным языком. Именно процесс речевого развития рассматривается в современном дошкольном образовании, как общая основа воспитания и обучения детей.

Одна из самых сложных проблем детской психологии и педагогики – это овладение речью. Только непонятно, как маленький ребенок, который не умеет ни на чем сосредоточиться, не владеющий интеллектуальными операциями, всего за 1-2 года практически в совершенстве овладевает столь сложной знаковой системой, как язык.

Исторически сложившаяся форма общения – речь развивается в дошкольном детстве. В первый год жизни ребёнок проходит грандиозный путь. Ребёнок выражает свои мысли, чувства с помощью речи. Речь маленького ребёнка формируется в общении с окружающими его взрослыми, а в дошкольном учреждении и на занятиях по развитию речи. В процессе общения проявляются его познавательная и предметная деятельность. Овладение речью перестраивает психику малыша, позволяет воспринимать ему явления более осознанно и произвольно. [1]

Развитие речи – процесс сложный, творческий и

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

поэтому необходимо, чтобы дети, возможно, раньше хорошо овладели своей родной речью, говорили правильно и красиво. Следовательно, чем раньше (по мере возрастных особенностей) мы научим ребёнка говорить правильно, тем свободнее он будет чувствовать себя в коллективе.

Развитие речи – это целенаправленная и последовательная педагогическая работа, предполагающая использование арсенала специальных педагогических методов и собственные речевые упражнения ребенка. При работе с детьми дошкольного возраста мы используем следующие средства речевого развития детей: общение взрослых и детей, культурная языковая среда, обучение родной речи и языку на занятиях, различные виды искусства (изобразительное, музыка, театр), художественная литература. Развитие речи в процессе ознакомления с художественной литературой занимает большое место в общей системе работы с детьми. Художественная литература является важнейшим источником и средством развития всех сторон речи детей и уникальным средством воспитания. Она помогает почувствовать красоту родного языка, развивает образность речи.

В методике развития речи выделяется значение, которое объединяет большое разнообразие жанров произведения, сюда относятся сказки, рассказы, стихотворения, загадки и т.д. Воспитательные и образовательные возможности загадки многообразны. Особенности содержания и структуры загадки как литературного жанра позволяют развивать логическое мышление детей и формировать у них навыки восприятия. педагогический речь

Большое значение имеют особенность психики ребёнка: т.е. ребёнок должен чётко воспринимать слова и звуки, запомнить их и точно воспроизвести. Хорошее состояние слуха, умение внимательно слушать имеют решающее значение. Ребёнок должен сам правильно воспроизвести услышанное. Для этого должен чётко действовать его речевой аппарат: периферический и центральный отдел (мозг). [2]

С помощью интегрированного подхода педагог может позволить формировать у ребёнка этические, нравственные ценности посредством конкретных экологических знаний и умений. Успешно поддерживать высокий уровень мотивации в деятельности у воспитанников, в итоге это приводит к поставленным педагогическим целям. При помощи интегрированного подхода, ребёнок может приобрести не только конкретные знания о предметах и явлениях, но у него формируется целостная картина мира. Формируются способности, представления, достигается эмоциональное благополучие; благодаря совместной работе над проектом, над одной темой, развивается сотрудничество.

В интегрированном подходе нужно:

1. Развивать мышление, творчества, внимания, воображения.
2. Воспитывать эстетические и патриотические чувства через общения с природой.
3. Между педагогом и детьми нужно установить взаимоуважение и взаимопонимание; укреплять дружеские взаимоотношения в детском коллективе.
4. Сформировать у дошкольников гуманное отношения к природе; понимание взаимосвязей в природе.
5. Привлекать детей к посильному для них уходу за растениями и животными.
6. Формировать динамические представления о природе.

Задачи:

1. Обновить научно-методический уровень компетенции педагогов;
2. Расширить опыт педагогов по созданию условий в ДОУ для речевого развития дошкольников;
3. Побуждать педагогов к практической деятельности по овладению технологий проектирования и моделирования. [3]

В настоящее время перед педагогами образовательных учреждений стоит важная задача: развитие коммуникативных навыков детей. Если анализировать опыт педагогов, то можно прийти к выводу, что традиционные методы не всегда эффективны в работе с дошколятами. Необходимо широкое применение интеграции в образовательных областях.

Для дошкольников интегрированный метод обучения является инновационным. Этот метод направлен на развитие личности ребёнка, его познавательных и творческих способностей. Серия занятий объединена основной проблемой. Например, на занятиях художественно-эстетического цикла – с образами домашних животных в произведениях писателей, поэтов, с передачей этих образов в народно-прикладном искусстве и творчестве художников-иллюстраторов.

Использовать интегрированный метод можно во многих вариантах.

Полная интеграция (экологическое воспитание с художественной литературой, ИЗО, музыкальным воспитанием, физическим развитием).

Частичная интеграция (интеграция художественной литературы и изодеятельности).

Интеграция на основе единого проекта, в основе которого лежит проблема.

Интегрированный метод включает в себя проектную деятельность. Исследовательская деятельность интересна, сложна и невозможна без развития речи. Задачи исследовательской деятельности в старшем дошкольном возрасте – это:

1. формировать предпосылки поисковой деятельности, интеллектуальной инициативы;
2. развивать умения и определять возможные методы решения проблемы с помощью взрослого, а потом самостоятельно;
3. формировать умения применять данные методы, способствующие решению поставленной задачи, с использованием различных вариантов;
4. развивать желания пользоваться специаль-

ной терминологией, ведение конструктивной беседы в процессе совместной исследовательской деятельности.

5. Работая над проектом дети получают знания, расширяют свой кругозор, пополняют пассивный и активный словари, учатся общению со взрослыми и сверстниками. [4]

Очень часто для запоминания незнакомых слов, текстов, разучивания стихотворений педагоги в своей практике используют мнемонику.

Мнемоника, или мнемотехника – это система различных приемов, облегчающих запоминание и увеличивающих объем памяти путем образования дополнительных ассоциаций. Такие приемы особенно важны для дошкольников, так как наглядный материал усваивается лучше вербального.

Особенности методики – применение не изображения предметов, а символов для опосредованного запоминания. Это значительно облегчает детям поиск и запоминание слов. Символы максимально приближены к речевому материалу, например для обозначения диких животных используется елка, обозначения домашних – дом.

Развитие связной речи детей происходит по следующим направлениям: обогащение словарного запаса, обучение составлению пересказа и придумыванию рассказов, разучивание стихотворений, отгадывание загадок.

Актуальность использования наглядного моделирования в работе с дошкольниками состоит в том, что:

1. дошкольник очень пластичен и легко обучаем, но для детей с ОВЗ характерна быстрая утомляемость и потеря интереса к занятию. Если использовать наглядное моделирование, то можно вызвать интерес и это поможет решить эту проблему;
2. использование символической аналогии облегчает и ускоряет процесс запоминания и усвоения материала, формирует приемы работы с памятью. Ведь одно из правил укрепления памяти гласит: "Когда учишь – записывай, рисуй схемы, диаграммы, черти графики";
3. применяя графическую аналогию, мы учим детей видеть главное, систематизировать полученные знания. [5]

При нормальном ходе речевого развития дошкольник спонтанно усваивает многие словообразовательные модели, одновременно существующие в языке и работающие в рамках определенной лексической темы.

В настоящее время многим детям требуется специальное обучение, а затем длительные тренировочные упражнения по усвоению навыков словообразования. И чтобы облегчить этот процесс, мы должны разнообразить его и сделать более интересным для ребенка, а поможет метод наглядного моделирования.

Этот метод позволяет ребенку осознать звучание слова, поупражняться в употреблении грамматических форм, также он способствует расширению словарного запаса, формированию языкового чутья.

Основная цель педагога – научить детей связно, последовательно, грамматически правильно излагать свои мысли, рассказывать о событиях из окружающей жизни и помогает мне использование наглядного моделирования, проектная деятельность и интегрированные занятия.

Из всего этого можно сделать вывод: метод наглядного моделирования и проектный метод можно и нужно использовать в системе как коррекционной работы с детьми дошкольного и младшего школьного возраста, так и в работе с детьми массовых групп детского сада и начальной школы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Акулова О.В., Сомкова О.Н., Солнцева О.В. и др. Теории и технологии развития речи детей дошкольного возраста. – М., 2009

[2] Ушакова О.С. Программа развития речи детей дошкольного возраста в детском саду. – М., 1994

[3] Ушакова О.С. Теория и практика развития речи дошкольника. – М., 2008.

[4] О.С. Ушакова, Н.В. Гавриш "Знакомим дошкольников с литературой.+ Конспекты занятий" – М., 2002

[5] Сидорчук Т.А., Хоменко Н.Н. Технологии развития связной речи дошкольников. 2004, /tmo/260025.

4

4-SEKCIYA

Inklyuziv bilimlendiriwdi rawaj-landırıwdıń psixologiyalıq-pedagogikalıq mashqalaları hám olardıń sheshimleri

Nukus, 16-oktabr 2026 • 15 maqala · 363–403-bet

Konferenciya maqalası QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380001

MEKTEP ÁMELIYATSHI PSIXOLOGLARINIŃ XÍZMETINDE ZAMANAGÓY PSIXO-PEDAGOGIKALIQ USILLAR HÁM OLARDIŃ ÁMELIY ÁHMIYETI

Arziyev Alijan Kuljanovich[a]

Annotaciya

Maqalada mektep ámeliyatshı psixologlarınıń xızmetinde zamanagóy psixo-pedagogikalıq usıllardı (interaktiv treningler, art-terapiya, kognitiv-minez-qulqiy elementler) qollawdıń áhmieti ashıp kórsetilgen. Oqıwshılardıń psixologiyalıq qáwipsizligin támiyinlew hám emocional intellektin rawajlandırıw jolları analizlenedi.

Gilt sózler: Mektep psixologı, psixo-pedagogikalıq usıllar, interaktiv treningler, art-terapiya, emocional intellekt, qáwipsiz ortalıq, kognitiv-minez-qulıqlıq qatnas

a *Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik Orayı Pedagogika, psixologiya hám tálim texnologiyaları metodikası kafedrası aǵa oqıtıwshısı*

Аннотация

В статье раскрывается значение применения современных психолого-педагогических методов (интерактивные тренинги, арт-терапия, когнитивно-поведенческие элементы) в деятельности школьного психолога. Анализируются пути обеспечения психологической безопасности учащихся и развития эмоционального интеллекта

Ключевые слова: Школьный психолог, психолого-педагогические методы, интерактивные тренинги, арт-терапия, эмоциональный интеллект, безопасная среда, когнитивно-поведенческий подход

Abstract

The article highlights the importance of applying modern psycho-pedagogical methods (interactive trainings, art-therapy, cognitive-behavioral elements) in the activities of a school psychologist. Ways to ensure students' psychological safety and develop emotional intelligence are analyzed.

Keywords: School psychologist, psycho-pedagogical methods, interactive trainings, art-therapy, emotional intelligence, safe environment, cognitive-behavioral approach

Házirgi global almasıwlar, informaciyanıń kóp túrliligi hám jaslardıń sanasına tásir etetuǵın faktorlardıń kóbeyip atırǵan dáwirinde mektep bilimlendiriw sisteması aldında úlken wazıypalar tur. Bilimlendiriw procesiniń ajralmas bólegi bolǵan mektep psixologiyalıq xizmeti oqıwshılardıń shaxsiy rawajlanıwın, sociallıq-psixologiyalıq beyimlesiwiniń (adaptaciyasınıń) tabıslı bolıwın támiyinlewde tiykarǵı rol oynaydı. Mektep ámeliyatshı psixologınıń tiykarǵı wazıypası tek ǵana geypara qıyınshılıqlar kelip shıqqanda kómeklesiw emes, al oqıwshılardıń potencial múmkinshiliklerin ashıp beriw, olarda emocional intellekt, sın kózqarastan oylaw hám stresske shıdamlılıq kónlikpelerin qáliplestiriwden ibarat.

Bul wazıypalardı ámelge asırıw ushın psixologlar dástúriy metodlardan tısqarı, zamanagóy interaktiv, art-terapevtik, kognitiv-minez-qulqiy hám cifrlıq psixologiyalıq texnologiyalardı keń qollanıwı zárúr.

1. Zamanagóy psixologiyalıq xızmettegi interaktiv hám praktikalıq usıllar

Mektep jasındaǵı balalar menen islesiw ózgeshe qatnastıı talap etedi. Óspirimlik hám kishi mektep jası ózgesheliklerin esapqa alǵan halda, psixolog tómendegi zamanagóy usıllardı óz ámeliyatına keń túrde engiziwi kerek:

1. Trening texnologiyaları hám psixogimnastika: Kishi toparlarda ótkeriletuǵın psixologiyalıq treningler oqıwshılardıń óz-ózin baǵalawın kóteriwge, toparǵa qosılıwına, ǵalabalıq qorqınıshlardı jeńiwge hám óz-ara isenimde qarım-qatnas jasawǵa járdem beredi. Psixogimnastika ámelleri arqalı balalar óz emociyaların basqarıwdı hám basqalardıń halatın túsiniwdi úyrenedi.
2. Art-terapiya usılları (Izo-terapiya, qum-terapiya, ertek-terapiya): Ásirese kishi mektep oqıwshıları hám emocional turaqsız óspirimler ushın ishki qıyınshılıqlardı sóz arqalı aytıp beriw qıyın boladı. Súwret salıw, qum ústinde obrazlar jaratıw

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

yamasa analizlew (ertek-terapiya) arqalı bala óziniń qorqınıshların, ishki agressiyasın yamasa komplekslerin sırıttan kórip, olardı sheshiw jolların tabadı.

3. Kognitiv-minez-qulqiy (KBT) elementleri: Oqıwshılardağı test qorqınıshı, imtixan aldındağı stress, depressiv jağdaylar menen islesiwde KBT nızamları tiykarındağı ápiwayı qálipler (pikirlerdi qayta qáliplestiriw, reaksiyalardı baqlaw) oğada jaqsı nátiyje beredi.

2. Oqıwshılardıń kásiplik baǵdarı hám psixo-diagnostikalıq jańa kóz-qaraslar

Zamanagóy dúnyada kásipke baǵdarlaw (profm ORIENTACIYA) jumısları tek ǵana test tapsırıw menen sheklenbeydi. Psixolog oqıwshınıń ishki ıqlasın, qábiletin, psixologiyalıq tipin hám zamanagóy bazar talapların sáwlelendiriwshi usıllardı qollanıwı tiyis:

1. Aptitude Testing (Qábilet testleri) hám profiling: Oqıwshılardıń jeke qızıǵıwshılıqların (Holland, Klimov metodikaları) zamanagóy cifrlıq platformalar arqalı bahalaw, olardıń analitika, kreativlik yamasa sociallıq tarawlarǵa qábiletin erte anıqlaw.
2. Kásplik keńes beriwde keys-stadı (Case study) hám rol-oyınlar: Óspirimler ózlerin hár túrli kásip iyeleri ornına qoyıp kóriw arqalı, qaysı taraw ózine jaqın ekenligin ámeliy jaqtan sezinedi.
3. Emocional intellekt (EQ) diagnostikası hám rawajlandırıw: Búgingi kún jemisi – joqarı EQ. Psixolog oqıwshılarda óz sezimlerin tanıw, basqalardıń emociyalarına empatiya bildiriw hám konfliktsiz qarım-qatnas qurıw boyınsha arnawlı sabaq-treningler ótkerip barıwı kerek.

3. Oqıtıwshılar hám ata-analar menen sherikliktiń zamanagóy formaları

Mektep psixologınıń tabısı kóp jağdayda oqıtıwshı hám ata-ana menen qalay islesiwine baylanıslı. Bul baǵdarda tómendegi usıllar áhmiyetli:

1. Mediaciya hám shańaraq-mektep konfliktlerin sheshiw: Oqıtıwshı-oqıwshı yamasa ata-ana-tárbiyashı arasındağı túsinbewshiliklerdiń aldın alıw hám olardı konstruktivti sheshiw ushın psixologiyalıq mediaciya (arasındağı tatıwlastırıwshı) usılların qollanıw.
2. Ata-analar lektorları hám "Trening-akademiyaları": Ádetdegi májilisler ornına, ata-analar menen balanıń jası ózgeshelikleri, "qıyın" jas óspirimlik dáwir, internetke baylanıslılıq (gadget-dependency) temalarında praktikalıq seminar-treningler ótkeriw.
3. Oqıtıwshılar ushın emocional kúyip ketiw (Burnout) aldın alıw: Pedagoglardıń kásplik psixologiyalıq den-sawlığın saqlaw maqsetinde relaksaciya sabaqları, emocional jeńillisiw keshelerin shólkemlestiriw.

Juwmaq

Mektep ámeliyatshı psixologınıń xızmeti – bul úzliksiz izlenis, zaman talabına beyimlesiw hám hár bir oqıwshınıń ishki ǵázebine jeke qatnasıwdı talap etetuǵın juwapkershilikli taraw. Zamanagóy psixologiyalıq usıllardı (interaktiv treningler, art-terapiya, emocional intellekt tiykarları hám cifrlıq diagnostikanı) oqıw-tárbiya procesine sheber kirgiziw – oqıwshılardıń mental den-sawlığın saqlawǵa, olardıń ósip kiyatırǵan shaxs retinde ózin-ózi kórsetiwine hám tárbiyalı, keleshegi jarqın insaniyat bolıp jetiliswine tiykar bolıp xızmet etedi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Abdumajidova Y.A. Oqıwshılardıń psixologiyalıq qáwipsizligin támiyinlew jolları. – Tashkent: Fan va texnologiya, 2022.

[2] Allambergenov K. Qaraqalpaq ádebiyatında psixologizm. – Nókis: Bilim, 2005. (Oqıwshılardıń ishki alaman túsiniwde hám kórkem ádebiyat psixologiyasın úyreniwde áhmiyetli derek)

[3] Vigotskiy L.S. Pedagogikalıq psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 2021 (Awdarma).

[4] Gromova T.V. Shkolnaya psixologicheskaya slujba: prakticheskoe rukovodstvo dlya praktikov. – Moskva: Genezis, 2023.

[5] Daminov B.X. Jasóspirimler psixologiyası hám tárbiyalıq qıyınshılıqlar. – Toliq baspa, 2024.

[6] Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya: Uchebnik dlya vuzov. – Moskva: Yurayt, 2022.

Konferensiya maqolasi QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380003

O'QUVCHILARDA QO'RQUV VA XAVOTIR HOLATLARINING PSIXOLOGIK ASOSLARI: INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA PEDAGOGIK YONDASHUV

Berdanova Amangul Mansurovna[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada inson shaxsining rivojlanishida qo'rquv va xavotir tuyg'ularining ahamiyati, ularning hissiy kechinmalar orqali qanday namoyon bo'lishi hamda shaxs kamolotiga ta'siri keng tahlil qilingan. Maqolada qo'rquvning turlari, sabablari, funksiyalari hamda uning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishga ta'siri ta'riflangan. Turli psixologik maktablarning qarashlari orqali inson ongidagi qo'rquvning mexanizmi va unga qarshi kurashish masalalariga e'tibor qaratilgan. Shuningdek, maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilardagi qo'rquv va xavotir holatlarini aniqlash, ularni bartaraf etishda pedagogik yondashuvlarning o'rni va ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: qo'rquv, xavotir, shaxs rivojlanishi, hissiy kechinmalar, sharq allomalari, fobiya, psixologik mexanizmlar, psixofiziologiya, qo'rquv turlari, inklyuziv ta'lim, pedagogik yondashuv

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi Qanliko'l tumani 4-sonli umumiy ta'lim maktabining amaliyotchi psixologi*

Inson ruhiy olamining eng murakkab va ko'p qirrali hodisalaridan biri bu — qo'rquvdir. Qo'rquv insoniyat tarixining ilk davrlaridanoq inson ongi va xulq-atvorini belgilab kelgan, uning omon qolishi, rivojlanishi va ijtimoiy munosabatlarida muhim rol o'ynagan. Shu bois qo'rquv muammosi qadimgi davrlardan to hozirgi zamon psixologiyasigacha bo'lgan davrda olimlar, mutafakkirlar va tadqiqotchilar diqqatini o'ziga tortib kelmoqda.

Qo'rquv — insonning fundamental emotsiyalaridan biri bo'lib, u xavf-xatarga nisbatan javob reaksiyasi sifatida yuzaga keladi. Biroq qo'rquvning namoyon bo'lish shakllari, sabablari va oqibatlari nafaqat biologik, balki psixologik, ijtimoiy va madaniy omillar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, shaxs kamoloti jarayonida qo'rquv va xavotir holatlarining tutgan o'rni alohida ahamiyatga ega. Zero, inson hayotining turli bosqichlarida uchraydigan qo'rquvlar uning ruhiy salomatligiga, ijtimoiy moslashuviga va shaxsiy rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Inklyuziv ta'lim sharoitida esa bu masala yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi. Inklyuziv ta'lim — barcha o'quvchilarni, jumladan, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ham umumiy ta'lim jarayoniga to'liq jalb qilishni nazarda tutadi. Bunday sharoitda o'quvchilarda uchraydigan qo'rquv va xavotir holatlari ularning o'quv faoliyatiga, sinfdoshlari bilan munosabatlariga va umumiy ruhiy holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun inklyuziv ta'lim muhitida qo'rquv va xavotirni aniqlash, tahlil qilish va ularni bartaraf etishning pedagogik-psixologik yo'llarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, hozirgi fan-texnika taraqqiyoti davrida inson hayotida yangi xavf-xatarlar, stressli vaziyatlar va qo'rqituvchi omillar tobora ko'payib bormoqda. Bu esa qo'rquv muammosini ilmiy jihatdan chuqur o'rganishni, uning kelib chiqish sabablari, turlari va psixologik mexanizmlarini tahlil qilishni taqozo etadi. Ayniqsa, inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning psixologik holatini hisobga olish, ularga individual yondashish va qo'llab-quvvatlash tizimini yo'lga qo'yish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Ushbu maqolada qo'rquv va xavotir tushunchalarining ilmiy qarashlar tarixidagi rivojlanishi, sharq allomalarining bu boradagi qarashlari, turli psixologik maktablarning yondashuvlari hamda qo'rquvning tasniflanishi masalalari yoritiladi. Shuningdek, maqolada qo'rquvning inson shaxsiga ta'siri va uning ijtimoiy rivojlanishdagi o'rni, shu bilan birga, inklyuziv ta'lim sha-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

roitida qo'rquv va xavotirni bartaraf etishning pedagogik yo'llari tahlil qilinadi.

Shaxsdagi xavotirlilik va qo'rquv holatlari orqali insonda turli hissiy kechinmalar namoyon bo'lishi mumkin hamda bu holat shaxs kamolotiga ta'sir etishi mumkin. Bu boradagi g'oyalar sharq allomalari tomonidan ham ilgari surilgan bo'lib, shaxsning his-kechinmalari, qo'rquv va xavotirlanish kabi tuyg'ularning namoyon bo'lish holatlari haqidagi fikrlarini o'z asarlarida bayon etganlar.

Sharq allomalari asarlarida shaxs shakllanishi masalasi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shaxsning shakllanishi jarayonida ro'y beradigan psixik-jismoniy o'zgarishlar muhim ahamiyatga egaligi bilan ajralib turishi borasida qator fikrlar ilgari suriladi.

Abu Ali ibn Sino esa o'zining keng doiradagi psixonevrologik amaliyotida ob'ektiv kuzatish metodiga juda katta e'tibor beradi. Shunga ko'ra turli emotsiyalar organizmda, yurakda, qon tomirlarida, nafas olish organlarida har xil o'zgarishlarni keltirib chiqarishi, nerv iztiroblari, kechinmalar va qo'rquv organizmning modorsizlanish holatiga olib kelishi mumkinligini isbotlaydi. Shunday qilib, Ibn Sino fiziologik hodisalar bilan ruhiy hodisalar o'rtasidagi bog'lanish borligini aniqlashga muvaffaq bo'ldi. U ruhiy kasalliklar jismoniy betoblik natijasi, deb hisoblaydi. Ibn Sino o'z faoliyati davomida markaziy nerv sistemasining yetakchilik roliga qayta ahamiyat berib, asab buzilishi (qo'rquv, asabiylik, iztiroblanish) butun organizmning darmonsizlanishi va susayishiga olib keladi, deb ko'rsatgan edi.

Yuqoridagi fikrlardan ko'rinadiki, sharq allomalari tomonidan ilgari surilgan g'oyalarda shaxs xavotirliligi va qo'rquv holatlariga ham alohida ahamiyat berilgan.

Hozirgi fan-texnika taraqqiyoti davrida, sharoitlar, vaziyatlar, ob'ektlar insonlarni cho'chitishi yoki yashirin qo'rqituvchi bo'lishi mumkin. Boshqa fundamental hissiyotlardan ko'ra qo'rquvni ilmiy o'rganishning zaruratini shu bilan izohlash mumkin. Qo'rquvni o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar ushbu hissiyotni yanada kengroq tushunish imkonini beradi.

Qo'rquv – insonning fundamental emotsiyalari kategoriyasiga kiradi (Gelgorn E, Lufbor – Roudj, 1966). Qo'rquv emotsiyasi xavf solayotgan stimulga nisbatan javob reaksiyasi sifatida yuzaga keladi deb tasavvur etish mumkin. Xavfni tushunish, uni anglash hayotiy tajriba va shaxslararo munosabat jarayonida shakllanib boradi. Lekin bola uchun ba'zi indiffernt qo'zg'atuvchilar asta-sekin xavfli ta'sirlar xarakteriga ega bo'ladi.

Qo'rquv hissi ixtiyorsiz ravishda yuzaga kelib, kuchli his-hayajon, xavotirlik yoki dahshat hissi bilan birgalikda kechishi mumkin. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, qo'rquv – affektiv xavfni qabul qiluvchi insonning his-kechinmalari va uning natijasidir deb aytish mumkin.

I.P.Pavlovning fikricha, qo'rquv tabiiy refleksning ko'rinishi, miya katta yarim sharlari po'stlog'ining tormozlanishi va passiv himoyalovchi reaksiyasidir.

Qo'rquv o'z-o'zini saqlab qolish instinktiga asoslanadi, himoya xarakteriga ega va yuqori nerv faoliyatining ma'lum fiziologik o'zgarishlari bilan birgalikda kechadi.

T. Ribo bolalarda sababsiz qo'rquvlar mavjud bo'lishini ta'kidlagan. Bu borada K.N.Kornilov quyidagi fikrni bildirgan: Qo'rquv hissi nafaqat bolalarga, balki kattalarga ham xos tuyg'udir. Bu holat ularning faoliyat jarayonlarida atrof-muhit, notanish predmetlar va sharoitlar bilan tanishish mobaynida namoyon bo'ladi va insonlarni ongli ravishda undan qochishga undaydi.

Qo'rquv o'zining intensivligiga qarab odamda avvaldan sezish, ishonchsizlik, himoyasizlik sifatida namoyon bo'ladi. Bu vaziyat insoning o'z hayotiga, tanasiga yoki ruhiy holatiga nisbatan xavfni his qilganda aks etadi.

Ballning yozishicha, qo'rquv sezgisi o'zining eng oddiy shaklida aniq qarama-qarshi tabiatga ega bo'lib, tadqiq qilish instinkti va o'z jonini saqlashga intilish instinkti o'rtasidagi kurashning mavjudligi bilan bog'liqdir. Bu ikki qarama-qarshi tendensiya qo'rquvni boshlang'ich holatda hayratda qolish va so'nggida o'ziga xos moslashish fe'l-atvorini namoyon qilishda ko'rinadi.

Qo'rquv «qorong'ulikdan paypaslab qutilish» kabidir, ya'ni u xavfni to'g'riroq baholashdan oldin sodir bo'ladi. Qo'rquv o'zining salbiy jihatlariga qaramasdan, insonning ruhiy hayotida turli xil funksiyalarni bajaradi: Qo'rqish xavf-xatarga javob reaksiyasi sifatida u bilan to'qnashishdan qochishga imkoniyat yaratadi, ruhiy o'z-o'zini boshqarish tizimida himoyaviy, moslashtiruvchi rolni o'ynaydi.

K.Izardning ta'kidlashicha, qo'rqish xavfni oldindan tasavvur qilish, tashvishlanish, xavfsirash sifatida boshdan kechadi. Insonda go'yo vaziyat nazoratdan chiqib ketgandek hissiyot paydo bo'ladi va odam o'zida borgan sari ishonchsizlik seza boshlaydi. Qo'rquv odamda mutlaqo himoyasizlik va o'zining xavfsizligiga ishonmaslik sifatida kechadi. Izard qo'rquv sabablarini 4 turga ajratadi:

a) Tashqi hodisalar va jarayonlar.b) Xohish, intilish va ehtiyoj.v) Emotsiyalar.g) Shaxsning kognitiv jarayonlari.

Shu sabablar natijasida kelib chiqqan qo'rquvlar tug'ma yoki orttirilgan ko'rinishda bo'lishi mumkin.

A.Kempinski o'z tadqiqot ishlarida qo'rquvning 4 turini tasvirlab beradi. Bular: biologik, ijtimoiy, ma'naviy hamda dezintegratsion.

Biologik qo'rquv odamning o'z hayotiga yoki nasliga xavf bilan bog'liq. Ijtimoiy qo'rquv ijtimoiy sohada aloqalar buzilgan vaziyatda paydo bo'ladi. Ma'naviy qo'rquv esa shaxs o'zining xulq-atvori me'yoriy orientiri sifatida atrofdagilar taklifini qabul qilmaslik natijasida paydo bo'ladi.

Dezintegratsion qo'rquv informatsion oqim tizimining o'zgarishi natijasida yuzaga keladi. A.I.Zaxarov vaziyat bilan bog'liq va shaxsga aloqador qo'rquvlarni solishtirish natijasida quyidagicha fikrga kelgan: Vaziyatga bog'liq qo'rquv xavf tugdiruvchi sharoitlar bilan bog'liq bo'lsa, shaxsga tegishli qo'rquv inson tabiati bilan aloqadordir. Ularning o'rtasidagi tafovut yana shunda ko'rinadiki, vaziyat bilan bog'liq qo'rquvlar amalga oshadigan va tig'iz, shaxsga bog'liqlari esa tasavvur qilinadigan va surunkali bo'ladi.

T.V.Abakumov qo'rquvni tasniflashda bir necha mezonlarni taklif qilgan:A) Qo'rquv paydo bo'lishida inson ongiga bog'liq bo'lmagan holda mavjud bo'lgan manba-

lar (biologik, texnogen).

B) Atrof-muhitdagi haqiqiy holat to'g'risida to'la va aniq tasavvurning yo'qligi (ijtimoiy va bolalarda uchrovchi qo'rquvlar).

V) Ontologik (diniy, ekzistensional).

G) Gnoseologik (ma'lumotlarning ko'pligidan haddan ziyod qo'rqish).

Qo'rquv va fobiyalarning kelib chiqishi va kechish mexanizmlari to'g'risida ko'pgina ilmiy nazariyalar va qarashlar mavjud. Turli psixologik maktab namoyandalari insonda fobiyaning kelib chiqish sabablarini turlicha talqin qilishadi. Z.Freydning psixodinamik modeli bir vaqtlar katta e'tibor qozongan bo'lsa, keyingi (oxirgi) yillarda bu borada bihevioristlar nazariyalari juda ko'p qo'llab-quvvatlashlarga sazovor bo'ldi.

Inklyuziv ta'lim — bu har bir o'quvchining individual xususiyatlaridan qat'i nazar, uning ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan jarayondir. Bunday ta'lim muhitida o'quvchilarda uchraydigan qo'rquv va xavotir holatlari quyidagi ko'rinishlarda namoyon bo'lishi mumkin:

Ijtimoiy qo'rquv — sinfdoshlari tomonidan qabul qilinmaslik, kamsitilish yoki chetga surilish qo'rquvi.

O'quv faoliyatiga oid qo'rquv — topshiriqni bajara olmaslik, xato qilish yoki baholanmaslik qo'rquvi.

Muloqot qo'rquvi — o'z fikrini erkin ifoda eta olmaslik, savol berishdan tortinish.

Muvaffaqiyatsizlik qo'rquvi — o'z kuchiga ishonmaslik, natijadan qo'rqish.

Inklyuziv ta'lim sharoitida bu qo'rquvlarni bartaraf etish uchun quyidagi pedagogik yondashuvlar qo'llanilishi maqsadga muvofiq:

Individual yondashuv — har bir o'quvchining psixologik xususiyatlarini hisobga olish, unga mos topshiriqlar berish.

Ijobiy psixologik muhit yaratish — sinfda o'zaro hurmat, qo'llab-quvvatlash va xavfsizlik muhitini shakllantirish.

Pedagogik muloqot madaniyati — o'qituvchining o'quvchilar bilan samimiy, ochiq va rag'batlantiruvchi muloqot qilishi.

O'yin va interaktiv metodlardan foydalanish — o'quvchilarning qo'rquvini kamaytirish, ularni faol ishtirokka jalb qilish.

Psixologik qo'llab-quvvatlash — maktab psixologi bilan hamkorlikda ishlash, individual va guruhiy konsultatsiyalar o'tkazish.

Ota-onalar bilan hamkorlik — oila va maktab o'rtasidagi hamjihatlikni ta'minlash.

Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar, jumladan, sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalari o'quvchilarning psixologik holatini monitoring qilish, ularning qo'rquv va xavotir darajasini aniqlash hamda individual yondashuvni ta'minlashda muhim vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Qo'rquvning o'ziga xos xususiyati shundaki, u bir tomondan salbiy hissiyot bo'lib, inson hayotida cheklovlar yaratishi mumkin bo'lsa, ikkinchi tomondan, himoyaviy va moslashtiruvchi funksiyani bajaradi. Qo'rquv insonni xavf-xatardan ogohlantiradi, ehtiyotkorlikka undaydi va o'z-o'zini saqlab qolish instinkti bilan chambarchas bog'liqdir.

Inklyuziv ta'lim sharoitida esa qo'rquv va xavotir muammosi alohida ahamiyat kasb etadi. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar ko'pincha ijtimoiy qo'rquv, muvaffaqiyatsizlik qo'rquvi va muloqot qo'rquviga ko'proq duch keladilar. Shu bois inklyuziv ta'lim muhitida pedagogik yondashuvlarni qo'llash, individual ishlash, ijobiy psixologik muhit yaratish va ota-onalar bilan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga ega.

Shunday qilib, qo'rquv muammosini ilmiy o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Bu muammoni chuqur o'rganish psixologik yordam ko'rsatish, qo'rquv va fobiyalarni korreksiya qilish, shaxsning ruhiy salomatligini mustahkamlash hamda sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, inklyuziv ta'lim sharoitida har bir o'quvchining psixologik holatini hisobga olish, unga individual yondashish va qo'llab-quvvatlash tizimini yo'lga qo'yish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Kelgusida bu boradagi tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish, ayniqsa bolalar va o'smirlardagi qo'rquvlarning oldini olish va ularga psixologik yordam ko'rsatish masalalariga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Zaxarov A.I. «Dnevnye i nochnye straxi u detey» — Izd-vo «Soyuz», SPb., 2000.

[2] Kovalyov S.V. Psixologiya sovremennoy semi. — M., 1998.

[3] I.M.Markovskaya «Trening vzaimodeystviya roditeley s detmi» — SPb: Izd-vo «Rech», 2000.

[4] Osipova A.A. Vvedenie v prakticheskuyu psixokorrektsiyu: gruppovye metody raboty. — M: Moskovskiy psixologo-sotsialnyy institut; Voronej: NPO «MODEK», 2000.

[5] Inklyuziv ta'lim bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlar to'plami. — Toshkent, 2021.

Conference paper QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380005

APPLICATION OF STEAM TECHNOLOGY FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN ORGANIZING INCLUSIVE EDUCATION

Bettina Harriehausen-Mühlbauer[a] | **Sayidov Nozimjon Abdulnosirovich**[b] | **Ahmadjonova Sevara Hasanboy qizi**[c]

Abstract

This article examines the pedagogical and methodological potential of applying STEAM technology (Science, Technology, Engineering, Art, and Mathematics) in organizing inclusive education for primary school students. In the context of modern education, creating an accessible, supportive, and learner-centered educational environment is essential for ensuring the active participation of every child regardless of individual abilities, learning needs, and developmental characteristics. The STEAM approach, based on the interdisciplinary integration of science, technology, engineering, art, and mathematics, provides opportunities to connect theoretical knowledge with practical activities and to develop students' ability to apply knowledge in real-life and problem-solving situations. The article analyzes methodological approaches to organizing STEAM activities in inclusive primary classrooms, including project-based learning, collaborative work in small groups, practical experiments, modeling, problem-solving tasks, and the use of digital educational technologies. Particular attention is given to adapting learning activities to students' individual abilities, differentiating educational tasks, and creating equal opportunities for participation in collaborative learning activities. The study also considers the potential of STEAM technology for developing primary school students' creative and critical thinking, independence, communication skills, collaboration skills, problem-solving abilities, and practical competencies. The analysis indicates that the purposeful implementation of STEAM technology within an inclusive educational environment can increase students' learning motivation and cognitive engagement while supporting their social interaction and active participation in classroom activities. Furthermore, interdisciplinary STEAM activities can create opportunities for students with different educational needs to contribute to common projects according to their individual strengths and capabilities. The article concludes that the integration of STEAM technology into inclusive primary education can serve as an effective pedagogical approach for promoting learner-centered education, developing essential competencies, and creating a more accessible and collaborative learning environment.

Keywords: inclusive education, primary education, STEAM technology, STEAM education, interdisciplinary integration, individualized approach, differentiated learning, project-based learning, practical learning, creative thinking, critical thinking, problem-based learning, digital technologies, collaboration, educational needs, pedagogical innovations

a *Professor, for Artificial Intelligence, Hochschule Darmstadt University of Applied Sciences, Germany*

b *Professor, PhD, Associate , Department of Artificial Intelligence and Information Security, Namangan State Technical University, Namangan, Uzbekistan*

c *Second-year Master's student, University of Business and Science, Namangan, Uzbekistan*

Annotatsiya

Ushbu maqolada inklyuziv ta'limni tashkil etishda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) texnologiyasini qo'llashning pedagogik va metodik imkoniyatlari yoritilgan. Zamonaviy ta'lim jarayonida har bir o'quvchining individual qobiliyati, qiziqishi, ehtiyoji va rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, turli ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim muhitiga jalb etishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'limning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. STEAM texnologiyasi fanlararo integratsiyaga asoslangan holda o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'lash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, ijodiy va tanqidiy fikrlash, muloqot hamda hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Maqolada inklyuziv boshlang'ich ta'lim sharoitida STEAM mashg'ulotlarini tashkil etishning metodik jihatlari, loyiha asosida o'qitish, kichik guruhlarda ishlash, amaliy tajribalar o'tkazish, modellashtirish va raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, STEAM faoliyatini o'quvchilarning individual imkoniyatlariga moslashtirish, topshiriqlarni differen-

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

siallashtirish va ta'lim jarayonida teng ishtirok etish imkoniyatlarini yaratishning ahamiyati ko'rsatiladi. Tadqiqot natijalari STEAM texnologiyasidan inklyuziv ta'lim tamoyillari asosida foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsga qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlash va amaliy kompetensiyalarini shakllantirish uchun samarali pedagogik vosita bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, boshlang'ich ta'lim, STEAM texnologiyasi, STEAM ta'lim, fanlararo integratsiya, individual yondashuv, differensial ta'lim, loyiha asosida o'qitish, amaliy ta'lim, ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, muammoli ta'lim, raqamli texnologiyalar, hamkorlik, ta'lim ehtiyojlari, pedagogik innovatsiyalar

Аннотация

В данной статье рассматриваются педагогические и методические возможности применения STEAM-технологии (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) при организации инклюзивного образования учащихся начальных классов. В условиях современной образовательной системы особое значение приобретает создание доступной и развивающей образовательной среды, обеспечивающей участие каждого ребёнка в учебном процессе независимо от его индивидуальных образовательных потребностей, способностей и особенностей развития. STEAM-подход, основанный на междисциплинарной интеграции естественно-научных, технологических, инженерных, художественных и математических компонентов, позволяет объединять теоретические знания с практической деятельностью и создавать условия для активного познавательного взаимодействия учащихся. В статье анализируются методические особенности организации STEAM-занятий в инклюзивном начальном классе, включая проектное обучение, работу в малых группах, практические эксперименты, моделирование, решение проблемных задач и использование цифровых образовательных ресурсов. Особое внимание уделяется адаптации учебных заданий к индивидуальным возможностям учащихся, дифференциации образовательного процесса и обеспечению равных возможностей для участия детей в совместной деятельности. Рассматривается влияние STEAM-технологии на развитие творческого и критического мышления, самостоятельности, коммуникативных способностей, навыков сотрудничества и практических компетенций младших школьников. Результаты анализа показывают, что целенаправленное применение STEAM-технологии в условиях инклюзивного образования может способствовать повышению познавательной активности учащихся, формированию положительной мотивации к обучению, развитию социальных навыков и созданию благоприятной образовательной среды. Сделан вывод о целесообразности интеграции STEAM-подхода в систему инклюзивного начального образования с учётом индивидуальных образовательных потребностей каждого ребёнка.

Ключевые слова: инклюзивное образование, начальное образование, STEAM-технология, STEAM-образование, междисциплинарная интеграция, индивидуальный подход, дифференцированное обучение, проектное обучение, практическое обучение, творческое мышление, критическое мышление, проблемное обучение, цифровые технологии, сотрудничество, образовательные потребности, педагогические инновации

Today, one of the main priorities of the education system is to provide equal and quality education to all children, regardless of their physical, intellectual or mental development. In the reforms in the field of education of the Republic of Uzbekistan, special attention is paid to the development of inclusive education, adaptation of children with special needs to society and the realization of their potential. Primary school age is an important stage in which children's outlook, logical and creative thinking skills are formed. However, traditional methods of education in inclusive classes do not always give the expected result. Students with special educational needs may have difficulties in mastering theoretical knowledge or communicating with peers. Therefore, the introduction of innovative and interactive educational technologies into the teaching process is becoming a vital necessity.

The primary class is to study the possibilities of using STEAM technology in an inclusive educational environment and to develop methodological approaches that ensure effective joint education of students with special needs and healthy students.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) approach connects lessons with practical activities, experience and creativity. This makes it possible to offer visual, tactile (touching) and emotional learning paths that match the individual capabilities of each child.

1. Theoretical and practical foundations of the STEAM approach in inclusive education.

The main task of the teacher in the inclusive educational environment is to involve each student in the general educational process, taking into account the individual development characteristics. STEAM technology ensures inclusion through the following principles:

1. Multisensory education: Students with special educational needs receive information through different channels. Visual, auditory and tactile senses are used equally in STEAM lessons.
2. Equal-opportunity cooperation: In the process of working in small groups, each child is assigned a role according to his potential. For example, in an engineering assignment, one student hypothesizes a project, another makes a model, and a third decorates it (Art).

2. Methodology of adaptation of STEAM lessons for elementary grades

When introducing STEAM elements in an inclusive classroom, it is necessary to classify the tasks according to the level of complexity:

1. Science & Math: Show students numbers and natural phenomena not as abstract concepts, but in practical experience. For example, when studying the phenomenon of buoyancy in water, throwing objects of different sizes into water and tactilely feeling their weight.
2. Technology & Engineering: Create building, bridge or transport models using simple constructors, Legos and geometric shapes. This method develops fine motor skills and spatial imagination in children.
3. Art: Stabilize the emotional state of students and

allow them to freely express their ideas through visual arts and modeling.

The practice of using STEAM technology in inclusive primary school groups shows the following positive results:

1. Cognitive development: Connecting theoretical knowledge with practical tasks increases the level of information recall and logical thinking of students with special needs.
2. Socio-emotional integration: In the process of working in collective projects, privileged or discriminatory boundaries between students disappear. Children with special needs develop self-confidence and the ability to communicate with their peers.
3. Flexibility of the teacher's activities: The teacher moves from the traditional lecture method to the role of mediator and guide (facilitator), which creates conditions for an individual approach to each student.

The use of STEAM technology in the organization of inclusive education in primary classes is an innovative tool that increases the quality and efficiency of education. This approach not only accelerates the adaptation of children with special needs to society and the educational environment, but also comprehensively develops the creative and logical thinking skills of all students in the class.

The application of STEAM technology in organizing inclusive education for primary school students provides significant opportunities for creating a learner-centered, collaborative, and accessible educational environment. The integration of Science, Technology, Engineering, Art, and Mathematics enables teachers to connect theoretical knowledge with practical activities and real-life problem-solving tasks. Such an interdisciplinary approach can support the development of creativity, critical thinking, communication, collaboration, problem-solving skills, and independent learning among primary school students.

In the context of inclusive education, STEAM activities can provide opportunities for students with different abilities and educational needs to participate in common learning tasks according to their individual strengths. Differentiated assignments, collaborative projects, visual and practical materials, digital resources, and assistive technologies can help reduce barriers to participation and increase students' engagement. Research on assistive technologies also demonstrates their potential to improve accessibility and inclusion for students with disabilities, although teacher preparation, accessibility, and availability of appropriate technologies remain important challenges.

Therefore, STEAM technology should not be regarded only as a combination of several academic subjects. In inclusive primary education, it can function as an interdisciplinary pedagogical framework that encourages active participation, cooperation, creativity, and practical learning. Further empirical research is needed to determine how STEAM-based approaches can be systematically adapted for students with different disabilities and learning needs and how their long-term educational outcomes can be reliably assessed.

REFERENCES

[1] Yim, I. H. Y., Su, J., & Wegerif, R. STEAM in practice and research in primary schools: A systematic literature review. Research in Science & Technological Education, 43(4), 2025, 1065–1089.

[2] Sanders, M. "STEM, STEMmania, and STEAM — Integrated STEM Education". The Technology Teacher, 68(4), 2009, pp. 20–26.

[3] Jolly, A. "STEM Transformation: How to Help Your School Deliver World-Class STEM Education". Routledge, 2017.

Konferensiya maqolasi QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380009

FUQARLIK-HUQUQIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISHDA FANLARARO INTEGRATSIYANING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Dauletbayeva Jadiraxan Aliy qizi[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarida fuqarolik-huquqiy tarbiyani shakllantirishning dolzarb pedagogik masalalari yoritilgan. Axborot makonining kengayishi va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi sharoitida o'quvchilarning huquqiy bilimlari, huquqiy madaniyati, fuqarolik mas'uliyati hamda faol fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirish zarurati asoslangan. Tadqiqotda huquqiy tarbiya va huquqiy madaniyat tushunchalarining mazmuni ochib berilib, ularning o'zaro bog'liqligi tahlil qilingan. Shuningdek, huquqiy ta'lim samaradorligini oshirishda interfaol metodlar, fanlararo integratsiya, muammoli vaziyatlar va real hayotiy misollardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: fuqarolik-huquqiy tarbiya, huquqiy ta'lim, huquqiy madaniyat, fuqarolik madaniyati, faol fuqarolik pozitsiyasi, huquqiy bilim, huquqiy ong, interfaol metodlar, fanlararo integratsiya

∗ *Correspondence to: Dauletbayeva Jadiraxan Aliy qizi. E-mail: jadiradauletbaeva84@gmail.com*

a *Nukus davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti, Qoraqalpog'iston, Nukus*

Аннотация

В данной статье освещены актуальные педагогические вопросы формирования гражданско-правового воспитания у учащихся общеобразовательных школ. В условиях расширения информационного пространства и усложнения социальных отношений обоснована необходимость развития правовых знаний, правовой культуры, гражданской ответственности и активной гражданской позиции учащихся. В исследовании раскрыто содержание понятий правового воспитания и правовой культуры, проанализирована их взаимосвязь. Также рассмотрены педагогические возможности использования интерактивных методов, межпредметной интеграции, проблемных ситуаций и реальных жизненных примеров в повышении эффективности правового образования.

Ключевые слова: гражданско-правовое воспитание, правовое образование, правовая культура, гражданская культура, активная гражданская позиция, правовые знания, правовое сознание, интерактивные методы, межпредметная интеграция

Abstract

This article addresses the current pedagogical issues of forming civic-legal education in students of general secondary schools. In the context of the expansion of the information space and the growing complexity of social relations, the necessity of developing students' legal knowledge, legal culture, civic responsibility, and active civic position is substantiated. The study reveals the content of the concepts of legal education and legal culture and analyzes their interrelation. It also examines the pedagogical potential of using interactive methods, interdisciplinary integration, problem-based situations, and real-life examples in improving the effectiveness of legal education.

Keywords: civic-legal education, legal education, legal culture, civic culture, active civic position, legal knowledge, legal consciousness, interactive methods, interdisciplinary integration

Bugungi kunda ijtimoiy munosabatlar mazmuni chuqurlashgan, axborotlar ko'lami va miqdori keskin oshgan davrda huquqiy bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyoj tobora kuchaymoqda. Chunki, media-makonda axborot iste'moli ma'lumotlarni tahlil qilish va ulardan unumli foydalanish madaniyatiga ega bo'lish, jamiyatda va ijtimoiy tarmoqlarda o'z huquqlaridan foydalanish barobarida boshqa shaxslarning ham huquq va erkinliklarini hurmat qilishni talab qiladi.

O'quvchilarda bunday axloqiy sifatlarning shakllanishida fuqarolik tarbiyaning o'rni be'qiyos. O'quv-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

chilarda huquqiy va fuqarolik madaniyati, demokratik qadriyatlar hamda mas'uliyatli fuqarolik hissi shakllantirilsa-gina – inson qadri ustun bo'lgan jamiyat va xalqchil davlatni barpo etish mumkin.

Ushbu buyuk maqsadni amalga oshirishda xalqimizning demokratik islohotlarda zamon bilan hamnafas qadam tashlashi, faol fuqarolik pozitsiyasiga egaligi muhim ahamiyat kasb etadi. Davrning mazkur dolzarb talabini chuqur anglagan hukumatimiz tomonidan aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga doir ishlar samaradorligini yanada takomillashtirish, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar bilan uyg'un ravishda huquqiy bilimlarini oshirib borishning zamonaviy usullarini joriy etish, shuningdek, aholini, ayniqsa, yoshlarni zararli axborotlardan himoya qilish bo'yicha mustahkam huquqiy immunitetni shakllantirish maqsadida Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish Konsepsiyasi ishlab chiqildi [2]. Mazkur hujjat jamiyatda, oilada va ta'lim muassasalarida huquqiy tarbiyani amalga oshirishning nazariy-metodologik asosi bo'lib, huquqiy ta'lim-tarbiyaning uzluksiz, tizimli va innovatsion olib borilishiga asoslanadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarni milliy qadriyatlarga sadoqat va Vatanparvarlik ruhida tarbiyalash samaradorligini oshirish Dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Ushbu "Dastur davlatchiligimiz rivojining boy milliy-tarixiy tajribasiga tayangan holda ishlab chiqilgan bo'lib, davlat maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasbiy va oliy ta'lim tashkilotlarini (keyingi o'rinlarda — ta'lim tashkilotlari) birlashtiruvchi yagona milliy tarbiyaning yaxlit tizimini yaratish, Vatanga sadoqat va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning vertikal tizimini amalga oshirishga qaratilgan bo'lib, uning ikkinchi bosqichi— umumiy o'rta ta'lim tizimida 7 — 18 yoshgacha bo'lgan davrni qamrab oladi"[3]. Dasturning ushbu bosqichidagi vazifalar ijrosidan kutilgan natija o'quvchilar ongida mafkuraviy immunitetni mustahkamlash, buyuk ajdodlarimizning ma'naviy merosini chuqur o'rganish, o'ziga ishonch, mustaqil qaror qabul qilish, sog'lom dunyoqarash, bag'rikenglik, burch va mas'uliyat fazilatlarini shakllantirish hisoblanadi. Bu esa, umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilarida fuqarolik-huquqiy tarbiyani shakllantirishning ustuvor yo'nalishlarini aniqlashtirish, mazkur jarayonni amalga oshirish modeli va pedagogik shart sharoitlarini takomillashtirishni taqozo etadi.

Ma'lumki, bu yosh davri faol bilim olish, yangi sifatlarni shakllantirish va fuqarolikka qadam qo'yish davri hisoblanadi. O'quvchilar huquqiy madaniyatini samarali shakllantirish negizida huquqiy tarbiya tizimining mazmuni va uzluksizligi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shu o'rinda huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya tushunchalarining mazmuniga to'xtalsak.

Huquqiy madaniyat insonning huquq, jamiyat va davlatga bo'lgan munosabati, o'z huquq va manfaatlarini anglash, hamda boshqalarning huquq va erkinliklarini hurmat qilishi bilan chambarchas bog'liq. Huquqiy tarbiya — huquqiy madaniyatning bir qismi va uni yuksaltirish omili: U ma'rifiy va g'oyaviy-tarbiyaviy faoliyatning mustaqil yo'nalishi bo'lib, huquqiy madaniyatni shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiladigan maxsus vositalar hamda shakllar majmui hisoblanadi [5, 196].

"Huquqiy tarbiya shaxs tomonidan o'zlashtirilgan nazariy-huquqiy bilimlar negizida huquqiy faoliyatni tashkil etish borasidagi ko'nikma va malakalarni hosil qilish, ijobiy mazmundagi huquqiy sifatlarni qaror toptirish va huquqiy madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan murakkab dinamik tizimli jarayon hisoblanadi. Shaxs huquqiy madaniyatini shakllantirish huquqiy ta'lim va tarbiya jarayonining muhim bosqichidir" [4, 23].

Ta'lim tarbiya jarayonida har bir huquqiy bilim beruvchi ustoz o'z oldiga aniq maqsad qo'yishi lozim. Huquqiy bilimning asosiy maqsadi shaxsda, guruhda huquqiy tushunchani shakllantirish va uning asosida huquqiy tarbiyaga erishishdan iboratdir. Huquqiy bilim olish jarayonida o'quvchilar qonunlarni bilishi, ulardan foydalanshi, hayotiy huquqiy masalalarda yechim topishlari, o'z huquq erkinliklarini mukammal bilib, qonunga rioya qilish majburiyatini o'rganishi lozim. Huquqiy bilim bilan bog'liq bo'lgan huquqiy tarbiya tizimida o'quvchilar huquqbuzarlik sodir etmasliklari, qonun doirasida ish tutishlari, o'z huquq va majburiyatlarini bilishi va boshqa shaxslarning qonuniy huquq va erkinliklarini hurmat qilishlari, davlat, jamiyat va oilada o'rnatilgan tartib-qoidalarni buzmasliklari kerak. Bu maqsadni amalga oshirishda eng birinchi o'rinni huquqiy tarbiya vositalari va shunday tarbiyani beruvchi shaxs egallaydi. Demak, o'quvchilarning kelajakda huquqiy madaniyatli, faol fuqarolar bo'lib jamiyatda o'z o'rinlarini topishida fuqarolik-huquqiy tarbiya katta ahamiyatga ega.

Huquqiy tushunchalarni an'anaviy tarzda yod oldirish o'quvchining fandan zerikishiga yoki olingan bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llay olmasligiga olib keladi. Shu sababli huquqiy bilimlarni boshqa fanlarda shakllantiriladigan bilim va ko'nikmalar bilan bog'lash, ya'ni fanlararo integratsiya asosida tashkil etish o'quvchilarning huquqiy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash imkoniyatlarini kengaytiradi.

O'quvchilarda fuqarolik-huquqiy tarbiyani shakllantirish jarayonida faqat nazariy-huquqiy bilimlarni o'zlashtirish emas, balki, mazkur bilimlarni mustaqil ravishda qo'llash, atamalar o'rtasidagi aloqadorlikni anglash, huquqiy vaziyatlarga ijodiy yondashish va o'z munosabatlarini erkin ifodalash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, o'quvchilarning ijodiy fikrlashi va mavzuga oid bilimlarini faollashtiruvchi interfaol mashg'ulotlardan foydalanish pedagogik jihatdan ahamiyatlidir.

Huquqiy ta'lim- tarbiya tizimi samaradorligini tadqiq etgan huquqshunos pedagog T.Kudaybergenova "Huquqiy ta'limda zamonaviy yondashuvlar" nomli asarida professional ta'lim va umumta'lim tizimida huquqiy ta'lim samaradorligini oshirish bosqichlarini quyidagicha ko'rsatib o'tgan.

1-bosqich. Huquqiy ta'lim mazmunini ishlab chiqish;

2-bosqich. Huquqiy ta'lim keng ko'lamda amalga oshirish;

3-bosqich. Huquqiy ta'limning samarador tizimini

yaratish [6, 52].

Mazkur bosqichlar huquqiy ta'limning mazmunini belgilashdan uni amaliy jihatdan tashkil etish va samarador tizimni shakllantirishgacha bo'lgan jarayonni ifodalaydi. Shu nuqtai nazardan, fanlararo integratsiya huquqiy ta'lim mazmunini boyitish hamda uning amaliy natiyjadorligini oshirish vositalaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Kombinatsiyalangan ta'lim ususli: Fanlararo bog'liqlik asosida tashkil etilgan ta'lim o'quvchilarga turli fanlarda egallagan bilimlarini o'zaro bog'lash va ularni muayyan muammoli vaziyatni hal etishda qo'llash imkonini beradi. Integratsion usulda ya'ni bilimlarni bir biriga bog'lash orqali huquq faniga qiziqmaydigan o'quvchini boshqa fan orqali qiziqtirish mumkin. Bilimlar o'z oldiga har joyda va tartibsiz eslab qolinsa bu tezda esdan chiqishiga va kerakli paytta foydalana olmaslikka olib keladi. Muammoli vaziyatda yoki bilimlarni foydalanishda "Bu nima?" savoliga javob berishda o'quvchilar bu narsa nimalarga bog'liq, qanday bog'liqlik borligiga qarab harakat va yechim yo'llarini aniqlaydi. Fanlararo integratsion usul orqali bilimlarni yoki fanlarni bir-biriga bog'liq holda o'rgatish huquqiy nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lashga zamin hozirlaydi.

Masalan: Huquq+informatika (informatika fanidan olingan bilimlarga tayanib one.id yoki my.gov.uz tizimlaridan ro'yxatdan o'tish);

Iqtisodiyot+Huquq (Iqtisodiy huquqlar, iste'molchi sifatida do'kondan yaroqsiz mahsulot sotib oldingiz, bunda qanday huquqlaringiz buzildi? Bunday vaziyatda qaysi qonun sizning huquqingizni himoya qiladi? Lex.uz saytidan olib tanishish va o'z huquqini himoya qilishni o'rganish, shuningdek, moliya va kredit, mehnat shartnomasi, uy-joy huquqi haqida tushunchlar berish mumkin);

Biologiya+Huquq (sog'liqni saqlash sohasidagi huquqlar, bepul tibbiy xizmatlar haqida ma'lumot berish, ekologiya va atrof muhitga bog'liq huquqlar va majburiyatlarni tushuntirish mumkin: "Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar" 62-modda [1]).

O'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, o'quv maqsadi hamda mavzuning mazmunidan kelib chiqib turli interfaol metodlarni maqsadli uyg'unlashtirish o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishida qiziqarli va samarali hisoblanadi. Har kuni bir xillik o'quvchilarni zeriktirishi mumkin, ammo metodlarning rangbarangligi va muammolarning turliligi ularning qiziqishlarini oshishiga olib keladi. Real hayottda ham ular huquqiy vaziyatlarda usullarning ko'pligi uchun yechim topishda ijodiy fikrlay olishadi. Huquqiy tarbiya — bu yuksak huquqiy madaniyatga erishish yo'lidagi yo'naltirilgan mehnat va maqsadli harakatdir; huquqiy madaniyat esa ushbu tarbiya va ijtimoiy tajriba natijasida inson hamda jamiyat hayotida qaror topgan ma'naviy-huquqiy sifat ko'rsatkichidir. Huquqiy tarbiya vositalarini esa o'quvchilarning yoshi, ma'lumot darajasi, ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda olib borilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan huquqiy ta'lim o'quvchilarning huquqiy bilimlarini boshqa fanlarda egallangan bilimlar bilan bog'lash, nazariy tushunchalarni real hayotiy vaziyatlarda qo'llash, huquqiy muammolarni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Qonunchilik hujjatlari milliy bazasi: https://lex.uz/docs/-6445145

[2] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 9-yanvardagi PF-5618-son "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni

[3] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarni milliy qadriyatlarga sadoqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash samaradorligini oshirish dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori, 28.01.2026 yildagi 34-son https://lex.uz/uz/docs/-8022994

[4] Usmonboeva M. "Umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilariniing huquqiy madaniyatini shakllantirish (VIII-IX sinflar misolida)". : ped.fan.nom. ...diss. –T.:2000.-164 b

[5] Таджиханов У., Саидов А. Ҳукукий маданият назарияси. Дарслик. 2-том Масъул мухаррир академик Ш.З.Ўразаев – Т.:Узбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 1998. – 448 b

[6] Kudaybergenova T. "Huquqiy ta'limda zamonaviy yondashuvlar". Monografiya. – Toshkent. Lesson prss, 2022. – 112 b

Konferensiya maqolasi QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380011

NUTQIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA KORREKSION-RIVOJLANTIRUVCHI MASHQLAR TIZIMINING SAMARADORLIGI.

Baytileuova Gulzar Maqset qızı[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda korreksion-rivojlantiruvchi mashqlar tizimidan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Nutqiy rivojlanishdagi qiyinchiliklarning bolaning o'z fikrini ifodalashi, savollarga javob berishi, tengdoshlari bilan muloqotga kirishishi va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishiga ta'siri tahlil qilinadi. Korreksion mashqlarni faqat alohida tovush yoki talaffuzni shakllantirish bilan cheklamasdan, fonematik eshitish, lug'at boyligi, grammatik tuzilma, bog'lanishli nutq va kommunikativ ko'nikmalarni o'zaro bog'liq holda rivojlantirish zarurligi asoslanadi. Xalqaro tajribada qo'llanayotgan individual, funksional va oilaga yo'naltirilgan yondashuvlar bilan bir qatorda, mashqlarni bolaning kundalik muloqotiga ko'chirish masalasiga ham e'tibor qaratilgan. Maqolada korreksion-rivojlantiruvchi mashqlar samaradorligini baholashning amaliy mezonlari va pedagogik shartlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar, nutqiy kompetensiya, korreksion-rivojlantiruvchi mashqlar, nutqni rivojlantirish, fonematik eshitish, bog'lanishli nutq, lug'at boyligi, kommunikativ ko'nikma, individual yondashuv

a *Qaroqalpoǵiston respublikasi, Pedagogik mahorat markazi, Maktabgacha, boshlanǵich va maxsus, talim metodikalari, kafedrasi katta o'qituvchisi*

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические возможности системы коррекционно-развивающих упражнений в развитии речевых компетенций детей с речевыми нарушениями. Анализируется влияние речевых трудностей на способность ребенка выражать свои мысли, отвечать на вопросы, взаимодействовать со сверстниками и активно участвовать в образовательном процессе. Обосновывается необходимость комплексного развития фонематического восприятия, словарного запаса, грамматического строя, связной речи и коммуникативных навыков. Особое внимание уделяется индивидуальному и функциональному подходам, применяемым в международной практике, а также переносу сформированных речевых навыков в повседневное общение. Рассматриваются основные педагогические условия и практические критерии оценки эффективности коррекционно-развивающей работы.

Ключевые слова: дети с речевыми нарушениями, речевая компетентность, коррекционно-развивающие упражнения, развитие речи, фонематическое восприятие, связная речь, словарный запас, коммуникативные навыки, индивидуальный подход

Abstract

This article examines the pedagogical potential of corrective and developmental exercise systems in improving the speech competencies of children with speech disorders. It analyzes how speech difficulties may affect a child's ability to express ideas, answer questions, interact with peers, and participate actively in educational activities. The article emphasizes the importance of developing phonemic perception, vocabulary, grammatical structures, connected speech, and communication skills as interrelated components of speech development. Particular attention is given to individualized and functional approaches used in international practice and to transferring acquired speech skills into everyday communication. The article also discusses pedagogical conditions and practical criteria for evaluating the effectiveness of corrective and developmental work.

Keywords: children with speech disorders, speech competence, corrective and developmental exercises, speech development, phonemic perception, connected speech, vocabulary, communication skills, individualized approach

Bugungi kunda ta'lim jarayonida bolaning faqat bilimlarni o'zlashtirishi emas, balki o'z fikrini aniq ifodalashi, savol berishi, suhbatdoshini tinglashi, muloqot jarayonida o'z fikrini himoya qila olishi ham muhim natijalardan biri sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlash masalasi alohida pedagogik ahamiyatga ega. Chunki nutqdagi qiyinchilik bolaning faqat talaffuziga emas, balki uning atrofdagilar bilan munosabatiga, ta'lim topshiriqlarini bajarishiga, o'z ehtiyojlarini bildirishiga va

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

ijtimoiy faoliyatiga ham ta'sir qilishi mumkin.

Nutq buzilishlari bir xil ko'rinishda namoyon bo'lmaydi. Ba'zi bolalarda ayrim tovushlarni talaffuz qilish bilan bog'liq qiyinchilik ustun bo'lsa, boshqalarida so'zlarni tushunish yoki qo'llash, grammatik shakllardan foydalanish, gap tuzish, voqealarni izchil bayon qilish yoki suhbatni davom ettirishda muammolar kuzatiladi. American Speech-Language-Hearing Association ma'lumotlariga ko'ra, bolalardagi og'zaki til buzilishlari fonologiya, morfologiya, sintaksis, semantika va pragmatika kabi turli til sohalarini qamrab olishi mumkin. Shuningdek, bunday qiyinchiliklarning ko'rinishi bolaning yoshi, rivojlanish bosqichi va buzilishning og'irligiga qarab farqlanadi.

Shuning uchun nutqni rivojlantirishga qaratilgan korreksion ishni faqat bir xil mashqlarni takrorlash asosida tashkil etish yetarli emas. Samarali tizim bolaning mavjud nutqiy imkoniyatini aniqlashdan boshlanib, uning ehtiyojiga mos maqsadlarni belgilash, tegishli mashqlarni tanlash, ularni bosqichma-bosqich murakkablashtirish va natijani muntazam kuzatib borishni talab qiladi. Bu yondashuvda "mashqni bajara oldi" degan natijaning o'zi emas, balki bola o'rgangan ko'nikmasini tabiiy muloqotda qo'llay oladimi yoki yo'qmi, degan savol muhimroq hisoblanadi.

Korreksion-rivojlantiruvchi mashqlar tizimining asosiy afzalligi ham shundaki, unda nutqning alohida tarkibiy qismlari bir-biridan ajratib qo'yilmaydi. Masalan, bola yangi tovushni to'g'ri talaffuz qilishni o'rganganidan keyin uni bo'g'inlarda, so'zlarda, gaplarda va keyinchalik erkin nutqda qo'llashga o'tishi kerak. Xuddi shuningdek, yangi so'zlarni yodlash bilan cheklanib qolmasdan, ularni turli gaplarda ishlatish, savollarga javob berish va mustaqil fikr bildirish orqali faol lug'atga kiritish maqsadga muvofiq.

Artikulyatsion mashqlar ushbu jarayonning ayrim holatlarida yordamchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Ular nutq a'zolari harakatlarini muvofiqlashtirish va ayrim tovushlarni shakllantirishga tayyorgarlik ko'rishda qo'llanadi. Biroq barcha nutqiy muammolarni faqat artikulyatsion mashqlar orqali hal qilish mumkin degan qarash to'g'ri emas. Mashq turi bolaning konkret nutqiy ehtiyojiga qarab tanlanishi lozim. Shu sababli korreksion mashg'ulotlarda artikulyatsion mashqlar fonematik eshitish, talaffuz, lug'at va bog'lanishli nutqni rivojlantirishga qaratilgan boshqa topshiriqlar bilan uyg'unlashtiriladi.

Fonematik eshitishni rivojlantirish ham nutqiy kompetensiyani shakllantirishning muhim tarkibiy qismidir. Bola tovushlarni eshitib farqlashni, so'z tarkibidagi tovushni aniqlashni, o'xshash tovushlarni ajratishni o'rgangan sari o'z nutqini nazorat qilish imkoniyati kengayadi. Bunday mashqlarni o'yin shaklida tashkil etish bolaning faol ishtirokini kuchaytirishi mumkin. Masalan, pedagog ma'lum tovush ishtirok etgan rasmlarni tanlashni, ikki so'zning farqini aniqlashni yoki berilgan tovush bilan boshlanadigan so'zlarni topishni taklif qilishi mumkin.

Nutqiy kompetensiyaning yana bir muhim tomoni bolaning lug'at boyligidir. Bola qancha ko'p so'zni bilishi bilan birga, ularning ma'nosini tushunishi va kerakli vaziyatda to'g'ri qo'llashi ham muhimdir. Shu sababli lug'at bilan ishlashda predmet nomlarini yodlatishdan ko'ra, ularning belgisi, vazifasi, harakati va boshqa predmetlar bilan aloqasini ifodalashga imkon beruvchi topshiriqlardan foydalanish samaraliroq pedagogik yo'nalish bo'la oladi. Masalan, "olma" so'zini aytishning o'zi bilan cheklanmasdan, "olma qanday?", "uning rangi qanday?", "uni qayerdan olamiz?", "olmadan nima tayyorlash mumkin?" kabi savollar orqali so'zning mazmuniy doirasini kengaytirish mumkin.

Grammatik nutqni shakllantirish ham bolaning fikrini tushunarli ifodalashi uchun zarur. Bunda so'zlarni gapda to'g'ri bog'lash, birlik va ko'plik shakllaridan foydalanish, fe'l zamonlarini farqlash, savolga to'liq javob berish kabi mashqlar qo'llanadi. Mashqlarni alohida grammatik qoidalarni yodlatish shaklida emas, balki real nutqiy vaziyatlarda tashkil etish bolaga o'rganilgan shakllarni amaliy qo'llash imkonini beradi.

Bog'lanishli nutqni rivojlantirish esa nutqiy kompetensiyaning yuqori bosqichlaridan biridir. Bola alohida so'z yoki qisqa gapni aytishi mumkin, ammo voqeani izchil hikoya qilishda qiynalishi ehtimoldan xoli emas. Shu sababli rasm asosida hikoya tuzish, voqealar ketma-ketligini aniqlash, qisqa matnni qayta hikoya qilish, boshlangan hikoyani davom ettirish va shaxsiy tajribasi haqida gapirish kabi mashqlar muhim o'rin tutadi. Xalqaro nutq terapiyasi amaliyotida ham narrativ, ya'ni hikoya tuzish ko'nikmalarini rivojlantirish tilning turli tarkibiy qismlarini tabiiy vaziyatda ishlatish imkonini beruvchi yo'nalishlardan biri sifatida ko'rsatiladi.

Korreksion mashqlar tizimining samaradorligi, avvalo, uning izchilligi va individuallashtirilganligiga bog'liq. Bir bola uchun asosiy maqsad tovush talaffuzini yaxshilash bo'lsa, ikkinchi bola uchun lug'atni kengaytirish yoki gap tuzish ko'nikmasini shakllantirish ustuvor bo'lishi mumkin. ASHA amaliy tavsiyalarida ham aralashuv bolaning individual ehtiyojlari, mavjud til ko'nikmalari, o'rganish uslubi va kommunikativ ehtiyojlariga moslashtirilishi, bolaning rivojlanishi muntazam baholanib, maqsadlar zaruratga ko'ra o'zgartirib borilishi kerakligi ta'kidlanadi.

Shu jihatdan korreksion mashqlar tizimining samaradorligini baholashda bir nechta oddiy, ammo mazmunli mezonlardan foydalanish mumkin. Bola yangi tovushni to'g'ri talaffuz qila oladimi, o'xshash tovushlarni farqlay oladimi, yangi so'zlarni mustaqil nutqda ishlata oladimi, grammatik jihatdan to'g'ri gap tuza oladimi, rasm yoki voqea asosida izchil hikoya qila oladimi va tengdoshi yoki kattalar bilan muloqotni mustaqil boshlay oladimi — ana shu ko'rsatkichlar korreksion ish natijasini kuzatishda muhimdir. Bunda natijani faqat mashg'ulot vaqtida emas, balki bolaning tabiiy faoliyati davomida ham kuzatish kerak.

Korreksion ishning yana bir muhim sharti — oila bilan hamkorlikdir. Bola mashg'ulot vaqtida o'rgangan nutqiy ko'nikmasini uyda qo'llay olmasa, uning kundalik nutqqa ko'chishi qiyinlashishi mumkin. Shu sababli ota-onaga murakkab logopedik vazifalar berishdan ko'ra, kundalik hayotda bajarish mumkin bo'lgan sodda usullarni tavsiya qilish maqsadga muvofiq. Masalan, bola bilan birgalikda kitob ko'rish, rasm haqida suhbatlashish, bolaning gapini kengaytirib takrorlash, ochiq savollar berish va o'yin davomida yangi so'z-

lardan foydalanish nutqiy faollikni qo'llab-quvvatlaydi. ASHAning erta aralashuv bo'yicha materiallarida ham ota-onaga o'z nutqini bolaning faoliyati bilan bog'lash, uning gapini kengaytirish va muloqotni rag'batlantirishga asoslangan strategiyalar tavsiya etiladi.

Korreksion mashg'ulotlarda o'yin faoliyatidan foydalanish ham alohida ahamiyatga ega. Ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin tabiiy faoliyat bo'lgani sababli nutqiy topshiriqlarni o'yin vaziyatiga kiritish bolaning mashg'ulotga qiziqishini saqlashga yordam beradi. "Do'kon", "Mehmon kutish", "Shifokor", "Sayohat", "Oila" kabi rolli o'yinlar davomida bola yangi so'zlardan foydalanadi, savol beradi, javob qaytaradi, navbat kutadi va fikrini vaziyatga mos ravishda ifodalashga harakat qiladi. Demak, bunday faoliyat faqat lug'atni emas, balki kommunikativ kompetensiyani ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy yondashuvda raqamli vositalardan ham qo'shimcha imkoniyat sifatida foydalanish mumkin. Rasmli topshiriqlar, audio materiallar, elektron hikoyalar va interaktiv mashqlar bolaning diqqatini jalb etish hamda bir xil vazifani turli shakllarda takrorlash imkonini beradi. Biroq raqamli vositani korreksion metodikaning o'rnini bosuvchi vosita sifatida emas, balki mutaxassis tomonidan belgilangan maqsadga xizmat qiluvchi yordamchi vosita sifatida ko'rish kerak. Chunki nutqning asosiy vazifasi insonlar o'rtasidagi muloqotni ta'minlashdir va hech qanday texnologiya bolaning real kommunikativ tajribasini to'liq almashtira olmaydi.

Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda pedagog va logopedning hamkorligi ham muhimdir. Logoped bolaning aniq nutqiy ehtiyojlarini aniqlash va korreksion yo'nalishni belgilashda asosiy mutaxassis sifatida ishtirok etsa, pedagog shakllangan ko'nikmalarni kundalik ta'lim faoliyatida mustahkamlash imkoniyatiga ega. Bunday hamkorlik bolaning mashg'ulotda o'rgangan ko'nikmalarini dars, o'yin, tengdoshlar bilan muloqot va boshqa tabiiy vaziyatlarda qo'llashiga sharoit yaratadi. Xalqaro amaliyotda ham mutaxassis, oila va bolaning o'zaro hamkorligi nutq va til aralashuvining muhim tamoyillaridan biri sifatida ko'rsatiladi.

Shuni ham unutmaslik kerakki, korreksion mashqlar tizimining samaradorligini faqat mashqlar soni bilan o'lchab bo'lmaydi. Ko'p mashq bajarish har doim ham yaxshi natijani anglatmaydi. Mashq bolaning rivojlanish darajasiga mos, tushunarli, maqsadli va muntazam bo'lishi kerak. Juda murakkab topshiriq bolaning qiziqishini pasaytirishi mumkin, juda oson topshiriq esa yangi ko'nikmaning shakllanishiga yetarli turtki bermaydi. Shuning uchun topshiriqlarni bolaning hozirgi imkoniyatidan biroz yuqoriroq darajada tashkil etish va muvaffaqiyatli bajarilgach, asta-sekin murakkablashtirish maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda korreksion-rivojlantiruvchi mashqlar tizimi muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Uning samaradorligi mashqlarni alohida-alohida qo'llash bilan emas, balki ularni bolaning umumiy nutqiy rivojlanishi bilan bog'lash orqali namoyon bo'ladi. Tovush talaffuzi, fonematik eshitish, lug'at, grammatik tuzilma, bog'lanishli nutq va muloqot ko'nikmalari bir-birini to'ldiruvchi jarayonlar sifatida qaralganda, korreksion ishning mazmuni ham ancha yaxlitlashadi.

Xulosa qilib aytganda, samarali korreksion-rivojlantiruvchi mashqlar tizimi uchta asosiy xususiyatga ega bo'lishi kerak: u bolaning individual ehtiyojiga mos bo'lishi, muntazam kuzatuv va baholash asosida takomillashtirib borilishi hamda o'rganilgan nutqiy ko'nikmalarni real hayotdagi muloqotga olib chiqishi kerak. Bunday yondashuvda bolaning faqat "to'g'ri gapirishi" emas, balki o'z fikrini tushunarli yetkazishi, suhbatdoshni tinglashi, savolga mazmunli javob berishi, suhbatni boshlashi va davom ettirishi kabi funksional ko'nikmalar ham asosiy natija sifatida qaraladi. Aynan shu jihat korreksion ishni oddiy mashqlar majmuasidan bolaning shaxsiy va kommunikativ rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi tizimli pedagogik jarayonga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). Spoken Language Disorders: Practice Portal.

[2] American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). Early Intervention: Practice Portal.

[3] American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). Practice Portal: Clinical Topics.

[4] UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All. Paris: UNESCO, 2020.

[5] UNICEF Uzbekistan. Inclusive Education Through the Eyes of Children. Tashkent, 2026.

Konferenciya maqalası QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380013

INKLYUZIV TÁLIMDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

M.ERJANOVA[a] | **Utemuratova Gúlzada**[b]

Annotaciya

Bul maqalada házirgi zaman tálim sistemasınıń áhmiyetli baǵdarlarınıń biri bolǵan inklyuziv tálimdi rawajlandırıwdıń psixologiyalıq hám pedagogikalıq mashqalaları qarastırıladı. Inklyuziv tálimniń mazmunı, maqseti hám tiykarǵı principleri, imkanyatı sheklengen balalardı ulıwmalıq tálimge tartıwda psixologiyalıq ham pedagogikalıq ózgeshelikleri analiz etiledi. Sonday-aq, pedagoglar tayarlıǵınıń jetispewshiligi, balalardıń individual ózgesheliklerin esapqa almaw, kommunikaciyalıq qıyınshılıqlar, jámáátke beyimlesiw, ata-ana menen birgelikte islew hám arnawlı qollap-quwatlawdı shólkemlestiriw sıyaqlı mashqalalar ashıp beriledi. Olardı sheshiwde pedagog, psixolog, logoped, defektolog, mektep shıpakeri, klass basshısı hám ata-ananıń birgeliktegi iskerliginiń áhmiyeti tiykarlandırıladı.Gilt sózler: inklyuziv tálim, psixologiyalıq qollap-quwatlaw, pedagogikalıq proces, logoped, defektolog, psixolog, individual jantasıw, korrekciyalıq-pedagogikalıq járdem, social beyimlesiw.

a *ilmiy basshı Ajiniyaz atındaǵı NMPI oqıtıwshısı*

b *Arnawlı pedagogika:Logopediya tálim baǵdari 1-kurs magitrantı*

Házirgi dáwirde tálim sistemasınıń tiykarǵı wazıypalarınıń biri – hár bir balaǵa sapalı bilim alıw ushın teń múmkinshilik jaratıw. Balalardıń fizikalıq, psixikalıq, intellektual, sóylew, social hám basqa ózgesheliklerine qaramastan, olardı bilim alıw procesine tolıq qatnastırıw inklyuziv tálimniń tiykarǵı maqsetleriniń biri bolıp tabıladı. Inklyuziv tálim imlanyati sheklengen balalardı mektepke qabıl etiw menen birgelikte tálim ortasın balalardıń hár túrli imkanyatlarına beyimlestiriwdi talap etedi. UNESCO maǵlıwmatlarına kóre, inklyuziya bilim alıwdaǵı tosıqlardı anıqlaw hám olardı joyıw, oqıw baǵdarlaması, pedagogikalıq usıllar, bahalaw, kommunikaciya hám mektep ortasın barlıq oqıwshılar ushın qolaylastırıw menen baylanıslı ekenligi aytıp ótilgen.

Ozbekstan Respublikası Ministrler kabinetiniń 2021-jıl 12-oktyabr kuni «Ayrıqsha talimge zarurligi bolǵan balalarǵa talim beriw haqqında normativ-huquqıy hujjetlerdi tastiyıqlaw haqqında» ǵı 638-sanlı qararı menen tastıyıqlanǵan Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde inklyuziv talimdi shólkemlestiriw tártibi haqqındaǵı nızamı qabıl etildi. 2026-jıl sentyabr ayı esabı boyinsha 10 mıń ayrıqsha járdemge mútaj balalar inklyuziv talimge tartıldı.1.Inklyuziv tálimniń mazmunı hám tiykarǵı principleri.Inklyuziv tálim – hár bir balanıń bilim alıw huqıqın támiyinlewge, onı jámáát ortasınan ajıratpawǵa hám óz múmkinshiliklerine sáykes rawajlanıwına jaǵday jaratıwǵa baǵdarlanǵan tálim sisteması.Inklyuziv tálimniń tiykarǵı principleri tómendegilerden ibarat:1. Teń múmkinshilik principi. Hár bir bala bilim alıw ushın teń múmkinshilikke iye bolıwı kerek.2. Individual jantasıw principi. Balalardıń qabiletleri, imkanyatları hám rawajlanıw dárejesi esapqa alınadı.3. Kemsitiwge jol qoymaw principi. Bala ózgesheligi sebepli jámáátinen ajıratılmawı kerek.4. Birgeliktegi iskerlik principi. Pedagog, psixolog, logoped, defektolog, mektep shıpakeri hám ata-ana óz ara birgelikte islesiwi tiyis.5. Qolay psixologiyalıq ortanı támiyinlew. Bala ózin qáwipsiz, qádirli hám qabıl etilgen tulǵa sıpatında seziwi kerek.6. Balanıń individual rawajlanıwın bahalaw. Tek basqa balalar menen salıstırıw emes, balanıń ózindegi rawajlanıw dinamikası esapqa alınadı.UNESCO materiallarında da inklyuziv tálimniń nátiyjeli bolıwı ushın oqıtıwshınıń tayarlıǵı, oqıw baǵdarlaması, kommunikaciya, járdemshi texnologiyalar, fizikalıq qoljetimlilik hám ata-ana-jámáát qatnası sıyaqlı faktorlar áhmiyetli ekenligi kórsetilgen.2. Inklyuziv tálimdi rawajlandırıwdaǵı psixologiyalıq mashqalalar.Inklyuziv tálim procesinde balanıń psixologiyalıq jaǵdayı ayrıqsha áhmiyetke iye. Sebebi imkaniyatı sheklengen bala jańa ortada ózin basqalardan parıqlı dep seziwi múmkin.Ayırım balalarda óz múmkinshiliklerine isenimsizlik, ózin tómen bahalaw, jańa tapsırmalardan qorqıw sıyaqlı psixologiyalıq qıyınshılıqlar baqlanadı.SheshimiPedagog balaǵa kishi jetiskenlikleri ushın da jaqsı bahalaw hám qollap-quwatlaw beriw kerek. Tapsırmalar balanıń real múmkinshiligine sáykes tańlanıp, áste-aqırın qıyınlastırılıwı tiyis.Ayrım balalar teńlesleri menen baylanısqa kiriwde, birgelikte oynawda hám sabaqqa qatnasıwda qıyınshılıq sezedi.Sheshimi:Toparlıq oyınlar, juplıq tap-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

sırmalar, birgeliktegi dóretiwshilik jumıslar arqalı balalardıń óz ara qatnasın rawajlandırıw kerek. Mektepte mehirbanlıq, óz ara járdem hám hurmetke tiykarlanǵan psixologiyalıq klimat jaratılıwı tiyis.Sóylewinde kemshilikleri bar balalar, ásirese logopediyalıq járdemge mútaj oqıwshılar, óz pikirlerin erkin bildiriwde qıyınshılıqqa ushırasıwı múmkin.Bul jerde logopedtiń roli úlken. Logoped balanıń sóylewin tek dúzetiw menen sheklenbey, onıń kommunikativlik belsendiligin de rawajlandırıwı kerek.Sheshimi:Artikulyaciyalıq shınıǵıwlar, fonematikalıq esitıwdi rawajlandırıw, sózlik qorın bayıtıw, dialoglıq sóylew, kommunikativ oyınlar hám social jaǵdaylardı modellestiriw nátiyjeli usıllardan bolıp tabıladı.3.Inklyuziv tálimniń pedagogikalıq mashqalaları.Inklyuziv tálimdi ámelge asırıwda pedagogtan tek pánlik bilim emes, al hár túrli balalar menen islewdiń arnawlı pedagogikalıq kompetenciyaları da talap etiledi.4.Pedagoglardıń arnawlı tayarlıǵınıń jetispewshiligi.Inklyuziv klasslarda hár túrli imkanyati sheklengen balalar oqıwı múmkin. Oqıtıwshı hár bir balanıń ózgesheligin esapqa alıp, sabaq mazmunın hám tapsırmalardı beyimlestiriwi kerek.Sheshimi:Pedagoglardıń úzliksiz kásiplik rawajlanıwın támiyinlew, seminar-treningler, master-klasslar, tájiriybe almastırıw hám arnawlı kurslardı kóbeytiw zárúr.Hár bir bala birdey tempte úyrenbeydi. Sonlıqtan birdey tapsırmanı barlıq oqıwshıǵa birdey talap penen beriw inklyuziv tálim principlerine tolıq sáykes kelmeydi.Oqıwshınıń individual múmkinshiligin diagnostikalıq úyreniw, onıń kúshli hám ázzi táreplerin anıqlaw, individual rawajlanıw maqsetlerin belgilew hám sabaq tapsırmaların beyimlestiriw kerek.5.Oqıw materiallarınıń jetispewshiligiInklyuziv tálimde kórgizbeli materiallar, kartochkalar, audio hám video materiallar, interaktiv texnologiyalar, arnawlı oqıw quralları hám járdemshi texnologiyalar úlken áhmiyetke iye.Sheshimi:Mekteplerde inklyuziv tálim ushın arnawlı didaktikalıq materiallar bazasın jaratıw, sanlı resurslardan paydalanıw hám pedagoglardı olardan durıs paydalanıwǵa úyretiw kerek.6. Logoped, psixolog hám defektologtıń inklyuziv tálimdegi roli.Inklyuziv tálimde multidisiplinarlıq jantasıw ayrıqsha áhmiyetke iye. Balaǵa járdem tek bir emes, birneshe qániygeler arasındaǵı birgeliktegi iskerlik tiykarında shólkemlestirilse, korrekciyalıq-pedagogikalıq jumıstıń nátiyjeliligi artadı.Logopedtiń tiykarǵı wazıypaları:- balanıń sóylewin diagnostikalıq úyreniw;- sóylew hám til kemshiliklerin anıqlaw;- sesler aytılıwın dúzetiw;- sózlik qor hám grammatikalıq dúzilisti rawajlandırıw;Psixologtıń wazıypaları:- balanıń psixologiyalıq jaǵdayın úyreniw;- jámáátke beyimlesiwine járdem beriw;- ózine isenimin arttırıw;- ata-ana hám pedagoglarǵa psixologiyalıq keńes beriw.Defektologtıń wazıypaları:- balanıń arnawlı tálim alıwdaǵı imkaniyatların anıqlaw;- korrekciyalıq-rawajlandırıw jumısların shólkemlestiriw;- oqıw materialların balanıń múmkinshiligine maslastırıw;- pedagogqa arnawlı metodikalıq járdem beriw.Bul qániygelerdiń birgeliktegi jumısı balanıń tek akademiyalıq jetiskenligin emes, al psixologiyalıq, social hám kommunikativlik rawajlanıwın da qamtıwı kerek.7. Ata-ana menen birgelikte islewInklyuziv tálimdiń nátiyjeliligi mektep penen sheklenbeydi. Balaǵa járdem beriw procesine ata-ananı da belsendi túrde qosıw zárúr.Ata-ana:- balanıń múmkinshilikleri hám qıyınshılıqları haqqında maǵlıwmat beredi;- úyde korrekciyalıq tapsırmalardı orınlaydı;- balanıń jetiskenliklerin qollap-quwatlaydı.Ata-ana menen pedagog arasındaǵı turaqlı baylanıs baladaǵi korrekciyalıq jumıstıń úzliksizligin támiyinlewge múmkinshilik beredi.8. Inklyuziv tálimdi jetilistiriwdiń tiykarǵı sheshimleriJoqarıda kórsetilgen mashqalalardı sheshiw ushın tómendegi baǵdarlardı ámelge asırıw maqsetke muwapıq:1.Pedagoglardı inklyuziv tálimniń teoriyası hám ámeliyatı boyınsha úzliksiz tayarlaw.2. Hár bir bala ushın individual jantasıwdı támiyinlew.3. Logoped, psixolog, defektolog, mektep shıpakeri, klass basshısı hám ata-ana arasında turaqlı birgeliktegi iskerlikti jolǵa qoyıw.4. Balanıń tek akademiyalıq bilimlerin emes, al social, emosional hám kommunikativlik rawajlanıwın da bahalaw.5.Mektep ortasın qáwipsiz hám barlıq balalar ushın qolay etip shólkemlestiriw.6.Zamanaǵóy sanlı texnologiyalar, interaktiv qurallar hám arnawlı didaktikalıq materiallardan nátiyjeli paydalanıw.

7.Ata-analar menen túsindiriw jumısların kúsheytiw hám olardı inklyuziv tálim procesine belsendi qatnastırıw.UNESCO tárepinen de inklyuziv tálimde tek balanı bar sistemaǵa qosıw emes, al tálim sistemasınıń ózin hár túrli oqıwshılardıń imkanyatlarina beyimlestiriw dep qaraw usınıladı.JuwmaqJuwmaqlap aytqanda, inklyuziv tálim – tek imkanyati sheklengen balalarǵa bilim beriwdiń bir túri emes, al hár bir balanıń ózgesheligin qádirlewge, onıń bilim alıw huqıqın támiyinlewge hám jámáátke tolıq qosılıwına baǵdarlanǵan pedagogikalıq sistema.Inklyuziv tálimdi rawajlandırıwdaǵı psixologiyalıq mashqalalar balanıń ózine isenimi, jámáátke beyimlesiwi, kommunikaciyası hám emocional jaǵdayı menen baylanıslı bolsa, pedagogikalıq mashqalalar pedagoglardı tayarlaw, individual jantasıw, oqıw materialların beyimlestiriw hám qániygeler arasındaǵı birgeliktegi jumıstı shólkemlestiriw menen baylanıslı.Bul mashqalalardı nátiyjeli sheshiw ushın «balaǵa sistemaǵa beyimles» degen jantasıwdan «sistema balanıń imkanyatlarına beyimlesiwi kerek» degen jantasıwǵa ótiw zárúr. Bunday jantasıw hár bir balanıń bilim alıwına, social beyimlesiwine, psixologiyalıq jaqtan ózin qáwipsiz seziwine hám óz múmkinshiliklerin tolıq ámelge asırıwına jaǵday jaratadı.Inklyuziv tálimniń tabıslı rawajlanıwı pedagogtıń, psixologtıń, logopedtiń, defektologtıń, mektep administraciyasınıń hám ata-ananıń bir maqset jolındaǵı birgeliktegi iskerligine baylanıslı. Hár bir balaǵa bilim alıw ushın múmkinshilik jaratıw – tek pedagogikalıq wazıypa emes, al jámiyettiń insanparwar hám social rawajlanıwınıń áhmiyetli kórsetkishleriniń biri.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Nágiranlıǵı bolǵan shaxslar ushın teń imkányatlardı támiyinlewis-ilajları haqqındaǵı» PQ4860-san qararı- Tashkent 2020.

[2] Ozbekstan Respublikasi Ministrler kabinetiniń «Ayriqsha talimge zarurligi bolǵan balalarǵa talim beriw haqqinda normativ-huquqiy hujjetlerdi tastiyiqlaw haqqinda» ǵi 638-sanlı qarari 2021.

[3] UNESKO.« Nagiranlıq boyınsha jańa inklyuziv strategiya» 2026.

[4] UNESKO. «Global tálim manitoringi esabatı» 2020.

[5] Nagiranlıǵı bolǵan shaxslardı mámleket tárepinen qollap-quwatlaw sistemasın tupten shólkemlestiriw is-ilajları haqqında Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń qararı 2017-jıl 1-avgusttaǵı F-5006 san.

[6] Ozbekstan Respublikasi Ministrler kabinetiniń Inklyuziv tálimdi shólkemlestiriw konsepsiyasi 2020.

Konferenciya maqalası QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380017

INKLYUZIV TÁLIMDI RAWAJLANDÍRÍWDÍŃ PSIXOLOGIYALÍQ-PEDAGOGIKALÍQ MASHQALALARÍ HÁM OLARDÍŃ SHESHIMLERI

Klıshbaeva Guljan Saken qızı[a]

Annotaciya

Teziste inklyuziv tálimdegi psixologiyalıq hám pedagogikalıq tosıqlar teoriyalıq jaqtan analizlenedi. Pedagog tayarlıǵı, logopedik járdem, shańaraq penen birge islesiw hám oqıw ortalıǵın beyimlestiriw boyınsha ámeliy usınıslar beriledi.

Gilt sózler: inklyuziv tálim, psixologiyalıq qollap-quwatlaw, pedagogikalıq kompetenciya, logopedik járdem, individual qatnas, shańaraq, beyimlestiriw

a *Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı, Nókis, Ózbekstan*

Аннотация

В тезисах теоретически анализируются психологические и педагогические барьеры инклюзивного образования. Предлагаются меры по подготовке педагогов, логопедической поддержке, сотрудничеству с семьёй и адаптации образовательной среды.

Ключевые слова: инклюзивное образование, психологическая поддержка, педагогическая компетенция, логопедическая помощь, индивидуальный подход, семья, адаптация

Abstract

This paper theoretically examines psychological and pedagogical barriers to inclusive education. It proposes practical measures for teacher preparation, speech and language support, family collaboration, and adaptation of the learning environment.

Keywords: inclusive education, psychological support, teacher competence, speech and language support, individual approach, family, adaptation

Inklyuziv tálimdi rawajlandırıw hár bir balanıń bilim alıwǵa, qarım-qatnasqa hám mektep turmısına qatnasıwına qolaylı sharayat jaratıwdı talap etedi. Balanı ulıwma bilim beriw klasına qabıllaw óz-özinen tolıq inklyuziyanı támiyinlemeydi. Eger oqıw materialı, tapsırma hám bahalaw usılı onıń mútájligine sáykes bolmasa, bala klassta bolǵanı menen oqıw procesinen shette qalıwı múmkin. Sonlıqtan inklyuziyanı fizikalıq qatnasıw, oqıwdaǵı belsendilik hám sociallıq qabıllanıw birligi retinde qaraw kerek. UNESCO-nıń 2020-jılǵı global esabatında inklyuziyaǵa tosıq bolatuǵın faktorlar qatarında pedagoglardı qollap-quwatlawdıń jetispewi, sáykes emes infrastruktura hám basqarıwdaǵı úylesimsizlik kórsetilgen [1]. Bul tezistiń maqseti inklyuziv tálimdiń psixologiyalıq-pedagogikalıq mashqalaların teoriyalıq jaqtan analizlew hám logopedik qollap-quwatlaw menen baylanıslı ámeliy usınıslar islep shıǵıw.

Jumısta UNESCO, UNICEF hám CAST materiallarınıń mazmunlıq analizi, salıstırıw hám teoriyalıq ulıwmalastırıw usılları qollanıldı. Analiz birligi retinde tálimge qatnasıwǵa tosıq bolatuǵın sharayatlar hám olardı azaytıwǵa baǵdarlanǵan pedagogikalıq sheshimler alındı. Tezis empirikalıq tájiriybe nátiyjelerin usınbaydı; ondaǵı usınıslar ámeliyatta tekseriliwi kerek bolǵan teoriyalıq juwmaqlar bolıp esaplanadı. Psixologiyalıq tosıqlar hám qollap-quwatlaw.

Birinshi mashqala: balanıń ózgesheligine baylanıslı stereotipler. Balaǵa tek járdem alıwshı retinde qaraw onıń óz betinshe háreket etiw múmkinshiligin sheklewi múmkin. Kerisinshe, onıń pikirin tıńlaw, kúshli tárepleriń anıqlaw hám tańlaw imkaniyatın beriw tálimdegi subyektlik ornın bekkemlewge baǵdarlanadı. UNICEF inklyuziv tálimdi barlıq balalardıń birgelikte oqıwı hám haqıyqıy oqıw imkaniyatlarına iye bolıwı menen baylanıstıradı [2].

Ekinshi mashqala: qáte juwap beriwden, mısqıllanıwdan yamasa basqalar menen salıstırılıwdan qorqıw. Psixologiyalıq qáwipsizlik ushın klassta bir-birin tıńlaw, sózin bólmew hám kemsitpew qaǵıydaları anıq belgilenedi. Oqıtıwshı qátelerdi jazalaw sebebi emes, úyreniw procesiniń bir bólegi retinde túsindiredi. Balanıń jetiskenligi basqa oqıwshınıń nátiyjesi menen emes, onıń aldıńǵı imkaniyatı hám belgilengen maqseti menen salıstırıladı.

Úshinshi mashqala: shańaraq penen mektep arasındaǵı isenimniń jetispewi. Ata-ana menen sáwbet balanıń qıyınshılıqların sanap beriw menen sheklenbewi

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

kerek. Onda balanıń qızıǵıwshılıǵı, qolaylı qarım-qatnas usılı hám úydegi tabıslı tájiriybesi de talqılanadı. Ata-anadan alınǵan maǵlıwmat pedagogikalıq baqlaw menen birge qaraladı. Jeke maǵlıwmatlar jasırın saqlanıp, balaǵa járdem beriw maqsetinde paydalanıladı.

Pedagogikalıq mashqalalar hám logopedik járdem. Inklyuziv klassta birdey tapsırmanı birdey waqıt ishinde orınlatıw barlıq oqıwshılar ushın teń imkaniyat jaratpaydı. Maqset saqlanǵan halda tapsırmanıń usınılıw formasın, orınlaw waqtın hám járdem kólemin beyimlestiriw kerek. Mısalı, teksttiń mazmunın túsiniw bahalanǵanda oqıwshı awızeki juwap, jazba juwap yamasa súwretlerdi izbe-iz jaylastırıw arqalı óz bilimlerin kórsete aladı. Biraq juwap formasın tańlaw tapsırmanıń negizgi maqsetin ózgertpewi tiyis.

CASTtıń universal oqıw dizaynı usınısları oqıwǵa qatnastırıw, maǵlıwmattı usınıw hám háreket penen ózin bildiriwdiń túrli jolların joybarlawǵa baǵdarlanǵan [3]. Bul principlerdi qollanıwda oqıtıwshı qısqa hám anıq kórsetpelerdi, vizual tayanıshlardı, úlgilerdi hám qayta baylanıstı birgelikte paydalanıwı múmkin. Beyimlestiriw tek bir bala ushın qosımsha tapsırma dúziw emes, klasstaǵı hár qıylı oqıw imkaniyatların aldın ala esapqa alıwdı bildiredi.

Logopediya kózqarasınan sóylewdegi qıyınshılıqtı bilimniń tómenligi menen teńlestirmew áhmiyetli. Oqıwshı mazmundı túsingeni menen onı awızeki túrde tolıq bildiriwde qiynalıwı múmkin. Usınılatuǵın pedagogikalıq sharalar: juwapqa jetkilikli waqıt beriw, balanıń sózin onıń ornına tamamlawdan saqlanıw, tayanch sózlerdi usınıw hám zarúr jaǵdayda alternativ qarım-qatnas quralın qollanıw. Arnawlı logopedik jumıstıń mazmunı jeke bahalaw tiykarında qánige tárepinen belgilenedi.

Logoped, klas oqıtıwshısı hám psixologtıń maqsetleri óz-ara sáykes bolıwı kerek. Mısalı, bala arnawlı shınıǵıwda úyrengen sózlerin sabaqta juwap beriw, óz ótinishin bildiriw hám toparda islesiw ushın qollanıwı múmkin. Bul jerde maqset tek durıs aytıwdı emes, kommunikativ wazıypanı orınlawdı da esapqa aladı. Járdem balanıń ornına tapsırmanı orınlawǵa emes, onıń óz betinshe qatnasıwına baǵdarlanadı.

Ámeliy usınıslar hám monitoring. Teoriyalıq analiz tiykarında úsh basqıshlı jumıs tártibi usınıladı. Birinshi basqıshta oqıwshınıń kúshli tárepleri, qızıǵıwshılıqları hám qatnasıwǵa tosıqları pedagogikalıq baqlaw arqalı anıqlanadı. Ekinshi basqıshta oqıtıwshı, qánige hám ata-ana birgelikte az sanlı, anıq hám baqlawǵa bolatuǵın maqsetlerdi belgileydi. Úshinshi basqıshta tańlanǵan usıllardıń paydası talqılanıp, járdem kólemi qayta qaraladı.

Monitoring ushın tek baha emes, tapsırmanı baslaw, juwap beriwge umtılıw, járdem soraw, toparlıq jumısqa qatnasıw hám óz pikirin bildiriw sıyaqlı kórsetkishler usınıladı. Oqıwshınıń óz sezimleri haqqında qısqa pikir bildiriwi de esapqa alınadı. Bul kórsetkishler tayın diagnostikalıq test emes; olar pedagogikalıq qararlardı dálillew ushın jergilikli sharayatqa sáykes anıqlastırıladı.

Sanlı materiallar beyimlestiriwdi qollap-quwatlawı múmkin: subtitr, audio, iri shrift hám súwretli kórsetpeler mazmunǵa kiriwdi jeńillestiriw ushın tańlanadı. Jasalma intellekt járdeminde tayarlanǵan tekstlerdiń durıslıǵı hám jasqa sáykesligi pedagog tárepinen tekseriliwi tiyis. Balanıń jeke yamasa diagnostikalıq maǵlıwmatların ashıq servislerge kirgiziwden saqlanıw kerek. Texnologiyanı tańlawda onıń jańalıǵı emes, anıq oqıw tosıǵın azaytıw imkaniyatı baslı ólshem boladı.

Inklyuziv tálimdi rawajlandırıwdıń psixologiyalıq-pedagogikalıq mashqalaları óz-ara baylanıslı. Psixologiyalıq qáwipsizlik bolmaǵan ortalıqta beyimlestirilgen tapsırmanıń ózi jetkilikli emes; pedagogikalıq járdemsiz jaqsı qarım-qatnas ta bilim alıwdı tolıq támiyinlemeydi. Sonlıqtan oqıtıwshı kompetenciyası, logopedik qollap-quwatlaw, shańaraq penen birge islesiw hám qolaylı oqıw ortalıǵı bir sistema retinde joybarlanıwı kerek. Usınılǵan jumıs tártibin keyingi izertlewlerde oqıwshınıń qatnasıwı, kommunikativ belsendiligi hám oqıw nátiyjeleri boyınsha ámeliy tekseriw maqsetke muwapıq.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education: All means all. Paris: UNESCO, 2020. https://www.unesco.org/gem-report/en/publication/inclusion-and-education (Múráját etilgen sáne: 06.10.2026).

[2] UNICEF. Inclusive education. https://www.unicef.org/education/inclusive-education (Múráját etilgen sáne: 06.10.2026).

[3] CAST. Universal Design for Learning Guidelines, version 3.0. 2024. https://udlguidelines.cast.org/ (Múráját etilgen sáne: 06.10.2026).

Konferenciya maqalası QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380021

MEKTEPLERDE INKLYUZIV BILIM BERIWDI SHÓLKEMLESTIRIW JOLLARI.

Klishov Kadirbay Uzaqbaevich[a]

Annotaciya

Bul maqalada ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde inklyuziv bilim beriwdi shólkemlestiriwdiń mazmunı, tiykarǵı principleri hám nátiyjeli jolları sáwlelendirilgen. Inklyuziv bilim beriwdiń tiykarǵı maqseti hár qıylı bilim alıwǵa mútájlikleri bolǵan, sonıń ishinde, imkaniyatı sheklengen balalardıń basqa teńlesleri menen birgelikte sapalı bilim alıwın támiyinlewden ibarat. Maqalada mekteplerde inklyuziv ortalıq jaratıw, pedagoglardıń kásiplik kompetentligin arttırıw, bilimlendiriw procesin individual qatnas tiykarında shólkemlestiriw, ata-analar menen birge islesiw hám zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw máseleleri tallanadı.

Gilt sózler: inklyuziv bilim beriw, arnawlı bilim alıwǵa mútájlikleri, bolǵan balalar, ulıwma orta bilim beriw, individual qatnas, pedagog, bilim beriw ortalıǵı, sociallıq beyimlesiw, birge islesiw

a *QaraqalpaqstanRespublikasıpedagogikalıqsheberlikorayı, "Pedagogika, psixologiyahámtalimtexnologiyalarımetodikası", kafedrasıaǵaoqıtıwshısı*

Аннотация

В данной статье освещены содержание, основные принципы и эффективные пути организации инклюзивного образования в общеобразовательных школах. Основная цель инклюзивного образования заключается в обеспечении того, чтобы дети с различными образовательными потребностями, включая детей с ограниченными возможностями, получали качественное образование вместе со своими сверстниками. В статье анализируются вопросы создания инклюзивной среды в школах, повышения профессиональной компетентности педагогов, организации образовательного процесса на основе индивидуального подхода, сотрудничества с родителями и использования современных педагогических технологий.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, общее среднее образование, индивидуальный подход, педагог, образовательная среда, социальная адаптация, сотрудничество

Abstract

This article highlights the content, core principles, and effective ways to organize inclusive education in general education schools. The primary goal of inclusive education is to ensure that children with different educational needs, including children with disabilities, receive quality education alongside their peers. The article analyzes issues of creating an inclusive environment in schools, enhancing the professional competence of educators, organizing the educational process based on an individual approach, collaborating with parents, and utilizing modern pedagogical technologies.

Keywords: inclusive education, children with special educational needs, general secondary education, individual approach, educator, educational environment, social adaptation, cooperation

Búgingi kúnde bilimlendiriwsistemasınıńtiykarǵıwazıypalarınanbirihárbirbalanıńbilimalıwhuqıqıntámiyinlewhámonıń individual imkaniyatlarınrawajlandırıwdanibarat. Zamanagóyjámiyettebarlıqbalalar, olardıńfizikalıqyamasapsixologiyalıqimkaniyatları, sociallıqkelipshıǵıwıhámbasqa da ózgesheliklerineqaramastan, sapalıbilimalıwushınteńimkaniyatlarǵaiyebolıwızárúr.Usıkózqarastan, inklyuzivbilimlendiriwayrıqshaáhmiyetkeiye.

Inklyuzivbilimberiw - bulayrıqshabilimlendiriwmútájlikleribolǵanbalalardımúmkinshiligibolǵanınshaulıwmabilimlendiriwortalıǵınatartıw, olarushınzárúrsharayatlardıjaratıwhámbilimlendiriwprocesindeteńdeyqatnasıntámiyinlewgeqaratılǵankózqarasbolıptabıladı.

Mektepteinklyuzivbilimlendiriwdidurısshólkemlestiriwtekǵanaayrıqshabilimlendiriwmútájliklerineiyebolǵanoqıwshılardıńbilimalıwınaemes, al barlıqoqıwshılardamiyrim-shápáát, keńpeyillik, óz-arahúrmethámbirgeislesiwsıyaqlısociallıqpazıyletlerdińqáliplesiwinexızmetetedi.

Inklyuzivbilimberiwdińmazmunihámáhmiyeti.

Inklyuzivbilimberiwdińorayındabalashaxsıturadı.

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

Bundaoqıwshınıńimkaniyatları, zárúrliklerihámqızıǵıwshılıqlarıesapqaalınadı. Dástúriybilimberiwdebarlıqoqıwshılarǵabirdeytalaphámqatnasqollanılıwımúmkinbolsa, inklyuzivbilimberiwde individual qatnasqaúlkenitibarberiledi.

Inklyuzivbilimberiwdińáhmiyetliprincipleriненbiri - kemsitiwgejolqoymaw. Hárbiroqıwshımektepjámáátinińteńhuqıqlıaǵzasısıpatındaqabıletiliwikerek. Bunıńushınmekteptepsixologiyalıqjaqtanqolaylı, qáwipsizhámqollap-quwatlaytuǵınortalıqjaratılıwızárúr.

Mekteplerdeinklyuzivtálimdishólkemlestiriwjolları.

Birinshiden, mektepteqolaylıhámtosqınlıqlarsızbilimberiwortalıǵınjaratıwzárúr. Bunıńushınmektepimaratındapanduslar, arnawlıúskenelengensanitariyalıqxanalar, qolaylıháreketleniwimkaniyatlarıhámbasqa da zárúrsharayatlarjaratılıwıkerek. Klasslardaǵıúskeneler de oqıwshılardıń individual mútájliklerinebeyimlestiriliwimaqsetkemuwapıq.

Ekinshiden, oqıtıwshılardıńkásipliktayarlıǵınarttırıwáhmiyetliesaplanadı. Pedagoglarinklyuzivbilimlendiriwdińmazmunı, arnawlıpedagogikahámpsixologiya, individual bilimlendiriwqatnaslarıhámdifferencialbilimlendiriwmetodlarınjaqsıbiliwikerek. Bunıńushınoqıtıwshılarushınqánigeliginarttırıwkursları, seminarlarhámámeliysabaqlardıturaqlıshólkemlestiriwzárúr.

Úshinshiden, individual bilimlendiriwkózqarasınqollanıwinklyuzivbilimlendiriwdińáhmiyetlishártlerinenbiri. Oqıwshınıńbilimdárejesi, qábiletihámzárúrliginenkelipshıǵıp, tapsırmalardıńquramalılıǵı, bilimlendiriwqurallarıhámbahalawusıllarıbeyimlestiriliwimúmkin. Bundaoqıwshınıńkishijetiskenliklerin de xoshametlewonıńbilimgebolǵanqızıǵıwshılıǵınarttıradı.

Tórtinshiden, ata-analarmenennátiyjelibirgeislesiwdijolǵaqoyıwzárúr. Ata-analarbalanıńimkaniyatlarıhámmútájliklerinjaqsıbiletuǵınáhmiyetlisherikesaplanadı. Mekteppedagogları, psixologlarhámata-analarortasındaǵıturaqlıbaylanısoqıwshıushın individual rawajlanıwjolınbelgilewgejárdemberedi.

Besinshiden, mekteppsixologi, arnawlıpedagoghámbasqaqánigelermenenbirgeislesiwinklyuzivbilimberiwnátiyjeliliginarttıradı. Zárúrjaǵdaylardaoqıwshınıńrawajlanıwózgesheliklerińyrenilip, oǵanpedagogikalıqhámpsixologiyalıqjárdemkórsetiliwikerek.

Altınshıdan, zamanagóymálimleme-kommunikaciyatexnologiyalarınanpaydalanıwbilimalıwimkaniyatlarınkeńeytedi. Elektronsabaqlıqlar, audio hám video materiallar, interaktivbaǵdarlamalarhámbasqa da sanlıqurallarayırımoqıwshılardıńbilimlendiriwprocesindebelseneqatnasıwınajárdemberedi.

Jetinshiden, klassjámáátindeunamlısociallıqortalıqtıqáliplestiriwzárúr. Oqıwshılarǵabir-birinińózgesheliklerinhúrmetetiw, járdemberiwhámbirgelikteislewmádeniyatınúyretiwáhmiyetli. Toparlıqhámjuplıqtaǵıtapsırmalar, birgeliktegijoybarlarhámtárbiyalıqilajlarbuǵanunamlıtásirkórsetedi.

Muǵallimnińinklyuzivbilimberiwdegiroli

Inklyuzivbilimberiwdinátiyjelishólkemlestiriwdeoqıtıwshınıńrolioǵadaúlken. Pedagoghárbiroqıwshınıń individual ózgesheliklerinúyreniwi, onıńkúshlitáreplerinanıqlawıhámrawajlandırıwıkerek.

Oqıtıwshısabaqprocesindehártúrlimetodlardanpaydalanıwı, oqıwmateriallarınápiwayılastırıwıyakiqosımshakórgizbeliqurallardanpaydalanıwımúmkin. Eńáhmiyetlisi, oqıwshıǵa "qábiletsiz" yamasa "basqalardanarttaqalıwshı" sıpatındaemes, al rawajlanıwimkaniyatınaiyeshaxssıpatındamúnásibettebolıw.

Inklyuzivtálimnińkútilipatırǵannátiyjeleri

Inklyuzivbilimberiwdidurısshólkemlestiriwnátiyjesindeayrıqshabilimlendiriwmútájliklerineiyebolǵanbalalardıńbilimalıwimkaniyatlarıkeńeyedi, olardıńsociallıqbeyimlesiwijaqsılanadıhámerkinturmısqatayarlıǵıartadı.

Sonday-aq, basqaoqıwshılar da hárqıylıimkaniyathámmútájliklergeiyebolǵanteńleslerimenensóylesiwarqalıkeńpeyillik, miyrim-shápáát, awızbirshilikhámóz-arajárdemsıyaqlıunamlıpazıyletlerdiiyeleydi. Sol sebepliinklyuzivbilimlendiriwtekǵanaayırımoqıwshılarushınemes, al pútkilmektepjámáátiushınpaydalıbilimlendiriwmodeliesaplanadı.Juwmaqlapaytqanda, mekteplerdeinklyuzivbilimberiwdishólkemlestiriwzamanagóybilimlendiriwsistemasınıńáhmiyetlibaǵdarlarınanbiribolıpesaplanadı.Onıńnátiyjeliligimekteptiń-materiallıq-texnikalıqimkaniyatlarımenenbirqatarda, pedagoglardıńbilimhámkónlikpeleri, ata-analarmenenbirgeislesiw, psixologiyalıqortalıqhám de oqıwshılarǵa individual qatnasqatikkeleybaylanıslı.

Inklyuzivbilimlendiriwdijáne de rawajlandırıwushıntómendegiusınıslardıalǵaqoyıwmúmkin:

1. Mekteplerdebarlıqoqıwshılarushınqolaylıhámtosqınlıqlarsızbilimlendiriwortalıǵınjaratıw.
2. Pedagoglardıńinklyuzivbilimberiwboyınshabilimhámkompetenciyalarınturaqlıarttırıpbarıw.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] ÓzbekstanRespublikası. "Bilimlendiriwhaqqında"ǵıNızam. ÓRN-637-san, 2020-jıl 23-sentyabr.

[2] ÓzbekstanRespublikasıPrezidentinińbilimlendiriwhámtárbiyasistemasınrawajlandırıwǵabaylanıslıpármanhámqararları.

[3] ÓzbekstanRespublikasıMinistrlerKabinetinińinklyuzivbilimlendiriwdirawajlandırıwǵabaylanıslınormativlikhuqıqıyhújjetleri.

[4] UNESCO. Inclusion and Education: All Means All. Global Education Monitoring Report.

[5] UNICEF. Inklyuzivtálimboyinshametodikalıqmateriallar.

[6] Ayupova M.Y. Logopediya. - Tashkent: Ózbekstanfilosoflarımil liyjámiyetibaspası.

[7] Mektepkeshekemgihámmektepbilimlendiriwisistemasındainklyuzivbilimlendiriwdishólkemlestiriwgetiyislimet odikalıqqollanbalar.

Konferensiya maqolasi QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380023

OLIY TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MUAMMOLARI VA ULARNI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA HAL ETISH IMKONIYATLARI

E.O.SHUKUROV[a]

Annotatsiya

Maqolada oliy ta'limda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning asosiy pedagogik muammolari tahlil qilinib, ularni raqamli texnologiyalar asosida hal etishning metodik yo'nalishlari asoslangan. Universal dizayn tamoyillariga tayangan yondashuv taklif etilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, oliy ta'lim, raqamli texnologiyalar, universal dizayn, imkoniyati cheklangan talabalar, moslashuvchan o'qitish, raqamli kirish imkoniyati, pedagogik tayyorgarlik

∗ *Correspondence to: E.O.SHUKUROV. E-mail: shukurovelnur42@gmail.com*

a *Shahrisabz davlat pedagogika instituti, mustaqil izlanuvchi, kechki ta'lim bo'yicha dekan o'rinbosari, Shahrisabz, O'zbekiston*

Аннотация

В статье анализируются основные педагогические проблемы развития инклюзивного образования в вузе и обосновываются методические пути их решения на основе цифровых технологий. Предложен подход на принципах универсального дизайна обучения.

Ключевые слова: инклюзивное образование, высшее образование, цифровые технологии, универсальный дизайн обучения, студенты с ограниченными возможностями, адаптивное обучение, цифровая доступность, подготовка педагогов

Abstract

The article analyses the main pedagogical problems of developing inclusive education in higher education and substantiates methodological ways of solving them with digital technologies. An approach based on Universal Design for Learning is proposed.

Keywords: inclusive education, higher education, digital technologies, universal design for learning, students with disabilities, adaptive learning, digital accessibility, teacher preparation

1 KIRISH

Inklyuziv ta'lim har bir shaxsning, jumladan, imkoniyati cheklangan talabalarning sifatli ta'limga teng kirish huquqini ta'minlashni nazarda tutadi. O'zbekistonda oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, «Ta'lim to'g'risida»gi va «Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida»gi qonunlar ta'limning inklyuziv xarakterini mustahkamlashga xizmat qiladi [1–3]. Xalqaro hujjatlar – Salamanka bayonoti va Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya ham ta'limda kamsitmaslik va ishtirokni ta'minlash tamoyillarini belgilab bergan [4, 5].

Biroq me'yoriy asoslarning mavjudligi amaliyotda inklyuziyaning to'liq ta'minlanishini kafolatlamaydi. Tadqiqotlar oliy ta'limda inklyuziyaning asosiy to'siqlari sifatida o'quv jarayonining moslashuvchan emasligi, o'qituvchilarning tayyorgarligi yetarli emasligi va ijtimoiy-psixologik muhit bilan bog'liq muammolarni ko'rsatadi [6, 7]. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar o'quv materialini turli shaklda taqdim etish, individual yordam ko'rsatish va masofaviy ishtirokni ta'minlash orqali bu to'siqlarni kamaytirish imkonini beradi [9, 11]. Tadqiqotning maqsadi – oliy ta'limda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning pedagogik muammolarini aniqlash va ularni raqamli texnologiyalar asosida hal etishning metodik yo'nalishlarini asoslashdir.

2 METODLAR

Tadqiqot nazariy-konseptual dizaynda bajarildi. Ilmiy-pedagogik adabiyotlar, xalqaro hujjatlar va milliy me'yoriy-huquqiy asoslar mazmuniy va qiyosiy tahlil qilindi. Metodik yondashuv sifatida ta'limni universal loyihalash (Universal Design for Learning, UDL) konsepsiyasi [9, 10] va raqamli kirish imkoniyati standartlari [12] tanlandi. Tadqiqot jarayonida tizimli yon-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Table 1 – Pedagogik muammolar va ularni raqamli texnologiyalar asosida hal etish yo'nalishlari

Pedagogik muammo	Raqamli yechim	Metodik amalga oshirish	Natija
O'quv materiallarining universal emasligi	Ko'p shaklli kontent: matn, audio, video, subtitr	UDL asosida ma'ruza va topshiriqlarni qayta loyihalash	Bilimga teng kirish
Moslashuvchan baholash yo'qligi	LMS da muqobil topshiriq va test shakllari	Vaqt, format va javob usulini tanlash imkoni	Xolis baholash
Individual yordamning yetishmasligi	Adaptiv platforma, SI-yordamchi, onlayn konsultatsiya	Individual o'quv traektoriyasi va tezkor teskari aloqa	Shaxsiy yutuqlar
O'qituvchining metodik tayyorgarligi pastligi	Onlayn kurs, raqamli resurslar banki, hamkorlik platformasi	Inklyuziv kompetensiya moduli, tajriba almashinuvi	Kasbiy tayyorgarlik
Raqamli to'siqlar va ijtimoiy izolyatsiya	WCAG talablariga mos platformalar, onlayn hamjamiyat	Guruhli loyihalar, tengdosh yordami	Ishtirok va aloqa

dashuv, umumlashtirish, modellashtirish va pedagogik loyihalash metodlaridan foydalanildi.

Natijalar va muhokama

Tahlil oliy ta'limda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning beshta asosiy pedagogik muammosini ajratib ko'rsatish imkonini berdi. Birinchi muammo – o'quv materiallari va faoliyat shakllarining yagona, «o'rtacha talaba»ga mo'ljallanganligi; bu ko'rish, eshitish yoki harakatlanish imkoniyati cheklangan talabalar uchun axborotni qabul qilishda to'siq yaratadi. Ikkinchi muammo – baholash shakllarining bir xilligi, bunda talaba bilimi emas, balki javob berish usuli baholanib qoladi. Uchinchi muammo – individual yordam va tezkor teskari aloqaning yetishmasligi. To'rtinchi muammo – professor-o'qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasi va metodik tayyorgarligining pastligi [7, 8]. Beshinchi muammo – raqamli to'siqlar va ijtimoiy izolyatsiya xavfi: kirish imkoniyati talablariga javob bermaydigan platformalar o'zi inklyuziyaga to'siqqa aylanishi mumkin [11].

UDL konsepsiyasiga ko'ra, o'quv jarayoni uch tamoyil asosida loyihalanadi: axborotni taqdim etishning ko'p shakllari, faoliyat va ifodalashning ko'p usullari hamda jalb etishning ko'p yo'llari [9, 10]. Bu tamoyillar raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashganda har bir muammo uchun mos yechim shakllanadi (1-jadval).

Jadvaldan ko'rinadiki, raqamli texnologiyalar o'z-o'zidan emas, balki UDL tamoyillariga muvofiq pedagogik jihatdan asoslangan holda qo'llanganda samara beradi. Masalan, o'quv platformasida ma'ruza matni, audioyozuv va subtitrli video birgalikda joylashtirilsa, talaba o'ziga qulay shaklni tanlay oladi; topshiriqni yozma, og'zaki yoki loyiha shaklida topshirish imkoni esa baholashni xolis qiladi [9]. Adaptiv platformalar va sun'iy intellektga asoslangan yordamchi vositalar individual traektoriyani qo'llab-quvvatlaydi, biroq ularning ishonchliligi va ma'lumotlar xavfsizligi o'qituvchi nazoratida bo'lishi kerak.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, inklyuziv muhitni shakllantirish faqat texnik jihozlash masalasi emas. Birinchidan, o'qituvchining metodik kompetensiyasi hal qiluvchi omil bo'lib qoladi: onlayn kurslar, resurslar banki va tajriba almashinuvi platformalari asosida malaka oshirish tizimini yo'lga qo'yish zarur [8, 11]. Ikkinchidan, kirish imkoniyati talablarini (WCAG) rasmiy platformalar uchun majburiy mezon sifatida belgilash lozim [12]. Uchinchidan, inklyuziya imkoniyati cheklangan talabalar bilan chegaralanmaydi: ko'p shaklli kontent va moslashuvchan baholash barcha talabalar uchun foydalidir. Tadqiqotning cheklovi – taklif etilgan yondashuv nazariy xarakterga ega bo'lib, uni pedagogik eksperiment orqali empirik tasdiqlash kerak.

3 XULOSA

Oliy ta'limda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning asosiy pedagogik muammolari o'quv mazmuni va baholashning moslashuvchan emasligi, individual yordam yetishmasligi, o'qituvchilarning tayyorgarligi pastligi hamda raqamli va ijtimoiy to'siqlardir. Ularni hal etishda UDL tamoyillariga tayangan holda ko'p shaklli kontent, moslashuvchan baholash, adaptiv platformalar va kirish imkoniyatiga mos raqamli muhitdan foydalanish samarali yo'nalish hisoblanadi. Amaliy tavsiyalar: professor-o'qituvchilar uchun inklyuziv kompetensiya moduli joriy etish; LMS larda kirish imkoniyati mezonlarini belgilash; yondashuvni tanlangan fanlarda sinovdan o'tkazish. Keyingi tadqiqotlar modelning samaradorligini eksperimental baholashga qaratilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni.

[2] O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentyabr.

[3] O'zbekiston Respublikasining «Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida»gi Qonuni, O'RQ-641-son, 2020-yil 15-oktyabr.

[4] The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. – Paris: UNESCO, 1994. – 47 p.

[5] Convention on the Rights of Persons with Disabilities. – New York: United Nations, 2006.

[6] Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: CSIE, 2002. – 120 p.

[7] Moriña A. Inclusive education in higher education: challenges and opportunities // European Journal of Special Needs Education. – 2017. – Vol. 32, No. 1. – P. 3–17.

[8] Алёхина С.В., Алексеева М.Н., Агафонова Е.Л. Готовность педагогов к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования // Психологическая наука и образование. – 2011. – № 1. – С. 83–92.

[9] Rose D.H., Meyer A. Teaching Every Student in the Digital Age: Universal Design for Learning. – Alexandria: ASCD, 2002. – 216 p.

[10] CAST. Universal Design for Learning Guidelines version 2.2. – Wakefield, MA: CAST, 2018.

[11] Seale J. E-learning and Disability in Higher Education: Accessibility Research and Practice. – London: Routledge, 2014. – 232 p.

[12] W3C. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1. – W3C Recommendation, 2018.

Conference paper QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380027

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENHANCING INCLUSIVE EDUCATION: PEDAGOGICAL APPROACHES AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT

Tenelova Zamira Dauletbaevna[a]

Abstract

This article explores the transformative potential of Artificial Intelligence (AI) in fostering inclusive educational environments. It analyzes the psychological and pedagogical challenges faced by students with diverse learning needs and examines how AI-powered tools, such as adaptive learning platforms, text-to-speech technologies, and personalized feedback systems, can bridge educational gaps. Furthermore, the paper highlights the importance of socio-psychological support and teacher competence in implementing inclusive digital practices effectively.

Keywords: Inclusive education, Artificial Intelligence, assistive technologies, psychological support, pedagogical approaches, personalized learning, digital accessibility

a *English Language Teacher, School No. 12, Nukus City, Nukus, Uzbekistan*

Annotaciya

Bul maqalada inklyuziv bilimlendiriw ortalıǵın jaratıwda jasalma intellekt (JI) texnologiyalarınıń ornı hám imkaniyatları sáwlelenedi. Hár qıylı bilim alıw mútájliklerine iye bolǵan oqıwshılardıń psixologiyalıq-pedagogikalıq mashqalaları hám olardı saplastırıwda JI qurallarınıń áhmiyeti analizlenedi.

Gilt sózler: Inklyuziv bilimlendiriw, jasalma intellekt, járdemshi texnologiyalar, psixologiyalıq qollap-quwatlaw, pedagogikalıq qatnaslar, individual oqıtıw

Annotatsiya

Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim muhitini yaratishda sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining o'rni va imkoniyatlari yoritilgan. Turli xil ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilar duch keladigan psixologik-pedagogik muammolar hamda moslashuvchan ta'lim platformalari, matnni nutqga aylantirish texnologiyalari va individual qayta aloqa tizimlari kabi AI vositalarining ularni bartaraf etishdagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, inklyuziv raqamli amaliyotni samarali joriy etishda ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlash va o'qituvchi kompetensiyasiyasining ahamiyati ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, sun'iy intellekt, yordamchi texnologiyalar, psixologik qo'llab-quvvatlash, pedagogik yondashuvlar, individual o'qitish, raqamli qulaylik

Аннотация

В данной статье рассматривается потенциал искусственного интеллекта (ИИ) в создании инклюзивной образовательной среды. Анализируются психолого-педагогические проблемы, с которыми сталкиваются учащиеся с особыми образовательными потребностями, и роль инструментов ИИ (адаптивные учебные платформы, технологии синтеза речи, индивидуальная обратная связь) в их разрешении. Подчеркивается важность социально-психологической поддержки и профессиональной компетентности педагогов.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, искусственный интеллект, ассистивные технологии, психологическая поддержка, педагогические подходы, персонализированное обучение

0.1 INTRODUCTION

Every classroom is a unique ecosystem made up of learners with distinct personalities, tempos, and learning styles. In modern school practice, ensuring that education remains genuinely inclusive—reaching every single student regardless of their physical, cognitive, or linguistic background—is both a noble mission and a daily challenge. As an English language teacher in a secondary school, I frequently observe how traditional, one-size-fits-all teaching methods can unintentionally

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

leave certain children behind, especially those who require specialized pacing or psychological encouragement.

With the rapid emergence of Artificial Intelligence (AI) and modern digital technologies, new pedagogical horizons have opened up to address these longstanding obstacles. Far from replacing the human touch, intelligent educational tools offer practical mechanisms to bridge learning gaps, reduce classroom anxiety, and foster customizable learning environments where diverse students can build confidence and succeed academically.

2. Psychological and pedagogical challenges in inclusive education

Building a truly inclusive learning environment requires educators to analyze and systematically overcome both structural pedagogical barriers and delicate socio-psychological dynamics:

Heterogeneous Pacing and Curricular Rigidity: Standardized educational programs tend to operate at a fixed pace. This rigidity often results in frustration and disengagement for students with processing differences, while simultaneously failing to challenge fast-paced learners appropriately.

Communication and Expressive Barriers: Students facing speech impairments, auditory processing differences, or second-language barriers often find fast-paced oral participation intimidating, leading to voluntary silence and reduced participation.

Socio-Psychological Stigmatization: The fear of making mistakes in front of peers frequently leads to academic withdrawal and diminished self-worth among learners with special educational needs, creating an invisible emotional barrier to learning.

0.2 AI-POWERED SOLUTIONS FOR INCLUSIVE LEARNING

Integrating artificial intelligence into inclusive teaching practices offers dynamic solutions that directly target individual learning needs while honoring student dignity:

1. Adaptive and Personalized Learning Frameworks: AI-driven learning algorithms dynamically evaluate a student's performance, track error patterns, and continuously recalibrate task difficulty. This ensures that every learner receives scaffolding suited to their current readiness level.

2. Assistive Technologies for Multi-Sensory Engagement: Tools such as automated speech-to-text, real-time closed captioning, AI screen readers, and interactive translation applications grant students with visual, hearing, or language difficulties direct access to core curriculum materials.

3. Low-Anxiety Language Practice Environments: In foreign language acquisition, AI-powered conversational bots and automated pronunciation coaches offer a safe, non-judgmental space for students to practice speaking and grammar at their own speed, significantly lowering affective filters.

4. Early Identification of Socio-Psychological Needs: By tracking subtle trends in student engagement and completion rates, intelligent learning systems help educators identify struggling students early and provide targeted encouragement.

0.3 THE ROLE OF THE EDUCATOR AND STRATEGIC RECOMMENDATIONS

While technological tools provide vital support, human empathy and pedagogical judgment remain the centerpiece of true inclusion. AI should be viewed as an empowering teaching assistant rather than a replacement for teacher-student relationships.

To implement AI effectively within inclusive secondary school environments, the following strategic actions are recommended:

Targeted Professional Development: Schools should organize practical workshops focusing on the ethical use of assistive technology and effective digital lesson design for inclusive classrooms.

Balancing Digital Tools with Social Interaction: Digital practice must be balanced with peer-to-peer group tasks to ensure students build essential social skills and collaborative competencies.

Collaborative Support Networks: Subject teachers, special education experts, and school psychologists should regularly review AI-generated learning insights together to craft holistic support plans for students.

0.4 CONCLUSION

The thoughtful integration of Artificial Intelligence into inclusive education opens up powerful possibilities to dissolve historical learning barriers. By harmonizing intelligent assistive tools with empathetic, human-centered teaching, educators can construct supportive learning environments where every student, regardless of individual challenges, feels valued, confident, and equipped to achieve their full academic potential.

REFERENCES

[1] Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. British Educational Research Journal, 37(5), 813-828.

[2] Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence In Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Center for Curriculum Redesign.

[3] Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education. Pearson.

[4] UNESCO. (2021). AI and education: Guidance for policy-makers. UNESCO Publishing.

[5] Xudayqulov, A.E. (2020). Rus va o'zbek rasmiy hujjatlarida inglizcha o'zlashmalar. Filol. fan. b. fals. d-ri (PhD) diss. avtoref. Toshkent.

Konferenciya maqalası QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380029

TÁRBIYA PÁNIN OQITIWDA OQÍWSHÍLARDÍŃ DIVERGENT HÁM KONVERGENT PIKIRLEWIN RAWAJLANDIRIW MÁSELELERI

Tleumuratova N.M[a]

Annotaciya

Maqalada Tárbiya páni sabaqlarında oqıwshılardıń divergent hám konvergent pikirlew qábiletlerin rawajlandırıwdıń pedagogikalıq múmkinshilikleri haqqında sóz etiledi. Divergent pikirlewdi rawajlandırıw arqalı oqıwshılardıń bir mashqalaǵa birneshe kózqarastan qarawı, túrli ideyalar usınıwı hám standart emes sheshimler tabıwı, al konvergent pikirlew arqalı usınılǵan variantlardı analizlew, salıstırıw, dáliller menen bahalaw hám eń maqul sheshimdi tańlawı támiyinlenedi. Maqalada «Aqılıy húјim», «Pikirlewdiń altı qalpaǵı», Keys-stadi, «Liderler rotaciyası», kreativ tapsırmalar hám joybar iskerligi sıyaqlı metodlardı Tárbiya sabaqlarında qollanıw usılları hám úlgileri beriledi.

Gilt sózler: Tárbiya, divergent pikirlew, konvergent pikirlew, kritikalıq pikirlew, kreativlik, aqılıy húјim, «Altı qalpaq», keys, joybar, liderler rotaciyası

a *Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik orayı, Social-ekonomikalıq pánler metodikası kafedrası w.w.a. docenti, Nókis, Ozbekistan*

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические возможности развития способностей учащихся к дивергентному и конвергентному мышлению на уроках предмета «Воспитание». Развитие дивергентного мышления обеспечивает способность учащихся рассматривать одну проблему с разных точек зрения, предлагать различные идеи и находить нестандартные решения, тогда как конвергентное мышление способствует анализу и сравнению предложенных вариантов, их оценке на основе доказательств и выбору наиболее оптимального решения. В статье представлены способы и примеры применения на уроках предмета «Воспитание» таких методов, как «Мозговой штурм», «Шесть шляп мышления», кейс-стади, «Ротация лидеров», творческие задания и проектная деятельность.

Ключевые слова: Воспитание, дивергентное мышление, конвергентное мышление, критическое мышление, креативность, мозговой штурм, «Шесть шляп мышления», кейс-стади, проектная деятельность, ротация лидеров

Abstract

The article discusses the pedagogical potential of developing students' divergent and convergent thinking skills in "Tarbiya" (Education) lessons. The development of divergent thinking enables students to approach a problem from different perspectives, generate various ideas, and find nonstandard solutions, while convergent thinking contributes to analyzing and comparing the proposed alternatives, evaluating them based on evidence, and selecting the most appropriate solution. The article presents methods and examples of applying such approaches as "Brainstorming," "Six Thinking Hats," case study, "Leader Rotation," creative tasks, and project-based activities in "Tarbiya" lessons.

Keywords: Tarbiya (Education), divergent thinking, convergent thinking, critical thinking, creativity, brainstorming, "Six Thinking Hats", case study, project-based activity, leader rotation

Búgingi kúnde bilimlendiriwdiń tiykarǵı talaplarınıń biri – oqıwshılardıń tayar maǵlıwmatlardı ózlestiriwi menen sheklenbey, óz pikirin erkin bildiriwi, mashqalalardı hár túrli kózqarastan analizley alıwı, óz qarasların dáliller tiykarında tiykarlawı hám tiyisli qararlardı óz betinshe qabıl etiwin támiyinleytuǵın intellektual qábiletlerin rawajlandırıw. Bul wazıypanı ámelge asırıwda Tárbiya páni ayrıqsha múmkinshiliklerge iye.

Tárbiya sabaqlarında turmıslıq jaǵdaylar, adamlar arasındaǵı qatnaslar, juwapkershilik, ádep-ikramlılıq, qarar qabıllaw, jámiyetlik máseleler sıyaqlı mazmunlar menen islew oqıwshıdan tek bilimdi qayta aytıwdı emes, al pikirlewdi, bahalawdı hám óz poziciyasın bildiriwdi talap etedi. Bunday oqıw jaǵdayları oqıwshınıń mashqalanı tek bir tárepten emes, al hár túrli kózqarastan qarap kóriwine, múmkin bolǵan variantlardı

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

izlewge hám olardıń nátiyjelerin aldın ala bahalawına múmkinshilik beredi. Sonıń menen birge, usı processte oqıwshı óz pikirin dáliller menen tiykarlaw, basqalardıń pikirlerin tıńlaw hám túrli usınıslardı salıstırıw arqalı óz qararınıń tiykarın anıqlaydı.

Sol sebepli, divergent hám konvergent pikirlewdiń óz-ara baylanısta rawajlandırılıwı Tárbiya sabaqlarınıń mazmunın oqıwshınıń belsendi intellektual iskerligi menen baylanıstırıwǵa jaǵday jaratadı. Divergent pikirlew bir mashqala yamasa jaǵdayǵa birneshe kóz-qarastan qarap, kóplegen ideya hám sheshimlerdi islep shıǵıwǵa baǵdarlansa, konvergent pikirlew usı variantlardı analizlew, salıstırıw hám eń maqul bolǵan sheshimdi tańlawǵa baǵdarlanadı.

Solay etip, Tárbiya sabaǵında bul eki pikirlew túrin bir-birinen bólek emes, izbe-iz hám óz-ara baylanısta qollanıw oqıwshınıń analitikalıq hám kreativ pikirlew múmkinshiliklerin keńeytedi.

Divergent pikirlewdiń tiykarǵı ózgesheligi - bir sorawǵa birden-bir juwap izlew emes, al birneshe ideya, variant yamasa sheshim usınıw. Bunda oqıwshınıń tez pikirlewi, ózgeshe ideyalar usınıwı, standart qáliplerden tısqarı sheshimlerdi oylap tabıwı áhmiyetli.

Konvergent pikirlewde bolsa, oqıwshı bar maǵlıwmatlardı sistemalastıradı, dálillerdi salıstıradı hám belgili kriteriyler tiykarında eń maqul sheshimdi anıqlaydı.

Mısalı, «Mektepte oquwshılar arasında óz-ara húrmetti qalay bekkemlewge boladı?» degen mashqala qoyılsa:

1-basqısh - divergent pikirlew: oqıwshılar múmkin bolǵan barlıq ideyalardı usınadı.

2-basqısh - kritikalıq pikirlew: usınılǵan ideyalardıń mazmunı, dálilliligi hám ámelge asıw múmkinshiligi qarastırıladı.

3-basqısh - konvergent pikirlew: eń nátiyjeli birneshe usınıs tańlanıp, ulıwmalıq qarar islep shıǵıladı.

Demek, «kóplegen ideya → analiz → salıstırıw → tańlaw → juwmaq» izbe-izligi oqıwshınıń pikirlew procesin sistemalı túrde rawajlandırıwǵa xızmet etedi.

Bul izbe-izlilikti támiyinlew ushın Tárbiya sabaqlarında oqıwshılardıń túrli pikirlew operaciyaların bir izge túsiretuǵın interaktiv metodlardan maqsetli túrde paydalanıw zárúr. Ásirese, oqıwshını aldı menen mashqalaǵa baylanıslı múmkin bolǵan ideyalardı erkin usınıwǵa, keyin olardı analizlew hám salıstırıwǵa, dáliller tiykarında bahalawǵa hám eń maqul bolǵan sheshimdi tańlawǵa baǵdarlaytuǵın metodlar divergent hám konvergent pikirlewdi óz-ara baylanısta rawajlandırıwǵa múmkinshilik beredi. Sol sebepli Tárbiya sabaqlarında qollanılatuǵın metodlardıń mazmunı, maqseti hám ámelge asırıw basqıshlarına ayrıqsha itibar beriw áhmiyetli.

«Aqılıy húјim» metodı. «Aqılıy húјim» divergent pikirlewdi rawajlandırıwǵa baǵdarlanǵan nátiyjeli metodlardan biri. Onıń tiykarǵı ózgesheligi - oqıwshılarǵa belgili bir mashqala boyınsha múmkin bolǵan qálegen ideyaların erkin usınıwǵa múmkinshilik beriw. Ideyalar birinshi basqıshta bahalanbaydı.

Qollanıw instrukciyası:

1-basqısh. Mashqalanı qoyıw. Oqıtıwshı Tárbiya mazmunına baylanıslı anıq mashqalanı usınadı.

2-basqısh. Ideyalar generaciyası. Oqıwshılar 2–3 minut ishinde mashqalanı sheshiwdiń múmkin bolǵan variantların aytadı.

3-basqısh. Ideyalardı jazıp barıw. Barlıq ideyalar doskaǵa jazıladı. Bul basqıshta «bul durıs emes», «bul múmkin emes» sıyaqlı bahalawlarǵa jol qoyılmaydı.

4-basqısh. Ideyalardı toparlaw. Mazmunı jaqın usınıslar bir toparǵa biriktiriledi.

5-basqısh. Konvergent analiz. Oqıwshılar usınıslardı nátiyjeliligi, ámelge asıw múmkinshiligi hám kútiletuǵın nátiyjesi boyınsha bahalaydı.

6-basqısh. Juwmaq. Topar eń maqul dep esaplaǵan sheshimdi dáliller menen qorǵaydı.

Úlgi tapsırma: «Mektepte bulingtiń (kemsitiw) aldın alıw ushın qanday is-ilajlar usınıs ete alasız?»

Oqıwshılar múmkin bolǵan barlıq ideyalardı usınadı. Keyin olar ishinen eń áhmiyetli hám ámelge asıwı múmkin bolǵan usınıslar tańlanadı.

Bul jerde birinshi basqıshta divergent, al ekinshi basqıshta konvergent pikirlew belsendi boladı.

«Pikirlewdiń altı qalpaǵı» metodı. Edward de Bononıń «Pikirlewdiń altı qalpaǵı» metodi bir mashqalanı túrli poziciyalardan qarap shıǵıwǵa múmkinshilik beredi. Bul metodtı Tárbiya sabaǵında oqıwshılardıń túrli pikirlerdi salıstırıwı hám óz qarasın tiykarlawı ushın qollanıw múmkin.

Qollanıw instrukciyası: Oqıtıwshı bir mashqalanı tańlaydı hám hár bir «qalpaq» belgili bir pikirlew poziciyasın bildiredi.

Aq qalpaq — faktler hám anıq maǵlıwmatlar.

Qızıl qalpaq — sezim, emociya hám jeke qatnas.

Qara qalpaq — qáwip, kemshilik hám bolıwı múmkin bolǵan keri aqıbetler.

Sarı qalpaq — jaqsı tárepler hám paydalar.

Jasıl qalpaq — jańa, kreativ hám standart emes ideyalar.

Kók qalpaq — pikirlerdi sistemalastırıw, ulıwmalastırıw hám juwmaq shıǵarıw.

Úlgi: Mashqala: «Social tarmaqlardan oqıwshılardıń paydalanıwı: paydalıma yamasa zıyanlıma?»

Oqıwshılar:

Aq qalpaqta - faktlerdi keltiredi; Qızıl qalpaqta - óz sezimlerin bildiredi; Qara qalpaqta - zıyanlı tárepлerin anıqlaydı; Sarı qalpaqta - paydalı tárepлerin kórsetedi; Jasıl qalpaqta - máselege baylanıslı jańa sheshimler usınadı;Kók qalpaqta - barlıq pikirlerdi ulıwmalastırıp, juwmaq shıǵaradı.

Bul metodta divergent pikirlew ásirese jasıl qalpaqta, al konvergent pikirlew kók qalpaqta anıq kórinedi.

«Liderler rotaciyası» metodı. Bul metod toparlıq jumıstı shólkemlestiriw, hár bir oqıwshınıń pikirin esitw, liderlik hám juwapkershilikti qáliplestiriw menen birge, divergent hám konvergent pikirlewdi rawajlandırıwǵa baǵdarlanadı.

Qollanıw instrukciyası:

1. Klass 4-5 oqıwshıdan ibarat toparlarǵa bólinedi.
2. Hár bir toparǵa tarbiyalıq mashqala beriledi.
3. Birinshi oqıwshı topar lideri boladı.
4. Lider topar aǵzalarınıń pikirlerin tıńlaydı hám jumıstı shólkemlestiredi.
5. Belgili waqıttan keyin liderlik keyingi oqıwshıǵa beriledi.

6. Hár bir oqıwshı lider bolıp kóriwi tiyis.
7. Sońında topar ortaq pikirin usınadı.

Úlgi tapsırma: «Mektepte ekologiyalıq mádeniyattı qalay rawajlandırıwǵa boladı?»

Hár bir lider topar aǵzalarınan ideyalar jıynaydı. Keyin olar birgelikte usınıslardı toparlaydı hám eń áhmiyetlilerin tańlaydı.

Bul metod erkin pikir bildiriwdi, basqalardı tıńlawdı, pikirlerdi birlestiriwdi hám birden bir qararǵa keliwdi támiyinleydi.

Tárbiya páni oqıwshılardıń pikirlew qábiletlerin rawajlandırıw ushın keń múmkinshiliklerge iye. Ásirese, divergent hám konvergent pikirlewdi izbe-iz qollanıw oqıwshınıń bir mashqalaǵa birneshe kózqarastan qarawına, jańa ideyalar usınıwına, usı ideyalardı dáliller tiykarında analizlew hám eń maqul sheshimdi tańlawına jaǵday jaratadı.

Usınılǵan «Aqılıy húJim», «Pikirlewdiń altı qalpaǵı», «Liderler rotaciyası» metodları tek metodlardıń atı retinde emes, al anıq instrukciya, tapsırma hám kútiletuǵın pikirlew nátiyjesi menen qollanılǵanda joqarı nátiyje beredi. Bul metodlardıń ózgesheligi - oqıwshını tayar juwaptı qabıl etiwden óz ideyasın jaratıw, onı analizlew, dálillew hám qarar qabıllawǵa alıp keliwinen ibarat.

Sonday-aq, divergent pikirlewde payda bolǵan kóplegen ideyalardı konvergent pikirlew arqalı tańlaw oqıwshınıń analitikalıq qábiletlerin de bekkemleydi. Sol sebepli, Tárbiya sabaqlarında «kóplegen variant → analiz → salıstırıw → bahalaw → eń maqul sheshim → refleksiya» modelinen paydalanıw oqıwshılardıń pikirlew mádeniyatın rawajlandırıwdıń nátiyjeli jollarınıń biri bolıp tabıladı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] De Bono E. Six Thinking Hats. – London: Penguin Books, 2000. – 192 p.2. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1967. – 538 p.3. Facione P.A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. – Millbrae, CA: Insight Assessment, 2015. – 30 p.

Konferenciya maqalası QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380031

INDUKTIV HÁM DEDUKTIV JUWMAQ SHIǴARIW ARQALI OQÍWSHÍLARDÍŃ ANALITIKALÍQ PIKIRLEWIN RAWAJLANDÍRÍW

Tleumuratova N.M.[a]

Annotaciya

Bul maqalada Tárbiya páni sabaqlarında oqıwshılardıń analitikalıq pikirlewin rawajlandırıwda induktiv hám deduktiv juwmaq shıǵarıwdıń didaktikalıq múmkinshilikleri kórip shıǵıladı. Analitikalıq pikirlewdiń qáliplesiwi oqıwshınıń maǵlıwmatlardı izlew, olardı salıstırıw, analizlew, jeke jaǵdaylar arasındaǵı baylanıslardı anıqlaw hám sol tiykarda jańa juwmaqlarǵa keliwi menen baylanıslı. Usı tárepten induktiv pikirlew jeke baqlawlar hám jaǵdaylardan ulıwma nızamlıqtı anıqlawǵa, deduktiv pikirlew bolsa ulıwma qaǵıyda hám principlerden kelip shıǵıp, jeke jaǵdaylar boyınsha logikalıq juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlanadı. Maqalada bul eki pikirlew usılınıń óz-ara baylanısı hám Tárbiya sabaqlarında oqıwshılardıń maǵlıwmat penen islesiw, dálillerdi bahalaw, mashqalanı analizlew hám tiyisli sheshimge keliw kónlikpelerin rawajlandırıwdaǵı áhmiyeti ashıp beriledi.

Gilt sózler: Analitikalıq pikirlew, induktiv pikirlew, deduktiv pikirlew, juwmaq shıǵarıw, analizlew, salıstırıw, ulıwmalastırıw, logikalıq pikirlew, mashqala sheshiw, jańa bilim

a *Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik orayı, Social-ekonomikalıq pánler metodikası kafedrası w.w.a. docenti., Nókis, Ozbekistan*

Аннотация

В статье рассматриваются дидактические возможности индуктивного и дедуктивного умозаключения в развитии аналитического мышления учащихся на уроках предмета «Воспитание». Формирование аналитического мышления связано с поиском информации, её сопоставлением и анализом, выявлением взаимосвязей между отдельными ситуациями и формулированием на этой основе новых выводов. В данном контексте индуктивное мышление направлено на выявление общих закономерностей на основе отдельных наблюдений и ситуаций, тогда как дедуктивное мышление предполагает формулирование логических выводов относительно конкретных ситуаций на основе общих правил и принципов. В статье раскрывается взаимосвязь данных способов мышления и их значение в развитии у учащихся навыков работы с информацией, оценки доказательств, анализа проблемных ситуаций и принятия обоснованных решений на уроках «Воспитание».

Ключевые слова: Аналитическое мышление, индуктивное мышление, дедуктивное мышление, умозаключение, анализ, сравнение, обобщение, логическое мышление, решение проблем, новое знание

Abstract

The article examines the didactic potential of inductive and deductive reasoning in developing students' analytical thinking in Tarbiya lessons. The formation of analytical thinking is associated with searching for information, comparing and analyzing it, identifying relationships between individual situations, and drawing new conclusions on this basis. In this context, inductive thinking is aimed at identifying general patterns based on individual observations and situations, whereas deductive thinking involves drawing logical conclusions about specific situations based on general rules and principles. The article highlights the interrelationship between these two modes of reasoning and their importance in developing students' skills in working with information, evaluating evidence, analyzing problematic situations, and making appropriate decisions in Tarbiya lessons.

Keywords: Analytical thinking, inductive thinking, deductive thinking, reasoning, analysis, comparison, generalization, logical thinking, problem-solving, new knowledge

Házirgi bilimlendiriw processinde oqıwshınıń tek tayar bilimlerdi ózlestiriwi jetkilikli emes. Bilimlendiriwdiń áhmiyetli wazıypalarınıń biri – oqıwshınıń óz pikirin qáliplestiriwi, maǵlıwmatlardı óz betinshe analizlewi, túrli jaǵdaylardı salıstırıwı hám alınǵan maǵlıwmatlar tiykarında tiyisli juwmaqqa keliwin támiyinlew. Jańa bilimlerdiń qáliplesiwi jańa múmkinshiliklerdi ashıw, mashqalalarǵa sheshim tabıw hám bilimlerdi ámelde qollanıw menen tıǵız baylanıslı.

Tárbiya páni bul process ushın ózine tán pedagogikalıq múmkinshiliklerge iye. Sebebi tárbiya mazmu-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

nında turmıslıq jaǵdaylar, sociallıq qatnaslar, insanıylıq qádiriyatları, minez-qulıq hám juwapkershilik penen baylanıslı máseleler keń orın aladı. Bunday mazmun oqıwshıdan tek yadlawdı emes, al jaǵdaydı túsiniwdi, dálillerdi salıstırıwdı hám óz pikirin tiykarlandırıwdı talap etedi.

Usı sebepli Tárbiya sabaqlarında induktiv hám deduktiv juwmaq shıǵarıwdı maqsetli túrde qollanıw oqıwshılardıń analitikalıq pikirlew kónlikpelerin rawajlandırıwdıń nátiyjeli baǵıtlarınıń biri bolıp tabıladı.

Induktiv pikirlew jeke jaǵdaylar, baqlawlar yamasa faktlerdi úyreniw arqalı ulıwma juwmaq shıǵarıwǵa tiykarlanǵan logikalıq process. Bunda pikirlew jeke faktlerden baslanıp, olardıń arasındaǵı uqsaslıq hám nızamlıqlıqlar anıqlanadı hám sonıń tiykarında ulıwma pikir qáliplesedi.

Bul usıldıń ózine tán tárepi – oqıwshı tayın juwmaqtı qabıllamaydı, al juwmaqtı ózi qáliplestiriwge háreket etedi. Mısalı, birneshe baqlaw nátiyjelerin salıstırıw arqalı belgili bir nızamlılıqtı anıqlawǵa umtıladı. Demek, induktiv pikirlewde baqlaw – maǵlıwmatlardı salıstırıw – analizlew – ulıwmalastırıw – juwmaq sıyaqlı izbe-izlik júzege keledi.

Induktiv juwmaq shıǵarıwdıń ózine tán ózgesheligi – ulıwmalastırıw nátiyjesiniń hár waqıt da absolyut durıs bolıwına kepillik bermewi. Oqıwshı birneshe ayırım jaǵdaylardı baqlaw, salıstırıw hám analizlew arqalı ulıwma juwmaqqa keledi. Biraq jańa maǵlıwmatlardıń payda bolıwı aldınǵı juwmaqtıń qayta qarap shıǵılıwın talap etiwi múmkin. Mısalı, birneshe aqquwdıń aq reńde ekenligin baqlaw tiykarında «barlıq aqquwlar aq reńde» degen juwmaqqa keliw múmkin. Keyin qara aqquwdıń da bar ekenligi anıqlansa, bul ulıwmalastırıwdı qayta bahalaw zárúr boladı. Demek, induktiv pikirlew oqıwshıda tek juwmaq shıǵarıw qábiletin emes, al óz pikiriniń dálilligin tekseriw, jańa maǵlıwmatlar tiykarında juwmaqtı qayta bahalaw hám qátelikti tanıw kónlikpelerin de qáliplestiredi.

Induktiv pikirlewdiń bilimlendiriwdegi qunlı tárepi – jańa bilimlerdi ashıwǵa, gipotezalar jaratıwǵa hám teoriyalıq pikirlerdi rawajlandırıwǵa múmkinshilik beriwi bolıp tabıladı. Kóp sanlı maǵlıwmatlardı analizlew arqalı oqıwshı keńirek juwmaqqa kele aladı. Bunnan tısqarı, induktiv qatnas real hádiyselerdi túsiniwde hám olardaǵı nızamlıqlıqlardı anıqlawda ámeliy áhmiyetke iye.

Deduktiv pikirlew, kerisinshe, ulıwma qaǵıyda yamasa principten jeke jaǵdayǵa qaray baǵdarlanadı. Yaǵnıy oqıwshı aldınnan belgili bolǵan qaǵıydanı yamasa principti konkret jaǵdayǵa qollanıp, onıń tiykarında juwmaq shıǵaradı.

Deduktiv pikirlewdiń tiykarǵı ózgesheligi – juwmaqtıń logikalıq tiykarǵa iye bolıwı. Eger baslanǵısh qaǵıyda durıs qabıl etilgen bolsa hám pikirlew izbe-iz logikalıq túrde alıp barılsa, jeke jaǵday boyınsha shıǵarılǵan juwmaq ta isenimli boladı.

Tárbiya sabaqlarında bul usıldı oqıwshılarǵa belgili bir qaǵıydanı turmıslıq yamasa sociallıq jaǵdaylarǵa qollanıw arqalı úyretiw múmkin. Mısalı, jámáátte juwapkershilikli qatnasqa tiyisli ulıwma qaǵıyda belgili bolǵannan keyin, oqıwshı onı konkret jaǵdayǵa qollanıp, qanday hárekettiń juwapkershilikli bolıwın anıqlaydı.

Dedukciyanıń jáne bir áhmiyetli tárepi – dálillerdi analizlew hám mashqalalardı sistemalı túrde sheshiwge járdem beriwinde. Bul oqıwshınıń tek «durıs juwmaq» tabıwın emes, al sol juwmaqqa qanday logikalıq jol menen kelgenin túsindiriwin de talap etedi.

Induktiv hám deduktiv pikirlewdi bir-birine qarama-qarsı qoyıw durıs emes. Olar bir-birin tolıqtıratuǵın pikirlew usılları bolıp, birgelikte jańa bilimlerdi ózlestiriw hám mashqalalardı sheshiw processin kúsheytiwi múmkin.

Induktiv pikirlew arqalı oqıwshı jeke faktlerden ulıwma pikirge kóteriledi. Deduktiv pikirlewde bolsa ulıwma pikirden jeke jaǵdayǵa qaytadı. Bunday eki baǵıttıń izbe-iz qollanılıwı oqıwshınıń pikirlew processin tolıqraq etedi.

Mısalı, Tárbiya sabaǵında belgili bir sociallıq jaǵdayǵa baylanıslı birneshe mısal beriledi. Oqıwshılar olardı salıstırıp, ortaq belgilerin anıqlaydı hám ulıwma juwmaq shıǵaradı. Bul – induktiv basqısh. Keyin shıǵarılǵan ulıwma qaǵıydanı jańa, ele ushıraspaǵan jaǵdayǵa qollanıp kórse, bul – deduktiv basqısh. Solay etip, bir sabaqtıń ózinde eki túrli logikalıq baǵıt óz-ara baylanısadı.

Bul qatnas oqıwshınıń maǵlıwmatlardı tek qabıllawshı emes, al olardı qayta islewshi, salıstırıwshı, dálillewshi hám jańa juwmaq shıǵarıwshı subekt retinde qatnasıwına jol ashadı.

Tárbiya páni mazmunındaǵı jaǵdaylardı analizlewde induktiv hám deduktiv pikirlewdi maqsetli túrde birlestiriw múmkin. Bunda oqıwshılarǵa birinshi náwbette túrli maǵlıwmatlar usınılıp, olardı toplaw, salıstırıw hám analizlew tapsırılmaları beriledi.

Bunday tapsırmalar oqıwshıdan:

1. faktlerdi ajıratıwdı;
2. maǵlıwmatlardı salıstırıwdı;
3. uqsas hám parıqlı táreplerdi anıqlawdı;
4. sebep hám nátiyje baylanısların kóriwdi;
5. dálillerge súyengen halda pikir bildiriwdi;
6. óz juwmaǵın tiykarlandırıwdı talap etedi.

Juwmaq shıǵarıwdıń ózi pikirlewdiń ayrıqsha forması bolıp, bir yamasa birneshe aldınǵı juwmaqtan jańa juwmaq alıwdı bildiredi. Mısalı, «barlıq kepterler – qus», «barlıq quslar – haywan» degen eki pikirden «barlıq kepterler – haywan» degen jańa juwmaq alınadı.

Demek, oqıwshınıń analitikalıq pikirlewi tek maǵlıwmatlardı bólek-bólek ózlestiriw menen emes, al olardıń arasındaǵı logikalıq baylanıstı anıqlaw hám tiyisli juwmaq shıǵarıw menen de belgilenedi.

Induktiv hám deduktiv juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlanǵan tapsırmalar oqıwshınıń sabaqqa belsendi qatnasıwına jaǵday jaratadı. Oqıwshı tayın juwmaqtı kútip otırmay, maǵlıwmat penen ózi islesedi, óz pikirin qáliplestiredi hám onı dáliller menen bekkemlewge háreket etedi.

Ásirese, induktiv usıl oqıwshınıń baqlawshılıǵın, analizlew hám ulıwmalastırıw qábiletlerin iske túsirse, deduktiv usıl anıqlanǵan qaǵıydalardı konkret jaǵdaylarda qollanıw, dálillerdi tekseriw hám logikalıq juwmaq shıǵarıw kónlikpelerin jetilistiredi. Bul eki baǵıttıń birligi analitikalıq pikirlewdiń izbe-iz rawajlanıwına xızmet etedi.

Juwmaqlap aytqanda, Tárbiya sabaqlarında induktiv hám deduktiv juwmaq shıǵarıwdı maqsetli qollanıw oqıwshılardıń analitikalıq pikirlew mádeniyatın rawajlandırıw ushın áhmiyetli didaktikalıq múmkinshiliklerdi ashıp beredi. Induktiv pikirlew jeke jaǵdaylar hám baqlawlar tiykarında ulıwma nızamlıqlardı anıqlawǵa, deduktiv pikirlew bolsa ulıwma qaǵıydalardı konkret jaǵdaylar menen baylanıstırıp, logikalıq juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlanadı.

Eń áhmiyetlisi, bul eki pikirlew túri bir-birin tolıqtırǵan halda qollanılǵanda oqıwshınıń maǵlıwmatlardı jıynaw, salıstırıw, analizlew, ulıwmalastırıw, dálillew hám sheshimge keliw processi izbe-iz túrde qáliplesedi. Sol sebepli Tárbiya páni sabaqlarında oqıwshılarǵa tek tayın qaǵıydalardı úyretiw menen sheklenbey, olardı faktler hám jaǵdaylar tiykarında óz betinshe juwmaq shıǵarıwǵa, al alınǵan ulıwma juwmaqlardı jańa jaǵdaylarda qollanıwǵa baǵdarlaw maqsetke muwapıq.

Bunday pedagogikalıq qatnas oqıwshınıń bilimdi mexanikalıq túrde yadlawınan onı bilimdi analizlew, túsindiriw, tiykarlandırıw hám ámelde qollanıw dárejesine ótiwine járdem beredi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Гетманова А.Д. Логика: учебник для студентов высших учебных заведений. — М.: Омега-Л, 2007. — 416 с.

[2] Ивин А.А. Логика: учебник. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Гардарики, 2004. — 352 с.

[3] Кириллов В.И., Старченко А.А. Логика: учебник для юридических вузов. — 6-е изд., стер. — М.: Высшее образование, 2008. — 240 с.

Konferensiya maqolasi QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380033

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA XALQARO PEDAGOGIK TAJRIBANI ADAPTATSIYA QILISH ZARURATI

V.A.ABDULLAYEVA[a]

Annotatsiya

Tezisda ta'lim sifatini oshirishda xalqaro pedagogik tajribadan foydalanish va uni milliy ta'lim sharoitiga moslashtirish masalalari yoritilgan. Xorijiy tajribani tayyor shaklda ko'chirish emas, balki uni o'quv maqsadi, o'quvchi ehtiyojlari va mahalliy sharoitni hisobga olgan holda qo'llash zarurligi asoslangan. Xalqaro manbalar tahlili orqali samarali pedagogik yondashuvlarni tanlash, moslashtirish va ularning natijadorligini baholash masalalariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, xalqaro tajriba, pedagogik adaptatsiya, zamonaviy metodlar, sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar

a *Buxoro innovatsiyalar universiteti magistranti*

Аннотация

В тезисе рассматриваются вопросы использования международного педагогического опыта для повышения качества образования и его адаптации к условиям национальной системы образования. Обосновывается необходимость не механического переноса зарубежного опыта, а его применения с учетом целей обучения, потребностей учащихся и особенностей местной образовательной среды. На основе анализа международных источников особое внимание уделяется выбору эффективных педагогических подходов, их адаптации и оценке результативности.

Ключевые слова: качество образования, международный опыт, педагогическая адаптация, современные методы обучения, искусственный интеллект, цифровые технологии

Abstract

This thesis examines the use of international pedagogical experience to improve the quality of education and its adaptation to the national educational context. It emphasizes the need not to transfer foreign practices mechanically, but to apply them by taking into account learning objectives, students' needs, and the specific features of the local educational environment. Based on the analysis of international sources, particular attention is given to selecting effective pedagogical approaches, adapting them to local conditions, and evaluating their effectiveness.

Keywords: quality of education, international experience, pedagogical adaptation, modern teaching methods, artificial intelligence, digital technologies

Bugungi kunda ta'lim sifatini faqat ta'lim muassasasining moddiy-texnik bazasi, o'quv dasturlarining hajmi yoki foydalanilayotgan raqamli vositalar soni bilan baholash yetarli emas. Ta'lim sifati, eng avvalo, o'quvchining egallagan bilimini amaliy vaziyatda qo'llay olishi, muammoga yechim topishi, mustaqil fikrlashi, o'z faoliyatini nazorat qilishi va yangi bilimlarni o'zlashtirishga tayyorligi orqali namoyon bo'ladi. Jahon bankining ta'limga oid tadqiqotlarida ham bolaning maktabda qancha yil ta'lim olgani bilan uning amalda nimalarni o'rganganligi o'rtasida doimo to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud emasligi ko'rsatiladi. Shu sababli ta'lim tizimini takomillashtirishda o'quv natijalariga asoslangan baholash hamda ilmiy dalillarga tayangan pedagogik yechimlardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.[1]

Xalqaro baholash dasturlari va turli mamlakatlarning pedagogik tajribasi ta'lim tizimlarini qiyosiy tahlil qilish, samarali yondashuvlarni aniqlash hamda milliy ta'lim tizimining kuchli va rivojlantirilishi lozim bo'lgan tomonlarini ko'rish imkonini beradi. Jumladan, PISA tadqiqotlarida o'quvchining faqat o'zlashtirgan bilimlar hajmi emas, balki bu bilimlardan hayotiy vaziyatlarda foydalana olish qobiliyati ham baholanadi. Shuning uchun xalqaro tajribaga tayyor andoza sifatida emas, balki o'z pedagogik amaliyotimizni tahlil qilish va qayta ko'rib chiqishga imkon beradigan manba sifatida yondashish maqsadga muvofiq.

Biroq muayyan metod yoki texnologiyaning biror xorijiy mamlakatda muvaffaqiyatli qo'llanayotganligi

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

uning boshqa ta'lim tizimida ham aynan shunday samara berishini anglatmaydi. Natijaga o'quv dasturining mazmuni, o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi, sinf muhiti, til va madaniy xususiyatlar, texnik imkoniyatlar, shuningdek, o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi kabi ko'plab omillar ta'sir qiladi. Shu bois xalqaro tajribadan samarali foydalanish uni bevosita ko'chirish bilan emas, balki tanqidiy o'rganish va mahalliy sharoitga moslashtirish bilan bog'liq.

Mazkur tezisning maqsadi ta'lim sifatini oshirishda xalqaro pedagogik tajribadan foydalanishning zaruratini asoslash hamda uni milliy ta'lim amaliyotiga tatbiq etish uchun metodik ketma-ketlikni taklif qilishdan iborat.

Xalqaro tajribani o'rganish shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonining markazida o'qituvchining faoliyati yoki foydalanilayotgan texnologiya emas, balki o'quvchining o'rganish jarayoni va uning natijasi turishi kerak. O'qituvchilar darsni tushunarli tashkil etish usullaridan keng foydalanishi, ammo o'quvchini tahlil qilish, baholash, dalillash va muammo yechishga undaydigan kognitiv faollashtirish strategiyalaridan foydalanish darajasi nisbatan pastroq ekani qayd etilgan. Bu esa metod tanlashda uning qanchalik zamonaviy yoki jozibador ko'rinishidan ko'ra, o'quvchining fikrlash faoliyatiga qanday ta'sir ko'rsatishi muhim ekanini anglatadi.

Bu masalada Z.Sh. To'xtayeva ham pedagogik texnologiyalardan foydalanish talabalarning dunyoqarashini kengaytirish va fikrlash salohiyatini rivojlantirishga xizmat qilishini qayd etadi. [2] Demak, xalqaro tajribani o'rganishda metod yoki texnologiyaning tashqi shaklidan ko'ra, uning ta'lim oluvchi faoliyati va o'quv natijalariga ta'siriga e'tibor qaratish muhimdir.

Shu nuqtai nazardan, xalqaro tajribani ta'lim amaliyotiga tatbiq etishda quyidagi bosqichlarga e'tibor qaratish mumkin

Shundan kelib chiqib, xalqaro pedagogik tajribani ta'lim amaliyotiga tatbiq etishda quyidagi bosqichlarga amal qilish maqsadga muvofiq.

Avvalo, tanlanayotgan metod, texnologiya yoki pedagogik yondashuvning samaradorligi qanday ilmiy dalillar bilan asoslanganini aniqlash lozim. Muayyan usulning xorijda qo'llanayotgani uning o'z-o'zidan samarali ekanini isbotlamaydi. Shu sababli u qanday ta'limiy maqsadga xizmat qilgani, qaysi yosh guruhida yoki fan doirasida o'rganilgani, qanday sharoitda natija bergani tahlil qilinishi kerak.

Keyingi bosqichda mazkur tajriba tatbiq qilinadigan mahalliy ta'lim muhiti o'rganiladi. Bunda o'quvchilarning tayyorgarligi, amaldagi o'quv dasturi, til muhiti, o'qituvchining metodik kompetensiyasi, dars uchun ajratilgan vaqt va texnik imkoniyatlar e'tiborga olinadi. Bunday tahlil orqali xalqaro modelning qaysi jihatlarini saqlash va qaysilarini mahalliy sharoitdan kelib chiqib o'zgartirish zarurligi aniqlanadi.

Pedagogik adaptatsiyani xorijiy metodni shunchaki soddalashtirish sifatida tushunish to'g'ri emas. Uning mohiyati metodning asosiy pedagogik mexanizmini saqlab qolgan holda mazmuni va tashkiliy shaklini mahalliy sharoitga moslashtirishdan iborat. Masalan, xalqaro amaliyotda qo'llanadigan muammoli topshiriqni o'quvchiga tanish bo'lgan hayotiy vaziyat yoki milliy o'quv dasturidagi mavzu asosida qayta ishlab chiqish mumkin. Bunda topshiriq o'quvchini tahlil qilish, tanlash, dalillash yoki muammoni hal etishga undash xususiyatini yo'qotmasligi kerak.

Metodning samaradorligi ko'p jihatdan o'quvchining dars davomida nima qilayotganiga bog'liq. O'quvchi tayyor axborotni qabul qilish bilan cheklansa, eng zamonaviy texnologiyalar qo'llangan dars ham faol o'rganish muhitini yarata olmaydi. Shu sababli xalqaro tajribadan olingan har qanday metod o'quvchini savol berish, taxmin ilgari surish, dalillarni izlash, turli yechimlarni taqqoslash, fikrini asoslash va o'z natijasini baholashga jalb qilishi lozim.

Metakognitsiya va o'zini o'zi boshqarib o'rganishga bag'ishlangan xalqaro tadqiqotlar o'quvchilarga o'z faoliyatini rejalashtirish, kuzatish va baholash strategiyalarini bevosita o'rgatish samarali natija berishini ko'rsatmoqda. Education Endowment Foundation tavsiyalarida ham metakognitiv strategiyalarni alohida mashq sifatida emas, balki fan mazmuni bilan uzviy bog'langan holda qo'llashga urg'u beriladi.

Xalqaro tajribadan olingan metod yoki texnologiya darsga kiritilgach, uning natijasini baholash zarur. Bunday baholash faqat o'quvchining darsdan qoniqqan-qoniqmaganini aniqlash bilan cheklanmasligi kerak. O'quvchining topshiriqni mustaqil bajara olishi, o'zlashtirgan bilimini yangi vaziyatga ko'chira olishi, javobini dalillar bilan asoslay olishi, xatolarini aniqlashi hamda o'z o'rganish usulini tushuntira olishi kabi ko'rsatkichlar muhim hisoblanadi.Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda, xalqaro pedagogik tajribani amaliyotga joriy etish jarayonini bir necha o'zaro bog'liq bosqichlarda ko'rish mumkin: avvalo, mavjud muammo aniqlanadi, so'ng xalqaro tajriba va dalillar o'rganiladi, mahalliy sharoit tahlil qilinadi, tanlangan metod zarur darajada moslashtiriladi. Keyingi bosqichda o'quvchining faol ishtiroki tashkil etilib, erishilgan natijalar belgilangan mezonlar asosida baholanadi. Jarayon yakunida esa olingan natijalar tahlil qilinib, zarur bo'lsa, yondashuv yanada takomillashtiriladi.

Ushbu modelda metod yoki texnologiya yakuniy maqsad sifatida emas, balki belgilangan o'quv natijasiga erishish vositasi sifatida qaraladi.

Mazkur yondashuv sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishda ham dolzarbdir. Generativ AI o'qituvchiga topshiriqlar yaratish, turli murakkablikdagi materiallarni tayyorlash, yangi g'oyalarni shakllantirish va o'quvchilar uchun individual yordam variantlarini ishlab chiqishda ko'maklashishi mumkin. Biroq sun'iy intellekt vositasidan foydalanish imkoniyatining mavjudligi uni har qanday pedagogik vaziyatda qo'llash zarurligini anglatmaydi. UNESCO tavsiyalarida ham generativ sun'iy intellektdan ta'limda foydalanishda inson manfaatlari, yoshga moslik, axloqiy talablar va pedagogik maqsad ustuvor bo'lishi lozimligi ko'rsatilgan.

Masalan, o'qituvchi sun'iy intellektdan foydalanib o'quvchiga tayyor javob berish o'rniga, bir muammoning uch xil yechimini yaratishi mumkin. O'quvchilarga ushbu yechimlarni taqqoslash, xatolarni aniqlash, eng asoslangan variantni tanlash va o'z tanlovini dalillash

topshirig'i beriladi. Bunday holatda AI tayyor javob manbai emas, balki tanqidiy fikrlash uchun didaktik material yaratish vositasiga aylanadi.

Xuddi shuningdek, AI yordamida bir mavzu yuzasidan murakkablik darajasi turlicha bo'lgan topshiriqlar tayyorlash mumkin. Biroq differensial yondashuvning mohiyati ayrim o'quvchilarga shunchaki osonroq topshiriq berishda emas. Asosiy maqsad — barcha o'quvchilarni umumiy o'quv natijasiga olib borish, bunda ularning ehtiyojlariga qarab turli darajadagi pedagogik yordam ko'rsatishdir.

UNESCOning texnologiyaning ta'limdagi o'rniga bag'ishlangan tahlillarida ham yangi vositani joriy qilish qarori uning mavjudligiga emas, balki ta'lim maqsadiga mosligi, teng imkoniyat yaratishi, ilmiy dalillarga tayanishi va barqaror qo'llanishi mumkinligiga asoslanishi lozimligi qayd etilgan.[2] Texnologiya o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi pedagogik munosabatning o'rnini bosmasligi, aksincha, uni qo'llab-quvvatlashi kerak.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, ta'lim jarayonida "Qaysi platformadan foydalanish kerak?" degan savol birlamchi bo'lmasligi lozim. Undan oldin "O'quvchida qanday bilim, ko'nikma yoki fikrlash faoliyatini rivojlantirmoqchimiz?" degan savolga javob topilishi zarur. Ana shundan keyingina metod, platforma yoki sun'iy intellekt vositasini tanlash pedagogik jihatdan asosli bo'ladi.

Xalqaro tajriba o'qituvchining uzluksiz kasbiy rivojlanishini ham ta'lim sifatining muhim omillaridan biri sifatida ko'rsatadi. TALIS natijalarida o'qituvchilar hamkorligiga asoslangan kasbiy rivojlanish shakllari yuqori baholanishi qayd etilgan. Bu esa malaka oshirish jarayonini faqat ma'ruza tinglash bilan cheklamasdan, o'qituvchilarning o'z darslarini tahlil qilishi, birgalikda topshiriqlar ishlab chiqishi, darslarni kuzatishi, fikr-mulohaza almashishi va metodlarni qayta loyihalashi bilan boyitish zarurligini ko'rsatadi.

Demak, xalqaro tajribadan foydalanish, tajribani o'rganish va uni joriy qilishdan iborat ikki bosqichli jarayon emas. U dalillarni o'rganish, kontekstni hisobga olish, moslashtirish, sinab ko'rish, baholash va qayta takomillashtirishni o'z ichiga oladigan uzluksiz refleksiv jarayondir. Ushbu jarayonning markazida o'qituvchining asoslangan pedagogik qarori va o'quvchining real o'rganish faoliyati turadi.

Xalqaro pedagogik tajribani milliy ta'lim amaliyotiga moslashtirish jarayonida dalillarni o'rganish, mahalliy sharoitni hisobga olish, metodni moslashtirish, o'quvchi faoliyatini tashkil etish, natijalarni baholash va yakuniy xulosalar chiqarish bosqichlariga tayanuvchi yondashuv ishlab chiqildi.

Ushbu yondashuvda xorijiy metod, raqamli vosita yoki sun'iy intellekt texnologiyasini tanlashda uning ommabopligi asosiy mezon sifatida olinmaydi. Aksincha, metodning o'quv maqsadiga mosligi, o'quvchi tafakkurini faollashtirishi, mahalliy sharoitga moslashtirish imkoniyati va erishilgan natijalarni baholash mumkinligi ustuvor mezon sifatida belgilanadi.

Nazariy tahlil xalqaro pedagogik tajribadan samarali foydalanish uchun bir necha muhim shartlarni ajratish imkonini berdi. Birinchidan, pedagogik qaror tajribaning tashqi ko'rinishi yoki ommabopligiga emas, uning samaradorligi yuzasidan mavjud dalillarga tayanishi kerak. Ikkinchidan, tanlangan metod yoki vosita mahalliy o'quv dasturi, o'qituvchining imkoniyatlari va o'quvchilarning real ehtiyojlariga moslashtirilishi lozim. Uchinchidan, joriy etilgan yangilikning samarasi o'quvchining faoliyatida kuzatilgan o'zgarishlar va oldindan belgilangan baholash mezonlari orqali aniqlanishi zarur.

Ta'lim sifatini oshirishda xalqaro pedagogik tajribani o'rganish muhim ahamiyatga ega. Xalqaro tadqiqotlar va turli mamlakatlarning ta'lim amaliyoti o'z tizimimizni qiyosiy tahlil qilish, samarali pedagogik yondashuvlarni aniqlash va mavjud amaliyotni ilmiy dalillar asosida takomillashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, xorijiy tajribaning pedagogik qiymati uni tayyor holda ko'chirishda emas, balki samarali jihatlarini milliy ta'lim maqsadlari va mahalliy sharoit bilan uyg'unlashtirishda namoyon bo'ladi.

Shu sababli yangi metod, raqamli texnologiya yoki sun'iy intellekt vositasini ta'lim jarayoniga kiritishdan oldin uning qaysi o'quv muammosini hal qilishi, o'quvchi faoliyatiga qanday ta'sir ko'rsatishi va natijasi qanday mezonlar yordamida baholanishi aniqlanishi zarur. O'qituvchilar malakasini oshirish tizimida ham xalqaro tajribani faqat o'rganish bilan cheklanmasdan, uni mahalliy sharoitga adaptatsiya qilish, dars jarayonida sinab ko'rish va natijalarni refleksiv tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish muhimdir. Kelgusidagi tadqiqotlarda taklif etilgan metodik ketma-ketlikni turli fanlar va ta'lim bosqichlarida tajriba-sinov asosida tekshirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] World Bank. World Development Report 2018: Learning to Realize Education's Promise. Washington, DC: World Bank, 2018. DOI: 10.1596/978-1-4648-1096-1.

[2] Miao, F., Holmes, W. Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO, 2023.

[3] To'xtayeva Z.Sh., Gulmatova H.S. Global miqyosida ilmiy izlanishlarda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish // Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali. – 2026. – 8-jild, 2-son, C seriya. – B. 419–424.

Konferensiya maqolasi QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380035

ZAMONAVIY TA'LIM TENDENSIYALARINI JORIY ETISHNING PEDAGOGIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH (PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZLARI MISOLIDA)

Keńesbaev Abatbay Keńesbaevich[a]

Annotatsiya

Zamonaviy ta'lim tendensiyalarini pedagogik amaliyotga joriy etishning ilmiy-pedagogik asoslari, pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish mexanizmlari hamda Pedagogik mahorat markazlari faoliyati misolida pedagogik tizimni takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt vositalari, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, STEAM, loyiha asosida o'qitish, blended learning, interfaol metodlar va refleksiv yondashuvdan samarali foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlash, individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirish, elektron portfolio yuritish, mentorlik va koucing mexanizmlarini rivojlantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, ta'lim tendensiyalari, pedagogik tizim, pedagogik mahorat, kasbiy kompetentlik, raqamli ta'lim, innovatsion pedagogika, STEAM, blended learning, mentorlik, elektron portfolio, uzluksiz kasbiy rivojlanish

a *Qoraqalpoǵiston Respublikasi pedagogik mahorat markazi, Fanlarni rivojlantirish bólimi boshlıǵı*

1 KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan global o'zgarishlar pedagogning kasbiy faoliyatiga qo'yiladigan talablarni tubdan yangilamoqda. Raqamlashtirish, sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi, ta'lim oluvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish, kompetensiyaviy yondashuv va umrbod ta'lim konsepsiyasining kuchayishi pedagoglardan doimiy ravishda bilim va ko'nikmalarini yangilab borishni talab etmoqda.

O'zbekistonda ham pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrdagi 867-son qarori bilan maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlanishini tashkil etishning zamonaviy mexanizmlari belgilangan. Hujjatda pedagoglarning kasbiy va pedagogik mahoratini muntazam rivojlantirish, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini hamda interfaol metodlarni o'zlashtirish asosiy vazifalardan biri sifatida ko'rsatilgan.

Shu nuqtayi nazardan, Pedagogik mahorat markazlarining vazifasi faqatgina qisqa muddatli malaka oshirish kurslarini tashkil etish bilan cheklanmasligi, balki pedagogning butun kasbiy faoliyati davomida rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi innovatsion pedagogik muhitni yaratishdan iborat bo'lishi lozim.

1.1 Zamonaviy ta'lim tendensiyalarining mazmun-mohiyati

Zamonaviy ta'lim tendensiyalari ta'lim mazmuni, metodlari, vositalari va pedagogik munosabatlarning yangilanishini nazarda tutadi. Bugungi pedagogik amaliyotda quyidagi tendensiyalar alohida ahamiyat kasb etmoqda:

Birinchidan, raqamli ta'lim. Elektron platformalar, videodarslar, virtual laboratoriyalar, onlayn kurslar va raqamli baholash vositalari ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda.

Ikkinchidan, kompetensiyaviy yondashuv. Ta'lim natijasi faqat bilim hajmi bilan emas, balki olingan bilimni real vaziyatlarda qo'llay olish, muammoni hal qilish, kommunikativ va ijodiy qobiliyatlar bilan baholanmoqda.

Uchinchidan, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim. Har bir pedagog va ta'lim oluvchining individual ehtiyojlari, qiziqishlari, imkoniyatlari va kasbiy rivojlanish sur'atini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

To'rtinchidan, aralash ta'lim (blended learning). An'anaviy auditoriya mashg'ulotlarini onlayn ta'lim imkoniyatlari bilan uyg'unlashtirish pedagoglarning mustaqil ta'lim olishini kengaytiradi.

Beshinchidan, STEAM va loyiha asosida ta'lim. Muammoli vaziyatlar, amaliy topshiriqlar va loyihalar orqali o'qitish pedagogning ijodiy va tadqiqotchilik kom-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

petensiyalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Oltinchidan, sun'iy intellektdan pedagogik maqsadlarda foydalanish. Sun'iy intellekt asosidagi vositalar dars rejasini ishlab chiqish, ta'lim materiallarini moslashtirish, individual topshiriqlar yaratish va baholash jarayonlarini qo'llab-quvvatlash imkonini bermoqda.

2. Pedagogik mahorat markazi faoliyatida zamonaviy tendensiyalarni joriy etish

Pedagogik mahorat markazi zamonaviy ta'lim tendensiyalarini pedagogik amaliyotga olib kiruvchi muhim metodik platforma sifatida qaralishi mumkin. Markaz faoliyatining samaradorligi, avvalo, malaka oshirishning an'anaviy modelidan pedagogning real kasbiy ehtiyojlariga asoslangan uzluksiz rivojlanish modeliga o'tish bilan bog'liq.

Amaldagi tizimda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi elektron platformalar, o'quv modullari va elektron portfolio kabi mexanizmlar orqali tashkil etilishi ko'zda tutilgan. Elektron portfolio pedagogning kasbiy faoliyati, mustaqil ta'limi, ilmiy-metodik va ijodiy ishlarini tizimli ravishda jamlash imkonini beradi.

Shuningdek, 2025-yilda pedagog xodimlar malakasini oshirish tizimining raqamlashtirilgani va oliy hamda kasbiy ta'lim tashkilotlari pedagoglari uchun malaka oshirish kurslari kengaytirilgani qayd etilgan. Shundan kelib chiqib, Pedagogik mahorat markazi faoliyatini quyidagi model asosida takomillashtirish maqsadga muvofiq:

Diagnostika → Individual rivojlanish rejasi → Ta'lim moduli → Amaliyot → Mentorlik → Refleksiya → Baholash → Elektron portfolio.

Mazkur ketma-ketlik pedagogning kasbiy rivojlanishini bir martalik kurs emas, balki uzluksiz jarayon sifatida tashkil etish imkonini beradi.

3. Pedagogik tizimni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari

1.2 Pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini diagnostika qilish

Malaka oshirish dasturlari barcha pedagoglar uchun bir xil shaklda tashkil etilganda, ularning individual ehtiyojlari to'liq hisobga olinmasligi mumkin. Shu sababli kurs boshlanishidan oldin pedagogning kasbiy kompetensiyalarini diagnostika qilish zarur. Diagnostika quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:

1. fan bo'yicha metodik kompetentlik;
2. raqamli kompetentlik;
3. pedagogik texnologiyalardan foydalanish;
4. baholash kompetensiyasi;
5. kommunikativ kompetensiya;
6. tadqiqotchilik ko'nikmalari;
7. innovatsion faoliyatga tayyorgarlik.

Diagnostika natijasida pedagog uchun individual rivojlanish xaritasi ishlab chiqiladi.

1.3 Individual ta'lim trayektoriyasini yaratish

Zamonaviy pedagogik tizimning muhim xususiyati — pedagogning o'z kasbiy rivojlanish yo'lini mustaqil belgilashidir. Buning uchun Pedagogik mahorat markazida quyidagi modullarni joriy etish mumkin:

1. Raqamli pedagogika;
2. Sun'iy intellekt va ta'lim;
3. Zamonaviy baholash texnologiyalari;
4. STEAM va loyiha ta'limi;
5. Inklyuziv ta'lim;
6. Ta'lim psixologiyasi;
7. Sinfni boshqarish;
8. Ta'limda tadqiqotchilik;
9. Pedagogik dizayn;
10. Liderlik va mentorlik.

Pedagog o'zining kasbiy ehtiyojidan kelib chiqib, ushbu modullardan tegishlisini tanlashi mumkin.

1.4 Amaliy yo'naltirilgan malaka oshirish

Malaka oshirish kurslarida nazariy ma'lumotlarning ustunligi pedagogik amaliyotga innovatsiyalarni joriy etish samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Shuning uchun mashg'ulotlarning asosiy qismi:

1. mahorat darslari;
2. mikroo'qitish;
3. case-study;
4. pedagogik vaziyatlarni modellashtirish;
5. loyiha ishlab chiqish;
6. dars tahlili;
7. o'zaro kuzatuv;
8. videodars tahlili

kabi amaliy faoliyat shakllarida tashkil etilishi lozim. Masalan, pedagog "Sun'iy intellektdan dars jarayonida foydalanish" modulini o'zlashtirgandan so'ng nazariy bilim bilan cheklanib qolmasdan, o'z fani bo'yicha AI yordamida dars ishlanmasi, topshiriqlar va baholash mezonlarini ishlab chiqishi kerak.

1.5 Mentorlik va koucing tizimini rivojlantirish

Pedagogning malaka oshirish kursida olgan bilimlari amaliyotga ko'chirilmasa, kutilgan natija yuzaga kelmasligi mumkin. Shu sababli kursdan keyingi metodik qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish zarur.

Bunda tajribali pedagoglar mentor sifatida biriktiriladi. Mentor:

1. yangi metodlarni qo'llash jarayonini kuzatadi;
2. pedagogga individual tavsiyalar beradi;
3. darslarni tahlil qiladi;
4. kasbiy muammolarni aniqlaydi;
5. pedagogning rivojlanish dinamikasini baholaydi.

Natijada "kurs → amaliyot → maslahat → takomillashtirish" sikli shakllanadi.

4. Raqamli texnologiyalar asosida pedagogik tizimni takomillashtirish

Raqamli transformatsiya Pedagogik mahorat markazlari faoliyatini yangi bosqichga olib chiqish imkonini beradi. Elektron ta'lim platformalari orqali pedagoglarga videoma'ruzalar, metodik materiallar, interaktiv topshiriqlar, testlar va amaliy loyihalarni taqdim etish mumkin.

Bunda "Uzluksiz kasbiy ta'lim" kabi elektron platformalardan foydalanish pedagogning mustaqil ta'lim olishi va kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Amaldagi me'yoriy hujjatlarda elektron platforma o'quv modullarini yaratish, saqlash va ta'lim oluvchilarga onlayn taqdim etish mexanizmi sifatida belgilangan.

Bosqich	Mazmuni	Kutilayotgan natija
1-bosqich	Kasbiy diagnostika	Pedagog ehtiyojlari aniqlanadi
2-bosqich	Individual rejalashtirish	Shaxsiy rivojlanish trayektoriyasi yaratiladi
3-bosqich	Modul ta'limi	Zamonaviy bilim va ko'nikmalar shakllanadi
4-bosqich	Amaliy trening	Bilim amaliyotga tatbiq etiladi
5-bosqich	Mentorlik	Pedagogga metodik yordam ko'rsatiladi
6-bosqich	Refleksiya	O'z faoliyatini tahlil qilish ko'nikmasi rivojlanadi
7-bosqich	Portfolio	Kasbiy natijalar jamlanadi
8-bosqich	Monitoring	Kasbiy rivojlanish dinamikasi aniqlanadi

Kelgusida bunday tizimni sun'iy intellekt bilan integratsiya qilish orqali har bir pedagog uchun individual tavsiya beruvchi raqamli "kasbiy rivojlanish assistenti"ni shakllantirish mumkin.

5. Pedagogik mahorat markazi uchun taklif etilayotgan takomillashtirilgan model

Pedagogik tizimni quyidagi model asosida tashkil etish taklif etiladi:

Mazkur modelning asosiy afzalligi shundaki, unda malaka oshirish kursi yakuniy nuqta emas, balki pedagogning keyingi kasbiy rivojlanishini boshlovchi bosqich sifatida qaraladi.

6. Zamonaviy ta'lim tendensiyalarini joriy etish samaradorligini baholash

Pedagogik tizim samaradorligini baholashda faqat tinglovchining test natijalariga tayanish yetarli emas. Baholash ko'p komponentli bo'lishi kerak.

Bunda quyidagi indikatorlardan foydalanish mumkin:

1. Bilim indikatori — pedagogning yangi nazariy bilimlarni o'zlashtirish darajasi.

2. Amaliy indikator — o'zlashtirilgan metodlarni real dars jarayonida qo'llay olish darajasi.

3. Raqamli indikator — raqamli texnologiyalardan pedagogik maqsadda foydalanish kompetensiyasi.

4. Innovatsion indikator — yangi pedagogik g'oya va loyihalarni ishlab chiqish qobiliyati.

5. Refleksiv indikator — pedagogning o'z faoliyatini tahlil qila olishi.

6. Natijadorlik indikatori — pedagog faoliyatidagi o'zgarishlarning ta'lim oluvchilar natijalariga ta'siri. Bunday yondashuv malaka oshirish samaradorligini "kursni tugatdi" mezonidan "kasbiy faoliyatida real o'zgarish yuz berdi" mezoniga o'tkazadi.

2 XULOSA

Zamonaviy ta'lim tendensiyalarini pedagogik amaliyotga samarali joriy etish ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida, ayniqsa, pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tashkil etuvchi muassasalarda yangi yondashuvlarni talab etmoqda.

Pedagogik mahorat markazi faoliyatini takomillashtirishda an'anaviy malaka oshirish modelidan individual, amaliyotga yo'naltirilgan, raqamli va uzluksiz kasbiy rivojlanish modeliga o'tish muhim hisoblanadi. Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini muntazam diagnostika qilish zarur.
2. Har bir pedagog uchun individual kasbiy rivojlanish trayektoriyasini ishlab chiqish lozim.
3. Malaka oshirish dasturlarida amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish kerak.
4. Mentorlik va kouçing mexanizmlarini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq.
5. Elektron portfolio pedagogning kasbiy rivojlanish natijalarini monitoring qilish vositasiga aylantirilishi lozim.
6. Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan pedagogik maqsadlarda foydalanish bo'yicha maxsus modullarni kengaytirish kerak.
7. Malaka oshirish samaradorligini kurs yakunidagi test natijasi bilan emas, balki pedagogning keyingi amaliy faoliyatidagi o'zgarishlar bilan baholash zarur.

Pedagogik mahorat markazi zamonaviy ta'lim tendensiyalarini pedagogik amaliyotga joriy etuvchi metodik va innovatsion markaz sifatida faoliyat yuritishi, pedagogning kasbiy rivojlanishini kurs davri bilan cheklamasdan, uning butun kasbiy faoliyati davomida qo'llab-quvvatlashi lozim. Bu esa ta'lim sifatini oshirish, pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish va ta'lim tizimining innovatsion salohiyatini kuchaytirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori.

[2] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrdagi 867-son "Maktabgacha va maktab ta'limi xodiml arining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi qarori.

[3] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 17-yanvardagi 25-son qarori "Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to'g'risida".

[4] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 28-apreldagi 264-son qarori — "Yil o'qituvchisi" hamda "Kasbiy mahorat yetakchisi" tanlovlarini tashkil etish va o'tkazish chora-tadbirlari to'g'risida.

[5] O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirl igining 2024-yil 7-avgusdagi «Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish to'g'risida»gi 246-son buyruģi.

[6] O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. "Pedagog xodimlar malakasini oshirish tizimini takomillashtirish masalalari muhokamasi", 2025.

[7] O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Maktabgacha ta'lim pedagoglari malakasini oshirish va zamonaviy STEAM yondashuvlari bo'yicha materiallar, 2025.

Конференция мақаласы QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Нөкис, 2026-жыл 16-октябрь • DOI 10.5281/zenodo.23380039

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖИ ӘСЕРІ ЕСЕПТЕУДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Кошанова Гулназира Данебековна[a] | **Юсупова Мереке Сериковна**[a]

* *Correspondence to: Кошанова Гулназира Данебековна. E-mail: gulnazira.koshanova@ayu.edu.kz*

a *Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан*

ҚР Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығына сәйкес инклюзивті білім беру информатика пәні бойынша сыныпты топтарға бөлу әрбір ерекше білім беру қажеттілігі бар балаға сынып толымдылығындағы білім алушылардың жалпы санын үшке кеміту есебінен жүзеге асырылады [1].

Жасанды интеллект (ЖИ) инклюзивті білім беру жағдайында информатика пәнін оқытуды білім алушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімдеуге мүмкіндік беретін заманауи құралдардың бірі болып табылады. Ол білім алушылардың қабілеті, оқу қарқыны және ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, оқу материалын ұсынудың әртүрлі тәсілдерін қолдануға жағдай жасайды.

Инклюзия – әрбір білім алушының жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне қарамастан, сапалы білім алуға және оқу үдерісіне тең қатысуына жағдай жасау.

Қазіргі цифрлық трансформация жағдайында жасанды интеллект пен цифрлық технологиялар инклюзивті білім берудің жаңа мүмкіндіктерін қалыптастырады. Олар оқу материалдарын оқушының жеке ерекшелігіне, оқу қарқынына және ақпаратты қабылдау тәсіліне бейімдеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар цифрлық теңсіздік, технологияларға қолжетімділіктің әртүрлілігі және цифрлық сауаттылық деңгейі жаңа кедергілер тудыруы мүмкін.

Жасанды интеллекттің инклюзивті білім берудегі негізгі әсері – оқыту мазмұнын білім алушының жеке қажеттілігіне бейімдеуге, ақпаратты қабылдаудың әртүрлі тәсілдерін ұсынуға және білім алуға тең мүмкіндіктер қалыптастыруға мүмкіндік беруі.

ЖИ-дің негізгі әсерлеріне: жеке оқыту траекториясын құру, оқу материалдарының қолжетімділігін арттыру, бағдарламалауды үйренуге қолдау көрсету, мұғалімнің жұмысын жеңілдету, кері байланысты жеделдету әрекеттерін айтамыз.

1. Жеке оқыту траекториясын құру. ЖИ білім алушының білім деңгейі мен оқу нәтижелерін талдап, тапсырмалардың күрделілігін бейімдей алады. Мысалы, бағдарламалауды енді үйреніп жүрген білім алушыға қарапайым кодтық тапсырмалар, ал дайындық деңгейі жоғары оқушыға күрделі жобалар ұсынылады.

2. Оқу материалдарының қолжетімділігін арттыру. ЖИ мәтінді дыбыстау, сөйлеуді мәтінге айналдыру, автоматты аударма, мәтінді жеңілдету сияқты мүмкіндіктер арқылы әртүрлі қажеттіліктері бар білім алушылардың оқу процесіне қатысуын жеңілдетеді.

3. Бағдарламалауды үйренуге қолдау көрсету. ЖИ кодтағы қателерді анықтап, олардың себебін түсіндіруге және түзету жолдарын ұсынуға көмектеседі. Бұл әсіресе оқу материалын бірнеше рет түсіндіруді қажет ететін білім алушылар үшін пайдалы.

4. Мұғалімнің жұмысын жеңілдету. Мұғалім ЖИ көмегімен әртүрлі деңгейдегі тапсырмалар, тесттер, түсіндірмелер мен оқу материалдарын дайындай алады. Осылайша мұғалім білім алушылармен жеке жұмысқа көбірек уақыт бөле алады.

5. Кері байланысты жеделдету. ЖИ білім алушының жауабын талдап, қателерін көрсетіп, қосымша түсіндірме бере алады. Бұл білім алушыға өз қатесін түсініп, оны түзетуге мүмкіндік береді.

Генеративті жасанды интеллект (Ген ЖИ) - бұл табиғи тілдегі диалог интерфейстерінде тұжырымдалған сұрауларға жауап ретінде автоматты түрде мазмұн жасайтын жасанды интеллект

 © 2026 Авторлар • CC BY 4.0

технологиясы [2].

ГенЖИ білім беру процесінде оқу материалдарын бейімдеу, жеке кері байланыс беру және оқушының жеке оқу қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік беретін технология ретінде қарастырылады. UNESCO генеративті ЖИ-ді білім беруде қолданудың маңызды бағыттарының бірі ретінде оқыту мен оқу процесін жекелендіруді, сондай-ақ әртүрлі білім алушылар үшін қолжетімділікті арттыруды атап көрсетеді. Сонымен бірге ұйым ГенЖИ қолдануда адамға бағдарланған тәсіл, деректердің құпиялылығы, теңдік және инклюзия қағидаларын сақтаудың маңыздылығын көрсетеді [2].

Инклюзивті сыныпта оқушылардың білім деңгейі, оқу қарқыны және білім беру қажеттіліктеріне оқытуды жекелендіруде генеративті ЖИ бір тақырып бойынша әртүрлі деңгейдегі тапсырмаларды құруға және оқу материалын білім алушының дайындық деңгейіне қарай қайта түсіндіруге мүмкіндік береді.

Мысалы, Python бағдарламалау тілін оқыту кезінде бір оқушыға дайын кодтағы қатені табу тапсырмасы берілсе, екінші оқушыға сол алгоритмді өздігінен құру ұсынылуы мүмкін. Бұл тәсіл білім алушыларды бірдей тапсырмамен шектемей, олардың жеке мүмкіндіктерін ескеруге жағдай жасайды.

2025 жылғы жүйелі шолуда ГенЖИ-дің білім берудегі негізгі мүмкіндіктерінің бірі жекелендірілген оқыту екені көрсетілген. Автор 75 зерттеуді талдап, зерттеулердің 60%-ында жекелендірілген оқыту мүмкіндігі қарастырылғанын анықтаған [4].

Генеративті ЖИ информатика пәнінде әсіресе бағдарламалау кезінде пайдалы: кодтың құрылымын түсіндіруде; синтаксистік қателерді анықтауға көмектеседі; кодты кезең-кезеңімен түсіндіреді; қосымша мысалдар ұсынады; білім алушының сұрағына сәйкес түсіндірменің күрделілігін өзгерте алады.

2025 жылы жүргізілген зерттеуде ChatGPT мүмкіндігіне Python бағдарламалауын оқыту енгізілген. Зерттеуге 86 ересек білім алушы қатысқан. Авторлар ГенЖИ қолданылған оқыту модулі бастапқы бағдарламалау тәжірибесі төмен оқушылардың оқуындағы бастапқы айырмашылықтарды азайтуға ықпал еткенін хабарлайды. Сонымен қатар зерттеу ГенЖИ көмегін өздігінен мәселе шешу мүмкіндігімен теңестіру қажет екенін көрсетеді [5].

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларды қолдауда ГенЖИ инклюзивті білім беруде оқу материалын әртүрлі тәсілдермен ұсыну үшін қолданылады. Мысалы, мұғалім күрделі информатикалық мәтінді күрделі етіп, ғылыми түсіндірсе, оны ГенЖИ қарапайым тілмен, қысқа және қадамдық нұсқаулықпен, нақты мысалмен түсіндіреді.

2025 жылғы ГенЖИ және нейроәртүрлі білім алушыларға арналған шолу зерттеуінде жеке дербес оқыту, мұғалімге әкімшілік қолдау және оқушыларға нақты уақыттағы жеке көмек көрсету бағыттар ретінде анықталған. Алайда авторлар бұл саладағы эмпирикалық зерттеулердің әлі де шектеулі екенін атап көрсетеді: қарастырылған 21 дереккөздің тек 9-ы бастапқы эмпирикалық деректерге негізделген[5].

Генеративті ЖИ мұғалімнің орнына емес, педагогикалық құрал ретінде қолданылады. Мұғалім оның көмегімен: деңгейлік тапсырмалар, практикалық жұмыстар, тест сұрақтары, бағдарламалау жаттығулары, қосымша түсіндірмелер, оқушыларға арналған жеке нұсқаулықтар дайындайды.

UNESCO ГенЖИ-ді білім беруге енгізу кезінде мұғалімнің кәсіби рөлі мен адам агенттігін сақтауды ерекше атап көрсетеді. Ұйым ГенЖИ қолдану кезінде педагогикалық және этикалық тұрғыдан құралдың жарамдылығын тексеруді ұсынады [2].

Информатикада білім алушының кері байланыс арқылы қатесін бірден түсіндіру маңызды. ГенЖИ білім алушыға, қатенің себебін түсіндіргенде ол дайын жауапты ғана алудан гөрі, қатесін түсініп, өздігінен түзетуге әрекет етеді.

Дегенмен, ГенЖИ-дің жауабын толықтай дұрыс деп қабылдауға болмайды. UNESCO оның ақпараттың дұрыстығы, деректердің құпиялылығы, теңсіздік және адам дербестігіне қатысты тәуекелдерін атап көрсетеді [3].

Кесте 1. Негізгі тәуекелдер

2025 жылғы білім алушыларға арналған шолу да осыған ұқсас мәселелерді көрсетеді: ақпараттың дәлдігі, ЖИ-ге тәуелділік, құпиялылық және адам тарапынан бақылау қажеттілігі маңызды мәселелер болып қала береді.

Жеке деңгейде ЖИ оқушыларға оқу материалын әртүрлі форматта ұсынуға және жедел кері байланыс алуға мүмкіндік береді. Мысалы, информатикадағы тақырыптар білім алушыға қарапайым тілмен, екіншісіне өмірлік мысал арқылы, үшіншісіне схема немесе практикалық тапсырма түрінде түсіндіруге болады.

Мұғалім деңгейінде ЖИ әртүрлі қажеттіліктерге сай тапсырмалар дайындауға және оқу материалдарын бейімдеуге көмектеседі. Ал білім беру ұйымы деңгейінде цифрлық инфрақұрылым, интернетке қолжетімділік және педагогтердің цифрлық құзыреттілігі маңызды рөл атқарады.

Осылайша, ЖИ-ді дұрыс қолдану әрбір білім алушының оқу үдерісіне қатысуын кеңейтіп, инклюзивті білім беру ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қорыта келе, генеративті ЖИ-ді информатика пәніне кіріктіру инклюзивті білім беру жағдайында оқытуды жекелендіруге, оқу материалдарын бейімдеуге, бағдарламалауды меңгеруге қолдау көрсетуге және жедел кері байланыс беруге мүмкіндік береді. Алайда қазіргі зерттеулер бұл бағыттың әлеуеті жоғары болғанымен, әсіресе ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға қатысты эмпирикалық дәлелдер әлі жеткіліксіз екенін көрсетеді. Сондықтан ГенЖИ-ді мұғалімді алмастыратын құрал ретінде емес, мұғалімнің бақылауымен қолданылатын жеке оқытуды қолдау технологиясы ретінде қарастырған жөн.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

Мүмкіндігі	Тәуекелі
Жеке тапсырмалар құру	ЖИ-ге шамадан тыс тәуелділік
Кодты түсіндіру	Қате немесе жалған ақпарат
Оқу материалын жеңілдету	Оқушының өздігінен ойлау қабілетінің төмендеу қаупі
Жедел кері байланыс	Академиялық адалдық мәселелері
Инклюзивті қолдау	Дербес деректердің құпиялылығы
Мұғалім уақытын үнемдеу	Цифрлық теңсіздік

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

[1] ҚР Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы

[2] Генеративті жасанды интеллектті білім беру мен ғылыми зерттеулерде қолдану жөніндегі нұсқаулық// Юнеско, қыркүйек 2023.

[3] Aziz Mimoudi Generative AI to bridge the educational divide: Personalized learning and challenges. //Social Sciences & Humanities Open. 2025. №12

[4] Michelle Ronksley-Pavia, Lan Nguyen, Elizabeth Wheeley, Judy Rose, Michelle M. Neumann, Chris Bigum, David L. Neumann. A scoping literature review of generative artificial intelligence for supporting neurodivergent school students. Computers and Education: Artificial Intelligence. 2025. № 9

[5] Ian McCulloh, Pedro Rodriguez, Srivaths Kumar, Manu Gupta, Viplove Raj Sharma, Benjamin Johnson, Anthony N. Johnson. Generative AI in Computer Science Education: Accelerating Python Learning with ChatGPT// Computers and Society. 2025

[6] Lee et al. Computer Science Education in the Generative AI Era. Computers and Society. 2026.

5

5-SEKCIYA

Anıq hám tábiyiy pánler oqıtıwshılarınıń pedagogikalıq sheberligin rawaj-landırıwdıń zamanagóy kózqarasları

Nukus, 16-oktabr 2026 • 21 maqala · 405–460-bet

Konferenciya maqalası QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380041

MATEMATIKA PÁNINEN JAŃA OQIW-METODIKALIQ KOMPLEKSLER ANALIZI

A.N.NAǴMETULLAEV[a]

a *Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik orayı "Anıq hám tábiyiy pánler metodikası kafedrası aǵa oqıtıwshısı*

Singapur matematikası. Singapur tálim jantasıwı matematika pánin oqıtıwda dúnyadaǵı eń tabıslı metodikalarınan biri esaplanadı. Bul jantasıw tekǵana joqarı nátiyjelerge erisiw, bálki oqıwshılardıń tereń túsiniw hám logikalıq pikirlew qábiletin rawajlandırıwǵa qaratılǵan. Singapur matematikası PISA hám TIMSS sıyaqlı xalıq aralıq bahalaw programmalarında joqarı nátiyjeler kórsetdi, bul bolsa onıń natiyjeliligin tastıyıqlaydı. Al, Singapur matematikası nesi menen ajralıp turadı jáne onıń tabısları siri nede?

Singapurdıń matematika boyınsha oqıw materialların betler ekensiz ol jaǵdayda júdá reń-barang, júdá kóp sızılmalar, reńler, grafiklar, sxemalar hám diagrammalar bar ekenin kóriwińiz múmkin. Biraq matematikanı jaqsı túsiniw siri bunda emes, bálki oqıw procesine jantasıwda bolıp tabıladı.

1980-jıllarǵa shekem Singapurlıq mektep oqıwshıları basqa mámleketler sabaqlıqlarınan paydalanǵan halda tálim alǵanlar. Qánigeler 10 -15 jıl dawamında matematika tálimi boyınsha dúnyada jıynalǵan aldıńǵı tájiriybelerdi úyrendiler, pánniń sońǵı izertlewlerin úyrendiler, túrli mámleketlerdegi túrli usıllardıń natiyjeliligin salıstırdılar, Evropa, Kanada, AQSh hám Yaponiya mekteplerinde sabaqlar qanday ótilip atırǵanın kuzatdilar. Izertlewler nátiyjesi bolıp esaplanıw, matematikanı oqıtıwdıń ideal formulasın dúziwdi hám ol tiykarında óz jergilikli sabaqlıqların hám de onı oqıtıw metodikası - Singapur matematikasın jaratıwdı.

Singapur matematikası programması tómendegi bes strukturalıq bólim (tiykar) den ibarat: 1) Mazmun; 2) Kónlikpeler; 3) Matematikalıq pikirlew processleri; 4) Pánge qatnas (qádiriyatlar): 5) Metaanglash (úyreniw usılları).

Singapur matematikası, yaǵnıy matematikanı oqıtıw usılı tómendegi teoriyalıq tiykarlarǵa qurılǵan :

Jerom Brunerning úsh basqıshlı "Materiallıq-Súwretli-Simvollı" oqıw jantasıwı;

Richard Skempning kórsetpeli túsiniw teoriyası;

Lev Vygotskiyning sociallıq bilimlendiriw teoriyası;

Zoltan Dienesning matematikanı ózlestiriw ushın altı basqıshlı usılı.

Jerom Bruner usılı kognitiv processlerdi úyreniwge tiykarlanǵan. Brunerning atap ótiwishe, úyreniw ush dárejede júz boladı : birinshi náwbette (M) materiallıq obyektler járdeminde, keyin bul obyektler (R) súwretler sızılmalar, cxemalar hám diagrammalar menen, sonnan keyin ǵana (T) simvollar, belgiler hám nomerler menen baylanısadı. Ózbek tilinde bul jantasıw "Materiallıq-Súwretli-Simvollı" yamasa qısqasha "MSS jantasıwı" dep at berildi.

Richard Skemp teoriyasına kóre matematikalıq materialdı túsiniw - onı túsindiriw formasına qaray parıq etedi. Eger oqıtıwshı materialdı túsintirip bersa hám sizdan mashqalalardi sheshiw ushın usınıs etilgen algoritmlerge ámel qılıwıńızdı so'rasa, bul matematikanı túsiniwdiń birinshi usılı boladı. Eger oqıwshı oqıtıwshınıń kórsetpelerine tıykarlanıp, materialdı ózi úyrenip túsinip yetsa hám de tağı basqaǵa túsindiriwge urınsa, bul túsiniwdiń ekinshi usılı esaplanadı. Eki túsiniw usılı arasındaǵı farqni kórsetiw ushın Richard Skemp jol kartası mısalın keltiredi. Birinshi usılda siz adamǵa qay jerge bolıp tabıladı barıw haqqında awızsha kórsetpeler berip túsintiresiz. Ekinshi usılda bolsa, oǵan kartanı berip, kartadan qanday paydalanıwdı túsintirip, qay jerge barıw kerekligini kórsetesiz. Bul holarda jolawshı pikir júrgizip, ózi qolay joldı tańlaydı. Sol sebepli, Singapurlıq oqıtıwshılar waqtı -waqtı menen hár bir oqıwshınıń úyrengen materialın basqalarǵa túsintirip beriwge úndeydi, sebebi bul oqıtıwshılarǵa qaysı basqıshda qıyınshılıqlarǵa dus kiyatırǵanın anıq kóriw imkaniyatın beredi.

Singapur matematikasında Lev vygotskiyning ideyaları zárúrli orın tutadı. vygotskiy oqıwshınıń rawajlanıwındaǵı social -mádeniy ortalıqtı tekǵana faktorlardan biri, bálki shaxstı qáliplestiriwdiń tiykarǵı faktorı retinde kórip shıǵıwdı usınıs etdi. Tábiyiy kámalǵa jetken - bul bala rawajlanıwınıń bir tárepi, ol jámiyetten derlik ǵárezsiz túrde júz boladı, biraq jámiyetsiz

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

pikirlew, aqıl etiw, yad hám basqa joqarı intellektual funkciyalardı rawajlandırıw múmkin emes. Basqalar menen sheriklikte social baylanıs hám gruppada birgeliktegi iskerlik nátiyjesinde oqıwshınıń ishki pikirlew tárizi qáliplesedi, onıń mádeniy hám minez-qulıq normalarına kelisiwi kengayadi, arnawlı bir mashqalalardi sheshiwdiń ózgeriwshenligi haqqındağı ideyalar kengayadi. Sol sebepli, Singapur matematikasında sheriklikte toparıy islewge úlken áhmiyet beriledi. Singapurda sabaqta pútkil klass qatnasadı, hár bir oqıwshı isleydi, hár kim óz jámáati jumisına úles qosadı.

Zoltan Dienesning altı basqıshlı usılı jas balalarda matematikanı úyreniwde anıqlağan altı qádem ideyasına tiykarlanadı. Birinshi basqıshda erkin dóretiwshilik oyın tashkil etiledi. Balalar esaplaw materialı menen jaysha oynaydı, onı ózleri qálegenshe tártipke salıwadı. Bul basqıshda oqıtıwshı ápiwayı boshqotirmalar hám ápiwayı wazıypalardı usınıs etedi, bıraq olardı sheshiw qağıydaların túsintirmeydi - balalar elementlerdiń nağısları hám qásiyetlerin ǵárezsiz túrde anıqlawǵa háreket etediler. Ekinshi basqıshda oqıtıwshı qatnasadı hám oyın qağıydaların túsintira baslaydı, mısalı, eger bala olardı ele bilmese, nomerlerdi ataydı, eki birdey úshmúyeshlikten tórtmuyushler payda bolishini usınıs etedi hám tağı basqa. Úshinshi basqısh - iykemlesiw basqıshı. Bul erda tapsırmalar jáne de quramalılasadı. Tórtinshi basqıshda abstrakt nomer belgisi túsinigi kiritiledi, balalar vizualizatsiya qábiletlerin rawajlandırıw ushın diagrammalar hám oyın kesteleri menen tanısadılar. Besinshi basqıshda logikalıq pikirlew rawajlanadı, balalar barlıq túrdegi logikalıq shınjırlardı úyrenediler. hám aqır-aqıbetde, altınshı basqısh - úyrenilip atırǵan túsiniklerdiń logikalıq baylanısları hám qásiyetlerine tiykarlanǵan ǵárezsiz juwmaqlar shıǵarıw basqıshı.

Kórip turǵanıńız siyaqlı, Singapur matematikası eń aldıńǵı hám bir-birin toldıratuǵın tálim teoriyalerine tiykarlanadı. Singapur matematikasınıń elegantlıǵı basqa mámleketlerdegi oqıtıwshılardı tańlanıwda qaldırıp kelip atır. Eń tańlanıwlanarlisi, Singapurlıq oqıwshılardıń 98 procenti matematikanı jaqsı túsinedi.

Joqarıdağı analizler sonı kórsetedi, Singapur matematikası - bul ápiwayı sabaq processindegi, matematikanı oqıtıw metodikasındağı keskin hám túpkilikli ózgeris esaplanadı. Oǵan oqıtıwshılardı sol jóneliste islewge tayarlaw kerek. Mekteplerde isleytuǵın kóplegen oqıtıwshılar bolsa bunday ózgerislerge iykemlesiwge qıynalıwı múmkin. Úshinshiden, ata-analardıń da mámleketimizdegi oqıw procesine qatnası azmaz basqasha. Singapurda oqıtıwshınıń abıraysı shubhasız bolıp tabıladı hám ata-analar óz perzentlerin mektep diywalları ishinde saldamlı intellektual miynetke, matematikanı o'rgtanishga aldınan tayarlaydilar hám xoshametlantiradilar. Sol sebepli, Singapur matematikasın tiykarǵı ideyalardı biziń mentalitetimizga maslastırıw, yaǵnıy jergiliklilestiriw zárúrshiligi kelip shıǵadı.

1. Matematika páninen jaratılǵan jańa oqıw komplekstiń ayriqsha qásiyetleri hám analizi.

Singapur matematikasınıń unamlı tárepleri hám berip atırǵan nátiyjesinden kelip shıǵıp, onı óz sharayatlarimizga iykemlestirip jergiliklilestiriw kerek, degen sheshimge kelindi. Ol tiykarında "AHA! Matematika" dep atalǵan oqıw kompleks jaratıldı.

"AHA! Matematika" oqıw kompleksi jaratılıwınıń tiykarǵı principleri tómendegilerden ibarat:

Ápiwayılıq hám sapa. Oqıwshılar tiykarǵı matematikalıq túsiniklerdi tolıq ózlestirmaguncha úyrenediler hám jasına sáykes keletuǵın mashqalalardi sheshediler. Oqıtıwshılar ótilgen material muǵdarına emes, bálki tálim sapasına itibar berediler. Singapur matematikası boyınsha sabaqlıqlarda balaǵa tapsırma shártlerin túsiniwge járdem beretuǵın kóplegen reń-barang súwretler ámeldegi, olar sonıń menen birge, olardı sheshiwdiń túrli jantasıwların suwretleydi, bul bolsa balaǵa olardıń hár birin sınap kóriw hám ózi ushın eń qolayın tańlaw múmkinshiligin ashadı.

Úyrenilgen materialdı qayta -qayta tákirarlaw. Singapur matematikasına kóre, úyrenilgen temalardı tákirarlawǵa úlken áhmiyet beriledi. Baslanǵısh mektep oqıwshıları qosıw principlerini jaqsı túsiniw ushın bloklardı qosıwǵa kóp waqıt jumsawları múmkin. Bunnan tısqarı, tap sol tema boyınsha kóp sanlı mısallardı sheshiw arqalı oqıwshı úyrenilgen túsiniklerdi ámelde isletiwdi úyrenedi.

Sheriklikte islew, toparıy shınıǵıwlar. Oqıwshılar social óz-ara tásir ortalıǵında úyrenediler. Olar máseleler sheshimin óz-ara talqılaw etediler hám óz pikir hám ideyaların qáliplestiriwdi úyrenediler. Bunnan tısqarı, bunday sheriklik sizdi basqalardıń pikirlerin tıńlawǵa hám tartıslı jaǵdaylardı biymálel sheshiwge uyretedi. Bul jantasıw kóplegen mashqalalardıń bir neshe sheshimleri bar ekenin anıq kórsetip beredi, olardıń hár biri qızıqlı hám olardan paydalanıw ańsat.

Yadlaw emes, bálki pikirlew ushın. Singapur usılına kóre oqıwshılar sabaqlıqtı tolıq úyreniwge háreket etpeydi. Olar óz umtılıw-háreketlerin mashqala hám máselelerdi sheshiw algoritmin túsiniwge qaratadılar.

"Materiallıq -Súwretli-Simvollı" jantasıw. Singapur matematikaǵa kóre baslanǵısh mekteptiń zárúrli wazıypası oqıwshılar tárepinen matematika tiykarlardı úyreniw anıq materiallıq zatlardan, suwretlerge keyin abstrakt tımsallarǵa ótiw esaplanadı. Úyreniwdiń "Materiallıq" basqıshda oqıwshılar anıq materiallıq ob'ektler arqalı matematikalıq túsiniklerdi úyreniwge kirisiwedi. Mısal ushın, 2 den 3 ke shekem qosıw ushın oqıwshı 2 almanı aladı hám olarǵa tağı 3 almanı qosadı. Almalardı sanap, jámi 5 alma bolǵanın anıqlaydı. Keyingi "Súwretli" basqıshda almalardı sabaqlıqtağı súwretler menen almastırıwadı. Almalardıń suwretin dápterge chishib, olardıń ulıwma sanın anıqlawǵa háreket qıladılar. " Simvollı" basqıshında bolsa oqıwshılar aldıńǵı basqıshdağı oy-pikirlerin tımsallar, yaǵnıy nomerler hám ámeller hám de teńlik belgileri járdeminde 2 + 3 = 5 formasında ańlatadılar. Dáslepki eki jantasıw sebepli juwmaqlawshı basqıshda oqıwshılar qosıw ámeliniń mánisin oyda sawlelendire aladılar hám jaqsılaw túsiniwedi.

Ámeldegi matematika hám "AHA! Matematika" oqıw mavmuasining salıstırıwiy analizi

Sonnan kelip shıǵıp, "AHA! Matematika" oqıw kompleksin mámleketimiz tálim sistemasına sıńırıwda tómendegi qarsılıqlarǵa dus keliw múmkin:

1. hámme oqıtıwshılar da jańa sabaqlıq boyınsha sabaq beriwge tayın bolmawları, eski mazmun

Ámeldegi matematika	**AHA! Matematika**
Matematika tiykarlanıp qatań sistemaǵa salıp oqitiladi. Aldın ótilgen temaǵa (kóbinese) qaytilmaydi	Matematikanı oqıtıw spiralsimon (qayta -qayta keńeytirip tákirarlaw) formasında ápiwayınan - quramalına qaray baradı
7-11-klaslarda "Algebra" hám "Geometriya" bólek-bólek pán retinde ótiledi	7-11-klaslarda "Algebra" hám "Geometriya" uyqaslasqan halda "Matematika" páni retinde ótiledi
Tálim procesi úlken kólemdegi oqıw materialini reproduktivlik úyreniwge qaratılǵan	Kiritilip atırǵan matematikalıq termin hám faktlarni oqıwshılardıń tereń túsiniwine qaratılǵan.
Tálim bilim hám kónlikpelerdi iyelewge qaratılǵan	Tálim o'zlashtiirlga bilim hám kónlikpelerdi turmıslıq jaǵdaylarǵa qóllawǵa, kóbirek oy-pikir júrgiziwge qaratılǵan.
Tálim procesin tiykarlanıp teoriyalıq túsindiriw hám másele sheship kórsetiwge qaratılǵan	Tálim procesin arnawlı bir ámeliy tájiriybeden suwreta, keyin abstrakt túsiniklerge tárep barıladı, "Materiallıq -Cifrlı -Simvollı" oqıw jantasıwı tiykarında aktiv úyreniw xoshametlantiriladi
Sabaqta tek standart máseleler sheshiledi	Matematikalıq modellestiriwge, mashqalalardi sheshiwge bólek itibar qaratıladı, "Kishi oqıw jańa ashılıwlar" usılı tiykarında dóretiwshilik izertlew kónlikpeleri qáliplestiredi.
Oqıtıwshı orayda bolǵan dástúriy sabaq ótiledi. O 'quvchilarga o 'quv materialı tayın halda beriledi, tusintirileDi	Sheriklikte úyreniw hám óz-ara baylanıske úlken itibar beriledi, matematikalıq sóylew qáliplestiredi
Mashqalalardi sheshiwge tiyisli tapsırmalar derlik ko'rilmaydi	Oqıwshılardı eslep qalıwǵa emes, másele (mashqala) ni sheshiwge uyretiledi
Tiykarlanıp dástúriy oqıtıw usılları qollanıladı	Dástúriy hám zamanagóy oqıtıw usılların uyqaslashtirib alıp barıladı.
Matematika pánin oqıtıwda AKT múmkinshiliklerinen derlik paydalanilmaydi.	Matematika pánin oqıtıwda AKT múmkinshiliklerinen nátiyjeli paydalanıladı.

hám usıl boyınsha qatıp qalǵan stereotipler kesent beriwi, tosqınlıq jasawı múmkin;

2. ayırım jańa kiritilip atırǵan termin hám túsinikler (mısalı, kuboid, noqat átirapındaǵı múyeshler, tuwrı sızıqtaǵı múyeshler, áhmiyet li xanaǵa shekem pútinlew hám hokazo) qabıl etińmasligi múmkin;
3. klass xanalar dástúriy sabaq beriwge arnalǵanlıǵı, kishi toparlarda islewge hám oyınlar ótkeriwge maslaspaǵanı sabaqlardı sıpatlı ótiwge kesent beriwi múmkin;
4. ayırım sabaqlar IKT resurslarınanva arnawlı kórgizbeli oqıw qurallarınan paydalanıwdı talap etedi, olardan barlıq jerde paydalanıwdıń múmkinshiligi bolmawi, arnawlı oqıw kórgizbeli quralları oqıwshılar hám oqıtıwshılar qol astında bolmawı múmkin.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Mathematics Syllabuses, secondary one to four express course, Ministry of Education of Singapore, 2020.

[2] Common Core State Standards for Mathematics, USA, 2019.

[3] Global Proficiency Framework for Mathematics, grades 1 to 9, This document was developed by the UNESCO Institute of Statistics; the U.S. Agency for International Development; the World Bank Group and others. December 2020.

[4] Australian Curriculum: Mathematics, Consultation curriculum, All elements F–10, ACARA 2021.

[5] Deng, Zongyi, and S. Gopinathan. "PISA and High-Performing Education Systems: Explaining Singapore's Education Success" Comparative Education, vol. 52, no. 4, 2016.

[6] A.Ismailov, B.Xaydarov, N.Karimov, Sh.Ismailov Xalqaro tadqiq otlarda o'quvchilarning matematik savodxonligini baholash (metodik qo'llanma). Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. – Toshkent, 2019-yil. – 112 bet.

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380043

INDIVIDUAL VA DIFFERENSIAL YONDASHUV ORQALI O'QUVCHILARGA DASTURLASHNI O'RGATISH

Baytileuova Gulnaz Quralbay qizi[a]

Annotatsiya

Maqolada dasturlash ta'limida o'quvchilar orasidagi bilim darajasi va o'rganish sur'atidagi individual farqlar muammosi ko'rib chiqilgan. Individual va differensial yondashuvning nazariy asoslari, o'quvchilarni guruhlash mexanizmlari hamda har bir guruh uchun moslashtirilgan topshiriqlar tahlil qilingan. Real pedagogik holat misolida yondashuvning samaradorligi va uni qo'llashdagi qiyinchiliklar ko'rsatilgan. Natijalar informatika o'qituvchilari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: individual yondashuv, differensial ta'lim, dasturlash o'qitish metodikasi, guruhlash, informatika ta'limi

∗ *Correspondence to: Baytileuova Gulnaz Quralbay qizi. E-mail: baytileuovagulnaz@gmail.com*

a *Qoraqalpoǵiston Respublikasi, Pedagogik mahorat markazi, Aniq va tabiyiy fanlar metodikasi kafedrasi o'qituvchisi, Nukus, O'zbekiston*

Аннотация

В статье рассматривается проблема индивидуальных различий в уровне знаний и темпе обучения учащихся программированию. Проанализированы теоретические основы индивидуального и дифференцированного подходов, механизмы группировки учащихся и адаптированные задания для каждой группы. На примере реального педагогического случая показаны эффективность подхода и трудности его применения. Результаты имеют практическое значение для учителей информатики.

Ключевые слова: индивидуальный подход, дифференцированное обучение, методика обучения программированию, группировка, информатика

Abstract

The article examines individual differences in students' knowledge level and learning pace in teaching programming. It analyzes the theoretical basis of individual and differentiated approaches, student grouping mechanisms, and adapted tasks for each group. A real pedagogical case illustrates the approach's effectiveness and the challenges of its implementation. The findings hold practical value for computer science teachers.

Keywords: individual approach, differentiated instruction, programming teaching methodology, grouping, computer science education

Dasturlash darsini o'tgan har bir o'qituvchi bir manzaraga tez-tez duch keladi: sinfning bir chekkasida o'quvchi allaqachon topshiriqni bajarib, keyingi vazifani so'rab o'tiribdi, boshqa chekkasida esa kimdir "for" siklining birinchi qatorida qotib qolgan. Bir xil mavzu, bir xil vaqt, bir xil o'qituvchi — natija esa tamomila boshqacha. Ko'p yillik tajribam shuni ko'rsatdiki, bu holat tasodif emas, balki dasturlash faninining o'ziga xos tabiatidan kelib chiqadi: u mantiqiy tafakkur, matematik asos va amaliy ko'nikmani bir vaqtda talab qiladi, va bu uchala jihat har bir bolada turlicha rivojlangan bo'ladi. Muammo shu yerda: agar biz darsni "o'rtacha o'quvchi"ga mo'ljallab tuzsak, ilg'or bola zerikadi, orqada qolgan bola esa umuman tushunmay qoladi. Ikkalasi ham natijada faniga qiziqishini yo'qotadi — biri "bu juda oson, qiziq emas" deb, ikkinchisi "men bunga qodir emasman" deb. Aynan shu nuqtada individual va differensial yondashuv o'z o'rnini topadi.

Ko'pchilik ikkita tushuncha, bitta maqsad atamasini sinonim sifatida ishlatadi, lekin ular orasida aniq farq bor. Pedagogika nazariyasida differensiatsiya turlicha ta'riflanadi: ba'zi mualliflar uni o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayoni va natijalarida atayin farqlar yaratadigan tashkiliy-uslubiy tadbirlar majmui sifatida, boshqalari esa shaxsni individuallashtirishning bir vositasi sifatida talqin qiladi [1]. Bu ikki tushuncha — differensiatsiya va individuallashtirish — deyarli barcha mualliflar tomonidan bir-biriga bog'liq holda ko'rib chiqiladi, biroq ularning har biri o'ziga xos mazmun kasb etadi. Amalda bu ikkisi birga ishlaydi. Differensiatsiya orqali men sinfni uch taxminiy guruhga bo'laman, individuallashtirish orqali

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

esa har bir guruh ichida ham har bir bolaga alohida yondashaman — kimgadir qo'shimcha vaqt beraman, kimgadir murakkabroq topshiriq tashlayman, kimgadir bilan indivdual gaplashib, nima uni to'xtatib turganini aniqlayman. Xorijiy pedagogika nazariyasida bu yondashuv Tomlinsonning konsepsiyasiga tayanadi — unga ko'ra o'quvchilar bir-biridan uch muhim jihat bo'yicha farqlanadi: tayyorgarlik darajasi (bola bilim olishga qay nuqtadan kirib kelayotgani), qiziqishlari va o'rganish profili (har bir bola qanday usulda yaxshiroq o'zlashtirishi) [2]. Shu asosda o'qituvchi ta'lim mazmunini, jarayonini yoki yakuniy mahsulotini (topshiriq turini) o'zgartirishi mumkin. Dasturlashda bu ayniqsa aniq ko'rinadi: bola aynan qaysi tushunchani mustaqil tushuna oladi, qaysi birida "turtki" kerakligini aniqlash — o'qituvchining asosiy mahoratiga aylanadi.

Men odatda o'quv yilining boshida diagnostik dars o'tkazaman — murakkab emas, oddiy bir dasturlash masalasi orqali bolalarning qanday fikrlashini kuzataman. Bu, aslida, differensiatsiyani tashkil etishning umumiy mantig'iga mos keladi: avval kirish nazorat ishi orqali o'quvchilarning bilim darajasi aniqlanadi, so'ngra shu diagnostika asosida ular guruhlarga taqsimlanadi, va nihoyat har bir guruh uchun mos topshiriqlar ishlab chiqiladi [3]. Shundan so'ng uch shartli guruh shakllanadi:

Boshlang'ich daraja — mantiqiy fikrlash endi shakllanayotgan, sintaksisdan ko'ra algoritmik fikrlashda qiynaladigan o'quvchilar. Ular uchun Scratch kabi vizual dasturlash muhitidan boshlayman. Scratch aynan shu maqsadda — MIT universiteti tarkibidagi Lifelong Kindergarten guruhi tomonidan bolalar uchun tushunarli dasturlash muhiti sifatida yaratilgan bo'lib, kod yozish o'rniga grafik bloklarni birlashtirish orqali algoritm tuzishga imkon beradi [4]. Bu yerda xato qilish qo'rquvi kamroq, chunki blok-elementlarni sudrab-tashlash orqali natijani darrov ko'rish mumkin.

O'rta daraja — asosiy tushunchalarni egallagan, lekin murakkab masalalarni mustaqil yecha olmaydigan o'quvchilar. Ular bilan Python asosida oddiy loyihalar — masalan, kalkulyator yoki oddiy o'yin yaratish ustida ishlayman, lekin har bir bosqichda yo'l-yo'riq beraman.

Ilg'or daraja — allaqachon asosiy sintaksisni bilgan, mustaqil izlanishga tayyor o'quvchilar. Ularga men aniq yechim bermayman, balki muammoni qo'yaman: "Fayldan ma'lumot o'qib, uni saralaydigan dastur yoz" — va ular o'zlari yo'l topishadi, men esa faqat kerak bo'lganda maslahat beraman.

Bir xil mavzu ustida ishlasak ham, topshiriqning murakkablik darajasi farq qiladi. Aytaylik, "sikllar" mavzusini o'tayotganda boshlang'ich guruh 1 dan 10 gacha sonlarni chiqarishni o'rgansa, o'rta guruh berilgan sonlar ichidan juft sonlarni ajratadi, ilg'or guruh esa Fibonachchi ketma-ketligini generatsiya qiluvchi funksiya yozadi. Mavzu bitta, chuqurlik esa har xil — bu meni har bir bolani o'z darajasida band qilish, hech kimni zeriktirmaslik yoki qo'rqitmaslik imkonini beradi. So'nggi paytlarda men Google Classroom orqali har bir guruhga alohida topshiriq yuboraman, natijada bir darsda uchta turli vazifa parallel ravishda bajariladi. Onlayn dasturlash platformalari (masalan, CodeCombat yoki Replit) ham foydali — ular o'quvchining o'z sur'atida ishlashiga imkon beradi, men esa har bir bolaning progressini alohida kuzatib boraman va kerak bo'lganda aralashib turaman.

Bir necha yil oldin 9-sinfda Aziz ismli o'quvchim bor edi — matematikadan yaxshi bilim olgan, lekin dasturlashga kelganda har doim orqada qolib ketardi. Sababini uzoq izlamadim: u sinfda barcha bilan bir xil tezlikda ishlashga majbur bo'lgani uchun, yangi mavzuni tushunib ulgurmasdan keyingisiga o'tib ketilardi. Natijada u "men dasturlashga qodir emasman" degan fikrga kelib qolgan edi. Men uni alohida kuzatishni boshladim — darsdan tashqari 15-20 daqiqa vaqt ajratib, aynan qaysi tushunchada uzilish yuz berganini aniqladim. Ma'lum bo'lishicha, muammo o'zgaruvchilar emas, balki shartli operatorlarning mantig'ida edi — u "if-else" ning ishlash tartibini tasavvur qila olmasdi. Bir necha oddiy, vizual misollar orqali (masalan, "agar yomg'ir yog'sa, soyabon ol, aks holda quyoshdan saqlan" kabi kundalik hayotdan misollar) bu tushunchani anglatishga muvaffaq bo'ldim. Ikki hafta ichida Aziz nafaqat guruhdagilar bilan tenglashdi, balki yil oxiriga kelib sinfning eng faol dasturchilaridan biriga aylandi. Bu holat menga yana bir bor shuni ko'rsatdiki, ko'pincha bola "qobiliyatsiz" emas, balki unga mos yondashuv topilmagan bo'ladi.

Bu yondashuvni real hayotda qo'llash, aytilganidek, oson emas. Birinchi navbatda vaqt yetishmaydi — bitta darsda 30 nafar o'quvchining har biriga individual yondashish jismonan mumkin emas. Ikkinchidan, sinflar to'la, texnik jihozlanish esa har doim ham yetarli emas — ba'zi maktablarda bitta kompyuterda ikki-uch bola ishlashga majbur bo'ladi, bu esa individual sur'atni butunlay buzadi.

Yana bir muammo — metodik materiallarning yetishmasligi. Har bir daraja uchun alohida topshiriqlar bazasini o'qituvchi ko'pincha o'zi tayyorlashga majbur bo'ladi, bu esa katta vaqt va kuch talab qiladi. Qoraqalpog'istonning ayrim tuman maktablarida internet tezligi past bo'lgani uchun onlayn platformalardan foydalanish ham har doim ham imkon bermaydi.

Xulosa qilib aytganda, individual va differensial yondashuv — bu ortiqcha ish emas, balki dasturlash faninining o'zi talab qiladigan zaruriy shart. Har bir bola o'z sur'atida, o'z yo'li bilan mantiqiy fikrlashni o'rganadi, va bizning vazifamiz — bu yo'lni to'g'ridan-to'g'ri, faqat bitta yo'l qilib qo'ymaslik.

Amaliy tavsiya sifatida shuni aytishim mumkin: guruhlarga bo'lishdan qo'rqmang, lekin ularni qattiq chegaralar bilan emas, moslashuvchan tarzda tashkil qiling — bola istalgan vaqtda bir guruhdan ikkinchisiga o'tishi mumkin bo'lsin. Har bir darsda hech bo'lmaganda 5-10 daqiqa vaqtni eng qiynalayotgan o'quvchilarga ajrating — bu kichik investitsiya keyinchalik katta natija beradi. Va eng muhimi — har bir bolaning "sekin" ishlashi uning qobiliyatsizligidan emas, balki unga hali mos kalit topilmaganidan dalolat berishini unutmang.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Tomlinson, C. A. How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms (3rd ed.). – ASCD, 2017 [1]

[2] Tomlinson, C. A. The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners (2nd ed.). – ASCD, 2014 [2]

[3] Tomlinson, C. A. How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms (2nd ed.). – ASCD, 2001 [3]

[4] Resnick M., Maloney J., Monroy-Hernández A. et al. Scratch: Programming for all // Communications of the ACM. – 2009. – Vol. 52, №11. – P. 60–67 [4]

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380047

QASHQADARYO VILOYATINING TABIIY GEOGRAFIYASI

G'aniyeva Dilnoza[a]

Annotatsiya

Ushbu ishda Qashqadaryo viloyatining tabiiy-geografik xususiyatlari yoritilgan. Viloyatning geografik o'rni, relyefi, iqlimi, ichki suvlari, yer osti suvlari, buloqlari, tuproq va o'simlik qoplami hamda tabiiy resurslari haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, ichki suvlarning qishloq xo'jaligi, sanoat, aholi va tabiat uchun ahamiyati tahlil qilingan. Qashqadaryo viloyatining tabiiy resurslaridan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilish masalalariga ham e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Qashqadaryo, tabiiy geografiya, geografik o'rin, relyef, iqlim, ichki suvlar, yer osti suvlari, buloqlar, tabiiy resurslar

a *Qashqadaryo viloyati Qarshi tumani 2-sonli "Yashil" texnikumning Geografiya fani o'qituvchisi*

Abstract

This paper describes the physical and geographical features of the Kashkadarya Region. It examines the geographical location, relief, climate, inland waters, groundwater, springs, soil and vegetation cover, as well as the natural resources of the region. Particular attention is paid to the importance of inland waters for agriculture, industry, the population, and the environment. The paper also discusses the rational use and protection of the natural resources of the Kashkadarya Region.

Keywords: Kashkadarya Region, physical geography, geographical location, relief, climate, inland waters, groundwater, springs, natural resources

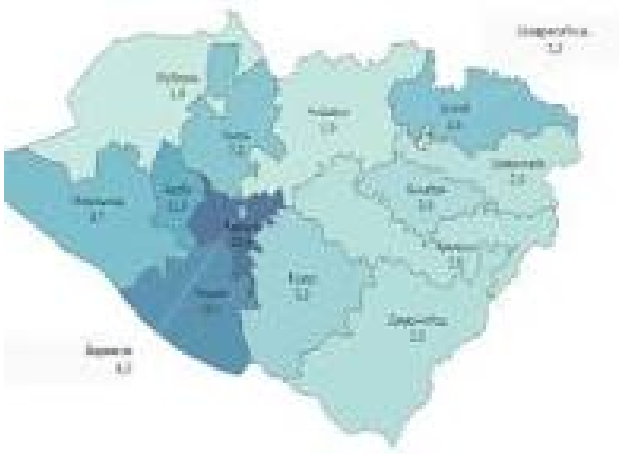

Qashqadaryo viloyati O'zbekistonning janubiy qismida joylashgan. Viloyat tabiiy sharoitining xilma-xilligi cho'l, adir va tog' landshaftlarining mavjudligi bilan bog'liq.

Geografik joylashgan o'rniga ko'ra O'zbekistonning janubida, Qashqadaryo havzasida joylashgan. Shimoli-sharqda Samarqand, sharqda Tojikiston, janubda Surxondaryo, g'arb va shimoli-g'arbda Buxoro hamda Navoiy hududlari bilan chegaradosh. Viloyat Qashqadaryo daryosi havzasida joylashib, sharqiy va janubi-sharqiy tomonlarida tog'li hududlar, g'arbiy va shimoli-g'arbiy qismlarida esa tekislik va cho'l hududlari mavjud.

Relyefi: G'arbiy va markaziy qismlarida tekislik va cho'l hududlari, sharqiy va janubi-sharqiy qismlarida esa tog' va adirlar mavjud. Hisor, Zarafshon va boshqa tog' tizmalari viloyat relyefida muhim o'rin tutadi. Viloyatda Hisor, Zarafshon va Chaqchar tog' tizmalari mavjud. Tog'oldi hududlarida adirlar keng tarqalgan. Eng baland hududlar viloyatning sharqiy qismida joylashgan bo'lib, tog'larda balandlik ortgan sari relyef va tabiiy sharoit o'zgarib boradi.

Viloyatning iqlimi keskin kontinentalligi bilan ahamiyatlidir. Yoz uzoq, issiq va quruq bo'lsa, qish nisbatan yumshoq, ammo ayrim kunlari sovuq bo'lishi mumkin. Yog'in miqdori tekisliklardan tog'larga tomon ortib boradi. Yoz uzoq, issiq va quruq bo'ladi. Iyul oyida o'rtacha harorat +28…+30 °C atrofida tebranadi. Qish nisbatan yumshoq, ammo ba'zan sovuq kunlar yanvar yoki fevral oylarida kuzatiladi. Yanvar oyining o'rtacha harorati 0…+2 °C atrofida. Yog'inlar asosan qish va bahor fasllaridagi oylarda yog'adi. Tekisliklarda yog'in kamroq, tekislik va cho'l hududlarida yiliga taxminan 150–250 mm yog'in tushadi. Tog'oldi hududlarida esa ko'p-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

roq ya'ni 300–500 mm atrofida yog'adi. Tog'li hududlarda yiliga 600–800 mm, ayrim baland joylarda undan ham ko'proq yog'in tushishi mumkin. Yozda quruq va issiq shamollar esib turadi. Iqlimning issiq va quruqligi sug'orma dehqonchilik rivojlanishiga sabab bo'lgan.

Ichki suvlaridan asosiy daryosi - Qashqadaryodir. Shuningdek, uning irmoqlari va sug'orish kanallari qishloq xo'jaligida katta ahamiyatga ega. Tog'larda qor va yomg'ir suvlaridan hosil bo'ladigan soylar mavjud. Qashqadaryo viloyatining ichki suvlari daryolar, soylar, suv omborlari, kanallar, buloqlar va yer osti suvlaridan iborat. Ular aholini suv bilan ta'minlash, sug'orish, chorvachilik va sanoatda muhim ahamiyatga ega.

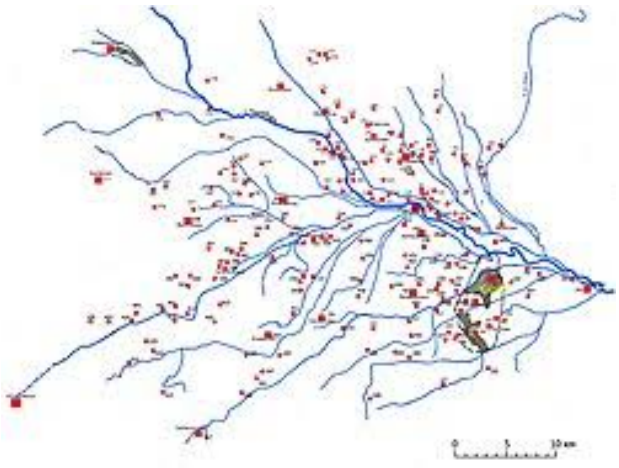

Viloyatning eng asosiy daryosi — Qashqadaryodir. U Hisor tog'laridan boshlanib, g'arb tomon oqadi. Daryo va uning irmoqlari asosan qor va yomg'ir suvlaridan to'yinadi.

Qashqadaryoning asosiy irmoqlari:

1. Tanxozdaryo
2. Yakkabog'daryo
3. G'uzordaryo
4. Oqsuv
5. Jinnidaryo
6. Qizildaryo

Tog'lardan oqib tushadigan soylar bahor faslining oylarida sersuv bo'ladi, yozda esa suv miqdori kamayadi.

Viloyatdagi suv omborlar. Viloyatda suvni to'plash va sug'orishda foydalanish uchun bir qancha suv omborlari qurilgan. Muhimlari:

Chimqo'rg'on suv ombori - Qashqadaryo suvlarini tartibga solish va sug'orishda foydalaniladi.

Pachkamar suv ombori - G'uzordaryo havzasida joylashgan.

Hisorak suv ombori - tog'li hududda, Yakkabog'daryo oqimini tartibga solishda muhim.

Tallimarjon suv ombori - viloyatning g'arbiy qismida joylashgan bo'lib, sug'orish va xo'jalik ehtiyojlarida foydalaniladi.

Kanallar. Qashqadaryoda suvni ekin maydonlariga yetkazish uchun keng irrigatsiya kanallari tarmog'i mavjud. Kanallar orqali daryo va suv omborlaridagi suv paxta, g'alla, sabzavot, bog'larni va boshqa ekinlarni sug'orishga yo'naltiriladi.

Yer osti suvlari. Viloyatda yer osti suvlari ham mavjud. Ular ichimlik suvi, maishiy ehtiyojlar va qishloq xo'jaligi maqsadlarida keng foydalanib kelinmoqda. Yer osti suvlarining miqdori va chuqurligi hududning geologik tuzilishi va relyefiga qarab farq qiladi. Qarshi va Koson atroflaridagi qadimdan sug'oriladigan yerlarida yer osti suvlari 1–3 m. chuqurlikda joylashgan bo'lsa. Yangi o'zlashtirilgan sug'oriladigan yerlarda: 3–5 m. va 5–10 m. chuqurlikda. Qashqadaryo vodiysining birinchi terrasasida 0,3–1 m. Ikkinchi terrasasida: relyefga qarab 1–5,6 m. Devxona platosida: 10–30 m. Kitob–Shahrisabz botig'ida odatda 1,5–8 m, ayrim joylarda undan ham chuqur. Yakkabog'– Qarshi oralig'idagi sug'orilmaydigan yerlarda: 10–20 m. Zarafshon tog'oldi qiyaliklarida taxminan 30–60 m. Hisor tizmasining tog'oldi qismida 60 m. va undan ham chuqur bo'lishi mumkinligi olib borilgan geologik izlanishlar natijasida aniqlangan.

Buloqlar. Qashqadaryoning tog' va tog'oldi hududlarida ko'plab buloqlar uchraydi. Buloqlar asosan yer osti suvlarining yer yuzasiga chiqishi natijasida hosil bo'ladi. Ularning suvi ayrim qishloqlarni suv bilan ta'minlashda ahamiyatli. Qashqadaryo viloyatida buloqlar asosan Kitob, Shahrisabz, Yakkabog', Qamashi va Dehqonobod tumanlarida uchraydi. Manbalarda qayd etilishicha viloyatda 20 ga yaqin shifobaxsh buloq borligi qayd etilgan. Asosiy buloqlar va joylashuvi ko'ra mashhur bo'lganlaridan

◄ Qaynarbuloq - Kitob tumani, Qaynar mahallasi hududida joylashgan. Bu yerda Sovuqbuloq, Mingbuloq, Suvbuloq, Rohatbuloq, Qo'tirbuloq, Sassiqbuloq, Ko'rbuloq va Devonabuloq kabi buloqlar ham joylashgan.

◄ Qorabuloq - Kitob tumani.

◄ Rohatbuloq - Kitob tumani, Taxtaqoracha dovoni yaqinida.

◄ Qo'tirbuloq - Kitob tumani.

◄ Oqsuv shamoli - Shahrisabz tumani.

◄ Miraki - Shahrisabz tumani, tog'li hududda.

◄ Xo'jayipak - Qashqadaryoning tog'li hududlaridagi buloqlardan biri.

◄ Kamolbuloq - tog'li hududlarda uchraydigan buloqlardan biri.

◄ Zevardi, Maymanoq, Qarliq, O'rta buloq, Muborak, Xo'jaxayron - viloyatda qayd etilgan shifobaxsh buloqlardan keng tarqalganlaridan.

Qashqadaryo viloyatining ichki suvlari — daryolar, soylar, suv omborlari, kanallar, buloqlar va yer osti suvlaridan iborat. Ular viloyatning tabiiy hayotida va xo'jaligida juda katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, iqlimning quruq bo'lishi sababli suv resurslari viloyat uchun muhim tabiiy boylik hisoblanadi.

1. Qishloq xo'jaligidagi ahamiyati. Ichki suvlarning eng muhim vazifalaridan biri - sug'orma dehqonchilikni ta'minlash. Qashqadaryoda yog'in kam va yoz issiq bo'lgani uchun ekinlarni tabiiy yog'in hisobiga yetishtirish qiyin. Shu sababli Qashqadaryo va uning irmoqlari, suv omborlari hamda kanallar suvidan foydalaniladi. Paxta, g'alla, sabzavot va poliz ekinlari, bog' va uzumzorlar, yem-xashak ekinlari yetishtiriladi.

2. Aholini ichimlik suvi bilan ta'minlash. Daryolar, suv omborlari, buloqlar va yer osti suvlari aholini ichimlik va maishiy suv bilan ta'minlashda muhim manba hisoblanadi. Ayniqsa, tog'li va tog'oldi hududlaridagi buloqlar mahalliy aholi uchun muhim suv manbalaridir.

3. Sanoatdagi ahamiyati. Suv viloyatdagi turli sanoat korxonalarida texnologik jarayonlar, uskunalarni sovitish, mahsulot ishlab chiqarish va boshqa ehtiyojlar uchun ishlatiladi. Qashqadaryoda yoqilg'i-energetika, kimyo, gazni qayta ishlash va boshqa sanoat tarmoqlarining rivojlanishida suv resurslari muhim o'rin tutadi.

4. Chorvachilikdagi ahamiyati. Cho'l va adir hududlarida chorva mollarini sug'orish uchun daryo, kanal, quduq va yer osti suvlaridan foydalaniladi. Suv yaylovlarning holatini yaxshilash va chorvachilikni rivojlantirish uchun ham zarur.

5. Energetikadagi ahamiyati. Tog'li hududlardan oqib tushadigan daryo va soylarning suv energiyasidan gidroenergetikada foydalanish imkoniyati mavjud. Suv omborlari esa suv oqimini tartibga solish orqali energetika va suv xo'jaligida muhim vazifa bajaradi.

6. Tabiiy muhit uchun ahamiyati. Ichki suvlar o'simlik va hayvonlarning yashashi uchun zarur. Daryo, soy va buloqlar atrofida o'ziga xos tabiiy ekotizimlar shakllanadi. Suv havzalari biologik xilma-xillikni saqlashga yordam beradi.

7. Suv toshqinlarini tartibga solish. Suv omborlari daryo suvlarini to'plash va tartibga solishda muhim. Kuchli yog'in yoki qor erishi davrida ortiqcha suvni ushlab qolib, suv toshqinlari xavfini kamaytirishga yordam beradi. Keyinchalik to'plangan suv qurg'oqchil davrda sug'orish uchun ishlatiladi.

8. Dam olish va turizm uchun ahamiyati. Tog'li hududlardagi buloqlar, soylar, daryolar va suv omborlari dam olish va turizmni rivojlantirish uchun qulay tabiiy sharoit yaratadi. Ayniqsa, Kitob, Shahrisabz va Yakkabog' kabi tog'oldi hududlaridagi suv manbalari rekreatsion ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] G'ulomov P.N. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. - Toshkent.

[2] Soliyev A.S. O'zbekiston geografiyasi. - Toshkent: Universitet.

[3] Baratov P. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. - Toshkent: O'qituvchi.

[4] O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. - Toshkent.

[5] Qashqadaryo viloyati geografiyasi bo'yicha o'quv-uslubiy materiallar.

[6] O'zbekiston Respublikasi Geologiya va mineral resurslar bo'yicha ma'lumotlar.

[7] O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligi sohasiga oid ma'lumotlar.

[8] Qashqadaryo viloyati hokimligi rasmiy ma'lumotlari.

[9] Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun Geografiya darsliklari.

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380049

FOTOEFFEKT MAVZUSINI O'QITISHDA RAQAMLI TA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Dusov Yo'ldosh Shodiyevich[a]

Annotatsiya

Maqolada akademik litsey o'quvchilariga fotoeffekt hodisasini o'qitishda raqamli ta'lim vositalaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlari yoritilgan. Fotoeffektning mikroskopik mohiyati, foton energiyasi, chiqish ishi, Eynshteyn tenglamasi hamda fotoelektronlarning maksimal kinetik energiyasi kabi abstrakt tushunchalarni interaktiv simulyatsiya, animatsiya, multimedia va raqamli topshiriqlar orqali tushuntirish metodikasi taklif etilgan. Mazkur yondashuv o'quvchilarning kuzatish, bashorat qilish, parametrlarni o'zgartirish, natijalarni tahlil qilish va fizik qonuniyatlarni izohlash faoliyatini kuchaytirishga xizmat qiladi. Maqola muallifning kvant fizikasini raqamli vositalar asosida o'qitishga doir tadqiqot materiallari asosida tayyorlangan; fotoeffekt bo'yicha alohida yangi statistik natijalar kiritilmagan.

Kalit so'zlar: fotoeffekt, kvant fizikasi, raqamli ta'lim, interaktiv simulyatsiya, vizualizatsiya, foton, Eynshteyn tenglamasi, akademik litsey, fizika ta'limi

a *"Yosh chegarachilar" harbiy-akademik litseyi, Aniq va tabiiy fanlar kafedrasi*

Kirish. Kvant fizikasi bo'limi akademik litsey fizika kursining mazmunan murakkab qismlaridan biridir. Fotoeffekt mavzusi esa o'quvchidan yorug'likning kvant xossalarini klassik tasavvurlardan farqli ravishda tushunishni talab qiladi. Foton, chiqish ishi, qizil chegara, elektronning maksimal kinetik energiyasi kabi tushunchalar bevosita ko'z bilan kuzatilmaydi. Shu sababli faqat og'zaki bayon, statik chizma va formulaga tayangan darslarda o'quvchi hodisaning fizik mexanizmini tasavvur qilishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin.

Raqamli ta'lim vositalari mazkur muammoni kamaytirish uchun qo'shimcha didaktik imkoniyat yaratadi. Interaktiv modellar yordamida o'quvchi yorug'lik chastotasi, to'lqin uzunligi, intensivlik, metall turi yoki chiqish ishi kabi parametrlarni o'zgartirib, natijadagi o'zgarishni kuzatishi mumkin. Bunda raqamli vosita o'qituvchini almashtirmaydi; u abstrakt fizik jarayonni ko'rgazmali, boshqariladigan va tahlil qilinadigan holatga keltiruvchi vosita vazifasini bajaradi.

Fotoeffekt mavzusini o'qitishdagi metodik muammolar. Fotoeffektni o'rganishda uchraydigan asosiy metodik qiyinchiliklardan biri o'quvchilarning yorug'lik intensivligi va chastotasining ta'sirini aralashtirib yuborishidir. Masalan, ayrim o'quvchilar yorug'lik intensivligi oshirilsa fotoelektronlarning maksimal kinetik energiyasi ham albatta ortadi, deb o'ylashi mumkin. Aslida fotoelektron energiyasi foton energiyasi bilan, ya'ni chastota bilan bog'liq bo'lib, intensivlik ko'proq tushayotgan fotonlar soniga va shunga mos ravishda ajralayotgan elektronlar soniga ta'sir qiladi. Bunday farqni interaktiv tajriba orqali ko'rsatish nazariy izohni ancha tushunarli qiladi.

Ikkinchi qiyinchilik Eynshteynning fotoeffekt tenglamasini fizik mazmun bilan bog'lashdir: $h\nu = A + Ek(max)$. O'quvchi formuladagi har bir kattalikni alohida yodlab olishdan ko'ra, tushayotgan foton energiyasining bir qismi elektronni metalldan chiqarishga, qolgan qismi esa uning kinetik energiyasiga sarflanishini model orqali kuzatsa, tenglamaning mazmuni yaxshiroq ochiladi.

Raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish metodikasi. Fotoeffekt mavzusini raqamli vositalar yordamida o'qitishda darsni «bashorat qilish – parametrni o'zgartirish – kuzatish – izohlash – hisoblash – xulosa chiqarish» ketma-ketligida tashkil etish maqsadga muvofiq. Bu yondashuvda o'quvchi tayyor natijani ko'rish bilan cheklanmaydi, balki avval taxmin qiladi, keyin simulyatsiyada uni tekshiradi va kuzatilgan natijani fizik qonuniyatlar asosida izohlaydi.

Masalan, interaktiv simulyatsiyada metall sirtiga tushayotgan yorug'lik chastotasi bosqichma-bosqich

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Bosqich	O'qituvchi faoliyati	O'quvchi faoliyati
1. Muammoli vaziyat	Fotoeffektga oid savol yoki tajriba holatini taqdim etadi.	Hodisa natijasini oldindan bashorat qiladi.
2. Vizualizatsiya	Animatsiya yoki interaktiv modelni ishga tushiradi.	Foton va elektron jarayonini kuzatadi.
3. Interaktiv tajriba	Chastota, intensivlik va metall parametrlarini o'zgartirishni boshqaradi.	Parametrlarni o'zgartirib, natijalarni qayd etadi.
4. Fizik izoh	Kuzatuvlarni nazariya va Eynshteyn tenglamasi bilan bog'laydi.	Sabab-oqibat bog'lanishini izohlaydi.
5. Masala yechish	Raqamli yoki an'anaviy hisoblash topshiriqlarini beradi.	Chiqish ishi, qizil chegara va kinetik energiyani hisoblaydi.
6. Formativ baholash	Qisqa test, savol-javob yoki raqamli topshiriq beradi.	Natijasini tekshiradi va xatolarini tahlil qiladi.
7. Refleksiya	Asosiy xulosalarni umumlashtiradi.	Nimani tushungani va qaysi bog'lanish muhimligini ifodalaydi.

oshiriladi. O'quvchilar elektronlar qachondan boshlab ajralishini kuzatib, chegaraviy chastota tushunchasiga keladilar. Keyingi bosqichda intensivlik o'zgartirilib, elektronlar soni va ularning maksimal energiyasi o'rtasidagi farq muhokama qilinadi. Shundan so'ng olingan kuzatuvlar Eynshteyn tenglamasi bilan bog'lanadi va sonli masalalar yechiladi.

Darsni tashkil etish bosqichlari

Natijalar va muhokama. Muallifning kvant fizikasini raqamli vositalar asosida o'qitishga doir uch yillik tadqiqotida 2022–2025-yillarda uchta akademik litseydan jami 624 nafar o'quvchi ishtirok etgan bo'lib, 312 nafari tajriba va 312 nafari nazorat guruhlariga ajratilgan. Umumiy kvant fizikasi bo'yicha tajriba natijalari raqamli vositalar qo'llangan guruhlarda o'zlashtirish ko'rsatkichlarining yaxshilanganini ko'rsatgan. Biroq mazkur konferensiya maqolasi fotoeffekt mavzusiga metodik jihatdan toraytirilganligi sababli, ushbu umumiy statistik natijalarni aynan fotoeffekt mavzusining alohida effekti sifatida talqin qilish mumkin emas.

Fotoeffekt mavzusida raqamli vositaning asosiy samarasi o'quvchiga ko'rinmaydigan mikroskopik jarayonni boshqariladigan model orqali tahlil qilish imkonini berishidadir. Simulyatsiya chastota va intensivlikning turli fizik natijalarga olib kelishini ajratib ko'rsatish, qizil chegara tushunchasini tajribaviy mantiqda ochish va Eynshteyn tenglamasining energiya saqlanishiga asoslangan mazmunini mustahkamlashga xizmat qiladi. Multimedia ta'limi nazariyasida ham verbal va vizual axborotni maqsadga muvofiq uyg'unlashtirish o'quv materialini mazmunli o'zlashtirishga yordam berishi ta'kidlanadi.

Shu bilan birga, raqamli vositalardan foydalanish darsning maqsadiga bo'ysundirilishi lozim. O'quvchi faqat animatsiyani tomosha qilsa, faol fikrlash yetarli darajada yuzaga kelmasligi mumkin. Shuning uchun simulyatsiya bilan ishlash savollar, bashorat, hisoblash, taqqoslash va refleksiya bilan birga olib borilishi kerak.

Xulosa. Fotoeffekt mavzusini o'qitishda raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish abstrakt kvant jarayonlarini ko'rgazmali va interaktiv shaklda ifodalash imkonini beradi. Interaktiv simulyatsiyalar orqali o'quvchilar yorug'lik chastotasi, intensivligi, metallning chiqish ishi va fotoelektron energiyasi o'rtasidagi bog'lanishlarni faol ravishda tekshirishi mumkin. Darsni «bashorat – tajriba – kuzatish – izohlash – hisoblash – refleksiya» ketma-ketligida tashkil etish raqamli vositaning didaktik imkoniyatidan samarali foydalanishga yordam beradi. Kelgusida fotoeffekt mavzusi bo'yicha alohida pre-test va post-test ma'lumotlarini yig'ish, konseptual xatolarni aniqlovchi maxsus topshiriqlardan foydalanish hamda ta'sir kattaligini statistik baholash mazkur metodikaning samaradorligini yanada aniqroq asoslash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Mayer R. E. Multimedia Learning. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

[2] Clark R. C., Mayer R. E. E-Learning and the Science of Instruction. 4th ed. Hoboken, NJ: Wiley, 2016.

[3] Banda H. J., Nzabahimana J. Effect of integrating physics education technology simulations on students' conceptual unders tanding in physics: a review of literature // Physical Review Physics Education Research. 2021. Vol. 17. 023108. DOI: 10.1103/PhysRevPhysEducRes.17.023108.

[4] PhET Interactive Simulations. University of Colorado Boulder. https://phet.colorado.edu/ (murojaat sanasi: 04.10.2026).

[5] Dusov Y. Sh. Didactic possibilities of teaching the quantum physics department in academic lyceums // Science and Innovation International Scientific Journal. 2025. Vol. 4, Issue 9. DOI: 10.5281/zenodo.17237537.

[6] Dusov Y. Sh. Digital software as a means of improving the quality of physics education // Science and Innovation International Scientific Journal. 2025. Vol. 4, Issue 10. DOI: 10.5281/zenodo.17538907.

[7] Dusov Y. Sh. Kvant fizikasi bo'limini o'qitishning raqamli dasturiy ta'minoti bosqichlari // «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў». 2025. № 5/2. B. 245–253.

[8] Dusov Y. Sh. O'quvchilarga fotoeffekt hodisasini inson hayotidagi ahamiyatini tushuntirish // Kimyo va biologiya fanlarining dolzarb masalalari va zamonaviy tendensiyalari: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Termiz, 24–25 oktabr 2025. B. 525–528.

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380053

ELEMENTAR ZARRALARNING KVARK MODELI TUSHUNCHASINING ZAMONAVIY TAHLILI.

Prof. A.JUMAMURATOV[a] | **A.BAYIMBETOVA**[b]

a *Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti*

b *Nókis qalası 22-sanlı orta arnawlı mekteptiń fizika páni oqıtıwshısı. (Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı Musqaqil izleniwshisi)*

Elementar zarralar tushunchasi atrofdagi dunyo obyektlari tushunchasi bo'lib, uni elementarlik va materiya kabi falsafiy kategoriyalar bilan bevosita bog'liq bo'lgan umumiy ilmiy tushuncha sifatida ham ko'rish mumkin. Zamonaviy fizikada elementar zarralar termini oddiy ma'noda dastlab oddiyroq moddaga ajralmaydigan modda ma'nosida emas, balki eng kichik subyadroviy zarralarning katta guruhini ko'rsatish uchun ishlatiladi. Ko'pchilik zarralar elementar bo'lishning dastlabki nomlanishini qabul qilmaydi, chunki zamonaviy tushunchalarga ko'ra, ularning o'zlari kompozitsion sistemalar hisoblanadi. Ularning belgisi yadro va atomlarga birlashtirilmagan materiya shaklini anglatadi. Barcha elementar zarralarning eng muhim xususiyati ularning o'zaro ta'sirlashish qobiliyati hisoblanadi, ya'ni, tug'ilish va yo'q bo'lish qobiliyati (sochilish va ishqalanish). Elementar zarralar bilan bo'ladigan jarayonlar, ularning parchalanishi, yutilish va emissiya hodisasi ketma-ketligi orqali boradi, bunda energiya, impuls, burchak impulsi, elektr, barion, lepton zaryadlarining saqlanish qonunlari majburiy tarzda bajariladi. Elementar zarralarning tabiati turli xususiyatlarni ko'rsatadigan kattaliklari, masalan; hayratlanarli, izotopik spin, spin, kombinatsiyalangan spin, barion zaryad konfug'atsiyasi o'zaro ta'sirlashuvlarda saqlanib qolmaydi. Biz ayrim elementar zarralarning ta'riflariga misollarni ko'rib chiqamiz. Elementar zarralar tushunchasini kiritishda dastlab bular bo'linmaydigan, keyin esa butun materiyani tashkil etuvchi zarralar deb taxmin qilishga to'g'ri keldi. Hozirgi vaqtda biz qaysi zarralar haqiqatan ham elementar ekanligini va elementar zarralar mavjudligini aniq bilmaymiz. Hammasi bu so'zlarning tub ma'nosida elementar zarralar endi shartli ravishda atomlar yoki atom yadrolaridan tashqari mayda mikrozarralarning katta guruhi deb ataladi. Barcha elementar zarralarning umumiy tomoni shundaki, ular atomlar va atom yadrolari bilan bog'lanmagan materiyaning alohida shakllari hisoblanadi. Elementar zarra tushunchasiga qat'iy ta'rif berish qiyin. Birinchi yaqinlashish sifatida elementar zarralar deganda fizikaning hozirgi rivojlanish darajasida ichki tuzilishini boshqa zarralar birikmasi sifatida tasvirlab bo'lmaydigan shunday mikrozarralarni tushunish mumkin. Hozirgacha kuzatilgan barcha hodisalarda har qanday zarra o'zini bir butun sistema sifatida tutadi. Elementar zarralar bir-biriga aylanishi mumkin. Elementar zarralarning xususiyatlari va tabiatini tushuntirish uchun ularga massa, elektr zaryadi va spindan tashqari, ularga xos bo'lgan bir qancha qo'shimcha miqdorlar (kvant raqamlari) ham berilishi kerak.). Mikroolamda ular uch darajali ajralib turadi, xarakterli o'lchamlari R va energiyalari E. Ulardan birinchisi molekulyar-atomik daraja bo'lib, ular uchun R (10-8-10-10) m, E (1-50) eV; ikkinchisi yadroviy - R (10-14-10-15) m, E (106-108) eV. Uchinchi daraja molekulalar, atomlar yoki yadrolar bo'lmagan eng kichik mikrozarrachalarni o'z ichiga oladi. Umuman bular elementar zarralar deb ataladi. Bu tushunchaning qat'iy ta'rifi yo'q, ilmiy adabiyotlarda, universitet va maktab darsliklarida zarra xususiyatlari ro'yxati (massa, elektr zaryad, spin, yashash muddati, o'zaro aylanish, turli kvant sonlari, ularning o'zaro ta'sirlashuvlarda ishtiroki haqida ma'lumotlar berilgan. Shuning bilan zamonaviy tasnifda ma'lum bir guruhga biriktirilgan. Ayrim elementar zarralarning xususiyatlarini xarakterlash uchun yuqorida aytib o'tilgan nashrlarda bir qator fizik miqdorlar va kvant sonlari kiritilgan, ularning qiymatlari bir-biridan ozgina farq qiladi. Bu kvant sonlarining ba'zilari alohida nomlarga ega: hayratlanarli, jozibali, go'zallik va boshqalar. Bu atamalarning barchasi kundalik turmushda qo'llaniladigan ma'noga hech qanday aloqasi yo'q. Elementar zarralarning xususiyatlarini xarakterlaydigan eng kerakli fizik kattaliklar: massa, o'rtacha yashash vaqti, spin, elektr zaryadi, magnit momenti. Elektr zaryadi q elementar zar-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

yad birligida o'lchanadi. Erkin holatda mavjud bo'lgan barcha zarralar uchun zaryad butun son ko'rinishida olinadi: odatda 0 va ±1, ba'zi rezonanslar uchun ±2. Magnit moment, μe - zarraning ichki magnit momenti μi vektori proyeksiyasining maksimal qiymati. Elementar zarralarning magnit momentlari odatda magnetonlar birliklarida o'lchanadi. Har bir zarrachaning antizarrasi bor. Zarra va antizarraning massalari, yashash vaqti va spinlari bir xil. Kvarklar o'zaro massasiz, spini 1 ga teng bo'lgan glyuonlar (glue-inglizcha yelim) bilan ta'sirlashadi. Kvarklarning glyuonlar almashinuvida kvarklarning rangi o'zgaradi, shakli esa o'zgarmaydi, qolgan kvant sonlari saqlanadi. Masalan, u-kvark glyuon berib yoki glyuon olib, u-kvarkning boshqa rangida hosil bo'ladi. Glyuonlar kvarksiz ham o'zaro ta'sirlashishi mumkin. Lekin, elektromagnit maydon fotonlari bunday xususiyatga ega emas. Kvark nazariyasida, kvark atrofida hosil bo'lgan rang zaryadi kvarkdan uzoqlashganda o'zgarmay qolishi yoki ortishi ham mumkin. Buning natijasida kvarklar orasida masofa ortishi bilan ularning o'zaro ta'sir energiyasi ortib boradi. Kvarklar adron ichida, bir-biriga juda yaqin joylashganligi uchun ular orasidagi o'zaro ta'sir kam va kvarklar zarra ichida o'zlarini erkin zarralardek tutadi. Kvarklar orasidagi masofaning ortishi bilan sistemaning rang zaryadi ortib ketib, ular orasidagi ta'sir energiyasi ham ortadi. Shuning uchun kvarklarni markazdan chetda bo'lsa "qullikda" deyish mumkin. Balki kvarklarni erkin holda kuzatilmasligi ham shundan bo'lishi mumkin. Adronlar ichida kvarklarning o'zaro kuchli bo'lmasligi uchun masofa ortishi bilan kvark rangi zaryadining cheksiz ortishi zarur emas. Rang zaryadining ortishi energiyaning yangidan kvark va antikvark jufti hosil bo'lishiga yetarli bo'lgan darajada o'zgarishiga sabab bo'lsa, yetarli bo'lishi mumkin. Rang zaryadi shu qiymatga erishganda yangidan kvark-antikvark jufti paydo bo'ladi. Adron ichida tez elektron urib chiqargan kvark o'rnini yangi paydo bo'lgan kvarklar egallaydi. Urib chiqarilgan kvark esa yangidan paydo bo'lgan antikvark bilan qo'shilib mezonni hosil qiladi. Kvarklarning adronlar ichida erkin chiqa olmasligini tushuntiruvchi bir necha energiya bor, xususan to'r modelida, to'r cho'zilganda uning taranglik energiyasi ortgan sari bir-biridan uzoqlashtirilgan ikki kvark orasidagi glyuon maydoni ortadi. Kvarklar glyuon maydondan tashkil topgan to'r tufayli bir-biri bilan bog'langan bo'ladi. Kvark orasidagi masofa yanada ortganda to'rda to'planuvchi glyuon energiyasi kvark-antikvark juftligini hosil qilish uchun yetarli bo'lib qolsa to'r uziladi. To'r uzilgan joyda yangidan kvark va antikvark paydo bo'ladi. Shunday qilib, erkin kvarklar paydo bo'lishi o'rniga mezonlar paydo bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] CERN Document Server: https://cds.cern.ch

[2] PDG (Particle Data Group): https://pdg.lbl.gov

[3] Top Universitetlerdiń ashıq kursları (OpenCourseWare): Massachusets Texnologiya Instituti (MIT) - AQSh (QS Rank #1 https://ocw.mit.edu/courses/nuclear-engineering/

[4] Stanford University - USA (QS Rank #3-5): https://physics.stanford.edu/

[5] Cambridge universiteti - Ullı Britaniya (QS Rank #2): Cavendish Laboratory Resources: https://www.phy.cam.ac.uk/

[6] Kaliforniya universiteti, Berkli - AQSh: Nuclear Physics course materials: https://physics.berkeley.edu/

Конференция мақаласы QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Нөкис, 2026-жыл 16-октябрь • DOI 10.5281/zenodo.23380055

«EKO-MEKTEP» BAǴDARLAMASI TIYKARINDA OQÍWSHÍLARDA EKOLOGIYALÍQ MÁDENIYATTÍ QÁLIPLESTIRIWDE RUWXÍYLÍQ-TÁRBIYALÍQ JUMÍSLARDÍŃ ÁHMIYETI

Ембергенова Улжан[a]

Аннотация

Бул мақалада оқыўшыларда экологиялық мәдениятты қәлиплестириўде руўхыйлық-тәрбия жумысларының әҳмийети қарастырылады. Мектептиң «Эко-мектеп» бағдарламасына қосылыўы, тазалық пенен тәбиятты қорғаўға үйретиў тәжирийбеси ҳәм онлайн таңлаўдағы жетискенлиги баянланады. Таяныш сөзлер: экологиялық мәденият, «Эко-мектеп», тәбиятты қорғаў, руўхыйлық-тәрбия, тазалық, мектеп бағы, онлайн таңлаў.

a *Кегейли районы Жанабазар АПЖ 16-санлы мектеп РАИБДО*

Аннотация

В статье рассматривается роль духовно-воспитательной работы в формировании экологической культуры учащихся. Описывается опыт школы, присоединившейся к программе «Эко-школа» в марте 2026 года, работа по воспитанию бережного отношения к природе и первое место в онлайн-конкурсе «Опыт моей школы на пути к устойчивому развитию».

Ключевые слова: экологическая культура, «Эко-школа», охрана природы, воспитательная работа, чистота, школьный сад, онлайн-конкурс

Abstract

The article discusses the role of spiritual and educational activities in developing students' environmental culture. It presents the school's experience after joining the Eco-Schools programme in March 2026, encouraging cleanliness and care for nature, and winning first place in the online competition "My School's Experience on the Path to Sustainability."

Keywords: environmental culture, Eco-Schools, nature protection, educational work, cleanliness, school garden, online competition

КИРИСИЎ

Ҳәзирги ўақытта қоршаған орталықты қорғаў, тәбият байлықларынан үнемли пайдаланыў ҳәм жас әўладта экологиялық мәдениятты қәлиплестириў әҳмийетли ўазыйпалардың бири болып табылады. Тәбиятқа жанашырлық пенен қараў, тазалықты сақлаў, жасыллықларды қорғаў ҳәм қоршаған орталықтың тазалығына жуўапкершилик сезимин қәлиплестириў жас әўлад тәрбиясының ажыралмас бөлими есапланады.

Мектеп тек ғана билим бериў орайы емес, ал оқыўшылардың әдеп-икрамлылық қәсийетлерин, жуўапкершилигин ҳәм жәмийетлик белсендилигин қәлиплестиретуғын тәрбия мәканы болып табылады. Сонлықтан оқыў-тәрбиялық жумыслар барысында экологиялық тәрбияға айрықша итибар қаратыў зәрүр.

Оқыўшыларға тәбиятты қорғаўдың әҳмийетин тек теориялық жақтан түсиндириў жеткиликли емес. Оларды әмелий жумысларға тартыў, мектеп аймағын таза сақлаўға үйретиў ҳәм қоршаған орталықты қорғаўға байланыслы басламаларды қоллап-қуўатлаў арқалы экологиялық мәдениятты нәтийжели қәлиплестириўге болады.

«ЭКО-МЕКТЕП» БАҒДАРЛАМАСЫ ҲӘМ МЕКТЕП ТӘЖИРИЙБЕСИ

2026-жылдың март айында Кегейли районы Жанабазар АПЖ 16-санлы мектеби «Эко-мектеп» бағдарламасына ағза болды. Бул мектеп жәмәәти ушын экологиялық тәрбияны раўажландырыўға бағдарланған әҳмийетли қәдәм болды. Бағдарламаға қосылыў мектепте тазалықты сақлаў, тәбиятқа жанашырлық пенен қараў ҳәм оқыўшылардың экологиялық жуўапкершилигин арттырыў мәселелерине итибар қаратыўға түртки берди.

Мектебимиздиң үлкен бағынан экологиялық

 © 2026 Авторлар • CC BY 4.0

тәрбия жумысларында пайдаланыў мүмкиншиликлери бар. Бағ ҳәм жасыл аймақлар оқыўшыларға тәбияттың әҳмийетин түсиндириў, өсимликлерге ғамхорлық пенен қараў ҳәм қоршаған орталықты қорғаў бойынша әмелий түсиниклерин беккемлеўге жәрдем береди.

«Эко-мектеп» бағдарламасы шеңберинде мектеп жәмәәти оқыўшыларды тазалықты сақлаўға, мектеп аймағына жуўапкершилик пенен қараўға ҳәм тәбиятты асраўдың күнделикли турмыстағы әҳмийетин түсиниўге бағдарланған жумысларға итибар қаратып келмекте. Бул бағыттағы тәрбиялық жумыслардың баслы мақсети — оқыўшылардың экологиялық билимин күнделикли әдет ҳәм ис-ҳәрекет пенен байланыстырыў.

ОҚЫЎШЫЛАРДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЯТТЫ ҚӘЛИПЛЕСТИРИЎ

Мектебимизде оқыўшыларды тазалықты сақлаўға, тәбиятты асраўға ҳәм қоршаған орталыққа жуўапкершилик пенен қараўға үйретиўге итибар бериледи. Оларға мектеп ҳәм оның аймағын таза сақлаў, жасыллықларға зыян келтирмеў, өсимликлерге ғамхорлық пенен қараў ҳәм тәбият байлықларын қадирлеўдиң әҳмийети түсиндириледи.

Бундай жумыслар оқыўшыларда тек тазалыққа әдетлениўди емес, ал жуўапкершилик, мийнет сүйгишлик, тәртиплилик ҳәм жәмийетлик белсендилик сыяқлы қәсийетлерди де раўажландырады. Экологиялық тәрбия нәтийжели болыўы ушын оқыўшылардың тек тыңлаўшы болып қалмай, мектеп орталығын жақсартыўға байланыслы басламаларға қатнасыўы әҳмийетли.

Экологиялық мәдениятты қәлиплестириўде тәбият ҳаққындағы билим менен бирге күнделикли тәртип те үлкен роль атқарады. Мектепти таза сақлаў, жасыллықларға ғамхорлық пенен қараў ҳәм қоршаған орталыққа зыян келтирмеў сыяқлы әдетлер оқыўшылардың жеке жуўапкершилигин арттырады.

ОНЛАЙН ТАҢЛАЎДАҒЫ ЖЕТИСКЕНЛИК

2026-жылы мектебимиз «Барқарорлик йўлида менинг мактабим тажрибаси» атамасындағы онлайн таңлаўға қатнасты. Таңлаўда мектептиң экологиялық бағыттағы тәжирийбесин таныстырыў мүмкиншилиги пайда болды. Нәтийжеде мектебимиз биринши орынды ийелеўге ерисди.

Бул жетискенлик мектеп жәмәәти ушын қуўанышлы нәтийже ғана емес, ал экологиялық тәрбия жумысларын избе-из даўам еттириўге түртки беретуғын әҳмийетли тәжирийбе болып табылады. Таңлаўға қатнасыў оқыўшылардың тәбиятты қорғаўға болған қызығыўшылығын арттырыўға ҳәм мектепте алып барылып атырған жумысларды жәмәәтшиликке таныстырыўға жәрдем берди.

Онлайн таңлаўдағы биринши орын мектеп жәмәәтиниң экологиялық бағыттағы басламаларын қоллап-қуўатлаўдың әҳмийетин көрсетеди. Келешекте де бул тәжирийбени раўажландырыў, оқыўшылардың белсендилигин арттырыў ҳәм экологиялық жумысларды даўам еттириў зәрүр.

РУЎХЫЙЛЫҚ-ТӘРБИЯ ЖУМЫСЛАРЫНЫҢ ӘҲМИЙЕТИ

Оқушыларда экологиялық мәдениятты қәлиплестириў руўхыйлық-тәрбия жумыслары менен тығыз байланыслы. Тәбиятқа ҳүрмет пенен қараў, қоршаған орталықты таза сақлаў ҳәм тиришиликке жанашырлық көрсетиў инсанның әдеп-икрамлылық қәсийетлериниң бири болып табылады.

Сынып саатларында, тәрбиялық илажларда ҳәм күнделикли мектеп турмысында оқыўшыларға тәбиятты қорғаўдың әҳмийетин түсиндириў олардың экологиялық көзқарасын раўажландырады. Оларды мектеп бағындағы жасыллықларға ғамхорлық пенен қараўға, тазалықты сақлаўға ҳәм туўылып өскен жериниң тәбиятын қадирлеўге үйретиў үлкен тәрбиялық әҳмийетке ийе.

Экологиялық тәрбия оқыўшыларда тек тәбиятқа емес, ал мектепке, жәмийетке ҳәм туўылып өскен жерине болған жуўапкершилик сезимин де күшейтеди. Сонлықтан руўхыйлық-тәрбия жумысларын экологиялық басламалар менен байланыстырып алып барыў оқыўшылардың инсаныйлық қәсийетлерин ҳәм экологиялық мәдениятын биргеликте раўажландырыўға хызмет етеди.

ЖУЎМАҚЛАЎ

Жуўмақлап айтқанда, оқыўшыларда экологиялық мәдениятты қәлиплестириў мектептеги билим бериў ҳәм тәрбия процесиниң әҳмийетли бағытларының бири болып табылады. Оларды тазалықты сақлаўға, тәбиятты қорғаўға, жасыллықларға ғамхорлық пенен қараўға ҳәм қоршаған орталыққа жуўапкершиликли қатнаста болыўға үйретиў арқалы экологиялық сананы раўажландырыўға болады.

Мектебимиздиң 2026-жыл март айында «Эко-мектеп» бағдарламасына ағза болыўы ҳәм «Барқарорлик йўлида менинг мактабим тажрибаси» онлайн таңлаўында биринши орынды ийелеўи бул бағыттағы жумысларды раўажландырыў ушын әҳмийетли тәжирийбе болып табылады.

Келешекте экологиялық тәрбия жумысларын избе-из даўам еттириў, оқыўшылардың басламаларын қоллап-қуўатлаў ҳәм мектеп бағынан тәрбиялық жумысларда пайдаланыў жас әўладта тәбиятқа жанашырлық ҳәм жуўапкершилик сезимин беккемлеўге жәрдем береди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

[1] Экологиялық тәрбия ҳәм қоршаған орталықты қорғаў бойынша илимий-методикалық материаллар.

[2] Улыўма орта билим бериў мектеплеринде тәрбиялық жумысларды шөлкемлестириў бойынша методикалық усыныслар.

[3] «Эко-мектеп» бағдарламасы бойынша мектепте алып барылған жумыслар ҳәм онлайн таңлаў материаллары.

Konferenciya maqalası QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380057

"KVARKLARDIŃ QÁSIYETLERI" TEMASIN OQITIWDA DIFFERENCIALLIQ JAQINLASIWDI QOLLANIW METODIYKASÍ

Bayımbetova[a]

a *Nókis qalası 22-sanlı orta arnawlı mekteptiń fizika páni oqıtıwshısı. (Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı Musqaqil izleniwshisi)*

Kvarklardıń qásiyetleri temasın oqıtıw, joqarı dárejedegi ilimiy túsinikler hám teoriyalardı talap etedi, sonlıqtan oqıtıwda differenciallıq jantasıwdı qollanıw júdá áhmiyetli. Bul qatnas hár bir studentke onıń ózine tán bilim dárejesi, úyreniw usılı hám mútájliklerine qarap individual tárizde járdem beriw imkaniyatın jaratadı. Kvarklardıń qásiyetlerin úyretiwde differenciallıq jantasıw tómendegi tiykarǵı abzallıqlardı beredi: Oqıwshılardıń bilim alıwǵa beyimlesiw. Kvarklar hám olardıń qásiyetleri sıyaqlı quramalı hám ilimiy jaqtan tereń temalardı úyreniw oqıwshılardı qıyınshılıqlarga duwshar etiwi múmkin. Hár bir oqıwshılardıń bilim dárejesi hár qıylı bolǵanlıǵı sebepli, differenciallıq qatnas oqıwshılarǵa ózine say materiallardı usınıw imkaniyatın beredi. Mısalı, baslanǵısh bilimge iye bolǵan studentler ushın temanıń tiykarǵı túsinikleri hám kvarklardıń qásiyetleri haqqındaǵı ańsatıraq túsinikler kirgiziliwi múmkin, al joqarı dárejedegi studentler bolsa jáne de quramalıraq hám texnikalıq materiallar menen támiyinlenedi. Bul qatnas hár bir student ushın temanı ózlestiriwdi ańsatlastıradı.

Interaktiv hám vizual qatnas. Kvarklar hám olardıń qásiyetleri sıyaqlı temalardı úyreniwde interaktiv metodlardan paydalanıw nátiyjeli boladı. Differenciallastırılǵan jantasıw oqıwshılardıń hár qıylı úyreniw usılların esapqa alǵan halda, vizual materiallar, simulyaciyalar hám animaciyalardı kirgiziwdi óz ishine aladı. Kvarklardıń qásietlerin túsindiriwde animaciyalar hám simulyaciyalar járdeminde kvarklardıń óz-ara tásirlesiwlerin kórsetiw, studentler ushın quramalı ilimiy túsiniklerdi túsiniwdi ańsatlastıradı. Mısalı, reńli kvarklar hám olardıń quwatlıqlarınıń óz-ara tásiri haqqında interaktiv modeller arqalı túsindiriw studentler ushın vizuallıq túrde anıǵıraq boladı.

Arnawlı qollap-quwatlaw hám jetilistiriw. Differencial qatnas oqıwshılarǵa ózlestiriwde járdem beriw ushın arnawlı qollap-quwatlawdı usınadı. Bazılar kvarklardıń qásiyetlerin túsiniwde qıyınshılıqlarǵa ushırasıwı múmkin, sonlıqtan oqıtıwshı olar ushın qosımsha túsinikler, mısallar yamasa individual máslálıátler beriwi múmkin. Basqa studentler bolsa tez túsinip alıwı múmkin, sonıń ushın olar ushın jáne de tereńirek máseleler hám qosımsha materiallar usınıladı. Bul qatnas oqıwshılar arasındaǵı bilim dárejesindegi ayırmashılıqlardı jeńiwge járdem beredi hám barlıq oqıwshılardıń tabısqa erisiwine xızmet etedi.

Motivaciya hám ózlestiriwdi arttırıw. Kvarklardıń qásiyetlerin úyreniw qıyın bolıwı múmkin, sonlıqtan studentler ushın motivaciyanı saqlaw júdá áhmietli. Differenciallasqan kózqaras studentlerdiń individual mútájliklerin qanaatlandırıw hám olarǵa óz úyreniw usıllarına sáykes materiallar usınıw arqalı olardıń motivaciyasın arttıradı. Oqıwshılar ózlerine sáykes materiallar hám járdemdi alıwı múmkin, bul bolsa olardı jáne de intaker hám qızıqlı etiwge járdem beredi. Sonday-aq, tabıslı oqıwlar studentlerge qosımsha motivaciya beredi hám olardıń bilimlerin bekkemleydi.

Hár qıylı bahalaw usılların qollanıw. Differencial qatnas bahalaw procesinde de qollanıladı. Hár bir oqıwshılardıń bilim dárejesine qarap túrli bahalaw metodları qollanılıwı múmkin. Ayırımlar ushın ápiwayı testler yamasa qısqa sorawlar arqalı bahalaw jeterli bolsa, basqalar ushın tereńirek tallawlar yamasa joybarlaw jumısları talap etiliwi múmkin. Bul qatnas oqıwshılardıń bilimin jaqsıraq hám ádil túrde bahalaw imkaniyatın beredi.

Toparda islewdi qollanıw. Kvarklardıń qásiyetleri sıyaqlı quramalı temalardı úyreniwde, topar bolıp islew de nátiyjeli usıl bolıwı múmkin. Differencial jantasıw toparda islewdi shólkemlestiriwde de járdem beredi, sebebi oqıwshılar bir-birinen úyreniwi múmkin. Mısalı, studentler birgelikte kvarklardıń óz-ara tásirlesiw-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

lerin talqılawı yamasa simulyaciyalardı orınlawı múmkin. Bul oqıwshılarǵa temanı jáne de tereń túsiniwge hám óz-ara pikir alısıwǵa imkaniyat jaratadı.

Differenciallıq qatnastı qollanıw, kvarklardıń qásiyetleri sıyaqlı quramalı temalardı oqıtıwda studentler ushın bilimdi nátiyjeli hám individual túrde ózlestiriw imkaniyatın jaratadı. Bul qatnas tek ǵana oqıwshılardıń bilimin arttırıwǵa emes, al olardıń oqıwǵa bolǵan motivaciyasın kúsheytiwge de járdem beredi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] A.Jumamuratov, F.Kalilaev, A.Baymbetova. Mekteplerde atom, yadro hám elementar bóleksheler fizikası bólimin zamagoy hám dasturiy oqıtıw metodiykası(Oqıw metodiykalıq qollanba). Nókis-2025.70 bet.

Konferenciya maqalası QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380059

GEGRAFIYA SABAQLARÍN OQÍTÍWDA SANLÍ TEXNOLOGIYALARDÍŃ ÁHMIYETI

G.A.XODJAEVA[a] | **G.Ó.JIEMURATOVA**[b]

a *Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, "Ekonomikalıq hám sociallıq geografiya" kafedrası professorı, g.i.k., Nókis, Ózbekstan*

b *Qaraqalpaqstan Respublikası pedagogikalıq sheberlik orayı, "Anıq hám tábiyiy pánler" metodikası kafedrası docenti, Nókis, Ózbekstan*

Annotatsiya

Ushbu maqolada Geografiya darslarida ta'lim vositalarining majmuiy qo'llash metodlari va ularning tavsifi to'g'risida so'z yuritiladi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim vositalari bilan o'qitish samaradorligini oshirich usullari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Milliy dastur, QR-kod, elektron resurslar, geografiya ta'limi vositalari, o'qitish vositalari, LearningApps platforması

Аннотация

В данной статье рассматриваются методы комплексного использования средств обучения на уроках географии и их характеристика. Также представлены способы повышения эффективности обучения с использованием современных образовательных средств.

Ключевые слова: Национальная программа, QR-код, электронные ресурсы, средства обучения географии, средства обучения, платформа LearningApps

Abstract

This article discusses methods of the integrated use of teaching aids in geography lessons and describes their main characteristics. It also presents ways to improve teaching effectiveness through the use of modern educational tools.

Keywords: National Curriculum, QR code, electronic resources, geography teaching aids, instructional tools, LearningApps platform

Búgingi kúnde ulıwma orta bilim beriw mektepleri-nde zamanağóy ózgerislerdi ámelge asırıw, hár bir páńdi oqıwshılar tárepinen nátiyjeli ózlestiriw ushın oqıw procesinde jańasha innovaciyalardan, interaktiv usıllardan hám kompetenciyalıq qatnas tiykarında informaciya texnologiyalarınan paydalanıw tiykarǵı máselelerdiń biri esaplanadı. Bul tuwrıdan-tuwrı oqıtıwshınıń kásiplik kónlikpelerine hám oqıwshılardıń intellektual dárejesine baylanıslı. Sebebi házirgi dáwirdiń áhmiyetli talaplarınan biri bul kóp ruwxıy hám fizikalıq kúsh sarplamay-aq, qısqa waqıt ishinde joqarı nátiyjelerge erisiw bolıp tabıladı.

Solay eken, Milliy oqıw baǵdarlamasınıń ámelge engiziliwi tiykarında geografiya pánin oqıtıw proccecine sanlı texnologiyalar hám zamanagóy usıllardı engiziw boyınsha tómendegishe ilájlar kórsetip ótilgen:

[Zamanagóy sanlı texnologiyalar hám tálim texnologiyalarınıń tıǵız integraciyasın támiynlew, bul boyınsha pedagog kadrlardıń kásiplik sheberligin rawajlandırıw ushın qosımsha sharayatlar jaratıw, geografiya páni boyınsha elektron kitaplardı mobil qurallarǵa júklep hám kóshirip alıw maqsetinde QR-kod járdeminde klasslar kesiminde oqıw metodikalıq kompleksler (innovasiyalıq sabaqlıqlar, oqıtıwshılar ushın metodikalıq qollanba, sabaqlıqtıń multimediali ilovalari) haqqındağı jaylastırıw sistemasın jaratıw; oqıwshılardı qosımsha qızıǵarlı jańalıqlardan tekst, audio, video formasında xabardar qılıp turıw, zamanagóy informaciyalıq-kommunikatsiyalıq texnologiyalar tiykarında aralıqtan tálim quralların shólkemlestiriw ; aralıqtan turıp paydalanıw imkanın beriwshi elektron kitapxana sistemasına geografiya páni boyınsha islep shıǵılǵan oqıw-metodikaıq komplekslerin, elektron tálim resursların jaylastırıw hám olardan paydalanıw imkaniyatların arttırıw, tálim proseccine elektron resurslar salmaǵın basqıshpa-basqısh asırıp barıw, elektron oqıw ádebiyatlar jaratıw, olardı mobil qurilmalarǵa júklep alıw maqsetinde QR-kod járdeminde elektron resurslar haqqındağı xabarlardı jaylastırıw sistemasın jaratıw hám onnan paydalanıwdı jolǵa qoyıw]1.

Solay eken kórsetilgen ilájlardı ámelge asırıwda bilim beriwshide informaciyalıq texnologiyalar boyınsha bilimi jeterli bolıwı kerek hám úzliksiz óziniń ústinde izleniwin talap etedi[2]. Sebebi sabaqlardı nátiyjeli oqıtıwda informaciyalıq texnologiyalardıń imkaniyatları júdá úlken. Sonlıqtanda dáslep pedagog kadrlardıń ózleri bul imkaniyatlardı joqarı dárejede ózlestiriwi hám paydalana alıwı lazım.

Zaman talabı artqan sayın sanlı bilim beriw plat-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

Oqıwshılar bertilgen kartoshkalardağı maǵlıwmatlardı sáykesleri menen juplastırıń!
Berilgen kesteni toltırıń
Oqıwshılar Arqa Amerika materigi haqqında berilgen sipatlamalarda túsip qalǵan sózlerdi orınlarına jazıp shıǵıń

formaları menen baǵdarlamaların talap etiw de joqarılap ketti. Sabaqtıń nátiyjeli bolıwı onıń srukturalıq bólimleriniń mazmunına, sapasına hám bilim beriwshiniń usı sabaqtı qanday jańashıllıq penen, qanday resusrlar menen «tolıqtırǵanlıǵına» baylanıslı. Házirgi waqıtta zaman talabına say resurslarǵa Quizizz.com, Quizlet.com, LearningApps.org, Genial.ly, Geacron.com h.t.b. saytlar menen programmalar jetkilikli. Bul resusrlar ápiwayı usıllarǵa qaraǵanda multimedialı, oqıwshıda bilim alıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqtı oyatatuǵın, tapsırmalar orınlaw, izleniw barısında kómekshi qural bola alatuǵın platformalar.

Interaktiv moduller sistemasınan turatuǵın jańa baǵdarlamalar kúnnen kúnge kóbeyiwde, bul bilim sapasın arttırıwda áhmiyetli, biraq oqıtıwshı bul baǵdarlamalardı sınap kórip, bilim beriw processindegi kólemin analizlep paydalanıw kerek. Bunday platformalardıń ishinde oqıwshınıń alǵan bilimin bahalawda qollanılatuǵın platformalardan oqıtıwshılar keń túrde paydanılmaqta.

Biz sonday platformalardan biri Learning Apps platforması haqqında sóz etpekshimiz. Bul platforma járdeminde oqıwshılardıń ózlestirgen bilimlerin bekkemlewde paydalanıwǵa bolatuǵın interaktiv, multimediyalı, elektron trenajyor shınıǵıwlar jarata aladı. Bul saytta 23 túrdegi interaktiv shınıǵıwlardıń tipi, onnan 5 wi 2 yamasa 4 qatnasıwshı ushın arnalǵan oyınlar bolıp esaplanadı. Bul sayttıń bir neshe tildegi versiyaları bar. Biraq qaraqalpaq yamasa ózbek tilindegi versiyası joq, degen menen bul sayttıń interfeysi júdá qolaylı bolǵanlıqtan paydalanıw onsha qıyınshılıq tuwdırmaydı.

LearningApps servisinde «Pazllar», «Jubın tap», «Sáykeslendir», «Tártiplestir», «Krossvord» h.t.b. túrdegi interaktiv tapsırmalar konstruktorı bolıp esaplanadı. Bul konstruktorda jaratılǵan shınıǵıwlar járdeminde oqıwshılar óz bilimlerin qızıqlı, oyın formasında sınap kóriwi hám bekkemlewi múmkin.

Biz bul jerde bul platformalarda geografiya sabaqlarında paydalanıw ushın jaratılǵan shınıǵıwlardan úlgilerdi keltirip ótiwdi maqul taptıq.

Juwmaqlap aytqanımızda informaciyalıq texnologiyalardan paydalanıp oqıtıw arqalı oqıwshılardı sabaqqa qızıqtıra alıw imkaniyatına iye bolamız Bul imkaniyatlardan oqıtıwshılar nátiyjeli paydalanıp oqıwshılardıń interaktiv kartalar, geografiyalıq maǵlıwmatlar, video hám basqa xabar dereklerinen óz betinshe bilim alıwın da támiynleydi. Sonday-aq oqıwshılarda tek ǵana geografiyalıq bilimlerin emes bálkim sanlı texnologiyalar menen islesiw kónlikpelerin, hár qıylı dástúrler hám texnologiyaları menen islesiw qábiletin rawajlandırıwǵa járdem beredi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022-2026 yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida»gi 11.05.2022-yildagi PF-134-son Farmoni, (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 11.05.2022 y., 6/22/134/0407-son)

[2] G.Ó.Jiemuratova "Geografiya darslarining samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" // Ilm sarchashmalari" ilmiy-nazariy, metodik jurnal , №10,2023. 116-120 б.

[3] K.Turmanov, "Science of informatics and information technologies specific principles of teaching" Educational Research in Universal Sciences, VOLUME 1 ISSUE 3/2022, Scientific Journal Impact Factor 2022: 4.556,

[4] Matsaidova Sayyora, Urganch davlat universiteti Geografiya, geodeziya, kartografiya kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi, «PEDAGOGIKA» O'zbekiston olimlarining ilmiy-amaliy tadqiqotlari jurnali 2023-y 3-soni

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380063

MATEMATIKA VA KUNDALIK HAYOT: NIMA UCHUN BIZGA FORMULALAR KERAK?

G'abborov Xusan[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktab matematika kursining kundalik hayotdagi amaliy ahamiyati va uning real vaziyatlarda qo'llanilishi yoritilgan. Ko'pincha o'quvchilar tomonidan mavhum va murakkab deb qabul qilinadigan matematik tushunchalarni sodda, hayotiy misollar orqali tushuntirish usullari tahlil qilingan. Maqolada foizlar va moliyaviy savodxonlik, uyni ta'mirlashdagi geometrik hisob-kitoblar, sug'urta hamda statistikada ehtimollar nazariyasining o'rni, shuningdek, logistika va tadbirkorlikda tenglamalarning qo'llanilishi aniq misollar bilan ko'rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari va tavsiyalar matematika darslarining samaradorligini oshirish va o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda pedagoglar uchun amaliy manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: maktab matematikasi, amaliy matematika, moliyaviy savodxonlik, foizlar, geometriya, ehtimollar nazariyasi, tenglamalar, interaktiv ta'lim usullari

a *Surxondaryo viloyati Uzun tumani 32-sonli maktabning matematika fani o'qituvchisi*

Abstract

This article highlights the practical importance of the school mathematics curriculum in everyday life and its application in real-world scenarios. It analyzes methods for explaining mathematical concepts—which are often perceived by students as abstract and complex—through simple, real-life examples. The paper demonstrates practical applications of percentages and financial literacy, geometric calculations in home renovation, the role of probability theory in insurance and statistics, as well as the use of equations in logistics and entrepreneurship. The research findings and recommendations serve as a practical resource for educators to improve the effectiveness of mathematics lessons and develop practical skills in students.

Keywords: school mathematics, applied mathematics, financial literacy, percentages, geometry, probability theory, equations, interactive teaching methods

Matematika - insoniyat tarixidagi eng buyuk va foydali kashfiyotlardan biridir. Lekin maktabda o'quvchilar ko'pincha bitta savolni berishadi: "Menga bu formulalar va tenglamalar hayotda qaerda kerak bo'ladi?"

Ko'pchilik matematikani faqat daftar va doskadagi murakkab misollar deb o'ylaydi. Aslida esa u har kuni ishlatadigan oddiy va foydali qurolimizdir. U bizga do'konda pulimizni tejashga, uyni ta'mirlashda adashmaslikga, sayohat vaqtini to'g'ri hisoblashga hamda to'g'ri qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Ushbu maqolaning maqsadi - maktab matematikasining kundalik turmushdagi amaliy o'rnini sodda va tushunarli misollar orqali ko'rsatib berishdan iborat.

1-BO'LIM. FOIZLAR VA PULLARNI TO'G'RI BOSHQARISH

Foiz tushunchasi - kundalik hayotda eng ko'p ishlatiladigan matematik mavzulardan biridir. Do'kondagi chegirmalar, bankdagi omonat va kreditlar, soliqlarning barchasi foizlar bilan bog'liq.

1.1. Do'kondagi chegirmalar aldamchisi. Tasavvur qiling, do'konda kiyim-kechak narxiga ketma-ket ikki marta chegirma e'lon qilindi. Birinchi marta narx 20 foizga arzonlashtirildi, bir haftadan so'ng esa yana 30 foiz chegirma berildi. Aksariyat xaridorlar umumiy chegirma 50 foiz bo'ldi deb o'ylashadi. Bu fikr to'g'rimi?

Amaliy hisob-kitob:

1. Kiyimning boshlang'ich narxi 100 000 so'm bo'lsin.
2. Birinchi chegirmadan (20 foiz) so'ng narx: 100 000 - 20 000 = 80 000 so'm bo'ladi.
3. Ikkinchi chegirma (30 foiz) dastlabki 100 000 so'mdan emas, balki yangi paydo bo'lgan 80 000 so'mdan hisoblanadi: 80 000 ning 30 foizi 24 000 so'm bo'ladi.
4. Yakuniy narx: 80 000 - 24 000 = 56 000 so'm.
5. Haqiqiy umumiy chegirma: 100 000 so'mdan 56 000 so'mga tushdi, ya'ni chegirma 44 foizni tashkil etdi.

Xulosa: Ketma-ket qilingan 20 foiz va 30 foiz chegir-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

malar 50 foizga emas, balki 44 foizga teng bo'ladi. Bu oddiy matematik qoidani bilish xaridlarda adashmaslikka yordam beradi.

0.1 Oddiy va murakkab foizlar (Omonat va jamg'arma)

Bankka pul qo'yganda foizlar ikki xil usulda hisoblanadi: oddiy foiz va murakkab foiz.

Oddiy foizda — daromad faqat birinchi kiritilgan pulga nisbatan hisoblanadi.

Murakkab foizda — har yili har bir chiqqan foiz asosiy pulga qo'shilib boradi va keyingi yili foiz yangi, ko'paygan summadan hisoblanadi.

Misol: 10 000 000 so'm pulni yillik 15 foiz stavka bilan 3 yilga bankka qo'ysak:

1. Oddiy foiz bo'yicha: 3 yildan so'ng 14 500 000 so'm bo'ladi.
2. Murakkab foiz bo'yicha: 3 yildan so'ng 15 208 750 so'm bo'ladi.

Oraliqdagi farq 708 750 so'mni tashkil etadi. Vaqt o'tgani sari murakkab foiz beradigan foyda yanada tezroq o'sib boradi.

2-BO'LIM. GEOMETRIYA ATROFIMIZDA — UYNI TA'MIRLASH VA QURILISH

Aksariyat o'quvchilar uchun geometrik shakllarning yuzi va hajmini hisoblash formulalarini yodlash qiyin kechadi. Ammo ularni uyni ta'mirlash ishlariga bog'lasak, mavzu juda tushunarli va qiziqarli bo'ladi.

0.2 Uyni ta'mirlash masalasi (Gulqog'oz va bo'yoq hisobi)

Xonaning devorlariga gulqog'oz (oboy) yopishtirish yoki bo'yashda materialni aniq hisoblash ortiqcha xarajatlarning oldini oladi.

Masala: Uzunligi 6 metr, kengligi 4 metr va balandligi 3 metr bo'lgan xonaning devorlariga gulqog'oz yopishtirish kerak. Xonada o'lchami 2 metrga 1 metr bo'lgan 1 ta eshik va 1.5 metrga 1.5 metr bo'lgan 2 ta deraza bor. Bir o'ram gulqog'oz 10 kvadrat metr yuzani qoplasa, necha o'ram gulqog'oz sotib olish kerak?

Hisoblash bosqichlari:

1. Xona devorlarining umumiy yuzi:

Xonaning atrofi (perimetri) = (6 + 4) x 2 = 20 metr.

Devorlar yuzi = 20 x 3 = 60 kvadrat metr.

1. Eshik va derazalarning yuzi:

Eshik yuzi = 2 x 1 = 2 kvadrat metr.

Derazalar yuzi = 2 x (1.5 x 1.5) = 4.5 kvadrat metr.

Jami chiqarib tashlanadigan yuza = 2 + 4.5 = 6.5 kvadrat metr.

1. Gulqog'oz yopishtiriladigan haqiqiy yuza:

60 - 6.5 = 53.5 kvadrat metr.

1. Kerakli gulqog'oz o'ramlari soni:

53.5 bo'lingan 10 = 5.35 o'ram.

Do'konda gulqog'oz bo'laklab sotilmagani uchun natijani yuqoriga qarab yaxlitlaymiz — xonaga 6 o'ram gulqog'oz zarur bo'ladi.

3-BO'LIM. EHTIMOLLAR NAZARIYASI VA STATISTIKA — TO'G'RI QAROR QABUL QILISH

Biz har kuni turli vaziyatlarda tavakkal qilamiz va qarorlar qabul qilamiz. Ehtimollar nazariyasi va statistika fani eng to'g'ri va havfsiz yo'lni tanlashga yordam beradi.

0.3 Sug'urta va xavflarni baholash

Sug'urta kompaniyalari narxlarni belgilashda ehtimollar nazariyasiga tayanadi.

Masala: Statistikaga ko'ra, shaharda 10 000 ta avtomobildan yillik o'rtacha 200 tasi yo'l-transport hodisasiga uchraydi. Hodisa natijasida yetkaziladigan o'rtacha zarar 5 000 000 so'mni tashkil etadi. Sug'urta kompaniyasi o'zini qoplashi va foyda ko'rishi uchun har bir avtomobildan yillik qancha sug'urta puli olishi kerak?

Yechim:

1. Avtomobilning halokatga uchrash ehtimoli: 200 bo'lingan 10 000 = 0.02 (ya'ni 2 foiz).
2. Bir avtomobilga to'g'ri keladigan o'rtacha kutilayotgan zarar: 5 000 000 * 0.02 = 100 000 so'm.
3. Sug'urta kompaniyasi 20 foiz foyda marjasini qo'shsa: 100 000 + 20 000 = 120 000 so'm.

Xulosa: Har bir haydovchi yillik 120 000 so'm to'lasa, sug'urta kompaniyasi zarar ko'rmaydi, haydovchilar esa kutilmagan katta xarajatlardan himoyalanadi.

0.4 Statistik ko'rsatkichlar: O'rtacha maosh va mediana

Ko'p hollarda o'rtacha arifmetik qiymat haqiqiy holatni noto'g'ri ko'rsatishi mumkin.

Misol: Bir kichik korxonada 5 ta xodim ishlaydi.Ularning oylik maoshlari:

4 nafar ishchi: 3 000 000 so'mdan

1 nafar rahbar: 28 000 000 so'm

O'rtacha maosh hisobi:

(3 000 000 x 4 + 28 000 000) / 5 = 40 000 000 / 5 = 8 000 000 so'm.

Mediana maosh hisobi (sonlarni ketma-ket qo'yganda o'rtadagi qiymat):

3 000 000, 3 000 000, 3 000 000, 3 000 000, 28 000 000.

Mediana = 3 000 000 so'm.

Xulosa: Agar korxonada o'rtacha maosh 8 million so'm desak, bu xodimlarning haqiqiy ahvolini aks ettirmaydi. Bitta juda katta ko'rsatkich mavjud bo'lganda, mediana haqiqatga yaqinroq ma'lumot beradi.

4-BO'LIM. TENGLAMALAR — VAZIYATLARNI TEZ VA ANIQ HISOB-KITOB QILISH

Tenglama tuzish — bu hayotdagi chigal muammoni sodda matematik tilga o'girish demakdir.

0.5 Yo'l va tezlik masalalari

Harakatlanish vaqtini to'g'ri rejalashtirish uchun tezlik ko'rsatkichlarini to'g'ri hisoblash kerak.

Masala: Shaharlar o'rtasidagi masofa 300 km. Avtomobil yo'lning birinchi yarmini (150 km) soatiga 60 km tezlik bilan, ikkinchi yarmini esa soatiga 100 km tezlik bilan bosib o'tdi. Avtomobilning butun yo'l davomidagi o'rtacha tezligi qancha bo'lgan?

Uchraydigan xato: Tezliklarni shunchaki qo'shib 2 ga bo'lish: (60 + 100) / 2 = 80 km/soat. Bu noto'g'ri.

To'g'ri hisoblash:

1. Birinchi yarim yo'lga ketgan vaqt: 150 / 60 = 2.5 soat.
2. Ikkinchi yarim yo'lga ketgan vaqt: 150 / 100 = 1.5 soat.
3. Jami ketgan vaqt: 2.5 + 1.5 = 4 soat.
4. Haqiqiy o'rtacha tezlik: 300 / 4 = 75 km/soat.

Xulosa: Avtomobilning haqiqiy o'rtacha tezligi soatiga 75 km ni tashkil qiladi. Yo'lda sarflanadigan vaqtni to'g'ri rejalashtirish uchun ushbu qoidani bilish muhimdir.

0.6 Tadbirkorlikda foyda va xarajat muvozanati

Kichik biznesni yo'lga qo'yishda qachon xarajatlar qoplanib, foyda chiqishini bilish zarur.

Masala: Hunarmand har bir buyumni yasash uchun 20 000 so'm xomashyo sarflaydi. Ustaxona ijarasi oyiga 3 000 000 so'm. Agar u bitta buyumni 50 000 so'mdan sotayotgan bo'lsa, oyiga kamida nechtadan buyum satsa xarajatlarini qoplaydi?

Hisoblash:

Buyumlar sonini "X" deb belgilaymiz.

Jami xarajat = 3 000 000 + (20 000 x X)

Jami daromad = 50 000 x X

Tenglashtiramiz:

50 000 * X = 3 000 000 + (20 000 * X)

30 000 * X = 3 000 000

X = 100.

Xulosa: Hunarmand oyiga kamida 100 ta buyum sotishi kerak. 101-buyumdan boshlab u sof foyda ko'rishni boshlaydi.

5-BO'LIM. MATEMATIKANI O'RGATISHNING QIZIQLARLI USULLARI

O'quvchilarga matematikani yoqimli va tushunarli qilish uchun quyidagi amaliy usullardan foydalanish tavsiya etiladi:

1. Amaliy loyihalar topshirish: O'quvchilarga bir oylik oilaviy budjetni hisoblash, o'z xonasini ta'mirlash smetasini tuzish kabi amaliy topshiriqlar berish lozim.
2. Kompyuter va telefon ilovalari: Geometrik shakllar va grafiklar dinamikasini ko'rish uchun maxsus bepul dasturlardan foydalanish dars samaradorligini oshiradi.
3. Mantiqiy o'yinlar: Shaxmat, sudokular va mantiqiy savollar orqali o'quvchilarda fikrlash tezligini rivojlantirish.

1 XULOSA

Matematika — faqat baho olish uchun o'rganiladigan fan emas. U kundalik turmushimizdagi barcha jarayonlarning poydevoridir. O'quvchilarga formulalarni yodlatishdan ko'ra ularning ortida turgan mantiqiy va amaliy ma'noni tushuntirish ta'lim sifatini tubdan oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Alimov Sh.A. va boshqalar. Algebra: Maktablarning 8–9-sinflari uchun darslik. — Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2020-yil.

[2] Pogorelov A.V. Geometriya: 7–9-sinflar uchun darslik. — Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2019-yil.

[3] Polya G. Masalani qanday yechish kerak: Matematik usullarning yangi jihati. — Prinston Universiteti nashriyoti, 2014-yil.

[4] Kaneman D. Doyiraviy va tez fikrlash: Qaror qabul qilish mexanizmlari. — Nyu-York, 2011-yil.

Conference paper QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380065

MODERN APPROACHES TO DEVELOPING THE PEDAGOGICAL SKILLS OF TEACHERS OF EXACT AND NATURAL SCIENCES

M. Ametova[a]

Abstract

The article examines modern approaches to developing the pedagogical skills of teachers of exact and natural sciences. The TPACK model, inquiry-based learning, lesson study and reflective practice are analysed, and an integrated model of professional growth is proposed.

Keywords: pedagogical skill, TPACK, inquiry-based learning, lesson study, reflective practice, professional development, exact and natural sciences

a *English Teacher at school 13, Turtkul district, Uzbekistan*

Annotatsiya

Maqolada aniq va tabiiy fanlar o'qituvchilarining pedagogik mahoratini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilingan. TPACK modeli, tadqiqotga asoslangan ta'lim, lesson study va refleksiv amaliyot ko'rib chiqilib, kasbiy o'sishning integratsiyalashgan modeli taklif etilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik mahorat, TPACK, tadqiqotga asoslangan ta'lim, lesson study, refleksiv amaliyot, malaka oshirish, aniq va tabiiy fanlar

Аннотация

В статье рассматриваются современные подходы к развитию педагогического мастерства учителей точных и естественных наук. Анализируются модель TPACK, исследовательское обучение, lesson study и рефлексивная практика; предложена интегрированная модель профессионального роста.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, TPACK, исследовательское обучение, lesson study, рефлексивная практика, повышение квалификации, точные и естественные науки

Introduction. In recent years the professional quality of teachers has become one of the central topics of educational reform. Large-scale studies show that among the many factors affecting student achievement, those related to the teacher and to the way a lesson is organised are among the most powerful [10; 14]. In Uzbekistan this priority is set out in the Law "On Education" [1], in the Concept for the development of the higher education system until 2030 [2] and in a separate resolution aimed at raising the quality of mathematics education [3]. These documents describe the teacher not as a source of ready-made information, but as someone who organises students' independent thinking and research activity.

For teachers of exact and natural sciences this shift is especially demanding. A physics graduate may know thermodynamics very well and still struggle to explain to a fifteen-year-old why tea cools faster in a metal mug than in a ceramic one. L. Shulman called this missing link pedagogical content knowledge – the ability to transform subject knowledge into forms that learners can actually grasp [16]. Such knowledge does not automatically grow with years of service; it has to be developed purposefully. The aim of this article is to analyse modern approaches to developing the pedagogical skills of teachers of mathematics, physics, chemistry and biology and to propose an integrated model of their professional growth.

Materials and methods. The study is based on a theoretical analysis of pedagogical and methodological literature, regulatory documents of the Republic of Uzbekistan and international reports on teacher professional development. Comparative analysis, generalisation of advanced pedagogical experience and systematisation were used to identify the approaches most relevant to science and mathematics teachers.

Results and discussion. In pedagogical literature, pedagogical skill is usually described as a combination of professional knowledge, teaching technique, com-

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

municative culture and the personal qualities of the teacher [5]. Within the competency approach it is also linked with the teacher's readiness to act in non-standard situations and to keep learning throughout the career [4; 6]. For science teachers it is useful to add one more dimension: the ability to make abstract and often counter-intuitive ideas visible and testable for students. The analysis allowed us to single out four approaches that serve this purpose particularly well.

The first is the TPACK model proposed by P. Mishra and M. Koehler [13]. It builds on Shulman's idea and adds technological knowledge as a third component. The model is valuable because it warns against a common mistake – treating digital tools as an end in themselves. A teacher who shows a nicely animated presentation on electric current has used technology, but has not necessarily improved understanding. The same teacher who asks students to change the resistance in an interactive simulation, predict the result and then check it, is using technology to support reasoning. In mathematics, dynamic geometry environments such as GeoGebra play a similar role, letting students notice a property before proving it. Courses built on TPACK should therefore be organised around specific curriculum topics rather than around software features.

The second approach is inquiry-based and active learning. A meta-analysis of 225 studies in science, engineering and mathematics showed that students in traditional lecture courses were about one and a half times more likely to fail than those taught with active learning methods [9]. E. Mazur's peer instruction [12] is a practical example: the teacher poses a conceptual question, students answer individually, discuss their answers in pairs and then vote again. The real difficulty for the teacher lies not in the technique itself, but in designing good questions and in being ready to work openly with students' mistakes. These are exactly the skills that need to be trained.

The third approach is lesson study, which originated in Japan and is now practised in many countries [11]. A small group of teachers jointly plans a "research lesson", one of them teaches it, and the others observe not the teacher but the students: where they hesitate, which explanation works, which task turns out to be too difficult. The lesson is then discussed and revised. In our schools this format fits naturally into the work of subject methodological associations, which already exist but often limit themselves to formal reporting. Turning their meetings into lesson study cycles costs little, yet it changes the very nature of collegial work.

The fourth approach is reflective practice. D. Schön distinguished between reflection-in-action, which takes place during the lesson, and reflection-on-action, which follows it [15]. Video recording of one's own lesson, a short reflective journal and structured feedback from a mentor make this process concrete. Teachers who watch a recording of their lesson for the first time are often surprised by how much of the time they spend talking themselves.

Research on professional development explains why these approaches work better than traditional one-off courses. L. Desimone identified five features of effective programmes: content focus, active learning, coherence with teachers' needs, sufficient duration and collective participation [8]. L. Darling-Hammond and colleagues add modelling of effective practice, coaching and expert support, as well as time for feedback and reflection [7]. A short lecture course held once every few years meets almost none of these conditions. Table 1 summarises how the components of pedagogical skill relate to the approaches discussed above.

On this basis we propose an integrated model consisting of three stages. At the diagnostic stage, the teacher's strengths and difficulties are identified through self-assessment, lesson observation and analysis of students' results. At the formative stage, the teacher takes part in practice-oriented modules based on TPACK and active learning and completes at least two lesson study cycles during a semester. At the reflective-evaluative stage, the teacher gives an open lesson, compiles a professional portfolio and discusses progress with a mentor. The key condition is continuity: the model is designed for a full academic year rather than a short course.

Several obstacles should be acknowledged. A heavy teaching load leaves little time for joint planning, rural schools often lack laboratory equipment, and lesson observation is still perceived by many as inspection rather than support. For this reason developmental observation should be clearly separated from attestation, and time for collaborative work should be built into the school timetable.

Conclusion. Developing the pedagogical skills of teachers of exact and natural sciences cannot be reduced to updating their subject knowledge or teaching them new software. What matters is the ability to connect content, methods and technology so that students genuinely understand and can apply what they learn. The TPACK model, inquiry-based learning, lesson study and reflective practice complement one another and, when combined into a sustained school-based system, can noticeably improve the quality of science and mathematics teaching. Further research should focus on experimental testing of the proposed model and on developing criteria for evaluating its effectiveness.

Table 1 – Components of pedagogical skill and approaches to their development

Component of pedagogical skill	Approaches and forms of development
Subject-methodological (pedagogical content knowledge)	Lesson study; analysis of typical student misconceptions in the topic
Technological-pedagogical	TPACK-based workshops; interactive simulations, virtual laboratories, GeoGebra
Research and inquiry	Inquiry-based learning; mini-projects and school experiments
Communicative	Peer instruction; organising discussion and group work
Reflective	Video analysis of lessons; reflective journal; mentoring

REFERENCES

[1] O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

[2] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni // lex.uz.

[3] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-maydagi "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiq otlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4708-son qarori // lex.uz.

[4] Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A. B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent, 2015.

[5] Сластёнин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.

[6] Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

[7] Darling-Hammond L., Hyler M.E., Gardner M. Effective Teacher Professional Development. – Palo Alto, CA: Learning Policy Institute, 2017.

[8] Desimone L.M. Improving impact studies of teachers' professional development: Toward better conceptualizations and measures // Educational Researcher. – 2009. – Vol. 38, № 3. – P. 181–199.

[9] Freeman S., Eddy S.L., McDonough M., Smith M.K., Okoroafor N., Jordt H., Wenderoth M.P. Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics // Proceedings of the National Academy of Sciences. – 2014. – Vol. 111, № 23. – P. 8410–8415.

[10] Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. – London; New York: Routledge, 2009.

[11] Lewis C. Lesson Study: A Handbook of Teacher-Led Instru ctional Change. – Philadelphia: Research for Better Schools, 2002.

[12] Mazur E. Peer Instruction: A User's Manual. – Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1997.

[13] Mishra P., Koehler M.J. Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge // Teachers College Record. – 2006. – Vol. 108, № 6. – P. 1017–1054.

[14] OECD. TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. – Paris: OECD Publishing, 2019.

[15] Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983.

[16] Shulman L.S. Those who understand: Knowledge growth in teaching // Educational Researcher. – 1986. – Vol. 15, № 2. – P. 4–14.

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380069

TA'LIM JARAYONIDA INTERAKTIV VIZUALLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI: PREZI PLATFORMASINING METODIK IMKONIYATLARI VA SAMARADORLIGI

Nuraddinova Gulrux Ikrom qizi[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy pedagogikada axborot texnologiyalaridan foydalanishning dolzarb masalalari, xususan, Prezi platformasining interaktiv taqdimotlar yaratishdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. An'anaviy slayd-shoulardan farqli o'laroq, Prezi platformasining nolineer tuzilishi, "ZUI" (Zooming User Interface) texnologiyasi va vizual xotirani kuchaytirishdagi afzalliklari batafsil yoritilgan. Maqolada platformaning o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi kommunikatsiyani yaxshilash, dars samaradorligini oshirish hamda masofaviy ta'limda multimediya vositalarini integratsiya qilish imkoniyatlari ilmiy-metodik jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Prezi, nolineer taqdimot, ZUI texnologiyasi, vizuallashtirish, interaktiv ta'lim, pedagogik innovatsiya, raqamli didaktika, kognitiv psixologiya, dars samaradorligi

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazi "Aniq va tabiiy fanlar metodikasi" kafedrasi o'qituvchisi., O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi*

Аннотация

В данной статье анализируются актуальные вопросы использования информационных технологий в современной педагогике, в частности, роль и значение платформы Prezi в создании интерактивных презентаций. В отличие от традиционных слайд-шоу, подробно освещены преимущества нелинейной структуры платформы Prezi, технологии ZUI (Zooming User Interface) и усиления визуальной памяти. В статье научно-методически обоснованы возможности платформы по улучшению коммуникации между учителями и учащимися, повышению эффективности уроков и интеграции мультимедийных средств в дистанционном обучении.

Ключевые слова: Прези, нелинейная презентация, технология ZUI, визуализация, интерактивное обучение, педагогические инновации, цифровая дидактика, когнитивная психология, эффективность урока

Abstract

This article analyzes topical issues regarding the use of information technologies in modern pedagogy, specifically the role and significance of the Prezi platform in creating interactive presentations. Unlike traditional slideshows, the nonlinear structure of the Prezi platform, ZUI (Zooming User Interface) technology, and the advantages of visual memory enhancement are highlighted in detail. The article provides a scientific and methodological justification for the platform's capabilities to improve communication between teachers and students, increase lesson effectiveness, and integrate multimedia tools in distance learning.

Keywords: Prezi, non-linear presentation, ZUI technology, visualization, interactive learning, pedagogical innovation, digital didactics, cognitive psychology, lesson effectiveness

1 KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish shunchaki texnik ehtiyoj emas, balki ta'lim sifatini oshirishning strategik omiliga aylandi. Axborot oqimi shiddat bilan ortib borayotgan bugungi kunda o'quvchi va talabalarning diqqatini jamlash, murakkab ilmiy tushunchalarni sodda va vizual shaklda yetkazib berish o'qituvchidan yuksak metodik mahorat talab etadi. An'anaviy chiziqli taqdimotlar, xususan, Microsoft PowerPoint kabi dasturlar uzoq vaqt davomida yagona standart bo'lib kelgan bo'lsa-da, bugungi kun auditoriyasi uchun ularning imkoniyatlari yetarli emasligi ma'lum bo'lib qolmoqda. Slaydlarning birin-ketin, bir xil maromda almashishi ko'pincha "slaydlar charchog'i" (slide fatigue) deb ataluvchi psixologik holatni keltirib chiqaradi, natijada o'quvchining mavzu yaxlitligi haqidagi tasavvuri bo'linib ketadi.

Shu nuqtai nazardan, Prezi platformasi nolineer taqdimotlar texnologiyasi sifatida ta'lim jarayoniga yangicha nafas olib kirdi. Prezi an'anaviy slaydlardan

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

voz kechib, yagona cheksiz ish maydoni (canvas) tushunchasini ilgari suradi. Bu esa o'qituvchiga darsni bir butun xarita sifatida ko'rsatish va kerakli nuqtada detallarga "sho'ng'ish" imkonini beradi. Mazkur maqolada Prezi platformasining metodik afzalliklari, uning o'quvchi psixologiyasiga ta'siri va zamonaviy dars jarayonida kontentni vizuallashtirishning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi.

2 ASOSIY QISM

Prezi platformasining metodik asosi kognitiv psixologiyaning vizual iyerarxiya tamoyillariga tayanadi. Inson miyasi ma'lumotlarni bir-biri bilan bog'liq holda, assotsiativ tarzda qabul qilishga moyildir. Platformaning asosiy ish quroli bo'lgan "Zooming User Interface" (ZUI) texnologiyasi o'qituvchiga darsni "Kattadan kichikka" (The Big Picture) tamoyili asosida qurish imkonini beradi. Bu jarayonda darsning umumiy rejasi dastlab butunligicha ko'rsatiladi, so'ngra har bir mavzu va kichik mavzu ichiga "zoom" effekti orqali kiriladi. Bunday yondashuv o'quvchi ongida mavzuning strukturaviy modelini shakllantiradi. Masalan, biologiya darsida inson organizmi umumiy ko'rsatilib, so'ngra har bir organ tizimiga, hujayra darajasigacha chuqurlashish mumkin. Bu o'quvchiga detalni o'rganayotgan vaqtda ham uning umumiy tizimdagi o'rnini unutmaslikka yordam beradi.

Pedagogik samaradorlik nuqtai nazaridan, Prezi diqqatni boshqarishning eng kuchli vositasidir. Tadqiqotlarga ko'ra, harakatlanuvchi ob'ektlar va vizual o'zgarishlar inson miyasidagi yangilikni izlash markazlarini faollashtiradi. Slaydlar shunchaki almashmaydi, balki bir nuqtadan ikkinchi nuqtaga siljiydi, aylanadi yoki yaqinlashadi. Bu harakat dinamikasi o'quvchining darsdagi ishtirokini va qiziqishini sezilarli darajada oshiradi. Biroq, bu yerda o'qituvchining metodik ehtiyotkorligi ham muhimdir. Haddan tashqari ko'p va mantiqsiz aylanishlar tomoshabinda "dengiz kasalligi" (motion sickness) kabi noqulaylikni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun professional taqdimotlarda har bir "zoom" mantiqiy zanjirning bir qismi bo'lishi, o'tishlar esa ravon va ma'lum maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Platformaning ta'limiy kontentni tizimlashtirishdagi imkoniyatlari "Planet" va "Stack" modellari orqali namoyon bo'ladi. "Planet" modeli markaziy g'oya atrofida bir nechta yordamchi bo'limlarni aylanma shaklda joylashtirishni ko'zda tutadi, bu esa fanlararo bog'liqlikni yoki tizimli tahlilni talab qiluvchi mavzular uchun juda qulaydir. "Stack" modeli esa ma'lumotlarni kitob varaqlari kabi ketma-ket joylash imkonini beradi, bu usul bosqichma-bosqich bajariladigan tajribalar, matematik formulalar yechimi yoki xronologik tarixiy jarayonlarni tushuntirishda qo'llaniladi. Ushbu modellar o'qituvchiga dars ssenariysini moslashuvchan tarzda tuzishga yordam beradi. Agar dars davomida o'quvchi kutilmagan savol bersa, o'qituvchi slaydlarni birma-bir varaqlab o'tirmasdan, sichqonchaning bir harakati bilan xaritaning istalgan qismiga sakrab o'ta oladi. Bu esa darsni nolineer va interaktiv muloqotga aylantiradi.

Prezi platformasining yana bir inqilobiy jihati — bu multimediya resurslarining chuqur integratsiyasidir. Hozirgi zamon pedagogikasida matnli ma'lumotlar vizual ob'ektlar bilan uyg'unlashishi shart. Prezida o'rnatilgan YouTube pleyeri videolarni alohida oynaga chiqmasdan, dars oqimi ichida ko'rsatish imkonini beradi. Bundan tashqari, infografikalar, PDF hujjatlar va piktogrammalar (icons) bilan ishlash kutubxonasi o'qituvchiga dizaynerlik mahoratisiz ham estetik jihatdan mukammal materiallar tayyorlash imkonini beradi. Masofaviy ta'lim sharoitida platformaning "Prezi Video" funksiyasi alohida ahamiyat kasb etdi. Bu funksiya yordamida o'qituvchi ekrandagi slaydlar fonida o'zi ham ko'rinib turgan holda dars o'ta oladi. Bu esa o'quvchi bilan virtual yuzma-yuz muloqotni ta'minlab, darsning hissiy darajasini oshiradi.

Darslarni loyihalashda ranglar psixologiyasiga amal qilish ham muhim metodik talabdir. Prezi o'zining "Style" menyusi orqali pedagoglarga ilmiy jihatdan asoslangan ranglar palitrasini taklif etadi. Masalan, ta'limiy maqsadlar uchun ko'pincha ko'k va yashil tuslar tavsiya etiladi, chunki ular diqqatni jamlashga va yangi ma'lumotni xotirjam qabul qilishga yordam beradi. Oq fondagi qora matnlar esa o'qish qulayligini ta'minlaydi. Platformaning bulutli (cloud-based) tizimda ishlashi o'qituvchiga o'z ishlanmalarini istalgan joyda, istalgan qurilmada (kompyuter, planshet, mobil telefon) namoyish etish yoki o'quvchilar bilan havola (link) orqali ulashish imkonini beradi. Bu esa ta'limning uzluksizligini va darsdan tashqari vaqtda ham mustaqil bilim olish imkonini kengaytiradi.

Prezi-dan foydalanish o'qituvchining AKT kompetentligini oshirish bilan birga, undan "storyteller" (hikoyachi) bo'lishni talab qiladi. Dars shunchaki ma'lumotlar uzatish emas, balki boshlanishi, mantiqiy davomi va yakuni bo'lgan qiziqarli vizual hikoyaga aylanishi kerak. Bu jarayonda o'quvchilar passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanadi, chunki vizual harakatlar va kutilmagan yaqinlashishlar ularni doimo intizorlikda ushlab turadi. Ma'lumotlarni qatlam-qatlam qilib joylashtirish (ya'ni asosiy mavzu ichida yashirin qo'shimcha ma'lumotlar) o'quvchida "tadqiqotchi" hissini uyg'otadi. Ular dars davomida yangi ma'lumotlarni "kashf etadilar", bu esa bilimlarning uzoq muddatli xotirada saqlanib qolishini 30% dan 50% gacha yaxshilashi pedagogik amaliyotda o'z tasdig'ini topgan.

3 XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Prezi platformasi zamonaviy raqamli didaktikaning eng samarali vositalaridan biri sifatida pedagogik mahoratni yangi darajaga olib chiqadi. Uning an'anaviy slayd-shoulardan ustunligi shundaki, u inson tafakkurining assotsiativ tabiatiga to'la mos keladi va bilimlarni uzuq-yuluq slaydlarda emas, balki yaxlit tizimli xarita ko'rinishida taqdim etadi. Platformaning nolineer harakatlanish imkoniyati, multimediya vositalari bilan boyitilgan ish maydoni va masofaviy ta'limga moslashuvchanligi uni zamonaviy maktab va oliy ta'lim muassasalari uchun ajralmas vositaga aylantiradi. Pedagoglar tomonidan Prezi texnologiyasini egallash, darslarda vizual ssenariylarni

to'g'ri qo'llash nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'quvchilarda tanqidiy va tizimli fikrlashni rivojlantiradi. Kelajak ta'limi vizuallashtirish va interaktivlik tamoyillari asosida qurilar ekan, Prezi kabi innovatsion platformalardan foydalanish har bir zamonaviy pedagogning kasbiy ehtiyojiga aylanishi lozim. Zero, vizual jozibador dars — bu muvaffaqiyatli ta'lim va intellektual salohiyatli avlodni tarbiyalashning kalitidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Mayer, R. E. (2009). Multimedia Learning. Cambridge University Press.

[2] Anderson, J. R. (2015). Cognitive Psychology and Its Implications. Worth Publishers.

[3] Prezi.com rasmiy metodik resurslari va ta'limiy yo'riqnomalari.

[4] O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va AKTni rivojlantirish dasturlari.

Konferenciya maqalası QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380071

OQIWSHILARǴA NATRIY HÁM KALIY ELEMENTLERIN ÚYRETIWDE OQIWSHIDA 4K KÓNLIKPESIN RAWAJLANDIRIW.

Abdiǵaniy Esnazarov[a] | **Muxabbat Uzaqbaeva**[b] | **Klara Allambergenova**[c]

Annotaciya

Natriy hám kaliy elementleri temasın oqıtıwda hár túrli pedagogikalıq texnologiyalar metodlar arqalı sabaq etiwge erisemiz. Buniń natiyjesinde oqıwshılarda pánler ara integraciyalıq qatnas, XXI ásir 4K kónlikpelerin qáliplestiriwge tiyisli elementleri rawajlanadı.

Gilt sózler: Pedagogikalıq texnologiya, natriy, kaliy, bilim, kónlikpe, uqıplılıq, kompleks, kollaboratsiya, kommunikatsiya, kreativ Ximiya páni oqıtıwshılar har bir kúnimizde har bir sabaqlarımızda oqıwsgılardıń kóz-qarasın, oylaw, sınlı pikirlewin rawajlandırıwǵa qaratılǵan metodlar, tapsırmalar, didaktikalıq oyınlardı qollanılıwı arqalı oqıwshılarda pánler ara integraciyalıq qatnastı, XXI ásir 4K kónlikpelerin qáliplestiriwge tiyisli bolǵan elementlerdi rawajlandıramız. Berilip atırǵan tapsırmalar, metodlar oqıwshını logikalıq oylawǵa, kollaboratsiya, kommunikativlik, kreativ pikirlewge baǵdarlaydı. Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde ximiya pánin oqıtıwdıń tiykarǵı maqseti oqıwshılarda házirgi zaman talapları, bilimlendiriw salasındaǵı hár tárepleme say keletuǵın ximiyalıq mádeniyattı, yaǵnıy ximiyalıq dúnya qarastı, oy-órisi hám bilimler, olardı turmıslıq hám kásiplik ámelde qollay alıw kónikpe hám uqıplılıqların (kompetentlikti) qáliplestiriw

a *Qaraqalpaqstan Respulikası pedagogikalıq sheberlik orayı «Anıq hám tábiyiy pánler metodikası» kafedrası aǵa oqıtıwshıları*

b *Nókis qalası 32–sanlı orta mekteptiń ximiya páni muǵallimi*

c *Nókis qalası 47- sanlı ayrım pánler tereńlestirilip oqıtılatuǵın klasları bar uliwma bilim beriw mektebtiń ximiya páni muǵallimi*

Oqıwshılarda natriy hám kaliy elementlerin úyretiwde olardıń qızıǵıwshılıǵın oyatıw hám tema haqqında aldınnan bar bilimlerin «Vizual identifikaciya» metodı járdeminde anıqlaw. Bul súwretler bir-biri menen qalay baylanısadı?

Bul berilgen súwretlerdiń hámmesiniń sostavında natriy hám kaliy elementleri bar ekenin oqıwshılar aytadı.

https://learningapps.org/watch?v=pn4fsoevt26 programmasında islenedi hám ogan duris hám naduris sorawlardı kirgizemiz. Oqıwshılar ekranda kórgen duris hám naduris ekenin doskada belgileydi. Oqıwshılarda sanlı texnologiyalardan paydalanaw kónlikpesi payda boladı. Kompyuterge kirgizilgen sorawlardı izbe-izlikte duris hám naduris ayıradı.

Durıs sorawlar

1. Natriy hám kaliy elementleri bir valentli
2. Natriy hám kaliy elementleri kislorod penen reakciyaǵa kirisedi
3. Natriy hám kaliy gúmis sıyaqlı aq reńli jeńil metall
4. Natriy metallı kerosin astında saqlanadı.
5. Natriy hám kaliy duzları medicinada júdá keń qollanıladı.
6. Natriy hám kaliy birikpeleri ximiya sanaatında keń qollanıladı.
7. Natriy jalındı sarı reńge boyap janadı
8. Kaliy hám natriy tábiyatta keń tarqalǵan elementlerden bolıp esaplanadı

Nadurıs sorawlar;

1. Natriy hám kaliy elementleri metal emes.
2. Natriy metall bolǵannan keyin kerosin astında saqlanbaydı
3. Natriy hám kaliy birikpesi medicinada qollanılmaydı.
4. Natriy hám kaliy metalli qattı boladı.
5. Natriy hám kaliy metalli suw menen reakciyaǵa kirispeydi.
6. Kúndelikli turmısta natriy hám kaliy birikpesi qollanılmaydı.
7. Adam organizmindegi bul metallar bolmaydı,
8. Natriy gidroksidi qoldı kúydirmeydi

Qoyǵan sorawı qurıs bolsa kók reń beredi, eger qáte bolsa qızıl reń boladı. Oqıwshılarda kompyuter tex-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

nologiyalarınan paydalanıw qábileti rawajlanadı, oqıwshılarda tez oylaw uqıplılıǵı artadı.

Oylan izlen tap shınıǵıwı.

Oylan izlen tap shınıǵıwı oqıwshılardıń bilimin tereńlestiriwge hám oqıwshılardıń óz betinshe islewine, oqıwshılarda pánge bolǵan motivasiyani qáliplestiredi. Sonıń menen birge pánler ara baylanıstı kúsheytedi, reakciya teńlemeleriń teńewde matematika pániniń úlken rol oynaydı.

Eger matematikanı jaqsı bilmeytuǵın oqıwshı bolsa reakciya teńlemeleriń teńewde qıyınshılıqlarǵa dus keledi. Temaǵa baylanıslı reakciya teńlemeleri beriledi.Natriy hám kaliy elementleriniń reakciya teńlemelerin izin dawam ettirip, koeficentlerin qoyıp reakciyanı teńlestiredi. Tapsırmanı jekke isleydi

1.Na + O2 → 2.Na + H2O →

3.K + H2O →

4.Na2CO3→

5.Na2CO3 + CO2 + H2O →

6.NaOH + CO2 =

Berilgen reakciya teńlemelerniń izin shıǵarıp koeficentlerin qoyıp reakciyanı teńlestirdi.Oqıwshılar ózleriniń reakciya teńlemeleriniń koeficentlerin durıs qoyǵanın tekseriw ushın bir-biri menen almasadı.

1.4Na + O2 → 2Na2O,2.2Na + 2H2O → 2NaOH + H2↑

3.2K + 2H2O → 2KOH + H2↑

4.Na2CO3→ Na2O + CO2↑

5.Na2CO3 + CO2 + H2O → 2NaHCO3

6.2NaOH + CO2 = Na2CO3 + H2O

Tapqırlar shınıǵıwı.

Natriy hám kaliy elementleriniń qásiyetlerin xalıq-xojalıǵında, sanaata, kúndelikli turmısımızda qay jerlerde ushırasatuǵın haqqında juplıqta islep 7-maǵlıwmat jazadı. Oqıwshılar maǵlıwmatlar jazıw ushın kitaptan, internetten paydalansa boladı. Sebebi oqıwshılarǵa berilgen tapsırmalarǵa tiyisli maǵlıwmatlardı jıynaw ushın izleniwshilik, tapqırlıq hám bir-biri menen pikir alısıw boladı. Kim kóbirek maǵlıwmat tabadı degen jarıs óz-ózinen payda boladı.

1. Natriy hám kaliy elementleri barlıq birikpelerde +1 oksidleniw dárejesin iye.

2. Magniy hám kalciy - gúmis sıyaqlı - aq reńli,jeńil metallar.

3. Kaliy hám natriy metall halında jeńil

4. As duzı azıq awqat sanaatında keń qollanıladı

5. Kaliy ósimlik azıqlanıwında úlken áhmiyetke iye.Onıń azayıwı ónimdarlıqtıń tómenleniwine alıp keledi

6. Natriy xlorid medicinada fiziologiyalıq eritpe sıpatında qollanılatuǵın zat.

7. Toqımashılıq sanaatında jasalma talshıq islep shıǵarıw maqsetinde de qollanıladı

Tapqırlar shınıǵıwında oqıwshılar hár qıylı maǵlımatlar jıynaydı. Qızıq jeri sonda birewdiń aytqan maǵlıwmatın ekinshi oqıwshı aytpaydı. Hár-bir taxtaǵa shıqqan oqıwshı óziniń jazǵanın oqıp beredi, keyin kim kóp maǵlıwmat tapqanı talqılanadı.

Juwmaqlap aytqanımızda, hár bir sabaq temasına sáykes interaktiv metodlardı durıs tańlaw, olardan durıs paydalanıw házir oqıtıwshılarda bas másele bolıp esaplanadı. Ximiya sabaqlarında interaktiv metodlardan, didaktik oyınlar, tapsırmalar paydalanılıp ótkende oqıwshılar arasında, turmısta bolatuǵın ximiyalıq hádiyselerge qızıǵıwshılıǵı oyanatuǵını sózsiz.

Zamanagoy oqıtıwshı bugingi kúni tek teoriyalıq bilimlerge iye bolıp qalmay, bálkim, óz sheberligi menen oqıwshını sabaqqa qızıqtıra alıwı ushın kreativ pikirlew, dóretiwshilik, jańalıq jaratıwǵa umıtılıwshańlıq sıyaqlı qábiletlerge iye bolıwı da kerek dep oylayman. Sonda oqıwshılardıń sabaqqa degen motivatsiyası kúsheyedi. Oqıwshılarda metodlar menen alıp barǵan túsindiriwden keyin olarda óz betinshe pikirlew, kónligiw, kónlikpe , biliw, alǵa umtılıwshılıq kóz- qarasları payda boladı. Oqıwshılardıń qarım–qatnasın, pikirlesiw qábiletlerin rawajlantıradı hám oqıwshılar ortasında birgeliktegi baylanıslardı ornatıwǵa járdem beredi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] 9-klass I.R.Asqarov, N Toxtabaev, K Gapirov 2019 jıl

[2] D.S.Azamatova. "Kimyo fanidan topshiriqlar tuzish metodikasi". Uslubiy qo„llanma – T.: 2023.

[3] 1. Ишмухамедов Р.Ж., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар.– Т.: "Ниҳол" нашриёти, 2013,

[4] Raxmatullaev N.G., Omonov X.T., Mirkomilov Sh.M. Kimyo oqitish metodikasi. Toshkent., "Oqituvchi". 2008

[5] http://www.gov.uz

[6] https://www.uzedu.uz/

[7] https://www.bimm.uz/ru

[8] Awa-yaq metodi. https://learningapps.org/watch?v=pxqy3cwda26

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380075

BIOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARDA XXI ASR KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI

R.T.AKIMNIYAZOVA[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada biologiya fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishning samarali usullari yoritilgan. Xususan, kreativ fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, kommunikativ kompetensiya, jamoada ishlash va raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini biologiya darslari orqali rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslarning samaradorligi kuzatuv natijalari orqali asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: XXI asr ko'nikmalari, biologiya ta'limi, kreativ yondashuv, tanqidiy fikrlash, raqamli texnologiyalar, kommunikativ kompetensiya, hamkorlikda ishlash, innovatsion metodlar, STEAM ta'limi, interaktiv metod

a *Qoraqalpoǵiston Respublikası, Pedagogik mahorat markazining, Biologiya páni metodisti, Nukus Uzbekistan*

Аннотация

В данной статье освещены эффективные методы формирования навыков XXI века у учащихся в процессе преподавания биологии. Проанализированы вопросы развития креативного мышления, решения проблемных ситуаций, коммуникативной компетенции, работы в команде и использования цифровых технологий 1038 на уроках биологии. Эффективность уроков, организованных на основе современных педагогических технологий, обоснована результатами наблюдений.

Ключевые слова: Навыки XXI века, биологическое образование, креативный подход, критическое мышление, цифровые технологии, коммуникативная компетенция, сотрудничество, инновационные методы, STEAM-образование, интерактивный метод

Abstract

This article highlights effective methods for developing 21st century skills in students through biology education. It analyzes the development of creative thinking, problem solving, communicative competence, collaboration, and digital technology usage in biology lessons. The effectiveness of lessons organized on the basis of modern pedagogical technologies is substantiated through observational results.

Keywords: 21st century skills, biology education, creative approach, critical thinking, digital technologies, communicative competence, collaboration, innovative methods, STEAM education, interactive method

XXI asr ko'nikmalari – bu zamonaviy hayot va mehnat bozorining talablariga mos ravishda rivojlantirilishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va kompetensiyalar majmuasidir. Ular insonning jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi, o'rganish, fikrlash va muammolarni hal etish salohiyatini oshiradi. Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar taraqqiyoti davrida ta'lim tizimi oldiga mutlaqo yangi vazifalar qo'yilmoqda. Endilikda o'quvchilarga faqat nazariy bilim berish yetarli emas, balki ularda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, XXI asr ko'nikmalari deb nomlanuvchi tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikativlik, hamkorlikda ishlash hamda axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish kompetensiyalari zamonaviy ta'limning asosiy mezoniga aylanmoqda.

Biologiya fani mazkur ko'nikmalarni rivojlantirish uchun qulay fanlardan biri hisoblanadi. Chunki biologiya tabiat, inson salomatligi, ekologik muammolar va tirik organizmlar bilan bog'liq real hayotiy jarayonlarni o'rganadi. Shu sababli biologiya darslarida interaktiv metodlardan foydalanish orqali o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, muammolarni tahlil qilishga va ilmiy xulosalar chiqarishga o'rgatish mumkin. Bugungi biologiya o'qituvchisidan faqat ma'lumot beruvchi emas, balki innovator, yo'naltiruvchi va motivator sifatida faoliyat yuritish talab qilinadi . Shu jihatdan mazkur maqolada biologiya fanida XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishning samarali yo'llari tahlil qilinadi.

Biologiya darslarida XXI asr ta'limiy ko'nikmalari-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

ning ahamiyati

XXI asr ko'nikmalari o'quvchilarning kelajak hayotga tayyorligini ta'minlaydi. Biologiya fanida ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi.1. Tanqidiy fikrlash ko'nikmasi. Biologiya darslarida muammoli vaziyatlar yaratish orqali o'quvchilarning tahliliy fikrlashi rivojlantiriladi. Masalan, "Ekologik muammolar inson salomatligiga qanday ta'sir qiladi?" mavzusida munozara tashkil etish o'quvchilarning dalillar asosida fikr yuritishiga yordam beradi . 2. Kreativlik va innovatsion fikrlash. O'quvchilarga biologik jarayonlarni modellashtirish, loyiha ishlari yaratish yoki tajribalar ishlab chiqish topshirig'i berilganda ularning ijodiy tafakkuri rivojlanadi. Masalan, "Kelajak ekologik shahri" loyihasi o'quvchilarning kreativ yondashuvini oshiradi . 3.Kommunikativ kompetensiya. Guruhli ishlarda o'quvchilar bir-biri bilan fikr almashadi, taqdimot qiladi va jamoada ishlashni o'rganadi. Bu esa ularning nutq madaniyati va ijtimoiy faolligini oshiradi .

4.Axborot texnologiyalaridan foydalanish. Raqamli platformalar, virtual laboratoriyalar va multimedia vositalari biologiya darslarini yanada qiziqarli qiladi. Masalan, hujayra tuzilishini 3D animatsiyalar orqali tushuntirish o'quvchilarning mavzuni chuqurroq o'zlashtirishiga xizmat qiladi . Tarixga nazar tashlasak, 4K modeli 1950-yillarda AQSh ta'lim tizimida qo'llanila boshladi. Hard skills (qattiq ko'nikmalar) ishlarida o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalari yetishmasligiga urg'u beradi. Shu bilan birgalikda soft skills (yumshoq ko'nikmalar) ko'nikmalarini qo'shimcha sifatida rivojlantirish masalasini o'rtaga tashlaydi. Ikkala termin ham IT yo'nalishidan kirib kelib, 1960-yillarda to'liq shakllanadi. "Hard" va "soft skills" atamalari 1959-yili AQSh armiyasi harbiy xizmatchilarni tayyorlash uchun ilmiy asoslangan yondashuvni ishlab chiqishni boshlagan. Bu jarayonda tadqiqotchilar harbiy xizmatchilar uchun faqatgina kasbiy ko'nikmalar (hard skills) emas, balki rejali o'qitishga bo'ysunmaydigan umumiy kompetensiyalar (soft skills) ham juda muhim ekanini aniqladilar. Rasman 1968-yilda "Harbiy tayyorgarlikni loyihalash tizimi" orqali qabul qilingan . Savodxonlik tushunchasi faqat o'qish va yozishni bilish bilangina cheklanmaydi. Hozirgi davrda u axborotni tahlil qilish, biologik hodisalarga ilmiy yondashish, ekologik muammolarni anglash va sog'lom turmush tarziga oid bilimlarni amaliyotga tatbiq etishni ham o'z ichiga oladi. Biologiya fani tabiat va inson organizmi bilan bog'liq bo'lgani sababli o'quvchilarda hayotiy kompetensiyalarni shakllantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Shu bois biologiya darslarida o'quvchilarning ilmiy va funksional savodxonligini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Biologiya fanida savodxonlik ko'nikmalarining ahamiyati

Biologiya darslarida savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish o'quvchilarning biologik bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirishiga yordam beradi. Ushbu ko'nikmalar quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

1. O'qish savodxonligi- Biologik matnlar, diagrammalar, jadvallar va ilmiy ma'lumotlarni tushunish hamda tahlil qilish o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshiradi. Masalan, o'quvchilarga ekologik muammolar haqidagi maqolalarni o'qitish orqali ular asosiy g'oyani ajratib olishni o'rganadi.

2. Ilmiy savodxonlik- Biologik hodisalarga ilmiy asosda yondashish, tajribalarni tahlil qilish va xulosa chiqarish ilmiy savodxonlikni shakllantiradi. Laboratoriya mashg'ulotlari bu borada samarali vosita hisoblanadi.

3. Ekologik savodxonlik- Tabiatni muhofaza qilish, ekologik muammolarni anglash va ularga yechim topish biologiya fanining asosiy vazifalaridan biridir. O'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish orqali tabiatga ongli munosabat rivojlanadi.

4. Axborot savodxonligi- Internet va raqamli manbalardan biologik ma'lumotlarni izlash, saralash va tahlil qilish o'quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyasini oshiradi.

Kreativ metodlardan foydalanish usullari

"Biologik detektiv" metodi- Ushbu metodda o'quvchilarga noma'lum biologik hodisa yoki kasallik haqida ma'lumot beriladi. O'quvchilar sabablarni aniqlash uchun izlanadi va ilmiy xulosa chiqaradi. Bu usul tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi .

"STEAM laboratoriyasi" -Biologiyani texnologiya va muhandislik bilan integratsiya qilish orqali o'quvchilar tajriba asosida o'rganadi. Masalan, o'simliklarning o'-

sishiga yorug'lik ta'sirini o'rganishda sensorli qurilmalardan foydalanish mumkin . "Ekologik loyiha" usuli - O'quvchilar mahalliy hududdagi ekologik muammolarni o'rganib, ularni bartaraf etish bo'yicha loyiha ishlab chiqadi. Bu usul ijodkorlik va jamoada ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi .

"Flipped classroom" texnologiyasi - O'quvchilar mavzuni oldindan video yoki elektron resurs orqali o'rganadi, dars vaqtida esa amaliy mashg'ulot va muhokamalar tashkil qilinadi. Bu usul mustaqil ta'lim olish ko'nikmasini kuchaytiradi . Kuzatuv natijasi: Biologiya fanida XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida 8 sinf o'quvchilari bilan tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tajribada interaktiv metodlar, raqamli texnologiyalar va loyiha asosida o'qitish usullaridan foydalanildi.

Kuzatuv natijalariga ko'ra

-o'quvchilarning biologiya faniga qiziqishi oshdi,

-mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalari rivojlandi, -guruhda ishlash madaniyati shakllandi,

-AKT vositalaridan foydalanish kompetensiyasi yaxshilandi, -darslarda faollik va ijodkorlik darajasi yuqori natija ko'rsatdi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan biologiya darslari o'quvchilarning bilim samaradorligini sezilarli darajada oshirdi, tanqidiy yondashuvi rivojlandi, muloqati kam o'quvchilarning dars davomida faolligini oshirdi. Xulosa qilib aytganda, biologiya fanini o'qitishda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish bugungi ta'limning dolzarb vazifalaridan biridir. Kreativ va innovatsion metodlardan foydalanish orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, kommunikativlik va raqamli kompetensiyalar samarali rivojlanadi. Biologiya darslarini zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshiradi hamda ularni kelajak kasbiy faoliyatga tayyorlaydi . Shu sababli pedagoglar biologiya ta'limida interaktiv metodlar va raqamli vositalardan keng foydalanishi maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 215 b.

[2] Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent, 2017. – 198 b.

[3] Azizxo'jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent,

[4] Muslimov N. Kasbiy kompetentlik va innovatsion faoliyat. – Toshkent, 2020.

[5] Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019. – 160 b.

[6] UNESCO. Education for the 21st Century Skills. – Paris, 2021. – 112 p.

[7] Trilling B., Fadel C. 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. – San Francisco, 2018. – 240 p.

[8] Biologiya fanidan umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. – Toshkent, 2023. – 45 b.

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380077

KIMYO O'QITISHDA FENOMENGA ASOSLANGAN YONDASHUV: NAZARIYA VA AMALIYOT UYG'UNLIGI (9-SINF, "UGLERODNING ENG MUHIM BIRIKMALARI" MAVZUSI MISOLIDA)

N.X.SAATBAYEVA[a]

Annotatsiya

Maqolada kimyo ta'limida fenomenga asoslangan yondashuvning nazariy asoslari, uning an'anaviy o'qitishdan farqi va xalqaro ta'lim standartlari bilan uyg'unligi yoritilgan. 9-sinfdagi "Uglerodning eng muhim birikmalari" mavzusi choynakdagi qatlam (nakip) hosil bo'lishi misolida ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: fenomenga asoslangan ta'lim, kimyo o'qitish metodikasi, tabiiy-ilmiy savodxonlik, uglerod(IV) oksid, karbonatlar, gidrokarbonatlar, 5E modeli, formativ baholash

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi, metodik xizmat ko'rsatish bo'lmi, kimyo fani metodisti, Nukus, O'zbekiston*

Аннотация

В статье рассмотрены теоретические основы феноменологического подхода в обучении химии, его отличия от традиционного обучения и соответствие международным образовательным стандартам. Тема 9 класса «Важнейшие соединения углерода» раскрыта на примере образования накипи в чайнике.

Ключевые слова: обучение на основе феноменов, методика преподавания химии, соединения углерода, карбонаты, модель 5E, формирующее оценивание

Abstract

The article presents the theoretical foundations of phenomenon-based chemistry teaching, how it differs from traditional instruction, and its alignment with international standards. The Grade 9 topic "The Most Important Carbon Compounds" is shown through kettle limescale formation.

Keywords: phenomenon-based learning, chemistry teaching methodology, carbon compounds, carbonates, 5E model, formative assessment

1 KIRISH

Zamonaviy kimyo fani oldidagi asosiy muammolardan biri o'quvchilarning nazariy bilimlari bilan real hayotdagi hodisalarni tushuntirish qobiliyati o'rtasidagi tafovutdir. O'quvchi reaksiya tenglamasini to'g'ri yozishi, biroq o'sha tenglama nima uchun suv qaynatilgan idish devorida oq qatlam hosil bo'lishini tushuntirib bera olmasligi mumkin. Bunday holat bilimning "inert" (amalda ishlatilmaydigan) bo'lib qolayotganini ko'rsatadi.

Xalqaro tadqiqotlar, jumladan OECD PISA tadqiqotining fan bo'yicha asosiy yo'nalishlari, tabiiy-ilmiy savodxonlikni hodisalarni ilmiy tushuntirish, ilmiy tadqiqotni baholash va loyihalash hamda ma'lumotlar va dalillarni ilmiy talqin qilish kompetensiyalari orqali ta'riflaydi. Bu kompetensiyalar faqat faktlarni yodlash bilan shakllanmaydi; ular o'quvchini muammoli vaziyat oldiga qo'yish orqali rivojlanadi.

Fenomenga asoslangan yondashuv aynan shu ehtiyojga javob beradi. Unda o'qitish mavzudan emas, kuzatiladigan hodisadan boshlanadi, kimyoviy tushunchalar esa shu hodisani tushuntirish uchun zarur vosita sifatida kiritiladi. Maqolaning maqsadi mazkur yondashuvning nazariy asoslarini ochib berish va uni 9-sinfda uglerod birikmalari mavzusini o'rganishda qo'llash metodikasini taklif etishdan iborat.

1.1 Fenomenga asoslangan ta'limning nazariy asoslari

1.2 Tushuncha va mohiyati

Fenomen (hodisa) deganda o'quvchi kuzatishi mumkin bo'lgan, uni qiziqtiradigan va ilmiy bilimlar yordamida tushuntirilishi mumkin bo'lgan real voqelik tushuniladi. Fenomenga asoslangan ta'lim g'oyasi Finlyandiyaning milliy o'quv dasturida (2016) keng qo'llanilgan, AQShning Next Generation Science Standards (NGSS) hujjatida esa fenomen o'quv bloki marka-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Mezon	An'anaviy yondashuv	Fenomenga asoslangan yondashuv
Boshlanish nuqtasi	Mavzu, ta'rif, qoida	Kuzatiladigan hodisa va savol
O'qituvchi roli	Bilim manbai	Fasilitator, tadqiqot rahbari
O'quvchi roli	Qabul qiluvchi	Faol tadqiqotchi
Nazariya va amaliyot	Ketma-ket, ko'pincha uzilgan	Bir butun, o'zaro bog'liq
Natija	Tushunchalarni eslab qolish	Tushunchalarni qo'llash va hodisani tushuntirish
Baholash	Asosan yakuniy	Jarayon davomida (formativ) va yakuniy

ziga qo'yilgan: o'quvchilar fenomenni tushuntirishga urinish jarayonida fanning asosiy g'oyalarini o'zlashtiradilar.

Bu yondashuv quyidagi ta'lim nazariyalariga tayanadi:

1. Konstruktivizm: bilim o'quvchi tomonidan avvalgi tajribasi asosida faol quriladi, tayyor holda uzatilmaydi.
2. Vygotskiy g'oyalari: o'rganish ijtimoiy muloqot va hamkorlik jarayonida, "yaqin rivojlanish zonasi"da samarali kechadi.
3. Muammoli va tadqiqotga asoslangan o'qitish: Hmelo-Silver (2004) tahlilida ko'rsatilganidek, muammoga asoslangan muhit chuqur tushunishni va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

1.3 An'anaviy va fenomenga asoslangan yondashuvning farqi

1.4 Kimyo ta'limining o'ziga xosligi: uch darajali tafakkur

Kimyoni o'rganishdagi asosiy qiyinchilik Johnstone (1991) tomonidan tasvirlangan uch daraja bilan bog'liq: makroskopik (kuzatiladigan hodisa), submikroskopik (zarralar darajasi) va ramziy (formula va tenglama). Talanquer (2011) ham o'quvchilar bu darajalar o'rtasida erkin o'ta olmasligini ta'kidlaydi. Fenomenga asoslangan yondashuvning ustunligi shundaki, u o'quvchini aynan makroskopik daraja (kuzatish) dan boshlab, keyin zarralar modeliga va oxirida ramziy yozuvga olib boradi. Shu tariqa formula "mavhum belgi" bo'lib qolmay, kuzatilgan hodisaning qisqa yozuvi sifatida anglanadi.

1.5 Xalqaro standartlar bilan uyg'unligi

Taklif etilayotgan metodika quyidagi xalqaro yondashuvlarga mos keladi:

1. OECD PISA: kontekstga asoslangan, hodisani ilmiy tushuntirishni talab qiluvchi topshiriqlar.
2. NGSS: fan va muhandislik amaliyotlari (savol berish, model yaratish, tadqiqot o'tkazish, dalil asosida tushuntirish) hamda fanlararo tushunchalar.
3. 5E modeli (Bybee): Engage (qiziqtirish), Explore (o'rganish), Explain (tushuntirish), Elaborate (kengaytirish), Evaluate (baholash).

1.6 Metodik model: dars bosqichlari

Fenomenga asoslangan darsni 5E modeliga muvofiq quyidagicha tashkil etish tavsiya etiladi:

1. Fenomen bilan tanishtirish (Engage). O'qituvchi video, rasm yoki qisqa tajriba orqali fenomenni ko'rsatadi va ochiq savol beradi. Bu bosqichda to'g'ri javob talab qilinmaydi; o'quvchilarning dastlabki tasavvurlari aniqlanadi.
2. Tadqiqot (Explore). Kichik guruhlarda sodda tajribalar o'tkaziladi, kuzatishlar qayd etiladi, gipotezalar ilgari suriladi.
3. Tushuntirish (Explain). Kuzatishlar asosida o'qituvchi yordamida tushunchalar (modda tarkibi, xossalari, reaksiya tenglamalari) shakllantiriladi.
4. Kengaytirish (Elaborate). Olingan bilim yangi vaziyatlarga ko'chiriladi: o'xshash fenomenlar tahlil qilinadi.
5. Baholash (Evaluate). Dars davomida va yakunida o'quvchilarning fenomenni tushuntirish sifati mezonlar asosida baholanadi.

3. Amaliy namuna: "Uglerodning eng muhim birikmalari" (9-sinf)

1.7 Mavzuning maqsad va natijalari

Dars yakunida o'quvchilar:

1. uglerod(II) va uglerod(IV) oksidlarining tarkibi va xossalarini tavsiflaydi;
2. karbonat kislota, karbonatlar va gidrokarbonatlarning hosil bo'lishi va o'zaro o'tishini reaksiya tenglamalari bilan ifodalaydi;
3. karbonat va gidrokarbonat ionlarini aniqlash tajribasini bajaradi;
4. tabiat va maishiy hayotdagi hodisalarni (stalaktitlar, nakip hosil bo'lishi) kimyoviy bilimlar asosida tushuntiradi;
5. uglerod birikmalarining ekologik va xavfsizlik jihatlarini baholaydi (is gazi, issiqxona effekti).

1.8 Markaziy fenomen

O'quvchilarga ikkita tasvir ko'rsatiladi: (a) ohaktosh g'oridagi shiftdan osilgan va pastdan o'sib chiqqan stalaktit hamda stalagmitlar; (b) uzoq muddat ishlatilgan choynak yoki isitgich ichidagi oq qatlam (nakip).

1-rasm

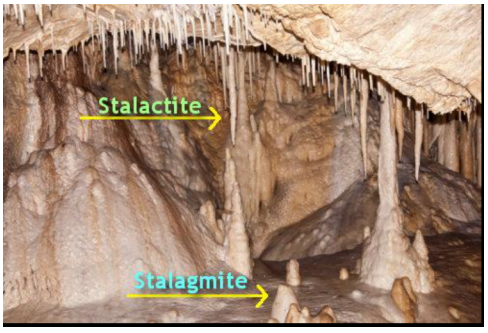

Bosh savol: Nima uchun suvdan qattiq tosh hosil bo'ladi va nima uchun bu jarayon g'orda ming yillar, choynakda esa bir necha oy davom etadi?

Bosqich	Vaqt	Faoliyat
Engage	5 daq.	Tasvirlarni ko'rsatish, bosh savol, o'quvchilarning dastlabki farazlarini yozib olish
Explore	15 daq.	Guruhlarda 1- va 2-tajribalar
Explain	12 daq.	Natijalarni muhokama qilish, reaksiya tenglamalarini tuzish, zarralar modeli
Elaborate	8 daq.	Yangi vaziyatlar: gazlangan ichimlik, qaynatilgan suv, ohak qorishmasining qotishi, is gazi xavfi
Evaluate	5 daq.	Qisqa yozma tushuntirish va o'z-o'zini baholash

Bu fenomen tanlanishining sabablari: u o'quvchilarga yaxshi tanish, ko'zga ko'rinadigan va bir vaqtning o'zida uglerod(IV) oksid, karbonat kislota, karbonat va gidrokarbonatlarning barcha asosiy xossalarini qamrab oladi.

1.9 Dars rejasi (45 daqiqa)

1.10 Tajribalar

1-tajriba. Ohakli suvning uglerod(IV) oksid bilan o'zaro ta'siri. Shaffof ohakli suvga (kalsiy gidroksid eritmasi) naycha orqali nafas bilan havo puflanadi. Eritma loyqalanadi. Puflashni davom ettirsak, loyqa asta-sekin yo'qoladi. Kuzatishlar quyidagi tenglamalar bilan izohlanadi:

$Ca(OH)_2 + CO_2 \rightarrow CaCO_3\downarrow + H_2O$

$CaCO_3 + CO_2 + H_2O \rightleftharpoons Ca(HCO_3)_2$

Birinchi bosqichda erimaydigan kalsiy karbonat hosil bo'ladi, ikkinchisida u suvda eruvchi kalsiy gidrokarbonatga aylanadi.

2-tajriba. Karbonatni aniqlash. Pishirish sodasi ($NaHCO_3$) yoki bo'r bo'lakchasiga sirka kislotasi yoki suyultirilgan xlorid kislota qo'shiladi. Gaz pufakchalari ajraladi; gaz ohakli suvdan o'tkazilganda eritma loyqalanadi.

$CaCO_3 + 2HCl \rightarrow CaCl_2 + H_2O + CO_2\uparrow$

$NaHCO_3 + CH_3COOH \rightarrow CH_3COONa + H_2O + CO_2\uparrow$

Xavfsizlik: tajribalarda ko'zoynak va qo'lqop ishlatiladi, kislotalar faqat o'qituvchi nazoratida va suyultirilgan holda qo'llaniladi. Uglerod(II) oksid bilan amaliy tajriba o'tkazilmaydi; u faqat nazariy va video material asosida o'rganiladi.

1.11 Fenomenning kimyoviy izohi

Yomg'ir suvi havodagi va tuproqdagi CO_2 ni eritib, kuchsiz karbonat kislota hosil qiladi:

$CO_2 + H_2O \rightleftharpoons H_2CO_3$

Bunday kislotali suv ohaktosh ($CaCO_3$) qatlamlaridan sizib o'tganda uni asta-sekin eritadi va suvda yaxshi eriydigan kalsiy gidrokarbonatga aylantiradi:

$CaCO_3 + CO_2 + H_2O \rightarrow Ca(HCO_3)_2$

G'or shiftidan tomgan suvdan CO_2 ajralib chiqqanda muvozanat teskari tomonga siljiydi va kalsiy karbonat cho'kmaga tushadi:

$Ca(HCO_3)_2 \rightarrow CaCO_3\downarrow + H_2O + CO_2\uparrow$

Suvning har bir tomchisida ajraladigan juda oz miqdor yillar davomida to'planib, stalaktit va stalagmitlarni hosil qiladi. Choynakda esa qizdirish gidrokarbonatning parchalanishini tezlashtiradi, shu sababli nakip qisqa vaqtda paydo bo'ladi. Bu misol o'quvchilarga kimyoviy muvozanat, harorat ta'siri va jarayon tezligi tushunchalari o'rtasidagi bog'liqlikni ham ko'rsatadi.

Uch daraja bo'yicha tahlil:

1. Makroskopik: loyqalanish, pufakchalar, qattiq jinsning o'sishi.
2. Submikroskopik: CO_2 molekulalari, Ca^{2+}, CO_3^{2-} va HCO_3^- ionlarining harakati va o'zaro ta'siri.
3. Ramziy: yuqoridagi reaksiya tenglamalari.

3.6. Elaborate bosqichi: bilimni yangi vaziyatlarga ko'chirish

O'quvchilarga quyidagi topshiriqlar beriladi:

1. Gazlangan ichimlik shishasi ochilganda nima uchun ko'pik paydo bo'ladi? (Bosim pasayganda CO_2 ning eruvchanligi kamayadi.)
2. Ohak qorishmasi devorda nima sababdan qotadi? ($Ca(OH)_2$ havodagi CO_2 bilan reaksiyaga kirishib, $CaCO_3$ hosil qiladi.)
3. Is gazi (CO) nima uchun xavfli? (U qonda gemoglobin bilan mustahkam birikma hosil qilib, kislorod tashilishini buzadi; yopiq xonada yonish mahsuloti sifatida to'planishi mumkin.) Xavfsizlik qoidalari muhokama qilinadi.
4. Atmosferada CO_2 miqdorining ortishi iqlimga qanday ta'sir qiladi va okeanlar bu jarayonga qanday aloqador?

1.12 Baholash mezonlari

Baholash jarayon davomida formativ tarzda, "fenomenni tushuntirish" bo'yicha rubrika asosida amalga oshiriladi:

1.13 Muhokama: afzalliklar va qiyinchiliklar

Afzalliklari. Yondashuv o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, bilimni hayot bilan bog'laydi, tanqidiy va tizimli fikrlashni rivojlantiradi hamda PISA tipidagi topshiriqlarga tayyorgarlikni yaxshilaydi. Shuningdek, u hamkorlikda ishlash va ilmiy muloqot madaniyatini shakllantiradi.

Qiyinchiliklari.

1. Vaqt: an'anaviy darsga nisbatan ko'proq vaqt talab qiladi; shu sababli fenomen tanlashda o'quv dasturidagi asosiy tushunchalarni qamrab olishi muhim.
2. Moddiy baza: laboratoriya jihozlari yetishmagan joyda sodda va xavfsiz maishiy materiallardan foydalanish, video va simulyatsiyalarni qo'llash tavsiya etiladi.

Mezon	1 ball	2 ball	3 ball
Kuzatishni bayon etish	Qisman, noaniq	Asosan to'g'ri	To'liq va aniq
Kimyoviy tushunchalardan foydalanish	Noto'g'ri yoki yo'q	Qisman to'g'ri	To'g'ri va o'rinli
Reaksiya tenglamalari	Xatolar ko'p	Kichik xatolar	To'g'ri, tenglashtirilgan
Sabab-oqibat izohi	Yo'q	Qisman	Mantiqiy va to'liq
Yangi vaziyatga qo'llash	Qo'llay olmaydi	Yordam bilan	Mustaqil

3. O'qituvchi tayyorgarligi: fasilitatorlik roli yangi metodik ko'nikmalarni talab qiladi, bu esa malaka oshirish va hamkasblar bilan tajriba almashinuvi orqali rivojlantiriladi.
4. Tushunchalarning noto'g'ri shakllanishi: o'quvchilarning dastlabki farazlari (masalan, "gaz doim havodan yengil") dars davomida dalillar bilan tekshirilishi va tuzatilishi lozim.

2 XULOSA

Fenomenga asoslangan yondashuv kimyo fanida nazariya va amaliyotni yagona jarayonga birlashtiradi: o'quvchi kuzatishdan boshlab, zarralar modeli orqali kimyoviy yozuvgacha boradi va olgan bilimini real vaziyatlarda qo'llashni o'rganadi. "Uglerodning eng muhim birikmalari" mavzusida stalaktit va nakip hosil bo'lishi fenomeni CO_2, karbonat kislota, karbonat va gidrokarbonatlarning xossalarini yagona mantiqiy zanjirda o'rganish imkonini beradi. Yondashuvning samaradorligi to'g'ri tanlangan fenomen, aniq tashkil etilgan dars bosqichlari va shaffof baholash mezonlariga bog'liq. Kelgusida mazkur metodikaning o'quvchilar yutuqlariga ta'sirini eksperimental guruhlar asosida o'rganish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Asqarov I.R., G'opirov K.G., To'xtaboyev N.X. (2019). Kimyo 9: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9-sinfi uchun darslik (4-nashr). Toshkent: "O'zbekiston" NMIU. 208 b.

[2] Nishonov M., Mamajonov Sh., Xo'jayev V. (2002). Kimyo o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.

[3] Norberdiyeva M.Sh., Xayitov F.Sh., Ganiyeva Sh.M. (2022). Kimyo o'qitish metodikasi: o'quv qo'llanma. Toshkent.

[4] Bybee, R. W. (1997). Achieving Scientific Literacy: From Purposes to Practices. Portsmouth, NH: Heinemann.

[5] Hmelo-Silver, C. E. (2004). Problem-based learning: What and how do students learn? Educational Psychology Review, 16(3), 235-266.

[6] Johnstone, A. H. (1991). Why is science difficult to learn? Things are seldom what they seem. Journal of Computer Assisted Learning, 7(2), 75-83.

[7] Talanquer, V. (2011). Macro, submicro, and symbolic: The many faces of the chemistry "triplet". International Journal of Science Education, 33(2), 179-195.

[8] Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

[9] OECD (2023). PISA 2025 Science Framework [Elektron resurs]. https://sciencecitizens.oup.com/oup-and-pisa/

[10] Qo'shimcha adabiyot (internet havolalari)

[11] https://api.infoedu.uz/wp-content/uploads/2026/01/kimyo_9_uzb.pdf

[12] https://yangiasr.uz/files/books/2024-04-26-04-38-01_23c18b34b55fe7fc4b4e2672fe0b1430.pdf

[13] https://jdpu.uz/wp-content/uploads/2021/04/Kimyo-oqitish-metodikasi.%D0%A0%D0%B0%D1%85%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%83%D0%BB%D0%BB%D0%B0%D0%B5%D0%B2.pdf

[14] https://doi.org/10.1023/b:edpr.0000034022.16470.f3

[15] https://www.psy.gla.ac.uk/~steve/localed/johnstone.html (Johnstone nashrlari ro'yxati)

[16] https://experts.arizona.edu/en/publications/macro-submicro-and-symbolic-the-many-faces-of-the-chemistry-tripl/

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380081

ANIQ FANLARNI OQITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA VA ZAMONAVIY USULLARNI QO'LLASH AHAMIYATI

Saparov Orinbasar Baxievish[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada aniq fanlarni o'qitish jarayonida pedagogik texnologiyalar va zamonaviy interfaol usullarni qo'llashning nazariy hamda amaliy ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashi va ijodiy salohiyatini rivojlantirishda raqamli vositalar hamda muammoli ta'lim texnologiyalarining o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Aniq fanlar, pedagogik texnologiya, zamonaviy usullar, interfaol ta'lim, mantiqiy fikrlash, kompetentsiya

a *Qaraqalpaqstan Respublikasi Pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrasi katta oqituvchisi*

Аннотация

В данной статье освещаются теоретическое и практическое значение применения педагогических технологий и современных интерактивных методов в преподавании точных наук. Также проанализирована роль цифровых инструментов и технологий проблемного обучения в развитии логического мышления и творческого потенциала учащихся.

Ключевые слова: Точные науки, педагогические технологии, современные методы, интерактивное обучение, логическое мышление, компетентность

Abstract

This article highlights the theoretical and practical significance of applying pedagogical technologies and modern interactive methods in teaching exact sciences. Furthermore, it analyzes the role of digital tools and problem-based learning technologies in developing students' logical thinking and creative potential.

Keywords: Exact sciences, pedagogical technology, modern methods, interactive learning, logical thinking, competence

Mamlakatimizda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, o'quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ularni zamonaviy kasb-hunar va ilmiy-texnikaviy yutuqlarga tayyorlash ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Matematika, fizika, kimyo va informatika kabi aniq fanlar yoshlarning intellektual salohiyatini oshirishda, ularda tizimli dunyoqarashni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Biroq an'anaviy ta'lim usullari ko'pincha o'quvchilarda faqatgina tayyor bilimlarni yod olishga yo'naltirilib, ularning mustaqil ijodiy izlanishlarini cheklab qo'yadi. Shu boisdan, aniq fanlarni o'qitish jarayoniga pedagogik texnologiyalar va ilg'or zamonaviy usullarni joriy etish bugungi kunning eng dolzarb talabidir [1].

Pedagogik texnologiya — bu ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan loyiha bo'lib, u o'qituvchi va o'quvchining o'zaro hamkorligini ta'minlaydi. Zamonaviy usullar esa ta'lim oluvchining faolligini oshirib, uni passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi [2].

Pedagogik texnologiya — o'quv jarayonini oldindan loyihalashtirish va uni kafolatlangan natijaga erishish uchun amalda to'liq tatbiq etish tizimidir. U o'z ichiga maqsaddan tortib, natijani baholashgacha bo'lgan barcha bosqichlarni qamrab oladi [3].

Muammoli ta'lim — o'quvchilar oldiga ilmiy yoki amaliy muammoli vazifalarni qo'yish hamda ularning mustaqil ravishda yechim topishini ta'minlashga asoslangan metodik yondashuvdir. Aniq fanlarda bu usul ayniqsa teorema isbotlari va fizik qonuniyatlarni ochishda muhimdir [4].

Axborot texnologiyalari — zamonaviy dasturiy ta'minotlar, virtual laboratoriyalar, interfaol doskalar va raqamli resurslar yordamida o'quv jarayonini boyitish vositasidir [5].

Pedagogik texnologiyalarning o'rni. Aniq fanlar yuqori darajadagi abstrakt tafakkur va qat'iy mantiqiy ketma-ketlikni talab qiladi. Shuning uchun pedagogik texnologiyalar o'quvchilarda murakkab matematik va ilmiy tushunchalarni oson o'zlashtirishga yordam beradi.

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Modulli texnologiya o'quv materialini mustaqil o'zlashtirishga mo'ljallangan alohida bloklarga (modullarga) bo'lishni ko'zda tutadi. Har bir modul o'z ichiga nazariy qism, amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari va o'z-o'zini tekshirish testlarini oladi. Bu o'quvchiga o'zining shaxsiy sur'atida harakat qilish imkonini beradi [6].

Loyiha (Project-based) texnologiyasi. Aniq fanlarda loyiha usuli o'quvchilarga real hayotdagi muammolarni matematik modellashtirish yoki fizik tajribalar orqali hal qilish imkonini beradi. Masalan, fizika fanidan "Tebranishlar va to'lqinlar" mavzusida kichik qurilma yasash o'quvchining fan bo'yicha olgan bilimlarini amalda sinab ko'rishiga zamin yaratadi [7].

Zamonaviy ta'lim usullari va ularning samaradorligi. Dars jarayonida zamonaviy interfaol usullarni qo'llash o'quvchilarning bilish faolligini oshiradi va darsning emotsional muhitini yaxshilaydi.

"Klaster" (Aqliy hujum) usuli: Yangi mavzuni boshlashdan oldin o'quvchilarning mavzu bo'yicha mavjud bilimlarini yuzaga chiqarish va tizimlashtirishda qo'llaniladi.

"B-B-B" (Bilaman - Bilishni istayman - Bilib oldim) texnologiyasi: O'quvchining mustaqil tahlil qilish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Venn diagrammasi: Matematik va fizik kattaliklar, geometrik shakllar yoki kimyoviy elementlarning xossalarini qiyosiy tahlil qilishda samarali natija beradi[8].

Raqamli texnologiyalar va virtual laboratoriyalar (masalan, GeoGebra, PhET Interactive Simulations) o'quvchilarga ko'rinmas jarayonlarni (atom tuzilishi, elektr toki harakati, fazoviy jismlar) 3D shaklida yaqqol ko'rsatish imkonini beradi, bu esa o'zlashtirish darajasini keskin oshiradi [9].

Xulosa qilib aytganda, aniq fanlarni o'qitishda pedagogik texnologiyalar va zamonaviy usullardan foydalanish ta'lim sifatini tubdan yaxshilashning asosiy omilidir. Bu yondashuv o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va innovatsion g'oyalarni yarata olish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Kelgusida o'qituvchilarning kasbiy mahoratini doimiy ravishda oshirib borish va dars jarayoniga raqamli pedagogik texnologiyalarni integratsiya qilish ta'lim samaradorligini yanada yuksaltiradi [10].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: TDPU, 2019. — 192 b. [1]

[2] Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2003. — 144 b. [2]

[3] Bespalko V.P. Slagayemyye pedagogicheskoy texnologii. — Moskva: Pedagogika, 1989. — 192 s. [3]

[4] To'xtaxo'jaeva M.H. Pedagogika. — Toshkent: O'qituvchi, 2010. — 400 b. [4]

[5] Polat E.S. Novyye informatsionnyye i kommunikatsionnyye texnologii v obrazovanii. — Moskva: Akademiya, 2013. — 272 s. [5]

[6] Selevko G.K. Sovremennyye obrazovatelnyye texnologii. — Moskva: Narodnoye obrazovaniye, 1998. — 256 s. [6]

[7] Jo'rayev R.H. va boshqalar. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. — 210 b. [7]

[8] Muslimov N.A. va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish texnologiyasi. — Toshkent: Fan, 2013. — 128 b. [8]

[9] Robert I.V. Teoriya i praktika informatizatsii obrazovaniya. — Moskva: BINOM, 2012. — 356 s. [9]

[10] Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (amaliy tavsiyalar). — Toshkent: Iste'dod, 2008. — 180 b. [10]

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380083

MATEMATIKA DARSLARIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MANTIQIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH

Sayidov Nozimjon Abdulnosirovich[a] | **Ahmadjonova Sevara Hasanboy qizi**[b] | **Ergasheva Zulhumor Odiljon qizi**[c]

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematika darslarida mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning pedagogik va metodik asoslari yoritilgan. Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning bilish faoliyati, mustaqil fikrlashi, muammoni tahlil qilish va turli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim davr hisoblanadi. Matematika fani esa o'zining mantiqiy tuzilishi, izchilligi va muammoli masalalarga boyligi sababli o'quvchilarda analitik va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Maqolada matematik topshiriqlar, mantiqiy masalalar, boshqotirmalar, taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, matematik modellashtirish va muammoli vaziyatlardan foydalanish orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, dars jarayonida interfaol metodlar, didaktik o'yinlar, guruhli va juftlikdagi faoliyat, savol-javob, muammoli ta'lim hamda raqamli ta'lim vositalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, topshiriqlarni oddiydan murakkabga qarab tizimli ravishda tashkil etish va o'quvchilarga mustaqil fikr yuritish uchun yetarli imkoniyat yaratish muhimligi asoslanadi. Tadqiqot natijalari matematika darslarini mantiqiy va muammoli topshiriqlar asosida tashkil etish boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematik bilimlarini mustahkamlash bilan bir qatorda, ularning tahliliy fikrlashi, ijodkorligi, mustaqilligi, muammoni hal qilish va asoslangan xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi. Shu sababli mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan topshiriqlarni boshlang'ich matematika ta'limining muntazam tarkibiy qismi sifatida qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, matematika darsi, mantiqiy fikrlash, matematik tafakkur, analitik fikrlash, muammoli ta'lim, mantiqiy masalalar, matematik topshiriqlar, boshqotirmalar, interfaol metodlar, didaktik o'yinlar, mustaqil fikrlash, ijodiy fikrlash, muammoni hal qilish, matematik modellashtirish, raqamli ta'lim

a *Namangan davlat texnika universiteti dotsenti, PhD*

b *University of Business and Science 2-bosqich magistranti*

c *Namangan davlat texnika universiteti 4-bosqich talabasi*

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические и методические основы развития логического мышления учащихся начальных классов на уроках математики. Начальный этап образования является важным периодом формирования познавательной активности, самостоятельности мышления, способности анализировать информацию, устанавливать взаимосвязи и принимать обоснованные решения. Математика обладает значительным потенциалом для развития логического мышления благодаря своей последовательности, структурированности и широкому использованию задач, требующих анализа и поиска способов решения. В статье анализируются методы развития логического мышления младших школьников посредством решения математических и логических задач, головоломок, заданий на сравнение, классификацию, обобщение, установление причинно-следственных связей, математическое моделирование и решение проблемных ситуаций. Особое внимание уделяется использованию интерактивных методов обучения, дидактических игр, групповой и парной работы, проблемного обучения, вопросов и ответов, а также цифровых образовательных ресурсов. Обосновывается необходимость учитывать возрастные и индивидуальные особенности учащихся при разработке и выборе математических заданий. Последовательное усложнение заданий от простых к более сложным позволяет формировать у детей способность самостоятельно анализировать условия задачи, выделять существенные признаки, выдвигать предположения, проверять их и формулировать обоснованные выводы. В статье также

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

подчёркивается значение создания на уроках математики образовательной среды, в которой учащиеся имеют возможность не только получать готовые знания, но и самостоятельно искать способы решения поставленных задач. Результаты анализа показывают, что систематическое использование логических и проблемных заданий на уроках математики способствует не только улучшению математических знаний и навыков младших школьников, но и развитию аналитического, критического и творческого мышления, самостоятельности, способности решать проблемы и аргументировать собственные выводы. Сделан вывод о необходимости включения заданий, направленных на развитие логического мышления, в систематическую практику начального математического образования.

Ключевые слова: начальное образование, урок математики, логическое мышление, математическое мышление, аналитическое мышление, проблемное обучение, логические задачи, математические задания, головоломки, интерактивные методы, дидактические игры, самостоятельное мышление, творческое мышление, решение проблем, математическое моделирование, цифровое обучение

Abstract

This article examines the pedagogical and methodological foundations of developing primary school students' logical thinking in mathematics lessons. The primary education stage is an important period for developing students' cognitive activity, independent thinking, analytical abilities, and capacity to make reasoned decisions. Mathematics has considerable potential for developing logical thinking because of its systematic structure, sequential reasoning, and extensive use of tasks that require analysis, comparison, inference, and problem solving. The article analyzes various methods for developing primary school students' logical thinking through mathematical and logical problems, puzzles, comparison tasks, classification activities, generalization, identification of cause-and-effect relationships, mathematical modeling, and problem-based situations. Particular attention is paid to the use of interactive teaching methods, didactic games, individual and collaborative activities, problem-based learning, questioning techniques, and digital educational resources. The importance of considering students' age-related and individual characteristics when selecting and designing mathematical tasks is also emphasized. Systematically increasing the complexity of tasks from simple to more challenging problems can help students develop the ability to analyze given conditions, identify relevant information, establish relationships between mathematical concepts, formulate hypotheses, verify possible solutions, and draw logical conclusions. The article also highlights the importance of creating a mathematics learning environment in which students are encouraged not only to acquire ready-made knowledge but also to independently search for solutions and explain the reasoning behind their answers. The analysis indicates that systematic use of logical and problem-solving tasks in mathematics lessons can contribute not only to strengthening primary school students' mathematical knowledge and skills but also to developing analytical, critical, and creative thinking, independence, problem-solving abilities, and the capacity to justify conclusions. Therefore, incorporating logically oriented tasks into regular mathematics instruction can be considered an important methodological condition for improving the quality of primary mathematical education and supporting students' cognitive development.

Keywords: primary education, mathematics lessons, logical thinking, mathematical thinking, analytical thinking, problem-based learning, logical problems, mathematical tasks, puzzles, interactive methods, didactic games, independent thinking, creative thinking, problem solving, mathematical modeling, digital learning

So'nggi yillarda O'zbekistonda ta'lim maqsadlari va ularga erishish yo'llari haqidagi tasavvurlarda tub o'zgarishlar yuz bermoqda. Respublikamiz maktablarining yangilangan Davlat ta'lim standartlariga (DTS) o'tishi, shuningdek "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim tizimini zamonaviy raqamli va bilimlarga asoslangan jamiyat rivojlanish tendensiyalariga moslashtirish zaruratidan kelib chiqmoqda. O'zbekistonning xalqaro PISA baholash dasturiga birinchi marta qatnashishi (2021-yil) va bundan keyingi sikllardagi ishtiroki ham ana shu islohotlarning muhim bosqichi sifatida baholanmoqda.

Mazkur o'zgarishlar, mohiyatan, bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga yo'naltirilgan an'anaviy yondashuvdan kompetensiyaviy hamda faoliyatga asoslangan yondashuvga siljishni anglatadi. Avvalo, bu o'quv faoliyatining amaliy yo'naltirilganligini kuchaytirish, ta'lim oluvchining mustaqil fikrlashi, muammolarni hal etishi va egallagan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv O'zbekiston Respublikasining umumiy o'rta ta'lim Davlat ta'lim standartlarida ham o'z aksini topgan bo'lib, unda o'quvchining fanga oid bilimlari bilan bir qatorda tayanch va fanga oid kompetensiyalarni, jumladan, matematik savodxonlik hamda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini egallashi asosiy natija sifatida belgilangan.

Umumiy (universal) o'quv faoliyatlarini rivojlantirish tizimi o'quvchida eng muhim tayanch kompetensiya mustaqil o'qish va o'rganish ko'nikmasini shakllantirishga qaratilgan. Bu ko'nikmaning shakllanishi bolaning shunchaki o'qituvchi boshqaruvidagi ta'lim oluvchidan o'z rivojlanishining faol subyektiga, ya'ni o'z ustida mustaqil ishlay oladigan hamda turli hayotiy vazifalarni ijodiy va samarali hal eta oladigan shaxsga aylanishini bildiradi. Boshqacha aytganda, bu – an'anaviy dasturlarda nazarda tutilgan bilim, ko'nikma va malakalarni shunchaki shakllantirish jarayonidan o'quv topshiriqlarini faol va ijodiy bajarishga yo'naltirilgan ta'lim jarayoniga o'tishni ifodalaydi, bunda asosiy maqsad ta'limning aniq va amaliy natijalariga erishishdan iborat bo'ladi.

O'quvchida matematikaga qiziqish uyg'otish nisbatan oson bo'lsa-da, uni uzoq muddat saqlab qolish va barqaror qiziqishga aylantirish ancha murakkab vazifa. Shu sababli o'qituvchi qiziqarli topshiriqlar, nostandart masalalarni yechishning xilma-xil usullaridan foydalanish orqali o'quvchilarda matematikaga, aqliy mehnatga va bilish faoliyatiga nisbatan barqaror qiziqishni shakllantiradi – bu esa keyinchalik yangi bilimlarga bo'lgan ichki ehtiyoj va mustaqil fikrlash faoliyatining rivojlanishiga xizmat qiladi.

O'qituvchi taqdim etadigan o'quv materiali har bir o'quvchi uchun tushunarli va o'zlashtirishga qulay bo'lishi lozim, aks holda u o'z mazmunini yo'qotib, o'quv-

chida qiziqish uyg'otmaydi. Shu bois har qanday yangi topshiriq tarkibida avval o'rganilgan bilim va ko'nikma elementlari ham bo'lishi zarur: faqat yangi bilimlarni ilgari o'zlashtirilgan bilimlar bilan bog'lash orqaligina o'quvchilarda topqirlik, mustaqil mushohada yuritish va mantiqiy taxmin qilish qobiliyatlari rivojlanadi. Bu tamoyil O'zbekiston boshlang'ich sinf matematika darsliklarini tuzishda ham izchil qo'llanilishi lozim bo'lgan uzviylik va izchillik didaktik prinsipi bilan uyg'un keladi.

Figure 1. Matematika fanidan nostandart masalalarning tasnifi

Nostandart masalalarni o'z ichiga olgan material quyidagi xususiyatlarga ega:

1. Yechim usuli oldindan ma'lum bo'lmaydi, yechish asosan sinab ko'rish va xatolarni tahlil qilish (trial and error) usuliga, mantiqiy taxminga asoslanadi;
2. O'rganilayotgan fanga qiziqishni saqlab, o'quvchini o'qishga rag'batlantiradi;
3. Tafakkur qonuniyatlariga oid bilimlarga tayanadi va ularni ta'lim jarayonida muntazam qo'llash o'quvchining mantiqiy fikrlashi hamda matematik tasavvurlari uchun mustahkam zamin yaratadi.

Nostandart masalani yechish jarayoni izlanishga asoslangan faoliyat bilan tavsiflanadi. O'quvchida yechimga oid taxminning paydo bo'lishi uning topqirlik va ziyraklik kabi aqliy sifatlari rivojlanayotganidan dalolat beradi. Topqirlik – tahlil qilish, umumlashtirish, taqqoslash, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash, analogiyalar o'tkazish va mantiqiy xulosalar chiqarish natijasida shakllanadigan ijodkorlik ko'rinishi bo'lsa, ziyraklik – vaziyatni chuqur tahlil qilish, undagi bog'liqliklarni aniqlash va shular asosida umumlashma hamda xulosa chiqara olish qobiliyatidir; ikkalasi ham izlanish natijasida yuzaga keladigan mantiqiy taxmin bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ta'lim jarayonida maqsadli ravishda rivojlantirilishi lozim, aynan shu sifatlar "kelajak kadrlari" sifatida shakllantirilishi ko'zda tutilgan yosh avlodning eng zarur fazilatlaridan biri hisoblanadi.

Matematika darslari va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda nostandart masalalardan muntazam va tizimli foydalanish o'quvchilarning o'quv motivatsiyasini oshiradi, mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi hamda ularning mantiqiy tafakkur darajasini sezilarli darajada yuksaltirishga xizmat qiladi — bu esa O'zbekiston ta'lim tizimida sifat ko'rsatkichlarini oshirish va o'quvchilarning xalqaro baholash dasturlaridagi natijalarini yaxshilash borasidagi umumdavlat maqsadlariga erishishda muhim omillardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Bavrin I.I., Fribus E.A. Matematikadan qiziqarli masalalar. – Moskva: VLADOS, 1999.

[2] Boreyko L.N. Boshlang'ich maktabda matematikadan nostandart masalalar. – Rostov-Don: Feniks, 2008. – 69 b.

[3] Veraksa N.E., Veraksa A.N. Yosh psixologiyasi: Bolalar psixol ogiyasi: Oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun o'quv qo'llanma. – Moskva: «Akademiya» nashriyot markazi, 2008. – 304 b.

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380085

SURXONDARYO VILOYATINING IJTIMOIY-IQTISODIY GEOGRAFIK RIVOJLANISHIGA UMUMIY TAVSIF.

Xudoyorov Lochinbek[a]

Annotatsiya

Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasining janubiy hududida joylashgan Surxondaryo viloyatining geografik o'rni, ma'muriy-hududiy tuzilishi, aholisi va demografik tarkibi, tabiiy-geografik xususiyatlari hamda iqtisodiy salohiyati yoritilgan. Viloyatning sanoat, qishloq xo'jaligi, transport va tashqi iqtisodiy aloqalardagi o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, paxtachilik, g'allachilik, bog'dorchilik, chorvachilik, tog'-kon sanoati, yengil va oziq-ovqat sanoatining hududiy rivojlanish xususiyatlari ko'rib chiqilgan. Surxondaryoning temiryo'l, avtomobil, havo va daryo transporti tizimidagi ahamiyati hamda viloyatning Afg'oniston va qo'shni davlatlar bilan iqtisodiy-geografik aloqalari haqida ma'lumot berilgan. Tadqiqotda viloyatning tabiiy resurslari, mehnat salohiyati va qulay geografik o'rnining hududiy rivojlanishdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Surxondaryo viloyati, Termiz, Denov, geografik o'rin, aholi, demografik tarkib, sanoat, qishloq xo'jaligi, paxtachilik, g'allachilik, chorvachilik, transport, temiryo'l, avtomobil transporti, Termiz daryo porti, tabiiy resurslar, iqtisodiy geografiya

a *Surxondaryo viloyati Uzun tumani 32-sonli maktabning Geografiya fani o'qituvchisi*

Аннотация

В статье рассматриваются географическое положение, административно-территориальное устройство, численность и этнический состав населения, природно-географические особенности и экономический потенциал Сурхандарьинской области Республики Узбекистан. Проанализирована роль региона в промышленности, сельском хозяйстве, транспортной системе и внешнеэкономических связях страны. Особое внимание уделено развитию хлопководства, зерноводства, садоводства, животноводства, горнодобывающей, легкой и пищевой промышленности. Освещается значение железнодорожного, автомобильного, воздушного и речного транспорта в социально-экономическом развитии области. Также рассматриваются географическое положение Сурхандарьи, ее приграничные связи с Афганистаном, Таджикистаном и Туркменистаном, а также роль природных ресурсов и трудового потенциала в развитии региона.

Ключевые слова: Сурхандарьинская область, Термез, Денау, географическое положение, население, демографический состав, промышленность, сельское хозяйство, хлопководство, зерноводство, животноводство, транспорт, железнодорожный транспорт, автомобильный транспорт, речной порт Термеза, природные ресурсы, экономическая география

Abstract

This article examines the geographical location, administrative-territorial structure, population and demographic composition, natural-geographical characteristics, and economic potential of Surkhandarya Region of the Republic of Uzbekistan. The role of the region in industry, agriculture, transportation, and foreign economic relations is analyzed. Particular attention is paid to the development of cotton production, grain farming, horticulture, livestock breeding, mining, light industry, and food processing. The article also highlights the importance of railway, road, air, and river transport in the socio-economic development of the region. In addition, the geographical position of Surkhandarya, its cross-border economic relations with Afghanistan, Tajikistan, and Turkmenistan, as well as the significance of its natural resources and labor potential for regional development are discussed.

Keywords: Surkhandarya Region, Termez, Denau, geographical location, population, demographic composition, industry, agriculture, cotton production, grain farming, livestock breeding, transportation, railway transport, road transport, Termez river port, natural resources, economic geography

Surxondaryo viloyati — O'zbekiston Respublikasi tarkibidagi viloyat. 1941-yil 6-martda tashkil etilgan (1925-yil 29-iyundan Surxondaryo okrugi bo'lgan). Respublikaning janubi-sharqida, Surxon-Sherobod vodiysida joylashgan. Viloyat nomi vohadan oqib o'tuvchi "Surxon" (fors-tojik: "qizil") daryosi nomidan kelib chiqqan. Janubidan Amudaryo bo'ylab Afg'oniston, shimoliy, shimoli-sharq va sharqdan Tojikiston, janubi-g'arbdan Turkmaniston, shimoli-g'arbdan Qashqadaryo viloyati bilan chegaradosh. Maydoni 20,1 ming

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

	Tuman markazi	
1	Angor tumani 150,8 ming kishi, 36 MFY	Angor sh-cha
2	Bandixon tumani 88 ming kishi, 22 MFY	Bandixon sh-cha
3	Boysun tumani 129,9 ming kishi, 39 MFY	Boysun sh
4	Denov tumani 442,7 ming kishi, 98 MFY	Denov sh
5	Jarqo'rg'on tumani 250,3 ming kishi, 66 MFY	Jarqo'rg'on sh
6	Qiziriq tumani 130 ming kishi, 31 MFY	Sariq sh-cha
7	Qumqo'rg'on tumani 268,4 ming kishi, 61 MFY	Qumqo'rg'on sh
8	Muzrabod tumani 160,5 ming kishi, 37 MFY	Xalqobod sh-cha
9	Oltinsoy tumani 202,8 ming kishi, 54 MFY	Qarluq sh-cha
10	Sariosiyo tumani 238,8 ming kishi, 61 MFY	Sariosiyo sh-cha
11	Sherobod tumani 219,8 ming kishi, 48 MFY	Sherobod sh
12	Sho'rchi tumani 240,8 ming kishi, 53 MFY	Sho'rchi sh
13	Termiz tumani 90,4 ming kishi, 29 MFY	Uchqizil sh-cha
14	Uzun tumani 197,5 ming kishi, 49 MFY	Uzun sh-cha
15	Termiz sh. 213,7 ming kishi, 37 MFY	Termiz sh.

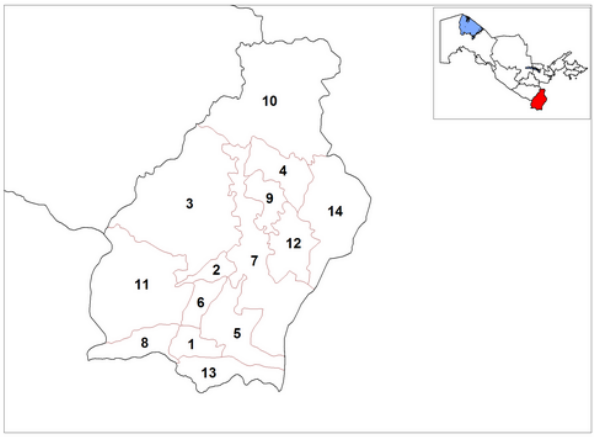

km^2. Aholisi 3. 023. 966 ming kishi (2026-yil 1-iyul holatiga ko'ra). Ma'muriy-hududiy tarkibida 14 ta tuman (Angor, Bandixon, Boysun, Denov, Jarqo'rg'on, Muzrabot, Oltinsoy, Sariosiyo, Termiz, Uzun, Sherobod, Sho'rchi, Qiziriq, Qumqo'rg'on), 8 ta shahar (Boysun, Denov, Jarqo'rg'on, Termiz, Sharg'un, Sherobod, Sho'rchi, Qumqo'rg'on), 114 ta shaharcha, 865 ta qishloq aholi punktlari mavjud (2020). Markazi — Termiz shahri.

Manba: https://uz.wikipedia.org/wiki/

Aholisi, asosan, o'zbeklar 2.554.856 (84,8%), tojik 372,252 ming kishi (12,4%), rus 20,752 ming kishi (0,7%), 36 ming kishi (1,2%), qozoq va boshqa millat vakillari ham yashaydi (2026.01.01). Aholining o'rtacha zichligi 1 km^{2}ga 150,5 kishi. Shahar aholisi 1.091.8 ming kishi, qishloq aholisi 1.933 ming kishi (2026.07.01).

Yaqin o'tmishda viloyat iqtisodiyotida qishloq xo'jaligi yetakchi mavqeda edi. So'ngi yillarda viloyat iqtisodiyotida sanoat va iqtisodiyotning yangi tarmoqlari vujudga keldi. Viloyatning tabiiy geografik o'rni qulay, mehnat resurslari ham yetarli.

Sanoat ishlab chiqarish sohasidagi mavjud tarmoqlar sifatida yengil va oziq-ovqat sanoati, qishloq xo'jaligidan paxta va bug'doy yetishtirish, qoramolchilik va qo'ychilik, transport, ayniqsa, temiryo'l va avtomobil transporti salmoqli o'rin tutadi. Sanoatining yetakchi tarmoqlari sifatida paxta tozalash, paxtani qayta ishlash korxonalaridir. Yirik sanoat korxonalaridan „Jarqo'rg'onneft" boshqarmasi, Sherobod keramika badiiy buyumlar, Denov yog' ekstraksiya, Sariosiyo tosh saralash zavodlari, Sho'rchi un kombinati, Jarqo'rg'on yigiruv-to'quv, Termiz tikuvchilik fabrikalari, Sharg'un ko'mir koni, Xo'jaikon tuz koni korxonalari va boshqa Surxondaryo viloyatidagi 40 ga yaqin qo'shma, 4000 dan ziyod bo'lgan kichik va xususiy korxonalar ishlab turibdi. Jumladan, Afg'oniston bilan hamkorlikda tashkil etilgan xalq iste'moli mollari ishlab chiqariladigan "Namaf" va "Afro'z", "Surxonteks" va boshqa qo'shma korxonalari faoliyat ko'rsatmoqda. Hindiston - Termiz "Farmed" qo'shma korxonasida mahalliy giyohlar asosida dori-darmon, Turkiya - Termiz "Po'lat" qo'shma korxonasida milliy gilamlar, paloslar tayyorlanadi. Tumanlarda qishloq xo'jaligi mahsulotlari qayta ishlanadigan kichik korxonalar, sexlar tashkil etilmoqda.

Qishloq xo'jaligining asosiy tarmoqlari sifatida paxtachilik, g'allachilik, bog'dorchilik, pillachilik, limonchilik juda yaxshi rivojlanganligi bilan boshqa viloyatlardan ajralib turadi. Tog' etaklarida lalmikor dehqonchilik (asosan, bug'doy va arpa) bilan shug'ullaniladi. O'zbekistonda eng ko'p ingichka tolali paxta Surxondaryo viloyatida tayyorlanadi. Viloyatning tog'oldi tumanlarida bog'dorchilik va tokchilik rivojlangan. Chorvachilikda qoramol, qo'y (qorako'l va hisor qo'ylari), echki, yilqi, parranda, quyon boqiladi. Jahonda mo'yna va teri auksionlarida juda qadrlanadigan "Surxon suri" qorako'l terisi yetishtiriladi.

Dehqonchilikda foydalanadigan yerlar maydoni 284,3 ming gektar bo'lib, shundan sug'oriladigan yerlar sifatida 271,6 ming gektar, shu jumladan, 120,8 ming gektar yerga paxta, 129,7 ming gektar yerga don ekinlari, 9,1 ming gektar yerga sabzavot, 1,8 ming ga yerga poliz, 5,5 ming ga yerga kartoshka, 16,2 ming gektar yerga yem-xashak ekinlari ekiladi. 33,5 ming gektar yer ko'p yillik daraxtzorlar, 12,7 ming ga yer mevazor, 5,2 ming ga yer tutzor, 15,1 ming gektar yer tokzorlar bilan band. 854,2 ming gektar yerni yaylovlar egallagan. Yerlarning meliorativ holatini yaxshilash maqsadida kollektor-drenaj tarmoqlari qurilgan. Viloyatda 151 shirkat, 4715 fermer xo'jaliklari bor. Viloyat jamoa va shaxsiy xo'jaliklarida 487,2 ming qoramol (shu jumladan, 227,7 ming sigir), 1,042,0 ming qo'y va echki, 1,052,5 ming parranda, 12,2 ming ot boqiladi

(2004).

Transporti. Viloyatda temiryo'l transportining salmog'i katta. Surxondaryoda dastlabki temiryol 1915-yilda Kogon-Termiz qurilgan. Bu viloyatni boshqa regionlar bilan bog'laydigan dastlabki muhim yo'l bo'lgan. 1925-yilda 248 km.li Termiz-Dushanbe temiryo'lni qurishga kirishildi. Bu yo'lning qurilishi Termizni O'rta Osiyoning yirik shaharlari - Toshkent va Dushanbe bilan bog'ladi. 1971-yilga kelib Surxondaryo viloyatini Tojikistonning janubiy tumanlari bilan bog'lovchi Termiz - Qo'rg'ontepa - Yavan temiryo'lini qurishga kirishildi. G'uzor -Boysun - Qumqo'rg'on temir yo'lning qurilishi yakunlangan. Amudaryo ustidan Hayraton temir yo'l ko'prigi qurilgan. Viloyat hududidan Moskva - Dushanbe, Ashxobod - Dushanbe temir yo'llari o'tgan. Termiz - Toshkent, Termiz - Amu-Zang, Termiz - Sariosiyo shaharcha Sariosiyo, Termiz - Boldir yo'nalishlarida poyezdlar qatnaydi. Shuningdek, Termiz orqali Dushanbe -Astraxon, Dushanbe - Konibodom, Qo'rg'ontepa - Konibodom, Ko'lob - Astraxon yo'nalishlarida poyezdlar qatnaydi. Viloyatdagi Temir yo'llarning uzunligi 300 km.ga teng. Viloyatning ichki transport aloqalarida avtomobil yo'lining ahamiyati juda muhim. Surxondaryo viloyatidagi qattiq qoplamali avtomobil yo'llarning uzunligi 2,7 ming km. Viloyatning asosiy avtomobil yo'li - Katta O'zbekiston traktidir. Avtomobilda mamlakatlararo yuk tashish xizmati korxonasi yuklarni qo'shni Afg'onistonga yetkazib bermoqda. Surxondaryo viloyatining yirik shaharlari (Termiz va Denov)dan bir qancha xorijiy mamlakatlar va O'zbekistonning ichki tumanlariga avtomobil transporti qatnaydi. Termiz - Qarshi, Termiz - Hayraton (Afg'oniston), Termiz - Dushanbe, Termiz - Toshkent, Denov - Qarshi, Denov - Shahrisabz, Denov - G'uzor, Denov - Urganch, Denov - Samarqand yo'nalishlari shular jumlasidan.

Surxondaryo viloyatida respublikada yagona bo'lgan Termiz daryo porti joylashgan. Termiz va Sariosiyoda aeroport bor. Termiz aeroportidan Toshkent, Moskva, Ashxobod, Olmaota, Samarqand, Namangan, Buxoro, Andijon va boshqa yo'nalishlarda yo'lovchilar tashuvchi samolyotlar qatnovi yo'lga qo'yilgan.

Surxondaryo viloyati O'zbekistonning eng janubiy qismida joylashgan bo'lib, uning hududi quruq suptropik iqlimiy mintaqaga to'g'ri keladi. Viloyat hududini 37°10' — 39°02' shimoliy kenglik va 66°32'- 68°25' sharqiy uzunlik chiziqlari kesib o'tadi.

Surxondaryo O'zbekistonning siyosiy, ma'muriy, ijtimoiy hayotida alohida o'rin tutadigan regiondir. U O'zbekistonning 5 iqtisodiy rayonlaridan biri tarzida e'tirof etilgan. Viloyatda 2 ta yirik shahar bor. Ular Termiz (viloyatning ma'muriy markazi) va Denov (viloyatning sanoatlashgan markazi) dir. Viloyatda 8 shahar kengashi va 3 kasaba kengashi mavjud bo'lib, ular ma'muriy jihatidan tuman hokimliklariga qaraydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. - Toshkent: "O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti.

[2] O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati. - Toshkent.

[3] O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Surxondaryo viloyatining statistik axborotnomasi. - Toshkent.

[4] Surxondaryo viloyati. O'zbekiston Respublikasi hududiy ensiklopedik ma'lumotlari.

[5] Soliyev A. O'zbekiston geografiyasi. — Toshkent: "Universitet" nashriyoti.

[6] Vahobov H., Zaynutdinov A. Iqtisodiy geografiya asoslari. — Toshkent.

[7] G'ulomov P. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. — Toshkent.

[8] O'zbekiston atlasi. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastri qo'mitasi.

[9] O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali. Surxondaryo viloyati haqida ma'lumotlar.

[10] Surxondaryo viloyati hokimligi. Viloyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bo'yicha ma'lumotlar. - Termiz.

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380087

SURXONDARYO VILOYATI UZUN TUMANIGA TABIIY GEOGRAFIK TAVSIF.

Xudoyorov Lochinbek[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada Surxondaryo viloyatining shimoli-sharqiy qismida joylashgan Uzun tumanining tabiiy-geografik sharoitlari, relyefi, geologik tuzilishi, iqlim xususiyatlari va gidrografik tarmog'i atroflicha tahlil qilingan. Shuningdek, tumanning chegaralari, aholi sonining so'nggi yillardagi dinamikasi, Bobotog' milliy tabiat bog'ining ekologik ahamiyati hamda hududdagi foydali qazilma konlari ilmiy-geografik nuqtai nazardan yoritilgan. Maqola ilmiy tadqiqotchilar, talabalar va O'zbekiston tabiati bilan qiziquvchilar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: Uzun tumani, Hisor tizmasi, Bobotog' milliy tabiat bog'i, iqlim, To'polondaryo, relyef, gidrografiya

a *Surxondaryo viloyati Uzun tumani 32-sonli maktabning Geografiya fani o'qituvchisi*

Аннотация

В данной статье детально проанализированы физико-географические условия, рельеф, геологическое строение, климатические особенности и гидрографическая сеть Узунского района, расположенного в северо-восточной части Сурхандарьинской области. Также с научно-географической точки зрения освещены границы района, динамика численности населения за последние годы, экологическое значение Боботогского национального природного парка и месторождения полезных ископаемых региона. Статья предназначена для научных исследователей, студентов и всех, кто интересуется природой Узбекистана.

Ключевые слова: Узунский район, Гиссарский хребет, Боботогский национальный природный парк, климат, Тупалангдарья, рельеф, гидрография

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of the physical and geographical conditions, relief, geological structure, climatic features, and hydrographic network of the Uzun district, located in the north-eastern part of the Surkhandarya region. Furthermore, the district's borders, recent population growth dynamics, the ecological significance of the Bobotog National Nature Park, and local mineral deposits are examined from a scientific and geographical perspective. The article is intended for researchers, students, and anyone interested in the physical geography and nature of Uzbekistan.
Keywords: Uzun district, Gissar range, Bobotog National Nature Park, climate, Tupalangdarya river, relief, hydrography.

Aziz o'quvchi sizga O'zbekistonning eng janubiy viloyati bo'lmish Surxondaryo viloyati Uzun tumaniga tegishli bo'lgan tabiiy sharoitlari, relyefi, iqlimi, gidrografiyasi hamda o'simlik va hayvonot olamini ochib berish maqsad qilingan.

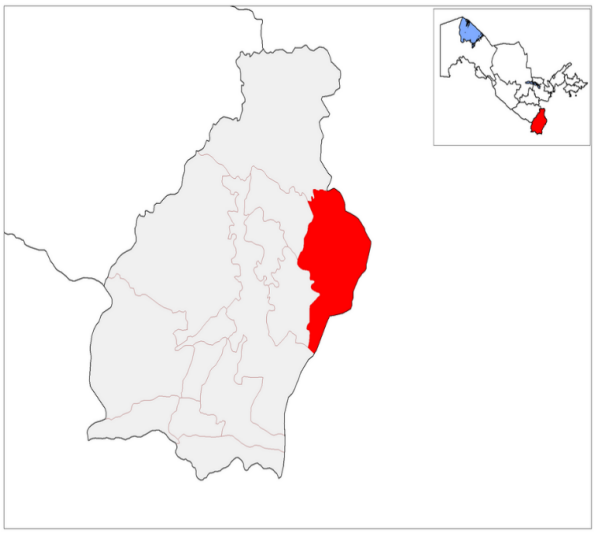

Uzun tumani — Surxondaryo viloyatidagi tuman, 1942-yil 12-yanvarda tashkil etilgan. 1959-yil 15-oktabrda Sariosiyo tumaniga qo'shib yuborilgan, 1991-yil 29-martda qayta tuzildi. Uzun tumani shimoli-g'arbdan Sariosiyo tumani, sharqiy, janubiy va shimol tomondan Tojikiston Respublikasi, janubi-g'arbdan Qumqo'rg'on, g'arbdan Denov, Sho'rchi tumanlari bilan bevosita chegaradosh bo'lgan tumandir. Maydoni 2,33 ming km².

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Aholisi 196,7 ming kishi (2025-yil 1-yanvar). Tumanda 7 qishloq fuqarolari yig'ini (Bobotog', Jonchekka, Oqostona, Telpakchinor, Uzun, Fayzova, Xonjiza) bor. Tuman markazi — Uzun shahri. Uzun tumani 2018-yildan Yangi ro'zg'or mahallasi uzumchilikka asos solinib har bir aholi uylarida kamida 10 tupdan uzum ko'chatlari ekilib, hozirgi 2025-yilga kelib anchagina mahallaga ko'rk va tadbirkorlikka yo'l ochib berilmoqda. Bu esa tumanning yanada rivojlanishida o'z hissasini qo'shmoqda. Aholisi: asosan, o'zbeklar (60%), tojiklar (35%), shuningdek, rus, tatar, qozoq, turkman, koreys va boshqa millat vakillari ham yashaydi. Aholining o'rtacha zichligi 1 km^2 ga 56 kishi to'g'ri keladi.

Uzun tumanining relyefi o'ta murakkab, xilma-xil va qiziqarli geomorfologik tuzilishga ega. Tuman hududi asosan tog'li va tog'oldi zonalardan iborat bo'lib, shimoldan janubga va janubi-g'arbga qarab pasayib boradi.

Tog'li hududlar: Tumanning shimoliy va sharqiy qismlari ulug'vor Hisor tizmasining g'arbiy yon bag'irlari hamda uning tarmoqlari bilan band. Shuningdek, hudud relyefida Bobotog' tizmasining etaklari ham muhim o'rin tutadi. Bu tog'li hududlar chuqur daryo vodiylari, daralar va qoyali tizmalar bilan parchalangan. Bobotog' Surxondaryo viloyatining sharqiy qismida, O'zbekiston va Tojikiston Respublikalari chegarasida (Surxondaryo va Kofirnihon daryolari oralig'ida) joylashgan. U shimoli-sharqdan janubi-g'arbga tomon Amudaryo sohiligacha taxminan 125 km masofaga cho'zilgan. Tog'ning uning eng baland cho'qqisi - Zarkosa hisoblanadi (balandligi 2290 metr).

Muhofazaga olinishi (Bobotog' milliy tabiat bog'i): Hududning tabiatini, noyob flora va faunasini saqlab qolish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga asosan 2022-yil 4-mart kuni Surxondaryo viloyatining Uzun tumanida "Bobotog' milliy tabiat bog'i" tashkil etilgan. Bu tuman ekologik turizmi va ilmiy tadqiqotlari uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Flora va fauna olamidagi o'ziga xos jihatlari: Bu hududda hayvonot olamining boyligidir. Hozirgi kunda tabiat bog'i hududida 66 turdagi hayvonlar (jumladan, 16 tur sut emizuvchilar, 34 tur qushlar, 14 tur sudralib yuruvchilar) yashaydi. So'nggi yillarda o'rnatilgan fotoqopqonlar orqali bu yerda bo'ri, tulki, quyon kabi hayvonlar erkin harakatlanishi qayd etilgan. Shuningdek, Bobotog' O'zbekistonda yovvoyi tog' echkilari hamda zaharli ilonlarning (jumladan, kobra va shu hudud uchun endemik hisoblangan charx ilonning) tarqalgan asosiy maskanlaridan biridir.

Adirlik va tog'oldi tekisliklari: Tog'lardan adirliklarga o'tish qismida qiya tekisliklar, qadimiy daryo terrasalari va adir zonalari (masalan, Oqostona va boshqa hududlar) keng tarqalgan. Bu qismlar qishloq xo'jaligi va o'zlashtirish uchun qulay hisoblanadi.

Geologik tuzilishi va foydali qazilmalar: Tuman hududining geologik qatlamlari asosan ohaktosh, granit, slanets va cho'kindi jins yotqiziqlaridan tarkib topgan. Hisor tog'lari etaklarida rangli va qimmatbaho metallar konlari mavjud bo'lib, jumladan, mashhur Xonjizada polimetall koni va Xo'jaasmin marmar koni aynan shu tuman hududida joylashgan.

Uzun tumani viloyatning shimoliy qismida joylashgan. Relyefi, asosan, Oq ostona maqbarasi, tog' va adirliklardan iborat. Adirliklarning asosiy qismi Bobotog' va Hisor tizma tog'lari etaklarida joylashgan. Tuman hududidan To'polondaryo, Obizarang, Qoratog', Qorasuv, Surxon daryolari oqib o'tadi. Aholi va xo'jaliklar ekin maydoni shu daryolardan suv oladi. Bobotog' massivi esa Kofirnihon daryosidan sug'oriladi. Tuman markazidan 70 km uzoqlikdagi Hisor tog'lari etagida o'ndan ortiq qishloq joylashgan.

Tuman iqlimi mo'tadil, dehqonchilik uchun qulay. Yanvarning o'rtacha temperaturasi -2° C, iyulniki +35° C. Eng yuqori temperatura +46° C. Yillik yog'in miqdori 650-700 mm atrofida tushadi. Vegetatsiya ya'ni o'simliklar gullab-yashanydigan davri 290-320 kun davom etadi. Yovvoyi o'simliklardan archa, shuvoq, sho'ra, yantoq, tog' rayhoni, anzur piyozi, ravoch; mevali daraxtlardan (yong'oq, anor, o'rik, xurmo, tut, anjir, limon), shuningdek, tol, terak, qayrag'och, chinor o'sadi. Yovvoyi hayvonlardan bo'ri, tulki, qoplon, ayiq, kiyik, jayra; qushlardan kaklik, g'oz, o'rdak, mayna, qarg'a, burgut, bedana, kaptar, bulbul, qaldirg'och, musichalar bor.

Uzun tumanining iqlimi hududning relyefi balandliklar bo'yicha o'zgarib borishiga qarab keskin farqlanadi. Umuman olganda, tumanda keskin kontinental iqlim hukmronlik qiladi. Tekislik va tog'oldi qismlarida qish nisbatan yumshoq va qisqa, yoz esa uzoq, quruq va issiq keladi. Biroq Hisor va Bobotog' tizmalariga tutash baland tog'li hududlarda iqlim ancha sovuq bo'lib, qish davomiyligi va qor qoplami turg'unligi bilan ajralib turadi.

Tuman iqlimining yillik davriyligi va fasllar bo'yicha xususiyatlari quyidagicha namoyon bo'ladi:

Qish fasli (dekabr – fevral): Tekislik va tog'oldi hududlarida qish qisqa va iliqroq keladi. Yanvar oyining o'rtacha harorati tekisliklarda taxminan -2o C. dan -4o C. darajagacha pasayadi. Biroq tog'li hududlarda havo harorati sezilarli darajada past bo'lib, ko'p miqdorda qor yog'adi.

Yog'ingarchilik: Qish oylarida havo massalarining kirib kelishi hisobiga yillik yog'ingarchilikning salmoqli qismi (yomg'ir va qor shaklida) tushadi.

Bahor fasli (mart – may): Juda erta boshlanadi va

sernam o'tadi. Mart oyidan boshlaboq havo tez isiydi, tabiat uyg'onadi. Adirlar va tog' etaklari efemer (bir yillik) o'simliklar bilan qoplanadi. Yog'ingarchilik va undan keladigan xavflar. Bahor oylari eng seryog'in davr hisoblanadi. Ayniqsa, aprel va may oylarida kuchli jala yomg'irlari yog'ishi natijasida tog'li va qiya hududlarda sel kelish xavfi yuqori bo'ladi.

Yoz fasli (iyun – avgust): Uzoq davom etadigan, quruq va issiq yoz kuzatiladi. Iyul oyining o'rtacha maksimal harorati tekisliklarda juda yuqori ko'rsatkichlarga yetadi (ba'zida 40 darajadan oshadi). Quyosh nurining tik tushishi va bulutsiz kunlarning ko'pligi issiqlikni yanada kuchaytiradi. Tog'li hududlarda esa yoz oylari ancha salqin, yoqimli va mo'tadil o'tadi, bu esa yaylov chorvachiligi uchun juda qulay sharoit yaratadi.

Kuz fasli (sentyabr – noyabr): Sentyabr oyi boshlarida issiqlik asta-sekin pasayib, quruq va ochiq obhavo hukmron bo'ladi. Oktyabr-noyabr oylariga kelib havo harorati keskin tusha boshlaydi, kechalari salqinlashadi. Yog'ingarchilik mavsumi noyabr oyining oxirlariga kelib tog'li hududlarda ilk qor parchalari tusha boshlaydi, tekisliklarda esa kuzgi yomg'irlar mavsumi boshlanadi.

Tumanning ichki suvlari (gidrografiyasi). Uzun tumani o'zining boy suv resurslari va tarmqlangan gidrografik tarmog'i bilan Surxondaryo viloyatining boshqa hududlaridan ajralib turadi. Tuman hududining tog'li va muzliklarga yaqin qismida joylashganligi uning daryo va soylarga boy bo'lishini ta'minlaydi.

Tuman gidrografik tizimining o'zagini To'polondaryo va uning irmog'i bo'lgan Oqostonasoy hamda boshqa tog' soylari tashkil etadi.

To'polondaryo Hisor tizmasining janubiy yon bag'irlaridagi muzliklar va qor suvlari hisobidan oziqlanadi. U tumanning iqtisodiy hayotida, xususan, qishloq xo'jaligi ekinlarini sug'orishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Suv resurslarining o'ziga xos xususiyatlari. Daryo va soylar bahor va yoz oylarida (qor va muzliklar jadal erigan davrda) sersuv bo'lib, oqimi keskin ko'payadi. Kuz va qish oylarida esa suv sathi ancha pasayadi. Tuman hududidan oqib o'tuvchi soylar sug'orish tarmoqlari (kanallar va ariqlar) orqali dehqonchilik maydonlariga to'liq yo'naltirilgan.

Sel va favqulodda gidrologik jarayonlar. Bahor oylarida yog'adigan kuchli jala yomg'irlari va tog'lardagi qorlarning tez erishi natijasida ba'zi soylarda (masalan, Oqostona va boshqa kichik daryolarda) vaqtincha kuchli sel oqimlari hosil bo'lish xavfi mavjud. Shu sababli hududda selga qarshi gidrotexnik inshootlarni qurish va ularni nazorat qilish muhim vazifalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasining geografiyasi. 1 Tom. O'zbekis tonning tabiiy geografiyasi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2010. – 368 b.

[2] Qurbonov Sh., Mamatov A. Surxondaryo viloyatining tabiiy-geografik o'ziga xosliklari. – Toshkent: Universitet, 2018. – 212 b.

[3] Baratov P. O'zbekiston tabiati. – Toshkent: O'qituvchi, 1996. – 208 b.

[4] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Surxondaryo viloyatining tumanlar kesimida doimiy aholi soni (rasmiy statistik to'plam). – Toshkent, 2025.

[5] Bobotog' milliy tabiat bog'i bo'yicha ilmiy-tadqiqot hisobotlari va ma'lumotnomasi. – Termiz, 2023.

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380091

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDAGI "YASHIL" TEXNIKUMLARNING TASHKIL QILINISHI VA ULARNING FAOLIYATIDAN KO'ZLANGAN MAQSADLAR.

G'aniyeva Dilnoza[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekistonda "yashil" texnikumlarni tashkil etishning maqsadi va vazifalari yoritilgan. Unda ekologik ta'lim, yashil texnologiyalar, qayta tiklanuvchi energiya va amaliy kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish masalalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: yashil texnikum, ekologiya, yashil iqtisodiyot, yashil texnologiyalar, ekologik ta'lim

a *Qashqadaryo viloyati Qarshi tumani 2-sonli "Yashil" texnikumning Geografiya fani o'qituvchisi*

Abstract

This article examines the goals and objectives of establishing "Green" technical colleges in Uzbekistan. It focuses on environmental education, green technologies, renewable energy, and the development of practical professional skills.

Keywords: Green technical college, ecology, green economy, green technologies, environmental education

O'zbekiston Respublikasida "Yashil" texnikumlarni tashkil etish g'oyasi hukumat oldida birdaniga paydo bo'lmagan. U mamlakatda "yashil iqtisodiyot"ga o'tish, ekologik ta'limni rivojlantirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, resurs va energiyani tejash hamda iqlim o'zgarishiga moslashish bo'yicha bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgan siyosatning ta'lim tizimidagi davomi hisoblanadi. Xush bu qanday sodir bo'lganligini ko'rib chiqamiz.

1. "Yashil iqtisodiyot"ga o'tishning dastlabki huquqiy asosi. Muhim hujjatlardan biri - O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qarori bilan tasdiqlangan 2019–2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasida belgilangan.

Ushbu strategiyada iqtisodiyotda energiya va resurslardan samarali foydalanish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, maishiy, sanoat va boshqa turdagi chiqindilarni atmosfera, gidrosfera, litosferaga chiqarishga kamaytirish, aholi va davlat oldidagi ekologik xavfsizlikni mustahkamlash kabi vazifalar belgilangan. Eng muhimi, "yashil iqtisodiyot" tamoyillarini ta'lim va fan tizimiga integratsiya qilish ham alohida vazifa sifatida ko'rsatilgan. O'quv dasturlariga "yashil iqtisodiyot" asoslari, qayta tiklanuvchi energiya, toza transport, energiya tejash va energiya samaradorligi kabi mavzularni kiritish nazarda tutilgan.

Demak, "yashil" texnikumlarning keyingi tashkil etilishi uchun muhim nazariy va huquqiy zamin aynan shu strategiyada shakllangan.

2. 2022-yildan boshlangan yangi bosqich. 2022-yil 2-dekabrda Prezidentning "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining 'yashil' iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori qabul qilindi.

Unga ko'ra 2030-yilgacha amalga oshirilishi nazarda tutilgan chora-tadbirlar.

Ushbu strategiyada iqtisodiyotda energiya va resurslardan samarali foydalanish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, chiqindilarni kamaytirish, ekologik xavfsizlikni mustahkamlash kabi vazifalar belgilangan. Eng muhimi, "yashil iqtisodiyot" tamoyillarini ta'lim va fan tizimiga integratsiya qilish ham alohida vazifa sifatida ko'rsatilgan. O'quv dasturlariga "yashil iqtisodiyot" asoslari, qayta tiklanuvchi energiya, toza transport, energiya tejash va energiya samaradorligi kabi mavzularni kiritish nazarda tutilgan.

◄ qayta tiklanuvchi energiya quvvatini 15 GVtga oshirish;

◄ uning ulushini elektr ishlab chiqarishdagi ulu-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

shini 30 foizdan yuqoriga yetkazish;

◄ sanoatda energiya samaradorligini kamida 20 foizga oshirish;

◄ YIM birligiga to'g'ri keladigan energiya sarfini 30 foizga kamaytirish;

◄ suvdan foydalanish samaradorligini oshirish;

◄ suv tejovchi sug'orish texnologiyalarini kengaytirish;

◄ chiqindilarni qayta ishlash darajasini 65 foizdan oshirish kabi maqsadlar belgilangan.

Mazkur hujjatda "yashil" texnologiyalar, resurs tejovchi va chiqindisiz ishlab chiqarish, chiqindilarni qayta ishlash hamda qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish bo'yicha fundamental va amaliy tadqiqotlarni rivojlantirish ham ko'zda tutilgan.

"Yashil" texnikumlarni tashkil etish bo'yicha eng aniq huquqiy qadam 2026-yil 25-martdagi PQ-110-son Prezident qarori - "Eko-madaniyat" umummilliy loyihasi doirasida ekologik ta'lim, ilm-fan va targ'ibotni jadallashtirishga oid kompleks chora-tadbirlar to'g'risidagi hujjat bilan belgilandi.

Qarorga ko'ra, 2026–2027-yillarda respublikaning har bir hududida jami 14 ta "yashil" texnikum faoliyatini yo'lga qo'yish belgilangan. Ularning asosiy vazifasi ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi bilan bog'liq sohalar uchun o'rta bo'g'in mutaxassislarini tayyorlashdan iborat.

► ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha malakali kadrlar tayyorlash;

► iqlim o'zgarishi oqibatlariga moslasha oladigan mutaxassislarni shakllantirish;

► "yashil iqtisodiyot" uchun zarur bo'lgan kasbiy ko'nikmalarni berish;

► energiya va suvni tejash texnologiyalarini o'rgatish;

► chiqindilarni boshqarish va qayta ishlash bo'yicha mutaxassislar tayyorlash;

► ekologik monitoring va laboratoriya ishlarini o'rgatish;

► o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish;

► ta'limni real ishlab chiqarish va amaliyot bilan bog'lash.

Nazariy ishlarning maqsadi nimalarga erishish uchun qaratilgan.

"Yashil" texnikumlarda nazariy ta'limning asosiy maqsadi o'quvchilarga ekologik jarayonlar va zamonaviy "yashil" texnologiyalarning ilmiy asoslarini berishdir.

Nazariy mashg'ulotlarda:

► ekologiya va atrof-muhit muhofazasi;

► iqlim o'zgarishi;

► "yashil iqtisodiyot";

► qayta tiklanuvchi energiya;

► quyosh va shamol energetikasi;

► energiya samaradorligi;

► suv resurslarini tejash;

► chiqindilarni boshqarish;

► biologik xilma-xillik;

► ekologik monitoring;

► ekologik standartlar;

► barqaror rivojlanish kabi yo'nalishlar o'rganiladi.

2019-yildagi strategiyaning o'zida ham "yashil iqtisodiyot" asoslarini ta'lim dasturlariga kiritish va pedagoglarni "yashil texnologiyalar", qayta tiklanuvchi energiya, energiya tejamkorligi kabi mavzularda tayyorlash vazifalari belgilangan edi.

Amaliy ishlarning maqsadi nimalarda namoyon bo'ladi. "Yashil" texnikumlarning muhim xususiyati - nazariy bilimni amaliyot bilan bog'lash. 2026-yilgi qarorga ko'ra, "yashil" texnikumlarda ta'lim dasturlarini Green University bilan uzviy bog'lash, o'quvchilarni botanika va dendrologiya bog'lari hamda boshqa tegishli amaliyot bazalariga biriktirish nazarda tutilgan.

Amaliy mashg'ulotlarda, masalan, 2019-yildagi strategiyaning o'zida ham "yashil iqtisodiyot" asoslarini ta'lim dasturlariga kiritish va pedagoglarni "yashil texnologiyalar", qayta tiklanuvchi energiya, energiya tejamkorligi kabi mavzularda tayyorlash vazifalari belgilangan edi.

► suv va havo sifatini aniqlash;

► tuproq tarkibini tekshirish;

► chiqindilarni saralash;

► qayta ishlash jarayonlarini o'rganish;

► daraxt va o'simliklarni parvarish qilish;

► ekologik monitoring olib borish;

► quyosh panellaridan foydalanishni o'rganish;

► energiya sarfini hisoblash;

► suvni tejash texnologiyalarini qo'llash;

► ishlab chiqarish korxonalarida ekologik holatni baholash kabi ishlar bajarilishi mumkin.

Shuningdek, o'quvchilar uchun o'rmon xo'jaliklari, gidrometeorologiya stansiyalari, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar, chiqindi poligonlari, botanika va dendrologiya bog'lari, zooparklar hamda ilmiy institutlarda amaliyot bazalarini tashkil etish belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali bu borada yetakchi tashkilot hisoblanadi.

Dual ta'limning ahamiyati. "Yashil" texnikumlarning yana bir muhim jihati - dual ta'lim bilan uzviy bog'liqligidir. Dual ta'limda o'quvchi faqat auditoriyada nazariy bilim olmaydi, balki korxona yoki tashkilotda amaliy ko'nikma ham hosil qiladi.

2026-yilgi Prezident taqdimotida ham "yashil" texnikumlarda dual ta'limni joriy etish, nazariy bilim bilan amaliyotni uyg'unlashtirish va mehnat bozori talablariga mos mutaxassislar tayyorlash vazifasi qayd etilgan.

"Yashil" texnikumlar kimga kadr tayyorlaydi? Bu tizimning asosiy natijasi - ekologik muammolarni faqat nazariy jihatdan biladigan emas, amaliy hal qila oladigan o'rta bo'g'in mutaxassislarini tayyorlash.

Kelgusida ekologiya menejmenti, ekologik monitoring, chiqindilarni boshqarish, suv resurslari, energiya samaradorligi, qayta tiklanuvchi energetika, landshaft va ko'kalamzorlashtirish kabi yo'nalishlarda mutaxassislarga ehtiyoj ortishi ko'zda tutilmoqda. Prezident murojaatida korxonalarda ekostandartlarni joriy etish uchun kelgusi besh yilda kamida 30 ming ekologiya menejeriga talab paydo bo'lishi qayd etilgan.

Xorijiy davlatlarning qaysi yutuqlari olinmoqda? Bu masalada bir narsani ajratib ko'rsatish kerak bo'ladi. PQ-110-son qarorida "falon davlatning modeli to'liq ko'chirildi" degan qoida yo'q. Shuning uchun quyidagi

davlatlar tajribasi O'zbekistonga aynanligicha ko'chirildi deb aytish to'g'ri bo'lmaydi. Ammo shu o'rinda O'zbekistonning kasbiy ta'lim siyosatida xalqaro tajribadan foydalanish yo'nalishi aniq ko'rinadi. Prezident murojaatida texnikumlarda Germaniya, Shveysariya, Buyuk Britaniya, Xitoy va Koreyaning ilg'or ta'lim dasturlarini joriy etish vazifasi qayd etilgan. Shu tajribalardan "yashil" texnikumlar uchun quyidagi yondashuvlar muhim sanaladi.

Shuningdek, o'quvchilar uchun o'rmon xo'jaliklari, gidrometeorologiya stansiyalari, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar, chiqindi poligonlari, botanika va dendrologiya bog'lari, zooparklar hamda ilmiy institutlarda amaliyot bazalarini tashkil etish belgilangan.

► Germaniya: dual kasbiy ta'lim, ya'ni ta'lim muassasasi va ish beruvchi hamkorligi.

► Shveysariya: kasbiy ta'limni mehnat bozori va amaliyot bilan chambarchas bog'lash.

► Buyuk Britaniya: kompetensiyaga asoslangan kasbiy ta'lim va malakalarni amaliy natija asosida shakllantirish.

► Koreya Respublikasi: zamonaviy texnologiyalar, ishlab chiqarish bilan ta'limning integratsiyasi va texnik mutaxassislarni tayyorlash.

► Xitoy: texnik kadrlar tayyorlashni sanoat, texnologik modernizatsiya va ishlab chiqarish ehtiyojlari bilan bog'lash.

Bularni "O'zbekistondagi yashil texnikumlarning yagona manbasi" emas, balki xalqaro kasbiy ta'lim tajribalaridan foydalanish yo'nalishlari sifatida tushunish ma'qul bo'ladi.

O'zbek modelining o'ziga xos tomoni shundaki, O'zbekistonda shakllanayotgan modelda Green University + "yashil" texnikum + korxona + amaliyot bazasi o'rtasidagi bog'liqlik kuchaytirilmoqda. 2026-yilgi PQ-110-son qaroriga ko'ra, "yashil" texnikumlar Green University bilan bog'lanadi, ta'lim dasturlari universitet bilan uzviylashtiriladi, moddiy-texnik baza mustahkamlanadi va amaliy mashg'ulotlar uchun botanika hamda dendrologiya bog'laridan foydalanish ko'zda tutiladi.

Bundan tashqari, 2026–2027-o'quv yilida 5 ming, 2027–2028-o'quv yilida 7 ming va 2028–2029-o'quv yilida 10 ming nafar o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash rejalashtirilgan. O'zbekiston Respublikasi Hukumat portalida bu haqida rejalar tasdiqlangani xabar qilingan.

O'zbekistonda "yashil" texnikumlar tashkil etilishi 2019-yildagi "Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi"dan boshlangan siyosatning 2026-yildagi ta'lim tizimidagi amaliy bosqichi sifatida ko'rish mumkin. 2019-yilda "yashil iqtisodiyot"ni ta'limga kiritish g'oyasi belgilangan bo'lsa, 2022-yilda resurs va energiya samaradorligi, qayta tiklanuvchi energiya va amaliy tadqiqotlar bo'yicha aniqroq maqsadlar qo'yildi. 2026-yil 25-martdagi PQ-110-son qarorida esa 14 ta "yashil" texnikumni tashkil etish, 2030-yilgacha 10 ming nafar o'rta bo'g'in mutaxassis tayyorlash, nazariy ta'limni amaliyot va dual ta'lim bilan bog'lash kabi aniq vazifalar belgilandi.

Shunday qilib, tizimning bosh maqsadi - ekologik muammolarni tushunadigan, zamonaviy "yashil" texnologiyalarni amalda qo'llay oladigan va mehnat bozoriga tayyor malakali mutaxassislarni tayyorlash.

Asosiy tayanch manbalar sifatida quyidagi qaror, farmon va boshqalarni ko'rsatish mumkin.

► PQ-4477-son qaror — 2019–2030-yillarda "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi

► 2030-yilgacha "yashil" iqtisodiyotga o'tish bo'yicha Prezident qarori

► PQ-110-son, 25.03.2026 — "Eko-madaniyat" umummilliy loyihasi

► Prezidentning 2026-yil 23-martdagi ekologiya bo'yicha taqdimoti

► "Green University" va "yashil" texnikumlarda ekologik ta'lim bo'yicha ma'lumot

► Prezidentning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi

► Navoiy viloyati "yashil" texnikumi faoliyatini tashkil etish to'g'risidagi qaror

2026-yilgi PQ-110-son qaroriga ko'ra, "yashil" texnikumlar Green University bilan bog'lanadi, ta'lim dasturlari universitet bilan uzviylashtiriladi, moddiy-texnik baza mustahkamlanadi va amaliy mashg'ulotlar uchun botanika hamda dendrologiya bog'laridan foydalanish ko'zda tutiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi "2019–2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4477-son qarori. LexUZ

[2] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samara dorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. Prezident.uz

[3] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 25-martdagi "Eko-madaniyat" umummilliy loyihasi doirasida ekologik ta'lim, ilm-fan va targ'ibotni jadallashtirishga oid kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-110-son qarori. LexUZ

[4] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. — Toshkent, 2025.

[5] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ekologiya va "yashil" iqtisodiyot masalalariga bag'ishlangan taqdimot materiallari, 2026-yil. Prezident.uz

[6] O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va iqlim o'zgarishi milliy qo'mitasi. Ekologik ta'lim va "yashil" texnikumlarni rivojlantirishga oid materiallar. O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380093

QORAQALPOG'ISTON SHAROITIDA MAS TEXNOLOGIYASI ASOSIDA SHO'RGA CHIDAMLI, HOSILDOR VA NONBOPLIK SIFATI YUQORI KUZGI BUG'DOYNING BOSHLANG'ICH MANBALARINI YARATISH

A.I. Dilmanova[a]

Annotatsiya

Ushbu tezisda Qoraqalpog'iston Respublikasining sho'rlangan tuproq-iqlim sharoitida sho'rga chidamli, yuqori hosildor va nonboplik sifati yuqori kuzgi bug'doyning boshlang'ich manbalarini yaratishga qaratilgan tadqiqotlarning dastlabki bosqich natijalari yoritilgan. Tadqiqotda mahalliy, xorijiy va CIMMYT kolleksiyasiga mansub 33 ta bug'doy nav, tizim va genetik materiallar tanlab olindi. Namunalarni fenotipik baholash, laboratoriya sharoitida sho'r stressini aniqlash, DNK ajratish, PZR asosida molekulyar-genetik tahlil qilish hamda markerlarga asoslangan seleksiya (MAS) texnologiyasidan foydalanish nazarda tutilgan. Shuningdek, ota-ona shakllari va duragaylarda bosoq uzunligi, bosoqchalar soni, bir boshoqdagi donlar soni va vazni, 1000 ta don vazni hamda bir o'simlik mahsuldorligi kabi qimmatli xo'jalik belgilari bo'yicha biometrik tahlillar olib boriladi. Tadqiqot natijalari Qoraqalpog'iston sharoitiga mos boshlang'ich seleksion materiallarni shakllantirish uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi kutilmoqda.

Kalit so'zlar: kuzgi bug'doy, sho'rga chidamlilik, MAS, DNK markeri, PZR, genotip, duragay, seleksiya, biometrik tahlil, 1000 ta don vazni

a *Don va sholi ilmiy-ishlab chiqarish birlashmasi 1-kurs doktaranti*

Kirish. Bugungi kunda global iqlim o'zgarishi, tuproq sho'rlanishi, suv tanqisligi va qurg'oqchilik qishloq xo'jaligi ekinlarining mahsuldorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatuvchi asosiy abiotik omillardan hisoblanadi. Ayniqsa, Orolbo'yi mintaqasida mazkur omillarning bir vaqtning o'zida namoyon bo'lishi qishloq xo'jaligi ekinlaridan, jumladan kuzgi bug'doydan barqaror va yuqori hosil olishni murakkablashtirmoqda. Shu sababli mahalliy tuproq-iqlim sharoitiga moslashgan, sho'rga va qurg'oqchilikka chidamli, yuqori hosildor hamda don sifati yuqori bo'lgan bug'doy navlarini yaratish seleksiyaning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

An'anaviy seleksiyada qimmatli belgilarga ega o'simliklarni tanlash ko'p vaqt talab qiladi. Bu jarayonni tezlashtirish va tanlash samaradorligini oshirishda molekulyar-genetik usullar, xususan, markerlarga asoslangan seleksiya — MAS texnologiyasidan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Mazkur yondashuv yordamida muayyan qimmatli belgi bilan bog'liq genetik markerlarni aniqlash va istiqbolli genotiplarni erta avlodlarda tanlab olish imkoniyati yaratiladi. Hisobotda ham an'anaviy seleksiya usullarini zamonaviy molekulyar-genetik texnologiyalar bilan integratsiya qilish tadqiqotning asosiy metodologik asosi sifatida belgilangan.

Tadqiqotning maqsadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi Qoraqalpog'iston Respublikasi sharoitida MAS texnologiyasi asosida sho'rga chidamli, don sifati yuqori va serhosil kuzgi bug'doyning boshlang'ich manbalarini yaratishdan iborat.

Material va metodika. Tadqiqotda fenotipik, molekulyar-genetik, seleksion va biometrik usullarni o'zaro uyg'unlashtirishga asoslangan kompleks yondashuv qo'llanilmoqda. Laboratoriya sharoitida bug'doy namunalarining sho'r stresslariga munosabati turli konsentratsiyadagi NaCl va Na_2SO_4 eritmalari ta'sirida o'rganilishi belgilangan. Namunalarning unuvchanligi va dastlabki o'sish ko'rsatkichlari 1–9 ballik shkala asosida baholanadi.

Molekulyar-genetik tadqiqotlarda o'simlik to'qimasidan genom DNKsini ajratib olish, PZR asosida genotiplash va sho'rga chidamlilik bilan bog'liq DNK markerlaridan foydalanish nazarda tutilgan. Hisobotda DNK ajratish Murray va Thompson hamda Doyle va Doyle usullarining modifikatsiyalari asosida, PZR esa Mullis tomonidan ishlab chiqilgan yondashuv asosida amalga oshirilishi ko'rsatilgan.

Adabiyotlar tahlili natijasida bug'doyda sho'rga chidamlilik bilan bog'liq molekulyar markerlar, jumladan

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

SSR, ISSR, SNP va boshqa DNK markerlarining imkoniyatlari o'rganilgan. Ayniqsa, SSR markerlarining polimorfizmi, yuqori reproduktivligi va genetik xaritalash hamda seleksion tadqiqotlarda qo'llash imkoniyatlari tahlil qilingan. Hisobotda sho'rga chidamlilik bilan bog'liq nomzod genlar asosida cg-SSR markerlarini shakllantirish imkoniyatlari ham ko'rib chiqilgan.

Biometrik tahlillar. Tadqiqotning muhim yo'nalishlaridan biri ota-ona shakllari va duragaylarda qimmatli xo'jalik belgilarining namoyon bo'lishini biometrik jihatdan baholashdan iborat. Bunda boshoq uzunligi, boshoqchalar soni, bir boshoqdagi donlar soni, bir boshoqdagi don vazni, 1000 ta don vazni va bir o'simlik mahsuldorligi kabi ko'rsatkichlarga asosiy e'tibor qaratiladi. Mazkur ko'rsatkichlar bug'doyning hosildorlik potensialini baholash va seleksiya uchun istiqbolli ota-ona shakllarini tanlashda muhim hisoblanadi. Hisobotda ushbu ko'rsatkichlar bo'yicha laboratoriya biometrik tahlillarini iyun–iyul oylarida amalga oshirish rejalashtirilgan.

Biometrik baholash jarayonida ota-ona shakllari bilan duragay avlodlarni taqqoslash orqali morfologik va xo'jalik belgilaridagi o'zgaruvchanlikni aniqlash imkoniyati yaratiladi. Ayniqsa, 1000 ta don vazni, bir boshoqdagi donlar soni va bir o'simlik mahsuldorligi kabi ko'rsatkichlar o'zaro bog'liq holda baholanishi seleksion materialning hosildorlik salohiyatini kompleks tavsiflash imkonini beradi.

Olingan raqamli ma'lumotlarni statistik qayta ishlashda ANOVA usulidan foydalanish rejalashtirilgan. Bu orqali o'rganilayotgan genotiplar o'rtasidagi farqlarni statistik jihatdan baholash va istiqbolli materiallarni saralash imkoniyati yaratiladi. Hisobotda statistik tahlillarni R statistics dasturiy paketi asosida amalga oshirish belgilangan.

Tadqiqot natijalari va ularning tahlili. Tadqiqotning dastlabki bosqichida shakllantirilgan eksperiment dizayni an'anaviy seleksiya va molekulyar-genetik usullarni birlashtirishga qaratilgan. Uning birinchi bosqichida turli genetik kelib chiqishga ega bug'doy namunalarini tanlash va genetik fondni shakllantirish, keyingi bosqichda ularni fenotipik hamda genotipik jihatdan baholash ko'zda tutilgan. Keyinchalik sho'rga chidamli va qimmatli xo'jalik belgilariga ega shakllarni ota-ona sifatida tanlash, ularni o'zaro chatishtirish va F1 duragaylarini olish rejalashtirilgan.

MAS texnologiyasining mazkur tadqiqotda qo'llanilishi tanlash jarayonini genotip darajasida olib borish imkonini beradi. Fenotipik baholash natijalarini molekulyar markerlar orqali olingan ma'lumotlar bilan birgalikda tahlil qilish orqali sho'rga chidamlilik bilan bog'liq istiqbolli genotiplarni aniqlash ko'zda tutilgan. Bu esa kelgusida F2 va undan yuqori avlodlarda maqsadli genotiplarni erta saralash uchun asos bo'ladi.

Shu bilan birga, sho'rga chidamlilikni faqat bitta belgi orqali baholash yetarli emas. Shu sababli tadqiqotda sho'r stressini o'tkazish natijalari morfo-xo'jalik belgilari, don sifati va hosildorlik ko'rsatkichlari bilan kompleks baholanishi nazarda tutilgan. Bunday yondashuv Qoraqalpog'iston sharoitida nafaqat stressga chidamli, balki amaliy seleksiya uchun qimmatli bo'lgan genotiplarni tanlash imkonini oshiradi.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqot ishlari natijasida Qoraqalpog'iston Respublikasi sharoitida sho'rga chidamli, yuqori hosildor va don sifati yuqori kuzgi bug'doyning boshlang'ich manbalarini yaratishga qaratilgan eksperimental va metodik baza shakllantirildi. Tadqiqot uchun 33 ta mahalliy va xorijiy bug'doy namunasi tanlab olindi, ularni fenotipik, molekulyar-genetik va morfo-xo'jalik belgilari asosida baholash yo'nalishlari belgilandi.

Sho'r stressini laboratoriya sharoitida baholash, DNK markerlari asosida genotiplash, PZR tahlili, MAS texnologiyasidan foydalanish hamda ota-ona shakllari va duragaylarda biometrik ko'rsatkichlarni o'rganish tadqiqotning o'zaro bog'liq bosqichlarini tashkil etadi. Boshoq uzunligi, boshoqchalar soni, bir boshoqdagi donlar soni va vazni, 1000 ta don vazni hamda bir o'simlik mahsuldorligi kabi ko'rsatkichlarni kompleks tahlil qilish kelgusida seleksiya uchun qimmatli boshlang'ich materiallarni ajratib olishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, fenotipik va genotipik baholash natijalarini birlashtirish asosida Qoraqalpog'istonning murakkab tuproq-iqlim sharoitlariga mos, sho'rga chidamli va yuqori mahsuldor kuzgi bug'doy genotiplarini yaratish uchun ilmiy-uslubiy asos shakllantirilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Akram S., Ghaffar M., Wadood A. et al. A GBS-based genomewide association study reveals the genetic basis of salinity tolerance at the seedling stage in bread wheat (Triticum aestivum L.). Frontiers in Genetics, 2022, Vol. 13.

[2] Al-Ashkar I., Alderfasi A., Romdhane W. et al. Morphological and genetic diversity within salt tolerance detection in eighteen wheat genotypes. Plants, 2020, Vol. 9.

[3] Ashraf M. Some important physiological selection criteria for salt tolerance in plants. Flora, 2004, Vol. 199.

[4] Byrt C.S., Xu B., Krishnan M. et al. The Na+ transporter, TaHKT1;5-d, limits shoot Na+ accumulation in bread wheat. Plant Journal, 2014, Vol. 80.

[5] Murray M.G., Thompson W.F. Rapid isolation of high molecular weight plant DNA. Nucleic Acids Research, 1980.

[6] Doyle J.J., Doyle J.L. A rapid DNA isolation procedure for small quantities of fresh leaf tissue. Phytochemical Bulletin, 1987.

Konferensiya maqolasi QRPMM

5-SEKCIYA. ANIQ HÁM TÁBIYIY PÁNLER OQITIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDIŃ ZAMANAGÓY KÓZQARASLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23380095

NIMA UCHUN TABIATNI HIMOYA QILISHIMIZ KERAK?

Xojametova Zaruxan Muratbayevna[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada tabiatni himoya qilishning ahamiyati keng yoritilgan. Unda tabiatning inson hayotidagi o'rni, uning salomatlikka, iqtisodiyotga va kelajak avlod taqdiriga ta'siri tushuntiriladi. Shuningdek, ekologik muammolar va ularning oqibatlari haqida fikr yuritilib, tabiatni asrash bo'yicha har bir inson bajarishi mumkin bo'lgan oddiy choralar keltiriladi. Maqolaning asosiy maqsadi — insonlarda tabiatga nisbatan mas'uliyat hissini oshirish va uni muhofaza qilish zarurligini anglatishdir.

Kalit so'zlar: Tabiat, Himoya, Ekologiya, Atrof-muhit, Salomatlik, Kelajak

a *Qaraqalpaqstan Respublikasi Qanlıkól tumani, 16-sonli umum-tálim maktab boshlanǵich sinif óqituvchisi, Nókis, Ózbekstan*

Аннотация

В этой статье рассматривается важность охраны природы. Объясняется роль природы в жизни человека и её влияние на здоровье, экономику и будущее последующих поколений. Также обсуждаются экологические проблемы и их последствия, а также простые действия, которые каждый человек может предпринять для сохранения окружающей среды. Основная цель статьи — повысить осознание индивидуальной ответственности перед природой и подчеркнуть необходимость её защиты.

Ключевые слова: Природа, Защита, Экология, Окружающая среда, Здоровье, Будущее

Abstract

This article discusses the importance of protecting nature. It explains the role of nature in human life and its impact on health, the economy, and the future of coming generations. The article also addresses ecological problems and their consequences, as well as simple actions that each person can take to preserve the environment. The main goal of the article is to raise awareness of individual responsibility toward nature and emphasize the necessity of its protection.

Keywords: Nature, Protection, Ecology, Environment, Health, Future

Tabiat — hayot manbai

Tabiat — insoniyatning eng bebaho boyligi hisoblanadi. Yer, suv, havo, o'rmonlar va hayvonot olami hayotimizning ajralmas qismidir. Inson tabiatdan tashqarida yashay olmaydi, chunki uning barcha ehtiyojlari aynan tabiat orqali qondiriladi. Afsuski, so'nggi yillarda inson faoliyati natijasida tabiatga zarar yetkazish holatlari ko'payib bormoqda. Shu sababli tabiatni himoya qilish masalasi bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biriga aylangan. Tabiat bizga hayot uchun zarur bo'lgan barcha ne'matlarni beradi. Toza havo nafas olishimiz uchun, suv esa hayotimizni davom ettirish uchun zarur. O'simliklar kislorod ishlab chiqaradi, hayvonlar esa tabiat muvozanatini saqlashda muhim rol o'ynaydi. Agar tabiatga zarar yetkazilsa, bu muvozanat buziladi va natijada inson hayoti ham xavf ostida qoladi.

Inson salomatligiga ta'siri

Atrof-muhitning ifloslanishi inson salomatligiga bevosita ta'sir qiladi. Zavod va fabrikalardan chiqayotgan zararli gazlar, plastik chiqindilar va kimyoviy moddalar havoni va suvni ifloslantiradi. Natijada odamlar orasida nafas yo'llari kasalliklari, allergiya va boshqa turli xastaliklar ko'payadi. Toza muhit esa sog'lom hayot garovidir. Biz tabiatni faqat o'zimiz uchun emas, balki kelajak avlod uchun ham asrashimiz kerak. Agar bugun o'rmonlarni kesib tashlasak, suv resurslarini ifloslantirsak yoki hayvonlarni yo'q qilsak, ertaga farzandlarimiz bu boyliklardan foydalana olmaydi. Tabiat — bu bizga berilgan omonat bo'lib, uni asrab-avaylash barchamizning burchimizdir.

Masalan, bizning maktabda tabiatni asrash bo'yicha tadbirlar har chorakda o'tkaziladi. Bu tadbirlarda o'quvchilar faqat nazariy bilimlarni emas, balki amaliy ishlarni ham bajaradilar. Masalan, bolalar maktab hududida yoki yaqin atrofdagi bog'larda daraxt va gullar ekadilar, chiqindilarni yig'adilar, atrof-muhitni toza saqlash bo'yicha kichik loyihalarda ishtirok etadilar.

Shu orqali o'quvchilar tabiatga g'amxo'rlik qilish,

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

uni sevish va himoya qilishning oddiy usullarini o'rganadilar. Bu tadbirlar nafaqat tabiatni asrashga yordam beradi, balki bolalarda mas'uliyat, hamkorlik va muhitga nisbatan e'tibor kabi xislatlarni rivojlantiradi. Bunday ishlar orqali har bir bola tushunadi: tabiatni asrash katta ishlarni qilish bilan emas, balki har kuni qilinadigan kichik harakatlar bilan boshlanadi. Masalan, suv va elektrni isrof qilmaslik, chiqindilarni ajratib tashlash, daraxt va o'simliklarni parvarish qilish — bularning barchasi tabiatni himoya qilishga xizmat qiladi, maktabdagi bunday tadbirlar bolalarga tabiatga mehr va hurmatni singdiradi, ularni kelajakda tabiatni asrashga mas'ul bo'lishga tayyorlaydi. Shu bilan birga, maktab hududi ham toza va go'zal bo'lib qoladi.

Tabiat iqtisodiyot rivojida ham katta rol o'ynaydi. Qishloq xo'jaligi, baliqchilik, turizm va boshqa ko'plab sohalar tabiat bilan chambarchas bog'liq. Hosildor yerlar, toza suv manbalari va go'zal tabiiy maskanlar iqtisodiy taraqqiyotga xizmat qiladi. Agar tabiat zarar ko'rsa, iqtisodiy rivojlanish ham sekinlashadi.

Ekologik muammolar va ularning oqibatlari

Bugungi kunda global isish, iqlim o'zgarishi, muzliklarning erishi, cho'llanish kabi muammolar butun dunyoni tashvishga solmoqda. Bu muammolar insonning tabiatga noto'g'ri munosabati natijasida yuzaga kelmoqda. Agar bu holat davom etsa, tabiiy ofatlar soni ortib, hayot uchun xavf kuchayadi.

Har bir insonning vazifasi

Tabiatni himoya qilish faqat davlat yoki tashkilotlarning vazifasi emas, balki har bir insonning burchidir. Har kim o'z kundalik hayotida oddiy qoidalarga amal qilishi orqali katta hissa qo'shishi mumkin: chiqindilarni tabiatga tashlamaslik; suv va elektr energiyasini tejash; daraxt ekish va o'simliklarni parvarish qilish; plastikdan kamroq foydalanish; atrof-muhitni toza saqlash.

1 XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tabiatni himoya qilish — bu insoniyatning eng muhim vazifalaridan biridir. Tabiat bizga hayot baxsh etadi, biz esa uni asrab-avaylashimiz

kerak. Agar har bir inson tabiatga mehr bilan qarasa va uni himoya qilishga o'z hissasini qo'shsa, kelajak avlod uchun sog'lom va toza muhitni saqlab qolishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Axmedov, S. (2020). Tabiatni asrash va ekologiya. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.

[2] Karimova, L. (2019). Bolalarda atrof-muhitga g'amxo'rlikni shakllantirish. Toshkent: Fan nashriyoti.

[3] O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish qo'mitasi. (2021). Tabiatni himoya qilish bo'yicha qo'llanma. Toshkent.

[4] Internet manbasi: `https://www.eco.uz` – O'zbekiston ekologiya portali, tabiatni asrash bo'yicha maqolalar.

QOSÍMSHA

Qosımsha maqalalar

Qo‘shimcha maqolalar · Дополнительные статьи · Additional papers

Nukus, 16-oktabr 2026 • 13 maqala · 462–497-bet

Conference paper QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593244

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LANGUAGE LEARNING

Akilbekova Gulkhumar[a] | **Atashova F.D.** ***adviser***

Abstract

Artificial intelligence has now become an indispensable ally in today's classrooms, as it rethinks the way we learn about languages. The following paper examines the role of AI in the teaching and learning of English, detailing types of tools and platforms available, the benefits and challenges of using AI, and ways students and professionals can practically use it. It points out the personalization of learning, improvement of communicational abilities, and the interactivity and accessibility of learning processes that may become a reality through AI, including potential disadvantages of dependence on technology and data privacy. It concludes by making a case for an intelligent integration of AI with traditional methods to achieve effective, sustainable learning of languages.

Keywords: Artificial intelligence, language learning, English education, AI tools, educational technology, personalized learning

∗ *Correspondence to: Akilbekova Gulkhumar. E-mail: gulkumarakilbekova@gmail.com*

a *3rd year student Karakalpak State University, English language and literature department*

Annotatsiya

Sun'iy intellekt bugungi kunda tillarni o'rganish usullarini qayta ko'rib chiqqan holda zamonaviy ta'lim jarayoning ajralmas yordamchisiga aylandi. Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitish va o'rganishda sun'iy intellektning o'rni, mavjud vosita va platformalar turlari, undan foydalanishning afzalliklari hamda qiyinchiliklari, shuningdek, talabalar va mutaxassislarning amaliy foydalanish usullari ko'rib chiqiladi. Maqola sun'iy intellekt orqali ta'limni individuallashtirish, muloqot qobiliyatlarini oshirish hamda o'quv jarayonining interaktivligi va qulayligini ta'minlash imkoniyatlarini, shu bilan birga texnologiyaga qaramlik va ma'lumotlar xavfsizligi kabi salbiy jihatlarni yoritib beradi. Tillar samarali va barqaror o'rganilishiga erishish uchun sun'iy intellektni an'anaviy usullar bilan oqilona integratsiyalash zarurligi haqida xulosa qilinadi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, til o'rganish, ingliz tili ta'limi, AI vositalari, ta'lim texnologiyalari, individual ta'lim

Аннотация

Искусственный интеллект стал незаменимым помощником в современных аудиториях, меняя подход к изучению языков. В данной статье рассматривается роль ИИ в преподавании и изучении английского языка, подробно описываются доступные инструменты и платформы, преимущества и сложности использования ИИ, а также практические способы его применения студентами и специалистами. Подчеркивается персонализация обучения, развитие коммуникативных навыков, интерактивность и доступность учебного процесса с помощью ИИ, а также возможные недостатки, такие как зависимость от технологий и конфиденциальность данных. В заключении обосновывается необходимость разумной интеграции ИИ с традиционными методами для достижения эффективного и устойчивого изучения языков.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, изучение языков, обучение английскому языку, инструменты ИИ, образовательные технологии, персонализированное обучение

1 INTRODUCTION

English is a widely used language in today's global world, especially in educational and working contexts. Many individuals require a knowledge of English to study and communicate effectively with others worldwide. However, learning a foreign language is not always an easy task. Conventional methods of learning a foreign language do not cater to all learners because they possess varying levels, speeds, and interests. Thus, new methods of learning a foreign language are gradually gaining significance.

Due to the advancement in technology, the effect of artificial intelligence in the education and language learning fields has begun. By definition, artificial intelligence can be referred to as computer systems that can be able to perform tasks such as understanding language, speech recognition, and providing feedback to users. The effect of artificial intelligence in language

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

learning can be seen in language learning tools that enable language learners to learn English in an interactive way.

Artificial intelligence is very important in building various language skills like vocabulary, grammar, pronunciation, and communication skills. Chatbots, mobile applications, and voice recognition applications allow students to practice their English language skills in real-life conditions. However, artificial intelligence also offers flexible learning opportunities because students can study at anytime and anywhere. This article will explore the use of artificial intelligence in learning a language. The main tools of artificial intelligence in learning the English language will also be explored. In addition, the advantages and disadvantages of applying artificial intelligence in learning a language will also be explored. The main objective of this study is to demonstrate that artificial intelligence is a helpful aid in learning a language.

1.1 Artificial Intelligence Tools and Platforms

Artificial intelligence has many tools and platforms that enable learners to develop their English language skills. Chatbots are among the applications of artificial intelligence that have been used in learning languages. Platforms such as ChatGPT enable learners to practice writing, answer questions, or engage in conversations in English without worrying about making mistakes. The chatbots mimic actual communication, offering learners an opportunity to develop their vocabulary and grammar.

Aside from chatbots, AI is also embedded in mobile applications that help people learn languages. Duolingo and LingQ are examples of applications that adjust learning to the learner's ability and pace. They also come up with customized learning activities that target weaknesses and reinforce existing knowledge of students. They also use game-based learning to keep students motivated and interested.

Another significant AI tool is voice recognition software. Tools such as ELSA Speak enable students to hone their pronunciation and speaking skills by listening to texts read aloud or by completing sentences. The AI system evaluates students' speech and provides them with information about their accuracy, fluency, and pitch. The system is particularly useful for students who do not often interact with native speakers. Also, online platforms that are AI-driven give learners access to different forms of study materials like videos, podcasts, and activities. These platforms are also capable of assessing learners' performance after a period, recommending material that is appropriate for learners, and presenting learners with different activities that are designed to enhance all aspects of language skills like reading, listening, speaking, and writing. This is because these platforms are AI-driven.

1.2 Advantages and Disadvantages of AI in Language Learning

Artificial intelligence has numerous benefits for students learning English. First, one of the most significant advantages of AI for students learning English is personalized learning. Using AI learning tools, students are provided with learning tailored to their level of understanding. The tools assist students in learning their weaknesses while leveraging their strengths. This learning approach is much more effective than the conventional method of teaching students in a standardized way. The other most significant advantage of AI learning tools for students learning English is the availability of instant feedback. Using AI tools, students are provided with instant corrections for their grammar, vocabulary, or pronunciation mistakes.

AI also boosts the level of motivation and engagement. The AI-enabled exercises and lessons, as well as chatbots, make learning an enjoyable experience for the students. Another important aspect of AI is its accessibility. The students can learn anywhere and anytime with the use of computers, tablets, or mobile phones. The AI-enabled tools also assist the students to practice for real-life scenarios as it allows them to practice communication skills in a simulated environment.

However, there are also challenges associated with the adoption of AI in language learning. Too much dependence on AI may result in less human interaction, which is very necessary for developing social and cultural awareness. Students may learn English very well through AI applications but may lack practical communication aspects. Privacy is also a concern in these applications since students are required to provide their personal information. It is also impossible for AI applications to replace human instructors in teaching. The fact that there are both benefits and challenges in using AI in learning draws attention to the significance of using AI in a responsible manner. When AI is properly combined with traditional learning methods, it can aid in improving language learning while retaining the human factor in learning.

1.3 Applications in English Language Learning

AI has also been used extensively in practical English learning. One of its applications is chatbots. They are very effective. Learning platforms such as Chat GPT enable students to engage in conversation, ask questions, and compose essays. This enables students to practice their writing, speaking, and thinking capabilities without worrying about being judged or criticized for any mistakes made. A safe platform to experiment with English is provided by this application, and this encourages people to use English more often.

Mobile applications such as Duolingo, LingQ, and Babbel are also widely used. These applications have organized lessons that cover vocabulary, grammar, reading, and listening skills. AI algorithms monitor the progress of learners and modify lessons based on their performance, thus making each lesson personalized to the individual learner. Features such as points, levels, and challenges make learning engaging and encourage learners to continue learning on a regular basis.

Another practical advantage that voice recognition software has is that it assists in pronunciation. This is because there are programs like ELSA Speak and Pronunciation Coach that give learners immediate feedback on their pronunciation, fluency, and intonation.

This means that learners are able to improve their English-speaking skills without necessarily relying on a native speaker. In addition, there are online communities that are aided by AI that give learners an opportunity to interact with fellow learners from around the world. This is done through group discussions, live chats, and project works. Also, AI enables learners to have access to different learning materials. Audio learning, videos, practice exercises, and online articles have been incorporated in AI systems, giving learners experience with practical applications of language in everyday life. This brings learners closer to realizing how AI connects learning in school to practical communication in English.

2 CONCLUSION

AI technology has completely altered English learning for students by providing them with tools to make English learning a highly interactive, personal, and successful process. With AI tools such as chatbots, adaptive mobile tools, and speech recognition software, students are now capable of reading, writing, listening, and speaking English in different scenarios. AI allows students to learn English at their own pace with instant feedback to keep them motivated.

On the other hand, it is important that one is aware of the limitations that exist when it comes to the use of AI technology. Although the technology has many benefits, it is not possible for one to rely on the technology instead of teachers, since the technology is not capable of offering the same services that teachers offer, including the help that one requires when it comes to creativity and critical thinking.

In addition, one should note that the use of AI technology will limit the chances that one has when it comes to communicating with others, On a whole, a responsible integration of AI tools and teaching can lead to a balanced and effective way of learning languages. By leveraging technology and human interaction, it is possible to acquire strong skills in English and get ready for academic and social communication in a globalized world. AI is a great complement to education and provides an opportunity to improve learning while keeping a crucial element of teaching and communication that is human.

REFERENCES

[1] Godwin-Jones, R. (2021). Using AI in Language Learning: Opportunities and Challenges. Language Learning & Technology, 25(2), 1–15.

[2] Li, Z., & Hegelheimer, V. (2013). Mobile-assisted language learning: A selected annotated bibliography of implementation studies 1999–2012. Language Learning & Technology, 17(2), 157–225.

[3] Heffernan, N., & Heffernan, C. (2014). The Assessment's Ecosystem: Building a Platform that Brings Scientists and Teachers Together for Minimally Invasive Research on Human Learning and Teaching. International Journal of Artificial Intelligence in Education, 24(4), 470–497.

[4] Zawacki-Richter, O., et al. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16(1), 39.

[5] Chen, X., Xie, H., & Hwang, G. (2020). Artificial Intelligence in Education: Applications, Opportunities, and Challenges. Journal of Educational Computing Research, 57(8), 1–26.

[6] Kukulska-Hulme, A. (2020). Mobile-assisted language learning [MALL]: Emerging trends and future directions. Language Learning & Technology, 24(2), 1–17.

[7] Warschauer, M., & Healey, D. (1998). Computers and language learning: An overview. Language Teaching, 31(2), 57–71.

[8] Abdurakhmanov F. I. Transformational-distributive method in studying the semantics of threeactant verbs // Web of Teachers: Inderscience Research. — 2024. — Vol. 2, No. 9. — P. 21–24.

[9] Абдурахманов Ф. И. Сопоставительный анализ ЛСГ «Кто-либо удаляет один предмет с поверхности другого» в русском и узбекском языках // Материалы Республиканской научно-практической конференции «Русский язык и литература в Узбекистане» — 2022. — С. 7-9.

[10] Лагай Е. А. Формирование профессиональной компетенции у студентов-филологов //Материалы международной научно-практической конференции «XIX Виноградовские чтения». – Москва, 2026. – Т. 2. – С. 151-154.

[11] Лагай Е. А. Возможности Telegram для организации учебного процесса в вузе //Сборник статей Международной научно-практической конференции «Русский язык: традиции и инновации в изучении и преподавании. – Ташкент, 2024. – С. 216-219.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593250

TA'LIM JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Davletov Nurlibay Aytmuratovich[a]

Annotatsiya

Mazkur tezisda ta'lim jarayonida sun'iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish metodikasi, uning didaktik imkoniyatlari hamda o'qituvchi faoliyatidagi ahamiyati yoritilgan. Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish orqali o'quv materiallarini individuallashtirish, topshiriqlarni o'quvchilarning bilim darajasiga moslashtirish, nazorat va baholash jarayonlarini takomillashtirish hamda o'quvchilarning mustaqil va ijodiy faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, sun'iy intellektni dars jarayoniga integratsiya qilishning metodik bosqichlari va undan foydalanishda o'qituvchining pedagogik nazorati muhimligi asoslangan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ta'lim metodikasi, raqamli ta'lim, pedagogik texnologiya, interfaol metod, individual ta'lim, adaptiv ta'lim, baholash, raqamli kompetensiya

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi dotsenti*

Аннотация

В данной тезисе рассматривается методика эффективного использования средств искусственного интеллекта в образовательном процессе, раскрываются их дидактические возможности и значение в деятельности учителя. Проанализированы возможности использования технологий искусственного интеллекта для индивидуализации учебных материалов, адаптации заданий к уровню знаний учащихся, совершенствования процессов контроля и оценивания, а также развития самостоятельной и творческой деятельности учащихся. Кроме того, обоснованы методические этапы интеграции искусственного интеллекта в учебный процесс и важность педагогического контроля со стороны учителя при его использовании.

Ключевые слова: искусственный интеллект, методика обучения, цифровое образование, педагогическая технология, интерактивный метод, индивидуальное обучение, адаптивное обучение, оценивание, цифровая компетентность

Abstract

This thesis examines the methodology of effective use of artificial intelligence tools in the educational process, their didactic potential, and their significance in teachers' professional activities. It analyzes the possibilities of using artificial intelligence technologies to individualize learning materials, adapt assignments to students' knowledge levels, improve assessment and evaluation processes, and develop students' independent and creative activities. In addition, the methodological stages of integrating artificial intelligence into the learning process and the importance of teacher-led pedagogical supervision when using artificial intelligence are substantiated.

Keywords: artificial intelligence, teaching methodology, digital education, pedagogical technology, interactive method, individualized learning, adaptive learning, assessment, digital competence

Bugungi kunda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish o'quv jarayonining mazmuni va metodlarini yangilashning muhim omillaridan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi pedagoglar oldiga nafaqat yangi texnologik vositalardan foydalanish, balki ularni ta'lim metodikasi bilan uyg'unlashtirish vazifasini qo'ymoqda. Sun'iy intellektning ta'limdagi imkoniyatlari kengayib borayotgan bo'lsa-da, uning samaradorligi bevosita undan qanday metodik maqsadda foydalanilishiga bog'liq. Shu sababli sun'iy intellektni shunchaki texnik vosita sifatida emas, balki ta'lim maqsadi, mazmuni, metodlari va baholash vositalari bilan uzviy bog'langan pedagogik texnologiya sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiq.

Ta'lim jarayonida sun'iy intellektdan foydalanish metodikasini ishlab chiqishda, avvalo, ta'lim maqsadini aniq belgilash muhim hisoblanadi. O'qituvchi sun'iy intellekt vositasidan foydalanishdan oldin uning darsning qaysi bosqichida va qanday pedagogik vazifani bajarishini belgilashi lozim. Masalan, yangi mavzuni tushuntirish, mustahkamlash, amaliy topshiriq yaratish, bilimni nazorat qilish yoki o'quvchiga individual tavsiya berishda sun'iy intellektdan turlicha foydalanish mumkin. Metodik jihatdan sun'iy intellektdan foydalanish jarayoni izchil va maqsadga yo'naltirilgan

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

holda tashkil etilishi lozim. Avvalo, maqsadni belgilash bosqichida dars yoki mashg'ulotning ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlari aniqlanadi. Shundan so'ng sun'iy intellekt vositasini tanlash amalga oshiriladi, bunda belgilangan pedagogik vazifaga mos raqamli vosita yoki platforma aniqlanadi.

Keyingi bosqichda o'quv topshirig'ini ishlab chiqish amalga oshirilib, sun'iy intellekt yordamida testlar, muammoli vaziyatlar, savollar, amaliy topshiriqlar yoki ijodiy vazifalar shakllantiriladi. Bunda topshiriqlar o'quvchining mustaqil fikrlashi va faol ishtirokini rag'batlantirishi muhimdir. Shuningdek, o'quvchi faoliyatini tashkil etish jarayonida o'quvchining sun'iy intellektdan tayyor javobni olish vositasi sifatida emas, balki izlanish, ma'lumotlarni tahlil qilish, taqqoslash va mustaqil xulosa chiqarish vositasi sifatida foydalanishi ta'minlanadi. Keyingi bosqichda natijalarni tahlil qilish va baholash amalga oshirilib, o'quvchi tomonidan bajarilgan topshiriqlar belgilangan pedagogik mezonlar asosida baholanadi.

Jarayonning yakuniy bosqichi refleksiya bo'lib, unda o'quvchi o'z faoliyatini, erishgan natijalarini, yuzaga kelgan qiyinchiliklarni hamda yo'l qo'ygan xatolarini tahlil qiladi. Shu tariqa, sun'iy intellektdan foydalanish jarayoni faqat texnologik vositadan foydalanish bilan cheklanmay, o'quvchining mustaqil fikrlashi, tahliliy qobiliyati va ijodiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladigan yaxlit metodik tizim sifatida tashkil etiladi. Mazkur metodik yondashuvda o'qituvchi asosiy boshqaruvchi va nazorat qiluvchi subyekt sifatida qoladi. Sun'iy intellekt esa o'qituvchining o'rnini egallamaydi, balki uning metodik imkoniyatlarini kengaytiradi.

Ta'lim metodikasida o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. An'anaviy dars jarayonida barcha o'quvchilarga bir xil topshiriq berilishi mumkin. Sun'iy intellektdan foydalanish esa topshiriqlarni o'quvchilarning bilim darajasiga qarab murakkablashtirish yoki soddalashtirish imkonini beradi. Masalan, mavzuni yaxshi o'zlashtirgan o'quvchiga tahliliy va ijodiy topshiriqlar, mavzuni qiyin o'zlashtirayotgan o'quvchiga esa bosqichma-bosqich bajariladigan sodda topshiriqlar taklif qilinishi mumkin. Bunday yondashuv ta'limning individuallashuvini ta'minlaydi. Sun'iy intellektni ta'lim jarayonida qo'llashning muhim yo'nalishlaridan biri bilimlarni nazorat qilish va baholashdir. Uning yordamida turli darajadagi test topshiriqlarini yaratish, savollarni mavzu bo'yicha guruhlash, javoblarni dastlabki tahlil qilish va o'quvchilarning o'zlashtirishidagi bo'shliqlarni aniqlash mumkin. Shuningdek, ta'limda sun'iy intellekt asosida baholash metodikasini takomillashtirishga bag'ishlangan tadqiqotlar ham mavjud. Bu esa kelgusida raqamli baholash tizimlarini pedagogik mezonlar asosida yanada rivojlantirish imkonini beradi.

Sun'iy intellektni "aqliy hujum", muammoli ta'lim, loyiha metodi, keys-stadi, munozara va tadqiqot metodlari bilan uyg'unlashtirish mumkin. Masalan, o'qituvchi o'quvchilarga muammoli vaziyatni taqdim etadi. O'quvchilar sun'iy intellekt vositasidan foydalanib, muammo bo'yicha turli yechimlarni izlaydi. Keyingi bosqichda esa olingan javoblarning to'g'riligi va asoslanganligini mustaqil tahlil qiladi. Bu usul o'quvchini tayyor ma'lumotni qabul qiluvchi emas, balki ma'lumotni tekshiruvchi, tahlil qiluvchi va undan xulosa chiqaruvchi faol subyektga aylantiradi. Sun'iy intellektdan foydalanishda o'qituvchining roli kamaymaydi, aksincha, uning metodik mas'uliyati ortadi. Chunki sun'iy intellekt tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlar har doim ham to'liq yoki mutlaq to'g'ri bo'lavermaydi. Shu sababli pedagog olingan ma'lumotlarni tekshirishi, o'quvchilarga ishonchli manbalar bilan ishlashni o'rgatishi va akademik halollik tamoyillariga rioya qilinishini ta'minlashi zarur.

Sun'iy intellektdan foydalanish metodikasini tashkil etishda bir qator muhim tamoyillarga amal qilish maqsadga muvofiq. Avvalo, pedagogik maqsadga muvofiqlik tamoyiliga ko'ra, sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish darsning aniq ta'limiy maqsadlariga xizmat qilishi va o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga yo'naltirilishi lozim. Shuningdek, o'quvchining mustaqil fikrlashini saqlab qolish muhim bo'lib, sun'iy intellekt o'quvchi o'rniga fikrlaydigan yoki tayyor javob beradigan vosita emas, balki uning izlanishi, tahlil qilishi va xulosa chiqarishini qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida qo'llanilishi kerak. Ma'lumotlarning ishonchliligini tekshirish tamoyili esa sun'iy intellekt tomonidan taqdim etilgan axborotni ishonchli manbalar bilan solishtirish va uning to'g'riligini aniqlashni nazarda tutadi.

Bundan tashqari, individual yondashuv tamoyili asosida o'quvchilarning bilim darajasi, qobiliyati va ehtiyojlarini hisobga olgan holda sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish zarur. Akademik halollik tamoyili o'quvchining mustaqil mehnatini qadrlash, tayyor javoblarni o'zlashtirib olishning oldini olish va foydalanilgan manbalarni to'g'ri ko'rsatishni talab etadi. Raqamli xavfsizlik tamoyiliga muvofiq esa shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, xavfsiz raqamli vositalardan foydalanish va internet muhitidagi xavflarga nisbatan ehtiyotkorlikni shakllantirish lozim. Shu bilan birga, o'qituvchi tomonidan yakuniy nazorat amalga oshirilishi, sun'iy intellekt yordamida bajarilgan ishlarning mazmuni, sifati va o'quvchining haqiqiy bilim hamda ko'nikmalariga mosligi pedagog tomonidan baholanishi zarur.

Ta'lim jarayonida sun'iy intellektdan foydalanishning soddalashtirilgan metodik modeli, avvalo, ta'lim maqsadini belgilashdan boshlanadi. Mazkur maqsad asosida tegishli pedagogik vazifa aniqlanadi va uni samarali amalga oshirish uchun mos sun'iy intellekt vositasi tanlanadi. Keyingi bosqichda belgilangan maqsad va vazifalarga muvofiq o'quv topshirig'i ishlab chiqiladi. Shundan so'ng o'quvchilar sun'iy intellekt vositalaridan foydalanib, topshiriqni bajarish, ma'lumotlarni izlash, tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarish kabi faoliyatlarni amalga oshiradilar.

Jarayonning keyingi bosqichida o'quvchi faoliyatining natijalari tahlil qilinadi va baholanadi. Bunda o'quvchining mustaqil fikrlashi, topshiriqni bajarish sifati, olingan ma'lumotlardan to'g'ri foydalanishi hamda belgilangan mezonlarga erishish darajasi hisobga olinadi. Yakuniy bosqichda refleksiya tashkil etilib, o'quvchi o'z faoliyati, erishgan natijalari, duch kelgan qiyinchiliklari va yo'l qo'ygan xatolarini tahlil qiladi. Shu asosda sun'iy intellektdan foydalanish ta'lim maqsa-

diga yo'naltirilgan, o'quvchi faolligini ta'minlaydigan va natijalarni pedagogik jihatdan baholashga asoslangan yaxlit metodik jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur ketma-ketlik sun'iy intellektni dars jarayoniga tasodifiy emas, balki aniq pedagogik maqsad asosida integratsiya qilish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanish metodikasini takomillashtirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Sun'iy intellekt o'quv materiallarini yaratish, topshiriqlarni individuallashtirish, bilimlarni nazorat qilish, baholash, o'quv faoliyatini tahlil qilish va ta'lim oluvchilarning mustaqil ishlashini tashkil etishda katta imkoniyatlarga ega. Biroq sun'iy intellektning ta'limdagi samaradorligi undan foydalanishning texnik imkoniyatlari bilan emas, balki pedagogik va metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishi bilan belgilanadi. Shu sababli o'qituvchilarni sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishga o'rgatish bilan bir qatorda, ularda raqamli-pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Xatamov O.Q. O'rta maktablarda informatika fanini o'qitishda sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish. Uslubiy qo'llanma. 2025.

[2] Abdumutalov B.M. Ta'lim jarayonini optimallashtirishda sun'iy intellekt va kompyuter dasturlarining ahamiyati. Uslubiy qo'llanma. 2025.

[3] Xurramov M., Xalmuratova K. Oliy ta'lim muassasalari faoliyatiga sun'iy intellekt texnologiyasini joriy etish. Metodik qo'llanma. - Toshkent: Yetakchi nashriyoti, 2024. - 28 b.

[4] Абдурахманов Ф. И. Сравнительно-сопоставительный метод при изучении семантики трехактантных моделей предложения // Довузовский этап обучения в России и мире: язык, адаптация, социум ... — 2022. — С.16-20.

[5] Абдурахманов Ф. И. Сопоставительный анализ трехактантных глаголов в трансформационно-дистрибутивной грамматике (на материале русского и узбекского языков) // Вестник Челябинского государственного университета. — 2020. — С. 7–14.

[6] Лагай Е.А. Обучение научной речи студентов-филологов как актуальная проблема современного вузовского образования// Материалы 7 Московского международного культурно-образовательного форума «Новые и традиционные аспекты в поликультурном пространстве преподавания РКИ: актуальные вопросы теории и практики». –Москва, 2024. – С.152-154

[7] Лагай Е.А. Цифровые ресурсы в обучении культуре русской речи студентов-филологов//Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar. – 2026. – № 5 (3). – С. 466-468

Konferenciya maqalası QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593252

ADAPTIV TÁLIMINDE JASALMA INTELLEKT MODELLERINEN PAYDALANÍW IMKANIYATLARÍ

Tashimov Ruslan Raxmanbergenovich[a]

Annotaciya

Maqalada adaptiv elektron bilim beriwde jasalma intellekt modellerinen paydalanıw imkaniyatları robototexnika páni mısalında kórip shıǵılǵan. Sistema studentlerdiń bilim dárejesi hám individual mútájliklerin analiz etip, oqıw traektoriyasın qáliplestiredi. Izertlew nátiyjeleri bilimlendiriwdiń sapası hám nátiyjeliligin arttırıwǵa xızmet etedi.

Gilt sózler: Jasalma intellekt, adaptiv elektron bilimlendiriw, Individual bilimlendiriw traektoriyası, Educational Data Mining, robototexnika, bilim nátiyjeliligi

* *Correspondence to: Tashimov Ruslan Raxmanbergenovich. E-mail: nukuskon@gmail.com*

a *Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti erkin izleniwshisi, Nókis,Ózbekstan*

Аннотация

В статье рассматриваются возможности использования моделей искусственного интеллекта в адаптивном электронном обучении на примере робототехники. Система анализирует уровень знаний и потребности студентов, формируя индивидуальную траекторию. Результаты способствуют повышению эффективности обучения.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, адаптивное электронное обучение, Индивидуальная траектория обучения, Educational Data Mining, робототехника, эффективность обучения

Abstract

The article considers the possibilities of using artificial intelligence models in adaptive e-learning using robotics as an example. The system analyzes the students' knowledge level and needs, forming an individual trajectory. The results contribute to increasing learning efficiency.

Keywords: Artificial intelligence, adaptive e-learning, Individual learning trajectory, Educational Data Mining, robotics, learning efficiency

Búgingi kúnde jasalma intellekt (JI) texnologiyalarınıń tálimge engiziliwi oqıw processin individuallastırıw hám nátiyjeliligin arttıraw imkaniyatın bermekte. Ásirese, adaptiv elektron tálimde (JI) talabanıń bilim dárejesi, mútájlikleri hám úyreniw pátine múnasıp tálimdi shólkemlestiriwge xizmet etedi. Learning Analytics arqalı oqıw xizmeti analiz etip, individual oqıw baǵdarları hám materialların qáliplestiredi.

Izertlewlerde adaptiv sistemalar oqıw materialları talabannıń bilim dárejesi hám mútájliklerin muwapıqlastırıw imkaniyatın jaratıp beredi [1;2]. Educational Data Mining hám Learning Analytics oqıw maǵlıwmatların analizlew hám tálimdi nátiyjeli basqarıwǵa xizmet etedi [3]. Sanlı ortalıqta bilimlerdiń tarmaqlar arqalı qáliplesiwide bólek kórsetilgen [4]. Belsendilikli (jergilikli) izertlewlerde bolsa elektron tálimniń ǵárezsiz tálim hám AKT kompetenciyaların rawajlandırıwdaǵı áhmiyeti kórsetilgen [5]. Ulıwma aytqanda, JI tiykarındaǵı adaptiv tálim individual oqıtıw, monitoring hám materiallardı muwapıqlastırıw imkaniyatın berip, robototexnika sıyaqlı ámeliy pánler ushında áhiyetli esaplanadı. Adaptiv elektron tálimda jasalma intellekt JI modelleri talabalardıń bilim dárejesi, individual mútájlikleri hám úyreniw pátin analizlew tiykarında tálim mazmunın muwapıqlastırıw imkaniyatın beredi. Brusilovsky [1] adaptiv sistemalardıń oqıw materialların talabannıń bilim jaǵdayına muwapıqlastırıw imkaniyatlarına tiykarlaǵan bolsa, Woolf [2] intellektual tyutor sistemalarınıń individual tálimdi qollap-quwatlawdaǵı rolın atap ótedi.

Zamanagóy adaptiv tálim ortalıǵında mashinalı oqıtıw, intellektual tyutor sistemaları, tábiyiy tildi qayta islew (NLP) hám usınıs etiwshi algoritmlerden paydalanıladı. Mashinalı oqıtıwda oqıwdıń nátiyjelerin analizlew hám boljawǵa, intellektual tyutorlar individual pedagogikalıq járdem kórsetiwge, NLP texnologiyaları interaktiv baylanısın shólkemlestiriwge, usınıs sistemaları bolsa talabannıń mútájligine múnasıp oqıw resursların saylawǵa xizmet etedi [2; 3]. Robototexnika pánin oqıtıwda usı texnologiyalardı integraciyalaw arqalı JI tiykarındaǵı adaptiv elektron tálim ortalıǵın qá-

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

liplestiriw múmkinshiligin beredi. Bunda tiykarınan talabanıń test nátiyjeleri, tapsırmalardı waqıtında orınlaw sapası, úyreniw páti hám ámeliy xizmeti analiz etilip, onıń individual tálim trayektoriyası qáliplestiriledi. Sistema usı maǵlıwmatlar tiykarında múnasıp oqıw materialları, ámeliy tapsırmalar hám metodikalıq usınıslardı avtomat usınıs etedi.

Learning Analytics texnologiyalarınan paydalanıw talabalardıń oqıw xizmetin real waqıt rejiminde monitoring etiw, rawajlanıw dinamikasın anıqlaw hám tálim mazmunın qayta muwapıqlastırıw imkaniyatın beredi. Nátiyjede adaptiv ortalıqta individual jandasıw, uzluksiz monitoring, interaktiv tálim hám ámeliy kompetenciyalardı rawajlandırıw processlerin birikken sistemaga birlestiredi. Sonday etip, jasalma intellekt modellerin adaptiv elektron tálimge integraciyalaw robototexnika pánin oqıtıw nátiyjeliligin arttırıw hám talabanıń individual tálim trayektoriyasın qáliplestiriw sonday-aq, teoriyalıq ham ámeliy kompetenciyaların rawajlandırıw ushın ilmiy-metodikalıq tiykar jaratadı.

Izertlewde analiz etiw salıstırıw, modellestiriw hám pedagogikalıq baqlaw usıllarınan paydalanıladı. Jasalma intellekt modelleriniń adaptiv talimde imkaniyatları úyrenilip, robototexnika pánin oqıtıwda talabalardıń individual mútájliklerine múnasıp adaptiv elektron tálim modeli usınıladı (islep shıǵıladı). Izertlewler nátiyjesinde jasalma intellektge tiykarlaǵan adaptiv elektron tálim modeli islep shıǵıladı. Model talabalardıń bilim dárejesi hám individual úyreniw qásiyetlerin analiz etip, múnasıp oqıw materialları, tapsırmalar hám usınıslardı qáliplestiriw imkaniyatın jaratadı. Nátiyjede robototexnika pánin oqıtıwda tálimdi individuallastırıw, real waqıt monitoringi hám oqıw nátiyjeliligin artıraw imkaniyatı jaratıldı.

Jasalma intellektge tiykarlanǵan adaptiv elektron bilimlemdiriw modeli robototexnika pánin oqıtıwda bilimlemdiriwdi individuallastırıw, oqıw xizmetin monitoring etiw hám nátiyjelilikti arttıriw imkaniyatın jaratadı. Bul modul studentlerdiń bilim hám ámeliy kónlikpelerin esapqa alıp, olarǵa múnásip oqıw materialları hám usınıslardı qáliplestiriwge xizmet etedi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. – London: UCL IOE Press, 2018.

[2] Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston, 2019.

[3] Siemens G., Long P. Penetrating the Fog: Analytics in Learning and Education // EDUCAUSE Review. – 2011.

[4] Baker R. S., Inventado P. S. Educational Data Mining and Learning Analytics // Learning Analytics. – Springer, 2014.

[5] UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris, 2021.

Статья конференции QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593256

ОЦЕНКА ПРИГОДНОСТИ ТЕКСТА УЧЕБНИКА ДЛЯ ПОНИМАНИЯ ПРОЧИТАННОГО С ПОМОЩЬЮ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Умаров Бахром Норбоевич[a]

Аннотация

В статье обоснованы критерии оценки пригодности текста учебника для понимания с помощью искусственного интеллекта. Предложена модель, учитывающая лексико-синтаксическую сложность, связность, информационную плотность, выводы и дидактические опоры.

Ключевые слова: искусственный интеллект, текст учебника, понимание прочитанного, сложность текста, связность, критерии оценки, дидактическая поддержка

a *заведующий кафедрой Центра педагогического мастерства Сурхандарьинской области, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент, Термез, Узбекистан*

Annotatsiya

Maqolada sun'iy intellekt yordamida darslik matnining o'qib tushunishga mosligini baholash mezonlari asoslanadi. Leksik-sintaktik murakkablik, mazmuniy bog'liqlik, axborot zichligi, xulosa chiqarish talabi va didaktik tayanchlarga asoslangan baholash modeli taklif etiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt (SI), darslik matni, o'qib tushunish, matn murakkabligi, mazmuniy bog'liqlik, baholash mezonlari, didaktik tayanch

Abstract

The article substantiates criteria for AI-assisted evaluation of textbook suitability for reading comprehension. The proposed model considers lexical-syntactic complexity, cohesion, information density, inference demands, and didactic scaffolding.

Keywords: artificial intelligence, textbook text, reading comprehension, text complexity, cohesion, assessment criteria, didactic scaffolding

Введение. Текст учебника - не только источник информации, но и средство, направляющее установление связей между понятиями, выделение аргументов, выявление причинно-следственных зависимостей, формулирование выводов и соотнесение нового знания с ранее усвоенным. Поэтому его пригодность для понимания прочитанного не сводится к грамматической правильности и краткости предложений. В PISA понимание текста включает поиск информации, осмысление явно выраженного содержания, интеграцию сведений и выводы, оценку качества и достоверности текста [1]. Следовательно, оценивать следует и языковые характеристики, и требуемые от учащегося мыслительные действия.

Искусственный интеллект (ИИ), прежде всего большие языковые модели, позволяет быстро выявлять термины и сложные конструкции, проверять смысловые связи и адаптировать формулировки к возрасту или классу. Однако его вывод не равнозначен педагогической экспертизе. Исследования автоматической оценки сложности чтения показывают: традиционные формулы чрезмерно зависят от длины слов и предложений, тогда как современные модели учитывают лексические, синтаксические и структурно-текстовые признаки [2; 3]. При этом большие языковые модели могут завышать трудность текста и искажать содержание при упрощении [4; 5].

Цель статьи - предложить педагогически обоснованные критерии оценки с помощью ИИ пригодности текста учебника для понимания прочитанного. Сопоставлены исследования по читательской грамотности, сложности текста и ее автоматической оценке; значимые для понимания показатели сгруппированы по педагогическому содержанию. Модель имеет теоретико-методический характер и не является экспериментально апробированной шкалой.

Анализ. Следует различать «легкость чтения» и «пригодность для понимания прочитанного». Пер-

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

Таблица 1 – Критерии оценки текста учебника с помощью ИИ

Критерий	Признаки для анализа ИИ	Педагогическое значение
Лексическое соответствие	редкие слова, термины, абстрактная лексика, новые термины без пояснения;	соответствие словарной нагрузки возрасту и предметной подготовке;
Синтаксическая прозрачность	длинные многокомпонентные предложения, вложенные связи, номинализации;	грамматическая форма не скрывает смысловые отношения;
Смысловая связность	средства связи, референциальные цепочки, причинно-следственные и последовательностные отношения;	возможность восстановить связи между мыслями;
Информационно-понятийная нагрузка	число новых понятий, плотность фактов, скрытая опора на прежние знания;	новое знание без перегрузки рабочей памяти;
Требование к выводу	неявные смыслы, аргумент–вывод, причина–следствие, обобщение;	переход от воспроизведения к содержательному рассуждению;
Дидактическая опора	заголовок, пояснение, пример, таблица, вопрос, самопроверка, возврат к тексту;	поддержка самостоятельного понимания трудного фрагмента;

вая обычно описывается формальными показателями - длиной слов и предложений, долей редких единиц. Вторая предполагает, что учащийся способен выделить основную мысль, установить отношения между понятиями, распознать неявные причинно-следственные связи, соотнести вывод с аргументами и переработать содержание в соответствии с задачей. Coh-Metrix показал возможность программного измерения не только поверхностных признаков, но и связности, языковых и структурно-текстовых характеристик [6].

Для узбекских учебников проблема особенно актуальна. Агглютинативный строй, выражение грамматических значений аффиксами, вариативность форм терминов и синтаксическая насыщенность предметных текстов ограничивают прямой перенос формул, созданных для английского языка. Поэтому ИИ должен учитывать не только формальные признаки, но и смысловую связность, число новых понятий, опору на предшествующие знания, достаточность пояснений и примеров, связь с вопросами и заданиями. В предыдущих исследованиях автора показано, что переход от линейного восприятия к осмысленному и критическому пониманию требует условий для познавательной и метакогнитивной деятельности [7].

Анализ источников позволяет выделить шесть взаимосвязанных направлений оценки. Они конкретизируют запрос к ИИ и позволяют сопоставить его ответ с заключением педагога-эксперта.

Критерии действуют во взаимосвязи. Короткое предложение может быть трудным из-за нескольких новых терминов или неявной причинно-следственной связи. Напротив, терминологически насыщенный текст остается посильным, если термины объяснены и соотнесены с примерами и прежними знаниями. Поэтому итог должен показывать не общий уровень «легко–трудно», а конкретный источник затруднения.

Сначала ИИ задают контекст: предмет, класс, тему, цель обучения и ожидаемую деятельность. Затем текст оценивается по шести критериям; модель должна указать проблемное предложение, объяснить причину и предложить правку без потери смысла. Заключение ИИ проверяет педагог-эксперт, оценивая сохранность термина, причинной связи и основного аргумента.

Четвертый этап - проверка по результатам деятельности учащегося. Реальная пригодность текста выявляется не мнением модели или эксперта, а деятельностью ученика. Необходимы как минимум три типа заданий:

найти конкретную информацию;

связать две или более мысли и сделать вывод;

оценить достоверность аргумента либо обоснованность вывода.

Такой порядок соответствует процессам PISA «поиск информации - понимание - оценка и осмысление» [1]. ИИ ускоряет предварительный отбор и выявление проблемных фрагментов, но конечным критерием педагогического решения остается результат учащегося.

Осторожность подтверждают недавние исследования. На корпусе текстов 154 российских школьных учебников GPT-4o продемонстрировал полезность при оценке сложности, но проявил склонность завышать ее и не всегда сохранял заданную степень упрощения [4].

Лю, Цзинь и Ли установили, что в ряде задач гибридные модели превосходят решения, основанные только на больших языковых моделях [3]. Пател и соавторы зафиксировали смысловые отклонения в некоторых математических заданиях, упрощенных GPT-3 [5]. Следовательно, ИИ целесообразно использовать не вместо редактора, а как аналитический инструмент эксперта.

Обсуждение. Цель подхода - не механическое языковое упрощение. Чрезмерное упрощение может ослабить освоение языка предмета, установление связей между аргументами и формулирование выводов. Пригодный для понимания текст не лишен трудности: он создает посильную когнитивную нагрузку и предоставляет необходимую дидактическую опору. Поэтому задача ИИ - прежде всего выявить источник затруднения.

Надежная автоматическая оценка узбекских

текстов требует корпусов по классам и предметам, экспертных заключений и данных о результатах учащихся. Пока таких данных недостаточно, оценку модели, обученной на других языках, нельзя считать надежным критерием для узбекского учебника. Оценки ИИ следует проверять сопоставлением с экспертными оценками и результатами учащихся.

Заключение. ИИ расширяет возможности оценки пригодности текста учебника для понимания прочитанного, но не заменяет педагога-эксперта. Оценка должна учитывать лексическое соответствие, синтаксическую прозрачность, смысловую связность, информационно-понятийную нагрузку, требования к выводу и дидактические опоры. ИИ способен быстро выявлять проблемные места и предлагать правки; итоговое решение подтверждается экспертной оценкой и результатами работы учащегося. В таком качестве ИИ становится не средством механического упрощения, а педагогическим инструментом проектирования и контроля понимания прочитанного.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2019. DOI: 10.1787/b25efab8-en.

[2] Vajjala S. Trends, Limitations and Open Challenges in Automatic Readability Assessment Research // Proceedings of LREC 2022. Marseille, 2022. P. 5366–5377.

[3] Liu F., Jin T., Lee J.S.Y. Automatic readability assessment for sentences: neural, hybrid and large language models // Language Resources and Evaluation. 2025. Vol. 59. P. 2265–2296. DOI: 10.1007/s10579-024-09800-5.

[4] Paraschiv A., Dascălu M., Solnyshkina M.I. Assessing the Readability of Russian Textbooks Using Large Language Models // Information. 2025. Vol. 16, No. 12. Article 1071. DOI: 10.3390/info16121071.

[5] Patel N., Nagpal P., Shah T., Sharma A., Malvi S., Lomas D. Improving mathematics assessment readability: Do large language models help? // Journal of Computer Assisted Learning. 2023. Vol. 39, No. 3. P. 804–822. DOI: 10.1111/jcal.12776.

[6] Graesser A.C., McNamara D.S., Louwerse M.M., Cai Z. Coh-Metrix: Analysis of text on cohesion and language // Behavior Research Methods, Instruments, & Computers. 2004. Vol. 36. P. 193–202. DOI: 10.3758/BF03195564.

[7] Umarov B.N. Darslik matni bilan ishlash usullari: chiziqli idrokdan o'qib tushunishga // Ta'lim va taraqqiyot. 2025. № 6.

Konferensiya maqolasi QRPMM

1-SEKCIYA. BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM CIFRLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593258

INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA ICHKI ISHLAR ORGANI XODIMLARINING MALAKASINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING METOD VA VOSITALARI

B. Qidirbayev[a]

a *mustaqil izlanuvchisi, O'zbekiston tarbiya pedagogikasi milliy instituti Qoraqalpog'iston filiali, Nukus, O'zbekiston*

Abstract

This article theoretically analyzes the pedagogical foundations of teaching moral education to officers of internal affairs bodies in the process of professional development. The study examines the content of moral education, its role in personal socialization, and the significance of national and universal human values in the professional activities of internal affairs officers. Particular attention is paid to the philosophical, pedagogical and psychological factors contributing to the development of moral qualities, the use of socio-pedagogical situations, and the stages of developing moral competence. Within the framework of the study, socio-pedagogical problem situations are classified into four groups according to their level of complexity. The article also substantiates the use of personal-value, emotional-affective, and activity-creative criteria for assessing the effectiveness of moral education among internal affairs officers.

Keywords: internal affairs bodies, officer, professional development, moral education, moral qualities, professional competence, socialization, pedagogical conditions, socio-pedagogical situation, national values, professional ethics, pedagogical technology

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 6-iyuldagi PF-165-son "2022-2026-yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni qabul qilinishi pedagog xodimlarning malakasini davomli oshirib borish, ilg'or innovatsion texnologiyalarga tayanib xorijiy tajribalardan unumli foydalanish, mustaqil ta'limni kuchaytirish, shuningdek, malaka oshirishni mumkin qadar ish joyiga yaqinlashtirish va turli ta'lim texnologiyalarini manzilli qo'llash asosida yuqori malakali mutaxassislar malakasini oshirish sifatini tubdan o'zgartirish borasida muhim poydevor bo'ldi.

Kuzatuv va tahlillarimiz ko'rsatishicha, malaka oshirish mazmunini takomillashtirish sifat va samaradorligini oshirish ilg'or pedagogik tajribani o'rganish va yoyish doirasida hamda yangi pedagogik texnologiyalarning konseptual - nazariy asoslarini yaratish orqali amalga oshiriladi. Buning uchun innovatsion faoliyat infratuzilmasini shakllantirish, ya'ni innovatsion faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan xizmatlarni innovatsion faoliyat sub'ektlariga taklif etuvchi pedagoglar faoliyatini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda ta'lim - tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning nazariy va pedagogik asoslarini ishlab chiqish va uning umumiy modelini yaratish lozim. Ichki ishlar organi xodimlarining malakasini oshirish mazmunini takomillashtirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish modeli o'z ichiga:

1. ta'lim tizimining pedagog xodimlari tarkibini o'qitish jarayonida foydalanish hamda turli telekommunikatsiya kanallari orqali tarqatish uchun media-kontent tayyorlash va ishlab chiqish;
2. ta'lim tashkilotlari uchun o'quv - metodik, didaktik materiallarni tayyorlash va ishlab chiqarish;
3. yoshlarni erta rivojlantirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar o'tkazish;

-ta'lim mazmunini takomillashtirishning zamonaviy standartlarini ishlab chiqish va joriy etish;

1. ta'lim tizimiga joriy etilayotgan ta'lim usullari va dasturlarini tahlil qilish va samaradorligini baholash.

Pedagoglarning ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish, yangilikni o'zlashtirib olishga tayyorligi o'ziga xos mezonlarga ega bo'lib, ular quyidagilarda o'z ifodasini topadi:

1. zamonaviy sharoitlarda jahon fani va innovatsiya faoliyatining yutuqlaridan keng foydalanish;
2. ta'lim tizimida innovatsiyalarni, shu jumladan o'qitishning zamonaviy, interaktiv va ijodiy uslublarini joriy etish va sohaga yo'naltirish orqali ta'lim sifatini oshirishga ko'maklashuvchi innovat-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

sion o'quv dasturlarini ishlab chiqish;
3. ta'lim pedagoglarini zarur metodik materiallar bilan ta'minlash; [1].

Bugun o'qitishning tejamkorligi va oqilonaligi, o'qituvchi, texnika va texnologiya, ta'lim iqtisodiyoti, o'qitishni kompyuterlashtirish haqida tez-tez gapirilmoqda. Prezidentimizning bolalarni maktabgacha ta'limga qamrab olish darajasini bugungi 34 foizdan 2019-yilda 44 foizga yetkazamiz, degan qat'iy da'vatlarida oliy ta'lim tizimidan boshlab malakali mutaxassislarni tayyorlash, kadrlar malakasini oshirish sifatini yaxshilash, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarda yangiliklardan oqilona foydalanish jamiyatning yashovchanligini ko'p jihatdan belgilab berishi ko'zda tutilgan.

Haqiqatdan ham biz mamlakatimizda investitsiyalarni faqatgina iqtisodiyot tarmoqlariga emas, balki ta'lim yo'nalishidan boshlab ilmiy ishlanmalar "nouxau"lar sohasiga ham keng jalb qilishimiz kerak. Buning uchun esa "yangi tartib-qoida" va "innovatsion jarayon"lardan unumli foydalanib, ta'lim jarayoniga tatbiq eta olishimiz maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, innovatsiyalar ta'limning boshlanganidan buyon, yangilik kiritish, mavjud ta'limni o'zgartirish, takomillashtirish va yaxshilash sifatida u bilan yonma-yon kelmoqda. Ta'limdagi innovatsiya so'nggi davrlar "mahsuli" emas, biroq uni pedagogik kategoriya sifatida juda yosh deb hisoblash mumkin. Bu uning ta'riflanishidagi xilma-xilliklarga asosiy sabab bo'lmoqda [2].

Ko'pincha "innovatsiya" atamasi o'rniga unga yaqin turdagi atamalar ham ishlatiladi (biz ham ana shunday yo'l tutamiz). Masalan, isloh modernizatsiyasi, takomillashtirish, zamonaviylashtirish kabilar. Ular tahlil etilayotgan tushunchaning ma'nosini har doim ham to'la ochib beravermasa-da, asosiy narsa-yangilikni, o'zgarishlarni ifodalaydi.

"Innovatsiya" istilohi lug'atlar va ensiklopediyalarda turlicha talqin etiladi. Masalan, "innovatsiya" (lotincha inovatis) – yangilik, yangi tartib-qoida, o'zgarish degan ma'noni anglatadi [3]. Innovatsiya biror yangi narsa, tartib-qoidaning kiritilishini anglatib, u lotin tilidan kelib chiqqan: in- novis—yangi va yangilanish, yangilik, o'zgarishni anglatadi. "Yangilik" atamasi yangilik, yangilanish sifatida anglanadi. Yangilik bu texnik, texnologik ixtiro va yutuqlardan amaliy foydalanishdir. U (innovatsiya) pedagogik kategoriya sifatida ta'limga yangilik kiritishni ifodalaydi. Yangilik, ko'pincha yangi metod, usul, vosita, yangi konsepsiya, dastur kabilarni kiritish hamda qo'llashga xosdir. "Yangilik" atama sifatida ta'limni modernizatsiyalash yoki zamonaviylashtirish tushunchasi mohiyatini yoritadi. Aksariyat ta'riflarda yangilik, o'zgarishni anglatadi, degan fikr ham ustun turadi. Lekin bunda ayrim yangi o'zgarishlarni, boshqalar esa miqdoriy o'zgarishlarni, uchinchi bir olimlar sifat—biror yangi narsa, modellarni kiritish jarayonini nazarda tutadilar [3].

Pedagogik kuzatuv va tahlillarimiz shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy sohada kechayotgan modernizatsiya, innovatsion o'zgarishlardan ko'zlangan asosiy maqsad ta'lim tashkilotlaridan boshlab ta'lim sohasiga yangi islohotlarni kiritish, malaka oshirish natijadorligini ta'minlashga qaratilgan.

Buning uchun esa:
1. innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq qilishning uzluksizligini ta'minlash;
2. malaka oshirish turlari, shakllari, resurslari, tegishli subyektlari integratsiyasini ta'minlash va "Mahorat o'quv kurslari" faoliyatining ustuvorligiga erishish;
3. elektron ta'lim muhitida pedagog xodimlar kreativ tafakkurini rivojlantirish, o'z - o'zini namoyon qilish, o'zaro rivojlantirish va o'zgalarning ilg'or tajribasini ijobiy o'zlashtirishga imkon beruvchi qulay pedagogik iqlimni ta'minlash;
4. ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarining malaka oshirish motivatsiyasi, harakatchanligi va refleksiyasini kuchaytirish hamda individual ta'lim traektoriyasini loyihalash ko'nikmalarini rivojlantirish;
5. ta'lim sifatini ta'minlashda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan erkin foydalanish uchun qulay sharoitlar yaratish;
6. malaka oshirishni tashkil qilishda o'quv-tajriba muhitini nazarda tutuvchi amaliy faoliyatlarga innovatsion texnologiyalarni keng tatbiq etishga e'tiborni qaratish ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Shu asosda, tadqiqot davomida ichki ishlar organi xodimlari malakasini oshirish, ta'lim sifatini innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida takomillashtirish mazmunini quyidagicha ifodalaymiz:
1. o'quv-tarbiya jarayonida innovatsion ta'lim texnologiyalaridan keng foydalanishni yo'lga qo'yish;
2. o'quv mazmunini shakllantirishning ilg'or tajribasini ommalashtirish, o'qitishni tyutorlar yordamida avtonom va korporativ tashkil qilish, masofadan o'qitish va Onlayn modulli texnologiyalarini takomillashtirishga erishish;
3. o'qitishda refleksiv kuzatuv, faol amaliyot, amaliy misollar, vaziyatlarda o'qitish, mikroo'qitish, ilmiy tadqiqot ishini tayyorlash kabi metod va shakllardan keng foydalanish.

Ko'rinib turibdiki, ichki ishlar organi xodimlarining malakasini oshirish mazmunini innovatsion ta'lim texnologiyalari yordamida takomillashtirish, darslik, o'quv-uslubiy qo'llanma va uslubiy ko'rsatmalarni mazmun jihatdan boyitishni taqozo qiladi.

Ichki ishlar organi xodimlarining malakasini oshirish mazmunini takomillashtirishda innovatsion texnologiyalardan pedagogik faoliyat istiqbolini belgilash va tashkil etish maqsadida foydalanishimiz mumkin degan xulosaga keldik.

Aytish o'rinliki, pedagog o'qituvchilar ta'lim jarayonidagi barcha yangiliklar modernizatsiyasini amaliy jarayonlari majmuining markaziy bo'g'ini bo'lib qolaveradi. Malaka oshirish tizimida avvalo, o'qituvchi mehnatida texnik yutuqlar, birinchi navbatda, kompyuter texnologiyalari yutuqlaridan foydalanish zarurligi shuningdek, hisoblash mashinalari bazasida o'qitishning maxsus didaktik vositalarini yaratishga taalluqli ishlarni amalga oshirish zarurati, o'quv ishida pedagogik dasturlash vositalari, o'qitish vazifalarini hal etishga yo'naltirilgan kompyuter dasturlari kabi yangi tartib-qoidalardan yanada kengroq foydalanilish mutaxassis-

larning maxsus texnik, pedagogik, psixologik va iqtisodiy tayyorgarligi talab etiladi.

Tajriba va kuzatishlarimiz jarayonida shu narsaga amin bo'ldikki, haqiqatdan ham respublikamizda malaka oshirish tizimida mediotexnologiyalardan foydalanib o'qitishning zamonaviy mexanizmlari asosida o'quv mashg'ulotlari tashkil etilmoqda. Audiovizual, hisoblash va texnik vositalar, shuningdek vidioproektlarga asoslangan pedagogik texnologiyalar ta'limga yangi tartib-qoidalar kiritishning muhim komponentlardan biridir. Biroq ularni qanday qilib tatbiq etishda nimalarga ahamiyat berish va amalda ulardan foydalanishni bilish hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Buning uchun malaka oshirish kurslarida yangi bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtirish asosida pedagoglarning innovatsion kompetentligini rivojlantirish talab etiladi. Chunki har bir darsni innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida loyihalash va texnologik xarita tuzish maxsus tayyorgarlik, katta kuch va vaqt talab qiladi.

Ichki ishlar organi xodimlarining malakasini oshirish mazmunini takomillashtirishda o'qituvchi o'quv texnologiyasining bevosita tashkilotchisi sifatida yangi tartib-qoidalarga jiddiy tayyorlangan, yo'l-yo'riq olgan, moslangan, ruhlangan va moyil bo'lishi lozim. Zero, o'qituvchilarning o'zi innovatsion texnologiyalarga salbiy munosabatda bo'lsa, (ta'lim jarayonini eski qolipda tashkil etsa) o'quv jarayoniga yangiliklarning kiritilishi va yoyilishidan muvaffaqiyat kutib bo'lmaydi.

Tajriba va kuzatuvlarimiz jarayonida shu narsaga amin bo'ldikki, ichki ishlar organi xodimlarining malakasini oshirish mazmunini takomillashtirishda namunaviy va ishchi o'quv dasturlari, rejalarining tuzilishi va mazmuni bilan bir qatorda, innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonini tashkil etish, shakl va usullariga e'tibor qaratish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Aytish joizki, yangiliklar tarzida ta'limning barcha komponentlari, tomonlari, jihatlarini qamrab olish qiyin va bu mumkin ham emas. Ta'lim innovatsiyalarini bir qiymatli tarzda turlarga bo'lish bundan ham murakkab ishdir. Ta'lim mazmunidagi yangi tartib - qoidalar o'qitishning tashkil etilishi va o'qitish metodikasiga ham ta'sir ko'rsatadi, ya'ni o'qitishda yangi texnik vosita va axborot texnologiyalarining kiritilishi pedagoglar mehnatining tashkil etilishi hamda metodikasi oldiga yangi talablarni qo'yadi.

Xulosa qilib aytganda, ichki ishlar organi xodimlarining malakasini oshirish tizimini innovatsion texnologiyalar yordamida takomillashtirish o'zida ilgaridan loyihalashtirilgan metodlar tizimi, maqsadi, metodik usul va o'qituvchi hamda tahsil oluvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatish vositasi imkoniyatlari, shuningdek, yakuniy natijalarga erishish instrumentariysini mujassamlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 16-avgustdagi "Ichki ishlar organlari xodimlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini tubdan takomillasht irish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3216-son qarori.

[2] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida: Qaror, 1026-son, 2017-yil 28-dekabr. – URL: https://lex.uz/docs/3481190 (murojaat sanasi: 07.05.2026).

[3] Malaka oshirish // Qomus.INFO: O'zbekiston milliy ensikl opediyasi. – 2024. – 23 iyun. Manba

[4] Лагай Е. А. Лингвометодические аспекты обучения студентов-филологов лексическим нормам современного русского языка // Материалы IV Международного конгресса преподавателей и руководителей подготовительных факультетов (отделений) вузов РФ «Довузовский этап обучения в России и мире: язык, адаптация, социум, специальность. Актуальные вопросы реализации образовательных программ на подготовительных факультетах для иностранных граждан». – Москва, 2022. – С. 269-273.

[5] Лагай Е. А. Формирование у студентов языковых вузов навыков работы с современным научным текстом // Филология, лингвистика и лингводидактика: вопросы теории и практики. – 2022. – С. 185-190.

[6] Абдурахманов Ф. И. Семантическая и синтаксическая валентность в русском и узбекском языках в контексте обучения русскому языку как иностранному // Сборник статей Международной научно-практической конференции «Русский язык: традиции и инновации в изучении и преподавании». — 2024. — С.14-17.

[7] Абдурахманов Ф. И. Сопоставительные особенности трехактантных предложений в русском и узбекском языках // Филология, лингвистика и лингводидактика: вопросы теории и практики. — 2022. — С. 20–24.

Konferenciya maqalası QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nókis, 16-oktyabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593260

QARAQALPAQ TIL ILIMINDE "IYT" LEKSIKASÍNÍŃ IZERTLENIWI

Allayar Amaniyazov Oralbaevich[a]

Annotaciya

Túrkiy til iminde soniń ishinde qaraqalpaq til ilimindegi «iyt» leksikasınıń izertleniwi hám xalıqtıń sociallıq turmıs tárizine baylanıslı zoonimlik birliklerge lingvokulturalogiyalıq analiz jasaldı.

Gilt sózler: Zoonim, leksika, úrp-ádet, dústúr, iyt, ósimlik, túsindirme sózlik

∗ *Correspondence to: Allayar Amaniyazov Oralbaevich. E-mail: allayaramaniyazov0@gmail.com*

a *tayanısh doktorant, Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı*

Аннотация

В тюркском языке, в том числе в каракалпакском языкознании, был проведен лингвокультурологический анализ зоонимических единиц, связанных с лексикой "ит" и социальным образом жизни населения.

Ключевые слова: Зоонимы, лексика, обычаи, традиции, собака, растение, толковый словарь

Abstract

In the study of the Turkic language, including the study of the «dog» lexicon in Karakalpak linguistics, a linguocultural analysis of zoonymic units related to the social lifestyle of the population was conducted.

Keywords: Zoonyms, vocabulary, customs, traditions, dog, plant, explanatory dictionary

Kirisiw. Qaraqalpaq tilinde iyt leksikasınıń izertleniwi, bul koncepttiń ózine tán ózgesheliklerin úyreniwge qaratılǵan. Izertlewde iytke baylanıslı sózler hám olardıń mánisleri, sonday-aq, olardıń tariyxıy hám mádeniy kontekstegi ornı tallanadı.

Túrkologiya hám ulıwma til biliminde zooleksika, ásirese, áyyemnen kiyatırǵan úy haywanı esaplanǵan iyt etnonimi hám soǵan baylanıslı leksika-semantikalıq birliklerdiń izertleniwi til hám mádeniyat penen baylanısın ashıp beriwde tiykarǵı orınlardıń birin iyeleydi. Bul akademiyalıq maqala iyt leksikasınıń hár qıylı tillerdegi ilimiy izertleniw baǵdarların hám olardıń milliy-mádeniy kórinislerin analizlewge arnaladı.

Túrkiy til bilimi iliminde jáne qaraqalpaq til biliminde eń qızıqlı hám bay tarawlardıń biri esaplanadı. Iyt adamzat tariyxında eń birinshi qolǵa úyretilgen járdemshi janiwar bolǵanlıqtan, onıń menen baylanıslı sózler áyyemgi til qatlamlarında júdá erte payda bolǵan.

Tiykarǵı bólim. Maxmud Qashqariydiń «Devonu luǵatit-túrk» (XI ásir) miynetinde bul leksika keń orın alǵan. Ol jerde áyyemgi túrkiy dárejelerdegi iyt sózi menen baylanıslı túsinikler, olardıń jiyi ushırasadı. Bul úy janıwarınıń jas ózgesheliklerine qaray atalası (máselen, kúshúk, kópek, taz hám t.b.) hám iyt penen baylanıslı fitonimler, keltirilgen.

Altın Orda hám Kúshli qıpshak dáwiri jazba esteliklerinde de bul leksika belsendi qollanılǵan. Qaraqalpaq tili qıpshak tiller toparına kirgenlikten, bul sózlerdiń kóbisi fonetikalıq ózgerisler menen házirgi tilimizde de jasap kelmekte.

Qaraqalpaq tilindegi janwarlar dúnyası (fauna) leksikası, soniń ishinde iyt leksikası, tiykarınan tómendegi ilimiy baǵdarlarda úyrenildi:

Tiller bir-birinen ózgeshelenedi, biraq olarda uqsaslıqlar da boladı, ásirese, olar bir toparga tiyisli bolsa. Bunday qatnas túrkiy tilleri arasında bar. Qıpshaq-noǵay tuwısınıń qaraqalpaq tiline tiyisliligi, sonday-aq erte dáwir tariyxı menen baylanıslılıǵı boyınsha uqsas ekenligin atap ótiw orınlı. Xalıqtıń sociallıq turmıs tárizi tilinde kórinedi. Bunı iyt koncepti mısalında kórsetiwimiz múmkin. Túrkiy xalıqlar arasında bul biziń eramızǵa shekemgi dáwirlerge barıp taqaladı.

Zooleksika – til biliminiń etnolingvistika, lingvokulturologiya hám etimologiya menen tıǵız baylanıslı bolǵan áhiyetli tarawı esaplanadı. Dúnya hám túrkiy til biliminde iyt leksikasın izertlewge túrli ilimiy mektep wákilleri birneshe baǵdarda jantasqan. Rus til biliminde V.V.Vinogradov, B.A.Larin hám V.N.Toporov sıyaqlı ilimpazlar zoosemizmdı mentalitet, mifologiya hám folklordagı kórınısi arqalı analizleydi. Olar «iyt» konceptin adamlar arasındagı sociallıq múnásibetlerdi

 © 2026 Avtorlar • CC BY 4.0

(sadıqlıq, dushmanlıq, kemsitiw hám tb) kórsetiwshi tiykarǵı semantikalıq indikator dep esaplaydı. Inglis til biliminde, G.Lakoff hám M.Johnson ózleriniń kognitivlik lingvistika teoriyalarında «dog» (iyt) metaforasın mádeniy model sıpatında qaraydı. Sonday-aq, E.Partridge sıyaqlı leksikograflar inglis tilindegi iyt penen baylanıslı idiomalardıń (máselen, every dog has his day) sociallıq kelip shıǵıwın táriypleydi. Qazaq til biliminde, A.Baytursınov ilimiy dástúrlerin dawam ettirgen A.Qaydar, R.Syzdyqova hám J.Mankeyeva sıyaqlı izertlewshiler qazaq tilindegi iyt leksikasın kóshpeli turmıs tárizi hám tórt túlik mal koncepciyası qatarlarında lingvokulturologiyalıq taqlette ashıp bergen. Ózbek til biliminde, Sh.Rahmatullaev, A.Hojiev hám M.Sodiqova ózbek tilindegi zoonimik frazeologiya hám iyt leksikasınıń ekspressiv-emocional tásirin, soǵan uqsas kóshpeli mánilerdi (ósimlik atları, lingvokulturalogiyalıq atamalar hám tb) izertlegen.

Qaraqalpaq til biliminde, B.Yusupova I.Iskenderova hám K.Mámbetov sıyaqlı ilimpazlar qaraqalpaq tiliniń leksikologiyası, frazeologiyası hám etimologiyasında iyt konceptiniń xalıq awızeki dóretpelerindegi ornı hám kóshpeli ómir etnogradiyası menen baylanıslıǵın anıqlawǵa salmaqlı úles qosqan. Bashqurt til biliminde, M.V.Zaynullin hám F.G.Hısamitdinova bashqurt tilindegi animalistikalıq leksikanı áyyemgi bashqurt mifologiyası hám tótemiya túsinikleri menen baylanıstırıp izertlegen. Tatar til biliminde, G.Akhatov hám R.G.Akhmetyanov tatar tilindegi zoosemizmlardı etimologiyalıq jantasıw arqalı, áyyemgi túrkiy jazma derekleri («Túrkiy tiller sózligi») menen salıstırmalı-tarixıy usılda analizlegen.

Túrkiy til bilimi iliminde jáne qaraqalpaq til biliminde eń qızıqlı hám bay tarawlardıń biri esaplanadı. Iyt adamzat tariyxında eń birinshi qolǵa úyretilgen járdemshi janiwar bolǵanlıqtan, onıń menen baylanıslı sózler til qatlamlarında júdá erte payda bolǵan.

Bul tema boyınsha tiykarlı ilimiy jónelisler hám izertlewlerdi tómendegishe jiynaqlap úyreniwimizge boladı.

Iytarqa – atlıq. 1. Dóń, qır, bálent. Tańǵı shıq lámlegen iytarqa shoqalaqqa zorǵa shıqqan gezde tula bedeni juwlap ketti. (X.Seytov). 2. Jawın ótpes ushın tóbesin biyik, dóń etip bastırılǵan jay.

Iytarshı – atlıq. Birewdiń sózin jaǵımpazlanıp sóylewshi adam, jalpıldaq. Mına Qosıbay jetim-jesirge ǵamxorsıp, iytarshı bolǵanın qoysın (K.Sultanov). Óziniń iytarshıları da kóp qusaydı, dedi kóptiń ishinen birew (Ó.Xojaniyazov). Sen similtir tirishelew bolǵanda, men búytip iytarshı bolıp kelmes edim! (M.Nızanov). Qulımbettiń nağız iytershısı bolıptı. (K.Sultanov). Men jarlıǵa iytarshı bolsam, usı jaǵın aytıp «úremen» (K.Sultanov).

Iytarshıday – Kelbetlik – Iytarshı sıyaqlı, iytarshı usaǵan, iytarshı yańlı.

Iytayaq- atlıq. Iytke awqqat quyıw ushın arnalǵan ıdıs. Sóytip jeti úydiń iytayaǵına shomıldır (Á.Shamuratov). Bir iytayaqtan as ishken iytler ırıldassa da, aldı menen toyıwdı niyet etedi. (T.Qayıpbergenov). Iytjalaq – kelbetlik- iytayaq.

Iytbalıq – atlıq. Qurbaqanıń mayda balası, lishinkası. Ádebinde men-ám sóylep oylap edim, keyin bilsem, Túyemoyınnan iytbalıqlar ağıp keledi de, trubanıń ishinde úlkeye beredi eken. (M.Nızamov).

Iytelgi atlıq. Jırtqısh qustıń bir túri, iytke qosıp ań aldırıwǵa úyretilgen qus. Iytelgi qus maqtansa

Iyt quyrıq I atlıq. Ósimliktiń atı.

Iyt quyrıq II atlıq. Balalar oyınınıń bir túri. Ańǵalaq top, ilme taqiya, iytquyrıq ta oynar edi. (A.Dabılov)

Iytsiygek atlıq. Ósimliktiń bit túri.

Iytsiygektey kelbetlik. Iytsiygek sıyaqlı, Iytsiygek qusaǵan. Haw, Iytsiygektey mınawıń ne?! (Ó. Xojaniyazov).

Iyttúynek atlıq. Qawın tuqımlas, dámi ashshı bir jıllıq jabayı ósimlik. Iyt balası sawın bolmas, iyttúynekten qawın bolmas (QQ.x.n).

Usıǵan tiykarlanıp Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózliginde iyt sózi menen kelgen atamalar tikkeley iyt koncepti menen baylanıslılıǵın kóriwimizge boladı. Óytkeni, bul sóz lingvokulturalogiya menen baylanıslı. Ádebiy shıǵarmalarda da «iyt» túsinigi ushırasadı. Mısalı,

Iytiniw – feyil shireniw, alǵa umtılıw. Arqalanıp iytinip, jıynadıń barlıq kúshjlerdi. (Ádebiyat xrestematiyası). Iytelgi ushpas ińirden. Iytinip basıp keledi («Qırıq qız»).

Iytırqın ráwish – 1. Júdá kóp. 2. Arzan mut. Ásirese, qawın degen iytırqın (T.Qayıpbergenov).

Iytlik atlıq. Adamgershilikke tán emes, unamsız qılıq, qásiyet. Mexrimsizler qan tógip iytlik etti, pıshaqladı, pıshaqǵı etti sótti. (J.Aymurzaev).

Dúnya az waqtında bárine jeter,
Insan paqır azǵa qánáát eter,
Dúnya bolǵan sayın nápsi degen iyt,
Shınjırın julqılap qutırıp keter. I.Yu (tórtlik)

Iyt úrer, kárwan kósher, Úre-úre úni ósher. (K.Irmanov). Usı mısallarda kórinip turǵanınday, iyt leksikası xalıqtıń jasaw social-turmıslıq tárizinen qálipleskken sózler esaplanadı.

Juwmaqlap aytqanda, Qaraqalpaq tilinde zoonimlik leksikası qaraqalpaq xalqınıń mádeniyatı hám turmıs tárizin sáwlelendiretuǵın áhmiyetli bir bólegi bolıp esaplanadı. Sonıń ishinde iyt leksikası arqalı qaraqalpaq xalqınıń tariyxıy dástúrleri hám úrp-ádetlerin (iyt kóylek-balalar kiyimi), sonday-aq, mádeniy miyrasın úyreniw múmkin. Qaraqalpaq tilinde zoonimlik leksikası sonıń ishinde iyt leksikasın izertlew, tek ǵana tildiń baylıǵın ashıp beriwde emes, al milliy hám mádeniy qádiriyatlardı saqlap qalıwda da úlken áhmiyetke iye.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

[1] Berdimuratov E. Házirgi qaraqalpaq tili. Nókis 1994

[2] Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózligi II TOM Nókis: «Qaraqa lpaqstan»,– 1984.

[3] Yusupova B. Paremiologiya «Qaraqalpaq xalıq naqıl-maqalları tiliniń leksika-semantikalıq hám leksika-temantikalıq ózgeshe likleri» – Nókis: «Qaraqalpaqstan», 2024.

[4] Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания,-М.,: Наука, 1977.

[5] Толковый словарь каракалпакского языка. Нукус. Издательство Каракалпакстан. 1988.

[6] Iskenderova I. Qaraqalpaq tilindegi zoonimlerdiń lingvokultur alogiyalıq analizi – Nókis: «Qaraqalpaqstan», 2023.

Konferensiya maqolasi QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593262

KLINIK MULOQOTDA MADANIY PRAGMATIKA: INGLIZ VA O'ZBEK TIBBIY MULOQOTLARINI QIYOSIY O'RGANISH

Yorova Sayyora Karimovna[a]

Annotatsiya

Ingliz tilidagi klinik muloqotda bilvositalik, bemorning o'z qarorlarini qabul qilishdagi mustaqilligi va birgalikda qaror qabul qilish tamoyillari ustunlik qiladi; bu esa individualistik madaniy me'yorlarni aks ettiradi. O'zbek tibbiy muloqotida esa, aksincha, to'g'ridan-to'g'rilik — oilaviy samimiyat, iyerarxik hurmat va ishonch bag'ishlovchi qat'iy yondashuv bilan uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi, bu esa kollektivistik madaniy qadriyatlarga mos keladi. Mazkur xulosalar ko'p tilli muhitda faoliyat yurituvchi tibbiyot xodimlari uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, zamonaviy klinik amaliyotda vaziyatga qarab moslashuvchanlik (pragmatik moslashuvchanlik) zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ingliz va o'zbek tillarini qiyosiy o'rganish, pragmatika, tibbiy muloqot, madaniyatlararo qiyoslash, xushmuomalalik nazariyasi, ishontirish

a *Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Lotin tili va tibbiy terminologiya kafedrasi mudiri, PhD, dotsent*

Kirish. Zamonaviy sog'liqni saqlash tizimlari tobora ko'proq ko'p tilli va ko'p madaniyatli bemorlar populyatsiyasiga xizmat ko'rsatmoqda, bu esa madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyani muhim klinik ko'nikmaga aylantiradi. Madaniy normalarning lingvistik xatti-harakatlarni qanday shakllantirishini tushunadigan shifokorlar o'zlarining muloqot strategiyalarini bemorlarning turli kutganlarini qondirish uchun moslashtirishlari mumkin, shu bilan ularga rioya qilish, qoniqish va sog'liqni saqlash natijalarini yaxshilaydi. Ushbu maqola ikkita alohida lingvistik va madaniy kontekstni o'rganish orqali ushbu o'sib borayotgan bilimlar to'plamiga hissa qo'shadi: odatda bemorga yo'naltirilgan parvarish modellari bilan tavsiflangan ingliz tilida so'zlashadigan tibbiy muhit va o'zbek tilida so'zlashadigan tibbiy muhit, bu yerda muloqot hokimiyat, munosabatlar va shaxslararo xulq-atvorga oid turli madaniy qadriyatlar bilan shakllanadi.

Tibbiy muloqotda ishontirish deganda, shifokorning bemor e'tiqodlari, munosabatlari yoki xatti-harakatlariga salomatlik va farovonlikni yaxshilashga xizmat qiladigan yo'nalishda ta'sir o'tkazishga qaratilgan sa'y-harakatlari tushuniladi. Muhim jihati shundaki, klinik ishontirish manipulyatsiyadan farq qiladi; uning axloqiy asosi shifokorning bemor avtonomiyasini hurmat qilgan holda, uning manfaatlarini ko'zlab harakat qilish bo'yicha zimmasidagi mas'uliyatiga tayanadi.

O'zbek tibbiy muloqot madaniyatida qarindoshlikni ifodalovchi so'zlar bilan murojaat qilish o'ziga xos xususiyat hisoblanadi. Shifokorlar bemorlarga ko'pincha «ota», «ona», «aka» yoki «opa» kabi so'zlar orqali murojaat qiladilar. Ushbu yondashuv bir qancha amaliy vazifalarni bajaradi: u bemorning yoshi va ijtimoiy mavqeiga hurmatni namoyon etadi, oilaviy g'amxo'rlik muhitini yaratadi hamda shifokor va bemor o'rtasidagi ijtimoiy masofani qisqartiradi. Kasbiy unvonlar orqali masofa hosil qilish o'rniga, ushbu usul muloqotni shaxsiy yaqinlik darajasiga olib chiqadi.

Madaniyatlararo nuqtai nazardan ishontirish strategiyalari. Dalillarga asoslangan mulohaza ingliz tibbiy ishontirishning asosini tashkil qiladi. Shifokorlar o'z tavsiyalarining asosini tadqiqot natijalari, klinik ko'rsatmalar va davolash natijalariga asoslanib tushuntiradilar. Ushbu axborot yondashuvi bemorlarga tibbiy maslahat asoslarini tushunishga va qaror qabul qilishda mazmunli ishtirok etishga imkon beradi. Ma'lumotlarni taqdim etish va mantiqiy bog'liqliklarni tushuntirish orqali shifokorlar bemorning ratsional qobiliyatlarini sog'liqni saqlashni targ'ib qilish xizmatiga jalb qiladilar.

Ishontirish jarayoniga hissiy yondashuv ham mohirona singdirilgan bo'ladi. Shifokorlar klinik tavsiyalarni g'amxo'rlik va e'tibor ifodalovchi so'zlar bilan uyg'unlashtiradilar: "Sizning sog'lig'ingiz men uchun muhim, shuning uchun aynan shu davolash usulini tavsiya qilaman". Bunday shaxsiy yondashuv tibbiy maslahatni shi-

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

fokor va bemor o'rtasidagi ishonchga asoslangan munosabatlar bilan bog'lash orqali, tavsiyaning ta'sir kuchini yanada oshiradi.

Madaniy va pragmatik kompetensiyani rivojlantirgan shifokorlar bemor bilan yanada mustahkam ishonchli munosabatlar o'rnatishlari, bemorning davolanish jarayoniga rioya qilishini yaxshilashlari, bemorlarning tibbiy xizmatdan qoniqish darajasini oshirishlari hamda, pirovardida, tilidan yoki madaniy kelib chiqishidan qat'i nazar, barcha bemorlar uchun davolash natijalarini yaxshilashga erishishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Coleman C. Teaching health care professionals about health literacy: a review of the literature. Nurs Outlook. 59(2): 2011. –P 8–70.

[2] DiMatteo M, Hays R., Prince L.M. Relationship of physicians nonverbal communication skill to patient satisfaction, appointment noncompliance and physician workload. Health Psychol. 5(6): 1986. –P 581–94.

[3] Gopinath B., Radhakrishnan K., Sarma P. S., Jayachandran D., Alexander A. A questionnaire survey about doctor–patient communication: Compliance and locus of control among South Indian people with epilepsy. Epilepsy Research, 39, 2000. –P 73–82.

[4] T. A. van Dijk. Communicating Racism: Ethnic Prejudice in Thought and Talk. Newbury Park, CA: Sage. 1987. – P 98-117.

[5] T. A. van Dijk. Discourse semantics and ideology. Discourse and Society, 5, 1995. –P 243–289.

[6] Karimovna Y. S. Social-cultural Characteristics of Uzbek and English Medical Speech. International Journal on Integrated Education.;4(5):294-8.

[7] Karimovna Y. S. (2020). English and Uzbek medical conversation between doctor and patient (Analysis from a linguistic point of view). Journal of Critical Reviews, 7(5), 292-294.

[8] Karimovna Y. S. (2020). COMMUNICATIVE COMPETENCE OF A SPECIALIST. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(4).

[9] Yorova Sayora Karimovna, & Varun Satyanarayana Holalkere. (2023). Demystifying pharmaceutical terminology: Multid isciplinary Journal of Science and Technology, 10–13 p.

Konferensiya maqolasi QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593266

TIL O'RGATISHDA MATNNING DIDAKTIK VA KOMMUNIKATIV AHAMIYATI

Ungarbaeva Ayman Dauletbaevna[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy til o'rgatish metodikasida matnlar bilan ishlashning ahamiyati ilmiy-nazariy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Matnga asoslangan yondashuv til o'rgatish jarayonida grammatik, leksik, fonetik va madaniy ko'nikmalarni kompleks shakllantirish imkonini berishi qayd etiladi. Shuningdek, maqolada matn bilan ishlashning kommunikativ, kognitiv va didaktik funksiyalari yoritilgan hamda o'qitishning samaradorligini oshirishdagi o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Matn asosidagi yondashuv, til o'rgatish metodikasi, kommunikativ kompetensiya, integratsiyalashgan ta'lim, madaniy kompetensiya

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi, Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasi, katta o'qituvchisi*

Аннотация

В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируется значимость работы с текстами в современной методике преподавания языка. Отмечается, что текстоцентрический подход позволяет комплексно формировать грамматические, лексические, фонетические и культурные навыки учащихся в процессе обучения. Также в статье освещаются коммуникативные, когнитивные и дидактические функции работы с текстом и обосновывается её роль в повышении эффективности преподавания.

Ключевые слова: Текстоцентрический подход, методика преподавания языка, коммуникативная компетенция, интегрированное обучение, социокультурная компетенция

Abstract

This article analyzes the importance of working with texts in modern language teaching methodology from a scientific and theoretical perspective. It is noted that a text-based approach enables the integrated development of grammatical, lexical, phonetic, and cultural skills in the learning process. The article also highlights the communicative, cognitive, and didactic functions of working with texts and substantiates its role in increasing the effectiveness of language instruction.

Keywords: Text-based approach, language teaching methodology, communicative competence, integrated learning, sociocultural competence

Zamonaviy til o'rgatish metodikasi bugungi kunda an'anaviy yondashuvlardan tubdan farq qiladi. An'anaviy metodikada til o'rganish, asosan, grammatik qoidalar, tarjima mashqlari va lug'at yodlashga asoslangan bo'lsa, bugungi metodik yondashuvda matnga asoslangan til o'rgatish markaziy o'ringa chiqmoqda.

Bu uslubning asosiy g'oyasi shundaki, til real kontekstda, ya'ni matn orqali samaraliroq o'zlashtiriladi, chunki matn tilning barcha tarkibiy qismlarini – fonetika, leksika, grammatika va stilistikani – o'zida mujassam etadi. Bundan tashqari, matnlar orqali madaniyat, mentalitet, hayotiy tajriba va insonlararo munosabatlarni ham o'rganish mumkin bo'ladi.

Rus tili darslarini o'qitishda matnlar bilan ishlashning ahamiyati juda katta. Bu metod nafaqat til ko'nikmalarini shakllantiradi, balki o'quvchilarning umumiy tafakkurini, madaniy bilimlarini va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Quyida matnlar bilan ishlashning asosiy ahamiyatli jihatlari keltirilgan:

1. Til ko'nikmalarini kompleks rivojlantirish. Matnlar o'qish, eshitish, yozish va gapirish kabi barcha asosiy til ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. So'z boyligini oshiradi, o'quvchilar yangi so'zlar va iboralarni matn orqali o'zlashtiradilar. Shuning bilan birga grammatik bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. Matnlarni ovoz chiqarib o'qish orqali esa to'g'ri talaffuz qilishlariga ko'maklashadi.
2. Madaniy-tarixiy bilimlarini oshiradi. Rus tili matnlari orqali o'quvchilar rus xalqi urf-odatlari, tarixi, madaniyati bilan tanishadilar. Bu tilni chuqurroq anglashga xizmat qiladi.
3. Fikrlashni rivojlantiradi. Matnlar bilan ishlash tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va mulohaza yuritish ko'nikmalarini shakllantiradi.
4. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantiradi.

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Matn asosida suhbatlar, muhokamalar, roliklar tuzish orqali o'quvchilar real holatlarda tilni qo'llashni o'rganadilar.

5. Qiziqish va ishtiyoqni oshiradi. Qiziqarli, mavzuga oid, yoshga mos matnlar o'quvchilarni darsga jalb etadi, ularning ishtirokini faollashtiradi.

6. Yozma nutqni rivojlantiridi. Matnlar asosida referatlar, insho, xulosa yozish mashqlari orqali o'quvchilarning yozma nutqi takomillashadi.

Matnlar bilan ishlash – bu rus tilini o'rgatishda asosiy va samarali metodlardan biridir. U nafaqat lingvistik bilimlarni, balki ijtimoiy-madaniy va kommunikativ kompetensiyalarni ham rivojlantiradi. Shu sababli, rus tili darslarida matnlar bilan ishlashga alohida e'tibor qaratilishi zarur. Quyida biz matnlar bilan ishlash bo'yicha bir qator tavsiyalar ishlab chiqqanmiz, ushbu tavsilardan har bir o'qituvchi dars mavzusiga mos ravshda foydalanishi mumkin:

1-matn. Художественная литература часто раскрывает сложности и противоречия, связанные с дружбой. Дружеские отношения могут стать источником радости и поддержки, однако они также могут принести страдания и разочарования. Проблема заключается в том, что не всегда легко найти и сохранить истинных друзей, а также правильно оценить их ценность и влияние на нашу жизнь. Одним из ярких примеров литературного произведения, раскрывающего проблематику дружбы, является роман Фрэнсиса Скотта Фицджеральда «Великий Гэтсби». В этой книге автор представляет дружбу между Гэтсби и Ником Кэррауэем. На первый взгляд, их отношения кажутся тесными и искренними, но по мере развития сюжета становится понятно, что Гэтсби видит в Нике не только друга, но и возможность достичь своих амбициозных целей. Таким образом, проблемой здесь является искажение истины в дружеских отношениях, когда одна сторона пользуется другой для собственных целей. Автор признает, что дружба – это важный аспект жизни, который приносит радость и поддержку. Однако автор также подчеркивает необходимость быть осмотрительным и бдительным в выборе друзей и в оценке их намерений. Истинные друзья способны поддерживать и вдохновлять, а не использовать друг друга для достижения собственных целей. Я согласен с позицией автора и считаю, что отношения между людьми многогранны, поэтому настоящая дружба является настоящим подарком.

0.1 I. Лексико-грамматические задания

1. Найдите в тексте слова, обозначающие чувства и эмоции. Запишите их и объясните значение.

2. Выпишите 5 слов с антонимами (например: радость – разочарование). Найдите к ним противоположные по смыслу слова.

3. Определите часть речи следующих слов из текста:

- поддержка
- искренний
- вдохновлять
- страдание
- осмотрительный

0.2 II. Понимание прочитанного

1. Озаглавьте каждый абзац текста.

2. Ответьте на вопросы по тексту:

- В чём заключается основная проблема, описанная в тексте?
- Почему отношения Гэтсби и Ника нельзя назвать настоящей дружбой?
- Как автор оценивает истинную дружбу?

3. Найдите в тексте предложения, в которых выражено мнение автора.

0.3 III. Развитие письменной речи

0.4 Напишите мини-сочинение (5–7 предложений) на тему:

"Что для меня значит настоящая дружба?"

2. Представьте, что вы — Ник Кэррауэй. Напишите дневниковую запись от его имени, в которой он размышляет о дружбе с Гэтсби.

0.5 IV. Устная речь и обсуждение

0.6 Обсудите в паре или группе:

- Согласны ли вы с мнением автора?
- Может ли человек быть настоящим другом, если у него есть скрытые цели?

0.7 Подготовьте короткое выступление (2–3 минуты) на тему:

"Как выбрать настоящего друга?"

0.8 V. Творческое задание

1. Нарисуйте "Дерево дружбы" — напишите на ветках качества настоящего друга, а на корнях — что укрепляет дружбу.

2. Составьте диалог между двумя персонажами (Ник и его новый друг), в котором обсуждается значение дружбы и доверия.

2-matn. Дружба – это одно из самых прекрасных и значимых чувств в жизни каждого человека. Она является неотъемлемой частью нашего бытия и придает смысл нашим отношениям. Друзья делят с нами радости и горести, стоят рядом в трудные моменты и всегда готовы помочь. Они служат опорой и источником вдохновения в нашей жизни. Множество произведений русских писателей посвящены исследованию сути дружбы и ее влиянию на жизнь человека.

Одним из самых известных произведений, где дружба играет важную роль, является роман Льва Толстого «Война и мир». В этом эпическом произведении мы наблюдаем различные формы дружбы, от братьев-народников Андрея и Пьера до тесной связи между Николаем и Денисовым. Толстой показывает, что дружба может быть источником поддержки, взаимного понимания и вдохновения. Однако он также указывает на то, что дружба сопровождается испытаниями, особенно во времена социальных потрясений.

Я считаю, что дружба – это одно из самых ценных благ, которые мы можем иметь в жизни.

Она приносит радость, поддержку и дает нам возможность быть собой. В то же время, я понимаю, что дружба требует работы и самоотдачи. Она основана на взаимном уважении, доверии и способности принимать друг друга с недостатками и ошибками.

Topshiriqlar: Тема дружбы в произведениях русской литературы

0.9 I. Лексические и грамматические задания

1. Найдите в тексте и выпишите 5 существительных, 5 прилагательных и 5 глаголов, связанных с темой дружбы.

2. Выпишите предложения с однородными членами (если есть). Подчеркните грамматическую основу.

3. Объясните значение следующих слов и составьте с ними предложения:

- опора
- вдохновение
- самоотдача
- социальные потрясения
-уважение

II. Работа с текстом (понимание прочитанного).

1. Озаглавьте текст. Предложите 2–3 варианта заголовка.

2. Ответьте на вопросы:

Как автор определяет значение дружбы?

Какие примеры дружбы из романа «Война и мир» упомянуты?

Почему Толстой показывает дружбу в условиях испытаний?

3. Найдите в тексте тезис и подтвердите его аргументами из текста.

0.10 III. Развитие письменной речи

0.11 Напишите мини-сочинение (6–8 предложений) на тему:

«Роль дружбы в моей жизни»

2. Напишите письмо другу, в котором поблагодарите его за поддержку и расскажите, как он повлиял на вашу жизнь.

0.12 IV. Устная речь / обсуждение в классе

0.13 Проведите дискуссию в группе:

«Дружба — это чувство или сознательный выбор?»

0.14 Подготовьте устное сообщение (1–2 минуты) на тему:

«Чему нас учит дружба героев Толстого?»

0.15 V. Творческие задания

1. Нарисуйте комикс или мини-сценарий по эпизоду дружбы между Пьером и Андреем или Николаем и Денисовым.

2. Составьте и разыграйте диалог на тему:

«Как сохранить дружбу в трудные времена?»

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, bu kabi topshiriqlar o'quvchilarning rus tilidagi savodxonligini oshirish, fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va nutqni shakllantirishga xizmat qiladi. Topshiriqlar bosqichma-bosqich murakkablashtirilgan va turli ko'nikmalarni qamrab oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Десяева Н.Д., Лебедева Т.А., Ассуирова Л.В. Педагогическая речь: ее качества, стиль, жанры // Культура речи педагога: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2003.

[2] Иванихин В.В. Искусство урока: учеб. пособие для студ. Шадринск: Шадринский госпединститут - Оса: Росстанина - Каме, 1995.

[3] Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: книга для учителя. М.: Просвещение, 1987.

[4] Махмутов М.И. Проблемное обучение: основные вопросы теории. М.: Педагогика, 1975.

[5] Hamroyev G'. Ona tilidan o'quv topshiriqlari tuzish metodikasi. –Toshkent. Donishmand ziyosi. 2021. 156 b.

[6] Husanboeva Q. Adabiy ta'lim jarayonida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishning ilmiy-metodik asoslari: ped. fan. dokt. ... diss. Avtoref. – Toshkent: TDPU, 2006. – 262 b.

[7] Абдурахманов Ф. И. Проблема выделения субъекта в русском языке в свете дистрибутивно-трансформационной грамматики // БГТУ. — 2020. — С. 190-193.

[8] Абдурахманов Ф. И. Некоторые вопросы функционирования русского языка в Узбекистане (социолингвистический аспект) - III Региональная научно-практическая конференция «Экология языка» Краснодарский государственный институт культуры 2021 - С.6-10

Konferensiya maqolasi QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593272

O'QUVCHILARNING TIL KO'NIKMALARINI RIVOJLANISHIDA MATN ISHLASHNING AHAMIYATI

Matekeev Seytjan Tajatdinovich[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktab o'quvchilari dars jarayonida matn bilan ishlashning ahamiyati va uning ko'p qirraliligi yoritilgan. Matn bilan ishlash o'quvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantirish, fikrlarni tartib bilan ifodalash, tanqidiy fikrlash va muloqot madaniyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, matnlar o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida, o'zaro hurmat, do'stlik kabi insoniy qadriyatlarni singdirishda samarali vosita sifatida ko'rib chiqilgan. Maqola o'quv jarayonida matn ustida ishlash bo'yicha aniq topshiriqlar va mashqlar bilan boyitilgan bo'lib, ular o'quvchilarning akademik va ma'naviy rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: matn bilan ishlash, o'quvchilar, ta'lim, til ko'nikmalari, tanqidiy fikrlash, muloqot madaniyati, ma'naviy tarbiya, o'zaro hurmat, do'stlik, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, dars jarayoni

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazi, Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasi mudiri, f.f.n.*

Maktab o'quvchilari dars jarayonida matn bilan ishlashning ahamiyati juda katta va ko'p qirrali. Avvalo, matn bilan ishlash o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Matnni tushunish, uning mazmunini anglash, asosiy fikrlarni ajratib olish orqali o'quvchilar nafaqat tilni, balki dunyoqarashlarini ham kengaytiradilar. Matn orqali o'quvchilar yangi so'zlar va iboralarni o'rganib, lug'at boyligini oshiradilar, bu esa ularning muloqot madaniyatini yaxshilaydi.

Shuningdek, matn bilan ishlash o'quvchilarda fikrlarni tartib bilan ifodalash, tahlil qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantiradi. Bu jarayon ular uchun nafaqat maktabda, balki hayotda ham muhim bo'lgan ko'nikmalarni egallash imkonini beradi. Matnni o'rganish orqali o'quvchilar o'z fikrlarini boshqalar oldida aniq va ravon yetkazishni o'rganadilar, bu esa ularning ishonchini oshiradi.

Bundan tashqari, matn bilan ishlash ijtimoiy va ma'naviy tarbiya vositasi sifatida ham katta ahamiyatga ega. O'quvchilar matn orqali turli qadriyatlar, insoniy fazilatlar va madaniy an'analar bilan tanishib, ulardan saboq olishadi. Bu ularning ma'naviy dunyosini boyitadi, insoniylik va jamiyatga foydali bo'lishga intilishlarini kuchaytiradi.

Umuman olganda, darsda matn bilan ishlash nafaqat tilni o'rganishni samarali qiladi, balki o'quvchilarning aqliy va ma'naviy rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu jarayon ularni mustaqil fikrlashga, yaxshi muloqot qilishga va jamiyatda faol, mas'uliyatli shaxslar bo'lib yetishishiga yordam beradi. Shu sababli, maktabda matn bilan ishlash jarayoni har doim diqqat bilan va samarali tashkil etilishi kerak.

1-matn: "Jamiyatda ma'naviy-axloqiy muhitni sog'lomlashtirish ko'p qirrali jarayon bo'lib, bunda ta'lim-tarbiya tizimida barcha qismlarning alohida o'rni va roli bor. Do'st qalbini munavvar etish, uni buyuk maqsadlarga yo'llash uchun ichki raqobat bo'luvchi g'oya bo'lishi, u odamlarda komil insonlik sifatlarini tarbiyalash vositasiga aylanmog'i lozim. Ertangi jamiyat va kelajak avlod ijtimoiy hamda manaviy qiyofasi bugungi tuzgan rejalarimiz, amalga oshiradigan ishlarimizga monand tarzda namoyon bo'ladi.

Oilada kuchli do'stlik o'rnatish uchun har birimiz mas'uliyatga tayyor bo'lishingiz, do'stingizga g'amxo'rlik qilish orzu qilingan burchga aylanishi kerak. Bu og'irlik ham, bezovta ham qilmaydi. Do'st topish uchun avvalo o'zimiz chin do'st bo'lishimiz lozimligini tushunishimiz muhimdir. Hatto sevgi ham bir tomonlama va javobsiz bo'lishi mumkin. Do'stlik, albatta, o'zaro munosabatni nazarda tutadi.

Do'stlik boshqa millat oilalarida qadriyat sifatida.

Qirg'izistonda do'stlik bu iymon alomati deb bilishadi. U vijdonni maskan tutadi, hech qanday mezonda o'lchanmaydi. Uni moddiy qiymat bilan baholash mumkin emas deb hisoblanadi.

Qozoq xalqi do'stni hayotingiz to'kin-sochinligida

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

ham, mashaqqatli paytida ham, shodlikda ham, qayg'uda ham, kengchiligu torchilikda ham yoningizda turadigan, haqiqiy do'st aybingni ko'rsa, tanholikda nasihat qiladigan inson deb biladi".

1. Yuqoridagi matn asosida matn ustida ishlash uchun topshiriqlar
2. Matn mazmunini tushunish:
3. Matn nima haqida? Asosiy mavzuni qisqacha bayon eting.
4. Jamiyatda ma'naviy-axloqiy muhitni sog'lomlashtirish uchun nima qilish kerakligini matndan toping.
5. Do'stlik haqida matnda qanday fikrlar bor? Uchta asosiy fikrni yozing.
6. So'z boyligini oshirish:
7. Matndagi "do'stlik" bilan bog'liq 5 ta so'z yoki iborani toping.
8. Quyidagi so'zlarning ma'nosini matndan kelib chiqib tushuntiring: "munavvar", "vafodor", "fidokor".
9. Matnni tahlil qilish:
10. Matndagi do'stlik haqida qaysi xalqlarning fikrlari keltirilgan? Ularning fikrlarida qanday o'xshashliklar va farqlar bor?
11. Do'stlik qanday qadriyat sifatida ta'riflangan? Misollar bilan tushuntiring.
12. Ijodiy topshiriqlar:
13. "Do'stlik" mavzusida qisqa inshoni yozing. Unda do'stlikning hayotingizdagi ahamiyatini ifodalang.
14. Matndan olingan maqollardan birini tanlab, uni o'z so'zlaringiz bilan tushuntiring va kundalik hayotingizdan misol keltiring.
15. Do'stlik haqida bir nechta o'z maqollaringiz yoki aforizmlaringizni yarating.
16. Muloqot va muhokama uchun savollar:
17. Siz uchun chin do'st kim? Uning qanday fazilatlari bo'lishi kerak?
18. Do'stlik qachon sinovdan o'tadi? Siz hayotingizda shunday vaziyatga duch keldingizmi?
19. Do'stlikni mustahkamlash uchun nima qilish kerak, deb o'ylaysiz?
20. Til va uslub:
21. Matndagi qaysi gaplar o'xshash ma'noli gaplar bilan almashtirilishi mumkin? Buning uchun bir nechta misollar keltiring.
22. Matnda ishlatilgan maqollar va aforizmlar qaysi uslub vositalariga misol bo'la oladi?

2-matn: "O'zaro hurmatning asosiy elementi – har bir insonning shaxsiy qadr-qimmatini tan olish va hurmat qilishdir. Bu, boshqalarning insoniyligiga, huquqlariga va erkinliklariga nisbatan hurmat bilan yondashishni anglatadi. O'zaro hurmat boshqalarning fikr va qarashlarini, ularning dunyoqarashlarini hurmat qilishni talab qiladi. Bu insonlarning bir-biriga nisbatan toqatli va bag'rikeng bo'lishini ta'minlaydi, hatto ular turli fikr va qarashlarga ega bo'lsalar ham. O'zaro hurmat tenglik va adolatni ta'minlaydi. Bu, har bir insonning teng huquqli ekanligini tan olish va ularga nisbatan adolatli bo'lishni anglatadi. O'zaro hurmatning muhim qismi – bu muloqot va tinglash madaniyatidir. Hurmatga asoslangan munosabatlar har doim o'zaro tinglash va fikr almashish orqali o'rnatiladi. Oilaviy kontekstda o'zaro hurmat oila a'zolarining bir-birini qadrlashi, fikr va his-tuyg'ulariga e'tibor bilan yondashishi va oilada tinchlik va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zaro hurmat jamiyatda barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. Hurmatga asoslangan munosabatlar ijtimoiy nizolarning oldini olib, tinchlikni saqlashga yordam beradi. O'zaro hurmat sog'lom va samarali munosabatlarning asosi bo'lib, oilada, do'stlikda, ishda va jamiyatda o'zaro ishonchni mustahkamlaydi. O'zaro hurmat nizolar va kelishmovchiliklarni tinch yo'l bilan hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Bu fazilat orqali insonlar bir-birini tinglash va tushunishga, kelishmovchiliklarni adolatli hal qilishga intiladi. O'zaro hurmat jamiyatda hamkorlikni oshiradi va birgalikda rivojlanishni ta'minlaydi. Bu fazilat orqali insonlar bir-biriga yordam beradi, jamoaviy ishlarni muvaffaqiyatli amalga oshiradi va umumiy maqsadlarga erishadi. O'zaro hurmat oila uchun muhim, chunki bu qadriyat oiladagi munosabatlarni mustahkamlaydi, har bir a'zoning o'zini qadrlangan va hurmat qilingan his qilishiga imkon beradi. O'zaro hurmat oilada sog'lom muhit yaratadi, nizolarni oldini oladi va farzandlarning jamiyatda o'zini to'g'ri tutishiga ko'maklashadi. Bu qadriyat oilaviy birlikni kuchaytirib, farzandlarga hurmatli va e'tiborli bo'lish ko'nikmasini singdiradi".

0.1 II. Matn ustida ishlash uchun topshiriqlar

1. Matn mazmunini tushunish:
2. Matnda "o'zaro hurmat" nima deb ta'riflangan? O'z so'zlaringiz bilan tushuntiring.
3. O'zaro hurmat qanday qadriyatlarni o'z ichiga oladi?
4. Oiladagi o'zaro hurmatning ahamiyati haqida matndan uchta asosiy fikr yozing.
5. So'z va iboralar ma'nosini aniqlash:
6. Matndan "toqatli", "bag'rikeng", "barqarorlik" so'zlarini toping va ularning ma'nosini izohlang.
7. "Muloqot va tinglash madaniyati" deganda nimani tushunasiz? Misol keltiring.
8. Matnni tahlil qilish:
9. O'zaro hurmat jamiyatda qanday rol o'ynaydi? Matndan olingan misollar bilan tushuntiring.
10. Nizolar va kelishmovchiliklarni hal qilishda o'zaro hurmat qanday yordam beradi?
11. O'zaro hurmat va ishonch o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntiring.
12. Ijodiy vazifalar:
13. "O'zaro hurmat" mavzusida qisqa inshoni yozing. Unda o'z tajribangiz yoki kuzatganlaringizni bayon qiling.
14. O'zaro hurmatni mustahkamlash uchun oilada qanday qoidalar bo'lishi kerakligini yozing.
15. Do'stlik va o'zaro hurmat orasidagi munosabat haqida fikr yuriting.
16. Muhokama savollari:
17. Siz uchun o'zaro hurmat nimani anglatadi?
18. O'zaro hurmat bo'lmagan jamiyatda qanday muammolar paydo bo'lishi mumkin?
19. O'zaro hurmatni qanday qilib har kungi hayotda namoyon etish mumkin?

20. Til va uslub:
21. Matndagi murakkab gaplarni oddiyroq qilib qayta yozing.
22. Matnda ishlatilgan "o'zaro hurmat" so'zining sinonimlarini toping yoki o'zingiz yaratib ko'ring.

Xulosa o'rnida aytish joizki, bunday matnlar nafaqat so'z boyligini oshirishga xizmat qiladi, balki o'quvchilarning ma'naviy va axloqiy tarbiyasida ham muhim o'rin tutadi. Ular o'zaro hurmat, sabr-toqat, vijdonlilik kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi. Shu orqali o'quvchilar jamiyatda to'g'ri munosabatlarni o'rnatish, boshqalarni tushunish va qadrlash ko'nikmalarini egallaydilar. Matnlarda berilgan qadriyatlar ularning kundalik hayotidagi xulq-atvoriga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, oilada va jamiyatda tinchlik, barqarorlik va hamjihatlikni mustahkamlaydi. Shunday qilib, bunday matnlar maktabda ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, o'quvchilarning nafaqat bilim, balki kamolotga yo'l ochuvchi asosiy tarbiyaviy qadriyatlarni ham egallashiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] G'ulomov A., Ne'matov N. Ona tilidan ta'lim mazmuni. Toshkent: «O'qituvchi», 1995 y.

[2] Ziyodova T. Matn yaratish texnologiyasi. Toshkent: «Fan», 2007 yil.

[3] Hamroyev G'. Ona tilidan o'quv topshiriqlari tuzish metodikasi. –Toshkent: Donishmand ziyosi, 2021. 154 b.

[4] Mengliev B., Toshmirzaeva Sh., Majidova S., Atoeva S. 11-sinf "Ona tili"darsligi 2-qism. – T.: Cho'lpon. 2020. 186 b.

[5] O'TDA IV yig'ini tezislari «Ta'lim jarayonida matn ustida ishlashning asosiy omillari». Toshkent, 1997 yil.

Conference paper QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Nukus, 16 October 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593274

DEVELOPING PRIMARY LEARNERS' ENGLISH SPEAKING SKILLS THROUGH THE SABAQ-5 MULTIMEDIA METHODOLOGY

Nauruzbaeva Arzayim Baxtiyarovna[a]

Abstract

This conference thesis presents the SABAQ-5 multimedia methodology designed to improve English speaking skills of primary school learners. The approach combines multimodal input, guided oral practice, differentiated scaffolding, interactive communication, and gradual transition to independent speech. The methodology is intended for Grade 4 learners and can be adapted to different speaking topics in the primary English curriculum. Particular attention is given to the pedagogical use of short videos, images, audio materials, digital presentations, and interactive tasks. The paper argues that multimedia becomes effective when it is integrated into a clear instructional sequence and directly connected with communicative outcomes.

Keywords: primary education, English speaking, multimedia, SABAQ-5, scaffolding, communicative competence, EFL

a *2nd year doctoral researcher, Nukus State Pedagogical Institute, Uzbekistan*

Annotatsiya

Ushbu konferensiya tezisida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ingliz tilida gapirish ko'nikmalarini rivojlantirishga mo'ljallangan SABAQ-5 multimedia metodikasi taqdim etiladi. Mazkur yondashuv multimodal axborot taqdimoti, boshqariladigan og'zaki nutq amaliyoti, differensial pedagogik qo'llab-quvvatlash, interaktiv muloqot hamda mustaqil nutqqa bosqichma-bosqich o'tishni o'zida mujassamlashtiradi. Metodika 4-sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan bo'lib, boshlang'ich ta'lim ingliz tili dasturidagi turli og'zaki nutq mavzulariga moslashtirilishi mumkin. Qisqa videolar, tasvirlar, audio materiallar, raqamli taqdimotlar va interaktiv topshiriqlardan pedagogik maqsadda foydalanishga alohida e'tibor qaratiladi. Tezisda multimedia vositalari aniq tuzilgan o'qitish ketma-ketligiga integratsiya qilinganda va bevosita kommunikativ natijalar bilan bog'langanda samarali bo'lishi ta'kidlanadi.

Аннотация

В данной конференционной тезисной работе представлена мультимедийная методика SABAQ-5, разработанная для развития навыков устной речи на английском языке у учащихся начальных классов. Подход сочетает мультимодальную подачу материала, управляемую устную практику, дифференцированную педагогическую поддержку, интерактивное общение и постепенный переход к самостоятельной речи. Методика предназначена для учащихся 4-го класса и может быть адаптирована к различным темам устной речи в рамках программы английского языка для начальной школы. Особое внимание уделяется педагогическому использованию коротких видеороликов, изображений, аудиоматериалов, цифровых презентаций и интерактивных заданий. В работе утверждается, что мультимедийные средства становятся эффективными тогда, когда они интегрированы в четко структурированную последовательность обучения и непосредственно связаны с коммуникативными результатами.

1 INTRODUCTION

The development of oral communication is one of the most important goals of foreign language teaching in primary school. At this age, learners are usually motivated by visual, auditory, and interactive materials, while long verbal explanations may reduce attention and speaking activity. Therefore, multimedia technologies can create more favorable conditions for language exposure, repetition, participation, and contextualized communication.

However, the presence of technology in a lesson does not automatically improve speaking. A video, animation, or presentation is pedagogically valuable only when it prepares learners for meaningful oral production. For this reason, the SABAQ-5 methodology was developed as a structured framework in which multimedia input is followed by guided practice, interaction, differentiated support, and independent speaking.

 © 2026 The Author(s) • CC BY 4.0

Stage	Main focus	Typical multimedia support
1. Stimulate	Activate interest and prior knowledge	Image, short video, animation
2. Acquire	Provide language input and model expressions	Audio, model dialogue, digital flashcards
3. Build	Practice vocabulary and sentence patterns	Interactive slides, matching, sentence frames
4. Apply	Use language in pair or group communication	Role-play cards, maps, visual prompts
5. Quality check	Reflect, assess, and produce more independent speech	Self-assessment prompts, recording, rubric

1.1 The SABAQ-5 Methodology

SABAQ-5 is organized as a five-stage teaching sequence. Each stage performs a specific pedagogical function and gradually moves pupils from supported perception to independent oral communication.

A central feature of the methodology is differentiated A/B/C scaffolding. Level A provides intensive support through pictures, sentence starters, key vocabulary, and model expressions. Level B provides partial support and allows pupils to construct more of the response independently. Level C requires learners to perform the same or a closely related communicative task with minimal support. This organization enables pupils with different levels of readiness to participate in the same lesson while progressing toward autonomy.

For example, in an "Around Town" speaking lesson, learners may first watch a short visual presentation of places in a town, listen to model questions such as "Where is the library?" and "How can I get to the park?", and then practice the expressions with visual prompts. At the application stage, pupils work in pairs using a simple town map. One learner asks for a place and the other gives directions. Stronger pupils can extend the dialogue by adding follow-up questions, while learners who need support use sentence frames and labelled images.

1.2 Pedagogical Value

The SABAQ-5 approach is based on the principle that multimedia should support communication rather than replace it. Multimodal input can make meaning more understandable, especially for young learners who are still developing vocabulary and grammatical resources. Visual context reduces the need for translation and helps learners connect new expressions with concrete situations.

The methodology also increases the amount of speaking time available to pupils. Instead of limiting oral practice to teacher-led questions, pair and small-group tasks allow several learners to speak simultaneously. Repeated interaction can support fluency, vocabulary retrieval, pronunciation, and willingness to communicate.

Assessment within the approach can include six criteria: fluency, pronunciation, vocabulary use, grammatical accuracy, interaction, and task achievement. Such a multidimensional rubric is more appropriate for primary speaking than assessment based only on grammar, because effective communication also depends on the ability to respond, sustain interaction, and complete a communicative purpose.

2 CONCLUSION

The SABAQ-5 multimedia methodology offers a practical framework for developing English speaking skills in primary education. Its main strength is the integration of multimedia input, scaffolding, guided practice, interaction, and independent oral production within one coherent sequence. The approach can be adapted to different Grade 4 speaking topics and to classrooms with mixed levels of language readiness. The key principle is that technology should not be used only for presentation; it should prepare pupils for purposeful communication. Further classroom-based research can examine the effectiveness of the framework across different schools, learner groups, and speaking themes.

REFERENCES

[1] Goh, C. C. M., & Burns, A. (2012). Teaching Speaking: A Holistic Approach. Cambridge University Press.

[2] Mayer, R. E. (2021). Multimedia Learning (3rd ed.). Cambridge University Press.

[3] Nation, I. S. P., & Newton, J. (2009). Teaching ESL/EFL Listening and Speaking. Routledge.

[4] Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

[5] Hughes, R., & Reed, B. S. (2017). Teaching and Researching Speaking (3rd ed.). Routledge.

[6] Абдурахманов Ф. И. Семантические особенности приставок глаголов движения в русском и узбекском языках // Conferences. II Международная научно-практическая конференция «Русский язык: традиции и инновации» — 2025. — Vol. 1, No. 9. — P. 12–16.

[7] Абдурахманов Ф. И. Семантическая избирательность приставок в свете дистрибутивно-трансформационной грамматики // Conferences. II Международная научно-практическая конференция «Русский язык: традиции и инновации…» — 2025. — Vol. 1, No. 9. — P. 17–21.

Статья конференции QRPMM

2-SEKCIYA. TIL HÁM ÁDEBIYAT PÁNLERIN OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY QATNASLARI HÁM INNOVACIYALIQ METODLARI

Нукус, 16 октября 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593276

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТВОРЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

А.Д. Унгарбаева[a]

Аннотация

Статья посвящена проблеме эффективности творческих заданий на уроках русского языка с использованием цифровых технологий. Уточняются понятия «творческое задание» и «цифровые образовательные технологии», определяются педагогические условия результативности такой работы. Приводятся примеры цифровых творческих заданий, критерии их эффективности и возможные риски. Делается вывод: системное и методически обоснованное применение цифровых творческих заданий повышает мотивацию учащихся, качество знаний по русскому языку и уровень речевой активности.

Ключевые слова: творческие задания, русский язык, цифровые технологии, мотивация, речевое развитие, ИКТ-компетентность, познавательная активность, методика преподавания

a *Старший преподаватель кафедры «Методика преподавания языков» Центра педагогического мастерства Республики Каракалпакстан*

1 ВВЕДЕНИЕ

Современный урок русского языка трудно представить без цифровых ресурсов. Образовательные стандарты ориентируют учителя на формирование предметных, метапредметных и личностных результатов. Поэтому особое значение приобретают задания, требующие не воспроизведения правила, а самостоятельного поиска, интерпретации и творческого переосмысления языкового материала.

Творческие задания традиционно развивают речь, воображение и познавательный интерес. В цифровой среде их потенциал расширяется: ученик может создавать комиксы, буктрейлеры, подкасты, интерактивные плакаты, облака слов, онлайн-газеты. Такие формы соединяют языковое содержание с современными способами представления информации.

Проблема исследования – противоречие между широкими возможностями цифровых творческих заданий и недостаточной разработанностью методики их системного применения. Цель статьи – определить эффективность творческих заданий, выполняемых с использованием цифровых технологий, и выявить условия их положительного влияния на результаты обучения.

1.1 Теоретические основания

В педагогике творчество рассматривается как деятельность, порождающая новое, оригинальное, субъективно значимое для личности. Л.С.Выготский подчёркивал связь воображения, творчества и речи: чем богаче речевая среда, тем активнее развивается творческое мышление [1]. А.А.Леонтьев указывал на коммуникативную природу обучения языку: речь формируется в деятельности, в условиях реального или моделируемого общения [2].

Под творческим заданием на уроке русского языка понимается задание, предполагающее создание учащимся собственного речевого, визуального, аудиального или мультимедийного продукта на основе изучаемого языкового материала. В отличие от репродуктивных упражнений, оно допускает вариативность, личный выбор и презентацию результата.

Цифровые технологии выступают инструментом: интерактивные доски, онлайн-доски, сервисы для создания презентаций, комиксов, подкастов, видео, интеллект-карт. Их ценность – в сочетании текста, звука, изображения и движения, быстрой обратной связи, групповой работе и сохранении результатов для рефлексии [3; 4].

 © 2026 Авторы • CC BY 4.0

1.2 Методические возможности и организация работы

Эффективность цифровых творческих заданий определяется несколькими факторами. Во-первых, они повышают учебную мотивацию: создание видеоролика, подкаста или онлайн-плаката воспринимается школьниками как интересная и осмысленная деятельность. Во-вторых, развивают речевую деятельность в единстве видов: ученик читает, пишет, говорит, слушает, редактирует, представляет классу. В-третьих, формируют метапредметные умения: планирование, поиск информации, работа в команде, самоконтроль. В-четвёртых, учитывают индивидуальные особенности: один проявляет себя как автор текста, другой – как диктор, третий – как художник или монтажёр.

Работа над цифровым творческим заданием включает три этапа.

Первый – мотивационно-целевой: учитель формулирует проблему, показывает примеры, объясняет критерии.

Второй – операционно-деятельностный: учащиеся распределяют роли, собирают материал, создают черновик, редактируют, оформляют продукт.

Третий – рефлексивно-оценочный: презентация, обсуждение, самооценка и взаимооценка.

Критерии эффективности: рост мотивации, повышение качества знаний, развитие связной речи, познавательной активности, коммуникативных и регулятивных умений, положительное отношение к такой форме работы.

Примеры цифровых творческих заданий. В 5–6 классах эффективно задание «Облако слов» по теме «Лексика». Учащиеся подбирают синонимы, антонимы, устаревшие слова, оформляют облако в Canva или WordArt и защищают его. При изучении фразеологизмов школьники создают комикс: выбирают оборот, придумывают короткую историю, рисуют персонажей в цифровом редакторе, сопровождают реплики пояснениями. Абстрактное значение становится наглядным.

В 7-8 классах можно предложить буктрейлер по прочитанному произведению. Ученики отбирают ключевые эпизоды, пишут сценарий, подбирают музыку и иллюстрации, записывают закадровый текст. Работа требует творчества и выразительного чтения. Для закрепления орфоэпических норм подходит подкаст «Говорим правильно»: короткие выпуски о трудных случаях ударения. В 9 классе при изучении сложноподчинённых предложений создаётся интерактивный плакат со схемами, примерами и мини-тестом. В старших классах уместны лонгриды и виртуальные экскурсии, посвящённые писателям, истории слов, культуре речи.

1.3 Результаты и условия эффективности

Наблюдения показывают положительную динамику: учащиеся активнее включаются в урок, чаще задают вопросы, охотнее выступают с презентациями. Повышается качество письменных работ: внимание к композиции, точности слова, логике высказывания. Возрастает сотрудничество: в группах распределяются роли, появляется взаимопомощь.

Однако есть риски: увлечение внешней формой снижает внимание к языковой грамотности; технические сложности отнимают время; не все учащиеся имеют равный доступ к устройствам и интернету. Поэтому учитель должен предусмотреть альтернативные варианты, ограничить техническую работу и обязательно оценивать языковую сторону продукта.

Эффективность достигается при условиях: системность, а не разовое использование; соответствие возрасту и теме; прозрачные критерии оценивания; сочетание индивидуальной и групповой работы; обязательная речевая рефлексия; разумный баланс цифровых и традиционных форм.

2 ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Творческие задания на уроках русского языка с использованием цифровых технологий являются эффективным средством обучения. Они повышают мотивацию, развивают речь, мышление, коммуникативные умения и ИКТ-компетентность. Однако эффективность зависит не от самого факта применения цифрового инструмента, а от методически грамотной организации: постановки учебной задачи, отбора языкового материала, критериев оценивания и рефлексии. Дальнейшее исследование может быть связано с разработкой диагностических материалов и сравнением эффективности разных цифровых сервисов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1] Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. - Санкт-Петербург: Союз, 1997. -96 с.

[2] Леонтьев А.А. Психология общения. -Москва: Смысл, 1999. -365 с.

[3] Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. -Москва: Академия, 2005. -272 с.

[4] Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования. -Москва: ИИО РАО, 2010. -356 с.

[5] Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. - Москва: Народное образование, 1998. -256 с.

[6] Федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования. - Москва: Просвещение, 2021. -45 с.

[7] Примерная рабочая программа основного общего образования. Русский язык. -Москва: Просвещение, 2022. -120 с.

Konferensiya maqolasi QRPMM

3-SEKCIYA. BASLAWISH BILIMLENDIRIWDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593278

TA’LIM JARAYONIDA O‘QUVCHILARDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA “OLTI FIKRLASH QALPOG‘I” INTERFAOL METODINING PEDAGOGIK-METODIK OMILLARI

Ibragimova Nilufar Yuldashovna[a] | **Ibragimova Mashhura Mansurbekovna**[b]

Annotatsiya

Mazkur maqolada ta’lim jarayonida o‘quvchilarda XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirishda “Olti fikrlash qalpog‘i” interfaol metodining pedagogik-metodik omillari tahlil qilingan. Tadqiqotning maqsadi ushbu metodning o‘quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlash, muammoli vaziyatlarni turli nuqtayi nazardan tahlil qilish, mustaqil xulosa chiqarish hamda hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlarini yoritib berishdan iborat. Metodni ta’lim jarayonida qo‘llashning metodik jihatlari, fikrlashning turli yo‘nalishlarini o‘zaro uyg‘unlashtirish hamda o‘quvchilarni faol fikrlashga yo‘naltirish masalalari ko‘rib chiqilgan. “Olti fikrlash qalpog‘i” metodidan maqsadli foydalanish o‘quvchilarning axborot bilan ishlash, muammolarga turli nuqtayi nazardan yondashish, asoslangan qarorlar qabul qilish va o‘z fikrini ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkinligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: XXI asr ko‘nikmalari, “Olti fikrlash qalpog‘i” metodi, Edvard de Bono, interfaol ta’lim, tanqidiy fikrlash, kreativ fikrlash, muammoli ta’lim, hamkorlikda ishlash, pedagogik-metodik yondashuv

a *Qoraqalpog‘iston Respublikasi PMM, sots.f.n., d.*

b *Qoraqalpoq davlat universiteti Xorijiy tillar fakulteti 2 kurs talabasi, Nukus, O‘zbekiston*

Аннотация

В данной статье анализируются педагогические и методические факторы применения интерактивного метода «Шесть шляп мышления» для развития навыков XXI века у учащихся в образовательном процессе. Цель исследования заключается в раскрытии педагогических возможностей данного метода в развитии у учащихся навыков критического и креативного мышления, анализа проблемных ситуаций с различных точек зрения, самостоятельного формулирования выводов и сотрудничества. Рассматриваются методические аспекты применения метода в образовательном процессе, вопросы согласования различных направлений мышления и формирования у учащихся активного мышления. Обосновано, что целенаправленное использование метода «Шесть шляп мышления» может способствовать развитию у учащихся навыков работы с информацией, рассмотрения проблем с различных точек зрения, принятия обоснованных решений и выражения собственного мнения.

Ключевые слова: навыки XXI века, метод «Шесть шляп мышления», Эдвард де Боно, интерактивное обучение, критическое мышление, креативное мышление, проблемное обучение, сотрудничество, педагогико-методический подход

Abstract

This article analyzes the pedagogical and methodological factors involved in applying the interactive “Six Thinking Hats” method to develop 21st-century skills among students in the educational process. The aim of the study is to explore the pedagogical potential of this method in developing students’ critical and creative thinking, analyzing problem situations from different perspectives, drawing independent conclusions, and working collaboratively. The article examines the methodological aspects of applying the method in the educational process, the integration of different modes of thinking, and approaches to encouraging active thinking among students. It is substantiated that the purposeful use of the “Six Thinking Hats” method can contribute to developing students’ information-handling skills, approaching problems from different perspectives, making well-founded decisions, and expressing their own opinions.

Keywords: 21st-century skills, Six Thinking Hats method, Edward de Bono, interactive learning, critical thinking, creative thinking, problem-based learning, collaboration, pedagogical and methodological approach

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

0.1 KIRISH (INTRODUCTION)

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarga bilim berish bilan bir qatorda, ularda mustaqil fikrlash, axborotni tahlil qilish, muammoli vaziyatlarga yechim topish, ijodiy yondashish va jamoada samarali ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. XXI asrda insondan nafaqat mavjud bilimlarni o'zlashtirish, balki ularni turli vaziyatlarda qo'llash, muqobil yechimlarni ishlab chiqish, o'z fikrini dalillar bilan asoslash va boshqalarning nuqtayi nazarini tushunish ham talab etiladi. Shu jihatdan, ta'lim jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydigan interfaol metodlardan foydalanish dolzarb pedagogik vazifalardan biridir.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'lim sohasidagi munosabatlarning huquqiy asoslari belgilangan [1]. Zamonaviy ta'limning rivojlanishi o'quvchilarning intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, mustaqil ta'lim faoliyatini qo'llab-quvvatlash va ularni hayotiy vaziyatlarda asoslangan qarorlar qabul qilishga tayyorlashga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlardan foydalanishni taqozo etadi.

XXI asr ko'nikmalari tushunchasi tanqidiy fikrlash, kreativ fikrlash, muloqot, hamkorlik, muammolarni hal qilish, axborot bilan ishlash va o'z faoliyatini boshqarish kabi o'zaro bog'liq qobiliyatlarni qamrab oladi. Ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun o'quvchilarni tayyor ma'lumotlarni qabul qilish bilan cheklamasdan, ularni savol berish, dalillarni taqqoslash, turli fikrlarni tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltirish zarur.

Edvard de Bono tomonidan ishlab chiqilgan "Olti fikrlash qalpog'i" metodi muammoni turli fikrlash yo'nalishlari asosida izchil tahlil qilish imkonini beradigan interfaol metodlardan biridir. Metodda oq qalpoq axborot va faktlarga, qizil qalpoq his-tuyg'u va sezgilarga, sariq qalpoq ijobiy jihatlar va imkoniyatlarga, qora qalpoq xavf va cheklovlarga, yashil qalpoq ijodiy g'oyalar va muqobil yechimlarga, moviy qalpoq esa fikrlash jarayonini boshqarish va umumlashtirishga yo'naltiriladi [2].

Mazkur metodning pedagogik ahamiyati shundaki, u o'quvchilarga bir muammoni faqat bitta nuqtayi nazardan emas, balki bir-biridan farq qiluvchi fikrlash yo'nalishlari asosida ko'rib chiqish imkonini beradi. Natijada o'quvchilar o'z qarashlarini asoslash, boshqalarning fikrlarini tinglash, muammoning ijobiy va salbiy jihatlarini aniqlash hamda muqobil yechimlarni taklif qilish jarayonida faol ishtirok etishlari mumkin.

Biroq metodning ta'limiy imkoniyatlaridan foydalanish uning nomi yoki oltita qalpoqni tanishtirish bilangina cheklanmaydi. Bunda o'qituvchi tomonidan muammoli vaziyatning to'g'ri tanlanishi, topshiriqlarning o'quvchilar yoshiga va tayyorgarlik darajasiga moslashtirilishi, fikr bildirish uchun qulay muhit yaratilishi, guruhlar faoliyatining tashkil etilishi va natijalarning tegishli mezonlar asosida baholanishi muhimdir. Shu sababli metodni qo'llashning pedagogik-metodik omillarini tizimli ravishda ko'rib chiqish zarur.

0.2 TADQIQOT METODOLOGIYASI (METHODS)

Tadqiqot nazariy-tahliliy yo'nalishda tashkil etilib, XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish, interfaol ta'lim metodlari va "Olti fikrlash qalpog'i" metodining pedagogik imkoniyatlarini o'rganishga yo'naltirildi. Tadqiqotning metodologik asosini ta'lim jarayoniga faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini qo'llab-quvvatlash hamda ta'limiy maqsadlar, topshiriqlar va baholash mezonlarining o'zaro muvofiqligi tamoyillari tashkil etadi.

Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi:

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish. XXI asr ko'nikmalari, interfaol ta'lim, tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirish hamda "Olti fikrlash qalpog'i" metodiga oid ilmiy manbalarning mazmuni o'rganildi. Ushbu tahlil metodning nazariy asoslarini va uni ta'lim jarayonida qo'llash bilan bog'liq pedagogik jihatlarni yoritishga xizmat qildi.

Qiyosiy tahlil. O'quv materialini an'anaviy tarzda bayon etish va "Olti fikrlash qalpog'i" metodiga asoslangan muammoli muhokamani tashkil etish xususiyatlari qiyosiy ko'rib chiqildi. Bunda o'quvchilarning fikr bildirish, muqobil qarashlarni tahlil qilish va xulosa chiqarish jarayonidagi ishtirokiga e'tibor qaratildi.

Tizimlashtirish va umumlashtirish. Metodning oltita fikrlash yo'nalishi XXI asr ko'nikmalari bilan bog'landi. Har bir qalpoqning vazifasi, u bilan bog'liq o'quvchi faoliyati va kutiladigan ta'limiy natijalar o'zaro aloqador jihatlar asosida tartibga solindi.

Pedagogik modellashtirish. Metodni ta'lim jarayonida qo'llash bosqichlari, o'qituvchi va o'quvchilarning vazifalari, topshiriqlarni tashkil etish tartibi hamda baholash mezonlari o'zaro bog'liq tizim sifatida ishlab chiqildi.

0.3 NATIJALAR (RESULTS)

Nazariy tahlil va pedagogik modellashtirish asosida "Olti fikrlash qalpog'i" metodini o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirib qo'llash modeli taklif etildi. Modelda har bir qalpoq muammoni tahlil qilishning alohida yo'nalishi, o'quvchi bajaradigan vazifa va rivojlantirilishi ko'zda tutilgan ko'nikmalar bilan bog'landi.

Oq qalpoq - axborot va faktlarni tahlil qilish.

Ushbu bosqichda o'quvchilar muammoga oid ma'lumotlarni aniqlaydilar, mavjud dalillarni guruhlaydilar va ma'lum bo'lgan faktlar bilan taxminlarni farqlaydilar. O'qituvchi o'quvchilarga "Biz nimani bilamiz?", "Qanday ma'lumotlar yetishmayapti?" va "Qaysi fikrlar dalillar bilan tasdiqlangan?" kabi savollarni taklif etishi mumkin.

Qizil qalpoq - his-tuyg'u va munosabatlarni ifodalash.

Bu bosqichda o'quvchilar muammoli vaziyatga nisbatan o'z munosabatlari, taassurotlari va his-tuyg'ularini ifodalaydilar. Bunda har bir ishtirokchining fikri hurmat bilan tinglanishi, o'quvchilar o'z munosabatlarini bildirishda erkin bo'lishlari va turli qarashlar tabiiy holat sifatida qabul qilinishi muhim.

Sariq qalpoq — ijobiy jihatlar va imkoniyatlarni aniqlash.

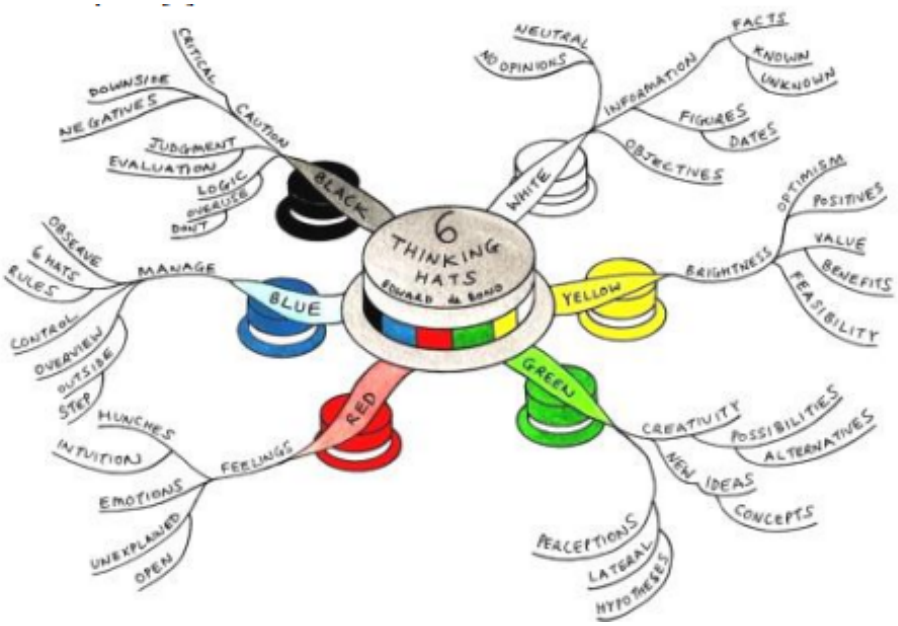

Ushbu bosqichda o'quvchilar taklif etilayotgan yechimning afzalliklari, foydali tomonlari va yuzaga keltirishi mumkin bo'lgan ijobiy natijalarini tahlil qiladilar. Ular "Bu taklifning qanday foydasi bor?", "U qanday imkoniyatlar yaratadi?" va "Kimlar uchun foydali bo'lishi mumkin?" kabi savollarga javob izlaydilar.

Qora qalpoq - xavf va cheklovlarni aniqlash.

Bu bosqichda o'quvchilar taklif etilgan yechimlarning mumkin bo'lgan salbiy jihatlari, qiyinchiliklari va cheklovlarini aniqlaydilar. Ular "Qanday muammolar yuzaga kelishi mumkin?", "Taklifning zaif tomonlari nimalardan iborat?" va "Qaysi xavflarni oldindan hisobga olish kerak?" kabi savollar asosida fikr yuritadilar.

Yashil qalpoq - ijodiy g'oyalar va muqobil yechimlarni ishlab chiqish.

Ushbu bosqichda o'quvchilar muammoni hal etishning yangi usullarini taklif qiladilar, mavjud yechimlarni takomillashtiradilar va muqobil variantlarni ishlab chiqadilar. O'qituvchi o'quvchilarni odatiy yondashuvlardan tashqarida fikrlashga undaydigan savollar va ijodiy topshiriqlardan foydalanishi mumkin.

Moviy qalpoq — fikrlash jarayonini boshqarish va natijalarni umumlashtirish.

Moviy qalpoq muhokamaning maqsadini belgilash, fikrlash bosqichlarini izchil tashkil etish, guruhlarning xulosalarini umumlashtirish va yakuniy qarorni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu bosqichda o'quvchilar muhokama davomida aniqlangan faktlar, ijobiy va salbiy jihatlar, his-tuyg'ular hamda ijodiy takliflarni o'zaro bog'laydilar.

O'quvchilar "Qanday xulosaga keldik?", "Qaysi yechim ko'proq asoslangan?" va "Qabul qilingan qarorni qanday dalillar bilan izohlash mumkin?" kabi savollarga javob beradilar. Natijada o'z faoliyatini tahlil qilish, fikrlarni tartibga solish, qaror qabul qilish va xulosalarni mantiqiy ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun sharoit yaratiladi.

Metodning ta'limiy imkoniyatlarini baholash uchun quyidagi mezonlar taklif etiladi:

1. Axborot bilan ishlash: ma'lumotlarni aniqlash, tartibga solish va dalillarni farqlash.
2. Tanqidiy fikrlash: fikrlarni tahlil qilish, dalillarni baholash va muammolarning cheklovlarini aniqlash.
3. Kreativ fikrlash: yangi g'oyalar ishlab chiqish va muqobil yechimlar taklif qilish.
4. Muloqot: o'z fikrini aniq ifodalash va boshqalarning qarashlarini tinglash.
5. Hamkorlik: guruhdagi vazifalarni bajarish, fikr almashish va umumiy qaror ishlab chiqish.
6. Qaror qabul qilish: mavjud dalillarni taqqoslash, yechimlarni baholash va asoslangan xulosa chiqarish.
7. Refleksiya: o'z fikrlash jarayonini tahlil qilish va o'z faoliyatini takomillashtirish yo'llarini belgilash.

Ushbu mezonlar o'quvchilarning faoliyatini kuzatish, topshiriqlar natijalarini tahlil qilish va kelgusida tajriba-sinov ishlarini tashkil etishda foydalanish mumkin bo'lgan metodik asosni shakllantiradi. Biroq mezonlarning taklif etilishi o'z-o'zidan ko'nikmalar rivojlanganini isbotlamaydi; buni aniqlash uchun alohida empirik baholash zarur.

0.4 NATIJALAR MUHOKAMASI (DISCUSSION)

"Olti fikrlash qalpog'i" metodi o'quvchilarning fikrlash faoliyatini tashkil etish va XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik vosita sifatida ko'rib chiqadi. Uning asosiy xususiyati muammoni turli fikrlash yo'nalishlari orqali izchil tahlil qilish, o'quvchilarni muhokamaga jalb etish va mustaqil xulosalar ishlab chiqishga undashdan iborat.

Metodning pedagogik imkoniyatlari, avvalo, fikrlash jarayonining tartibli tashkil etilishi bilan bog'liq. O'quvchilar bir vaqtning o'zida barcha jihatlarni muhokama qilish o'rniga, dastlab faktlarni aniqlaydilar, so'ngra munosabat va hissiyotlarni ifodalaydilar, ijobiy hamda salbiy jihatlarni baholaydilar, yangi yechimlar taklif qiladilar va yakuniy xulosalarni umumlashtiradilar. Bunday ketma-ketlik muhokamaning izchilligini ta'minlashga yordam berishi mumkin.

Metoddan foydalanishda o'qituvchining pedagogik

mahorati muhim ahamiyatga ega. Muammoli vaziyatning o'quvchilar tajribasiga yaqin bo'lishi, savollarning aniq va tushunarli shakllantirilishi, barcha ishtirokchilarga fikr bildirish imkoniyati yaratilishi va guruhlar o'rtasida o'zaro hurmatga asoslangan munosabatning ta'minlanishi muhokama sifatiga ta'sir ko'rsatadigan omillardir.

Metodning yana bir muhim jihati — tanqidiy va kreativ fikrlashning o'zaro uyg'unligidir. Qora qalpoq yordamida muammolar va xavflar aniqlansa, yashil qalpoq orqali ularni hal qilishning muqobil yo'llari ishlab chiqiladi. Sariq qalpoq takliflarning ijobiy jihatlarini ko'rsatishga, oq qalpoq esa qarorlarni dalillar bilan bog'lashga xizmat qiladi. Moviy qalpoq barcha yo'nalishlarni umumlashtirish imkonini beradi. Shu tariqa o'quvchilar bir muammoni turli jihatlardan ko'rib chiqish va qarorlarni asoslashga yo'naltiriladi.

Shu bilan birga, metoddan foydalanishda ayrim qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Jumladan, o'quvchilar ayrim qalpoqlarning vazifalarini bir-biridan farqlashda qiynalishlari, muhokama davomida faqat o'z fikrlarini himoya qilishga intilishlari yoki guruhdagi faoliyatda teng ishtirok etmasliklari mumkin. Bunday vaziyatlarda o'qituvchi har bir qalpoqning vazifasini tushuntirishi, yo'naltiruvchi savollardan foydalanishi, guruh a'zolarining vazifalarini taqsimlashi va fikr bildirish uchun teng imkoniyat yaratishi lozim.

Metodning natijalarini baholashda faqat yakuniy javobning to'g'riligiga e'tibor qaratish yetarli emas. O'quvchining fikrini qanday asoslagani, muqobil qarashlarni qay darajada hisobga olgani, yangi g'oyalar taklif qilgani va guruh faoliyatiga qanday hissa qo'shgani ham muhim mezonlar sifatida qaralishi kerak. Bunday yondashuv ta'lim jarayonida fikrlash faoliyatining o'zini qadrlash imkonini beradi.

0.5 XULOSA (CONCLUSION)

Ta'lim jarayonida XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish o'quvchilarni bilimlarni o'zlashtirish bilan bir qatorda, mustaqil fikrlash, axborotni tahlil qilish, muammolarga turli nuqtayi nazardan yondashish, ijodiy yechimlar ishlab chiqish va hamkorlikda ishlashga yo'naltirishni talab etadi. Shu jihatdan, "Olti fikrlash qalpog'i" interfaol metodi o'quvchilarning fikrlash faoliyatini izchil tashkil etishga xizmat qilishi mumkin bo'lgan pedagogik vositalardan biridir.

Metoddan maqsadli foydalanishda muammoli vaziyatni to'g'ri tanlash, topshiriqlarni o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga moslashtirish, guruhlar faoliyatini tashkil etish, fikrlarni dalillar bilan asoslashga yo'naltirish hamda refleksiya va baholashni amalga oshirish muhim pedagogik-metodik omillar hisoblanadi. Amaliy mashg'ulotlarda sinovdan o'tkazish, belgilangan mezonlar asosida o'quvchilar faoliyatini baholash va natijalarni qiyosiy tahlil qilish metodning pedagogik samaradorligini empirik jihatdan aniqlash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son. https://lex.uz/docs/5013007

[2] De Bono, E. Six Thinking Hats. Boston: Little, Brown and Company, 1985.

[3] Артюхина М.С., Артюхин О.И. Теоретико-методические основы проведения интерактивных лекций // Фундаментальные исследования. 2013. № 11-2. С. 304–308.

[4] Губаренко И.В., Городова Д.В. Интерактивные технологии обучения в формировании профессиональной компетентности специалиста нового времени // Наука. Искусство. Культура. 2013. № 2. С. 209–214.

[5] UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO, 2023. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693

Konferensiya maqolasi QRPMM

4-SEKCIYA. INKLYUZIV BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI

Nukus, 16-oktabr 2026 • DOI 10.5281/zenodo.23593280

MAKTABDA SINFNI BOSHQARISHNING SAMARALI YO'LLARI

Uteniyazov Miras Oserbayevich[a]

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida sinfni samarali boshqarishning pedagogik-psixologik asoslari, zamonaviy yondashuvlari va amaliy usullari yoritilgan. Sinfda ijobiy psixologik muhitni shakllantirish, o'quvchilar intizomini ta'minlash, ta'lim jarayonini oqilona tashkil etish, individual yondashuv hamda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotning ahamiyati ilmiy-metodik manbalar asosida tahlil qilingan. Shuningdek, sinfni boshqarish samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: sinfni boshqarish, pedagogik mahorat, ta'lim samaradorligi, o'quvchi intizomi, psixologik muhit, motivatsiya, interfaol metodlar, individual yondashuv, pedagogik hamkorlik

a *Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazining akademik faoliyatini muvofiqlashtirish bo'limi boshlig'i*

Аннотация

В данной статье освещаются педагогико-психологические основы, современные подходы и практические методы эффективного управления классом в общеобразовательных школах. На основе научно-методических источников проанализирована важность формирования положительной психологической среды в классе, обеспечения дисциплины учащихся, рациональной организации образовательного процесса, индивидуального подхода и эффективного общения между учителем и учеником. Также разработаны практические рекомендации, направленные на повышение эффективности управления классом.

Ключевые слова: управление классом, педагогическое мастерство, эффективность образования, дисциплина учащегося, психологическая среда, мотивация, интерактивные методы, индивидуальный подход, педагогическое сотрудничество

Abstract

This article examines the pedagogical and psychological foundations, modern approaches, and practical methods for effective classroom management in general education schools. Based on scientific and methodological sources, the importance of forming a positive psychological environment in the classroom, ensuring student discipline, rationally organizing the educational process, individual approaches, and effective communication between teacher and student has been analyzed. Practical recommendations aimed at increasing the efficiency of classroom management have also been developed.

Keywords: classroom management, pedagogical mastery, educational efficiency, student discipline, psychological environment, motivation, interactive methods, individual approach, pedagogical cooperation

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarga sifatli bilim berish, ularning mustaqil fikrlashi, ijtimoiy faolligi va shaxsiy mas'uliyatini rivojlantirish o'qituvchidan yuksak pedagogik mahoratni talab etadi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda sinfni samarali boshqarish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ta'lim sifati nafaqat o'qituvchining fan bo'yicha bilimiga, balki uning o'quvchilar faoliyatini tashkil etishi, dars jarayonini boshqarishi va sinfda sog'lom psixologik muhit yaratishiga ham bevosita bog'liq.

Sinfni boshqarish — bu o'qituvchining o'quvchilar faoliyatini maqsadga muvofiq tashkil etishi, ularning xulq-atvorini pedagogik jihatdan tartibga solishi, o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yishi hamda samarali ta'lim muhitini yaratishga qaratilgan uzluksiz jarayondir.

C. Evertson va E. Emmer (2017) sinfni boshqarishda dars jarayonini oldindan rejalashtirish, aniq qoidalar va tartiblarni belgilash, o'quvchilar bilan ijobiy munosabatlarni shakllantirish muhimligini ta'kidlaydilar. Mazkur yondashuv sinf boshqaruvining faqat intizomni nazorat qilishdan iborat emasligini, balki ta'lim jarayonini yaxlit tashkil etishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Sinfni samarali boshqarishning pedagogik asoslari

Sinfni samarali boshqarishning asosiy maqsadi o'quvchilar uchun xavfsiz, tartibli, adolatli va faol o'quv muhitini yaratishdan iborat. Bunday muhitda har bir

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

o'quvchi o'z fikrini erkin ifodalash, bilim olish, hamkorlik qilish va shaxsiy imkoniyatlarini namoyon etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

H. Korpershoek va hammualliflar (2016) tomonidan amalga oshirilgan 54 ta tadqiqotni qamrab olgan meta-tahlilda sinfni boshqarish strategiyalarining o'quvchilarning akademik natijalari, xulq-atvori hamda ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga kichik, biroq statistik jihatdan ahamiyatli ijobiy ta'siri aniqlangan. Bu sinfni boshqarishda pedagogik, psixologik va tashkiliy yondashuvlardan birgalikda foydalanish zarurligini asoslaydi.

Sinfni samarali boshqarish quyidagi muhim yo'nalishlar orqali amalga oshiriladi.

Birinchidan, aniq qoidalar va tartiblarni shakllantirish. O'qituvchi o'quv yili boshida o'quvchilar bilan birgalikda sinfning asosiy qoidalarini ishlab chiqishi maqsadga muvofiq. Jumladan, darsga o'z vaqtida kelish, boshqalarning fikrini hurmat qilish, topshiriqlarni belgilangan muddatda bajarish hamda sinf jihozlariga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish kabi talablar belgilanishi mumkin. Qoidalarning sodda, tushunarli va barcha o'quvchilarga bir xil tatbiq etilishi sinfda intizom hamda mas'uliyatni mustahkamlaydi.

Ikkinchidan, ijobiy psixologik muhit yaratish. O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro hurmat, ishonch va samimiy muloqot samarali boshqaruvning muhim shartidir. O'quvchilarning fikrini tinglash, ularning individual xususiyatlarini hisobga olish, yutuqlarini e'tirof etish va zarur hollarda psixologik-pedagogik yordam ko'rsatish o'quv faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Education Endowment Foundation tomonidan 2019-yilda e'lon qilingan Improving Behaviour in Schools metodik qo'llanmasida o'quvchilarning individual ehtiyojlarini tushunish, ijobiy munosabatlarni rivojlantirish va maktab miqyosida izchil xulq-atvor yondashuvini qo'llash tavsiya etilgan.

Uchinchidan, dars jarayonini puxta rejalashtirish. Samarali sinf boshqaruvi o'qituvchining har bir mashg'ulot uchun aniq maqsad, kutilayotgan natija, o'quv topshiriqlari va baholash mezonlarini oldindan belgilashini talab etadi. Dars davomida tushuntirish, mustaqil ishlash, guruhli faoliyat va umumlashtirish bosqichlarini mantiqiy ketma-ketlikda tashkil etish o'quvchilarning diqqatini jamlashga yordam beradi. Ayniqsa, topshiriqlar orasidagi o'tish jarayonlarini tartibli tashkil etish va vaqtni oqilona taqsimlash muhimdir.

To'rtinchidan, interfaol metodlardan foydalanish. Sinfni boshqarishda o'quvchilarning faqat tinglovchi emas, balki ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi bo'lishiga erishish zarur. Buning uchun "Aqliy hujum", "Think–Pair–Share" (O'yla–Juftlikda muhokama qil–Ulash), "Keys-stadi", kichik guruhlarda ishlash va loyihaviy ta'lim metodlaridan foydalanish mumkin. Mazkur metodlar o'quvchilarda mustaqil fikrlash, hamkorlikda ishlash va muammoli vaziyatlarga yechim topish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

B. Simonsen va hammualliflar (2008) tomonidan amalga oshirilgan ilmiy adabiyotlar tahlilida sinfni boshqarishning dalillarga asoslangan 20 ta amaliy usuli aniqlangan. Ushbu tadqiqot o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, kutilayotgan xulq-atvorni aniq o'rgatish va ijobiy xatti-harakatlarni rag'batlantirish kabi yondashuvlarning ahamiyatini ko'rsatadi.

Beshinchidan, individual va differensial yondashuvni amalga oshirish. Har bir o'quvchining bilimi, qobiliyati, qiziqishi va o'zlashtirish sur'ati bir xil emas. Shu sababli o'qituvchi o'quv topshiriqlarini o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirishi lozim. Masalan, mavzuni o'zlashtirishda qiynalayotgan o'quvchilarga bosqichma-bosqich ko'rsatmalar berish, yuqori natijalarga erishayotgan o'quvchilarga esa murakkabroq ijodiy va tahliliy topshiriqlar taklif etish mumkin. Bunday yondashuv o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirish va ta'lim jarayonidan chetda qolishining oldini olishga yordam beradi.

Oltinchidan, rag'batlantirish va konstruktiv qayta aloqani yo'lga qo'yish. O'quvchilarning ijobiy xulq-atvori, intilishi va o'quv faoliyatidagi yutuqlarini o'z vaqtida e'tirof etish ularda o'qishga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi. O'qituvchi baholash jarayonida faqat xatolarni ko'rsatib berish bilan cheklanmasdan, ularni bartaraf etish yo'llarini tushuntirishi zarur. Bunda rag'batlantirish adolatli, aniq natijaga asoslangan va o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

0.1 Sinfni boshqarish samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar

Sinfni boshqarishning yuqorida keltirilgan ilmiy-metodik asoslarini maktab amaliyotiga tatbiq etishda quyidagi tashkiliy-pedagogik choralar maqsadga muvofiq hisoblanadi:

1. Har bir sinfda o'quvchilar ishtirokida 4–5 ta asosiy xulq-atvor qoidasini ishlab chiqish va ularga izchil amal qilinishini ta'minlash.
2. Darsning har bir bosqichini oldindan rejalashtirish, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlovchi topshiriqlarga ustuvorlik berish.
3. O'quvchilarning yosh, individual va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial topshiriqlarni tashkil etish.
4. Sinfda yuzaga keladigan kelishmovchiliklarni o'zaro hurmat, muloqot va pedagogik hamkorlik asosida hal etish.
5. O'quvchilarning xulq-atvori, faolligi va o'zlashtirishidagi o'zgarishlarni muntazam kuzatish, natijalarga ko'ra pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish.

Mazkur tavsiyalarning amaliy samaradorligi o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi, maktabdagi hamkorlik muhiti hamda o'quvchilarning individual ehtiyojlarini qay darajada inobatga olishiga bog'liq.

Xulosa qilib aytganda, maktabda sinfni samarali boshqarish ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilar intizomini mustahkamlash va ularning shaxsiy rivojlanishi uchun qulay pedagogik muhit yaratishning muhim omillaridan biridir. Samarali boshqaruv o'qituvchidan nafaqat tashkilotchilik qobiliyatini, balki pedagogik-psixologik bilimlarni, muloqot madaniyatini, adolatli munosabatni va zamonaviy ta'lim metodlarini puxta egallashni talab etadi.

Shunday ekan, sinfni boshqarishda qat'iy nazoratga asoslangan yondashuv bilan cheklanmasdan, aniq qoidalar, o'zaro hurmat, ijobiy rag'batlantirish, individual

yondashuv va o'quvchilar faolligiga asoslangan metodlarni uyg'unlashtirish maqsadga muvofiqdir. Sinfni samarali boshqarishning asosiy natijasi — tartibli sinf bilan bir qatorda, mustaqil fikrlaydigan, mas'uliyatli, faol va hamkorlikka tayyor o'quvchi shaxsini shakllantirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] Evertson, C. M., & Emmer, E. T. (2017). Classroom Management for Elementary Teachers (10th ed.). Pearson. Nashriyot ma'lumoti.

[2] Simonsen, B., Fairbanks, S., Briesch, A., Myers, D., & Sugai, G. (2008). Evidence-Based Practices in Classroom Management: Considerations for Research to Practice. Education and Treatment of Children, 31(3), 351–380. Ilmiy maqola.

[3] Korpershoek, H., Harms, T., de Boer, H., van Kuijk, M., & Doolaard, S. (2016). A Meta-Analysis of the Effects of Classroom Management Strategies and Classroom Management Programs on Students' Academic, Behavioral, Emotional, and Motivational Outcomes. Review of Educational Research, 86(3), 643–680. DOI orqali maqola.

[4] Rhodes, I., & Long, M. (2019). Improving Behaviour in Schools: Guidance Report. Education Endowment Foundation. Metodik qo'llanma.

MUNDARIJA

Mazmuni • Contents

1-SEKCIYA
Bilimlendiriwde jasalma intellekt hám cifrlı texnologiyalardan paydalanıwdıń zamanagóy imkaniyatları

1 **BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI** . . . 7
Shoira Irzakulovna Iskandarova

2 **XXI ÁSIRDE JASALMA INTELLEKTTIŃ RAWAJLANÍW TENDENCIYALARÍ HÁM BÚGINGI KÚNDEGI ORNÍ** 10
Allambergenova Kumush Polat qızı

3 **IMPROVING HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN EDUCATION THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES** . . . 12
Xalimov Muhammad Raximberdiyevich, Qo'ldosheva Dilorom Abduxamidovna, Xodiyeva Gulhayo Hasan qizi

4 **CONTEMPORARY OPPORTUNITIES FOR USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION** . . . 16
Kalbaeva Gulnaz

5 **BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK METODLAR VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH** . . . 18
Shaniyazova Zuxra, Shaniyazov Userbay

6 **RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TA'LIM BOSHQARUVIDAGI O'RNI VA AHAMIYATI** . . . 21
Baltashev Islambek Ramanovich

7 **TARIYXIY WAQIYALARDI HÁM SHAXSLARDI ÚYRENIWDE JASALMA INTELLEKT CHATBOTLARIN QOLLANIW IMKANIYATLARI** . . . 23
Bauetdinov Rauaj Ayapbergenovich

8 **TARIYX SABAQLARINDA GENERATIV JASALMA INTELLEKT JÁRDEMINDE TARIYXIY PERSONAJLAR MENEN VIRTUAL DIALOGLARDI SHÓLKEMLESTIRIW METODIKASI** . . . 25
Bauetdinov Rauaj Ayapbergenovich

9 **MODERN POSSIBILITIES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION** . . . 28
Bazarbaeva Gulnaz Joldasbaevna

10 **BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA SUN'IY INTELLEKT VA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI** . . . 32
Shaniyazova Zuxra, Shaniyazov Userbay

11 **INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO COMMUNICATIVE ACTIVITIES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING** . . . 35
Djaylkhanova Gulzada Dauletbaevna

12 **JASALMA INTELLEKT JÁRDEMİNDE OQÍWSHÍLARDÍŃ TIL ÚYRENIW KÓNLIKPELERIN RAWAJLANDIRÍWDÍŃ INNOVACIYALÍQ USÍLLARÍ** . . . 37
G.O.QANAATOVA

13 **TARIX SABÁQLARINDA OQÍWSHÍLARDÍŃ PIKIRLEW KÓNLIKPELERIN RAWAJLANDIRIWDA KREATIV METODLARDAN PAYDALANÍW** . . . 40
Ganiev Temirbay Sultanbaevich, Kabulova Sapargul Abiltaevna

14 **KOGNITIV QOBILIYAT VA ULARNING TA'LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI** . . . 43
Ganiev Temirbay Sultanbaevich

15 **GLOBALLASHUV VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA O'SMIR YOSHLARNING CHET TILINI O'ZLASHTIRISH ZARURATI** . . . 46
U.K.GAPPAROVA

16 **FIZIKA TA'LIMIDA SUN'IY INTELLEKT VA VIRTUAL LABORATORIYALAR INTEGRATSIYASINING METODIK IMKONIYATLARI** . . . 48
Ibrayimova Nasiba, Qoldasova Ziywar

17 **QUYOSH ELEMENTLARIGA TASHQI OMILLARNING TA'SIRI MAVZUSINI SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA O'QITISH METODIKASI** . . . 51
Jamalova Jamila, Daryabaeva Perizat

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

18 **ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI VA PEDAGOGIK MAHORAT** **53**
Jiemuratov Qoblan Utenazarovich

19 **RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA XORIJIY TILLARNI O'QITISH: AN'ANAVIY VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING INTEGRATSIYASI** **56**
Jo'rayeva Munira Ikrom qizi

20 **UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH KURSLARIDA TINGLOVCHILARNING RAQAMLI KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI** **59**
Jumanazarov Sirojiddin Salaydinovich

21 **FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE-ORIENTED VALUE SYSTEM AMONG STUDENTS DURING PHYSICAL EDUCATION CLASSES** **61**
Jumatova Yulduz Kuralbayevna

22 **FRAZEOLOGIZMLERDI OQITIWDA ZAMANAGÓY USILLAR HÁM JASALMA INTELLEKTEN PAYDALANIW** **64**
Kamalova Madina Qalıbaevna

23 **O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MEKTEP BILIMLENDIRIW SISTEMASIN RAWAJLANDIRIWDA JASAMA INTELLEKTTIŃ ROLI: KELESHEGI HÁM STRATEGIYALIQ ÁHMIYETLI BAĞDARLARI** **67**
Khudaybergenov Bahit Atagullayevich, Eshmuratova Gulnaz Kojamuratovna

24 **SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI TA'LIM MUHITIDA TALABALARNING METAREFLEKSIV FAOLIYATINI TASHKIL ETISH** **69**
Aytmuratov Baxtiyar Turganbaevich

25 **THE BENEFITS AND RISKS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION** **73**
Mamutova Salima Raxmetovna

26 **BILIMLENDIRIW PROCESINDE VIBE CODING TEXNOLOGIYASIN QOLLANÍWDÍŃ PEDAGOGIKALÍQ MÚMKINSHILIKLERI** **75**
Allaniyazova Indira Bekniyazovna

27 **TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ORQALI PEDAGOGLARNING KASBIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASH** **78**
Iztileuov Baymurat Doyırovich

28 **THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF ORGANIZING PERSONALIZED ENGLISH LANGUAGE EDUCATION USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE** **81**
G.LOLAYEVA

29 **BILIMLENDIRIW TARAWÍNDA JASALMA INTELLEKTTIŃ IMKANIYATLARÍ HÁM AHMIYETLI ROLI** . **83**
N.P.NIYAZIMBETOV

30 **PISA TOPSHIRIQLARINING KOGNITIV DARAJALARINI ANIQLASHDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI** **85**
Niyozov Qahramon Adashaliyevich

31 **PREZI PLATFORMASIDA TAQDIMOTLARNI YARATISH TEXNOLOGIYASI, TEXNIK IMKONIYATLARI VA FOYDALANISH BOSQICHLARI** **88**
Nuraddinova Gulrux Ikrom qizi

32 **BILIMLENDIRIWDE JASALMA INTELLEKT HÁM SANLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDÍŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI** **91**
A. Oralbaeva

33 **THE IMPACT OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON ACADEMIC WRITING: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES** **95**
Oteshova Raykhan Bakhadir kizi

34 **TEXNOLOGIYA FANI DARSLARINI TASHKIL ETISHDA KO'PVEKTORLI YONDASHUVNI SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH** **97**
Paluanova Mexribanım Ayapbergenovna

35 **JASALMA INTELLEKTTI ENGIZIW SHARAYATINDA PEDAGOGTÍŃ KÁSIPLIK ISKERLIGINDEGI ÓZGERISLER** **99**
Pirniyazov Iskender Kudiyarovich

36 **MAKTABDAN TASHQARI TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING ZAMONAVIY IMKONIYATLARI** **102**
Yusupov Quwanish Dawletbaevich

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

37 **O'PKA SARATONINI ANIQLASHDA SUN'IY INTELLEKT USULLARI VA C# ASOSIDAGI DASTURIY TIZIMNI ISHLAB CHIQISH** **104**
Qurtov M.X.

38 **TELEKOMMUNIKATSIYA FANLARINI O'QITISHDA SUN'IY INTELLEKTGA ASOSLANGAN INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH: XALQARO TAJRIBA TAHLILI VA METODIK MODEL** **106**
Saekeeva Aysuliu Dauletmurat qızı

39 **TA'LIM JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH AHAMIYATI** **108**
Saparov Orinbasar Baxievish

40 **BIOLOGIYANI O'QITISHDA GIBRID WORKBOOK VA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASHNING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI** **110**
Eshmuratov Roxat Artiqbaevich, Tajimuratova Shahnoza Azat qizi

41 **SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING TA'LIM JARAYONINI INDIVIDUALLASHTIRISHDAGI IMKONIYATLARI** **112**
SH.K.ASQAROVA

42 **SÚWRETLEW ÓNERI HÁM SIZIW TÁLIMINDE JASALMA INTELLEKT HÁM SANLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARI.** **116**
Smaylova Gulmari Yuldashovna

43 **TA'LIMDA MUAMMOGA ASOSLANGAN O'QITISHNING METODIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH** **119**
Allaxova Gulchexra Erejepbaevna

44 **SAPALI BILIMLENDIRIW: JASALMA INTELLEKT HÁM OQITIWDIŃ ZAMANAGÓY USILLARI** **121**
Saribaeva Marziya Yakufovna

45 **BIOLOGIYA VA GEOGRAFIYA FANLARINI O'QITISHDA RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH** **122**
Utepbergenov Jamalatdin Jangabaevich

46 **BILIMLENDIRIW SAPASÍN ARTTÍRÍWDA JASALMA INTELLEKT HÁM SANLÍ TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANÍWDÍŃ ZAMANAGÓY IMKANIYATLARÍ** **125**
Usenov Sultan Xalknazarovich

47 **BASLAWÍSH KLASSLARDA ERTEKLERDI JASALMA INTELLEKT JÁRDEMINDE OQÍTÍW: ZAMANAGÓY JANTASÍW HÁM TIYKARǴÍ METODLAR** **127**
Uteshova Rana Kuanishbayevna

48 **OQIWSHILARDIŃ JASALMA INTELLEKT SAWATLILIǴIN QÁLIPLESTIRIW** **129**
Xojanazarova Periza Beknazarovna

49 **ZAMANAGÓY PEDAGOGIKALIQ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA INNOVACIYALIQ TEXNOLOGIYALARDIŃ ORNI.** **132**
A.SHRAZOV

50 **TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING ZAMONAVIY IMKONIYATLARI** **135**
Ziybaxon Qalboyeva

51 **TA'LIM JARAYONINI RAQAMLASHTIRISHDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING ZAMONAVIY IMKONIYATLARI** **137**
M.D.NURIMOVA

52 **SANLI PLATFORMALARDA JARATILATUǴIN BILIMLENDIRIW TAPSIRMALARI SAPASIN BAHALAWDIŃ KOMPLEKSLI NORMALARI** **140**
Кутлымуратова Д.А.

53 **ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ: ВОЗМОЖНОСТИ И ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ.** **143**
Г.Г. Еркибаева, Б.А.СУЛТАНОВА

54 **ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ЛОГОПЕДИИ** . . . **148**
Бекманова Жамиля Абдуллаевна, Алхиясова Жулдыз Динмухаммедовна, Алхиясова Сауле Динмухаммедовна

55 **EDUCATIONAL LEADERSHIP IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATIONA** **151**
A. A. Belgibayeva, A. Kerimbekova

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

56 **ВОЗМОЖНОСТИ CHATGPT В РАЗВИТИИ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ ШКОЛ С НЕРУССКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ.** **154**
Г.Г. Еркибаева, У.Ш. Исахан

57 **TA'LIM MUASSASALARIDA KORRUPSIYAGA QARSHI IMMUNITET SHAKLLANTIRISHDA SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI VOSITALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI** **159**
Ganiyev Otabek Ismat o'g'li

58 **ВЛИЯНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА РАЗВИТИЕ КОМПЕТЕНЦИИ** **162**
Гулиева Эльнара Фахретдиновна

59 **ЭВОЛЮЦИЯ ЦИФРОВЫХ СРЕДСТВ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ: ОТ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРОГРАММ К ГЕНЕРАТИВНОМУ ИСКУССТВЕННОМУ ИНТЕЛЛЕКТУ** **165**
Каримбаев А.М.

60 **ICHKI ISHLAR ORGANI XODIMLARINING MALAKASINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH MAZMUNI** **168**
B. Qidirbayev

61 **DUAL EDUCATION IN KAZAKHSTAN: THE EXPERIENCE OF SHYMKENT UNIVERSITY** **171**
Mambetova L.M., Barkhybay A.B, Seiduly A.B.

62 **ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ** . **175**
Кулмаматов Д.С., Кененбаев Е.Т., Кулмаматова А.Д.

63 **ICHKI ISHLAR VAZIRLIGI PR KOMMUNIKATSIYALARIDA AXLOQIY-PROFESSIONAL AMALIYOTNING AHAMIYATI** **178**
Zulayxo Abdiraimovna Yusupova

64 **SIFATLI TA'LIMNI TA'MINLASHDA SUN'IY INTELLEKT VA ZAMONAVIY O'QITISH USULLARINING IMKONIYATLARI** **182**
Yuldashev Botir Egamberganovich

65 **КИНОПЕДАГОГИКА И ГЕНЕРАТИВНЫЙ ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В РКИ** **184**
Пиржанова Гулсанем Аяпбергеновна

66 **ПРЕИМУЩЕСТВА И ОГРАНИЧЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ПРИ ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА** **187**
Сафоева Нодира

67 **THE POTENTIAL OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS** **189**
K. Ibragim, G. Satylkhanova

68 **ЦИФРОВАЯ РЕКОНСТРУКЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ СРЕДСТВАМИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА КАК СПОСОБ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ** **193**
Рысбаева Анар Баратаевна

69 **ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ МАСТЕРСТВО ПЕДАГОГА НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ЭПОХУ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА** **196**
Таджимуратова Агнат Полатовна

2-SEKCIYA
Til hám ádebiyat pánlerin oqıtıwdıń zamanagóy qatnasları hám innovaciyalıq metodları

70 **ANTROPOSENTRIK PARADIGMA BORASIDA QARASHLAR** **200**
Satimboyeva Onorxon Anvarjon qizi

71 **ПОСТРОЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ НА ОСНОВЕ КООПЕРАТИВНЫХ И ГРУППОВЫХ ФОРМАХ РАБОТЫ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО** **203**
Аекеева Гулжахан Узбекбаевна, Исакова Клара Ахметовна

72 **THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE GLOBAL INFORMATION SOCIETY** **206**
Sarsenbaeva Zoya Jangabay kizi

73 **USING VISUAL MATERIALS TO IMPROVE SPEAKING AND LISTENING SKILLS** **209**
Abatov Aralbay Kuatbay ulı

74 **NAVOIY HAYOTI VA IJODINI O'QITISHDA ELEKTRON TA'LIM TOPSHIRIQLARIDAN FOYDALANISH** . **212**
Matjanov Sherali Ataxanovich, Abdusharipova Muxlisa G'ulomjon qizi

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

75 **WHY DO ENGLISH LEARNERS FREEZE WHEN SPEAKING? CAUSES AND STRATEGIES FOR BUILDING SPEAKING CONFIDENCE** **215**
Azatbaeva Dinara Rashid qizi

76 **BOBURNING "TOPMADIM" RADIFLI G'AZALI TARJIMASIDA SHAKL VA MAZMUN ADEKVATLIGI** . . **217**
Zuhra Azilova Gulmon qizi

77 **DIGITAL RESOURCES AS A TOOL FOR IMPROVING ENGLISH LANGUAGE LEARNING IN SECONDARY SCHOOLS** **220**
Baymaganbetova Zulfiya

78 **TEACHING IDIOMS AND CULTURAL NUANCES IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION** **223**
Dilmanov Islam Ilya uli, Dilmanov Ilyusha Oraqbaevich

79 **O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA DAVR TALQINI** **226**
M.ERGASHEV

80 **MODERN APPROACHES AND INNOVATIVE METHODS FOR TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE** **228**
P.B.IXLASBAEVA

81 **INCORPORATING LITERATURE INTO ESL TEACHING IN SCHOOL EDUCATION** **230**
Kojanazarov Ernazar

82 **TEACHING CULTURE THROUGH LANGUAGE IN SCHOOL EDUCATION** **233**
Kojanazarov Ernazar

83 **O'ZBEK TILI TA'LIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH: IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR** **237**
Razzakova Muqaddas Nurumbetovna

84 **QARAQALPAQ ÁDEBIYATIN OQÍTÍWDA ZAMANAGÓY QATNASLAR HÁM INNOVACIYALÍQ METODLAR** **240**
S.T.MATEKEEV

85 **CONTEMPORARY APPROACHES TO ENGLISH LANGUAGE TEACHING** **243**
Musaeva Nazira Tilepbaevna

86 **QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍN OQÍTÍWDA JASALMA INTELLEKTTEN PAYDALANÍW: USÍLLAR, MÚMKINSHILIKLER HÁM KELESHEGI** **246**
Aliyeva Xurliman Raxmanbergenovna, Begalieva Jarqın Eralievana

87 **5W1H SORAWLARÍNÍŃ BILIM BERIWDEGI ÁHMIYETI** **248**
Turımbetov Bayrambay Qonısbaevich

88 **TIL VA ADABIYOT FANLARINI O'QITISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI VA INNOVATSION METODLARI** **251**
U.A Yusupova

89 **O'ZBEK TILI DARSLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH (SUN'IY INTELLEKT VOSITALARI MISOLIDA)** **254**
Urazbayev Muratbay

90 **INGLIZ TILI DARSLARIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALANING AHAMIYATI** **257**
Utemuratov Ali Bayrambay uli

91 **SINONIM FRAZEMALARNING GRAMMATIK XUSUSIYATLARI** **259**
Xaytbayev Oybek

92 **THE THINKING TEACHER: REFLECTIVE TEACHING PRACTICES AND THEIR ROLE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHER DEVELOPMENT** **261**
Bagdiyarova Z. P.

93 **ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ МИФОЛОГИЧЕСКИХ ОБРАЗОВ В УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ** **264**
Зилолова Гулхаё Мухаммадкарим кизи

94 **BUILDING BRIDGES ACROSS CULTURES: INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING** **267**
Eshchanova Gulzira Endirovna

95 **ОБУЧЕНИЕ ПРИМЕНЕНИЮ ЯЗЫКОВЫХ ЗНАНИЙ В ЖИЗНЕННЫХ СИТУАЦИЯХ: МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОЕКТИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО УРОКА ЯЗЫКА** . **271**
Канаатова Гулистан Оралбаевна, Конакбаева Зулфат Есенгалиевна

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

96 **ЗАИМСТВОВАННЫЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ В СТРУКТУРЕ РУССКИХ МЕДИАНЕОЛОГИЗМОВ** **274**
Джураева Зарина Асалбой кизи

97 **ИНТЕРАКТИВНЫЕ ЦИФРОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ УЧАЩИХСЯ КАЗАХСКИХ ШКОЛ.** **277**
Г.Г. Еркибаева, Н.Х.ИСАК

98 **МОДЕЛЬ 5E КАК ИНСТРУМЕНТ МОДЕРНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО УРОКА РКИ** **282**
Л.Б. Орымбетова

99 **ФИЛОЛОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЙ «ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ ЕДИНИЦА» И «ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ» В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВОДИДАКТИКЕ** **285**
Нурымбетова Сарбиназ Кеунимжай кизи

100 **СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПРЕПОДАВАНИЮ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ УЗБЕКИСТАНА** **288**
Нилуфар Курбаниязова

101 **ЦИФРОВЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ К ИЗУЧЕНИЮ РУССКОГО ЯЗЫКА.** **291**
Г.Г. Еркибаева, У.Ш. Исахан

3-SEKCIYA
Baslawısh bilimlendiriwde pedagoglardıń kásiplik sheberligin rawajlandırıwda xalıqaralıq tájiriybelerdi engiziw

102 **BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINIŃ KREATIVLIGIN RAWAJLANDIRIWDA TÁRBIYA SABAĠÍN STEAM TÁLIMI MENEN INTEGTACIYALAW** **298**
Allashova Nursulu Urınbaevna

103 **OQIWSHILARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENCIYANI QÁLIPLESTIRIWDIŃ SOCIALLIQ-PEDAGOGIKALIQ HÁM PSIXOLOGIYALIQ BAĠDARLARI** **300**
Utemuratov Bayrambay Kulmuratovich

104 **BASLAWISH KLASS SABAQLIQLARINIŃ JAŃA ÁWLADI: KOMPETENCIYA HÁM ÁMELIYAT INTEGRACIYASI** **302**
Yusupova Gulshiraxan Zinatdinovna

105 **METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF ORAL SPEECH SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A VARIABLE APPROACH (USING THE EXAMPLE OF SCHOOLS WHERE EDUCATION IS CONDUCTED IN THE KARAKALPAK LANGUAGE)** **307**
Baltabaeva Bibinaz Moyatdinovna

106 **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IDROKINI RIVOJLANTIRISHDA RANGLARNING O'RNI.** . . . **309**
Eshimbetova Xatira Erǵalievna

107 **MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMINDE PEDAGOGTÍŃ BALALARDÍ BAQLAWÍ HÁM JEKE RAWAJLANÍWÍN QOLLAP -QUWATLAWÍ** **311**
G.M.ESHMURATOVA

108 **BASLAWISH TÁLIMDE PEDAGOGLARDIŃ KÁSIPLIK SHEBERLIGIN RAWAJLANDIRIWDA XALIQARALIQ TÁJIRIYBELERDI ENGIZIW** **314**
Shakiyeva Gulshad Gabitovna

109 **MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOSHQARUV HOLATINI BENCHMARKING ASOSIDA DIAGNOSTIKA QILISH** **318**
Ishmuratov Raxat Kuralbayevich

110 **BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINIŃ LINGVISTIKALIQ KOMPETENCIYALARIN QÁLIPLESTIRIWDE DIDAKTIKALIQ OYIN SHINIĠIWLARINIŃ ÁHMIYETI.** **321**
I.IXLASOV

111 **MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAĠI BALALARDIŃ BILIMIN JASALMA INTELLEKT TIYKARINDAĠI DIDAKTIKALIQ OYINLAR ARQALI BEKKEMLEW** **325**
D.Q.KURBANBAEVA

112 **"MEKTEPKE SHEKEMGI JAS DÁWIRINDE SÓYLEW TILIN RAWAJLANIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ ÓZGESHELIKLERI"** **327**
Matjanova Gulzada Annabayevna

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

113 **BOSHLANG'ICH TA'LIMDA XALQARO TAJRIBALARNI JORIY ETISH: O'QITUVCHI KASBIY MAHORATINI YANGILASHNING DOLZARB MUAMMOLARI** **330**
N.M.KENJABOYEVA

114 **MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIWDE ZAMANAGÓY PEDAGOG KELBETI HÁM KOMPETENCIYALARI.** **332**
Nurullaev Alpamıs Jumabaevich, Boranbayev Jańabay Batırbayevich

115 **MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMLERINDE BALALARǴA QARATILǴAN ZORLIQ JAǴDAYLARINIŃ ALDIN ALIW** **335**
G.K.ORINBAEVA

116 **MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA MILLIY OSHIQ O'YINIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI** **338**
Qudretullaeva Zaynabxan Abduraxmanovna

117 **BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA AKT VA SUNIY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH** **342**
Saliyeva P.A.

118 **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MILLIY MUSIQA VA XALQ KUYLARI RUHIYATIDA TARBIYALASH** **344**
Seytjanova Manzura Baxitbayevna

119 **TABIIY FANLARNI BOSHQA FANLAR BILAN INTEGRATSIYA QILISHNING AHAMIYATI** **348**
Tajekbaeva Ziywarxan Koshkarbaevna

120 **"MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴI BALALARDIŃ DÓRETIWSHILIK, KOGNITIVLIK QÁBILETLERIN SÚWRET HÁM DIDAKTIKALIQ OYINLAR TIYKARINDA RAWAJLANDIRIW."** **350**
Ametov Baxtibay Nagmetovich, Tajimuratov Nurulla Nietullaevich

121 **MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARINING IJTIMOIY-KOGNITIV RIVOJLANISHIDA XORIJIY OLIMLAR OLIB BORGAN TAJRIBALAR** **353**
Qulmirzayeva Fotima Musurmonqul qizi, Qalandarova Hulkaroy

122 **TA'LIMNING UNIVERSAL DIZAYNI ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING AMALIY STEM-FAOLIYATIDA ISHTIROKINI TA'MINLASH VOSITASI SIFATIDA** . **355**
T.K.AYMUXAMMEDOVA

123 **РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ ИНТЕГРИРОВАННОГО ПОДХОДА** **359**
Нажимова Раушан

4-SEKCIYA
Inklyuziv bilimlendiriwdi rawajlandırıwdıń psixologiyalıq-pedagogikalıq mashqalaları hám olardıń sheshimleri

124 **MEKTEP ÁMELIYATSHI PSIXOLOGLARINIŃ XÍZMETINDE ZAMANAGÓY PSIXO-PEDAGOGIKALIQ USILLAR HÁM OLARDIŃ ÁMELIY ÁHMIYETI** **363**
Arziyev Alijan Kuljanovich

125 **O'QUVCHILARDA QO'RQUV VA XAVOTIR HOLATLARINING PSIXOLOGIK ASOSLARI: INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA PEDAGOGIK YONDASHUV** **365**
Berdanova Amangul Mansurovna

126 **APPLICATION OF STEAM TECHNOLOGY FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN ORGANIZING INCLUSIVE EDUCATION** **368**
Bettina Harriehausen-Mühlbauer, Sayidov Nozimjon Abdulnosirovich, Ahmadjonova Sevara Hasanboy qizi

127 **FUQARLIK-HUQUQIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISHDA FANLARARO INTEGRATSIYANING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI** **371**
Dauletbayeva Jadiraxan Aliy qizi

128 **NUTQIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA KORREKSION-RIVOJLANTIRUVCHI MASHQLAR TIZIMINING SAMARADORLIGI.** **374**
Baytileuova Gulzar Maqset qızı

129 **INKLYUZIV TÁLIMDI RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI HÁM OLARDIŃ SHESHIMLERI** **377**
M.ERJANOVA, Utemuratova Gúlzada

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

130 **INKLYUZIV TÁLIMDI RAWAJLANDÍRÍWDÍŃ PSIXOLOGIYALÍQ-PEDAGOGIKALÍQ MASHQALALARÍ HÁM OLARDÍŃ SHESHIMLERI** **380**
Klıshbaeva Guljan Saken qızı

131 **MEKTEPLERDE INKLYUZIV BILIM BERIWDI SHÓLKEMLESTIRIW JOLLARI.** **382**
Klishov Kadirbay Uzaqbaevich

132 **OLIY TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MUAMMOLARI VA ULARNI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA HAL ETISH IMKONIYATLARI** **384**
E.O.SHUKUROV

133 **THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENHANCING INCLUSIVE EDUCATION: PEDAGOGICAL APPROACHES AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT** **387**
Tenelova Zamira Dauletbaevna

134 **TÁRBIYA PÁNIN OQITIWDA OQÍWSHÍLARDÍŃ DIVERGENT HÁM KONVERGENT PIKIRLEWIN RAWAJLANDIRIW MÁSELELERI** **389**
Tleumuratova N.M

135 **INDUKTIV HÁM DEDUKTIV JUWMAQ SHIǴARIW ARQALI OQÍWSHÍLARDÍŃ ANALITIKALÍQ PIKIRLEWIN RAWAJLANDÍRÍW** **392**
Tleumuratova N.M.

136 **TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA XALQARO PEDAGOGIK TAJRIBANI ADAPTATSIYA QILISH ZARURATI** **395**
V.A.ABDULLAYEVA

137 **ZAMONAVIY TA'LIM TENDENSIYALARINI JORIY ETISHNING PEDAGOGIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH (PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZLARI MISOLIDA)** **398**
Keńesbaev Abatbay Keńesbaevich

138 **ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖИ ӘСЕРІ ЕСЕПТЕУДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ** **401**
Кошанова Гулназира Данебековна, Юсупова Мереке Сериковна

5-SEKCIYA
Anıq hám tábiyiy pánler oqıtıwshılarınıń pedagogikalıq sheberligin rawajlandırıwdıń zamanagóy kózqarasları

139 **MATEMATIKA PÁNINEN JAŃA OQIW-METODIKALIQ KOMPLEKSLER ANALIZI** **405**
A.N.NAǴMETULLAEV

140 **INDIVIDUAL VA DIFFERENSIAL YONDASHUV ORQALI O'QUVCHILARGA DASTURLASHNI O'RGATISH** **408**
Baytileuova Gulnaz Quralbay qizi

141 **QASHQADARYO VILOYATINING TABIIY GEOGRAFIYASI** **411**
G'aniyeva Dilnoza

142 **FOTOEFFEKT MAVZUSINI O'QITISHDA RAQAMLI TA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI** **414**
Dusov Yo'ldosh Shodiyevich

143 **ELEMENTAR ZARRALARNING KVARK MODELI TUSHUNCHASINING ZAMONAVIY TAHLILI.** **416**
Prof. A.JUMAMURATOV, A.BAYIMBETOVA

144 **«EKO-MEKTEP» BAǴDARLAMASI TIYKARINDA OQÍWSHÍLARDA EKOLOGIYALÍQ MÁDENIYATTÍ QÁLIPLESTIRIWDE RUWXÍYLÍQ-TÁRBIYALÍQ JUMÍSLARDÍŃ ÁHMIYETI** **418**
Ембергенова Улжан

145 **"KVARKLARDIŃ QÁSIYETLERI" TEMASIN OQITIWDA DIFFERENCIALLIQ JAQINLASIWDI QOLLANIW METODIYKASÍ** **420**
Bayımbetova

146 **GEGRAFIYA SABAQLARÍN OQÍTÍWDA SANLÍ TEXNOLOGIYALARDÍŃ ÁHMIYETI** **422**
G.A.XODJAEVA, G.Ó.JIEMURATOVA

147 **MATEMATIKA VA KUNDALIK HAYOT: NIMA UCHUN BIZGA FORMULALAR KERAK?** **424**
G'abborov Xusan

148 **MODERN APPROACHES TO DEVELOPING THE PEDAGOGICAL SKILLS OF TEACHERS OF EXACT AND NATURAL SCIENCES** **427**
M. Ametova

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

149 **TA'LIM JARAYONIDA INTERAKTIV VIZUALLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI: PREZI PLATFORMASINING METODIK IMKONIYATLARI VA SAMARADORLIGI** **430**
Nuraddinova Gulrux Ikrom qizi

150 **OQIWSHILARǴA NATRIY HÁM KALIY ELEMENTLERIN ÚYRETIWDE OQIWSHIDA 4K KÓNLIKPESIN RAWAJLANDIRIW.** **433**
Abdiǵaniy Esnazarov, Muxabbat Uzaqbaeva, Klara Allambergenova

151 **BIOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARDA XXI ASR KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI** **435**
R.T.AKIMNIYAZOVA

152 **KIMYO O'QITISHDA FENOMENGA ASOSLANGAN YONDASHUV: NAZARIYA VA AMALIYOT UYG'UNLIGI (9-SINF, "UGLERODNING ENG MUHIM BIRIKMALARI" MAVZUSI MISOLIDA)** **438**
N.X.SAATBAYEVA

153 **ANIQ FANLARNI OQITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA VA ZAMONAVIY USULLARNI QO'LLASH AHAMIYATI** **442**
Saparov Orinbasar Baxievish

154 **MATEMATIKA DARSLARIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MANTIQIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH** **444**
Sayidov Nozimjon Abdulnosirovich, Ahmadjonova Sevara Hasanboy qizi, Ergasheva Zulhumor Odiljon qizi

155 **SURXONDARYO VILOYATINING IJTIMOIY-IQTISODIY GEOGRAFIK RIVOJLANISHIGA UMUMIY TAVSIF.** **447**
Xudoyorov Lochinbek

156 **SURXONDARYO VILOYATI UZUN TUMANIGA TABIIY GEOGRAFIK TAVSIF.** **450**
Xudoyorov Lochinbek

157 **O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDAGI "YASHIL" TEXNIKUMLARNING TASHKIL QILINISHI VA ULARNING FAOLIYATIDAN KO'ZLANGAN MAQSADLAR.** **453**
G'aniyeva Dilnoza

158 **QORAQALPOG'ISTON SHAROITIDA MAS TEXNOLOGIYASI ASOSIDA SHO'RGA CHIDAMLI, HOSILDOR VA NONBOPLIK SIFATI YUQORI KUZGI BUG'DOYNING BOSHLANG'ICH MANBALARINI YARATISH** . . **456**
A.I. Dilmanova

159 **NIMA UCHUN TABIATNI HIMOYA QILISHIMIZ KERAK?** **458**
Xojametova Zaruxan Muratbayevna

QOSÍMSHA MAQALALAR
Qo'shimcha maqolalar · Дополнительные статьи · Additional papers

160 **THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LANGUAGE LEARNING** **462**
Akilbekova Gulkhumar • **1-sekciya**

161 **TA'LIM JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH** **465**
Davletov Nurlibay Aytmuratovich • **1-sekciya**

162 **ADAPTIV TÁLIMINDE JASALMA INTELLEKT MODELLERINEN PAYDALANÍW IMKANIYATLARÍ** . . . **468**
Tashimov Ruslan Raxmanbergenovich • **1-sekciya**

163 **ОЦЕНКА ПРИГОДНОСТИ ТЕКСТА УЧЕБНИКА ДЛЯ ПОНИМАНИЯ ПРОЧИТАННОГО С ПОМОЩЬЮ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА** **470**
Умаров Бахром Норбоевич • **1-sekciya**

164 **INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA ICHKI ISHLAR ORGANI XODIMLARINING MALAKASINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING METOD VA VOSITALARI** **473**
B. Qidirbayev • **1-sekciya**

165 **QARAQALPAQ TIL ILIMINDE "IYT" LEKSIKASÍNÍŃ IZERTLENIWI** **476**
Allayar Amaniyazov Oralbaevich • **2-sekciya**

166 **KLINIK MULOQOTDA MADANIY PRAGMATIKA: INGLIZ VA O'ZBEK TIBBIY MULOQOTLARINI QIYOSIY O'RGANISH** **479**
Yorova Sayyora Karimovna • **2-sekciya**

167 **TIL O'RGATISHDA MATNNING DIDAKTIK VA KOMMUNIKATIV AHAMIYATI** **481**
Ungarbaeva Ayman Dauletbaevna • **2-sekciya**

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

168 **O'QUVCHILARNING TIL KO'NIKMALARINI RIVOJLANISHIDA MATN ISHLASHNING AHAMIYATI** . . **484**
Matekeev Seytjan Tajatdinovich • **2-sekciya**

169 **DEVELOPING PRIMARY LEARNERS' ENGLISH SPEAKING SKILLS THROUGH THE SABAQ-5 MULTIMEDIA METHODOLOGY** **487**
Nauruzbaeva Arzayim Baxtiyarovna • **2-sekciya**

170 **ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТВОРЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ** **489**
А.Д. Унгарбаева • **2-sekciya**

171 **TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARDA XXI ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA "OLTI FIKRLASH QALPOG'I" INTERFAOL METODINING PEDAGOGIK-METODIK OMILLARI** **491**
Ibragimova Nilufar Yuldashovna, Ibragimova Mashhura Mansurbekovna • **3-sekciya**

172 **MAKTABDA SINFNI BOSHQARISHNING SAMARALI YO'LLARI** **495**
Uteniyazov Miras Oserbayevich • **4-sekciya**

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Sapalı bilimlendiriw: jasalma intellekt hám oqıtıwdıń zamanagóy usılları

Sifatli ta’lim: sun’iy intellekt va o‘qitishning zamonaviy usullari

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI

Nukus, 2026-yil 16-oktabr

Tashkilotchi	Qoraqalpog‘iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi
Sana va joy	2026-yil 16-oktabr, Nukus
Nashrga tayyorladi	Innovative Academy
Hajmi	A4, 508 bet; 172 ta maqola
Nashr tillari	Qoraqalpoq, o‘zbek, rus va ingliz tillari
Litsenziya	Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0)
Sayt	qrpmm-conf.uz

NASHRGA TAYYORLADI

INNOVATIVE ACADEMY

Maqolalardagi ma’lumotlar uchun mualliflar mas’uldir.

 © 2026 Mualliflar • CC BY 4.0

Sapalı bilimlendiriw: jasalma intellekt hám oqıtıwdıń zamanagóy usılları

Sifatli ta’lim: sun’iy intellekt va o‘qitishning zamonaviy usullari
Quality education: artificial intelligence and modern teaching methods

QARAQALPAQ TILINDE

Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagogikalıq sheberlik orayı shólkemlestirgen xalıqaralıq ilimiy-ámeliy konferenciya materialları. Ótkeriliw sánesi hám orny: 2026-jıl 16-oktyabr, Nókis. Toplam qaraqalpaq, ózbek, rus hám ingliz tillerindegi maqalalardı óz ishine aladı.

O‘ZBEK TILIDA

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi tashkil etgan xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Sana va joy: 2026-yil 16-oktabr, Nukus. Nashr tillari: qoraqalpoq, o‘zbek, rus va ingliz.

IN ENGLISH

Proceedings of the international scientific and practical conference organised by the Pedagogical Skills Centre of the Republic of Karakalpakstan. Date and place: 16 October 2026, Nukus. Languages: Karakalpak, Uzbek, Russian and English.

SEKCIYALAR

1 Bilimlendiriwde jasalma intellekt hám cifrlı texnologiyalardan paydalanıwdıń zamanagóy imkaniyatları

2 Til hám ádebiyat pánlerin oqıtıwdıń zamanagóy qatnasları hám innovaciyalıq metodları

3 Baslawısh bilimlendiriwde pedagoglardıń kásiplik sheberligin rawajlandırıwda xalıqaralıq tájiriybelerdi engiziw

4 Inklyuziv bilimlendiriwdi rawajlandırıwdıń psixologiyalıq-pedagogikalıq mashqalaları hám olardıń sheshimleri

5 Anıq hám tábiyiy pánler oqıtıwshılarınıń pedagogikalıq sheberligin rawajlandırıwdıń zamanagóy kózqarasları

INNOVATIVE ACADEMY

Konferenciya sayti
qrpmm-conf.uz

© 2026 · CC BY 4.0